DAVID AND SYLVIA STEINER YIZKOR BOOK COLLECTION

STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
NO. 13706

Babruĭsk Memorial Book

Bobroisḳ

THE NEW YORK PUBLIC LIBRARY – NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
YIZKOR BOOK PROJECT

NEW YORK, NEW YORK AND AMHERST, MASSACHUSETTS

•

MAJOR FUNDING FOR THE
YIZKOR BOOK PROJECT WAS PROVIDED BY:

Harry and Lillian Freedman Fund
David and Barbara B. Hirschhorn Foundation
David and Barbara Margulies
The Nash Family Foundation
Harris Rosen
David and Sylvia Steiner
Ruth Taubman

•

Original publication data

TITLE	Bobroisḳ : sefer-zikaron li-ḳehilat Bobroisḳ u-venoteha = Yizker-bukh far Bobroysḳer ḳehile un umgegenṭ / ha-ʼorekh, Yehudah Sloṭsḳi.
IMPRINT	880-03 Tel Aviv : hutsa ʼa.y. Yotse Bobroisḳ bi-Medinat Yiśraʻel uva-Artsot-ha-Berit be-Hotsaʻat tarbut ṿe-ḥinukh, 1967.
DESCRIPT	2 v. (871 p.) : ill., facsims., map, ports. ; 29 cm.
SUBJECT	Jews -- Belarus -- Babruĭsk. Babruĭsk (Belarus) -- Ethnic relations. Holocaust, Jewish (1939-1945) -- Belarus -- Babruĭsk.
ADD'L NAME	Slutsky, Yehuda, 1915-1978.
ADD'L TITLE	Bobruisk memorial book

THIS BOOK MEETS A.N.S.I. STANDARDS FOR
PAPER PERMANENCE AND LIBRARY BINDING.

PRINTED IN THE U.S.A.

באברויסק

באברויסק

ספר־זכרון לקהילת בוברויסק ובנותיה
יזכור־בוך פאר באברויסקער קהילה און אומגעגנט

העורך / רעדאקטאר

יהודה סלוצקי

כרך ראשון / ערשטער באַנד

AM. COMM. FOR THE BOOK BOBRUISK
MORRIS ITKIN, Sec'y.
216 E. 203rd STREET, BRONX, N. Y. 10458
Tel. 364 - 1991

הוצא ע"י יוצאי בוברויסק במדינת ישראל ובארצות־הברית
אַרויסגעגעבן דורך באַברויסקער לאַנדסלייט אין ישראל און פאַראייניגטע שטאַטן

בהוצאת „תרבות וחינוך"

תל־אביב תשכ"ז—1967

ספר באָברויסק

BOBRUISK MEMORIAL BOOK

ועדת הספר / בוך קאָמיטעט

במדינת ישראל: קדיש לוז (יו"ר), שמעון אגין, אבא אחימאיר, אליהו דובקין, יעקב דוידון, חיים שלום חנון, סוניה כצנלסון, סניה כצנלסון, ראובן כצנלסון, סוניה מייזנר, מאיר סאלאף, ישראל ריטוב, רחל שזר־כצנלסון.

אין די פאַראייניקטע שטאַטן: ראבאי יהושע ל. גאָלדבערג, (ערן פאָרזיצער), דר. יהודה מינקין (פאָרזיצער), משה איטקין (סעקרעטאַר), דוד קאָף, אהרן מייזעלסאָן, נחום האַלפרן, ישראל פיקוס, נחום נעלסאָן.

המערכת / רעדאַקציע

קדיש לוז (יו"ר), חיים שלום חנון, סניה כצנלסון, מאיר סאלאף, ישראל ריטוב.

Printed in Israel, 1967

דפוס "ארזי" בע"מ, ת"א, רח' אילת השחר 4, טל. 34294

תוכן הענינים
אינהאלט*

שער ראשון: זכרונות נושנים
ערשטער שער: זכרונות פון אַמאָל

שער שני: הדים מן העבר
צווייטער שער: אָפּקלאַנגען פון דער פאַרגאַנגענהייט

שער שלישי: רבנות, תורה, חסידות
דריטער שער: רבנות, תורה, חסידות

שער רביעי: דמויות
פערטער שער: טיפּן און געשטאַלטן

* רשימות ומאמרים ששם מחברם לא צוין, נכתבו על־ידי העורך.

שער חמישי: חינוך ומורים
פינפטער שער: דערציונג און לערערס

שער ששי: התנועה המהפכנית
זעקסטער שער: די רעוואָלוציאנערע באוועגונג

שער שביעי: התנועה הציונית
זיבעטער שער: די ציוניסטישע באַוועגונג

שער שמיני: ברל כצנלסון
אכטער שער: בערל קאַצנעלסאָן

שער תשיעי: דוד שמעוני
נײַנטער שער: דוד שמעוני (שמעונוביץ)

שער עשירי: סופרים, משכילים, אנשי ציבור
צענטער שער: שרייבערס, משכילים, כלל־טוערס

שער אחד־עשר: זכרונות ומראות
עלפטער שער: זכרונות און בילדער

שער שנים־עשר: פולקלור
צוועלפטער שער: פאָלקלאָר

שער שלושה־עשר: מלחמה, מהפכה, שואה

דרייצענטער שער: מלחמה, רעוואלוציע, שואה

שער ארבעה־עשר: בנותיה של בוברויסק

פערצענטער שער: אין די שטעטלעך אַרום באָברויסק

שער חמישה־עשר: בוברויסקאים ברחבי עולם

פופצנטער שער: באָברויסקער לאַנדסלייט אין דער גאָרער וועלט

*

תצלומים, מפות, כתבי־יד וכו'

* *
*

בראשית יולי 1945, כתום מלחמת־העולם השניה, קיבלתי מכתב מקרוב־משפחה מבוברויסק.

„היינו בין האחרונים שהצליחו לצאת בעוד מועד מבוברויסק..." היה כתוב במכתב בין היתר: „זה קרוב לשנה שחזרנו לבוברויסק אחר נסיגת הבנדיטים... כל היהודים נרצחו..."

ידוע ידענו: היתה השמדה טוטאלית של יהודים בשטחי השלטון הגרמני־הנאצי; אך עם זה הלמו בי השורות הנ"ל מהלומה אנושה.

בעיני רוחי קמה בוברויסק כפי שהיתה בעת שעזבתיה. היתה עיר ואֵם בישראל, מערי תחום־המושב ברוסיה. היו עשרות אלפי יהודים, אנשים, נשים וטף, שמילאו רחובות ובתים, בתי־כנסת וישיבות, בתי־ספר ו„חדרים", חנויות, מגרשים, שווקים. התיתכן בוברויסק בלי רבניה, חזניה ושמשיה, קצביה ועגלוניה? בלי סוחריה, פועליה ובעלי־מלאכה שבה? בלי רופאיה, מוריה וסופריה ותלמידי־חכמיה? בוברויסק ההיא איננה עוד!

בחלום לילה ראיתי את העיר והנה היא ריקה, ריקים הרחובות והבתים ואדם יחידי מתהלך בה ונושא את קינת חורבנה: עובר הוא ברחובות ונכנס בבתים והנה הם מלאים חללים. צועק האדם: צריך להביאם לקבר ישראל!

חלפו שנים. קמה מדינת ישראל.

ידענו, כוח עמידתנו ועצמת מאבקנו מתודעת ששת המיליונים ההרוגים באו לנו.

בשנת 1953 עלתה ארצה מרת שרה ז"ל, אמם הישישה של יחיאל ושמעון אגין. בעוד מועד עזבה את בוברויסק, ועם נסיגת הנאצים שבה אליה. סיפרה מרת שרה כי שוב מלאה בוברויסק יהודים, אך העיירות סביבה ריקות מיהודים. בבוברויסק התרכזו ניצולי העיר וגם ניצולי העיירות. אך שוב אין זו אותה בוברויסק. זו — איננה עוד.

ופעם, בדרך אגב, אמרה כי בבואה ארצה זכתה גם לדבר אידיש. בשנותיה האחרונות התגוררה בבוברויסק ברובע מאוכלס צעירים שאינם דוברים אידיש, וגם היא נאלצה לדבר רוסית בלבד. אך לבות צעירים רבים פועמים בתקוה: עוד לא אבדה תקותם...

בהשפעת השיחות עם מרת שרה התפעם הרצון בשמעון אגין ובי, להקים יד לעיר. ראינו זאת כחובה קדושה המוטלת על אנשי בוברויסק. כתבתי לאחדים מיוצאי עירנו והזמנתים להתיעצות. כולם עודדו אותנו. לאחר זמן נתכנסנו, כמעט כל יוצאי בוברויסק בישראל, והחלטנו על הקמת „ארגון יוצאי בוברויסק" ועל הוצאת „ספר בוברויסק".

אל יזמתנו זו הצטרפו אחינו יוצאי בוברויסק באמריקה, אף שם הוקם ועד להוצאת הספר, שעזר לנו רבות הן בליקוט החומר והן באיסוף הכספים למימון המפעל. יקירנו מאיר סולוף, שתרם תרומה גדולה להכנת הספר, שימש מקשר בינינו לבין חברינו באמריקה.

בזכות כל אלה ובזכות התמסרותו הרבה ועבודתו ללא ליאות של שמעון אגין ז"ל — זכינו להופעת הספר.

גדולה תרומתו המדעית של ד"ר יהודה סלוצקי, שריכז חומר ספרותי, ערך אותו וכתב את המונוגרפיה על עירנו. יהי הספר מזכרת־נצח לבוברויסק היהודית שמלפני השואה, לנו ולבנינו אחרינו, בארץ ובגולה.

קדיש לוז

* *
*

אָנהייב יולי 1945, באַלד נאָך דער צווייטער וועלט־מלחמה, האָב איך דערהאַלטן אַ בריוו פון אַ קרוב אין באָברויסק.

„מיר זיינען געווען פון די לעצטע, וואָס האָבן באַוויזן באַצייטנס צו פאַרלאָזן באָב־רויסק... — אינפאָרמירט מיך מיין קרוב, צווישן אַנדערן — שוין באַלד אַ יאָר, ווי מיר האָבן זיך — נאָכן צוריקטריט פון די באַנדיטן — צוריקגעקערט קיין באָברויסק... — אַלע יידן זיינען דאָ אויסגעהרגעט געוואָרן...‟

יאָ, מיר האָבן געוווּסט! אין די געביטן, וווּ עס האָט געוועלטיקט די דייטש־נאַצישע מאַכט, זיינען אַלע יידן אומגעבראַכט געוואָרן. און דאָך האָבן מיך די אויבן ציטירטע שורות געטראָפן ווי אַ דונער.

אין מיין פאַנטאַזיע האָב איך געזען באָברויסק — אָט אַזוי ווי איך האָב זי פאַרלאָזן. אַן אמתע יידישע שטאָט איז זי געווען, אַן עיר ואם בישראל, איינע פון די שטעט אין תחום־המושב אין רוסלאַנד. צענדליקער טויזנטער יידן האָבן דאָרטן געוווינט — מענער און פרויען און קינדער, וואָס האָבן אויסגעפולט גאַסן און הייזער, שולן און ישיבות, בתי־מדרשים און חדרים, קראָמען, פּלעצער, מערק. קען מען דען זיך פאָרשטעלן באָברויסק אָן אירע רבנים, חזנים, שמשים, קצבים, בעלי־עגלות? אָן אירע סוחרים, אַרבעטער, בעלי־מלאכות? אָן אירע דאָקטוירים, לערער, שרייבער, אָן תלמידי־חכמים? — יענע באָברויסק איז שוין מער ניטאָ!

ביינאַכט, אין חלום, האָט זיך מיר פאָרגעשטעלט די שטאָט — אַ ליידיקע, מיט ליידיקע גאַסן און הייזער, און אַן איינזאַמער מענטש שלייכט זיך דורך דער פוסטקייט און באַקלאָגט דעם חורבן. ער גייט פון גאַס צו גאַס, פון הויז צו הויז, ער געפינט אומעטום טויטע, טויטע, טויטע. שרייט דער מענטש: מען דאַרף זיי דאָך ברענגען צו קבר ישראל!

יאָרן זיינען פאַרלאָפן. מדינת־ישראל איז אויפגעריכט געוואָרן.

און געוווּסט האָבן מיר: די זעקס מיליאָן אויסגעהרגעטע — זיי האָבן דאָס אונדז געגעבן דעם כוח אַזוי צו האַלטן זיך, אַזוי צו קעמפן.

אין יאָר 1953 איז עולה געווען קיין ישראל די פרוי שרה, זכרונה לברכה, די אַלטע מאַמע פון יחיאל און שמעון אָגין. זי האָט באַוויזן באַצייטנס צו פאַרלאָזן באָברויסק, און נאָכן אַנטלויפן פון די נאַציס איז זי צוריקגעקומען. האָט פרוי שרה דערציילט, אַז באָברויסק איז ווידער פול מיט יידן; מערניט, די אַרומיקע שטעטלעך זיינען פולשטענדיק יידן־ריין. אין באָברויסק האָבן זיך צונויפגענומען די ביים־לעבן־געבליבענע, ווי פון דער שטאָט, אַזוי פון די שטעטלעך, אָבער עס איז שוין ניט מער די אַמאָליקע באָברויסק. יענע איז שוין מער ניטאָ.

איין מאָל, דרך אגב, זאָגט זי, אַז דאָ, אין לאַנד ישראל, האָט זי ווידער זוכה געווען צו ריידן יידיש. די לעצטע יאָרן, אין באָברויסק, האָט זי געוווינט אין אַ געגנט פול מיט יונגע מענטשן, וואָס ריידן ניט יידיש, — האָט זי אויך געמוזט ריידן בלויז רוסיש. און דאָך קלאַפּן נאָך אַ סך יונגע הערצער מיט האָפענונג: עוד לא אבדה תקותנו...

אונטערן איינפלוס פון די שמועסן מיט פרוי שרה האָט אויפגעטויכט ביי שמעון אָגין און ביי מיר אַ שטאַרקער פאַרלאַנג — אויפצושטעלן אַ מצבה פאַר אונדזער שטאָט. מיר האָבן דאָס באַטראַכט אַלס אַ הייליקן חוב פון אַלע, וואָס שטאַמען פון באָברויסק. האָב איך זיך שריפטלעך פאַרבונדן מיט אייניקע פון אונדזערע לאַנדסלייט און איינגעלאַדן זיי צו אַ באַראַטונג. זיי האָבן זיך באַלד אָפּגערופן און אַלע האָבן זיי מיט באַגייסטערונג אויפגענומען אונדזער געדאַנק. קורץ נאָך דעם האָבן מיר, כמעט אַלע באָברויסקער יידן אין ישראל, זיך

פאַרזאַמלט און באַשלאָסן צו גרינדן אַ „באָברויסקער פאַראיין" און אַרויסגעבן אַ „ספר באָברויסק".

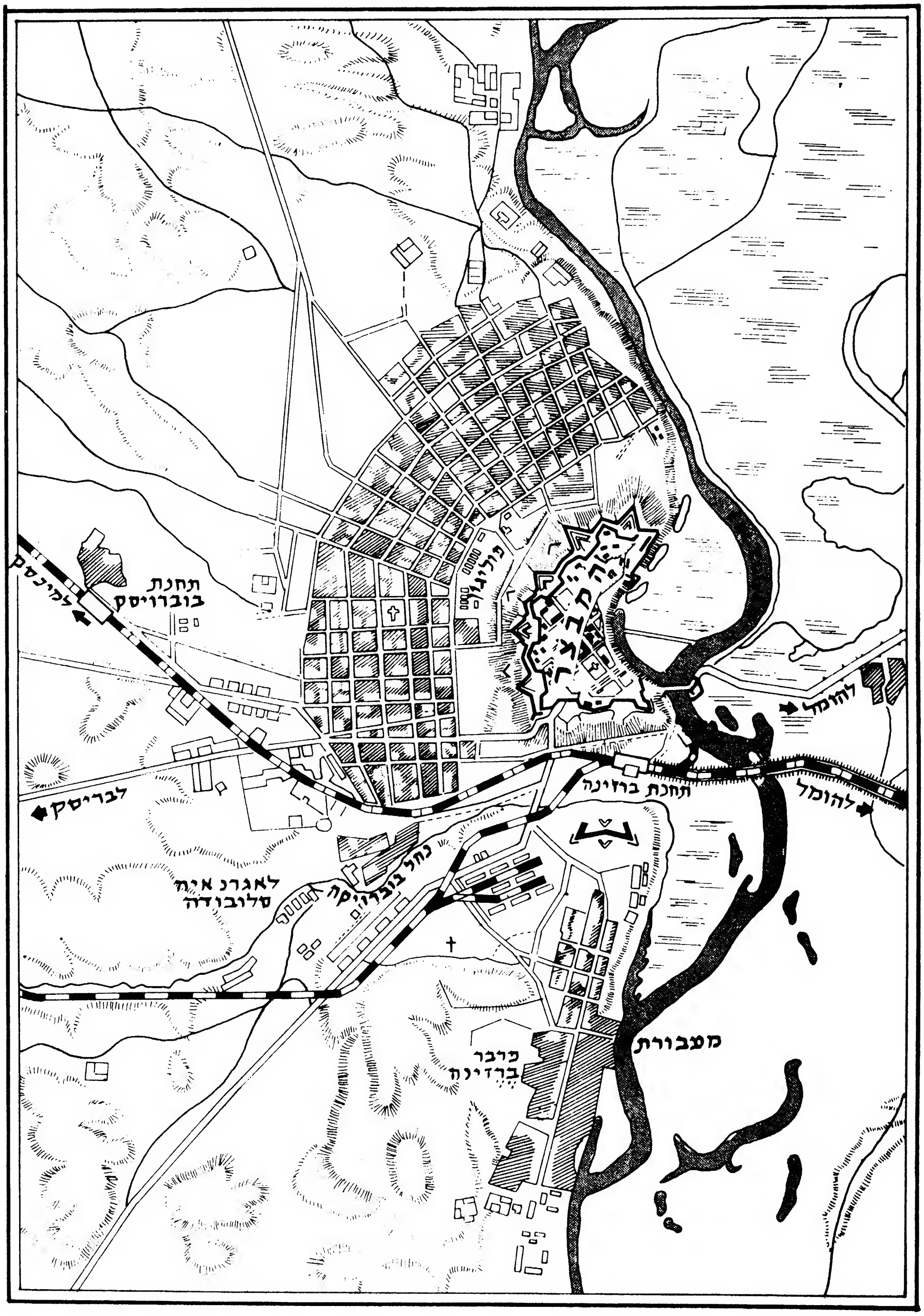
צו אונדזער דאָזיקער איניציאַטיוו האָבן זיך אָנגעשלאָסן אונדזערע באָברויסקער ברידער און שוועסטער אין אַמעריקע. אויך דאָרטן איז פאַר אונדזער בוך אויפגעשטעלט געוואָרן אַ פאַרלאַג־קאָמיטעט, וועלכער האָט אונדז אַסך געהאָלפן מיט זאַמלען מאַטעריאַל און פינאַנסירן די אויסגאַבע. — אונדזער געטרייער פריינט מאיר סאָלאָף, וועלכער האָט בייגע־שטייערט אַ גרויסן סכום אויף צוצוגרייטן דעם בוך, האָט אויך געדינט אַלס פאַרמיטלער צווישן אונדז און אונדזערע לאַנדסלייט אין אַמעריקע.

אין זכות פון די אַלע און אַ דאַנק דער טיפער איבערגעגעבנקייט און אומדערמידלעכער טעטיקייט פון שמעון אַגין, זכרונו לברכה, האָבן מיר זוכה געווען צו דער דערשיינונג פון „ספר באָברויסק".

באַזונדער גרויס איז דער וויסנשאַפטלעכערביישטייער פון ד"ר יהודה סלוצקי, וועלכער האָט געזאַמלט דעם ליטעראַרישן מאַטעריאַל, רעדאַגירט אים און אויך געשריבן די מאָנאָגראַפיע פון באָברויסק.

זאָל דאָס בוך דינען אַלס דענקמאָל דער אַמאָליקער יידישער באָברויסק — אַן אייביקער אָנדעק פאַר אונדז און אונדזערע קינדער און קינדס־קינדער — אין ישראל און אין חוץ־לארץ.

קדיש לוז

מפת העיר בוברויסק

מאַפּע פון באָברויסק

קהילת בוברויסק

די באברויסקער קהילה

יהודה סלוצקי

קהילת בוברויסק

פרק ראשון

בימי נסיכות ליטה ומלכות פולין

1. ראשיתה של בוברויסק

בסוף ימי־הביניים ובראשית העת החדשה היה האיזור בו עובר הנהר בֶּרֶזִינָה (בֶּריוזה בבילורוסית) איזור יערות־עד וביצות, שישובים מועטים ובודדים היו פזורים בו. לאורך 587 ק"מ היה הנהר עובר בארץ מישור עד שנשפך אל נהר הדנֶיפּר הגדול. כרגיל ברוב נהרות רוסיה האירופית היה חופו המערבי (הימני) של הנהר גבוה מחופו המזרחי (השמאלי), ורוב הישובים שעל גדות הנהר קמו על הגדה המערבית — הגבוהה. האיזור היה קשה למעבר אדם. מראשית דצמבר עד ראשית אפריל שלט בו החורף בכל תקפו, שלג כיסה את פני האדמה והנהרות היו מכוסים שכבת קרח עבה. בסתיו הפכו הגשמים הרבים את כל הסביבה לשדה בוץ, שקשה היה לעבור בו. בראשית האביב עיכבה הפשרת השלגים את תנועתם של עוברים ושבים.

ביערות הברזינה היו מצויים בשנים ההן חיות־בר ועופות־פרא לרוב והאיזור היה גן־עדן לציידים. ביחוד היתה הסביבה מפורסמת בביברים שלה, שבנו קניהם במי הנחלים הזורמים לאט. פרוותם הנאה, החמה והמבריקה נחשבה לשלל רב. כן חיפשו הציידים את בלוטת המושק של הביבר הזכר, שרבים האמינו אז בסגולותיה הרפואיות. עוד בראשית המאה הי"ז חויבו האיכרים במחוז בוברויסק להביא את פרוות הביברים למכירה אך ורק לנציב המלך בעיר[1]. לאחר כמה דורות של ציד אכזרי ובלתי־מחושב הושמדו הביברים ונעלמו[2], אולם זכרם נשאר

1. Inwentarz Starostwa Bobrujskiego, תעודות הועדה הוילנאית־רוסית, כרך כ"ה, עמ' 324.
2. בשנים האחרונות החלו השלטונות הסוביטיים לטפח מחדש את גידול הביבר באיזור.

בשמותיהם של כמה מקומות גיאוגרפיים באיזור, כמו: הנהר בובר — יובלה השמאלי של הברזינה, הנהר בוברויקה, אחד מיובליה הימניים, ואחרון אחרון — העיר בוברויסק[3].

הנסיך הגדול גֶדימין, ששלט בליטה בשנות 1316—1341 סיפח את איזור הברזינה לנחלתו הגדולה. מאותם הימים מגיעות אלינו השמועות הראשונות על ישוב בשם בוברויסק[4]. אנו קוראים במאות הט"ו — ט"ז על הנפה (Волость) הבוברויסקאית, המחולקת לשתים: חציה לחבל וילנה וחציה לחבל טרוקי[5]. עם שאר המחוזות הסמוכים לדניפר הוטל על בוברויסק להביא לאחוזות המלך מס בכספים, בשֵׁכָר (Мед), בעורות נמיות (Куницы) ובביברים[6].

ב־1502 הגיעה כנופית טאטארים אל בוברויסק ושדדה את תושביה. ב־1508, בעת שפרץ בליטה מרד נגד המלכות בראשותו של הנסיך מיכאל גְלינסקי, נמנתה בוברויסק בין הערים שהצטרפו למורדים[7], וצבא רוסיה, שחש לעזרתם של המורדים, עבר דרכה. מרבית תושבי העיר וסביבתה היו אז קרובים בשפתם ובדתם לרוסים ועיניהם היו נשואות לאחיהם במוסקבה הרחוקה.

ב־1511 ניתנה לבוברויסק, יחד עם עוד 13 ישובים

3. העיר נקראה אז בתעודות שונות גם Бобруеск, Бобруйско, Бобровск. ר' Белоруссия в Эпоху феодализма (להלן БЭФ), כרך ב', מינסק 1960, עמ' 506. ראוי לציין כי בתעודות יהודיות מהמאה הי"ט באו יחד עם הצורה המצויה „באברויסק", גם הצורות „באבראוסק" ו־„באברייסק".
4. ר' Советская Историческая Энциклопедия, כרך ב', ערך בוברויסק.
5. ר' БЭФ, כרך א', עמ' 187.
6. כתב־זכויות (גראמוטה) של המלך סיגיזמונד משנת 1511, שם, עמ' 188.
7. История Белоруссии, מינסק, 1961, ח"א, עמ' 109.

סמוכים באיזור הדניפר העילי (בהם רֶצ׳יצה וסויסלוץ׳), הזכות לשלם את מסיהם במישרים לאוצר המלוכה, ולא באמצעות המוכסים[8].

במאה הט״ז כבר היתה בוברויסק ישוב של קיימא. ומדי שנה נערך בה יריד, שנמשך כשבוע־שבועיים ימים[9]. כן הוקמה בה תחנת מכס, שהיתה כפופה לתחנה הראשית במינסק וגבתה תשלומים מהסוחרים שעברו בעיר בדרכם מרוסיה לפולין ולגרמניה. בספר המכס של בריסק משנת 1583 נזכרת בוברויסק, יחד עם אוֹרשה, צֶ׳צֶ׳רסק וּמסטיסלאב, כאחת מתחנות המכס שעל גבול רוסיה־פולין. עיקר הסחורות שעברו בדרך מסחרית זו היו עורות עזים וחיות־בר שונות[10].

2. בוברויסק בראשית המאה הי״ז

בראשית המאה הי״ז היתה כבר בוברויסק עיר בינונית בנסיכות ליטה ומספר תושביה הגיע ל־2000 נפש. בעיר היתה טירה ו„אחוזת־מלך״ ובה ישב המושל (סטארוסטה) מטעם הממשלה ודאג לשמירת הסדר בעיר ובחבל כולו, שמנה כששים כפרים. המושלים היו ממשפחת האצילים הפולנית־ליטאית טריזנה (Tryzna), שמוצאה מסביבות וולקוביסק. הם דאגו להפצת הדת הקתולית ולחיזוקה, ותמכו בתנועת האיחוד (אוניה) של מאמיני הדת הפראבוסלבית עם הכנסיה ברומא.

בראשית המאה הי״ז השתקעה בעיר חבורת „אבות״ ישועים והמושל הקים להם ב־1627 כנסיית־אבן במרכז בוברויסק[11]. ב־1611 — 1613 פרצו בעיר ובסביבתה מהומות בשל המסים הכבדים שהטיל המושל פטר טריזנה על האיכרים ובשל סכסוכי קרקעות בינו לביניהם. סיגיזמונד ה־III מלך פולין שלח ועדה לקביעת „אינוונטאר״ מדויק של כל נכסי־דלא־ניידי בחבל בוברויסק וחלוקתם הצודקת. בזכותו של „אינוונטאר״ זה[12] יש בידינו תיאור מפורט של בוברויסק והכפרים הסמוכים לה משנת 1639.

בעיר נמנו אז 409 בתים, שהיו מפוזרים ב־15 רחובות ובשתי סימטאות. רוב התושבים היו פראבו־סלבים ולהם שלוש כנסיות. לקתולים היתה כנסיית־האבן שנזכרה לעיל ובית־החולים הסמוך לה, שהתנהל אף הוא על־ידי הישועים. „משמותיהם של התושבים יש ללמוד, כי לא התגוררו יהודים במחוז״[13], אם כי יתכן שסוחרים יהודים עברו בו לרגל מסחרם. על חוף הברזינה עמדה הטירה, או „חצר־המלך״ של המושל, בא־כוח המלך במחוז. הטירה היתה מוקפת תעלות־מגן ומוקפה חומה גבוהה עשויה מעץ אלון. להגנת הטירה עמדו שני תותחים, שלוש מרגמות ו־54 רובים. היא תפסה שטח של 6—7 דונמים. סמוך לטירה עָמדה העיר. בעיר נמנו כ־18 בעלי־מלאכה, בהם 3 מסגרים, 3 נגרים, 2 בורסקאים, נפח, חובש, סַפר, צורף, רצען, אופה ומבשל־יי״ש. חלק מן התושבים עסק במסחר, אולם רובם היו עובדי־אדמה, ציידים ודייגים. העירונים ותושבי הכפרים בסביבה שילמו מסים כבדים ל„חצר־המלך״, בכסף, בתבואה, בדבש, עורות, ביצים ועצים, כן היה עליהם לתת שני ימי עבודה בשבוע על כל 30 מורגים (כ־200 דונמים) שהיו ברשותם ולספק עגלות לצרכי הטירה. טחנות הקמח והאכסניות היו אף הן מונופולין של הטירה, שהחכירה אותן לחוכרים שונים.

עול כבד זה, שעליו נוסף דיכויה של הכנסיה הפראבוסלבית, עורר התמרמרות רבה בקרב התושבים במקום, ורוח המרד שתססה באיזור כולו לא פסחה גם על בוברויסק.

3. חורבן בוברויסק בשנות מרד הקוזקים ומלחמת פולין ברוסיה

מרד הקוזקים באוקראינה ב־1648 מצא הד חזק בבילורוסיה. קירבת הלשון והדת וההתנגדות למדיניות ההשתלטות והניצול של הפריצים הפולנים והכנסיה הקתולית היו בין הגורמים המסייעים לכך. יחידות הקוזקים שפלשו מאוקראינה לבילורוסיה נתקבלו באהדה על ידי חלק ניכר של האוכלוסיה המקומית, שסייעה בידם בערים רבות להשמיד את הפולנים ואת היהודים. הפולנים הטילו ענשים כבדים על המורדים ועל המסייעים להם.

בין הערים הראשונות שנספחו למורדים היתה בוברויסק. בעיר התבססה יחידת קוזקים בפיקודו של

---

8. Регесты и Надписи, ח״א, פטרבורג 1899, עמ׳ 105.
9. История Белоруссии, ח״א, עמ׳ 99.
10. Регесты и Надписи, ח״א, עמ׳ 297.
11. ר׳ צוואתו של פטר טריזנה, מושל בוברויסק, מ־1639, БЭФ, ח״א, עמ׳ 252.
12. האינוונטאר פורסם במלואו בכרך הכ״ה של „תעודות הועדה הוילנאית״, עמ׳ 113—330.
13. I. К. Гэмбізкі, Валочное помера бабруйскаго староства в XVII ст., Наш Край, Менск 1926, No. 12, стр. 14.

ההטמאן פודדובסקי (Поддубский). יחידות פולניות שהתקרבו אל העיר הוכו והושמדו. בראשית 1649 בא המפקד הפולני וולוביץ׳ ועמו 1500 חיילים וצר על העיר כחודש ימים, בלי שיוכל לכבשה. בפברואר 1649 בא לעזרתו הנסיך יאנוש ראדזיביל, מפקד הצבא הפולני בליטה. הוא פנה אל תושבי העיר וקרא להם להניח את נשקם, בהבטיחו להם כי יתן לקוזקים החונים בעיר לצאת ממנה ולחזור לארצם, אולם הנצורים קיבלו את דבריו בלעג. לאחר שהגיעה אל ראדזיביל תגבורת צבא גדולה מטורוב הקיף את העיר מכל עבריה.

בקרב תושבי בוברויסק השתררה בהלה והם פתחו במשא־ומתן חשאי עם הפולנים. ב־21 בפברואר 1649 פתחו התושבים את שערי העיר בפני הצבא הפולני, שפרץ אליה וכבשה. ראדזיביל פקד על חייליו שלא יפגעו באזרחים, אף ציוה לתלות אחד ממשרתיו, שלקח מטפחת מבעל־הבית שבביתו התאכסן. אולם לגבי המורדים שלא נכנעו נהג באכזריות יתירה. פודדובסקי, שנפל בידי הפולנים, הוקע ראשון על מוט עץ, אחריו הוצאו להורג שבויים אחרים[14]. קבוצת קוזקים, שהתבצרה בבית־עץ במרחק מחצית המיל מבוברויסק, הוקפה על־ידי החיילים הפולנים, ובראות הנצורים כי לא יוכלו להימלט על נפשם העלו את הבית באש ומתו בלהבות.

המלחמה באיזור לא פסקה. רוסיה התערבה באופן פעיל וצבאותיה פלשו לשטחי פולין. בוברויסק הפכה לאחד הבסיסים החשובים של הצבא הפולני ולאחר שנאלצו הפולנים לסגת ב־1654 מאיזור סמולנסק ומחופי הדניפר הלכה חשיבותה וגדלה. באביב 1655 התקדמו הרוסים מערבה וחיל הקוזקים בפיקודו של ההטמאן זולוטארנקו כבש את בוברויסק והחריבה עד היסוד, „כדי שבעתיד לא יהיה מקום לאויב ולשונא להתבסס בו״[15].

המלחמה נמשכה עוד שנים רבות — עד כריתת ברית־שלום באנדרוסובו ב־1667. אמנם כבר ב־1661 נאלצו הרוסים לסגת מזרחית מהברזינה, אולם בוברויסק היתה חרבה והמחוז שעל־ידה דולדל אף הוא ופחות ממחצית תושביו שרדו בו[16].

4. בתקופת ירידתה של פולין (1793—1667)

סוף המאה הי״ז וכל המאה הי״ח היו ימי ירידה לבוברויסק, שלא חזרה לאיתנה לאחר חורבנה בשנות המרד והמלחמה 1648 — 1667. בוברויסק נמנתה בין הערים ששוחררו אז על־ידי השלטון הפולני מתשלום מסים לאוצר המדינה. לא הספיקו פצעי המלחמות הללו להעלות ארוכה ומלחמה חדשה פקדה את אדמת בילורוסיה. בשנות 1702 — 1708 התחוללו באיזור זה הקרבות בין השוודים לבין הרוסים. שוב עברו על בילורוסיה ימי דם ואש. ערים עברו מיד ליד ושני הצדדים הלוחמים סחטו מהתושבים מזון ואספקה ככל אשר יכלו, שדדו והרסו, גייסו אנשים לעבודות אנגריה: בנין ביצורים, דרכים, מחסומים וכדומה. בעקבות הצבא באו מגפות שהפילו חללים רבים בערים. לאחר שפרץ הצבא השוודי דרומה, אל אוקראינה, השאיר אחריו ארץ הרוסה ומדולדלת. ב־1741 נמנו בבוברויסק 150 בתים בלבד[17].

בתקופה זו ירד שטח האדמה המעובדת בבילו־רוסיה כולה. המלאכה והמסחר ירדו פלאים. לעומת זאת עלתה קרנם של הפריצים, בעלי־האחוזות הפולנים. הממשלה מסרה להם שטחים ניכרים מאדמותיה כתשלום עבור החובות שחבה להם. הם קנו קרקעות משובחים מהאיכרים שנידלדלו. ערים ועיירות שלמות עברו לידיהם. ביחוד גברה השפעתם של בני משפחת ראדזיביל, שרכשו את סלוצק, ניֶסביז׳, קאפוליה ועוד.

בוברויסק היתה אחת הערים הבינוניות המועטות באיזור ששמרה על מעמדה כעיר הכפופה במישרין למלוכה. ב־1768 הוקמה בה מחדש מצודה קטנה[18]. אבל גם בבוברויסק עלתה השפעתם של בעלי־האחוזות, שקנו קרקעות בעיר ובסביבתה. ב־1776 נמנתה בוברויסק עם הערים שזכות ההנהלה העצמית נשללה מתושביהן[19]. היא השתייכה אז למחוז רֶצ׳יצה. ב־1789

---

14. תיאור כיבוש בוברויסק ע״י הפולנים בפברואר 1649 לפי יומנו של בוהוסלאב מאשקביץ, שתורגם לרוסית בספר Мемуары относящиеся к Истории южной Руси קיוב 1896, עמ׳ 435—436.

15. ממכתבו של ההטמאן זולוטארנקו לצאר אלכסיי מ־9.3.1655 (БЭФ, ח״ב, עמ׳ 120).

16. ב־1639 נמנו במחוז בוברויסק (בלי העיר) 847 בתי מגורים; ב־1671 היה מספרם רק 361 (История Бело-руссии הנ״ל, ח״א, עמ׳ 190).

17. Słownik Geograficzny Królestwa Polskiego, V. I. (1880), str. 266.

18. ר׳ Белорусская С.С.Р., מוסקבה 1957, עמ׳ 302.

19. История Белоруссии, ח״א, עמ׳ 215.

נמנו בה 889 תושבים[20]. כזה היה מעמדה של העיר בעת שסופחה, עם חלוקת פולין השניה (1793), לאימפריה הרוסית.

5. הקהילה היהודית בתקופת השלטון הפולני

מעט מאד ידוע לנו על חייהם של היהודים בבוברויסק בתקופת השלטון הפולני. אין בוברויסק נמנית עם הקהילות המפורסמות שבמדינת ליטה. כנראה לא היתה קיימת קהילה יהודית בעיר עד לסוף המאה הי״ז[21]. יש להניח כי העירונים והסוחרים של בוברויסק התנגדו להתישבותם של יהודים בעיר, ורק עם התגברות השפעתם של האצילים בעלי־האחוזות החלה להתגבש בעיר, כבשאר ערי ליטה ובילורוסיה הקטנות, קהילה יהודית. קהילת בוברויסק השתייכה ל„גליל העליון״ (או „הגליל העילאי״) במדינת ליטה, שהקיף למעלה מארבעים קהילות בסביבת מינסק (חוץ ממינסק עצמה). עם בוברויסק השתייכו ל„גליל העליון״ סמילוביץ׳, הסמוכה למינסק, מקום מושבו של הרב הראשי לכל הגליל במאה הי״ח, איהומן, בוריסוב, דולהינוב, הומל, חולמיץ׳, פאריץ׳, פוחוביץ׳, קוידאנוב, ראדושקביץ׳, רצ׳יצה וכו׳.

ב־1766 נמנו בבוברויסק 395 יהודים משלמי מס גולגולת (להוציא תינוקות שלא מלאה שנתם). לשם השוואה ראוי להביא כאן את מספר היהודים בשנה ההיא בעשר קהילות סמוכות לבוברויסק.

סלוצק	1575	הומל	658
מינסק	1382	מוהילב	642
ניסביז׳	1097	קוידאנוב	560
מוזיר	896	סמילוביץ׳	462
ראקוב	785	בוריסוב	249

מכאן שבוברויסק נמנתה בימים ההם בין הקהילות הקטנות במספר תושביהן.

מן הרשימות המועטות שהגיעו אלינו מפנקס החברה קדישא דבוברויסק[22] ידוע לנו על ריב בין קהילת בוברויסק לבין קהילת פאריץ׳, שהיתה כפופה לה בתור תת־קהילה (Прикагалок). פאריץ׳ רצתה, כפי הנראה, לזכות במעמד של קהילה עצמאית. הריב הובא בתמוז תקל״ח (1778) בפני מושב ועד „הגליל העליון״[23] ופאריץ׳ קיבלה זכויות מסוימות של עצמאות. כן שומעים אנו שבתמוז תקמ״ב (1782) הוסכם שקהילת פאריץ׳ תפתח בית־עלמין בתחומיה, אולם את מחצית התשלום, שתקבל מקרובי המתים המובאים לקבורה מן הכפרים והישובים הסמוכים, עליה להחזיר לקהילת בוברויסק[24].

במפקד ב־1789 נמנו בבוברויסק 281 יהודים[25], שהיוו 31.6% מכלל תושבי העיר. את ההפרש בין מספרי המפקד של 1789 לבין זה שקדם לו ב־26 שנים, יש להסביר, אולי, בכך שבמפקד הראשון נכללו במנין חברי הקהילה גם היהודים היושבים בכפרים, שהיו כפופים לקהילה מבחינת תשלום מסיהם, והמספר השני כולל רק את היהודים שהתגוררו בעיר בוברויסק גופא.

יש לשער כי יהודי בוברויסק עסקו בתקופה ההיא, כשאר אחיהם בליטה, במזיגה, במסחר זעיר ובחכירת אחוזות הפריצים, אכסניות וטחנות־קמח. אולם יתכן מאד כי כבר אז לקחו חלק במסחר העצים. תעודה מן הימים ההם מוסרת כי במחוז בוברויסק „נמצאים עצים רבים הכשרים לתעשיית תרנים, והמסחר בהם מהווה חלק לא קטן מרווחיהם של התושבים במקום, המשיטים אותם בנהר ברזינה למשלוח אל נמל ריגה״[26]. מותר לנו להניח כי גם סוחרים וסרסורים יהודים לקחו חלק במסחר זה כבר בימים ההם.

כך היתה בוברויסק בסוף ימי השלטון הפולני קהילה קטנה בעיר קטנה בפינה נידחת של ליטה. גידולה וגדולתה של קהילת בוברויסק קשורים בתקופת שלטונם של הצארים הרוסים בחבל־ארץ זה.

---

20. ה. אַלעקסאַנדראָוו, רעזשיטצער פּאָוויאַט אין יאָר 1789, „צייטשריפט״, מינסק 1930, כרך ד׳, עמ׳ 49.

21. אמנם י. שיפר מסמן במפת הישובים היהודים, ב„תולדות העם היהודי״ (רוסית, הוצאת „מיר״ 1914, מול עמ׳ 112), את בוברויסק כקהילה שבה נוצר גרעין של קהילה יהודית ברבע השני למאה הט״ז, אולם לגבי תקופה זו אין לנו אלא עדויות שיהודים שילמו מכס בעברם בבוברויסק. לעומת זאת לא נזכרו יהודים ב„אינוונטאר״ שנזכר לעיל (ר׳ הערה 12) ואין בוברויסק נזכרת בין הקהילות שנפגעו בגזירת ת״ח.

22. פנקס בוברויסק או פנקס החברה קדישא דבוברויסק היה לעיני פ. מארק, המזכיר אותו במחקריו. ר׳ למשל רשימת המקורות לערך „בילורוסיה״ ב־Еврейская Энциклопедия, כרך 5, עמ׳ 168.

23. ר׳ מאמרו של פ. מארק Кризис еврейского самоуправления и Хасидизм, Еврейская Старина, כרך י״ב (1928), עמ׳ 54.

24. שם, עמ׳ 67.

25. מאמרו הנ״ל של ה. אַלעקסאַנדראָוו (ר׳ הערה 20).

26. Сборник документов касающихся административного устройства С.З. края, Вильна 1903, ст. 80.

פרק שני

בוברויסק במאה הי״ט

1. ראשיתו של השלטון הרוסי

ב־6 במאי 1792 הודיעה יקאטרינה השניה, קיסרית רוסיה, על פלישת צבאותיה לשטחיה של פולין, ובקיץ של אותה שנה היתה בוברויסק נתונה כבר למעשה בתחום מרותם של השלטונות הצבאיים הרוסיים. בסוף אותה שנה הוקם פלך מינסק, שבו נכללה העיר בוברויסק, וב־27 במארס 1793 הוכרז רשמית על סיפוח החבל הכבוש כולו למלכות רוסיה.

המתנה הראשונה של השלטון הרוסי היתה הטלת מס כפול על היהודים, שישבו בחבל זה, לעומת שכניהם הנוצרים. לאלה שיסרבו לשלם מס זה ניתנה הברירה לצאת את תחומי רוסיה, לאחר תשלום של שלושה ערכי מס[1].

בתחילה היה השלטון בבוברויסק נתון בידי קציני צבא שונים, אולם ב־3 במאי 1795 הועלתה בוברויסק, יחד עם הערים מוזיר ופינסק ויחד עם עוד 9 עיירות, לדרגת עיר־מחוז. בפקודה שקבעה העלאה זו ניתנה גם הוראה שיש „להשתדל ליישב את היהודים בערי־המחוז, על מנת שאנשים אלה לא ינדדו ולא יביאו נזק לחברה, אלא, בפתחם את המסחר ובהרבותם את המלאכה ואת מקצועות העבודה, יביאו רווח לעצמם ותועלת לחברה״[2].

אותה שנה נקבעו סמלים לערי־המחוז בפלך מינסק. סמלה של בוברויסק היה שלט־מגן, שעל חציו העליון, על רקע של צבע זהב, התנוסס הסמל העתיק של עיר־הפלך מינסק: האם הקדושה מוקפת ששה מלאכים. סמל זה היה תלוי על חזהו של הנשר בן שני הראשים, סמלה של הקיסרות הרוסית. בחציו התחתון של השלט בא, על רקע של צבעי כסף, סמלה המיוחד של העיר בוברויסק: תורן של אניה ושתי קורות־עץ מצטלבות עליו, רמז לעשרה הטבעי של הסביבה: עצי היער המשובחים המשמשים לתעשיית התרנים.

אותה שנה נקבעו דרכי הדואר באיזור הכיבוש. שתים מהן: הדרך ממינסק לצ׳רניגוב והדרך מניסביז׳ לרוגאצ׳וב, עברו דרך בוברויסק, שבה נקבעה תחנת רצי הדואר, ובתחנה — 18 סוסים ו־9 רכבים[3].

קהילת בוברויסק החלה לגדול מעט מעט. ב־1808 נמנו בה 504 יהודים, מהם נרשמו 38 במעמד הסוחרים[4]. שלוש שנים לאחר מכן נמנו בבוברויסק 655 גברים יהודים[5]. למספרים אלה יש להתיחס בזהירות יתירה. שכן השתדלו הקהילות היהודיות להעלים את מספר הנפשות ככל אשר יכלו כדי להוריד את נטל המסים הכבד. אולם אפשר ללמוד מהם את גדלה היחסי של הקהילה ביחס לקהילות אחרות בפלך. ב־1811 היתה בוברויסק הקהילה השמינית בגדלה בפלך מינסק, לאחר מינסק, פינסק, סלוצק, בוריסוב, ניסביז׳, קוידאנוב וקלֶצק.

ב־1810 אירע מאורע שהשפיע רבות על גורלה ועל צביונה של בוברויסק. המהנדס הצבאי תיאודור נארבוט (מי שהיה לאחר מכן ההיסטוריון הנודע של ליטה) נשלח מטעם הממשלה לקבוע מקום לבנין מבצר על הדניפר בין מוהילב לרוגאצ׳וב[6]. אולם לאחר סיור השטח והסביבה מסר נארבוט לשולחיו, כי המקום המתאים ביותר לבנין המבצר, שצריך היה להשתלב במערכת המבצרים, שנמשכה מהים הבאלטי עד לים השחור והיוותה חלק ממערכת־המגן של רוסיה מפני הסכנות הצבאיות שארבו לה ממערב־אירופה, הוא חוף הנהר ברזינה על־יד בוברויסק. בחירתו זו של נארבוט אושרה על־ידי מפקח חיל המהנדסים הגראף קארל אופרמאן, שהיה ממונה על בנין מבצרים

1. פקודה מ־23.6.1794, ספר החוקים המלא, סעיף 17.224.
2. Сборник הנ״ל, עמ׳ 43. (ר׳ עמ׳ 22, הערה 26).

3. פקודה מ־6.9.1795, שם, עמ׳ 60 ו־63.
4. ה. אַלעקסאַנדראָוו, פון מינסקער אַרכיוו, „צייט־שריפט״ II—III, מינסק 1928, עמ׳ 763. ראוי לציין כי ב־1800 נמנו בבוברויסק ובמחוז שלה 50 סוחרים ו־1023 עירו־נים יהודים, לעומת 54 סוחרים ו־476 עירונים נוצרים, И. Гессен, История еврейского народа в России, Петроград 1916, т. I. стр. 186. לשם השוואה ראוי להזכיר כי ב־1808 היו במינסק 2048 יהודים, בסלוצק — 867.
5. ה. אַלעקסאַנדראָוו, די יידישע באַפעלקערונג פון ווייסרוסלאַנד אין דער צייט פון די צעטיילונגען פון פוילן, „צייטשריפט״, כרך 4 (1930), עמ׳ 70. לשם השוואה: במינסק היו אז 2738 גברים יהודים, בסלוצק — 851, בפינסק — 703.
6. Русский Биографический Словрь, Т. XI (מהדורת ניו־יורק, 1962) стр. 61-62.

2. בימי „המלחמה עבור המולדת" 1812

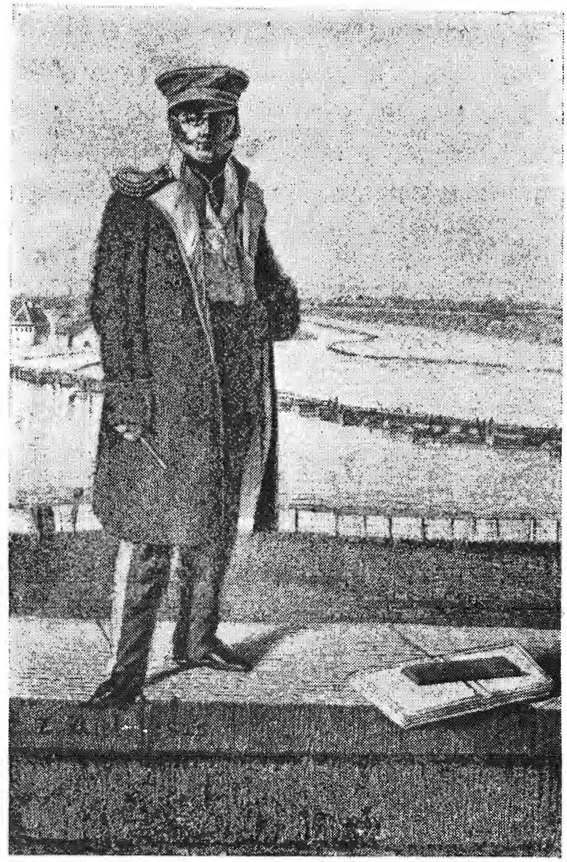
בעת פלישתו של נאפוליון לרוסיה עברה דרכו למוסקבה בצפון בילורוסיה. בפלך מינסק חנתה הארמיה הרוסית השניה (45000 חיילים) בפיקודו של הנסיך באגראטיון. נאפוליון שלח את מיטב חייליו בפיקודם של המארשאל דאבו ושל אחיו, מלך וסטפליה, ג׳ירום בונאפארט, להקיף ולהשמיד ארמיה זו. הצבא הצרפתי התקדם במהירות לעבר בוברויסק על מנת לנתק את דרך הנסיגה של הארמיה השניה.

ב־13 ביולי נודע לבאגראטיון, שישב עם מטהו זה שלושה ימים בסלוצק (לאחר שנסוג אליה מניסביז׳), כי הצרפתים, שכבשו כבר את מינסק, מתקדמים לעבר נהר הברזינה. מיד נתן באגראטיון פקודה לצבאותיו לסגת אל הדניפר דרך בוברויסק. בבוברויסק עצמה נטל הגנרל־מאיור איגנאטייב את הפיקוד על העיר ועל המבצר. באגראטיון הגיע לבוברויסק ב־18 ביולי, מינה את איגנאטייב למושלה הצבאי של העיר וניהל את נסיגת הצבא אל מעבר לברזינה. איגנאטייב סייע לו באספקת מזונות ואסף אל המבצר את החיילים הפצועים והחולים. בנסיגתו המהירה הזאת הציל באגראטיון את צבאותיו ממפלה גמורה והצליח להעבירם בשלום את הברזינה ואת הדניפר ולהתחבר עם הצבא הרוסי העיקרי שחנה בעיר סמולנסק[9]. איגנאטייב נשאר במבצר בוברויסק. לעיר עצמה הגיע וחנה בתוכה מפקד הקורפוס הפולני בצבא נאפוליון הגנרל דומברובסקי, שהטיל מצור על המבצר. ארבעה חדשים נמשך המצור, והמבצר עמד בו, עד שהחלה נסיגתם הכללית של צבאות נאפוליון מרוסיה. כל אותו זמן עמד איגנאטייב על המשמר, אסף ידיעות על מצבם של הצרפתים והעבירן על ידי שליחי־סתר למפקדת הצבא הרוסי.

יהודי בוברויסק, כשאר היהודים בליטה ובררייסין, התיחסו בדרך כלל בקרירות לכובשים הזרים, אם כי יש להסתייג מנסיונותיהם של היסטוריונים יהודים־רוסים, שהפריזו מטעמים אפולוגטיים ב„פטריוטיזם" של היהודים.

מסביבות בוברויסק השתמרה הידיעה על חוכר יהודי בכפר סטופישצ׳ה מזרחית לעיר, ניסן קצנלסון, שהזהיר את הקוזקים שחנו בסביבה על התקרבותו של כוח צרפתי והצרפתים בנסיגתם מן הכפר אסרוהו

9. Е. Тарле, 1812, Москва, 1961, стр. 490-493

גנרל קארל אופרמאן — בונה מבצר בוברויסק
גענעראַל קאַרל אָפּערמאַן —
בויער פון דער באָברויסקער פעסטונג

וחיזוקם בכל רחבי רוסיה. ב־4 ביוני 1810[7] ניתנה פקודת הצאר אלכסנדר הראשון להתחיל בבניית המבצר. נארבוט פתח בעבודות ההכנה, אולם עקב הרעת מצב בריאותו נאלץ להתפטר; במקומו בא גנרל־מאיור גבריאל איגנאטייב[8]. בנין המבצר, שכיסוד לו שימשה המצודה הפולנית שנבנתה כיובל שנים לפני כן (ר׳ עמ׳ 21), נמשך בקצב מהיר. קבלנים יהודים מילאו תפקיד חשוב בגיוס הפועלים, בארגון העבודה ובאספקת חמרי בנין. ביניהם היה בודאי גם שמעון זימל אפשטיין, שהפך במהרה לאחד הקבלנים הגדולים במדינה כולה והעביר את עסקיו בתחילה לבריסק דליטה ולאחר מכן — לוארשה המעטירה. עד פרוץ המלחמה עם צרפת בקיץ 1812 הוקמו חמש מצודות (באסטיונים) ובאלה פגשה בוברויסק אותו קיץ את חיל־הפלישה של נאפוליון.

7. התאריך לפי Советская Историческая Энцик-лопедия, 1962, כרך ב, עמ׳ 494.
8. המילון הביאוגרפי הרוסי הנ"ל, כרך 8, עמ׳ 55.

ועינוהו באכזריות, עד שמת מפצעיו בכ' בחשון תקע"ג (1812) והובא לקברות בעיר ביחוב [10].

בעת נסיגתו המבוהלת של הצבא הצרפתי הטילו הרוסים על היהודים בבוברויסק, כבערים אחרות באיזור, לאכסן בבתיהם שבויים צרפתים. בזכרונותיהם של חיילים שבויים אלה מוצאים אנו רשמים על סכסוכים בין האורחים הבלתי־קרואים הללו לבין מארחיהם היהודים, לרוב על רקע של שמירת שבת ודיני הכשרות. „היו לנו התנגשויות רבות עם אנשים שוטים אלה — כותב קצין גרמני מצבא נאפוליון — יש שלא נתנו לנו להבעיר אש בשבת או בימי חג אחרים. יש שסירבו לתת לנו כלים לבישול" [11]. „בבוברויסק — מספר קצין אחר — קיבלנו דירה הגונה בביתו של יהודי אחד. ושוב אירעה כאן מריבה עם היהודי שלנו. הוא לא הרשה לנו להבעיר אש ולא נתן לנו כלים לבישול, עד שלא קראנו את קצין המשמר שלנו, שלימד אותו לקח בכמה מלקות שוט" [12].

כך טעמה קהילת בוברויסק את טעמה של המלחמה, אולם לאחר מכן באו מאה שנות שלום, המהוות את עצם תולדות קורותיה של הקהילה, בהן גדלה, התפתחה והפכה לאחת הקהילות החשובות ביהדות רוסיה.

3. המבצר

עם תום המלחמה התחדשה בנייתו של המבצר בבוברויסק בקנה־מידה גדול. עד 1820 כבר עמדו 20 מצודות על תלן והמבצר הכיל „מחסן נשק בעל ערך" (Знатный арсенал) [13]. לרגל סיום הבניה בשלבה הראשון בא הצאר אלכסנדר הראשון עם אחיו ניקולאי ב־24 בספטמבר 1823 לבקר בעיר [14], שבה חנתה אז דיביזיית חיל־הרגלים התשיעית. לפי ידיעה מן הימים ההם היתה אז בוברויסק עיירה בת 2100 תושבים, שהתגוררו ב־310 בתים [15].

מבצר בוברויסק היה מעורב בקשר הדיקאבריסטים (1825). בסוף ימי מלכותו של אלכסנדר ה־I התקיימה בו אגודה מהפכנית סודית, שבראשה עמדו הקצינים סרגיי מוראביוב־אפוסטול ומיכאל ביסטוז'ב־ריומין. האגודה עיבדה ב־1823 תכנית לפיה היה על הקצינים לאסור את הצאר בעת ביקורו שנזכר לעיל, להכריחו לחתום על כתב הסתלקות מכסא מלכותו ולעלות בראש גדודיהם למוסקבה „כשהם מושכים אליהם בדרכם את אנשי הצבא ומודיעים לעם על מעשיהם בכרוזים" [16]. התכנית לא בוצעה בעת ביקורו של הצאר, אולם היא נכנסה בשם „תכנית בוברויסק" (Бобруйский проект) לבין תכניותיהם של הקושרים במקומות אחרים בתיקון „קל": במקום לאסור את הצאר התכוננו הקושרים להוציאו להורג מיד עם תפיסתו [17].

לאחר שהגיעה לקושרים באוקראינה הבשורה הרעה על כשלון המרד בפטרבורג (דצמבר 1825) היה בדעתם לצאת צפונה, להשתלט על מבצר בוברויסק ולהתבצר בו. בבוברויסק נאסרו אז כמה קצינים שהיו חשודים בקשרים עם אגודות־סתר מהפכניות. לאחר דיכוי המרד נשלחו כמה מן הנידונים למאסר לשבת בבית־הסוהר הצבאי במבצר בוברויסק והוראות מיוחדות ניתנו על־ידי הצאר למפקד המבצר גנרל־מאיור ברג לשים עין על האסירים המסוכנים הללו [18].

בניית המבצר נמשכה בכל שנות מלכותו של ניקולאי ה־I (1825—1855). סכום גדול לגבי הימים ההם — שבעה מיליונים רובלים [19] — הושקע בבניית המבצר. במרכז עמדה המצודה הראשית. סביבה — באסטיונים (מגדלים שצורת מחומש להם). אחד מהם

---

10. ר' Еврейская Старина, כרך ד' (1912), חלק א', עמ' 85. על מצבתו של הנפטר כתוב: „פ"נ הקדוש ניסן ב"ר יהודא לייב, נ' כ' חשון תקע"ג, תנצב"ה". ניסן קצנלסון (1762—1812) הוא מאבות משפחות קצנלסון רבות בעיר בוברויסק, והשם ניסן ניתן לרבים מבני משפחות אלה. כן שינה אברהם קצנלסון, מי שהיה ציר ישראל בסקנדינביה, את שמו מקצנלסון לניסן.

11. Merkwürdige Tage meines Lebens. Aus dem Tagebuch eines deutschen offiziers, Stuttgart 1817, s. 94, לפי С. Гинзбург, Отечественная война 1812 г. и Русские Евреи, СПБ 1912, стр. 116-117.

12. V. Jelin, In Russland 1812, München, s. 60 ספרו הנ"ל של ש. גינזבורג, עמ' 117.

13. Краткое землеописание Российской Империи, СПБ 1824, стр. 167.

14. И. К. Шильдер, Император Александер I, СПБ 1905, т. IV, стр. 282.

15. ר' האנציקלופדיה של Ersch ו־Gruber, כרך י"א, לייפציג 1823, ערך בוברויסק.

16. ר' הקובץ Избранные социально-политические философские произведения Декабристов, Москва 1951, т. II, стр. 196, 204-205, 238.

17. שם, עמ' 239.

18. М. Нечкина, Общество Соединенных Славян, Москва 1927, стр. 187.

19. Большая Энциклопедия, т. III, стр. 351-352

נקרא על שם בונה המצודה הראשון „מגדל אופרמאן". משלושה צדדים סבבו את המבצר ביצורים קדמיים („פורפוסטים") ותעלות עמוקות, ומצדו הרביעי — הנהר ברזינה וביצותיו.

המבצר היווה עיר שלמה בפני עצמה. למעלה מ־5000 חיילים חנו בו ב־1837[20], וכמספר הזה נפקדו בו 60 שנה לאחר מכן. המבצר הכיל קסרקטינים, מחסני נשק, מחסני אספקה, כנסיה לחיילים, בית־חולים צבאי וכן בית־סוהר צבאי, שבו כלאו לעתים גם אסירים מדיניים[21].

יש להניח כי לקיומו של המבצר היתה השפעה על מהלך המרד הפולני בשנת 1863 בסביבת בוברויסק. אמנם התקיים במחוז בוברויסק ארגון מחתרת פולני בפיקודו של הפריץ לוקאשביץ׳, שהיה כפוף למפקדת המרד הסודית במינסק[22], אולם לא הגיעו אלינו ידיעות על פעילותם של המורדים בבוברויסק ובסביבותיה.

4. המבצר בחייה של העיר

השפעתו של המבצר על התפתחותה וחייה של בוברויסק, בעיקר במאה הי"ט, היתה מכרעת. קבלנים יהודים התעשרו בעת בניית המבצר, ועם סיום בנינו שימשו יהודים רבים כספקים לצבא (מן הספקים הראשיים — בני משפחת לוזינסקי). חלק מן החיילים והקצינים, שהדירות במבצר לא הספיקו להם, התגוררו בבתים שכורים בעיר, והמבצר בכללו שימש מקור פרנסה ליהודים.

ימי בנייתו של המבצר נשמרו בזכרונם של בני בוברויסק הותיקים כימי רווחה ועושר. „למרבית השרים והפקידים, החרשים והאומנים, הפועלים בהמון רב מאד, אשר קבעו דירתם בתוך העיר, בבתי התושבים — מספר בזכרונותיו בן בוברויסק, הרב ברוך אפשטיין — לרגלי כל אלה מצאו להם לחמם לשובע וגם להותיר לכל התושבים, זה בכה וזה בכה.

20. ר׳ БЭФ, ח"ג, עמ׳ 514. בגרודנה חנו אז 3239 חיילים, בבריסק — 1588.

21. בין השאר היו כלואים בו ב־1861—1863 רבים מהמשתתפים בתנועה הפולנית המהפכנית ובמרד הפולני, בהם המטיף היהודי לעדת הנאורים בוארשה יצחק קראמשטיק. ב־1906 ישב במעצר במבצר ציר הדומה הראשונה, בן בוברויסק, ניסן קצנלסון, שנידון לשלושה חדשים על שחתם על כרוז המחאה נגד פיזור ה„דומה" (בית הנבחרים) הרוסית הראשונה („הכרוז הויבורגי").

22. А. И. Лясковский, Литва и Белоруссия в восстании 1863 г., Берлин 1939, стр. 163.

והיתה למלה בפי התושבים, כי למען תקח העיר באברויסק חלק בהבטחת התורה, כי לא יחדל אביון מקרב הארץ עליה לדרוש למספר אביונים מערים אחרות שיתישבו בתוכה, כי היא משלה אין לה ממין זה כלל"[23]...

אבל גם לאחר שנשלמה בניית המבצר שימש משענת רצינית לתושבי העיר. „יתר שאת ויתר עסק לעיר מבצר על הערים הפרוזות — כותב אחד מתושבי בוברויסק ב־1886 — במספר אלפי אנשי־הצבא עם שרי האלפים ושרי המאות החונים בה ואוכלים ושותים ומתלבשים ומשלמים בעד כל אלה במיטב כספם, בעוד שאינם סוחרים את הארץ ואינם מתחרים את העובדים בני העיר. לא דבר ריק הוא ליושבי עירנו, אשר מספרם לערך שלושים אלף נפש, לכלכל שני מחנות (פאָלק) אנשי חייל תמיד, ובקיץ עוד יותר, בלחם לאכול ובבגד ללבוש. לא רק החוכרים הממציאים למו כל חפצם ישתכרו, אך גם כל התושבים ברבות הכסף עובר מיד ליד, ולעומת זאת לא יביאו בני הצבא מאומה להשוק להשיג גבול העובד או הסוחר ולא ישובו המשפיעים להיות מקבלים"[24].

בין המבצר לבין העיר השתרע מגרש אימונים ומסדרים גדול — ה„פוליגון" — ששימש פעמים רבות גם את צרכי העיר ותושביה, אם כמגרש מילואים בימי השוק הגדולים ואם כמקום טיולים ומשחקים בחגים ובשבתות. מקום טיול חביב על תושבי העיר היו החורשות שגדלו על הסוללות מסביב למבצר, ו„הפעמון על ראש המגדל בתוך מבצר בוברויסק"[25] השמיע את השעות לתושבי העיר — יהודים ונוצרים.

המבצר השפיע אף על צורתה החיצונית של העיר, שכן אסר החוק את בנינם של מבנים מלבנים ואבנים בתחום וירסטה אחת מן המבצר, כדי שאפשר יהיה להעלות את כל העיר באש, אם יגיע האויב למקום, ולמנוע את השימוש בבניני־חומה להתבצרות ולהתחפרות נגד המבצר. עד סוף המאה הי"ט היתה בוברויסק עיר שכולה עץ, והשריפות שפרצו בה מפעם לפעם הביאו עמהן הרס רב.

23. ב. אפשטיין, מקור ברוך, וילנה 1928, עמ׳ 908, וכן עמ׳ 223 בספרנו. ר׳ ברוך בן ר׳ יחיאל מיכל אפשטיין נולד בבוברויסק ב־1860 וכתב על תקופת בנין המבצר מתוך השמועה.

24. אליעזר ליבוביץ, „היום" 1886, גל׳ 26.

25. ממכתבו של י. ל. קצנלסון מט"ז בתמוז תרכ"ה (1865), בוקי בן יגלי, „מה שראו עיני ושמעו אזני", ירושלים תש"ז, עמ׳ 102.

אין לזלזל גם בהשפעתו התרבותית של המבצר. מציאותם של אלפי חיילים וקצינים דוברי רוסית בלבה של עיר יהודית־בילורוסית־פולנית לא יכול היה שלא להגביר את ידיעת השפה הרוסית בין תושביה, ואף להשפיע על השפה היהודית־המדוברת בעיר. החיילים אירגנו נשפים למטרות צדקה, שהיהודים היו נאלצים לקנות כרטיסים להם, וממילא בא חלק מהם לבקר בנשפים אלה. תזמורת צבאית ניגנה בגן־העיר. יתכן כי קצינים משכילים חיפשו דרכים להשפיע על הנוער המקומי ולקרבו לתרבות הרוסית, כפי שהיה הדבר בערים אחרות בתחום המושב.

מאורע אחד שאירע בתחומי המבצר בראשית שנות השמונים היה לו הד רב בכל יהדות רוסיה. ב־1880 מונה מנהל חדש לבית־החולים הצבאי ד״ר ס. הוא היה אנטישמי וראה בכל חייל יהודי שהובא לבית־החולים שלו מִתחַלה ומשתמט מעבודת הצבא. מיד עם בואו הנהיג בבית־החולים מערכת ריגול והלשנה. באחד באוגוסט 1881 נערך במחסן המזרנים של בית־החולים חיפוש ונמצאו בו כל מיני רפואות ומכשירים שאפשר היה להשתמש בהם לשם החלאה מלאכותית וגרימת מומים באברים, שהיו עלולים לפטור את בעליהם מן השירות הצבאי. האחראי למחסן, החייל היהודי זיסקין, נאסר והובא לדין. ד״ר ס. האשים את הרופאים היהודים בבית־החולים בקשירת קשר לשחרורם של חיילים, וביחוד של חיילים יהודים, מן הצבא על ידי מתן תעודות מחלה מזויפות ובקבלת תשלומים עבור זאת. הקשר לא הוכח והרופאים לא הובאו לדין. אולם במשפטו של החייל זיסקין, שהתקיים בסוף 1882, גילה התובע דרוזדוביץ׳ כי „פעולת הרופאים הצבאיים היהודים בבית־החולים הצבאי בבוברויסק, היתה אחת הסיבות העיקריות לפקודה מ־10 באפריל 1882, שהגבילה ב־5% את מספר הרופאים היהודים בצבא״[26].

מאז שיצא ברוסיה החוק על השירות הצבאי הכללי (1874) נמצאו תמיד במבצר כמה מאות חיילים יהודים, וביחוד היה רב מספרם בעת שהתרכזו אנשי־צבא רבים בבוברויסק ובסביבותיה לשם תמרוני הקיץ. ראשי קהילת בוברויסק השתדלו בפני מפקד המבצר וקיבלו רשות לספק מאכלים כשרים לחיילים היהודים ולדאוג לשאר צרכיהם הדתיים[27].

באחד מגליונות „המליץ״ 1888 מסופר על טיפולו של הגביר הבוברויסקאי הנודע חיים בועז רבינוביץ בחיילים יהודים, שחנו בסביבות העיר לרגל תמרוניהם.

„אנשי־הצבא העברים — — חמש מאות איש במספר, נצטוו בערב ראש השנה לצאת ביום זה את העיר במרחק עשרים וויערסט ללמד ידיהם לקרב ואצבעותיהם למלחמה ויהי כאשר נודע להנדיב, כי אנשי הצבא אלה יענו בדרך כוחם בימים הנוראים האלה, עינוי רוחני וגשמי בלי תפילה ובלי אכילה, חילה את פני שני שרי הגדוד, את השר גולובוב, הממלא מקום שר הלגיון, ואת שר שני הגדודים, כי ירשו לו להוביל מאכל ומשקה לאחיו העברים אל המקום אשר שמה יסעו ושמה יחנו. האדונים הדגולים מרבבה — נאותו למלא את שאלתו. נעים היה לראות את הגביר ובנו בסבבם כל היום ההוא בשוָקים וברחובות ויקנו כל צרכי אוכל נפש למכביר בעד חמש מאות אחב״י הנזכרים. בחצות היום ראו כל בני עירנו עגלות רבות טעונות ככרות לחם, חלות סולת, חביות דגים מלוחים ובשר לרוב ויי״ש, יצאו מן העיר עם מלצרים שלוחים מהגביר לבשל את המאכלים בדודים ולחלק לכל אחד את חלקו במקום אשר יחנה הגדוד על דגלו. בשני הכפרים מיכאיילאב ובארטניק הרחוקים זה מזה כשלוש פרסא, עבדו אנשי הצבא העברים עבודת הקודש וישפכו שיח ויתפללו ככל אחיהם בני ישראל, לא נגרע דבר, גם תקעו בשופר — — אחר כך אכלו בשמחה את לחמם״[28].

החיילים היהודים הביאו עמהם אל העיר רוחות חדשים. היו ביניהם גם בני־תורה ומשכילים. הם ביקרו בבתי היהודים בעיר, ולא אחת ולא שתים היו ביקורים אלה מתפתחים לקשרי ידידות ואף היו מסתיימים בשידוכים ובהשתקעות בעיר בוברויסק.

---

26. כתבה מבוברויסק מ־5.6.83, Недельная Хроника Восхода, 1883, גל׳ 24, עמ׳ 615.

27. וכן כותב משה קאראשין (ב„הלבנון״ 1875, גל׳ 15), כי „לרגל הפקודה החדשה״ נמצאים בבוברויסק חיילים יהודים רבים ויש צורך לדאוג ליסוד בית־אוכל כשר עבורם. הכותב קורא לאנשי בוברויסק לבקש מן הממשלה שתרשה לפתוח בית־אוכל זה, „כי הממשלה יר״ה לא תחפוץ חלילה להעביר את ישראל על דתם ועל דעת קונם״.

28. „המליץ״ 1888, גל׳ 199. הכותב יחזקאל זליגמן (ר׳ כתבה שלו על שליחת מצות ומאכלי פסח לחיילים היהודים — כ־40 איש — האסורים בבית־הכלא הצבאי, שם, שם, גל׳ 72). כן בא תיאור תפילת החיילים בימים הנוראים ב"Israelit„ מ־18.9.1888. תיאור תפילת יום הכיפורים של החיילים בא ב„יודישער פאָלקסבלאַט״ 1888, גל׳ 30.

בסוף המאה הי״ט ירד ערכו של המבצר מבחינה צבאית. העברת מסילות־הברזל ויבוש הביצות הקלו על הגישה אל המקום. גם השינויים שבאו בתורת המלחמה ושיטותיה הורידו את גדולתו של המבצר הבוברויסקאי. את מקומו ירש המבצר הגדול בבריסק־דליטה. ב־1897 פורק נשקו וציודו המלחמתי של המבצר[29], אולם הוא נשאר גם להבא כמקום שיכונם וריכוזם של אלפי חיילים וכבסיס לתמרוני הצבא הקיציים לכל היחידות הצבאיות החונות בפלכי מינסק ומוהילב. כן התקיים בו גם בשנים שלאחר מכן בית־סוהר צבאי, אליו נשלחו חיילים מפינות שונות ברוסיה שהפרו את חוקי המשמעת הצבאית.

5: התפתחותה הכלכלית של בוברויסק במאה הי״ט

המבצר היה רק אחד ממקורות פרנסתה וגידולה של בוברויסק. עקב מצבה הגיאוגרפי הפכה העיר לצומת דרכים והובלה מרכזית בפלך מינסק. ביחוד התפתח בסביבותיה המסחר בעצי היערות, שעיקר הובלתם היתה בנהרות.

יערות עבותים כיסו את רובו של האיזור מימי קדם, והעצים באגן הברזינה נודעו בטיבם ובהכשרתם לתעשיית תרני אניות. ועוד בסוף המאה הי״ח החלה הממשלה הרוסית בחיבורו של הנהר ברזינה לנהר דוינה המערבית על־ידי מערכת תעלות, נהרות ואגמים, שארכה היה כ־150 ק״מ. אניות ודוברות עצים החלו להפליג מאיזור בוברויסק במעלה הברזינה דרך „שיטת התחבורה המימית של ברזינה״[30] (Березинская водная система), שארכה היה כ־150 ק״מ, בדרך לנמל ריגה. ב־1817 הופסקה תנועת האניות בדרך מים זו, אולם הובלת עצים בדוברות נמשכה בה גם לאחר מכן. ההוצאות הגדולות שהיו כרוכות בשמירה ובתיקונים של דרך המים והתפתחות מסילות־הברזל בסוף המאה הי״ט גרמו להזנחתה, ועם ההזנחה נסחפו התעלות ונסתתמו והתנועה בין שני הנהרות נפסקה.

לעומת זאת הלך והתפתח קו המים השני — מברזינה דרך הדניפר לדרום רוסיה. התפתחות זו היתה כרוכה בהתישבותו ובהתעצמותו הכלכלית של חבל „רוסיה החדשה״ (Новороссия), שהיה רובו ככולו ארץ ערבה עניה ביערות. משלוחי העצים אל הדרום מכל המינים ובצורות שונות הלכו וגדלו משנה לשנה, וביחוד מאז החלו מכרות הפחם והברזל להתפתח בחבלי הדוניץ וקריבוי־רוג. כמויות עצומות של עצים היו דרושות לבניית המכרות ולסמוכות, שיתמכו בתקרות המנהרות מתחת לאדמה.

עם משלוח העצים התפתחה בבוברויסק תעשיית העץ. בראשיתה היתה זו עבודת־יד של איכרים, שהיו מכינים בבתיהם בחדשי החורף הארוכים עריבות־עץ, עולים לשנרים, חלקים של אופני עגלות. תוצרת זו היתה נקנית על־ידי סוחרים יהודים, שהיו שולחים אותה בסירות־משא („ברלינות״) אל הדרום, או „למטה״ (אל ה„ניז״), כלשון בני בוברויסק. לאחר מכן החלו לעבוד בעיר ובסביבותיה מנסרות מודרניות וכן בתי־תעשיה ללבדים.

מהלך המסחר הזה היה הלוי בטבעם הסוער של הברזינה והדניפר. ההובלה התנהלה אך בחדשי האביב והקיץ, כאשר ירד מעטה הקרח מהנהרות. נקודת התורפה בדרך זו היו אשדות המים הנודעים שעל הדניפר (Пороги), שהיו מתחילים לאחר העיר יקאטרינוסלאב. אמנם השתדלו הסוחרים למכור חלק מסחורתם בנמלים שעד לאשדות המים — בקיוב, צ׳רקאסי, קרמנצ׳וג ויקאטרינוסלאב. אולם השוק הגדול היה בכל זאת מעבר לאשדות המים. המעבר על פני האשדות הוא שחרץ את גורלו של כל משלוח ומשלוח. ולמברק שבישר את תוצאות המעבר ציפו ברעד־לב משפחות רבות בבוברויסק ובסביבותיה.

בדרכם חזרה היו הסוחרים שוכרים או קונים ספינות־משא, עומסים עליהן מלח, קמח, סוכר ושאר מיני מצרכים, שלא היו מצויים בבילורוסיה, ומוכרים אותם בערים שעל שפת הנהרות, כשהם משתדלים להגיע בנסיעתם עד לבוריסוב שבצפון.

מאות משפחות יהודיות היו קשורות במסחר העצים על כל ענפיו. מהם היו סוחרים גדולים, שקנו יערות מבעלי האחוזות ושכרו איכרים לחטוב אותם, מהם היו מומחים להערכות יער, פקידים, לבלרים ורואי־חשבונות. ואם כי הפרעלים, חוטבי־העצים, קושרי הרפסודות ומוביליהן היו רובם ככולם מבין האיכרים הבילורוסים, הרי בטוויית החבלים מסיבי עצים (Лоза), בהם נקשרו

29. ר׳ Encyclopedia Britannica, ערך בוברויסק (The town was — — dismantled, 1897).

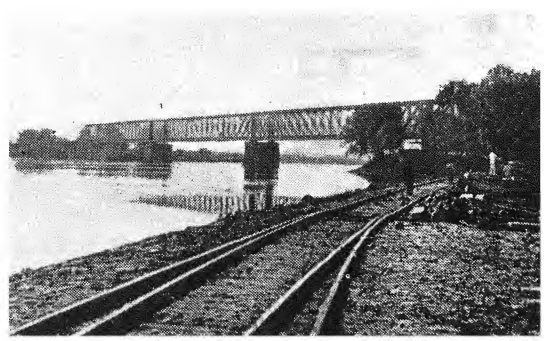
30. קו „שיטת התחבורה המימית של הברזינה״ עבר מהברזינה בתעלת סיירגוץ׳, משם דרך נהר סיירגוץ׳, אגם פלאבנו, תעלת קו פרשת המים, אגם ביירישצ׳ה, נהר ביירישצ׳ה — התעלה הוייריבסקאית — נהר אֶסה — נהר אולה — עד לנהר הדוינה המערבית (ר׳ Большая Советская Энциклопедия, כרך 4 — 1950 — עמ׳ 539).

העצים ברפסודות, עסקו גם יהודים עניים רבים. עונת השיט בנהר, שנמשכה כשמונה חדשים, מראשית אפריל עד ראשית דצמבר, היתה העונה הבוערת בנמל בוברויסק ובסביבותיו.

באמצע המאה הי״ט החל להתפתח השיט על פני הברזינה, אניות־נוסעים קטנות, מונעות על־ידי קיטור, הובילו נוסעים לאורך הנהרות עד לקיוב ויקאטרי־נוסלאב. מרבית בעליהן של אניות אלה וחלק ניכר של עובדיהם היו יהודים. אחת המשפחות שעסקו בהובלת נוסעים זו היתה משפחת קצנלסון הענפה.

מעמדה של העיר וחשיבותה כעיר־מבצר הביאו לסלילת כבישים ודרכים דרכה. ב־1843 הוחל בבנין הכביש הראשון בפלך מינסק, שיצא מבוברויסק לבריסק־דליטה [31], וב־1851 נסתיימה סלילתו של הכביש שעבר מבריסק דרך סלוצק ובוברויסק לעיר־הפלך מוהילב [32].

למהפכה רבתי בחייה הכלכליים של בוברויסק הביאה „מסילת־הברזל הליבאו־רומנאית״ (Либаво-Роменская Железная Дорога—Л.Р.Ж.Д.). על מסי־

מסילת הברזל על הברזינה
די אייזנבאַן איבער די בערעזינאַ

לת־ברזל זו הוטל לקשר בין צפון אוקראינה וצפון בי־לורוסיה לבין הנמל של ליבאוה, נמלה היחיד של רוסיה בים הבאלטי, שלא היה קופא כמעט בחדשי החורף. המסילה נבנתה בראשית שנות השבעים על־ידי חברת רכבות פרטית, שחלק רב היה בה להון יהודי. החלק העובר דרך בוברויסק נפתח לתנועה ב־1 בנובמבר 1873, תאריך היסטורי בתולדות העיר. מסילת־ברזל זו חיברה את בוברויסק במישרים מצד אחד עם מינסק, וילנה וליבאוה, ומצד שני — עם הומל,

---

31. ר׳ БЭФ, ח״ג, עמ׳ 480.
32. П. Шпилевский, Путешествие по Полесью и Белорусскому краю, СПБ 1858, стр. 120.

באחמאץ׳ ורומני, ובעקיפין עם רשת המסילות של רוסיה כולה. על נהר ברזינה נבנה גשר־רכבות גדול ושתי תחנות־רכבת שירתו את העיר, האחת סמוך לנהר — תחנת ברזינה, והשניה — תחנת בוברויסק. שתיהן נמצאו בקצה הדרומי של העיר. אם כי עיקר העברת העצים נמשכה גם להבא על מי הברזינה, הנה נפתחה דרך, עם סלילת מסילת־ברזל, למסחר בעצים על־ידי העברתם ברכבת, גם לסוחרים זעירים, שלא יכלו לעמוד בהוצאות הרבות ובסיכונים שהיו כרוכים במשלוח העצים על פני הנהר. וכך קמה בעיר שכבה של סוחרי־עץ זעירים.

כל עוד נמצאה מסילת־הברזל בידי חברה פרטית שירתו גם יהודים רבים בפקידותה. אולם ב־1891 עברה המסילה לרשות אוצר המדינה, ומיד פוטרו כל עובדי הרכבת היהודים [33].

בוברויסק שימשה גם מרכז מסחרי לסביבה החקלאית הקרובה. מסחר זה הגיע לשיאו בשלושת הירידים השנתיים שהתקיימו בעיר מאז ראשית ־מאה הי״ט, והם: היריד ה„ואסילייבי״, שתחילתו היתה ב־6 בינואר מדי שנה בשנה, היריד ה„ניקולאייבי״ — ב־9 במאי, והיריד ה„פוקרובי״ — ב־10 באוקטובר [34]. אולם ירידים אלה לא חרגו מתחום הסביבה הקרובה, ולא היה להם ערך ארצי, או אף אזורי.

עם התפתחותה של העיר הלך וגדל מספר תושביה, ובמהרה הפכה לעיר השניה בפלך בגדלה, לאחר עיר־הפלך מינסק. ב־1828 נמנו בה 601 בתים [35]. ב־1855 הגיע מספרם ל־980, כולם, חוץ משׁשה, בתי־עץ [36]. ב־1828 היה מספר תושבי העיר — יהודים ונוצרים — 6829 [37]. ב־1837 הגיע מספרם ל־10635 [38]. ב־1878 נערך מספר תושביה (כולל החיילים במבצר) ב־37237 איש, שהתגוררו ב־1990 בתים (כולם, חוץ מ־8, בתי־עץ) [39].

---

33. Хроника Восхода 1891, גל׳ 30.
34. БЭФ ח״ג, עמ׳ 483, וכן „האסיף״, כרך א׳, ורשה 1884, מדור הלוח השנתי.
35. שם ח״ג, עמ׳ 511.
36. שם, עמ׳ 541.
37. שם, עמ׳ 511. במינסק היו אותה שנה 15659 תושבים, בסלוצק — 4709, בפינסק — 4227, בניסביז׳ — 3730.
38. שם, עמ׳ 515. נוסף על כך חנו בשנה ההיא 5093 היילים במבצר בוברויסק (בגרודנה חנו 3239 חיילים, בבריסק—1588). בשנה ההיא היו במינסק 21137 תושבים, בסלוצק — 7355, בפינסק — 7120.
39. Słownik Geograficzny Królestwa Polskiego, T. I, Warszawa 1880, str. 266.

עם עלייתה הכלכלית של בוברויסק הפכה למקום משיכה ליהודים מכל הסביבה ואף מערים אחרות. אם ב־1847 נמנו בבוברויסק 4702 יהודים[40], הגיע מספרם ב־1861 ל־8861[41]. ב־1878 היו בה 17935 יהודים[42], ובמפקד הכל־רוסי הראשון נמנו בעיר 20760 יהודים. להשלמת התמונה ראוי להזכיר כי ב־1910 היו בבוברויסק 25876 יהודים[43].

6. חלקם של היהודים במסחרה של בוברויסק

מספרים מענינים על מעמדם של היהודים במסחרה של בוברויסק לעומת הבלתי־יהודים ולעומת שתי הערים הגדולות האחרות בפלך — מינסק ופינסק — מביא לגבי שנת 1884 החוקר הכלכלי הרוסי פ. סובוטין[44].

לפי דתם התחלקו הסוחרים בשלוש הערים הנזכרות לעיל כדלקמן:

	יהודים	נוצרים	סה"כ	% היהודים
מינסק	168	23	191	88
בוברויסק	87	12	99	88
פינסק	55	11	66	84

ראוי להזכיר כי המונח „סוחרים" כולל כאן אנשים שהשתייכו לגילדות של הסוחרים ושילמו לממשלה תשלום עבור תעודת הגילדה. שכבה זו כללה, כמובן, רק את העשירים ואת האמידים ביותר מבין היהודים שעסקו במסחר.

הטבלה הבאה תתן לנו מושג ממחזור הכספים (באלפי רובלים) של הסוחרים:

	יהודים	נוצרים	סה"כ	% המחזור היהודי
מינסק	3334	195	3529	95
בוברויסק	1964	75	2039	96.5
פינסק	1628	310	1938	84

משתי הטבלאות למדים אנו, כי הסוחרים היהודים היוו את רובם המכריע של סוחרי בוברויסק (קרוב ל־90%) ומסחרם היה גדול בהיקפו יותר מזה של הנוצרים בני עירם. אותה שעה שמחזורו של סוחר נוצרי הגיע בממוצע ל־6,250 רובל לשנה, היה מחזורו הממוצע של סוחר יהודי — 22,500 רובלים.

בטבלה נוספת מביא סובוטין את הערכת הרווחים (באלפי רובלים) של הסוחרים לפי דתם:

	יהודים	נוצרים	סה"כ	% הרווחים של היהודים
מינסק	240.5	20.8	261.3	92
בוברויסק	196.4	7.5	203.9	96.2
פינסק	85.8	31	116.8	73.5

אם אפשר לסמוך על סטאטיסטיקה, הרי היו רווחיהם של סוחרי בוברויסק גבוהים יותר מאלה של סוחרי מינסק ופינסק, שכן עלו הרווחים הממוצעים של סוחרים יהודים במינסק ובפינסק לפחות מ־1500 רובלים לשנה, ואילו בבוברויסק עלו על 2000 רובלים.

מספרים אלה מַספרים, כמובן, רק על שכבה דקה של כתשעים משפחות עשירות ואמידות, שהיוו חלק לא גדול מ־3800 המשפחות היהודיות שהתגוררו אז בבוברויסק, אבל הם מלמדים אותנו כי מבחינה יחסית היתה קיימת בבוברויסק שכבת יהודים אמידים גדולה יותר ומבוססת יותר מבשאר פינות הפלך. אלה היו סוחרי היער הגדולים, הקבלנים הגדולים שעסקו באספקתו של המבצר, ובעלי תעשיה. במאה התשע־עשרה היתה שכבה זו אף המשפיעָה והקובעַת בכל עניניהם הפנימיים של בני קהילת בוברויסק.

7. ה„ג ב י ר י ם"

כמו בכל קהילות ישראל במאה הי"ט תפסו ה„גבירים" מקום נכבד בבוברויסק הן בחיים הכלכליים והן בחיים הציבוריים של העיר. אל ה„גביר" היו עיני כל הקהילה נשואות מכמה וכמה בחינות. ראשית היה עליו לעמוד בראש עניני הקהילה ולתת מכספו לעזרת עניים ולמוסדות הצדקה השונים. בימי מצוקה היו העניים תובעים בחזקה מן ה„גבירים" שיבואו לעזרתם, מעכבים את קריאת התורה בבית־הכנסת ביום השבת ומשתמשים באמצעי לחץ אחרים. אל ה„גבירים" פונים החיילים היהודים מן המבצר, שהרי סוף סוף אין עשרו של הגביר אלא פקדון שהקב"ה

40. י. לעשצינסקי, דאָס אידישע פאָלק אין ציפערן, בערלין 1921, עמ' 74.

41. Еврейская Энциклопедия, כרך 4, עמ' 688.

42. ה. אַלעקסאַנדראָוו, „צייטשריפט", כרך II — III, מינסק 1928, עמ' 355. אגב, מספר התושבים הכללי נערך במאמר זה ב־24000. פ. סמיונוב מעריך בספרו Живописная Россия (פטרבורג 1882, כרך 3, עמ' 375) את מספר תושבי בוברויסק ב־27000.

43. ר' ספרו הנ"ל של י. לעשצינסקי, עמ' 74.

44. П. Субботин, По черте оседлости, СПБ 1888, стр. 11-12.

מסר לידו על מנת שישתמש בו כראוי, ואם אין הוא עושה זאת מן הסתם יבוא בעל הפקדון וייפרע ממנו, אם לא בעולם הזה, הרי בעולם הבא...

כן שימש ה„גביר" שתדלנה של העיר בפני ה„שררה". מסחריו, יחסיו עם פקידות הממשלה והצבא, שעמהם בא בקשר הודות לקבלנויות שונות, מקרבים אותו לרשות, ובעת צרה מטילים עליו בני העיר להביא את דברם בפניה.

בוברויסק, שהיתה ונשארה עד לחורבנה עיר בינונית, שימשה לרבים מעשירי ישראל ברוסיה מעין תחנת־מעבר וגשר־קפיצה לעבור ממנה לערים גדולות יותר, ועד לערי־הבירה — פטרבורג, מוסקבה, קיוב ווארשה.

בראשית המאה הי"ט נודעו בבוברויסק שמעון זימל אֶפשטיין ובניו, שאספו הון רב בעסקי אספקת מזונות וחמרים לבנין קסרקטינים לצבא הרוסי. כעבור זמן־מה עבר זימל אֶפשטיין לבריסק־דליטה וניהל משם את עסקי הקבלנות שלו, אחר כך קבע משכנו בוארשה. בנו, יהודה אֶפשטיין, טיפוס מעניין, שלימוד התורה היה עיקר מעייניו והפריע לו כנראה להתמסר לעסקיו, אף הוא עבר מבוברויסק לבריסק בסוף שנות השלושים למאה שעברה. בסוף ימיו פרש מעסקיו והתמסר ללי־מודיו, אף הוציא ספר חידושי תורה בשם „מנחת יהודה" (וארשה, 1877). בבוברויסק נולדה לו, בשנת 1833, בתו פייגל (פאולינה ונגרוֹבה), שהתפרסמה לאחר מכן בספר זכרונותיה Memoiren einer Grossmutter („זכרונותיה של סבתא"). בנה שמעון ונגרוֹב היה מגדולי החוקרים של הספרות הרוסית.

יליד בוברויסק היה אברהם ז"ק, נכדו של שמעון זימל אפשטיין, שנשא לאשה את אחותה של פאולינה ונגרובה, בת־דודו. אף הוא הלך בגדולות וב־1871 היה למנהל „הבנק להלוואות ונכיונות" בפטרבורג. היה נמנה עם גדולי המומחים בעניני כספים למימון בניית מסי־לות־ברזל ברוסיה. השתתף בסלילת מסילת־הברזל הליבאו־רומנאית. בימי אלכסנדר השני הציעו לו מגבוה את משרת סגן שר הכספים, בתנאי שימיר דתו, וכמובן דחה הצעה זו. ז"ק הרבה לעסוק בצרכי ציבור ובביתו בפטרבורג נתכנסה „החברה הגבוהה" הפטרבורגית למסיבות ולקונצרטים[45]. ראוי להזכיר כי אחיו של אברהם ז"ק — ישראל ז"ק — היה איש מדע צנוע, שהקדיש את כל חייו למחקרים בחכמת ישראל ובפילו־סופיה[46].

בימי ניקולאי הראשון שימשה בוברויסק מקום מעבר מסלוצק לדוינסק לבנקאי היהודי הנודע משולם פייבל פרידלנד (נולד ב־1804 בסלוצק, נפטר ב־1855 בדוינסק). פרידלנד התגורר בבוברויסק בשנים 1830—1846[47].

מבוברויסק בא הגביר הקיובי הנודע בינוש קצנל־סון, בנו של הגביר ניסן קצנלסון. בינוש קצנלסון היה אחד מראשי היהדות החרדית בשנות השמונים וה־תשעים. „כל ימיו — כותב עליו אחד המספידים אותו — לחם מלחמת ד', מלחמת מצוה, הוא קיום הדת, נגד מהרסינו ושם נפשו בכפו בדבר החדרים והמלמדים שלימדו כמנהג הישן תנ"ך וגמרא"[48]. נפשו היתה קשורה בעיר מולדתו ותרם צדקה למוסדות החסד שלה. עם מותו בה' בכסליו תרנ"ו (1895), והוא כבן שבעים, התאבלו עליו אנשי בוברויסק[49].

אחד מהעשירים הגדולים בקיוב, דוד מרגולין, הוא שבנה בקיוב את תחנת החשמל ואת החשמלית (Трамвай) הראשונה ותרם מכספו לבנין הפוליטכניון העירוני[50], נולד אמנם בפינסק, אולם ימי נעוריו עברו עליו בבוברויסק ובה התחיל את עסקיו הראשונים במסחר העצים של הברזינה[51].

אל כל הנזכרים לעיל יש לצרף את ניסן קצנלסון, שיסד בליבאוה משרד בנקאי חשוב. ניסן קצנלסון, שתפס מקום נכבד בחייה הציבוריים של יהדות רוסיה כאחד מראשי התנועה הציונית וכציר לדומה הממלכ־

---

45. ר' „האסיף", כרך ד', עמ' 167—168. בבנק של א. ז"ק עבד כמנהל־חשבונות הסופר א. א. קוֹבנר, אף ביצע בו פעולת זיוף ומעילה, שהביאה אותו לגירוש לסיביר. כן ידועה פרשת ההתנגשות בין ז"ק לבין סטודנטים „חובבי־ציון" בשנת 1882 (ר' תיאור הפרשה אצל חושי הארכי — י. י. ליבונטין — „ימי המעשה", „השלוח", כרך ב', עמ' 224).

46. ר' מאמרו של י. ל. קצנלסון על י. ז"ק ב־Восход 1904, גל' 17 (תרגומו המקוצר של המאמר בעמ' 513 בספר זה).

47. י. ל. איזנשטאט, „דעת קדושים", פטרבורג 1898, עמ' 240. בניו של משולם פייבל פרידלנד עברו לפטרבורג ותפסו מקום חשוב בחייה הכלכליים של הבירה.

48. י. דנציג, גבעת בנימין, ברדיטשב תרנ"ו, עמ' 24. בינוש קצנלסון עמד לימין החרדים בריב הגדול שפרץ ביניהם לבין „חובבי־ציון" בשנות 1893—1894 בארץ־ישראל. הוא אף ביקר אז בארץ.

49. על ב. קצנלסון ר' י. ליפשיץ, זכרון־יעקב, קובנה 1927, ח"ב, עמ' 135—138.

50. ר' עליו ב־Еврейская Энциклопедия, כרך 10, עמ' 620.

51. הוא בא לבוברויסק בעקבות אחיו זלמן מרגולין, מחלוצי ספנות הנוסעים על הברזינה.

תית הראשונה[52], היה בן לגביר יוסף קצנלסון. אמו, האלמנה פייה־בריינה קצנלסון, היתה מראשי הסוחרים בעיר, טיפוס של „אשת־חיל" בעולם המסחר. אחיו פלטיאל קצנלסון היה אף הוא מעשירי העיר. ניסן קצנלסון היה קשור עם אחיו בעסקי מסחר משותפים וביקר מפעם לפעם בעיר מולדתו.

אולם חוץ מחבורה זו של סוחרים גדולים ואנשי כספים מזהירים, שלגביהם היתה בוברויסק מעין קרש־קפיצה אל העולם הגדול, היו בין עשירי העיר כאלה שלא נמשכו אל ברק הכרכים הגדולים ונשארו לשבת ישיבת־קבע בעירם ומשתתפים בפעילות בחייה הכל־כליים והציבוריים.

בין המשפחות האמידות הותיקות נמנתה משפחת לוזינסקי, שבראשה עמדו באמצע המאה הי"ט שלושת האחים אלכסנדר, צבי ושמואל, שעסקו בעיקר בקב־לנויות הקשורות למבצר העיר[53].

בין העשירים נכבדי הקהילה בסוף ימי מלכותו של הצאר ניקולאי הראשון נמנה ניסן קצנלסון (אביו של בינוש קצנלסון הנ"ל), שנבחר על־ידי יהודי ליטה כחבר המשלחת שהתיצבה בפני הצאר בבואו להומל בסתיו 1852, להשתדל בפניו בענין הגזירות הנוראות נגד היהודים: הגיוס המוגבר לצבא, גזירת ה„ראזריא־דים" וגירוש היהודים מרצועת החוף בת 50 הק"מ[54].

במחצית השניה של המאה הי"ט התפרסמו בנדבנו־תם ובהשתתפותם בצרכי הקהילה הגביר מיכאל מרגו־לין ואשתו ריישה־רחל, שתרמו לבנין בית־החולים בעיר ולמוסדות אחרים[55]. כן נמנו עם הגבירים צאצאיו של הרב ברוך מרדכי אטינגא ובני משפחת דובקין. בראש משפחת דובקין עמד, עד לפטירתו בכ' טבת תרס"ט (1909), ר' ישעיה דוד דובקין, ש„הקדיש רוב ימיו לתלמוד וטובת הכלל"[56]. הוא הקים בחצרו הגדו־לה בית־כנסת מיוחד ל„חיילים הניקולאייבים" (בית־הכנסת „אנשי חיל"), שבו התפללו הוא ובני משפחתו הענפה עם יוצאי הצבא הבורים והגסים, שקידשו שם שמים, בהישארם נאמנים לדת אבותיהם בצבא הקיסר ניקולאי הראשון. בניו של ר' ישעיה דוד הצטיינו אף הם בדבקותם בדת ובמסורת אבות, ובנו יוסף דובקין נחשב לפורץ גדר על שום שדבק בתנועה הציונית והיה בין מנהיגיה בבוברויסק.

אחד מראשי הקהילה בסוף המאה הי"ט היה הגביר דב בער אטינגר, נכדו של ר' ברוך מרדכי אטינגא. אטינגר נולד ב־1825 „ובכל ימי חייו עד רגעיו האחרו־נים היה מסור בכל לבו ונפשו למוסדות הצדקה שבעיר ולבו ער לכל מפעל טוב ומועיל, ולמרות טרדותיו הרבות בעסקיו הכבירים, האציל עיתות לתורה ולהת־עסק בצרכי העיר, ויהי למופת ביראתו, בצדקת פזרונו ובמידותיו הנעלות"[57]. הוא נפטר בכ"ד בחשון תרס"ג (1902) ועם פטירתו הלכה לעולמה, כנראה, תקופה שלמה, שבה התאחדו העושר והתורה לעצב את חייה הציבוריים של קהילת בוברויסק.

בסוף המאה הי"ט תפסה מקום חשוב בפיתוח מסחר היערות עם דרום רוסיה והספנות על הנהר ברזינה משפחת קצנלסון, מצאצאיו של שמואל־בני קצנלסון[58].

אולם הגבירים „פאר אכסלאנס" דבוברויסק היו מאז אמצע המאה הי"ט ועד סופה יצחק רבינוביץ ובנו חיים־בועז רבינוביץ. שני אלה הטביעו חותמם על מהלך חייה של הקהילה בשנים אלה ונהגו בה שררה כאילו היו מושליה ונסיכיה. יצחק רבינוביץ, שנולד, כנראה, בשנות העשרים למאה הי"ט, קיבל ב־1864 את התואר „אזרח נכבד לדורותיו"[59], ב־1866 השיא את בנו יחידו חיים־בועז לחנה־מינדה לבית לנדאו מברודי. החתונה נחוגה ברוב פאר ונדבות רבות חולקו לעניים. יצחק רבינוביץ היה ידוע כבעל־צדקה, קיים על חשבונו את תלמודי־התורה בעיר ותרם כל שנה

---

52. ר' את הרשימה המוקדשת לו בספרנו בעמ' 518.

53. מבין בני המשפחה עלו ארצה שבתאי לוזינסקי ז"ל, איש עטרות, ובן־דודו, יבדל לחיים, קדיש לוז, איש דגניה ב', יו"ר הכנסת.

54. ר' מכתב תודה של ראשי קהילת מינסק לפ. פריד־לנד ולנ. קצנלסון, י. איזנשטאט, „דעת קדושים", נוספות, עמ' 58. שאר חברי המשלחת היו: י. בארט מוילנה, שמריה לוריא ממוהילב, פייבל פרידלנד מויטבסק, ליפא זלצר מויטבסק, ר' יצחק זליקין ממונאסטירשצ'ינה. על המשלחת מספר ל. זלצר במכתבו לריב"ל („ספר הזכרונות", ורשה 1876, עמ' 97).

55. בכתבה מבוברויסק ב„הלבנון" 1869, עמ' 127, נזכרות תרומותיהם של הגבירים מיכאל מרגולין, יצחק רבינוביץ וסנדר לוזינסקי ונאמר שם כי מ. מרגולין „עולה במפעלו על כל יתר הגבירים, על כי הרבה עשות צדקה לבני עירו".

56. ב. איזנשטאט, „דורות אחרונים", ניו־יורק 1913, עמ' 105.

57. „המליץ" 1902, גל' 257.

58. חלקם הגדול של בני המשפחה קשרו עצמם בתנועה הציונית ועלו ארצה, בהם רחל קצנלסון, מראשי תנועת הפועלות בארץ ורעיתו של נשיא ישראל זלמן שזר, ואחיה ד"ר ראובן קצנלסון, ד"ר אברהם ניסן ז"ל, יוסף קצנלסון ז"ל ואחרים.

59. ר' „המגיד" 1867, גל' 47.

מאות רובלים לצרכי הישיבות ותלמידי־החכמים שב־ארץ־ישראל. בנו, שהיה שותפו לעסקים עוד בימי חייו, תפס את מקומו בחייה של בוברויסק מיד לאחר פטירת אביו בכ״ד באייר תרמ״א (11.5.1881)[60]. ביתה של משפחת רבינוביץ תפס רובע שלם במרכז העיר. כן היתה למשפחה קייטנה גדולה משלה בכפר באבין מעברה השנה של הברזינה. חיים־בועז הלך בגדולות. לאחר שבא בריב עם רבה של העיר הרידב״ז הביא רב לעצמו, את ר׳ נתן רובין, רבה של חאלוי[61], שישב בבית־מדרשו ופסק שאלות לו ולמקורביו. הוא שימש קונסול כבוד של מלכות פרס בבוברויסק ונהג להניף את דגלה של פרס בכל יום גנוסיה. את אחת מבנותיו השיא לבנו של ד״ר מאיר להמן, רבה של מגנצא ואחד ממנהיגיה של היהדות החרדית בגרמניה. הוא היה ירא שמים על דרך המתנגדים, אולם חי בשלום ובידידות עם ראשי החסידים בעיר. אחת מהמצוות בהן דבק בכל נפשו היתה מצוַת הצדקה לעניים. כמויות גדולות של לחם ומזונות, עצי הסקה, מלבושים חולקו בבית רבינוביץ לכל מי שפנה לבקש עזרה ממנו בעניו[62].

בסוף המאה התערערו עסקיו של חיים־בועז רבינו־ביץ. הוא חלה במחלת הסרטן ובי״ז בכסליו תרס״ד (1903) נפטר בוארשה[63].

עד סוף המאה הי״ט היתה מנהיגותם של ה„גבי־רים״ וממשלתם הציבורית כמעט בלתי מעורערת. הם היו שומרי המסורת, אחראים לסדרי הקהילה וביחוד למעשי הצדקה והעזרה לעניים. רובם ככולם היו אנשי תורה ומוקירי רבנן וברשימות ה„פרענומעראנטין״ (החותמים חתימה מוקדמת) הבאות בראש ספרים רבים בימים ההם לא ייפקדו עשיריה של בוברויסק. כך, למשל, באים 24 מיקירי בוברויסק בראש הספר „פרקי דרבי אליעזר הגדול״, שיצא בוארשה בשנת תרי״ב (1852)[64].

התנועה הציונית, ויותר ממנה התנועה המהפכנית,

---

60. ר׳ ידיעה על פטירתו של י. רבינוביץ ב„ראזסביט״ 1881, גל׳ 22.
61. ר׳ רשימה עליו בעמ׳ 289.
62. ר׳ להלן הרשימה שכתבה עליו בתו זיסלה זארצקי (עמ׳ 313) וכן את זכרונותיו של הר׳ מ. ברלין עליו (עמ׳ 318).
63. ר׳ איזנשטאט, „דורות אחרונים״, ח״א, ניו־יורק 1915, עמ׳ 318.
64. על „שלום על ישראל״ לא. צ. צוויפל (ז׳יטומיר 1869) חתמו מראש יצחק רבינוביץ, מיכאל מרגולין ובנו שמחה מרגולין.

באברויסק

הרה״ג כו׳ מוהר״א הרב נ״י
ה״ר אברהם יודל ראטנר
ה״ר אריה ליב ברלין
ה״ר ברוך נארקין
ה״ר ברוך חר״נ ווילייענסקי
ה״ר נפתל פריד
ה״ר וואלף ב״ר יחיאל כ״ץ
הרב ה׳ מ׳ זלמן מרגלין מפארין
הג׳ ר׳ יצחק ראבינאוויץ
ה״ר ישעיה דוד דאבקין
ה״ר יחיאל מיכל פרידליאנדסקי
ה״ר יצחק גראייעווסקי ובעד
בהמ״ד דאשכנזים
ה״ר יצחק וויינשיינקר
ה״ר ישראל סו״ב

ה״ר מאיר עפשטיין
בנו ה״ר יודל
ה״ר מיכאל מרגלין
ה״ר מרדכי שפירא

ה״ר נחום ווילייענסקי
ה״ר ניסן קאצענעלינסאהן
ה״ר נפתלי הערץ לוריא

ה״ר סענדר לאוינסקי

ה׳ מוהר״ץ לאוינסקי
ה״ר רפאל קאסיר
כ׳ מ׳ שמואל לאוינסקי

רשימת טובי העיר שחתמו על „פרקי דרבי אליעזר״ (וארשה תרי״א)
די שטאָט־באַלעבאַטים, וואָס האָבן זיך אונטערגעשריבן אויפן ספר „פרקי דרבי אליעזר״ (וואַרשע, 1851)

גרמו לירידת קרנם של הגבירים בחייה הציבוריים של העיר. אף על פי כן עוד ניכרה השפעתם בגלוי ובסתר. עוד ב־1912 כותב ה„באָברויסקער וואָכענבלאַט״: „קו־רה לעתים תכופות שכמה יהודים פותחים בשיחה על סדרי הקהילה שלנו וכמעט תמיד יישמע איך שאחד מחרף את הנגידים בלי כל סיבה מיוחדת, אלא משום שהם גבירים, השני להיפך, יהריס נגדו וישבח את הנגידים לעילא ולעילא. ,הם מרבים לתת צדקה׳ — אומר הוא — — וקורה לעתים אסון, עליית מחירים, שריפה ומקרים דומים. מתחילה צעקה כללית: ,למה שותקים הגבירים שלנו, על מה חושבים הם?׳ או ,אין דבר, נוכל לשבת בשלוה, הנגידים, מן הסתם, ידאגו לכך והכל יבוא על מקום בשלום׳[65]״.

לא קל, כנראה, להרוס אינסטיטוציות כלכליות־היסטוריות, ששרשים עמוקים להם בעבר ובהווה. המהפכה הרוסית הראשונה באה וחלפה. האינטליגנציה, התנועה המהפכנית והציונית עשו את שלהן, אבל ה„גבירים״ נשארו „גבירים״ והשפעתם לא חלפה עדיין.

---

65. י. קאַצנעלסאָן, אונזערע קהל׳שע אנגעלעגענהייטען, „באָברויסקער וואָכענבלאט״ 1912, גל׳ 17.

8. עוני ודלות בבוברויסק

לעומת שכבת העשירים, האמידים ובעלי־הבתים הבינונים, ידעה בוברויסק המונים דלים ומדולדלים שנמקו בעניים.

לכאורה עומד הדבר בסתירה לתיאורים שהובאו לעיל על מצבה הכלכלי המשובח של העיר, אולם סתי־רה זו היא מדומה. בוברויסק היתה שרויה בתחום־מושב היהודים ובאחד האזורים העניים ביותר שלו — באיזור הצפוני־מערבי. גזירות השלטון שהלכו וכבדו מאז שנות השמונים למאה שעברה הביאו לנישול אכזרי של יהודים מעמדותיהם הכלכליות. הגירושים מן הכפרים, הנהגת מונופול היי"ש בסוף המאה הי"ט, סגירת שערי הפרנסה בפקידות הממשלתית ובמסילות־הברזל, ומאידך גיסא — הריבוי הטבעי, שהגדיל את מספר היהודים ברוסיה פי כמה וכמה במשך המאה הי"ט, הביאו את ההמונים היהודים למצב של חוסר פרנסה ועבודה גמור. אם נמצאו בתחום־המושב פה ושם נקודות ספורות שבהן היתה הפרנסה מצויה, מיד היו המוני עניים מערים ומעיירות אחרות מציפים אותן. גידולה של בוברויסק מקהילה בת 1000—2000 נפשות בראשית המאה לקהילה בת שתי רבבות ולמעלה מזה בסוף המאה בא בעיקרו מתוך הגירה זו של יהודים חסרי־כל ממקומות בהם היה העוני גדול יותר מאשר בבוברויסק.

כל קהילה יהודית גדולה ברוסיה „השתבחה" בשכונות העוני שלה. במינסק היתה זו ה„בלאָטע" (הביצה), בביאליסטוק — ה„חנאייקעס", בהומל — ה„ראָוו" (העמק, שי. ח. ברנר תיארו בקובץ סיפוריו הראשון „בעמק עכור"). שכונת העוני הגדולה של בוברויסק נשאה את השם „סלוֹבּוֹדה" (הפרבר) והש־תרעה בחלקה הצפוני־מערבי של העיר.

כאן התגוררו „בבתים ישנים, מגובנים" [66] „סבלים וסנדלרים, חייטים — — — וכן קבצנים כפופים, חולים ומשתעלים, ונשים העומדות עם סליהן בשוק" [67]. מכאן באו משרתות לבתיהם של אמידי העיר, אלמנות, שמצאו לחמן בכביסת לבניהם של העשירים. פה גרו מלמדים עניים, שרבים מהם נדדו למצוא להם תלמידים בערי הדרום העשירות יותר.

„דירתנו — מספר אהרן גורליק, בנו של מלמד עני ומראשוני התנועה המהפכנית בעיר — היתה כולה בית קטן ובו חדר אחד, שאת רובו תפס התנור. היה זה תנור גדול ומצדו כרכוב לשכיבה (לעזשאַנקע), שעליו היה כל אחד מבני המשפחה עולה במשך היום לחמם את עצמותיו. בחורף שרר בבית קור־אימים, ממש כבארגז־קרח. הרצפה היתה רצפת חומר, והקור שפע ממנה, ובכן היינו מתחלפים, ,עולים ויורדים', אחד עולה על ה,לעזשאנקע' להתחמם והשני יורד, נועל את מגפי הלבד של אבא להכניס עצים, מים, או לרוץ אל החנות ולהביא נפט. — — — לקראת הלילה היינו חותמים את התנור, סוגרים את התריסים והופכים את הבית למרחץ זיעה. על הכסאות הניחו קרשים, על הקרשים — מזרן־תבן (שעניק), זו היתה מיטה. על השולחן הונח גם כן מזרן־תבן — עוד מיטה. על הרצפה כסתות, כרים ממולאים קש — אף הן מיטות. התכסינו בבגדים, מעילים, בכל דבר אשר בא ליד, ובלבד שירבה החום. אל המשפחה הגדולה הצטר־פו התרנגולות במגרעת שמתחת לתנור (פּאָדפּלעץ), והאויר בלילה היה כה סמיך, שאפשר היה לחתכו בסכין" [68].

במאה הי"ט היתה הסלובודה קן של אדיקות ויראת שמים, דריה נשאו את סבלם תוך השלמה עם רצונו של הבורא. משם באו „בני עניים שמהם תצא תורה" ואכלו לחם עוני על שולחנות נדיבים בבוברויסק ובערים ובעיירות אחרות. שם ישבו חסידים נלהבים, שהשכיחו רעבונם בתפילות נלהבות ובניגוני הצדיקים, פרושים, שהמיתו עצמם באהלה של תורה. לפעמים גבר המחסור ואז התפרצה זעקתם של עניים בצינורות המסורתיים. הם עיכבו את קריאת התורה בבתי־כנסת, תבעו מה„גבירים" שיבואו לעזרתם, נוסף לפעולות הצדקה הרגילות שהיו מתנהלות כסדרן ודווקא ביד רחבה מצד כמה מעשירי העיר. הגורמים לכך יכלו להיות אחת מהשריפות המרובות, שהחריבה את בתיהם העלובים של מסכנים אלה, יבול רע, שגרר אחריו רעב ועליית מחירי התבואה והלחם, חורף קר ואכזרי וכד'.

העוני הביא רבים להגירה — מתחילה לערי דרום רוסיה ולאחר מכן מעבר לימים — לאמריקה. הגירה זו הלכה וגברה החל משנות השמונים ומפעם לפעם מוצאים אנו הדים על כך בעתונות. כך מוסר „המליץ"

---

66. מוישקע לעווין, סלאבאדע", „אָנהויב", באָברויסק 1927.
67. שם.

68. א. גאָרעליק, „שטורמדיקע יאָרן", ניו־יאָרק 1945, עמ' 15.

בשנת 1888 על „התשוקה לצאת למדינות הים ולאמעריקא" השוררת בעיר, ומספר כי „בכל עת תראינה עינינו אנשים רבים עוזבים את עיר מושבם וארץ מולדתם ויורדים באניות לבקש להם מנוח באשר ימצאו", אף מזכיר הוא במיוחד שיירה שיצאה מסלו־בודה שבבוברויסק ביום אחד ובה „עשרה חייטים, חמישה עושי־תנורים" וששה „אשר לא למדו כל מלאכה ואומנות"[69]. הכותב מודיע כי „עוד משפחות רבות נכונות לצאת מפה בשבוע הבא", ו־15 שנים לאחר מכן, אם לתפוס ידיעה אחת מרבות, כותבים ל„הצפירה" על 16 מהגרים צעירים בעלי־מלאכה ה„נוסעים למרחק למצוא את לחמם"[70].

להלן עוד יסופר בפרק מיוחד על מוסדות הצדקה והעזרה הסוציאלית שהתפתחו בבוברויסק, אולם במידה שגדל מספר תושביה של ה„סלובודה" לא יכלה המסגרת המסורתית של מערכת החינוך והצדקה להביא את תושבי שכונת העוני במסלול הישן של קבלת גורלם בכניעה ובאהבה. בסלובודה החל לגדול נוער שהמזון הרוחני הדל שקיבל ב„תלמודי־התורה" המיושנים לא השאיר רושם על נשמתו. בחורים אלה, שהפכו רובם לשוליות ולפועלים, מצאו סיפוקם בהתגודדות לחבורות של „יאטים", שהיו יוצאים בשעות הפנאי המועטות, ובמיוחד בשבתות, להתכתש האחת עם השניה. כך שומעים אנו על קיומן של שתי חבורות כאלה: „די פרוזשענער חברה" (שהיא, כנראה, „חברת בעלי־העגלות", הנזכרת אצל ד. שמעוני) ו„די קצבישע חברה" („חבורת הקצבים") בסוף שנות התשעים[71]. חבורות אלה היו מתקיפות לעתים גם את ה„שקצים" משכונת „מינסקער פלאן", שהיו מתנפלים על ילדים יהודים בצאתם מן החדרים, עומדים בפני „חיילים שיכורים הנטפלים לפאותיהם וזקניהם של היהודים העוברים ברחוב"[72], ואפילו השוטרים הרוסים היו מפח־דים מהם. בראש „החבורה הפרוזשאנית" עמד אז „לייבאטשקע קאָלעסניק" (עושה־האופנים) ובראש חבו־רת הקצבים — „יאנקל זובאטין". א. גורליק מספר בזכרונותיו על התנגשויות בין ה„גסים" („די גראָב־קייט") של סלובודה עם ה„יאָלדן" — בני הורים מיוחסים יותר[73]. „הכאות אלה — מספר הוא — היו איומות. היו מבקעים ראשים בלי כל טעם וסיבה, היו פורצות הכאות שנמשכו שבת תמימה עד לשעה מאו־חרת בלילה".

אולם היה קיים בבוברויסק גם „עולם תחתון" יהודי ממש, אף הוא פרי הדלות המנוונת. שומעים אנו על קיומו של „הרבי של הגנבים"[74], שהיה דואג למצוא את הגניבה ולהחזירה לבעליה עבור תשלום מתאים. שמריהו לוין מספר בזכרונותיו על גנבי בוב־רויסק, שאימתם היתה מוטלת אף על העיירות שב־סביבה. ביניהם התפרסם במיוחד „ראש חבורת הליס־טים ושמו חיים גימל — ואין גימל אלא גנב. נקטו הבריות לשון נאה. חיים זה לא גנב בלבד היה, נוטל בסתר ובחשאי, אלא גם מלסטם את הבריות על אם הדרכים. רבות ותכופות אירע, שהוא ובני סיעתו התנפלו על בעל־העגלה, שהיה מוליך את סחורתו מבוברויסק לעיירות הקטנות, וגוזלים ממנו הכל. מעולם לא בא לידי שפיכות דמים, אבל מכות ומהלומות יבשות היה מחלק בשפע"[75]. גם בני בוברויסק אחרים מרבים לספר על מכת הגנבים, שהפילה אימתה על תושבי העיר.

מענין, כי אחד מבני בוברויסק מעמיקי ההגות שבה, אליעזר שיין, ראה בתופעה זו של גנבים ושוד־דים יהודים ביטוי למחאה סוציאלית נגד מצבן הקשה של השכבות העממיות הנמוכות[76].

לרגל מספרם הגדול של חיילים בעיר היה בה מספר לא קטן של „בתים" מן הסוג הידוע. לרוב היו בעליהם יהודים, והבחורות אף הן היו יהודיות, לרוב מאלה שבאו מהעיירות והכפרים הסמוכים לחפש עבודה בעיר, וכאן פותו או נכשלו ומצאו לבסוף את מקומן בבתים אלה. לא מעטות מהן הגיעו לאחר מכן לבואנוס־איירס ולמקומות אחרים מעבר לים.

בסוף המאה הי"ט היתה סלובודה כמין מחסן עצום של אבק־שריפה. די היה בניצוץ אחד של התנועה המהפכנית הרוסית, שאינטליגנטים צעירים יטילו אותו בשכונה — כדי שמחסן זה יתפוצץ, יזעזע את כל העיר ויביא בסופו של דבר לחורבנה של בוברויסק הישנה. „סלובודה — כתב לאחר זמן קומוניסט יהודי צעיר,

---

69. „המליץ" 1888, גל' 5 וגל' 121.
70. „הצפירה" 1903, גל' 182.
71. א. גאָרעליק בספרו הנ"ל, עמ' 21, 33, 34, וכן ד. שמעוני, פרקי זכרונות, ת"א 1953, עמ' 16.
72. ד. שמעוני, שם.

73. שם, עמ' 22.
74. ר' רשימה של ז. מארצקי בספר זה, עמ' 677.
75. ש. לוין, זכרונות חיי, ספר א', ת"א 1935, עמ' 190.
76. א. שיין, „נתיב".

איש בוברויסק — היא המעין שממנו שאבה תנועת הפועלים בבוברויסק את יניקתה. שכבות העוני של סלובודה הן שסיפקו חומר אנושי לתנועת־הפועלים המקומית בזמנים שונים, זמנים של ששון וזמנים של יגון"[77].

9. השריפות ו„חברת מכבי־האש"

אי אפשר לכתוב על בוברויסק בלי לעמוד על מכת השריפות שהיו חלק בלתי־נפרד מן ההווי של העיר. בוברויסק היתה בנויה כולה — עד סוף המאה הי"ט — עץ, שהרי מטעמים בטחוניים לא הותרה בה הקמתם של בניני לבנים. רבים מהבתים היו מכוסים גגות קש ותבן ודי היה שתצא אש מבית אחד ורוח קלה תעביר ניצוצות מבית לבית ורחובות שלמים היו למאכולת אש.

חוץ מהשריפות הקטנות והרגילות, שהיו דבר יום ביומו, ידעה בוברויסק כמה שריפות גדולות, שהשמידו חלקים ניכרים מן העיר ונשארו לשנים רבות בזכרונם של בני העיר.

הידיעה הראשונה על שריפה גדולה כזאת, שבה „עלתה על המוקד כמעט כל העיר"[78], הגיעה אלינו מקיץ 1854. עשרים שנה לאחר מכן — בקיץ 1874 — עלו באש „כ־150 בתים הבנויים לתלפיות, ובתוכם — שלושה בתי־מדרש"[79]. הנזק נערך בשני מיליונים רובל, ובעיר השתוללו חבורות גנבים ושודדים, חמסו ושלחו ידיהם ברכוש הנטוש על פני הארץ (אגב, השתוללות זו של גנבים דווקא בימי שריפה היתה תופעת הווי רגילה בעיר).

שריפה גדולה פקדה את בוברויסק זמן קצר לאחר חג השבועות ב„קיץ השריפות" הנודע בשנת 1881, כאשר הציתו יסודות אנטי־יהודיים מקרב האספסוף אש בבתי היהודים בערים ובעיירות רבות בתחום־המושב, כהמשך לפוגרומים בדרום רוסיה. אולם אין לדעת אם השריפה בבוברויסק היתה פרי הצתה כזאת או שריפה „טבעית".

בשנות השמונים הגיעו הדברים לידי כך שחברות אחריות האש סירבו פעמים רבות לבטח בתים ורכוש אחר בעיר. על מנת לתקן את המצב הוקמה בבוברויסק

77. א. האדער — אַנהייבער, „אַנהויב", באָברויסק 1927.

78. „הלבנון" 25.9.1874.

79. שם.

„מכבי־אש מתנדבים" בבוברויסק

„פרייוויליקע פייערלעשער" אין באָברויסק

ב־1886 בסיוע השלטונות „חברת כבאי־אש מתנדבים". באסיפה כללית, שנתכנסה בחודש ניסן באותה שנה בהשתתפותם של „שר המבצר, שר העיר, הרופאים והרוקחים, נכבדי היהודים והנוצרים"[80], הוחלט על יסוד החברה. תורמים וחברים בפועל נקראו להירשם בה ובו במקום נאספו כ־500 רובלים והתנדבו כ־200 איש, „רובם מבני ישראל". בחברה היו שלוש פלוגות: „האחת להציל את הכלים ואת החפצים מאש, השניה — לעקור, להרוס ולנתוץ, והשלישית — להריק מים ולכבות את השריפה".

הקמת „חברת מכבי־האש" הביאה ברכה רבה לעיר. מפעם לפעם שומעים אנו, כי פרצה שריפה בעיר ואכלה בתים מספר ו„לולא ,חבורת המכבים החפשים' כהנה וכהנה אכלה האש — הודות להם, על אשר עבדו בשים לב וישליכו את נפשם מנגד להציל בתים רבים, אשר סביבות הבערה"[81]. „חברת מכבי־האש" מילאה תפקיד חברתי מסוים בעיר. בה התקבצו כמה מבני ההמון ומצאו סיפוק ואפיק למרצם בפעולה ציבורית מבורכת. מפקדה הרשמי של „פלוגת כבאי־האש העירונית", כפי שנקראה החברה רשמית בשנים שלאחר מכן, היה ארקאדי זארובּו, בנו של ראש העיר הנוצרי, אולם למעשה היה ראש המדברים והעושים בה — צ'רניאק, יהודי גבוה ורחב כתפים, שהיה בחייו „האזרחיים" מוכר מי־סודה ברחוב שוסיינאיה. הוא עמד תמיד בראש פעולת הכיבוי, קיבל אותות הצטיינות רבים מהשלטונות והיה עמוד חברת הכבאים במשך למעלה מארבעים שנה.

השריפות לא פסקו מלפקוד את העיר והיו חלק בלתי־נפרד מההווי של בוברויסק, אולם סכנתן הצטמצמה, אימתן סרה ואנשיה ידעו כי יש שומר ודואג בעיר לאיתורן ולכיבוין.

ובכל זאת זכתה עוד בוברויסק, כפי שיסופר להלן, לשריפה רבתי בשנת 1902, שהיה בה משום נקודת מפנה בחייה ובהתפתחותה של העיר.

10. בוברויסק בסוף המאה הי"ט

מפקד האוכלוסין הכללי שנערך ברוסיה בראשית 1897 משמש אחד המקורות הנאמנים לבירור דמותה של יהדות רוסיה על סף המאה העשרים.

80. „הצפירה" 1886, גל' 20.
81. שם, 1887, גל' 92.

בבוברויסק נמנו במפקד זה 34336 תושבים, מהם 20759 יהודים, שהם לכאורה 60.5 אחוז מכלל תושבי העיר. אולם ממספר התושבים הכללי יש להוריד את 5572 אנשי־הצבא ובני משפחותיהם (בהם 321 יהודים). תושבי העיר ממש, חוץ מגרי המבצר, מנו אפוא 28764 נפש. 20438 מהם היו יהודים, שהם כ־71% מכלל התושבים. לשם שלמות התמונה יש לדעת כי במפקד נכללו בתחומי בוברויסק כ־17 פרברים, שכונות וחוות, שנמצאו בקרבתה של העיר ובהם 6743 נפש[82], רובם נוצרים, בהם התגוררו, כנראה, גם 1760 הנפשות שהתפרנסו מן החקלאות (93% מהם נוצרים). יש אפוא לשער כי בבוברויסק גופא, בלי הפרברים ואנשי־הצבא, שבה התגוררו כ־22000 איש, הגיע אחוז היהודים ל־90 בקירוב.

לפי דתם התחלקו התושבים (כולל החיילים) כדלקמן:

יהודים	20760	60.5%[83]
פראבוסלבים וכיתות פורשות	11514	33.5%
קתולים	1485	4.3%
פרוטסטנטים	389	1.1%
מוסלמים	188	0.6%
סה"כ	34336	100.0%

לפי שפת דיבורם התחלקו התושבים כדלקמן:

אידיש	20669	60.2%
רוסית, בילורוסית ואוקראינית	11883	34.6%
פולנית	1054	3.1%
גרמנית	365	1.0%
טאטארית	171	0.5%
שפות אחרות	194	0.6%
סה"כ	34336	100.0%

קיימת היתה התאמה מסוימת בין הדתות לבין השפות בהן דיברו התושבים. היהודים דיברו רובם ככולם אידיש; הפראבוסלבים — רוסית, אוקראינית

82. ואלה שמות הגדולים שבפרברים ומספר תושביהם (בסוגריים): פרבר פיסקי (1884), פרבר המחנה Лагерная (555), פרבר השיכורים Пьяная (318), פרבר ברזינה (1170), הפרבר המינסקאי (692), חוטור מלינסקי (615), הוטור קריבוי־קריוק (391), חוטור לוקי (256), פרבר החיילים (160), חוטור נאזאריבקה. בשאר שבעת הפרברים התגוררו 248 נפשות.
83. כולל קראי אחד.

ובילורוסית; הקתולים — פולנית; הפרוטסטנטים — גרמנית; המוסלמים — טאטארית.

חשוב לציין, לגבי דמותה היהודית של בוברויסק, שרק 90 יהודים ציינו שפות זרות כשפת דיבורם (מהם 83 רוסית, 6 — גרמנית ו־1 — פולנית); 99.5% מיהודי בוברויסק דבקו בשפתם. אמנם תופעה זו הת־בלטה אז בכל שטחי רוסיה הלבנה, אף על פי כן הצהירו למעלה מ־1000 יהודים (2% מכלל התושבים) בעיר מינסק על הרוסית כעל שפת דיבורם.

ענין רב לנו בחלוקת היהודים בבוברויסק לפי הגיל והמין.

הגיל	זכרים	נקבות	סך־הכל
0 —9	2910	2932	5842
10—19	2396	2888	5284
20—29	1664	1910	3574
30—39	1087	1145	2232
40—49	732	864	1596
50—59	497	533	1030
60—69	389	398	787
70—79	190	143	333
80—89	37	28	65
90—99	2	6	8
לא ידוע	2	6	8
סה״כ	9906	10853	20759

הדבר הראשון המזדקר לעין הוא עודף הנשים על הגברים. על כל 1000 גברים 1096 נשים[84], ואם בגיל הילדות (עד 10 שנים) והזקנה (משישים ומעלה) משתווה מספר הזכרים והנקבות, הרי בגיל הנוער ובגיל העבודה מופרע שיווי־המשקל עוד יותר. ההבדל בגי־לים 20—29 הוא לכאורה קטן (246 יתרה לנשים), אולם עלינו להוריד ממספר הגברים 313 חיילים יהו־דים, שבאו מחוץ לעיר ורובם ככולם היו בני גיל זה, ואז יתברר כי 58.6% מתושבי העיר היהודים בגיל זה השתייכו למין היפה, ולעומת כל אלף צעירים מבני המקום נצבו למעלה מ־1410 נשים בגיל זה. גם ירידתם התלולה של בני כל עשור ועשור בטבלת הגילים אין להסבירה רק בתהליך התמותה הטבעי. טבלת גילים זו טיפוסית היא לעיר הנתונה בתהליך נמרץ של הגירה, לעיר הנעזבת מתושביה, היוצאים לחפש פר־נסתם במקומות אחרים, בערים הגדולות ומעבר לימים.

ענין מה נמצא גם בטבלת מצבם המשפחתי של היהודים בבוברויסק (שנערכה לפי סימן לשון הדיבור, ולא לפי סימן הדת).

מצב משפחתי	זכרים	נקבות	סה״כ
רווקים — ות	6270	6527	12797
נשואים — ות	3403	3583	6986
אלמנים, גרושים	184	693	877
לא ציינו	2	7	9
	9859	10810	20669

מטבלה זו למדים אנו שבעיר היו כ־4000 משפחות יהודיות, מהן כמה מאות משפחות שאחד מראשיהן (לרוב האב) נעדר, כ־180 ראשי משפחות התגוררו, כנראה לרגל פרנסתם, מחוץ לבוברויסק. מספר הנפשות הממוצע למשפחה היה כחמש.

11. התעסוקה ומקורות הפרנסה בסוף המאה הי״ט

טבלת מקורות הפרנסה והמקצועות שנערכה במפ־קד האוכלוסין ב־1897 (לפי שפת דיבורם של הנפקדים) נותנת לנו תמונה כללית על פעילותם הכלכלית של היהודים והנוצרים בעיר. לאחר שנחסיר את 5065 אנשי־הצבא, שהיוו מבחינה כלכלית חטיבה בפני עצמה, יתחלקו התושבים למפרנסים ולתלויים בהם כדלקמן:

	כלל התושבים	מהם יהודים
מפרנסים	10108	6644
תלויים	18654	13704
	28762	20348 [85]

מ־6644 המפרנסים היהודים היו 4650 גברים ו־1994 נשים. טבלת המקצועות ומקורות הפרנסה של מפקד האוכלוסין ברוסיה ב־1897 כללה 65 מקצועות. אולם לגבי התמונה הכללית אפשר לרכז מקצועות אלה בשבעה סוגים: חקלאות, מלאכה ותעשיה, תובלה,

84. היחס הכללי בפלך מינסק היה, בין היהודים, 1070 נשים על כל 1000 גברים.

85. למספר זה יש להוסיף 90 יהודים דוברי לשונות זרות, בעיקר — רוסית.

מסחר, שירותים ושכירי־יום, מקצועות חפשיים ופקי־דות (ממשלתית וציבורית) ומקורות פרנסה בלתי־פרודוקטיביים ובלתי־ברורים.

והרי חלוקת המפרנסים בבוברויסק בכללם והי־הודים שבהם לחוד, לפי שבעה סוגים אלה:

סוגי המקצועות	כל המפרנסים	%	מפרנסים יהודים	%
חקלאות	530	5.2	70	1.0
מלאכה ותעשיה	2964	29.2	2438	36.6
תובלה	587	5.8	349	5.3
מסחר	1802	17.8	1706	25.7
שירותים ושכירי־יום	2215	21.9	1034	15.7
מקצועות חפשיים, פקידות	777	7.7	374	5.7
פרנסות בלתי־פרודוקטיביות	1233	12.3	673	10.0
סה"כ	10108	100.0	6644	100.0

אין המפקד קובע את מעמדם הכלכלי והחברתי של המפרנסים. במלאכה ובתעשיה כלולים בעלי־תעשיה, בעלי־מלאכה עצמאיים, שוליות ופועלי בתי־חרושת; במסחר — סיטונאים עשירים, חנונים, פקידי מסחר ורוכלים וכן הלאה. דבר זה מקשה על ניתוח המספרים וקבלת תמונה נכונה.

המחלקה הגדולה ביותר היא מחלקת המתפרנסים ממלאכה ותעשיה. למעלה מ־82% מן המשתייכים אליה היו יהודים. בוברויסק היתה אם כן עיר של עבודה יצרנית. קרוב למחציתם של בעלי־המלאכה היהודים (1193 איש ואשה) עסקו בהלבשה ובהנעלה, זאת אומרת, היו חייטים, סנדלרים, כובענים וכד׳. 318 עסקו בבנין (בנאים, צבעים, זגגים וכו׳), 236 בעיבוד עץ (נגרות וכד׳).

תעשיית הרהיטים בבוברויסק התפתחה בראשית המאה הכ׳ ותוצרתה קנתה לה שם אף מחוץ לתחומי פלך מינסק ונשלחה לרוב לפלכי דרום־רוסיה[86]. 145 איש עסקו בעיבוד מתכת, רובם מן הסתם מסגרים ופחחים, שכן ממקור אחר ידוע לנו כי בבית־החרושת ליציקת ברזל ומכניקה של הפולנים סוינטורז׳יצקי וסמצושבסקי, שנוסד ב־1898, שהעסיק ב־1904 60 פוע־לים, עבד רק יהודי אחד[87]. כן היו בבוברויסק בסוף המאה הי"ט מנסרה אחת ובית־משרפות יי"ש[88]. בבתי־התעשיה לסוכריות, שהנודע בהם היה זה של בילינקי[89], עבדו כמה עשרות פועלים ופועלות. בתי־חרושת אלה היו שולחים תוצרתם, במיוחד לקראת חג הפסח, לכל ערי תחום־המושב. מבין שאר ענפי המלאכה ראוי להזכיר 96 אנשי־דפוס יהודים. מספר הקשורים לענפי הטכסטיל (69 איש) והטבק (12 איש)[90] — מקצועות שהיו מפותחים בכמה מערי תחום־המושב — היה זעום ביותר בבוברויסק.

התמונה הכללית של בוברויסק היא זו של עיר מלאכה זעירה ובתי־חרושת קטנים. עם בני משפחו־תיהם הגיע מספר החיים ממלאכה ותעשיה ל־7900 נפשות (39% מכלל האוכלוסיה היהודית).

בענף התובלה בולט חלק של העגלונים היהודים (289, לעומת 54 שאינם מבני־ברית). עם בני משפחו־תיהם היוו אלה ציבור של 1121 נפשות. לעומת זאת שותפו היהודים במידה זעומה בעבודת תחנת הרכבת בעיר (18 מבין 148 עובדיה) ועוד פחות מזה בדואר (1 מבין 45 עובדים). על כך אין להתפלא: הרכבת והדואר היו ענפי עבודה ממשלתיים.

1034 העוסקים בשירותים ושכירי־היום היוו את שכבת הפרולטריון הדלה ביותר, בהם 732 נשים, רובן הגדול, כנראה, משרתות בבתי האמידים ובני המעמד הבינוני. חלק ניכר מ־562 הנשים הנוצריות שעבדו בשירות היה קשור, כנראה, גם הוא במשפחות יהודיות, אם כי רבות מהן עבדו מן הסתם בבתי הקצינים והאינטליגנציה הנוצרית. עם בני משפחותיהם היוו אלה 8.5% בלבד מתושבי העיר.

משכבה זו באו גם הפועלים השחורים, שחיפשו עבודה יומית באחוזות שמסביב לעיר. כן מספר לנו אחד מכתבי „הצפירה", כי עוד ב־1881 החל אחד מבעלי האחוזות לפתח את מטע הכישות (Хмель) על־יד בוברויסק. כעבור מספר שנים הגיע השטח הנטוע לארבע וירסטאות מרובעות (למעלה מ־4000

86. ר׳ ב. ברוצקוס, די סאציאל־עקאנאמישע לאגע פון די אידן אין רוסלאנד פון 1905 ביז דער לעצטער צייט, ב.א.ד.ס.ע. ברלין 1924, חוב׳ א׳, עמ׳ 6.

87. ע. טשערניאווסקי, דער יידישער ארבעטער אין ווייסרוסלאנד, מינסק 1932, עמ׳ 54. פועל זה היה יוצק־ברזל (שם, עמ׳ 71). בבית־יציקה זה עבד ב. כצנלסון לפני עלייתו ארצה ב־1909 („אגרות ב. כצנלסון", עמ׳ 49, 120, 131 — הערה 19).

88. ספרו הנ"ל של טשערניאווסקי, עמ׳ 93.

89. ר׳ להלן (עמ׳ 633), עדות בתו, גב׳ א. שטיינברג.

90. ב„הצפירה" 1890, גל׳ 106, מסופר כי בשני בתי־חרושת לטבק עבדו אז 50 יהודים.

דונם), שתבעו ידים עובדות רבות בשמונת חדשי האביב, הקיץ והסתיו. „כ־150 איש מבני ישראל, אנשים, נשים, ילדים וילדות — כותב איש בוברויסק ב„הצפירה" — יקומו בטרם עלות השחר ויצאו לפעלם לעבוד ביגיעה רבה, ובכל מאמצי־כוח יראו ויחתרו בכל עוז לשפר מעשיהם ולהטיב בעיני האדון"[91].

70 משפחות יהודיות התעסקו בחקלאות. יש להניח כי רוב החקלאים היהודים היו חוכרים זעירים שחכרו חלקות אדמה וגידלו עליהן ירקות, או „גננים", שחכרו גני עצי־פרי וקטפו פירותיהם. „בוברויסק — מספר א. אחימאיר בזכרונותיו — היתה מבורכת בגני התפוחים שלה. היו אלה תפוחים ממין ,אנטון' (Антоновки), ומוניטין יצאו בפטרבורג ובמוסקבה לתפוחי ,אנטון' של בוברויסק — — — תפוחי ,אנטון' היו תפוחי סדום, המתאחרים בבישולם והעומדים בטעמם ובריחם עד שלהי החורף — — — הגננים התעסקו ביצוא ,אנטו־נים' אלה לשתי הבירות הרוסיות. סתם גן בבוברויסק היה גן תפוחי ,אנטון'"[92].

המסחר בעיר היה רובו ככולו בידי היהודים, שהיוו 95% מהעוסקים בו. ענף המסחר היחיד שבו היתה ההכרעה לגויים היה המסחר בבהמות (3 יהודים מבין 20 סוחרי הבקר). לעומת זאת היו ענפי מסחר (מסחר התבואה, עורות, רוכלות) שבהם לא נמצא אף גוי לרפואה, או שמספר הנוצרים בהם היה אחד־שנים (חמרי בנין, כלי־מתכת, בדים ובגדים). 39 יהודים מכרו משקאות חריפים, לעומת 5 לא־יהודים. אם כי רק רבע מן המפרנסים היהודים עסקו במסחר ובחנונות, הנה היוו אלה יחד עם בני משפחותיהם כ־7000 נפשות — למעלה משליש בני קהילת בוברויסק.

כאמור לעיל קשה לעמוד מטבלאות המפקד על עמדתם הכלכלית של העוסקים במסחר, אולם טבלה אחת של המפקד מוסרת כי היו בבוברויסק 378 „סוח־רים", ז.א. אנשים ששילמו את המסים המיוחדים שהקנו להם את התואר סוחר מגילדיה (מדרגה) א' או ב'. יש להניח שרובם ככולם היו יהודים (הגויים לא היו זקוקים כל־כך לזכויות שהקנו תשלומי הגיל־דיות לבעליהם). אלה היו, כנראה, המשפחות העשירות והאמידות בבוברויסק.

במקצועות החפשיים ובפקידות קטן היה מספרם של היהודים. בתוך אלה נמנו גם „כלי־הקודש" למי־ניהם (כ־57 איש) והעוסקים בהוראה ובחינוך (259 איש), שחלק ניכר מהם היו ה„מלמדים" (לפי מקורות אחרים הגיע מספר המלמדים בעיר בסוף המאה הי"ט „למאה ויותר")[93]. יש לשער כי חלק ניכר מ־90 היהודים דוברי הרוסית השתייך למספר המצומצם של עובדי רפואה, עורכי־דין וכד', שרק 31 מבין 125 העוסקים בהם הכריזו על אידיש כעל שפת דיבורם.

אחוז המתפרנסים ממקורות בלתי־פרודוקטיביים ובלתי־ברורים (10%) נראה במבט ראשון כגבוה, אולם לאחר שנצרף אליהם את התלויים בהם, יגיע מספר המשתייכים לשכבה זו ל־1310 נפשות, שהם 6.45% מכלל היהודים בעיר, אחוז המשתווה לזה שנקבע במפקד לכלל הישוב היהודי העירוני בתחום־המושב. הגדרותיו הבלתי־ברורות של המפקד אינן מאפשרות לברר את הרכבה המדויק של שכבה זו. היא כוללת מספר זעום מן הסתם של אנשים אמידים החיים מהכנסות רכושם ; יש בה כ־182 מקבלי פנסיה ממשלתית וציבורית, חוץ מ־29 היהודים שחיו ביום המפקד על חשבון הממשלה בבית־הסוהר דבוברויסק, והיוו כ־40% מתושביו. כן נכללים בשכבה זו כמה מאות נפשות שהתפרנסו מעזרת קרובים.

אלה היו פניה של בוברויסק בסוף המאה הי"ט מבחינה חמרית וכלכלית, והיתה זו התמונה הרגילה של עיר יהודית בתחום־המושב, על סוחריה, בעלי־המלאכה שבה, בעלי־העגלות, המלמדים, המשרתים וכו'. הרכב זה לא השתנה עד שבאה המהפכה הגדולה בשנות העשרים והפכה את הקערה על פיה.

---

91. „הצפירה" 1890, גל' 106, הכותב י. זליגמן.
92. א. אחימאיר, בית אבא של דוד שמעוני, „הבוקר". 21.12.56.
93. בן־אמיתי, „המליץ" 1900, גל' 190 וכן עמ' 333 בספר זה.

פרק שלישי

חייה הפנימיים של קהילת בוברויסק במאה הי״ט

1. „תורה, עבודה וגמילות חסדים״

על שלושה דברים עמד עולמה של בוברויסק הישנה, זו שהחלה לחלוף מן העולם עם ראשית המאה העשרים — על התורה, על העבודה (ז.א. על עבודת השם) ועל גמילות חסדים.

בוברויסק זו, של המאה הי״ט, היתה חיה חיים יהודיים מלאים. המסורת הדתית, לימוד התורה, קיום המצוות — הם שעיצבו את דמותו של עולם יהודי זה, ששמר על עצמאותו ועל עצמיותו הרוחנית בתוך ים של „גויים״ זרים ועוינים. היתה באותה יהדות מסתגרת שלמות וכוח פנימי אדיר, שעוררו התפעלות אפילו בלב אלה שרחקו ממנה. ישראל קופילוב, בן בוברויסק שהיגר לאמריקה בשנות השמונים והיה בין פעילי האנרכיסטים הלוחמים בדת בניו־יורק רבתי, כותב בזכרונותיו, תוך געגועים והתרפקות על „אותה אמונה דתית טהורה, פנימית של היהודים שלנו, שהיו תמיד מוכנים ומזומנים להקריב עצמם עבור אלוהיהם ועבור עמו האהוב — עם ישראל, ושעצם ההכרה כי יהודים הם מילאה את נשמתם גדלות והתרוממות״ [1]. בחיבה מספר הוא על אותו טיפוס יהודי, בן בוברויסק, שהיה „מחליק תוך הרחבת הדעת על זקנו הנאה, מלטף שערה בודדת שלו ומלא כולו נחת רק מעובדה זו בלבד שזכה להיות יהודי״ [2].

בוברויסק זו, של תורה ומצוות, היתה נתונה להשפעתם של שני מרכזים רוחניים בליטה. מחד גיסא השפיעה עליה תנועת לימוד התורה לשמה, שמרכזיה היו לגבי העיר — סלוצק ווולוז׳ין, ומצד שני — תנועת החסידות, ובעיקר הזרם החב״די שלה, שמנהיגיו ישבו בעיירות בילורוסיה המזרחית: לאדי, לובאויץ׳ וקאפוסט.

נושאי ההשפעה הזאת היו הרבנים והלומדים, האדמו״רים וחסידיהם, אבל כל בני הקהילה היו שותפים במידה זו או אחרת בלימוד התורה, בקיום המצוות וביראת־שמים עמוקה זו, עד שכולם היו בבחינת „כל ישראל קדושים״. ארבעים בתי־הכנסת ובתי־המדרשות המו ממתפללים, בחדרים ובתלמודי־התורה נשמע קולם של תינוקות של בית רבן מבוקר עד בוא הערב, חברות של לימוד תורה וחברות צדקה הקיפו את מרבית בני העיר.

בתי־המדרש היו בימים ההם מרכז החיים הציבוריים בעיר. בהם התפללו דרי סביבתם, בהם שמעו הטפתם של מגידים נודדים, למדו תורה ביחידות או בקבוצות, ובהם היו מתאספים „אחר התפילה ובין מנחה למעריב בעלי־בתים פנויים ממסחרם, או בטלנים סתם, והיו עוסקים בפוליטיקה״ [3].

יום השבת היה מוקדש כולו לתפילה וללימוד תורה. במאה הי״ט היו שמשי בתי־הכנסת נוהגים לעבור ברחובות ובככר השוק ולדפוק על תריסי החלונות „לאות כי צריכים להפסיק את המשא ומתן לכבוד השבת״ [4]. בתקופה מאוחרת יותר היה האות לכניסת השבת ניתן על־ידי שריקה של אחד מבתי־החרושת היהודיים בעיר, שבעליו קיבל עליו קיומה של מצוה זו.

אותה שעה שבוילנה ובמינסק כבר התערערו במידה ניכרת יסודות עולם ישן זה, עוד לא נפרצו עדיין חומותיו בבוברויסק הקטנה מהן.

כסמל עממי לאותה בוברויסק שימשה דמותו של „הפרוש מבוברויסק״ ר׳ מרדכי צבי מאנבי. קרוב לחמישים שנה ישב „הפרוש״ בחדרו המיוחד, שבנו לו הגבירים לבית רבינוביץ סמוך לבית־מדרשם. שקוע היה בלימוד התורה ובתפילות, לא דיבר אלא בדברי תורה ובלשון הקודש, והיה מזין עצמו, באותם הימים בהם לא עינה נפשו בצום, במעט תפוחי־אדמה. לעתים מזומנות היה מפסיק את לימוד התורה על מנת לצאת ולאסוף צדקה לעניים שלו, רובם „יורדים״ ועניים נסתרים, שהיו נהנים מ„מתן בסתר״ שלו. בצאתו לרחוב היה קושר מטפחת על עיניו, שלא להסתכל באשה זרה. ומשום כך כונה בפי בני העיר בשם „דער בלינדער מגיד״. השפעתו הרוחנית היתה רבה, ולפעמים עלתה אפילו על זו של רבני העדה, שהעריצו אף הם את „המגיד העיור״, והיו באים אליו „ליהנות

1. קאפעלאוו, „אמאל אין אַמעריקע״, ווארשה 1928, עמ׳ 390—391.
2. שם.
3. בוקי בן יגלי, „מה שראו עיני ושמעו אזני״, ירושלים 1947, עמ׳ 69.
4. י. ניסנבוים, „עלי חלדי״, ורשה 1929, עמ׳ 5.

מזיו פני הצדיק המופלא, ולהתברך ממנו" [5]. פטירתו בשנת המהפכה 1905 היה בה משום אות לסיום תקופה שהלכה לעולמה [6], תקופה שבה היתה „דרכה של תורה" — פת במלח, מים במשורה — חלומם ושאיפתם של רבים וטובים.

2. רבניה של בוברויסק

„מאן מלכי? — רבנן!" — למאמר זה נודעה ממשות יתירה בבוברויסק הישנה. בראשית ימיה של קהילת בוברויסק, במאה הי"ח, בעת שהיתה אחת מהקהילות הקטנות של „הגליל העליון" במדינת ליטה וכפופה לרב הראשי של הגליל שישב בסמיליביץ', הסמוכה למינסק, לא היתה חשיבות לרב המקומי. על כל פנים לא נשתמרו לנו שמות רבניה של בוברויסק במאה ההיא.

הראשון ברבני העיר ששמו הגיע אלינו הוא ר' ברוך מרדכי אטינגא, שישב על כסא רבנותה של בוברויסק כארבעים שנה, עד שעלה בשנת תרי"א (1851) לארץ־ישראל [7]. הרב ברוך מרדכי, שמוצאו היה מגליציה ונשא לאשה את בתו של הרב שמואל מוילנה, היה מתלמידיו של ר' זלמן שניאור מלאדי, מיסד שיטת חב"ד בחסידות, ודבק ביורשיו אחריו. אף־על־פי־כן היה מקובל גם על ה„מתנגדים" שבעיר, שקיבלו מרותו ולא ביקשו להם אחר כל ימי כהונתו. מבניו של ברוך מרדכי, שנשאו את שם המשפחה אטינגר, התגוררו רבים בבוברויסק ונמנו עם המשפחות המיוחסות והעשירות שבעיר.

לאחר עלייתו של ר' ברוך מרדכי לירושלים היו בבוברויסק תמיד שני רבנים ראשיים: האחד למתנגדים והשני — לחסידים. אולם היחסים הטובים בין שתי הכיתות לא נפגעו. החסידים התיחסו בכבוד לרבנים מן המתנגדים, במידה שהיו גדולים בתורה, והמתנגדים התיחסו בסבלנות לחסידים. ואם פרצה מחלוקת בין שני הצדדים בעניני דת והלכה נמצאו תמיד אנשים מנכבדי העיר, שהשכילו להחזיר את השלום על כנו. כך היה הדבר כשפרץ בסוף שנות השבעים ריב בענין כשרותה של המיקוה הציבורית ורבם של המתנגדים, הרידב"ז (שייזכר להלן) תבע שבני עדתו יעמידו להם שוחט מיוחד ויפתחו אטליזים משלהם. אחד מראשי המתנגדים, הנגיד מיכאל מרגולין, בא בדברים עם ר' טוביה, שוחט ותיק מן החסידים, וזה קיבל על עצמו לשחוט עבור המתנגדים ולהביא את שאלותיו בפני רבם. בדרך זו נמשכה השחיטה המשותפת בעיר, וגם תביעתו של הרב באה על סיפוקה [8].

מרבני החסידים נודעו ר' הלל מפאריץ', ששימש ברבנות בבוברויסק משנת תרי"א (1851) עד פטירתו בשנת תרכ"ד (1864), ועליו ידובר להלן בסעיף על החסידות בבוברויסק. משנת תר"ל (1870) עד פטירתו בשנת תרפ"ג (1923), במשך 53 שנים תמימות, עמד בראש עדת החסידים בעיר הרב (ולאחר מכן האדמו"ר) ר' שמריהו־נח שניאורסון, שגם עליו ידובר להלן. הרב האחרון לעדת החסידים בבוברויסק היה בעל נכדתו של ר' שמריהו־נח, ר' שמואל בזפאלוב, יליד פולטאבה, שנאלץ להתפטר רשמית מתפקידו בלחץ השלטון הסוביטי בשנת תרפ"ט (1929), אבל הוסיף להשפיע על בני עדתו עד שהוצא להורג ומת מות קדושים בראשית ימי כיבוש העיר על־ידי הנאצים.

מרבני ה„מתנגדים" נודע ר' אליהו גולדברג, בן קאפולי, שהיה גדול בתורה וביראת שמים, ושימש כרבה של בוברויסק בשנות תרי"ב—תרל"ה (1852—1875). הוא הסמיך רבים מבחורי הישיבות בבוברויסק ובסביבותיה לרבנות. מספר שנים בלבד, תרל"ו—תרמ"ג (1876—1883), שימש ברבנות בבוברויסק אחד מגאוני ליטה, ר' יעקב דוד וילובסקי, הידוע בכינויו הרידב"ז. הרידב"ז היה ידוע כאדם קשה ומחמיר, ובוברויסק היתה, כנראה, לגביו עיר פורצת גדר יתר על המידה. הוא גם בא בריב בעניני שחיטה ומקוואות עם רבם של החסידים ר' שמריה־נח. בוברויסק שימשה רק תחנה אחת בדרך נדודיו הארוכה של הרידב"ז מקהילה לקהילה, שהקיפה גם את ארצות־הברית ונסתיימה בצפת [9].

מאז שנת תרמ"ו (1886) ישבו על כסא הרבנות של עדת המתנגדים בבוברויסק רבנים ממשפחת שפירא, שמוצאה מליטה ושרשי תורתה בישיבת וולוז'ין. הראשון בהם היה הגאון ר' רפאל שפירא, חתנו של הנצי"ב מוולוז'ין, ששימש ברבנות בשנות תרמ"ו—תרנ"ט (1886—1899). ר' רפאל שפירא היה

---

5. ד"ר ב. מ. לוין, מפרקי זכרונותי, „סיני", כרך י"ד, עמ' קפ"ה.
6. ר' תולדותיו וזכרונותיו של ר' יצחק ניסנבוים על „הפרוש מבוברויסק", בעמ' 286—288.
7. ר' רשימה ביוגרפית עליו בעמ' 269.
8. ר' י. ניסנבוים, „עלי חלדי", עמ' 32—33.
9. ר' רשימה ביוגרפית עליו בעמ' 273.

טיפוס מיוחד במינו, עניו ונחבא אל הכלים ומפורסם בשתיקתו. הוא היה רבם ומורם של יחידי־סגולה, ואין ספק כי בימים ההם, ימי ראשית חדירת ההשכלה והתנועות הכרוכות בה לבוברויסק, לא היה האיש המתאים לשמש כרבה של העיר התוססת. „כרב וכמורה כמעט שלא הרגישו בו" [10] — כותב עליו גיסו ר' מאיר ברלין. תמימותו ובטלנותו היו לשם דבר בעיר, אבל הוא לא מצא את סיפוקו בה, וכאשר נקרא בשנת תרנ"ט (1899) לחזור לישיבת וולוז'ין ולעמוד בראשה, יצא מבוברויסק, למרות הפצרותיהם של מוקיריו והבטחותיהם להגדיל את משכורתו.

במקומו נתמנה לרבה של עדת המתנגדים אחיו הצעיר ר' שמואל משה שפירא. גם הוא כאחיו התיחס באהדה לתנועה הציונית ועמד בראש אגודת „המזרחי" בעיר. לאחר פטירתו בשנת תרע"ז (1917) מילא את מקומו בנו ר' חיים צבי שפירא, שבא לבוברויסק מן העיירה לאפיץ', ושימש ברבנות בשנות המשטר הסוביטי בעיר.

חוץ מרבני העיר הראשיים שימש ר' חיים גורו־דנסקי רב ומו"צ לרובע העיר „מינסקער פלאן" ואחריו ישב על כסאו חתנו ר' מרדכי זלמן ראשבסקי.

בשנת תרל"ח (1878) הביא הגביר יצחק רבינוביץ, לאחר שהסתכסך עם הרידב"ז, את הרב נתן רובין מחאלוי והושיבו בבית־מדרשו הפרטי. גם לאחר ירידת בית רבינוביץ, הוסיף הרב רובין לכהן במשרתו, ולאחר פטירתו בשנת תרפ"א (1921) ישב על כסאו חתנו ר' צבי דראבקין, עד שעלה ארצה בשנת תרפ"ט (1929).

בשנות הששים נכפה, כידוע, על קהילות היהודים ברוסיה מוסד הרבנות מטעם הממשלה. רבה הראשון „מטעם" של בוברויסק, דב בער וילנסקי, „היה מצוין במידות ובדעת, וידיעתו היתה רבה בתלמוד ובנושאי כליו, גם ידיו רב לו בשפת עבר ורוסיה וביחוד בשפת אשכנז" [11]. הוא שימש נציגה של הקהילה כלפי השל־טונות במשך 28 שנים עד פטירתו בחשון תרמ"ט (אוקטובר 1888) [12].

במקומו נבחר ל„רב מטעם" בן־אחיו י. וילנסקי „בתנאי כי חצי מכסף משכורתו יתן לאלמנת דודו המנוח וליתומיו, להיות להם למחיה. גם יישא לאשה את בת דודו בטרם יעלה לשבת על כסא הרבנות" [13]. וילנסקי זה הוריד את קרן הרב מטעם עד למדרגה אחרונה. הוא היה ריק מתורה ומעשים טובים והתנה־גותו בציבור ובבית עברה כל גבול והפכה לשערוריה. אבל לעומת זאת ידע לקשור קשרים טובים עם פקידי

„הרב מטעם" הראשון דב בער וילנסקי
דער ערשטער „קאַזיאָנער רב" דב בער ווילענסקי

הרשות והיא שעמדה לו להחזיק מעמד במשרתו, עד שנכשל בבחירות בסוף שנת 1911 עקב התגברות השפעתם של הציונים על עניני הקהילה.

3. לימוד תורה וישיבות

ראשי תנועת הישיבות בליטה, שראשיתה בהקמת ישיבת „עץ חיים" בוולוז'ין בשנת תקס"ג (1803), נטו ליסד את ישיבותיהם הגדולות בעיירות קטנות, שבהן יכלו הבחורים הלומדים להתמסר ללימודם בלי שיפריע להם המונם של חיי המעשה והמסחר ואפשר היה להשגיח על חינוכם של הבחורים ולמנוע מהם מלהת־ערב עם שונים. הישיבות שבערים הבינוניות והגדולות היו במדרגה נמוכה יותר ושימשו לרוב מעין מכינות לישיבות הגדולות בוולוז'ין, מיר, טֶלז וכו'. הן נשענו על כוחות הוראה מבין תלמידי־החכמים שבעיר ועל בעלי־בתים יראי־שמים, שתרמו כספים והזמינו את

10. ר' מ. ברלין, „מוולוזין עד ירושלים", ח"א, עמ' ר"ס.
11. יחזקאל זליגמן, „המליץ" 1888, גל' 234.
12. ר' „המליץ" 1888, גל' 72 ו־234. בנו של דב בער וילנסקי — ברוך זאב (וולף), היה מחובבי־ציון הראשונים בקרמנצ'וג, עיר מגוריו, והשתתף בועידת היסוד של „חברת התמיכה" באודיסה ב־1890. נכדו ד"ר יהודה לייב ווילנסקי (1870—1935) היה מפעילי התנועה הציונית מראשיתה ולקח חלק בעבודתם של כל הקונגרסים הציוניים עד פטירתו. ר' ד. תדהר, אֶנציקלופדיה לחלוצי הישוב ובוניו, כרך י"א, עמ' 3778—3779, וכן תולדות חייו שנכתבו על־ידי בתו המשוררת מרים ילן־שטקליס ובאו ב„העבר", חוב' י"ג (תשכ"ו), עמ' 134—149.
13. „המליץ" 1888, גל' 234.

הבחורים, שרובם היו בני־עניים ובני ערים ועיירות אחרות, לאכול „ימים" על שולחנם.

את רוחה של וולוז'ין הביאו לראשונה לבוברויסק כמה מתלמידיו של ר' חיים מוולוז'ין, ביניהם ר' יוסף גרייאור מסלוצק ור' דוד טבלי מטורץ (מי שהיה לאחר מכן רבה של מינסק). ר' דוד טבלי הוזמן בשנת תקע"ז (1817) ללמד גמרא את בניו של הנגיד ר' שמעון זימל אֶפשטיין, ותלמידו ר' יהודה אֶפשטיין מספר בשבחו, ש„היה חד מתלמידי־קמאי הגדולים אשר בישיבת מרן הגאון ר' חיים זצלה"ה בוואלאזין. — — ולימודו היה ברור בהעמקה גדולה"[14].

הישיבה הראשונה בבוברויסק נוסדה על־ידי ר' עקיבא אלטשול, איש סלוצק, בשנת תקפ"ג (1823)[15]. „רבי עקיבא — כותב בזכרונותיו ר' יצחק ניסנבוים — לא נהנה מישיבתו אפילו באצבע קטנה, ואדרבא עוד היה מהנה אותה מנכסיו. לאשתו היתה חנות גדולה שעליה פרנסתו, ולא עוד אלא שנסע אל הערים והכפרים הקרובים ועשה ,מעמד' לטובת הישיבה, ובכל שנה ושנה היה סובב על המקומות האלה וגובה מאת המנדבים את נדבותיהם"[16].

ישיבת ר' עקיבא אלטשול המשיכה בקיומה גם לאחר שחזר מיסדה לעיר מולדתו. בין ראשיה ומוריה נודעו ר' יחיאל מיכל אֶפשטיין, בעל „ערוך השולחן", בן בוברויסק, ששימש ראש הישיבה עד שנקרא לשבת בשנת תרכ"ה (1865) על כסא הרבנות בנוֹבוֹזיבקוֹב. כן שימש כראש ישיבה זו ר' אברהם ברוך, בנו של ר' יוסף בר סולוביצ'יק, שהיה סמוך על שולחן חותנו ר' שאול קצנלסון[17].

ר' יצחק ניסנבוים, שלמד בישיבת אלטשול בשנות תרמ"א—תרמ"ג (1881—1883), מספר כי בזמנו התקיימו בישיבה שתי כיתות. בראשונה למדו נערים שהגיעו לכלל לימוד עצמי בגמרא וברש"י, ובשניה — אלה שהיו מסוגלים ללמוד באופן עצמאי גם תוספות. בישיבה היו אז כמאה תלמידים. רבים מהם בני ערים אחרות, שאכלו „ימים" בבתי נדיבים והיו מתגוררים בבנין שנבנה סמוך לבית־המדרש. ראש הישיבה בעת ההיא היה ר' זלמן, „גבה קומה ורחב כתפים ובעל פאות וזקן מגודלים ולבוש באצטלא דרבנן. בכל יום ויום היה יושב אתנו אל השולחן ללמוד את השיעור. השיעור ארך ארבע שעות רצופות. הוא ביאר את הסוגיא בעמקות יתרה — — אחר הצהרים הגיד ה,רבי' את השיעור על ה,שולחן הקטן', ואנחנו, תלמידי ,השולחן הגדול', חזרנו על מה שלמדנו בבוקר ולמדנו הלאה. — — — כל ליל חמישי בשבת היה לנו ליל שימורים. למדנו כל הלילה עד תפילת שחרית. ה,רבי' היה נכנס לפעמים קרובות אל ה,ישיבה' לראות את מעשינו"[18]. בתקופה מאוחרת יותר שימש כראש ישיבת אלטשול ר' וולף ברודנר מאיליה. בישיבה זו התחנכו כמה מגדולי הרבנים ברוסיה, בהם „העילוי מסוסניצה" ר' חיים יהודה לייב ליטוין, שהיה לאחר מכן ראש ישיבה ומו"צ בברודי ואב"ד בסמורגון, והרב יצחק יעקב אראנובסקי, אב"ד במוש־חדש ע"י באראנוביץ'. תלמיד אחר של הישיבה — ר' ירוחם הלוי ליבוביץ[19], היה לאחר מכן משגיח בישיבות סלובודקה וקֶלם, מדריך רוחני בישיבת מיר, ואחד מראשי „תנועת המוסר" ברוסיה.

עם גידולה של קהילת בוברויסק נוסדו בה ישיבות נוספות. ד"ר י. ל. קצנלסון (בוקי בן יגלי), שלמד בישיבות בוברויסק בשנות הששים למאה הי"ט, מספר בזכרונותיו על „שלוש ישיבות גבוהות"[20], ששתים מהן שכנו באולמות מיוחדים שנבנו סמוך לבתי־המדרש הגדולים של המתנגדים ושל החסידים בקצה רחוב שוסיינאיה. בישיבת המתנגדים קרא אז את שיעוריו ר' מיכל אפשטיין הנ"ל. „סדר הלימוד בישיבה היה כך — מספר בוקי בן יגלי — כל אחד מן התלמידים היה צריך ללמוד לפני השיעור בפני עצמו את דף הגמרא, שעמד על סדר היום, עם כל המפרשים הנדפסים עם הש"ס: רש"י, תוספות, מהרש"א ומהר"ם. בכיתה העליונה היה ראש הישיבה קורא בעצמו את השיעור ומבאר לפני התלמידים את חידושיו ואת פלפוליו. בכיתה הנמוכה היה נותן לתלמידים לקרוא את השיעור. האחד קרא למשל את

---

14. י. עפשטיין, הקדמה לס' „מנחת יהודה", ורשה 1877, עמ' 4, וכן ר' בספר זה, עמ' 224.
15. ר' ש. אסף, מגילת יוחסין של משפחת אלטשול, „רשומות", סדרה חדשה, כרך ד' (1957), עמ' 135.
16. י. ניסנבוים, „עלי חלדי", עמ' 15.
17. ר' מ. צינוביץ, ישיבות בוברויסק, „הצופה" 18.1.1942, ור' „עלי חלדי", עמ' 18.
18. י. ניסנבוים, ספרו הנ"ל, עמ' 17.
19. ר' ירוחם לוי ליבוביץ נולד בליובאן 1873, נפטר ב־1936. היה משגיח ומנהל רוחני בישיבת מיר בשנות 1911—1936 והטביע חותם אישיותו על הישיבה (ר' „ספר מיר" ירושלים 1962, עמ' 111—113, 123, 130).
20. י. ל. קצנלסון, „מה שראו עיני ושמעו אזני", תש"ז, עמ' 55. וכן מספר י. ניסנבוים, כי בימי נעוריו, בראשית שנות השמונים, היו בבוברויסק „שלוש או ארבע ישיבות" („עלי חלדי", עמ' 14), והראשונה במעלה — זו של עקיבא אלטשול.

המשנה והסביר אותה כפי יכלתו, השני — קרא והסביר פסקא של הגמרא, השלישי — קרא פסקא אחת של התוספות, הרביעי — קרא פסקא אחרת, וכן הלאה. באופן כזה ידע ראש־הישיבה את כשרון כל אחד מתלמידיו ומדרגת הבנתו. אם היתה לאחד התלמידים איזו קושיה או סתירה במאמר הגמרא או בדברי המפרשים היה מציע אותה, וראש־הישיבה היה משתדל לתרץ את הקושיה או את הסתירה, ואולם הרשות היתה נתונה לכל אחד מן התלמידים לפתור את השאלה שעמדה על הפרק. על פי רוב היה ראש־הישיבה בעצמו שואל ומשיב, מקשה ומתרץ, ואת החידושים האלה, שהיו מתחדשים בשעת השיעור, מחויבים היו התלמידים כולם להקליט במוחם ולזכור אותם״[21].

על הלימוד בישיבות בוברויסק בשנות התשעים מספרים שנים מתלמידיהן שבאו אליהן מערי־השדה: יהושע מרגולין ומנשה בנימין לוין. בתקופה ההיא כבר החל מספר התלמידים בישיבות להתמעט, ובכל זאת נמנו עוד ב־1902 — 300 בחורי ישיבה בעיר, רובם מבני העיירות הסמוכות, שהיו מפוזרים בקרוב לעשרים ישיבות קטנות בבתי־מדרשותיה של בוברויסק[22].

ב־1901 יסד הרב שמריה־נח שניאורסון ישיבה בחצרו בנוסח ישיבות חב״ד. בישיבה למדו נערים צעירים בהשגחת משגיח מיוחד ובחורים מבוגרים, שעליהם היתה פקוחה עינו של הרב עצמו. חוץ מלימוד הגמרא, שאותה לימדו תוך התעמקות בדברי חכמים ולא נמנעו מהפלפול השואף להבהרת הדברים, עסקו התלמידים יום יום, עם גמר לימודיהם, בקריאת פרק ב„תניא״ או בספרי חסידות אחרים.

בסוף המאה הי״ט החלו הישיבות להתרוקן מתלמידיהן. השאיפה לחינוך כללי, שהתבטאה בתשוקה להיכנס לגימנסיות הממשלתיות, התפשטה אפילו בחוגי החרדים. כבוד התורה ולומדיה ירד. כעבור זמן באה התנועה המהפכנית והתיקה מבית־המדרש גם אותם „בני־עניים שמהם תצא תורה״. הישיבות ניזונו בעיקר מבני עיירות קטנות שבאו ללמוד בישיבות העיר הגדולה. לרבים מהם שימש הלימוד בישיבה מעבר להשכלה ולימודים כלליים. שנות המהפכה הרוסית הראשונה (1904—1906) הביאו להרס גמור של הישיבות. הצעירים חובשי בית־המדרש לא עצרו

21. י. ל. קצנלסון בספרו הנ״ל, עמ׳ 58—59.
22. ר׳ „המליץ״ 1902, גל׳ 110.

גם הם כוח ולא עמדו בפני הנסיון ויצאו מעולמם לבקש עולמות אחרים.

כֻּלָּם נָשָׂא הָרוּחַ, כֻּלָּם סָחַף הָאוֹר,
שִׁירָה חֲדָשָׁה אֶת־בֹּקֶר חַיֵּיהֶם הִרְנִינָה[23].

רק הישיבה של הרב ש. נ. שניאורסון הוסיפה להתקיים. מספר תלמידיה הצטמצם אמנם וירד ב־1910 ל־50 נפש, אולם הלימודים נמשכו כסדרם, תוך ויתורים לרוח הזמן, כגון היתר לבחורים שכבר הגיעו לפרקם לעסוק גם בלימוד השפה הרוסית ובלימודי חול — „מפני שבלעדי זה אי־אפשר גם לרבנים להתקיים בזמן הזה״[24].

טיפוסי לתקופת־מעבר זו היה ר׳ שמואל אלכסנדרוב, בן בוריסוב, שבא לגור בבוברויסק בשנת תרמ״ט (1889), לאחר שנשא לאשה את בתו של מרדכי קצנלסון, מנכבדי העיר. אלכסנדרוב, שהיה בעל ידיעות עמוקות בתורת ישראל, בספרות התלמודית ובספרות החקירה של ימי־הביניים, הגה גם בספרים חיצונים ובספרי אומות העולם, בא בדברים לא רק עם רבנים, אלא גם עם הוגי־דעות מן „החפשיים״ (אחד העם, מ. ל. לילינבלום, מ. י. ברדיצ׳בסקי). הוא השתייך לתנועת „המזרחי״, שהיה בה למעשה משום ריפורמה בדרכיה של היהדות הדתית המסורתית. אם כי עמד אלכסנדרוב בשתי רגליו על קרקע המסורת הדתית, הרשה לעצמו להשמיע רעיונות יוצאי־דופן, שהמרכזי בהם היה הדגשתו את מאמר התלמוד „מצוות בטלות לעתיד לבוא״. אלכסנדרוב קיים חוגים קטנים של בחורי ישיבות ששמעו לקח מפיו. בין תלמידיו ומעריציו היה הרב ד״ר מנשה בנימין לוין, בעל „אוצר הגאונים״, שהזכירו לברכה בזכרונותיו[25].

בשנת תר״ע (1910) התעוררה בין החוגים החרדים תנועה להחזיר עטרה ליושנה. תעמולה רבה התנהלה בין הורים ונערים ללמוד תורה. ביזמתם של הרב גורודנסקי מפרבר „מינסקער פלאן״ ובנו של האדמו״ר, מנחם מנדל שניאורסון, הוקם בית־ספר מיוחד בשם „תפארת בחורים״, שבו למדו עד המהפכה מאות ילדים ונערים.

ישיבה חדשה הוקמה בימים שבין מהפכה

23. ר׳ ח. נ. ביאליק, „לבדי״.
24. י. טיליושקין, „הד הזמן״, 1910, גל׳ 151, וכן בספר זה, עמ׳ 296.
25. ר׳ רשימה ביוגרפית על ר׳ ש. אלכסנדרוב בעמ׳ 319—324.

למלחמה על־ידי הרב רובין „ללמד תורה לעניים". אולם ברור היה כי התקופה בה היה לימוד התורה עיקר מעיינם של זקנים וצעירים חלפה ועברה, ועם זאת נשתנה כליל פרצופה הרוחני של קהילת בוברויסק.

4. החסידות בבוברויסק

היו בליטה ובפולין ערים שכולן „מתנגדים" (הטיפוסית בהן היתה סלוצק הסמוכה לבוברויסק) והיו ערים שהיו נתונות להשפעת החסידות. בבוברויסק היה קיים תמיד מעין שיווי־משקל בין שני זרמים גדולים אלה ביהדות, ושיווי־משקל זה ניתן לו סמל על־ידי שני בתי־הכנסת הגדולים בעיר שעמדו ברחוב שוסיינאיה, האחד מול השני: בית־המדרש הגדול של המתנגדים, ולעומתו — בית־המדרש הגדול של החסידים.

רובם של חסידי בוברויסק היו שייכים לזרם השולט בחסידות הבילורוסית, הוא הזרם החב"די. במשך שלושה דורות עמדו בראש חסידי בוברויסק שלושה אישים, שכל אחד מהם היה מראשי חסידות חב"ד ברוסיה. בראשית המאה הי"ט היה זה הרב ברוך מרדכי אטינגא, מתלמידיו של אדמו"ר הזקן, אחריו — ר' הלל מפאריץ', ממקורביו של אדמו"ר האמצעי, דוב שניאורסון ויורשו — ר' מנחם מנדל שניאורסון (ה„צמח צדק"), ולבסוף, בסוף המאה הי"ט ובראשית המאה העשרים — ר' שמריה־נח שניאורסון, בנו של אדמו"ר יהודה ליב מקאפוסט ודור רביעי לאדמו"ר הזקן.

אף על פי שהחסידים בבוברויסק היו קשורים ברובם לשיטת חב"ד, קיימו מעין קו עצמאי משלהם. כידוע היה הזרם המרכזי בחסידות חב"ד זרם ליובאויץ', שמיסדיו ומניחי יסודותיו היו בנו של אדמו"ר הזקן דוב בער שניאורסון, שקבע את מושבו לאחר פטירת אביו בשנת תקע"ג (1813) בעיירה ליובאויץ', ואחרי פטירתו בשנת תקפ"ח (1828) המשיך חתנו מנחם מנדל שניאורסון את פעולתו. האדמו"רים מליובאויץ' הצטיינו בכשרונותיהם הארגוניים, והם שקיימו את נשיאותו של בית שניאורסון בחסידות חב"ד עד ימינו.

אולם מראשית ימיה של חסידות חב"ד נמצאו עוררין על שליטתה זו של ליובאויץ'. אחד מן הפורשים הראשונים היה ר' אהרן הלוי הורביץ, המכונה „ר' אהרן סטארוסעליער" (נולד בתק"ה — 1765, נפטר בתקפ"ח — 1828). הוא היה מן המקורבים לאדמו"ר הזקן ומנהל משק ביתו, ולאחר פטירתו לא קיבל את מרות בנו של אדמו"ר הזקן, וניסה לקרב את שיטת חב"ד לשיטת החסידות המקורית — האוקראינית. עם פטירתו לא נמצא לו יורש ראוי לשמו, אולם שיטתו, שנשתמרה בספריו, היתה ידועה בחוגי חב"ד, וחלק מחסידיו לא חזרו לאחר פטירת רבם לבית ליובאויץ', אלא דבקו באדמו"ר מקוידאנוב.

והנה מוצאים אנו בבוברויסק „בית־מדרש סטארוסילי", הנקרא על שמו של המורד בבית שניאורסון. וכן היתה קיימת בעיר סיעה קטנה של חסידי קוידאנוב.

כן ראוי לציין כי ר' הלל מפאריץ' היה נוהג בסוף ימיו כמנהג אדמו"ר, ורבים היו באים „לדרוש בעצתו במילי דשמיא ובמילי דעלמא"[26], וכנראה עורר הדבר אי־שביעות רצון בין החסידים המקורבים לחצר הליובאויצ'ית, כפי שמשתקף הדבר מדברי ר' יצחק אייזיק הלוי, רבה של הומל, שאמר על הלל מפאריץ', לפי שמועת החסידים: „ביל פאכאר, א סטאל זנאכאר" (כלומר: „היה איכר ונעשה רופא")[27].

לאחר פטירתו של ה„צמח צדק" ירש את כסאו בליובאויץ' בנו הצעיר ר' שמואל שניאורסון, אולם מעדויות שונות ניכר הדבר כי בבוברויסק נטו רוב החסידים אחרי ר' יהודה ליב שניאורסון, שקבע מושבו בקאפוסט, ולאחר שנפטר ר' יהודה ליב בשנת תרכ"ז (1867) הלכו אחרי בנו, שלמה זלמן מקאפוסט, וכעבור כמה שנים הושיבו על כסא הרבנות את אחיו ר' שמריה נח שניאורסון, שהיה אז כבן 23 שנים, וכשנפטר ר' שלמה זלמן בשנת תר"ס (1900) החל שמריה נח לנהוג כאדמו"ר, וכונן ישיבה בבוברויסק, ובודאי היתה כוונתו לכונן בה מרכז לחסידות חב"ד, שלא יפול מהמרכז בליובאויץ'.

על כל פנים, המוני החסידים בבוברויסק לא הבחינו בודאי בכל אותם ניגודים דקים ששררו בקרב ראשיהם ורבותיהם. חסידות חב"ד לא עמדה במיוחד על אישיותו של הצדיק, אלא על שיטתו ותורתו, ולגבי המוני החסידים גילם ר' שמריה נח את הקשר

---

26. ר' הלל מפאריץ', בפתח ספרו „פלח הרימון", וילנה 1887, עמ' 5.

27. שם, שם.

עם „בית רבי", הוא בית אדמו"ר הזקן, שבו היתה קשורה חסידות חב"ד קשר היסטורי.

בין החסידים היו, כמובן, מדרגות שונות ודרכים שונים בעבודת השם. בזכרונותיו של ישראל קופילוב שבאו בספר זה[28], מתואר ביקורו של האדמו"ר ר' לייב'לה (הוא יהודה ליב מקאפוסט) בבוברויסק. החסידים, לבושים קפוטות של אטלס, אבנטים רחבים ושטריימלים, יצאו לקבל פניו. הוא ישב בעיר כשבוע ימים, השמיע תורה, התפלל עם חסידיו והביא עמו ניגונים חדשים. אנשי המשטרה שקיבלו „מתנות־יד" העלימו עין מהשמחה היהודית. הרבי קיבל את הדורשים אליו, קיבל פדיונות וחילק ברכות, וחזר לעיירתו, כשהוא משאיר אחריו בעיר זכרונות וגעגועים לימי התרוממות הרוח ששררו בעיר בימי שהותו בה. בין החסידים היו יחידים שהיו מפורסמים ומקובלים באורח חייהם אף מחוץ לתחומיה. הרב י. ניסנבוים, בן למשפחת „מתנגדים", מתאר בזכרונות ילדותו את ר' זלמן חאציס (הוא זלמן מרגולין?) מעשירי העיר, גבאי ראשי של בית־החולים היהודי, שהיה מתפלל ביחידות בבית־המדרש, בדבקות ובהתלהבות שכמוה לא ראה הילד מימיו[29]. האדמו"ר יוסף יצחק שניאורסון מליובאויץ', היה מספר על ר' אברהם דב מבוברויסק (ר' בער ירמיה'ס) ש„היתה לו הדרת פנים והיה בר דעת גדול בנגלה ובחסידות ובעל מידות טובות. היתה לו הדרת פנים כזו שכל בעל נפש בהמית היה מתבייש להסתכל בצורתו ובמיוחד כשהוא שקוע באיזה ענין"[30].

חסידות קוידאנוב היתה נפוצה בקרב שכבות עממיות ודלות יותר, ורישומה לא היה ניכר כל כך בחייה הציבוריים של העיר. חסידים אלה התרכזו סביב בית־המדרש הקוידאנובי. הם היו קשורים עם האדמו"רים ר' אהרן מקוידאנוב (נפטר ב־1897) ועם בנו ר' יוסף (נפטר ב־1915). כן היה קיים בבוברויסק בית־מדרש של חסידי לאכוביץ', שהיו קשורים עם האדמו"ר ר' נוח מלאכוביץ' (נפטר ב־1920).

לאחר המהפכה הרוסית הראשונה בשנת 1905, כשמוסדות התורה והדת נתערערו לא במעט בבוברויסק, היו חסידי חב"ד מן העומדים ראשונה בפרץ. בראש הפעולות למען קיום היהדות המסורתית בעיר עמד בנו היחיד של האדמו"ר שמריה נח — ר' מנחם מנדל שניאורסון. בחצר הרבי ובהשפעתו המשיכה את קיומה הישיבה החב"דית, שנותרה, כפי שהזכרנו לעיל, יחידה בעיר. החסידים הגנו על החדרים המסורתיים ועל תלמוד התורה מחדירתם של רוחות זרות — השכלה וציונות. הם לא נמנעו מלנקוט בדרכים מודרניות, וכאשר יצאה מליובאויץ' הקריאה לארגן את ילדי החסידים ונעריהם במין ארגון נוער שהתרכז סביב עתון הילדים החב"די „האח", הוקם אחד הסניפים הגדולים לארגון זה בעיר בוברויסק[31]. הארגון, שמנה כ־350 ילדים ונערים, נקרא בשם „אחי התמימים".

כך נאבקה החסידות בבוברויסק עם רוח הזמן ההורס את היכל היהדות הישנה וניסתה להציל את מה שרק אפשר היה להציל בעת הרעה ההיא.

5. מוסדות החסד והצדקה

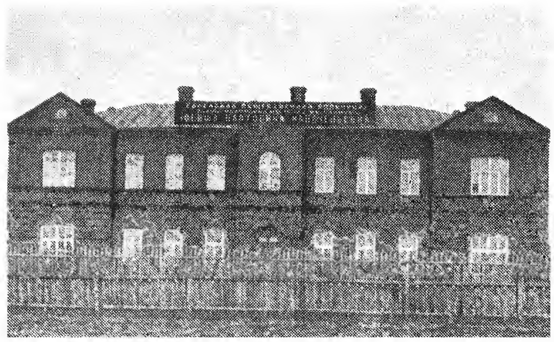
חיי הציבור בבוברויסק סבבו במאה הי"ט סביב חברות הצדקה השונות. בראש חברות אלה עמדה חברת „ביקור חולים", שלפי עדות אחד מסופרי בוברויסק, „אף זקני העדה אינם זוכרים את יום הווסדה[32]. אולם רק ב־1863 התעוררו נכבדי העיר ובראשם הגביר מיכאל מרגולין, ובנו בית־חולים חדש, שבנינו עלה כ־4000 רובלים. בבית־חולים זה היו ב־1890 28 מיטות בשתי מחלקות: גברים ונשים. חובש היה ממונה על הבית ורופא היה מבקר בו פעמיים ביום. בית־החולים הכיל 13 חדרים „לבד בית התפילה ובית הרחצה"[33], וסביבו היה „גן נחמד למען החולים להלוך בו בימי הקיץ ארוכות וקצרות לרוח היום"[34]. תקציבו של בית־החולים, כ־6000 רובלים בשנה, ניתן בחלקו הגדול מקופת מכס הבשר. עם בית־החולים היה קשור בית־מרקחת, שהיה הגדול בעיר, ובו קיבלו העניים תרופות בזול לפי חתימת

---

28. ר' עמ' 238—241.
29. י. ניסנבוים, „ימי חלדי", עמ' 22, וכן עמ' 299 בספר זה.
30. לפי א. שטיינמן, ס' „משנת חב"ד", ח"ב, עמ' 168, וכן ר' „התמים", ורשה, כסליו תרצ"ו, הוב' ב', עמ' ק"כ—קכ"ח.

31. ב„האח" תרע"א, גל' י"א—כ"ד, מצויה רשימה גדולה של ה„אחים" לפי עריהם ועיירותיהם. בסניף הבוברויסקאי נמנים לפי רשימה בלתי־מלאה זו 343 נערים.
32. ש. פריעד, עדת ישראל בבאברויסק, „כנסת הגדולה", כרך ב' (1890), עמ' 98.
33. מ. קאראשין, „הלבנון" 1875, גל' 15.
34. שם.

גבאי החברה. בית־מרקחת זה עלה באש בשריפה הגדולה ב־1874 ונבנה מחדש ביזמתו של הגביר מרגולין. בראשית המאה העשרים הוקם בנין בן שתי קומות לבית־החולים לזכרו של הגביר יוסף קצנלסון.

בית־החולים היהודי ע"ש יוסף קצנלסון בבנינו החדש
דער נייער שפיטאָל אויפֿן נאָמען פֿון יוסף קאַצענעלסאָן

ה„חברה קדישא", שימיה היו כימי הקהילה, היתה מאורגנת לפי המסורת הישנה. גבאיה, חבריה ושמשיה היוו חוג סגור ופנקסה היה „טמיר ונעלם ביחודא שלם ולא כל הרוצה לעיין בו יבוא ויעיין"[35], ולפי השמועה „אפיקורסים רבים נכתבו בו תחת השם הנורא קח"י" („קבורת חמור יקבר")[36]. ל„חברה קדישא" היה בית־מדרש משלה וכנהוג בכל קהילות ישראל היתה החברה עורכת סעודה גדולה בט"ו בכסליו, סעודה שהיתה לשם דבר בעיר. ל„חברה קדישא" היתה כפופה „חברת לויה", שרוב חבריה היו „אנשים מסתר המדרגה, כמו בעלי־מלאכה ואומנות"[37]. חברה זו נוסדה באמצע המאה הי"ט, לאחר שנתגלו כמה פרצות בעבודת ה„חברה קדישא", ששמשיה התרשלו במלאכתם ו„בימות החורף בהיות עליהם עבודה רבה קברו שנים בקבר אחד, וילדים רבים נמצאו על חצר המות בערמות השלג"[38]. „חברת לויה" היתה מחולקת ל„משמרות", שיצאו בהגיע תורן לטפל במתים. „ראויים בני החברה הזאת לכבוד ולתהילה בעד חריצותם הנפלאה וזריזותם היתרה — כותב איש בוברויסק בשנת 1890 — כי במות המת ישליך החיט את מחטו והרצען יניח סדנו וירוצו אל עבודתם הקדושה לעשות את הראוי למת. ולו היתה

35. מאמרו הנ"ל של ש. פריעד, עמ' 103.
36. שם.
37. שם.
38. א. י. פאפירנא, „המליץ", כ"ה בכסליו תרכ"ב.

צריכה החברה קדישא לשכור עסקנים בשכר ובמחיר היתה ההוצאה על זה מרובה מאד"[39].

בין החברות הותיקות והמקובלות בעיר היתה חברת „לינת צדק", שחבריה התנדבו לטפל וללון בבתיהם של חולים עניים, בודדים או עזובים.

בשנת תרמ"ב (1882) נוסדה בבוברויסק „חברת גמילות חסדים". היוזם להקמתה היה ברוך גאלאנט, שתרם 1000 רובלים לזכר בתו שמתה בלי בנים ליסוד בית גמילות חסדים לעילוי נשמתה. אליו הצטרפו גבירים אחרים ובראשם חיים בועז רבינוביץ. לפי תקנות החברה ניתנו הלוואות בסכומים של עשרה עד מאה רובלים לפי משכונות של כסף וזהב או בערבות אנשים בטוחים. הלווים שילמו את חובם בתשלומים שבועיים תוך 25 שבועות. החברה עזרה רבות לעניי העיר וצימצמה במקצת את פעולתם של המַלוים בריבית, שפגיעתם בחנונים ובבעלי־המלאכה הקטנים היתה רעה מאד.

בשנת תרמ"ג (1883) הקים חיים בועז רבינוביץ בית מושב זקנים לזכר אמו רבקה שנפטרה. בבית היה מקום ל־18 זקנים ו־8 זקנות. אף הוא נתמך בעיקרו על ידי קופת מכס הבשר בתוספת תרומתו של הגביר המיסד.

אחד ממעשי הצדקה הקבועים בעיר היתה הדאגה למאכל כשר לחיילים היהודים, אשר מאז שהונהגה ב־1874 חובת הצבא הכללית, היו מצויים לרוב בין אלפי החיילים במבצר, ורבים מהם היו באים בחדשי הקיץ לתמרונים בעיר ובסביבתה. יסוד החברה נתעכב משום יחסם השלילי של שלטונות הצבא המקומיים, ורק לאחר השתדלות רבה בפני שלטונות גבוהים יותר ניתן הרשיון המתאים ובשנת תרמ"ב (1882) קמה החברה ביזמתם של הגבירים דוב בער אטינגר, יוסף קצנלסון ושמחה מרגולין. כ־150 חיילים אכלו בבית המאכל הכשר בחורף, וכ־300 בקיץ. החברה התקיימה מתרומות החברים הקבועים ומהגרלות פיס, שהכניסו כ־600 רובל בשנה. אחד מהעוסקים בצרכי החברה היה יחזקאל לוין, בעל־בית פשוט, שהתמסר לעבודה זו והקדיש לה את כל זמנו הפנוי מטרדות הפרנסה.

שתי חברות „תלמוד־תורה" היו בעיר, האחת לחסידים והשניה למתנגדים. בתלמוד־התורה לחסידים, שנקרא גם „ת"ת ספרדים", היו ב־1890 ששה מלמדים

39. מאמרו הנ"ל של פריעד, עמ' 103.

וכ־130 תלמידים, שנתחלקו לחמש „מדרגות" (כיתות). חוץ מלימודי הקודש ניתנו כל יום שתי שעות לימוד חול, שכללו שעה לכתיבה תמה בעברית וברוסית בבוקר, ושעה רוסית וחשבון בערב. לימודים אלה נקבעו בתכנית ע"י השלטונות כתנאי לפתיחת המוסד. הגבאים ניסו להשפיע על המורה, שיקבל שכרו ולא יבוא ללמד, אבל הדבר לא עלה בידם, והמורה, איש מסור למלאכתו, מילא תפקידו והיה בא יום יום למוסד להרביץ בו תורה.

„תלמוד־התורה" של המתנגדים היה קטן יותר (ארבעה מלמדים ו־65 תלמידים). שני המוסדות התקיימו מנדבות יחידים, קופות של צדקה, תרומות ל„מי שברך" בבתי־הכנסיות, נדבות בבריתות ובחתונות, וכן מתרומות חדשיות של חברי החברות.

בשנת תרל"ה (1875) יסדה הגבירה צביה לווינסקי, „בעזרת עוד שתים־שלוש נשים כבודות"[40], חברת „מלביש ערומים". החברה אספה מלבושים לעניים. כן יסדו שוחטי הקהילה חברה קטנה בשם „לחם אביונים". פעולתן של שתי החברות הללו היתה מצומצמת ביותר ולא סיפקה את כל צרכי עניי העיר.

מלבד אלה היו בבוברויסק חברות תהלים, חברות ש"ס (כמעט בכל בית־כנסת) וחברות של פועלים ובעלי־מלאכה שונים („חברת סנדלרים", „חברת חייטים", „חברת נגרים", „חברת סבלים" וכו'), שכל אחת מהן קיימה בית־כנסת, או לפחות „מנין" משלה.

בשנת תרמ"ח (1888) התעוררו כמה מנכבדי העיר להקים „קופה של צדקה גדולה לחלק לעניים המחזרים על הפתחים על־ידי גבאים את נדבות בעלי הבתים דבר חודש בחדשו"[41]. כוונת המיסדים היתה לחסל את החזירה על הפתחים ולחלק את התמיכה רק לזכאים לכך מפאת מצבם הגופני והכלכלי, אולם הרב שמריה נח שניאורסון הביע את התנגדותו ליסוד החברה, משום ש„אם יחדלו העניים מרמוס חצרות נדיבים ישכחו ברוב הימים כמתים מלב, וערך החמלה והחנינה יעומם בלב הנותנים"[42].

בקיץ תרנ"ג (1893), בעת שמשבר כלכלי שרר בעיר, הקימו כמה מצעירי העשירים בעיר, ובראשם אברהם דב שניאורסון, יוסף קליינרמן ועורך־הדין אליהו

40. שם, עמ' 102.
41. שם, עמ' 109.
42. שם.

גינזבורג, בית־תמחוי לעניים, שבו חולקו ארוחות במחיר קטן, „3 קאפ. בעד סעודת צהרים בלא בשר, ועם בשר — חמש קאפ."[43] המבשלות ומגישות האוכל באו מקרב הנשים הצדקניות דבוברויסק. מוסד זה המשיך בקיומו שנים רבות, וסביבו התרכזו החוגים הציוניים בעיר.

חוץ מכל אלה היו עשירי העיר מחלקים צדקה באורח פרטי לאיש בכסף, בצרכי אוכל, במלבושים, בעצי הסקה וכד'. ביחוד הצטיין בכך הגביר חיים בועז רבינוביץ, שלביתו היו נוהרים בערבי שבתות עניים לרוב לקבל מנות לחם ומזונות אחרים לכבוד השבת. בערב פסח היה מחלק עד ל־1500 רובלים מעות חטים לעניים[44].

עם ראשית המאה העשרים החלו משכילי העיר לחפש דרכים אחרות לעזור לבני דלת העם. צעד ראשון לכך היה המנהג, שפשט בעקבות מנהגי הנוצרים, לערוך נשפי צדקה. נשפים כאלה היו נערכים מפעם לפעם עוד בשנות השמונים ביזמת קציני המבצר, ותושבי העיר האמידים נאלצו לקנות כרטיסים אליהם, משום דרכי שלום, וביחוד לאחר שראש המשטרה המקומי היה ממונה אישית על מכירתם. הכנסותיהם של נשפים אלה היו מוקדשים לעזרתם של העניים מקרב ה„עיקריים", והדבר עורר התמרמרות בקרב היהודים[45], עד שהחלו צעירי העיר לערוך נשפים כאלה לטובת חברות הצדקה היהודיות. „כמה פעמים בשנה — כותב הד"ר א. פפירנא — היה פורץ בכל אחת מן החברות הללו משבר. כל האמצעים אזלו, הלוואות לוקחו כמה שרק היה אפשר, אז היה עולה על הבמה נשף צדקה או מחזה, ומאחר שבעיר היו לא מעט משברים כאלה, היה גם מספר נשפי הצדקה לא מעט, על כל פנים לא פחות מ־12—15 בשנה"[46].

אולם שיטות הצדקה העתיקות שנקבעו במסורת דורות רבים, לא פסקו גם בימים ההם. עוד בשנת תר"ס (1900) שומעים אנו על „נשי העיר הנכבדות" שהקימו חברת צדקה חדשה, שקיבלה על עצמה לספק עצי הסקה בזול לעניים ולמנוע על־ידי כך את האיכרים מלהפקיע את מחיר העצים עם בוא החורף[47].

43. מ. באקשט, „הצפירה" 1893, גל' 144, וכן גל' 146.
44. ל. שפירא, „הצופה" 1903, גל' 274 (30.11.03).
45. ר' מכתב מבוברויסק של נ. שטיינהרדט, „רוסקי ייבריי" 1884, גל' 22.
46. ד"ר א. פפירנא, „ווסחוד" 1902, גל' 29.
47. ר' „המליץ" 1904, גל' 3.

6. דרכה של תנועת ההשכלה בבוברויסק

ההשכלה, שניצניה הראשונים פרחו בראשית המאה הי״ט ברוב הערים הגדולות בתחום־המושב — איחרה להגיע לבוברויסק. הרבנות והחסידות תקעו יתד חזקה בעיר ונאבקו בכל גילוי של אפיקורסות וסטיה מדרך אבות.

אולם החיים עשו את שלהם. אי־אפשר היה לאנשי המסחר והמעשה שהעיר התברכה בהם, להתעלם מן הצורך בלימוד שפת המדינה וידיעת החשבון ומדעים אחרים. ובדרך הטבע נשתררה הדעה, כי אנשים העוסקים במסחר ובקבלנות, הם ובניהם ופקידיהם, מותר להם ללמוד אותה כמות הלימודים החילוניים הדרושה להם למען עסקיהם. „להם, לבני העשירים — מוסר י. ל. קצנלסון בזכרונותיו — עוד אפשר לסלוח את הדבר הזה: דעת לשון רוסיה היה סגולה לפרנסה, ובשביל פרנסה הכל מותר״[48]. כבר בשנת תר״ו (1846) מוצאים אנו כי הסופר המשכיל והמחנך מרדכי אהרן גינצבורג מוילנה נתבקש לשלוח ל„נגיד המשכיל״ צבי לאנדא מבוברויסק „מלמד הגון וכשר ללמד לשון הקודש ותלמוד ושפת רוסיא ואשכנז״[49]. גינצבורג הציע למשרה זו את הסופר המשכיל וולף (זאב) קפלן[50].

לגבי חינוכן של הבנות לא הקפידו כלל וכלל, ובהישענם על דברי חז״ל, „כל המלמד בתו תורה כאילו לימדה תפלות״[51], התירו להן לימוד שפות ולימוד חול, בלי להבין כי על־ידי כך הורסים הם את יסודות המסורת היהודית, שהרי בנות אלה היו הראשונות שנסחפו ברוח ההשכלה וההתבוללות בצורותיהן הקיצוניות ביותר. „בנות העשירים — מעיר י. ל. קצנלסון לגבי ראשית שנות הששים — כבר למדו אז היתר לעצמן ללמוד שפות זרות״[52].

כן לא הקפידו בבוברויסק על המשכילים מבין עשירי העיר או פקידיהם החשובים, כל עוד לא חרגו בפרהסיה מאורח החיים המקובל. כך התגורר בבוברויסק יעקב קצנלסון (נפטר ב־1878), אחד מראשוני המשכילים ברוסיה, ידידו ותלמידו של מרדכי אהרן גינצבורג (1795—1846), שהעתיק את רוב כתביו של מ־רהו הגדול וסייע להביאם בדפוס. „בית יעקב (קולי) קצנלסון — מספר עליו י. ל. קצנלסון, שהיה שאר־בשרו — היה אז הבית היחידי בעיר, אשר הרים את דגל ההשכלה מבלי להתירא מדיבת עם — — הוא היה נדיב לב ובעל נפש עדינה, סופר מהיר בשפת עבר וירא שמים באמת; ובמשך שתי השנים שהייתי בן־בית בביתו לא עבר עליו יום שלא התפלל בציבור ושלא למד פרק משניות אחר התפילה, ובכל זאת חשבוהו לאפיקורוס, רק מאשר אהב את השפה העברית, ואשתו ובניו דיברו אשכנזית ופרטו על הפורטר־פיאנו״[53].

יעקב קצנלסון היה מספק בסתר ספרי השכלה לאלה שרצו לקרוא בהם, ובדרך זו קרא י. ל. קצנלסון את „אהבת ציון״ לא. מאפו ואת „הריסות ביתר״ לק. שולמן[54].

משכיל נסתר כזה היה הגביר ר׳ יהודה בן ר׳ יחיאל (יודקא יחיאל׳ס), שבנה בכספו בית־מדרש, בו התפללו בעלי־בתים חשובים מחסידי ליובאויץ׳. בביתו היו „שני חדרים מרווחים שכל כתליהם היו מכוסים ארונות־עץ יפים מלאים ספרים מן הרצפה עד התקרה״[55]. בין הספרים האלה מצא בחור הישיבה י. ל. קצנלסון בשנת 1861 לא רק את „כוכבא דשביט״ לח. ז. סלונימסקי (ללימודי האסטרונומיה התיחסו בסל־חנות אפילו הקנאים שבקנאים, שהרי הם קשורים, כביכול, לחישוב מועדים וזמנים ולסידור הלוח העברי), אלא אפילו את „התעודה בישראל״ ל„ראש אפיקורסי הדור״[56] יצחק בער לוינזון. בהשפעת ספרים נוראים אלה יסד י. ל. קצנלסון אגודה קטנה של צעירים „ש„התעודה בישראל׳ היה להם לאל־קוראן״[57]. חברי האגודה למדו בשקידה את כתבי הקודש ואת דקדוק השפה העברית ומליצתה, כן שכרו להם את „זלמן דער שרייבער״, איש צעיר לימים, שנשא לאשה אחת מבנות בוברויסק והתפרנס מכך שלימד את בני הנגידים „לכתוב רוסית בכתב יפה ומהודר״[58], שילמדם רוסית — שעה או שעתיים ביום.

48. י. ל. קצנלסון, זכרונותיו הנ״ל, עמ׳ 80.
49. מ. א. גינצבורג, „דביר״, ח״ב, ורשה 1884, עמ׳ 113.
50. ז. קפלן (1826—1887), הידוע בשמו הספרותי זק״ן, היה תלמידו של מ. א. גינצבורג וידידו ומחותנו של יל״ג. לא ידוע אם אמנם שימש במלמדות בבוברויסק.
51. דברי ר׳ אליעזר, סוטה ג, ד.
52. י. ל. קצנלסון, זכרונותיו הנ״ל, עמ׳ 84.
53. שם, עמ׳ 84—85.
54. שם, עמ׳ 53, 55.
55. שם, עמ׳ 71.
56. שם.
57. שם, עמ׳ 79.
58. שם, עמ׳ 80.

לעומת זאת נאבקו היהודים בבוברויסק בכל נסיון להרחיב את תחומי ההשכלה ולהפיצה בין המוני העם. באביב תרי״ג (1853) פתחו השלטונות הרוסיים בבוברויסק, כבשאר הקהילות הגדולות בפלך מינסק, „בית־ספר יהודי ממשלתי״ ובראשו משגיח רוסי ומורה או שנים יהודים מחניכי בית־המדרש לרבנים בוילנה. הוצאותיו הכספיות של בית־ספר זה כוסו מכספי קופת „מכס הבשר״. המספרים הרשמיים, שהיה בהם משום הגזמה לגבי המציאות הממשית, מוסרים כי בשנת הלימודים 1856—57 למדו בבית־אולפנא זה 35 תלמידים, ובסוף 1863—64 הגיע מספרם ל־42 [59]. א. י. פפירנא כותב כי בשנת תרכ״ב (1862) לא נמצאו בבית־הספר למעשה יותר מעשרים תלמידים ו„גם הם מדלת העם, יתומים ואסופי חוץ, אשר ברחו אל שערי הבית הזה כאל בית מקלט ומפלט מענים ומדחקם״ [60]. אותה שנה התאמצו המורים לשפר את רמת הלימודים והוסיפו משמרת שניה בשעות אחר־הצהרים. הודות לכך הוכפל מספר התלמידים והגיע ל־40, אולם לא הגיע למספר המובא לגבי אותה שנה בסטאטיסטיקה הרשמית (70 תלמיד!). גם מינויו של מנהל יהודי, שאול ויינשל [61], לא היטיב את המצב.

על יחסה של קהילת בוברויסק לבית־הספר הממשלתי הזה תעיד העובדה, כי בניגוד לקהילות אחרות, לא נמצא איש מנכבדי העיר ועשיריה שיאות לקבל עליו את התפקיד של „מפקח נכבד״ (Почет-ный блюститель) על בית־הספר [62]. מילויו של תפקיד זה תבעו השלטונות מהיהודים העשירים והסוחרים, וכנראה לא עלה בידיהם לכוף אותו על איש מעשיריה של בוברויסק.

ב־1869 ביקר בבוברויסק המשכיל המינסקאי הידוע יעקב גרמייזא. במכתב ל„המליץ״ מתאונן גרמייזא על יהודי בוברויסק השונאים את ההשכלה ואת שוחריה, „שלא פקחו את עיניהם לראות מה הזמן דורש מאתם לטובתם ולהצלחתם״ [63]. הוא מספר על השגחה מדוקדקת על אלה המזלזלים בתפילה בציבור והקוראים בספרי השכלה, שההמון מכנה אותם בשם „היינטיגע״, ומוצא הוא כי „בכלל נופלת עיר בוברויסק עשר מעלות מטה מעיר מינסק״ — כמובן, במידת כיבושיה של ההשכלה בשתי ערים אלה.

ב־1865 נפתח בבוברויסק מטעם השלטונות בית־ספר מיוחד, שבו לימדו אך ורק את יסודות השפה הרוסית וקצת חשבון. בתי־ספר כאלה נפתחו בערי ליטה לאחר דיכוי המרד הפולני ומטרתם היתה להקנות ליהודים את השפה הרוסית במהירות האפשרית ולהפכם לגורם רוסיפיקאטורי באיזור זה, שבו רבה היתה עדיין השפעת התרבות הפולנית. הלימודים נמשכו רק כשעתיים עד שלוש שעות ביום והתנהלו בשעות אחר־הצהרים, ולמעשה היוו תוספת ללימודים ב„חדרים״. כתבה ב„הכרמל״ מוסרת, כי רובם של שלושים התלמידים שלמדו במוסד החדש היו „בני אבות נכבדי עשירי עירנו״ [64].

אולם כמו בכל רוסיה בא המשבר הגדול ביחס של היהודים לבית־הספר הרוסי — בשנות השבעים. משבר זה היה קשור, כידוע, בהנהגת חובת הצבא הכללית ברוסיה בשנת 1874, שלפיה ניתנו הנחות ניכרות לבעלי השכלה רוסית, ובעיקר — קיצור חובת השירות. הרצועה הותרה ואפילו בקרב החוגים הדתיים הקיצוניים רבו פורצי הגדר. ב־1878 מודיע בעל בית־ספר פרטי צירלסון לועד „חברת מפיצי ההשכלה״ בפטרבורג, כי העביר את בית־ספרו מבו־ריסוב לבוברויסק ומבקש הוא מן החברה לתמוך בו כבשנים שעברו [65]. המכתב היה מלווה בהמלצתו של המפקח על בתי־הספר בפלך מינסק והחברה החליטה להמשיך בתמיכתה השנתית במוסד בסך מאה רובלים. ארבע שנים לאחר מכן כבר שומעים אנו על בית־הספר הפרטי של לאזאריבה, שאף הוא נתמך על־ידי „חברת מפיצי ההשכלה״ [66]. שלא כבתי־הספר הממשלתיים נועדו בתי־הספר הפרטיים לשכבת התוש־בים האמידים ובעלי־הבתים הבינוניים.

בשנים ההן כבר לומדים יהודים בפרוגימנסיה הממשלתית. בחורף 1880 כותבים מבוברויסק לעתון

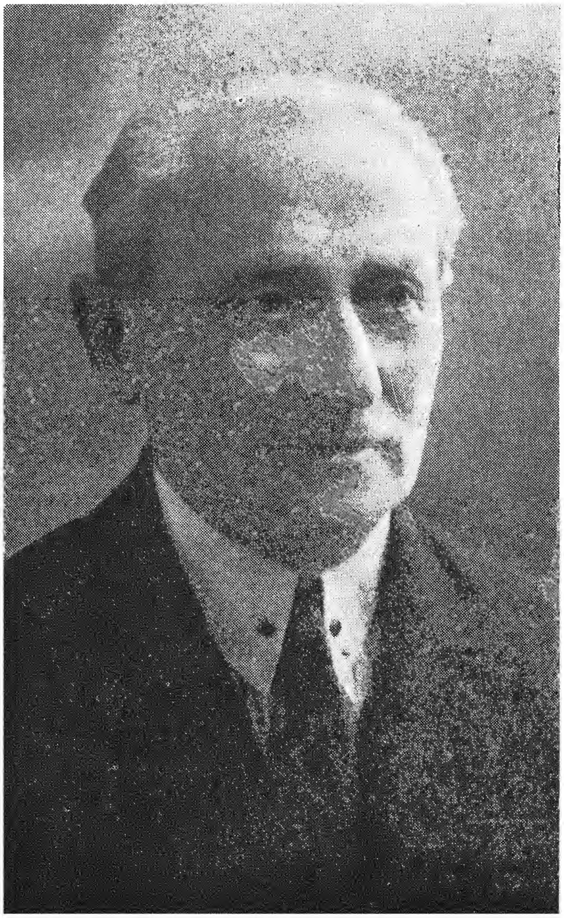
59. Материалы относящиеся к образованию евреев в России, СПБ 1865, стр. 103.
60. „הכרמל״, כ״ב ניסן תרכ״ב, וכן בספר זה, עמ׳ 258.
61. שאול ויינשל היה בשנות השמונים מזכיר מערכת ה„ווסחוד״ בפטרבורג ולאחר־מכן רב מטעם בטיפליס, הוא אבי משפחת ויינשל בארץ־ישראל. נינו, שנקרא על שמו, שאול ויינשל, נפל במלחמת הקוממיות, והוא בן 21, בקרב ע״י חן־יוניס (ר׳ ס׳ „יזכור״, עמ׳ 294).
62. ר׳ רשימתו הנ״ל של א. י. פפירנא ב„הכרמל״, כ״ב ניסן תרכ״ב, וכן שם, י״ב אדר תרכ״ה, גל׳ 19.
63. „המליץ״ 1869, גל׳ 32.
64. „הכרמל״, י״ד אדר תרכ״ה, גל׳ 19.
65. י. ל. רוזנטל, „תולדות חברת מפיצי ההשכלה״, ח״א, עמ׳ 146. אגב, צירלסון מת ב־1880 (ר׳ „ראזסביט״ 1880, גל׳ 34, עמ׳ 1341) ובית־ספרו נסגר כנראה עם פטירתו.
66. שם, עמ׳ 182.

היהודי־רוסי „ראזסביט", כי „המחזיקים בנושנות, שהשקיפו על ההשכלה האירופית כעל רעה שיש להימנע ממנה, מוסרים עתה ברצון את ילדיהם לבתי־הספר הכלליים. האמידים מוסרים את ילדיהם לפרו־גימנסיה המקומית בת ארבע הכיתות, הקיימת כאן זה שנים רבות"[67]. מסיימיה של גימנסיה זו היו נאלצים, אם רצו להמשיך בלימודיהם, לנסוע לערי הפלך הסמוכות, מינסק או מוהילב. ב־1881 שומעים אנו כי „גימנזיסטים", או ביתר דיוק „פרוגימנזיסטים", אלה הקימו קופת סיוע „על מנת לעזור לנערים עניים מבני אמונתם לעלות על דרך ההשכלה"[68]. הם אספו תרומות ויסדו ספריה קטנה של ספרי יסוד ללימודים שונים, שניתנו, כנראה, לנערים עניים שוחרי דעת.

משנה לשנה גדל מספר התלמידים בבתי־הספר הרוסיים למיניהם, ממשלתיים ופרטיים. ב־1886 כבר נמנו 36 יהודים בין 176 התלמידים בפרוגימנסיה המקומית[69]. גזירת ה„פרוצנטים", שהגבילה את אחוז היהודים בבתי־הספר לבנים, הקטינה את מספר התל־מידים, אולם הדרישה יצרה את ההספק. בעיר נפתחה גימנסיה פרטית ובני בוברויסק ובנותיה יצאו גם ללמוד בגימנסיות שבערים אחרות, שבהן לא נת־מלאה, מסיבות שונות, מכסת התלמידים היהודים. הגימנסיה הפכה לדרך־המלך של הנוער היהודי בן המעמד הבינוני והאמיד.

נוער זה למד עד גיל עשר לערך ב„חדרים", ולאחר מכן היה נשלח לגימנסיה הרוסית, שהחליפה את הישיבה המסורתית. היתה זו מגפה שהלכה ופשטה בחוגים רחבים, ואפילו חרדים שבחרדים שלחו את בניהם לגימנסיה, והתעלמו מכך שבניהם לא יוכלו להימנע מלחלל שבתות בלמדם בה ועלולים הם לסטות מדרכי הדת והמסורת. גדול היה כוחה של הגימנסיה בימים ההם יותר מכל איסור וסייג דתי או לאומי.

בשנות התשעים למאה הי"ט כבר מתגבשת בבוב־רויסק קבוצת אינטליגנטים יהודים־רוסים וקרובים להם, שבמרכזה ניצב רופא השינים בנדיקט גצוב, שבא לבוברויסק מעיר אחרת ברוסיה. בביתו של גצוב היו האינטליגנטים החדשים מתאספים בערבים, משוחחים בעיקר על דרכי הפצת ההשכלה וידיעת הלשון הרוסית בקרב הנוער, על תמיכה בבני עניים בעלי כשרונות,

בנדיקט גֶצוב בענעדיקט געצאָוו

על יסוד ספריה עממית וכו'. חוג זה של אינטליגנציה היה ברובו מתון וליברלי, השפעתו הלכה וגדלה בראשית המאה העשרים.

בשנים ההן החלו להתפשט דעות חדשות גם בקרב המוני העם. בהפצתן היה חלק למוכר־הספרים הנודד „ווּעלע דער פאקענטרעגער", שהיה מוכר ספרי־קודש, סידורים, מחזורים, תהילים, ציציות וכו', אבל היה גם מוסר לקריאה בעד קופיקה אחת את ספרי שמ"ר ורומנים סנסציוניים, שבאו מאמריקה ושימשו חומר קריאה לעוזרות־בית ולשוליות של בעלי־מלאכה.

7. ראשיתו של התיאטרון בבוברויסק

כגילוי בולט של העת החדשה יש לראות את הענין שגילו יהודי בוברויסק החל מסוף המאה הי"ט בתיאטרון. בהיות בוברויסק מקום ריכוזם של אלפי חיילים ומאות קצינים, ערכו להקות החיילים מפעם לפעם נשפים למטרות סעד וצדקה, שהיהודים האמידים

---

67. Раэсвет, 1880, גל' 12.
68. שם, 1881, גל' 17.
69. Н. Х. Восхода, 1886, גל' 11.

ובעלי־בתים בינוניים נאלצו לקנות כרטיסים אליהם, ולו גם משום דרכי שלום, ו„מתוך שלא לשמה באו לשמה", וכמה מהם או מבנות משפחותיהם ביקרו באותם נשפים. להקות תיאטרון רוסיות ביקרו בהתמדה בעיר ובהן גם הלהקות הפרובינציאליות המשובחות ביותר, ובחדשי הקיץ, ימי הפגרה בערי הבירה, היו אף להקות מפורסמות מפטרבורג וממוסקבה משחקות בקביעות בבוברויסק. כן מספר מ. אֶלקין, איש בוב־רויסק, בזכרונותיו, כי בסוף שנות התשעים ביקרה בבוברויסק בקביעות, מדי קיץ בקיץ, להקתו הנודעת של הבמאי והשחקן מאטקובסקי ועמו ממיטב שחקני הבימה הרוסית[70]. יהודי בעל יזמה, יצחק (איטשע) אפשטיין, הקים אולם להצגות בעיר, והיה משכירו ללהקות מקומיות ואורחות.

„איטשע אפשטיין — מתאר אותו מנדל אֶלקין — היה אישיות ידועה בעולם התיאטרון של ערי־השדה ברוסיה. יהודי כבן ששים[71] והדרת פנים לו, זקן ארוך, שיעול מתמיד, לבוש תמיד מעיל שחור וכיפה לראשו, גם כשהוא מנשק את ידיהן של השחקניות הרוסיות. רבות עשה לחלץ שחקנים בעת מצוקתם, אם כי לא העריך אותם כלל וכלל"[72].

עם התיאטרון הכללי באו לביקור גם התיאטראות היהודיים ומשכו את לבו של הקהל היהודי. יש בידינו ידיעות על ביקור להקתו של אברהם גולדפדן בבוברויסק באפריל 1881. הלהקה הופיעה שש פעמים, הציגה את המחזות הידועים בראשית ימי התיאטרון היהודי: „קאלדוניע" („המכשפה"), „בריינדעלע קאזאק", „דוואסיע די ספלעטניצע" וכדומה[73]. ב־1887 מבקרת בעיר להקת טאנצמאן ומציגה בפני אולם מלא מפה לפה את „דאקטאר אלמאסאדא"[74].

מובן שאין אלה אלא ידיעות בודדות שהגיעו אלינו במקרה, שהרי התיאטרון היהודי היה בלתי־ליגלי בשנים ההן וברח מן הפרסומת.

ב־1892 שומעים אנו כבר על להקת חובבים מקומית, בה משתתפים בני הנוער המשכיל בעיר ובוגרות גימנסיה. הלהקה ערכה בבית התיאטרון „נשף חשק" למטרות צדקה[75]. אותה שנה נפרצה הגדר עד כדי כך ששני מורים למחולות באו לעיר ו„בנות ישראל תלמדנה להרים פעמיהן במחולות מחנים לפי חוקי הזמרה והמחול במחיר מועט שעה ליום"[76]. אליהן נלוו גם „שנים שלושה בחורים". הלימודים לא נפסקו גם בתשעת הימים הראשונים של חודש אב, ויוסף דובקין, כתבו של „המליץ", מגלה את הסוד ש„גם בתשעה באב עצמו יצאו במחולות, ולא רק בנות ישראל, אך בחורים ובתולות יחדיו"[77].

בסוף שנות התשעים כבר היה קיים בעיר חוג דרמתי, ובין חבריו נמנה מנדל אלקין הצעיר, שלמד בשקידה את דרכי משחקן של הלהקות הרוסיות המשובחות שהגיעו לבוברויסק. ב־1898 — 1902 שימש אלקין במאי של הלהקה הדרמתית בבוברויסק, להקת חובבים מבין בני האינטליגנציה, ששיחקה בשפה הרוסית והופיעה פעמיים בחודש בפני קהל צופים, יהודים ורוסים[78].

הזמן עשה את שלו, ומה שאי־אפשר היה לתאר בבוברויסק עשר—עשרים שנה לפני כן, נעשה עתה בריש גלי.

8. „חיבת־ציון" בבוברויסק

אף על תנועת „חיבת־ציון" הוטל להבקיע לה דרך בחומת השמרנות של בוברויסק. אגודת „חובבי־ציון" נוסדה בבוברויסק רק בראשית תרמ"ו (סוף 1885). „רוב החברים ככולם נערים ובחורים — מתאונן חבר האגודה — ולא נספחו אליהם בעלי צורה ונשואי פנים"[79]. היחיד מ„פני" העיר שתמך באגודה, אף נבחר ליושב ראשה, היה „הגביר הישיש" ישראל פפירנא (אביו של הסופר א. י. פפירנא)[80]. הוא אף פתח בפני בני האגודה את בית־המדרש שלו ובו קיימו את אסיפותיהם. אולם כאשר ניסו „חובבי־ציון" לדרוש בפני באי בית־המדרש הגדול, לא נתנו להם הגבאים לעשות זאת, „בשפכם בוז קיקלון על הרעיון

70. מ. עלקין, זכרונות, עמ' 542 בספר זה.
71. הדברים אמורים בשנת 1910.
72. מ. עלקין, אַ בינטל זכרונות, פרק הירשביין בוך, ניו־יורק 1941, עמ' 216—217. ר' גם תיאורו של אַפשטיין בזכרונותיו של פּ. הירשביין, עמ' 544 בספרנו.
73. ל. דושמאַן, גאָלדפאַדענס טרופּע אין באָברויסק, „אָקטיאַבער" 30.7.1940 : וכן עמ' 262 בספרנו.
74. „היום" 1887, גל' 240.

75. ר' „המליץ" 1892, גל' 53, וכן עמ' 265 בספרנו.
76. שם, גל' 172, וכן עמ' 266 בספרנו.
77. שם, גל' 187, וכן עמ' 266 בספרנו.
78. מ. עלקין, זכרונות, עמ' 542 בספר זה.
79. ר' כתבה של א. לייזרוביטש, „המליץ" 1886, גל' 150.
80. שם, וכן „המליץ" 1887, גל' 28.

הגדול בכלל ועל העוסקים בו בפרט"[81]. אזכרה שנערכה על ידי „חובבי־ציון" לפרץ סמולנסקין, בעל „השחר", ולדוד גורדון, עורך „המגיד", עוררה רוגז בעיר, וגרמה „להתגודדות העם אגודות אגודות בכל בתי־התפילה, ואיש איש חיוה את דעתו, כי העת הזאת עקבתא דמשיחא היא אשר חוצפא יסגיה בה, לקחת ספר תורה ולהזכיר נשמת האפיקורסים הגדולים, אשר עליהם נאמר מורידין ולא מעלין"[82]. בין ראשי האגודה היו מזכירה, שלמה פריעד, אחד ממשכילי העיר וסופר בענינים העבריים, מוכר־הספרים הנודע יעקב הכהן גינזבורג, ליאון לוזינסקי, בן למשפחת לוזינסקי המכובדת, ואליעזר לייזרוביטש, מורה עברי ש„דרש מדינה יהודית על כל תאריה וסדריה"[83]. בשנה הראשונה לקיומה מנתה האגודה 170 חברים, ואספה למעלה מ־400 רובלים, שנשלחו לראש „חובבי־ציון", הד"ר ליאון פינסקר, באודיסה[84]. בשנה השניה לקיומה הגיע מספר חבריה ל־300 איש, והכנסתה השנתית ל־657 רובל[85].

מפעם לפעם הובאו „כוחות מן החוץ" לעורר את הלבבות. בראשית 1888 בא לבוברויסק, „על פי דיבורם של המשתדלים לטובת ישוב ארץ־ישראל"[86], המשורר והזמר העממי הידוע אליקום צונזר ושר בפני הקהל את שיריו. מחצית הכנסות הנשף הוקדשה „לטובת הקולוניסטים בארץ הקודש".

בכסליו תרנ"ז (1896) שומעים אנו על ביקורו של המטיף ר' יהודה צבי יבזרוב[87]. כן מספר המטיף צבי הירש מסליאנסקי על ביקורו בבוברויסק בימים ההם.

באסיפה הכללית של „חובבי־ציון" ברוסיה, שהתקיימה בדרוסקניקי בתמוז תרמ"ז (1887), השתתף מטעם האגודה בבוברויסק ישראל פאפירנא והציע בשם אגודת „חובבי־ציון" בבוברויסק „לתת להרעיון תמונה דתית"[88]. כן השתתף ישראל פאפירנא באסיפה הכללית שהתקיימה בוילנה באב תרמ"ט (1889)[89].

בשנות התשעים החלה פעולתו של יצחק אייזיק אסתרין, שעתיד היה לתפוס מקום מרכזי בתנועה הציונית בשנים הבאות. בשנת השיא של העליה הראשונה — שנת 1891 — קמו גם בבוברויסק שתי אגודות להתנחלות בארץ־ישראל, האחת מהן כללה עשרים מעשירי העיר, שהתחייבו לאסוף כ־6000 רובל ועמדו לשלוח משלחת לארץ־ישראל למצוא בה נחלה מתאימה. באגודה השניה נרשמו כמאה מבני העיר, שהיו מוכנים אף הם לעלות ארצה[90]. עם המשבר שהתחולל בהתישבות בארץ־ישראל בסוף אותה שנה פקעו, כנראה, גם אגודות אלה ותנועת חיבת־ציון חזרה למסלולה הישן.

בשנות התשעים משתתפים „חובבי־ציון" מבוברויסק בפעולות „חברת התמיכה לעובדי אדמה ובעלי־מלאכה בארץ־ישראל ובסוריה", היא „החברה האודיסאית", שהיתה מרכז פעילותם הליגלית של „חובבי־ציון" ברוסיה כולה. בשנה הראשונה ליסוד החברה, שהיתה גם שנת התעוררות בישוב ארץ־ישראל, הצטרפו רבים בבוברויסק לפעולתה, ורשימת התורמים לקופתה מקיפה 65 איש[91]. אולם לאחר המשבר שהתחולל בשנת 1891 בארץ־ישראל ירדה קרנה של התנועה ומספר התורמים הקבועים לא הגיע בשנות 1891—1896 אף לשלוש עשרות[92]. אולם קומץ נאמנים, ובראשם מורשה „החברה האודיסאית" יצחק אייזיק אסתרין, המשיכו בעבודת איסוף התרומות האפורה, עד שבאה שעתה הגדולה של התנועה — עם הופעתו של ד"ר הרצל.

---

81. שם, 1887, גל' 28.
82. שם.
83. ש. לוין, „מזכרונות חיי", ח"ב, ת"א תרצ"ז, עמ' 113.
84. „המליץ" 1886, גל' 150.
85. י. קלוזנר, מקאטוביץ עד באזל, ירושלים 1965, א, עמ' 208.
86. „המליץ" 1888, גל' 5.
87. ר' מכתבו של ר' י. ניסנבוים לי. ל. אפל מא' בכסליו תרנ"ז, „אגרות הרב ניסנבוים", ירושלים תשט"ז, עמ' 71.
88. מ. ליליינבלום, „דרך לעבור גולים", ורשה 1899, עמ' 82.
89. א. דרויאנוב, עורך, כתבים לתולדות חיבת ציון, ח"ב, ת"א 1929, עמ' 742.
90. ר' „הצפירה" 1891, גל' 101. וכן מכתבו של י. א. אסתרין בעמ' 412 בספרנו.
91. ר' חשבון החברה לשנות 1890—1892 (רוסית), עמ' 51—52. בין התורמים שתרמו ב־1890 ולא המשיכו בתרומתם ד"ר י. פיארטוג.
92. ר' שם, בין התורמים הקבועים י. פ. קצנלסון (30 רובל כל שנה), א. רבינוביץ, אסתרין (25 רובל כל שנה), א. שניאורסון, ד"ר ג. רייגורודסקי, י. גאלאנט, ג. הלברשטט, ק. ברקן.

פרק רביעי

בוברויסק החדשה — „בונדאים" וציונים

1. בוברויסק בראשית המאה העשרים

בוברויסק של המאה העשרים פנים אחרות לה מזו של בוברויסק הישנה. השינויים שהתחוללו בעולם היהודי במאה הי"ט איחרו לבוא לבוברויסק במלוא תנופתם, אולם בהגיעם אל העיר הרדומה בחיק המסורת הביאו בה במהרה תמורות עצומות ששינו את פרצופה מעיקרו.

ההיסטוריונים נוהגים לתפוס מאורע בודד בשנה מסוימת ולקבוע אותו כראש לתקופה חדשה. ידוע יפה כי נוהג זה הוא מלאכותי ואין בו ממשות. שהרי כל שינוי בחייה של חברה אנושית הוא לרוב פרי של התפתחות ארוכה ואטית, אבל טבע הוא באנוש לחפש תמרורים בשטף הזמן הזורם בלי מרגוע.

מהו המאורע שיוכל לציין את בוא התקופה החדשה לבוברויסק?

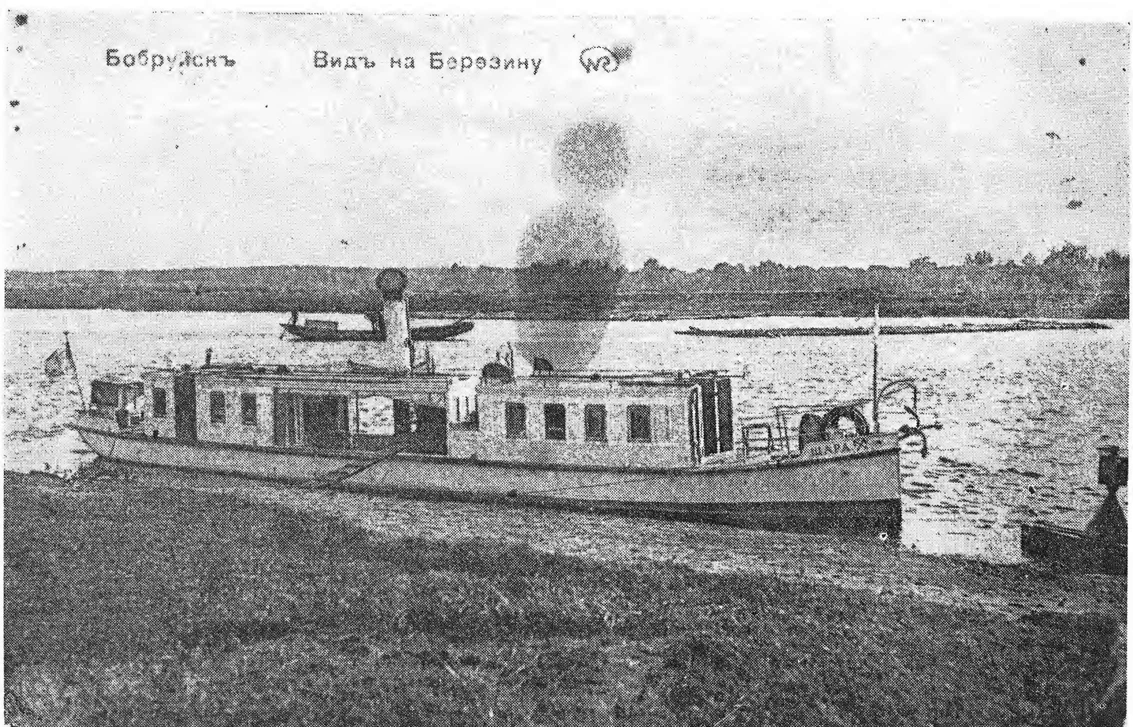
האם יהיה זה תאריך צאתו של הרב רפאל שפירא באייר תרנ"ט (מאי 1899), האחרון ברבני בוברויסק ששמו ושמע תורתו עברו את גבולותיה של העיר ונודעו בכל רחבי רוסיה, — האם לא סימלה יציאתו את ירידת השפעתו של בית־המדרש הישן בעיר?

האם היה זה תאריך פטירתו של הגביר חיים בועז רבינוביץ בכסליו תרס"ד (1903) — האחרון ב„גבירים" שראה עצמו כשר ושליט בכל ענינים של העיר?

האם יהיה זה גילוי בית־הדפוס המחתרתי של ה„בונד" בבוברויסק ביולי 1898? גילוי שבישר את עלייתם של כוחות חדשים בבוברויסק היהודית, שעתידים היו להחריב את עולמה הרוחני עד תומו תוך כמה עשרות שנים?

והאם לא מוטב יהיה לקחת כציון לסיומה של תקופה את הגדולה בשריפות העיר בוברויסק בניסן תרס"ב (אפריל 1902), מאורע חיצוני לכאורה, שהביא לשינוי פניה של העיר, להופעת בתי־חומה רבים ברחובותיה, לבניית כבישים ומדרכות, בתי־מסחר מפוארים, בתי־ראינוע וכל שאר סימני הזמן החדש?

אם כך ואם אחרת, בוברויסק של ראשית שנות

מראה על פני הברזינה

אַ בליק אויף דער בערעזינא

העשרים היא עיר חדשה מכל הבחינות. הדור הישן הדבק במסורת ובתורה מהווה עדיין את רוב בנינה ומנינה של הקהילה, אך מורגש הדבר כי העתיד לא לו הוא. הדור הצעיר פנה עורף לאורח החיים הישן והולך בדרכים חדשות. בית־המדרש הישן נעזב, במקו־מו באה אותה עבודה זרה ששמה הגימנסיה הרוסית. לה סוגדות ואליה שואפות אפילו המשפחות המיוח־סות והותיקות בעיר, שבניהן היו שומרי חומות היהדות הנאמנים במאה הי״ט. במקום האידיאלים הישנים של תורה ויראת שמים משתלטים בקרב הדור הבא אידיא־לים חדשים, הרעיון הסוציאליסטי והרעיון הלאומי. במקום המשטר הישן, שראשי המדברים בו הגבירים והרבנים, והצדקה היהודית במובנה הישן מהווה בו את תוכן החיים החברתיים, בא משטר חדש, שבו רשות הדיבור לאינטליגנציה על גוניה השונים: סוציאל־דימוקראטים, בונדאים, ציונים, „צעירי־ציון״ וכד׳, קמים מוסדות חדשים, כלכליים ותרבותיים, המבוססים על רעיונות העת החדשה.

בוברויסק היהודית מלאה בשנים מעטות אלה תסיסה חברתית ותרבותית. היא מגיעה לשיא התפת־חותה מבחינה מספרית וכלכלית. אבל באמצעיתה של התפתחות זו בא גרזנה של ההיסטוריה וחותך את גזר־דינה של העיר. לאחר למעלה ממאה שנות שלום ושלוה מתגלגלת בוברויסק למערבולת של שנות מל־חמה, מהפכה ומלחמת־אזרחים, שאחריה בא החורף הקשה של המשטר הסובייטי ומביא קפאון גמור על קהילת בוברויסק, כמו על שאר קהילות אוקראינה ובילורוסיה.

2. השריפה הגדולה

אם מתחילים אנו את תיאור התקופה בשריפה הגדולה, הרי דווקא משום שמאורע זה, שקבע רבות בהתפתחותה של בוברויסק, לא היה פרי התפתחות פנימית, שיש לה התחלה והמשך, אלא מכת־פתאום שירדה על העיר והשפיעה עליה מבחינה חיצונית ופנימית.

השריפה הגדולה פרצה בשעה העשירית בבוקר ביום הששי בשבוע, כ״ה בניסן תרס״ב (19 באפריל 1902). גצים שיצאו מארובת הקטר, שעמד בתחנת הרכבת ברזינה, נישאו ברוח אל גג אחת הרפתות הסמוכות לתחנה. כעבור רגעים מועטים היו הבתים הישנים אפופים להבות. האש התפשטה בין שורות הבתים שעל־יד התחנה ומשם — לכל העיר. מכבי־האש לא יכלו להשתלט על איזור השריפה הנרחב, וכעבור שעה נמלטו ממנו, כשהם מפקירים את מכשיריהם לאש המשתוללת. מעתה עברה האש באין מפריע מרחוב לרחוב והשמידה תוך חמש שעות את חלקה הגדול של העיר.

התוצאות היו איומות. במיוחד נפגע חלק העיר המרכזי המיושב יהודים. כאלף בתים, בהם התגוררו כ־2500 משפחות, עלו באש ועמהם 650 בתי־מסחר וכל השוק ומשרדי בנקים רבים. כן חרבו עד היסוד בניניהם של כל מוסדות הציבור והצדקה בעיר: בית־החולים היהודי, בית־המרקחת הציבורי, הספריה הצי־בורית, בית־התבשיל הזול וכו׳, ועמהם 15 בתי־כנסיות־ומדרשות ובהם כמאה ספרי־תורה. עלתה באש הכנסיה הקתולית. ערך הרכוש שאבד נאמד בשבעה מיליונים רובלים. רובו המכריע לא היה מבוטח. היו גם מספר קרבנות אדם ופצועים רבים.

אלפי פליטים, גברים ונשים, זקנים, צעירים ויל־דים, באו עם שרידי רכושם למגרש הפוליגון ולשפת הנהר ברזינה. השמועה על האסון פשטה מהר בכל פלך מינסק וברוסיה כולה. „יותר מעשרת אלפים אנשים ונשים וטף שוכבים רעבים ויחפים על הארץ״ — כתב ב„המליץ״ יעקב הכהן גינזבורג [1].

ביום השבת נשלחו, בהיתר הרבנים מן הערים הסמוכות, עגלות טעונות לחם ממינסק, מוהילב, הומל וערים אחרות ו„המון הרעבים החיו את נפשם בלחם יבש״ [2]. „לבנו ימס בקרבנו — כתב „המליץ״ — לראות איך ילדים וילדות, זקנים וזקנות יעטו על עגלות הלחם המובאות מהערים הקרובות, בצד ובכתף יהדופו איש את רעהו להשיג פת לחם להשיב נפש״ [3].

מיד לאחר השריפה הוקם ועד עזרה לנשרפים, ובראשו ראש האצילים יו. קולוגריבוֹב. אולם למעשה פעלו בועד חבריו היהודים והם: ר׳ שמריה־נח שני־אורסון, הירש האלברשטאט, יצחק אייזיק אסתרין, הרב מטעם י. וילנסקי, ד״ר נ. רייגורודסקי ופלטיאל קצנלסון [4].

הבעיה הראשונה היתה בעית שיכונם של אלפי מחוסרי הדירה. „בבית שבו גרה לפני כן בצפיפות

---

1. „המליץ״ 1902, גל׳ 95.
2. „הצפירה״, 1902, גל׳ 91.
3. „המליץ״ 1902, גל׳ 94.
4. ר׳ מכתבו למערכת של „הועד לתמיכת נגועי השרי־פה״, „הצפירה״ 1902, גל׳ 96.

משפחה אחת — כותב ד"ר א. פפירנא — מתגוררות עתה שלוש־ארבע משפחות. מאות משפחות מתגוררות באורוות ובאסמים, כמה מהם הקימו צריפים קלים. רבים מתגוררים בקסרקטינים, שפונו זמנית עם צאת החיילים למחנות האימונים, ובדירות הקצינים שהושכרו להם זמנית"[5].

זמן קצר לאחר השריפה החל אוסף כספים לניזוקים בערים ובעיירות רבות ברוסיה. הצלב הכל־רוסי שלח מיד שלושת אלפים רובל לעזרה דחופה, הוקם צריף מטבח, וב־21 במאי נפתח מטבח לעניים מחוסרי־כל. במטבח זה, שהיה פתוח עד 16 באוגוסט — 87 ימים — חולקו בממוצע 700 עד 900 מנות אוכל ליום[6]. כן חולקו חבילות בגדים לזקוקים לכך.

הרושם הרב שעשתה השריפה הביא להתעוררות רבה בין היהודים לבוא לעזרת העיר שנהרסה. מקישינוב שלחה חברת הצדקה המקומית סך של 500 רובל שנמצאו בקופתה והחלה מיד באיסוף תרומות נוספות. בברדיצ'ב נאספו בימים הראשונים לאחר השריפה 2000 רובלים[7]. בקיוב הגיע סכום התרומות ל־8000 רובלים[8]. אוסף תרומות נרחב נערך גם באמצעות העתונות היהודית. לקריאתם של העתונים נענו יהודים מכל קצוות רוסיה ומחוצה לה, מסיביריה ועד לאמריקה. חברת יק"א שלחה מפאריס 22000 פראנקים לספק כלי־מלאכה לבעלי־מלאכה שנשרפו. שליח יק"א, ההיסטוריון פ. מארק, בא לבוברויסק ועמו 10000 רובל לארגן קרן הלוואות לניזוקים בשריפה. רושם מיוחד עשתה תרומתו של הצאר ניקולאי בסך 50000 רובל[9]. מתנת הצאר חולקה אישית לנפגעים, לפי רשימה שהוכנה מראש על־ידי שר־הפלך, שבא לשם כך לבוברויסק ב־5 ביוני. היהודים, שלא היו רגילים ליחס של נדיבות מחצר המלכות הרוסית, ראו בכך אות לטובה במובנים רבים. בסך הכל הסתכם סכום התרומות לעזרת נשרפי בוברויסק ב־500,000 רובל.

מסילת־הברזל, שראתה עצמה כאשמה במידת־מה בשריפה, נתנה זכות לנשרפי בוברויסק לנסוע חינם בקרונות המחלקה השלישית ולהוביל חמרי בנין וצרכי מזון במחיר זול של 1/100 הקופיקה לפוד.

5. Восход, 1902, גל' 22, עמ' 7.
6. דין־וחשבון על פעולת המטבח וסגירתו ב־ Восход 1902, גל' 46, עמ' 22.
7. Восход, 1902, גל' 19, עמ' 9.
8. ר' רשימתו של אבי־דור, „הצפירה" 1902, גל' 118.
9. „המליץ" 1902, גל' 132.

אולם לא התרומות בלבד סייעו לקימומה המהיר של העיר. בוברויסק נמצאה בימים ההם בעצם התפתחותה כעיר מסחר. עוד ב־1896, עם פירוקו מנשק של המבצר, הותרה בנייתם של בתי־חומה. לאחר השריפה שפרצה בעיר ב־7 באוקטובר 1901 אסרה העיריה בנינם של בתי־עץ חדשים ברחובות המרכזיים והרשתה הקמת מבני־עץ רק בחצרות, בתנאי שגגותיהם יהיו עשויים פחי־ברזל. למרות כל אלה לא נבנו בעיר עד לשריפה הגדולה יותר מ־25 בתי־חומה. לאחר השריפה החלו סוחרים ובעלי־בתים לקבל הלוואות ולבנות בתים. אמנם מרביתם היו בתי־עץ, שנבנו מחמת האיסור הנ"ל בפנים החצרות ובצפיפות יתירה, אבל עם זאת נבנו גם בתי־לבנים, ובקיץ של שנת השריפה כבר שומעים אנו על למעלה ממאה בתי־לבנים הנבנים בעיר[10] ועל כך ש„כבר נראתה תנועה במסחר ובכל עבודת מלאכה"[11].

ואמנם בנייתה של העיר בהיקף כה גדול, שנמשכה במשך שנים לא מעטות, סיפקה עבודה רבה לפועלים ולבעלי־מלאכה. ארבעת בתי־החרושת ללבנים בעיר — של רוזנברג, לוזינסקי, האחים פרוג'ינין והשותפים י. כהן ותומאשוב — היו עמוסים עבודה ומשלוחי לבנים באו ברכבת ממינסק בתעריפים מוזלים. כן נבנו אחר השריפה, בסיועה של יק"א, שני „מעונות זולים היגייניים" שנועדו למשפחות שנתרוששו. מעונות אלה היו בני כמה קומות, והקמתם עלתה 180,000 רובל[12]. אולם דייריהם התאוננו „על הלחות ששררה בהם ועל הצורך להעלות את המים מן הבאר אשר בחצר עד הדיוטות היותר גבוהות"[13].

עברו שנים מועטות ועל חרבותיה של בוברויסק הישנה — בוברויסק של עץ — קמה עיר חדשה, שבה התבלטו בניני אבן ולבנים. השריפה הגדולה היתה מכמה בחינות מפנה בתולדותיה של בוברויסק, היא שינתה לכאורה רק את מראיה החיצוני של העיר, אבל עם שינוי פני הבתים הורגש הצורך לשנות את פני הרחובות, להיפטר מהבוץ בחורף, לסלול מדרכות, להתקרב ככל האפשר לצורתו של כרך אירופי מודרני.

10. Восход, 1902, גל' 29, עמ' 7.
11. „הצפירה" 1902, גל' 190.
12. ר' „הצופה", 15.4.03, גל' 87.
13. „הצפירה" 1903, גל' 207.

3. ראשית התנועה הסוציאליסטית וה„בונד" בבוברויסק

השריפה של 1902 הרסה את בוברויסק הישנה והביאה להקמתה של בוברויסק חדשה ושונה ממנה, אולם שריפה כבירה עוד יותר פרצה בשנים ההן בתוככי בוברויסק היהודית, והשינויים שהביאה היו עמוקים יותר וחודרים ללב־לבם של החיים החברתיים והתרבותיים של העיר.

חומר נפץ רב הצטבר בסמטאותיה הדלות של ה„סלובודה", אבל „אין חבוש מתיר עצמו מבית־האסורים". צריך היה שיבוא ניצוץ אש כדי שהתפוצצות אדירה תרעיד את החברה הישנה, שבראשה עמדו עשירי העדה, נדיבי־עם והרבנים גדולי התורה, ותעלה על הבמה כוחות חברתיים חדשים — את האינטליגנציה המהפכנית ואת המוני העם והנוער ההולכים אחריהם. וניצוץ אש זה היה הרעיון הסוציאליסטי.

בוילנה ובמינסק החלו לקום חוגים של פועלים ובעלי־מלאכה, שבחורים משכילים פקחו את עיניהם והסבירו להם לפי לאסאל, מארכס ומורי הוראה אחרים מן החדשים, כי אין הם אבק אדם שנידונו ממרומים למחסור וריש וכל תקוותם בחיי העולם הבא, אלא שחברים הם לאותו מעמד „מסתורי" — הפרוליטריון — שלו שייכים בדין כל מנעמי תבל ובכוחו למגר את המשטר הישן, הוא משטר שלטון היחיד, ולהביא לעולם משטר של חרות — גן־עדן בעולם הזה.

בסוף שנות התשעים מגיע הזרם המהפכני גם לבוברויסק. כמה משכילים, ובהם בניו של הרוקח ברנשטיין, הרוקח פיין, הד"ר הצעיר חייקין, עומדים במרכז ההסברה המהפכנית ועמהם פועלים כמה חיילים יהודים מן המבצר ובעלי־מלאכה מן המפותחים יותר. וההסברה היא פשוטה, פרימיטיבית, אבל קולעת.

„אין בושה בדלות", מסבירים התעמלנים, ואם יש למישהו להתבייש, הרי אלה הם „הגבירים, הרב, הכומר והפריץ", שהם מוצצים את לשד העניים. ועם ההטפה בעל־פה באות חוברות דקות, שעצם מהותן הקונספירטיבית מוסיפה להן חן ועניין.

„כאשר קראתי בחשאי את הספרון („בית על הוולגה", שבו סופרה פרשת ההתנקשות בצאר אלכסנדר ה־II ומות הגיבורים של המתנקשים) — מספר בזכרונותיו אחד מראשוני התנועה ארטשע (אהרן) גורליק — נדמה היה לי שהקירות שומעים והחלונות רואים, וכולם יודעים את מחשבותי. — — ברחוב הסתכלתי אם אין עוקבים אחרי. התחמקתי מפגישות עם שוטר, וכל רגע מיששתי בכיסי כדי שלא יאבד הספר חלילה"[14]. „נודע לנו — מספר הוא במקום אחר — כי אנו הננו ,פראלעטאריאט', שרק שתי ידיו לו, ועניננו, לא חשוב לאיזה מקצוע משתייכים אנו, קשורים במעמד אחד"[15].

עם הספרות המהפכנית באה הספרות היהודית החדשה, מנדלי, ספקטור, דינזון ופרץ, תוך הבלטת המומנטים הסוציאליים. „את הסיפור ,באנטשע שווייג' לי. ל. פרץ — מספר גורליק — היינו קוראים עם כל חדש, ז. א. עם כל אלה שרצינו לפקוח עיניהם במהירות"[16].

וכך נוצר ה„קרוזשאק" (החוג) המהפכני הראשון בעיר, שבו השתתפו בעלי־מלאכה, תופרות „ואפילו משרתות"[17], וכשהתרבה מספר החברים ב„תנועה" („באַוועגונג") ורבו החוגים, הוקמה קבוצה מרכזית ונבחר ועד („קאמיטעט").

לאט לאט מתקשרים קשרים עם מרכזי התנועה במינסק ובוילנה, שליחים באים מערים אלה ונפגשים עם בחורים נבחרים מקרב „התנועה" המקומית. ביניהם נזכרים משה'קע דער אבאיישטשיק (משה הרפד) ממינסק ואיציק יפה, מברשן מוילנה, ששירת בצבא בבוברויסק.

עצם הישיבה בצוותא עם ה„אינטליגנטים" בני המשפחות המיוחסות רוממה את רוחם השפלה של יוצאי הסלובודה. „מרגיש אני עצמי כמבוגר — כותב גורליק — כשווה לכל אדם. עם כזה כמו ברנשטיין, כחבר ומורה, הרגשתי אור בנשמתי, שיאיר לי תמיד את דרכי עבור מעמד הפועלים, עבור ה,פראָליטאַריאַט'. בוז לקיסר, לגנרלים ול,בעלי־הבתים'. שייך אני לפרוליטריון העולמי: אדם בעל יחוס חדש. מקבצן עלוב, אפס ואין, הפכתי לפרוליטרי גמור („פון אזא קבצן, אַ נישטיקן ייִנגל, אַ גאַנצער פּראָלעטאַריאַט געוואָרן")"[18].

יחד עם זה נפתחים חוגים ללימוד רוסית, שהרי

14. א. גארעליק, שטורמדיקע יארן, ניו־יורק, 1945, עמ' 25.
15. שם, עמ' 28.
16. שם, עמ' 26.
17. שם, עמ' 27.
18. שם, עמ' 29.

„הפועל היהודי לא ישתחרר בעצמו, אלא בעזרת העם הרוסי" [19].

פורצות השביתות הראשונות [20], בעלי־הבתים מנסים לגייס את אנשי „חבורת הקצבים" לערוך חשבון עם השובתים, אבל הסוציאליסטים מוצאים אף הם מסילות אל לבם של כמה מה„יאטים" ומושכים אותם לימינם. הם הביאו לכלל שלום את ראשי שתי חבורות הבריונים העירוניות לייבעטשקע קאלעסניק ויענקל זובאטין, והביאום לכלל הכרה שעליהם לעמוד לימין הפועלים.

באוירה זו נופלת כרעם ביום בהיר הידיעה על גילוי בית־דפוס חשאי מהפכני בעיר. היה זה בית־הדפוס החשאי של „ההתאחדות הכללית של הפועלים היהודים ברוסיה", זו הידועה עד ימינו בשמה המקוצר ה„בונד", שנוסדה בוילנה באוקטובר 1897. כעבור חדשים אחדים לאחר מכן הוטל על אחד ממיסדי ה„בונד", ישראל מיכל קפלינסקי, להקים בית־דפוס חשאי שישרת את ה„בונד" ואת „מפלגת הפועלים הסוציאל־דימוקראטית הרוסית", שועידת־היסוד שלה התקיימה במארס 1898 במינסק. יש לשער כי בוברויסק נבחרה להיות מקום־מושבו של בית־הדפוס הקונס־פירטיבי דווקא משום ש„התנועה" היתה חלשה בה והמשטרה המקומית לא התעוררה לשים עין עליה. קפלינסקי ואשתו מערע (מרים קריגל) שכרו בבוב־רויסק דירה בביתו של ר' יעקב נימיץ, סבו של ברל כצנלסון [21]. היתה זו „דירה בת שלושה חדרים עם מטבח. החדר הראשון נשא אופי של חדר מגורים ושום דבר יוצא־דופן לא היה בו. בחדר השני עמד שולחן מוארך. את מכסה השולחן אפשר היה להזיז לאורך השולחן. מתחת למכסה היה ארגז שנמשך לאורך כל השולחן ועמקו שני „וירשוק" (כ־9 ס"מ). בשקע זה נמצאו מכונת־ההדפסה עם כל שאר אביזרי הדפוס" [22]. החדר השלישי שימש מחסן לנייר, לאותיות הדפוס ולחומר המודפס.

בבית־דפוס זה עבדו קפלינסקי ועוזריו — אשתו, שתי בחורות ממינסק ושני בחורים, האחד מוילנה והשני (הנגר הירשל או גרישא סורוקה) ממינסק [23]. בין השאר הדפיסו בדפוס זה כמה חוברות של עתון המחתרת „ארבייטער שטימע" ואת כרוז היסוד של „מפלגת הפועלים הסוציאל־דימוקראטית הרוסית" בשתי שפות: יידיש ורוסית [24].

אולם הבולשת הצארית בפיקודו של מנהלה הידוע זובאטוב פרשה רשת ריגול נרחבת לתנועה החדשה שהתחוללה בכל רחבי ליטה ובילורוסיה. המרגלים פשטו בערים ובעיירות שונות. הם שמו עין על הירשל סורוקה, שהוביל מהומל לבוברויסק 4 פודים נייר להדפסה [25].

„המרגלים ששלח זובאטוב לבוברויסק — מספר כותב תולדות תנועת הפועלים היהודים ברוסיה נ. בוכבינדר — נכשלו במהרה. בעיר הקטנה, שבה מורגש בואו של כל אדם חדש, משכו הסוכנים תשומת־לב: הם ישבו בבית־המלון הטוב ביותר, נהגו ביד רחבה, הלכו לתיאטרון, יצאו לקבל פניה של כל רכבת, נמנעו מלבוא במשא־ומתן עם כל מיני סרסורים, שהיתה להם דריסת־רגל בבית־המלון. כל זה עורר חשדות בלב הנהלת המלון. המשטרה החלה להתעניין בהם. בעיר פשטו שמועות, כי הזרים אינם אלא מרגלים שנשלחו להחרים בחנויות הצורפים את כלי הזהב והכסף שבחינתם נמוכה מן הנדרש ע"י החוק, שהם מתכוננים לשדוד את בית־הבנק של קליינרמן וכד'. זובאטוב נאלץ להרחיק את הסוכנים ולהחליפם באחרים, שהתישבו הפעם בפרבר העיר" [26].

גם קפלינסקי וחבריו הרגישו בעיקוב אחריהם ועשו הכנות להעביר את הדפוס לגרודנה. אולם ב־26 ביולי 1898 ניתן האות ובכל רחבי תחום־המושב פתחו סוכני הבולשת בהיפושים ובמאסרים. בו ביום נאסרו קפלינסקי ואשתו ושנים מעוזריו, גרישא סורוקה הנ"ל ואשתו מיכל סירקין [27], כנראה בת בוברויסק.

הרושם בעיר היה גדול. „הייתי עד לציד הראשון שנערך על הנוער היהודי" [28] — סיפר שנים רבות

19. שם, עמ' 30.
20. ב„דער וועקער" מאפריל 1899 באה ידיעה על שבי־תה, שנערכה בסוף 1898 בבית־חרושת למברשות, שעבדו בו 13 פועלים. הם תבעו יום עבודה של 12 שעות, וזכו בכך לאחר שביתה של חודש ימים.
21. ר' ב. כצנלסון, „דרכי לארץ", כתבים, כרך ה', עמ' 308.
22. מדו"ח של ראש הבולשת טריפוב, לפי נ. בוכבינ־דער, „די געשיכטע פון דער אידישער ארבייטער באוועגונג אין רוסלאנד", וילנה 1931, עמ' 86.
23. ש. לעווין, „אונטערערדישע קעמפער", ניו־יארק 1960, עמ' 148.
24. ר' געשיכטע פון „בונד", ניו־יורק 1960, ח"א, עמ' 127.
25. ר' ספרו הנ"ל של בוכבינדער, עמ' 84.
26. שם.
27. ר' ש. לעווין, ספרו הנ"ל, עמ' 142.
28. ב. כצנלסון, „דרכי לארץ", כתבים, כרך ה', עמ' 308.

לאחר מכן בן בוברויסק, ברל כצנלסון, שהיה בעת שנפל הדפוס בבוברויסק רק בן 11 — חברי התנועה תפסו כי הענין בו הם עוסקים הוא רציני ביותר וכרוך בסכנה לא מעטה. „חלשים ובני־טובים נושרים — מספר בזכרונותיו אהרן גורליק — לעומת זאת מוכנים הנשארים למסור את חייהם"[29]. החוגים הבוברויסקאיים מתקשרים עם ה„בונד" והופכים לחלק אינטגראלי של התנועה הגדולה, שהתפשטה וגדלה מיום ליום. חלק מן הותיקים עוזב את העיר מפחד המשטרה, במקומם באים חדשים. בהם מתבלט במהרה מי שעתיד היה להיות מנהיגו של ה„בונד" בבוברויסק נח׳קע יוכביד, שהצטרף לתנועה בשנת 1900, והוא אז נער בן 16 שנה.

4. התנועה המהפכנית ערב המהפכה הרוסית הראשונה (1905)

ראשית פעולתו של ה„בונד" היתה הרמת מצבם של הפועלים בעיר. הפועלים אורגנו באגודות מקצו־עיות, קיבלו הסברה בענין המאבק המקצועי והפוליטי. בסוף 1898 נוסדה אחת האגודות המקצועיות החזקות — אגודת הנגרים[30]. אגודה זו התחזקה במיוחד לאחר קדחת הבניה, שהחלה בעיר לאחר השריפה. שביתות של נגרים וצבעים הביאו להרמת שכרם של עובדים אלה והעלו את קרן ה„בונד". פעולת ארגון הועברה בין החייטים, סורגות הגרבים וכד׳.

חוץ מהאגודות המקצועיות היה חוג של „תעמל־נים", שמנה כ־30—40 חברים, ובו התרכזו האהראים לפעולה מקרב האינטליגנציה והפועלים בעלי־ההכרה. מפעם לפעם היו חברים בודדים נאסרים. ראשון לבני בוברויסק שנאסרו על פעולה מהפכנית היה משה באקשט, בנו של הדיין הזקן ר׳ יוסף באקשט, שנידון לכמה שנות מאסר.

הבולשת עמדה על ההתפתחות החדשה בבוב־רויסק ובמאי 1902 נשלחו לבוברויסק ממינסק כמה שליחים של „המפלגה היהודית הבלתי־תלויה", שהוק־מה בימים ההם ביזמת הבולשת על מנת להקים תנועה מקצועית אַ־פוליטית, שתעצור בהתפשטות ה„בונד" והסוציאליזם המהפכני ברחוב היהודי, היא התנועה שנודעה ברחוב היהודי בשם תנועת ה„זובא־טובים", על שם תומכה ומיסדה, ראש הבולשת במוסק־בה — זובאטוב. בסוף 1902 כבר מנתה התנועה החדשה, שנהנתה מתמיכת המשטרה, כ־200 חבר והעיזה לצאת בפומבי ולכנס ב־4 בינואר 1903, ברשיון מפקח המשטרה בעיר, אסיפת פועלים, שבה הופיע כנואם ראשי שליח הועד המינסקאי של ה„זובא־טובים". ה„בונד" הביא לאסיפה את חבריו „שבאו במספר גדול, פוצצו את האסיפה, שנגמרה במכות"[31].

שמעם של ה„דימוקראטים", כפי שכונו אז חברי ה„בונד" ברחוב היהודי, יצא בכל העיר. מפעם לפעם נערכו אסיפות בלתי־ליגליות והופצו כרוזים ביידיש וברוסית במאות טפסים. באסיפות נוכחו בתקופה זו ממאה עד 150 איש. הן היו קשורות במועדים מהפ־כניים שונים: 14 בדצמבר — יום הזכרון למרד הדיקאבריסטים בשנת 1825, 19 בפברואר — יום שחרור האיכרים ב־1861, 1 במארס — יום ההתנקשות בצאר אלכסנדר ה־II, וכמובן יום האחד במאי. ב־15 במארס 1903 נהרג בשעות הערב הפרובוקטור ראובן לובין, שנאשם במסירת סוציאליסטים למשטרה.

כבר בימים ההם נכונה ה„בורסה" של ה„בונד" בבוברויסק, כמנהג שהיה קיים אז בכל ערי ה„בונד". „בורסה" זו נמצאה ברחוב מוראביובסקאיה, בין הרחו־בות סקובליבסקאיה וסטוליפינסקאיה. ערב ערב היו מתכנסים שם חסידי ה„בונד", רובם פועלים ושוליות, בעלי־מלאכה צעירים, מהלכים ברחוב, משוחחים, מתוכחים, קובעים פגישות וכו׳.

הפרעות בקישינוב עשו רושם עז בבוברויסק, כבשאר קהילות ישראל ברוסיה. ה„בונד" החל להקים את „הפלוגה הלוחמת" שלו, שבין תפקידיה הראשונים היה ארגון הגנה עצמית בשעת הצורך. בבוברויסק עצמה לא היה חשש לפרעות, אולם בספטמבר 1903, כאשר הגיעה השמועה על הפרעות שפרצו בהומל, יצאה חבורת אנשי־מגן מבוברויסק להצטרף להגנה היהודית העצמית בהומל[32]. אותה שנה פשטה השמו־עה בערב יום הכיפורים (30.9.1903), כי איכרים בסביבה עומדים להתקיף את העיר. ההגנה העצמית

---

29. א. גארעליק בספרו הנ"ל, עמ׳ 32.

30. ר׳ תיאור חגיגת יום השנה הרביעי לאגודה ב־„פוסלידניא איזביסטיא", 29.11.02.

31. דו"ח של בולשת מינסק מ־8.1.03 לפי בוכבינדער, עמ׳ 273. כן ר׳ דו"ח מבוברויסק ב„פוסלידניא איזביסטיא" מ־17.4.03.

32. ר׳ „געשיכטע פון בונד", ח"ב, עמ׳ 68. וכן כותב בזכרונותיו ר. גוסקין: „ויפרצו הפרעות בהומל — — — ואנו, הנערים מבוברויסק (באַברויסקער אינגלעך), יצאנו עם נשק ביד להגן על יהודי הומל" („דער באַברויסקער", ניו־יורק 1923).

שלחה את אנשיה לעמדותיהם לעמוד בפני הפורעים, אלא שבמהרה התברר כי אין זו אלא שמועת־שוא[33].

בשנה ההיא, שנת 1903, נערכו ההפגנות הראשונות ברחוב, שנעשו בהסוואה של הלוית מתים. הפגנה כזו נערכה ב־17 בדצמבר 1903, לרגל מותו של אחד מפעילי התנועה לייב אבנר׳ס, שמת בדמי ימיו. הוחלט לשאת את ארון המת לא ברחובות המשניים, אם כי בכך אפשר היה לקצר את הדרך, אלא ברחובות הראשיים והמלאים אדם, רח׳ שוסיינאיה ומוראביובסקאיה. הקהל צעד בשורות מלוכדות. פועלים שנטשו את בתי־המלאכה שלהם ורבים מן התושבים נספחו לקהל המלווים, כך שברחוב מוראביובסקאיה הגיע מספרו לכמה אלפים. „הקהל הלך תוך שקט מוחלט וכוח מטיל אימה הורגש בשתיקתו מלאת המתיחות. מבתי־המסחר ומבתי המגורים יצאו לראות בתהלוכה עצומה בלתי־רגילה זו״[34]. רק בהגיע ההלויה סמוך לבית־העלמין הבינה המשטרה את אפייה המהפכני ומשמרות שוטרים יצאו למקום. למראה השוטרים התפזר חלק מן המלוים, אולם כאלף איש, בהם כל הפועלים המאורגנים ופועלים רבים בלתי־מאורגנים, נשארו. נישאו נאומי הספד, שהיו למעשה נאומים מהפכניים, ולאחר מכן נתבקשו המלוים על ידי בא־כוח ה„בונד״ לחזור לבתיהם בשקט.

תהלוכה דומה נערכה שלושה חדשים לאחר מכן, בשבת, 20 במארס 1904, אף היא בהזדמנות לויתו של חבר שנפטר. ההלויה יצאה במוצאי־שבת, כשאלפיים איש נושאי נרות הולכים אחר הארון. סמוך לבית־העלמין תבע משמר משטרה לכבות את הנרות, אולם המלוים סירבו לעשות זאת. אחד התעמלנים נשא נאום מהפכני על הקבר, שבסופו קרא ההמון: „הלאה שלטון היחיד״ ו„יחי הבונד״. הפעם חזר ההמון העירה בשורות מלוכדות ורק בהגיעם העירה התפזרו המלוים לבתיהם.

הצלחתן של הפגנות מוסוות אלה הגבירה את העזתם של המארגנים. אחד במאי 1904 (שחל ברוסיה ב־18 באפריל) עבר בבוברויסק תוך שביתה כללית. „אפילו בבית־הנתיבות, בבנינים הנבנים בפיקוחו של שר הבולשת, לא עבדו״ — מציין סופר עתונו המרכזי של ה„בונד״[35]. אסיפות גדולות, בהן לקחו חלק כ־700—800 איש, התקיימו ביערות מסביב לעיר; כרוזים הופצו באלפי טפסים. כ־1800 פועלים יצאו לרחוב הראשי, כשהם לבושים בגדי חג, אולם בין הפועלים היו רבים שלא הסתפקו בזאת ותבעו פעולה חריפה יותר. „לא כך — טענו הם למחרת — יש לחוג את האחד במאי, היה עלינו להגיב בהפגנה לכל פעולותיו של השלטון שלנו״[36].

בקיץ 1904 הגיע סניף ה„בונד״ בבוברויסק ל־700 חברים ונמנה בין עשרת הסניפים הגדולים של ה„בונד״ ברוסיה כולה. האנשים היו דרוכים ומוכנים לפעולה וביום השבת 25.9.1904 נתקיימה בעיר בוברויסק הפגנה מהפכנית, שפרצה באורח ספונטאני לאחר שמשמר שוטרים גילה אסיפה של 300 איש ביער הסמוך לעיר. הנאספים הזדיינו במקלות ובאַלות וחזרו אל העיר „בהמון צפוף ומלוכד״[37], כשהם שרים שירים וקוראים: „הלאה שלטון היחיד״, „הלאה המלחמה״ (הכוונה למלחמת רוסיה־יפאן), „יחי השלום!״ המשטרה, שלא היתה מוכנה להפגנה זו, בחרה להתעלם ממנה „ולא להיראות בפני הדימוקראטים״.

בשבת שלאחר־מכן, ב־2 באוקטובר 1904, קיים ה„בונד״ הפגנה מאורגנת ראשונה ברחובות בוברויסק, שבאה כתגובה על התנפלות המשטרה על מפגינים בונדאים בביאליסטוק בחג הסוכות. כ־600 איש התרכזו ברחוב מוראביובסקאיה, שהיתה אותה שעה, לאחר כמה ימי גשם, ביצה אחת גדולה. המפגינים צעדו על המדרכות, הניפו דגל אדום ושרו את שירת ה„ווארשאביאנקה״ („סערת רשע תסער מעל ראשינו, כוחות האופל ילחצונו תמיד, קרב אחרון נאסור על אויבנו, קדימה, קדימה, העם העובד!״ וכו׳). כרוזים ביידיש וברוסית חולקו בקרב הקהל ובהם סופר לו על הסיבה שגרמה לעריכת ההפגנה. „בראש התהלוכה הלכה הפלוגה הלוחמת מזוינת באקדחים ובפגיונות״[38]. שוטר שניצב בדרכה של ההפגנה הוכה, ומיד פתח קצין משטרה באש, שעליה ענו ביריות אנשי הפלוגה הלוחמת. החלה חליפת יריות בין השוטרים לבין אנשי ה„בּוֹיוֹבקה״ (הפלוגה הלוחמת), שנמשכה עד שבאה למקום פלוגת חיילים והחלה לפזר במרץ את הקהל.

הפגנה מזוינת זו הביאה למאסרים רבים, שגררו,

33. שם, עמ׳ 73.
34. „פוסלידניא נובוסטי״ 6.1.1904.
35. שם, גל׳ מ־27.5.04.
36. שם.
37. שם.
38. שם, גל׳ מ־29.10.1904.

כנראה, את צמצום פעולתה של התנועה. אולם גל המהפכה שהציף את רוסיה לאחר הטבח שערכו קלגסיו של הצאר בהפגנה השקטה שיצאה לבקש את רחמיו „ביום הראשון העקוב מדם" (Кровавое Воскресение) ב־9 בינואר 1905, עורר את התנועה בבוברויסק למפעלים מהפכניים נוספים.

5. ציונים ו„פועלי־ציון" בראשית המאה הי"ט

הופעתו של הרצל הפיחה רוח חיים בחוג המצומצם של „חובבי־ציון" בבוברויסק. בקונגרס הראשון (1897) השתתפו שני צירים מבוברויסק — בוריס כצנלסון ומשה חיים לוזינסקי. מ. ח. לוזינסקי, צעיר מוכשר ובן למשפחה אמידה, תפס במהרה מקום נכבד בעבודה הציונית המרכזית ובלמדו במכון למשפטים בקיוב שימש מזכירו של מורשה גליל קיוב ד"ר מ. מנדלשטם. כן יצא ללונדון לטפל ביסוד „אוצר התישבות היהודים". מצב בריאותו שהורע אילצו לחזור לעיר מולדתו, בה נמנה עם פעילי התנועה הציונית עד פטירתו בכ"ה בכסליו תרס"ג (1903) [39].

כן המשיכו בעבודה הציונית הותיקים, פעילי „חיבת־ציון", יצחק אייזיק אסתרין ויוסף דובקין. אליהם הצטרף הצעיר אריה לייב מזא"ה [40], שעבר לבוברויסק ב־1897, לרגל נישואיו עם בת בוברויסק, ושימש מזכיר המרכז הציוני בבוברויסק. מזא"ה יצג את בוברויסק בקונגרסים החמישי (1901), הששי (1903) והשביעי (1905). לפחות ארבעה צירים מבוברויסק השתתפו בועידה השניה של ציוני רוסיה במינסק באלול תרס"ב (1902), והם: יחיאל דוידזון, מ. ח. לוזינסקי, אריה מזא"ה ושרה קצנלסון.

פעולתו החשובה בתנועה הציונית של ד"ר ניסן קצנלסון, בן למשפחה עשירה ומיוחסת בבוברויסק, שהתגורר בליבאוה, אולם קיים קשרים משפחתיים ועסקיים עם בני משפחתו בבוברויסק, היתה לה השפעה מסוימת לטובת הציונות בקרב החוגים הבעלי־בתיים בעיר.

אחד מפעילי התנועה ומן המטיפים לה היה שמואל אלכסנדרוב — שכבר הזכרנוהו לעיל (עמ' 45). הוא

39. נקרולוגים על מ. ח. לוזינסקי — „המזרח" 1904, חוב' ה'; „ייבריסקאיה ז'יזן" 1904, חוב' א'.
40. ר' רשימות על א. מזא"ה בעמ' 419 של ספר זה.

היה בין מיסדי סיעת „המזרחי" ברוסיה [41]. בשנות תרנ"ח—תרנ"ט (קרוב לשנה וחצי) ישב בבוברויסק המטיף הנודע משה דיסקין מחאסלאויץ', „ולעתים קרובות הטיף לציון ולמקראיה שלא על מנת לקבל פרס" [42].

מן העתונות בימים ההם למדים אנו על פעולתם של הציונים בהפצת הרעיון הציוני, בהפצת שקלים ומניות „אוצר התישבות היהודים", עתונות וספרות עברית.

מפעם לפעם נערכו נשפי־עם ציוניים. „חג המכבים — כותב איש בוברויסק ב„הצפירה" בשנת תרס"ב (1901) — הוחג בזה ברוב פאר בבית־המדרש הגדול, למען היות היכולת לבני ההמון להשתתף בחג הלאומי. הבית היה מלא מפה לפה. אנשים מכל מפלגות העם, מקהלות חזנים ומנגנים בכלי־שיר שרו לנו משירי ציון. המטיפים הידועים הר' אלכסנדרוב, מר דיסקין, וה' ברגר [43] נשאו מדברותיהם ויעשו רושם כביר ונעים על הנאספים. וירבו המתנדבים שנתנו יד לאגודת הציונים" [44]. בפורים תרס"ג (1903) שומעים אנו על נשף פורים שנערך על־ידי האגודה „בני־ציון" ובו נאם שוב י. ל. ברגר. הכנסתו של נשף זה הוקדשה לקרן הקיימת לישראל, שנוסדה למעשה כשנה לפני־כן [45].

בנובמבר 1902 נוסדה בבוברויסק [46] אגודה ציונית של החרדים בשם „שערי־ציון", שמנתה 250—300 חבר. הרוח החיה באגודה היו ש. אלכסנדרוב ויוסף דובקין. האגודה קיימה שני ועדים, „ועד הציונות", שפעל בשטח הציוני (מכירת שקלים, בולי הקרן הקיימת לישראל, מניות הבנק הקולוניאלי) ו„ועד להרמת קרן התורה", שראשית מעשהו היה ארגון חוגים ללימודי התורה בבתי־מדרשות.

שומעים אנו גם על קיומן של אגודות נשים ציוניות, „אחיות־ציון" ו„בנות יהודה" [47]. אגודת „אחיות־ציון" היתה מיועדת לבנות השכבות הדלות

41. ר' רשימה על ש. אלכסנדרוב, עמ' 319 בספר זה.
42. על המטיף שמעון משה דיסקין ר' „העבר", חוב' י', עמ' 170—176. ר' „מכתב תודה ותהילה" שפירסמו יקירי בוברויסק לרגל צאתו של דיסקין את העיר („המליץ" 1899, גל' 96). בין החתומים על המכתב ש. אלכסנדרוב, י. א. אסתרין, י. ברנשטין, הרב מטעם י. וילנסקי ושלמה פריעד.
43. י. ל. ברגר, מראשי הציונים במינסק.
44. ז. אשכנזי, „הצפירה" 1901, גל' 275.
45. „הצופה" 6.3.03, גל' 56.
46. שם, 29.1.03, גל' 25, וכן „הזמן" 13.3.05, גל' 56.
47. „הזמן" 31.1.05, גל' 25, וכן זכרונותיו של ש. ד. רבינוביץ (כתב־יד).

ומחוסרות ההשכלה, באגודת „בנות יהודה" מצאו מקומן בנות השכבות האמידות והמשכילות.

בסוף 1903 קמה בבוברויסק, ביזמת הציונים, אגו־דת „דוברי עברית"[48], ששמה לה מטרה להרגיל את חבריה בדיבור העברי ולהפיץ את ידיעת השפה העב־רית בין תושבי העיר היהודים. האגודה פעלה במרץ בשנה הראשונה לקיומה, וביחוד בהפצת ידיעת השפה העברית בין הנערות בעיר[49].

הציונים היו הרוח החיה בתגובת יהודי בוברויסק לאסון שפקד את יהודי קישינוב. לאחר הפרעות הכריזו הרבנים על תענית ציבור וקראו לאסיפת אבל. בעיר נערך איסוף כספים לטובת קרבנות קישינוב, בו השתתפו עשירים ועניים. נאספו כ־2000 רובלים[50].

בשנת 1901 לערך נשלח זאב גרשובסקי (גרשון) ממינסק על־ידי מיכל הלפרין לנהל תעמולה לרעיון „פועלי־ציון" בבוברויסק. „בהתלהבות רבה מזכיר ז. גרשון את ביקורו בבוברויסק — כותב מנדל זינ־גר, שרשם את הדברים מפיו של ז. גרשון בימי זקנו־תו והביאם בספרו „בראשית הציונות הסוציאליס־טית" — הוא ניצב שם מול תופעה מופלאה: כל אלה שהצטרפו לאגודת „פועלי־ציון" היו חדורים אמונה עמוקה ברעיון הציוני־סוציאליסטי ונכונות למסור את נפשם עליו. וחברי האגודה, רובם ככולם אנשי עמל — סנדלרים, חייטים, פחחים, רצענים ופועלי־בנין, והחברות — תופרות, סורגות גרבים, פועלות בבתי־חרושת לסיגריות ובמאפיות, כולם עמוסי עבודה מפ־רכת וצמאים ללמוד ולדעת.

איש שיחתי נזכר בראשוני החברים בבוברויסק: וולויל לבקוביץ, אדם צעיר, מגודל זקן צהוב, שרצה בראש ובראשונה לדעת, אם אין אנו כופרים בעיקר, ואם אין אנו מחללים את השבת — יהודי אדוק, בעל לב פועלי טוב ונוטה לפשפש במחשבות ובמעשים; והנה לייבקה פלאקון, פועל בנין, בחור תמים, בעל נפש פרוליטרית בריאה, שתפס את עניננו בפשטות ובכנות. שני האחים ניימן היו פועלי נעלים, שנמנו עם האינטליגנטים במקצוע; ואחד בשם הרשל טימפין, שהיה משוחח גם על עניננו בניגון הגמרא: לשם מה הפלפולים? הרי פועלים יהודים אנו ועלינו החובה להגן על עניננו כאן בגולה, ויתכן כי עוד יותר — בארץ־ישראל. עלינו לארגן כוח גדול של פועלים בעולם כולו, שנוכל בבוא היום להעבירו לארץ־ישראל ויהיה שם לכוח יוצר ובונה. — — וזכור לו יפה — ברלה (ברל כצנלסון), נער בן 13—14, שעיניו חולניות, תמיד ער, תכופות היה לו דבר־מה להגיד לציונים ה,גדולים', וכולם היו מקשיבים לדברי הנער בעל המוח החריף — העילוי שלנו. ברלה נדבק מיד אל קבוצת החברים. הוא לא היה פועל, אלא בן למשפחה בעל־ביתית משכילה ועסק בלימודים. ברלה זה היה מיד לרוח החיה בקבוצת ,פועלי־ציון' בבוברויסק. — —

לדעתו של החבר זאב גרשון היתה האגודה בבוב־רויסק בשנים 2־1901 אבן־הפינה בבנינה של מפלגת ,פועלי־ציון' ברוסיה ופולין בשנים הבאות"[51].

אגודת „פועלי־ציון" ניצבה בחזית הקשה של המאבק הישיר על נפש הנוער והפועלים עם ה„בונד". האגודה הסתערה על חוגי הפועלים הקרובים יותר למסורת היהודית, שקיבלו חינוך יהודי טוב יותר. היא רכשה לה חסידים רבים בין עוזרי בתי־המסחר, אבל גם בחוגי פועלים ובעלי־מלאכה אחרים. כן שומ־עים אנו על יסוד אגודת צבעים ציונית בת 35 חברים, שאחת מפעולותיה היא אסיפה שבועית בשבת, לשמוע שיעור בתנ"ך ובתולדות ישראל[52]. „פועלי־ציון" היו קשורים עם האגודה הציונית הכללית בעיר באמצעותו של א. ל. מזא"ה, שהיה מקובל בחוגים העממיים.

מזכרונותיהם של ותיקי „פועלי־ציון" בבוברויסק מיכאל מרגלית ומאיר סולוף (סולוביוב) למדים אנו כי בראשית המאה הי"ט התקיים בבוברויסק ארגון חזק של „פועלי־ציון" שמנה כ־300 חברים. האגודה התחלקה לחוגים של השתלמות עצמית. לא קל היה לארגן כעשרים מקומות־לימוד קונספיראטיביים לחוגים אלה. מפעם לפעם התכנסו כל חברי האגודה ל„סחאָדקע" (אסיפה כללית), שבה נבחר ועד האגודה. הועד נבחר באורח מיוחד במינו. כל חוג מסר שמות מועמדים לבוחרים לאדם אחד שנקרא „איש האמונים" („פאר־טרויענר פערזאָן"). הבוחרים היו מתכנסים עם „איש האמונים" והיו מוסרים לו פתקים עם שמות החברים שהם מציעים לועד, והוא היה בוחר מאלה את חברי הועד, כך שהחברים מן השורה לא ידעו מי הם חברי הועד.

ה„בורסה" של „פועלי־ציון" היתה אף היא מתחי־

48. ר' „הצופה" 26.12.03.
49. ב„הזמן" מ־31.4.05 מסופר על 15 כיתות להוראה עברית לנערות בשנת 1904 וצוין כי הן „הצליחו בלימודיהן".
50. „הצופה" מ־28.4.03 (גל' 48) ומ־1.5.03 (גל' 101).

51. מ. זינגר, „בראשית הציונות הסוציאליסטית", חיפה תש"ד, עמ' 183—184.
52. „הצופה" 14.3.1903, גל' 63.

לה ברח' מוראביובסקאיה, מבית־המרקחת של ברש עד סוף הרחוב, ולאחר מכן הועברה לרח' שוסיינאיה.

„הבורסה — כותב מרגלית — היתה הדופק החי של ההסתדרות. — — בבורסאות שרר תמיד רעש והמולה. ויכוחים על גבי ויכוחים התנהלו בהן. חבר וחברה שהיו צריכים להיפגש, או לעשות דבר־מה — הרי הבורסה היתה מקום פגישתם. תמיד המה המקום ככוורת, טיילו מלמעלה למטה וחוזר חלילה, בלי הפסק"[53].

אסיפות כלליות נערכו בחורף בבתי־מלאכה גדר־לים ב„סלובודה", כשמשמרות חברים, זוגות צעירים, בחור ובחורה, כדי שלא לעורר חשד, מסתובבים בחוץ ושומרים שלא תפתיע המשטרה את הנאספים. מרגלית מספר כי לשם האסיפות נוצלו אפילו קסר־קטינים ריקים שנמצאו בעיר וחיילים לא שכנו בהם מסיבה זו או אחרת. בקיץ נערכו אסיפות בשדות וביערות מעבר לברזינה. גם כאן הוצבו שומרים מסביב, מהם שטיפסו על ראשי העצים והשקיפו במשקפות אל כל עבר.

„פועלי־ציון" קיימו ארגון נוער, שבו נכנסו נע־רים בני 15—18, והוא נקרא „פועלי־ציון" ב'; בראשו עמד החבר אליהו ניימן. אף אלה קיימו חוגים ואסיפות כלליות.

כמו ל„בונד" כן גם ל„פועלי־ציון" היתה „מחלקה לוחמת" („בויובקה"), שמטרתה היתה להתאמן בנשק, להתקיף מפירי־שביתה, להוציא אסירים מידי שוטרים וכד'. ממנה התפתחה לאחר פרעות קישינוב הסתדרות להגנה העצמית של „פועלי־ציון", שברשותה היו כמה אקדחים ופצצות, שהיו חבויים בעליית הגג של תלמוד־התורה בעיר. הבחורים התאמנו בנשקם מעבר לברזינה.

ביום השנה לפרעות קישינוב, או ביתר דיוק בשבת הסמוכה לו, אירגנו „פועלי־ציון" הפגנת מחאה. ההפגנה נערכה בדרך זו: החברים באו לתפילה לבית־הכנסת הגדול ברח' שוסיינאיה, ועם תום התפילה הת־יצבו כמה בחורים בעלי־אגרוף ביציאות מבית־הכנסת ולא נתנו למתפללים לצאת. נישאו כמה נאומים והוקראו קטעים מ„עיר ההרגה" לח. נ. ביאליק; אחר כך יצאו הבחורים אל הרחוב, שהיה אגב מלא בוץ, ופסעו ברחוב כשהם מניפים דגלים וקוראים קריאות נגד השלטונות ואף מלוים דרכם ביריות אקדחים.

הפגנה זו, שהיתה ההפגנה הפוליטית הראשונה בעיר (ה„בונד" החל בהפגנותיו רק בקיץ 1904), עוררה את הרוחות בין החברים.

בקיץ 1903 התקיימו בחירות לקונגרס הציוני הששי. בוברויסק שלחה לקונגרס זה ששה צירים[54], מהם 3 מטעם האגודות הציוניות הכלליות, והם: פ. קצנלסון, משה קצנלסון ואריה ליב מזא"ה; שני צירים מטעם „שערי־ציון" („המזרחי"), והם: יוסף דובקין ויוסף לוריא (לוריא ויתר על מקומו לטובת הרב חנוך הנדל פרידלנד מפאריץ')[55]. מטעם „פועלי־ציון" נשלח זאב וולויל לבקוביץ.

פטירתו של הרצל בכ' בתמוז תרס"ד (1904) זיעזעה קשות את יהודי בוברויסק. ברשות השלטונות נערכה אסיפת אזכרה בחצר בית־העלמין ביום השלו־שים למותו של הרצל. נישאו הספדים והקהל הרב שנתאסף במקום פרץ בבכי. למקום נתאספו גם ה„בונ־דאים", שבאו, כנראה, במטרה מראש להפריע את האסיפה, אולם, כנראה, נרתעו למראה ההמון הרב. לרוע המזל החליטו מארגני האסיפה לסיים אותה ב„מי שבירך" לצאר. מיד פרצו ה„בונדאים" בקריאות מחאה והחלה תגרת ידים קשה בין ה„בונדאים" ו„פועלי־ציון"[56].

מאורע זה השאיר משקע כבד וזכרונות קשים אצל רבים מהנוכחים במקום.

שנת המהפכה מצאה את התנועה הציונית בחול־שתה. מצד אחד התחולל בתנועה כולה הויכוח בענין אוגנדה, מצד שני משכה המהפכה את לב הנוער לשדה־פעולה אחר והחלישה את כוח משיכתה של האידיאולוגיה הציונית. ביחוד נפגעה תנועת „פועלי־ציון", שהתפלגה לפלג הטריטוריאליסטי (ציונים־סו־ציאליסטים, ס.ס.), והוא סחף עמו בבוברויסק את רוב חברי התנועה, ולפלג הנאמן לציון, שהוסיף לשאת את השם „פועלי־ציון".

6. בימי המהפכה הרוסית הראשונה (1905)

שנת המהפכה הרוסית הראשונה עברה בבוברויסק במזל שלטונו של ה„בונד" ברחוב היהודי, וממילא —

53. מ. מרגלית, „פועלי־ציון אין באברויסק".

54. ר' „הצופה" 18.7.03, גל' 166.
55. שם, 29.7.03, גל' 175.
56. ר' זכרונותיו של מרגלית, עמ' 433 בספר זה ושל מ. סאלאף, עמ' 654 בספר זה.

בעיר כולה. בראש ה„בונד" עמד נח'קה יוכביד הצעיר, שזכה בימים ההם לכינויו „נח'קה פוליצמייסטר". ארגונים אחרים: הס.ד. הרוסים (שהיו אף הם רובם בחורים יהודים), הס"רים, „פועלי־ציון", הציונים־הסוציאליסטים (ס.ס.) ו„הברית להשגת זכויות לעם היהודי ברוסיה", שנוסדה באביב 1905 והקיפה חוגים ליברליים, מילאו תפקיד שני במעלה בשנה ההיא.

מהלך המאורעות בבוברויסק היה קשור, כמובן, קשר אמיץ במאורעות ברוסיה כולה, ובמידה שגברה התנועה המהפכנית בערים הגדולות התפשטה והתחזקה גם בבוברויסק.

בראשית המהפכה, בינואר 1905, היה ה„בונד" נתון במצב של חולשה, לאחר גל המאסרים באוקטובר 1904 (ר' עמ' 61). כאשר הגיעה הידיעה על הטבח שערכו קלגסיו של הצאר בפועלי פטרבורג ב־9 בינואר, החל ה„בונד" בפעולת הסברה שהקיפה כמה מאות פועלים. מארגני המפלגה חששו להכריז שביתה ורק לאחר שנתקבלה הוראה מפורשת מהועד המרכזי של ה„בונד" על כך פנו לקבוצת הס.ד. ה„רוסית" וביקשו את עזרתה לשיתוף הפועלים הנוצרים בבתי־החרושת בשביתה. בשבת נערכה אסיפה בבית־המדרש הגדול, בה לקחו חלק כ־700 איש. האסיפה קראה להפסקת המלחמה במזרח הרחוק ולמתן קונסטיטוציה. למחרת עברו שליחי ה„בונד" בבתי־המלאכה בעיר וקראו לפועלים להפסיק את עבודתם. כאלף איש נענו לקריאה זו. ראוי לציין כי פקידי המסחר שארגונם השתייך ל„פועלי־ציון" סירבו להצטרף לשביתה, משום שמפלגתם לא שותפה בהכנות לביצועה. אולם למחרת התברר כי הפועלים הרוסים בבתי־החרושת אינם מצטרפים לשביתה. לתעמלנים היהודים של „המפלגה הס.ד. הרוסית" לא היתה כל השפעה עליהם. „המו המכונות בבתי־החרושת — כתב לאחר זמן איש קבוצת הס. ד. — וכאב מר עורר בלבם של הפועלים בעלי ההכרה העשן הבוגדני של ארובות המפעלים"[57]. כשלון זה עשה רושם רע על הפועלים היהודים, מצב־רוחם הלך וירד ורבים מהם חזרו לעבודתם. ביום הששי לשביתה התברר כי השביתה גוססת ולמחרת הוחלט להפסיקה. „הפועלים המאורגנים — מספר עסקן בונדאי — חזרו לעבודתם בשברון לב גדול"[58].

57. Хроника ев. жизни, 1905, גל' 12.
58. „לעצטע פּאָסירונגען" 1905, גל' 18.

ב־6 במארס פרצה בעיר שביתתם של עוזרי בתי־המסחר, שאורגנה, כנראה, ע"י „פועלי־ציון". העוזרים הגישו למעבידיהם תביעות כלכליות (סגירת בתי־המסחר בשעה התשיעית בערב, הפסקת צהרים, תוספת משכורת וכד'); כעבור שלושה ימים קיבלו נותני העבודה את תביעות השובתים[59].

מלומדי נסיון החלו יוכביד וחבריו בעבודה ארגונית מאומצת, שנתנה את פריה רק כעבור חדשיים ימים. הוקם „ועד מאוחד של המפלגות המהפכניות" בעיר, שבו לקחו חלק הבונדאים, אנשי ה„איסקרה" (הס. ד. הכלליים), „פועלי־ציון" והסוציאליסטים־הרבולוציונרים (ס.ר.). הפעם הוחלט להסתפק בשביתה כללית של שני ימים. בפורים (8 במארס) הוחל שוב באסיפות אוהדים, שבהן הוסבר לפועלים „ערך המלחמה הכלכלית וההכרח לתת לה אופי מדיני"[60]. לאחר מכן נערכו שבע אסיפות, לפי האגודות המקצועיות, בהן נשמעו גם דבריהם של נציגי „פועלי־ציון" והס.ס.

ב־13 במארס כינסו הבונדאים כשש מאות פועלים בבתי־הכנסת של הבנאים בסלובודה. נציג ה„בונד" „הודיע על התחלת השביתה הפוליטית וקרא לצאת מיד להפגנה, לקרב גלוי על החירות, הדימוקראטיה והסוציאליזם"[61]. המפגינים יצאו לרח' מוראביובסקאיה, שהיה אותה שעה ביצה גדולה אחת, שעיכבה לא מעט את מהלך ההפגנה. בראש ההפגנה הלכה „הפלוגה הלוחמת" כשהיא יורה מפעם לפעם מאקדחיה. קבוצת קוזקים, שהובהלה ע"י השוטרים הנבהלים, הגיעה למקום רק כאשר החלה ההפגנה להתפזר.

עם תום השביתה נתכנסו הפועלים בבורסאות, חולקו כרוזים, בהם דובר על ערך השביתה והפסקתה. „התושבים — מציינת כתבה בעתון ה„בונד" המרכזי — התיחסו באהדה גלויה. מצב־רוחם של הפועלים מרומם. קרנה של ההסתדרות (ה„בונד") עלתה; ונכונותם הקרבית של ההמונים גדלה"[62].

באחד במאי עמדו השלטונות על המשמר. המלאכה שבתה בכל בתי־המלאכה ובחלק מבתי־החרושת. מאחר שאותו יום חל חג הפסחא הנוצרי, לא עבדו גם הפועלים הרוסים והסולידריות הבין־לאומית באה על תיקונה. כרוזים חולקו בעיר וגם במבצר. קבוצות

59. „הזמן", 20.3.05, גל' 62.
60. „פּאָסלידניא איזבסטיא" 1905, גל' 227.
61. שם.
62. שם.

פועלים טיילו ברחובות וחוליות קוזקים שעברו בהן פיזרו מפעם לפעם קבוצה זו או אחרת, כשהם מלווים בקריאות „הלאה שלטון היחיד"[63].

במאי הגיעה אל בוברויסק תנועת השביתות שהקיפה את כל רוסיה. ב־1 במאי פרצה שביתת פועלי הנגריות[64]. ב־11 בו שבתו הסנדלרים[65], לאחר מכן — הפועלים במנסרות (רובם ככולם נוצרים), שהצליחו להעלות את שכרם ולהקטין את שעות עבודתם[66]. שביתת פועלי האטליזים („קצבים יונגען"), שאורגנה ע"י מפלגת ס.ס.[67] ונמשכה למעלה מחודש ימים, היתה חמורה ביותר. בעיר לא היה בשר. „הם (השובתים) אינם מרשים אפילו לשחוט תרנגולות אלא לחולים ולפי פתק של רופא — מוסר כתבו של ה„פריינד"[68]. הנהלת העיר הציעה לשוחטים לשחוט תחת משמר קוזקים, אולם השוחטים סירבו מפחד שוליות הקצבים. לא רק פועלים שבתו בימים ההם; ב־1 במאי פרצה שביתת תלמידי בית־הספר למלאכה, שאורגנה ע"י „פועלי־ציון". תביעותיהם היו: א) יחס הוגן; ב) הגדלת ההקצבה לאוכל או שיפור; ג) הפסקת הנוהג לשלוח את החניכים לאכול על שולחן זרים; ד) הפסקת העונש ע"י שלילת ארוחת הבוקר או ארוחת הצהרים[69]. כן התארגנו הסוחרים הזעירים בעיר ועשו יד אחת נגד מנצליהם — הסוחרים הגדולים והסיטונאים.

הפרעות בז'יטומיר באפריל 1905 הגבירו את האהדה למהפכה ברחוב היהודי כולו. בשבת, ב' דשבועות (28 במאי), התקיימה בבית־העלמין מטעם „הברית לשיווי זכויות" אסיפת אזכרה לחללי הפרעות בז'יטומיר. האזכרה נערכה ברשות השלטונות. ראוי לציין בהזדמנות זו כי השלטונות העירוניים, האזרחיים והצבאיים, נהגו בבוברויסק בהתאפקות רבה כלפי התנועה המהפכנית, בהתחשבם, כנראה, באפייה המיוחד של העיר, שהיתה יהודית רובה ככולה. יתכן כי מאחורי הקלעים מילאו כאן תפקיד גם גורמים מקומיים — יחסים פרטיים ומתן שלמונים. על כל פנים לא עברו על בוברויסק בכל ימי המהפכה מה שעבר על היהודים במינסק, בביאליסטוק, בסדליץ ובערים רבות אחרות.

סופרו של העתון „נוביה וורימיא" התאונן בימים ההם, כי „ליהודים (בבוברויסק) אין צורך ברשיון להזדיין לשם הגנה עצמית, מפני שהם מזדיינים על דעת עצמם... הם מתאמנים בדרכי קרב מחוץ לעיר בוברויסק ומתנפלים ברוביהם על החיילים — — הם עוברים בעיר וצועקים: תחי יפוניה!"[70].

ה„בונד" החליט להשתתף באסיפה הנזכרת. כשלושת אלפים איש התכנסו בבית־העלמין. נאמו בונדאים, ציונים והרב מטעם. בסוף האסיפה קרא נואם בונדאי לנאספים לצאת בסך אל העיר. בפתח בית־העלמין תבע משמר שוטרים מהנאספים להתפזר, אולם כמה מנכבדי העיר ניגשו לראש המשטרה ומסרו לו על החלטת האסיפה והוא אסף את אנשיו. התהלוכה עברה בסך ברחובות העיר. הקוזקים עמדו מן הצד. רק במקום אחד אירעה התנגשות. בה הקיפה חולית קוזקים את המפגינים ואסרה כמה מהם. אותו ערב התנצל ראש המשטרה וטען כי תקרית זו אירעה על פי טעות ופקד לשחרר את האסירים.

בהגיע הידיעות לבוברויסק על המתקוממים בלודז, באודיסה ובערים אחרות, כינס ה„בונד" בשבת, בשני ביולי, אסיפה המונית בבית־המדרש הגדול. ש־1200 איש מילאוהו מפה לפה. על הבימה התנוססו שני דגלים, אדום ושחור; נישאו נאומים והושמעו שירים מהפכניים. הוקם ועד משותף ל„בונד" ולס. ד. ה„רוסיים" להכנת שביתה כללית בעיר ב־7 ביולי. הפעם עלתה השביתה יפה. החנויות נסגרו ועל תביעתו של איש המשטרה לפתחן ענו החנונים: „אתם שומרים אותנו היום, והם (המהפכנים, או כפי שכונו אז ברחוב היהודי — ה„דימוקראטים") — ימצאונו תמיד"[71]. על „הקונדיטוריה התורכית", שהמשיכה בעסקיה ביום השביתה תחת משמר שוטרים, הוטל לאחר מכן חרם ציבורי. אולם גם השלטונות היו מוכנים יפה. העיר הוצפה שוטרים וקוזקים ודמתה למחנה צבאי. אי־אפשר היה לבצע כל הפגנה, משום ש„לא היתה אפשרות לאסוף יחד אפילו עשרה אנשים"[72].

---

63. ר' „1905 אין ווייסרוסלאַנד", מינסק 1905, עמ' 93.
64. „פריינד" 7.5.06, גל' 96.
65. שם, גל' 101.
66. שם, גל' 110.
67. ר' „לעצטע פאַסירונגען" 1905, גל' 12. מענין שה„בונד", שלא אירגן את השביתה, מסתייג ממנה ומגנה אותה.
68. „פריינד" 1905, גל' 104.
69. שם, גל' 103, וכן „הזמן" מ־5.5.05, גל' 96.

---

70. לפי „הזמן" מ־1.4.05, גל' 73.
71. Хроника ев. жизни 1905, גל' 12.
72. „לעצטע פאַסירונגען" 1905, גל' 16; ר' „הזמן" 10.7.05, גל' 146.

ארבעה ימים לאחר מכן נהרג במכת חרב של קוזק, בעקבות קטטה שפרצה בשוק העירוני, סתת עני, ברל הנקין, שעבד לתומו בתיקון המרצפות ברח' מוראביובסקאיה. רצח זה עורר זעם כללי בעיר. הוקם ועד ציבורי בין־מפלגתי לארגון הלווייתו של הנרצח[73].

השלטונות, שהרגישו עצמם אשמים ברצח, באו במגע באמצעות מתווך, רופא השיניים מנדל אֶלקין, עם נח'קה יוכביד והגיעו לכלל הסכם, לפיו התחייבה המשטרה לא להתערב ולא להפריע ללויה, ומארגני הלויה קיבלו על עצמם לא לשאת דגלים אדומים ולא לשיר. במקום זה נישאו בראש התהלוכה בגדיו החמוצים מדם של הנרצח, והמלוים, למעלה מ־10000 איש, צעדו בדומיה גמורה אחרי הארון. בבית־העלמין היה הנואם הראשי על קברו של הנקין קוליא טפר, איש אודיסה, אחד מגדולי הנואמים של הימים ההם, שעבר כמה שנים לפני כן מהמחנה הציוני ל„בונד". הוא ריתק את שומעיו בנאום שנמשך שעות מספר. לעת ערב חזרה הלויה בסך אל העיר. אפייני לאוירת הימים ההם היתה הופעתה של יחידת שוטרים, שמפקדה התנצל בפני אֶלקין, האחראי בפני השלטונות על ביצוע ההסכם ההדדי, על שחייב היה לצאת עם אנשיו על מנת להעמיד פנים שהמשטרה פעלה לפיזור ההפגנה. הוא ביקש מאלקין שימריץ את האנשים למהר ולהתפזר לבתיהם.

7. החוגים האזרחיים בימי המהפכה הראשונה

רוח המהפכה לא פסחה גם על החוגים האזרחיים וה„בעלי־בתיים" בעיר, והדבר מפתיע במקצת בעיר כמו בוברויסק, שבה היו חוגים אלה נוטים לשמרנות. מסורת הנאמנות לרוסיה נשתמרה בעיר מאז ימי נאפוליון, כשהקדוש ניסן קצנלסון נפל בידי הצרפתים על נאמנותו זו. הקשרים הכלכליים של עשירי בוברויסק עם השלטונות הרוסיים בקשר עם בנין המבצר, כבישים אַסטרטגיים ואספקת צרכיו של הצבא — היו אף הם רבי־שנים ואמיצים. גם תרומתו הנדיבה של הצאר לנשרפי בוברויסק בשנת 1902 היתה זכורה לטובה. זמן קצר לפני פרוץ המהפכה בכל עוזה בי"ג בטבת תרס"ה (21.12.1904) בא הצאר ניקולאי השני לבקר את חיל־המצב במבצר בוברויסק. בתחנת הרכבת קיבלה את פניו משלחת מטעם הקהילה היהודית, בה לקחו חלק הרב מטעם י. וילנסקי, י. א. אסתרין, פ. קצנלסון וד"ר פיאֶרטוג. הרב נשא נאום ברכה בנוסח המקובל והמשלחת הגישה לצאר ספר־תורה

ארון־קודש קטן שמסרו נכבדי העיר לצאר ניקולאַי (1904)
אַ קליינער ארון־קודש, וואָס די שטאָט־פאָרשטייער האָבן צוגעטראָגן דעם צאַר ניקאָלאַי (1904)

בארון־קודש קטן, מעשה ידיו של האומן הבוברויסקאי מנדל טוקר[74].

עברו חדשים מספר והלך הרוחות ברוסיה כולה השתנה כליל, ואפילו החוגים היהודיים האזרחיים נסחפו ברוח הזמן והביעו מחאתם, בצורה צנועה כמובן, נגד משטר הדיכוי בו היו נתונים יהודי רוסיה בימים ההם.

---

73. אפייני הדבר להתפתחות המתח המהפכני בעיר שרצח יהודי, שהשאיר אחריו אלמנה וחמישה יתומים, על־ידי היילים שהתפרעו ב־19 באפריל 1905 (ר' „פריינד" 1905, גל' 89, וב„הזמן", גל' 87) לא עורר הד בציבור כאותו הד שעורר רצח הנקין — פחות משלושה חדשים לאחר מכן.

74. ר' תיאור המשלחת אל הצאר ב„ווסחוד" 1904, גל' 29, עמ' 18—19, וב„הצופה" מ־27.12.04. מענין היה גורלו של ספר־תורה זה. לאחר המהפכה, בעת שמכרו השלטונות הסוביטיים דברי ערך ומזכרות שונים מארמונות הצארים, הגיע ספר־התורה עם הארון לארצות־הברית. בשנת 1960 הוגש כמתנה לנשיא מדינת ישראל יצחק בן־צבי ז"ל, ובכך בא על תיקונו לאחר שנות גולה וטלטולים רבות.

באמצע מארס התאספו נציגי החוגים האזרחיים השונים בבית־התמחוי הזול (ששימש מועדונם של הציונים) ודנו בדבר הגשת פטיציה לועד המיניסט־רים להענקת שיווי־זכויות ליהודים[75].

בסוף מארס 1905 השתתפו נציגי קהילת בוברויסק בהתיעצות שהתקיימה בוילנה ושבה הוקמה „הברית להשגת זכויות מלאות לעם היהודי ברוסיה". הם גם חתמו עם 31 קהילות אחרות על התזכיר שהו־גש לממשלה, ובו תביעה לבטל את כל ההגבלות נגד היהודים[76]. לאחר מכן התקיים בעיר מעין סניף של הברית (שכונה בעיר בשם המקוצר „בונד פון יודען"), שסביבו התרכזו חוגים ליברליים, שראו עצמם קרובים למפלגת ה„קאדטים" (הליברלים הרוסיים).

לקראת הבחירות לעיריה, שעמדו להתקיים באו־גוסט 1905, פתחו החוגים האזרחיים בפעולת מרי נרחבת. מאז 1892 נשללה מהיהודים ברוסיה הזכות לבחור את נציגיהם להנהלה העירונית. האדמיניסט־ראציה היתה ממנה יהודים לפי שיקול דעתה, במספר שלא יעלה על עשירית חברי ההנהלה, ליצג את היהודים בעיר. כך נוצר המצב המוזר, כי בעיר כבוברויסק, כבערים אחרות ברוסיה בהן היוו היהודים את רוב התושבים, נתונה היתה הנהלת העיר בידי מיעוט התושבים הנוצרים, שלא התחשבו בצרכי התו־שבים היהודים ועלולים היו להפלות בינ־יהם לבין הנוצרים לגבי הטלת מסים, תשלום קנסות עירוניים, סלילת כבישים וכד׳.

ב־10 במאי נמסרה להנהלה העירונית של בוברויסק הודעה חתומה על־ידי 211 מנכבדי היהודים בעיר. בהסתמכם על פקודת הרוממות מ־12 בדצמבר 1904, שקראה את נציגי כל התושבים לפעילות במוסדות העירוניים, פנו החתומים „המשתייכים לשכבות שונות של האוכלוסיה היהודית[77] בבקשה להכליל את היהודים ברשימות הבוחרים „לפי נוהג שווה עם שאר התוש־בים". כן תבעו מן ההנהלה ש„תלך בעקבות עיריות אודיסה, קובנה ועיריות אחרות ותפנה לממשלה בב־קשה להשוותנו במהרה בזכויות המוניציפליות עם שאר התושבים", ושתדחה את מועד הבחירות „עד לפתרונה של בעיה זו".

תביעתם של היהודים נידונה ב־16 במאי בהנהלת העיריה, שניסתה להתחמק מלדון בה בהחליטה בהצבעה חשאית, וברוב של 20 קולות נגד שלושה, „לא לדון בבקשת התושבים היהודים מאחר שאין היא נתונה לסמכותם של נבחרי העיר". כתוצאה מהחלטה זו התפטר נציג היהודים הממונה בעיריה ז. מ. רבינוביץ מתפקידו[78].

בתשובתם להחלטת העיריה (מ־8 ביוני 1905) קבעו היהודים כי „קובעי גורלה של עירנו מתכסים בזדון בטענת אי־הסמכות, משום שאינם רוצים שיימצאו ביניהם נציגי היהודים, המהוים את עיקר תושבי העיר, והמספקים כמעט את כל האמצעים להחזקת מוסדותיה"[79], והביעו את מחאתם „נגד חבורת הריאק־ציונרים שהשתקעה בחזקה בעיריה", והודיעו כי אף יהודי בבוברויסק לא יסכים להתמנות לחבר העיריה, אלא אם כן ייבחר בבחירות חפשיות על־ידי בני עמו.

כבכל רוסיה לא היו תוצאות למחאה זו גם בבוב־רויסק והיהודים הורחקו בזדון מכל שיתוף פעולה בהנהלת העיריה, עד שפרצה באביב 1917 המהפכה הרוסית הדימוקראטית וביטלה את כל ההגבלות לגבי יהודי רוסיה.

אהדתם של החוגים האזרחיים למהפכה התבטאה גם בנכונותם להשתתף בשביתות הפוליטיות על־ידי סגירת עסקיהם עם הכרזת השביתה, ועל־ידי תרו־מות לקרנותיהן של המפלגות המהפכניות. אמת שבנ־כונותם זו של חוגים אלה מילא תפקיד מסוים הפחד מפני ידם הקשה של ה„דימוקראטים", אולם אין ספק שהפרעות ביהודים והמשך הדיכוי הפוליטי עוררו חוגים אזרחיים להגיש עזרתם מרצון טוב לאויבי המשטר האחראי לכל אלה, וקשה להבחין מהו חלקו של האונס ומה חלקו של הרצון הטוב בהשתתפות זו בשביתות הפוליטיות ובתרומות הכספיות.

8. בימי השיא של המהפכה — אוקטובר 1905

באוקטובר 1905 פרצה ברוסיה השביתה של פו־עלי הרכבת. בוברויסק, שעמדה על אחד מקווי מסילות־הברזל ההומים ביותר, הרגישה מיד בהפסקת התנועה. „הועד המאוחד של המפלגות המהפכניות" הכריז על שביתה כללית בת שלושה ימים. למרות פקודותיה

75. „הזמן" 28.3.05, גל׳ 69.
76. ר׳ Хроника ев. жизни 1905, גל׳ 9.
77. שם, גל׳ 20.
78. שם, גל׳ 21, וכן „פריינד" 1905, גל׳ 111.
79. שם, וכן „הזמן", 15.5.1908, גל׳ 105.

של המשטרה נסגרו כל בתי־העסקים בעיר ובתי־המלאכה הפסיקו את עבודתם. כאשר ניסו כמה בתי־מסחר לפתוח את דלתותיהם ביום השלישי לשביתה, יצאו יחידות־קרב של המפלגות המהפכניות והכריחו אותם באיומים לשוב ולסגור אותן. לבית־מסחר סיטו־נאי אחד, שבו נמשכה העבודה מאחרי התריסים המוגפים, פרצו כמה בחורים והחלו לחבל בסחורה, עד שנאלץ בעליו לסגור אותו. בשוק הבשר הוכה אחד הקצבים קשות, וכל השאר הבינו את הרמז וסגרו את אטליזיהם. משוטר שהזדמן למקום לקחו הבחורים את אקדחו והכוהו מכות נמרצות. ברחוב מוראביובס־קאיה התקיף משמר קוזקים „יחידת־קרב" כזו וכמה מאנשיה הוכו קשות. אולם המטרה — המשכת השבי־תה עד תום היום השלישי — הושגה.

הידיעה על מניפסט הצאר, שבו הבטיח קונסטי־טוציה לנתיניו, הביאה לכלל התעוררות רבה בעיר. המונים יצאו אל הרחובות. השלטונות אבדו עשתונו־תיהם וברחובות לא נראו לא שוטרים ולא קוזקים. לפנות ערב התקיימה ברחוב שוסיינאיה אסיפת־עם שהפכה לאחר מכן לתהלוכת־נצחון. במשך כל הלילה נעו ונדו ברחובות העיר בני נוער ופועלים, שרו שירים מהפכניים והקשיבו לנואמים. פה ושם נשמעו יריות, שבהן קידמו את פני „החופש" אנשי „יחידות־הקרב".

למחרת נערכה בגן התיאטרון אסיפת־עם רבתי. המונים באו לשמוע את דבר ה„דימוקראטים", שהשעה היתה משחקת להם. ה„בונדאים", שראו עצמם כאדוני המצב, קיבלו בקריאות בוז את פני הנואמים מהמפ־לגות הקטנות יותר — הס.ר. ו„פועלי־ציון". ואלה עזבו את האסיפה עם חסידיהם לאחר לקח מוחשי זה בהליכות דימוקראטיה. כתוצאה מכך התפורר „הועד המאוחד של המפלגות המהפכניות". בערב ערך ה„בונד" אסיפה גדולה באולם שטוק, שנמשכה עד אחרי חצות. עם סיום האסיפה באה הידיעה על הטבח שערך שר־הפלך קורלוב בהפגנת המונים בתחנת מסילת־הרכבת במינסק והעיבה על אוירת השמחה והתרו־ממות הנפש.

קרוב לחודש ימים נמשכו ימי „החופש". המשטרה איבדה את שליטתה בעיר והסמכות עברה לידי המהפכנים, ולמעשה לידיו של נח'קה יוכביד, שזכה בימים ההם לכינויו „נח'קה פוליצמייסטר". כל אותם ימים שררה מין אוירה של „חול־המועד" בעיר. הפו־עלים והשוליות היו מפסיקים מפעם לפעם את עבודתם ויוצאים לקחת חלק בהפגנות ובאסיפות.

השמועה על גל הפרעות שעבר על מאות ערים ועיירות יהודיות הסעירה את הרוחות. המפלגות החלו לחזק את היחידות הקרביות שלהן. שליחיהן עברו בבתיהם של האמידים והעשירים וגבו מהם תרומות לקניית נשק להגנה עצמית. התרומות ניתנו לרוב מרצונם הטוב של נותניהם. נקנה נשק חדש והבחורים התאמנו בו. לחברים מן השורה חולק נשק קר. נפחים הכינו רמחים וכידונים. כן הוכנו מגלבים שגולות־עופרת בקצותיהם. אגודת „מכבי־האש" עמדה אף היא על המשמר. הוקמה אגודת „צלב אדום", שבה לקחו חלק הבחורות והחלושים שבבחורים. רופאים נתנו להם שיעורים בעזרה ראשונה. משמרות של בחורים עברו בלילות ברחובות העיר.

אולם גל הפרעות פסח על בוברויסק. השלטונות לא היו מוכנים עדיין בימים ההם לתמוך בגלוי בפור־עים, ומאחר שליסודות המועדים לפרעות היה ברור כי עתידים הם להיתקל בהתנגדות איתנה מצד היהו־דים, לא ניסו לפצות פה. אגב, בימים ההם לא היו פרעות ביהודים בכל פלך מינסק, חוץ מבעיר רצ'יצה.

9. המרד במבצר [80]

בסוף שנת 1905 זיעזע את העיר בוברויסק מרד חיילים ב„גדוד הדיסציפלינרי" בבית־הסוהר הצבאי שבמבצר. בימים ההם היו כ־800 איש, כמחציתם מלחים, עצורים במבצר. הם היו נתונים למשטר חמור של מזון זעום, ענשי גוף ועבודה קשה. בבוקר אחד בחודש דצמבר לא יצאו החיילים הענושים מקסרקטי־ניהם עם קול תרועת החצוצרה שקראה להם לצאת לעבודתם. לאחר מכן התאספו החיילים בחצר בית־הסוהר הצבאי ותבעו כי מפקד בית־הסוהר יבוא לשמוע את טענותיהם. הם תבעו את שחרורם המידי של כל אלה מהם שמועד ענשם תם, את הקטנת מועד מעצרם של שאר האסירים, את ביטול ענשי הגוף ואת הטבת המזון. המפקד הבטיח להעביר את תביעותיהם לממונים עליו.

עד שתבוא התשובה לתביעות אלה השתלטו האסירים על קסרקטיניהם, גירשו את כל הקצינים

80. תיאור המרד במבצר לפי זכרונותיו של גארעליק בקובץ „1905 אין ווייסרוסלאנד" (מינסק 1925, עמ' 102—115), וכן לפי זכרונותיו של מ. אלקין ב„צוקונפט" 1956.

משטח בית־הסוהר, תפסו את מחסני המזון ואף את מחסן הנשק וציפו בסבלנות לבוא התשובה. השלטו־נות החליטו לדכא את השביתה בכוח. לעזרתו של חיל־המצב המקומי, שהיה נתון זה כמה חדשים לתע־מולה מהפכנית, נשלח גדוד עונשין מיוחד ממינסק. בשעות הבוקר הקיפו פלוגות חיילים מזוינות את קסרקטיני בית־הסוהר ותותחים כוונו אל חדרי מגורי־הם של המתמרדים. זמן של שלושה ימים ניתן להם למסור את נשקם ואת מארגני המרד, ולאחר שלא נענו לתביעה זו, נכנסו לחצרם שלוש מחלקות חיילים והחלו לפרק מהם את הנשק בלי שנתקלו בהתנגדות כלשהי. ארבעים איש ממארגני ההתמרדות נאסרו. מהם שמסרו עצמם ומהם שנמסרו על־ידי חיילים אחרים.

בינואר 1906 התקיים משפטם הצבאי של 13 איש מבין הנאסרים. עשרה מהם, ובראשם מי שעמד בראש ההתמרדות החייל יאקושיב, נידונו למות; שלושה לעבודת־פרך.

המהפכנים בעיר החליטו להבריח את הנידונים למות. בארגון הבריחה פעלו אנשי „הפלוגה הקרבית" של ה„בונד" (בהם נח׳קה יוכביד, יצחק גורבאטי, אפרים איטשה גורליק וו. נורקין) ואנשי „הארגון הצבאי המהפכני", שבו לקחו חלק כמה מחיילי המבצר, וחוג אנשי ה„איסקרה" בבוברויסק.

בתיווכו של מנדל אלקין, שהיה מקורב לבונדאים, הסכים ד"ר אלכסנדר פפירנא (בנו של הסופר א. י. פפירנא), רופא בבית־החולים הצבאי, למסור לאסירים הנידונים למות סם משלשל, ולהכניסם לאחר מכן, כחשודים במחלה מידבקת, לחדר מופרש בבית־החולים הצבאי. החדר היה בקומה השלישית ושני חיילים מהימנים שמרו על הכניסה אליו יומם ולילה.

בעזרת טבח בית־החולים, שהיה קשור עם הארגון הצבאי־המהפכני, הועברו לשומרי החיילים סיגריות שבהן הוטמן חומר מישן (החומר נמסר למארגני הבריחה על־ידי הרוקח ק. רוגינסקי). לאחר חצות ליל התיצבו המארגנים, כעשרה אנשים, בסביבות בית־החולים. האסירים ניסרו את שבכת־הברזל בחלון חדרם וירדו אחד אחד בחבל מן הקומה השלישית. מהם הובלו מכאן למקומות מחבוא בעיר ומהם הגיעו לתחנת הרכבת ונסעו ברכבת לאחת התחנות הסמוכות לעיר. רובם של האסירים הוברח לאחר מכן לחוץ־לארץ. בסך הכל ברחו 12 איש (בהם שלושה שעוד לא נגמר דינם). ראש המתמרדים, יאקושיב, נמצא במאסר מבודד, ולאחר מכן הוחלף פסק־דינו מעונש מות לעבודת־פרך עולמית.

10. המהפכה במורד

עם דיכוי המרד בגדוד הדיסציפלינרי החלו השל־טונות לפרוש מחדש את רשתם על העיר.

המהפכנים עצמם הגיעו למבוי סתום. שוב לא נשאר להם מה לעשות, שהרי לא היה בכוחם בעיר פרובינציאלית כבוברויסק להכריע בקרב את השלטו־נות. בעיר החלה תקופת ה„אכספרופריאציות". הפותח בה היה דווקא סניף ה„בונד" המקומי. חבורה קטנה של הפלוגה הקרבית בפיקודו של נח׳קה יוכביד יצאה לעיירה שצ׳דרין, הקיפה את שני המוסדות הממשלתיים במקום, את חנות היי"ש הממשלתית ואת משרד הדואר ושדדה כ־4000 רובלים במזומנים ובבולי־דואר. נח׳קה נסע להביא את המלקוח לועד המרכזי של ה„בונד" בוילנה, אולם שם קיבל נזיפה חמורה מחברי הועד, שהודיעו לו כי ה„בונד" שולל בכל תוקף פעולות מעין אלה. הדברים הגיעו לידי כך שהועד דן בפירוק סניף המפלגה בבוברויסק. בסופו של דבר הגיעו לידי פשרה — הועד קיבל את הכסף, אבל אסר באיסור חמור להמשיך בפעולות אלה.

אולם מעשי אכספרופריאציות נוספים נמשכו בעיר עד סוף 1907, מהם על־ידי אנשים שקראו לעצמם „אנרכיסטים" ומהם על ידי אנשי העולם התחתון, שהסוו את השוד במסוה של פעולה מדינית. באחד ממעשי־השוד האלה נהרג בעל בית־חרושת לטבק סטי־סון. השודדים נתפסו, ואחדים מהם, ביניהם האנרכיסט שמואל שפירא, הומתו בתליה[81].

כן נמשך המאבק המקצועי בעיר בשיטות של טרור. בעת שביתת אופים, בסתיו 1906, שתבעו יום

81. פרשת רצח סטיסון מסופרת לפי זכרונותיו של גארעליק בקובץ הנ"ל, עמ׳ 116. סיפורים דומים על רצח סוחר יהודי בעת אכספרופריאציה, המשתנים בפרטים רבים וחשובים, מצויים בזכרונותיו של ב. כצנלסון („ערכים גנו־זים" 1959, עמ׳ 99), שלפיו היה הרוצח בן למשפחת פלוטקין וברח מן העיר; ובזכרונותיו של ל. לוינסון (ספר זה, עמ׳ 405), לפיו היו הרוצחים אנרכיסט שבא מחוץ לעיר בשם זלצר ועמו בן למשפחה עשירה ומיוחסת בעיר, ולאחר הרצח איבד זלצר עצמו לדעת. יתכן כי שלוש הגירסאות הללו מתיחסים למקרים שונים (לפי לוינסון לא מת סטיסון, אלא נפצע פצעים חמורים ונרפא מפצעיו); ויתכן שהכוונה לסטיסון בידיעה שבאה ב„פריינד" 9.11.07, גל׳ 246, על רצח סוחר יהודי ע"י „אנרכיסטים".

עבודה של עשר שעות והתחלת העבודה במוצאי־שבת רק לאחר חצות — יצאה חבורה גדולה של חברי „הפלוגה הלוחמת" של ה„בונד" לאלץ את האופים, שהמשיכו בעבודתם בלי פועליהם, לסגור את המאפיות. במאפיית האחים קאראבאייב פרצה התנגשות בין הלוחמים לבין האופים ובני משפחתם. בעת ההתרת־שות ירה מפקד הפלוגה ברנשטיין מאקדחו והרג את אחד האחים. מיד הסתלקו הלוחמים. ברנשטיין התחבא וברח לאחר זמן לארצות־הברית[82]. השביתה נגמרה בפשרה, לפיה צומצם מספר שעות העבודה לעשר שעות, אולם יחד עם זאת הוקטן בהתאם לכך שכר עבודתם של השובתים.

עוד לפני כן, בינואר 1906, התקיים בעיר הגיוס השנתי לצבא, שנדחה לכמה חדשים עקב ימי „החופש". עשרות רבות של צעירים מפעילי המפלגות המהפכניות נקראו ללשכת הצבא. בהם היו נח'קה יוכביד ופעילי „הפלוגה הקרבית" שלו אברהם אשכנזי והשל וולפסון. כל אחד מהמתגייסים מבין חברי ה„בונד" והקרובים לו הצהיר על השאלה מה דתו: „סוציאל־דימוקראט". לפי עדות אחרת הצהירו המתיצבים כי ישתמשו ברו־בים לא על מנת לירות בעם, אלא נגד שונאי החירות והעם[83]. בקרב הקרואים לצבא מבוברויסק ומהעיירות והכפרים הסמוכים לה נערכו אסיפות מהפכניות. השל־טונות התיחסו באורך רוח לכל ההפגנות הללו. לאחר ההתיצבות והגיוס לצבא ברחו כמחצית מן המגויסים (במקרה שברח המתיצב לפני גיוסו היתה משפחתו, אם היה יהודי, נקנסת בקנס כבד של 300 רובלים). חלק מן הבורחים מצא מקלט בוילנה, באודיסה וב־ערים אחרות. רבים ברחו לארצות־הברית. נח'קה יוכ־ביד נקרא להתיצב בוילנה. למרות מצב בריאותו הרעוע גויס לצבא. כעבור חודש ימים ברח נח'קה מן הקסרקטין. הוא נדד כשנתיים בערים שונות בדרום רוסיה, נתפס, הוחזר לשירות הצבאי בוילנה ושוחרר לאחר שנתיים ימים. רק ב־1910 חזר לבוברויסק עירו.

באביב 1906 נערכו הבחירות לדומה הראשונה. ה„בונד" הכריז חרם על הבחירות וניסה לפוצץ את אסיפות הבחירות ולהטיל אימה על הבוחרים על מנת שימנעו מללכת לקלפיות. אותה שנה הרגו אנשי ה„בונד" את השוטר קארפנקו, שהיה ידוע בפעולתו נגד המהפכנים. בעת לוייתו עמדו יחידות ההגנה העצמית על המשמר מחשש של התפרצות מצד ההמון הנוצרי. אולם רק מקרה אחד של התפרצות ושוד של מאפיה בוצע ע"י המלוים בחזרם מן ההלויה, ומיד פוזר האספסוף על־ידי אנשי המגן והמשטרה.

מיום ליום נחלשה התנועה המהפכנית. הפעילים שבה, שהיו מוכרים יפה למשטרה, נטשו את העיר. החלה הגירה גדולה של פעילי המהפכה והקרובים להם לאמריקה. דומה ששכבה שלמה של מהפכנים פעילים עזבה אז את העיר. בועידה השביעית של ה„בונד" בקיץ 1906 בלבוב יצג הציר מבוברויסק 456 חברים בסך הכל[84]. נמשך רק המאבק המקצועי, שקיבל אף הוא, הודות לתנאים החדשים שהשתררו ברוסיה, אופי ליגלי למחצה. ב־1907 הוקם בעיר משרד מרכזי של כל האגודות המקצועיות, שהיו קשורות עם ה„בונד"[85].

בסוף 1907 התקיימו בבוברויסק אגודות מקצו־עיות של נגרים, חייטים, פועלי מתכת, סנדלרים ות־פרים, אופים, פועלי בתי־חרושת ומבשלות, שהיו קשו־רים במשרד המרכזי הנ"ל, שבו השתתף גם נציג ה„בונד". מצבן של האגודות היה בכל רע. רק משליש עד מחצית החברים שילמו מסי חבר. לא התנהלה כמעט כל עבודה תרבותית. האגודות המבוססות ביותר היו אלה של הסנדלרים, הנגרים ופועלי המתכת.

ה„בונד" ראה את תפקידו לשמור שלא יחדרו לאגודות חוגי ס.ס., שדגלו בימים ההם בנייטראליזציה של האגודות והפיכתן לארגונים בלתי־מפלגתיים[86].

בעלי־הבתים למדו אף הם לקח, התארגנו וענו פעמים רבות לשובתים בהכרזת לוקאוט (סגירת בתי־העסק). סכסוכים אלה הסתיימו לרוב בפשרות. כך הסתיים בפשרה בסוף 1906 סכסוך עבודה גדול בין בעלי הנגריות לבין פועליהם. הפועלים הכירו במשרד איגוד בעלי הנגריות כנציג כל נותני עבודתם, ויום העבודה צומצם מ־11 שעות ל־9 שעות. שביתה גדו־לה של הצבעים נכשלה לחלוטין. מאבקם הארוך של פועלי המחט הסתיים ב־1908 בהסכמת נותני העבודה ליום עבודה של 8½ שעות. במשך שנת 1908 הופסקה

82. ר' זכרונותיו של גארעליק בקובץ הנ"ל, עמ' 128. ב„פאָלקס צייטונג" הוילנאי, בטאונו של ה„בונד" (מס' 115, מ־2.9.06) באה התנצלות של סניף ה„בונד" בבוברויסק על הרצח (ר' עמ' 384 בספר זה).

83. ל. עפשטיין. נאכקע יאָכוויד, „דורות בונדיסטן" (קובץ), ניו־יורק 1956, כרך א', עמ' 426, וכן בספר זה, עמ' 401.

84. ר' „די געשיכטע פון בונד", ח"ב, עמ' 363. אותה שעה היו בוילנה 1300 חברים, במינסק 600, בפינסק 325 חברים.

85. שם, עמ' 429.

86. „די האָפנונג" 1907, גל' 21, כתבה מבוברויסק.

אף פעולת המאבק המקצועי. המהפכה באה לקצה.

אף־על־פי־כן נשאר בעיר גרעין מאורגן של „בונדאים". ובשנות 1908—1911, „שנות־האפלה" של התנועה המהפכנית, כאשר התפוררו מרבית הסניפים של המפלגה ואלפים רבים מחבריה נטשוה או שקעו בחוסר מעש, כותב חבר מרכז ה„בונד" א. ליטבאק, שרק בערים פינסק, הומל, בוברויסק, גרודנה, לודז' וריגה נשארו ל„בונד" „ארגונים חזקים במקצת" [87].

בדו"ח מהימים ההם נמסר כי בבוברויסק עוסקים בויכוחים בחוגים צרים „על הצורות הליגליות והבלתי־ליגליות של עבודת ה„בונד' ולעת עתה אין עושים כלום" [88]. לועידה השמינית של ה„בונד", שהתקיימה בסתיו 1910 בלבוב, נשלחו צירים מעשר ערים בסך־הכל. את בוברויסק יצג בה ברל קצנלסון [89].

87. א. ליטבאק, „מה שהיה", עין־חרוד 1945, עמ' 220.

88. „געשיכטע פון בונד", ח"ב, עמ' 541.
89. שם, עמ' 576. מובן מאליו שאין זה ברל כצנלסון, שעלה ארצה ב־1909.

פרק חמישי

ערב מלחמת־העולם הראשונה

1. פני בוברויסק ערב מלחמת־העולם הראשונה

עם שוך גלי המהפכה הרוסית הראשונה באו לבוברויסק שבע שנים שקטות, שנות גידול והתפתחות, שהופסקו רק עם פרוץ מלחמת־העולם הראשונה בקיץ 1914, או ביתר דיוק, עם התקרבות החזית אל העיר בשנה שלאחר מכן.

„מצבה החמרי של עירנו, בהשוואה לערים אחרות שבתחום־המושב — כותב בן בוברויסק ב„הצפירה" בסוף שנת 1912 — אינו נותן פתחון פה להתאונן — בזה אין כל ספק. מלבד מסחר היער, העומד פה על מדרגה גבוהה עד למאוד, הנה גם החנונות, גם האומנות מתפתחות באופן רצוי למדי" [1].

„אוקראינה זעקה — כותב בזכרונותיו אבא אחימאיר — הבו לנו בולי־עץ לבניה, לוחות־עץ לרהיטים, אדני־עץ למסילות־ברזל, סמוכות־עץ למכרות הפחם של דונבאס ולמכרות הברזל של קריבוי־רוג, ובניהם של בעלי בתי־מרזח וטחנות־קמח הפנו את מרצם ליערות־העד של פוליסיה שבדרום בילורוסיה ולשטחי־בראשית שעל שתי גדות הברזינה" [2].

מספר תושביה של בוברויסק, גויים ויהודים, גדל בהתמדה, כפי שמעידים הנתונים הרשמיים הבאים בטבלה דלהלן:

השנה	תושבים	מהם יהודים	% היהודים
1897	34,336	20,759	60.1%
1905	38,431	23,465	61.1%
1914	42,309	25,876	61.1%

מספר הבנינים בעיר גדל מ־1895 עד 1910 מ־2520 (מהם 126 בתי־חומה) עד 3549 (מהם 403 בתי־חומה) [3].

השיפור הכלכלי בעיר מצא ביטויו בכמה שינויים וחידושים שנעשו לשיפור העיר ותיקונה. בקיץ 1909 הוחל בריצופם של כמה מן הרחובות הראשיים [4] ולשם כך הוטלו כמה מסים מיוחדים, בהם מס ששולם על הסחורות הבאות אל העיר ברכבת. ברחובות העיר הראשיים התקינו פנסי־רחוב, מהם פנסי־גז (כ־50 בשנת 1910) ומהם פנסי־נפט (כ־192 בשנה ההיא) [5]. הותקנה רשת טלפונים ואנשים אמידים ובתי־מסחר החלו להתקין מכשירי טלפון בבתיהם. פה ושם נבנו בתי־חומה בני שתים, אף שלוש קומות. ואף החידוש הגדול, בתי־הראינוע, מצא דרכו חיש מהר לבוברויסק ואנו קוראים במודעות שהופיעו בעתונים המקומיים על שלושה בתי־הראינוע (אלקטרו־תיאטר בלשון הימים ההם): „Весь Мир", שבעליו היה אז פיינברג, „Гигант", שבעליו היה ל. בלנקי, ו„עדן".

1. „הצפירה" 10.12.1912.
2. א. אחימאיר, „ימים נוראים", „חרות" 14.9.58.

3. ר' Экономика Белоруссии в эпоху империализма (להלן Экономика), מינסק 1963, עמ' 171.
4. ר' „הד הזמן" 19.6.1909.
5. Экономика, עמ' 185.

על גידולה והתפתחותה של העיר יעידו גם הנסיונות להקים בה עתונות יומית מקומית. עתונים אלה, שנועדו לספק אינפורמציה כללית ומקומית לקהל הקוראים הרחב, הופיעו ברוסית, אולם מוציאי־הם לאור, עורכיהם ומרבית הכותבים בהם היו יהודים.

עוד בקיץ 1904 קיבל מוכר־הספרים יעקב גינזבורג רשיון להוציא עתון בשם Бобруйский Листок[6], אולם רק באוגוסט 1911 החל לצאת למעשה העתון היומי Бобруйские Отклики („הדי בוברויסק"), שנסגר לאחר 9 חדשים.

בפברואר 1913 החל ב. בכרך להוציא לאור את העתון Бобруйская Жизнь („חיי בוברויסק"), שאף הוא לא האריך ימים אלא עד פרוץ מלחמת־העולם הרא־שונה. חיים ארוכים יותר היו ל־Бобруйский Курьер („הרץ מבוברויסק"), שהחל להופיע בחודש הראשון למלחמה והוסיף לצאת עד סופה. בימי הכיבוש הגרמני (1918) יצא בעיר העתון Бобруйский День („היום הבוברויסקאי").

בד בבד עם התרחבות המסחר בעצים התפתחה גם תעשיית העץ על ענפיה השונים: מנסרות, תעשיית לבידים, תעשיית רהיטים. ראוי להזכיר את המנסרה הגדולה של מירנבורג ורבינוביץ, שהעסיקה כ־200 פועלים.

בשנים אלה התפתחה בבוברויסק גם תעשיית המזונות והמשקאות, ביחוד מוצרי חלב, משרפות יי"ש וסוכריות.

נתונים רשמיים קובעים כי מ־1900 עד 1913 עלה מספר מפעלי התעשיה בבוברויסק מ־8 עד 26; מספר הפועלים בבתי־החרושת — מ־346 עד 1584 ותוצרתם מ־833,800 רובל ל־2,254,300 רובל. בוברויסק תפסה

6. ר' „פריינד" 2.7.1904.

Цѣна отдѣльного № 40 к. въ др. городахъ и на ст. жел. д. 54 к.

Четвергъ 3 октября (20) 1918 г.

Бобруйскій ДЕНЬ

№ 120

Подписная цѣна 1 мѣс. 9 р.

ЕЖЕДНЕВНАЯ ГАЗЕТА

Еврейская опереточно-драматическая труппа Я. С. Гузика Ш. Б. Цукера

Въ Четвергъ 3 Октября

ХИНЬКА-ПИНЬКА

כינקע־פינקע

Театръ Весь-Міръ сегодня

Смерть несправедлива

Леч. вино Нинкина

Театръ Гигантъ Спѣшите видѣть Только три дня

СИБИРСК. БРОДЯГ

Между чувствомъ и долгомъ или глазъ мертвеца

Электро-театръ Художественный только 2 дня

Прекрасная художественная драма итальянской художественной серіи

(траурный маршъ)

...ЗД КРЫЛОМ СМЕРТИ

Опытный преподаватель даетъ уроки

Акушерка

Матеріалы для устройства электр. освѣщенія

Выгодныя условія

Приглашаютъ

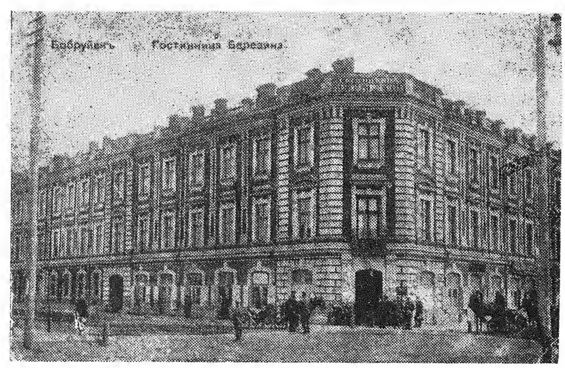
אחד העתונים היומיים של בוברויסק

אַ באָברויסקער טאָג־צייטונג

את המקום השלישי בפלך (לאחר מינסק ופינסק) מבחינת התפתחותה התעשייתית[7].

עם זאת לא פחתה שכבת העוני בעיר, והדבר מובן — די היה שתפוץ השמועה כי יש שבר בבוב־רויסק ומשפחות עניות מפינות שונות בסביבה היו עוברות לחפש מחייתם בה. התגברות השנאה ליהודים בחוגי האדמיניסטראציה, שהתבלטה בעת שלטונו של שר־הפלך גירס בפלך מינסק, מצאה ביטוי בהחמרת הפיקוח על זכות מגוריהם של היהודים בכפרים. משפ־חות רבות שישבו שנים בכפרים במחוז בוברויסק גורשו ממקומות מושביהם[8] ונאלצו לעבור בחוסר כל לבוברויסק. רבים מהם לא מצאו דרך אלא להגר לארצות שמעבר לים[9]. בבוברויסק הוקם משרד הגירה מחוזי של חברת יק״א, שתפקידו היה לספק אינפור־מציה למהגרים על תנאי הנסיעה ולדאוג לסידורם של דרכונים ותעודות אחרות ולהשגת כרטיסי נסיעות במחירים מוזלים. דרך המשרד עברו מהגרים מבוב־רויסק ומהסביבה. בשנת 1910 הגיע מספרם ל־900, ב־1911 ל־1197 וב־1912 ל־1442[10]. לגבי 1912 ידוע לנו כי 497 נפש מן המהגרים הללו היו תושבי בוב־רויסק, רובם בעלי־מלאכה וסוחרים זעירים.

מלחמת־העולם הראשונה הביאה לעיכובו של תה־

בוברויסק החדשה: בית־המלון „ברזינה"
די נייע באָברויסק: האָטעל „בערעזינאַ"

ליך התחדשותה של העיר, ושנות ההרס שבאו אחריה — אף לנסיגה מסוימת. החדש החל אך להטביע חותמו על העיר. בנינים חדשים וגדולים קמו פה ושם, רחובות ראשיים שינו את מראם, אך בוברויסק הישנה, בוב־רויסק של עץ ושל ביצות, עוד לא הספיקה לעבור מן העולם בתקופה קצרה זו, והיוותה עדיין את רוב־רובה של העיר. השוק הגדול, פרבר העוני „סלובודה", ארב־עים בתי־הכנסת, המבצר וה„פוליגון" — כל אלה, בהצטרפם לשתי תחנות־הרכבת ולנוף הנצחי של הבר־זינה — הכריעו עדיין במראותיה של העיר גם בשנים אלה, ובכל זאת מורגש היה כי העיר אינה קופאת על שמריה וצועדת לקראת התחדשות והתפתחות רבה ושינוי גמור של צורתה החיצונית.

2. האינטליגנציה הבוברויסקאית ופלגותיה

שכבת האינטליגנציה, שכבת המשכילים שקיבלו חינוכם או חלק ממנו בשפה הרוסית, הלכה וגדלה בשנים אלה והשפעתה בעניני הקהילה מכרעת היתה את השפעתם של הרבנים והגבירים, שמשלו בכיפה בבוברויסק במאה הי״ט. האינטליגנציה היתה הרוח החיה בחייה הציבוריים של העיר. העולם הישן הסתפק בכך שניסה לשמור בעקשנות על עמדותיו.

הימים הטובים בהם היתה אינטליגנציה זו חבורה אחת, שהתרכזה סביב ביתו של רופא־השיניים בנדיקט גצוב, עברו ללא שוב. האינטליגנציה, אם כי היתה מקיימת מגע חברתי, התחלקה עתה לכיתות ולמפלגות רבות, שאפשר להגדירן ולהכלילן בשלושה זרמים ראשיים. הזרם הראשון הוא האינטליגנציה „הרוסית". זה היה הזרם הותיק ביותר, זרם ששאף להתקרבות לתרבות הרוסית ולעם הרוסי וראה את עיקר תפקידו בהפצת השכלה וידיעת השפה הרוסית בין ההמונים.

זרם זה יחס חשיבות להטבת מצבם של בעלי־המלאכה והסוחרים הזעירים על־ידי פיתוח מוסדות עזרה הדדית וטיפוח חינוך מקצועי. הוא קיים קשרים עם החברות הותיקות של האינטליגנציה היהודית־רוסית, „חברת מפיצי ההשכלה", שסניף רשמי קם לה בבוברויסק בקיץ 1909[11], חברת אור״ט וחברת יק״א. מבין נציגיו העיקריים בבוברויסק יש להזכיר את בנ־דיקט גצוב ואשתו, את ד״ר פפירנא, את גינזבורג, ראש הקד״טים בבוברויסק, ואת מ. י. ברודסקי, שבא לבוב־רויסק ב־1899 ושימש מנהל „הבנק המאוחד". הוא היה שתדלן תדיר בפני השלטונות בעיר ובפלך לטובת יהודי בוברויסק ונבחר לבורר יהודי בבחירות לשתי הדומות האחרונות — השלישית והרביעית[12].

---

7. ר' Экономика, עמ' 53.
8. ר' „הזמן" 5.7.1912, 7.12.1912, 16.2.1913; „היינט" 10.9.1913.
9. ר' „היינט" 10.9.1913.
10. ר' „פריינד" 10.2.1913, וכן „היינט" 23.4.1913.

11. ר' „הד הזמן" 19.6.1909.
12. ברודסקי מת בן 46; ר' „הזמן" 15.3.1913.

הזרם השני בקרב האינטליגנציה היה הזרם הציוני. לציונים היו שרשים עמוקים בקרב המוני היהודים בבוברויסק והיו להם קשרים מסוימים עם החוגים הדתיים בעיר. מחוץ לפעולה המפלגתית המצומצמת, הארגונית והתעמולתית, טיפחו הציונים את החינוך העברי ותמכו ב„חדר המתוקן" בעיר. הם קיימו קשרים עם התנועה הציונית, עם התנועה העברית במדינה („חובבי שפת עבר") ועם ארץ־ישראל. ראשי המדברים בזרם זה היו הותיקים י. א. אסתרין, יוסף דובקין, שמואל אלכסנדרוב וא. ל. מזא"ה (ר' להלן הסעיף המיוחד לתנועה הציונית בבוברויסק).

הזרם השלישי היה הזרם האידישאי־בונדאי. זרם זה ינק כוחו משרידי התנועה המהפכנית ומה„בונד", שנשארו בעיר לאחר כשלון מהפכת 1905, ומאחר שאי־אפשר היה לנהל פעולה פוליטית מהפכנית התרכזו אנשיו בפעולה תרבותית, כשעיקר תשומת לבם נתונה לטיפוח שפת אידיש ותרבותה. השפעתם היתה רבה ב„ספריה העממית", בה ניהלו מאבק עם הציונים. כן ניסו להוציא לאור שבועון ציבורי־ספרותי באידיש („באברויסקער וואכענבלאט"). כן השתדל חוג זה להזמין לבוברויסק להקות תיאטרוניות באידיש. ראשי המדברים בחוג זה היה מנדל אלקין ומנהיג ה„בונד" נח'קה יוכביד, שפרש מפעולה מהפכנית גלויה ועקב מצב בריאותו הרעוע לא פגעו בו השלטונות. מבין הצעירים התבלט א. ד. קירזשניץ [13].

סימנים להתעוררות מחודשת של פעילות מהפכנית נראו בבוברויסק בשנת 1912, והיו כרוכים בהתעוררות הכללית בתנועה המהפכנית, שבאה לאחר הטבח שערכו קלגסיו של הצאר בפועלי מכרות הזהב על הנהר לינה בסיביר באביב 1912. ה„בונד" המקומי, שהיה בין סניפי ה„בונד" המעטים שקיימו גרעין של ארגון מחתרתי מתמיד אפילו בשנות הריאקציה השחורות ביותר במדינה (ר' לעיל עמ' 72), אירגן שביתת מחאה בת יום אחד בכמה בתי־חרושת בעיר נגד הטבח בלינה. מיד נערכו חיפושים בבתיהם של החשודים בארגון הפעולה, וחמישה אנשים שבבתיהם נמצא חומר בונדאי (בין השאר חותמת „די באברויסקע אָרגאַניזאַציע פון בונד") הובאו למשפט בוילנה [14], בהם היה מזכיר ה„בונד" בבוברויסק מ. הלפאנד.

13. קירזשניץ היה אח"כ לקומוניסט ולאחד מהביבליוגרפים החשובים של ספרות אידיש ועתונותה בברית־המועצות.
14. ר' „הײַנט" 20.10.1913.

בסתיו תרע"ד, ערב החגים, עבר בבוברויסק גל שביתות של פועלים בבתי־המלאכה. שבתו חייטים, תופרות, רצענים ונגרים. בעלי־הבתים, שחששו להפסיד את עונת החגים, מילאו את תביעותיהם של העובדים שכללו: א) הכרה בארגונם המקצועי; ב) יום עבודה בן 9 שעות, ותביעה פוליטית מובהקת — ג) הכרה באחד במאי כיום חג [15].

לגבי תולדות האינטליגנציה בבוברויסק אין לפסוח על תקופת ה„אכסטרנים" שעברה בבוברויסק כבערים אחרות ברוסיה בשנות 1907—1911. אותו נוער שנהר לפני מהפכת 1905 לישיבות חיפש דרך להשכלה כללית ול„תכלית", הכרוכה בתעודת־הבגרות של הגימנסיה. בחורים ובחורות, בני בוברויסק ובני עיירות וכפרים שבסביבה, בילו ימים ולילות בשינון ספרי־הלימוד הרוסיים, למדו רוסית ולטינית, מתימטיקה ופיזיקה וכל שאר המדעים הנדרשים לשם קבלת התעודה הנכספת, כשהם ניגשים שנה שנה לבחינות החיצוניות ונבחנים על חומר של כיתה אחת או שתים בבת אחת. מורים מכל הסוגים מצאו לחמם בהוראת האכסטרנים. נוסדה אפילו „אגודת אכסטרנים" („עקסטערנען פעראיין") שדאגה לספק מורים במחיר מוזל למחוסרי אמצעים.

תקופת האכסטרנים חלפה, כידוע, לאחר שמיניסטר ההשכלה הרוסי פקד להרחיב את גזירת „הנורמה הפרוצנטית" גם לגבי נבחני־החוץ — האכסטרנים. אבל היא השאירה אחריה שכבת צעירים ממורמרים (רק חלק קטן מהם הגיע למטרתו — תעודת־הבגרות), משכילים לשליש ולרביע, שרובם עסקו בהוראה בבוברויסק ובעיירות ובכפרים שבסביבה; אחרים הפכו לפקידים, מזכירים ולבלרים בכל מיני משרדים [16].

3. התנועה הקואופרטיבית

שדה הפעולה שלגביו לא היתה מחלוקת בין הזרמים השונים של האינטליגנציה היה טיפוח התנועה הקואופרטיבית, שכוונתה היתה להיטיב את מצבן של שכבות העוני — בעלי־המלאכה והסוחרים הזעירים — תוך תמיכה והדרכה להפעלת העזרה ההדדית ביניהם.

אחד המפעלים הקואופרטיביים המרכזיים היתה „האגודה לחסכון והלוואה לבעלי־מלאכה וסוחרים

15. ר' „הײַנט" 8.9.1913, וכן „הד הזמן" 22.8.1913.
16. בענין האכסטרנים ר' כתבה של צבי הירשברג, ב־„הײַנט" מ־8.1.1913 (גל' 7).

זעירים", שנוסדה בנובמבר 1900. האגודה היתה מיוסדת על מניות. כל מי שקנה מניה בעשרה רובלים היתה לו הזכות לקבל מלוה עד שלושים רובל בלי ערבות ועד 80 רובל בערבות. „המוסד הזה — כתבו ל„הצפירה" — הביא תשועה גדולה לחנונים ולסוחרים הקטנים. גם לבעלי־המלאכה שקצרה ידם עד כה לקנות את החומר הדרוש למלאכתם"[17]. ראוי לציין כי בין המסייעים להקמתה היה בן הדור הישן, הגביר בועז רבינוביץ, שתרם 3000 רובלים לקרן הקופה בראשיתה[18]. הקופה התפתחה יפה וגדלה משנה לשנה. מתחילת 1902 כבר נמנו בה 800 חברים[19], ובאוקטובר 1907 הגיע מספרם ל־2681, מהם כ־40% בעלי־מלאכה, כ־30% סוחרים זעירים והיתר — עיסוקים אחרים (פקידים, מורים וכו'). בינואר 1909 היו באגודה 3000 חברים והנהלתה החליטה להחל בביטוח חיים של החברים הרוצים בכך[20]. ב־1913 היה מספר החברים 4000 איש, שהיוו יחד עם בני משפחותיהם חלק ניכר מתושבי העיר היהודים, ו„שמה יצא בעולם היהודי כאחת מאגודות האשראי הקואופרטיביות היהודיות הגדולות והעשירות ביותר"[21]. כאשר חגגה האגודה את שנת העשור הראשון לקיומה בסוף 1910 השתתפו בחגיגה נציגיהן של 35 אגודות הלוואה וחסכון יהודיות ונציגי יק"א, שהגישה עזרתה לאגודה[22].

מוסד קואופרטיבי אחר שזכה לפרסום אף מחוץ לתחומי בוברויסק, כדוגמה למוסד עזר לבעל־המלאכה היהודי, היה „המחסן הציבורי לרהיטים" („געזעלשאַפטלעכער סקלאַד פון מעבעל־פּראָדוקטן") שקם ב־1904. למחסן זה היו הנגרים מוסרים את תוצרתם לשיווק „מבלי להיזקק לתיווך סוחרי הרהיטים"[23]. הנהלת המחסן שילמה להם 75% מערך סחורתם עם קבלת הרהיטים, ואת היתרה מיד לאחר המכירה, בניכוי 5% הוצאות השיווק. המחסן דאג שהנגרים יוכלו ליצר בלי הפסק את תוצרתם בלי לדאוג למכירתה. חוץ מזה סיפק המחסן לנגרים עצים טובים ויבשים וחמרים אחרים ישר מבתי־החרושת במחירים זולים[24].

17. „הצפירה" 1901, גל' 8.
18. „הצופה" 1903, גל' 274.
19. שם, גל' 28.4.1903.
20. ר' „פריינד" 7.1.1909.
21. א. קירזשניץ, „יודישע בעלי־מלאכות", „די יודישע וועלט" 1913, חוב' 9, עמ' 114.
22. „נוֹבי ווֹסחוֹד" 1911, גל' 34.
23. „פריינד" 24.6.1904.
24. ר' דו"ח של חברת אור"ט לשנת 1912 (רוסית), עמ' 30.

מימונו הראשוני של המחסן בא לו מעדפי הכספים שהוענקו לטובת נשרפי 1902 ע"י „החברה לבנין דירות זולות למען היהודים". האגודה הצליחה לפתוח שוק לתוצרתם של נגרי בוברויסק בפלכי פולטאבה, יקטרינוסלאב וצ'רניגוב. ב־1912 השתתפו במחסן 12 נגרים ולהם 69 פועלים ושוליות. אותה שעה שיווק המחסן תוצרת בסך 17418 רובלים.

ב־1908 הוקמה בבוברויסק „אגודה צרכנית לחנונים וסוחרים זעירים יהודים" („געברויכס געזעלשאפט פון יידישע קרעמער און קליינע סוחרים")[25], אולם מעט מאד ידוע לנו עליה ויתכן שנתחסלה לאחר מספר שנות קיום.

4. התנועה הציונית והעברית

תקופת המשבר ושנות הירידה שפקדו את התנועה הציונית בעקבות משבר אוגנדה וימי המהפכה הראשונה נמשכו עד 1908, שבה נמכרו בבוברויסק בסך הכל 230 שקלים ציונים[26]. מאז החלה התנועה להתאושש, מפעם לפעם היו שליחים מהמרכזים במינסק ובוילנה באים לבוברויסק, מכנסים את נאמני ציון ומעוררים אותם לפעולה.

מאחר שהפעילות הציונית נאסרה בשנים ההן מטעם השלטונות ירדה התנועה למחתרת למחצה. פגישות של פעילים נערכו לרוב בבתיהם של אנשים פרטיים, וביחוד בביתו של יוסף דובקין, אולם מרכז הפעילות הציונית היה התמחוי או „בית־התבשיל הזול" (Дешевая кухня), שהוקם ביזמתו של מ. ח. לוזינסקי. ב־1907 נפתח בבנין בית־התבשיל בית־תפילה קטן, שמתפלליו היו מקדישים את תרומותיהם בעת העליה לתורה ובהזדמנויות אחרות לקרן הקיימת לישראל. בית־תפילה זה, שהיה נודע בשם „המנין הציוני", שימש כיסוי לאסיפות, פגישות ושיחות שהתקיימו בו במסווה של אסיפות תפילה, כשהמשטרה מעלימה עין מהן.

בעתונות הציונית נזכרים המרצים שביקרו בבוברויסק מטעם התנועה הציונית, בהם ד. פסמניק[27], י. ל. ברגר ממינסק[28], א. גולדשטיין[29], י. ל. מוצקין[30].

25. ר' „פריינד" 18.4.1908, 5.7.1909.
26. „ראזסביט" 1908, גל' 27.
27. שם, 1907, גל' 13.
28. שם, שם, גל' 16/17.
29. שם, 1909, גל' 9.
30. „הד הזמן" 23.4.1910.

רחוב מוראביובסקאַיה

די גאַס מוראַוויאָבסקאַיאַ

בא׳ דחנוכה תר״ע התקיימה בבית־הכנסת הגדול אסיפה לרגל מחצית היובל לאסיפת קאטוביץ[31]. הרב י. ניסנבוים, שביקר בעיר מולדתו במאי 1908[32], כותב על מצבו של סניף „אגודת העזרה לעובדי אדמה ובעלי־מלאכה בא״י״, שבו התרכזו היסודות האמידים בתנועה מאז ימי „חיבת־ציון״: „מצאתי פה את עבודתנו במצב רופף מאד. רוב התרומות של החברים לשנת 1907 לא נגבו, חברים חדשים אינם נרכשים״[33].

בקיץ 1908 זכתה בוברויסק לביקור ממושך של אחד מבניה, מראשי הציונים ברוסיה, ניסן קצנלסון, ציר הדומה הראשונה, שנידון לשלושת חדשי מאסר על שחתם יחד עם שאר צירי הדומה הממלכתית הרא־שונה („הכרוז הויבורגי״). הוא בחר לרצות את עוונו בבית־הסוהר שבעיר מולדתו[34], שבו זכה, כמובן, למשטר נוח ביותר וארוחתו ניתנה לו משולחנה של אמו הגבירה פייה־ביינה קצנלסון. בצאתו לחפשי ב־30 באוגוסט 1908 ערכו לו הציונים קבלת־פנים לבבית[35].

מרביתם של הציונים באו מבין חוגי המעמד הבינוני, „סוחרי יערות לא אמידים ביותר וסוחרים בכלל, מספר פקידים, עוזרים בבית־מסחר, מורים לעב־רית וכמה צעירים תלמידי גימנסיה״[36]. בין תעמלניה של הציונות נמנה המורה י. ל. דוברוב, שהשפיע על בני נוער להצטרף לתנועה.

ב־1912 קם בעיר חוג קבוע של „צעירי־ציון״, שח־בריו התאספו ודנו בבעיות הציונות והספרות העברית. על חוג זה השפיעו גם שני הציונים הנלהבים ד״ר א. פרוז׳ינין וד. שמעונוביץ, שחזר אז מארץ־ישראל. בין הפעילים בחוג זה יש למנות את אבא אחימאיר, ליפמן לוינסון והשל פרומקין. כן שומעים אנו על אחד הפעילים באגודה, א. גאלאנט, שמת בדמי ימיו[37]. „צעירי־ציון״ נהנו מעזרתו של הרב מטעם, הסופר מ. רבינזון, שהקצה בביתו חדר לפגישותיהם של הצעירים, ובו אף הקימו ספריה, שכללה בעיקר ספרות ציונית וארץ־ישראלית. „הוא ואשתו — כותב עליהם ה. פרומ־קין — ראו עצמם, למרות היותם מבוגרים מאתנו, כחב־רים פעילים של ,צעירי־ציון׳״[38]. ערב מלחמת־העולם

31. „ראזסביט״ 1909, גל׳ 47.
32. „ראזסביט״ 1908, גל׳ 21.
33. מכתבו של י. ניסנבוים מ־5.8.1908 לועד האודיסאי, „אגרות הרב ניסנבוים״, ירושלים תשט״ז, עמ׳ 157.
34. „ראזסביט״ 1908, גל׳ 21 ; „פריינד״ 5.6.1908.
35. „ראזסביט״, גל׳ 36.

36. ה. פרומקין, „צ״צ והחלוץ בבוברויסק״, ספר זה, עמ׳ 442.
37. „הצפירה״ 1912, גל׳ 47.
38. ה. פרומקין, מאמרו הנ״ל, עמ׳ 444.

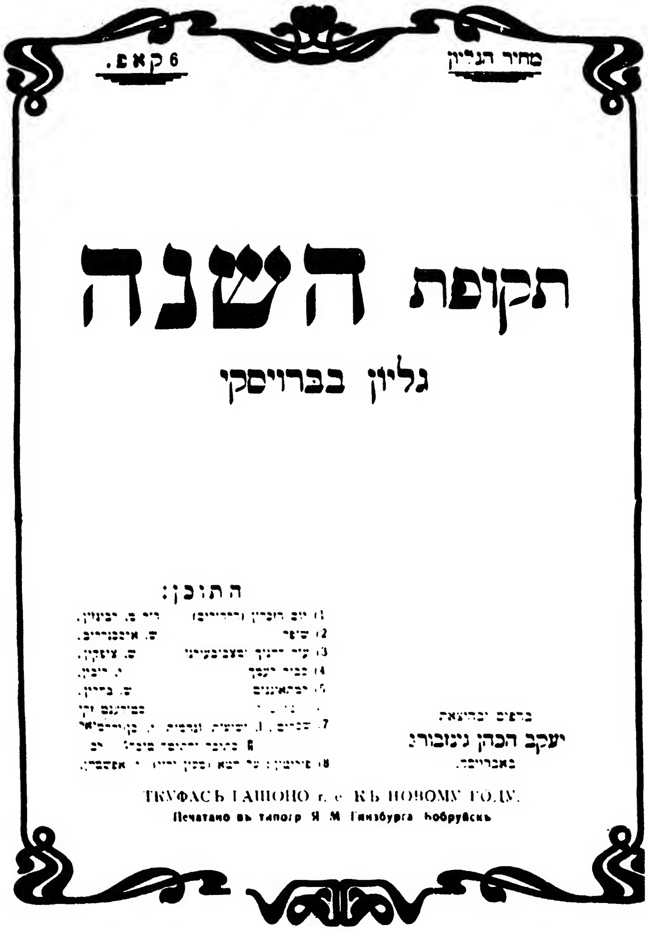
השניה היו כ־250 צעירים קשורים בתנועת „צעירי־ציון”.

אין צורך לומר שבוברויסק היתה שולחת בקביעות ציר או שנים לקונגרס הציוני. לקונגרס השמיני (1907) נבחרו בבוברויסק אסתרין וברגר[39]. לתשיעי (1909) י. קצנלסון[40], לי״א (1913) ד״ר א. פרוז׳ינין.

בתנועה הציונית היתה קשורה קשר אמיץ התנועה העברית. בבוברויסק התקיים סניף ליגלי של אגודת „חובבי שפת עבר” ומפעם לפעם ביקרו עסקני מרכז האגודה בעיר. ב־1909 הרצה בבוברויסק מטעם האגודה מזכיר האגודה המרכזית בפטרבורג יהודה סולודוחה[41], אולם עיקר העבודה נעשה על־ידי כוחות מקומיים, שבהם התבלט שמואל אלכסנדרוב בהרצאות ובשיחות. בטבת תרע״א (1910) חגגו „מוקירי ספרו־תנו” את מחצית היובל לפעולתו הספרותית ורשמוהו בספר־הזהב[42]. המורים העברים בעיר היו אף הם פעילים באגודה. כך שומעים אנו על הרצאה של המורה שמואל ציפקין על ריב״ל וסמולנסקין, שמאה איש נת־כנסו לשמעה, ובאמצע בא פקיד משטרה ותבע מן המרצה שלא ירצה בעברית אלא ברוסית, אף פיזר את הנאספים[43].

באחת הכתבות מקיץ 1909 צוינה במיוחד „העובדה המשמחת, שבין המבקרים התמידים של האסיפות והשיעורים האלה נמצאים בכמות הגונה צעירים מהמפלגות היותר קיצוניות ששבו אלינו עתה בלב תמים ומסורים הם בכל נפשם להשפה העברית”[44].

בשנות 13—1910 חזר לבוברויסק הסופר הישיש א. י. פפירנא ולקח חלק בחיה התרבותיים של העיר[45]. לחג השבועות תרע״ב ולראש־השנה תרע״ג יצאו לאור מטעם „חובבי שפת עבר” שני קבצים ספרותיים צנו־מים: „ביכורים” ו„תקופת השנה”. בין המשתתפים בקבצים אלה — מ. רבינזון (העורך), א. י. פפירנא, שמואל אלכסנדרוב, א. ל. מזא״ה, ישראל אפשתין, המורה שמואל ציפקין ואחרים. להפתעתם של המוציאים לאור — „אלף האכסמפלארים שנדפסו נבלעו בין הקוראים בער־

שער הקובץ „תקופת השנה”
דער העברעישער זאַמלבוך „תקופת השנה”

דם בכפם”[46]. אולם יותר משני קבצים אלה לא יצא דבר, אם כי העורכים הבטיחו להמשיך במפעלם.

חג גדול לציונים ולעברים היה ביקורה של הלהקה העברית מיסודו של המשורר יצחק קצנלסון בעיר. יצחק קצנלסון, בן למשפחה בוברויסקאית ותיקה, שהשתקע בלודז׳, נתקבל בחמימות יתירה בעיר והעלה על הבמה בט׳ בתמוז (1912) את „אוריאל אקוסטא” לגוצ׳קוב. „האולם — כותבים ל„הצפירה” — היה מלא מפה לפה והקהל נהנה מאד לשמוע ,לשון קודש׳ חיה מפי השחקנים — — האולם רעש לקול קריאות ה,הידד׳ ו,תחי השפה העברית׳ ”[47]. החוגים האידישאיים בעיר, שלא ראו בעין יפה הצלחה זו, לא נמנעו מלעקוץ את ה„עברים” בכתבם ב„באַברויסקער וואָכענבלאַט”, ש„כל החידוש במחזה אינו אלא בכך שמדברים בלשון קודש” („מען רעדט לשון קודש”), זו „השפה האריסטוקרטית” („אריסטאָקראַטישע שפראַך”) —

39. „העולם” 1907, גל׳ 28.
40. „העולם” 1909, גל׳ 13 ; „ראזסביט” 1909, גל׳ 25.
41. „הד הזמן” 19.6.1909, גל׳ 134.
42. „הצפירה” 30.12.1910, גל׳ 74.
43. „הד הזמן” 2.4.1910, גל׳ 78.
44. שם, 19.6.1909.
45. כן מוצאים אנו אותו נואם בחג יובלו של אלכסנדרוב („הצפירה” 30.12.1910) ויו״ר באסיפה מאוחדת של „חובבי שפת עבר” ו„מפיצי ההשכלה” („הזמן” 3.3.1913).

46. י. אפשתין, על חטא, „תקופת השנה”, עמ׳ 3.
47. „הצפירה” 1912, גל׳ 138.

ביטוי שהיה בו משום גינוי חריף בפיו של בונדאי מן הימים ההם[48].

אולם את עיקר הברכה ראו הציונים בפעולתם החינוכית בקרב הילדים ובני־הנוער, שנעשתה הן באמ־צעות „החדר המתוקן" „תושיה" (ר' להלן) והן ע"י מורים פרטיים, „מורים לשעות" ותיקים וחדשים (בהם דוברוב, ציפקין, סגל ואחרים). גם שליחתם של כמנין נערים ללמוד בגימנסיה „הרצליה" בתל־אביב — כמובן, בני משפחות אמידות — ניכרת היתה בה השפעתם של הציונים בעיר.

עלייתם של בודדים לארץ־ישראל נמשכה בלי הפסק. ב־1912 שומעים אנו על תסיסה לעלות לארץ־ישראל בקרב הצעירים והפועלים[49].

5. מוסדות החינוך החדשים

מאז ראשית המאה העשרים החלה ירידתו המהירה של „החדר" הישן, אם כי עד פרוץ המהפכה הקומו־ניסטית למדו עדיין מרבית הילדים בני דלת העם במו־סדות מן הטיפוס הישן — ב„חדרים" הפרטיים ובתלמוד־תורה.

תלמוד־התורה הציבורי, בו למדו קרוב ל־300 ילדים מבני 6 עד 12, היה מבצרם של החוגים האדוקים המחזיקים בנושנות, ששמרו עליו בקנאות ומנעו כל נסיון מצד האינטליגנציה להתערב בעניניו. מרבית שעות הלימוד בו היו מוקדשים ללימודים היהודיים ורק שעתיים ביום הוקדשו ללימוד השפה הרוסית ושאר הלימודים הכלליים. רמת ההוראה היתה נמוכה ותלמידיו היו שוכחים לרוב במהרה את מעט התורה שלמדו בו[50].

בית־הספר הממשלתי היהודי בעיר, שהיה קיים מאז ימי ניקולאי ה־1, המשיך בקיומו כשהוא קולט נערים בני עשר מן „החדרים" ומקנה להם את ראשית ידיעת השפה הרוסית וידיעות מצומצמות בחשבון, היסטוריה כללית ורוסית וגיאוגרפיה.

המוסד החשוב והמבורך מן המוסדות החדשים היה „החדר המתוקן" „תושיה", שקבוצת מלמדים יס־דה אותו בשנת 1900. היו אלה ממיטב המלמדים בעיר ומאבק לא קל היה עליהם לנהל עם המלמדים מן הטי־פוס הישן, שהשתדלו לעורר את הרבנים, את הגבירים, וגם את ה„בלינדער מגיד" נגד המוסד החדש[51]. ב„חדר המתוקן" הוכנס ריהוט מודרני, הונהגו שיטות לימוד חדשות, ובהן שיטת „עברית בעברית", וכן מקצועות לימוד כלליים. בשנת הלימודים תרע"ב (1911/12) למדו ב„חדר המתוקן" 278 תלמידים בשבע כיתות (מהן שתים מקבילות). ב„תושיה" למדו גם בנות (כ־20% מכלל התלמידים בכיתות הנמוכות). מרבית התלמידים (כ־65%) היו בני גבירים, סוחרים וחנונים אמידים. השאר בני פקידים, מורים ובעלי־מלאכה.

„החדר המתוקן" הביא להעלאת רמתם הכללית של „החדרים" בבוברויסק. מספר המלמדים מן הסוג הישן ירד ב־1912 ל־45, מהם נחשבו 16 למתוקנים. רק 10 מהמלמדים היו מלמדי גמרא. „הרמה הממוצעת של החדר בבוברויסק גבוהה בהרבה מזו שבשאר הנקודות שבוקרו" — מוסר פ. שפירא, שביקר את החדרים בפלך מינסק בשנת 1912 מטעם „חברת מפיצי ההשכלה" — לא היה כמעט חדר שלא ילמדו בו במיוחד את „השפה העברית". ספרי הלימוד הנהוגים לשם כך היו „שפת ילדים", „בן־עמי", „פרקים ראשו־נים", „זרעים", „הלשון", „הצעד הראשון", „הצעד השני". ההתחרות בין המלמדים נשאה אופי חיובי בעיקרה. המלמדים ניסו לשכלל את שיטות ההוראה. כמעט בכל „החדרים" הונהגו ספסלי בתי־ספר חדשים ולוחות. ברבים מהם היו תמונות, קוביות ושאר מכשירי המחשה. רק בשכונות העוני נמצאו כמה מלמדים זק־נים שהמשיכו בשיטות הישנות. ראוי לציין כי הכנ־סתם של המלמדים בבוברויסק עלתה על שכר חבריהם בכל ערי־הפלך והגיעה בממוצע ל־760 רובל לשנה. ב־10 חדרים למדו בנות יחד עם הבנים. מספר התל־מידים הממוצע ל„חדר" הגיע ל־30 ילד, כן התקיימו 4 „חדרים" לבנות, שנשאו אופי של בתי־ספר נמוכים לבנות ובהם למדו, חוץ מתפילות וחומש וכתיבה ביידיש, גם רוסית וחשבון. כן הוקמו בהשפעת „החדר המתוקן" בבוברויסק מוסדות דומים בעיירות הסמו־כות — רוגאצ'וב, פאריץ', הלוסק, אוסיפוביץ' ושצ'דרין.

תלמידי „החדר המתוקן" מזכירים אותו עד היום בחיבה. אחד מהם, קדיש לוז, איש דגניה ב', כותב עליו בזכרונותיו:

---

48. „אַ תושב" (כנראה מ. אַלקין), נאַטיצן, „באַב־רויסקער וואָכנבלאַט" 1912, גל' 17.

49. „הזמן" 20.10.1912.

50. ר' Вестник ОПЕ, 1911, חוב' ג', עמ' 65.

51. ר' פ. שפירא, החדר הישן והחדש, עמ' 338—340 בספר זה.

„אני מתברך במזלי שהביאני ל,חדר המתוקן'. ציונותי ועלייתי ארצה (יחיד מכל אחי ואחיותי) נעוצות ב,חדר המתוקן'. לא זכיתי להשפעה ציונית כלשהי בביתי. גם בקרב חברי לגימנסיה הייתי הציוני היחיד, אך לעומת אלה נשארו חרותות בנפשי השפעות ,החדר המתוקן'. כעבור זמן לא רב (ללימודי ב,חדר') התחולל הפלא של דיבור עברי. העברית היתה לשפתי הטבעית ודחקה את הרוסית כשפת המחשבה, למרות שבבית שלטו הרוסית והאידיש, ועם בני ביתי דיברתי רק רוסית. שפת הקריאה להנאתי היתה עברית. רובו של היום דיבּרנו רק עברית, וכשהייתי חוזר הביתה נדרשה התאמצות כלשהי כדי לעבור לרוסית. הילדים ב,חדר' היו מאוגדים באגודות: ,פרחי־ציון', ,אוהבי־ציון' וכו'. הפעולה הציונית העיקרית היתה הפצת בולי הקהק"ל. מקצת הלימוד היה מוקדש ללימוד החשבון ולמושגים הראשונים בגיאוגרפיה, — — עיקר הלימוד היה בשפה, במקרא ובדקדוק (העברי) ואת אלה למדנו יפה. היתה בבית־הספר גם ספריה קטנה והמורים השתדלו להרגילנו לקריאה"[52].

מאמצים רבים השקיעה האינטליגנציה בבוברויסק בקיום בית־הספר המקצועי בעיר, שהוקם בשנת 1899. חברת יק"א סייעה לבית־הספר וב־1904 הקציבה 8500 רובל לבנין בית־אבנים לשיכונו, אף השתתפה בקביעות בתקציבו ובהקצבות לרכישת מכונות וציוד אחר. בבית־הספר למדו חרטות או מסגרות נערים בני 13—17. הוקם לו בנין מיוחד, בן שתי קומות, שחלק ממנו הושכר על מנת למלא את תקציב בית־הספר, שהגיע ל־11762 רובל בשנת 1910/11. מסכום זה היו חברות יק"א ואורט ממלאות את השליש, שליש היה בא ממילוי הזמנות ומכירת תוצרת בית־הספר. 2200 רובל ניתנו מקופת מכס הבשר. רק כ־5% נאספו ונתרמו ע"י אגודת תומכי בית־הספר בעיר.

ב־1903 סיים את חוק לימודיו המחזור הראשון ועד סוף שנת 1911 הגיע מספר הבוגרים ל־105 איש. בסך־הכל למדו במוסד בשנת הלימודים 1910/11 — 44 תלמידים.

בית־הספר המקצועי היה מסוגל לקלוט כ־60 תלמיד, אולם מספר תלמידיו הלך ופחת מאז 1908 ולא עלה על 40—50 איש, ומהם קרוב לשליש מחוץ לעיר. הגורמים לכך היו שונים: א. בשכבות האמידות יותר גברה השאיפה ל„גימנסיה"; ב. דלת העם לא יכלה לעמוד בארבע שנות לימוד. כן לא מצאו להם מסיימי בית־הספר עבודה מתאימה בעיר וכמחצית מבוגריו נאלצו לנטוש את בוברויסק[53].

בתי־הספר הפרטיים לבנות, שנוסדו עוד במאה הי"ט, הפכו לאחר שקמה בעיר בשנת 1906 גימנסיה ממשלתית לבנות, לפרוגימנסיות מאושרות ע"י הממשלה. בפרוגימנסיה של לאזאריבה למדו בנות האמידים, ולפי זכרונות תלמידותיה היתה המנהלת קפדנית ומחמירה ומוראה היה נתון על המורים ועל התלמידות. בפרוגימנסיה השניה — של גב' יקירסברג — למדו בנות משכבות עממיות יותר.

הפרוגימנסיה של גב' יקירסברג
יאַקירסבערג'ס פראָגימנאַזיע

„בית־הספר הציבורי לבנות" היה המוסד היחיד בעיר שבו יכלו לקבל השכלה כלשהי עבור תשלום סמלי בלבד (50 קופיקות לחודש) בנות דלת העם. הוא הוקם ב־1898 ע"י אגודת גברות מהאינטליגנציה המתבוללת, ובראשן הגב' א. ויגודסקי, שהתיחסו באדישות ואף בהסתייגות ללימודי היהדות. „הרוח השורה בבית־הספר היא כזו — כתב בדו"ח שלו על ביקורו במוסד המפקח מטעם חברת מפיצי ההשכלה חיים פיאלקוב — שהילדות הגיעו מן הימים הראשונים לשהותם בו לכלל דעה שאין זה נאה לדבר אידיש, והן התחילו במהרה להשתמש בשפה הרוסית לצרכיהן היום־יומיים. אולם קשה לתאר איזו צורה קיבלה השפה הרוסית בפיהן"[54]. רק לפי תביעתה המפורשת

---

52. ק. לוז, זכרונות (כתב־יד).

53. סקירה על בית־הספר המקצועי בבוברויסק ב„וייסטניק ОПЕ" 1912, גל' 14, עמ' 131—133.

54. Еврейская школа, אוקטובר 1905, עמ' 49. גם בדו"ח משנת 1911 כתב ח. פיאלקוב, כי „הלימודים היהודיים נסבלו בלבד בבית־הספר ומנהליו לא רחשו להם אהדה מיוחדת" (Вестник ОПЕ 1911, חוב' 3, עמ' 69).

של חברת „מפיצי ההשכלה", שהשתתפה בתקציב בית־הספר, הונהגה בו התכנית המינימלית של הלימודים היהודיים, כפי שנקבעה ע"י החברה. עם זאת ציין פיאלקוב לשבח את עבודתה המסורה של המנהלת גברת גולדברג־אוקון והזכיר לטובה את חמש המורות, „נערות צעירות וחסרות נסיון, הממלאות בקושי את המוטל עליהן, אולם אין ספק כי האהבה והמסירות הלוהטת לענינן יעזרו להן לקנות את מלאכת ההוראה". יחד עמהן עבד במוסד המורה הותיק ל. לבוביץ', שנתן לבנות שיעורים בהיסטוריה. תקציבו של בית־הספר (כ־3000 רובל בשנת הלימודים 1910/11) כוסה בחלקו (כשליש) ע"י חברות האגודה והכנסות נשפי צדקה שאורגנו על־ידן. כששית באה משכר לימודן של

בבתי־ספר עממיים כלליים (בית־הספר העירוני ובית־הספר לבנות במבצר בוברויסק).

הסקר מעריך את מספרם של הילדים היהודים בגיל בית־הספר העממי ב־3500. מסתבר איפוא כי קרוב ל־2200 ילדים נמצאו מחוץ לכתליהם של מוסדות אלה. יש להניח כי קרוב ל־1000 מהם, רובם ככולם בנים, למדו בחמישים „חדרים" פרטיים. השאר — רובן ככולן בנות עניים — לא ביקרו בשום בית־ספר.

בכללותה אין התמונה מרהיבה ביותר. מרבית הילדים בני דלת העם אינם מבקרים בשום בית־ספר (הבנות) או מבקרים ב„חדרים" ובתלמוד־תורה מה־סוג הישן. חלק ניכר לומד בבתי־ספר ששפת לימודם

שם המוסד	גיל התלמידים	מספר המורים	מספר התלמידים
תלמוד התורה העירוני	6 — 12	8	289
בית־הספר היהודי הממשלתי	10 — 14	4	158
בית־הספר המקצועי לנערים	13 — 17	6	44
בית־הספר הציבורי לנערות	9 — 13	8	226
פרוגימנסיה לאזאריבה	7 — 13	12	165
פרוגימנסיה יקירסברג	7 — 13	12	150
סך־הכל		50	1032

התלמידות, השאר — מקופת מכס הבשר ומתרומות „מפיצי ההשכלה" בפטרבורג.

ב־1910 ערך הסניף המקומי של „חברת מפיצי ההשכלה" סקר על התלמידים בבתי־הספר היהודיים בעיר. מאחר שהמלמדים הפרטיים סירבו לשתף פעולה נאלצו הסוקרים להסתפק בסקירה על בתי־הספר החדשים וכן על תלמוד־התורה העירוני. הסקר הקיף ששה מוסדות חינוך: תלמוד־התורה העירוני, בית־הספר היהודי הממשלתי, בית־ספר מקצועי לנערים, בית־הספר הציבורי לבנות ושתי הפרוגימנסיות לבנות — של לאזאריבה ושל יקירסברג. והרי מתוצאותיו של סקר זה [55] (ר' הטבלה בעמוד זה).

ממקור אחר [56] יודעים אנו כי בחדר המתוקן „תושיה" למדו בשנה ההיא 231 ילדים (מהם כ־20% בנות). בכל בתי־הספר הציבוריים והציבוריים־למחצה למדו איפוא בשנה ההיא 1263 יהודים (כ־700 בנים וכ־560 בנות), כ־50 ילדים בלבד למדו בשנים ההן

העיקרית רוסית ורק החדר המתוקן „תושיה" וכמה חדרים מתוקנים של מלמדים בודדים נותנים לקומץ ילדי אמידים חינוך עברי הגון ברוח העת החדשה.

מעציב יותר היה המצב בבתי־הספר התיכוניים בעיר. בגימנסיה הממשלתית נהגה „הנורמה הפרוצנטית", שלפיה הוגבל מספר התלמידים היהודים ב־10% (ולאחר מכן — ב־15%). בהתאם לכך לא היתה הגימנסיה מקבלת כל שנה ושנה אלא 4—6 תלמידים יהודים חדשים, ולרוב היו אלה בני המשפחות האמידות ביותר בעיר.

ב־1908 נוסדו בעיר שתי גימנסיות פרטיות, אחד של צבירקו, גוי בן־אצילים, שקיבלה זכויות, והשניה של ד"ר מ. ל. קצנלסון, שנאלצה להיסגר בשנה השניה לקיומה, מאחר שלא הוכרה ע"י השלטונות. בגימנסיה של צבירקו למדו תלמידים יהודים רבים, אף על פי שרוח אנטישמית היתה נושבת בה. בין תלמידים אלה היו לא מעטים שהשתמשו בזכות שניתנה להם ע"י החוק לא לכתוב בשבת. כאשר ניסה צבירקו לכוף עליהם את הכתיבה בשבת — הכריזו

55. לפי Вестник ОПЕ 1911, חוב' ג', עמ' 63—64.
56. פ. שפירא, החדר הישן והחדש, עמ' 343 בספר זה.

כל התלמידים היהודים שביתה, וכעבור ימים מספר נאלץ לוַתר על תביעתו [57].

נערים יהודים רבים שהוריהם לא יכלו לשלחם לגימנסיה, הכינו עצמם לבחינות־חוץ, וכבר דיברנו על כך לעיל (עמ׳ 75). ב־1909 נמסר כי בעיר היו מ־300 עד 400 „אכסטרנים״ כאלה [58]. הם למדו תוך עוני, והיו נתקלים ביחסם העוין של הבוחנים הרוסים בבואם להיבחן [59].

ב־1906 נפתחה בבוברויסק גימנסיה ממשלתית לבנות על־שם בן־המלך אלכסיי (Алексеевская Гимназия). לפני כן היו בנות אמידים יוצאות ללמוד בגימנסיות שבערים הסמוכות. במוסד זה לא היתה קיימת הגבלה לכניסתן של תלמידות יהודיות ומספרן הגיע ל־50 עד 70 אחוז מכלל החניכות [60].

בתקופה מאוחרת יותר נפתחה בעיר גימנסיה פר־טית לבנות, שמנהלתה היתה מאריה אילינסקאיה, ממשפחת אצילים רוסית. במוסד היו תלמידות נוצריות ויהודיות, והיחס לתלמידות היהודיות היה גרוע.

מורים לשעות לימדו עברית ולימודי קודש בב־תים פרטיים לתלמידי הגימנסיות. מספרם ב־1912 הגיע ל־15. אולם השפעתם על חניכיהם היתה בדרך כלל מועטת, ומרבית חניכי הגימנסיות היו רחוקים ומתרחקים מכל ענין יהודי.

6. מוסדות תרבות וחברות תרבות

בסוף המאה הי״ט הוקמה בבוברויסק, ביזמתם של השופט הרוסי פטרוב וד״ר פפירנא, ספריה עירונית ע״ש פושקין. למעלה משמונים אחוז של הקוראים בספריה (כ־1000 איש) היו יהודים, ובין הפעילים ביסודה היה ח. מ. לוזינסקי, ובהשפעתו נקנו גם ספ־רים עברים לספריה. אולם לאחר פטירתו הכריעה בהנהלת הספריה דעתם של החברים הנוצרים והאינ־טליגנציה המתבוללת. סמוך לספריה היה חדר־קריאה לעתונות, ובלחץ תביעתם של הציונים נאלצה הספריה להכניס אליו כמה עתונים עבריים. בסוף 1903 פנו 50 קוראים יהודים להנהלת הספריה וביקשו להפסיק את החתימה על העתון הרוסי האנטישמי רב־ההשפעה „נובויה וורימיה״ [61]. בקשתם נדחתה כנראה [62], אבל הספריה התחייבה להמשיך בחתימה על העתונים העב־ריים והוסיפה עליהם את „Die Welt" הציוני.

עם כל זאת נשבה בספריה רוח קרירה לגבי הספרות והעתונות היהודית. וחוגי האינטליגנציה בעלי נטיות לאומיות יותר החלו באיסוף ספרים ובה־קמת ספריה יהודית. הספרים נדדו בתחילה בבתים פרטיים של משכילים יהודים (בין הספרנים הראשונים היה גם הנער ברל כצנלסון). ב־1901 אושרה הספריה מטעם השלטונות בתור בת ל„חברה לעזרת יהודים עניים״ ומאז התפתחה באין מפריע והפכה לאחד המו־סדות התרבותיים החשובים בעיר. ב־1910 כבר נמ־נתה הספריה בין „ארבעת הספריות הציבוריות היהו־דיות הגדולות ביותר״ (ברוסיה) [63].

ב־1911 היו ב„ספריה העממית היהודית״ 7119 ספרים (מהם 4090 ברוסית, 1455 בעברית, 1574 באי־דיש). מספר מנוייה של הספריה הגיע אז ל־1632 איש, מהם 704 ילדים (עד גיל 12), 498 נערים (עד גיל 16), 157 בחורים (עד גיל 20), ו־273 מבוגרים. בספריה עבדו שלושה ספרנים, בהם נח׳קה יוכביד וא. ד. קירזשניץ — בונדאים ואידישיסטים מובהקים.

הספריה העממית היהודית בבוברויסק זכתה לשם טוב אף מחוץ לתחומי בוברויסק. בשנת 1910 הקציבה „חברת מפיצי ההשכלה״ סך של 800 רובלים לשם סידור קטלוג של הספרים והדפסתו. 300 טפסים של קטלוג זה נשלחו לספריות יהודיות בכל רחבי רוסיה [64]. כמחצית תקציבה של הספריה (2655 רובל בשנת 1911) בא מדמי הקריאה, השאר — דמי־חבר של חברי אגודת הספריה, הכנסות מנשפים שאורגנו לטו־בתה, תרומות והקצבות מקופת מכס הבשר.

התגברות השפעתם של הציונים בעיר הביאה לידי כך שבאביב 1913 סופחו לועד הספריה כמה מבאי־כוחם (ד״ר רבינזון, ד״ר א. פרוז׳נין ועוד). כבר הזכרנו לעיל שהחוגים האידישאיים ניסו לקיים מאז פסח שנת 1912 עתון [65] שבועי בשם „באַברויסקער וואָכענ־

57. ר׳ „היינט״ 10.10.1912.
58. „פריינד״ 23.6.1908 ; 22.3.1909.
59. „פריינד״ 5.2.1908.
60. „פריינד״ 7.5.1908.
61. „הצופה״ 4.12.1903.
62. שם 20.12.1903.
63. א. קירזשניץ ב„וייסטניק ОПЕ", 1910, גל׳ 1, עמ׳ 32. הספריות הגדולות האחרות היו באודיסה (2) ובקיוב.
64. „פריינד״ 8.9.1910, גל׳ 209. הקטלוג נושא שם כפול, אידיש ועברית: „די אידישע פאָלקס ביבליאָטעק אין באָב־רויסק, קאַטאַלאָג פיר אידישע און העברעישע ביכער; ביבליותיקה עממית דבוברויסק, ספרי שפת עבר ויהודית. וילנא, תר״ע".
65. „הזמן״ 15.3.1913.

בלאט", שנשא אמנם אופי כללי, אולם הרוח שחיל־חלה בו היתה רוח אידישיסטית. בעתון השתתפו גם סופרים מחוץ לבוברויסק, אולם הוא לא החזיק מעמד משום מספר החותמים הזעום. כן יצא לאור בעיר בשנת 1913 קובץ ספרותי בשם „לכבוד יום טוב (באברויסקער זאמעלבוך)".

מפעם לפעם ביקרו בבוברויסק להקות תיאטרון יהודיות. התיאטרון היהודי היה נרדף מטעמים פולי־טיים על־ידי השלטונות. אולם קשריו הטובים של בעל אולם התיאטרון הבוברויסקאי אפשטיין עמדו לו לרכך את רוע הגזירה. אנו שומעים על ביקור הלהקה של יוליוס אדלר בחורף 1908, שעם בואו „העיר כולה התעוררה והיתה שמחה וששון"[66]. בחורף 1909 באה הלהקה של גנפר[67]. במאי 1910 ביקר בעיר תיאטרונו האמנותי של פרץ הירשביין[68]. כן היו קבו־צות חובבים מקומיות עורכות הצגות תיאטרון, שהכנ־סותיהן הוקדשו למפעלים שונים בעיר. כך שומעים אנו כי באביב 1910 הציגו חובבים כאלה את מחזהו של שלום אש „יתום"[69].

יושבים: א. י. פפירנא, יעקב דינזון;
עומדים: ב. קלצקין, י. ל. פרץ, מ. אלקין.
זיצן: א. י. פּאַפּערנא, י. דינעזאָן;
שטייען: ב. קלעצקין, י. ל. פּרץ, מ. עלקין

הרוח החיה בפעולה זו היה מנדל אלקין, שהיה אחד מהעוסקים בטיפוח התיאטרון האידי ברוסיה בכלל ובבוברויסק בפרט. הוא היה בימים ההם סוחר אמיד ובביתו נתקבלו בחיבה האורחים נושאי התרבות האידית, סופרים, שחקנים, מרצים וכדומה. גם בוריס קלאצקין, שהיה לאחר מכן מגדולי המו"לים האידיים בוילנה היה איש בוברויסק וקייטנה היתה לו בסבי־בותיה גם בימים שהתגורר בוילנה, ובה היה מארח בקיץ אנשי־רוח מן הקרובים לתנועה האידישאית. שני סופרים אידים חשובים היו „מחותנים" בוברויס־קאים, הלא הם שמואל ניגר וזליג קלמנוביץ. שניהם נשאו להם לנשים את בנותיו של אחד מאמידי בוב־רויסק לוריא. בעתות הקיץ היו מתכנסים בקייטנה של קלאצקין ובביתו של אלקין אורחים נכבדים רבים ומשפיעים מאוצרם הרוחני על בני־הנוער בעיר.

שלום עליכם ביקר בבוברויסק בשנת 1912 והק־ריא בה מיצירותיו בפני קהל רב. אותה שנה ביקרו בעיר שלום אש ודוד ברגלסון. בעת שביקר שלום אש בספריה היהודית הוגש לו כמתנה טופס של אחד מספ־ריו שהיה בלוי וממורטט מרוב הקוראים שקראו בו. שלום אש אמר שטופס זה משמש לו כאחת המתנות הטובות ביותר שקיבל בחייו.

ביקורם של י. ל. פרץ וי. דינזון בבוברויסק בסתיו 1913 חרג מתחום של ביקור מפלגה אחת. בקבלת־הפנים שנערכה להם השתתפה כל האינטליגנציה המ־קומית, כולל הציונים והמתבוללים[70].

7. בקהילה ובמוסדותיה

החוק שנקבע בימי הצאר אלכסנדר ה־3 מנע מן היהודים, שהיו רובם המכריע של תושבי העיר והכ־ניסו למעלה מ־80% ממסי העיריה, את חלקם המגיע להם בהנהלה העירונית. המחאה שמחו נציגי היהודים בעיריה בעצם ימי מהפכת 1905 (ר' עמ' 68) לא נשאה פרי. רובם המכריע של חברי הנהלת העיריה היו רוסים, ורובם אנטישמיים, אנשי „המאה השחורה",

66. מכתבו של ברל כצנלסון לאחיו 25.1.1908, אגרות ב. כצנלסון, עמ' 58.
67. „היינט" 13.1.1909.
68. „ראזסביט" 22.5.1910.
69. „פריינד" 14.4.1910, גל' 87.
70. „פריינד" 18.9.1913, גל' 217.

שהתנגדו באורח שיטתי לכל הקצבה לצרכים יהודיים ודאגו לכך שכל עבודות העיריה תימסרנה לקבלנים נוצרים ופועלים נוצרים יעבדו בהן[71].

השלטון ניסה לטשטש את אפייה היהודי של העיר גם לגבי הבחירות לדומה הממלכתית. בקיץ 1912 נערכו לקראת הבחירות לדומה הרביעית רשימות בוחרים. התברר כי בין 5520 בעלי זכות הבחירה בעיר מגיע מספרם של היהודים ל־3300 איש (60%). משרד הפנים ביטל את הרשימה בהסתמכו על כך שלא נבדק כראוי אם שילמו הרשומים ברשימה את המסים המקנים להם זכות בחירה[72]. אף על פי כן נבחרו תמיד גם בבוברויסק בוררים יהודים, אולם השפעתם היתה מעטה לעומת הרוב הנוצרי הגדול במחוז ובפלך.

עניני היהודים הפנימיים נחתכו על ידי הקהילה, שסמכויותיה היו מוגבלות ביותר.

המקור העיקרי להכנסות הקהילה היה מכס הבשר (ה„קאראבקע"), אותה היו מחכירים כל ארבע שנים לחוכר אחר. ב־1904 הוחכר מכס הבשר בסך של 23000 רובלים לכל השנה, במקום 16000 רובלים ששולמו לפני כן. כתוצאה מכך העלו הקצבים את מחיר הבשר מ־15 קופ. הליטרה ל־20 קופ., דבר שפגע במיוחד בשכבות העוני בעיר[73]. אולם סכום זה הספיק בקושי לכיסוי הוצאות הקהילה ולא השאיר כמעט כל כסף לתמיכה במוסדות הציבור.

בסוף 1911 ניסו הקצבים להקים „סינדיקאט" שיחכור את מכס הבשר ב־20000 רובל לשנה לארבעת השנים 1912—1916. הקהילה התערבה בדבר והודיעה כי מוכנה היא לחכור את מכס הבשר בעצמה. כתו־צאה מכך בטל ה„סינדיקאט" ומכס הבשר הוחכר ב־26000 רובלים, 6000 מהם עמדו להתחלק בין מוסדות הציבור בעיר[71].

מהכנסות מכס הבשר שולמו משכורות הרב מט־עם הממשלה, הרבנים „הרוחניים", הדיינים, השוחטים וכו', כן נתמכו בהן התלמוד־תורה ומוסדות חינוך אחרים.

דרכי הצדקה המסורתיים לא הופסקו גם בעת החדשה. חברת „לינת צדק ומשען חולים" הודיעה ב־1903 על 750 חברים, שסיפקו „ביקור חולים", רפו־אות חינם, חילקו מזונות והשאילו מכשירים רפואיים לחולים עניים[75]. בשנת 1912 הגישה החברה עזרה רפואית ל־300 משפחות עניות[76]. מותו של ד"ר פיאר־טוג ב־29 באפריל 1912, לאחר 37 שנות שירות רפואי בעיר, היווה מכה כבדה לעניי העיר, שנהנו שנים רבות מעזרתו ומיחסו הנלבב לסבלותיהם.

שומעים אנו על המכירה הזולה המסורתית של עצי הסקה לעניים בראשית חורף 1903, שמטרתה היתה למנוע את סוחרי העצים מלהפקיע מחיר סחו־רתם[77]. מן הסתם נעשו גם סידורים למעות חיטין לפסח וכדומה. העניים נקטו לעתים במנהג המסורתי של עיכוב הקריאה (הפסקת קריאת התורה בבית־הכנסת) על מנת לעורר את דעת הקהל למצבם הכל־כלי הקשה[78].

בשנת 1900 לערך קמה בבוברויסק, כבקהילות אחרות ברוסיה, „חברה לסיוע ליהודים עניים". חברה זו היתה למעשה כעין חברת־גג מאושרת, שבחסותה יכלו לפעול כל חברות הצדקה והתרבות בעיר, כשהן רשו־מות כבנותיה. כך, למשל, היתה הספריה העממית היהודית בבוברויסק רשומה כספריה עממית מטעם „החברה לסיוע ליהודים עניים".

ענין אחר שהטריד את יהודי בוברויסק בשנים ההן היה ענין בית־הקברות הישן, שהיה מלא עד אפס מקום, עד שהיו מוציאים עצמותיו של מת אחד כשהיו באים לקבור מת חדש. ב־1913 נמסר ליהודים שטח מרוחק ממזרח לעיר לבית־קברות חדש[79], שה־נסיעה אליו היתה ברכבת. מתוך כך נעקר מההווי של העיר המחזה של לויה יהודית העוברת ברחובותיה כשמיטת המת נישאת על כתפים, ונערי „תלמוד־תורה" הולכים מאחורי הארון ושרים מזמורי תהלים.

אחד מהסימנים על הרצון לחדש את פני הקהילה היה מאבקם של הציונים לסילוקו של הרב־מטעם וילנסקי ממשרתו. וילנסקי, שמילא תפקידו מאז 1888 (ר' עמ' 43), היה דוגמה לטיפוס השלילי ביותר של „קאזיוני ראבין" — קארייריסט, סוחט כספים ו„צ'ינובניק". התנהגותו חרגה מתחום המקובל אפילו לגבי נושאי תפקידו והיתה לשיחה בפי כל. אולם הוא נתמך על־ידי הפקידות הרוסית. בשנות 1905—1911

71. ר' „פריינד", 15.12.1911.
72. „היינט" 14.8.1912 פ מס' 189.
73. „פריינד" 21.1.1904, וכן 21.5.1904.
74. „פריינד" 7.11.1904, גל. 255.

75. שם 7.4.1903.
76. „היינט" 4.5.1914.
77. „הצופה" 23.12.1903.
78. „היינט" 18.4.1912.
79. „הזמן" 24.5.1913.

התקיימו פעמיים בחירות לרבנות, ובשתי הפעמים נכשל הרב וילנסקי, אולם השלטונות סירבו לאשר את המועמדים שעמדו להחליפו, וכך התמיד ב„מלכותו" עד הבחירות בשנת 1911, כאשר הציבו הציונים נגדו את מועמדותו של מרדכי רבינזון, בן למשפחת רבנים מפו־ארת, סופר עברי וציוני נלהב. הוא קיבל את מרבית הקולות בהצבעה. אולם השלטונות סירבו גם הפעם לאשרו, ורק במאי 1912 הסכימו לבחירתו[80]. מרדכי רבינזון לקח חלק רב בחייה החברתיים של העיר, וביחוד בפעולה הציונית והעברית. הוא כיהן בתפקידו עד השתלטותו של המשטר הקומוניסטי בבוברויסק.

יהודי בוברויסק השתתפו גם בחייהם המדיניים של יהודי רוסיה, במידה שחיים כאלה היו אפשריים בתנאי המשטר הצארי. ב־1909 שלחה הקהילה שלושה צירים לועידת קהילות רוסיה בקובנה, שדנה בסידורי הקהי־לות היהודיות ברוסיה. השלושה היו[81] גצוב, פפירנא והמורה ייזרסקי (כנראה נציגם של החוגים „השמא־ליים"). ל„כינוס היהודי" שנתכנס בפטרבורג באביב 1910 נבחרו י. א. אסתרין, ש. אלכסנדרוב והרב שמריה נח שניאורסון[82], אלא שלאחר שאושר רק ציר אחד לבוברויסק — נקבעה מועמדותו של הרב שניאור־סון בלבד.

בוברויסק של שנות 1907—1914 היא בוברויסק שנחקקה בזכרונם של מרבית מבעלי הזכרונות המש־תתפים בספר זה, והמדור המיוחד של „מראות בוב־רויסק" מוסר תמונה מחייה היום־יומיים של העיר בשנים אלה, כשסדר החיים הישן, זה של „תורה, עבודה וגמילות חסדים", עורער במידה רבה ובמקומו החל לבצבץ סדר חיים חדש, שלא הספיק להתגבש כלל וכלל עד שבאו המלחמות והמהפכות והפסיקו את התפתחותו באבּה. אנו עוברים לפרק הבא — שאף הוא מקיף כשבע שנים גורליות — בהן נקבע גורלו של קהילת בוברויסק לשבט ולא לחסד.

80. „היינט" 16.5.1912 ; „הצפירה" 17.5.1912.
81. „ראזסביט" 1909, גל' 47.
82. שם, שם.

פרק ששי

מלחמות, מהפכות, מלחמת־אזרחים

1. בשנות מלחמת־העולם הראשונה

בקיץ 1914 ירדה לעולם לפתע המלחמה העולמית הראשונה. בוברויסק קיבלה את המלחמה בשאננות. בקרב האינטליגנציה וחוגי האמידים שררה כעין התלהבות „פאטריוטית" מזויפת. „חיכו משעה לשעה — מספר א. מזא"ה בזכרונותיו — לפקודה שתבטל את החוקים המבדילים לרעה את היהודים משאר האזרחים ברוסיה"[1], אבל בקרב „עמך" היו מתלוצצים על „פוניה" השוטה, שלא יוכל לעמוד מן הסתם נגד „הדוד וועלוול", הוא הקייזר וילהלם רב־הכוח[2].

אולם במהרה נתנה המלחמה אותותיה גם בבוב־רויסק השלוה. החיים הכלכליים שותקו, המסחר נפסק, ומאות משפחות מבני דלת העם, שלא היו להם כל חסכונות לחיות מהם, רעבו ללחם. בהשתדלות של „קופת מלוה וחסכון" הושגו כמה הזמנות לצבא הרוסי (תפירת חולצות, מכנסים) וכד' שהקלו מעט על המצב.

מבחינה כלכלית שופר המצב בחדשים הבאים, כאשר הצבא הלך והגדיל את הזמנותיו. וביחוד הת־פתחה תעשיית העץ והלבידים. „הספק הרשל לוזינ־סקי — מספר בזכרונותיו יעקב אור — פתח נגריה במגרש הפוליגון ושכר כארבע מאות נגרים, שהיו עושים מסגרות וקירות מלבידים ומעבירים את החלקים אל החזית ושם היו מרכיבים אותם תוך זמן קצר ביותר לצריפים"[3]. כן התפתחה תעשיית הלבוש, ההנעלה, המזונות — הכל לחזית הרעבה.

במיוחד נפגעו עם המלחמה מוסדות החסד והחינוך בעיר, שניזונו מכספי תרומות ומתמיכת הקהילה. התרומות פחתו ויוקר החיים האמיר, והעיקר — הגבלת

1. א. מזא"ה, „עם ראשית המלחמה", עמ' 681 בספר זה.
2. על הלך הרוחות בבוברויסק בימי המלחמה הראשונים מספר בזכרונותיו („צוקונפט" 1935, חוב' אוקטובר) הסופר דניאל טשארני.
3. י. אור, „הרפתקאותיו של פליט", עמ' 690 בספר זה.

מנות הבשר מטעם הממשלה והנהגת „ימים בלי בשר" פגעו קשות בהכנסות חוכרי מכס הבשר, שלא יכלו לעמוד בהתחייבויותיהם לקהילה.

בסתיו 1915 החליטו עסקני הציבור בעיר להטיל על התושבים בעלי היכולת בעיר מעין תרומת־מס, „לפי עיקרון של הערכה עצמית בהתאם למצבו הכלכלי של כל אדם"[4]. על חברות הצדקה השונות נאסר לאסוף תרומות וכספי ההערכה נקבעו במסגרת „החברה לסיוע לעניים יהודים", שבישיבותיה השתתפו נציגיהם של כל המוסדות ודנו על חלוקת הכספים.

סידור זה הצליח למעלה מן המשוער. לפני כן גבו כל החברות כ־800—900 רובלים בחודש, ואילו עתה הצליחה המגבית המאוחדת להרים את סכום התרומות עד 2500—3000 רובל לחודש, וידה היתה נטויה להגדיל סכום זה. נוסף לכך היה בזה משום צעד חשוב לארגונה של הקהילה בצורה מודרנית ודימוקראטית.

בעיה חשובה שהעסיקה את הקהילה מראשית ימי המלחמה היתה בעית הפליטים, פליטי החזית היהודים.

בחדשים הראשונים של המלחמה כבר החלו עשרות משפחות מגיעות מאזורי הגבול הרוסי־גרמני והרוסי־אוסטרי. הקהילה נרתמה לפעולת העזרה. אחד המוסדות הראשונים שהוקם לעזרת הפליטים היה מעון יומי לילדים, שבו קיבלו הילדים טיפול ומזון, כשהוריהם מחפשים עבודה ופרנסה. בפברואר 1915 כבר נמנו במעון 143 ילדים[5]. זרם הפליטים נמשך בלי הרף. מהם שיצאו מבוברויסק לפנים רוסיה ומהם שנשארו בעיר.

אולם במהרה הלכה בעית הפליטים והחמירה, ובראשית מאי 1915, עם התמוטטות החזית הרוסית, יצאה פקודת הגירוש של יהודי ליטה, ורבבות אנשים נשלחו ברכבות־משא לפנים רוסיה.

הגל הראשון של הפליטים הגיע לעיר ביום השבת. ברשותם של רבני העיר, שניאורסון ושפירא, יצאו בני הנוער לאסוף מזונות בחנויות, לבשל ולאפות. כן נאספו חמרי רפואה רבים. כל זה הובא לתחנת הרכבת. לאחר השתדלות בפני השלטונות, שבה לקח חלק הכומר הצבאי הראשי אורלוב, ניתנה רשות לעצור את הרכבת, והמוני מתנדבים חילקו במהירות את המזונות למגורשים הכלואים בקרונות[6].

היתה זו אחת השעות הגדולות בתולדותיה של בוברויסק, בה נתגלה בכל הדרו לבה היהודי. בעבודת העזרה השתתפו רבנים ואינטליגנטים, עשירים ועניים, זקנים, נשים, בני נוער וילדים. הוקם ועד עזרה לפליטים, מאושר על־ידי השלטונות, שהיה קשור לחברה היהודית המרכזית לעזרת פליטי המלחמה בפטרוגרד (Екопо)[7].

זרם הפליטים, שרובם הגדול עבר בבוברויסק בדרכו לפנים רוסיה, אולם חלק מהם השתקע בעיר, נמשך עד שהתיצבה החזית בסוף 1915. הפליטים, חלקם נקלטו במפעלים שהתרחבו עם גידול עבודת האספקה לצבא, וחלקם חיו חיי עוני ונעזרו ע"י הקהילה.

אותו קיץ התקרבה החזית לבוברויסק, הגרמנים חדרו לקצהו הצפוני והמערבי של פלך מינסק; וילנה נכבשה ב־19 בספטמבר 1915 (י"א בתשרי תרע"ו), אבל ההתקדמות הגרמנית נעצרה בבאראנוביצ'י, 210 ק"מ מערבית מבוברויסק, ושם קפאה עד ראשית שנת 1918.

עם הנסיגה התגבר זרם הפליטים. „דרך בוברויסק — מספר עד ראיה — עוברים עתה מאות אלפי פליטים, ברגל ובסוסים, מפלכי חלם, לובלין וגרודנה. כאשר נודע כי בבוברויסק החלה חלוקת כרטיסים לנסיעת חינם, החלו הפליטים למכור את בקרם וסוסיהם והתרכזו בעיר ובסביבותיה. מספר הפליטים שנעצרו בבוברויסק מגיע עתה ל־70,000. הסעתם מתעכבת מחמת מחסור ברכבות. השלטונות הציבו מכוניות להעברתם של הפליטים"[8]. איגוד ה„זימסטבו" הפלכי הקים בתחנת הרכבת של בוברויסק בסיס תזונה ובו שמונה דוודים. בשים לב לחלקם הרב של היהודים בין הפליטים, נמסרו ארבעה דוודים לועד העזרה היהודי, שקיבל עליו חלק מן ההוצאות. גויסו צעירים וצעירות, שטיפלו בהכנת האוכל ובחלוקתו לפליטים.

התקרבות החזית נתנה אותותיה בעיר, שהפכה מעין בסיס אחורי לחזית. חיל רב הובא לעיר, וכל בתי־הכנסת, חוץ משנים, וכן בנינים ציבוריים אחרים, נתפסו לצרכי הצבא[9]. בראש־השנה תרע"ו ובימי המועדים שלאחר מכן היו כל החנויות והמאפיות פתוחות,

4. מ. ו. קצנלסון, „מכתב מבוברויסק", „ייברייסקאיה ז'יזן" 1916, גל' 51/52; וכן עמ' 688 בספר זה.
5. „ראזסביט" 1915, גל' 7.
6. ר' רשימתו של ל. לוינסון „בשעת מבחן", עמ' 682 בספר זה.

7. ר' „ייברייסקאיה ז'יזן" 26.7.1915.
8. שם, 23.8.15.
9. שנתיים לאחר מכן כותב ה„ראזסביט" מ־20.8.1917: „יהודי בוברויסק מבקשים זה מכבר לשחרר את בתי־הכנסת מהצבא החונה בהם. בתי־הכנסת נתפסו על־ידי החיילים עוד בימי הצאר".

לפי תביעת שלטונות הצבא ולפי היתר הרבנים, לשם סיפוק צרכיו של הצבא החונה בעיר[10].

בימים הקשים של נסיגת הצבא הרוסי בקיץ 1915 פגעו קבוצות חיילים וקוזקים קשות ביהודים בעיירות ובכפרים באיזור בוברויסק.

בבוברויסק עצמה אירעה רק התפרצות רצינית אחת. בעת נסיגת הצבא הרוסי השתרר באיזור מחסור במצל־צלים. התושבים המבועתים, שחששו כי עם הכיבוש הגרמני יבוטל ערכו של כסף הנייר הרוסי, החלו מחבי־אים את מעות הכסף והנחושת. השלטונות חסרי־האונים הטילו את האחריות ואת האשמה למחסור במעות הקטנות על היהודים. באחד מימי הקיץ שתה חייל כוס סודה בשוק, שילם בשטר־כסף ותבע עודף. לאחר שהתברר כי אין לבעלת החנות עודף, החלו החיילים להתקיף ולשדוד את החנויות. אליהם הצטרפו איכרים ובני אספסוף נוצרים שנמצאו בשוק והפרעות והשוד פרצו גם אל הרחובות הסמוכים. בין היהודים היו מוכים ופצועים. במהרה השתלטו יחידות צבא על העיר והסדר חזר על כנו[11].

התפרצות זו הביאה למתיחות בעיר, ומפעם לפעם פשטו שמועות על הכנות לפרעות מצד איכרים או חיילים בחופשה. אלא שהיהודים אירגנו מעין הגנה עצמית, שבה לקחו חלק רבים מהגברתנים בשוק, בעלי־עגלות, סבלים וקצבים, שחיתיתם נפלה על הבר־יונים והפורעים.

אולם לאט לאט, עם התיצב החזית מערבה למינסק ולסלוצק, שכך זרם הפליטים ושקט השתרר בבוברויסק ובסביבתה. רובם המכריע של הפליטים שנשארו בעיר נקלטו במשק המלחמתי המפותח. בכינוס ועדי העזרה שהתקיים בדצמבר 1915 במינסק, צוין ש„באזורים המזרחיים של הפלך מתנהלת עבודה שקטה", „הפלי־טים מסתדרים"[12].

בדרך כלל השתתקו החיים המפלגתיים והחברתיים בעיר בשנות המלחמה. יש להניח כי קרוב ל־2000 מיהודי בוברויסק שירתו בצבא הרוסי, רובם צעירים. במידה שנעשתה פעולה ציבורית בעיר התרכזה בעיקר בסיוע לפליטים ולנפגעי המלחמה.

בקשר עם הפעולה בין הפליטים גברה הערנות הציבורית. התנהלו ויכוחים בחוגים המפלגתיים ובחוגי הנוער על הצפוי ליהדות רוסיה עם תום המלחמה. כן גבר הויכוח בין חסידי אידיש לבין קנאי העברית.

בשנת 1916 התארגן גרעין ראשון ל„החלוץ". הגרעין שקד להקנות לחבריו את הדיבור העברי וחיפש דרכים להעסיק אותם בעבודה חקלאית. אחד הפעילים בו היה שבתי לוזינסקי[13].

2. ימי מהפכת פברואר בבוברויסק[14]

דבר המהפכה הדימוקראטית שהתחוללה בפטרוגראד בסוף פברואר 1917 בא על תושבי בוברויסק, יהודים ונוצרים, כהפתעה. הידיעה על המהפכה איחרה לבוא. ב־28 בפברואר הודבקה מודעה ברחובות העיר מטעם מפקד החבל הצבאי המינסקאי הבארון פון־טיאובנברג, שבה נמסר לתושבי העיר, כי מרד פרץ בפטרוגראד ודוכא על־ידי יחידות צבא ומשטרה. התושבים הוזהרו כי כל נסיון למרד ידוכא בלי רחמים. ב־1 במארס הגיעו ידיעות ראשונות על המהפכה בפטרוגראד למינסק, ורק ביום השבת, 4 במארס (כ"ג באדר) יצאו השוטרים מבוהלים להדביק את הודעת הצאר על התפטרותו מכסא מלכותו ועמה יחד — ההודעה על הסתלקותו מכסא המלוכה של אחיו מיכאל.

המונים יצאו אל הרחובות ודיברו ביניהם על המאורע, אולם איש לא ידע מה עליו לעשות. בעיר כמעט לא נשאר שריד מהמפלגות המהפכניות, שהת־פוררו בשנים הראשונות שלאחר מהפכת 1905 ובשנות מלחמת־העולם. בו בערב, בשעה החמישית, נערכה אסיפת הפועלים שעבדו בבניית צריפי „ברית הזימסט־בות". נח יוכביד, המנהיג הותיק של ה„בונד", נשא את דברו על המהפכה. עם תום האסיפה יצאו הפועלים בדגלים אדומים ובשירים מהפכניים אל רחוב מוראב־יובסקאיה. אותה שעה יצאו מן המבצר המוני חיילים ובראשם התזמורת הצבאית והצטרפו למפגינים. קרי־אות „הידד" נישאו בעיר ושירת ה„מארסליזה" הושרה בכל־פה.

יום המחרת, יום א', ה־5 במארס, עבר אף הוא בהתקהלויות המונים, שמילאו מאז הבוקר את כל רחוב מוראביובסקאיה, מפינת שוסיינאיה עד פינת

---

10. „ייברייסקאיה ז'יזן" 27.9.15, עמ' 44.
11. ר' „ייברייסקאיה סטארינה", כרך י' (1918), עמ' 290.
12. „ייברייסקאיה ז'יזן" 1916, גל' 2.
13. ר' ה. פרומקין, „צעירי ציון והחלוץ בבוברויסק" בספר זה.
14. תיאור ימי מהפכת פברואר בבוברויסק נכתב בעיקר לפי זכרונותיו של א. פילמאן, בקובץ „די אָקטיאַבר רעוואָ־לוציע אין ווייסרוסלאנד", מינסק 1927, עמ' 76—83.

פריסוטסבינאיה. האנשים ציפו לפעולה, לחדשות ולא ידעו מה עליהם לעשות. בשעה העשירית בבוקר נראו שלוש מכוניות־משא ועליהן חיילים מזוינים מגדוד המכוניות השביעי. דגל אדום התנוסס מעל המכונית הראשונה. המכוניות נעצרו בפינת רח׳ סמיונובסקאיה וסמל בישר לקהל כי מאתיים חיילים שהיו עצורים בגדוד העונשים שוחררו, וכי במקומם יוכנסו למעצר אנשי המשטרה. הקהל קיבל ידיעה זו בקריאות „הידד" והמונים נהרו אחר המכוניות, שפנו לרח׳ פריסוטסבינאיה, לעבר חצר המשטרה, שבה התאספו כל שמונים השוטרים בעיר על קציניהם. השוטרים מסרו בלי כל התנגדות את נשקם לחיילים המהפכניים ועלו על המכוניות שהובילום למעצר בכתלי המבצר.

מצב־רוח חגיגי נמשך בעיר כל אותו שבוע. אנשים לרוב הסתובבו ברחובות, הצטרפו לאסיפות־העם המרובות, לתהלוכות והפגנות שמחה. כרזות בשבח המהפכה, הרפובליקה והאסיפה המכוננת נישאו בראש ההפגנות.

ב־12 במארס (ב׳ בניסן) נשבעו אנשי חיל־המצב בבוברויסק אמונים לממשלה הזמנית בפטרוגראד. החיילים הנוצרים פנו לכנסיה, כשבראשם צועד ראש העיר. החיילים היהודים צעדו בסך לבית־הכנסת הגדול, והרב — מרדכי רבינזון — השביע אותם את שבועת האמונים נוכח ארון־הקודש הפתוח. לאחר ההשבעה נערכה שוב הפגנה רבתי. יחד עם הסיסמאות הרגילות בשבח הרפובליקה הופיעו גם סיסמאות של „מלחמה במלחמה" ו„שלום לבקתות, מלחמה בארמונות". יחידת חיילים צ׳כיים, שחנו בעיר, הניפה את הסיסמה „מות או נצחון".

ערב פסח באה הידיעה על ביטול כל ההגבלות החוקיות נגד היהודים. תחום־המושב, שהגביל את ישיבתם ומסחרם של היהודים באזורי ישיבתם בפלכי בילורוסיה ואוקראינה — בטל, שערי בתי־הספר נפתחו בפניהם לרווחה. היהודים הפכו להיות אזרחים שווי־זכויות ברוסיה החדשה.

3. ההתעוררות בחיים הציבוריים

הסימן הראשון לשינוי שחל עם המהפכה, היה התחדשותם של החיים הציבוריים והמפלגתיים בעיר לאחר עשר שנות קפאון, שבאו לאחר כשלון מהפכת 1905.

בראש הציונים עמדו אסתרין, דובקין ולוין, בראש הבונדאים נח׳קה יוכביד, רוזנטל, ב. קלצקין, גורקין וברבש.

גם בחוגי החרדים נגעה ההתעוררות הכללית. חוגים אלה התרכזו סביב שני הרבנים, חיים צבי שפירא ור׳ שמריה נח שניאורסון. כן היה פעיל ביניהם במיוחד בנו של האדמו"ר, מנחם מנדל שניאורסון. שני נציגי החרדים בעיר, חיים צבי שפירא ויהודה ליב ברבש (נכדו של האדמו"ר שמריה נח שניאורסון) השתתפו בועידת־היסוד של הסתדרות החרדים ברוסיה „מסורת וחירות", שהתכנסה במוסקבה בי"ד—כ"א תמוז (4—11 ביולי) [15].

התארגנו גם המפלגות הקטנות יותר: „פועלי־ציון", ובראשם קארפ, גינזבורג ושמרלינג; הס.ס. — ובראשם ויינר, מאריאסין, ארלזורוב; המנשביקים — ובראשם יאנשן וקצנלבוגן. היו גם קבוצות ס"ר (ד"ר דושמן) ופ. פ. ס., „צעירי־ציון", שהיוו קבוצה ניכרת בעיר וראו עצמם אותה שעה כחלק אורגני ובלתי־נפרד מההסתדרות הציונית במקום. המפלגה היחידה שלא הופיעה היתה מפלגת הבולשביקים, שלא היו לה מהלכים בקרב היהודים בתחום־המושב. אולם במהרה התגלה כוחה של מפלגה זו, מצד אחד — בין החיילים במבצר, שמספרם עלה על 8000 איש ושרבים מהם נמשכו אחר סיסמתם של הבולשביקים לסיים מיד את המלחמה, ומצד אחר — בין האיכרים בסביבה, שסיסמה אחרת של הבולשביקים — החרמה מידית של אדמת בעלי־האחוזות — צודדה את לבם. יש לזכור כי בילורוסיה, שבה היה קיים ניגוד סוציאלי, לאומי ודתי בין האיכרים הבילורוסים־פראבוסלבים לבין בעלי־האחוזות הפולנים־קתולים — היתה לאחד ממוקדי הבולשביזם במדינה.

תוך חודש ימים הוקמה בבוברויסק „מועצת פועלים וחיילים", כדוגמת המועצה המפורסמת בפטרוגראד. במועצה היתה השפעה מכרעת ל„בונד" ומנהיגו נח׳קה יוכביד נבחר ליו"ר שלה. השתתפו בה גם נציגי החיילים במבצר וביניהם שני בולשביקים — ברולניצקי ורייכנשטיין. המועצה החלה בהוצאת עתון רוסי בשם „גולוס נארודא" („קול העם"). עיקר פעולתה של המועצה היו הויכוחים בין המפלגות השונות. המפלגה המאורגנת ביותר היתה ה„בונד", ששמרה על מסורתה ועל מנהיגיה מימי המהפכה הראשונה, מהפכת 1905. הבונדאים הקימו מועדון

15. ר׳ י. ל. גרויבארט, ספר זכרון, לודז׳ 1926, עמ׳ 104.

גדול, שהפך למקום כינוסם של פועלים, בעלי־מלאכה ובני־נוער רבים; אירגנו מחדש והרחיבו את פעולת האגודות המקצועיות, שמנו בקיץ 1917 כ־2000 חברים[16]. בקיץ 1917 הקיף ה„בונד" בארגוניו השונים כ־1200 איש.

אחת מפעולותיה הראשונות של „מועצת הפועלים והחיילים" היתה ההכרזה על הנהגת יום עבודה של שמונה שעות בכל בתי־החרושת בעיר[17]. יום עבודה זה הונהג בתחילה במנסרות של קסטלנסקי ונתנסון, לנדסברג, האחים אטקין, שוסטאק, גצוב ועוד. בשבת, 27 במאי (9 ביוני), התקיימה אסיפת עושי־תנורים, סתתים וטייחים. הנאספים התארגנו באגודה מקצועית, שמשרדה נקבע באורח זמני ברח' סקובליבסקאיה 100.

„האסיפה החליטה פה אחד — כותב „גולוס נא־רודא" — להודיע לקבלנים על הנהגת יום עבודה בן 8 שעות. כן התקבלה החלטה על איסור פעולתם של מתווכים בקבלת עבודה. הקבלנים חייבים לפנות במישרין אל האגודה המקצועית בענין הזמנת פועלים"[18].

בסוף מאי יסדו שמונה בחורים יהודים את סניף המפלגה הקומוניסטית בבוברויסק[19]. הסניף שלח ב־2 ביוני שליח למינסק לבוא במגע עם הבולשביקים. נפתח מועדון של בולשביקים בחדר קטן ברח' פוש־קינסקאיה 51, ובו נפגשו מעט החברים המקומיים עם חבריהם למפלגה מבין אנשי־הצבא. קבוצת אינטלי־גנטים, שבראשה עמדו ליפץ, שרגיי, וולפסון וגצוב, שראו עצמם כ„אינטרנציונליסטים", ניסו להצטרף לארגון החדש, אולם לא באו לכלל הסכם ופרשו ממנו במהרה. הארגון הלך וגדל, ובועידה הראשונה של הבולשביקים במחוז הצפוני־מערבי, שהתקיימה במינסק בספטמבר, השתתפו גם שני נציגים מבוב־רויסק — אחד מהם ברולניצקי הנ"ל — שיצגו 187 חברים. מספר צנוע ביותר לעומת 1200 חברי מפלגה במינסק ו־820 בהומל[20].

4. ימי מהפכת אוקטובר 1917 [21]

עם הגיע הידיעות בסוף אוקטובר על תפיסת השלטון בפטרוגראד על־ידי הבולשביקים, הוציא ועד המפלגה הבולשביסטית בבוברויסק כרוז בכותרת: „הדבר נעשה!" (Свершилось!). יושב־ראש הועד הצבאי־המהפכני במבצר בוברויסק הודיע בשם חמש הדיביזיות שחנו בעיר ובסביבותיה, כי החיילים מוכנים „לקום לקריאתו הראשונה של ועד המפלגה עם נשק ביד ולהגן על הסוביטים, שלהם הם דורשים למסור את השלטון"[22] על מנת להרחיב את השפעתו. הועד ערך נשף ובו התקיימה הגרלה. בכסף שנאסף נשכרה דירה מרווחת יותר בפינת הרחובות פושקינ־סקאיה וסקובליבסקאיה. הדירה שופצה והפכה למועדון, שנפתח ב־12 בנובמבר בשם „מועדון הפועל והחייל"[23].

נצחונה של המהפכה הבולשביסטית נתן אותותיו במהרה ב„בונד". סניף ה„בונד" בבוברויסק היה הרא־שון בכל רוסיה שבו קמה בחודש הראשון למהפכה הבולשביסטית — פראקציה בולשביסטית. „באסיפה ב־23 בנובמבר — מוסר העתון המינסקאי „סוביטסקא־יה פראבדה" — נרשמו בהסתדרות החדשה 50 חב־רים — — הועד החדש הוציא כרוז הקורא להצביע (בבחירות לאסיפה המכוננת) עבור רשימה מס' 9 — הבולשביקים"[24]. הכרוז היה חתום ע"י ה„בונד־באָל־שעוויקעס". הסיעה החדשה הלכה בהפגנות שנערכו בימים ההם בשורות הבולשביקים, אלא שהניפה דגל משלה ועליו כתובת באידיש „די גאַנצע מאַכט די ראַטן" (כל השלטון לסוביטים). הועד המקומי של

---

16. א. קירזשניץ, „דער אידישער ארבעטער", מאָסקווע 1928, ח"ד, עמ' 90. לפי מאמרו הנ"ל של פילמאן (עמ' 79) הגיע אז מספר חברי ה„בונד" בארגוניו השונים ל־1200 איש.

17. הודעת המפקח על התעשיה בפלך מינסק מ־20.4.17, לפי Великая Октябрская социалистическая рево-люция в Белоруссии (להלן ווסר"ב), מינסק 1957, כרך א', עמ' 237.

18. שם, עמ' 330.

19. שמותיהם: יוסף וינר, איטקין, קליבנוב, פילמאן, פריבורקין, פבזנר, קצנלסון, והחברה ד. רמז (זכרונותיו הנ"ל של פילמאן, עמ' 81).

20. מספרים אלה הם לפי הדו"ח לועידה שבא בווסר"ב ח"א, עמ' 686. פילמאן כותב בזכרונותיו הנ"ל (עמ' 83) על 450 חברים, אלא שהוא מעיר: „אחוז גדול — חיילים". המספר 187 כולל, כנראה, את החברים האזרחים.

21. תיאור ימי אוקטובר 1917 בבוברויסק בעיקר לפי זכרונותיו הנ"ל של פילמאן, עמ' 83—88.

22. ווסר"ב ח"ב, עמ' 61—62, וכן История Бело-руссии, כרך ב', עמ' 67.

23. ר' הודעה על פתיחת המועדון בווסר"ב ח"ב, עמ' 132.

24. לפי ווסר"ב ח"ב, עמ' 509; וכן ר' א. קירזשניץ „דער אידישער אַרבעטער", ח"ד, עמ' 163. יו"ר הועד של הפראקציה הקומוניסטית ב„בונד" היה פיאנין. בין הפעילים היו אהרן ג"ח, משה ריגר, נחום קרייץ, ג. פלוטר, ריבין וברגמן.

ה„בונד" מחה בעתונותו על כך שהפורשים מרשים לעצמם לשאת את שם ה„בונד" ולדבר בשמו. היתה זו ראשית הפילוג, שעתיד היה לפגוע בסניפי ה„בונד" בכל רוסיה ולהביא בסופו של דבר למיזוגו של ה„בונד" הקומוניסטי (ה„קומבונד") עם המפלגה הקו־מוניסטית הכללית.

הפעולה המדינית הראשונה שנערכה בעיר לאחר מהפכת אוקטובר היו הבחירות לאסיפה המכוננת הרוסית בסוף נובמבר. הבחירות נערכו לחוד במבצר ובעיר. במבצר היה נצחון הבולשביקים שלם: 5517 איש מבין 8000 המצביעים נתנו את קולותיהם למפ־לגתו של לנין. בעיר הלכו לבחירות 11135 איש, שקולו־תיהם התחלקו בין 13 רשימות מפלגתיות:

1. המפלגה הסוציאליסטית היהודית המאוחדת,
2. הרשימה היהודית הלאומית,
3. בעלי־אחוזות,
4. ?
5. ה„בונד" ומנשביקים,
6. קאד"טים,
7. ? (אולי „המאוחדים" — ס"ס וי"ס).
8. רשימה פולנית,
9. בולשביקים (קיבלו 2301 קולות, שהם 20.7% מכלל מספר הבוחרים),
10. „פועלי־ציון",
11. דימוקראטים רוסים,
12. ס. ר.,
13. הגראמאדה הסוציאליסטית הבילורוסית.

התוצאות נראו לבולשביקים, שכל ארגונם בעיר לא היה אלא כבן ששה חדשים, למשביעות רצון[25]. אמנם הם נשארו במיעוט, אולם לחץ המהפכה במרכז היה גדול, כן גדולה היתה השפעת החיילים במבצר והאיכרים בסביבה, שרובם היו חדורים רוח בולשביס־טית (במחוז בוברויסק ניתנו לבולשביקים 64377 קו־לות מבין 101,622)[26]. מועצת הפועלים החליטה אמנם על גינוי נמרץ של מהפכת אוקטובר וקראה לכנס את האסיפה המכוננת, אולם האוירה נעשתה קשה מיום ליום לגבי חסידיו של המשטר הדימוקראטי. ב־18 בנובמבר הודיעו הסיעות הסוציאליסטיות הימניות על עזיבת הסוביט; הבולשביק ברולניצקי נבחר ליו"ר המועצה. ובועידת הסוביט, שהתקיימה אותו שבוע במינסק, יכול היה ב"כ הסוביט הבוברויסקאי לספר על מעבר הסוביט בעירו לבולשביקים[27].

אחת הפעולות רבות־הרושם שאירעה בעיר בימי שלטונם הראשון של הבולשביקים היתה אסיפתם הכללית של בני הנוער הלומד, בראשית ינואר 1918, שבה השתתפו כ־700 נערים ונערות והחליטו „למסור את כל השלטון למועצות הפדגוגיות, אליהן יצורפו נציגי מועצת הפועלים, החיילים והאיכרים, ההורים והתלמידים, הנהלת העיר והזֶמסטבו". כן החליטו על ביטול משרות המנהל, המפקחים והמשגיחים בבתי־הספר ועל עקרון בחירתם של המורים על־ידי המועצה הפדגוגית. החלטה זו נתקבלה ברוב מכריע, ורק ארבעה תלמידים הצביעו נגדה[28].

באוירה זו התקיימו הבחירות לקהילת בוברויסק. השתתפו בהן 4840 בוחרים. אין לנו ידיעות מדויקות על חלוקת הקולות בין המפלגות, אולם ראוי לציין כי יחד עם הרשימות המפלגתיות הרגילות (ציונים, „בונד", רשימת החרדים „אחדות" וכו'), הופיעה גם „רשימת הפליטים", שקיבלה 608 קולות[29].

ב־9 בינואר קיבלו הבולשביקים בבוברויסק בשמ־חה את הידיעה על פיזור האסיפה המכוננת בפטרוגראד שלושה ימים לפני כן, אולם שמחתם היתה עד ארגיעה.

5. המשטר הפולני הראשון בעיר
(סוף ינואר — סוף פברואר 1918)

בינואר־פברואר 1918 התנהל בבריסק־דליטה המשא־ומתן בין הממשלה הבולשביסטית לבין הגר־מנים על השלום. אי־אפשר היה לדעת במה יסתיים משא־ומתן זה. הדימוראליזציה בקרב החיילים הלכה וגדלה, גדודים שלמים התפוררו. את אלה שנשארו נאמנים צריך היה להחזיק במצב הכן בקווי החזית.

---

25. בהומל, למשל, קיבלו הבולשביקים 2012 קולות מבין 21743 קולות אזרחים (9.5%), הרשימה היהודית הלאומית (ציונים) — 27.6%, הבונדאים והמנשביקים — 15.5%, הקאדטים — 18.2%, ה„מאוחדים" — 6.9%, „פועלי־ציון" — 3.5%, הס.ר. — 8.5% (ר' ווסר"ב ח"ב, עמ' 197).
26. מאמרו הנ"ל של פילמאן, עמ' 85.
27. ר' ווסר"ב ח"ב, עמ' 237.
28. שם, עמ' 796—797.
29. המספרים לפי ספרו הנ"ל של קירזשניץ, עמ' 217. הוא מביא גם מספרים על הקולות שניתנו לשאר המפלגות, אולם ברור כי מספרים אלה משובשים, מאחר שסיכומם הכולל של הקולות לפי המפלגות הוא 2957 וחסרים איפוא 1883 קולות. ביחוד נראה כמשובש המספר הקטן שהוא מביא לגבי הציונים.

במצב זה השתמשו היחידות הפולניות (בחודש יולי התארגנו גדודים רבים בצבא הרוסי לפי מוצאם הלאומי של חייליהם), שחנו באיזור פלך מינסק והיוו את „הקורפוס הפולני הראשון" בפיקודו של הגנרל דוובור־מוסניצקי והכינו עצמן להשתלט על האיזור, על מנת להבטיח את סיפוחו, בבוא ימי השלום, למדינה הפולנית. ב־13 (26) בינואר 1918 השתלטו הפולנים על העיר רוגאצ'וב. הגדודים הפולנים שחנו במבצר בוב־רויסק הכינו עצמם לתפוס את השלטון בעיר ובסביבותיה.

הסוביט בבוברויסק, שראה עצמו כנציגה וכנאמנה של הממשלה המהפכנית בפטרוגראד, החליט לעמוד על המשמר, ריכז את נאמניו. נשק רב הובא העירה ו־14 מקלעים הועלו בראש מגדל מכבי־האש.

ב־19 בינואר 1918, בשעה השלישית לפנות בוקר, הקיפו יחידות צבא פולניות את בית הסוביט ואסרו את האנשים שנמצאו בו. למחרת פורק נשקן של יחידות הצבא הרוסיות שחנו בעיר והחיילים נצטוו לחזור לבתיהם.

כעבור יומיים שוחררו חברי הסוביט ממאסרם והוצע להם לערוך הסכם עם הפולנים, לפיו יחולקו השלטון הצבאי והאזרחי. הנהלת ענייני העיר האזרחיים תימסר לסוביט, בתנאי שלא יתערב בענייני הצבא, והשלטון הצבאי יהיה בידי הפולנים. חברי הסוביט חתמו על ההסכם, אולם מיד לאחר ששוחררו הסתלקו מן העיר והשאירוה בידי הפולנים. הפולנים, שהיו טרודים במאבקם עם הצבאות הסוביטיים, לא התערבו בנעשה בעיר.

ב־31 בינואר (13 בפברואר) נכבשה רוגאצ'וב מידי הפולנים, אולם ב־16 בפברואר עלה בידם להכות את יחידות הצבא האדום, שיצאו לקראתם מאוסיפוביץ', ולכבוש מידן את בוברויסק. הקרב בו הוכו הסוביטים התחולל סמוך לתחנת מסילת־הברזל יאסין, הנמצאת מערבית לבוברויסק. יומיים לאחר מכן כבשו הפולנים את מוהילב שעל הדניפר וב־20 בפברואר — את מינסק. ב־2 במארס יצאה „פקודה מס' 1", חתומה על־ידי דוובור־מוסניצקי, שהכריזה על ביטול כל החוקים הסו־ביטיים באיזור.

אולם שלטונם של הפולנים היה עד ארגיעה. כבר ב־21 בפברואר נאלצו למסור את בוברויסק לצבא הגרמני המתקדם אל לב רוסיה, וב־3 במארס נחתם בבריסק חוזה השלום בין רוסיה הסוביטית לבין גרמניה. בוברויסק וסביבתה נכללו באזורים שנמסרו לרשות הכובש הגרמני. הגבול בין איזור הכיבוש הגרמני לבין רוסיה הסוביטית נקבע לאורך הדניפר מאורשה עד ז'לובין ומשם פנה מזרחה והקיף את איזור הומל ואת כל אוקראינה.

6. בוברויסק תחת שלטונם של הגרמנים (מארס — נובמבר 1918)

תשעת חדשי השלטון הגרמני בבוברויסק בשלהי מלחמת־העולם הראשונה היו ימי מנוחה יחסית לעיר. האיזור הועמד לשלטונו של מושל צבאי גרמני, שעיקר דאגתו היתה שמירת הסדר והספקת מזונות וחמרי־גלם (עורות, עצים) לגרמניה הרעבה. האיכרים בכפרים הרגישו בעול המשטר, היהודים — פחות, וביחוד מאחר ששפה משותפת היתה להם עם הגרמנים — שפת אידיש, שבעזרתה יכלו להידבר עם שליטיהם החד־שים. היה, כמובן, מחסור במזונות והגרמנים הנהיגו שיטת קיצוב מזונות וכרטיסי מזון. בארגון חלוקת המזונות עסקו גם יהודים מבני העיר, בהם ליוקר־מוביץ, שנודע לגנאי בתקופה בה חזרו השלטונות הסוביטיים אל העיר (בסוף 1918).

יהודים רבים עסקו בימים ההם בהברחת סחורות מאיזור הכיבוש הגרמני לאזורי רוסיה הסוביטית [30].

המצב הכלכלי הלך הלוך וטוב במידה שנתהדקו הקשרים עם אוקראינה, שגם היא היתה נתונה לשלטון גרמני. „על נהר ברזינה — כותב מ. רודנסקי — נמ־שכו יומם ולילה שיירות של ספינות עם חמרי מזון — התפתח מסחר גדול בזפת ובטרפנטין. אמנם מסחר זה לא נשא אופי נורמלי, הורגשה ידו הכבדה של הכובש, אולם בכל זאת המו החיים [31].

בתקופת השלטון הגרמני התקיימה בעיר קהילה דימוקראטית, שבה השתתפו כל המפלגות והחוגים היהודיים, מן החרדים עד הבונדאים.

התנועה הציונית בעיר, שקיבלה דחיפה גדולה להתפתחותה עוד מראשית ימי המהפכה הדימוקראטית, התחזקה עם הגיע הידיעות על הצהרת בלפור. בחורים ונערים החלו להתארגן באגודת „החלוץ" וחיפשו דרכים להכשיר עצמם לעבודה חקלאית בארץ־ישראל

---

30. ר' תיאור הברחת הגבול מאורשה לבוברויסק בזכרו־נותיו של ק. לוז, עמ' 691 בספר זה.

31. מ. רודנסקי, „אויף די נייע חורבות", „היינט" 30.7.1920.

על־ידי הקמת גינות־ירק וטיפול בגני עצי־הפרי בסביבה.

הקשר עם וילנה ווארשה התחדש, וחלק מן הפליטים שהתגוררו בבוברויסק החלו חוזרים לבתיהם.

גם התנועה הבולשביסטית נתחדשה במינסק במחתרת. במאי 1918 התארגן בבוברויסק סניף המפלגה, שבראשו עמד פ. ריבינסקי (ראייבסקי), ומזכירו היה ב. ניימן. עיקר תפקידו של הסניף היה בתעמולה בין האיכרים, שנפגעו במיוחד ממשטר הכיבוש הגרמני. הסניף קשר קשרים עם הכפרים בסביבה וכמובן עם המרכזים במינסק ובהומל. באוקטובר 1918 נמנו בסניף הבוברויסקאי למעלה מ־40 חברי מפלגה, והועד קיים קשר עם 160 הכפרים בסביבה [32].

7. השלטון הסוביטי השני (29 בנובמבר 1918 — 29 באוגוסט 1919)

מיד עם מפלת גרמניה בראשית נובמבר 1918, החל הצבא האדום בהכנות לכיבושם מחדש של השטחים שנלקחו מרוסיה על־ידי הגרמנים. ב־29 בנובמבר נכנסו חיילי הצבא האדום לבוברויסק בדרכם למינסק. מיד הוקם בעיר „ועד מהפכני" („רֶבקוֹם"), שפרש ממשלתו על המחוז כולו. בראש ה„רבקוֹם" עמד ריבינסקי, והוא אף היה מושל העיר. מבין שאר חברי הועד ראוי להזכיר את לוריה, הממונה על החינוך, את איטקין — מנהל העזרה הסוציאלית, ואת המזכיר קופלביץ [33]. במהרה הוכללה בוברויסק בתחומי „הקהיליה הסוביטית הליטאית־בילורוסית".

שלטונם החדש של הבולשביקים נתקבל ברגשות מעורבים בעיר. המשטר החדש כבר היה קיים יותר משנה בפנים רוסיה וידיעות כל־שהן על אפיו ושיטותיו הגיעו, כנראה, גם לתושבי בוברויסק. „בעלי־הבתים — מספר בזכרונותיו ד. שמעוני — כלומר, הסוחרים והחנונים וכלי־הקודש ויתר ,האלמנטים הבלתי־פרודוקטיביים' פחדו פחד ולבשו חרדות מאימת ,ימי־הדין'. לעומת זאת — הפועלים, וביחוד הצעירים שבהם, נתמלאו תקוות ובטחון, התאזרו עוז ולבשו גיאות" [34].

---

32. Крах немецкой оккупации в Белоруссии в 1918, Минск, 1960, стр. 39-40.
33. Ревкомы ССР (להלן „רבקומי"), מינסק 1961, עמ' 42.
34. ד. שמעוני, עמ' 700 בספר זה.

הימים הראשונים למשטר החדש היו ימי שכרון בקרב החוגים השמאליים בעיר.

הוחל בתעמולה בין חברי ה„בונד" שיצטרפו למפלגה הקומוניסטית המנצחת. בכל רוסיה הלבנה החלה תנועה להקים „בונד קומוניסטי" („קאָמבונד"). „המרכז החזק ביותר של תנועת ה,בונד' הקומוניסטי — מעיר העסקן הייבסקי ש. אגורסקי — היה אז בבוברויסק" [35]. באמצע דצמבר הכריזו „הבונדאים הקומוניסטים" בבוברויסק, כי מאחר שמנהיגות ה„בונד" אינה משנה את יחסה למהפכה, הרי הם מנתקים את קשריהם עם ה„בונד" ונכנסים למפלגה הקומוניסטית כסיעה אוטונומית. ב־14 בינואר 1919 החלו בני סיעה זו להוציא שבועון בשם „אונזער וואָכענבלאט", שבו ניהלו ויכוח מר עם „הסקציה היהודית" (ה„ייבסקציה") במפלגה הקומוניסטית. תוך רצון לשמור על מסורת ה„בונד" הקימו סניפים לסיעתם בעיירות שבסביבות בוברויסק, אולם למעשה לא היתה הסיעה אלא שלב מעבר מה„בונד" למפלגה הקומוניסטית, ובמהרה נבלעו חבריה בתנועה הקומוניסטית הכללית.

רבים מבני הנוער הציוני נסחפו אל הקומוניזם המנצח תוך „אמונה שלמה כי גאולת העולם באה, וכי הולכת ומתקיימת נבואת אחרית הימים, ומכיון שכך שוב אין לדאוג לגאולת ישראל, שכן בכלל גאולת העולם — גם גאולת ישראל" [36]. השכרון סחף גם בודדים מבין האמידים, כגון משפחת עגול, שעליה מספר שמעוני, כי בנה, איש הצבא האדום, משך אחריו את אביו, קבלן אמיד, ואת שתי אחיותיו. כולם תפסו מקומות נכבדים בשלטון העירוני החדש. „במשך הזמן הקצר לערך, שהבולשביקים שהו בעיר — כותב שמעוני — הספיקו לעשות גם מעשים של ממש. שתי הבנות נישאו לבחורים רוסים, אבל הגדיל מהן האב, הוא, שהיה אלמן, התחתן שנית, בהסכמת הבן והבנות, אבל אשתו החדשה היתה דווקא ,גויה', קומוניסטית רוסית, שעבדה באיספולקום" [37].

עם כיבוש העיר ע"י הצבא האדום הוחרם מיד מלאי הסחורות הגדול שהיה טמון במחסנים ובאניות

---

35. ש. אגורסקי, „דער אידישער אַרבעטער אין דער קאָמוניסטישער באַוועגונג" 1917—1921, מינסק 1925, עמ' 60.
36. ד. שמעוני, עמ' 701 בספר זה.
37. שם. ראוי לציין כי סגן קומיסאר הכספים של הקהילה הסוביטית הליטאית־בילורוסית נקרא עגול (ר' „רבקומי", מפתח).

שחרפו בנמל בוברויסק הקפוא. חלק ניכר משלל זה, וביחוד המלאי הגדול של סוכר ומלח, הועבר לערי פנים רוסיה הרעבות[38]. אחד הצעדים הראשונים של ה„רבקום" היתה הטלת מס חד־פעמי בסך 2,000,000 רובלים על „הבורגנות המקומית"[39]. לאחר מכן החלה החרמתם השיטתית של בתי־חרושת ומחסני סחורה. החנויות נחתמו ומנעולים נתלו על דלתותיהם מטעם השלטון.

לגבי היהודים מכל השנה התגלם המשטר החדש באישיותו של מנהל מחלקת התזונה ליוקומוביץ', „בחור זקן, יהודי, שנשמתו יבשה, והחי אך ורק בהרגשה אחת — שנאה בלי גבול לבורגנות היהו־דית"[40]. הוא היה מנשביק קיצוני לפנים, אולם עם כיבוש העיר ע"י הסוביטים נספח לשליטים החדשים והוסיף לעבוד, בפיקוחו של קומיסאר קומוניסטי, במחלקת התזונה, בה עבד גם בימי הכיבוש הגרמני. ליוקומוביץ' הפיל חיתיתו על החנונים הזעירים והסוחרים הקטנים. הוא ציוה עליהם להביא את כל הסחורה שבחנויותיהם לשני מחסנים שנקבעו מטעמו, והעמיד משמרות במבואות העיר לתפוס ולהחרים כל סחורה שתצא או תבוא אל העיר. יחסו אל היהודים שנזקקו לו היה גס וציני, לעומת זאת האיר פנים לשליחי האיכרים שבאו אליו והשלטון הסוביטי היה מעונין באהדתם.

עם החרמת המצרכים התפתח המסחר הבלתי־ליגלי והספסרות בעיר. „בזמן קצר עלה מחיר המלח מ־30 רובלים ל־600—700 רובלים"[41], ולאחר מכן — גם עד 2000 רובל. עם בוא האביב התפשט המסחר הזעיר הבלתי־ליגלי, שהיה ידוע בימים ההם בשם „שַקנאות" („Мешочничество"). יהודים היו יוצאים לסביבה, וביחוד באניות־הקיטור שחידשו נסיעותיהן, אלא שנסעו רק בקטע הנהר שמפאריץ' עד לבוריסוב. מאות אנשים יצאו באניות אלה, כשהם משלמים שלמונים למלחים הנוהגים בהן. מפעם לפעם עמדה האניה על חוף אחת העיירות או אחד הכפרים וה„שקנאים" היו יורדים לקנות מעט סחורה, לרוב קצת קמח או תפוחי־אדמה. מרכזיו של מסחר בלתי־ליגלי זה היו אז העיירה סויסלוץ' והכפר היהודי יאקשיץ־סֶליבה.

אולם ימי „הרפובליקה הסוביטית הליטאית־בילו־רוסית" חוצצו. באפריל 1919 פתחו הפולנים בהתקפה על שטחיה. ב־11 בחודש אפריל החליטו הקומוניסטים בבוברויסק על גיוסם של כל חברי המפלגה בגילים 18—25 לשורות הצבא האדום; החברים המבוגרים יותר נתבעו להימצא במצב של כוננות[42]. בחדשים מאי—יוני יצאו 94 איש ממחוז בוברויסק אל החזית[43]. בין המתנדבים למלחמה היו גם מבני הנוער הציוני שנסחפו בלהט המהפכה. אחד מהם, סיומקה לוין, חבר ועד הסניף המקומי של „צעירי־ציון", נפל בקרבות סמוך למינסק. הוא הובא לקבורות בטקס מעורב יהודי וסוביטי, „עטוף טלית ודגל אדום כאחד"[44]. על קברו נאמר „קדיש" והושר האינטרנציונל. כן נפל בשורות הצבא האדום באביב 1919, בקרבות על־יד לידא, מאיר גייסינוביץ (אחיו הצעיר של אבא אחימאיר).

ב־19 במאי, כאשר עמדה מינסק ליפול בידי הפולנים, העבירה הממשלה של הקהיליה הליטאית־הבילורוסית הסוביטית את משרדיה לבוברויסק, והעיר הפכה זמנית למרכז השלטון הסוביטי בחזית הצפונית־מערבית.

ריכוזם של מוסדות השלטון המרכזיים בעיר אילץ את השלטונות להשתמש בעזרתם של „מומחים בורג־נים" — מנהלי־חשבונות, מזכירים, אנשי כלכלה ומשק וכדומה. ביניהם גם ציונים. גם ועד הקהילה לא פוזר והמשיך את פעולתו באורח ליגלי למחצה.

בעיר, שהפכה זמנית בירת בילורוסיה, התרכזו רבבות פליטים ממערב בילורוסיה. חוסר־עבודה מחריד השתרר בעיר ויוקר החיים האמיר. פליט שהגיע למינסק סיפר כי פונט לחם נמכר ב־20 רובל. פונט בשר ב־35—40, סוכר — ב־80 וכו'. בעד עגלת עצים להסקה תבעו האיכרים 350 רובלים (אותה שעה קיבל פועל במנסרה 300 רובלים לחודש)[45].

מטעם השלטון המרכזי במוסקבה נשלח בימים ההם מיכאל קאלינין, ממנהיגי הקומוניסטים במרכז רוסיה, למסע תעמולה ועידוד באזורי בילורוסיה. בבוברויסק הוכרז ב־19 ביוני על אסיפה כללית וקאלינין נשא

---

38. ר' מ. רודנסקי, על חופי ברזינה, עמ' 697 בספר זה.
39. „רבקומי", עמ' 182. למעשה נגבו עד סוף ימי המשטר כ־1,500,000 רובל.
40. מ. רודנסקי, עמ' 697 בספר זה. כן ר' זכרונותיו של ה. פרומקין, עמ' 451 בספר זה.
41. שם.
42. Б. Шкляр, Борьба трудящихся Лит.-Бел. ССР. מינסק 1962, עמ' 98 (להלן „שקליאר").
43. שם, עמ' 109.
44. א. אחימאיר, „בעל־האחוזה האחרון" — „חרות" 16.11.51.
45. „היינט" 30.6.1919, גל' 148.

לפני בני העיר נאום נלהב, בהבטיחו כי „הדור שלנו כבר ייהנה מכל מנעמי הסוציאליזם" [46].

אולם הצבא האדום לא עצר כוח להפסיק את התקדמות הפולנים. חייליו החלו להתחפר מעברה השני של הברזינה. ב־29 באוגוסט 1919 נכנסו לבוברויסק יחידות צבא פולניות. בא הקץ לתשעה ירחים של שלטון סוביטי בעיר.

8. השלטון הפולני השני
(29 באוגוסט 1919 — 10 ביולי 1920)

עשרת חדשי השלטון הפולני השני היו ימי אימים והרס לעיר. בוברויסק נמצאה כל אותם הימים לא רחוק מקו החזית, ולמעשה היתה הברזינה, שהצבא האדום הרס את הגשרים עליה בנסיגתו, משמשת קו־גבול וקו־חזית, ומעבר לו הפגיזו הסוביטים את הפולנים, כשהם פוגעים מפעם לפעם גם בבניני העיר.

החיים הכלכליים לא חזרו לאיתנם. בקיץ 1919, בימי השלטון הסוביטי, לא הוכן מלאי ועתה שררו מחסור ורעב. הקשרים עם הסביבה נותקו. בימי המעבר משלטון לשלטון, בעת שעוצר בן שלושה ימים הוכרז בעיר, ערכו החיילים הפולנים שוד בחנויותיהם ובבתיהם של יהודים רבים, והעלו אותם באש [47].

חיילים אלה שבאו לבוברויסק היו מיחידות „צבא פוזנאן", שהיו מפורסמים לגנאי בשנאתם ליהודים. במסוה של גיוס אזרחים לעבודות הצבא השונות היו החיילים הפולנים תופסים גם יהודים זקנים וחלשים. הנחטפים היו מוכים. תעלול מיוחד לצבא הפולני „האציל" — היה תלישת זקניהם של היהודים וגזיזת שערותיהם.

ביום הכיפורים תר"פ (4.10.1919) פשטו חיילים בכמה בתי־כנסיות בעיר. הוציאו את המתפללים אל מחוץ לעיר והעסיקום בעבודות חפירה ואיסוף חציר ושחת בשדות, כשהם מתעללים ומכים בהם בלי חשך [48].

„זו ההתעללות בחלש — מאפיין ד. שמעוני את התנהגותם של הכובשים הפולנים — זו העמדת־הפנים החסודה והאדיבה, כשהצפרנים העשויות למשעי קורעות את סגור לבך, זו השחצנות ההדיוטית וההתנשאות המטורפת, זו השמחה להעליבך, להשפילך, כשהפה נוטף מור וחלקות, זה חוסר הכנות, זה הרשע המוסוה באדיבות ממותקת וזו ההתאכזרות על מי שאין בכוחו להגן" [49]. ההתעללות צומצמה במידה ניכרת לאחר שהוחלפו הגדודים הפוזנניים בחיילים שבאו מוארשה.

„פני בוברויסק שונו עד לבלתי הכירה — כותב איש בוברויסק באוקטובר 1919 — לפני עשרה חדשים בערך היתה עוד עיר עשירה וחיה, ועתה היא עניה ומתה — כאילו עברה עליה מגפה. פה ושם חנויות פתוחות למחצה נשקפות אל הרחוב מיותמות, שמשות החלונות שבורות ומדפי הקירות ריקים. החנויות פתוחות — כי כן צווּ. ברחובות אין נפש חיה נראית, וביחוד יהודית. — — אחר השעה העשירית אסור להתהלך. מוגפים דלתות וחלונות. עד שמונה וחצי בבוקר העיר כאילו נאספת. רק קול התותחים ומפל הכדורים הנופלים בעיר נשמע. כלואים התושבים בבתיהם וצפויים בכל רגע למות המרחף מסביב. לעת בוקר, אחרי לילות־זוועה אלה, אינך שומע אלא שיחות השכנים על פגז שפגע בחצר זו והרג מכיר פלוני ופצע מכיר אלמוני. גם ביום נופלים פגזים מעמדות הבולשביקים הקרובות" [49א].

ביחוד עקבה הבולשת הפולנית אחר המחתרת הקומוניסטית שפעלה בבוברויסק ובסביבתה, ובראשה המכונאי פ. פיודורוב, טכנאי־השיניים פאלק קאמינסקי, מקסים ליבאקוב ואחרים. הארגון קיים קשרים עם 22 כפרים בסביבה [50].

הבולשת הפולנית פתחה בפעולותיה מיד עם כיבוש העיר. „לפי הלשנות של אויבים ומתחרים — מוסרת כתבה ב„ג'ואיש כרוניקל" —נאסרים יהודים החשודים באהדה לבולשביקים ובבגידה. בין הקרבנות היה הרב הישיש נתן רובין, ששוחרר אמנם בסופו של דבר" [51]. בספטמבר 1919 נאסרה בעקבות הלשנה משפחת געקלער (או גלעקעל) בת תשעה אנשים (בה ילדים קטנים). כל המשפחה הוצאה להורג ורכושה נבוז ע"י אנשי הבולשת [52].

---

46. שקליאר, עמ' 115.
47. „Jewish Chronicle" 17.11.1919.
48. ר' Погромы в Белоруссии, מינסק 1920, ע' 53.

---

49. ר' ד. שמעוני, הפולנים בעיר, עמ' 703 בספר זה.
49א. „לעבענס־פראַגן" 4.11.1919, לפי „קונטרס" י"ח, עמ' 11־12.
50. שקליאר, עמ' 133.
51. „Jewish Chronicle" 7.11.1919.
52. העתון „פאַרן פאָלק" מ־20.6.20 (גל' 140) כותב: עם כיבוש בוברויסק ניתנה הוראה מטעם השלטון הצבאי למסור את כל הטלפונים לשלטונות. גדליה גקלר לא מסר

ב־25 באפריל 1920 נערכה בעיר ועידה מחוזית של המפלגה הבולשביסטית. קרוב לסיום עבודתה הוקף הבית, בו נערכה הועידה, ז'נדרמים. מרבית הצירים הצליחו להתחמק, אולם שלושה מראשי הפעילים בעיר פ. קאמינסקי, פ. פיודורוב ומריה בּוֹבּרוֹבה, בת ה־23 (ילידת סלוצק), הוצאו להורג ביריה לאחר עינויים קשים[53].

האוכלוסיה היהודית ראתה עצמה כנמצאת בין הסדן לבין הפטיש. מיד עם הכיבוש הפולני כינס יושב־ראש הקהילה אייזיק אסתרין את חברי הועד, והבעיה הראשונה שעמדה על הפרק היתה קשר מידי עם מינסק, אליה הגיע אז שליחו המיוחד של ה„ג'וינט" מורגנטאו. השל פרומקין, מעסקני „צעירי־ציון" בעיר, נשלח לשם כך למינסק. הוא לא מצא בה את מורגנטאו, אולם ד"ר חורגין, מראשי קהילת מינסק, פנה אל השלטונות הפולנים והזהירם ש„אם יקרה פוגרום בעיר או השתוללות מצד החיילים הפולנים, הוא יארגן התקוממות של דעת הקהל בארצות־הברית"[54].

לאט לאט החלו החיים בעיר לחזור למסלול כלשהו. שוב חודשה הקהילה הדימוקראטית, אולם הפעם החרימו אותה ה„בונד" והנוהים אחריו, שרבים מהם כבר פזלו לעבר התנועה הקומוניסטית. חוגי נוער שלא נספחו לקומוניסטים הצטרפו ל„החלוץ". משפחות אמידות החלו נוטשות את בוברויסק ועוברות למינסק וממנה הלאה לפולין. נציגיה של בוברויסק לקחו חלק פעיל בועידת הקהילות, שהתכנסה בראשית ינואר 1920 במינסק, וב„מועצה הלאומית היהודית" שהוקמה בעקבותיה. הציונים השתתפו בועידה הציו־נית של חבל בילורוסיה, שנתאספה אף היא בימים ההם.

ב־2 במאי התקיימה ישיבה חגיגית של הנהלת הקהילה לרגל הבשורה על אישור המנדט הארץ־ישראלי בסאן־רמו. בישיבה נתקבלה פה אחד החלטה שנוסחה על־ידי הסיעה הציונית, ובה הובעה „נכונות לעזור בכל בבנין מרכז יהודי חפשי בארץ־ישראל"[55]. למחרת נערכה אסיפת־עם גדולה שבה נשא דברו אברהם לוינסון, מראשי ה„התאחדות" בפולין.

בקרב התנועה החלוצית בבוברויסק גברה ההכרה כי יש הכרח להגביר את קצב העליה, הן עקב הידי־עות שהגיעו מארץ־ישראל והן בגלל החשש שהעיר תחזור לשלטון הסובייטי ודרכי העליה לארץ יִחָסמו. ראוי לציין כי מרַכזי העליה החלוצית, שיצאו בימים ההם מרוסיה לארץ־ישראל, היו שני אנשי „החלוץ" הבוברויסקאי, ה. פרומקין (עד אוקטובר 1920) ואליהו דובקין.

באביב 1920 התחדשה המלחמה באיזור בוברויסק וקיבלה במהרה אופי של מלחמת־אזרחים, כשחבורת פרטיזנים בילורוסים פוגעת ביחידות פולניות ובמסי־לות־הברזל. ב־4 ביולי החלה התקפה גדולה של הצבא האדום בחזית הבילורוסית, וב־10 ביולי היתה בוברויסק שוב בידי הסובייטים. בחוזה־השלום שנכרת בין ברית־המועצות לבין פולין באוקטובר 1920, נקבע הגבול בין שתי המדינות מערבית למינסק. ובהתאם לכך נחתך גורלם של יהודי בוברויסק להישאר בתחומי השלטון הסובייטי, עם כל התוצאות שהיו כרוכות בכך למעמדם הכלכלי, החברתי והלאומי.

9. תקופת הבאנדיטיזם

השלב האחרון במלחמת־האזרחים בבילורוסיה התחולל לאחר שכבר התבסס השלטון הסובייטי בערים. שנת 1921 עברה בבוברויסק ובסביבותיה בסימן התפש־טות תנועתן של כנופיות האיכרים. הימים היו בשלהי תקופת הקומוניזם הצבאי. על האיכרים הוטל לספק מכסות תבואה ותוצרת חקלאית אחרת לשלטונות בתורת מס, בלי שתינתן להם כל תמורה מעשית עבור עמלם ורכושם. האיכרים החביאו את היבול והשלטונות שלחו פלוגות צבא וגדודי עונשין לחפש ולהפקיע אותו. הכפר הבילורוסי, שתמך במהפכה הבולשביסטית בעת שהבטיחה לו את אדמות בעלי־האחוזות, התמרד עכשיו. אלפי בחורים שנקראו אל הצבא ברחו אל היערות והביצות, שארץ זו מבורכת בהם, והתארגנו בכנופיות. הבצורת, ששררה אותה שנה במדינה, הגבירה את המצוקה. הכנופיות הזדיינו בנשק, התקיפו חוות ממשל־

את הטלפון שלו. אחד מפועליו הלשין עליו. על סמך זה נאסרו הוא, אשתו וילדיו — 9 נפשות. כולם הוצאו להורג. הצירים היהודים בסיים הפולני פנו בשאילתא בענין הרצח לשר המלחמה. השר ענה ב־17.6.20: „משפחת גקלר נאסרה כקומוניסטים מסורנים. ב־12.10.1919 הובלו האסירים למבצר, בדרך ניסו להימלט ועל כן נורו ונהרגו".

53. שקליאר, עמ' 35.

54. ר' זכרונותיו של ה. פרומקין עמ' 454 בספר זה. על המשלחת מבוברויסק למינסק מסופר ב־"Jewish Chronicle„ מ־16.1.1920.

55. „פאַרן פאָלק" 1920, גל' 109; „העולם" 1920, גל' 30; וכן עמ' 458 בספר זה.

תיות, פקידי ממשלה, עוברי־אורח. „כל רוסיה הלבנה, כל יערותיה מלאה באנדיטים״ — כתב ה„וועקער״ המינסקאי [56]. הבאנדיטים קיבלו עזרה בנשק ובכסף מארגונים אנטי־סוביטיים אשר פעלו מבסיסיהם מעבר לגבול המדינה, שלא היה רחוק ביותר. האיכרים שנשארו בכפרים עזרו לבאנדיטים, הביאו להם מזון ומסרו להם ידיעות על תנועות יחידות הצבא והמיליצ׳יה שנשלחו לדכאם. „בכפר אין עדיין שלטון סוביטי״, ציין אחד מראשי הקומוניסטים היהודים מ. קיפר באוגוסט 1921 [57].

בדרך הטבע ראה האיכר את אויבו בבן־העיר, שלמענו נגבו מכסות התבואה הכבדות, ובבילורוסיה הזדהה כמעט המושג בן עיר עם המושג יהודי, וכך הפך היהודי בעיני האיכר לאויבו. „האמון בין היהודי הרגיל לגוי ובין הגוי ליהודי נהרס״ [58]. תנועת הכנופיות היתה חזקה במיוחד במחוזות איהומן, בוריסוב ובוברויסק.

ב־11 ביולי, שנה לאחר כיבוש האיזור בידי הסוביטים, הוקמה במינסק „מועצת מלחמה מהפכנית״ לדיכוי הכנופיות. כוחות צבא נשלחו לאזורים השונים להשליט בהם סדר. הוכרזה חנינה לאנשי הכנופיות שיצאו ממחבואיהם ויניחו את נשקם ויתגייסו לצבא האדום, ושפטים נעשו באלה שלא אבו לקבל את מרות הסוביטים. הכנופיות החלו לסגת, ובקיץ 1921 התרכזו רובן במחוז בוברויסק [59].

הכנופיות, שקצרה ידן להתמודד עם הצבא הסוביטי הסדיר, שפכו חמתם על היהודים בעיירות ובכפרים. שחיטות גדולות אירעו ביוני 1921 בלובאן, סליבה, קורֶנֶץ, קויצ׳יץ. מספר ההרוגים הגיע למאות. „אימה חשכה נפלה על התושבים היהודים, חיים תוך פחד מות, רבים מהם נהרגו, הפכו לבעלי מומים, רבים אבד כל רכושם״ [60].

„כנופיות של איכרים ועריקים מהצבא האדום ממשיכים בפרעות אכזריות ביהודים בעיירות ובכפרים של רוסיה הלבנה — מוסר כתבו של ה„דיילי טלגרף״ — ידיעות על קרוב ל־12 פוגרומים כאלה, כולם מלווים במעשי אלימות, אונס ורצח, הגיעו אלינו. מספר הקרבנות בכל מקרה משתנה מכמה עשרות למאה ויותר. השלטונות הסוביטיים הם חסרי אונים להפסיק התפרעויות אלה והשפעתם אינה חורגת מתחומיהן של כמה ערים גדולות, בהן חונות יחידות חזקות של הצבא האדום. הפליטים מוסרים שהכנופיות נוהגות באכזריות הקשוחה ביותר. לאחר שכל רכושם הדל של היהודים נשדד או הושמד, מעונים היהודים ונרצחים בדרכים המכאיבות ביותר. לעתים קרובות קוצצים הרוצחים את קרבנותיהם לחתיכות בגרזנים, כשהם מתחילים בידים וברגלים, ולאחר שקטעו את הגפיים מסיימים הם בעריפת הראש. רבנים וזקני העדה נאלצים ללבוש את טליתותיהם ומוצאים לרחוב כשהם מכוסים ברפש. מאלצים אותם לראות בשריפת ספרי־התורה ולאחר מכן נרצחים הם באכזריות. הכנופיות מבצעות פשעים אלה לקול קריאות אירוניות: ,יחיו הסוביטים, הלאה היהודים״ [61].

בשבוע השני לחודש יולי בלבד אירעו השחיטות בקוזלוביצ׳י, רודובֶלקה, גולובקוביצ׳י, בודקו, צאלא־פיצ׳י, צ׳ארניצי, מאלובקוביצ׳י, סאקאלה, ליטישט.

יהודים הרוגים ביערות בוברויסק (1921)
יידן אומגעקומענע אין די באַברויסקער וועלדער (1921)

כ; נהרגו יהודים בדרכים בין בוברויסק לבין הלוסק וסלוצק.

לעיר בוברויסק עצמה לא העזו הכנופיות לחדור, אולם בעיר שנותקה מסביבתה שרר רעב. השלטונות נאלצו להתיר פתיחתו של „שוק חליפין״, שבו יכלו היהודים להחליף סחורה, בעיקר מלח או בד צבעוני

---

56. „דער וועקער״ 21.7.21.
57. שם, 10.8.21.
58. שם, 21.7.21.
59. שם.
60. שם, 13.7.21.

61. „דיילי טלגרף״ 16.8.21, לפי „Jewish Chronicle״ 9.8.21; וכן כותב „הצפירה״ (20.7.21): „ההריגות נעשו באופן אכזרי מאד. בין הפצועים נמצאים קצוצי ידים, רגלים, אזנים וחוטם. נשים קצוצות שדים ומרוטות שער, ילדים מנופצי מוח״.

(„סיץ") במזונות. ביוני 1921 היה שער המחירים בשוק 2½ פונטים מלח עבור פונט שומן; 2 פונטים חמציץ או שלושה פונטים קמח עבור אַרשין „סיץ", אולם סחורה מעטה מאד הגיעה לשוק זה.

מפעם לפעם נערכו בעיר משפטיהם של באנדיטים שנפלו בידי השלטונות ורבים מהם הוצאו להורג. ברשימת 22 באנדיטים שעל הוצאתם להורג פירסמה ה„צ׳יקה" הבילורוסית הודעה ב־11 באוגוסט 1921 — היו 13 ממחוז בוברויסק ובהם ראש הכנופיה סאקא־נובסקי, „בעל־אחוזה לשעבר ואציל לדורותיו"[62]...

עם התחדשות המשטר הסוביטי פורקה הקהילה היהודית. עתה, עם האסון שפקד את היהודים במחוז, נאלצו הקומוניסטים היהודים להקים ארגון עזרה יהודי בשם „אידגעזקאם". הארגון טיפל ביולי 1921 ב־1500 פליטים, שברחו לבוברויסק מן העיירות והכפרים בסביבה; 1100 מהם אכלו יום יום בתמחוי מיוחד שהוקם לכלכלתם[63]. כן הוקמו שני בתי־ילדים לקלי־טתם של יתומי הפרעות. באסיפה שנערכה בבוברויסק מטעם ה„אידגעזקאם" ב־24 ביולי נמסר כי היהודים נפגעו ב־70 מקומות בבילורוסיה. מספר ההרוגים הגיע ל־500 איש, והפצועים ל־200. רוב הקרבנות היו מבין היהודים תושבי הכפרים.

עם ביטול משטר הקומוניזם הצבאי ולאחר פעולת הטיהור והשפטים שנעשו בכפרים, דוכאה תנועת הפרעות עד תומה, והארץ שקטה עשרים שנה — עד לפלישת הנאצים בקיץ 1941.

62. „דער וועקער" 11.8.21.

63. שם, 23.7.21.

פרק שביעי

בוברויסק הסוביטית

1. התפתחותה הכללית של בוברויסק עד מלחמת־העולם השניה

תיאור חייה של עדת היהודים בברית־המועצות הוא אחד התפקידים הקשים ביותר, שהרי מהותו היסודית של המשטר הסוביטי לגבי היהודים היה בשיתוק החיים היהודיים, שיתוק שהלך והתפשט, הלך וגבר עד שבאה השואה, שואת היטלר, וסיימה את השמד הרוחני בשמד פיזי של כל היהודים שלא הספיקו להימלט מן העיר. בפרק זה נשתדל לרכז את המעט שאפשר לשאוב מהעתונות היהודית־סוביטית, שכל הכתוב בה נקבע על־ידי השקפת־עולם מסוימת ומכוון לשרת את צרכיה. על כך נוסיף את הידוע מדברי זכרונות (המגי־עים רובם ככולם רק עד אמצע שנות העשרים) ועדויות מעטות שהגיעו לידינו.

שלושה מִפקדים התקיימו בבוברויסק, כבכל ברית־המועצות, עד מלחמת־העולם השניה — ב־1923, ב־1926 וב־1939. הראשון משקף את המצב זמן־מה לאחר תום מלחמת־האזרחים; השני חל בתקופת „המדיניות הכל־כלית החדשה" (נא״פ), קצרת הימים; השלישי מספר על המצב ערב מלחמת־העולם השניה, אלא שבמפקד זה לא נמסר לנו מספר התושבים היהודים בין תושבי העיר.

השנה	תושבים	מהם יהודים	% היהודים
1923	36,656	19,619	55.5
1926	51,385	21,558	42.0
1939	84,078	?	? (25—30)

מטבלה זו למדים אנו כי בעקבות שנות המלחמות והקומוניזם הצבאי פחת מספר תושבי בוברויסק היהו־דים בלמעלה מ־6000 נפש, שהם כרבע ממספר היהודים שהיו בה לפני המלחמה. חלק ניכר מאלה היו פליטים, רובם מבני המעמדות האמידים, ומיעוטם בני נוער ציוני, שיצאו את בוברויסק ועברו לתחומי פולין הסמוכה, מהם על מנת להשתקע בה ומהם על מנת לנסוע ממנה למדינות שמעבר לים וגם לארץ־ישראל.

ראוי לציין כי בריחה זו מבוברויסק היתה גדולה יותר מהנראה לפי מספרים אלה, שכן לעומתה התרכזו בעיר בשנות מלחמת־האזרחים פליטים שבאו מהישובים הקטנים בסביבות העיר, ולא כולם חזרו לבתיהם עם גמר שעת־החירום. באביב 1920 נמצאו בבוברויסק

כ־300 משפחות פליטים יהודיות, בהם כל תושבי המוש־בות סליבה־איטל וקובשיצי [1].

ב־1926 גדל מספר תושבי העיר ועלה על 50,000, אולם מספר היהודים גדל רק ב־2000 נפש לערך, ולא הגיע למספרם אף לפני 20 שנה (ב־1905 נמנו בעיר 23500 יהודים!). אולם חשוב יותר היה השינוי הגדול שחל בעת ההיא במעמדם היחסי של היהודים בעיר: לעומת הרוב המוחלט שהיה ליהודים בבוברויסק במאה הי״ט ובראשית המאה העשרים, נמנו בה ב־1926 רק 42% יהודים. אין אנו יודעים את מספר היהודים בעיר בשנים הבאות, אבל ב־1939 היו בבוברויסק 84,000 תושבים (גידול של 63% לגבי 1926) ויש להניח כי מספר היהודים לא גדל באותו הקצב ומשקלם היחסי בה ירד וירד, ולא עלה ב־1939 על 30%, ואולי אף פחות מזה [2]. בוברויסק של שנות השלושים איבדה את צביונה היהודי והפכה לעיר־מחוז בילורוסית, שיש בה מיעוט יהודי ניכר.

המעבר מרוב יהודי לרוב בילורוסי לא עבר בלי חיכוכים והתנגשויות, אלא שהמשטר הסוביטי דיכא בלי רחמים התנגשויות אלה, ורק הדים מעטים הגיעו אלינו על התפרצויות אנטישמיות בסוף שנות העש־רים. כך מוסר ה„אוקטיאבר״ המינסקאי על פועלים שיכורים מבית־החרושת ללבנים מס׳ 2, שהתקיפו במקלות יהודים עוברים ושבים, רוצצו גולגלות וקראו „הכו ביהודים, הצילו את רוסיה״. ראש הכנופיה קרא בקול לאחר שנאסר: „ארבע שנים אשב בכלא ואת כל היהודים אשחוט״. ששה מן החוליגנים הוצאו מיד מאגודתם המקצועית ווערה מיוחדת מונתה לחקור בהתפרצות זו [3].

בחורף 1929 התחדשו ההתפרצויות האנטישמיות בעיר, כשמרכזן בין הפועלים שבנו את בנין הקומבינאט לעץ בעיר. רוב הפועלים באו מהכפרים בסביבה, שהיו רוויים רוח אנטישמית. הם סירבו לעבוד בקבוצות קבלניות יחד עם היהודים, בטענם כי היהודים משתמ־טים מעבודה. סודרה קבוצה יהודית מיוחדת „והתברר כי היהודים הוציאו תוצרת לא פחות מהבילורוסים״ [4].

ב־10 באפריל 1929 תפשו שני בנאים פועל יהודי שתום־עין בשם ניימן, זרקו סיד כבוי לעיניו ועיורוהו [5]. מאורע זה עורר את תשומת־לב השלטונות במינסק וועדה מיוחדת נשלחה לברר את מצב הרוחות בעיר. בין השאר פוטרו אז, בקשר עם הפעולה נגד האנטי־שמיות, שלושה מורים אנטישמיים שהורו בבתי־הספר בעיר [6].

פעולות נמרצות אלה של השלטונות המרכזיים הביאו להיעלמותה של האנטישמיות מעל פני שטחם של החיים הציבוריים. יש להניח כי היא הוסיפה לפעפע בעיר שמספר תושביה הבילורוסים הלך וגדל מיום ליום, כשהם זקוקים לדירות ונאבקים על מעמדם הכלכלי והחברתי בעיר. אבל המשטר הסוביטי ידע להוכיח הלכה למעשה, כי גילויים אנטישמיים זהים הם בעיניו עם כל פעולה קונטר־רבולוציונרית אחרת, שיש לעקרה מן השורש.

2. היהודים בשידוד־המערכות הכללי ובהתפתחות התעשיה בעיר

המסחר הגדול, כפי שהתנהל בבוברויסק בשנים שלפני המהפכה, שותק כבר בשנות מלחמת־האזרחים ושוב לא התחדש. המשטר החדש חיסל בהדרגה גם את החנויות והמסחר הזעיר, שהלכו וירדו תוך לחץ המסים המיוחדים, עד שחוסלו כליל בסוף שנות העשרים. במקומם באות הצרכניות הממשלתיות. כבר בשנת 1927 העסיקה הקואופרציה הצרכנית, שכל חברי האגו־דות המקצועיות השתייכו לה, 222 עובדים בחנויותיה (כולל שני מטבחים ציבוריים) [7].

למשפחות שנושלו מפרנסתן עקב שינויים אלה, לא נותר אלא לחפש מקורות פרנסה אחרים. אחד מהמוצאים שנשארו להם היתה ההתישבות החקלאית בדרום רוסיה ובסביבות בוברויסק. אין לנו ידיעות מדויקות על ההיקף שקיבלה תנועה זו בבוברויסק. מידיעות קטועות ומקריות למדים אנו, כי ב־1925 הוקצבו להתישבות היהודית במחוז בוברויסק 1200 דיסיאטינות (כ־12000 דונם) [8], כי הוקמו אז בסביבת בוברויסק שמונה ישובים: וועקער, אַרבייט, ערד,

---

1. „עמעס״ 13.4.22, גל׳ 74.
2. ידוע לנו שבין 1926 ובין 1939 ירד מספר היהודים בבילורוסיה מ־407 אלפים ל־375 אלפים. גם אם נניח כי בבוברויסק לא פגעה ירידה זו, אין לדבר על עליית מספרם בשנים אלה.
3. „אָקטיאַבר״, לפי „היינט״ מ־1.12.1928, גל׳ 281.
4. „ראַבּוֹטשי״ (מינסק) 4.5.29.

5. שם 24.4.29.
6. אָקטיאַבר״ 14.6.29.
7. שם מ־28.1.27, גל׳ 22.
8. „שטערן״, יולי 1925, עמ׳ 51.

שטערן, פיאָנער, ניי־וועג, זאנג, עמעס[9]. בוועקער ובניי־וועג, שנמצאו במרחק 15 ק"מ מבוברויסק, התגוררו ב־1926 — 23 משפחות[10]. לא ידוע מה היה מעמדה של ההתישבות היהודית במחוז בשנים הבאות.

בעלי־המלאכה (קוסטארן) נחשבו לאלמנט קרוב יותר למשטר הכלכלי החדש. הם נקראו להסתגל לתנאים החדשים הן ע"י צמצום מספר פועליהם והן על־ידי הצטרפות לקואופרטיבים יצרנים קטנים של בעלי־מלאכה („אַרטל"). תהליך זה של ריכוז בעלי־המלאכה ב„אַרטלים" ראשיתו ב־1926, ובאוקטובר 1927 כבר נמנו בעיר 78 ארטלים ובהם 628 חברים[11].

בסוף שנות העשרים היה עדיין המצב הכלכלי בעיר קשה. בדו"ח של הועד העירוני לעזרה הדדית שומעים אנו על הצורך לתת עזרה יצרנית לעניים. הוקמה „ארטל" של סנדלרים מבין אלה ש„עבדו בשוק מתחת לכיפת השמים על שולחנות („טישלאך") והרויחו כ־20 קופיקות ליום"[12]. ב„ארטל" היו 32 איש שהרויחו מ־40 עד 80 רובל לחודש; 12 איש צורפו ל„ארטל" של עושי נקניק; 12 נשים אורגנו ב„ארטל" לתפירת שמיכות מוך; 14 איש אורגנו ב„ארטל" לעשיית עמילן. 1000 רובל חולקו לקניית עצים לקראת עונת החורף. הועד קיים קרן להלוואות בלי ריבית, שחילקה הלוואות קטנות של 10—25 רובל לזקוקים לכך.

הועד הנ"ל חילק תמיכה חדשית לילדי עניים בסך 964 רובלים והקציב 700 רובל למלבושים עבורם.

ב־1927 הוקמה בעיר „אגודה יהודית רפואית סניטרית" (БЕМСО), שמילאה את תפקידיה של חברת „לינת צדק" לפנים. החברה טיפלה ב־3000 איש, חלק ניכר מהם לא־יהודים. ה„בימסו" הקימה מרפאה ובה מחלקות לריפוי שיניים, טיפול בקרני רנטגן ומעבדות. חולקו רפואות חינם ורופאים נשלחו לדירותיהם של החולים על חשבון החברה, שפעולתה נתאפשרה הודות לתרומות חבריה ולהתנדבותם.

בקצרה, בשנה העשירית לשלטון הסוביטי עוד נמשכה בבוברויסק, אם כי במסגרות חדשות, עבודת הצדקה היהודית המסורתית.

קשה לדעת מה היה חלקם של היהודים בתעשיה שהתפתחה בעיר מאמצע שנות העשרים, וביחוד בשנות השלושים. יש להניח שאותם הענפים בהם תפסו היהודים מקום חשוב — נזכרים פעמים רבות יותר בעתונים היהודיים־הסוביטיים. מבחינה זו כדאי שנביא לדוגמה את תעשיית המחט, שהתפתחה בעיר ונשאה מן הסתם אופי יהודי יותר מענפים אחרים.

ב־1924 שומעים אנו על קיום אגודת פועלי מחט בבוברויסק ובה 345 חברים[12א]. ב־1923 הוקם בעיר בית־מלאכה קולקטיבי של חייטים מחוסרי־עבודה, שהפך ב־1925 לבית־מלאכה לחייטות „באבראשוויי", בו עבדו ב־1927 100 פועלים[13]. כן הוקם בית־מלאכה גדול לתפירת לבנים „בעלשווייטרעסט", שהעסיק ב־1929 כ־200 פועלים (רובם, מן הסתם, נשים)[14].

ב־1930 הפכו בתי־מלאכה אלה לבית־חרושת ממלכתי גדול „באַברויסקער מלוכישער ניי־פאַבריק", והפועלים עברו לעבוד בבנין גדול וחדש. המשוררת סארע קאהאן (שרה כהן) הקדישה שיר לכבוד המאורע, בהשוותה את תנאי חייהם של פועלי המחט לפני המהפכה ולאחריה[15]. ב־1938 העסיק בית־חרושת זה 650 פועלים, מהם 470 „סטאכאנובים"[16], רובם (כ־⅔) יהודים.

מפעל תעשייתי גדול יותר, ששמו יצא בכל ברית־המועצות, היה הקומבינאט לעץ הבוברויסקאי, שבו אוחדו ב־1929 כל בתי־החרושת החשובים לעץ, שכמה מהם התקיימו עוד בשנים שלפני המהפכה. מרכז הקומבינאט היה בבנין גדול ומרכזי, אליו עבר ב־1930. הבנין עמד בפינת הרחובות קארל מארכס (לפנים רחוב סטוליפין) וסוציאליסטיצ'סקאיה (לפנים רחוב מוראביובסקאיה). תושבי בוברויסק יוכלו אולי לזהות את המקום ולציין מה היה במקום זה לפני המהפכה. בשנת 1930 העסיק קומבינאט העץ 2000 פועלים[17], ויש לשער שאחוז ניכר מפועליו היו יהודים. לקומבינאט היו מסונפים צכים לרהיטים, תעשיית דלתות, כסאות וכו'. נפתחה בו מחלקה לעיבוד עץ לבן ליצוא למערב אירופה. במחלקה זו עמדו לעבוד בשלוש משמרות 600 איש, רובם מן הצעירים[18].

---

9. „עמעס" 13.5.25.
10. „אָקטיאַבר" 6.10.26.
11. שם 10.11.27.
12. „רויטע נאָדל", 5.11.24.

12 א. „דער אפיקוירעס", אַפריל 1929.
13. „רויטע נאָדל", 14.12.27, עמ' 12; 2.2.28, עמ' 9.
14. „שטערן" 1929, גל' 11/12, עמ' 96.
15. השיר בא ב„אָקטיאַבר" 26.5.30, גל' 121, וכן בעמ' 552 בספרנו.
16. „אָקטיאַבר" 29.9.38.
17. שם 11.7.30.
18. שם 24.7.30.

לחלק מפועלי בית־החרושת הוקמה שכונה מיוחדת בשם „פרוליטרי".

משאר המפעלים ראוי להזכיר את מערכת בתי־החרושת לצרכי מזון, בהם בית־החרושת „המזונאי האדום" (Красный Пищевик), שמנהלו ב־1937 היה כאזאן (חזן)[19], „רויטער מארמעלאד" לתעשיית ריבה, בית־החרושת לשמרים, שהיה קיים לפני המה־פכה והורחב בהרבה לאחריה[20], ואת בית־החרושת ללחם.

אנו שומעים על קיום שני בתי־חרושת ללבֵנים (אף הם נוסדו לפני המהפכה), שיצרו 14 מיליונים לבנים לשנה[21] כבר בסוף שנות העשרים. אבל יש להניח כי הפועלים בהם היו רובם ככולם לא־יהודים. כן היו בילורוסים מרבית הפועלים בבית־החרושת לזכוכית[22], בבית־החרושת לברזל־יציקה ובבית־החרושת לתיקון אניות־נהר.

בסוף 1927 הוחל בהקמת תחנת־חשמל גדולה בבוברויסק, שמנהלה היה המהנדס א. א. ריבקין[23].

אחד הסימנים החיצוניים למשטר החדש היה שינוי שמותיהם של הרחובות. זמן קצר לאחר השתלטות הסוביטים על העיר כבר נקראים רחובותיה הראשיים: סוציאליסטיצ'סקאיה (מוראביובסקאיה לפנים), קארלא מארכסא (סטוליפינסקאיה לפנים), פאריזשסקוֹי קאָמוּני (שוסייניאיה לפנים), אינטרנאציונלנאיה (פריסוסטבי־נאיה לפנים), קומסומולסקאיה (אדאמובסקאיה לפנים) וכד'. רק רחוב פושקין שמר על שמו גם במשטר החדש.

3. המלחמה בדת ישראל

מלחמתם של חוגי היהודים הקומוניסטיים בדת ישראל אינה מיוחדת לבוברויסק, אולם ראוי לציין כי על אף ההכשרה האנטי־דתית שקיבלו רבים מבני העיר בשורות ה„בונד" מאז הינסדו ולמרות התעמולה הדימגוגית הגסה של הקומוניסטים היהודים, שהתנהלה ביד רמה תוך סתימת פיהם של המתנגדים להם וירידה לחייהם, החזיקו מוסדות דתיים מעמד בבוברויסק זמן ממושך, יותר משבערים אחרות ברוסיה.

19. שם 22.4.37.
20. שם 30.9.26.
21. שם, 16.16.30.
22. שם 31.5.30. ב־1929 היו בבית־חרושת זה 104 יהו־דים בין 692 פועליו.
23. שם 1.10.27.

חוגי ה„אפיקורסים" (Безбожники) התקיימו בכל אגודה מקצועית בבוברויסק. הם היו מקיימים הרצאות, מארגנים „מפעלים", כגון מפעל „התרמת" תשמישי קדושה (פמוטות כסף, טליתות וכד') לקרן־התיעוש הממשלתית, שבוצעה במסגרת אגודות ה„קוסטארים" (בעלי־המלאכה) באביב 1930[24], מוציאים ספרות, שבה שפכו קיתוני בוז על כל הקדוש ליהודי, כמו ה„רויטע האגאָדע", שיצאה ערב פסח 1924[25], או העלון „דער אַפּיקוירעס", שיצא בשנת 1929[26].

הימים הראשונים למשטר החדש היו עשירים בהפגנות ובמשפטי ראוה. בזכרונותיהם של יוצאי בוברויסק מסופר על „משפט ציבורי נגד אלוהים", שנערך בימים ההם. „בליל יום כיפור — מספר אחד מבעלי הזכרונות, אליהו קפלן — אירגן ה,קומסומול' הפגנה עם לפידים וכרזות. ,אין אנו זקוקים לכמרים ולרבנים'. ההפגנה, שמשתתפיה היו אך ורק יהודים, נעצרה על־יד בית־הכנסת של הרב שניאורסון ברחוב אדאמובסקאיה, שהיה מלא מתפללים, ובמשך כמחצית השעה נישאו נאומים, שעשו רושם קשה על המתפללים. עוד באותו ערב הודבקו מודעות ברחובות העיר על מסעדות רבות שתעמודנה ביום הכיפורים לרשות ,הנוער המתקדם', שנטש את כל האמונות הטפלות". ב־24 ביוני 1922 התקיימה בבוברויסק „הפגנת ילדים" נגד „החדר", בה השתתפו, לדברי ה„עמעס", למעלה מאלפיים ילדים, שנשאו דגלים אדומים ועליהם כתובות „הלאה החדר, הלאה הרבי והרצועה שלו, יחי בית־הספר הסוביטי". בראש התהלוכה צעדו חברי „הועדה לסגירת החדרים"[27]. אין צורך לומר שבמהרה ירד ה„חדר" למחתרת.

ממושך היה המאבק על בתי־הכנסת. במאי 1927 מתאונן אחד הכתבים ב„אקטיאבר" המינסקאי על כך, שלבית־המדרש של החייטים הכניסו בשמחה רבה ספר־תורה חדש. „היו כלי־זמר ו,העולם' רקד"[28]. כתב אחר מתלונן מרה על ביקוריהם של חזנים „ואפילו מגידים" בעיר. „החזנים באים, מתפללים, ואחר כך נותנים הם קונצרטים חזניים ו,העולם' מרבה לבקר בהם"[29].

24. שם 29.3.20.
25. ר' ח. שמרוק (עורך), „פרסומים יהודיים בברה"מ", ירושלים 1961, עמ' 393.
26. שם, עמ' 337.
27. „עמעס", לפי „ראזסביט" 1922, גל' 16.
28. „אקטיאַבר" 24.5.27.
29. שם 21.6.27.

פּראָלעטאריער פון אלע לענדער, פאראייניקט זיך!

פּרייז 4 קאָפּ.

רעדיגירט אין אפּיטם פאַרן פאָלק (מארקס).

דער אפּיקורס

אָרגאַן פון באַברויסקער קרייז ראַט פון אפּיקאָרסים פאַרבאַנד.

באַברויסק, אַפּרעל 1929 יאָר.

שאַרפער דעם קאַמף מיטן קריגערישן קלעריקאַליזם!

דער אפּיקורס אין קאַמף מיטן קריגערישן קלעריקאַליזם.

די ערשטע שטאָטישע אפּיקאָרסים קאָנפערענץ.

די פּורים און די רעליגיע.

ג. גאָלדשטיין.

עלון חד־פעמי של ה„אפיקורסים" בבוברויסק

איינמאַליקע אויסגאַבע פון דעם „אפּיקאָרסים פאַרבאַנד"

באביב 1928 מוצאים אנו כתבה בעתון מוסקבאי, כי בבוברויסק נמצאים עדיין ארבעים בתי־כנסת, וכי אסיפות של פועלים ופקידים נערכו בה בתביעה למסור חלק מהם למגורים ולמועדונים לפועלי העיר. באפריל 1928 החליטה מועצת העיר לסגור 14 בתי־כנסת. „אולם — מתאונן הכתב הייבסקי — החלטה זו אינה מתבצעת בחיים משום מה" [30].

ב־1930 קוראים אנו על החלטת אגודת פועלי הבנין להחרים בית־מדרש לשם מועדון לאגודה, אבל החלטה זו נתקלה בהתנגדות המתפללים, והכתב מתאונן על חוסר עזרה לאגודה מצד „אינסטנציות ציבוריות" [31].

יש להניח כי המוני היהודים הדתיים, רבים מהם בעלי־מלאכה, פועלים וחברי אגודות מקצועיות, נאבקו קשות על קיומם של בתי־התפילה, אבל היד המאורגנת של השלטון העוין השיגה את שלה. בית־כנסת אחר בית־כנסת הופקע והוחרם, ובמקומם קמו מנינים קטנים, ליגליים למחצה ובלתי־ליגליים. בשנות השלושים מת־מעט מספר התלונות מהסוג הנ"ל בעתונות היהודית־קומוניסטית.

ב־1930 עוד מתריע ה„ראבקור" (הכתב) ראבקין על כך שבחנויות האגודה הצרכנית בעיר קיימים „קאָשערע ווינקלען" („פינות כשרות"), שבהן מוכרים נקניק כשר [32], וקורא לנקוט באמצעים חמורים נגד פרצה כזו בחומת הסוציאליזם הבוברויסקאי.

30. „נאַשאַ גאַזעטאַ" (מוסקבה) 14.4.28.

31. „אָקטיאַבר" 7.5.30.

32. שם 6.2.1930.

לפי עדות אחת נשאר בסוף שנות השלושים בית־כנסת אחד בעיר — הוא בית־הכנסת של הבנאים („די בויערישע שול") בשכונת סלובודה. בבית־כנסת זה התפלל הרב שמואל ביזפאלוב, שעבר לגור לשכונה והתגורר בחדר קטן באחד מבתיה. יהודים רבים מכל קצוי העיר היו באים בחגים להתפלל שם. כן מספרת עדות זו על שוחט ומוהל שהתגורר בשכונה כשהוא עושה עבודתו במחתרת.

שנים רבות המשיך בפעולתו גם שמואל אלכסנדרוב, שממקום מושבו בבוברויסק קרא לרבני רוסיה לפעול למען הפצת ידיעת היהדות והמסירות לה בין ההמונים. הוא יסד בשנות העשרים אגודת „אוהבי־תורה", שדאגה להקים חוגים בבוברויסק ובעיירות מסביב לה, „לקבוע עתים לתורה ולשכור להם רב ומורה שיגיד לפניהם שיעור קבוע בתלמוד, או במשניות, או באגדה מדי יום ביומו"[33]. באחד ממכתביו כתב: „זה חלקי מכל עמלי שאוכל ללמד תורה לישראל בעת הלחץ"[34]. הוא עורר את ההורים לשכור מלמדים לבניהם. נראה שבפעולתו זו התמיד אלכסנדרוב, אם כי בחוגים שהלכו והצטמצמו משנה לשנה, עד שהוצא להורג בימי השואה הנאצית.

נראה שהמסורת הדתית השתמרה במשפחות יהודיות רבות גם בשנים המאוחרות של שנות השלושים, למרות שהרחוב נכבש כולו על־ידי ה„אפיקורסות" הרשמית.

גליון חד־פעמי בשם „דער אפיקוירעס" ש„המועצה המחוזית של אגודת האפיקורסים בבוברויסק" הוציאה לאור „לכבוד" חג הפסח תרפ"ט (1929), נותן לנו אפשרות להציץ הצצה קלה לנעשה בעיר בוברויסק בימים ההם.

העתון מלא סיפורי גבורה ונצחון, בתי־הכנסיות עומדים ריקים. בית־הכנסת של הקצבים ברחוב אול־חובסקאיה הפך למועדון לחייטים ולסנדלרים בעיר. בית־המדרש הסטארוסילי משמש כבר כשנה מועדון לפועלי העץ, שהשקיעו 40,000 רובל בתיקונו ובהכשרתו לתפקידו החדש. 600 איש מאגודת האומנים שבעיר חתמו על בקשה למסור להם אחד מבתי־המדרש על מנת שיפתחו בו מועדון לאגודתם.

ב־6 באפריל התכנסה במועדון פקידי המסחר אסיפת האפיקורסים בבוברויסק, התאספו כ־300 איש, יהודים ובילורוסים, ודנו בין השאר בפעולה נגד חג הפסח („אַנטיפּייסאַך קאַמפּאַניע").

ערב החג. יהודים אוספים כסף, קונים קמח ואופים מצות ב„פאדריאדים" פרטיים.

„פסח עגום יהיה השנה ליהודים — מתאונן יהודי אחד — מי שזקוק ל־2 פודים מצה, רק מחצית הפוד יקבל, וגם אלו שחורות, כמו לחם שחור. חה, חה, חה, יהודים מונחים עשר אמות באדמה".

בסופו של העתון בא שיר של נערה יהודיה, שרה כהן (סאַרא קאַהאַן), שהיתה לאחר זמן משוררת מוכרת בספרות היהודית־סוביטית. השיר עצמו איננו ממיטב השירה, אבל משום האמת שבו ראוי להביאו כאן. מבעד תרועת הנצחון של נוער מוסת בוקעת ממנו הטרגדיה של הדור הישן, שבניו נקרעים ממנו בידה החזקה של המציאות החדשה. והרי לפנינו השיר במלואו:

בײַם סדר אַלײן

ס'האָט פאַרגעסן הײַנט רב זלמן
אויף דעם שײנעם גרויסן אַלמער,
וואָס ער האָט דורך נעכט געמאַכט.
ערשט נעכטן אויף דער נאַכט
אים פאַר האַלב אומזיסט פאַרקויפט.
ניט אויף שיך און ניט אויף ברויט,
נאָר צוליב דעם ליבן פסח.
מצה, מרור און חרוסת
האָט ער הײַנט אין שטיבל אַלץ —
מצה, פיש, פלײש און שמאַלץ.
ווײַן דרײַ פלעשלעך גאָר אַ פּרימע
מיט אַ כשרינקער חתימה.
און זײַן שפּרינצע איז צעהיצט,
אַזוי פיל כוחות הײַנט פאַרניצט,
נאָר אַרויס איז אַלץ געראָטן,
די יויך מיט פעטס פאַרגאָסן,
און די פּסחדיקע פיש
איז אַ מאכל צוקער־זיס,
אַלץ פאַרטיק, אַלץ גרייט,
די זון אין ווײַטן רום פאַרגייט,
באַלד איז שוין דער סדר,
נאָר ס'פעלט נאָך וואָס אין חדר.

ס'הײבט רב זלמן אָן צו קלערן,

33. ש. אלכסנדרוב, מכתבי מחקר וביקורת, ח"ג (ירושלים 1942), עמ' 8.
34. ר' רשימתו של ש. ג. בספר זה, עמ' 298.

דוכט זיך, אַלץ ווי געהעריק?
וואָס פעלט זשע? האַ! די קינדער,
דאָס איז טאַקע גאָר אַ וווּנדער,
נאָך ערשט נעכטן טאַטע־מאַמע
געגעסן וועטשערע צוזאַמען,
און היינט? אין יאָנטעוודיקער שעה
איז קיין איינער דאָ ניטאָ...

זיצט רב זלמן אַ צעמישטער,
די וויין פאַרגיסט זיך אויפן טישטעך.
די פיש פאַרלאָרן האָט דעם טעם,
די קניידלעך ביטערע ווי סם,
די הגדה ליגט אַנטקעגן,
אַ צעקנייטשטע, ווי פון רעגן,
אין ווינקל זיצט פאַרכמורעט שפּרינצע
און די ליכטלעך ברענען פינצטער,
אַ פּוסטקייט רוקט זיך אום אין חדר
און צעשטערט דעם אַלטן סדר.

4. הוצאתם לאור של ספרי דת

פרשה בפני עצמה היתה הוצאת ספרי דת בבוב־רויסק, כמעט עד סוף שנות העשרים. הודות ליזמתו ועקשנותו של מוכר־הספרים והמו״ל הותיק יעקב הכהן גינזבורג, נמשכה הוצאתם לאור של סידורים, ספרי תהלים, הגדות של פסח וכד׳ גם לאחר שנפסקה הוצאתם של ספרים עברים כמעט בכל שאר פינותיה של ברית־המועצות. גינזבורג העז לנצל את החוק הסוביטי שלא אסר אף פעם במפורש הדפסת ספרי דת, וידע להתגבר על המעצורים הקשים שהניחה בדרכו האדמיניסטרציה. מאחר שקשה היה להשיג רשיון לנייר לכמות גדולה של ספרים יוצאי־דופן אלה, היה גינזבורג מדפיס את ספריו מאמהות ישנות מלפני המהפכה, בכמה וכמה ערים. לפי עדויות שהופיעו בעתונות הסוביטית בשנות 1928—1929 הדפיס גינזבורג את ספריו בבוברויסק, במינסק, בסלוצק, וכן בפול־טאבה הרחוקה, שבה שיתף עמו פעולה המו״ל א. מ. רבינוביץ, בנו של ר׳ עקיבא רבינוביץ בעל „המודיע״. לפי עדות ה„קומסומולסקאיה פראבדה״ הדפיס גינז־בורג בשתי השנים 1927—1928 כ־100,000 טפסים של ספרי־קודש. „לרשותו — כותב העתון — עומדים מוכרי־ספרים זריזים, המספקים את ספריו במישרים לבתיהם של המאמינים. שום סוכן של בית־הוצאה שלנו לא יתחרה עמהם בכשרונם להפיץ את ספריהם״[35]. שנה לאחר מכן התריע ה„אפיקוירעס״ הבוברויסקאי על השלטונות המספקים נייר לגינזבורג והמרשים לו להמשיך בפעילותו „הקונטר־רבולוציונרית״[36].

„אתם יכולים לפגוש אותו — טוען המלשין האל־מוני — בכל המוסדות העליונים באוקראינה, מהם תובע הוא רשיון להדפיס את הסידורים שלו בבית־הדפוס הממשלתי בפולטאבה; אתם יכולים לפגוש את יאנקע־לע בחרסון, במקום בו הוא מדפיס את ההגדה לפסח שלו, אתם יכולים לפגוש את יאנקעלע בלענינגראד, במקום שהוא קונה לו נייר. — בכל ברית־המועצות תמצאו את יאנקעלע...״

סדור
שפת אמת
החדש
כמנהג האר״י
באותיות גדולות
כולל
כל התפלות והבקשות
אשר יערוך כל איש ישראל לאלהיו
מדי יום ביומו.
והתפלות מסודרות כבדרן
עם הוספות רבות כמבואר בשער השני.
באברויסק תרפ״ז.
בהצאות
יעקב הכהן גינזבורג.

אחד הסידורים האחרונים שיצאו לאור בבוברויסק
איינער פון די לעצטע סידורים, וואָס איז אַרויסגעגעבן
געוואָרן אין באָברויסק

35. „קומסומולסקאיה פראבדה״ 10.4.28. לפי י. סלוצקי „הפרסומים העברים בברית־המועצות״, בספר „פרסומים יהו־דיים בברית־המועצות״ בעריכת ח. שמרוק, ירושלים 1961, עמ׳ ל״ו.

36. „דער אפיקוירעס״, בוברויסק, אַפּריל 1929.

והמלשין מסיים וכותב:

„אולי כבר הגיע הזמן שיאסרו על יאנקעלע את הדפסת כתביו המעופשים (זיינע שימל־ווערק) בבתי דפוס ממשלתיים על נייר של המדינה?"

ומיד באות הצעות מעשיות: להפסיק את ההנחות למשלוח ספרים בדואר מהן נהנה י. גינזבורג, לאסור עליו מכירת ספרי־חול באידיש וברוסית, והעיקר — להטיל עליו מסים כבדים שיכריעוהו עד גמירא...

ואמנם במהרה בא הקץ לפעילותו של גינזבורג, ובסוף תרפ"ח (1928) יצא לאור ספרו האחרון „לוח לשנת תרפ"ט", שהוא אף הספר העברי האחרון שיצא בתקופתו של סטאלין בכל ברית־המועצות [37].

בבוברויסק נדפסו בשנת 1928 גם שתי החוברות של המאסף התורני „יגדיל תורה", שיצא לאור על ידי הרבנים יחזקאל אברמסקי מסלוצק וש. י. זוין מנובו־זיבקוב, והכיל „חידושי תורה ופלפולים בהלכה". מתן הרשיון להוצאתו של מאסף זה הוא פליאה גדולה, ויש כנראה להסבירו בצורך שהיה לשלטון הסוביטי המרכזי להוכיח ליהודים בחוץ־לארץ, וביחוד ליהודי ארצות־הברית, כי אמנם קיים חופש הדת לגבי היהודים בברית־המועצות [38], ולאחר שיצאו שתי החוברות ואפשר היה להראותן למבקרים מחוץ־לארץ, נפסקה הוצאתו של המאסף בגזירת השלטון.

על כל פנים זכתה בוברויסק, שבה תכבה הגחלת האחרונה של המלה המודפסת העברית בברית־המועצות לאחר עשר שנות גסיסה ממושכת.

5. החנקת התנועה הציונית

לכאורה הוכתה התנועה הציונית קשות עם השתל־טות המשטר הקומוניסטי בעיר, שראה בה את התגלמות הקונטר־רבולוציה ברחוב היהודי, עם צאתם של רבים מבני המעמד הבינוני והאמיד מן העיר ועם עלייתן של קבוצות החלוצים הראשונות לארץ־ישראל בסוף שנות מלחמת־האזרחים.

אבל במהרה נמצאו ממשיכים לפעולה הציונית, ובמיוחד בקרב בני הדור הצעיר. מהם שהלכו בעקבות אחים וקרובים שעלו ארצה ומהם שמצאו דרכם לתנועה תוך ניגוד ומחאה למשטר החדש, שבא להחריב את היהדות ולכוף על היהודים תרבות זרה ורחוקה. רבים מבין אלה היו חניכי „החדר המתוקן", שהחיבה לשפה העברית ולכל הקשור בה הושרשה בהם ביד אמונים על־ידי רבותיהם.

הפעולה הציונית התנהלה בדרכים שונות. כך התחדשה עבודת „המכבי", שחוסל על־ידי השלטונות, במסוה של „ספורט קלוב". מועדון כשר זה, שקיבל מהשלטונות קצין סוביטי כמדריך מקצועי, תפס מקום ראשון בין מועדוני הספורט בעיר, והיה מארגן נשפים, שמועדיהם נקבעו בחג החנוכה או בקרבת חגים יהודים אחרים. המועדון שימש מקור משיכה לבני נוער יהודי, שהותיקים תהו על קנקנם, ואם מצאום ראויים לכך קירבום לעבודת המחתרת הציונית והחלוצית.

פעילות המחתרת התנהלה בחוגים מצומצמים, מהם שהיו קשורים ל„החלוץ" הכלל־רוסי על שני פלגיו, הליגלי והבלתי־ליגלי („החלוץ" הליגלי קיבל רשות לפעול רק בשטחי הקהילה הסוביטית הרוסית, בבילורוסיה ובאוקראינה היתה פעולתו אסורה רשמית).

כן התקיימו חוגי נוער צעיר על־יד „החלוץ" ובמס־גרת „הסתדרות נוער ציוני ,קדימה'" (שהצטרפה ב־1924 ל„הסתדרות המאוחדת של הנוער הציוני ברוסיה" .E.B.O.C.M); „השומר הצעיר" (שנוסד ברוסיה במאי 1922, כארגון צופים ציוני); „ברית הנוער הסוציאליסטית היהודית" (א.ס.י.פ.) וכדומה. כל אחד מארגונים אלה מנה לא יותר מכמה עשרות חברים, שפעלו בקבוצות של 5—6 חברים.

הפעולות — קריאת ספרות ציונית, שיחות, פעולות הדרכה בקרב ילדים ובני נוער, התנהלו בחורשות שמעבר לברזינה, בסירות ששטו על פני הברזינה ובבתים פרטיים של אוהדי התנועה וציונים מן הדור הישן.

במהרה החלו מאסרים שיטתיים ובעקבותיהם מש־פטים וגירושים לצפון רוסיה, סיביר וטורקסטן. הגלים הראשונים של האסירים הצליחו לקבל כעבור זמן־מה רשיונות יציאה לארץ־ישראל.

בשנות 1924/25 ניתנה האפשרות לעליה ליגלית וכמה משפחות בבוברויסק ובסביבתה השתמשו בפתח שנפתח לפניהן ועלו ארצה.

בסוף שנות העשרים נפסקה, כנראה, כל עבודה ציונית מאורגנת בעיר, ורק בודדים, שמספרם היה, כנראה, לא קטן, נשאו בלבם את זכרה של ארץ־

---

37. ר' „פרסומים" הנ"ל, עמ' 19. ראוי לציין כי גם המו"לים ל. דוחין, י. וולפסון, א. רבינוביץ וש. ד. זקורסקין מבוברויסק הדפיסו בשותפות ספרי־קודש בשנים ההן.

38. וכן קוראים אנו ב„העולם" 1928, גל' 37: שר ההשכלה לונאצ'ארסקי הודיע לב"כ היט"א, כי העברית איננה אסורה רשמית במדינה הסוביטית. בבוברויסק מופיע עתון תורני „יגדיל תורה" וכו'.

ישראל, בלי שיעזו לעשות למענה באוירת הטרור שהלכה וגברה כלפי כל גילוי של עצמיות יהודית.

6. הפעולה הארגונית והתרבותית של ה„יבסקציה"

על חורבות התרבות היהודית הדתית והלאומית עמלו הקומוניסטים היהודים להקים תרבות יהודית־סוביטית, ובבוברויסק, על ישובה היהודי, מצאו לכאורה את אחד המקומות האידיאליים ביותר לעבודתם. עזר רב מצאו הקומוניסטים בבונדאים לשעבר, שחלק ניכר מהם נספח בלב ונפש למפלגה הקומוניסטית ולארגונים הקשורים בה.

עבודה ארגונית ותרבותית אינטנסיבית התנהלה בקרב בעלי־המלאכה (ה„קוסטארים" בלשון המשטר החדש) והפועלים. פעולה זו סבלה לא מעט ממחסור בעסקנים מומחים, שרבים מהם עזבו את בוברויסק, מי לחו"ל ומי למרכזים הגדולים במינסק ובמוסקבה [38א].

באגודות המקצועיות קמו תאים קומוניסטיים, תאי נוער קומוניסטי, תאים של „אפיקורסים" וכדומה. כן הוקמו מועדונים בכל בתי־החרושת.

בתעמולה נשענה ה„יבסקציה" על המוני דלת העם, בעלי־המלאכה והפועלים — שאם כי לא זכו מיד לגן־עדן עלי אדמות, הנה שופר בבת אחת מעמדם החברתי, ועתיד טוב הובטח, אם לא להם — הרי לבניהם אחריהם.

מפעם לפעם ביקרו בעיר אורחים מ„העולם הגדול", כמובן מהמקורבים לקומוניסטים. ב־15 באוגוסט 1924 בא לבוברויסק, במסגרת ביקורו בברית־המועצות, הסופר היהודי הסוציאליסטי הותיק והזקן מוריס וינצ'בסקי (בן־נץ). קבלת־פנים חגיגית נערכה לכבודו, וה„פיונרים" דבוברויסק, רובם ככולם ילדים יהודים, כיבדוהו בברכות ובזרי־פרחים. ב־1927 ביקר בעיר העסקן הקומוניסטי מארצות־הברית אהרן גורליק, שהיה יליד בוברויסק והיגר ממנה לאמריקה לאחר מהפכת 1905.

בקובץ הספרותי של חוג „פועלים צעירים", שיצא בבוברויסק בשנת 1927 בשם „אנהויב", מוקדש חלק ניכר לתיאור חייהם הקשים של בני דלת העם בתקופה שלפני המהפכה. מקום מרכזי בקובץ תופסת הפואמה של לוין „סלאָבאָדע" [39], שבה בא תיאורה של שכונת העוני הידועה בבוברויסק, בצבעים המזכירים את שירת הדלות של ח. נ. ביאליק.

לגבי בני הנוער היה ברור כי הדרך היחידה המבטיחה להם עתיד בחיים היא צעידה בתלם עם המשטר החדש. הישן — הדת, הציונות, העברית — כל זה היה דל, מוכה, חסר־תקוה, והמשורר הצעיר הניך שוֹדיק ביטא הרגשה זו באחד משיריו בכתבו:

„מיין טאַטע ציט מיך צו דער ערד,
ער לאָזט ניט שטייגן, ער לאָזט ניט וואַקסן" —

ורק לאחר שהבין המשורר כי אביו אינו מסמל אלא את המות, זורק הוא אותו אל התהום, ומרגיש עצמו חפשי מעול העבר.

— — און ס'ווערט מיר אַזוי גרינג — —
ס'איז פריי.

ובכל זאת מסתיים השיר בשורה המעידה על מכאוב נסתר המעיק על נפשו של המשורר:

„מיין טאַטע קייקלט זיך אַ שטומער אינעם
אָפּגרונט" [40].

בשנות השלושים מתהדקת החגורה ה„אידיאולוגית". בתחילה נערך מסע טיהור נגד אלמנטים „ציוניים" לשעבר. הם מוצאים מכל עמדות־מפתח ב„ארטלים" של בעלי־המלאכה ובמוסדות ציבוריים כלליים, והעתונות מתריעה על הצורך לעקור את „השוביניזם היהודי" [41]. אחר כך מתנהלת תעמולה שמטרתה להוקיע את ה„בונד" כגורם אנטי־מהפכני, דבר שהיה חשוב מאד, אם כי קשה למדי במרכז בונדאי לשעבר כבוברויסק, שרבים מן הפעילים במפלגה הקומוניסטית שלה באו משורות ה„בונד".

אפיינית למסע זה היא כתבה שבאה ב„עמעס" בראשית 1934, ובה ידיעה על שערוריה שאירעה בספריה העירונית, כשהוצעו לאחד הקוראים ספריהם של הבונדאים ה„קונטר־רבולוציונרים" מֶדֶם ומיכאליביץ'. הספרן, שנאשם ב„קונטרבנדה בונדאית" פוטר ממשרתו ו„הטוהר הלניני" („לענינישע ריינקייט") הושב על כנו.

ועדה של מורים מונתה לבדוק את הספרים בספריה ולהרחיק ממנה כל ספר פסול.

---

38 א. על כך מתאוננים ב„אָקטיאַבער" 12.2.1922.

39. ר' עמ' 640 בספרנו זה.

40. הענעך שוועדיק, „סטאַרט", מינסק 1934, עמ' 15, וכן עמ' 551 בספר זה.

41. ר' „אָקטיאַבער" 15.2.1930.

הכתב מוציא מסקנה כי „בחזית התרבות בבוב־רויסק לא הכל בסדר", אין עין פקוחה ואין נכונות מספקת למלחמה ב„נציונליזם, שוביניזם, בונדיזם"[42].

אפשרות של ביטוי חנוק לאיזה שהן שאיפות לאו־מיות ניתן ליהודי בוברויסק בראשית שנות השלושים בקשר עם הפעולה להקמת איזור אוטונומי יהודי בבירו־ביג'אן. אנו יודעים כי בני נוער מבוברויסק (בהם המשורר הצעיר הניך שֶודיק) היו בין חלוצי בירוביג'אן. סניף אגודת אוז"ט (שהגישה עזרה לבי־רוביג'אן) בבוברויסק היה בין הפעילים בבילורוסיה[43] ועבודת הסברה ותעמולה התנהלה על־ידו הן בבתי־החרושת והן בין הנוער ובבתי־הספר. עם חיסול האוז"ט ב־1938 בא קצה של עבודה ציבורית יהודית זו גם בבוברויסק.

7. בתי־הספר היהודיים

במקום ה„חדרים" ובתי־הספר האחרים שנסגרו הוקמה בעיר רשת של בתי־ספר יהודיים, וכבר בשנת הלימודים 1924/25 נמנו בבוברויסק 12 בתי־ספר יהודיים־סוביטיים, שבהם למדו 1775 תלמידים. שנתיים לאחר מכן הגיע מספרם ל־2400. חבל שאין בידינו מספרים לגבי השנים הבאות, אולם ברור שבבוברויסק ובסביבתה החזיקו בתי־ספר אלה מעמד יותר משבע־רים אחרות, משום שבית־הספר הבילורוסי לא יכול היה להתחרות בהם. וכן מספרת בזכרונותיה אסתר פלדמן, שכאשר קיבלה על עצמה במסגרת לימודיה במכון ל„חקר מדעי של בתי־הספר הלא־רוסיים בברית־המועצות" במוסקבה לכתוב ב־1938 דיסטרציה על הנושא „מצב המורה בבית־הספר היסודי היהודי", יצאה למינסק, וכאן יעץ לה מנהלו של בית־ספר יהודי, מהבודדים שנשארו עדיין בעיר, „לצאת אל המחוז ולהתבונן בבתי־הספר המקומיים באזורים שבהם עדיין היתה אידיש השפה השלטת[43א], ולפי עצתו יצאה למחוז בוברויסק...

בעתונות הסוביטית הרשמית מוצאים אנו אמנם עוד ידיעות טובות על מצב החינוך היהודי־הסוביטי וב„עמעס" מספטמבר 1936 מסופר על ביקור בבית־ספר יהודי על־שם סטאלין שנבנה באותה שנה ונמסר להנהלתו של „החבר חיניץ". לפי רשימה זו למדו אז בבתי־הספר היהודיים 3000 ילדים מבין 12000 התלמידים בעיר[44]. אולם פחות משנה לאחר מכן מוסרת כתבה ב„עמעס" כי „בבוברויסק נסגרו בעת האחרונה הקבוצות היהודיות בגני־הילדים"[45]. החני־כים היהודים הועברו לגני־ילדים רוסיים ובילורוסיים; אפילו בבית־החרושת לתפירה, שבו עבדו מאות פוע־לים יהודים, נסגר גן־הילדים היהודי ביזמתה של המנהלת, שעוררה את ההורים לבקש את העברת ילדיהם לגן הרוסי.

עדות אחרת מוסרת שב־1939 נסגרו בעיר כל בתי־הספר היהודיים, ותלמידיהם הועברו לבתי־הספר הרוסיים והבילורוסיים. בכך נסתיים בבוברויסק, כבשאר חלקי ברית־המועצות, החלום על בית־ספר קומוניסטי בשפה היהודית. אותם העסקנים שהחניקו בשנאת פתנים את ה„חדר" ואת בית־הספר העברי — תוך תקוה לבנות על חרבותיהם בית־ספר חילוני בשפת אידיש, באו על שכרם — על דאטפת אטפוך...

השריד היחיד לפעולה תרבותית יהודית היה החוג. או החוגים הדרמטיים, שעל קיומם שומעים אנו מפי עדים שונים.

8. השואה

עם פרוץ מלחמת־העולם השניה שרויה בוברויסק היהודית במצב של ליטרגיה מבחינה לאומית וציבורית. העיר שגדלה והפכה למרכז תעשייתי, קיבלה צביון רוסי־בילורוסי גמור, אם כי היהודים לוקחים חלק ניכר בחייה הכלכליים והציבוריים. אולם כל זאת במס־גרות סוביטיות כלליות. להתעוררות מסוימת הביא בואו של זרם פליטים קטן, שהגיע לעיר מפולין הכבושה בידי הנאצים. מסיפוריהם של פליטים אלה מתברר, שנתקבלו בחמימות על־ידי היהודים בעיר ונעזרו על־ידם בבואם לחפש עבודה ודירה לגור בה. המבו־גרים שמחו על פגישה זו עם יהודים מושרשים בשפה ובתרבות היהודית, והציגום כדוגמה לבניהם — חניכי התקופה הסוביטית, שמטענם הרוחני היהודי היה דל שבדלים.

בכ"ז בסיון תש"א (22.6.1941) פלשו קלגסיו של היטלר לברית־המועצות ותוך ימים ספורים הגיעו לבוב־

---

42. „עמעס" 18.1.34.
43. ר' Трибуна 1934, חוב' פברואר, עמ' 11, 14.
43א. ר' פלדמן, „כלא בלא סוגר", ת"א 1964, עמ' 58.
44. „עמעס" 23.9.36, וכן עמ' 724 בספר זה.
45. שם 27.5.37, וכן עמ' 724 בספר זה.

רויסק. בערוב היום, ב׳ בתמוז תש״א (27.6), נסוג פיקוד הארמיה הסוביטית, שנלחמה באיזור סלוצק. „כאן — מספר בזכרונותיו הגנרל ל. סאנדאלוב — היה בעל־הבית הגנרל ס. פובייטקין (Поветкин). לרשותו עמדו יחידות של גיס, כמה יחידות של חטיבת הקלעים ה־121, חניכי בית־הספר למכוניות ולטרקטו־רים וגדוד חיל תובלה. קשה היה לקוות כי כוחות דלים אלה יוכלו להחזיק בבוברויסק ופובייטקין הקים את קו ההגנה בחוף המזרחי של הברזינה. בצדה המער־בי של העיר הועמדו אך ורק משמרות״ [46]. להלן מספר סאנדאלוב, כי לאחר דיון במפקדה פוצץ הגשר על הברזינה. אותה שעה כבר פונו מן העיר המוסדות הסוביטיים. את יחידות הצבא שנשארו מצדו המערבי של הנהר עמדו להעביר במעברות ובסירות. „הלב כאב לראות איך התמוטט הגשר — מספר סאנדאלוב — הרגשתי כאדם המביא לקבורה ידיד יקר. להרגשה זו נוסף רגש הבושה. מבטי התוכחה של תושבי העיר דקרו אותנו״ [47].

למחרת, בחצות היום, ג׳ בתמוז (28.6), התגבר האויב על נקלה על המשמרות החלשים שהגנו על העיר, כבש אותה והגיע לחוף הברזינה. זמן־מה נמשכה חליפת יריות בין הכובשים הגרמנים לבין הכוחות הסוביטיים שמעבר לנהר.

הרס רב נגרם לעיר בעת כיבושה. „בתים הרוסים ושחורים — כך מתאר את בוברויסק קצין סוביטי, שנקלע לעיר זמן קצר לאחר כיבושה — חוטי טלפון קרועים, גדרות נפלו. ככל שמתקרבים אל המרכז כן נורא יותר מראה ההרס והחורבן. חלונות ודלתות שנתעקמו, רהיטים וכלי־בית אחרים שנזרקו אל המד־רכה, תיבות מעושנות של בנינים יפים לשעבר. הרחו־בות הראשיים היו חסומים בטורי מכוניות, בעגלות. בכל מקום היו הנאצים. בקולות שונים טירטרו המו־טורים, נשמעו צעקות חדות של פקודות. האויר היה ספוג עשן ופיח [48].

במהרה יצאה פקודה שכל היהודים חייבים ללבוש על שרווליהם סרטים צהובים. לפי עדותה של הפרטי־זנית חשיה ברקוביץ, אספו הגרמנים כבר ב־5 באוגוסט 1941 800 גברים והוציאום למקום בלתי־ידוע, ממנו לא חזרו עוד [49]. כעבור ימים מספר רוכזו היהודים בגיטו. הנאצים נשענו בשלטונם על משתפי פעולה מבין הבילורוסים. „אנשים אלה הלכו עם סרטים לבנים על שרווליהם, כאות על השלטון שנמסר להם״ [50]. כעבור זמן־מה הוקמו מהם שלוש מחלקות של משטרה [51], שהיו ממונות על שמירת הסדר והבטחון בתחומי העיר והיו נתונות לפיקודם של קצינים גרמניים.

קרוב לחדשיים היתה בוברויסק סמוכה לחזית. רק ב־19 באוגוסט נפלה הומל בידי הנאצים והחזית זזה מזרחה. בימים ההם שימשה בוברויסק בסיס לצבא הגרמני הלוחם באיזור הדניפר. בעיר „התבססו בתי־חולים של חזית. כל יום מתו עשרות חיילים וקצינים גרמנים מן הפצועים. גן־העיר הפך לבית־קברות, שבו ניצבו צלבים מעץ לבנה וקסדות־פלדה. הגרמנים חיפשו נגרים להכנת ארונות מתים״ [52]. בית־החרושת לשעבר „הרהיטן האדום״ הפך למרכז תעשיית ארונות מתים. הנגרים היו יהודים.

עם התרחקות הצבא עבר השלטון בעיר לגיסטאפו ולשאר יחידות הבולשת הנאצית. בכל רחבי האיזור שנכבש על־ידי הנאצים נערכו הכנות לשחיטה גדולה ביהודים ביום השנה למהפכה האוקטוברית, 7 בנובמבר 1941 (י״ז בחשון תש״ב). לקראת יום זה נחפרו ביערות, מזרחית־דרומית לעיר, חפירות ארוכות. המח־תרת הקומוניסטית בבוברויסק, שהחלה אז בצעדי הת־ארגנותה הראשונים, הזהירה את היהודים ויעצה להם לעזוב את העיר, לבוא ביערות ולחפש קשר עם היחידות הפרטיזניות שפעלו כבר בהם. אולם לא רבים היו שהלכו בדרך זו.

בידיעה שבאה ב„פראבדה״ כשנה לאחר הטבח סופר:

„תושבי בוברויסק לא ישכחו לעולם את הימים האיומים של נובמבר האחרון, שבהם הרגו אוכלי־האדם הנאצים את כל היהודים שנשארו בעיר. קשישים וילדים נלקחו בלילה למכוניות־משא והובלו אל הכפר יֶלוביקי הסמוך לבוברויסק. במקום הוכנו מראש בורות עמוקים. היהודים הושלכו מן המכוניות וסודרו בשתים־שלוש שורות ליד הבורות. אחרי־כן הומטרה עליהם

---

46. Л. М. Сандалов, Пережитое, Москва 1961, стр. 151-152.
47. שם, שם, עמ׳ 153.
48. В. Левенцов, Партизанский край מינסק 1956, עמ׳ 19.
49. ר׳ קאָוואַנטאָר, די פּאַרטיזאַנישע באָבע, „אייניקייט״ 16.4.46, וכן עמ׳ 734 בספר זה.
50. ספרו הנ״ל של ליבנצוב, עמ׳ 20.
51. שם, עמ׳ 37.
52. שם, עמ׳ 23.

אש מקלעים. רבים נפלו אל הבורות מתים ואלה שנש־ארו חיים הוטלו לשם בידי הנאצים. ילדים הוצאו בכוח מזרועות אמותיהם ונופצו אל דפנות הבורות. אין לתאר את ההסתוללות ואת ההשתוללות הפראית של פריצי החיות הנאצים. לאחר שהבורות נתמלאו אדם, הביאו הנאצים טאנקים וטרקטורים, שעברו ו,ישרו' את האדמה. לפי מספרים בלתי־שלמים הושמדו באורח זה עשרים אלף יהודים בבוברויסק. — — טבח כללי ביהודים נערך גם בגלוסק, בפאריץ', באוזאריץ', בדומאנוביץ ובדראגונובקה"[53]. בין ההרוגים היו גם ר' שמואל אלכסנדרוב והרב הבוברויסקאי האחרון ר' שמואל בֶּזפאלוב.

וכך מתאר את הטבח עד־ראיה רוסי:

„הכובשים הפכו לגיטו את השכונות הסמוכות לשדה־התעופה שבדרום־מזרח העיר בוברויסק. בבוקר החמישי בנובמבר החלו לגרש לשם מכל קצות העיר המונים של נשים, ילדים וזקנים ערומים למחצה.

— שְׁנֶל, שנל! (מהר, מהר!) — צווחו אנשי הגיסטאפו שהתפרעו.

הנשים קוננו, הילדים בכו, כאילו הרגישו כי כל צעד מקרב אותם למות רב־יסורים. שלג רב ירד. הרוח טפחה על הפנים. המצעד האיום נמשך עד שעות הליל המאוחרות. בחצרות ובדירות שנתרוקנו מיושביהם הת־חיל השוד. דרך החלונות והדלתות המנופצים הועפו כלי בית. הנאצים שדדו כל דבר שבא לידם.

למחרת נודע בעיר כי את האנשים מוציאים מן הגיטו אל היער, ושם הורגים אותם ביריות ליד תעלות שנחפרו לשם כך. הידיעות על השמדת היהודים נתאש־רו לאחר מכן גם בעובדה שכעבור מספר ימים נפתחו בתי־מסחר בהם מכרו הגרמנים את החפצים שהופשטו מן ההרוגים, ועתה בחרו להם ,מתנות' למשפחותיהם בגרמניה"[54].

לתיאור זה יש להוסיף כי חלק מהתושבים הבילו־רוסים לקח חלק הן בארגון ההשמדה והן בביזת רכוש היהודים וב„מסחר" בו[55].

אותו יום נערך גם טבח בשבויים הסוביטיים, שקרוב ל־20000 מהם היו כלואים בקסרקטינים שבמבצר בוברויסק. הנאצים העלו אש בכמה קסרקטינים וירו במקלעים באלה שניסו להימלט. מספר השרופים וההרו־גים הגיע ל־4000 איש[56].

האחראי הישר לפשעים אלה, השמדת היהודים ורצח שבויי המלחמה הסוביטיים, היה מפקד העיר בוברויסק מטעם הגרמנים גנראל־מאיור האמאן[57].

בין הלא־יהודים נמצאו בודדים שניסו להגיש עזרה כל־שהיא לשכניהם. כבר הזכרנו את אזהרת אנשי המחתרת. היו מקרים שמשפחות בילורוסיות החביאו ואימצו ילדים יהודים. „הופ'ע בבית חבר חדש למשפחה — מספר עד־ראיה רוסי — זו היתה ילדה בת חמש גאליה. את הוריה הוציאו הכובשים להורג ביריה. לסאבאטייבה (שם האשה המאַמצת) עלה להציל את הילדה מן המות. בסכנה את חייה הביאה את גאליה כשהיא עטופה אדרת אל ביתה. הילדה בכתה זמן רב. קראה לאם. התגעגעה לאחותה, שנורתה אף היא על־ידי הנאצים. סאבאטייבה דאגה לתינוקת, כילכלה אותה במיטב המאכלים בבית. — — גאליה, מוקפת חיבה ודאגה, נרגעה קמעה קמעה, ולסאבאטייבה היתה קוראת ,דודה־אמא'"[58].

כך נספו רובם הגדול של יהודי בוברויסק. נשארו בחיים אלה שהספיקו להימלט מן העיר בעוד מועד, אלה שמצאו מקלט בבתי שכנים רוסים נאמנים ואלה שגויסו לפני המלחמה לצבא האדום. לאחר עשרים שנה של שמד רוחני בא שמד גופני והכרית את קהילת בוברויסק היהודית.

---

53. „פראבדה", לפי „פאלקור" 21.12.42 („דבר" ו„הצופה" 25.12.42). דו"ח של שרות הבטחון הגרמני מסוף 1941 מוסר בין השאר: „דינים־וחשבונות סודיים מסרו לנו, כי יהודי בוברויסק מיד לאחר שחלק מפלוגת הקומאַנדו שלנו עזב את העיר הפכו לתוקפנים. כמה מהם לא נשאו את הסימן היהודי; אחדים השתמטו בהתמדה מעבודה. הם קיימו קשרים עם הפרטיזנים ונוסף על כל אלה גילו יחס פרובוקטיבי לגבי חיילי צבא הכיבוש. היה הכרח לאחוז באמצעים החמורים ביותר על מנת לשים קץ להתנגדות זו של היהודים, שיכלה להפוך לסכנה רצינית ביותר לסדר ולבטחון הציבורי. זה המריצנו להוציא להורג ביריות במבצע מיוחד 5281 יהודים משני המינים. העיר בוברויסק וסביבתה הקרובה נוקו בדרך זו מיהודים" („דו"ח מס' 148 של פלוגה ב' שחנתה בסמו־לנסק" לפי D. Rousset, Le pitre ne rit pas, פאריס 1948, עמ' 172).

---

54. ספרו הנ"ל של ליבנצוב, עמ' 65—66.
55. ר' מ. כהנוביץ, „מלחמת הפרטיזנים היהודים במזרח אירופה", ת"א תשי"ד, עמ' 162.
56. Преступления немецко-фашистских оккупантов в Белоруссии, Минск, 1963, стр. 338.
57. שם, עמ' 313.
58. ספרו הנ"ל של ליבנצוב, עמ' 164.

9. המחתרת והתנועה הפרטיזנית בבוברויסק ובסביבתה

במשך שלוש שנים (יולי 1941—יולי 1944) שלטו הנאצים בבוברויסק. העיר הפכה לבסיס צבאי חשוב, ממנו הטילו הגרמנים את מרותם על כל האיזור, כשהם משתדלים בעיקר לשמור על צמתי הדרכים ועל מסילות־הברזל העוברות בו. „חוץ ממחנה העבודה של הפיקוד המקומי ומחנה הפליטים — מספר עד־ראיה רוסי — היו גם מחנה ריכוז וכמה בתי־סוהר של הס.־ד. וה„אבווהר׳ (המחלקה לריגול נגדי)"[59].

ביערות מסביב לבוברויסק החלה להתפתח התנועה הפרטיזנית. ראשונים לה היו שרידי יחידות הצבא האדום, שנקלעו לאיזור ולא יכלו להתחבר עם חבריהם שנסוגו מזרחה. אליהם חברו פעילי המפלגה הקומוניסטית ואנשי המנגנון הסובייטי, שסכנת מות היתה צפויה להם מן הנאצים. תנועת הפרטיזנים הלכה והתרחבה במידה שגילו הנאצים את פרצופם החייתי והכבידו עולם על האוכלוסיה. באזורים שלמים היתה ידם של הפרטיזנים על העליונה, ואף בבוברויסק עצמה קיימו מחתרת פעילה. הם ניהלו מלחמה עם היסודות ששיתפו פעולה עם הנאצים, פגעו ביחידות משמר נאציות וחיבלו במסילות־הברזל. תנועה זו הלכה וגדלה עד שהוקם בסוף 1942 גדוד פרטיזני מיוחד באיזור בוברויסק, ובאביב 1943 — גדוד שני. שני גדודים אלה היוו את „החטיבה הפרטיזנית הבוברויסקאית הראשונה"[60], שהשתלבה בתנועה הפרטיזנית הכללית ברוסיה הלבנה.

באביב 1943 עוד היתה בוברויסק „נקודת־משען צבאית חשובה של האויב. כאן הורכבו מחדש ואורגנו הצבאות שהזינו את החזית וכן יחידות בוגדים למלחמה בפרטיזנים. בפורשטאט ובמקומות אחרים פעלו בתי־ספר להכנת מרגלים ומחבלים על מנת להעבירם לעורף הסובייטי. כאן עובדו תכניות משלחות־העונשין נגד האזורים הפרטיזניים"[61].

במשך שנת 1943, עם התקרבותו של הצבא האדום לבילורוסיה, הגבירו הנאצים את מאמציהם לעמוד בפניו בקו הדניפר, ובוברויסק הפכה לחוליה בשרשרת בסיסים צבאיים שיצרו את „הבליטה הבילורוסית"[62].

אותה שעה שהצבא האדום הכה על בליטה זו מבחוץ, הגבירו הפרטיזנים את מכותיהם מבפנים, בערכם „מלחמת פסי־ברזל", ששיתקה את דרכי החיבור הגרמניים. ב„מלחמת פסי־ברזל" זו מילאה „החטיבה הבוברויסקאית" תפקיד חשוב בהכותה מכות נאמנות במסילות־הברזל החיוניות שעברו דרך בוברויסק. תולדות תנועת הפרטיזנים באיזור בוברויסק סופרו על־ידי אחד ממנהיגיה, גיבור ברית־המועצות, ויקטור ליבנצוב (Виктор Левенцов) בספרו „ארץ הפרטיזנים"[63].

בסוף 1943 החלו הנאצים המבוהלים לדאוג להעלמת פשעיהם. גופות היהודים הנרצחים, שהוטמנו בבורות סמוך לכפרים קמינקא, יֶלוביקי וכן סמוך לבית־העלמין היהודי ע״י בוברויסק עצמה, הוצאו מקברותיהם, סודרו בערימות והועלו באש. עבודה זו בוצעה על־ידי שבויי מלחמה סוביטיים, שנרצחו לאחר שסיימו את עבודתם. „מאחר שהזמן לא הספיק להם, לרוצחים הנאצים, לסיים את מלאכתם זו, ניסו לטשטש את עקבות בורות הקבורה ההמוניים על־ידי כך שחרשו את האדמה מעליהם וזרעו עליה חיטה וכד'"[64].

10. הצבא האדום כובש את בוברויסק

באביב 1944 הגיע תור שחרורה של בוברויסק מעול הנאצים. באיזור בוברויסק חנו אז 12 חטיבות חיל־רגלים גרמני, חטיבת טאנקים ויחידות עזר רבות. אלה כוננו קו־הגנה שעבר לאורך הנהרות דרוט והדניפר (מרוגאצ'וב עד ז'לובין) ומכאן פנה מערבה, חתך את נהר ברזינה דרומית מפאריץ' והגיע לנהר הפריפיט. קו־הגנה זה היה מורכב מ־5—6 קוים של חפירות מחוברים בתעלות רבות, שכיסו רצועה שרחבה היה 6—8 ק"מ. גדרות תיל דוקרני, שדות־מוקשים ומכשולים נגד טאנקים הגנו על הקו שלפני החפירות הללו. העיר בוברויסק עצמה בוצרה במיוחד. שני קוי־הגנה הקיפוה. כל בתי־האבן והמרתפים הפכו לנקודות־אש, ברחובות הוקמו מתרסים.

ב־24 ביוני 1944 פתחו הכוחות הסוביטיים בהרעשה כבדה ובו ביום פרצו את קוי האויב דרומה מפאריץ'. יומיים לאחר מכן נכבשה גלוסק ונחתך הכביש המוביל מבוברויסק לסלוצק. למחרת (27.6) נותקה מסילת־

---

59. שם, עמ' 297.
60. שם, עמ' 334.
61. שם, עמ' 339.
62. История Белоруссии, מינסק 1961, ח"ב, עמ' 480.

63. Партизанский край, מהדורה ראשונה — לנינגראד 1951, מהדורה שניה — מושלמת ומעובדת — מינסק 1956.
64. Преступления הנ"ל (ר' הערה 56), עמ' 312.

הברזל מבוברויסק לאוסיפוביץ׳. אותה שעה נותק גם הכביש המוביל ממוהילב לבוברויסק והעיר כותרה מכל עבריה על־ידי הצבא האדום.

אותה שעה שהכוחות העיקריים של הצבא האדום המשיכו בדרכם אל מינסק ואל סלוצק, נשארו כמה חטיבות לסיים את כיבושה של בוברויסק. התקפה עזה של חיל־רגלים מלווה בטאנקים ונעזר במטוסים ובספינות־נהר חצתה את הכיס הגרמני לשנים. נסיונם של הגרמנים לפרוץ את טבעת המצור בכיוון צפוני־מערבי — נכשל. לאחר התקפת מטוסים עזה, שאחריה באה התקדמות חיל־הרגלים, חוסלו ב־28 בחודש כוחות הנאצים מזרחית לברזינה. 10000 מהם הושמדו ו־6000 נפלו בשבי. בעיר עצמה המשיכו 10000 גרמנים לעמוד על נפשם. בבוקר — 29 ביוני — הצליחו מרבית חיילי האויב (כשמונת אלפים איש) להבקיע להם דרך אל שצ׳דרין, אולם כאן הוקפו שוב וחוסלו תוך יומיים. העיר עצמה שוחררה בו ביום.

מצבת־זכרון על שפת הברזינה לחיילים שנפלו עם שחרור העיר מידי הנאצים

דענקמאל אויפן ברעג פון דער בערעזינאַ פון די געפאַלענע ביים באַפרייען די שטאָט פון די נאַצישע הענט

למחרת נכבשה מידי הגרמנים סלוצק, ושלושה ימים לאחר מכן נכנס הצבא האדום המנצח למינסק.

בין השבויים היה גם ראש המרצחים, מושל העיר הצבאי מטעם הנאצים, הגנרל בעל השם הסמלי כל כך — האמאן[65].

„האופרציה הבוברויסקאית" קנתה לה מקום מכובד בתולדות מלחמת־השחרור של ברית־המועצות. לפי פקודתו של סטאלין קיבלו היחידות שהצטיינו בעת כיתור הצבא הגרמני והשמדתו ובתפיסת צומת מסי־לות־ברזל והעיר בוברויסק — את תואר־הכבוד „בוברויסקאיות".

11. השתתפותם של יהודים במחתרת ובתנועת הפרטיזנים

מועטות הן הידיעות על השתתפותם של היהודים במחתרת ובתנועה הפרטיזנית באיזור בוברויסק. לא קשה לעמוד על הסיבות לכך. בראשית נובמבר — בעת שתנועת המחתרת האנטי־נאצית נמצאה עדיין בחיתוליה — כבר הושמדו מרבית יהודי בוברויסק.

„כמה ימים לפני רצח ההמונים — מספר בעדותו הפרטיזן הבוברויסקאי ב. פייגין — עזבה קבוצה קטנה של יהודי בוברויסק את עיר מולדתה ויצאה ליערות להצטרף ליחידות הפרטיזנים. — — אולם היכן נמצאים הפרטיזנים לא ידע איש, מאחר שעד אביב 1942 היה מספרם זעום, הם לא היו פעילים ואי־אפשר היה לדעת באיזה יערות מקום מחבואם. האנשים הסתובבו ביערות במשך שבועות רבים רעבים ויגעים". רק בודדים השיגו את מטרתם והצטרפו לפרטיזנים.

אותה שעה שבגיטו מינסק התגוררו רבבות יהודים עד מאי 1942, ואלפים רבים ישבו עדיין במחנה־עבודה בעיר זו עד השמדתם הסופית באוקטובר 1943 — כבר לא היו המונים יהודים בבוברויסק ובסביבותיה. לא ייפלא איפוא שבאיזור מינסק לקחו מאות ואלפי יהודים חלק פעיל במחתרת ובתנועה הפרטיזנית[66], אף קיימו מחנות ויחידות יהודיות. בבוברויסק השתתפו יהודים

---

65. שם זה של הגנרל, מושלה הצבאי של בוברויסק, עורר את המשורר אלתרמן לחבר את שירו „גנרל המן" („הטור השביעי" ח"א, ת"א תש"ח, עמ׳ 165—167, וכן עמ׳ 740 בספרנו זה).

66. ר׳ „ספר הפרטיזנים היהודים" 1958, ת"א, עמ׳ 501—537, וכן ה. סמוליאר, „פון מינסקער געטאָ", מאָסקווע 1946, וזכרונותיו של י. גרינשטיין („ספר פאביאנץ", 1956, עמ׳ 349—373).

בתנועה הפרטיזנית כיחידים, ועוד פחות מזה — במחתרת העירונית. והדבר מובן: אותה שעה שלגבי הבילורוסים הסתפקו הנאצים בשעבודם ובהשפלתם, וכל עוד לא הראו סימני מרי גלויים — השאירום בחיים, הרי עצם גילוי יהדותו של אדם היה בו משום חריצת דינו למות.

גם ביערות, בין הפרטיזנים, מוטב היה ליהודי שלא יבליט את מוצאו הלאומי, שהרי התעמולה האנטי־שמית חדרה אף אל בין רבים ממתנגדיו של משטר הכיבוש הנאצי. ויש להניח כי לוחמים יהודים בודדים שנמצאו בין הפרטיזנים השתדלו להיבלע במחנה הלוחמים הכללי.

בין הפרטיזנים היהודים באיזור בוברויסק ששמם הגיע אלינו, יש להזכיר את חשיה ברקוביץ, אשה בת ששים שנה ומעלה, שנמלטה מבוברויסק לאחר שבעלה ובנה נלקחו באוגוסט 1941 ולא חזרו לביתם. היא הצטרפה לפרטיזנים שביערות. היתה מבשלת להם ומכבסת, טיפלה במסירות בפצועים, וכן עברה בכפרים, כשהיא מתחפשת לאשה בילורוסית, הביאה לשולחיה ידיעות על תנועת הגרמנים בסביבה והשיגה רפואות וחמרי חבישה עבור חבריה. באישור שניתן לה מטעם המחנה ה־257 של החטיבה השמינית מרוגאצ'וב, צוין כי „לא פעם הלכה לסייר בטיכיניצ'י וז'יליצ'י והביאה ידיעות חשובות. כאשר חסמו הגרמ־נים את מבואות היערות, הביאה לנו מזון ונשק"[67]. כן מוצאים אנו בין הפרטיזנים בבילורוסיה את ויקטור בן ישראל סיקורסקי, שהשתתף בתנועה הפרטיזנית בחבל בוברויסק מאז שנת 1941, היה מפקד יחידת החבלנים של החטיבה הפרטיזנית הבוברויסקאית, קיבל את אות־הכבוד מדרגה א' של המלחמה עבור המולדת וארבע מידליות אחרות. מזכרונותיו, שחלק מהם בא בספרנו זה[68], קשה לדעת אם יהודי היה האיש או לא, ורק שם אביו — ישראל — מעורר מחשבה כי בן הוא למשפחה יהודית.

באחד משיריו כותב אחד הלוחמים היהודים, בן בוברויסק, פינחס פלוטקין:

דאָס איז געווען אין פערציק צווייטן, אַ גאַנצן טאָג
האָט דער פיינט זיך געריסן אין אונדזער זייט,
האָט איינער פון אונדז דעם זאַמפּאָליט[69] געזאָגט:
כ'וויל ווערן אַ קאָמוניסט אין דער שווערער צייט.

מע האָט אים אין אַ פערטל פּאַפּיר דערלאַנגט,
אַ שטיקל בלייער האָט ער אַליין געהאַט,
די קורצע מעלדונג איז פאַרטיק, און באַלד
זיינען מיר אַלע אַוועק אין שלאַכט.

אַרום איז געווען פייער און פלאַם,
נאָר ווייט האָט געהילט דעם חברס שטים,
ער איז געגאַנגען דער ערשטער, און דאַן
האָט קיינער ניט געוואָלט אָפּשטיין פון אים.

ער איז געפאַלן אויף דער זודיקער ערד.
ניט ווייט פון אַ האַלב־פאַרברענטן דאָרף,
און די וועמען לעבן געווען איז באַשערט
האָבן פאַרויס זיך געגעבן אַ וואָרף.

דער פיינט איז אַוועק פונעם דאָזיקן אָרט,
סאָלדאַטן געלאָזט און פיל געווער,
דאָס איז געשען אין פערציק צווייטן יאָר,
ווען אונדז איז געווען נאָך זייער שווער[70].

12. היהודים בבוברויסק לאחר מלחמת־העולם השניה

כמחצית יובל שנים עברה מיום השמדתם של היהודים בבוברויסק. מעט מאד ידוע לנו על מצבם וגורלם בימינו אלה. כנראה החלו יהודים חוזרים לבוב־רויסק מיד לאחר שחרורה מידי הנאצים. בידיעה שבאה בעתונות בראשית 1946 סופר שבבוברויסק נמצאים כבר 6500 יהודים[71]. במכתב שהתפרסם ב„אייניקייט" בימים ההם בחתימת אייזיק קאהאן[72] מתואר שיקומה של בוברויסק לאחר המלחמה, בנין בתי־חרושת וקואו־פרטיבים למלאכה וכו'. לפי דברי הכותב כבר היו אז בעיר 18000 יהודים. בראש רבים מ־הקואופרטיבים היצ־

67. ר' קאָוואַנטאַר, „די פּאַרטיזאַנישע באַבע", „אייני־קייט" 16.4.46, וכן עמ' 734 בספר זה.
68. ר' עמ' 731.

69. „מ"מ המפקד מבחינה פוליטית", כינויו הרשמי של המדריך הפוליטי ביחידה צבאית סוביטית, המציין את עמדתו השווה לזו של המפקד הצבאי.
70. פיניע פלאָטקין (באָברויסק), „דער קאָמוניסט", „סאָוועטיש היימלאַנד" 1962, חוב' א', עמ' 90.
71. ב. גולדברג, שיחה עם סגן־נשיא בילורוסיה, „דער טאָג" 10.3.1946.
72. ר' עמ' 741 בספר זה.

רניים עמדו יהודים. כן היו יהודים המהנדס הראשי של מחלקת התכנון שוסטר ועוזרו מייזלס.

לפי המפקד הסוביטי מינואר 1959 היו בכל בילו־רוסיה 150,000 יהודים (לעומת 407,000, שנמנו בה ב־1926), בפלך מוהילב, שבו כלולה בוברויסק לפי החלוקה האדמיניסטראטיבית החדשה, היו 28,438 יהו־דים (רק 7,634 מהם הכריזו על אידיש כעל שפת דיבורם).

הקמת לוח־זכרון על קברות הקדושים שנרצחו על־ידי הנאצים בכפר קאַמינקה על־יד בוברויסק

ביים אויפשטעלן אַן אָנדענק־טאָוול אויף די קברים פון די קדושים, וואָס זענען פאַרשניטן געוואָרן דורך די נאַציס אין דאָרף קאַמינקא לעבן באָברויסק

יש להניח כי לא פחות מ־15,000 יהודים נמנו בין 98,000 תושבי בוברויסק (כיום עולה מספר תושבי העיר על 100,000); יש המעריכים את מספר היהודים בעיר עד ל־30,000 איש.

כנראה נשאר בעיר קומץ יהודים שומרי־דת. לוחות זכרון באידיש ובעברית הועמדו על קברות חללי השואה. באחד המכתבים שהגיעו מבוברויסק מסופר כי ביום השנה לטבח הגדול, י״ז בחשון, „צינט מען אָן ליכט אין די מנינים, און מ׳איז מזכיר נשמות״. ב־1959 נמנתה בוברויסק בין הערים בהן נאסרה אפיית המצות לקראת חג הפסח[73]. כן כותבים במכתבים על האזנה ל„קול ישראל״ וכדומה. עד היום עוד לא נכללה בוברויסק ברשימת הערים שביקורם של תיירים ומבק־רים מחו״ל הותר בהן.

קיצורו של דבר, אלפי יהודים חיים עדיין בבוב־רויסק בעשור החמישי למשטר הסוביטי. אולם, ככל יהודי ברית־המועצות, נשללה מהם הזכות לקיים ארגון דתי או לאומי כלשהו. עתידם ועתיד בניהם אחריהם קשור בגורלם הכללי של היהודים בברית־המועצות. נזכרם, נזכירם ונקווה כי עוד יבואו להם ימי תחיה וגאולה.

---

73. ר׳ Jews in Eastern Europe 1962, כרך ג׳, חוב׳ א׳, עמ׳ 35.

יהודה סלוצקי

די קהילה באָברויסק

ערשטער קאַפּיטל

אין דער צייט פון פירשטנטום ליטע און קעניגרייך פוילן

1. דער אָנהייב פון באָברויסק

אין סוף פון מיטלעלטער און אין אָנהייב פון דער נייער צייט איז דער גאַנצער ראַיאָן, וואָס דורך אים פליסט אַדורך דער טייך בערעזינאַ (בעריאָזאַ — אויף ווייסרוסיש), געווען אַ ראַיאָן פון אורוועלדער און זומפּן, איבער וועלכן עס זענען געווען צעשפּרייט קליינע איזאָלירטע יישובים. לענג־אויס 567 ק"מ איז דער טייך געפלאָסן אין אַ פלאַכלאַנד ביז ער האָט זיך אַריינגעגאָסן אין דעם גרויסן דניעפּר. ווי אין דעם רוב טייכן פונעם אייראָפּעישן רוסלאַנד, איז דער מערבדיקער ברעג פונעם טייך (דער רעכטער) העכער פון דעם מזרחדיקן (לינקן), און די מיינסטע יישובים, וואָס ליגן אויף די ברעגן פון טייך, זענען אויפגעקומען אויף דעם מערבדיקן ברעג — דעם העכערן. די גאַנצע געגנט איז געווען כמעט ניט אַדורכגענגלעך פאַר מענטשן. פון אָנהייב דעצעמבער ביז אָנהייב אַפּריל האָט דאָרט געהערשט אַ שטרענגער ווינטער, אַ שניי האָט צוגעדעקט די ערד, און די טייכן זענען געווען באַדעקט מיט אַ דיקער שיכט אייז. אין האַרבסט האָבן אָפטע רעגנס פאַרוואַנדלט די גאַנצע סביבה אין אַ זומפּן־פעלד, וואָס איז געווען ניט דורכצוגיין. אָנהייב פרילינג האָט דער צעגייענדיקער שניי געהאַמעוועט די באַוועגונג פון דורכגייערס.

די וועלדער אַרום דער בערעזינאַ זענען אין יענע יאָרן געווען פול מיט ווילדע חיות און פייגל, און דער גאַנצער ראַיאָן האָט געשמט ווי אַ גן־עדן פאַר יעגערס. באַזונדערס איז די סביבה געווען באַרימט מיט אירע באָבערן, וואָס האָבן געבויט זייערע נעסטן אין די שטיל־פליסנדיקע וואַסערן פון די טייכלעך. זייער שיינע פעל, די וואַרעמע און בלישטשענדיקע, האָט זיך זייער הויך געשאַצט. די יעגערס האָבן אויך געזוכט דעם מוסקוס־דריז פונעם באָבער, דעם זכר, וואָס אַ סך פון פאָלק האָבן געגלייבט אין זיין הייל־קראַפט. נאָך אין 17טן יאָרהונדערט זענען די פּויערים פון באָברויסקער קרייז געווען מחויב צו פאַרקויפן די פעל פון די באָבערן נאָר צום פאַרטרעטער פון קעניג אין דער שטאָט. נאָך עטלעכע דורות פון ווילדן, לגמרי ניט־קאָנטראָלירטן גייעג זענען די באָבערן פאַרטיליקט געוואָרן, נאָר אַ זכר פון זיי איז פאַרבליבן אין די נעמען פון אַ צאָל געאָגראַפישע ערטער אין דער געגנט, ווי דער טייך באָבער — דער לינקער בײַטײַך פון דער בערעזינאַ, דער טייך באָברויקאַ, איינער פון אירע רעכטע בײַטײַכן, און אחרון אחרון — די שטאָט באָברויסק.

דער גרויספירשט געדימין, וואָס האָט געהערשט אין ליטע אין די יאָרן 1316—1341, האָט איינגעשלאָסן דעם ראַיאָן בערעזינאַ אין זיין גרויסער נחלה. פון יענע צייטן דערגייען צו אונדז די ערשטע ידיעות וועגן באָברויסק. מיר לייענען אין דאָקומענטן פון 15טן און 16טן יאָרהונדערט וועגן באָברויסקער דאָרפס־דיסטריקט (Wołost), וואָס איז צעטיילט אויף צוויי חלקים: אַ העלפט געהערט צום ווילנער ראַיאָן און אַ העלפט צו טראָקי. צו גלייך מיט די אַנדערע געביטן נאָענט צום דניעפּר, איז באָברויסק מחויב געווען אַרייַנצוטראָגן אין דעם מלוכה־אוצר שטייערן אין מזומן, מעד און פעלן פון קונעס און באָבערן.

אין 1502 איז אַ באַנדע טאָטערן באַפאַלן באָברויסק און באַרויבט אירע איינוווינער; אין 1508, בעת עס האָט אויסגעבראָכן אין ליטע אַן אויפשטאַנד קעגן מלכות, מיט דעם פירשט מיכאַיל גלינסקי בראש, איז באָברויסק געווען פאַררעכנט צווישן די שטעט, וואָס

זענען צוגעשטאַנען צו די אויפשטענדלער, און רוס־ש מיליטער, וואָס האָט געוואָלט געבן הילף די אויפ־שטענדלער, איז אַדורך די שטאָט. דער גרעסטער טייל פון די שטאָט־תושבים און די תושבים פון דער סביבה זענען, סיי לויט זייער שפּראַך, סיי לויט זייער רעליגיע, געווען נאָענט צו די רוסן און זיי האָט געצויגן צו די ברידער זייערע פון דער ווייטער מאָסקווע.

אין יאָר 1511 איז געגעבן געוואָרן באָברויסק און נאָך 13 יישובים אין דעם געביט פון אייבערשטן דניעפּער דאָס רעכט צו צאָלן זייערע שטייערן דירעקט צום מלוכה־אוצר און ניט דורך דער פאַרמיטלונג פון שטייער־מאַנער.

אין 16טן יאָרהונדערט איז שוין באָברויסק געווען אַ באַשטענדיקער יישוב. יעדעס יאָר איז דאָרט פאָר־געקומען אַ יאַריד, וואָס האָט געדויערט אַ וואָך אָדער צוויי וואָכן. ס'איז דאָ אויפגעשטעלט געוואָרן אַ צאָל־סטאַציע, וואָס איז געווען אונטערגעוואָרפן דער הויפּט־סטאַציע אין מינסק און זי האָט גענומען אָפּצאָל פון די סוחרים, וועלכע זענען דורכגעגאַנגען די שטאָט אויף זייער וועג פון רוסלאַנד קיין פּוילן און דייטש־לאַנד. אין דעם שטייער־בוך פון בריסק פאַרן יאָר 1583 ווערט דערמאָנט באָברויסק, צוזאַמען מיט אָרשע, טשעטשערסק און אמטשיסלעוו, ווי איינע פון די צאָל־סטאַציעס אויף דער גרענעץ רוסלאַנד—פּוילן. די מיינ־סטע סחורות, וואָס מען האָט געפירט דורך אָט דעם וועג, זענען געווען ציגן־פעל און פעלן פון פאַר־שיידענע ווילדע חיות.

2. באָברויסק אין אָנהייב פון 17טן יאָרהונדערט

אין אָנהייב פון 17טן יאָרהונדערט איז שוין באָב־רויסק געווען אַ היפּשע שטאָט אין דעם פירשטנטום ליטע, און די צאָל פון איר באַפעלקערונג האָט דער־גרייכט ביז 2000 נפשות. אין שטאָט איז געווען אַ שלאָס און אַ „קעניגלעכער הויף", וווּ ס'איז געזעסן דער סטאַראָסטע מצד דער רעגירונג און געהיט די אָרדענונג אין שטאָט און אין גאַנצן ראַיאָן, וואָס האָט געציילט אַ 60 דערפער בערך. די מושלים האָבן גע־הערט צו דער פּויליש־ליטווישער אַריסטאָקראַטישער משפחה טריזנא, וואָס האָט געשטאַמט פון וואָלקאָ־וויסקער געגנט. זיי האָבן געזאָרגט וועגן פאַרשפּרייטן די קאַטוילישע רעליגיע און פאַרפעסטיקן זי; זיי האָבן אויך אונטערשטיצט די אוניע פון די פּראַוואָסלאַווע גלייביקע מיט דער רוימישער קירך.

אין אָנהייב פון 17טן יאָרהונדערט האָט זיך באַ־זעצט אין שטאָט אַ גרופּע יעזואיטן־„פּאַטערס", און דער סטאַראָסטע האָט אויפגעשטעלט פאַר זיי אַ גע־מויערטע קירך אין צענטער פון שטאָט. אין 1611—1613 זענען אויסגעבראָכן אומרוען אין רעזולטאַט פון די שווערע שטייערן, וואָס דער סטאַראָסטע פּעטער טריזנא האָט אַרויפגעלייגט אויף די פּויערים און אויך מחמת ערד־סיכסוכים צווישן דער מאַכט און די פּויע־רים. זיגמונט דער דריטער, דער קעניג פון פּוילן, האָט באַשטימט אַ קאָמיסיע, וואָס זאָל פעסטשטעלן אַ פּינקטלעכן „אינווענטאַר" פון אַלע אומבאַוועגלעכע גיטער אין באָברויסקער ראַיאָן און זייער פאַרטיילונג. אין זכות פון אָט דעם אינווענטאַר האָבן מיר אַ פּרטימדיקע באַשרייבונג פון באָברויסק און די נאָענט־סטע דערפער אין יאָר 1639.

די שטאָט האָט צו יענער צייט געציילט 409 הײ־זער, צעוואָרפן איבער 15 גאַסן און צוויי געסלעך. דער רוב תושבים זענען געווען פּראַוואָסלאַוונע, וואָס האָבן געהאַט אין זייער רשות דריי קירכן; די קאַטאָ־ליקן האָבן געהאַט, ווי אויבן דערמאָנט, אַ געמויערטע קירך און נאָענט צו איר אַ שפּיטאָל, וואָס איז אויך אויסגעהאַלטן געוואָרן פון די יעזואיטן. לויט די נעמען פון די תושבים איז קלאָר, אַז יידן האָבן אין דעם ראַיאָן ניט געוווינט. הגם ס'איז גאַנץ מעגלעך, אַז מ'האָט דאָרט געקענט טרעפן פון צייט צו צייט דורכ־גייענדיקע יידישע סוחרים. אויפן ברעג פון דער בערעזינאַ איז געשטאַנען דער שלאָס אָדער דער „קעניגלעכער הויף" פון דעם מושל — דעם באַפולמעכ־טיקטן פון דעם קעניג אין אָט דעם ראַיאָן. דער שלאָס איז געווען אַרומגערינגלט מיט שוץ־קאַנאַלן און מיט אַ הויכער וואַנט, געבויט פון דעמבן־האָלץ. צום פאַר־טיידיקן דעם שלאָס זענען געשטאַנען גרייט: צוויי האַרמאַטן, דריי גראַנאַטן־וואַרפערס און 54 ביקסן. דער שלאָס האָט פאַרנומען אַ שטח פון 6—7 דונאַם. נאָענט פון שלאָס איז געשטאַנען די שטאָט. אין שטאָט האָבן זיך געפונען אַרום 18 בעלי־מלאכות, צווישן זיי: דריי שלאָסערס, דריי סטאָליערס, צוויי גאַרבערס, אַ שמיד, אַ פעלדשער, אַ פריזירער, אַ גאָלדשמיד, אַ שוסטער, אַ בעקער און אַ בראָנפן־קאָכער. אַ טייל פון די תושבים האָבן זיך פאַרנומען מיט מסחר, אָבער די מערהייט פון זיי זענען געווען ערד־אַרבעטער, יעגערס

און פישערס. די שטאָטישע און דאָרפישע תושבים האָבן געצאָלט גרויסע שטייערן פאַרן „קעניגלעכן הויף" אין געלט, תבואה, האָניק, פעלן, אייער און האָלץ; זיי האָבן אויך געמוזט אָפּגעבן צוויי אַרבעטס־טעג אַ וואָך אויף יעדערע 30 מאָרגעס (20 העקטאַר בערך), וואָס איז געווען אין זייער רשות, און אויך צושטעלן וועגענער פאַרן באַדאַרף פון דעם שלאָס. די מילן און די אכסניות זענען אויך געווען די מאָנאָפּאָלן פון שלאָס, וואָס זענען איבערגעגעבן געוואָרן אין אַרענדע צו פאַרשיידענע אַרענדאַרן.

דער דאָזיקער שווערער יאָך, וואָס צו דעם איז נאָך צוגעקומען די אונטערדריקונג פון דער פּראַוואָסלאַווער קירך, האָט אַרויסגערופן גרויס פאַרביטערונג צווישן דער אָרטיקער באַפעלקערונג, און אַ ווידערשטאַנד־שטימונג, וואָס האָט געהערשט אינעם גאַנצן ראַיאָן, האָט אויך באַברויסק ניט אויסגעמיטן.

3. חורבן באַברויסק אין די יאָרן פון קאָזאַקן־בונט אין דער פויליש־רוסישער מלחמה

דער בונט פון די קאָזאַקן אין אוקראַינע (1648) האָט געפונען אַ שטאַרקן אָפּקלאַנג אין ווייסרוסלאַנד. די קרובהשאַפט פון שפּראַך און רעליגיע און די קעגנערשאַפט צו דער באַהערשונג־פּאָליטיק און דער עקספּלואַטאַציע פון די פּוילישע פּריצים און אויך פון דער פּוילישער קירך, זענען געווען צווישן די פאַקטאָרן, וואָס האָבן מיטגעהאָלפן צו דעם. די קאָזאַקישע אָפּטיילונגען, וואָס האָבן זיך אַריינגעריסן פון אוקראַינע קיין ווייסרוסלאַנד, זענען אויפגענומען געוואָרן מיט סימפּאַטיע דורך אַ קענטיקן טייל פון דער אָרטיקער באַפעלקערונג, וואָס האָט אין אַ סך שטעט אַקטיוו מיטגעהאָלפן אומצוברענגען די פּאָליאַקן און די יידן. די פּאָליאַקן האָבן אַרויפגעלייגט שווערע שטראָפן אויף די בונטאָווטשיקעס און אויף זייערע מיטהעלפערס.

צווישן די ערשטע שטעט, וואָס זענען צוגעשטאַנען צו די מורדים, איז געווען באַברויסק. אין שטאָט האָט זיך פאַרפעסטיקט אַ קאָזאַקישע אָפּטיילונג אונטערן אָנפיר פון אַטאַמאַן פּאָדדובסקי. פּוילישע אָפּטיילונגען, וואָס האָבן זיך דערנענטערט צו דער שטאָט, זענען פאַרטיליקט געוואָרן. אָנהייב 1649 איז געקומען דער פּוילישער קאָמאַנדיר וואָלאָוויטש מיט 1500 סאָלדאַטן, האָט באַלאַגערט די שטאָט אַ חודש צייט בערך, אָבער ניט געקענט זי איינגעמען. אין פעברואַר 1649 איז אים געקומען צו הילף דער פירשט יאַנוש ראַדזיוויל, קאָמאַנדיר פונעם פּוילישן מיליטער אין ליטע. ער האָט זיך געוואָנדן צו די תושבים פון שטאָט מיט אַ רוף צו לייגן דאָס געווער, צוזאָגנדיק, אַז ער וועט דערלויבן די קאָזאַקן, וואָס סטאַציאָנירן אין שטאָט, אומצוקערן זיך אין זייער לאַנד, אָבער די באַלאַגערטע האָבן אויפגענומען די ווענדונג מיט שפּאָט. נאָך דעם ווי צו ראַדזיווילן איז אָנגעקומען אַ פאַרשטאַרקונג פון טוראָווו, האָט ער אַרומגערינגלט די שטאָט פון אַלע זייטן.

צווישן די תושבים פון באַברויסק איז געוואָרן אַ בהלה און זיי האָבן אָנגעהויבן פירן געהיימע אונטערהאַנדלונגען מיט די פּאָליאַקן. דעם 21סטן פעברואַר 1649 האָבן די תושבים געעפנט די טויערן פון שטאָט פאַרן פּוילישן מיליטער, וואָס האָט זיך אַריינגעריסן אין שטאָט און זי איינגענומען. פירשט ראַדזיוויל האָט באַפוילן זיינע זעלנער ניט אָנצורירן די פרידלעכע באַפעלקערונג, ער האָט אַפילו פאַראָרדנט אויפצוהענגען איינעם פון זיינע דינערס, וואָס האָט גענומען פאַר זיך אַ טיכל ביי דעם בעל־הבית פונעם הויז, ווו ער האָט סטאַציאָנירט. אָבער מיט די ווידערשטענדלערס, וואָס האָבן זיך ניט אונטערגעגעבן, האָט ער זיך אויפגעפירט מיט גרויס אכזריות. פּאָדדובסקי, נאָך דעם ווי ער איז אַריינגעפאַלן אין די הענט פון די באַלאַגערער, איז דער ערשטער אויפגעהאַנגען געוואָרן אויף אַ הילצערנעם שטאַנג, נאָך אים האָט מען דערשאָסן אַנדערע געפאַנגענע. אַ גרופּע קאָזאַקן, וואָס האָבן זיך פאַרפעסטיקט אין אַ הילצערנעם הויז, הינטער באַברויסק, זענען געוואָרן אַרומגערינגלט דורך פּוילישע סאָלדאַטן. ווען די באַלאַגערטע האָבן געזען, אַז זיי קענען ניט אַנטלויפן, האָבן זיי אונטערגעצונדן דאָס הויז און זיי זענען אומגעקומען אין די פלאַמען.

די מלחמה אין באַברויסקער קאַנט האָט ניט אויפגעהערט. רוסלאַנד האָט זיך אַקטיוו אַריינגעמישט, און איר מיליטער איז אַריינגעדרונגען אין דער פּוילישער טעריטאָריע. באַברויסק איז געוואָרן איינע פון די וויכטיקסטע באַזעס פאַרן פּוילישן מיליטער, און נאָך דעם ווי די פּאָליאַקן זענען געווען געצוווּנגען צוריקצוטרעטן אין יאָר 1654 פון סמאָלענסקער ראַיאָן און פון דניעפּער, האָט זיך דער מעמד פון באַברויסק אַלץ מער געהויבן. אין פרילינג 1655 זענען די רוסן געגאַנגען פאַרויס מערב־צו, און דאָס קאָזאַקישע מיליטער, אונטער דער קאָמאַנדע פון העטמאַן זאָלאָטאַרענקאָ,

האָט איינגענומען באָברויסק און פולשטענדיק חרוב געמאַכט די שטאָט, „כדי אין דער צוקונפט זאָל ניט זיין קיין אָרט פאַר פיינטלעכע כוחות, צו פאַרפעסטיקן זיך דאָרט".

די מלחמה האָט זיך געצויגן אַ סך יאָרן — ביז מען האָט געשלאָסן שלום אין אַנדרוסאָווא אין יאָר 1667. אמת, שוין אין 1661 זענען די רוסן געווען געצווונגען צוריקצוטרעטן מזרח־צו פון בערעזינא, אָבער באָברויסק איז געווען חרוב, אויך דער גאַנצער ראַיאָן איז פאַראָרעמט געוואָרן און נאָר אַ העלפט פון דער פריערדיקער באַפעלקערונג איז דאָרט פאַרבליבן.

4. אין דער תקופה פון פוילנס ירידה (1667—1793)

דער סוף פון 17טן יאָרהונדערט און דער גאַנצער אַכצנטער יאָרהונדערט איז געווען אַ צייט פון ירידה פאַר באָברויסק, און די שטאָט האָט ניט געקענט צו־זיך קומען נאָך איר חורבן אין די יאָרן פון אויפשטאַנד און מלחמה (1648—1667). באָברויסק איז פאַררעכנט געוואָרן צווישן די שטעט, וואָס זענען באַפרייט געוואָרן דורך דער פוילישער מאַכט פון שטייערן פאַרן מלוכה־אוצר. עס האָבן נאָך נישט באַוויזן זיך צו פאַרהיילן די ווונדן, און אַ נייע מלחמה האָט אויסגעבראָכן אויף דער ווייסרוסישער ערד. אין די יאָרן 1702—1708 האָבן זיך אין דעם ראַיאָן אָנגעהויבן קאַמפן צווישן די שוועדן און די רוסן. און ווידער האָט ווייסרוסלאַנד איבערגעלעבט טעג פון בלוט און פייער. שטעט זענען אַריבער פון האַנט צו האַנט און ביידע קעמפנדיקע צדדים האָבן אויסגעפרעסט פון דער אָרעמער באַפעלקערונג שפייז און פאַרזאָרגונג־מיטלען, האָבן ראַבירט און צעשטערט, מאָביליזירט מענטשן צו צוואַנג־אַרבעט, צו בויען פעסטונגען, פלאַסטערן וועגן, אויפשטעלן צוימען אאַז"וו. דאָס מיליטער האָט געברענגט מיט זיך עפּידעמיעס, וואָס האָבן געזייט טויט אין די שטעט. נאָך דעם ווי די שוועדישע אַרמיי האָט זיך אַריינגעריסן אין אוקראַינע האָט זי איבערגעלאָזן הינטער זיך אַ צעשטערט און פאַראָרעמט לאַנד. אין 1741 האָט באָברויסק געציילט ניט מער ווי 150 הייזער.

אין דער אַ תקופה האָט זיך פאַרקלענערט דער שטח פון דעם באַאַרבעטן באָדן אין גאַנץ ווייסרוסלאַנד, מלאכה און מסחר זענען שטאַרק געפאַלן. דאַקעגן איז געשטיגן זייער הויך דער מעמד פון די פוילישע פּריצים און גוט־באַזיצערס. די רעגירונג האָט זיי איבערגעגעבן היפשע שטחים פון איר באָדן, ווי אַ באַצאָלונג פאַר די חובות, וואָס זי איז זיי שולדיק געבליבן. זיי האָבן אָפּגעקויפט פּרוכטיקן באָדן פון די פאַראָרעמטע פּויערים. גאַנצע שטעט און שטעטלעך זענען אַריבער צו זיי. באַזונדערס האָט זיך געשטאַרקט די השפעה פון דער משפחה ראַדזיוויל, וואָס האָט באַקומען אין איר באַזיץ די שטעט: סלוצק, ניעסוויזש, קאַפוליע א"אנד.

באָברויסק איז געווען איינע פון די ווינציקע שטעט אין דעם ראַיאָן, וואָס האָט אויפגעהאַלטן איר מעמד, ווי אַ שטאָט, וואָס איז דירעקט אונטערגעוואָרפן דער מלוכה. אין 1768 איז דאָ אויפגעשטעלט געוואָרן אויף דאָס ניי אַ קליינע פעסטונג. אָבער אויך אין באָברויסק האָט זיך געשטאַרקט די השפעה פון די גוט־באַזיצערס, וואָס האָבן אָפּגעקויפט באָדן אין דער שטאָט און אין דער סביבה. אין 1776 איז באָברויסק געווען צווישן די שטעט, וואָס פון אירע תושבים איז צוגענומען געוואָרן דאָס רעכט פון זעלבסטפאַרוואַלטונג. זי האָט געהערט דעמאָלט צו דעם קרייז רעטשיצע. אין 1789 האָט די שטאָט געציילט 889 תושבים. אַזאַ איז געווען דער מעמד פון באָברויסק, ווען זי איז איינגעשלאָסן געוואָרן, בעת דער צווייטער צעטיילונג פון פוילן (אין יאָר 1793), אין דער רוסישער אימפּעריע.

5. די יידישע קהילה אין דער תקופה פון פוילישער הערשאַפט

מיר ווייסן זייער ווייניק וועגן דעם לעבן פון די יידן אין באָברויסק בעת דער פוילישער הערשאַפט. באָברויסק געהערט ניט צו די באַרימטע קהילות פון ליטע. ווייזט אויס, אַז עס האָט ניט עקסיסטירט קיין יידישע קהילה אין דער שטאָט ביזן סוף פון 17טן יאָרהונדערט. מען דאַרף אָננעמען, אַז די קריסטלעכע תושבים פון באָברויסק זענען געווען קעגן דער איינזידלונג פון יידן אין שטאָט, און נאָר ווען עס האָט זיך פאַרשטאַרקט די השפעה פון די גוט־באַזיצערס, האָט זיך אָנגעהויבן אויסקריסטאַליזירן אין באָברויסק, ווי אין אַנדערע קליינע שטעט פון ליטע און ווייסרוסלאַנד, אַ יידישע קהילה. די באָברויסקער קהילה האָט געהערט צום „אייבערשטן דיסטריקט" אין דער ליטווישער מדינה, וואָס האָט אַרומגענומען העכער 40 קהילות אין דער

סביבה פון מינסק (אַחוץ מינסק גופא). צוזאַמען מיט באָברויסק האָבן געהערט צום „אייבערשטן דיסטריקט": סמילאָוויטשי, דער זיץ־אָרט פון הרב הראשי פאַרן גאַנצן דיסטריקט אין אַכצנטן יאָרהונדערט, איהומען, באָריסאָוו, דאָלהינאָוו, האָמעל, סמאָלעוויטשי, כאָל־מעטש, פּאַריטש, פּוכאָוויטש, קאַידאַנאָוו, ראַדאָשקאָ־וויטש, רעטשיצע א"אַנד.

אין 1766 האָבן זיך געפונען אין באָברויסק 395 יידן, צאָלערס פון קאָפּ־שטייער (אַחוץ עופעלעך ביז אַ יאָר). לשם אַ פאַרגלייך, איז כדאי צו ברענגען דאָ די צאָל יידן, צו יענער צייט, אין 10 קהילות אַרום באָברויסק.

סלוצק	1575	האָמעל	658
מינסק	1382	מאָהילעוו	642
ניעסוויזש	1097	קאַידאַנאָוו	560
מאָזיר	896	סמילאָוויטשי	462
ראַקאָוו	785	באָריסאָוו	249

קלאָר, אַז באָברויסק האָט זיך פאַררעכנט אין יענער צייט צו די קליינע קהילות, לויט דער צאָל תושבים.

פון די קנאַפּע פאַרצייכענונגען, וואָס זענען דער־גאַנגען צו אונדז פון דעם פּנקס פון דער באָברויסקער חברה־קדישא, ווערן מיר געוואָר וועגן אַ קריגערײַ צווישן דער באָברויסקער קהילה און דער פּאַריטשער קהילה, וואָס איז איר געווען אונטערגעוואָרפן ווי אַן אונטער־קהילה. דער שטרייט איז געבראַכט געוואָרן אין תמוז תקל"ח (1778) פאַר דעם ועד פון „אייבערשטן דיסטריקט", און פּאַריטש האָט באַקומען געוויסע זעלבסטפאַרוואַלטונג־רעכט. מיר דערוויסן זיך אויך, אַז אין תמוז תקמ"ב (1782) איז אָנגענומען געוואָרן, אַז פּאַריטשער קהילה וועט עפענען אַ בית־עלמין אין איר תחום, אָבער אַ העלפט פון דעם אָפּצאָל, וואָס זי וועט באַקומען פון די קרובים פאַר די מתים, וועלכע ווערן געבערענגט צו קבורה פון די נאָענטע דערפער און יישובים, דאַרף זי אָפּגעבן דער באָברויסקער קהילה.

לויט דער פאָלקס־ציילונג פון 1789 האָבן זיך אין באָברויסק געפונען 281 יידן, וואָס האָבן אויסגעמאַכט 31% פון דער אַלגעמיינער באַפעלקערונג. דער אונ־טערשייד צווישן די צאָלן פון דער פאָלקס־ציילונג אין 1789 און דער ציילונג מיט 26 יאָר צוריק לאָזט זיך דערקלערן, מן־הסתם, דערמיט, וואָס אין דער ערשטער ציילונג זענען איינגעשלאָסן געוואָרן אויך די יידן פון די דערפער, וואָס האָבן געצאָלט שטייערן דער קהילה, בעת די צווייטע ציילונג האָט כולל געווען נאָר די יידן, וואָס האָבן געוווינט אין באָברויסק.

מען קען אָננעמען, אַז די באָברויסקער יידן האָבן זיך פאַרנומען אין יענעם פעריאָד, ווי זייערע ברידער אין ליטע, מיט מזיגה, קליין־האַנדל און אַרענדירן פּרי־צישע גיטער, אכסניות און מילן. אָבער ס'איז זייער מעגלעך, אַז שוין דעמאָלט האָבן זיי אָנטייל גענומען אין דעם געהילץ־מסחר. אַ דאָקומענט פון יענער צייט באַווייזט, אַז אין באָברויסקער ראַיאָן „זענען דאָ בשפעביימער, וואָס טויגן זיך פאַר אויסאַרבעטן מאַסטן, און דער האַנדל מיט זיי שטעלט פאַר מיט זיך אַ גאָר היפּשן טייל פון די פאַרדינסטן פון די אָרטיקע תושבים, וואָס שיקן זיי איבער מיטן וואַסער (מיט דעם טייך בערעזינאַ) אין ריגער פּאָרט". ס'איז אַ סברה, אַז אויך יידישע סוחרים און מעקלערס האָבן אָנטייל גענומען אין דעם מסחר.

ווי מיר זעען, איז באָברויסק געווען אין דעם לעצטן פעריאָד פון דער פּוילישער הערשאַפט אַ קליינע קהילה אין אַ קליינער שטאָט, אין אַ פאַרוואָרפענעם ווינקל פון ליטע. דער וווקס און די אַנטוויקלונג פון באָברויסקער קהילה זענען געבונדן מיט דער תקופה, ווען די רוסישע צאַרן האָבן געהערשט אין דעם דאָ־זיקן קאַנט.

באָברויסק אין 19טן יאָרהונדערט

1. אַנהייב פון דער רוסישער הערשאַפט

דעם 6טן מאַי 1792 האָט די רוסישע אימפּעראַטאָרין, יעקאַטערינאַ די צווייטע, געמאָלדן וועגן אַריינדרינג פון אירע אַרמייען אין די שטחים פון פּוילן, און שוין אין זומער פון יענעם יאָר איז באָברויסק געווען אונטער דער רוסישער מיליטערישער הערשאַפט. צום סוף פון יענעם יאָר איז אויפגעשטעלט געוואָרן די מינסקער גובערניע, וואָס צו איר האָט געהערט די שטאָט באָברויסק. און דעם 27סטן מערץ 1793 איז אָפיציעל פּראָקלאַמירט געוואָרן די אַנשליסונג פון דעם גאַנצן איינגענומענעם געביט צו דער צאַרישער מלוכה.

די ערשטע מתנה פון דער רוסישער מאַכט איז געווען דאָס אַרויפלייגן אַ טאָפּעלן שטייער (אין פאַרגלייך מיט דער קריסטלעכער באַפעלקערונג) אויף דער יידישער באַפעלקערונג אין דעם דאָזיקן ראַיאָן. די וואָס האָבן זיך אָפּגעזאָגט צו צאָלן דעם שטייער האָבן געהאָט די ברירה צו פאַרלאָזן דאָס לאַנד, נאָך אַן אָפּצאָל פון אַ דרייפאַכיקן שטייער.

תחילת איז די מאַכט אין באָברויסק געלעגן אין די הענט פון פאַרשיידענע מיליטער־לייט. דעם 3טן מאַי 1795 איז באָברויסק, צוזאַמען מיט די שטעט מאָזיר און מינסק און נאָך 9 שטעטלעך, דערהייבן געוואָרן צום ראַנג פון אַ קרייז־שטאָט; אין דעם באַפעל איז געגעבן געוואָרן אַן אָנווייז: „באַמיען זיך צו באַזעצן יידן אין די קרייז־שטעט, כדי די דאָזיקע לייט זאָלן ניט אַרומוואַנדערן און ניט ברענגען קיין שאָדן דער געזעלשאַפט; נאָר ביים אַנטוויקלען דעם האַנדל און פאַרמערן מלאכה און אַרבעט־פאַכן וועלן זיי האָבן רווח פאַר זיך און ברענגען נוצן דער געזעלשאַפט“.

אין יענעם יאָר זענען איינגעשטעלט געוואָרן עמבלעמען פאַר די קרייז־שטעט אין מינסקער גובערניע. די עמבלעם פון מינסק איז געווען אַ שוץ־שילד און אויף זיין אייבערשטער העלפט, אויפן הינטערגרונט פון גאָלד־קאָליר — די הייליקע מוטער, אַרומגערינגלט פון זעקס מלאכים. די עמבלעם איז געהאָנגען אויף דער ברוסט פון דעם צוויי־קעפּיקן אָדלער — דער סימבאָל פון דער רוסישער אימפּעריע. אויף דער אונטערשטער העלפט פון שילד, אויפן פאָן פון זילבער־קאָליר, איז געקומען דער באַזונדערער סימבאָל פון דער שטאָט באָברויסק: אַ שיף־מאַסט און צוויי הילצערנע שטאַנגען, דורכגעקרייצט אויף אים, אַן אָנדייט אויף דער נאַטירלעכער רייכקייט פונעם געביט: די זעלטענע וואַלד־ביימער, פון וועלכע מען אַרבעט אויס שיף־מאַסטן. אין יענער צייט זענען איינגעשטעלט געוואָרן די פאָסט־וועגן אין דעם אָקופּירטן געביט. דער וועג פון מינסק קיין טשערניגאָוו און דער וועג פון ניעסוויזש קיין ראַגאַטשאָוו זענען אַדורך באָברויסק, ווו ס׳איז אויפגעשטעלט געוואָרן אַ סטאַציע פון די פאָסט־לויפערס — און אויף דער סטאַציע 18 פערד און 9 וועגענער.

די באָברויסקער קהילה האָט זיך ביסלעכווייז פאַרגרעסערט. אין 1808 האָט זי געציילט 504 יידן, פון זיי 38 סוחרים. דריי יאָר שפּעטער זענען שוין געווען אין באָברויסק 655 יידן־מענער. די דאָזיקע ציפערן דאַרף מען אויפנעמען זייער פאָרזיכטיק, ווייל די יידישע קהילות האָבן זיך באַמיט צו פאַרהוילן די אמתע צאָל נפשות, כדי צו פאַרקלענערן דעם גאַר־שווערן שטייער, אָבער מען קען זען פון זיי דעם רעלאַטיוון וווּקס פון דער קהילה, אין פאַרגלייך מיט אַנדערע קהילות אין דער גובערניע. אין 1811 איז באָברויסק געווען די אַכטע קהילה, לויט איר גרייס, אין מינסקער גובערניע, נאָך מינסק, פּינסק, סלוצק, באָריסאָוו, ניעסוויזש, קאַידאַנאָוו און קלעצק.

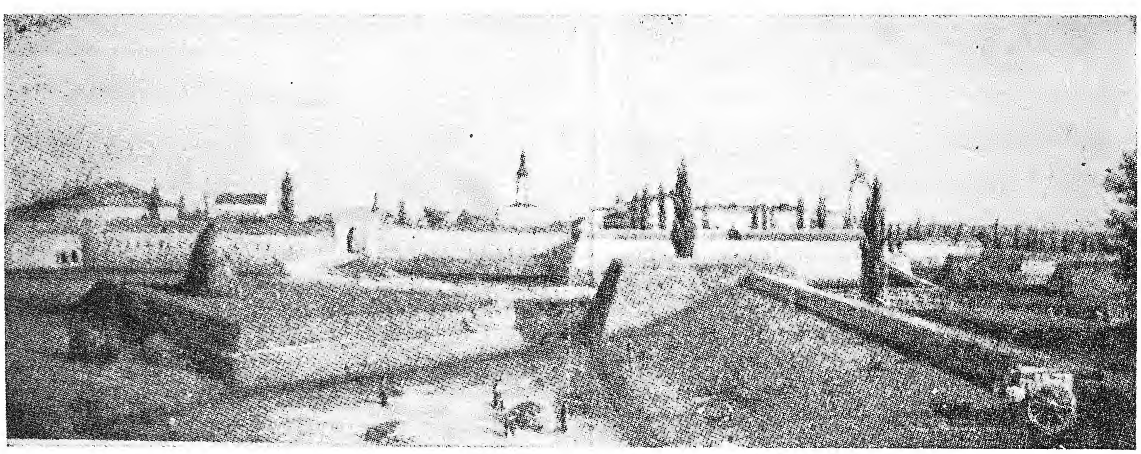
אין 1810 איז געשען אַ זאַך, וואָס האָט געהאַט אַ גרויסע השפעה אויפן גורל און מעמד פון באָברויסק. דער מיליטערישער אינזשיניער טעאָדאָר נאַרבאָט (שפּעטער באַקאַנט ווי דער באַרימטער היסטאָריקער פון ליטע) איז באַאויפטראַגט געוואָרן פון דער רעגירונג צו באַשטימען אַן אָרט פאַרן געבוי פון אַ פעסטונג אויפן דניעפּער, צווישן מאָהילעוו און ראַגאַטשאָוו; אָבער נאָכן אויספאָרשן דעם שטח און די סביבה האָט נאַרבאָט אָנגעוויזן דער רעגירונג, אַז דער סאַמע פאַסיקסטער אָרט פאַרן אויפבוי פון דער פעסטונג, וואָס האָט זיך געדאַרפט אַריינפּאַסן אין דעם קאָמפּלעט פאַרטיידיקונג־פּאָזיציעס פון באַלטישן ביזן שוואַרצן ים —

אַ טייל פון רוסלאַנדס שוץ־פּאַרטיפיקאַציעס קעגן די מלחמה־סכנות, וואָס האָבן געלויערט אויף איר פון מערב־אייראָפּע — איז דער ברעג פון בערעזינאַ נעבן באָברויסק. דער דאָזיקער אויסווייל פון אינזשיניער נאַרבאָט איז באַשטעטיקט געוואָרן דורך דעם הויפּט פון די מיליטערישע אינזשיניערן גראַף קאַרל אָפּערמאַן, דער ממונה איבערן אויפבוי פון פעסטונגען אין גאַנץ רוסלאַנד. דעם 4טן יוני 1810 איז געקומען דער באַפעל פונעם צאַר אַלעקסאַנדער דעם 1טן, אָנצוהייבן בויען די פעסטונג. נאַרבאָט האָט געמאַכט אַלע צוגרייטונגען, אָבער צוליב דער פאַרערגערונג פון זיין געזונט־צושטאַנד האָט ער געמוזט דעמיסיאָנירן. אויף זיין אָרט איז געקומען גענעראַל־מאַיאָר גאַבריעל איגנאַטיעוו. דער בוי פון דער פעסטונג, וואָס אַלס פונדאַמענט פאַר איר האָט געדינט די פּוילישע פעסטונג, וועלכע איז אויפגעשטעלט געוואָרן מיט אַ 50 יאָר פריער (זע זייט 116), איז אָנגעגאַנגען מיט אַ שנעלן טעמפּאָ. יידישע פּאָדריאַדטשיקעס האָבן געשפּילט אַ וויכטיקע ראָל אין מאָביליזירן אַרבעטער, אין אָרגאַניזירן די אַרבעט און אין צושטעלן בוי־מאַטעריאַלן. צווישן זיי איז זיכער אויך געווען שמעון זימל עפּשטיין, איינער פון די גרעסטע בוי־אונטערנעמערס אין דער מדינה, וואָס האָט אַריבערגעפירט זיינע עסקים צו ערשט קיין בריסק דליטא און שפּעטער — קיין וואַרשע. ביזן אויסברוך פון דער מלחמה מיט פראַנקרייך (זומער 1812) זענען אויפגעבויט געוואָרן 5 באַסטיאָנען און מיט זיי האָט באָברויסק אויפגענומען דעם קאַמף, יענעם זומער, מיט דער אינוואַזיע־אַרמיי פון נאַפּאָלעאָן.

2. אין דער צייט פון דער „פּאַטערלענדישער מלחמה", 1812

בעת נאַפּאָלעאָנס אינוואַזיע קיין רוסלאַנד האָט זיין וועג קיין מאָסקווע געפירט דורך צפון־ווייס־רוסלאַנד. אין מינסקער גובערניע האָט סטאַציאָנירט די צווייטע רוסישע אַרמיי (45000 סאָלדאַטן) אונטער דער קאָמאַנדע פון פירשט באַגראַטיאָן. נאַפּאָלעאָן האָט געשיקט זיינע בעסטע זעלנער אונטער דער קאָמאַנדע פון מאַרשאַל דאַווו און זיין ברודער, דער קעניג פון וועסטפאַליע, זשעראָם באָנאַפּאַרט, זיי זאָלן אַרומרינגלען און פאַרלענדן די דאָזיקע אַרמיי. די פראַנצייזישע אַרמיי האָט זיך שנעל באַוועגט פאָרויס אין דער ריכטונג פון באָברויסק, כדי איבערצורייסן דעם צוריקצוג־וועג פון דער רוסישער אַרמיי.

דעם 13טן יולי האָט באַגראַטיאָן, וואָס איז דעמאָלט געזעסן מיט זיין שטאַב אין סלוצק (נאָכן צוריקצוג פון ניעסוויזש), זיך דערוווּסט, אַז די פראַנצויזן, וואָס האָבן שוין איינגענומען מינסק, רוקן זיך פאָרויס צו דעם טייך בערעזינאַ. ער האָט גלייך געגעבן אַ באַפעל צו זיין אַרמיי, אָפּצוטרעטן צום דניעפּער דורך באָברויסק. אין באָברויסק גופא האָט דער גענעראַל־מאַיאָר איגנאַטיעוו איבערגענומען די קאָמאַנדע איבער דער שטאָט און דער פעסטונג. באַגראַטיאָן האָט דערגרייכט באָברויסק דעם 18טן יולי. ער האָט באַשטימט איגנאַטיעוון פאַרן מיליטערישן קאָמענדאַנט פון דער שטאָט און אָנגעפירט מיט דעם צוריקצוג פון דער אַרמיי. איגנאַטיעוו האָט אים באַזאָרגט מיט שפּייז און אַריינגענומען אין פעסטונג די פאַרווונדעטע

מבצר בובּרויסק בשנת 1811

באָברויסקער פעסטונג אין 1811

און קראַנקע סאָלדאַטן. מיט אָט דעם שנעלן צוריקצוג האָט באַגראַטיאָן געראַטעוועט זיין אַרמיי פון אַן ענד־גילטיקער מפלה און באַוויזן אַריבערצופירן זי דורך דער בערעזינאַ און דורכן דניעפּר און פאַראייניקן זיך מיט דער רוסישער הויפּט־אַרמיי, וואָס האָט סטאַציאָ־נירט אין סמאָלענסק. איגנאַטיעוו איז פאַרבליבן אין באָברויסקער פעסטונג. אין דער שטאָט גופא איז גע־קומען דער קאָמאַנדיר פון פּוילישן קאָרפּוס אין נאַפּאָ־לעאָנס אַרמיי, גענעראַל דאָמבראָווסקי, און האָט באַ־לאַגערט די פעסטונג. פיר חדשים האָט געדויערט די באַלאַגערונג און די פעסטונג האָט זיך געהאַלטן, ביז עס האָט זיך אָנגעהויבן דער אַלגעמיינער צוריקצוג פון נאַפּאָלעאָנס אַרמיי. די גאַנצע צייט איז איגנאַטיעוו געשטאַנען אויף דער וואַך, האָט געזאַמלט ידיעות וועגן מצב פון די פראַנצויזן און זיי איבערגעשיקט דורך געטריימע שליחים צו דער הויפּט־קאָמאַנדע פון דער רוסישער אַרמיי.

די יידן פון באָברויסק, ווי אַלע אַנדערע יידן אין ליטע און רייסן, האָבן זיך, בדרך כלל, באַצויגן קאַלט צו די פרעמדע אָקופּאַנטן. מען דאַרף אָננעמען מיט באַוואָרענישן די מיינונגען פון ייִדיש־רוסישע היסטאָ־ריקער, וואָס האָבן צוליב אַפּאָלאָגעטישע טעמים מגזים געווען דעם יידישן פּאַטריאָטיזם.

אין דער געגנט פון באָברויסק האָט זיך אויפגעהיט די ידיעה וועגן אַ יידישן אַרענדאַר פון דאָרף סטופּיש־צע, ניסן קאַצענעלסאָן, וואָס זאָל האָבן מודיע געווען די קאָזאַקן, באַלאַגערטע אין דער סביבה, וועגן אָנקום פון פראַנצויזישע אָפּטיילן. די פראַנצויזן, פאַר זייער צוריקציען זיך פון דאָרף, זאָלן האָבן אַרעסטירט דעם ייד און אכזריותדיק געפּייניקט, ביז ער איז געשטאָרבן פון זיינע ווונדן כ׳ חשון תרע״ג (1812). ער איז געבראַכט געוואָרן צו קבורה אין דער שטאָט ביכאָוו.

בעתן בהלהדיקן אַנטלויפן פון דער פראַנצויזישער אַרמיי האָבן די רוסן באַפרייט די יידן פון באָברויסק און אויך פון אַנדערע שטעט אינעם קרייז, צו איינ־קוואַרטירן אין זייערע הייזער געפאַנגענע פראַנצויזן. אין די זכרונות פון אָט די געפאַנגענע סאָלדאַטן גע־פינען מיר נאָטיצן וועגן סכסוכים צווישן די ניט־געראָפענע אורחים און די יידישע „גאַסט־געבער״, מערסטנס אין שייכות מיט אָפּהיטן שבת און כשרות. „מיר האָבן געהאַט אַ סך צוזאַמענשטויסן מיט די דאָזיקע נאַרישע מענטשן״ — שרייבט אַ דייטשער אָפיציר פון נאַפּאָלעאָנס אַרמיי — „דאָ האָבן זיי אונדז ניט געלאָזן מאַכן פייער אום שבת אָדער אום יום־טוב, דאָ האָבן זיי זיך אָפּגעזאָגט צו געבן אונדז כלים צום קאָכן״. „אין באָברויסק — דערציילט אַן אַנדער מיליטער־מאַן — האָבן מיר באַקומען אַ פיינע דירה ביי איינעם אַ ייד, האָט זיך אָנגעהויבן אַ קריגעריי מיט אונדזערע יידן, ער האָט ניט דערלויבט אום שבת צו מאַכן פייער און ניט געגעבן קיין כלים צום קאָכן, ביז מיר האָבן גערופן אונדזער וואַך־אָפיציר, און ער האָט שוין דעם ייד געגעבן אַ לעקציע מיט עטלעכע גוטע שמיץ״.

אַזוי אַרום האָט באָברויסקער קהילה פאַרזוכט דעם טעם פון מלחמה, אָבער נאָך דעם זענען געקומען הונדערט שלום־יאָרן, וואָס זיי שטעלן מיט זיך פאָר די עצמדיקע געשיכטע פון דער קהילה, ווען זי איז געוואַקסן, זיך אַנטוויקלט און געוואָרן איינע פון די חשובסטע קהילות פון רוסישן יידנטום.

3. די פעסטונג

נאָכן פאַרענדיקן די מלחמה האָט מען באַנייט דאָס בויען די פעסטונג אין באָברויסק אין אַ ברייטן מאַסשטאַב. ביז 1820 זענען שוין געשטאַנען צוואַנציק ציטאַדעלן, און די פעסטונג האָט פאַרמאָגט אַ וויכטיקן אַרסענאַל. צום סיום פון דער ערשטער בוי־פאַזע איז דעם 24סטן סעפּטעמבער 1825 געקומען דער צאַר אַלעקסאַנדער דער 1טער מיט זיין ברודער ניקאָליי באַזוכן די שטאָט, וווּ עס האָט דעמאָלט סטאַציאָנירט די 9טע פּעכאָטע־דיוויזיע. לויט אַ ידיעה פון יענער צייט, איז באָברויסק דעמאָלט געווען אַ שטעטל פון 2100 תושבים, וואָס האָבן געוווינט אין 310 הייזער.

די פעסטונג אין באָברויסק איז געווען פאַרמישט אין דעם בונט פון די דעקאַבריסטן (1825). צום סוף פון אַלעקסאַנדער דעם 1טנס מלכות האָט דאָ זיך געפונען אַן אומלעגאַלע רעוואָלוציאָנערע אָרגאַניזאַ־ציע, וואָס אירע אָנפירערס זענען געווען די אָפיצירן סערגיי מוראַוויאָוו־אַפּאָסטאָל און מיכאַיל בעסטוזשעוו־ריומין. די אָרגאַניזאַציע האָט אין 1823 אויסגעאַרבעט אַ פּלאַן, לויט וועלכן די אָפיצירן האָבן געדאַרפט אַרעסטירן דעם צאַר, בעת דעם אויבנדערמאָנטן באַזוך זיינעם, צווינגען אים אונטערצושרייבן זיין אַבדיקאַציע פון קייזערלעכן טראָן און נאָך דעם אַריין מיט אירע פּאָלקן אין מאָסקווע, מיטציענדיק מיט זיך אויפן גאַנצן וועג דאָס מיליטער און מעלדנדיק דעם פאָלק דורך

פראקלאַמאַציעס וועגן זייער אויפטו. דער פּלאַן איז ניט דורכגעפירט געוואָרן בעת דעם צאַרס באַזוך, אָבער ער איז באַקאַנט געוואָרן אונטערן נאָמען „באָברויסקער פּראָיעקט", צווישן די פּלענער פון די פאַרשווערערס אין אַנדערע ערטער, מיט אַ קליינער „אויסבעסערונג": אַנשטאָט צו אַרעסטירן דעם צאַר — האָבן זיי זיך געגרייט אומברענגען אים גלייך נאָכן אַרעסט.

נאָך דעם ווי עס איז דערגאַנגען צו די דעקאַבריסטן אין אוקראַינע די שלעכטע בשורה וועגן דורכפאַל פונעם בונט אין פּעטערבורג (1825) האָבן זיי געהאַט בדעה צו גיין קיין צפון, פאַרנעמען די באָברויסקער פעסטונג און באַפעסטיקן זיך דאָרט. אין באָברויסק זענען דעמאָלט אַרעסטירט געוואָרן עטלעכע מיליטער־לייט, פאַרדעכטיקטע אין קאָנטאַקטן מיט געהיימע רעוואָלוציאָנערע אָרגאַניזאַציעס. נאָכן אונטערדריקן דעם אויפשטאַנד זענען אַ טייל פון די פאַרמשפּטע איינגעזעצט געוואָרן אין דער מיליטערישער תפיסה, אין באָברויסקער פעסטונג, און ספּעציעלע אינסטרוקציעס זענען געגעבן געוואָרן דורכן צאַר דעם פעסטונג־קאָמענדאַנט גענעראַל־מאַיאָר בערג, גוט אַכטונג צו געבן אויף די דאָזיקע געפערלעכע אַרעסטאַנטן.

דאָס בויען די פעסטונג איז אָנגעגאַנגען אַלע יאָרן פון ניקאָליי דעם 1טנס מלכות (1825—1855). אַן אוצר מיט געלט, לויט יענער צייט, זיבן מיליאָן רובל, איז אינוועסטירט געוואָרן אין דעם געבוי פון דער פעסטונג. אין צענטער איז געשטאַנען דער הויפּט־ציטאַדעל, אַרום אים באַסטיאָנען (פינף־וועגנטיקע טורעמס), איינער פון זיי האָט געטראָגן דעם נאָמען פונעם בויער פון ערשטן ציטאַדעל: „אָפּערמאַן־טורעם". פון דריי זייטן האָבן אַרומגערינגלט די פעסטונג פאַרפאָסטנס און טיפע קאַנאַלן, און פון דער פערטער זייט — דער טייך בערעזינאַ און זיינע זומפּן.

די פעסטונג איז געווען אַ שטאָט פאַר זיך, העכער 5000 סאָלדאַטן האָבן אין איר סטאַציאָנירט אין 1837, און בערך אַזאַ צאָל האָט זי געציילט מיט 60 יאָר שפּעטער. די פעסטונג האָט אין זיך איינגעשלאָסן קאַזאַרמעס, געווער־לאַגערן, שפּייז־מאַגאַזינען, אַ קירך פאַר די זעלנער, אַ מיליטערישן שפּיטאָל און אויך אַ מיליטערישע תפיסה, אין וועלכער מען האָט פון צייט צו צייט איינגעזעצט אויך פּאָליטישע פאַרברעכער.

אַ סברה, אַז די עקסיסטענץ פון דער פעסטונג האָט געהאַט אַ השפּעה אויפן גאַנג פון דעם פּוילישן אויפשטאַנד (1863) אין דער באָברויסקער געגנט. איז דאָך אין באָברויסקער קרייז געווען אַ פּוילישע אונטערערדישע אָרגאַניזאַציע אונטער דער קאָמאַנדע פון דעם פּריץ לוקאַשעוויטש, וואָס איז געווען אונטערגעאָרדנט דעם געהיימען ווידערשטאַנד־קאָמאַנדיר אין מינסק. מיר האָבן אָבער ניט קיין ידיעות וועגן דער טעטיקייט פון די מורדים אין באָברויסק און איז דער סביבה.

4. די פעסטונג אינעם לעבן פון דער שטאָט

די ווירקונג פון דער פעסטונג אויף דער אַנטוויקלונג און דעם לעבן פון באָברויסק, בעיקר אין 19טן יאָרהונדערט, איז געווען אַן אַנטשיידנדיקע. יידישע אונטערנעמערס זענען רייך געוואָרן בעתן בויען די פעסטונג, און נאָך דעם ווי דאָס בויען איז פאַרענדיקט געוואָרן זענען אַ סך יידן געוואָרן צושטעלערס פון פּראָוויאַנט פאַרן מיליטער (צווישן די הויפּט־צושטעלערס — די משפּחה לאַזינסקי). אַ טייל פון די סאָלדאַטן און אָפיצירן, וואָס פאַר זיי האָט ניט געסטייעט קיין דירות אין פעסטונג, האָבן געוווינט אין געדונגענע הייזער, און אַזוי אַרום איז די פעסטונג געווען אַ קוואַל פון פּרנסה פאַר די יידן.

די יאָרן פון בויען די פעסטונג האָבן זיך אויפגעהיט אין זכרון פון די באָברויסקער תושבים, ווי יאָרן פון וווילשטאַנד און רייכטום. „אַ דאַנק די פיל מיליטערלייט און באַאַמטע, בעלי־מלאכות, מייסטערס און אַרבעטער, וואָס האָבן זיך אין אַ גרויסער צאָל באַזעצט אין שטאָט און געוווינט אין די הייזער פון די תושבים — דערציילט אין זיינע זכרונות דער תושב פון באָברויסק הרב ברוך עפּשטיין — האָבן געפונען פּרנסה בשפע אַלע איינוווינער, און ס'איז אומגעגאַנגען אַ ווערטל צווישן זיי, אַז כדי די שטאָט באָברויסק זאָל האָבן אַ חלק אין דער הבטחה פון דער תורה „כי לא יחדל אביון מקרב הארץ", דאַרף זי אַרויספאָדערן אַ צאָל אביונים פון אַנדערע שטעט, זיי זאָלן זיך באַזעצן אין איר, ווייל זי אַליין האָט כלל ניט פון דעם מין".

אויך נאָך דעם ווי די פעסטונג איז שוין געווען אויפגעבויט, איז זי געווען אַ וויכטיקער אָנלען פאַר די באָברויסקער תושבים. „אַ גרעסערן באַדייט און

מער באַשעפטיקונג־מעגלעכקייטן האָט אַ פעסטונג־שטאָט, איידער אַ שטאָט אַן אָפּענע" — שרייבט איינער פון די באָברויסקער תושבים אין יאָר 1886 — „מיט אירע טויזנטער מיליטער־לייט, גענעראַלן און אָפיצירן, וואָס סטאַציאָנירן דאָ, עסן און טרינקען, טוען זיך אָן און צאָלן פאַר דעם גוט געלט. דערצו זענען זיי ניט קיין סוחרים און קאָנקורירן ניט מיט די אַרבעטער פון שטאָט. ס'איז ניט קיין קלייניקייט פאַר די תושבים פון אַ שטאָט, וואָס ציילט איצט בערך 30,000 נפשות, אויסצוהאַלטן צוויי פאָלקן סאָלדאַטן — זומער נאָך זומער — מיט ברויט צום עסן און אַ בגד צום אָנטאָן. ניט נאָר די פאָדריאַדטשיקעס, וואָס שטעלן זיי צו, וואָס זיי באַדאַרפן, פאַרדינען גוט, נאָר אויך אַלע איינוווינער, און דערביי ברענגען ניט די מיליטער־לייט קיין שום זאַך אין מאַרק און זענען ניט משיג גבול דעם בעל־מלאכה אָדער דעם סוחר און די געבערס ווערן ניט קיין נעמערס".

צווישן דער פעסטונג און דער שטאָט האָט זיך אויסגעשפּרייט אַ ריזיקער פלאַץ פאַר איבונגען און פאַראַדן — דער „פּאָליגאָן", וואָס האָט אויך געדינט פאַר די באַדערפענישן פון דער שטאָט און אירע תושבים, סיי ווי אַ רעזערוו־פלאַץ אין די גרויסע מערק־טעג, סיי ווי אַן אָרט פאַר אויספלוגן און שפּילעריען אין שבתים און יום־טובים. אַן איינגענעמער שפּאַציר־אָרט פאַר די שטאָט־איינוווינער זענען געווען די וועלדלעך, וואָס זענען געוואַקסן אויף די ערד־אָנשיטן אַרום דער פעסטונג, און דער גלאָק אויפן שפּיץ טורעם אין דער באָברויסקער פעסטונג האָט אויסגעקלונגען די שעהען פאַר די תושבים פון שטאָט — יידן און קריסטן.

די פעסטונג האָט אויך געלייגט איר שטעמפּל אויף דעם אויסערלעכן אויסזען פון שטאָט, מחמת לויטן געזעץ איז געווען פאַרבאָטן צו בויען בנינים פון ציגל און שטיינער אין תחום פון אַ וויאָרסט ווייט פון דער פעסטונג, כדי מען זאָל קענען אונטערצינדן און פאַרברענען די גאַנצע שטאָט, אויב דער פיינט וועט צוקומען אַהער, און אַזוי אַרום פאַרמיידן דאָס באַנוצן זיך מיט געמויערטע בנינים צום פאַרפעסטיקן און פאַרשאַנצן זיך אַנטקעגן דער פעסטונג. ביזן סוף פון 19טן יאָרהונדערט איז באָברויסק געווען אַ שטאָט כולה האָלץ, און די שריפות, וואָס פלעגן אויסברעכן פון צייט צו צייט, האָבן געברענגט מיט זיך גרויס צעשטערונג.

מען דאַרף אויך ניט גרינגשעצן די קולטורעלע השפעה פון דער פעסטונג. דאָס געפינען זיך פון טויזנטער רוסיש־ריידנדיקע סאָלדאַטן און אָפיצירן אין סאַמע צענטער פון אַ יידיש־ווייסרוסיש־פּוילישער שטאָט האָט געמוזט ביישטראָגן צום פאַרשפּרייטן די רוסישע שפּראַך צווישן אירע תושבים און אויך אויסווירקן זיך אויף דער יידישער שפּראַך — די אומגאַנגס־שפּראַך אין שטאָט. די סאָלדאַטן פלעגן איינאָרדענען אָוונטן פאַר פילאַנטראָפּישע צוועקן, און די יידן זענען געווען געצוווּנגען צו קויפן בילעטן, ממילא זענען אַ טייל פון זיי געקומען אויף די אָוונטן. אַ מיליטערישער אָרקעסטער האָט געשפּילט אין דעם שטאָט־גאָרטן; גאַנץ מעגלעך, אַז געבילדעטע אָפיצירן האָבן געזוכט וועגן משפיע צו זיין אויף דער אָרטיקער יוגנט און דערנענטערן זי צו דער רוסישער קולטור, ווי דאָס האָט פּאַסירט אין אַנדערע שטעט פון תחום־המושב.

אַ געוויסע געשעעניש, אין די גרענעצן פון דער פעסטונג, אין אָנהייב פון די אַכציקער יאָרן, האָט געהאַט אַ טיפן אָפּקלאַנג צווישן די יידן אין רוסלאַנד. אין יאָר 1880 איז נאָמינירט געוואָרן אַ נייער פאַרוואַלטער פאַר דעם מיליטערישן שפּיטאָל — ד"ר ס. ער איז געווען אַן אַנטיסעמיט און האָט געזען אין יעטוועדן יידישן זעלנער, וועלכער איז געבראַכט געוואָרן אין שפּיטאָל, אַ סימולאַנט, וואָס וויל זיך אַרויסדרייען פון מיליטער־דינסט. גלייך נאָך זיין אָנקום אין שפּיטאָל האָט ער איינגעפירט אַ סיסטעם פון שפּיאָנאַזש און מסירה. דעם 1טן אויגוסט 1861 איז דורכגעפירט געוואָרן אין מאַטראַצן־סקלאַד פון שפּיטאָל אַ רעוויזיע און מען האָט דאָרט געפונען כל מיני רפואות און מכשירים אַרויסצורופן קינסטלעכע קראַנקייטן און מאַכן קערפּער־פעלערן, כדי צו באַפרייען זיך פון מיליטער־דינסט. דער פאַרוואַלטער פון סקלאַד, דער יידישער זעלנער זיסקין, איז אַרעסטירט געוואָרן און מען האָט אים איבערגעגעבן צום געריכט. ד"ר ס. האָט באַשולדיקט די יידישע דאָקטוירים פון שפּיטאָל אין אַ פאַרשווערונג צו באַפרייען זעלנערס פון מיליטער, באַזונדערס יידישע זעלנערס, דורך אַרויסגעבן זיי פאַלשע קראַנקייט־שיינען, פאַר וועלכע זיי האָבן געקראָגן באַצאָלט. די פאַרשווערונג איז ניט דערוויזן געוואָרן און די דאָקטוירים האָט מען ניט אָנגעקלאָגט אין געריכט. אָבער אויפן משפט פון דעם סאָלדאַט זיסקין, וואָס איז פאָרגעקומען סוף 1882, האָט דער פּראָקוראָר דראָזדאָוויטש אָנטדעקט, אַז „דער

טאַט פון די יידישע מיליטער־דאָקטוירים אין באָב־
רויסק איז געווען איינע פון די סיבות פונעם באַפעל, דעם 10טן אַפּריל 1882, וואָס האָט באַגרענעצט אויף 5% די צאָל פון די יידישע דאָקטוירים אין מיליטער.״

פון זינט עס איז אַרויס אין רוסלאַנד דאָס געזעץ וועגן אַלגעמיינעם מיליטער־דינסט (1874), האָבן זיך תמיד געפונען אין דער פעסטונג עטלעכע הונדערט יידישע סאָלדאַטן. באַזונדער גרויס איז געווען זייער צאָל בעת די זומער־מאַנעוורעס אין באָברויסק און אומגעגנט. די ראשי־הקהל פון באָברויסק האָבן זיך משתדל געווען ביים קאָמענדאַנט פון פעסטונג און באַקומען אַ דערלויבעניש צוצושטעלן כשר עסן פאַר די יידישע סאָלדאַטן און אויך צו זאָרגן פאַר זייערע רעליגיעזע באַדערפענישן.

אין דער צייטונג „המליץ״ (1888) ווערט דער־ציילט וועגן דעם באַקאַנטן גביר חיים בועז ראַבינאָ־וויטש, וואָס האָט זיך מטפל געווען מיט יידישע סאָל־דאַטן אין באָברויסק און אומגעגנט בעת די מאַנעוורעס:

„די יידישע סאָלדאַטן — 500 מאַן — האָבן באַקו־מען אַ באַפעל ערב ראש־השנה אַרויסצוגיין 20 קילאָ־מעטער ווייט פון שטאָט אויף מאַנעוורעס, צו לערנען זיך תכסיסי מלחמה. ויהי, און עס איז געווען, אַז דער נדיב האָט זיך דערוווּסט, אַז די דאָזיקע סאָלדאַטן וועלן זיך פייניקן אין די ימים נוראים, גייסטיק און קערפּערלעך, אָן תפילה און אָן עסן, האָט ער געבעטן די צוויי קאָמאַנדירן, פּאָלקאָווניק גאָלובאָוו, דעם פאַר־טרעטער פון קאָרפּוס־קאָמאַנדיר און דעם קאָמאַנדיר פון ביידע פּאָלקן, אַז זיי זאָלן אים דערלויבן צו ברענגען עסנוואַרג און געטראַנקען פאַר זיינע יידישע ברידער, אַהין־צו, וווהין זיי גייען און ווו זיי וועלן לאַגערן. די הערן, וואָס אַזעלכע פיינע לייט זענען נישטאָ קיין סך, האָבן איינגעשטימט צו דערפילן זיין בקשה. אַ נחת איז געווען צו זען דעם גביר און זיין זון אַרומדרייען זיך אַ גאַנצן טאָג אויף די מערק און די גאַסן און איינקויפן עסנוואַרג פאַר די דערמאָנטע 500 אחינו בני ישראל. אין מיטן טאָג האָבן אַלע איינוווינער פון שטאָט געזען אַ סך וועגענער פון שטאָט מיט קעלנער, געשיקטע דורכן גביר צו קאָכן די מאכלים אין קעסלען און צו פאַרטיילן יעדן זיין חלק, ווו עס סטאַציאָנירט דער פּאָלק אונטער זיין פאָן. אין די צוויי דערפער מיכיילאַק און באַרטניק, ווייט איינער פון צווייטן אַ דריי וויאָרסט, האָבן די יידישע סאָלדאַטן געטאָן אַ הייליקע עבודה: זיי האָבן אויס־געגאָסן דאָס האַרץ און געדאַווענט ווי אַלע זייערע ברידער־יידן, אַ האָר ניט פאַרמינערט, אויך געבלאָזן שופר, דערנאָך געגעסן מיט פרייד זייער עסן.״

הכנסיה הצבאית — די מיליטערישע צערקווע

די יידישע סאָלדאַטן האָבן אַריינגעברענגט אין שטאָט אַריין אַ נייעם גייסט. געווען צווישן זיי לומדים און משכילים. זיי זענען געקומען אין יידישע הייזער און גאַנץ אָפט האָבן די באַזוכן געפירט צו פריינד־שאַפטלעכע פאַרבינדונגען און זיך אַפילו פאַרענדיקט מיט שידוכים און מיט באַזעצן זיך אויף שטענדיק אין באָברויסק.

צום סוף פון 19טן יאָרהונדערט איז די מיליטערי־שע חשיבות פון דער פעסטונג געפאַלן פון סטראַ־טעגיש שטאַנדפּונקט. דאָס דורכפירן די אייזנבאַן־ליניעס און דאָס אויסטריקענען די זומפּן האָבן פאַר־לייכטערט דעם צוטריט צום אָרט. אויך די ענדערונגען, וואָס זענען געקומען אין דער קריגס־וויסנשאַפט און אין די קריגס־מעטאָדן, האָבן פאַרקלענערט דעם באַ־טייט פון דער באָברויסקער פעסטונג. איר אָרט האָט אָפּגעירשנט די גרויסע פעסטונג אין בריסק. אין 1897 האָט מען אַרויסגעפירט דאָס געווער און די קריגס־אויסשטאַטונג פון דער פעסטונג, אָבער זי איז פאַר־

בליבן אויף ווייטער ווי אַן אָרט איינצוקוואַרטירן און קאָנצענטרירן דאָ טויזנטער סאָלדאַטן און ווי אַ באַזע פאַר די זומערדיקע מאַנעווערס פון די מיליטער־אָפּטיילן, וואָס לאַגערן אין מינסקער און מאָהילעווער גובערניעס. ס'איז דאָ אויך פאַרבליבן די מיליטערישע תפיסה, וווהין מען האָט געשיקט סאָלדאַטן, וואָס האָבן זיך פאַרזינדיקט קעגן דער מיליטערישער דיסציפּלין.

5. די עקאָנאָמישע אַנטוויקלונג פון באָברויסק אין 19טן יאָרהונדערט

די פעסטונג איז געווען נאָר איינער פון די וויל־שטאַנד־קוואַלן פון באָברויסק אין איר אַנטוויקלונג. צוליב איר געאָגראַפישער לאַגע איז די שטאָט געוואָרן אַ קרייץ־וועג און קאָמוניקאַציע־צענטער אין מינסקער גובערניע, באַזונדערס האָט זיך אַנטוויקלט אין דער געגנט דער האַנדל מיט וואַלד־געהילץ, וואָס איז טראַנספּאָרטירט געוואָרן מיטן וואַסער.

די גאַנצע געגנט איז געווען רייך מיט געדיכטע וועלדער, נאָך פון די אוראַלטע צייטן, און די ביימער אין געגנט פון דער בערעזינאַ זענען געווען באַקאַנט מיט זייער קוואַליטעט און מיט זייער טויגלעכקייט פאַר דער אויסאַרבעטונג פון שיף־מאַסטן. נאָך צום סוף פון 18טן יאָרהונדערט האָט די רוסישע רעגירונג אָנגע־הויבן צו פאַרבינדן דעם טייך בערעזינא מיט דער מערבדיקער דווינאַ דורך אַ וואַסער־סיסטעם פון קאַ־נאַלן, טייכן און אָזיערעס אויף דער לענג פון 150 ק"מ. שיפן און פליטן האָבן אָנגעהויבן אָפּשווימען פון באָב־רויסקער קאַנט מיט דער בערעזינאַ, דורך דעם „וואַ־סער־סיסטעם פון דער בערעזינאַ", צום ריגער פאָרט. אין 1817 האָט זיך אָפּגעשטעלט דער שיף־פאַרקער אויף דעם וועג, אָבער דער טראַנספּאָרט פון געהילץ מיט פליטן האָט אויך ווייטער אָנגעהאַלטן. די גרויסע הוצאות, וואָס זענען געווען פאַרבונדן מיט היטן, פאַר־ריכטן דעם וואַסער־וועג און די אַנטוויקלונג פון אייזנ־באַנען אין סוף פון 19טן יאָרהונדערט, האָבן געפירט דערצו, אַז דער וואַסער־וועג איז פאַרנאַכלעסיקט גע־וואָרן, די קאַנאַלן האָבן זיך פאַרשטאָפּט און די קאָ־מוניקאַציע צווישן ביידע טייכן איז איבערגעריסן גע־וואָרן. דאַקעגן, האָט זיך אַלץ מער אַנטוויקלט די צווייטע וואַסער־ליניע — פון דער בערעזינאַ, דורכן דניעפּר קיין דרום־רוסלאַנד. די דאָזיקע אַנטוויקלונג איז געווען אָפּהענגיק פון דער איינזידלונג און עקאָנאָ־מישער פאַרפעסטיקונג פונעם געביט „דאָס נייע רוס־לאַנד" (נאָוואָראָסיאַ), וואָס איז געווען ס'רוב סטעפּ־לאַנד, אָרעם אין וועלדער. די געהילץ־טראַנספּאָרטן קיין דרום האָבן זיך פאַרגרעסערט פון יאָר צו יאָר און באַזונדערס זינט עס האָבן זיך אָנגעהויבן אַנטוויקלען די קוילן־ און אייזן־גרובן אין די געביטן פון דאָניעץ און קריוואָי ראָג. ריזיקע קוואַנטומס האָלץ זענען נייטיק געווען פאַרן געבוי פון די גרובן און פאַר די אונטערשפּאַר־זיילן פון די סופיטן אין די טונעלן אונ־טער דער ערד.

מיטן טראַנספּאָרטירן דאָס געהילץ האָט זיך אין באָברויסק אַנטוויקלט די האָלץ־אינדוסטריע. תחילת איז דאָס געווען האַנט־אַרבעט פון פויערים, וואָס פלעגן צוגרייטן אין די לאַנגע ווינטער־חדשים מולטערס, יאָכן פאַר אָקסן, טיילן פון וואָגן־רעדער. די דאָזיקע אויס־אַרבעטונגען האָבן אָפּגעקויפט יידישע סוחרים, וואָס פלעגן דאָס שיקן מיט לאַסט־שיפן (בערלינקעס) קיין דרום אָדער צום „ביז", ווי די באָברויסקער יידן האָבן עס גערופן. אין אַ צייט אַרום האָבן אָנגעהויבן אַרבעטן אין שטאָט און אומגעגנט מאָדערנע טאַרטאַקן און אויך דיקט־פאַבריקלעך.

דער גאַנג פון דעם דאָזיקן מסחר איז געווען אָפּ־הענגיק פון דער שטורמישער נאַטור פון דער בערעזינאַ און דעם דניעפּר, די טראַנספּאָרטן זענען געגאַנגען נאָר אין די פרילינג־ און זומער־חדשים, נאָך דעם ווי דאָס אייז האָט געריט. דער שוואַכער פונקט אין אָט דער קאָמוניקאַציע זענען געווען די באַקאַנטע אונטערוואַסער־שוועלן אויפן דניעפּר (פּאָראָגי), פון דער שטאָט יעקאַטערינאָסלאַוו אָן און ווייטער. די סוחרים האָבן זיך דעריבער באַמיט צו פאַרקויפן אַ טייל פון דער סחורה אין די פאָרטן איידער מען קומט צו די שוועלן — אין קיעוו, טשערקאַסי, קרעמענ־טשוג און יעקאַטערינאָסלאַוו. אָבער דער גרויסער מאַרק איז פאָרט געווען אויף יענער זייט פון די שוועלן. דער דורכגאַנג דורך די „פּאָראָגי" האָט דע־צידירט וועגן דעם גורל פון יעדן טראַנספּאָרט, און אויף אַ טעלעגראַם, וואָס זאָל מודיע זיין וועגן די רעזולטאַטן פונעם דורכגאַנג, האָבן געוואַרט מיט האַרץ־ציטער אַ סך משפחות אין באָברויסק און אומגעגנט.

אויפן וועג צוריק אַהיים פלעגן די סוחרים דינגען אָדער קויפן לאַסט־שיפן (בערלינקעס), אָנלאָדן אויף זיי זאַלץ, צוקער, מעל און אַנדערע פּראָדוקטן, וואָס האָבן געפעלט אין ווייסרוסלאַנד, און פאַרקויפן דאָס

אין די שטעט לענג־אויס די טייך־ברעגן, באַמיענדיק זיך צו דערגרייכן ביז באָריסאָוו אין צפון.

הונדערטער יידישע משפחות זענען געווען פאַרבונדן מיט דעם האָלץ־מסחר. געווען גרויסע סוחרים, וואָס פלעגן אָפּקויפן וועלדער ביי די פּריצים און דינגען פּויערים אויסצוהאַקן זיי אָדער, ווי מען פלעגט עס רופן — „אויסטאָן" זיי; געווען מומחים אין אָפּשאַצן אַ וואַלד, באַאַמטע, שרייבערס און בוכהאַלטאָרן. די וואַלד־אַרבעטער, די אויסהאַקער, די פּליטן־בינדער און טראַנספּאָרטלער זענען געווען מערסטנס ווייסרוסישע פּויערים. אָבער מיט שפּינען די האָלץ־שטריק (לאָזעס), וואָס האָבן געדינט צום בינדן די קלעצער אין די פּליטן, האָבן זיך באַשעפטיקט אַ סך אָרעמע יידן, וואָס האָבן זיך ספּעציאַליזירט אין אָט דער אַרבעט. דער געהילץ־טרייב־סעזאָן (מיטן וואַסער), וואָס האָט געדויערט אַרום אַכט חדשים, פון אַפּריל ביז דעצעמבער, איז געווען דער ברען־סעזאָן אין באָברויסקער פּאָרט.

אין מיטן 19טן יאָרהונדערט האָט זיך אָנגעהויבן צו אַנטוויקלען די נאַוויגאַציע אויף דער בערעזינאַ. קליינע דאַמף־שיפן (פּאַראַכאָדן) האָבן קורסירט איבער די טייכן ביז קיעוו און יעקאַטערינאָסלאַוו. די בעלי־בתים פון די שיפן און אויך אַ גרויסער טייל פון די אַרבעטער זענען געווען יידן. איינע פון די משפחות, וואָס האָט זיך באַשעפטיקט מיט דעם־אָ פּאַסאַזשירן־טראַנספּאָרט, איז געווען די פאַרצווייגטע קאַצענעלסאָן־משפּחה, וואָס אַ סך פון אירע מיטגלידער האָבן עולה געווען קיין ארץ־ישראל.

דער מעמד פון באָברויסק און איר באַדייט ווי אַ פעסטונג־שטאָט האָט געפירט דערצו, אַז מען האָט אין איר תחום געבויט שאָסייען און דורכגעפירט וועגן. אין 1843 האָט מען אָנגעהויבן בויען דעם ערשטן שאָסיי אין מינסקער גובערניע, צווישן באָברויסק און בריסק, און אין 1851 האָט מען פאַרענדיקט דעם שאָסיי, וואָס האָט זיך געצויגן פון בריסק דורך סלוצק און באָברויסק, ביז דער גובערניאַלער שטאָט מאָהילעוו.

צו אַ גרויסער איבערקערעניש אין דעם ווירטשאַפטלעכן לעבן אין באָברויסק האָט געבראַכט די ליבאַווע־ראָמנער אייזנבאַן־ליניע. די אָ ליניע האָט געדאַרפט פאַרבינדן צפון־אוקראַינע און צפון־ווייסרוסלאַנד מיטן פּאָרט פון ליבאַווע, דער איינציקער רוסישער פּאָרט אויפן באַלטישן ים, וואָס ווערט כמעט ניט פאַרפראָרן אין די ווינטער־חדשים. די דאָזיקע

גשר הברזל על הברזינה

די אייזערנע בריק איבער דער בערעזינע

באַן־ליניע האָט געבויט אין אָנהייב פון די זיבעציקער יאָרן אַ פּריוואַטע אייזנבאַן־געזעלשאַפט, וואָס יידישער קאַפּיטאַל האָט אין איר געהאַט אַ היפּשן חלק. דער טייל פון דער ליניע, וואָס גייט אַדורך באָברויסק, איז געעפנט געוואָרן דעם 1טן נאָוועמבער 1873, אַ היסטאָרישע דאַטע אין דער געשיכטע פון באָברויסק. די אייזנבאַן־ליניע האָט פון איין זייט דירעקט פאַרבונדן די שטאָט מיט מינסק, ווילנע און ליבאַווע און פון דער צווייטער זייט — מיט האָמעל, באַכמאַטש און ראָמנע, און אומדירעקט — מיט דער אייזנבאַן־נעץ פון גאַנץ רוסלאַנד. אויפן טייך בערעזינאַ איז אויפגעשטעלט געוואָרן אַ גרויסע אייזנבאַן־בריק און צוויי באַן־סטאַנציעס האָבן באַדינט די שטאָט, איינע ביים סאַמע טייך — די סטאַציע בערעזינאַ — און די צווייטע סטאַציע — באָברויסק. ביידע האָבן זיך געפונען אין דעם דרום־עק פון דער שטאָט. הגם די הויפּט־טראַנספּאָרטן פון געהילץ זענען אויך ווייטער געגאַנגען דורך דער בערעזינאַ, האָט זיך איצט, מיטן אויפבוי פון דער אייזנבאַן־ליניע, געעפנט אַ מעגלעכקייט פאַר די קליינע סוחרים, וועלכע האָבן ניט געקענט טראָגן די גרויסע הוצאות, וואָס זענען פאַרבונדן מיט דער וואַסער־קאָמוניקאַציע, צו טראַנספּאָרטירן דאָס געהילץ מיטן באַן; און דאָס האָט גורם געווען צום אויפקומען פון אַ נייער שיכט קליינע סוחרים אין באָברויסק און אין אַנדערע שטעט פון דער געגנט.

כל זמן די אייזנבאַן־ליניע האָט זיך געפונען אין פּריוואַטע הענט, זענען אַ סך יידן געווען צווישן די באַאַמטע, אָבער אין 1891 איז די ליניע איבערגעגאַנגען צו דער רעגירונג און גלייך זענען אָפּגעזאָגט געוואָרן אַלע יידישע באַן־אַרבעטער.

באָברויסק האָט אויך געדינט ווי אַ האַנדלס־צענטער פאַר דער נאָענטער לאַנדווירטשאַפטלעכער סביבה. דער דאָזיקער האַנדל האָט דערגרייכט זיין הויכפּונקט אין די דריי יערלעכע יאַרידן, וואָס זענען פאָרגעקומען אין שטאָט פון זינט אָנהייב 19טן יאָר־הונדערט. דאָס זענען: דער „וואַסיליעווער" יאַריד, וואָס האָט זיך אָנגעהויבן אין יאַנואַר, דער „ניקאָלייעווער" יאַריד — דעם 9טן מאַי און דער „פּאָקראָווער" יאַריד — דעם 10טן אָקטאָבער. די אָ יאַרידן זענען ניט אַרויס פון דעם תחום פון דער נאָענטער סביבה, זיי האָבן ניט געהאַט קיין לאַנד־באַדייט, אַפילו ניט קיין קרייז־באַדייט.

מיט דער אַלגעמיינער אַנטוויקלונג פון דער שטאָט האָט זיך אַלץ מער פאַרגרעסערט די צאָל פון אירע תושבים און גאָר גיך איז זי פאַררעכנט געוואָרן פאַר דער צווייטער גרויסער שטאָט אין דער גובערניע, נאָך דער גובערניאַלער שטאָט מינסק. אין 1828 האָט זי געציילט 601 הייזער; אין 1855 האָט זייער צאָל דערגרייכט צו 980, אַלע — אַחוץ זעקס — הילצערנע הייזער; אין 1828 איז די צאָל תושבים פון שטאָט — יידן און קריסטן — געווען 6829, אין 1837 — 10,635. אין 1878 איז דורכגעפירט געוואָרן אַ ציילונג פון דער באַפעלקערונג אין שטאָט (איינשליסלעך די זעלנער פון דער פעסטונג) און עס האָט זיך אַרויסגעוויזן, אַז די צאָל האָט דערגרייכט 37,237 נפשות, וואָס האָבן געוווינט אין 1990 הייזער. (אַלע, חוץ 8, פון האָלץ).

מיט דעם ווירטשאַפטלעכן אויפשטייג פון באָברויסק איז די שטאָט געוואָרן אַן אָרט, וואָס האָט געצויגן צו זיך יידן פון דער גאַנצער אומגעגנט און אויך פון אַנדערע שטעט. אויב אין 1847 האָבן אין באָברויסק געוווינט 4,702 יידן, האָט זייער צאָל דערגרייכט אין 1861 צו 8,861; אין 1878 זענען דאָ געווען 17,935 יידן, און די ערשטע אַלרוסישע פאָלקס־ציילונג האָט אויפגעוויזן די צאָל פון 20,760 יידן. כדי צו דערגאַנצן דאָס בילד איז כדאי צו דערמאָנען, אַז אין 1910 זענען געווען אין באָברויסק 25,876 יידן.

6. אַנטייל פון די יידן אין האַנדל פון באָברויסק

אינטערעסאַנטע ציפערן וועגן דעם מעמד פון די יידן אין דעם האַנדל פון באָברויסק, אין פאַרגלייך מיט די ניט־יידן און אין פאַרגלייך מיט די צוויי אַנדערע גרויסע שטעט אין מינסקער גובערניע אין יאָר 1884, ברענגט דער רוסישער עקאָנאָמיסט וו. סאָר־באַטין.

לויט זייער רעליגיע, זענען די סוחרים אין די דריי דערמאָנטע שטעט געווען איינגעטיילט אַזוי:

	יידן	קריסטן	סה"כ	% יידן
מינסק	168	23	191	88
באָברויסק	87	12	99	88
פּינסק	55	11	66	84

כדאי צו דערמאָנען, אַז דער טערמין „סוחרים" איז דאָ כולל מענטשן, וואָס האָבן געהערט צו די

גילדיע־סוחרים און האָבן געצאָלט דער רעגירונג פאַר דעם גילדיע־שיין. דער דאָזיקער שטאַנד האָט אַרומ־גענומען נאָר די רייכע און פאַרמעגלעכע פון די יידן, וואָס האָבן זיך פאַרנומען מיט מסחר.

די ווייטערדיקע טאַבעלע וועט אונדז געבן אַ באַ־גריף פון דעם געלט־אומזאַץ (אין טויזנטער רובל) פון די סוחרים:

	יידן	קריסטן	סה״כ	% פון יידישן אומזאַץ
מינסק	3334	195	3529	95
באָברויסק	1964	75	2039	96,5
פינסק	1628	310	1938	84

פון די צוויי טאַבעלעס דרינגט אַרויס, אַז די יידי־שע סוחרים האָבן מיט זיך פאַרגעשטעלט די מערהייט פון באָברויסקער סוחרים־שטאַנד (קרוב 90%) און דער פאַרנעם פון זייער האַנדל איז געווען אַ סך גרע־סער ווי דער פאַרנעם פון די קריסטלעכע סוחרים אין דער שטאָט. בעת דער אומזאַץ פון אַ קריסטלעכן סוחר האָט אויסגעמאַכט דורכשניטלעך 6250 רובל אַ יאָר, איז דער דורכשניטלעכער אומזאַץ פון אַ יידישן סוחר געווען 22500 רובל אַ יאָר.

אין אַ צוגאָבלעכער טאַבעלע ברענגט סובאָטין די רווחים (אין טויזנטער רובל) פון די סוחרים, לויט זייער רעליגיע:

	יידן	קריסטן	סה״כ	% פון יידישע רווחים
מינסק	240,5	20,8	261,3	92
באָברויסק	196,4	7,5	203,9	96
פינסק	85,8	31	116,8	73,5

אויב מ׳קען זיך שטיצן אויף סטאַטיסטיק, זענען די רווחים פון די באָברויסקער סוחרים געווען גרעסער ווי די רווחים פון מינסקער און פינסקער סוחרים, ווייל די דורכשניטלעכע פאַרדינסטן פון יידישע סוחרים אין מינסק און פינסק זענען דערגאַנגען צו 1500 רובל אַ יאָר, בעת אין באָברויסק — צו 2000 רובל אַ יאָר.

די דאָזיקע ציפערן דערציילן אונדז, פאַרשטייט זיך, נאָר וועגן אַ גאָר דינער שיכט פון אַן ערך 90 רייכע און פאַרמעגלעכע משפחות, וואָס האָבן פאַר־געשטעלט מיט זיך אַ קליינעם טייל פון די 3800 יידישע משפחות אין באָברויסק, אָבער זיי באַווייזן אונדז, אַז, רעלאַטיוו גענומען, האָט עקסיסטירט אין באָברויסק אַ שיכט יידישע נגידים, אַ גרעסערע און פעסטערע ווי אין אַנדערע שטעט פון דער גובערניע. דאָס זענען געווען די גרויסע וואַלד־הענדלער, די גרויסע אונטערנעמער, וואָס האָבן געליפערט פראָ־וויאַנט פאַר דער פעסטונג, און אויך אינדוסטריעלער. אין 19טן יאָרהונדערט איז דער דאָזיקער שטאַנד גע־ווען דער איינפלוסרייכער און אַנטשיידנדיקער אין אַלע אינעווייניקסטע ענינים פון דער יידישער קהילה אין באָברויסק.

7. „די גבירים״

ווי אין אַלע קהילות ישראל אין 19טן יאָרהונדערט, האָבן די „גבירים״ פאַרנומען אַן אַנגעזען אָרט אויך אין באָברויסק, סיי אינעם ווירטשאַפטלעכן, סיי אין געזעלשאַפטלעכן לעבן פון דער שטאָט. צום „גביר״ זענען אַלע אויגן געווען געווענדט צוליב אַ סך טעמים. ראשית, האָט ער געדאַרפט שטיין בראש פון די קהילה־ענינים און געבן פון זיין געלט צו העלפן אָרעמע־לייט און שטיצן די פאַרשיידענע צדקה־אַנשטאַלטן. אין צייטן פון נויט האָבן די אָרעמע־לייט געפאָדערט פון די „גבירים״ הילף, זיי פלעגן מעכב זיין קריאת־התורה אין שול און האָבן זיך באַנוצט מיט נאָך אַנדערע פּרעס־מיטלען. צו די „גבירים״ ווענדן זיך די יידישע סאָלדאַטן פון פעסטונג, ווייל סוף־סוף איז דאָך דעם גבירס רייכקייט ניט מער ווי אַ פקדון, וואָס דער רבונו־של־עולם האָט איינגעלייגט ביי אים בתנאי, ער זאָל זיך באַנוצן מיט אים ווי געהעריק, און אויב ער טוט עס ניט וועט, מן הסתם, קומען דער בעל־פקדון און עס אויפמאָנען ביי אים, אויב ניט אויף דער וועלט, איז אויף יענער וועלט...

שנית, איז דער „גביר״ אויך געווען דער שתדלן פון שטאָט פאַרן „שררה״. זיינע געשעפטן, די באַ־ציונגען זיינע מיט דער רעגירונג־אַדמיניסטראַציע, מיט וועלכער עס קומט אים אויס צו זיין אין קאָנטאַקט, אין שייכות מיט פאַרשיידענע אונטערנעמונגען, דער־נעענטערן אים צו דער מאַכט, און אין אַן עת צרה שיקן אים די בני־עיר משתדל זיין זיך צו ווענדן מען דאַרף.

באָברויסק, וואָס איז געווען און געבליבן ביזן חורבן אַ מיטלמעסיקע שטאָט, האָט געדינט פאַר אַ סך רייכע יידן אין רוסלאַנד, ווי אַ מין איבערגאַנג־סטאַציע, איבערצוגיין פון איר אין גרעסערע שטעט, אַזש ביז

די הויפטשטעט — פעטערבורג, מאָסקווע, קיעוו און וואַרשע.

אין אָנהייב פון 19טן יאָרהונדערט זענען געווען באַקאַנט אין באָברויסק שמעון זימל עפשטיין און זיינע זין, וואָס האָבן געמאַכט אַ גרויס פאַרמעגן פון צו־שטעלן שפּייז און בוי־מאַטעריאַלן ביים בויען קאַזאַר־מעס פאַרן רוסישן מיליטער. אין אַ צייט אַרום איז זימל עפשטיין אַוועק קיין בריסק און פון דאָרט גע־פירט זיינע געשעפטן. דערנאָך האָט ער זיך באַזעצט אין וואַרשע. זיין זון יהודה עפשטיין, אַן אינטערע־סאַנטער טיפּ, וואָס לימוד־התורה איז געווען זיין הויפּט־פאַראינטערעסירונג און דאָס האָט אים גע־שטערט, ווייזט אויס, צו אָפּגעבן זיך מיט זיינע גע־שעפטן; אויך ער האָט זיך אַרויסגעצויגן פון באָברויסק קיין בריסק אין די דרייסיקער יאָרן פון פאַריקן יאָר־הונדערט. אין זיינע לעצטע יאָרן האָט ער זיך דער־ווייטערט פון זיינע געשעפטן און זיך אין גאַנצן אָפּגעגעבן מיט לערנען און האָט אויך אַרויסגעגעבן אַ ספר מיט תורה־חידושים אונטערן נאָמען „מנחת יהודה" (וואַרשע, 1877). אין באָברויסק איז אים געבוירן געוואָרן אין יאָר 1833 זיין טאָכטער פייגל (פּאַולינאַ ווענגעראָוואַ), וואָס איז באַקאַנט געוואָרן שפּעטער מיט איר בוך זכרונות Memoiren einer Grossmutter („זכרונות פון אַן עלטער־מוטער"). איר זון שמעון ווענגעראָוו איז געווען איינער פון די גרויסע פאַר־שערס פון דער רוסישער ליטעראַטור.

אַ געבוירענער אין באָברויסק איז געווען אברהם ז"ק, אַן אייניקל פון שמעון זימל עפשטיין, וואָס האָט חתונה געהאַט מיט דער שוועסטער פון פּאַולינאַ ווענ־געראָוואַ, זיינע אַ קוזינע. אויך ער איז באַקאַנט מיט זיינע אויפטוען. אין 1871 האָט ער איבערגענומען די פאַרוואַלטונג פון דער „באַנק פאַר הלוואות און דיס־קאָנט" אין פעטערבורג. ער האָט געשמט ווי איינער פון די גרויסע ספּעציאַליסטן אין ענינים פון פינאַנסירן דאָס בויען אייזנבאַנען אין רוסלאַנד, ער האָט זיך באַטייליקט אין אויפבויען די ליבאַווע—ראָמנער אייזנ־באַן־ליניע. אין דער צייט פון אַלעקסאַנדער דעם צווייטן האָט מען אים פאָרגעלייגט דעם הויכן אַמט פון וויצע פינאַנס־מיניסטער, בתנאי אַז ער זאָל זיך שמדן, קלאָר, אַז ער האָט דעם פאָרשלאַג אָפּגעוואָרפן. ער האָט אָפּגעגעבן אַ סך צייט געזעלשאַפטלעכע ענינים און ביי אים אין הויז אין פעטערבורג פלעגט זיך צונויפקומען די „הויכע געזעלשאַפט" פון פעטער־בורג אויף מסיבות און קאָנצערטן. כדאי צו דערמאָנען, אַז אברהם ז"קס ברודער — ישראל ז"ק — איז געווען אַ באַשיידענער געלערנטער, וואָס האָט זיין גאַנץ לעבן געווידמעט פאָרשונגען אין חכמת־ישראל און פילאָסאָפיע.

אין די צייטן פון ניקאָליי דעם ערשטן האָט באָב־רויסק געדינט אַלס דורכגאַנג־שטאָט, פון סלוצק קיין דווינסק, פאַרן באַרימטן יידישן באַנקיר משולם פייוול פרידלאַנד (געבוירן אין סלוצק, 1804 — געשטאָרבן אין דווינסק, 1855). פרידלאַנד האָט געוווינט אין באָברויסק אין די יאָרן 1830—1846.

פון באָברויסק שטאַמט דער באַקאַנטער קיעווער גביר ביניש קאַצענעלסאָן, אַ זון פון ניסן קאַצענעלסאָן. ביניש קאַצענעלסאָן איז געווען איינער פון די פירער פון רעליגיעזן יידנטום אין די אַכציקער און ניינציקער יאָרן. „כל ימיו — שרייבט וועגן אים איינער פון די, וואָס האָבן אים מספּיד געווען — האָט ער געפירט גאָטס מלחמה, אַ מלחמת מצווה, און דאָס איז: פעס־טיקן די רעליגיע קעגן אירע צעשטערערס; ער האָט ממש איינגעשטעלט דאָס לעבן פאַר די חדרים און מלמדים, וואָס האָבן געלערנט לויטן אַלטן מנהג תנ"ך און גמרא. ער איז געווען זעליש געבונדן מיט זיין היימשטאָט און געגעבן צדקה פאַר אירע ווילטועדיקע אַנשטאַלטן. אויף זיין טויט — ה' כסליו תרנ"ו, געווען כמעט אַ בן־שבעים, האָבן געקלאָגט באָברויסקער יידן".

איינער פון די רייכסטע לייט אין קיעוו — דוד מאַרגאָלין — דער וואָס האָט געבויט אין קיעוו די עלעקטרישע סטאַציע און דעם ערשטן טראַמוויי און געשפּענדעט פון זיין געלט פאַרן אויפבוי פונעם שטאָ־טישן פּאָליטעכניקום, איז געבוירן געוואָרן אין מינסק, אָבער אין זיינע יוגנט־יאָרן האָט ער געלעבט אין באָברויסק און דאָרט האָט ער אָנגעהויבן פירן זיינע עסקים אין דעם האָלץ־מסחר ביי דער בערעזינאַ.

צו די אַלע אויבנדערמאָנטע דאַרף מען צורעכענען ניסן קאַצענעלסאָן, וואָס האָט געגרינדעט אין ליבאַווע אַ גרויסן באַנק־געשעפט. ניסן קאַצענעלסאָן, וואָס האָט פאַרנומען אַן אָנגעזען אָרט אין דעם געזעלשאַפטלעכן לעבן פון רוסישן יידנטום, ווי איינער פון די שפּיצן פון דער ציוניסטישער באַוועגונג און ווי אַ דעפּוטאַט צו דער ערשטער גאָסודאַרסטווענער דומע, איז געווען אַ זון פון יוסף קאַצענעלסאָן. זיין מוטער, די אלמנה פייע ברײנע קאַצענעלסאָן, איז געווען אַ באַקאַנטע

סוחרטע אין שטאָט, אַ טיפּ פון אַן „אשת חיל" אין דער קאָמערציעלער וועלט. זיין ברודער פּלטיאל קאַצענעלסאָן איז אויך געווען פון די באָברויסקער הויפּט־סוחרים. ניסן קאַצענעלסאָן האָט געפירט שותפות־געשעפטן מיט זיין ברודער און פון צייט צו צייט באַזוכט זיין געבורטשטאָט.

אָבער אַחוץ דער דאָזיקער גרופּע גרויסע סוחרים און אויסגעצייכנטע פינאַנס־לייט, וואָס באָברויסק איז געווען פאַר זיי אַ מין שפּרינג־ברעט צו דער גרויסער וועלט, זענען צווישן די גבירים פון שטאָט געווען אַזעלכע, וואָס זיי האָט ניט געצויגן דער גלאַנץ פון די גרויסע שטעט. זיי זענען געווען באַשטענדיקע תושבים פון זייער שטאָט און גענומען אַן אַקטיוון אָנטייל אין אירווירטשאַפטלעכן און געזעלשאַפטלעכן לעבן.

צווישן די פאַרמעגלעכע איינגעזעסענע משפחות איז געווען פאַררעכנט די משפחה לאַזינסקי. אין מיטן 19טן יאָרהונדערט זענען אין שפּיץ פון אָט דער משפּחה געשטאַנען די דריי ברידער — אלכסנדר, צבי און שמואל, באַקאַנטע ליפעראַנטן פאַר דער שטאָט־פעסטונג. איינער פון די רייכע און אָנגעזעענע שטאָט־בעלי־בתים אין די לעצטע יאָרן פון ניקאָליי דעם ערשטנס מלכות איז געווען ניסן קאַצענעלסאָן (דער פאָטער פון בייניש קאַצענעלסאָן). ער איז אויסגעוויילט געוואָרן דורך די ליטווישע יידן אַלס מיטגליד פון דער דעלעגאַציע, וואָס האָט זיך משתדל געווען ביים צאַר, בעת ער איז געווען מיט אַ וויזיט אין האָמעל (האַרבסט 1852), אָפּצורופן די שווערע גזירות אויף יידן: פאַרשטאַרקטע מאָביליזאַציע אין דער אַרמיי, די גזירה פון די „ראַזריאַדן" און דעם גירוש פונעם 50 קילאָמעטערדיקן ברעג־פּאַס.

אין דער צווייטער העלפט פון 19טן יאָרהונדערט זענען פּאָפּולער געוואָרן מיט זייער ווילטעטיקייט און זאָרג פאַר די באַדערפענישן פון דער קהילה דער גביר מיכאַל מאַרגאָלין און זיין פרוי ריישע רחל, וואָס האָבן אַ סך בייגעשטייערט צום אויפבוי פון שטאָט־שפּיטאָל און געשפּענדט פאַר אַ סך אַנדערע אינסטיטוציעס. צו די גבירים האָבן אויך געהערט די אָפּשטאַמיקע פון הרב ברוך מרדכי עטינגער און די משפחה דאָבקין. בראש פון דער דאָבקין־משפחה איז געשטאַנען ביז זיין פטירה, כ׳ טבת תרס"ט (1909), ר׳ ישעיהו דוד דאָבקין, וואָס האָט געווידמעט ס׳רוב פון זיין לעבן תורה און טובת־הכלל. ער האָט אויסגעבויט אין זיין גרויסן הויף אַ באַזונדערע שול פאַר „ניקאָלאַיעווסקע" סאָלדאַטן (די שול „אנשי חיִל"), ווו ער און זיין פאַרצווייגטע משפחה האָבן געדאַוונט צוזאַמען מיט די געוועזענע סאָלדאַטן, די פּראָסטאַקעס און עם־הארצים, וואָס האָבן אָבער מקדש השם געווען, בלייבנדיק געטריי צום דת פון זייערע עלטערן בעת זייער דינסט אין דעם מיליטער פון ניקאָליי דעם ערשטן.

אויך די זין פון ר׳ ישעיהו דוד האָבן זיך אויסגעצייכנט מיט זייער צידקות און מיט זייער געטריישאַפט צו דער טראַדיציע פון זייערע אבות, און זיין זון יוסף דאָבקין האָט מען געהאַלטן פאַר אַ פּורץ גדר, ווייל ער האָט זיך פאַרבונדן מיט דער ציוניסטישער באַוועגונג און איז געווען צווישן אירע מנהיגים אין באָברויסק.

איינער פון די ראשי הקהילה צום סוף פון 19טן יאָרהונדערט איז געווען דער גביר דב בער עטינגער, אַן אייניקל פון ר׳ ברוך מרדכי עטינגאַ. ער איז געבוירן געוואָרן אין 1825 „און זיין גאַנץ לעבן ביז די לעצטע מינוטן זיינע געווען איבערגעגעבן מיטן גאַנצן האַרצן צו די צדקה־חברות פון שטאָט, און זיין האַרץ איז וואַך געווען פאַר יעדן גוטן און נוצלעכן אויפטו; טראָץ דעם וואָס ער איז געווען פאַרטאָן אין זיינע גרויסע געשעפטן, האָט ער אָפּגעגעבן צייט פאַר לערנען און פאַר די הצטרכותן פון דער שטאָט. ער איז געווען אַ מוסטער מיט זיין פרומקייט, מיט זיין ברייטגיביקייט און שיינע מידות". ער איז געשטאָרבן כ"ד חשון תרס"ג (1902) און מיט זיין פטירה איז אַוועק אַ גאַנצע תקופה, וואָס רייכטום און תורה האָבן זיך אין איר פאַראייניקט, כדי אויסצופורעמען דאָס געזעלשאַפטלעכע לעבן פון דער באָברויסקער קהילה.

סוף 19טן יאָרהונדערט האָט פאַרנומען אַ וויכטיקן אָרט אין אַנטוויקלען דעם וואַלד־האַנדל מיט דרום רוסלאַנד און די שיף־קאָמוניקאַציע אויף דעם טייך בערעזינאַ די משפחה קאַצענעלסאָן, וואָס האָט געשטאַמט פון שמואל בעניע קאַצענעלסאָן.

אָבער די גבירים „פאַר עקסעלאַנס" פון באָברויסק זענען געווען פון מיטן ביזן סוף 19טן יאָרהונדערט יצחק ראַבינאָוויטש און זיין זון בועז ראַבינאָוויטש. זיי ביידע האָבן געלייגט זייער שטעמפּל אויף דעם לעבנסגאַנג פון דער קהילה און געהערשט דאָרטן, ווי זיי וואָלטן געווען אירע מושלים און פירשטן. יצחק

ראַבינאָוויטש, געבוירן, זעט אויס, אין די 20־ער יאָרן פון 19טן יאָרהונדערט, האָט אין 1864 באַקומען דעם טיטל „דורותדיקער ערן־בירגער״ (פּאָטאָמסטוועני פּאָטשאָטני גראַזשדאַנין). אין 1866 האָט ער חתונה געמאַכט זיין איינציקן זון חיים בועז מיט חנה מינדע פון דער משפחה לאַנדוי אין בראָדי. די חתונה איז געפּראַוועט געוואָרן מיט גרויס פּאַראַד, און נדבות פּאַר אָרעמע־לייט האָט מען געטיילט מיט אַ ברייטער האַנט. יצחק ראַבינאָוויטש איז געווען באַקאַנט ווי אַ גרויסער בעל־צדקה, האָט אויף זיין חשבון אויסגעהאַלטן די תלמוד־תורה און האָט יעדעס יאָר בייגעשטייערט הונדערטער רובל פּאַר די ישיבות און תלמידי־חכמים אין ארץ־ישראל. זיין זון, וואָס איז געווען אַ שותף צום פּאַטערס געשעפטן נאָך ביי זיין לעבן, האָט פאַרנומען זיין אָרט אין דעם קהילה־לעבן פון באַברויסק גלייך נאָך זיין טויט, כ״ד אייר תרמ״א (1881/5/11). דאָס הויז פון דער משפחה ראַבינאָוויטש האָט פאַרנומען אַ גאַנצן קוואַדראַט אין צענטער פון שטאָט, די משפחה האָט אויך געהאַט אַ דאַטשע (זומער־וווינונג) אין דאָרף באַבין, אויף דער צווייטער זייט בערעזינאַ. חיים בועז איז באַקאַנט מיט זיינע אויפטוען. נאָך דעם ווי ער האָט זיך צעקריגט מיטן רב פון שטאָט הרידב״ז, האָט ער געבערענגט אַ רב פאַר זיך, ר׳ נתן רובין, דעם רב פון כאַלוי, וואָס איז געזעסן אין זיין בית־המדרש און געפּסקנט שאלות פּאַר אים און זיינע מקורבים. ער איז געווען ערן־קאָנסול פון פּערסיע אין באַברויסק און האָט זיך נוהג געווען אויפצוהענגען די פּערסישע פאָן אין טאַבעלנע טעג. איינע פון זיינע טעכטער האָט ער חתונה געמאַכט מיטן זון פון ד״ר מאיר לעהמאַן, רב פון מאַגענצאַ — איינער פון די מנהיגים פון אָרטאָדאָקסישן יידנטום אין דייטשלאַנד. ער איז געווען אַ ירא שמים אויפן מתנגדישן שטייגער, אָבער געלעבט בשלום און אין פריינדשאַפט אויך מיט די ראשי חסידים אין שטאָט. איינע פון די מיצוות, וואָס ער האָט געטאָן בכל נפשו, איז געווען די מיצווה פון צדקה פּאַר אָרעמע־לייט. גרויסע קוואַנטומס ברויט און כלערליי שפּייז, האָלץ צום הייצן, מלבושים זענען פאַרטיילט געוואָרן אין ראַבינאָוויטשעס הויז פּאַר אַלע באַדערפטיקע, וואָס האָבן זיך צו אים געווענדט נאָך הילף.

צום סוף פון יאָרהונדערט האָבן זיך די געשעפטן פון חיים בועז ראַבינאָוויטש פאַרערגערט, ער איז קראַנק געוואָרן, האָט באַקומען אַ ראַק און איז געשטאָרבן י״ז כסליו תרס״ד (1903) אין וואַרשע.

ביזן סוף פון 19טן יאָרהונדערט האָט די העגעמאָניע פון די „גבירים״ און זייער געזעלשאַפטלעכע הערשאַפט זיך נאָך גאַנץ פעסט געהאַלטן, זיי זענען געווען די אויפהיטער פון טראַדיציאָנעלן לעבנסשטייגער, געזאָרגט פּאַר די קהילה־ענינים און בעיקר פּאַר די ענינים פון צדקה און הילף פּאַר אָרעמע־לייט. זיי זענען אַליין געווען בני־תורה און געשאַצט און אונטערגעשטיצט תלמידי־חכמים, און אין די רשימות פון די „פּרענומעראַנטן״, וואָס פלעגן אויסגערעכנט ווערן אין אָנהייב פון אַ סך ספרים אין יענע צייטן, האָבן ניט געפעלט די רייכע יידן פון באַברויסק. אַזוי, למשל, זענען מיר אין ספר „פּרקי דרבי אליעזר הגדול״, וואָס איז דערשינען אין וואַרשע (תרי״ב — 1852), 24 באַברויסקער חותמים.

די ציוניסטישע באַוועגונג, און נאָך מער די רעוואָלוציאָנערע באַוועגונגען, האָבן גורם געווען אַ ירידה פון דער העגעמאָניע פון די „גבירים״ אין געזעלשאַפטלעכן לעבן פון דער שטאָט. פונדעסטוועגן איז נאָך אַלץ קענטיק געווען זייער השפּעה אָפּן און פאַרשטעלטערהייט. נאָך אין 1912 שרייבט די „באַברויסקער וואָכנבלאַט״: „עס טרעפט זיך גאַנץ אָפט, דאָס אַ פּאָר אידען פאַרפיהרען יע אַ שמועס וועגן אונזערע קהל׳שע אַנגעלעגנהייטן, און הערט זיך צו, כמעט שטענדיק וועט איינער סתם אין דער וועלט אַריין זידלען די נגידים, פאַרשטענדליך דערפאַר וואָס זיי זענען נגידים, אַנ׳אַנדערער פּערקעהרט, וועט זיך אַמפערן און וועט לויבן די נגידים אין הימעל אַריין — זיי געבען פיעל צדקה, זאָגט ער — און טרעפט אַ מאָל עפּעס אַנ׳אומגליק, אַ יקרות, אַ שרפה און נאָך אַזעלכע צופאַלען, ווערט מיט אַ מאָל אַ ויצעקו! וואָס שווייגן זיי, אונזערע נגידים? וואָס טראַכטען זיי זיך? אָדער „נישקשה, מיר מעגען רוהיג זיין, די גבירים, מסתמא, וועלן זיך פאַר דער זאַך נעהמען און עס וועט רעכט זיין״.

ניט לייכט, ווייזט אויס, צו צעשטערן ווירטשאַפטלעך־היסטאָרישע אינסטיטוציעס, וואָס זענען טיף פאַרוואָרצלט אין דעם עבר און הווה. די ערשטע רוסישע רעוואָלוציע איז געקומען — און אַוועק, פאַרבייגעגאַנגען. די אינטעליגענץ, די רעוואָלוציאָנערע באַוועגונג און דער ציוניזם האָבן געטאָן זייערס, אָבער די גבירים זענען געבליבן גבירים און זייער השפּעה איז נאָך ניט פאַרבייגעגאַנגען.

8. דלות און נויט אין באַברויסק

צו גלייך מיט דער שיכט נגידים, פאַרמעגלעכע און מיטעלע בעלי־בתים, האָבן אין באַברויסק אויך ניט געפעלט קיין אָרעמע־לייט און אביונים, וואָס האָבן געלעבט אין דחקות און נויט. אויבנאויפיק שטייט עס אין סתירה צו דעם פריער געשילדערטן ווירט־שאַפטלעכן מצב פון דער שטאָט, אָבער די דאָזיקע סתירה איז גאָר אַ שיינבאַרע. באַברויסק איז געווען אַ שטאָט אין יידישן תחום־המושב און אין איינעם פון זיינע אָרעמסטע געביטן — אין דעם צפון־מערבדיקן געביט. פון איין זייט, די גזירות פון דער מאַכט, וואָס האָבן זיך געשאָטן אויף דער יידישער באַפעלקערונג, פון די אַכציקער יאָרן אָן, האָבן אויף אַן אכזריותדיקן אופן אַרויסגעשטויסן יידן פון זייערע ווירטשאַפטלעכע פּאָזיציעס. די גרושים פון די דערפער, דאָס איינפירן דעם בראָנפן־מאָנאָפּאָל אין סוף 19טן יאָרהונדערט, דאָס פאַרשטאָפּן די פרנסה־קוואַלן אין די מלוכה־אינסטיטוציעס און אויף די אייזנבאַנען; און פון דער צווייטער זייט — דער נאַטירלעכער צוּוווּקס, וואָס האָט פאַרגרעסערט די צאָל יידן אין רוסלאַנד פּילפּאַכיק במשך דעם 19טן יאָרהונדערט — דאָס אַלץ האָט געבראַכט מיט זיך פרנסהלאָזיקייט און אַרבעטסלאָזיקייט פון די יידישע מאַסן. אויב דאָ און דאָרטן האָבן זיך געפונען אין תחום־המושב געציילטע פונקטן, ווו עס זענען יאָ געווען פרנסה־מעגלעכקייטן, האָבן זיך אַהין אַ לאָז געטאָן אָרעמע־לייט פון אַנדערע שטעט און שטעטלעך. דער וווּקס פון באַברויסק, וואָס איז פון 1000—2000 נפשות אין אָנהייב יאָרהונדערט, געוואָרן אַ קהילה פון העכער צוויי צענדליק טויזנט צום סוף פון יאָרהונדערט, איז אַ רעזולטאַט בעיקר פון די פאַראָרעמטע, מחוסר־לחמדיקע יידן, וואָס זענען געקומען אַהער פון די ערטער, ווו די אָרעמקייט איז געווען גרעסער ווי אין באַברויסק.

יעדע גרויסע יידישע קהילה אין רוסלאַנד איז געווען „באַרימט" מיט אירע אָרעמקייט־קוואַרטאַלן: אין מינסק איז דאָס געווען די „בלאָטע", אין ביאַ־ליסטאָק — די „כאַנייקעס", אין האָמעל — דער „ראָוו" (דער „טאָל", וואָס י. ח. ברענער האָט אים געשילדערט אין זיינע ערשטע געזאַמלטע שריפטן „בעמק עכור"). דאָס גרויסע אָרעמקייט־פערטל פון באַברויסק האָט געטראָגן דעם נאָמען „סלאָבאָדאָ" (פאַרשטאָט) און זיך געפונען אין דעם צפון־מערבדיקן טייל פון שטאָט.

דאָ האָבן געוווינט „אין אַלטע צעהויקערטע הייז־לעך טרעגערס און שוסטערס און שניידערס — — — אויך בעטלערס, איינגעהויקערטע, קראַנקע, הוסטער, און ווייבער, וואָס שטייען מיט זייערע קאָשיקעס אין מאַרק". פון דאַנען האָט מען גענומען דינסטן (הויז־באַדינערינס) פאַר די הייזער פון די שטאָט־גבירים — אַלמנות, וואָס האָבן פאַרדינט זייער שטיקל ברויט פון וואַשן וועש אין רייכע הייזער. דאָ האָבן געוווינט אָרע־מע מלמדים, וואָס אַ סך פון זיי האָבן זיך אַרומגע־דרייט אין די רייכערע דרומדיקע שטעט, כדי צו געפינען תלמידים.

„אונדזער היים — דערציילט אהרן גאָרעליק, אַ זון פון אַן אָרעמען מלמד, איינער פון די ערשטע רעוואָ־לוציאָנערן אין שטאָט — איז באַשטאַנען פון אַ שטיבל, איין חדר, ווו דער אויוון איז כמעט געווען דער אויבנאָן. געווען איז דער אויוון אַ גרויסער, מיט „לעזשאַנקעס" פון דער זייט, ווו יעדער פון דער פאַמיליע איז דורכן טאָג אַרויף אויסצווואַרעמען אויף אים די ביינער. ווינטער איז אין שטוב געווען מוראַ־דיק קאַלט, ממש אַ „לעדניק". דער דיל איז געווען אַ ליימענער און עס האָט געצויגן פון אים אַ קעלט. פלעגן מיר זיך בייטן: „אַ מיירע אַרויף און אַ מיירע אַראָפּ" — איינער איז אַרויף אויף דער „לעזשאַנקע" זיך אָנוואַרעמען, אַ צווייטער איז אַרונטער, זיך אָנגע־טאָן אין טאַטנס וואַליקעס, אַריינצוברענגען האָלץ, וואַסער, אָדער צולויפן אין קרעמל ברענגען קעראָסין. אויף דער נאַכט פלעגן מיר פאַרחתמענען דעם אויוון, פאַרמאַכן די לאָדן און פאַרוואַנדלען די שטוב אין אַ שוויץ־באָד. אויף די שטולן האָט מען צעלייגט ברעטער, אויף די ברעטער אַ שעניק — אויך אַ בעט; אויף דער ערד — פערענעס, קישנס אָנגעשטאָפּט מיט שטרוי — אויך בעטן. צוגעדעקט האָט מען זיך מיט קליידער, פעלצלעך, מיט וואָס עס האָט זיך געמאַכט אונטערן האַנט, וואָס מער, אַלץ וואַרעמער. צו דעם גרויסן געזינדל זענען נאָך צוגעקומען די הינער אין „פּאָדפּיעץ", פלעגט די לופט דורך דער נאַכט ווערן געדיכט, כאָטש שנייד מיט אַ מעסער".

אין 19טן יאָרהונדערט איז די „סלאָבאָדאָ" געווען אַ נעסט פון תורה און יראת־שמים. דורות האָבן מקבל־באהבה געווען זייערע ליידן און שלום געמאַכט מיטן רצון פון בורא־עולם, פון דאָרטן זענען אַרויסגעקומען „בני עניים שמהם תצא תורה". זיי האָבן געגעסן זייער אָרעם ברויט אויף די טישן פון גוטהאַרציקע אין

באָברויסק און אין אַנדערע שטעט און שטעטלעך; דאָרט זענען געזעסן פלאַמענדיקע חסידים, וואָס האָבן פאַרגעסן וועגן זייער הונגער אין התלהבותדיקע תפילות און נגונים פון צדיקים; פּרושים, וואָס האָבן יום ולילה געלערנט. ווען די נויט האָט זיך געשטאַרקט — די סיבות האָבן געקענט זיין: אַ שריפה, וואָס האָט אויסגעבראָכן און חרוב געמאַכט די אָרעמע הייזער פון אָט די אומגליקלעכע; אַ שלעכטע גערעטעניש, וואָס האָט געבראַכט הונגער און יקרות אויף עסנוואַרג; אַ קאַלטער אכזריותדיקער ווינטער אדג״ל — האָט אויסגעבראָכן אַ וויי־געשריי אויפן טראַדיציאָנעלן שטייגער. מען האָט מעכב געווען קריאת־התורה אין די שולן, געמאָנט ביי די „גבירים״ זיי זאָלן קומען צו הילף, אַחוץ דער געוויינלעכער צדקה, וואָס עס פלעגן געבן מיט אַ ברייטער האַנט אַ טייל פון די שטאָט־נגידים.

די אָרעמקייט האָט געבראַכט דערצו, אַז אַ סך האָבן אויסגעוואַנדערט, תחילת אין די שטעט פון דרום־רוסלאַנד און אין אַ צייט אַרום — קיין אַמעריקע. די דאָזיקע אויסוואַנדערונג האָט זיך כסדר געשטאַרקט אָנהייבנדיק פון די 80קער יאָרן. פון צייט צו צייט געפינען מיר וועגן דעם אָפּקלאַנגען אין דער פּרעסע, אַזוי גיט איבער דער „המליץ״, אין יאָר 1888, וועגן דער „ליידנשאַפט אויסצוּוואַנדערן אין די מדינות מעבר לים, בעיקר קיין אַמעריקע״, וואָס הערשט אין שטאָט און דערציילט, אַז „אין יעדער צייט זעען אונזערע אויגן אַ סך מענטשן פאַרלאָזן די שטאָט און זייער היימלאַנד און זעצן זיך אַריין אין שיפן, כדי צו געפינען פאַר זיך ערגעץ־ווו אַ מקום מנוחה״. באַזונדער ווערט דאָרט דערמאָנט אַ גרופּע, וואָס איז אין אַ געוויסן טאָג אַרויס פון דער „סלאָבאָדאַ״: „10 שניידערס, 5 אויוון־שטעלערס („פּעטשניקס״) און 6 אָן שום פאַך און באַרוף״. דער קאָרעספּאָנדע:ט דערציילט, אַז „נאָך אַ סך משפּחות זענען גרייט אויסצוּוואַנדערן פון דאַנען אין אַ וואָך אַרום״. אין 15 יאָר אַרום — אַרויסצוכאַפּן נאָר איין ידיעה פון אַ סך — שרייבט מען צו דער „הצפירה״ וועגן 16 יונגע עמיגראַנטן, בעלי־מלאכות, וואָס „פאָרן אַוועק אין ווייטע לענדער צו געפינען אַ שטיקל ברויט.״

ווייטער וועט נאָך דערציילט ווערן אין אַ באַזונדער קאַפּיטל וועגן די צדקה־חברות און דער סאָציאַלער הילף, וואָס זענען געווען אין באָברויסק, אָבער מיט דעם ווּקס פון דער צאָל תושבים אין דער „סלאָבאָדאַ״ איז די טראַדיציאָנעלע ראַם פון דעם דערציונג־וועזן און צדקה ניט געווען ביכולת צוריק צו ברענגען די תושבים פון אָט דעם „אָרעמקייט־פערטל״ צום פריערדיקן שטייגער, דהיינו, שלום צו מאַכן מיט זייער גורל און אָננעמען אים מיט הכנעה און ליבשאַפט.

אין דער „סלאָבאָדאַ״ האָט אָנגעהויבן אונטערצוואַקסן אַ יוגנט, אויף וועלכער די אָרעמע גייסטיקע שפּייז, וואָס זי האָט באַקומען אין די פאַרעלטערטע תלמוד־תורות, האָט ניט איבערגעלאָזן קיין רושם. די דאָזיקע יונגע־לייט, מייסטנס זענען זיי געוואָרן אַרבעט־געזעלן אָדער אַרבעטער, האָבן געפונען זייער באַפרידיקונג אין געהערן צו אַ חברה „יאַטן״, וואָס פלעגן אין די פרייע צייט און באַזונדער אין די שבתים אַרויסגיין אין גאַס און פירן געשלעגן.

מיר ווייסן וועגן צוויי אַזעלכע חברות: די „פּרוזשאַנער חברה״ (ווייזט אויס, די „חברה באַלעגאָלעס״, וועלכע ווערט דערמאָנט ביי ד. שמעונאָוויטש) און די „חברה קצבים״. די דאָזיקע חברות האָבן אָפּט אָנגעלערנט די שקצים פון קוואַרטאַל „מינסקער פלאַן״, וואָס פלעגן זיך טשעפּען צו די בערד און פיאות פון דורכגייענדיקע יידן אין גאַס. אַפילו די רוסישע פּאָליציאַנטן האָבן מורא געהאַט פאַר זיי. בראש פון דער „פּרוזשאַנער חברה״ איז געשטאַנען דעמאָלט לייבעטשקע קאָלעסניק (רעדער־מאַכער) און בראש פון דער „חברה קצבים״ — יאַנקל זובאַטין. א. גאָרעליק דערציילט אין זיינע זכרונות וועגן „צוזאַמענשטויסן צווישן די „גסים״ (גראָבע יונגען) פון „סלאָבאָדאַ״ מיט די „יאָלדן״ — קינדער פון מער מיוחסדיקע עלטערן. „די געשלעגן זענען געווען מוראדיקע, מען פלעגט שפּאַלטן קעפּ אָן אַ פאַרוואָס און פאַרווען, עס פלעגן אויסברעכן געשלעגן, וואָס פלעגן זיך פאַרציען אַ גאַנצן שבת ביז שפּעט אין דער נאַכט״.

אין באָברויסק איז אויך געווען אַ יידישע „אונטערוועלט״, ממש, זיכער אַ פּראָדוקט פון דעם פאַרדאַרבנדיקן דלות. מיר הערן וועגן דעם „רבי פון די גנבים״, וואָס פלעגט זיך פאַרנעמען מיט אויסגעפינען די גניבה און צוריקגעבן זי פאַר אַ געוויסן אָפּצאָל. שמריה לעווין דערציילט אין זיינע זכרונות וועגן די באָברויסקער גנבים, וואָס מען האָט געציטערט פאַר זיי אויך אין די אַרומיקע שטעטלעך. „צווישן זיי האָט זיך באַזונדער פּאָפּולער געמאַכט דער ראש פון דער

באַנדע גזלנים חיים גימל — גימל מיינט גנב, נאָר מענטשן האָבן עס פאַרשענערט. דער חיים איז געווען נישט בלויז אַ גנב, וואָס האָט געטאָן זיין אַרבעט אין דער שטיל, נאָר ער פלעגט אויך באַגזלען מענטשן אויף די וועגן. אָפט פלעגט טרעפן, אַז ער מיט זיין באַנדע פלעגן אָנפאַלן אויף אַ באַלעגאָלע, וואָס האָט געפירט סחורה פון באָברויסק אין די קליינע שטעטלעך, און ביי אים אַלץ אַוועקרויבן. ס'איז קיין מאָל ניט געקומען צו קיין בלוט־פאַרגיסונג, אָבער טרוקענע קלעפּ האָט ער געטיילט בשפע". אויך אַנדערע באָב־רויסקער יידן דערציילן אַ סך וועגן דער פּלאָג פון די גנבים, וואָס האָט אָנגעוואָרפן אַ פחד אויף די שטאָט־תושבים.

אינטערעסאַנט, אַז איינער פון די בני באָברויסק, אַ טיפער דענקער, אליעזר שיין, האָט געזען אין אָט דער דערשיינונג פון יידן־גנבים און רויבער, אַן אויס־דרוק פון סאָציאַלן פּראָטעסט קעגן דעם שווערן מצב פון די נידעריקע פאָלקס־שיכטן.

מחמת דער גרויסער צאָל סאָלדאַטן אין שטאָט, איז דאָרט געווען אויך ניט קיין קליינע צאָל „הייז־לעך", וואָס זייערע בעלי־בתים זענען געווען יידן, אויף די „מיידלעך" זענען געווען יידישע קינדער, מיינסטנס פון די אָרעמיקע שטעט און שטעטלעך, וואָס זענען געקומען זוכן אַרבעט און דאָ זענען זיי נכשל געוואָרן און אַריינגעפאַלן אין די „הייזלעך"; ניט וויני־ציק פון זיי זענען שפּעטער פאַרנאַרט געוואָרן קיין בוענאָס־איירעס און אַנדערע שטעט מעבר לים.

סוף 19טן יאָרהונדערט איז די „סלאָבאָדאַ" געווען אַ מין פּולווער־מאַגאַזין. געגוג געווען איין פונק פון דער רוסישער רעוואָלוציאָנערער באַוועגונג, וואָס יונגע אינטעליגענטן זאָלן אַריינוואַרפן אין אָט דעם וויינונג־פּערטל, אַז דער פּולווער־מאַגאַזין זאָל אויפרייסן, דער־שיטערן די גאַנצע שטאָט און חרוב מאַכן דאָס אַלטע באָברויסק.

„סלאָבאָדאַ" — האָט געשריבן נאָך דער רעוואָ־לוציע אַ יונגער יידישער קאָמוניסט אין באָברויסק — איז אַ קרעניצע, וואָס פון איר האָט געצויגן די באָברויסקער אַרבעטער־באַוועגונג איר יניקה. סלאָ־באָדער אָרעמקייט האָט געליפערט מענטשן־מאַטעריאַל פאַר דער היגער אַרבעטער־באַוועגונג אין פאַרשיידענע צייטן — פריילעכע און ביטערע".

9. די שריפות און די „פייערלעשער־קאָמאַנדע"

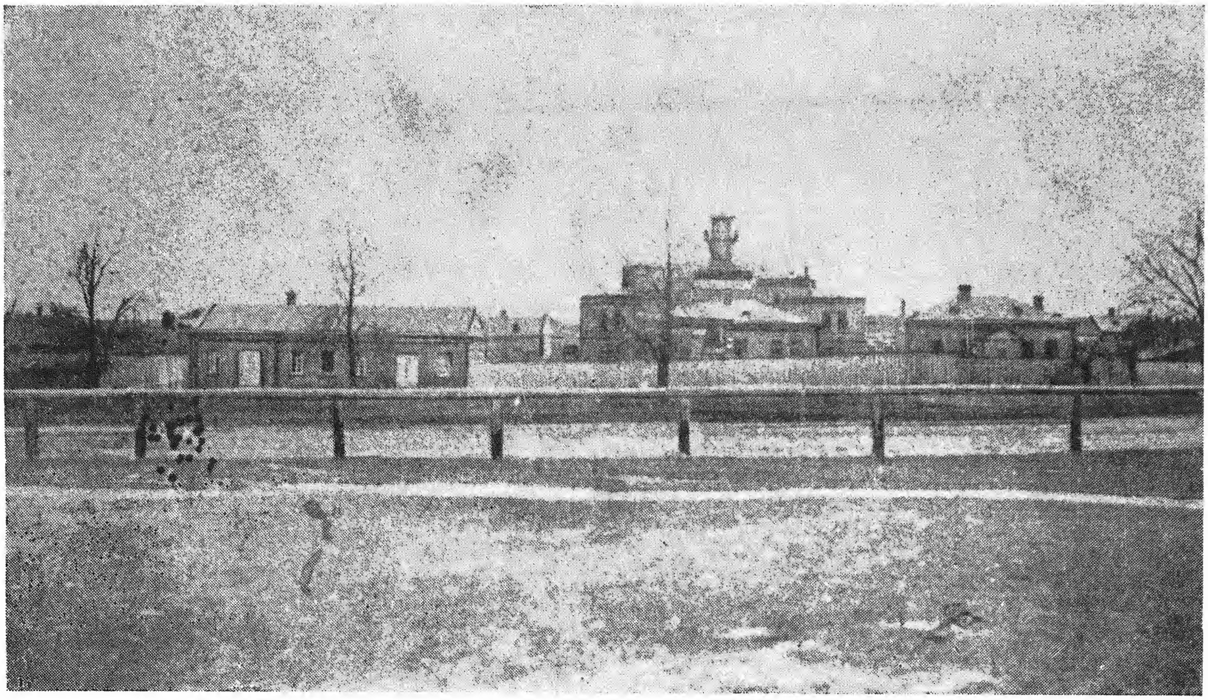
מען קען ניט שרייבן וועגן באָברויסק און ניט אָפּשטעלן זיך אויף דעם פּלאָג פון די שריפות, וואָס זענען געוואָרן אומצעטיילבאַר פון דעם שטייגער־לעבן אין דער שטאָט. באָברויסק איז געווען געבויט כולה פון האָלץ, וואָרעם מחמת זיכערקייט־טעמים האָט מען ניט דערלויבט צו בויען געמויערטע בנינים. אַ טייל הייזער זענען געווען מיט שטרויענע דעכער, און דער קלענסטער פייער, וואָס האָט אַרומגעכאַפּט איין שטוב, איז דורכן ווינט פאַרטראָגן געוואָרן פון שטוב צו שטוב און האָט פאַרצערט גאַנצע גאַסן.

חוץ די קליינע און געוויינלעכע שריפות, וואָס זענען געווען אַ טאָג־טעגלעכע דערשיינונג, האָט באָברויסק דורכגעמאַכט עטלעכע גרויסע שריפות, וואָס האָבן פאַרלענדט גרויסע טיילן פון שטאָט. זיי זענען פאַרבליבן לאַנגע יאָרן אין זכרון פון די תושבים.

די ערשטע ידיעה פון אַזאַ גרויסער שריפה, בעת „די גאַנצע שטאָט איז אַוועק מיטן רויך", איז דער־גאַנגען צו אונדז פון סוף 1854. צוואַנציק יאָר שפּעטער, 1874, זענען פאַרברענט געוואָרן 150 הייזער, בתוכם דריי בתי־מדרשים. דער היזק איז אָפּגעשאַצט געוואָרן אויף צוויי מיליאָן רובל. אין שטאָט האָבן געבושעוועט גנבים און רויבער, וואָס האָבן צעשלעפּט דאָס האָב־און־גוטס, וואָס האָט זיך געוואַלגערט אין דרויסן. (אגב, אַזאַ מין ווילדעווען פון די גנבים, דווקא בעת אַ שריפה, איז געווען אַ געוויינלעכע באַגלייט־דער־שיינונג אין שטאָט).

אַ גרויסע שריפה האָט אויסגעבראָכן אין באָב־רויסק קורץ נאָך שבועות אין דעם באַקאַנטן „שריפות־זומער" פון יאָר 1881, ווען אַנטיסעמיטישע כוליגאַנעס האָבן אונטערגעצונדן יידישע הייזער אין שטעט און שטעטלעך אין תחום־המושב, אַ צוגאָב צו די פּאָגראָ־מען אין דרום־רוסלאַנד. הגם ס'איז שווער צו וויסן, צי די שריפה אין באָברויסק איז געקומען פון אונטער־צינדן אָדער ס'איז געווען אַ „נאַטירלעכע" שריפה.

אין די אַכציקער יאָרן איז דערגאַנגען דערצו, אַז די אַסעקוראַציע־געזעלשאַפטן פלעגן אָפט אָפּזאָגן צו פאַרזיכערן הייזער אָדער פאַרמעגנס. כדי צו פאַר־בעסערן דעם מצב האָט מען אין באָברויסק מיט דער הילף פון דער מאַכט געגרינדעט אין 1886 אַ „פריי־וויליקע פייערלעשער־קאָמאַנדע". אויף אַן אַלגעמיינער

מוסף מכבי־האש — דער דעפּאָ פון די פייערלעשער

פאַרזאַמלונג, וואָס איז זיך צונויפגעקומען יענעם יאָר אין חודש ניסן, מיט דער באַטייליקונג פונעם פעסטונג־קאָמענדאַנט, שטאָט־קאָמענדאַנט, דאָקטוירים, אַפּטייקערס און אָנגעזעענע בעלי־בתים יידן און קריסטן, איז באַשלאָסן געוואָרן גרינדן אַ פייערלעשער־קאָמאַנדע. ביישטייערס און אַקטיווע מיטגלידער זענען גערופן געוואָרן צו פאַרשרייבן זיך און אויפן אָרט איז געזאַמלט געוואָרן 500 רובל בערך און אַרום 200 מאַן האָבן זיך געמאָלדן אַלס פרייוויליקע, מערסטנס יידן. ס'האָבן זיך געשאַפן דריי אָפּטיילן: „איינע אַפּאַראַטעווען די כלים און חפצים פונעם פייער, די צווייטע איינצוואַרפן, צעשטערן די ברענענדיקע בנינים, און די דריטע צו לעשן די שריפה מיט וואַסער".

די פייערלעשער־קאָמאַנדע איז געווען אַ ברכה פאַר דער שטאָט. פון צייט צו צייט, לייענען מיר, אַז עס האָט אויסגעבראָכן אַ שריפה, הייזער זענען פאַרברענט געוואָרן, אָבער „ווען ניט די פייערלעשער־קאָמאַנדע, וואָלט דאָס פייער פאַרצערט נאָך און נאָך הייזער. נאָר אַ דאַנק דעם, וואָס די פייערלעשער האָבן געאַרבעט איבערגעגעבן, ממש איינגעשטעלט דאָס לעבן, האָט מען אָפּגעראַטעוועט אַ סך הייזער אין דעם שטח פון דער שריפה". די פייערלעשער־קאָמאַנדע האָט אויסגעפירט אַ געוויסע געזעלשאַפטלעכע פונקציע אין שטאָט. מענטשן פון פאָלק פלעגן זיך צונויפקומען און געפינען אַ באַפרידיקונג אין נוצלעכער געזעלשאַפטלעכער אַרבעט. דער אָפיציעלער קאָמענדאַנט פון דער „שטאָטישער פייערלעשער־בריגאַדע" — אַזוי האָט שפּעטער זיך גערופן די פייערלעשער־קאָמאַנדע — איז געווען אַרקאַדי זאַרובאַ, דער זון פון קריסטלעכן שטאָט־פּרעזידענט, אָבער פאַקטיש איז דער ראש המדברים און אַקטיווער טוער געווען טשערניאַק, אַ ייד אַ הויך־וווקסיקער, אַ ברייטפּלייציקער, וואָס האָט פאַרקויפט סאָדע אויף דער שאָסיינאַיאַ גאַס. ער איז שטענדיק געווען דער אָנפירער ביים לעשן די שריפות און האָט באַקומען אַ סך אויסצייכענונגען פון דער מאַכט. ער איז געווען דער זייל פון דער פייערלעשער־קאָמאַנדע העכער פערציק יאָר.

די שריפות האָבן ניט אויפגעהערט אין שטאָט, אָבער זיי האָבן זיך פאַרמינערט, ס'איז אַוועק דער פחד, און באָברויסקער תושבים האָבן געוווּסט, אַז ס'איז דאָ אַ היטער און שיצער, וואָס זאָרגט פאַר איינלעשן און לאָקאַליזירן די שריפות. באָברויסק האָט אָבער דאָך איבערגעלעבט, ווי מיר וועלן ווייטער זען, אַ גרויסע שריפה אין יאָר 1902, וואָס איז געווען אַ ווענד־פונקט אינעם לעבן און אין דער ווייטערדיקער אַנטוויקלונג פון דער שטאָט.

10. באָברויסק סוף 19טן יאָרהונדערט

די אַלגעמיינע פאָלקס־ציילונג, וואָס איז פאָרגעקומען אין רוסלאַנד אָנהייב 1897, איז איינער פון די באַגלייבטסטע מקורות, וואָס גיט אונדז אַ קלאָר בילד וועגן רוסישן יידנטום אויפן שוועל פון 20סטן יאָרהונדערט.

אין באָברויסק זענען, לויט דער פאָלקס־ציילונג, געווען 34336 תושבים, צווישן זיי 20759 יידן, אַ 60,5% פון דער אַלגעמיינער שטאָט־באַפעלקערונג. אָבער פון דער אַלגעמיינער צאָל תושבים דאַרף מען אַראָפּרעכענען די 5572 מיליטער־לייט און זייערע משפחות (בתוכם 321 יידן). די שטאָטישע תושבים ממש, חוץ די פעסטונג־איינוווינער, האָבן געציילט, הייסט עס, 28764 נפשות, 20438 פון זיי זענען געווען יידן, 71% בערך פון דער אַלגעמיינער באַפעלקערונג. לשם דער גאַנצקייט פונעם בילד דאַרף מען אָנווייזן, אַז די פאָלקס־ציילונג האָט איינגעשלאָסן אין די תחומים פון באָברויסק אַרום 7 פאַרשטעט, וווין־שטחים און פערמעס, וואָס האָבן זיך געפונען נאָענט פון דער שטאָט און געציילט אַ באַפעלקערונג פון 6743 נפשות, מייסטנס קריסטן. דאָרט האָבן, זעט אויס, אויך געוווינט די 1760 נפשות, וואָס האָבן זיך פאַרנומען מיט לאַנדווירטשאַפט (93% פון זיי קריסטן). דאַרף מען, בכן, אָננעמען, אַז אין באָברויסק גופא, אָן די פאַרשטעט און די מיליטער־לייט, ווו עס האָבן געוווינט אַ 22000 מענטשן, האָבן צווישן זיי יידן אויסגעמאַכט 90% בערך.

לויט זייער רעליגיע זענען די תושבים (איינשליסלעך די סאָלדאַטן) געווען איינגעטיילט אַזוי:

יידן	20760	60,5%
פראַוואָסלאַווע און אַנד. סעפּאַראַטע סעקטעס	11514	33,5%
קאַטאָליקן	1485	4,3%
פּראָטעסטאַנטן	389	1,1%
מוסולמענער	188	0,6%
סה״כ	34336	100 %

לויט דער אומגאַנג־שפּראַך זענען די תושבים געווען איינגעטיילט אַזוי:

יידיש	20669	60,2%
רוסיש, ווייסרוסיש, אוקראַיניש	11883	34,6%
פּויליש	1054	3,1%
דייטש	365	1,0%
טאַטעריש	171	0,5%
אַנדערע שפּראַכן	194	0,6%
סה״כ	34336	100 %

די אומגאַנגס־שפּראַך פון די תושבים איז, בכלל גענומען, געווען צוגעפּאַסט צו זייער רעליגיע: די יידן האָבן מערסטנס גערעדט יידיש; די פּראַוואָסלאַווע — רוסיש, ווייסרוסיש און אוקראַיניש; די קאַטאָליקן — פּויליש; די פּראָטעסטאַנטן — דייטש; די מוסולמענער — טאַטעריש.

כאַראַקטעריסטיש פאַר די יידן אין באָברויסק איז דער פאַקט, וואָס נאָר 90 יידן האָבן אָנגעגעבן פרעמדע שפּראַכן אַלס זייער רייד־שפּראַך (צווישן זיי 83 רוסיש, 6 דייטש און 1 פּויליש), 99,5% פון באָברויסקער יידן זענען געבליבן געטריי זייער שפּראַך. אמת, דאָס איז געווען אַ נאָרמאַלע דערשיינונג אין אַלע ערטער פון ווייסרוסלאַנד, דאָך האָבן איבער 1000 יידן אין מינסק (2% פון אַלע תושבים) אָנגעגעבן רוסיש אַלס זייער רייד־שפּראַך.

גאָר וויכטיק פאַר אונדז איז די איינטיילונג פון די יידן אין באָברויסק לויט זייער געשלעכט:

עלטער	זכרים	נקבות	סה״כ
0—9	2910	2932	5842
10—19	2396	2888	5284
20—29	1664	1910	3574
30—39	1087	1145	2232
40—49	732	864	1596
50—59	497	533	1030
60—69	389	398	787
70—79	190	143	333
80—89	37	28	65
90—99	2	6	8
ניט באַוווּסט	2	6	8
סה״כ	9906	10853	20759

דאָס ערשטע, וואָס וואַרפט זיך אונדז אין די אויגן, איז דער עודף פון פרויען לגבי מענער: אויף

יעדערע 1000 מענער — 1096 פרויען. און אויב אין עלטער ביז 10 יאָר און פון 60 אָן גלייכט זיך אויס די צאָל פון זכרים און נקבות, ווערט אין דעם יוגנט־עלטער און אין דעם אַרבעט־עלטער נאָך מער גע־שטערט דער באַלאַנס. דער אונטערשייד אין דעם עלטער 20—29 איז לכאורה אַ קליינער (פרויען נאָר מיט 246 מער), אָבער מיר מוזן אַראָפּרעכענען פון דער צאָל מענער 313 יידישע סאָלדאַטן, וואָס זענען געקומען פון דרויסן און זענען מיינסטנס געווען אין דעם עלטער, און דאַן וועט קלאָר ווערן, אַז 58,6% פון די יידישע שטאָט־תושבים אין אָט דעם עלטער האָבן געהערט צום שיינעם מין; און אויף יעדער 1000 יונגע לייט פון דעם עלטער האָבן זיך געפונען 1410 פרויען אין דעם אָ עלטער. אויך דער שטראָמער אַראָפּשטייג פון יאָרצענדליק צו יאָרצענדליק אין דער עלטער־ און געשלעכט־טאַבעלע לאָזט זיך דערקלערן נאָר מיט דעם פּראָצעס פון נאַטירלעכער שטערבלעכ־קייט. די דאָזיקע טאַבעלע איז טיפּיש פאַר אַ שטאָט, וואָס געפינט זיך אין פּראָצעס פון שטייגנדיקער אויס־וואַנדערונג — פאַר אַ שטאָט, וואָס אירע תושבים פאַרלאָזן זי און גייען זוכן פרנסה אין אַנדערע ערטער, אין די גרויסע שטעט און מעבר לים.

אַ געוויסן אינטערעס וועלן מיר געפינען אויך אין דער טאַבעלע, וואָס ווייזט דעם פאַמיליע־צושטאַנד פון די יידן אין באָברויסק (צונויפגעשטעלט וועדליק דער רייד־שפּראַך, נישט וועדליק דער רעליגיע).

פאַמיליע־צושטאַנד:	זכרים	נקבות	סה״כ
בחורים און מיידלעך (נישט חתונה געהאַטע)	6270	6527	12797
חתונה געהאַטע	3403	3583	6986
אלמנים, גרושים	184	693	877
ניט באַוווּסט	2	7	9
	9859	10810	20669

פון דער אָ טאַבעלע דערוויסן מיר זיך, אַז אין שטאָט זענען געווען בערך 4000 יידישע משפחות, צווישן זיי עטלעכע הונדערט משפחות, וואָס איינער פון די ראשי־המשפחה האָט געפעלט (ס׳רוב דער פאָ־טער); אַרום 180 משפחות האָבן געוווינט, ווייזט אויס, צוליב פרנסה־ענינים, מחוץ פון באָברויסק. די דורכ־שניטלעכע צאָל פון אַ משפחה איז געווען 5 נפשות.

11. די אַרבעטס־באַשעפטיקונג און די פרנסה־קוואַלן צום סוף 19טן יאָרהונדערט

די טאַבעלע פון די פרנסה־קוואַלן און די באַשעפ־טיקונגען, וואָס איז צוגעגרייט געוואָרן אין דער פאָלקס־ציילונג פון יאָר 1897 (וועדליק דער רייד־שפּראַך פון די אויסגעפרעגטע), גיט אונדז אַ קלאָר אַלגעמיין בילד וועגן דערווירטשאַפטלעכער אַקטי־וויטעט פון די יידן און קריסטן אין באָברויסק. נאָך דעם ווי מיר וועלן אַראָפּרעכענען די 5065 מיליטער־לייט, וואָס זענען פון ווירטשאַפטלעכן שטאַנדפּונקט געווען אַן איינהייט פאַר זיך גופא, וועלן איינגעטיילט ווערן די תושבים אויף „שפייזער" און אויף „אָפּהענ־גיקע פון זיי", אויף אַזאַ אופן:

	אַלגעמיינע באַפעלקערונג	צווישן זיי יידן
שפייזערס	10108	6644
אָפּהענגיקע	18654	13704
	28762	20348

פון די 6644 יידן־מפרנסים זענען געווען 4650 מע־נער און 1994 פרויען. די טאַבעלע פון די פרנסה־קוואַלן און פון דער פאָלקס־ציילונג אין רוסלאַנד אין 1897 האָט איינגעשלאָסן 65 פּראָפעסיעס, אָבער לגבי דעם אַלגעמיינעם בילד קען מען קאָנצענטרירן די דאָ־זיקע פּראָפעסיעס אין 7 קאַטעגאָריעס: לאַנדווירט־שאַפט, מלאכה און אינדוסטריע, טראַנספּאָרט, מסחר, באַדינונג און טאָג־אַרבעטער, פרייע פּראָפעסיעס און באַאַמטנטום (מלוכישע און געזעלשאַפטלעכע) און אומ־פּראָדוקטיווע און אומקלאָרע פרנסה־מקורות.

און דאָס איז די פאַרטיילונג פון שפייזערס (מפר־נסים) אין באָברויסק בכלל און פון די יידן אין שטאָט בפרט, לויט די ווייטערדיקע זיבן קאַטעגאָריעס:

בראַנזשעס	אַלע שפייזערס	%	שפייזערס יידן	%
לאַנדווירטשאַפט	530	5,2	70	1,0
מלאכה און אינדוסטריע	2964	29,2	2438	36,6
טראַנספּאָרט	587	5,8	349	5,3
מסחר	1802	17,8	1706	25,7
באַדינונג און טאָג־אַרבעט	2215	21,9	1034	15,7
פרייע פּראָפעסיעס, באַאַמטנטום	777	7,8	374	5,7
אומפּראָדוקטיווע פרנסות	1233	12,3	673	10,0
סה״כ	10108	100	6644	100

דער פאָלקס־ציילער שטעלט ניט פעסט דעם ווירטשאַפטלעכן מעמד פון די מפרנסים; מלאכה און אינדוסטריע זענען כולל: אינדוסטריעלער, זעלבשטענדיקע בעלי־מלאכות, אַרבעט־געזעלן און פאַבריק־אַרבעטער; אין מסחר זענען איינגעשלאָסן: הורט־האַנדל — רייכע לייט, קרעמער, האַנדלס־אָנגעשטעלטע, גאַסן־הענדלער אאַז״וו. דאָס באַשווערט דעם אַנאַליז פון די ציפערן, און דאָס בילד איז דעריבער ניט קלאָר.

דער גרעסטער אָפטייל זענען די וואָס לעבן פון מלאכה און אינדוסטריע, איבער 82% יידן. באַברויסק איז, בכן, געווען אַ שטאָט פון פראָדוקטיווער אַרבעט. קרוב אַ העלפט יידישע בעלי־מלאכות (1293 מענער און פרויען) האָבן זיך עוסק געווען אין באַקליידונג און באַשיכונג, דאָס הייסט, געווען שניידערס, שוסטערס, היטל־מאַכערס אדג״ל. 318 זענען געווען אין בוי־וועזן (בוי־מייסטערס, מאַלערס, גלעזער אאַ״וו), 236 אין דער האָלץ־בראַנזשע (סטאָליערס א״א).

די מעבל־אינדוסטריע האָט זיך אַנטוויקלט אין באַברויסק אין אָנהייב פון 20סטן יאָרהונדערט און האָט זיך דערוואָרבן אַ גוטן נאָמען אויך מחוץ פון מינסקער גובערניע, בעיקר אין די שטעט פון דרום־רוסלאַנד. 145 מאַן האָבן זיך פאַרנומען מיט מעטאַל־באַאַרבעטונג, מיינסטנס, זעט אויס, שלאָסערס און בלעכערס, ווייל פון אַן אַנדער מקור איז אונדז באַוווּסט, אַז אין דער פאַבריק פאַר אייזן־גיסעריי און מעכאַניק, וואָס האָט געהערט צו די פאָליאַקן שווענטאָזשיצקי און סאַמצוזשעווסקי, וואָס האָט באַשעפטיקט אין 1904 60 אַרבעטער, האָט געאַרבעט נאָר איין יידישער אַרבעטער. אין באַברויסק זענען אויך געווען סוף 19טן יאָרהונדערט איין טאַראַק און אַ יי״ש ברענעריי; אין די צוקערלעך־פאַבריקן, וואָס די צום מייסטן באַקאַנטע פון זיי איז געווען בעלענקיס פאַבריק, האָבן געאַרבעט עטלעכע צענדליק אַרבעטער און אַרבעטערינס, און אויף דער פראָדוקציע איז געווען אַ גרויסער נאָכפרעג, באַזונדערס יום־טוב־צייט, אין אַלע שטעט פון תחום־המושב. פון די אַנדערע פאַכן דאַרף מען דערמאָנען די יידישע דרוקער־אַרבעטער (96 מענטשן). די צאָל יידישע אַרבעטער אין דער טעקסטיל־בראַנזשע (69 מאַן) און אין דער טאַבאַק־בראַנזשע (12 מאַן) איז, ווי מיר זעען, געווען גאָר קליין, הגם די דאָזיקע בראַנזשעס זענען אין עטלעכע אַנדערע שטעט פון תחום־המושב געווען אַנטוויקלט.

דאָס אַלגעמיינע בילד פון באַברויסק איז פון אַ האַנטווערק־ און קליין־אינדוסטריע־שטאָט. צוזאַמען מיט זייערע משפחות האָבן די, וואָס לעבן פון האַנטווערק און אינדוסטריע, דערגרייכט די צאָל פון 7900 נפשות (39% פון דער גאַנצער יידישער באַפעלקערונג).

אין דער טראַנספאָרט־בראַנזשע איז גאָר קענטיק דער טייל פון די יידישע באַלעגאַלעס (289 אַקעגן 54 ניט־יידן); צוזאַמען מיט זייערע משפחות האָבן זיי געציילט 1121 נפשות. דאַקעגן זענען יידן געווען גאָר שוואַך פאַרטרעטן אין דער אייזנבאַן־אַרבעט (18 פון 148 אַרבעטער, און נאָך ווייניקער אין פאָסט (1 צווישן 45 אַרבעטער). קיין ווּנדער ניט: די אייזנבאַן און פאָסט האָבן געהערט צו דער מלוכה.

1034 באַדינונג־ און טאָג־אַרבעטער האָבן פאָרגעשטעלט מיט זיך דעם פראָלעטאַריאַט, די סאַמע אָרעמסטע שיכט, פון זיי 732 פרויען, די גרעסטע מערהייט זייערע — הויז־דינערינס אין די נגידישע הייזער און ביי דעם מיטלשטאַנד. אַ היפשער טייל פון די 562 קריסטלעכע פרויען־הויז־דינערינס זענען, זעט אויס, אויך געווען פאַרבונדן מיט יידישע משפחות, הגם אַ סך פון זיי האָבן געאַרבעט ביי די העכערע מיליטער־לייט און ביי דער קריסטלעכער אינטעליגענץ; צוזאַמען מיט זייערע משפחות האָבן זיי אויסגעמאַכט נאָר 8,5% פון דער שטאָט־באַפעלקערונג.

צו דער דאָזיקער שיכט געהערן אויך די שוואַרצע אַרבעטער, וואָס האָבן געזוכט טאָג־אַרבעט אין די פאָלוואַרקעס און פערמעס אין דער אומגעגנט. אַ קאָרעספאָנדענט אין „הצפירה" דערציילט, אַז נאָך אין יאָר 1881 האָט איינער פון די פריצים אָנגעהויבן קולטיווירן דעם האָפן־פלאַנץ (כמעל — хмель) ניט ווייט פון באַברויסק. אין עטלעכע יאָר אַרום האָט דער פאַרפלאַנצטער שטח אַרומגענומען 4 קוואַדראַט־וויאָרסט (איבער 400 העקטאַר) און ס'האָבן זיך געפאָדערט טויזנטער אַרבעט־הענט, באַזונדערס אין פרילינג, זומער און האַרבסט. „אַ 150 מענטשן פון אונדזער פאָלק, מענער, פרויען, יינגלעך און מיידלעך — שרייבט אַ באַברויסקער אין „הצפירה" — שטייען אויף אין פריען באַגינען און גייען אַרויס צו זייער שווערער אַרבעט, מיט אַלע כוחות שטרעבן זיי זיך אָן צו אַרבעטן טיכטיק און געפעלן ווערן דעם אדון".

70 יידישע משפחות האָבן זיך פאַרנומען מיט לאַנדווירטשאַפט. מען דאַרף אָננעמען, אַז די מערהייט

יידישע פויערים זענען געווען קליינע אַרענדאַרן, וואָס האָבן אויף זייערע קליינע באָדן־שטחים פֿאַרזייט גרינסן, אָדער סאַדאָווניקעס, וואָס האָבן אָפּגעדונגען סעדער און פֿאַרקויפֿט די פּרוכט. „באָברויסק — דערציילט א. אחימאיר אין זיינע זכרונות — איז געווען געבענטשט מיט אירע עפּל, דאָס זענען געווען די אַנטאַנאַווקע־עפּל טאָקע פֿון באָברויסק, וואָס האָבן געהאַט אַ שם אין מאָסקווע און פּעטערבורג. דער אַ מין עפּל איז שפּעט רייף געוואָרן און איינגעהאַלטן זיין טעם און אַראָמאַט ביז סוף זומער. די סאַדאָווניקעס האָבן עקספּאָרטירט די „אַנטאַנאַווקעס" פֿאַר די צוויי רוסישע הויפּט־שטעט."

דער מסחר איז כמעט אין גאַנצן געלעגן אין יידישע הענט. יידן האָבן אויסגעמאַכט 95% פֿון די סוחרים. דער איינציקער האַנדלס־צווייג, וואָס אין אים האָבן געהאַט אַן איבערוואָג די קריסטן, איז געווען דער פֿי־האַנדל (3 יידן צווישן 20 פֿיהענדלער), דאַקעגן זענען געווען אַזעלכע האַנדלס־צווייגן (תבואה, גאַסן־הענדלעריי), אין וועלכע ס'איז ניט געווען קיין גוי אויף אַ רפואה, אָדער ס'האָבן זיך פֿאַרוואַלגערט אַ פּאָר גויים (בוי־מאַטעריאַלן, אייזערנע כלים, לייוונטן און קליידער). 39 יידן האָבן פֿאַרקויפֿט שאַרפֿע געטראַנקען אַקעגן 5 ניט־יידן. הגם נאָר אַ פֿערטל פֿון די יידישע מפרנסים האָבן זיך פֿאַרנומען מיט מסחר און קרעמעריי, האָבן זיי מיט זייערע משפחות געציילט אַרום 7000 נפשות — העכער אַ דריטל פֿון דער יידישער באַפֿעלקערונג אין באָברויסק.

ווי שוין אויבן געזאָגט, איז שווער פֿון די פֿאָלקס־ציילונג־טאַבעלעס צו באַקומען אַ פֿול בילד וועגן דעם ווירטשאַפֿטלעכן מעמד פֿון די סוחרים, אָבער איין טאַבעלע ווייזט אָן, אַז אין באָברויסק זענען געווען 378 סוחרים, דאָס מיינט, מענטשן, וואָס האָבן געצאָלט די באַזונדערע שטייערן, וועלכע האָבן זיי געגעבן דעם טיטל סוחר פֿון ערשטער אָדער צווייטער גילדיע. אַ סברה, אַז כמעט אַלע זענען זיי געווען יידן (די גויים האָבן זיך ניט געניייטיקט אין די רעכט, וואָס די גילדיעס האָבן געגעבן), דאָס זענען געווען די נגידישע און פֿאַרמעגלעכע משפחות אין באָברויסק.

אין די פֿרייע פּראָפֿעסיעס און אין באַאַמטנטום איז קליין געווען די צאָל פֿון יידן. צו די האָבן געהערט אויך די „כלי קודש" פֿון כל המינים (אַ 57 מאַן בערך) און די באַשעפֿטיקטע אין שול־ און דערציונג־וועזן (259 מאַן), וואָס אַ היפּשער טייל פֿון זיי זענען געווען מלמדים. לויט אַנדערע קוואַלן האָט די צאָל מלמדים אין באָברויסק דערגרייכט סוף 19טן יאָרהונדערט „מער ווי הונדערט". ס'איז אָנצונעמען, אַז אַ קענטיקער טייל פֿון די 90 רוסיש־רײדנדיקע יידן האָט געהערט צו דעם קליינעם קרייז מעדיצין־אַרבעטער, אַדוואָקאַטן אדג"ל, וואָס נאָר 31 פֿון די 125 פּערזאָן האָבן אָנגעגעבן יידיש אַלס זייער אומגאַנג־שפּראַך.

דער פּראָצענט פֿון די וואָס זענען זיך מפרנס פֿון אומפּראָדוקטיווע אָדער אומקלאָרע מקורות (10%) זעט אויס אויפֿן ערשטן בליק צו זיין הויך, אָבער נאָך דעם ווי מיר וועלן צורעכענען די, וואָס זענען אָפּהענגיק פֿון זיי, וועט די צאָל דערגרייכן ביז 1310 נפשות, ד"ה 6,45% פֿון דער גאַנצער יידישער באַפֿעלקערונג אין שטאָט, אַ פּראָצענט גלייך צו דעם, וואָס איז פֿעסטגעשטעלט אין דער פֿאָלקס־ציילונג פֿאַרן גאַנצן יידישן שטאָטישן ישוב אין תחום־המושב. די אומקלאָרע הגדרות פֿון דער פֿאָלקס־ציילונג דערמעגלעכן ניט קלאָר צו מאַכן דעם גענויען צוזאַמענשטעל פֿון אָט דער שיכט. זי איז כולל, מן הסתם, אַ נישטיקן צאָל פֿון פֿאַרמעגלעכע מענטשן, וואָס לעבן פֿון זייערע פֿאַרמעגן־הכנסות, און אַ 182 פּערזאָן, וואָס באַקומען פּענסיע פֿון דער מלוכה און געזעלשאַפֿטלעכע אינסטיטוציעס, אַחוץ די 29 יידן, וואָס זענען אין טאָג פֿון דער פֿאָלקס־ציילונג געזעסן אויפֿן חשבון פֿון דער מלוכה אין באָברויסקער תפֿיסה און האָבן אויסגעמאַכט אַרום 4% פֿון די אסירים. אין דעם שיכט זענען אויך איינגעשלאָסן עטלעכע הונדערט נפשות, וואָס זענען אויסגעהאַלטן געוואָרן פֿון קרובים.

דאָס איז דער פּרצוף פֿון באָברויסק סוף 19טן יאָרהונדערט, געזען פֿון מאַטעריעלן און ווירטשאַפֿטלעכן קוקפּונקט, און דאָס איז געווען דער פּנים פֿון יעדער יידישער שטאָט אין תחום־המושב, מיט אירע סוחרים, בעלי־מלאכות, באַלעגאָלעס, מלמדים, משרתים אאַז"וו. דער דאָזיקער צוזאַמענשטעל האָט זיך ניט געענדערט ביז ס'איז אָנגעקומען אין די צוואַנציקער יאָרן די גרויסע איבערקערעניש און האָט אַלץ איבערגעדרייט מיטן קאָפּ אַראָפּ.

דאָס אינעווייניקסטע לעבן פון דער קהילה באָברויסק אין 19טן יאָרהונדערט

1. „תורה, עבודה וגמילות חסדים"

אויף דריי יסודות איז געשטאַנען די וועלט פון דער אַלטער באָברויסק, וואָס האָט אָנגעהויבן ביסלעכווייז פאַרשווינדן מיטן אָנקום פונעם 20סטן יאָרהונדערט: אויף תורה, אויף דינען גאָט און אויף גמילות־חסדים. די באָברויסק פון 19טן יאָרהונדערט האָט געלעבט אַ פול יידיש לעבן; רעליגיעזע טראַדיציעס, לערנען תורה, אָפּהיטן מצוות — דאָס האָט געפורעמט די געשטאַלט פון דער יידישער וועלט, וואָס האָט אָפּגעהיט די גייסטיקע זעלבשטענדיקייט און אייגנטימלעכקייט אין אַ ים פון גויים, פרעמדע און פיינטלעכע. אָט דאָס דאָזיקע יידנטום האָט פאַרקערפּערט מיט זיך גייסטיקע שלמות און שטאַרקן אינערלעכן כוח, וואָס האָט באַוווּנדערט אַפילו די, וואָס האָבן זיך דערווייטערט פון אים. ישראל קאַפּילאָוו, אַ באָברויסקער ייד, וואָס האָט עמיגרירט קיין אַמעריקע אין די אַכציקער יאָרן און איז געווען אַן אַקטיווער אַנאַרכיסט און קעמפּערישער אַטעיִסט אין ניו־יאָרק, שרייבט אין זיינע זכרונות מתוך בענקשאַפט און לעכצונג וועגן „יענע טיפע, ריינע נשמהדיקע פרומקייט פון אונדזערע היימישע יידן, וועלכע זענען שטענדיק געווען מוכן ומזומן זיך מקריב זיין פאַר זייער גאָט און זיין ליבן פאָלק ישראל, און ביי וועמען דער באַוווסטזיין אַליין, אַז זיי זענען יידן, האָט זיי אָנגעפילט מיט אַ באַזונדערער גדלות און געהויבנקייט". מיט פיעטעט דערציילט ער וועגן יענעם באָברויסקער ייד, וואָס פלעגט „בהרחבותדיק גלעטן זיין שיינע באָרד, אַן איינציק הערעלע צערטלען, און פילן זיך בשעת מעשה גליקלעך און פרעגלען זיך פון נחת דערפאַר אַליין, וואָס ער איז זוכה צו זיין אַ ייד".

די אַ באָברויסק פון תורה און מיצוות איז געווען אונטער דער השפעה פון צוויי גייסטיקע צענטערס אין ליטע: פון איין זייט האָט משפיע געווען אויף איר די באַוועגונג פון לערנען תורה לשמה, וואָס אירע צענטערס זענען געווען סלוצק און וואָלאָזשין, און, פון דער אַנדער זייט, די חסידישע באַוועגונג, דער עיקר דער חב"דישער שטראָם אירער, וואָס די מנהיגים זיינע זענען געזעסן אין די שטעטלעך פון מזרח־ווייסרוסלאַנד — ליאַדי, ליובאַוויטש און קאַפּוסט.

די טרעגער פון אָט דער השפעה זענען געווען די רבנים און לומדים, די אדמו"רים און זייערע חסידים, אָבער אַלע בני באָברויסק זענען געווען באַטייליקט, אין אַזאַ אָדער אַנדער מאָס, אין תורה־לערנען און מקיים זיין די מיצוות, אַזוי אַז אַלע זענען געווען אין דער בחינה פון „כל ישראל קדושים". די פערציק בתי־מדרשים און שולן זענען געווען שטאָק פול מיט מתפללים, פון די תלמוד־תורות און חדרים האָט זיך געטראָגן אַ גאַנצן טאָג דאָס קול פון יידישע קינדער, חברות פון תורה־לערנען און צדקה האָבן איינגעשלאָסן אין זיך דעם רוב מנין פון די באָברויסקער יידן.

די בתי־מדרשים זענען צו יענער צייט געווען דער צענטער פון געזעלשאַפטלעכן לעבן אין שטאָט. דאָרט האָט מען גערעדט, דאָרט האָט מען געהערט דרשות פון די וואַנדערנדיקע מגידים, דאָרט האָט מען געלערנט תורה און דאָרט האָבן זיך פאַרזאַמלט „נאָכן דאַוונען און בין מנחה למעריב, בעלי־בתים פרייע פון זייערע געשעפטן אָדער סתם בטלנים און געשמועסט וועגן פּאָליטיק".

דעם שבתדיקן טאָג האָט מען אָפּגעגעבן פאַר תפילה און תורה לערנען. אין 19טן יאָרהונדערט האָבן די שמשים פון די שולן זיך נוהג געווען ערב שבת צו גיין איבער די גאַסן און מערק און אָנקלאַפּן אין די טירן פון די הייזער און קראָמען, אַז „ס'איז צייט איבערצורייסן דעם האַנדל לכבוד שבת". אין אַ שפּעטערער תקופה האָט מען דעם סיגנאַל, אַז דער שבת קומט, אָנגעגעבן דורך אַ פייף פון איינער פון די יידישע פאַבריקן אין שטאָט, וואָס דער אייגנטימער האָט אויף זיך גענומען מקיים צו זיין די דאָזיקע מצווה.

אין יענער צייט, ווען אין ווילנע און מינסק זענען שוין גאַנץ קענטיק צעטרייסלט געוואָרן די יסודות פון דער אַ אַלטער וועלט, זענען נאָך ניט צעשטערט געוואָרן אירע פונדאַמענטן אין דער קלענערער שטאָט באָברויסק.

ווי אַ פאָלקס־סימבאָל פאַר יענעם באָברויסק קען

דינען די געשטאַלט פון דעם „באָברויסקער פרוש״ ר׳ מרדכי צבי מאַנבי. קרוב צו פופציק יאָר איז דער „פרוש״ געזעסן אין זיין אָפּגעזונדערטן חדר, וואָס די גבירים פון דער ראַבינאָוויטש־משפּחה האָבן פאַר אים אויסגעבויט נעבן זייער בית־המדרש, געווען פאַרטיפט אין תורה און תפילה, גערעדט נאָר דברי־תורה און אויף לשון־קודש און האָט זיך דערנערט — אין די טעג, ווען ער האָט ניט געפאַסט — נאָר מיט עטלעכע קאַרטאָפל. פון צייט צו צייט פלעגט ער איבעררייסן זיין לערנען, כדי צו גיין איבערן שטאָט און קלייבן נדבות פאַר זיינע אָרעמע־לייט, מערסטנס „יורדים״ און געפאַלענע בעלי־בתים, וואָס פלעגן געניסן פון זיין מתן בסתר. איבער די גאַסן איז ער געגאַנגען מיט פאַרבונדענע אויגן, כדי ניט געשטרויכלט צו ווערן מיט אַ בליק אויף אַ פרעמדער אשה — און דערפאַר האָט מען אים אין שטאָט גערופן „דער בלינדער מגיד״. ער האָט געהאַט אַ גרויסע גייסטיקע השפעה, אַפילו אַ גרעסערע ווי די רבנים, וואָס אויך זיי האָבן פאַר־ערט דעם „בלינדן מגיד״ און פלעגן קומען צו אים „נהנה צו זיין פון דעם צדיקס לייכטנדיקער גע־שטאַלט און געבענטשט ווערן פון אים״. זיין פטירה אין דעם רעוואָלוציע־יאָר 1905 איז געווען אַ מין צייכן, אַן אָנדייט אויף אַ תקופה, וואָס איז פאַרביי, אַ תקופה וואָס דער תורה־וועג פון „פּת במלח ומים במשורה״ איז געווען דאַן דער חלום און באַגער פון גאָר אַ סך און פון די בעסטע.

2. די רבנים אין באָברויסק

„מאַן מלכי? — רבנן?״ — דאָס דאַזיקע גלייכ־ווערטל איז באַזונדער וועזנטלעך אין דעם אַלטן באָברויסק. אין סאַמע אָנהייב פון דער קהילה באָברויסק אין אַכצנטן יאָרהונדערט, בעת זי איז נאָך געווען איינע פון די קלענסטע קהילות אין דעם „גליל העליון״ פון ליטע, אונטערגעוואָרפן דעם רב הראשי, וואָס איז געזעסן אין סמילאָוויטשי ביי מינסק, האָט מען זיך ווייניק גערעכנט מיטן אָרטיקן רב. על כל פנים זענען ניט פאַרבליבן אין זכרון קיין נעמען פון באָברויסקער רבנים אין יענעם יאָרהונדערט.

דער ערשטער פון די שטאָט־רבנים, וואָס זיין נאָ־מען איז דערגאַנגען צו אונדז, איז ר׳ ברוך מרדכי עטינגאַ, וואָס איז געזעסן על כסא הרבנות פון באָב־רויסק קרוב פערציק יאָר, ביז ער האָט עולה געווען (1851) קיין ארץ־ישראל; דער רב, וואָס האָט גע־שטאַמט פון גאַליציע און חתונה געהאַט מיט דער טאָכטער פון הרב שמואל פון ווילנע, איז געווען אַ תלמיד פון ר׳ שניאור זלמן פון ליאַדי — דעם גרינדער פון חב״ד — און איז געגאַנגען אין זיינע וועגן. פונדעסטוועגן איז ער געווען זייער אָנגענומען ביי די מתנגדים אין שטאָט, אויך זיי האָבן זיך אונ־טערגעוואָרפן זיין אויטאָריטעט. פון דעם רבס זין, וואָס האָבן געטראָגן די פאַמיליע עטינגער, האָבן עט־לעכע געוווינט אין באָברויסק און זיך פאַררעכנט צו די מיוחסדיקע און רייכע משפחות אין שטאָט.

נאָכן עולה זיין פון ר׳ ברוך מרדכי קיין ארץ־ישראל זענען אין באָברויסק געווען שטענדיק צוויי רבנים, איינער פאַר די מתנגדים און דער צווייטער פאַר די חסידים, אָבער די גוטע באַציונגען צווישן די מתנגדים און די חסידים זענען ניט געשטערט געוואָרן, און אויב עס האָט אויסגעבראָכן אַ מחלוקת צווישן די צדדים אין ענינים פון דת און הלכה, האָבן זיך תמיד געפונען מענטשן צווישן די חשובע בעלי־בתים פון שטאָט, וואָס האָבן שלום געמאַכט צווישן די צע־קריגטע. אַזוי איז עס געשען, ווען אין די זיבעציקסטע יאָרן האָט זיך אָנגעהויבן אַ מחלוקה וועגן דער כשרות פון דער שטאָטישער מקווה און אויך וועגן דער פאָ־דערונג פון דעם מתנגדישן רב איינצושטעלן פאַר זיי אַ באַזונדערן שוחט און עפענען אַ באַזונדערע יאַטקע. איינער פון די מנהיגים פון די מתנגדים, דער נגיד מיכאל מאַרגאַלין, האָט זיך צוזאַמענגערעדט מיטן שוחט פון די חסידים, ר׳ טוביה, און ער האָט אויף זיך גענומען צו שעכטן פאַר די מתנגדים און מבטיח געווען מיט אַלע שאלות זיך ווענדן צו זייער רב. אויף אַזאַ אופן איז ווייטער אָנגעגאַנגען די שותפות־דיקע שחיטה אין שטאָט, און אויך די תביעה פון רב איז באַפרידיקט געוואָרן.

פון די חסידישע רבנים זענען געווען באַקאַנט ר׳ הלל פון פּאַריטש, וואָס איז געזעסן על כסא הרבנות אין באָברויסק פון תרי״ט (1851) ביז זיין פטירה אין יאָר תרכ״ד (1864). (וועגן אים וועט ווייטער גערעדט ווערן אין דעם פּאַראַגראַף וועגן חסידיזם אין באָב־רויסק). פון יאָר תר״ל (1870) ביז זיין פטירה אין יאָר תרפ״ג (1923), גאַנצע 53 יאָר, איז געשטאַנען בראָש פון דער חסידישער עדה אין באָברויסק דער רב (שפּעטער דער אדמו״ר) ר׳ שמריהו נח שניאורסאָן (אויך וועגן אים וועלן מיר רעדן ווייטער). דער לעצ־

טער רב פון די חסידים אין שטאָט איז געווען דער מאַן פון ר׳ שמריהו נח׳ס אייניקל ר׳ שמואל בעספּאַלאָוו, אַ געבוירענער אין פּאָלטאַווע, וואָס איז געווען געצווונגען אָפּצוזאָגן זיך פון זיין אַמט אונטערן דרוק פון דער סאָוויעטישער מאַכט אין 1929 יאָר. ער האָט אָבער ממשיך געווען משפּיע צו זיין אויף זיין עדה ביז ער איז געשטאָרבן ווי אַ קדוש, ווען די דייטשן האָבן איינגענומען די שטאָט.

פון די מתנגדישע רבנים איז באַקאַנט ר׳ אליהו גאָלדבערג פון קאַפּולע, אַ גרויסער גאון, למדן און ירא שמים, וואָס איז געווען רב אין באָברויסק אין די יאָרן תרי״ב—תרל״ה (1852—1875). ער האָט געגעבן סמיכה לרבנות אַ סך פון די ישיבה־בחורים אין באָברויסק און אומגעגנט. עטלעכע יאָר נאָר, תרל״ו—תרמ״ג (1876—1883), איז געזעסן אויף רבנות אין באָברויסק איינער פון די ליטווישע גאונים ר׳ יעקב דוד ווילאַווסקי, באַקאַנט אונטערן נאָמען הרידב״ז. ער איז געווען אַ שווערער מענטש, אַ מחמיר, און באָברויסק האָט אין זיינע אויגן אויסגעזען ווי אַ צו „פרייע״ שטאָט. ער האָט אויך געהאַט צוזאַמענשטויסן אין ענינים פון שחיטה און מקווה מיטן חסידישן רב ר׳ שמריהו נח. באָברויסק איז נאָר געווען איין סטאַציע אויפן לאַנגן וואַנדער־וועג פון דעם הרידב״ז פון קהילה צו קהילה, איינגעשלאָסן אַמעריקע און פאַרענדיקנדיק מיט צפת.

אָנהייבנדיק פון יאָר תרמ״ו (1886) זענען אויף דעם כסא הרבנות פון די מתנגדים אין באָברויסק געזעסן רבנים פון דער משפּחה שאַפּיראָ, וואָס שטאַמט פון ליטע און אירע תורה־וואָרצלען שטעקן אין וואָלאָזשינער ישיבה. דער ערשטער איז געווען דער גאון ר׳ רפאל שאַפּיראָ, דער איידעם פונעם נציב פון וואָלאָזשין, וואָס איז געזעסן אויף רבנות אין די יאָרן תרמ״ו—תרנ״ט (1886—1899). ר׳ רפאל שאַפּיראָ איז געווען אַן אייגנאַרטיקער טיפּ, אַן עניו, אַ נחבא אל הכלים און דערצו אַ גרויסער שווייגער. ער איז געווען דער רבי און מורה־דרך פון יחידי־סגולה, און ס׳איז קיין ספק ניט, אַז אין יענער צייט, ווען די השכלה און די באַוועגונגען אַרום איר האָבן ערשט אָנגעהויבן אַריינדרינגען אין באָברויסק, איז ער ניט געווען דער פּאַסיקער מענטש צו זיצן על כסא הרבנות אין אָט דער ברויזנדיקער שטאָט. „ווי אַ רב און מורה־דרך האָט מען כמעט אים ניט געפילט — שרייבט וועגן אים זיין שוואָגער ר׳ מאיר בערלין — זיין תמימות און בטלנות זענען געווען אַ שם־דבר אין שטאָט״, און אַז ער איז פאַרבעטן געוואָרן אין תרנ״ט (1899) צו קומען צוריק אין וואָלאָזשין און שטיין בראש פון דער ישיבה — איז ער אַוועק פון באָברויסק, טראָץ די ביטעס פון זיינע פאַרערער און זייערע הבטחות צו פאַרגרעסערן זיין געהאַלט.

אויף זיין אָרט איז באַשטימט געוואָרן פאַר אַ מתנגדישן רב זיין ייִנגערער ברודער ר׳ שמואל משה שאַפּיראָ. אויך ער, ווי זיין ברודער, האָט זיך באַצויגן מיט סימפּאַטיע צום ציוניזם און איז אַפילו געשטאַנען בראש פון „מזרחי״ אין שטאָט. נאָך זיין פּטירה אין תרע״ז (1917) האָט די רבנות איבערגענומען זיין זון ר׳ חיים צבי שאַפּיראָ, וואָס איז געקומען פון שטעטל לאַפּיטשי, ווו ער איז געווען רב אין די יאָרן פון סאָוויעטישן רעזשים.

אַחוץ די שטאָטישע הויפּט־רבנים איז ר׳ חיים גאָראָדענסקי געווען אַ באַזונדערער רב פאַרן שטאָט־פערטל „מינסקער פלאַן״ און נאָך אים איז אויפן כסא הרבנות געזעסן זיין איידעם ר׳ מרדכי זלמן ראַשעווסקי. אין יאָר תרל״ה (1878) האָט דער גביר יצחק ראַבינאָוויטש — נאָך דעם ווי ער האָט זיך צעקריגט מיטן הרידב״ז — אַראָפּגעבראַכט דעם רב נתן רובין פון כאַלוי און האָט אים אַוועקגעזעצט אין זיין פריי־וואַטן בית־המדרש, און נאָך דער ירידה פון די ראַבי־נאָוויטשעס האָט הרב רובין ממשיך געווען זיין רבנות; נאָך זיין טויט האָט געירשנט זיין אָרט ר׳ צבי דראַפּקין, וואָס איז אין יאָר תרפ״ט (1929) אַוועק קיין ארץ־ישראל.

אין די זעכציקער יאָרן איז, כידוע, אויפגעצווונגען געוואָרן אויף די ייִדישע קהילות דער רבנות־אַמט, וואָס האָט געטראָגן דעם נאָמען „קאַזיאָנער רב״. דער ערשטער „הרב מטעם״ פון באָברויסק דב בער ווילענסקי האָט זיך אויסגעצייכנט מיט זיינע מידות און וויסן, אויך מיט זיין גרויסער לומדות און קענטשאַפט אין לשון־קודש און רוסיש, באַזונדער אין דער דייטשישער שפּראַך. ער האָט פאַרטראָטן די קהילה לגבי דער מאַכט במשך פון 28 יאָר, ביז זיין פּטירה אין חשון תרמ״ט (אָקטאָבער 1888). אויף זיין אָרט האָט מען באַשטימט זיין פלימעניק, בתנאי, אַז אַ העלפט פון זיין געהאַלט זאָל ער אָפּגעבן פאַר דער אלמנה און אירע יתומים און ער זאָל נעמען פאַר אַ פרוי די טאָכטער פון זיין פעטער, איידער ער נעמט איבער דעם כסא־הרבנות. דער אָ ווילענסקי האָט

אַראָפּגענידערט דעם אַמט פון „קאַזיאָנעם רב" ביז דער לעצטער שטופּע. ער איז געווען אויסגעליידיקט פון תורה און מעשים־טובים און זיין התנהגות צווישן מענטשן און אין זיין היים האָט אַריבערגעשטיגן אַלע אָנגענומענע גרענעצן און איז פאַרוואַנדלט געוואָרן אין אַ געזעלשאַפטלעכן סקאַנדאַל. ווילענסקי האָט געהאַט גוטע פאַרבינדונגען מיט דער רוסישער מאַכט און האָט צוליב דעם זיך געהאַלטן אויף זיין אַמט, ביז ער איז דורכגעפאַלן בעת די וואַלן סוף 1911, אַ דאַנק דער פאַרשטאַרקונג פון דער ציוניסטישער השפּעה אין דער קהילה.

3. תורה־לערנען און ישיבות

די גרינדער פון די ישיבות אין ליטע, וואָס צו ערשט האָבן זיי אויפגעשטעלט די ישיבה „עץ חיים" אין וואָלאָזשין אין יאָר תקס"ג (1803), זענען געווען גענייגט צו גרינדן זייערע ישיבות דווקא אין די קליינע שטעטלעך, כדי די ישיבה־בחורים זאָלן זיך אָפּגעבן מיט זייער לערנען, עס זאָל זיי ניט שטערן דאָס טומלדיקע געשעפט־ און מסחר־לעבן און מ'זאָל קענען אַכטונג געבן אויף זייער דערציִונג און זייער אויפפירונג. די ישיבות אין די מיטעלע און גרויסע שטעט זענען געשטאַנען אויף אַ נידעריקער מדרגה, גיכער זענען דאָס געווען צוגרייט־אַנשטאַלטן פאַר די גרויסע ישיבות אין וואָלאָזשין, מיר, טעלז וכו'. זיי האָבן זיך געשטיצט אויף די לערן־ און הדרכה־כוחות, וואָס זענען געווען אין שטאָט און אויף די בעלי־בתים, וואָס האָבן געגעבן געלט און פאַרבעטן די ישיבה־לייט, ס'רוב אָרעמע בחורים פון אַנדערע שטעט און שטעטלעך, צו עסן „טעג" ביי זיי.

דעם גייסט פון וואָלאָזשין האָבן צו ערשט אַריינגעבראַכט אין באָברויסק עטלעכע תלמידים פון ר' חיים וואָלאָזשינער, בתוכם ר' יוסף גרייעווער פון סלוצק און ר' דוד טבלע פון טורעץ (דער שפּעטערדיקער רב פון מינסק). ר' דוד טבלע איז פאַרבעטן געוואָרן אין יאָר תקע"ז (1817) צו לערנען גמרא מיט די זין פון דעם גביר ר' שמעון זימל עפּשטיין — און דער תלמיד זיינער ר' יהודה עפּשטיין דערמאָנט אים לשבח: „ער איז געווען איינער פון די ערשטע און בעסטע תלמידים אין דער ישיבה פון מורנו ורבנו הגאון ר' חיים זצ"ל אין וואָלאָזשין — — — און זיין לערנען איז געווען קלאָר און מיט גרויס פאַרטיפונג".

די ערשטע ישיבה אין באָברויסק האָט געגרינדעט ר' עקיבא אַלטשול, אַ בן סלוצק, אין יאָר תקפ"ג (1823). „ר' עקיבא — שרייבט אין זיינע זכרונות ר' יצחק ניסנבוים — האָט ניט נהנה געווען פון זיין ישיבה, קיין האָר ניט. אדרבא, ער האָט נאָך זי מהנה געווען פון זיין פאַרמעגן. זיין פרוי האָט געהאַט אַ גרויסע קראָם, וואָס האָט אים געגעבן פּרנסה. נאָך מער, ער איז אַרומגעפאָרן איבער די נאָענטע שטעט און דערפער און אויסגעפונען מנדבים פאַר דער ישיבה, און יעדעס יאָר פלעגט ער באַזוכן אָט די ערטער און איינמאָנען די באַשטייערונגען פון די מנדבים".

די ישיבה פון ר' עקיבא אַלטשול האָט עקסיסטירט אויך נאָך דעם ווי איר גרינדער האָט זיך אומגעקערט אין זיין געבורט־שטאָט. צווישן אירע ראשי־ישיבה זענען באַקאַנט ר' יחיאל מיכל עפּשטיין, דער מחבר פון „ערוך השלחן", אַ באָברויסקער, וואָס איז געווען ראש־ישיבה, ביז ער האָט איבערגענומען דעם כסא הרבנות אין נאָוואָזיבקאָוו (תרכ"ה — 1865). דאָ איז אויך געווען ראש־ישיבה ר' אברהם ברוך, אַ זון פון ר' יוסף בער סאָלאָווייטשיק, וואָס איז געווען אויף קעסט ביי זיין שווער ר' שאול קאַצענעלסאָן.

ר' יצחק ניסנבוים, וואָס האָט געלערנט אין אַלט־שולס ישיבה אין די יאָרן תרמ"א—תרמ"ג (1881—1883) דערציילט, אַז אין זיין צייט האָט די ישיבה געהאַט צוויי כיתות, אין דער ערשטער האָבן געלערנט בחורים, וואָס האָבן געקענט אַליין לערנען אַ בלאַט גמרא מיט רש"י, און אין דער צווייטער — די וואָס האָבן שוין געקענט לערנען מיט תוספות. אין דער ישיבה האָבן דעמאָלט געלערנט אַרום הונדערט תלמידים, אַ סך פון אַנדערע שטעט, וואָס האָבן געגעסן „טעג" אין די נגידישע הייזער און געוווינט אין אַ בנין, ספּעציעל אויפגעבויט נאָענט צום בית־המדרש. ראש־ישיבה איז דעמאָלט געווען ר' זלמן, „אַ הויך־וווקסיקער, אַ ברייט־פּלייציקער מיט לאַנגע באָרד און פאות און רבנישן לבוש. יעדן טאָג פלעגט ער זיך זעצן מיט אונדז צום טיש לערנען דעם שיעור. דער שיעור האָט געדויערט גאַנצע פיר שעה. ער האָט מסביר געווען די סוגיא מיט גרויס טיפזיניקייט — נאָך מיטאָג האָט דער רבי געזאָגט דעם שיעור אויפן „קליינעם טיש" און מיר, די תלמידים פון „גרויסן טיש", האָבן איבערגעחזרט דאָס וואָס מיר האָבן געלערנט אין דער פרי און געלערנט ווייטער — יעדן דאָנערשטיק האָבן מיר געהאַט אַ „וואַך־נאַכט", מיר האָבן געלערנט אַ גאַנצע נאַכט

ביז באַגינען. דער „רבי״ פלעגט אָפט אַריינקומען אין דער ישיבה זען וואָס מיר טוען״.

אין אַ שפּעטערער תקופה איז אַלס ראש פון דער אַלטשול־ישיבה באַשטימט געוואָרן ר׳ וואָלף ברודנער פון איליה. אין דער דאָזיקער ישיבה האָבן געלערנט עטלעכע פון די גרויסע רבנים אין רוסלאַנד, צווישן זיי דער עילוי פון סאָסניצע ר׳ חיים יהודה לייב ליטווין, וואָס איז דערנאָך געוואָרן ראש־ישיבה און מו״צ אין בראָדי און אב״ד אין סמאָרגאָן, אויך הרב יצחק יעקב אַראָנאָווסקי, אב״ד אין מוש־חדש נעבן באַראַנאָוויטש. אַן אַנדער תלמיד פון דער ישיבה, ר׳ ירוחם הלוי לייבאָוויטש, איז שפּעטער געווען משגיח אין די ישיבות סלאָבאָדקע און קעלעם, גייסטיקער מדריך אין מירער ישיבה און איינער פון די שפּיצן פון דער „מוסר־באַוועגונג״ אין רוסלאַנד.

מיט דעם וווקס פון דער קהילה באַברויסק האָבן זיך דאָרט געגרינדעט נאָך ישיבות. ד״ר י. ל. קאַצע־נעלסאָן (בוקי בן יגלי), וואָס האָט געלערנט אין די באָברויסקער ישיבות אין די זיבעציקער יאָרן פון 19טן יאָרהונדערט, דערציילט אין זיינע זכרונות וועגן „דריי הויכע ישיבות״, וואָס צוויי פון זיי האָבן זיך געפונען אין באַזונדערע בנינים, ספּעציעל אויסגעבויט נאָענט צו די גרויסע בתי־מדרשים פון די מתנגדים און די חסידים אויפן עק שאָסייאַיאַ גאַס. אין דער מתנגדי־שער ישיבה האָט געזאָגט זיינע שיעורים דער אויבן דערמאָנטער ר׳ מיכל עפּשטיין. „דער סדר פון די למודים אין דער ישיבה איז געווען אַזאַ — דערציילט בוקי בן יגלי: — יעדער תלמיד האָט געדאַרפט פאַרן שיעור אַליין לערנען די בלאַט גמרא, וואָס איז געווען אויפן סדר־היום מיט אַלע מפרשים: רש״י, תוספות, מהרש״א און מהר״מ. אין דער העכערער כיתה האָט דער ראש־ישיבה אַליין געזאָגט דעם שיעור און דער־קלערט די תלמידים זיינע פּרושים און פּילפּולים. אין דער נידעריקער כיתה האָט ער געלאָזן די תלמידים זאָגן דעם שיעור. איינער האָט געלייענט, למשל, די משנה און מסביר געווען אַזוי ווי ער האָט געקענט, אַ צווייטער האָט געלייענט און מסביר געווען אַ מאמר פון דער גמרא, אַ דריטער אַ שטיקל תוספות, אַ פערטער אַן אַנדער זאַך אַזוי. אויף דעם אופן האָט דער ראש־ישיבה געקענט די פעיִקייטן פון יעדן תלמיד און די מדרגה פון זיין תפיסה. אויב איינער פון די תלמידים האָט געהאַט עפּעס אַ קשיא אָדער האָט גע־פונען אַ סתירה אין אַ גמרא־מאמר, צי אין די מפרשים, האָט ער עס אַרויסגעבראַכט און דער ראש־ישיבה האָט זיך באַמיט צו פאַרענטפערן די קשיא, אָדער די סתירה. אָבער יעדן תלמיד איז געגעבן געוואָרן רשות צו פאַרענטפערן די פראַגעס, וואָס זענען געשטאַנען אויפן סדר־היום. על פּי־רוב פלעגט דער ראש־ישיבה אַליין פרעגן און ענטפערן, אַרויסברענגען אַ קשיא און געפינען אַ תרוץ, און אַלע חידושים, וואָס פלעגן אויפ־קומען בשעתן לערנען דעם שיעור, האָבן די תלמידים געדאַרפט גוט תופס זיין און פאַרגעדענקען״.

וועגן אופן פון לערנען אין די באַברויסקער ישי־בות אין די נייַנציקער יאָרן דערציילן צוויי תלמידים פון די אַ ישיבות, וואָס זענען געקומען פון די פּראָ־ווינץ־שטעט: יהושע מאַרגאָלין און ר׳ מנשה בנימין לעווין. צו יענער צייט האָט שוין די צאָל תלמידים אין די ישיבות זיך אָנגעהויבן פאַרקלענערן, און דאָך האָבן זיך נאָך געפונען אין באָברויסק 300 ישיבה־בחורים, מייַנסטנס פון די נאָענטע שטעטלעך. זיי זענען געווען צעשפּרייט איבער 20 קליינע ישיבות אין שטאָט.

אין 1901 האָט דער רב שמריהו נח שניאורסאָן געעפנט אין זיין הויף אַ ישיבה בנוסח חב״ד. דאָרט האָבן געלערנט יונגע ייִנגלעך אונטער דער השגחה פון אַ ספּעציעלן משגיח, און בחורים וואָס דער רב אַליין האָט זיך מיט זיי מטפּל געווען. חוץ גמרא, וואָס מען האָט געלערנט, פאַרטיפנדיק זיך אין דברי חכמים, און ניט אויסמיידנדיק דעם פּלפּול, האָבן די תלמידים יעדן טאָג געלערנט אַ פּרק אין „תניא״ אָדער אין אַנדערע חסידות־ספרים.

סוף 19טן יאָרהונדערט האָבן די ישיבות אָנגעהויבן זיך אויסליידיקן פון די תלמידים. די שטרעבונג צו אַלגעמיינער בילדונג, וואָס האָט זיך אויסגעדריקט אין דעם באַגער אָנצוקומען אין אַ רעגירונג־גימנאַזיע, האָט זיך שוין געלאָזט מערקן אויך אין די פרומע קרייזן. דער כבוד פון דער תורה און אירע לערנערס האָט אַראָפּגענידערט. אין אַ קורצער צייט אַרום איז געקו־מען די רעוואָלוציאָנערע באַוועגונג און האָט אָפּגעריסן פון בית־המדרש אויך די „בני עניים שמהם תצא תורה״. אין די ישיבות זענען געבליבן בעיקר די בחור־רים פון די קליינע שטעטלעך, וואָס זענען געקומען לערנען אין דער גרויסער שטאָט. פאַר אַ גרויסן טייל פון זיי האָט די ישיבה געדינט ווי אַן איבערגאַנג צו השכלה און אַלגעמיינע לימודים. די יאָרן פון דער ערשטער רוסישער רעוואָלוציע (1904—1906) האָבן

געבראַכט מיט זיך אַ פולשטענדיקע צעשטערונג פון די ישיבות. די יונגע בית־המדרש־בחורים — אויך זיי — זענען ניט בייגעשטאַנען דעם נסיון און האָבן פאַרלאָזן זייער וועלט, זוכנדיק אַנדערע וועלטן.

כולם נשא הרוח, כולם סחף האור
שירה חדשה את בוקר חייהם הרנינה.
(ח. נ. ביאַליק)

(זיי אַלעמען האָט דער ווינט פאַרטראָגן, זיי אַלעמען האָט פאַרשלעפט דאָס ליכט. אַ נייע שירה האָט דעם פרימאָרגן פון זייער לעבן דערפרייט).

נאָר די ישיבה פון הרב ש. י. שניאורסאָן האָט זיך ווייטער אויפגעהאַלטן. די צאָל תלמידים האָט זיך, אמת, פאַרקלענערט אין יאָר 1910 אויף 50, אָבער די לימודים האָבן זיך געפירט נאָרמאַל, מיט געוויסע פשרות אין גייסט פון דער צייט, דהיינו, די דער־וואַקסענע תלמידים האָבן באַקומען אַ דערלויבעניש צו לערנען זיך רוסיש און אַנדערע וועלטלעכע לימו־דים, ווייל „אָן דעם קענען הײנטיקע צייטן אַפילו רבנים ניט אויסקומען".

טיפיש פאַר דער דאָזיקער איבערגאַנג־תקופה איז געווען ר' שמואל אַלעקסאַנדראָוו, אַ געבוירענער אין באָריסאָוו, וואָס האָט זיך באַזעצט אין באָברויסק אין יאָר תרמ"ט (1889), נאָך דעם ווי ער האָט חתונה געהאַט מיט דער טאָכטער פון מאָטע קאַצענעלסאָן, אַ חשובער תושב אין שטאָט. אַלעקסאַנדראָוו, אַ קענער פון דער תלמודישער ליטעראַטור און פון דער פאָר־שונג־ליטעראַטור פון מיטלעלטער, וואָס האָט זיך אויך אָפּגעגעבן מיט דער וועלטלעכער ליטעראַטור, איז געשטאַנען אין פאַרבינדונג ניט נאָר מיט רבנים, נאָר אויך מיט „פרייע" דענקער (אחד העם, מ. ל. ליליענ־בלום, מ. י. בערדיטשעווסקי). ער האָט געהערט צו דער מזרחי־באַוועגונג, וואָס פאַקטיש איז זי פאַר געוויסע רעפאָרמעס אין די דרכים פון טראַדיציאָנעלן יידנטום. הגם אַלעקסאַנדראָוו אַליין איז געשטאַנען מיט ביידע פיס אויפן באָדן פון רעליגיעזער טראַדיציע, האָט ער זיך דערלויבט אַרויסצוברענגען אומפּאָפּולערע געדאַנקען, ווי למשל, דאָס אונטערשטרייכן דעם תלמו־דישן מאמר „מצוות בטלות לעתיד לבוא". אַלעקסאַנ־דראָוו האָט געפירט קליינע קרייזלעך פון ישיבה־בחורים און געלייענט פאַר זיי לעקציעס. צווישן זיינע תלמידים און פאַרערער איז געווען דער רב ד"ר מנשה בנימין לעווין, מחבר פון „אוצר הגאונים", וואָס דער־מאָנט אַלעקסאַנדראָוון צום גוטן אין זיינע זכרונות.

אין יאָר תר"ע (1910) איז צווישן די פרומע קרייזן אויפגעקומען אַ באַוועגונג צו „באַנייען די קרוין פון דער תורה" און מען האָט אָנגעהויבן פירן אַ ברייטע אַגיטאַציע צו לערנען תורה. לויט דער איניציאַטיוו פון הרב חיים גראָדענסקי פון „מינסקער פלאָן" און דעם אדמו"רס זון מנחם מענדל שניאורסאָן, האָט מען געעפנט אַ שול „תפארת בחורים", וואָס הונדערטער קינדער האָבן ביז דער רעוואָלוציע דאָרטן געלערנט. אַ נייע ישיבה איז אַנטשטאַנען אין דער צייט צווישן רעוואָלוציע און מלחמה, אויף דער איניציאַטיוו פון הרב רובין „צו לערנען תורה אָרעמע־לייט", אָבער עס איז שוין קלאָר געווען, אַז די תקופה, ווען תורה לער־נען איז געווען דער לעבנס־תוכן פון אַלט און יונג, איז פאַרביי — און מיט דעם האָט זיך אין גאַנצן איבערגעאַנדערשט דאָס גייסטיקע פנים פון דער קהילה באָברויסק.

4. חסידות אין באָברויסק

געווען אין ליטע און פוילן שטעט דורכויס מתנג־דישע (די טיפישסטע פון זיי — סלוצק, באַענט פון באָברויסק). געווען אויך שטעט, וואָס זענען געשטאַנען אונטער דער השפעה פון חסידות. אין באָברויסק איז תמיד געווען אַ מין גלייכגעוויכט צווישן אָט די צוויי גרויסע שטרעמונגען אין יידנטום און די אַ גלייכ־געוויכט האָבן סימבאָליזירט די צוויי גרויסע שולן אין שטאָט אויף דער שאָסיינאַיאַ גאַס — איינע קעגנ־איבער דער צווייטער; דער גרויסער בית־המדרש פון די מתנגדים, און קעגנאיבער דער גרויסער בית־המדרש פון די חסידים.

די באָברויסקער חסידים האָבן מיינסטנס געהערט צום שטראָם אין חסידות, וואָס האָט געהערשט אין ווייסרוסלאַנד, היינו, דער חב"ד־שטראָם. אין משך פון דריי דורות זענען געשטאַנען בראש פון די באָברויסקער חסידים דריי פערזענלעכקייטן, וואָס יע־דער פון זיי איז געווען פון די חב"ד־מנהיגים אין רוסלאַנד. אין אָנהייב פון 19טן יאָרהונדערט איז דאָס געווען הרב ברוך מרדכי עטינגאָ, אַ תלמיד פון אַלטן אדמו"ר; נאָך אים — ר' הלל פון פאַריטש, אַ מקורב צום מיטעלן אדמו"ר דוב שניאורסאָן און זיין יורש — ר' מנחם מענדל שניאורסאָן (דער „צמח צדיק"), און

צום סוף, אין די לעצטע יאָרן פון 19טן יאָרהונדערט און אין אָנהייב פון 20סטן יאָרהונדערט, ר׳ שמריה נח שניאורסאָן, זון פון דעם אדמו״ר יהודה לייב פון קאַפּוסט און דער פּערטער דור פונעם אַלטן אדמו״ר.

כאָטש די באָברויסקער חסידים זענען געווען אָנהענגער פון דער חב״ד־שיטה, האָבן זיי אָבער אויפגעהאַלטן זייערן אַן אייגענעם שטראָם; כידוע, איז דער הויפּט־שטראָם אין חב״ד געווען דער ליובאַוויטשער, וואָס זיינע גרינדער און גרונט־לייגער זענען געווען: דער זון פון אַלטן אדמו״ר דוב בער שניאורסאָן, וואָס האָט זיך באַזעצט נאָך זיין פאָטערס פּטירה (תקע״ג — 1813) אין שטעטל ליובאַוויטש; נאָך זיין טויט (אין יאָר תקפ״ח — 1828) האָט זיין איידעם מנחם מענדל שניאורסאָן ממשיך געווען זיין טעטיקייט. די אדמו״רים פון ליובאַוויטש האָבן זיך אויסגעצייכנט מיט זייערע אָרגאַניזאַציאָנעלע פּעולות — און זיי האָבן עס אויפגעהאַלטן די נשיאות פון דעם שניאורסאָן־הויז ביז היינטיקן טאָג.

אָבער אין דער ערשטער צייט פון חב״דישער חסידות זענען געווען אויך אַזעלכע, וואָס האָבן געהאַט באַוואָרענישן לגבי דער שליטה פון ליובאַוויטש. איינער פון די ערשטע פורשים, ר׳ אהרן הלוי הורוויץ, וואָס האָט זיך גערופן „ר׳ אהרן סטאַראָסעליער״ (געבוירן תק״ה — 1765, נפטר געוואָרן תקפ״ח — 1828), איז געווען פון די מקורבים צום אַלטן אַדמו״ר און נאָך זיין פּטירה ניט אָנערקענט דעם אויטאָריטעט פון זיין זון און געפּרוווט מקרב זיין די שיטה פון חב״ד פאַר דער שיטה פון דער מקורותדיקער חסידות — דער אוקראַינישער. נאָך זיין טויט האָט ער ניט איבערגעלאָזן קיין פּאַסיקן יורש, אָבער זיין שיטה, וואָס איז פאַרבליבן אין זיינע ספרים, איז געווען באַקאַנט אין די קרייזן פון חב״ד, און אַ טייל פון זיינע חסידים האָבן זיך ניט אומגעקערט נאָכן טויט פון זייער רבי צום ליובאַוויטש־הויז, נאָר אַוועק צום אדמו״ר פון קאידאַנאָוו.

און אַזוי געפינען מיר אין באָברויסק אַ „סטאַראָסעליער בית־המדרש״ אויפן נאָמען פון דעם מורד אין די שניאורסאָנס. געווען אויך אין שטאָט אַ קלענער קרייז פון קאַידאַנעווער חסידים.

כדאי אויך אָפּצומערקן, אַז ר׳ הלל פון פּאַריטש האָט זיך אויפגעפירט אין די לעצטע יאָרן לויטן מנהג פון אדמו״ר, און גאָר אַ סך פלעגן קומען „זיך שואל עצה זיין מיט אים סיי אין הימלישע ענינים און סיי אין וועלטלעכע פראַגן״. ווייזט אויס, אַז דאָס איז ניט געווען צום האַרצן די חסידים פון ליובאַוויטשער הויף, ווי דאָס קומט צום אויסדרוק אין די ווערטער פון ר׳ יצחק אייזיק הלוי, דעם האָמלער רב, וואָס ער האָט געזאָגט אויף ר׳ הלל פון פּאַריטש, כפי עס גייבן איבער די חסידים: „ביל פּאַכאַר אי סטאַל זנאַכאַר״ (ד. ה. געווען אַ פּויער און געוואָרן אַ רופא).

נאָך דער פּטירה פון „צמח צדיק״ האָט אָפּגעירשנט זיין כסא הרבנות זיין יינגערער זון ר׳ שמואל שניאורסאָן, אָבער ווייזט אויס, אַז אין באָברויסק האָט דער גרעסטער טייל פון די חסידים געהאַט אַ נטיה צו ר׳ יהודה לייב שניאורסאָן, וואָס האָט זיך באַזעצט אין קאַפּוסט, און נאָך דעם ווי עס איז נפטר געוואָרן ר׳ יהודה לייב (תרכ״ז — 1867), זענען זיי געגאַנגען מיט זיין זון, שלמה זלמן פון קאַפּוסט; אין עטלעכע יאָר אַרום האָבן זיי אַוועקגעזעצט אויפן כסא הרבנות זיין ברודער ר׳ שמריה נח שניאורסאָן — אַ דריי און צוואנציק יאָריקער יונגער־מאַן. נאָך דער פּטירה פון ר׳ שלמה זלמן אין יאָר תר״ס (1900) האָט שמריה נח אָנגעהויבן זיך נוהג זיין ווי אַן אדמו״ר, האָט געגרינדעט אַ ישיבה אין באָברויסק, און זיכער האָט ער מתכוון געווען צו שאַפן דאָ אַ צענטער פאַר חב״דער חסידות, וואָס זאָל זיך ניט האָבן צו שעמען פאַרן ליובאַוויטשער צענטער.

על כל פנים, האָט דער חסידישער עולם אין באָברויסק זיך ניט אָריענטירט אין די אַלע נגודים און סתירות צווישן זייערע מנהיגים און מורי־דרך. חב״דישע חסידות האָט ניט געשטעלט דעם טראָפּ אויף דער פּערזענלעכקייט פון דעם צדיק, נייערט אויף זיין תורה און שיטה. לגבי דעם חסידישן עולם האָט ר׳ שמריה פאַרקערפּערט אין זיך דעם אמתן קשר מיט דעם „הויז פונעם רבי״, דהיינו, דעם הויז פונעם אַלטן אדמו״ר, וואָס מיט אים איז חב״דישע חסידות געווען היסטאָריש פאַרבונדן.

צווישן די חסידים זענען, פאַרשטענדלעך, געווען פאַרשיידענע מדרגות און דרכים אין עבודת הבורא. אין די זכרונות פון ישראל קאָפּילאָוו, וואָס מיר האָבן אויבן דערמאָנט, ווערט באַשריבן דער באַזוך פונעם אדמו״ר ר׳ לייבעלע (יהודה לייב פון קאַפּוסט) אין באָברויסק. די חסידים, מיינסטנס אָנגעטאָן אין אַטלאַסענע קאַפּאָטעס, ברייטע גאַרטלען און שטריימלעך, זענען אַרויס אים מקבל פּנים זיין. ער איז געזעסן אין שטאָט קרוב אַ וואָך צייט, האָט געזאָגט תורה, גע־

דאַוונט מיט די חסידים און געבראַכט נייע נגונים. די פּאָליציי, וואָס האָט באַקומען „אין האַנט״, האָט זיך געמאַכט ניט זעענדיק די יידישע שמחה. דער רבי האָט אויפגענומען די, וואָס האָבן זיך געוואָנדן צו אים, גענומען פּדיונות און געטיילט ברכות. אַז ער האָט פאַרלאָזן די שטאָט, האָט ער איבערגעלאָזט נאָך זיך זכרונות און בענקענישן נאָך די דערהויבענע טעג, וואָס האָבן זיך געפילט אין שטאָט בעת ער האָט זיך דאָ אויפגעהאַלטן. צווישן די חסידים זענען געווען יחידים, באַרימטע און אָנגענומענע מיט זייער שטייגער לעבן אויך מחוץ פון באָברויסק. הרב י. ניסנבוים, אַ זון פון אַ מתנגדישער משפחה, באַשרייבט אין זיינע יוגנט־זכרונות ר׳ זלמן האַציסן (געמיינט ר׳ זלמן מאַרגאָלין) פון די שטאָט־גבירים, גבאי פון יידישן שפּיטאָל, וואָס פלעגט דאַווענען ביחידות אין בית־המדרש מיט אַזאַ דבקות און התלהבות, וואָס דאָס קינד האָט עס קיין מאָל ניט געזען. דער אדמו״ר יוסף יצחק שניאורסאָן פון ליובאַוויטש פלעגט דערציילן וועגן ר׳ אברהם פון באָברויסק, וואָס „האָט געהאַט אַ הדרת־פּנים און געווען אַ גרויסער בר־דעת אין נגלה און חסידות, און דערצו אַ בעל־מידות. זיין הדרת־פּנים איז געווען אַזאַ, אַז אַ פאַרגרעבטער מענטש האָט פּשוט געשעמט זיך צו קוקן אין זיין פּנים, באַזונדער ווען ער איז געווען פאַרזונקען אין עפּעס אַן ענין״.

קאַידאַנאָווער חסידות איז געווען, ווייזט אויס, פאַרשפּרייט צווישן די אָרעמסטע פאָלקס־שיכטן, און אין דעם געזעלשאַפטלעכן לעבן פון שטאָט איז זי כמעט ניט קענטיק געווען. די קאַידאַנאָווער האָבן זיך קאָנצענטרירט אַרום דעם קאַידאַנאָווער בית־המדרש. זיי האָבן זיך געפילט פאַרבונדן מיט די אדמו״רים ר׳ אהרן קאַידאַנעווער (נפטר געוואָרן אין 1897) און מיט זיין זון ר׳ יוסף (נפטר געוואָרן אין 1915). עס איז אויך געווען אין באָברויסק אַ בית־המדרש פון די ליאַכאָוויצער חסידים, אָנהענגער פון דעם אדמו״ר ר׳ נח פון ליאַכאָוויץ (נפטר געוואָרן אין יאָר 1920).

נאָך דער ערשטער רוסישער רעוואָלוציע אין 1905, ווען די תורה־ און רעליגיע־אינסטיטוציעס און באַגריפן האָבן זיך שטאַרק אַ טרייסל געטאָן אין באָברויסק, זענען די חסידי־חב״ד געווען די ערשטע, וואָס האָבן פאַרהאַלטן די סכנה. בראש פון די, וואָס האָבן זיך פאַרנומען איינצוהאַלטן דאָס רעליגיעזע יידנטום אין שטאָט, האָט זיך געשטעלט דער איינציקער זון פונעם אדמו״ר ר׳ שמריה נח — ר׳ מנחם מענדל שניאורסאָן. אין זיין רבישן הויף און אונטער זיין השפּעה האָט ממשיך געווען איר קיום די חב״דישע ישיבה, וואָס — ווי מיר האָבן אויבן דערמאָנט — איז געבליבן די איינציקע אין שטאָט. די חסידים האָבן אָפּגעהיט די טראַדיציאָנעלע חדרים און די תלמוד־תורות, אַז פרעמדע ווינטן — השכלה און ציוניזם — זאָלן ניט אַריינדרינגען אַהין. זיי האָבן אַפילו זיך ניט אָפּגעהאַלטן פון אָנווענדן מאָדערנע מיטלען: ווען פון ליובאַוויטש איז אַרויס דער רוף צו אָרגאַניזירן די חסידישע קינדער און יוגנטלעכע אין איין פאַרבאַנד, וואָס זאָל זיך קאָנצענטרירן אַרום דער חב״דישער קינדער־צייטונג „האח״ — איז די גרעסטע אָפּטיילונג פון אָט דער אָרגאַניזאַציע געשאַפן געוואָרן אין באָברויסק. די אָרגאַניזאַציע, וואָס האָט געציילט אַרום 350 קינדער און יוגנטלעכע, האָט זיך גערופן „אחי התמימים״.

אָט אַזוי האָט זיך די חסידות אין באָברויסק געראַנגלט מיט דעם נייעם גייסט פון דער צייט, וואָס צעשטערט דעם היכל פון אַלטן יידנטום, און געפּרוווט ראַטעווען וואָס ס׳האָט זיך געלאָזט אין יענער ביטערער צייט.

5. די צדקה־חברות און וווילטעטיקע אַנשטאַלטן

דאָס געזעלשאַפטלעכע לעבן אין באָברויסק האָט זיך אין 19טן יאָרהונדערט געדרייט אַרום פאַרשיידענע צדקה־חברות. אין שפּיץ פון די דאָזיקע חברות איז געשטאַנען די חברה „ביקור חולים״, וואָס, לפי דעם עדות־זאָגן פון איינעם פון די באָברויסקער שרייבער, „געדענקען ניט אַפילו די עלטסטע תושבים פון באָברויסק דעם טאָג, ווען מען האָט די חברה געגרינדעט״, אָבער נאָר אין יאָר 1863 האָבן זיך אַ נעם געטאָן די חשובע שטאָט־בעלי־בתים, בראש מיטן גביר מיכאל מאַרגאָלין, און אויסגעבויט אַ שפּיטאָל, וואָס האָט אָפּגעקאָסט אַ 4000 רובל. אין דעם דאָזיקן שפּיטאָל זענען אין 1890 געווען 28 בעטן און צוויי אָפּטיילונגען, איינע פאַר מענער און איינע פאַר פרויען. מען האָט אָנגעשטעלט אַ פעלדשער אַלס פאַרוואַלטער פונעם הויז און אַ דאָקטער פלעגט קומען צוויי מאָל אין טאָג. דער שפּיטאָל האָט געהאַט דרייצן חדרים „אַחוץ דער שול און באָד״. דער בודזשעט פון שפּיטאָל — 6000 רובל אַ יאָר, בערך — האָט מען געדעקט צום גרעסטן טייל פון דעם קאָראָבקע־שטייער. דער שפּי־

טאָל האָט זיך פאַרבונדן מיט אַן אַפּטייק, דעם גרעסטן אין שטאָט, ווו אָרעמע־לייט פלעגן באַקומען ביליק רפואות, לויט אַן אונטערשריפט פון דעם גבאי פון „ביקור חולים״. אגב, די דאָזיקע אַפּטייק איז פאַרברענט געוואָרן אין דער גרויסער שריפה אין 1874 און איז צוריק אויפגעבויט געוואָרן לויט דער איניציאַטיוו פונעם גביר מאַרגאָלין.

די „חברה־קדישא״, וואָס איז אַזוי אַלט געווען ווי די קהילה גופא, האָט זיך געפירט לויט דער אַלטער טראַדיציע, אירע גבאים, חברים און שמשים האָבן מיט זיך פאָרגעשטעלט אַ געשלאָסענעם קרייז און דער פינקס אירער „איז געהיים און פאַרהוילן, און ניט יעדער וואָס וויל, קען קומען און אַריינקוקן אין אים״. ווי מען דערציילט, האָבן זיך אַ סך אַפּיקורסים איינגעשריבן אין אים אונטערן מוראדיקן נאָמען קח״י („קבורת חמור יקבר״). די חברה־קדישא האָט געהאַט איר אייגענעם בית־מדרש און ווי מען איז זיך נוהג געווען אין אַלע קהילות ישראל, פלעגט די חברה איינאָרדענען אַ גרויסע סעודה ט״ו כסליו, אַ סעודה, וואָס איז געוואָרן אַ שם דבר אין שטאָט. ביי דער חברה־קדישא איז געווען אַ „חברה־לוויה״, וואָס די מיינסטע חברים אירע זענען געווען „מענטשן פון דער נידעריקסטער מדריגה, ווי בעל־מלאכות און אַרבעטער״. די חברה איז געגרינדעט געוואָרן אין מיטן 19טן יאָרהונדערט. נאָך דעם ווי מען האָט אַנטדעקט געוויסע פּגמים אין דער אַרבעט פון דער חברה־קדישא, וואָס אירע שמשים האָבן אָפט פאַרנאַכלעסיקט און „ווינטערצייט, ווען זיי האָבן געהאַט אַ סך אַרבעט, פלעגן זיי באַגראָבן צוויי אין איין קבר, און אַ סך קינדער האָט מען געפונען אויפן בית־עלמין אין קופּעס שניי.״ מיטגלידער פון דער „חברה־לוויה״ פלעגן, לויט דער ריי, גיין זיך מטפל זיין מיט די מתים. „די מיטגלידער פון דער חברה קומט כבוד און לויב פאַר זייער פלייס און געשיקטקייט — שרייבט איינער אַ באָברויסקער אין יאָר 1890 — וואָרעם ווען עס שטאַרבט ווער, וואַרפט אַוועק דער שניידער זיין נאָדל, דער שוסטער לייגט אַוועק זיין קאָפּול און זיי לויפן צו זייער הייליקער אַרבעט צו טאָן דעם מת דאָס רעכט. ווען די חברה־קדישא וואָלט געדאַרפט דינגען מענטשן און צאָלן זיי, וואָלט די הוצאה געווען זייער אַ גרויסע״.

צווישן די לאַנגיאָריקע און גערן געזעענע חברות אין שטאָט איז געווען „לינת הצדק״, וואָס אירע מיטגלידער האָבן פרייוויליק זיך געמאָלדן צו נעכטיקן אין די הייזער פון אָרעמע קראַנקע, עלנטע אָדער פאַרלאָזענע.

אין תרמ״ב (1882) האָט מען געגרינדעט אין באָברויסק אַ „חברה גמילות־חסדים״. דער איניציאַטאָר איז געווען ברוך גאַלאַנט, וואָס האָט בייגעשטייערט 1000 רובל, צום אָנדענק פון זיין יונג־פאַרשטאָרבענער טאָכטער, צו גרינדן אַ חברה גמילות־חסדים. צו אים זענען צוגעשטאַנען אַנדערע גבירים מיט חיים בועז ראַבינאָוויטש בראש. לויט די תקנות פון דער חברה האָט מען געגעבן הלוואות פון 10 ביז 100 רובל אויף משכנות פון זילבער און גאָלד אָדער אויף ערבות פון זיכערע מענטשן. די אַנטלייער האָבן אויסגעצאָלט דעם חוב אין וועכנטלעכע ראַטעס במשך פון 25 וואָכן. די חברה האָט אַ סך געהאָלפן די אָרעמע־לייט פון שטאָט און אַ ביסל באַשרענקט די טעטיקייט פון די פּראָצענטניקעס, וואָס האָט באַזונדער שווער געטראָפן די קרעמער און קליינע בעלי־מלאכות.

אין יאָר תרמ״ג (1883) האָט חיים בועז ראַבינאָוויטש געגרינדעט אַ מושב זקנים־הויז צום אָנדענק פון זיין מוטער רבקה. אין הויז איז געווען אָרט פאַר 18 זקנים און 8 זקנות. אויך דער אנשטאַלט איז בעיקר אויסגעהאַלטן געוואָרן פון די קאָראָבקע־שטייערן, מיט אַ צוגאָב־ביישטייער פון דעם גרינדער.

איינער פון די באַשטענדיקע צדקה־אויפטוען אין שטאָט איז געווען צו באַזאָרגן מיט כשר עסן די יידישע סאָלדאַטן, וואָס האָבן זיך אין אַ גרויסער צאָל געפונען אין דער פעסטונג, באַזונדער בעת די מאַנעוורעס אין די זומער־חדשים. די גרינדונג פון דער חברה האָט זיך אַ געוויסע צייט אָפּגעהאַלטן צוליב דער קעגנערשאַפט פון דער אָרטיקער מיליטערישער מאַכט, אָבער נאָך אַ השתדלות אין די הויכע פענצטער האָט מען באַקומען די געהעריקע דערלויבעניש, און אין יאָר תרמ״ב (1882) איז אויפגעקומען די חברה, לויט דער איניציאַטיוו פון די גבירים דוב בער עטינגער, יוסף קאַצענעלסאָן און שמחה מאַרגאָלין. אַ 150 סאָלדאַטן האָבן געגעסן אין אַ כשרן רעסטאָראַן ווינטערצייט און אַ 300 זומער־צייט. די חברה האָט זיך אויסגעהאַלטן פון מיטגליד־באַשטייערונגען און לאָטעריעציונגען, וואָס האָבן אַריינגעטראָגן אַרום 600 רובל אַ יאָר. איינער פון די הויפּט־עסקנים אין דער חברה איז געווען יחזקאל לעווין, אַ פּשוטער בעל־בית, וואָס האָט זיך איבערגעגעבן דער אַרבעט און איר אָפּגעגעבן זיין גאַנצע פרייע צייט.

צוויי תלמוד־תורה־חברות זענען געווען אין שטאָט — איינע פאַר חסידים, די צווייטע פאַר מתנגדים. אין דער חסידישער תלמוד־תורה, וואָס האָט זיך אויך גערופן „ת״ת־ספרדים״, זענען אין 1890 געווען 6 מלמדים און אַ 130 תלמידים, איינגעטיילטע אין דריי כיתות. חוץ למודי־קודש האָט מען צוויי שעה אין טאָג געלערנט אויך די וועלטלעכע לימודים — אַ שעה העברעישע און רוסישע קאַליגראַפיע, אין דער פרי, און אַ שעה רוסיש און חשבון, אין אָוונט. די דאָזיקע לימודים זענען אַריין אין פּראָגראַם אויף דער פאָדערונג פון דער מאַכט, ווי אַ תנאי צו עפענען די תלמוד־תורות. די גבאים האָבן געפּרוּווט משפּיע זיין אויף דעם לערער, ער זאָל נעמען דעם געהאַלט און ניט קומען לערנען, אָבער דאָס איז זיי ניט געלונגען. דער לערער, אַ מענטש אַן איבערגעגעבענער צו זיין אַרבעט, האָט דערפילט זיין אויפגאַבע און פלעגט טאָג־טעגלעך קומען מרביץ־תורה זיין.

די תלמוד־תורה פון די מתנגדים איז געווען אַ קלענערע (4 מלמדים און 65 תלמידים).ביידע תלמוד־תורות האָבן זיך אויסגעהאַלטן פון נדבות, וואָס יחידים האָבן געגעבן, פון צדקה־קאַסעס, פון די „מי שברך״־געלטער אין די שולן, פון נדרים אויף בריתן און חתונות, אויך פון די צוגאָב־באַשטייערונגען פון די מיטגלידער.

אין יאָר תרל״ה (1875) האָט די גבירטע צביה לאָזינסקי „מיט דער הילף פון נאָך צוויי־דריי פרויען״ געגרינדעט אַ חברה „מלביש ערומים״. די חברה האָט צונויפגעקליבן אין שטאָט מלבושים פאַר אָרעמע־לייט. אַ קליינע חברה „לחם אביונים״ האָבן געגרינדעט די שוחטים פון דער קהילה. ביידע חברות האָבן געפירט אַ גאָר באַשרענקטע טעטיקייט און האָבן ווייט ניט באַפרידיקט די באַדערפעניש פון די שטאָט־אָרעמע־לייט.

געווען אויך אין באָברויסק חברות תהילים, חברות ש״ס (כמעט אין יעדער בית־מדרש) און פאַרשיידענע חברות פון אַרבעטער און בעלי־מלאכות (שניידער־חברה, שוסטער־חברה, סטאָליאַרעס־חברה, טרעגערס־חברה אאַז״וו). יעדע פון זיי האָט געהאַט איר אייגענעם בית־המדרש אָדער, לכל הפחות, אירן אַ „מנין״.

אין יאָר תרמ״ח (1888) האָבן עטלעכע חשובע שטאָט־בעלי־בתים זיך פאַרנומען צו שאַפן אַ „צדקה־גדולה־קאַסע״, כדי צו פאַרטיילן צווישן די אָרעמע־לייט, וואָס גייען איבער די הייזער, די נדבות פון בעלי־בתים יעדן חודש. די כוונה פון די גרינדער איז געווען: אַ סוף צו מאַכן צו דעם גיין איבער די הייזער און געבן שטיצע נאָר די, וואָס נייטיקן זיך באמת. אָבער דער רב שמריה נח שניאורסאָן איז געווען קעגן דעם, ווייל „אויב די אָרעמע־לייט וועלן אויפהערן טרעטן איבער די הייף פון די נדיבים, וועלן זיי מיט דער צייט פאַרגעסן ווערן פון האַרצן ווי טויטע, און דער באַדייט פון מיטלייד און רחמנות וועט פאַרנעפּלט ווערן אין האַרצן פון די געבער״.

זומער תרנ״ג (1893), בעת אַן עקאָנאָמישער קריזיס האָט געהערשט אין שטאָט, האָבן עטלעכע רייכע יונגע־לייט אין שטאָט, בראש מיט אברהם דב שניאור־סאָן, יוסף קליינערמאַן און אַדוואָקאַט אליהו גינזבערג, אויפגעשטעלט אַ ביליקע קיך, ווו מען האָט אַרויסגע־געבן מיטאָגן גאָר ביליק — פאַר דריי קאָפּיקעס אַ מיטאָג אָן פליישׁ און פאַר 5 קאָפּיקעס מיט פליישׁ. די אַרבעט פון קעכינס און קעלנערקעס האָבן אויף זיך גענומען באָברויסקער פרומע ווייבער. די קיך האָט עקסיסטירט אַ סך יאָרן און אַרום איר האָבן זיך קאָנ־צענטרירט די ציוניסטישע קרייזן אין שטאָט.

אַחוץ דעם אַלעם האָבן די רייכע לייט פון שטאָט געגעבן צדקה פּריוואַט, געטיילט געלט, עסנוואַרג, מלבושים, האָלץ צום הייצן א״א. באַזונדער האָט זיך מיט דעם אויסגעצייכנט דער גביר חיים בועז ראַבינאָ־וויטש. צו אים אין שטוב פלעגן יעדער ערב שבת שפּאַנען אָרעמע־לייט פון דער שטאָט און אומגעגנט צו באַקומען חלות און אַנדערע שפּייזן לכבוד שבת.

אָנהייב צוואַנציקסטן יאָרהונדערט האָבן די משכי־לים פון שטאָט אָנגעהויבן זוכן נייע וועגן פון הילף פאַר דער שטאָט־אָרעמקייט. דער ערשטער שריט איז געווען דער מנהג, וואָס מען האָט איבערגענומען פון די קריסטן, איינצואָרדענען פילאַנטראָפּישע אָוונטן. אַזעלכע אָוונטן פלעגן איינאָרדענען פון צייט צו צייט נאָך אין די אַכציקער יאָרן די אָפיצירן פון פעסטונג, און די פאַרמעגלעכע שטאָט־תושבים האָבן געמוזט קויפן בילעטן, מחמת דער ממונה אויף דעם בילעטן־פאַרקויף איז געווען ניט קיין אַנדערער נאָר דער פּאָליצמייסטער אַליין. די הכנסות פון די אָוונטן פלעגן גיין פאַר די אָרעמע־לייט פון דער גוישער באַפעלקע־רונג און דאָס האָט אַרויסגערופן פאַרדראָס און פאַר־ביטערונג צווישן דער יידישער באַפעלקערונג, ביז יידישע יונגע־לייט האָבן אַליין אָנגעהויבן איינאָרדענען אַזעלכע אָוונטן לטובת די יידישע צדקה־חברות. „עט־

לעצע מאָל אין יאָר — שרייבט ד״ר א. פּאַפּיערנאַ — פלעגט אין יעדער חברה אויסברעכן אַ קריזיס. די קאַסע איז פּוסט געוואָרן און מען האָט געמאַכט הלוואות, וויפל עס האָט זיך געלאָזט — דעמאָלט פלעגט מען איינאָרדענען אַן אוונט אָדער אַ פאַרשטע־לונג. און ווייל אַזעלכע קריזיסן זענען געווען ניט ווייניק, איז אויך די צאָל צדקה־אָוונטן געווען ניט ווייניק, על כל פּנים, ניט ווינציקער ווי אַ 12—15 אַ יאָר״.

אָבער אויך די אַלטע צדקה־שיטות, וואָס זענען געווען אַ טראַדיציע פון דורות, האָבן זיך איינגעהאַלטן אין דער נייער צייט. נאָך אין יאָר תר״ס (1900) „האָבן פרויען פון שטאָט געגרינדעט אַ צדקה־חברה צו באַזאָרגן אָרעמע־לייט מיט האָלץ צום הייצן און אַזוי אָרום ניט דערלאָזן דערצו, אַז די פּויערים זאָלן אויפשרויפן דעם פּרייז פון האָלץ מיטן אָנקום פון ווינטער״.

6. די השכלה־באַוועגונג אין באָברויסק

די השכלה, וואָס אירע ערשטע קנאָספּן האָבן אויפגעבליט אין אָנהייב פון 19טן י״ה, — ס׳רוב אין די גרעסערע שטעט פון תחום־המושב — איז מיט אַ פאַרשפּעטיקונג אָנגעקומען קיין באָברויסק. רבנות און חסידות האָבן זיך שטאַרק איינגעפעסטיקט אין שטאָט און זיך געראַנגלט מיט יעדן גילוי פון אַפּי־קורסות און אָפּנייג פון דרך־הישר.

דאָס לעבן האָט אָבער געטאָן זיינס. פאַר מענטשן פון מסחר און אויך אַנדערע באַרופן איז שוין אומ־מעגלעך געווען ניט צו קענען די לאַנד־שפּראַך, אַ ביסל חשבון אדג״ל און נאַטירלעכערהייט האָט זיך אָנגענומען די מיינונג, אַז סוחרים, אונטערנעמער, זייערע זין און אָנגעשטעלטע, איז דערלויבט צו לער־נען די וועלטלעכע למודים, וואָס זענען נייטיק פאַר זייערע אונטערנעמונגען. „זיי, די קינדער פון די רייכע לייט — שרייבט י. ל. קאַצענעלסאָן אין זיינע זכרו־נות — קען מען נאָך דאָס מוחל זיין. קענען רוסיש איז אַ סגולה צו פּרנסה און צוליב פּרנסה איז אַלץ דערלויבט״. שוין אין יאָר תר״ו (1846) געפינען מיר, אַז דער שרייבער, משכיל און דערציער אַהרן מרדכי גינזבורג פון ווילנע איז געבעטן געוואָרן צו שיקן צום „הנגיד המשכיל״ צבי לאַנדוי פון באָברויסק „אַן ערנסטן און גוטן מלמד פון לשון קודש און תלמוד אויך פון רוסיש און דייטש״. גינזבורג האָט רעקאָמענדירט דעם געבילדעטן שרייבער וואָלף (זאב) קאַפּלאַן.

אויף דער דערציונג פון די טעכטער האָט מען כלל וכלל ניט מקפּיד געווען און שטיצנדיק זיך אויף דברי חז״ל „כל המלמד את בתו תורה כאילו מלמדה תפלות״, האָבן זיי מתיר געמאַכט לערנען זיי שפּראַכן און וועלטלעכע למודים. זיי האָבן ניט פאַרשטאַנען, אַז דורך דעם צעשטערן זיי די יידישע טראַדיציע, ווייל גראָד די־אָ טעכטער זענען די ערשטע פאַר־שלעפּט געוואָרן מיטן שטראָם פון השכלה און אַסימי־לאַציע אין זייערע עקסטרעמסטע פאָרמען. „די טעכ־טער פון די רייכע לייט — ווייזט אָן י .ל. קאַצענעל־סאָן — האָבן שוין אין די זעכציקער יאָרן זיך אַליין גענומען אַ היתר צו לערנען פרעמדע שפּראַכן״.

מען האָט אויך אין באָברויסק ניט מקפּיד געווען אויף משכילים פון די גבירישע קרייזן און העכערע באַאַמטע, כל־זמן זיי האָבן בפרהסיה ניט איבערגע־טראָטן די גרענעצן פונעם אָנגענומענעם לעבנס־שטייגער. אַזוי, למשל, האָט אין באָברויסק געוווינט יעקב קאַצענעלסאָן (געשטאָרבן אין 1878), איינער פון די ערשטע משכילים אין רוסלאַנד, אַ פריינד און חבר פון אהרן מרדכי גינזבורג (1795—1846), וואָס האָט איבערגעשריבן די כתבים פון זיין גרויסן לערער און מיטגעהאָלפן צו פאַרעפנטלעכן זיי. וועגן יעקב קאַ־צענעלסאָן דערציילט י. ל. קאַצענעלסאָן — זיינער אַ קרוב — אַז ער איז געווען דעמאָלט דער איינציקער אין שטאָט, וואָס האָט אויפגעהויבן די פאָן פון השכלה, ניט מורא האָבנדיק פאַר לשון־הרע: „...ער איז געווען אַ גוטהאַרציקער און איידעלער מענטש, אַ פלינקער שרייבער אין העברעיש און אַן אמתער ירא־שמים. במשך פון די צוויי יאָר, וואָס איך בין געווען אַ בן־בית אין זיין הויז, איז ניט געווען קיין איין טאָג ער זאָל ניט דאַווענען בציבור און ניט לערנען משניות נאָכן דאַווע־נען — און דאָך האָט מען אים געהאַלטן פאַר אַן אַפּיקורוס, נאָר דערפאַר, ווייל ער האָט ליב געהאַט די העברעישע שפּראַך און ווייל זיין ווייב און זיינע קינדער האָבן גערעדט דייטש און געשפּילט פּיאַנאָ״.

יעקב קאַצענעלסאָן האָט באַזאָרגט פאַרבאָרגענער־הייט מיט השכלה־ביכער די וואָס האָבן זיי געוואָלט לייענען, און אַזוי אָרום האָט י. ל. קאַצענעלסאָן גע־לייענט „אהבת־ציון״ פון א. מאַפּו און „הריסות ביתר״ פון ק. שולמאַן.

אַזאַ פאַרבאָרגענער משכיל איז אויך געווען דער

גביר ר׳ יהודה בן ר׳ יחיאל (יודקע יחיאלס), וואָס האָט פאַר זיין געלט אויסגעבויט אַ בית־מדרש, ווו עס האָבן געדאַוונט די חשובע בעלי־בתים פון די ליובאַוויטשער חסידים. אין זיין הויז זענען געווען „צוויי גרויסע חדרים, וואָס אַלע ווענט זענען געווען פאַרשטעלט מיט שיינע הילצערנע שענק, פולע מיט ספרים פון דיל ביזן סופיט". צווישן די ספרים האָט דער ישיבה־בחור י. ל. קאַצענעלסאָן געפונען אין יאָר 1861 ניט בלויז דעם „כוכבא דשביט" פון ח. ז. סלאָנימסקי (אויף לערנען אַסטראָנאָמיע האָבן געקוקט דורך די פינגער אַפילו די גרעסטע קנאים, ווייל דאָס איז דאָך פאַרבונדן, כלומרשט, מיט אויסרעכענען די צייטן און מסדר זיין דעם יידישן לוח), נאָר אַפילו דעם „התעודה בישראל" פון דעם „גרעסטן אַפיקורוס אין דעם דור", יצחק בער לעווינזאָן. אונטער דער השפעה פון אָט די שרעקלעכע ביכער האָט י. ל. קאַצענעלסאָן אָרגאַניזירט אַ קרייז יוגנטלעכע, וואָס דער „התעודה בישראל" איז געווען זייער קאָראַן. זיי האָבן פלייסיק געלערנט תנ״ך, דקדוק פון דער העברעישער שפּראַך און איר מליצה. זיי האָבן אויך גענומען פאַר אַ לערער „זלמן דעם שרייבער" — אַ יונגער מאַן, וואָס האָט חתונה געהאַט מיט אַ באָברויסקער מיידל און האָט זיך מפרנס געווען פון דעם וואָס ער האָט געלערנט די נגידישע קינדער „שרייבן רוסיש מיט אַ שיינעם געקינצלטן כתב" און געגעבן זיי רוסישע לעקציעס אַ שעה אָדער צוויי יעדן טאָג.

דאַקעגן, האָבן די יידן אין באָברויסק געקעמפט קעגן יעדן פּרווו אויסצוברייטערן די תחומים פון השכלה און פאַרשפּרייטן זי צווישן פאָלק. אין פרילינג תרי״ג (1853) האָט די רוסישע מאַכט געעפנט אין באָברויסק, ווי אין אַנדערע גרעסערע שטעט פון מינסקער גובערניע, אַ יידישע „רעגירונג־שול" מיט אַ רוסישן אינספּעקטאָר און איין אָדער צוויי לערער, וואָס האָבן געענדיקט דעם ווילנער לערער־סעמינאַר. דעם בודזשעט האָט מען געדעקט פון די קאָראָבקע־געלטער. די אָפיציעלע ציפערן — וואָס זענען תמיד געווען איבערגעטריבן — ווייזן אונדז, אַז אין לערניאָר 1856/57 האָבן געלערנט אין דער שול 35 תלמידים און סוף 1863/64 האָט זייער צאָל דערגרייכט ביז 42. א. י. פּאַפּערנאַ שרייבט, אַז אין יאָר תרכ״ב (1862) האָבן אין דער שול געלערנט ניט מער ווי 20 תלמידים און „אויך זיי פון די אָרעמע שיכטן, יתומים און גאַסן־קינדער, וואָס זענען געפאַלן צו די טירן פון דאָזיקן הויז, ווי צו אַ שוץ־און אַנטרינונג־הויז פון זייער אָרעמקייט און נויט". אין יענעם יאָר האָבן די לערער זיך באַמיט צו העכערן דעם ניוואָ פון די למודים און אויך געעפנט אַ נאָכמיטאָג־שיכט. אַ דאַנק דעם האָט זיך די צאָל תלמידים פאַרטאָפּלט און דערגאַנגען ביז 40, אָבער קיין מאָל ניט דערגרייכט צו דער צאָל 70, ווי עס ווערט אָנגעגעבן אין דער אָפיציעלער סטאַטיסטיק פון יענעם יאָר. אויך דאָס באַשטימען אַלס נייעם פאַרוואַלטער שאול ווײַנשאָל האָט ניט געראַטעוועט דעם מצב.

וועגן דער באַציונג פון דער באָברויסקער קהילה צו דער רעגירונג־שול זאָגט עדות דער פאַקט, וואָס להיפוך צו אַנדערע קהילות האָט זיך אין באָברויסק ניט געפונען קיין איינער פון די אָנגעזעענע שטאָט־בעלי־בתים און גבירים, וואָס זאָל איינשטימען צו נעמען אויף זיך די פונקציע פון אַ „בכבודיקן אויפזעער" (פּאָטשאָטני בליוסטיטעל) איבער דער שול. אָנצונעמען אָט דעם בכבודיקן אַמט האָט די אָרטיקע מאַכט געפאָדערט פון די רייכע יידן און סוחרים, אָבער דאָס איז איר ניט געלונגען.

אין 1869 האָט באַזוכט באָברויסק דער באַרימטער משכיל פון מינסק יעקב געמייזע. אין אַ בריוו צום „המליץ" קלאָגט זיך גערמייזע אויף די באָברויסקער יידן, וואָס האָבן פיינט די השכלה און זייערע פאַרערער, „זיי האָבן נאָך ניט געעפנט זייערע אויגן, צו זען וואָס די צייט פאָדערט פון זיי, פאַר זייער טובה וועגן און זייער גליק". ער דערציילט וועגן שטרענגער השגחה אויף די וואָס זענען מזלזל אין תפילה בציבור, וואָס לייענען השכלה־ביכער און דער המון רופט זיי „היינטיקע", ער האַלט, אַז „בכלל שטייט די שטאָט באָברויסק צען גראַד נידעריקער פון מינסק", פאַרשטייט זיך, וואָס שייך דעם דערפאָלג פון דער השכלה אין אָט די צוויי שטעט.

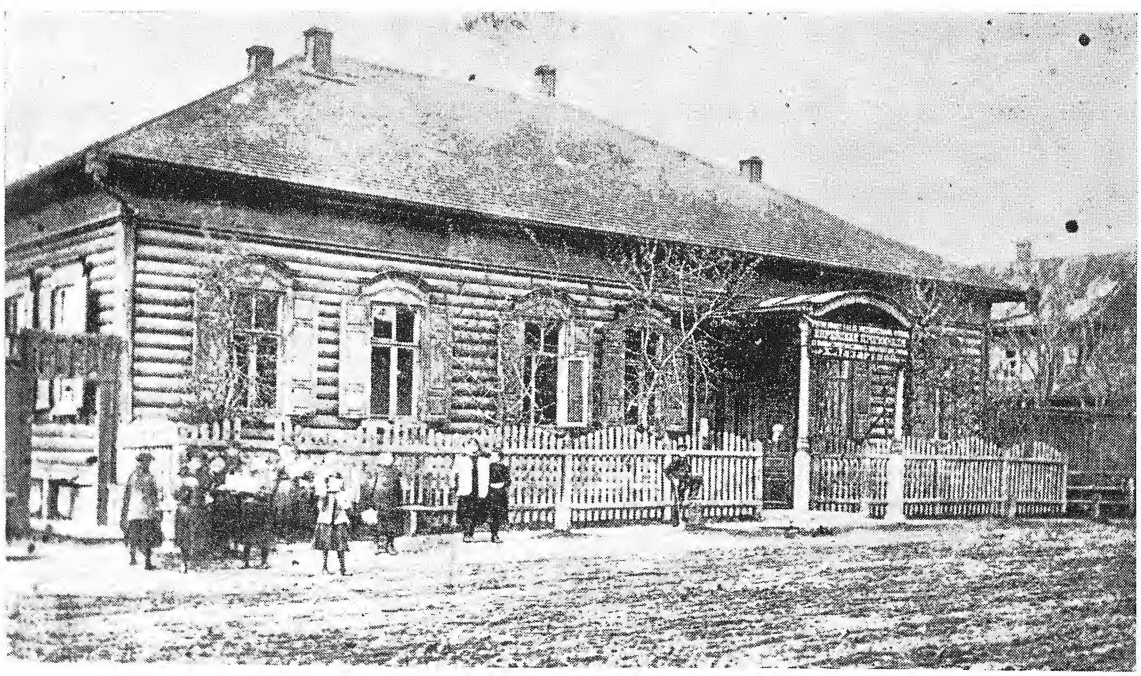
אין 1865 איז דורך דער מאַכט געעפנט געוואָרן אין באָברויסק אַ ספּעציעלע שול, ווו מען האָט געלערנט רוסיש און אַ ביסל חשבון. אַזעלכע שולן האָט מען געעפנט אין ליטע נאָכן דערדריקן דעם פּוילישן אויפשטאַנד; די כוונה איז געווען, אויסצולערנען יידן, ווי ווייט מעגלעך שנעל, די רוסישע שפּראַך, כדי צו מאַכן זיי פאַר אַ רוסיפיקאַטאָרישן פאַקטאָר אין אָט דעם ראַיאָן, ווו די פּוילישע קולטור האָט נאָך געהאַט אַ גרויסע השפּעה. די לימודים זענען פאָרגעקומען נאָך מיטאָג, צוויי־דריי שעה אין טאָג. למעשה, איז דאָס גע־

ווען אַ צוגאָב צו די לימודים אין „חדר". די קאַרעס־פּאָנדענטין פון „הכרמל" גיט איבער, אַז דער רוב פון די 30 תלמידים, וואָס האָבן געלערנט אין דער נייער שול, זענען געווען „קינדער פון אַנגעזעענע און רייכע יידן פון שטאָט".

אָבער ווי אין גאַנץ רוסלאַנד, איז אויך אין באָב־רויסק געקומען דער גרויסער קריזיס, וואָס שייך דער באַציונג פון דער יידישער באַפעלקערונג צו דער רוסישער שול אין די זיבעציקער יאָרן. דער אָ קריזיס איז, כידוע, געווען פאַרבונדן מיטן איינפירן דאָס גע־זעץ פון אַלגעמיינעם מיליטער־דינסט אין רוסלאַנד (1874), וואָס האָט געגעבן גרויסע פריווילעגיעס מענטשן מיט רוסישער בילדונג און דערעיקרשט — קירצערע מיליטער־דינסט. איז געוואָרן הפקר פּעט־רישקע! אַפילו אין עקסטרעמע רעליגיעזע קרייזן האָבן זיך געמערט די „צוים־ברעכערס". אין 1878 איז אַ פּריוואַטער שול־אייגנטימער, צירעלסאָן, מודיע דער „חברה מפיצי ההשכלה" אין פּעטערבורג, אַז ער האָט אַריבערגעפירט זיין פּריוואַטע שול פון באָריסאָוו אין באָברויסק און ער בעט, אַז די חברה זאָל אים שטיצן, ווי אין די פריערדיקע יאָרן. דער בריוו איז געווען באַ־גלייט מיט אַ רעקאָמענדאַציע פון דעם אינספּעקטאָר איבער די שולן אין מינסקער גובערניע — און די „חברה מפיצי ההשכלה" האָט באַשלאָסן ווייטער געבן

דער שול איר יערלעכע שטיצע פון 100 רובל. פיר יאָר נאָך דעם הערן מיר שוין וועגן אַ פּריוואַטער שול פון לאַזאַרעוואַ, וואָס אויך זי האָט באַקומען שטיצע פון דער „חברה מפיצי השכלה". להיפוך צו די רעגירונג־שולן זענען די פּריוואַטע לערן־אַנשטאַלטן געווען באַ־שטימט פאַר די קינדער פון דעם רייכערן און מיטעלן קלאַס.

אין יענע יאָרן לערנען שוין יידישע קינדער אין די „מלוכישע פּראָגימנאַזיעס". אין יאָר 1880 שרייבט מען פון באָברויסק צום יידיש־רוסישן זשורנאַל „ראַזסוויעט", „אַז די קאָנסערוואַטאָרן, וואָס האָבן גע־קוקט אויף אייראָפּעישער בילדונג ווי אויף אַ צרה, וואָס מען דאַרף אויסמיידן, גיבן איצט אָפּ זייערע קינ־דער אין די אַלגעמיינע שולן. די פּאַרמעגלעכע שיקן זייערע קינדער אין דער אָרטיקער פיר־קלאַסיקער פּראָגימנאַזיע, וואָס עקסיסטירט דאָ שוין אַ סך יאָרן". די, וואָס האָבן געענדיקט די גימנאַזיע, זענען געווען געצוווּנגען — אויב זיי האָבן געוואָלט ממשיך זיין זייער לערנען — אַוועקצופאָרן אין די נאָענטסטע גו־בערניאַלע שטעט מינסק אָדער מאָהילעוו. אין יאָר 1881, הערן מיר, האָבן די פּראָגימנאַזיסטן געשאַפן אַ הילפס־קאַסע, „כדי צו העלפן אָרעמע קינדער, זין פון זייער רעליגיע, אַרויפצוגיין אויפן וועג פון השכלה". זיי האָבן געעפנט אַ קליינע ביבליאָטעק פון פאַרשיי־

בית־ספרה (הפרוגימנאַזיה) של לאַזאַרבה

די פּראָגימנאַזיע פון לאַזאַרעוואַ

דענע לערן־ביכער און פֿאַרטיילט, ווייזט אויס, צווישן אָרעמע ייִנגלעך, וואָס שטרעבן צו בילדונג.

פֿון יאָר צו יאָר איז גרעסער געוואָרן די צאָל תּלמידים אין די רוסישע שולן — מלוכישע און פּריוואַטע. אין 1886 זענען שוין צווישן די 176 תּלמידים אין דער אָרטיקער פּראָגימנאַזיע געווען 36 ייִדן. די פּראָצענט־נאָרמע, וואָס האָט באַגרענעצט דעם פּראָצענט ייִדן אין די מענער־שולן, האָט פֿאַרקלענערט זייער צאָל, אָבער דער נאָכפֿרעג האָט גורם געווען אַן אָנבאָט; אין שטאָט האָט זיך געעפֿנט אַ פּריוואַטע גימנאַזיע, און באָברויסקער זין און טעכטער זענען געפֿאָרן זיך לערנען אויך אין אַנדערע שטעט, ווו עס איז, צוליב פֿאַרשיידענע סיבות, ניט פֿאַרפֿולט געוואָרן די פּראָצענט־נאָרמע. די גימנאַזיע איז געוואָרן דער דרך־המלך פֿון דער ייִדישער יוגנט, די קינדער פֿונעם מיטעלן און פֿאַרמעגלעכן שטאַנד.

די אָ יוגנט האָט ביזן צען־יאָריקן עלטער געלערנט אין „חדר" און שפּעטער אַריבער אין דער רוסישער גימנאַזיע, וואָס האָט פֿאַרטראָטן די ישיבה; דאָס איז געווען אַ טענדענץ, וואָס איז אָנגעגאַנגען אין ברייטע קרייזן, און אַפֿילו די גאָר פֿרומע האָבן געשיקט זייערע זין אין גימנאַזיע און געקוקט דורך די פֿינגער אויף דעם, וואָס דאָרטן וועלן זיי שרייבן אום שבת. גרעסער איז געווען דער כּוח פֿון דער גימנאַזיע, אין יענער צייט פֿון יעדער איסור און רעליגיעזער אָדער נאַציאָנאַלער אָפּצוימונג.

אין די נײַנציקער יאָרן פֿון 19טן יאָרהונדערט קריסטאַליזירט זיך שוין אויס אַ גרופּע ייִדיש־רוסישע אינטעליגענטן, מיט דעם ציין־דאָקטער בענעדיקט געצאָוו בראש, וועלכער איז געקומען אין באָברויסק פֿון אַן אַנדער שטאָט. ביי געצאָוון אין הויז פֿלעגן זיך די נייע אינטעליגענטן צונויפֿזאַמלען אין די אָוונטן, שמועסן דער עיקר וועגן די מיטלען צו פֿאַרשפּרייטן השכּלה און די רוסישע שפּראַך צווישן דער יוגנט, וועגן אַרויסהעלפֿן פֿעיקע אָרעמע קינדער און יוגנטלעכע, וועגן גרינדן אַ פֿאָלקס־ביבליאָטעק אאז"וו. דער דאָזיקער אינטעליגענטן־קרייז איז אין זיין מערהייט געווען מעסיק און ליבעראַל, זיין השפּעה איז כּסדר געוואַקסן אין אָנהייב פֿון 20סטן י"ה.

7. אָנהייב פֿון טעאַטער אין באָברויסק

ווי אַ בולטע אַנטפּלעקונג פֿון דער נייער צייט דאַרף מען זען אין דעם אינטערעס, וואָס די באָברויסקער ייִדן האָבן אַרויסגעוויזן, אָנהייבנדיק פֿון סוף 19טן יאָרהונדערט, צום טעאַטער. היות באָברויסק איז געווען אַ קאָנצענטריר־פּונקט פֿון טויזנטער סאָלדאַטן און הונדערטער העכערע מיליטער־לייט, פֿלעגן אַמאָליקע זעלנער־טרופּעס פֿון צייט צו צייט איינאָרדענען אָוונטן פֿאַר ווילטעטיקע צוועקן; די פֿאַרמעגלעכע ייִדן זענען געווען געצוווּנגען צו קויפֿן בילעטן, כּדי ניט איינצורייסן מיט די מאַכט־האָבער, און אַ טייל פֿון זיי אָדער זייערע פֿאַמיליע־מיטגלידער האָבן אַפֿילו באַזוכט די אָוונטן. רוסישע טעאַטער־טרופּעס האָבן גאָר אָפּט באַזוכט די שטאָט, צווישן זיי די בעסטע פּראָווינציעלע טרופּעס, און אין די זומער־חדשים — בעת פּעריען־צייט אין די הויפּט־שטעט, — האָבן אויך באַרימטע טרופּעס פֿון פּעטערבורג און מאָסקווע געשפּילט טעאַטער אין באָברויסק. אַזוי דערציילט מ. עלקין אין זיינע זכרונות, אַז סוף נײַנציקער יאָרן האָט יעדן זומער געשפּילט אין באָברויסק די באַרימטע טרופּע פֿון דעם באַקאַנטן רעזשיסער און אַקטיאָר מאָטקאָווסקי מיט אירע בעסטע אַקטיאָרן פֿון דער רוסישער בינע. אַ ייִד מיט איניציאַטיוו, איטשע עפּשטיין, האָט אויסגעבויט אַ זאַל פֿאַר פֿאָרשטעלונגען און פֿלעגט אים פֿאַרדינגען פֿאַר אָרטיקע־און גאַסט־טרופּעס.

„איטשע עפּשטיין — שילדערט אים אין זיינע זכרונות מענדל עלקין — איז געווען באַוווּסט אין דער פּראָווינציעלער טעאַטער־וועלט אין רוסלאַנד. אַ ייִד אַ בן־שישים, מיט אַ הדרת־פּנים, מיט אַ לאַנגער באָרד, תּמיד אין אַ לאַנגן סורטוק, מיט אַ יאַרמלקע אויפֿן קאָפּ — אויך ווען ער האָט געקושט די הענט ביי רוסישע אַקטריסעס, האָט זייער פֿיל געטאָן, כּדי אַרויסצוהעלפֿן אַקטיאָרן אין צייטן פֿון נויט, הגם קיין הויכע מיינונג האָט ער וועגן זיי ניט געהאַט".

אַחוץ דעם אַלגעמיינעם טעאַטער פֿלעגן קומען אויף גאַסטראָלן אויך די ייִדישע טעאַטערס, וואָס האָבן שטאַרק געצויגן דעם ייִדישן עולם. מיר האָבן ידיעות וועגן דעם באַזוך פֿון אברהם גאָלדפֿאַדענס טרופּע אין באָברויסק (אַפּריל 1881). די טרופּע איז אויפֿגעטראָטן זעקס מאָל און האָט געשטעלט די באַקאַנטע פּיעסן אין דער בראשית־צייט פֿון ייִדישן טעאַטער: „קאָלדוניע" (די מכשפה) „ברײַנדעלע קאָזאַק", „דוואָשע די ספּלעטניצע" א"א. אין 1887 קומט אין שטאָט טאַנצמאַנס טרופּע און שפּילט פֿאַר אַ פֿולגעפּאַקטן זאַל „דאָקטאָר אַלמאָסאַדאַ".

קלאָר, אַז די אַלע ידיעות זענען צופֿעליקע, מחמת

דער יידישער טעאַטער איז, כידוע, געווען אומלעגאַל אין יענע יאָרן און האָט אויסגעמיטן רעקלאַמע.

אין 1892 הערן מיר שוין וועגן אַן אַרטיקער ליבּ־האַבער־טרופּע, אין וועלכער עס באַטייליקן זיך געביל־דעטע יונגע־לייט פון שטאָט און גימנאַזיע־מאַטוריסטן. די טרופּע האָט איינגעאָרדנט אַן אוונט פאַר ווילטע־טיקע צוועקן. אין יענעם יאָר איז מען שוין אַזוי ווייט אוועק, אַז מען האָט אַראָפּגעבראַכט צוויי טאַנץ־לע־רערס און „יידישע טעכטער האָבן זיך געלערנט הייבן די פיס און האָפּקען ווי מען דאַרף". גוזאַנג און טענץ האָט מען געלערנט פאַר אַ קליינעם פּרייז, אַ שעה אין טאָג, צו זיי זענען צוגעשטאַנען „אַ צוויי דריי בחורים". די לימודים האָט מען ניט מפסיק געווען אַפילו אין די ניין טעג; און יוסף דאַבקין, דער קאָרעספּאָנדענט פון „המליץ", אַנטדעקט דעם סוד, אַז „אויך אום תשעה באב האָט מען געטאַנצט, און ניט נאָר יידישע טעכטער, נאָר טאָקע בחורים און מיידלעך צוזאַמען".

סוף ניינציקער יאָרן האָט אין שטאָט זיך געביל־דעט אַ דראַמאַטישער קרייז. צווישן זיינע מיטגלידער איז געווען דער יונגער מענדל עלקין, וואָס האָט אַ סך געלערנט פון די באַקאַנטע רוסישע טרופּעס, וועלכע האָבן געשפּילט אין באָברויסק. אין 1898—1902 האָט עלקין רעזשיסירט די אויפפירונגען פון דעם דראַ־מאַטישן קרייז אין באָברויסק — אַ טרופּע ליבהאָבערס פון דער אָרטיקער אינטעליגענטער יוגנט, וואָס האָט געשפּילט אין רוסיש צוויי מאָל אַ חודש פאַר יידישע און רוסישע צושויערס.

די צייט האָט געטאָן אירס, און וואָס מ'האָט זיך ניט געקענט פאָרשטעלן אין באָברויסק מיט אַ 15—20 יאָר צוריק, איז איצט געטאָן געוואָרן בפרהסיא.

8. חיבת־ציון אין באָברויסק

אויף די חיבת־ציון־באַוועגונג האָט זיך געמוזט דורכשלאָגן אַ וועג דורך דעם אַלטמאָדישן שטייגער־לעבן אין באָברויסק. דער חובבי־ציון־פאַרבאַנד האָט זיך געגרינדעט אין באָברויסק אַנהייב תרמ"ו (סוף 1885). „כמעט אַלע חברים זענען יינגלעך און בחורים — קלאָגט זיך אַ חבר פון דער חובבי־ציון — מענטשן ערנסטע און אָנגעזעענע זענען ניט צוגעשטאַנען צו זיי". דער איינציקער פון די פּני אין שטאָט, וואָס האָט געשטיצט דעם פאַרבאַנד, און איז אַפילו אויסגעוויילט געוואָרן אַלס פאָרזיצער, איז געווען דער „אַלטער גביר" ישראל פאַפערנאַ (דער פאָטער פון דעם שרייבער א. י. פאַפערנאַ). ער האָט אַפילו געעפנט פאַר די חובבי־ציון־מענטשן זיין בית־מדרש, ווו זיי האָבן אָפּ־געהאַלטן זייערע אסיפות, אָבער אַז זיי האָבן געוואָלט דרשנען פאַר די מתפללים אין דער גרויסער שול, האָבן די גבאים דערצו ניט דערלאָזט, „אויסגיסנדיק עקל און פאַראַכטונג אויפן רעיון בכלל און אויף די וואָס זענען זיך עוסק אין אים בפרט". אַן אזכרה, וואָס די חובבי־ציון האָבן איינגעאָרדנט פאַר פּרץ סמאָלענסקין, דעם מחבר פון „השחר" און דוד גאָרדאָן, דעם רעדאַקטאָר פון „המגיד", האָט אויפגעוועקט גרימצאָרן אין שטאָט און געפירט דערצו, אַז „דאָס פאָלק האָט זיך אין יעדער בית־מדרש צעטיילט אויף גרופּעס, און יעדער איינער האָט אַרויסגעזאָגט זיין מיינונג, אַז איצט איז משיח־צייט — מען דערלויבט זיך צו נעמען אַ ספר־תורה און מזכיר נשמה־זיין די גרויסע אַפּיקורסים, וואָס וועגן זיי ווערט געזאָגט: „מורידין ולא מעלין". צווישן די מנהיגים פון חובבי־ציון זענען געווען דער סעקרעטאַר שלמה פריד, איינער פון די שטאָט־משכילים און אַ שרייבער אין די העברעיִשע צייטונגען, דער באַקאַנטער מוכר־ספרים יעקב הכהן גינזבורג, לעאָן לאַזינסקי — „פון דער חשובער לאַזינסקי־משפחה" — און אליעזר לייזעראָ־וויטש — אַ העברעיִשער לערער, וואָס האָט געפּאָדערט אַ „יידישע מדינה מיט אַלע טיטלען און אָרדענונגען". אין דעם ערשטן יאָר פון זיין עקסיסטענץ האָט דער חובבי־ציון־פאַרבאַנד צונויפגעזאַמלט העכער 800 רובל און אָוועקגעשיקט עס צום ראש פון די חובבי־ציון ד"ר לעאָ פּינסקער אין אָדעס.

פון מאָל צו מאָל האָט מען אַראָפּגעבראַכט „כוחות פון דרויסן", אויפצוּוועקן די הערצער. אָנהייב 1888 איז געקומען קיין באָברויסק, „לויט אַן אָנווייז פון די וואָס האָבן זיך משתדל געווען לטובת דעם ישוב אין ארץ־ישראל", דער דיכטער און פאָלקס־זינגער אליקום צונזער, וואָס האָט געזונגען פאַרן עולם זיינע שירים. אַ העלפט פון די הכנסות איז אָפּגעגעבן געוואָרן „פאַר די קאָלאָניסטן אין הייליקן לאַנד".

אין כסליו תרנ"ז (1896) הערן מיר וועגן דעם באַזוך פון מטיף ר' יהודה צבי יעווזעראָוו. אויך דער מטיף צבי הירש מאַסליאַנסקי דערציילט וועגן זיינעם אַ באַזוך אין באָברויסק צו יענער צייט.

אין דער אַלגעמיינער אסיפה פון „חובבי־ציון" אין

רוסלאַנד, וואָס איז פאָרגעקומען אין דרוסקעניק אין חודש תמוז תרמ״ז (1887), האָט זיך באַטייליקט אין נאָמען פון די באָברויסקער חובבי־ציון ישראל פּאַפּערנאַ און האָט פאָרגעשלאָגן אין נאָמען פון זיין אָרגאַניזאַציע „צוצוגעבן דעם רעיון אַ רעליגיעזע צורה״; ער האָט זיך אויך באַטייליקט אין דער אַלגעמיינער אסיפה, וואָס איז צו שטאַנד געקומען אין ווילנע אין חודש אב תרמ״ט (1889).

אין די ניינציקער יאָרן האָט אָנגעהויבן זיין טעטיקייט יצחק אייזיק אסתרין, וואָס האָט זיך געשניטן צו פאַרנעמען אַ צענטראַלע פּאָזיציע אין דער ציוניסטישער באַוועגונג אין די קומענדיקע יאָרן. אין דעם רעקאָרד־יאָר פון דער ערשטער עליה (1891) זענען אויך אין באָברויסק אָנטשטאַנען צוויי פאַראיינען פאַר קאָלאָניזאַציע אין ארץ־ישראל, איינער — פון די רייכע לייט אין שטאָט, וואָס האָבן זיך מתחייב געווען אויפצוקלייבן זעקס טויזנט רובל און זיך געגרייט צו שיקן אַ דעלעגאַציע קיין ארץ־ישראל, צו געפינען דאָרט אַ פּאַסיקע נחלה. אין דעם צווייטן האָבן זיך פאַררעגיסטרירט אַרום הונדערט מענטשן, וואָס אויך זיי זענען גרייט געווען עולה צו זיין. מחמת דעם קריזיס, וואָס האָט אויסגעבראָכן אין ישוב בשייכות מיט דער קאָלאָניזאַציע, זענען זיך פונאַנדערגעפאַלן די דאָזיקע אָרגאַניזאַציעס און די חיבת־ציון־באַוועגונג האָט זיך צוריקגעקערט צו איר פריערדיקן שטייגער.

אין די ניינציקער יאָרן באַטייליקן זיך די חובבי־ציון אין באָברויסק אין דער „געזעלשאַפט צו שטיצן ערד־אַרבעטער און בעלי־מלאכות אין ארץ־ישראל און סיריע״, — דאָס איז דער „אָדעסער קאָמיטעט״, וואָס איז געווען דער צענטער פון לעגאַלער טעטיקייט פון די חובבי־ציון אין גאַנץ רוסלאַנד. אין דעם ערשטן גרינדונג־יאָר פון דער געזעלשאַפט, וואָס איז אויך געווען אַ יאָר פון התעוררות אין ישוב, זענען אַ סך באָברויסקער ציוניסטן צוגעשטאַנען צו דער געזעלשאַפט און די צאָל געלט־ביישטייערערס איז דערגאַנגען ביז 65. אָבער צוליבן קריזיס, וואָס איז אויסגעבראָכן אין ארץ־ישראל, איז דער פּרעסטיזש פון דער געזעלשאַפט געפאַלן און די צאָל ביישטייערערס האָט קוים דערגרייכט דריי צענדליק. אַ צאָל געטרייע און איבערגעגעבענע חובבי־ציון, מיטן באַפולמעכטיקטן פון דעם „אָדעסער קאָמיטעט״ יצחק אייזיק אסתרין בראש, האָבן דאָך ממשיך געווען זייער אַרבעט, ביז עס איז געקומען די גרויסע שעה פאַר דער באַוועגונג — דאָס דערשיינען פון ד״ר הערצל.

פ ע ר ט ע ר   ק אַ פּ י ט ל

די נייע באָברויסק — בונדיסטן און ציוניסטן

1. באָברויסק אָנהייב צוואַנציקסטן יאָרהונדערט

באָברויסק פון צוואַנציקסטן יאָרהונדערט האָט שוין אין גאַנצן אַן אַנדער פּנים, איידער די אַלטע שטאָט באָברויסק. די ענדערונגען, וואָס זענען פאָרגעקומען אין דער יידישער וועלט אין ניינצנטן יאָרהונדערט, זענען מיט אַ פאַרשפּעטיקונג אָנגעקומען קיין באָברויסק, כאָטש אין זייער פולן שוווּנג, אָבער דערגרייכנדיק די שטאָט, וואָס איז געווען איינגעדרעמלט אין שויס פון טראַדיציע, האָבן זיי אַריינגעבראַכט אין איר זייער האַרבע שנויים, און דאָס לעבן אין שטאָט האָט זיך ראַדיקאַל געביטן.

די היסטאָריקער זענען זיך נוהג אויפצוכאַפּן אַן איינצלנע דערשיינונג אין אַ געוויסן יאָר און מאַכן זי פאַר דעם אָנהייב פון אַ נייער תקופה. עס איז אָבער מער ווי קלאָר, אַז דאָס איז אַ קינסטלעכע פּראָצעדור, וואָרעם יעדער שינוי אין לעבן פון דער מענטשלעכער געזעלשאַפט איז על־פּי־רוב אַ פּראָדוקט פון אַ לאַנגער און פּאַמעלעכדיקער אַנטוויקלונג. דער מענטש האָט אָבער אַ טבע צו זוכן וועג־צייכנס אין דעם צייטשטראָם, וואָס פליסט אומאויפהערלעך.

וואָס איז די געשעעניש, וועלכע וואָלט געקענט באַצייכנט ווערן, ווי דער אָנקום פון אַ נייער תקופה אין באָברויסק? וועט דאָס זיין דער טאָג, ווען ס׳איז אַוועק דער רב רפאל שאַפּיראָ (אין חודש אייר תרנ״ט,

רחוב פושקין

די גאַס פושקינסקאַיאַ

1899) ? — אַט דער לעצטער פון די באַברויסקער רבנים, וואָס זיין נאָמען און דער לויב־קלאַנג וועגן זיין תורה זענען אַריבערגעשטיגן די גרענעצן פון דער שטאָט און האָבן זיך געהערט אין גאַנץ רוס־לאַנד — האָט ניט זיין אַוועקגיין סימבאָליזירט מיט זיך די ירידה פון דער השפעה, וואָס דער אַלטער בית־מדרש האָט געהאַט אין שטאָט ?

וועט דאָס זיין די פטירה פונעם גביר חיים בועז ראַבינאָוויטש (כסליו תרס״ד, 1903), דעם לעצטן פון די גבירים, וואָס די באַברויסקער תושבים האָבן געזען אין אים דעם פוסק־אחרון אין אַלע שטאָט־ענינים ?

וועט דאָס אפשר זיין די אַנטדעקונג פון דער אומלעגאַלער בונדישער דרוקעריי אין באַברויסק — אין יולי 1898 — אַן אַנטדעקונג, וואָס האָט אָנגעזאָגט דעם אויפקום פון נייע כוחות אין דער יידישער באַברויסק — כוחות, וואָס זענען עלול אויפצורודערן ביזן גרונט איר גייסטיקע וועלט במשך פון אַ פּאָר צענדליק יאָרן ?

וואָלט ניט גלייכער געווען צו נעמען פאַר אַ קען־צייכן פונעם סוף פון אַ תקופה די גרעסטע שריפה אין באַברויסק, אין ניסן תרס״ב (אַפּריל 1902) ? — אין פלוג אַן אויסערלעכע געשעעניש, וואָס האָט אָבער אין גאַנצן פאַרענדערט דאָס פנים פון שטאָט, דער־פירנדיק צום אויפבוי פון געמויערטע הייזער אויף אירע גאַסן, צום פלאַסטערן בריקן און טראָטואַרן, צו בויען פרעכטיקע האַנדלס־הייזער, קינעמאַטאָגראַפן און כלערליי אַנדערע אַטריבוטן פון דער נייער צייט ?

אַזוי אָדער אַנדערש — באַברויסק פון אָנהייב 20סטן יאָרהונדערט איז אַ פולשטענדיק נייע שטאָט אין אַלע פּרטים. דער אַלטער דור, וואָס איז געבונדן מיט טראַדיציע און תורה, איז נאָך אויך איצט דער רוב מנין ובנין פון דער קהילה, אָבער עס פילט זיך אין דער לופט, אַז ניט אים געהערט די צוקונפט. דער יונגער דור האָט פאַרלאָזן דעם אַלטן לעבנס־שטייגער און פאַרנעמט זיך אויף נייע וועגן. דער אַלטער בית־המדרש איז פאַרלאָזן, אויף זיין אָרט איז געקומען די עבודה־זרה, וואָס איר נאָמען איז די רוסישע גימנאַזיע. צו איר בוקן זיך, צו איר רייסן זיך אַפילו די אָנגע־זעענע און מיוחסדיקע משפחות אין שטאָט, וואָס זיי זענען געווען די געטרייע אויפהיטערס פון טראַדי־ציאָנעלער יידישקייט אין ניינצנטן יאָרהונדערט. אָנשטאָט די אַלטע אידעאַלן פון תורה און יראת־שמים — באַפעסטיקן זיך אין דעם אָנקומענדיקן דור נייע אידעאַלן, וואָס שטאַמען פון פרעמדע קוואַלן:

די סאָציאַליסטישע אידעע און דער נאַציאָנאַלער באַוווסטזיין. אַנשטאָט דעם אַלטן שטייגער לעבן, וואָס די ראשי המדברים זענען אין אים די גבירים און רבנים, און יידישע צדקה, אין איר אַלטן באַגריף, איז געקומען אַ נייער לעבנס־סדר, וואָס דאָס וואָרט האָט אין אים די אינטעליגענץ פון אַלע קאָלירן און ניואַנסן: סאָציאַל־דעמאָקראַטן, בונדיסטן, ציוניסטן, צעירי־ציון אאַז״וו. עס קומען אויף נייע אינסטיטוציעס, ווירטשאַפטלעכע און קולטורעלע, וואָס באַזירן זיך אויף אידעען פון דער נייער צייט.

די יידישע באָברויסק איז פול מיט געזעלשאַפטלעכן און קולטורעלן אויפברויז. זי דערגרייכט צום קלימאַקס פון איר אַנטוויקלונג סיי אין צאָל פון אירע תושבים, סיי אין איר ווירטשאַפטלעכן מעמד. אָבער מיט דער דאָזיקער אַנטוויקלונג קומט די האַק פון דער געשיכטע און חתמעט איר גזר־דין אויף דער שטאָט. נאָך העכער הונדערט יאָר שלום ושלוה ווערט באָברויסק אַריינגעשלעפּט אין אַ געווירבל פון רעוואָלוציע, מלחמה און בירגער־קריג און נאָך דעם אַלעם קומט דער שווערער ווינטער פונעם סאָוועטישן רעזשים און ברענגט אַ פולשטענדיקן שטילשטאַנד אין דער באָברויסקער קהילה, ווי אין אַלע אַנדערע קהילות פון אוקראַינע און ווייסרוסלאַנד.

2. די גרויסע שריפה

אויב מיר הייבן אָן די באַשרייבונג וועגן דער תקופה פון דער גרויסער שריפה, איז דאָס דווקא דערפאַר, ווייל די אָ פאַסירונג, וואָס האָט אַ סך מיטגעווירקט צו דער אַנטוויקלונג פון באָברויסק, איז ניט געווען קיין פועל־יוצא פון אַן אינעווייניקסטער אַנטוויקלונג, וואָס האָט איר אָנהייב און המשך, נאָר בלויז אַן אויסטערלישע פּלאָג, וואָס איז אַראָפּגעקומען אויף דער שטאָט און האָט משפיע געווען אויף איר סיי דרויסנדיק, סיי אינעווייניק.

די גרויסע שריפה האָט אויסגעבראָכן 10 אַ זייגער אין דער פרי, פרייטיק, כ״ה ניסן תרס״ב (19טער אַפּריל 1902). פונקען, וואָס זענען אַרויס פון דעם לאָקאָמאָטיוו־קוימען אויף דער באַן־סטאַציע בערעזינאַ, זענען פאַרטראָגן געוואָרן מיטן ווינט אויפן דאַך פון אַ שטאָל, נאָענט צו דער סטאַציע. אין עטלעכע מינוטן אַרום זענען אַלע אַלטע הייזער געווען אין פלאַמען. דאָס פייער האָט זיך צעשפרייט איבער די הייזער, וואָס ביי דער סטאַציע און פון דאָרטן — איבער דער שטאָט. די פייערלעשער האָבן ניט געקאָנט באַהערשן דעם ברייטן שטח און געמוזט אַנטלויפן. מפקיר זייענדיק זייערע מכשירים צום העלישן פייער, און דאַן האָט דאָס פייער, אָן שטערונג, זיך איבערגעטראָגן פון הויז צו הויז, פון גאַס צו גאַס און אין פינף שעה צייט פאַרצערט דעם גרעסטן טייל פון שטאָט.

די רעזולטאַטן זענען געווען שרעקלעכע. באַזונדער שווער איז געטראָפן געוואָרן דער צענטראַלער טייל פון שטאָט, וואָס איז געווען באַוווינט פון יידן. אַרום טויזנט הייזער, אין וועלכע עס האָבן געוווינט 2500 משפחות בערך, זענען אַוועק מיטן רויך, צווישן זיי 650 געשעפטן, דער גאַנצער מאַרק און אַ סך בענק. אויך אַלע בנינים פון די געזעלשאַפטלעכע אינסטיטוציעס און צדקה־אַנשטאַלטן: דער יידישער שפּיטאָל, די שטאָטישע ביבליאָטעק, די ביליקע קיך אאַז״וו. ס׳זענען פאַרברענט געוואָרן 15 שולן און בתי־מדרשים מיט זייערע קרוב הונדערט ספרי־תורות. דאָס פאַרברענטע פאַרמעגן — ס׳רוב ניט אַסעקורירט — איז אָפּגעשאַצט געוואָרן אויף זיבן מיליאָן רובל, געווען אויך קרבנות אין מענטשן און אַ סך פאַרוווּנדעטע.

טויזנטער פליטים, מענער און פרויען, אַלטע, יונגע און קינדער זענען געקומען מיט רעשטלעך פון געראַטעוועטן האָב־און־גוטס צום „פּאַליגאָן״־פּלאַץ און צום ברעג פון דער בערעזינאַ. די ידיעה וועגן דעם גרויסן אומגליק האָט זיך בליץ־שנעל פאַרשפּרייט איבער דער גאַנצער מינסקער גובערניע און איבער גאַנץ רוסלאַנד. „מער פון צען טויזנט מענער און פרויען, זקנים און קינדער ליגן הונגעריקע און באָרוועסע אויף דער ערד״ — האָט געשריבן אין „המליץ״ יעקב הכהן גינזבורג.

שבת זענען, מיטן היתר פון די רבנים, אַרויסגעשיקט געוואָרן וועגענער אָנגעלאָדענע מיט ברויט פון מינסק, מאָהילעוו, האָמעל און אַנדערע שטעט און די מאַסן הונגעריקע האָבן זיך אַטחייעט מיט טרוקן ברויט. „עס צעגייט דאָס האַרץ — שרייבט דער „המליץ״ — צוקוקנדיק ווי קינדער, זקנים און זקנות באַפאַלן די וועגענער מיט ברויט, וואָס קומען פון די נאָענטע שטעט. מיט זייט און אַקסל שטופּן זיי אַוועק איינער דעם צווייטן, כדי צו קריגן אַ שטיקל ברויט און דערקוויקן די נשמה״.

באַלד נאָך דער שריפה האָט זיך געשאַפן אַ הילפס־קאָמיטעט פאַר די נשרפים בראש מיטן „פּרעד־

וואָדיטעל דוואָריאַנסטוואָ׳ (הויפּט פון אַריסטאָקראַטישן שטאַנד) קאָלאַגריוואָוו, אָבער פּאַקטיש זענען געווען אַקטיוו אין קאָמיטעט די יידישע מיטגלידער — ר׳ שמריה נח שניאורסאָן, הירש האַלבערשטאַט, יצחק אייזיק אסתרין, דער קאַזיאָנער רב י. ווילענסקי, ד״ר נ. רייגראָדסקי און פלטיאל קאַצענעלסאָן.

די ערשטע פּראַגע, וואָס איז געשטאַנען אויפן סדר־היום, איז געווען דאָס איינקוואַרטירן די טויזנטער היימלאָזע. „אין אַ הויז, וואָס פריער האָט דאָרט גע־ווינט אין ענגשאַפט איין פאַמיליע — שרייבט ד״ר א. פּאַפּערנאַ — וווינען איצטער דריי־פיר פאַמיליעס, הונדערטער פאַמיליעס וווינען אין שטאַלן און שפּייכ־לערס. ס׳זענען אויך אויפגעשטעלט געוואָרן צייט־ווייליקע באַראַקן. אַ סך האָבן זיך איינגעאָרדנט אין פאַרשיידענע קאַזאַרמעס, וואָס זענען צייטווייליק גע־בליבן שטיין ליידיק, נאָכן אַוועקגיין פון די סאָלדאַטן אויף מאַנעווורעס, ווי אויך אין די וווינונגען פון די אָפיצירן, וואָס מען האָט זיי פאַרדונגען צייטווייליק״.

ס׳האָט זיך אָנגעהויבן אַ געלט־זאַמלונג פאַר די נשרפים אין אַ סך שטעט און שטעטלעך פון רוסלאַנד. דער אַלרוסישער רויטער קרייץ האָט זיך באַשטייערט מיט 3000 רובל פאַר דרינגענדיקער הילף. ס׳איז אויפ־געשטעלט געוואָרן אַ קיך־באַראַק, און דעם 21סטן מאַי האָט מען געעפנט אַ קיך. די קיך איז געווען אָפן ביזן 16טן אויגוסט — 87 טעג — און ס׳איז פאַר־טיילט געוואָרן דורכשניטלעך 700—900 פּאָרציעס אַ טאָג. אויך קליידער האָט מען פאַרטיילט צווישן די, וואָס האָבן זיך גענייטיקט אין דעם.

דער שרעקלעכער רושם, וואָס די שריפה האָט געמאַכט, האָט אַרויסגערופן אַ גרויסע התעוררות צווישן יידן אין גאַנצן לאַנד צו קומען מיט באַלדיקער הילף. פון קעשעניעוו האָט די אָרטיקע צדקה־חברה אַריינגעשיקט 500 רובל — אַלץ וואָס האָט זיך געפונען אין קאַסע — און האָט גענומען קלייבן ווייטערדיקע באַשטייערונגען. אין בערדיטשעוו האָט מען אין די ערשטע טעג נאָך דער שריפה צונויפגעזאַמלט 2000 רובל. אין קיעוו האָט די געלט־זאַמלונג דערגרייכט די סומע פון 8000 רובל. גרויסע געלט־זאַמלונגען זענען דורכגעפירט געוואָרן מיט דער הילף פון דער יידישער פּרעסע. אויפן אַפּעל פון די צייטונגען האָבן זיך אָפּגערופן יידן פון גאַנץ רוסלאַנד און פון חוץ־לאָרץ, פון סיביר ביז אַמעריקע. די „יק״א״ האָט געשיקט פון פּאַריז 22000 פראַנק איינצושאַפן געצייג פאַר די בעלי־מלאכות. אַ שליח פון דער „יק״א״, דער היסטאָריקער פ. מאַרק, איז געקומען אין באָברויסק און געבראַכט 10,000 רובל צו גרינדן אַ ליי־קאַסע פאַר די נשרפים. אַ באַזונדערן רושם האָט געמאַכט דער ביישטייער פון צאַר ניקאָליי אויף אַ סומע פון 50,000 רובל. די מתנה פון צאַר איז צעטיילט געוואָרן צווישן די געליטענע לויט אַ רשימה, וועלכע איז צוגעגרייט געוואָרן דורכן גובערנאַטאָר, וואָס איז ספּע־ציעל געקומען צוליב דעם קיין באָברויסק דעם 5טן יוני. די יידן, וואָס זענען ניט געווינט געווען צו אַזאַ ברייטהאַרציקייט מצד דעם קייסערלעכן הויף, האָבן געזען אין דעם אַ צייכן צום גוטנס. בסך־הכל איז געזאַמלט געוואָרן פאַר די נשרפים פון באָברויסק אַ סומע פון 500,000 רובל.

די אייזנבאַן־דירעקציע, וואָס האָט זיך געפילט שולדיק אין דער שריפה, האָט דערלויבט די געליטענע פון דער שריפה צו פאָרן אומזיסט אין די וואַגאָנעס פון דריטן קלאַס און פירן בוי־מאַטעריאַלן און עסנ־וואַרג פאַר דעם ביליקן פּרייז פון $^{1}/_{100}$ קאָפּיקע פאַר אַ פּוד.

אָבער ניט בלויז די געזאַמלטע געלטער האָבן געהאָלפן צום גיכן אויפבוי פון דער שטאָט. באָברויסק האָט פונקט אין יענער צייט זיך געפונען אין דער סטאַדיע פון שטייגנדיקער אַנטוויקלונג, אַלס האַנדלס־שטאָט. נאָך אין 1896, ווען מען האָט אויסגעלאָדן דאָס געוועזער פון דער פעסטונג, איז דערלויבט געוואָרן צו בויען געמויערטע הייזער. נאָך דער שריפה, וואָס האָט אויסגעבראָכן אין שטאָט דעם 7טן אָקטאָבער 1901, האָט דער מאַגיסטראַט פאַרבאָטן צו בויען היל־צערנע הייזער אין די צענטראַלע גאַסן און דערלויבט אויפצושטעלן בנינים פון האָלץ נאָר אין די הויפן, בתנאי, אַז די דעכער זאָלן זיין געדעקט מיט בלעך. טראָץ דעם אַלעם זענען אויפגעבויט געוואָרן ביז דער גרויסער שריפה ניט מער ווי 25 געמויערטע הייזער. נאָך דער שריפה האָבן סוחרים און אַנדערע בעלי־בתים אָנגעהויבן צו באַקומען הלוואות אויף בויען הייזער, ס׳רוב הילצערנע, וואָס זענען צוליב דעם אויבן דער־מאָנטן איסור געבויט געוואָרן אין די הויפן און אין אַ גרויסער ענגשאַפט; אָבער טיילווייז האָט מען אויך געבויט הייזער פון ציגל און אין דעם זומער פון דעם שריפה־יאָר הערן מיר שוין וועגן איבער הונדערט נייע הייזער פון ציגל, וואָס זענען אויסגעבויט אין שטאָט

און „מ'זעט שוין אַן אויפלעב אין מסחר און אין יעדער מלאכה״.

דער אויפלעב פון שטאָט אין אַזאַ ברייטן פאַרנעם, און במשך פון שיינע עטלעכע יאָר, האָט פאַרזאָרגט מיט אַרבעט בעלי־מלאכות און אַרבעטער. די פיר ציגל־פאַבריקן פון ראָזנבערג, לאַזינסקי, די ברידער פרוזשינין און די שותפים י. כהן און טאָמאַשאָוו — זענען געווען איבערגעלאָדן מיט אַרבעט, און ציגל־טראַנספּאָרטן זענען אויך אָנגעקומען מיט דער באַן פון מינסק, לויט ביליקע טאַריפן. עס זענען אויך אויסגעבויט געוואָרן נאָך דער שריפה, מיט דער הילף פון „יק״א״, „ביליקע היגיענישע וווינונג־בנינים״, וואָס זענען געווען באַשטימט פאַר די פאַראָרעמטע משפחות. דאָס זענען געווען צווייסטאָקיקע הייזער, וואָס זייער אויפבוי האָט אָפגעקאָסט 180,000 רובל. די איינוווינער האָבן זיך אָבער געקלאָגט „אויף דער פייכטקייט אין די חדרים און אויף דעם וואָס מען האָט געמוזט אַרויפברענגען וואַסער פון דעם ברונעם ביז די העכערע שטאָקן״.

עטלעכע יאָר זענען פאַרביי און אויף די חורבות פון דער אָפגעברענטער באָברויסק — דער הילצערנער באָברויסק — איז אויפגעקומען אַ נייע שטאָט, וואָס אין איר האָט מען שוין געזען ניט ווייניק הייזער פון ציגל. די גרויסע שריפה איז — אין אַ געוויסער מאָס — געוואָרן אַ ווענדפונקט אין דער געשיכטע פון באָברויסק, אויבנאויף האָט זי נאָר געענדערט דעם דרויסנדיקן אויסזען פון דער שטאָט, אָבער מיט דעם דרויסנדיקן שינוי פון די הייזער האָט זיך געפילט אַ באַדערפעניש צו פאַרשענערן די גאַסן, פּטור צו ווערן פון די בלאָטעס האַרבסט־צייט, צו פלאַסטערן טראָטואַרן. הכלל — צו דערנענטערן זיך, ווי ווייט מעגלעך, צום אויסזען פון אַן אייראָפּעישער מאָדערנער שטאָט.

3. אָנהייב פון דער סאָציאַליסטישער באַוועגונג. דער בונד אין באָברויסק

די שריפה פון 1902 האָט חרוב געמאַכט די אַלטע באָברויסק און האָט געבראַכט צום אויפבוי פון אַ נייער און שענערער שטאָט. אָבער אַ גרעסערע שריפה האָט אין יענע יאָרן אויסגעבראָכן אין דעם אינעווייניקסטן לעבן פון דער יידישער באָברויסק. די איבעראַנדערונגען, וואָס זי האָט געבראַכט מיט זיך, זענען געווען אַ סך טיפער און האָבן אַריינגעדרונגען אין סאַמע האַרץ פון דעם געזעלשאַפטלעכן און קולטור־לעבן פון דער שטאָט.

אַ געפערלעכער אויפרייס־שטאָף האָט זיך אָנגעזאַמלט אין די אָרעמע געסלעך פון דער „סלאָבאָדאַ״, אָבער „אַ געבונדענער קען זיך אַליין ניט אויפבינדן״ — איז נייטיק געווען נאָר איין פונק, אַז אַ מוראדיקער אויפרייס זאָל אויפטרייסלען די אַלטע געזעלשאַפט, וואָס אירע מנהיגים זענען געווען די רייכע לייט, די וווילטוערס, די רבנים און לומדים, און אַרויפברענגען אויף דער אַרענע נייע געזעלשאַפטלעכע כוחות — די רעוואָלוציאָנערע אינטעליגענץ, די פאָלקסמאַסן און די יוגנט, וואָס איז זיי נאָכגעגאַנגען — דער אָ פונק איז געווען די סאָציאַליסטישע אידעע.

אין ווילנע און מינסק זענען אויפגעקומען קרייזן פון אַרבעטער און בעלי־מלאכות, ווו געבילדעטע יונגעלייט האָבן זיי געעפנט די אויגן און זיי מסביר געווען, לפי דער תורה פון לאַסאַל, מאַרקס און אַנדערע מורי־הוראות, אַז זיי זענען ניט קיין מענטשן־שטויב, וואָס זענען פאַראורטיילט צו דלות און נויט אויף דער וועלט און זייער איינציקע האָפענונג איז נאָר יענע וועלט, — נאָר זיי זענען מיטגלידער פון יענעם קלאַס — דעם פּראָלעטאַריאַט — וואָס צו אים געהערט די וועלט און ער איז בכוח אומצווואַרפן דעם אַלטן רעזשים, דעם רעזשים פון זעלבסטהערשונג, און איינשטעלן אַ רעזשים פון פרייהייט, גלייכהייט און ברידערלעכקייט — אַ גן־עדן אויף אונדזער וועלט.

סוף ניינציקער יאָרן האָט דער רעוואָלוציאָנערער שטראָם דערגרייכט אויך באָברויסק. עטלעכע אינטעליגענטן, צווישן זיי דער זון פון דעם אַפּטייקער בערנשטיין, דער אַפּטייקער פיין, דער יונגער דאָקטער כייקין, זענען די הויפּט־אַגיטאַטאָרן. צו זיי זענען צוגעשטאַנען עטלעכע יידישע סאָלדאַטן פון דער פעסטונג און עטלעכע בעלי־מלאכות. די אַגיטאַציע איז אַ פּרימיטיווע, אָבער ז'טרעפט אין פּינטל. „ניטאָ וואָס צו שעמען זיך מיט אָרעמקייט״ — קלערן אויף די אַגיטאַטאָרן — „און אויב ווער ניט איז דאַרף זיך שעמען, זענען עס די גבירים, דער רב, דער גלח און דער פּריץ, וואָס זיי זייגן אויס דאָס בלוט פון די אָרעמע־לייט״. צו דער מינדלעכער אַגיטאַציע קומען צו דינינקע בראָשורן, וואָס די עצם קאָנספּיראַציע זייערע גיט זיי צו חן און באַדייט.

„ווען איך האָב געלייענט דאָס ביכעלע „דאָמיק

נאַ וואָלגע״, וואָס אין אים ווערט דערציילט וועגן דעם אַטענטאַט אויפן צאַר אַלעקסאַנדער דעם צווייטן און וועגן דעם העלדישן טויט פון די פאַרשווערערס — דערציילט אין זיינע זכרונות איינער פון די ראשונים אין דער באַוועגונג, אַרטשע (אהרן) גאַרעליק — האָט זיך מיר געדוכט, אַז די ווענט הערן, די פענצטער זעען, און אַלע וויסן מיינע געדאַנקען — — — אין גאַס האָב איך זיך אַרומגעקוקט, צי מען גייט מיר ניט נאָך. איך האָב אויסגעמיטן צו באַגעגענען אַ גאָראָדאָוואָי און אַלע ווײַלע האָב איך געטאַפּט די קעשענע, צי האָב איך דאָס, חלילה, ניט פאַרלוירן״.

„מיר האָבן זיך דערוווּסט — דערציילט ער ווייטער, — אַז מיר זענען אַ פּראָלעטאַריאַט, וואָס פאַרמאָגט בלויז זיינע הענט, און אונדזערע אינטערעסן — עס מאַכט ניט אויס צו וועלכן פאַך ווער עס באַלאַנגט — זענען פון איין און דעם זעלבן קלאַס״.

מיט דער רעוואָלוציאָנערער ליטעראַטור איז געקומען די נייע יידישע ליטעראַטור — מענדעלע, ספּעקטאָר, דינעזאָן און פּרץ — וואָס האָט בולט אַרויסגעבראַכט די סאָציאַלע מאָמענטן. „די דערציילונג „באָנטשע שווייג״ פון י. ל. פּרץ — דערציילט גאַרעליק — האָבן מיר געלייענט מיט יעדן נייעם, דאָס הייסט, מיט די אַלע, וואָס מיר האָבן געוואָלט זיי „עפענען די אויגן״ וואָס גיכער״.

און אַזוי איז געשאַפן געוואָרן דער ערשטער „קרוזשאָק״ (קרייז) אין שטאָט. באַטייליקט זיך אין אים האָבן בעלי־מלאכות, שניידערקעס און „אַפילו דינסט־מיידלעך אויך״. און אַז עס האָט זיך פאַרגרעסערט די צאָל חברים אין דער באַוועגונג און ס׳האָבן זיך געמערט די קרייזלעך, האָט מען געשאַפן אַ צענטער און ס׳איז אויסגעוויילט געוואָרן אַ קאָמיטעט.

ביסלעכווייז ווערן אָנגעבונדן קאָנטאַקטן מיט די צענטערס אין מינסק און ווילנע. עס קומען שליחים פון די אָ שטעט און טרעפן זיך מיט אויסדערוויילטע בחורים פון דער אָרטיקער אָרגאַניזאַציע. צווישן זיי משקע דער אָבאָישטשיק פון מינסק און איציק יפה, אַ בערשטער פון ווילנע, וואָס האָט געדינט אין מיליטער אין באָברויסק.

דאָס עצם זיצן צוזאַמען מיט די „אינטעליגענטן״, זין פון די מיוחסדיקע פאַמיליעס, האָט געהויבן דאָס געמיט פון די דערשלאָגענע סלאָבאָדאַ־לייט. „איך דערפיל זיך ווי אַ דערוואַקסענער — שרייבט גאַרעליק — מיט מענטשן גלייך. מיט אַזאַ ווי בערנשטיין אַלס חבר און לערער, האָב איך דערפילט אַ ליכטיקייט אין מיין נשמה, וואָס וועט שטענדיק באַלייכטן מיין קאַמף פאַרן אַרבעטער־קלאַס, פאַרן פּראָלעטאַריאַט. אַ כפרה קייסער, גענעראַלן און בעלי־בתים. כ׳געהער צום וועלט־פּראָלעטאַריאַט! אַ נייער טיטולירטער מענטש געוואָרן, פון אַזאַ קבצן, אַ נישטיקן יינגל — אַ גאַנצער פּראָלעטאַריאַט געוואָרן.״

מען האָט אויך געשאַפן קרייזלעך צו לערנען זיך רוסיש, וואָרעם „דער יידישער אַרבעטער וועט זיך ניט באַפרייען אַליין, נייערט מיט דער הילף פונעם רוסישן פאָלק״.

עס ברעכן אויס די ערשטע שטרייקן, די בעלי־בתים פּרווון רופן צו הילף די „חברה קצבים״ אָפּצורעכענען זיך מיט די שטרייקערס, אָבער די סאָציאַליסטן געפינען אויך אַ וועג צו עטלעכע פון די „יאַטן״ און ציען זיי אַריבער אויף זייער זייט. זיי האָבן דערפירט צו אַ שלום מיט די הויפּט־מאַכערס פון דער חברה קצבים און דער חברה באַלעגאָלעס — לייביטשקע קאָלעסניק און יאַנקל זובאַטין — און זיי איבערצייגט, אַז זיי דאַרפן זיך שטעלן אויף דער זייט פון די אַרבעטער.

אין דער אָ אַטמאָספער פאַלט אַראָפּ ווי אַ דונער פון הימל די ידיעה, אַז מען האָט אַנטדעקט אַ געהיימע דרוקעריי פון די רעוואָלוציאָנערן. דאָס איז געווען די אומלעגאַלע דרוקעריי פון דעם „פאַראייניקטן אַרבעטער־בונד אין רוסלאַנד״, באַקאַנט אונטערן פאַרקירצטן נאָמען „בונד״, וואָס איז געגרינדעט געוואָרן אין ווילנע אין חודש אָקטאָבער 1897. עטלעכע חדשים נאָך דער גרינדונג האָט מען באַאויפטראַגט איינעם פון די גרינדערס פון „בונד״, ישראל מיכל קאַפּלינסקי, אויפצושטעלן אַ געהיימע דרוקעריי, וואָס זאָל באַדינען דעם „בונד״ און די רוסישע „סאָציאַל־דעמאָקראַטישע אַרבעטער־פּאַרטיי״, וואָס איר גרינדונגס־קאָנפערענץ איז צו שטאַנד געקומען (מערץ 1898) אין מינסק. ווי עס ווייזט אויס, איז באָברויסק אויסגעקליבן געוואָרן ווי דער פּאַסיקסטער אָרט פאַר דער קאָנספּיראַטיווער דרוקעריי דווקא דערפאַר, ווייל די „באַוועגונג״ איז דאָרט געווען אַ שוואַכע און די אָרטיקע פּאָליציי האָט נאָך ניט געהאַט אַן אויג אויף איר.

קאַפּלינסקי און זיין פרוי מערע (מרים קריגעל) האָבן געדונגען אַ דירה אין הויז פון ר׳ יעקב נעמיעץ, בערל קאַצענעלסאָנס זיידע. געווען איז דאָס „אַ דירה פון דריי צימערן מיט אַ קיך. דער ערשטער צימער

האָט אויסגעזען ווי מען וואָלט דאָרט געוווינט און קיין שום זייטיקע זאַכן זענען דאָרט ניט געווען. אין דעם צווייטן צימער איז געשטאַנען אַ לענגלעכער טיש, די דעק פון דעם טיש האָט מען געקענט פונאַנדעררוקן, אונטער דער דעק איז געווען אַ קעסל אין דער לענג פון ׳גאַנצן טיש, צוויי ווערשקעס די טיף. אין אַט דער פאַרטיפונג האָט זיך געפונען דער דרוק־אַפּאַראַט מיט אַלע מכשירים צום דרוקן" (נ. בוכבינדער). דער דריטער חדר האָט געדינט ווי אַ מאַגאַזין פאַר פּאַפּיר, פּאַרן זאַץ און אָפּגעדרוקטן מאַטעריאַל.

אין דער דרוקעריי האָבן געאַרבעט קאַפּלינסקי און זיין פרוי, צוויי מיידלעך פון מינסק און צוויי בחורים, איינער פון ווילנע און דער צווייטער (הערשל דער סטאָליער אָדער גרישע סאָראָקע) פון מינסק. צווישן אַנדערע האָט מען אין דער דרוקעריי געדרוקט די „אַרבעטער־שטימע" און די גרינדונג־פּראָקלאַמאַציע פון דער רוסישער סאָציאַל־דעמאָקראַטישער אַרבעטער־פּאַרטיי, אין צוויי שפּראַכן: יידיש און רוסיש.

די צאַרישע אָכראַנקע (פּאָליטישע געהיים־פּאָליציי) אונטערן אָנפיר פון דעם באַקאַנטן זובאַטאָוו האָט פאַרשפּרייט אַ ברייטע שפּיאָנאַזש־נעץ און נאָכגעשפּירט די נייע באַוועגונג, וואָס האָט זיך צעוואַקסן אין גאַנץ ליטע און ווייסרוסלאַנד. שפּיאָנען האָבן זיך אַרומגעדרייט אין אַלע שטעט און שטעטלעך. זיי האָבן זיך דערוווּסט, אַז הערשל סאָראָקע פירט פון האָמעל קיין באָברויסק פיר פוד דרוק־פּאַפּיר. „די שפּיאָנען, וועלכע זובאַטאָוו האָט אַראָפּגעשיקט קיין באָברויסק, זענען זייער גיך דורכגעפאַלן. אין אַ קליין שטעטל, ווו יעדער נייער מענטש ווערט גיך באַמערקט, האָבן די אַגענטן צו זיך צוגעצויגן די אויפמערקזאַמקייט: זיי האָבן זיך אָפּגעשטעלט אין דעם בעסטן האָטעל, געפירט זיך מיט אַ ברייטער האַנט, געגאַנגען אין טעאַטער. ביי יעדן צוג זענען זיי געווען אויפן וואָקזאַל, זיך אָפּגעזאָגט צו האָבן אַ מגע ומשא מיט די פאַרשיידענע קאָמיסיאָנערן, וואָס האָבן געהאַט אַ דריסת־הרגל אין דעם האָטעל. דאָס אַלץ האָט ביי דער האָטעל־אַדמיניסטראַציע אַרויסגערופן אַ חשד, די פּאָליציי האָט זיך מיט זיי פאַראינטערעסירט, אין שטאָט האָבן זיך פאַרשפּרייט קלאַנגען, אַז די פרעמדע זענען שפּיאָנען, וועלכע וועלן קאָנפיסקירן אין די קלייטן דאָס גאָלד און זילבער פון אַ נידעריקער פּראָבע, אַז זיי קלייבן זיך צו באַרויבן קליינערמאַנס באַנק־הויז אאַז"וו. זובאַטאָוו האָט געמוזט אָפּרופן די אַגענטן און זיי פאַרבייטן מיט אַנדערע, וועלכע האָבן זיך דאָס מאָל שוין באַזעצט אין פאָרשטאָט" (נ. בוכבינדער).

אויך קאַפּלינסקי און זיינע חברים האָבן דערשפּירט, אַז מען שפּיאָנירט זיי נאָך און געמאַכט אַלע הכנות איבערצופירן די דרוקעריי אין גראָדנע, אָבער דעם 26סטן יולי 1898 איז געגעבן געוואָרן דער סיגנאַל און אין גאַנצן תחום־המושב האָט די פּאָליטישע געהיים־פּאָליציי דורכגעפירט רעוויזיעס און אַרעסטן. אין יענעם טאָג זענען אַרעסטירט געוואָרן קאַפּלינסקי מיט זיין פרוי און צוויי פון זיינע מיטהעלפערס: גרישאַ סאָראָקע און זיין פרוי מיכל סירקין.

דער רושם אין שטאָט איז געווען אַ געוואַלדיקער. „איך בין געווען אַן עדות פון דעם ערשטן געיעג, וואָס מען האָט געמאַכט אויף דער יידישער יוגנט" — האָט דערציילט אַ סך יאָרן נאָך דעם אַן אָפּשטאַמיקער פון באָברויסק, בערל קאַצענעלסאָן, וואָס איז בעת דעם דורכפאַל פון דער דרוקעריי אין באָברויסק געווען אַן עלף־יאָריק קינד. די חברים פון דער באַוועגונג האָבן תופס געווען, אַז דאָס וואָס זיי טוען איז אַ גאָר ערנסטער ענין און איז פאַרבונדן מיט ניט ווייניק סכנות. „שוואַכע און בעלי־בתישע קינדער פאַלן אָפּ — דערציילט אין זיינע זכרונות אהרן גאָרעליק — דאַקעגן, זענען די וואָס בלייבן — גרייט אָפּצוגעבן זייער לעבן". די באָברויסקער קרייזלעך פאַרבינדן זיך מיטן „בונד" און ווערן אַן אינטעגראַלער טייל פון דער באַוועגונג, וואָס איז געוואַקסן פון טאָג צו טאָג. אַ טייל פון די ערשטע בונדישע טוערס פאַרלאָזן די שטאָט, אויס מורא פאַר דער פּאָליציי. אויף זייער אָרט קומען נייע און צווישן זיי רוקט זיך אַרויס גאָר גיך דער צוקונפטיקער אָנפירער פון „בונד" אין באָברויסק, נחקע יוכבד, וואָס איז צוגעשטאַנען צו דער באַוועגונג אין 1900, דעמאָלט — אַ 16־יאָריק יינגל.

4. די רעוואָלוציאָנערע באַוועגונג ערב דער ערשטער רוסישער רעוואָלוציע (1905)

די ערשטע טעטיקייט פון „בונד" איז געווען געווענדעט אויפצוהייבן דעם מצב פון די אַרבעטער אין באָברויסק. די אַרבעטער זענען אָרגאַניזירט געוואָרן אין פּראָפעסיאָנעלע פאַראיינען, האָבן באַקומען אויפקלערונגען וועגן דעם פּראָפעסיאָנעלן און פּאָליטישן

קאַמף. סוף 1898 האָט זיך געגרינדעט איינער פון די שטאַרקסטע פּראָפעסיאָנעלע פאַראיינען אין שטאָט — דער סטאָליער־פאַראיין. דער דאָזיקער פאַראיין האָט זיך באַזונדערס פאַרשטאַרקט, ווען ס׳האָט זיך אָנגעהויבן דער פיבערדיקער אויפבוי פון דער שטאָט נאָך דער שריפה. שטרייקן פון סטאָליערס און מאָליערס האָבן געפירט צו קענטיקער העכערונג פון די לוינען אין די אַ פאַכן און געהויבן דעם פּרעסטיזש פון „בונד". טיכטיקע אָרגאַניזאַציאָנעלע אַרבעט איז דורכגעפירט געוואָרן צווישן די שניידערס, זאָקן־מאַכערקעס א״א.

אַחוץ די פּראָפעסיאָנעלע פאַראיינען איז געווען אַ קרייז פון „פּראָפּאַגאַנדיסטן־אַגיטאַטאָרן", וואָס האָט געציילט אַ 30—40 חברים. דער קרייז איז באַשטאַנען פון אינטעליגענטן און באַוווסטזיניקע אַרבעטער. פון צייט צו צייט זענען פאָרגעקומען אַרעסטן. דער ערשטער פון די באָברויסקער בונדיסטן, וואָס איז אַרעסטירט געוואָרן, איז געווען משה באַקשט, דער זון פון אַלטן דיין ר׳ יוסף באַקשט. ער איז פאַרמשפּט געוואָרן צו עטלעכע יאָר טורמע.

די פּאָליטישע געהיים־פּאָליציי האָט נאָכגעפּאָלגט די נייע אַנטוויקלונג אין באָברויסק און אין 1902 זענען אָנגעקומען אין שטאָט עטלעכע שליחים פון דער „יידישער אומאָפּהענגיקער אַרבעטער־פּאַרטיי", וואָס איז געשאַפן געוואָרן אויף דער איניציאַטיוו פון דער פּאָליטישער געהיים־פּאָליציי מיטן ציל צו גרינדן אַ פּראָפעסיאָנעלע אַפּאָליטישע באַוועגונג, וועלכע זאָל האַמעווען די פאַרשפּרייטונג פון רעוואָלוציאָנערן סאָציאַליזם אויף דער יידישער גאַס. די דאָזיקע באַוועגונג איז באַקאַנט געווען צווישן יידישע אַרבעטער א. נ. „זובאַטאָווטשינאַ", אויפן נאָמען פון איר גרינדער, דעם שעף פון מאָסקווער געהיים־פּאָליציי זובאַטאָוו. סוף 1902 האָט די נייע באַוועגונג, וואָס האָט געהאַט די פולע אונטערשטיצונג פון דער צאַרישער מאַכט און געציילט אַ צוויי הונדערט מיטגלידער, געוואַגט אַרויסצוטרעטן עפנטלעך. דעם 4טן יאַנואַר 1903 האָט די באַוועגונג, מיט דער דערלויבעניש פון דעם פּאָליציי־שעף אין שטאָט, גערופן אַן אַרבעטער־פאַרזאַמלונג, אויף וועלכער ס׳איז דערשינען דער שליח פון דעם מינסקער קאָמיטעט פון דער „אומאָפּהענגיקער אַרבעטער־פּאַרטיי" (זובאַטאָווצעס). דער „בונד" האָט געשיקט אַהער אַ גרויסע צאָל חברים, וואָס האָבן אויפגעריסן די פאַרזאַמלונג און פאַרענדיקט מיט אַ געשלעג.

קלאַנגען וועגן די „דעמאָקראַטן", ווי מען האָט דעמאָלט גערופן די בונדיסטן אויף דער יידישער גאַס, האָבן זיך צעטראָגן איבער דער גאַנצער שטאָט. פון צייט צו צייט פלעגן פאָרקומען אומלעגאַלע פאַרזאַמלונגען, און הונדערטער פּראָקלאַמאַציעס אין יידיש און רוסיש פלעגן פאַרשפּרייט ווערן צווישן די פאַרזאַמלטע. אויף די פאַרזאַמלונגען פלעגן אין יענער צייט קומען פון הונדערט ביז 150 פּערזאָן. די דאָזיקע פאַרזאַמלונגען האָט מען איינגעאָרדנט בשייכות מיט פאַרשיידענע רעוואָלוציאָנערע געשעענישן: דעם 14טן דעצעמבער — צום אָנדענק פון בונט פון די דעקאַבריסטן אין 1825; דעם 19טן פעברואַר — צום טאָג פון באַפרייען די פּויערים אין 1861; דעם 1טן מערץ — טאָג פון אַטענטאַט אויף דעם צאַר אַלעקסאַנדער דעם צווייטן און, פאַרשטייט זיך, דעם 1טן מאַי. דעם 15טן מערץ 1903 איז דערשאָסן געוואָרן דער פּראָוואָקאַטאָר ראובן לובין, פאַר מסרן סאָציאַליסטן און אַרויסגעבן זיי צו דער פּאָליציי.

אין יענער צייט האָט שוין דער „בונד" געהאַט זיין „בירזשע" אין באָברויסק, ווי עס איז געווען דער מנהג אין אַלע שטעט, ווו דער „בונד" איז געווען אַקטיוו. די בירזשע איז געווען אויף דער מוראַוויאָור־גאַס, צווישן די גאַסן סקאָבעליעווסקאַיאַ און סטאָליפינסקאַיאַ. אין אָוונט פלעגן זיך די אָנהענגערס פון „בונד" — אַרבעטער, געזעלן, יונגע בעלי־מלאכות — דאָרט צונויפקומען, אַרומשפּאַצירן איבער דער גאַס, שמועסן, דיסקוטירן, אָפּרעדן וועגן פּאַרטייאישע צוזאַמענטרעפן אאַז״וו.

דער קישענעווער פּאָגראָם האָט געמאַכט אַ שטאַרקן רושם אין באָברויסק, ווי אין אַלע אַנדערע יידישע קהילות אין רוסלאַנד. דער „בונד" האָט געשאַפן זיין „קאַמף־אָפּטייל" (באָיוווקע) וואָס דער עיקרדיקער ציל זיינער איז געווען זעלבשוץ. אין באָברויסק גופא איז ניט געווען קיין חשש פאַר אַ פּאָגראָם, אָבער אין סעפּטעמבער 1903, ווען עס איז אָנגעקומען די ידיעה וועגן פּאָגראָם אין האָמעל, איז אַרויס אַ גרופּע פון באָברויסקער זעלבשוץ צו אָנשליסן זיך אין דער יידישער זעלבשוץ פון האָמעל. אין דעם זעלבן יאָר (13.9.1903), ערב יום־כיפור, האָט זיך פאַרשפּרייט אַ קלאַנג, אַז פּויערים פון דער געגנט גרייטן זיך צו באַפאַלן די יידן אין באָברויסק. די

יידישע זעלבשוץ האָט צעשיקט אירע מענטשן אויף זייערע פּאָזיציעס, אַקעגנצושטעלן זיך די פּאָגראָמשטשיקעס, אָבער גאָר גיך האָט זיך אַרויסגעוויזן, אַז ס׳איז געווען אַ פאַלשער קלאַנג.

אין יענעם יאָר (1903) איז דער „בונד״ אַרויס מיט די ערשטע גאַסן־דעמאָנסטראַציעס, אונטער דער מאַסקירונג פון לוויות. אַזאַ דעמאָנסטראַציע איז פאָרגעקומען דעם 17טן דעצעמבער 1903 אויף דער לוויה פון איינעם פון די פּאַרטיי־עסקנים לייב אבנר׳ס, וואָס איז יונג געשטאָרבן. עס איז באַשלאָסן געוואָרן צו טראָגן די מיטה ניט דורך די זייטיקע גאַסן, הגם אַזוי אַרום וואָלט מען פאַרקירצט דעם וועג, נאָר דורך די צענטראַלע גאַסן, שאָסיינאַיאַ און מוראַוויאָווסקאַיאַ. „דער עולם האָט מאַרשירט אין געשלאָסענע רייען. אַרבעטער האָבן פאַרלאָזן די וואַרשטאַטן און אַ סך פון די תושבים האָבן זיך אָנגעשלאָסן צו דער לוויה־דעמאָנסטראַציע, אַזוי אַז אויף דער מוראַוויאָווסקאַגאַס איז שוין געווען אַן עולם פון עטלעכע טויזנט מענטשן. דער עולם איז געגאַנגען אין פולער שטילקייט — און אַ כוח, וואָס וואַרפט אָן אַ פחד, האָט זיך געפילט אין אָט דער געשפּאַנטער שטילקייט. פון די הייזער און די געשעפטן איז מען אַרויס אָנצוקוקן די דאָזיקע אויסערגעוויינלעכע מאַניפעסטאַציע״. ערשט ווען די לוויה איז צוגעקומען נאָענט צום בית־עלמין, האָט די פּאָליציי דערשפּירט דעם רעוואָלוציאָנערן כאַראַקטער פון דער לוויה און אַ פּאָליציי־אָפּטיילונג האָט זיך באַוויזן אויפן פּלאַץ. אַ טייל פון די מלווים זענען זיך פונאַנדערגעגאַנגען, אָבער אַ טויזנט מענטשן, צווישן זיי די אָרגאַניזירטע אַרבעטער און אַ סך פרייוויליקע, זענען פאַרבליבן אויפן פּלאַץ. מען האָט געהאַלטן „הספדים״, וואָס זענען געווען רעוואָלוציאָנערע רעדעס, און נאָך דעם האָט אַ פאָרשטייער פון „בונד״ געבעטן אַלע באַגלייטערס זיך רויק פונאַנדערגיין.

דער דערפאָלג פון די אָ פאַרמאַסקירטע דעמאָנסטראַציעס האָט צוגעגעבן מוט און פּרעסטיזש די אָרגאַניזאַטאָרן. דער 1טער מאַי 1904, וואָס איז אויסגעפאַלן אין רוסלאַנד דעם 18טן אַפּריל, איז אין באָברויסק געפייערט געוואָרן דורך אַן אַלגעמיינעם שטרייק. „אַפילו אויף ז׳ער באַן־סטאַציע, אין די בנינים, וואָס ווערן געבויט אונטער דער אויפזיכט פון שעף פון דער געהיים־פּאָליציי, האָט מען ניט געאַרבעט״ — שרייבט דער קאָרעספּאָנדענט פון דער צענטראַלער בונדישער צייטונג. גרויסע פאַרזאַמלונגען, אין וועלכע ס׳האָבן זיך באַטייליקט אַרום 700—800 פּערזאָן, זענען פאָרגעקומען אין די וועלדער הינטער דער שטאָט; פּראָקלאַמאַציעס זענען פאַרשפּרייט געוואָרן אין די טויזנטער. אַרום 1000 אַרבעטער זענען אַרויס אויף דער צענטראַלער גאַס, יום־טובדיק אָנגעטאָן. אַ סך אַרבעטער האָבן זיך אָבער ניט באַנוגנט מיט דעם און געפאָדערט אַ שאַרפערע אַקציע. „ניט אַזוי — האָבן זיי געטענהט צו מאָרגנס — דאַרף מען פייערן דעם 1טן מאַי. מיר האָבן געדאַרפט רעאַגירן דעמאָנסטראַטיוו אויף אַלץ וואָס אונדזער מאַכט טוט אָפּ״.

זומער 1904 האָט דער „בונד״ אין באָברויסק געציילט 700 חברים און איז געווען פאַררעכנט צווישן די 10 גרויסע בונדישע אָרגאַניזאַציעס אין גאַנץ רוסלאַנד. די מיטגלידער פון דער אָרגאַניזאַציע זענען געווען מוכן ומזומן צו יעדער רעוואָלוציאָנערער אַקציע. שבת, דעם 25סטן סעפּטעמבער 1904, איז אויסגעבראָכן אין באָברויסק אַ ספּאָנטאַנע רעוואָלוציאָנערע פּראָטעסט־דעמאָנסטראַציע, נאָך דעם ווי די פּאָליציי האָט אַנטדעקט אַן אומלעגאַלע פאַרזאַמלונג פון 300 מענטשן אין וואַלד הינטערן שטאָט. די פאַרזאַמלטע האָבן זיך באַוואָפנט מיט שטעקנס און דראָנגען און זיך אומגעקערט אין שטאָט „אין אַן ענג געשלאָסענער מענטשן־מאַסע״. מיט אויסרופן: „נידער מיט דער זעלבסטהערשונג״, „נידער מיט דער מלחמה״ (געמיינט די רוסיש־יאַפּאַנישע מלחמה), „זאָל לעבן דער שלום״. די פּאָליציי, וואָס איז ניט געווען צוגעגרייט צו אַזאַ מין מאַניפעסטאַציע, האָט זיך געמאַכט ניט וויסנדיק „און זיך ניט באַוויזן פאַר די דעמאָקראַטן״.

דעם נאָענטן שבת, דעם 2טן אָקטאָבער 1904, האָט דער „בונד״ דורכגעפירט די ערשטע אָרגאַניזירטע דעמאָנסטראַציע אין די גאַסן פון באָברויסק, וואָס איז געקומען ווי אַן ענטפער אויף דעם אָנפאַל פון דער פּאָליציי אויף בונדישע דעמאָנסטראַנטן אין ביאַליסטאָק סוכות־צייט. אַרום 600 מענטשן האָבן זיך פאַרזאַמלט אויף דער מוראַוויאָווסקע־גאַס, וואָס איז דעמאָלט, נאָך עטלעכע טעג רעגנס, געווען איין גרויסע בלאָטע. די דעמאָנסטראַנטן האָבן מאַרשירט אויף די טראָטואַרן, געטראָגן אַ רויטע פאָן און געזונגען דאָס רעוואָלוציאָנערע ליד „וואַרשאַוויאַנקאַ״. פּראָקלאַמאַציעס אין יידיש און רוסיש זענען צעטיילט געוואָרן צווישן דעם עולם. „אין שפּיץ פון דעם דעמאָנסטראַציעצוג איז געגאַנגען די „באָיעוועקע״, „באַוואָפנט מיט רעוואָלווערן און באַגנעטן״. אַ פּאָליציאַנט, וואָס האָט

זיך געשטעלט אין וועג פון דער דעמאָנסטראַציע, האָט באַקומען קלעפּ. די פּאָליציי האָט געעפנט אַ פייער, און די „באַיוווקע" האָט געענטפערט מיט אַ שיסעריי. די איבערשיסונג צווישן דער פּאָליציי און דער „באַ־יוווקע" האָט ניט אויפגעהערט, ביז ס'איז אָנגעקומען אַן אָטריאַד סאָלדאַטן און מיט כוח צעטריבן דעם עולם.

די דאָזיקע דעמאָנסטראַציע האָט געפירט צו אַ סך אַרעסטן. דאָס האָט איינגעשרומפּט די בונדישע טעטי־קייט; אָבער די רעוואָלוציאָנערע כוואַליע, וואָס האָט פאַרפלייצט רוסלאַנד נאָך דער הריגה פון די רויקע דעמאָנסטראַנטן, וואָס זענען אַרויס בעטן רחמים ביים צאַר אין „דעם בלוטיקן זונטיק" („קראַוואַוואָיע וואָס־קרעסעניע"), דעם 9טן יאַנואַר 1905, האָט אויפגע־שטורעמט די סאָציאַליסטישע באַוועגונג אין באָברויסק צו נייע רעוואָלוציאָנערע מעשים.

5. ציוניסטן און „פּועלי־ציון" סוף 19טן יאָרהונדערט

דאָס דערשיינען פון ד"ר הערצל האָט אַריינגע־הויכט אַ נייע נשמה אין דעם ענגן קרייז פון די „חובבי־ציון" אין באָברויסק. אין דעם ערשטן קאָנ־גרעס (1897) האָבן זיך באַטייליקט צוויי דעלעגאַטן פון באָברויסק — באַריס קאַצענעלסאָן און משה חיים לאַזינסקי. מ. ח. לאַזינסקי, אַ פעיקער יונגער־מאַן און אַ זון פון אַ פאַרמעגלעכער פאַמיליע, האָט גיך פאַר־נומען אַן אָנגעזען אָרט אין דער צענטראַלער ציוניס־טישער אַרבעט. ער האָט שטודירט יורי אין קיעוו און געווען דאָרט סעקרעטאַר פונעם מורשה איבערן קיע־ווער ראַיאָן, ד"ר מ. מאַנדעלשטאַם. ער איז אויך געשיקט געוואָרן קיין לאָנדאָן צו מטפּל זיין זיך מיט דער גרינדונג פונעם „אוצר התישבות היהודים". צוליב דער פאַרערגערונג פון זיין געזונט־צושטאַנד איז ער געווען געצוווּנגען זיך אומצוקערן אין זיין געבורט־שטאָט, ווו ער האָט זיך גערעכנט פאַר איינעם פון די אַקטיווסטע ציוניסטישע עסקנים, ביז זיין פטירה כ"ה כסליו תרס"ג (1902).

אין דער ציוניסטישער באַוועגונג האָבן אויך ממשיך געווען זייער טעטיקייט די אַקטיווע טוערס פון „חיבת ציון", יצחק אייזיק אסתרין און יוסף דאָבקין, צו זיי איז צוגעשטאַנען דער יונגער אריה לייב מזא"ה, וואָס האָט זיך באַזעצט אין באָברויסק אין 1897, נאָך דעם ווי ער האָט חתונה געהאַט מיט אַ באָברויסקער טאָכטער, און איז געווען סעקרעטאַר רעפּרעזענטירט באָברויסק אויפן 5טן (1901), זעקסטן פון ציוניסטישן מרכז אין באָברויסק. מזא"ה האָט (1903) און זיבעטן (1905) קאָנגרעס. אויף דער צווייטער קאָנפערענץ פון רוסישע ציוניסטן אין מינסק האָבן זיך באַטייליקט פיר דעלעגאַטן פון באָברויסק: יחיאל דווידסאָן, מ. ח. לאַזינסקי, א. ל. מזא"ה און שרה קאַצענעלסאָן.

די גאַר וויכטיקע טעטיקייט אין דער ציוניסטישער באַוועגונג פון ד"ר ניסן קאַצענעלסאָן, אַ זון פון אַ רייכער און מיוחסדיקער משפחה אין באָברויסק, וואָס האָט געוווינט אין ליבאַווע, אָבער אָנגעהאַלטן גע־שעפטלעכע און פאַמיליע־פאַרבינדונגען מיט זיין מש־פחה אין באָברויסק — האָט געהאַט אַ השפעה צווישן די בעלי־בתישע קרייזן אין שטאָט לטובת דעם ציוניזם.

איינער פון די ציוניסטישע עסקנים און אירע מטיפים איז געווען שמואל אַלעקסאַנדראָוו — אַן אָרי־גינעלער טיפּ, וואָס איז געשטאַנען צווישן צוויי וועלטן — די וועלט פון תורה און די וועלט פון השכלה. ער איז געווען איינער פון די גרינדערס פון „מזרחי" אין רוסלאַנד. אין די יאָרן 1898—1899 האָט געוווינט אין באָברויסק דער באַקאַנטער מטיף שמעון משה דיסקין פון כאַסלאַוויטש. ער האָט געדרשנט פאַר ציוניזם ניט נעמענדיק קיין געצאָלט.

פון די צייטונגען אין יענער צייט דערוויסן מיר זיך וועגן דער פאַרצווייגטער טעטיקייט פון די ציו־ניסטן אין פאַרשפּרייטן דעם ציוניסטישן געדאַנק, אין פאַרקויפן שקלים און אַקציעס פון „אוצר התישבות היהודים", אין פאַרשפּרייטן העברעישע זשורנאַלן און ליטעראַטור.

פון מאָל צו מאָל פלעגן איינגעאָרדנט ווערן ציו־ניסטישע אָוונטן. „דער יום־טוב פון די מכבים — שרייבט אַ באָברויסקער אין „הצפירה" (תרס"ב — 1901) — איז געפייערט געוואָרן מיט גרויס פּאַראַד אין דעם גרויסן בית־מדרש, כדי די ברייטע פאָלקס־מאַסן זאָלן זיך קענען באַטייליקן אין דעם נאַציאָנאַלן יום־טוב. דער בית־מדרש איז געווען פול געפּאַקט מיט מענטשן פון אַלע פּאַרטייען. חזנים מיט זייערע כאָרן און מוזיקאַנטן האָבן געזונגען און געשפּילט ציון־שירים; די באַקאַנטע מטיפים ש. אַלעקסאַנדראָוו, ש. דיסקין און בערגער האָבן געהאַלטן רעדעס, וואָס האָבן געמאַכט אַ געוואַלטיקן רושם אויפן עולם, און

אַ סך האָבן זיך פרייוויליק געמאָלדן אין דער ציוניסטישער אָרגאַניזאַציע״; פורים תרס״ג איז אײַנגעאָרדנט געוואָרן אַ פורים־אָוונט דורך דעם פאַראיין „בני־ציון״ און דאָרטן האָט געהאַלטן אַ רעדע י. ל. בערגער. די הכנסה פונעם אָוונט איז געווען באַשטימט פאַרן קרן קימת לישראל, וואָס איז געגרינדעט געוואָרן מיט אַ יאָר פריער.

אין נאָוועמבער 1902 האָט זיך געגרינדעט אין באָברויסק אַ ציוניסטישער פאַראיין פון די פרומע א. נ. „שערי ציון״, וואָס האָט געציילט 250—300 חברים. די אַקטיוווסטע טוערס זענען געווען ש. אַלעקסאַנדראָוו און יוסף דאָבקין. אין פאַראיין זענען טעטיק געווען צוויי קאָמיטעטן — אַ „קאָמיטעט פאַר ציוניזם״, וואָס האָט געפירט אַ ריין ציוניסטישע אַרבעט (פאַרקויפט שקלים, מאַרקעס פאַרן קרן קימת לישראל און די אַקציעס פון קאָלאָניאַל־באַנק) און אַ „קאָמיטעט אויפצוהייבן דעם קרן התורה״, וואָס זיין ערשטע אַרבעט איז געווען אָרגאַניזירן קרייזלעך צו לערנען תורה אין די בתי־מדרשים.

מיר ווייסן אויך וועגן ציוניסטישע פרויען־פאַראיינען „אחיות־ציון״ און „בנות יהודה״. דער „אחיות־ציון״־פאַראיין האָט געפירט אַן אויפקלער־אַרבעט צווישן די אָרעמע שיכטן און די ניט־געבילדעטע. צו די „בנות יהודה״ האָבן געהערט די געבילדעטע און די פאַרמעגלעכע פרויען.

סוף 1903 האָט אָנגעהויבן זיין טעטיקייט אין באָברויסק, אויף דער איניציאַטיוו פון די ציוניסטן, דער פאַראיין „דוברי עברית״, וואָס זיין הויפט־ציל איז געווען צוצוגעווינען די חברים צו רעדן העברעיש און פאַרשפּרייטן די קענטשאַפט פון העברעיש צווישן די אָרטיקע יידישע תושבים. דער פאַראיין האָט ענערגיש געאַרבעט און אַ סך אויפגעטאָן אין פאַרשפּרייטן די העברעישע שפּראַך, בעיקר צווישן די מיידלעך פון באָברויסק.

די ציונים זענען געווען דער רוח החיה אין דער הילף־אַקציע פון באָברויסקער יידן נאָך דעם אומגליק, וואָס האָט געטראָפן די קישענעווער יידן. נאָכן פּאָגראָם האָבן די רבנים אויסגערופן אַ תענית־צבור און איינגעאָרדנט אַ טרויער־פאַרזאַמלונג. אין שטאָט האָט מען דורכגעפירט אַ געלט־זאַמלונג לטובת די קרבנות פונעם פּאָגראָם, אין וועלכן ס'האָבן זיך באַטייליקט רייכע און אָרעמע. מ'האָט צונויפגעזאַמלט 2000 רובל.

אין יאָר 1901 איז זאב גערשאָווסקי (גרשון) געשיקט געוואָרן פון מינסק דורך מיכל האַלפערין צו פירן אַ פּראָפּאַגאַנדע אין באָברויסק פאַר „פּועלי־ציון״. „מיט גרויס התלהבות דערמאָנט ז. גרשון זיין באַזוך אין באָברויסק — שרייבט מענדל זינגער, וואָס האָט געהאַט אַ געשפּרעך מיט ז. גרשון שוין אין זיין טיפן עלטער, און האָט עס פאַרעפנטלעכט אין זיין בוך „בראשית הציונות הסוציאליסטית״. — ער איז געשטאַנען דאָרט פאַר אַ ווונדערלעכער דערשיינונג: אַלע, וואָס האָבן געהערט צו די פּועלי־ציון, זענען געווען דורכגעדרונגען מיט אַ טיפן גלויבן אין דער ציוניסטיש־סאָציאַליסטישער אידעע און גרייט געווען אָפּצוגעבן זייער לעבן פאַר איר. און די מיטגלידער פון דער אָרגאַניזאַציע — מייניסטנס האָרעפּאַשנע מענטשן — שוסטערס, שניידערס, בלעכערס, רימערס און בוי־אַרבעטער, און די מיטגלידערינס — שניידערקעס, זאָקן־מאַכערקעס, אַרבעטערינס אין טאַבאַקפאַבריקן — אַלע מענטשן פון שווערער אַרבעט, דאָרשטיקע צו לערנען און וויסן״.

„מיין מיטשמועסער האָט דערמאָנט די ערשטע פּ.צ.־חברים אין באָברויסק: אָט איז וועלוול לעווקאָוויטש, אַ יונגער־מאַן מיט אַ בלאָנדער באָרד, וואָס האָט נאָר געוואָלט וויסן, צי זענען מיר ניט קיין כופרים בעיקר און צי זענען מיר ניט מחלל שבת. אַ פרומער ייד, אַ גוטהאַרציקער, געניגט טיף בודק צו זיין מחשבות און מעשים; און אָט איז לייבקע פלאַקון, אַ בוי־אַרבעטער, אַ נאַיווער בחור מיט אַ געזונטן פּראָלעטאַרישן גייסט, וואָס האָט פשוט און אויפריכטיק באַנומען אונדזער עיקר; די צוויי ברידער ניימאַן זענען געווען קאַמאַשן־מאַכערס, וואָס האָבן זיך גערעכנט פאַר די אינטעליגענטן אין זייער פאַך; און איינער הערשל טימפין, וואָס אויך וועגן אונדזער ענין פלעגט ער ריידן מיט אַ גמרא־ניגון: „צוליב וואָס פּילפּלען זיך? מיר זענען דאָך יידישע אַרבעטער און מיר דאַרפן פאַרטיידיקן אונדזער ענין דאָ אין גלות און אפשר נאָך מער אין ארץ־ישראל. מיר דאַרפן אָרגאַניזירן אַ שטאַרקן כוח פון אונדזערע אַרבעטער אין דער גאָרער וועלט, כדי מיר זאָלן קענען, ווען עס וועט קומען די צייט, אַריבערפירן זיי קיין ארץ־ישראל און זיי וועלן דאָרט זיין אַ שעפערישער און בויעדיקער כוח״. ער געדענקט גאָר גוט בערעלען (בערל קאַצענעלסאָן), אַ יינגל פון אַ יאָר 13־14, מיט קרענקלעכע אויגן, שטענדיק וואַכזאַם, אָפט געהאַט עפּעס

צו זאָגן די דערוואַקסענע ציוניסטן, און אַלע פלעגן זיך צוהערן צו די רייד פון דעם שאַרפזיניקן יינגל — „דער עילוי אונדזוערער, בערעלע, איז גלייך צוגעשטאַנען צו דער גרופּע חברים. ער איז ניט געווען קיין אַרבעטער, נאָר אַ זון פון אַ בעל־הבתישער אינטעליגענטער משפחה און האָט זיך געלערנט. אָט דער בערעלע איז גיך געוואָרן דער באַוועגנדיקער גייסט אין דער גרופּע „פועלי־ציון" אין באָברויסק."

לויט זאב גרשונס מיינונג איז די אָרגאַניזאַציע אין באָברויסק אין די יאָרן 2־1901 געווען דער ווינקל־שטיין פון דעם פועלי־ציון־ענין אין רוסלאַנד און פוילן אין די קומענדיקע יאָרן.

די „פועלי־ציון"־אָרגאַניזאַציע איז געשטאַנען אין אַ שווערן קאַמף מיטן „בונד" פאַר דער נשמה פון די אַרבעטער און דער יוגנט. זי האָט זיך פאַרלייגט אויף די אַרבעטער־קרייזן, וואָס זענען געווען נאָענט צו דער יידישער טראַדיציע, וואָס האָבן באַקומען אַ בעסערע יידישע דערציונג. זי האָט זיך דערוואָרבן אַ סך אָנהענגער צווישן די האַנדלס־אָנגעשטעלטע, אָבער אויך צווישן אַנדערע אַרבעטער און בעלי־מלאכות. מיר ווייסן וועגן אַ פאַראיין פון מאלערס־ציוניסטן, פון 35 מיטגלידער, וואָס האָט זיך אויסגעצייכנט מיט דעם, אַז איין מאָל אין וואָך פלעגן זיי זיך צונויפקומען לערנען תנ"ך און יידישע געשיכטע. די „פועלי־ציון"־פאַרטיי איז געשטאַנען אין פאַרבינדונג מיט דער אַלגעמיינער ציוניסטישער אָרגאַניזאַציע אין שטאָט דורך דער פאַרמיטלונג פון א. ל. מזא"ה, וואָס איז געווען זייער אָנגענומען ביי די ברייטע פאָלקס־שיכטן.

פון די זכרונות פון די ערשטע „פועלי־ציון" אין באָברויסק, מיכאל מאַרגאָליס און מאיר סאָלאָף (סאָלאָוויאָוו) דערוויסן מיר זיך, אַז אין אָנהייב פון 20סטן יאָרהונדערט איז געווען אין באָברויסק אַ שטאַרקע אָרגאַניזאַציע פון „פועלי־ציון", וואָס האָט געציילט אַ 300 חברים. די אָרגאַניזאַציע איז געווען איינגעטיילט אין קרייזלעך פאַר זעלבסטבילדונג. עס איז ניט לייכט געווען צו אָרגאַניזירן אַרום צוואַנציק קאָנספּיראַטיווע ערטער פאַר אָט די קרייזלעך. פון מאָל צו מאָל פלעגן זיך צונויפקומען אַלע חברים פון דער אָרגאַניזאַציע אויף אַ „סכאָדקע" (אַלגעמיינע פאַרזאַמלונג) און פלעגן אויסקלייבן דעם קאָמיטעט. די וואַלן זענען פאָרגעקומען אויף אַ גאָר אייגנאַרטיקן אופן: יעדער קרייזל האָט איבערגעגעבן אַ רשימה פון קאַנדידאַטן איינעם אַ חבר, וואָס האָט זיך גערופן „פאַרטרויונגס־מאַן"; די ווייילערס פלעגן זיך צונויפקומען מיטן „פאַרטרויונגס־מאַן" און אים אָפּגעבן צעטלעך מיט די נעמען פון די חברים, וואָס זיי שלאָגן פאָר אַלס מיטגלידער פון קאָמיטעט — און ער פלעגט אויסקלייבן פון זיי די פּאַסיקסטע חברים, אַזוי אַז די פשוטע חברים האָבן ניט געוווסט, ווער ס׳זענען די קאָמיטעט־מיטגלידער.

די „בירזשע" פון „פועלי־ציון" איז צו ערשט אויך געווען אויף דער גאַס מוראַוויאָווסקאַיאַ, פון באַראַשעס אַפּטייק ביזן סוף גאַס. שפּעטער האָט מען זי איבערגעפירט אויף שאָסיינאַיאַ. „די בירזשע — שרייבט מאַרגאָליס — איז געווען דער לעבעדיקער דופק פון דער אָרגאַניזאַציע — — — אויף די בירזשעס האָט זיך שטענדיק געטומלט, דיסקוסיעס האָבן זיך אומאויפהערלעך געפירט דאָרט. פאַר אַ חבר און אַ חברטע, וואָס האָבן זיך געדאַרפט טרעפן אָדער טאָן עפּעס, איז די בירזשע געווען דער טרעפפונקט זייערער. עס האָט דאָרט גערוישט ווי אין אַ בינשטאָק, מען האָט שפּאַצירט הין און צוריק, אָן אויפהער."

אַלגעמיינע פאַרזאַמלונגען פלעגט מען ווינטערצייט איינאָרדענען אין פאַבריקן, אין סלאָבאָדאַ, און אַ וואָך פון חברים — יונגע פאָרלעך, בחורים און מיידלעך, פלעגן אַרומשפּאַצירן אין דרויסן און היטן, אַז די פּאָליציי זאָל ניט איבערראַשן די פאַרזאַמלטע. מאַרגאָליס דערציילט, אַז פאַר די פאַרזאַמלונגען האָט מען באַנוצט אַפילו ליידיקע קאַזאַרמעס, וואָס די סאָלדאַטן האָבן פאַרלאָזן צוליב פאַרשיידענע סיבות. זומער האָט מען אָפּגעהאַלטן פאַרזאַמלונגען אין די וועלדער פון יענער זייט בערעזינאַ. אויך דאָ זענען געשטאַנען וואַכן אַרום; מען פלעגט זיך אויך אַרויפּדראַפּען אויףביימער און אין לאָרנעטעס קוקן אַרום אין אַרום.

ביי די „פועלי־ציון" האָט עקסיסטירט אַ יוגנט־אָרגאַניזאַציע פון 15—18־יאָריקע יינגלעך א. נ. „פועלי־ציון ב׳". אין דער שפּיץ איז געשטאַנען דער חבר אליהו ניימאַן. אויך זיי האָבן געהאַט זייערע קרייזלעך און פאַרזאַמלונגען.

אי דער „בונד", אי די „פועלי־ציון" האָבן געהאַט אַ „קאַמפּס־אָפּטיילונג" (באָיוווקע). איר ציל איז געווען צו לערנען זיך באַגיין מיט געווער, אַטאַקירן שטרייקברעכערס, באַפרייען חברים, אַרעסטירטע דורך פּאָליציאַנטן און אַז"וו. פון איר האָט זיך, נאָכן קישענעווער

פּאָגראָם, אַנטוויקלט די זעלבשוץ־אָרגאַניזאַציע פון „פּועלי־ציון״, וואָס האָט פאַרמאָגט רעוואָלווערן און באָמבעס פון אייגענער אויסאַרבעטונג, באַהאַלטן אויפן אייבער־שטיבל פון דער תלמוד־תורה. געווער־איבונגען האָט מען געמאַכט אויף יענער זייט בערעזינאַ.

אין יאָרטאָג פון קישענעווער פּאָגראָם, אָדער, גענויער, אַ שבת פאַר דעם, האָבן די „פּועלי־ציון״ אָרגאַניזירט אַ פּראָטעסט־דעמאָנסטראַציע. די דעמאָנסטראַציע האָט מען איינגעאָרדנט אויף אַזאַ אופן: די חברים זענען געקומען צום דאַוונען אין דער גרויסער שול אויף שאָסיינע־גאַס, נאָכן דאַוונען האָבן אַ פּאָר געזונטע בחורים זיך אַוועקגעשטעלט ביי די אַרויסגאַנגען פון שול און ניט געלאָזן קיינעם אַרויסגיין. מען האָט געהאַלטן רעדעס און געלייענט פראַגמענטן פון ביאַליקס „שחיטה־שטאָט״. דערנאָך זענען די בחורים אַרויס אין גאַס, וואָס איז, אגב, געווען פול מיט בלאָטעס, און האָבן מאַרשירט מיט אויפגעהויבענע פאָנען, פאַרהילכנדיק די גאַס מיט אויסגעשרייען קעגן דער צאַרישער מאַכט און מיט רעוואָלווער־שאָסן. די דאָזיקע דעמאָנסטראַציע, וואָס איז געווען די ערשטע פּאָליטישע מאַניפעסטאַציע אין שטאָט („דער „בונד״ האָט אָנגעהויבן זיינע דעמאָנסטראַציעס זומער 1904), האָט אויפגעמונטערט די חברים.

זומער 1903 זענען פאָרגעקומען וואַלן צום זעקסטן ציוניסטישן קאָנגרעס. באָברויסק האָט געשיקט צום קאָנגרעס זעקס דעלעגאַטן, בתוכם דריי פון די אַלגעמיינע ציוניסטישע אָרגאַניזאַציעס: פּ. קאַצענעלסאָן, משה קאַצענעלסאָן און אריה לייב מזא״ה, צוויי פון „שערי־ציון״ (מזרחי) — יוסף דאָבקין און יוסף לוריע (לוריע האָט אָפּגעטראָטן זיין אָרט פאַר דעם רב חנוך הענדעל פרידלאַנד פון פּאַריטש), און פון די „פּועלי־ציון״ — זאב וועלוול לעווקאָוויטש.

הערצלס טויט כ׳ תמוז תרס״ד (1904) האָט טיף אויפגעטרייסלט די באָברויסקער יידן. מיט דער דערלויבעניש פון דער מאַכט איז איינגעאָרדנט געוואָרן אַן אזכרה אויפן הויף פון בית־עלמין צו די שלושים נאָך זיין טויט. בשעת די הספּדים האָט דער גרויסער עולם אויסגעבראָכן אין אַ געוויין. עס איז געקומען אויך אַ גרופּע בונדיסטן, ווייזט אויס, אויפצורייסן די פאַרזאַמלונג. זיי האָבן זיך אָבער צוריקגעצויגן, זעענדיק אַזאַ גרויסן עולם. האָט זיך אָבער פאַרוואָלט די אָרגאַניזאַטאָרן פון דער טרויער־פאַרזאַמלונג צו פאַרענדיקן זי מיט אַ „מי שברך״ דעם צאַר, האָבן די בונדיסטן אויפגעהויבן אַ טומל און ס׳איז געקומען צו אַ געשלעג צווישן די „פּועלי־ציון״ און די בונדיסטן. דאָס האָט איבערגעלאָזן אַ שווערן געפיל און אַ ביטערע דערמאָנונג ביי אַ סך פון די וואָס זענען דאָרט בייגעווען.

דאָס ערשטע יאָר פון דער רעוואָלוציע איז געווען אַ יאָר פון באַרג־אַראָפּ אין דער ציוניסטישער באַוועגונג; פון איין זייט האָבן זיך צעשטורעמט די דיסקוסיעס וועגן אוגאַנדע; פון דער צווייטער זייט, האָט די רעוואָלוציע אָפּגעצויגן די יוגנט און אָפּגעשוואַכט די צוציונגס־קראַפט פון דער ציוניסטישער אידעאָלאָגיע. באַזונדער האָט עס געטראָפן די „פּועלי־ציון״־באַוועגונג, וואָס האָט זיך געשפּאָלטן: אַ טייל — און דאָס איז געווען דער רוב — איז אַוועק צו די טעריטאָריאַליסטן (ציוניסטן־סאָציאַליסטן — ס.ס.) און די איבעריקע זענען פאַרבליבן אין „פּועלי־ציון״.

6. אין דער צייט פון דער ערשטער רוסישער רעוואָלוציע (1905)

דאָס ערשטע יאָר פון דער רוסישער רעוואָלוציע איז אַדורך אין באָברויסק אונטערן צייכן פון דעם „בונדס״ העגעמאָניע אויף דער יידישער גאַס און ממילא — אין דער גאַנצער שטאָט. בראש פון „בונד״ איז געשטאַנען דער יונגער נחקע יוכבד, וואָס האָט זוכה געווען צו באַקומען דעם צונאָמען „נחקע פּאָליצמייסטער״. אַנדערע אָרגאַניזאַציעס: די רוסישע ס.ד. (מיינסטנס יידישע בחורים און מיידלעך), די ס.ר. (סאָציאַליסטן־רעוואָלוציאָנערן), פּועלי־ציון, ציוניסטן־סאָציאַליסטן (ס. ס.) און די געזעלשאַפט צו דער־גרייכן רעכט פאַרן יידישן פאָלק אין רוסלאַנד״ (דער־גרייכער), וואָס האָט זיך געגרינדעט אין פרילינג 1905 און אַרומגענומען ליבעראַלע קרייזן — די אַלע האָבן געשפּילט אַ צווייטראַנגיקע ראָלע.

דער גאַנג פון די געשעענישן אין באָברויסק איז, פאַרשטענדלעך, געווען ענג פאַרבונדן מיט די געשעענישן אין גאַנץ רוסלאַנד, און אויף וויפל די רעוואָלוציאָנערע באַוועגונג האָט זיך געשטאַרקט אין די גרויסע שטעט, אויף אַזוי פיל האָט זי זיך אַנטוויקלט און געשטאַרקט אין באָברויסק.

אין אָנהייב פון דער רעוואָלוציע, אין יאַנואַר 1905, איז דער „בונד״ — נאָך דער כוואַליע פון אַרעסטן אין אָקטאָבער 1904 — געווען היפּש

אָפּגעשוואַכט. אַז עס איז אָנגעקומען די ידיעה וועגן דער הריגה, וואָס די צאַרישע דינערס האָבן דורכגעפירט אויף די פּעטערבורגער אַרבעטער דעם 9טן יאַנואַר, האָט דער „בונד" אָנגעהויבן אַ ברייטע פּראָפּאַגאַנדע־אַרבעט צווישן עטלעכע הונדערט אַרבעטער. די אָרטיקע פּאַרטיי־פירערס האָבן זיך אָפּגעהאַלטן פון פּראָקלאַמירן אַ שטרייק, נאָר נאָך דעם ווי זיי האָבן באַקומען אַ בפירושע אינסטרוקציע פון דעם צענטראַל־קאָמיטעט פון „בונד", האָבן זיי זיך געוואָנדן צו דער רוסישער ס.ד.־גרופּע, זי זאָל באַוועגן די קריסטלעכע אַרבעטער פון די פאַבריקן מיטצובאַטייליקן זיך אין דעם שטרייק. שבת איז איינגעאָרדנט געוואָרן אַ פאַרזאַמלונג אין דער גרויסער שול, אין וועלכער ס'האָבן זיך באַטייליקט אַ 700 פּערזאָן. די פאַרזאַמלונג האָט גערופן אָפּצושטעלן די מלחמה אויפן ווייטן מזרח און געבן דעם פאָלק אַ קאָנסטיטוציע. צו מאָרגנס זענען שליחים פון „בונד" געגאַנגען אין די וואַרשטאַטן און גערופן די אַרבעטער איבערצורייסן די אַרבעט. אַ טויזנט מענטשן זענען אַנטקעגנגעקומען דעם רוף. כדאי צו פאַרצייכענען, אַז די האַנדלס־אָנגעשטעלטע, וואָס האָבן געהערט צו „פּועלי־ציון", האָבן זיך אָפּגעזאָגט צוצושטיין צום שטרייק, ווייל זייער פּאַרטיי איז ניט געווען באַטייליקט אין אָרגאַניזירן דעם שטרייק. אָבער צו מאָרגנס האָט זיך אַרויסגעוויזן, אַז די רוסישע אַרבעטער פון די פאַבריקן האָבן גאָר ניט קיין חשק צו שטרייקן. די יידישע אַגיטאַטאָרן פון דער „רוסישער" ס.ד. האָבן אויף זיי ניט געהאַט קיין שום ווירקונג. „עס האָבן גערוישט די מאַשינען אין די פאַבריקן — האָט געשריבן אין אַ צייט אַרום איינער פון דער גרופּע ס.ד. — און אַ ביטערן ווייטיק האָט אַרויסגערופן אין די הערצער פון די באַוווסטזיניקע אַרבעטער דער פאַררעטערישער רויך פון די פאַבריק־קוימענס". דער דאָזיקער דורכפאַל האָט געמאַכט אַ שווערן רושם אויף די יידישע אַרבעטער, זייער מוט איז געפאַלן און אַ סך פון זיי האָבן זיך אומגעקערט צו זייער אַרבעט. אויף דעם זעקסטן טאָג פון דעם שטרייק איז קלאָר געוואָרן, אַז דער שטרייק גוססט — און ס'איז באַשלאָסן געוואָרן גלייך אים איבערצורייסן. „די אָרגאַניזירטע אַרבעטער האָבן זיך גענומען צו דער אַרבעט מיט גרויס שברון־לב".

דעם זעקסטן מערץ איז אויסגעבראָכן אין שטאָט אַ שטרייק פון די האַנדלס־אָנגעשטעלטע, וואָס איז אָרגאַניזירט געוואָרן, זעט אויס, דורך די „פּועלי־ציון". עס זענען אַרויסגעשטעלט געוואָרן עקאָנאָמישע פאָדערונגען (שליסן די געשעפטן 9 אָוונט, מיטאָג־איבעררייס, העכערער לוין א"אַ). נאָך דריי טעג האָבן די אַרבעטגעבער נאָכגעגעבן די פאָדערונגען פון די שטרייקערס.

די ביטערע דערפאַרונג מיטן דורכגעפאַלענעם שטרייק האָט באַוועגט דעם בונדישן פירער נחקע יוכבד און זיינע חברים אָנצוהייבן אַ פאַרשטאַרקטע אָרגאַניזאַציאָנעלע אַרבעט, וואָס זי האָט זיך געלאָזט פילן ערשט אין עטלעכע חדשים אַרום. עס איז צונויפגעשטעלט געוואָרן אַ „פאַראייניקטער קאָמיטעט פון אַלע רעוואָלוציאָנערע פּאַרטייען" אין שטאָט, וואָס אין אים האָבן זיך באַטייליקט די בונדיסטן, די „איסקראַ"־לייט (אַלגעמיינע ס.ד.), „פּועלי־ציון" און ס.ר. (סאָציאַליסטן־רעוואָלוציאָנערן). דאָס מאָל איז באַשלאָסן געוואָרן צו פּראָקלאַמירן אַן אַלגעמיינעם שטרייק אויף צוויי טעג. פּורים (8טער מערץ) האָט מען אָנגעהויבן אָרגאַניזירן פאַרזאַמלונגען פון סימפּאַטיקער, אויף וועלכע מען האָט אויפגעקלערט די אַרבעטער „דעם באַטייט פון עקאָנאָמישן קאַמף און די נויטווענדיקייט צוצוגעבן אים אַ פּאָליטישן כאַראַקטער". דערנאָך זענען איינגעאָרדנט געוואָרן זיבן פאַרזאַמלונגען, וועדליק פּראָפעסיאָנעלע פאַראיינען, ווו עס זענען אַרויסגעטראָטן מיט אויפקלערונגען אויך פאָרשטייערס פון „פּועלי־ציון" און ס. ס.

דעם 13טן מערץ האָבן די בונדיסטן צונויפגערופן קרוב זעקס הונדערט אַרבעטער אין שול פון די בויאַרבעטער אין סלאָבאָדע. אַ פאָרשטייער פון „בונד" האָט געמאָלדן, אַז ס'האָט זיך אָנגעהויבן דער פּאָליטישער שטרייק און גערופן די „פאַרזאַמלטע שוין צוצושטיין צו דער דעמאָנסטראַציע, צום אָפענעם קאַמף פאַר פרייהייט, דעמאָקראַטיע און סאָציאַליזם". די דעמאָנסטראַנטן זענען אַרויס אויף מוראַוויאָווסקע־גאַס, וואָס איז גראָד דעמאָלט געווען איין גרויסע בלאָטע, און ניט ווייניק געשטערט דעם מאַרש פון די דעמאָנסטראַנטן. אין שפּיץ פון דער דעמאָנסטראַציע איז געגאַנגען די „באָיעווקע", שיסנדיק פון מאָל צו מאָל מיט רעוואָלווערן. אַן אָפּטייל קאָזאַקן, וואָס איז אַלאַרמירט געוואָרן פון די איבערגעשראָקענע פּאָליציאַנטן, איז אָנגעקומען אויפן פּלאַץ, ווען די דעמאָנסטראַנטן האָבן זיך שוין אָנגעהויבן פונאַנדערגיין.

נאָך דער דעמאָנסטראַציע זענען די אַרבעטער

זיך צונויפגעקומען אויף די בירזשעס, געטיילט פּראָקלאַמאַציעס וועגן דעם שטרייק און זיין איבעררייס. „די תושבים — שרייבט די צענטראַלע צייטונג פון „בונד" — האָבן זיך באַצויגן מיט אָפענער סימפּאַטיע, די שטימונג פון די אַרבעטער — אַ געהויבענע, דער אויטאָריטעט פון דער אָרגאַניזאַציע („בונד") האָט זיך געשטאַרקט און די קאַמפּס־גרייטקייט פון די מאַסן איז געשטיגן".

דעם 1טן מאַי זענען די פּאָליציי־כוחות געשטאַנען אויף דער וואַך. די אַרבעט איז אָפּגעשטעלט געוואָרן אין אַלע וואַרשטאַטן און אין אַ טייל פאַבריקן. אַזוי ווי אין דעם טאָג איז אויסגעפאַלן די קריסטלעכע פּאַסכאַ, האָבן אויך די רוסישע אַרבעטער ניט געאַרבעט און די אינטערנאַציאָנאַלע סאָלידאַריטעט האָט דאָס מאָל ניט פאַרפירט. פּראָקלאַמאַציעס זענען פאַרשפּרייט געוואָרן אין שטאָט און אויך אין דער פעסטונג. גרופּעס אַרבעטער האָבן שפּאַצירט אויף די גאַסן און קאָזאַקן־אָפּטיילן — באַגלייטע פון אויסגעשרייען „נידער מיט דער זעלבסטהערשונג" — האָבן דאָ און דאָרטן פונאַנדערגעטריבן גרופּעס אַרבעטער.

אין מאַי האָט אויך באָברויסק דערגרייכט די כוואַליע פון שטרייקן, וואָס האָט אַרומגענומען גאַנץ רוסלאַנד. דעם 7טן מאַי האָבן פאַרשטרייקט די סטאָליער־וואַרשטאַטן, דעם 11טן — די שוסטערס, נאָך דעם די אַרבעטער אין די טאַרטאַקן (מיינסטנס קריסטן), וואָס האָבן, אין רעזולטאַט פון שטרייק, דערגרייכט אַ העכערן לוין און אַ קירצערן אַרבעט־טאָג. דער שטרייק פון די פליישער־אַרבעטער, וואָס די ס.ס. האָבן אָרגאַניזירט און וואָס האָט געדויערט מער ווי אַ חודש צייט, איז געווען אַ גאָר ערנסטער. אין שטאָט איז ניט געווען קיין פלייש. „זיי (די שטרייקערס) לאָזן אַפילו ניט שעכטן קיין עופות, סיידן פאַר קראַנקע און לויט אַ צעטל פון אַ דאָקטער" — שרייבט דער קאָרעספּאָנדענט פון „פריינד". די שטאָט־פאַרוואַלטונג האָט פאַרגעשלאָגן די שוחטים צו שעכטן אונטער דער וואַך פון קאָזאַקן, אָבער די שוחטים האָבן זיך אָפּגעזאָגט, אויס מורא פאַר די קצבים־געזעלן. כאַראַקטעריסטיש, אַז ניט נאָר אַרבעטער האָבן געשטרייקט אין יענע טעג: דעם 10טן מאַי איז אויסגעבראָכן אַ שטרייק אין דער פאַך־שול, וואָס „פּועלי־ציון" האָט אָרגאַניזירט. די תלמידים האָבן געפאָדערט: 1) אַ געהעריקע באַציונג; 2) אַ גרעסערן צוטייל און אַ פאַרבעסערונג פון דער שפּייז; 3) אָפּשאַפן די איינגעשטעלטע אָרדענונג, צו שיקן די תלמידים עסן ביי פרעמדע טישן; 4) אָפּשאַפן די שטראָף פון ניט געבן קיין פרישטיק אָדער מיטאָג. עס האָבן זיך אויך אָרגאַניזירט די קליינע סוחרים קעגן זייערע אויסנוצערס — די גרויסע סוחרים און די הורטאָווניקעס.

די פּאָגראָמען אין זשיטאָמיר (אַפּריל 1905) האָבן פאַרשטאַרקט די סימפּאַטיע צו דער רעוואָלוציע אויף דער יידישער גאַס בכלל. שבת, דעם צווייטן טאָג שבועות (28סטן מאַי), איז אויפן בית־עלמין פאָרגעקומען אַן אזכרה נאָך די פּאָגראָם־קרבנות אין זשיטאָמיר, אָרגאַניזירט דורך דער „געזעלשאַפט פאַר גלייכבאַרעכטיקונג", מיט דער דערלויבעניש פון דער מאַכט. כדאי צו באַמערקן ביי דער געלעגנהייט, אַז די שטאָטישע מאַכט, די ציווילע און מיליטערישע, האָבן זיך אויפגעפירט לגבי דער רעוואָלוציאָנערער באַוועגונג מיט גרויס זעלבסטבאַהערשונג, רעכענענדיק זיך, ווייזט אויס, מיט דעם באַזונדערן כאַראַקטער פון דער שטאָט, וואָס איז געווען כמעט אין גאַנצן אַ יידישע. מעגלעך, אַז הינטער די קוליסן האָבן דאָ געשפּילט אַ ראָלע אויך אַנדערע פאַקטאָרן — פּערזענלעכע באַציונגען און „מתן בסתר". על־כל־פּנים האָבן אין באָברויסק די יידן ניט דורכגעמאַכט דאָס זעלבע, וואָס די יידן אין מינסק, ביאַליסטאָק, שעדלעץ און אין אַ סך אַנדערע שטעט.

די „נאָוואָיע ווערעמיאַ" האָט זיך געקלאָגט אין יענער צייט, אַז „די יידן (אין באָברויסק) דאַרפן ניט קיין דערלויבעניש צו באַוואָפענען זיך פאַר זעלבשוץ־צוועקן — זיי טוען עס אויף אייגענער אחריות... זיי איבן זיך אין שיסן, מחוץ דער שטאָט, און פאַלן אָן מיט זייערע ביקסן אויף סאָלדאַטן — — — זיי גייען איבער די גאַסן און שרייען „זאָל לעבן יאַפּאַן!".

דער „בונד" האָט באַשלאָסן אָנטייל צו נעמען אין דער פאַרזאַמלונג אויפן בית־עלמין. אַ 3000 מאַן האָבן זיך דאָרט פאַרזאַמלט. עס האָבן געהאַלטן רעדעס בונדיסטן, ציוניסטן און דער קאַזיאָנער רב. אַ בונדישער רעדנער האָט גערופן דעם גאַנצן עולם אַרויסצוגיין מיט אַ דעמאָנסטראַציע אין גאַס. ביים טויער פון בית־עלמין האָט אַ פּאָליציי־וואַך געפאָדערט זיך פונאַנדערצוגיין. אָבער עטלעכע פון די חשובע שטאָט־בעלי־בתים זענען צוגעגאַנגען צום פּאָליציי־שעף און אים איבערגעגעבן וועגן באַשלוס פון דער פאַרזאַמלונג. האָט ער גלייך אַוועקגענומען זיינע מענטשן. די פּראָ־

צעסיע איז געגאַנגען איבער די גאַסן פון שטאָט; די קאָזאַקן זענען געשטאַנען פון דער ווייטנס. נאָר אויף איין פּלאַץ איז פאָרגעקומען אַ צוזאַמענשטויס און די קאָזאַקן האָבן פאַרהאַלטן עטלעכע פּערזאָן. דעם זעלבן אָוונט האָט דער פּאָליצמייסטער זיך אַנטשולדיקט, אַז ס'איז געשען אַ פאַרדריסלעכער טעות, און די אַרעסטירטע זענען גלייך באַפרייט געוואָרן.

ווען עס זענען אָנגעקומען אין באָברויסק די ידיעות וועגן אויפשטאַנדן אין לאָדזש, אָדעס און אַנדערע שטעט, האָט דער „בונד" גערופן שבת, דעם 2טן יולי, אַ מאַסן־פאַרזאַמלונג אינעם גרויסן בית־המדרש. 1200 מענטשן האָבן זיך צונויפגעזאַמלט. אויף דער בינע האָבן געפלאַטערט צוויי פאָנען, אַ רויטע און אַ שוואַרצע; מ'האָט געהאַלטן רעדעס און געזונגען רעוואָלוציאָנערע לידער. ס'האָט זיך געשאַפן אַ פאַראייניקטער קאָמיטעט פון „בונד" און די רוסישע ס.ד. אויף צוצוגרייטן אַ גענעראַל־שטרייק דעם 7טן יולי. דאָס מאָל איז דער שטרייק געראָטן. די געוועלבער זענען געווען געשלאָסן. אויף דער פאָדערונג פון דער פּאָליציי צו עפענען זיי, האָבן די קרעמערס געענטפערט: „איר היט אונדז היינט, און זיי (די רעוואָלוציאָנערן אָדער, ווי מען האָט זיי גערופן אויף דער יידישער גאַס — די „דעמאָקראַטן") וועלן אונדז תמיד געפינען". אויף דער „טערקישער קאָנדיטעריי", וואָס איז געווען אָפן אין טאָג פון שטרייק אונטער אַ פּאָליציייִשער וואַך, האָט מען אויסגערופן אַ געזעלשאַפטלעכן באָיקאָט. אָבער אויך די מאַכט איז געווען גוט צוגעגרייט. די שטאָט איז פול געווען מיט פּאָליציאַנטן און קאָזאַקן און האָט אויסגעזען ווי אַ מיליטער־לאַגער. עס איז אוממעגלעך געווען דורכצופירן וועלכע ס'איז דעמאָנסטראַציע, „ווייל עס איז קיין שום מעגלעכקייט ניט געווען צונויפצוקלייבן אין איינעם אַפילו צען מענטשן".

פיר טעג נאָך דעם האָט אַ קאָזאַק דערהרגעט מיט זיין סאַבליע (שווערד), בעת אַ קריגעריי אין שטאָטישן מאַרק, דעם ברוקאָווניק בערל האַנקין, וואָס האָט בשעת־מעשה פאַרריכט דעם ברוק אויף דער מוראַוויאָווסקע־גאַס, דער דאָזיקער מאָרד האָט אויפגערייצט די גאַנצע שטאָט. עס האָט זיך געבילדעט אַ צווישנפּאַרטייאישער געזעלשאַפטלעכער קאָמיטעט איינצואָרדענען די לוויה פונעם הרוג.

די מיליטער־מאַכט, וואָס האָט זיך געפילט שולדיק אינעם מאָרד, האָט אָנגעבונדן אַ קאָנטאַקט דורך אַ פאַרמיטלער, דעם ציין־דאָקטער מענדל עלקין, מיט נחקע יוכבד און מ'איז געקומען צו אַ הסכם, אַז די פּאָליציי וועט זיך ניט אַריינמישן און ניט שטערן די לוויה — און די אָרגאַניזאַטאָרן האָבן זיך מתחייב געווען ניט צו טראָגן רויטע פאָנען, נאָר זינגען. אָנשטאָט פאָנער האָט מען געטראָגן די פאַרבלוטיקטע קליידער פון דעם הרוג און העכער צען טויזנט באַגלייטערס האָבן מאַרשירט אין פולשטענדיקער רו נאָכן אָרון. אויפן בית־עלמין איז דער הויפט־רעדנער אויף האַנקינס קבר געווען קאַליע טעפער, פון אָדעס, איינער פון די גרעסטע טריבונען אין יענער צייט, וואָס איז מיט עטלעכע יאָר פריער אַריבער פון ציוניסטישן לאַגער צום „בונד". ער האָט געהאַלטן אין שפּאַנונג דעם עולם צוהערערס עטלעכע שעה. אָוונט־צייט זענען די פאַרזאַמלטע זיך רויק פונאַנדערגעגאַנגען. כאַראַקטעריסטיש פאַר דער אַטמאָספער אין יענע טעג איז דאָס דערשיינען פון אַ פּאָליציי־אָפיציר, וואָס זיין קאָמאַנדיר האָט זיך פאַרענטפערט פאַר מענדל עלקין (ער איז געווען פאַראַנטוואָרטלעך פאַרן דורכפירן לאָיאַל דעם קעגנזייטיקן הסכם), אַז ער האָט געמוזט קומען מיט זיינע מענטשן, כדי צו מאַכן אַן אָנשטעל, אַז די פּאָליציי האָט דאָ געהיט די אָרדענונג. ער האָט געבעטן עלקינען צואיילן די פאַרזאַמלטע, זיי זאָלן זיך פונאַנדערגיין.

7. די בירגערלעכע קרייזן אין דער צייט פון דער ערשטער רעוואָלוציע

די רעוואָלוציע־שטימונג האָט ניט אויסגעמיטן אויך די בירגערלעכע און בעלי־בתּישע קרייזן, און דאָס איז אַ ביסל אויפפאַלנדיק אין אַזאַ שטאָט ווי באָברויסק, וווּ די דאָזיקע קרייזן זענען נוטה געווען צו קאָנסערוואַטיזם. די טראַדיציע פון געטריישאַפט צו רוסלאַנד האָט זיך איינגעהיט אין שטאָט נאָך פון נאַפּאָלעאָנס צייטן, ווען דער קדוש ניסן קאַצענעלסאָן איז אַריינגעפאַלן אין די הענט פון די פראַנצויזן פאַר אַט דער געטריישאַפט. די עקאָנאָמישע פאַרבינדונגען פון באָברויסקער רייכע לייט מיט דער רוסישער מאַכט, ביים בויען די פעסטונג, פלאַסטערן סטראַטעגישע שאָסייען און צושטעלן אַלץ וואָס איז נייטיק פאַרן מיליטער — די אַ קשרים זענען געווען לאַנגיאָריקע און נאָענטע. אויך דער ביישטייער פונעם צאַר פאַר די באָברויסקער נשרפים אין יאָר 1902 איז געבליבן

אין זכרון. אַ קורצע צײַט פֿאַרן אויפֿשוווּנג פֿון דער רעוואָלוציע (21סטער דעצעמבער 1904) איז דער צאַר ניקאָלײַ דער צווייטער געקומען באַזוכן דעם מיליטערישן גאַרניזאָן אין באָברויסקער פֿעסטונג. אויף דער באַן־סטאַציע האָט אים מקבל־פּנים געווען אַ דעלעגאַציע פֿון דער יידישער קהילה אין באַשטאַנד פֿון קאַזיאָנעם רב, ווילענסקי, י. א. אסתרין, פּ. קאַצענעלסאָן און ד״ר פּייערטאַג. דער רב האָט געבענטשט דעם צאַר אין טראַדיציאָנעלן יידישן נוסח און די דעלעגאַציע האָט אים צוגעטראָגן אַ ספר־תורה אין אַ קליינעם אָרון־קודש — אַ קונסט־אַרבעט פֿון דעם באָברויסקער קינסטלער מענדל טאָקער.

עס זענען פֿאַרביי עטלעכע חדשים און די שטימונג אין גאַנץ רוסלאַנד האָט זיך אין גאַנצן געביטן, אַפֿילו די יידישע בירגערלעכע קרייזן זענען מיטגעצויגן געוואָרן מיטן גייסט פֿון דער צייט און אויך זיי האָבן אויסגעדריקט זייער פּראָטעסט. אמת, אין אַ באַשיידענער פֿאָרעם, קעגן דעם רעזשים פֿון אונטערדריקונג, וואָס די יידן האָבן פֿון אים באַזונדערס געליטן.

אין מיטן מערץ האָבן זיך פֿאַרזאַמלט די פֿאָרשטייערס פֿון פֿאַרשיידענע בירגערלעכע קרייזן אין ציוניסטישן קלוב און האָבן אַרומגערעדט דעם ענין וועגן דערלאַנגען אַ פּעטיציע צו דער מיניסטאָרן־קאָמיסיע, צו געבן גלייכבאַרעכטיקונג יידן.

סוף מערץ 1905 האָבן זיך פֿאָרשטייער פֿון דער באָברויסקער קהילה באַטייליקט אין אַ באַראַטונג, וואָס איז צו שטאַנד געקומען אין ווילנע און ווו ס׳איז געשאַפֿן געוואָרן אַ „פֿאַרבאַנד צו דערגרייכן פֿולע רעכט פֿאַרן יידישן פֿאָלק אין רוסלאַנד”. זיי האָבן אויך אונטערגעשריבן דעם מעמאָראַנדום, וואָס איז צוגעשטעלט געוואָרן דער רעגירונג, מבטל צו מאַכן אַלע באַגרענעצונגען קעגן די יידן. נאָך דעם האָט זיך געשאַפֿן אין שטאָט אַ מין אָפּטייל פֿונעם פֿאַרבאַנד (וואָס אין שטאָט האָט מען אים גערופֿן מיטן פֿאַרקירצטן נאָמען „בונד פֿון יידן”), וואָס אַרום אים האָבן זיך קאָנצענטרירט די ליבעראַלע קרייזן, וועלכע האָבן סימפּאַטיזירט מיט דער קאַדעטישער פּאַרטיי (די רוסישע ליבעראַלן).

אין שייכות מיט די וואַלן צו דער שטאָט־פֿאַרוואַלטונג, וואָס האָבן געדאַרפֿט פֿאָרקומען אין אויגוסט 1905, האָבן די בירגערלעכע קרייזן אַנטוויקלט אַ ברייטע טעטיקייט. זינט דעם יאָר 1892 האָט מען ביי די יידן צוגענומען דאָס רעכט צו וויילן זייערע פֿאָרשטייערס צו דער שטאָט־פֿאַרוואַלטונג. די אַדמיניסטראַציע האָט נאָמינירט יידן, לויט איר איינזען; די צאָל זייערע האָט ניט געקענט זיין מער ווי אַ צענט־חלק פֿון די פֿאַרוואַלטונג־מיטגלידער. אַזוי אַרום האָט זיך געשאַפֿן אַ משונהדיקע לאַגע, אַז אין דער שטאָט באָברויסק, ווי אין אַנדערע שטעט אין רוסלאַנד, ווו יידן זענען געווען אַ מערהייט פֿון דער באַפֿעלקערונג, איז דאָס פֿאַרוואַלטן מיט דער שטאָט געלעגן אין די הענט פֿון דער קריסטלעכער מינדערהייט, וואָס האָט זיך בכלל ניט גערעכנט מיט די באַדערפֿענישן פֿון די יידישע תּושבים און זיי דיסקרימינירט.

דעם 10טן מאַי האָט מען דערלאַנגט דער שטאָט־פֿאַרוואַלטונג פֿון באָברויסק אַ מעמאָריאַל, אונטערגעחתמעט פֿון 211 אָנגעזעענע יידן אין שטאָט, אין וועלכן ס׳ווערט געזאָגט, אַז שטיצנדיק זיך אויף דעם באַפֿעל פֿון 12טן דעצעמבער 1904, וואָס האָט גערופֿן די פֿאָרשטייער פֿון אַלע תּושבים מיטצואַרבעטן אין די שטאָטישע אינסטיטוציעס, פֿאָדערן די אונטערגעשריבענע „וואָס געהערן צו פֿאַרשיידענע שיכטן פֿון דער יידישער באַפֿעלקערונג”, איינצושליסן די יידן אין די רשימות פֿון די וויילערס „גלייך מיט די איבעריקע תּושבים”. די שטאָט־פֿאַרוואַלטונג איז אויך אויפֿגעפֿאָדערט געוואָרן „צו גיין אין די וועגן פֿון די שטאָט־פֿאַרוואַלטונגען אין אָדעס, קאָוונע און אַנדערע שטעט, וואָס האָבן זיך געוואָנדן צו דער רעגירונג מיט אַ ביטע וואָס גיכער אויסצוגלייכן יידן אין די מוניציפּאַלע רעכט מיט די אַנדערע תּושבים”, און אַז דער טערמין פֿון די וואַלן זאָל אָפּגעלייגט ווערן, „ביז עס וועט געלייזט ווערן די דאָזיקע פֿראַגע”.

דעם מאַטעריאַל פֿון די יידן האָט די שטאָט־פֿאַרוואַלטונג באַהאַנדלט דעם 16טן מאַי און ביי אַ געהיימער אָפּשטימונג האָט זי אָנגענומען אַ באַשלוס מיט אַ מערהייט פֿון 20 שטימען קעגן 3 „ניט צו באַהאַנדלען די ווענדונג, ווייל זי איז ניט באַפֿולמעכטיקט דערצו”. נאָך דער דאָזיקער החלטה האָט דער פֿאָרשטייער פֿון די יידן, וואָס איז נאָמינירט געוואָרן אין דער פֿאַרוואַלטונג, ז. מ. ראַבינאָוויטש, זיך אָפּגעזאָגט פֿון זיין אַמט.

אַלס ענטפֿער אויף דעם באַשלוס פֿון דער שטאָט־פֿאַרוואַלטונג (8טער יוני 1905), האָבן די יידן אָנגעוויזן, אַז „די, וואָס דער גורל פֿון דער שטאָט ליגט אין זייערע הענט, דעקן זיך בייזוויליק מיט דעם אויסרייד, אַז זיי זענען ניט באַפֿולמעכטיקט. דער אמת איז,

אַז זיי ווילן ניט האָבן צווישן זיך יידישע פאָרשטייערס, וואָס שטעלן מיט זיך פאָר די הויפּט־באַפעלקערונג פון שטאָט און גיבן כמעט אַלע מיטלען אויפצוהאַלטן אירע אינסטיטוציעס״; זיי פּראָטעסטירן „קעגן דעם געזינדל רעאַקציאָנערן, וואָס האָט מיט כוח פאַרנומען די שטאָט־פאַרוואַלטונג״. דערביי האָבן זיי דערקלערט, אַז קיין ייד אין באָברויסק וועט ניט מסכים זיין אָנצונעמען דעם אַמט אַלס מיטגליד אין דער שטאָט־פאַרוואַלטונג, סיידן ער וועט געוויילט ווערן דורך פרייע וואַלן, דורך דער יידישער באַפעלקערונג.

ווי אין גאַנץ רוסלאַנד האָט אויך אין באָברויסק דער פּראָטעסט ניט געבראַכט קיין רעזולטאַטן און די יידן זענען בייזוויליק דערווייטערט געוואָרן פון יעדער מיטאַרבעט אין דער שטאָט־פאַרוואַלטונג, ביז עס האָט אויסגעבראָכן די צווייטע רוסישע רעוואָלוציע, וואָס האָט אַנולירט אַלע באַגרענעצונגען לגבי די רוסישע יידן.

די סימפּאַטיע פון די בירגערלעכע קרייזן צו דער רעוואָלוציע האָט זיך אויסגעדריקט אויך אין זייער גרייטקייט אָנטייל צו נעמען אין די פּאָליטישע שטרייקן, דורך שליסן זייערע געשעפטן בעת עס ווערט פּראָקלאַמירט אַ שטרייק, ווי אויך דורך ביישטייערונגען פאַר די פאָנדן פון די רעוואָלוציאָנערע פּאַרטייען. אמת, אַז אין דער דאָזיקער גרייטקייט האָט געשפּילט אַ געוויסע ראָלע אויך די מורא פאַר דעם כוח פון די „דעמאָקראַטן״, ווי עס האָבן זיך דעמאָלט גערופן די רעוואָלוציאָנערן אויף דער יידישער גאַס, אָבער עס איז בלי ספק, אַז די פּאָגראָמען אויף יידן און די פּאָליטישע אונטערדריקונג האָבן באַוועגט די בירגערלעכע קרייזן צו שטיצן די פיינד פון דעם רעזשים, וואָס איז שולדיק אין דעם אַלעם — און ס׳איז שווער מבחין צו זיין, וויפל צוואַנג און וויפל פרייווילן ס׳איז דאָ אין זייער אָנטייל אין די שטרייקן און אין די געלט־ביישטייערונגען.

8. אין די קלימאַקס־טעג פון דער רעוואָלוציע — אָקטאָבער 1905

אין אָקטאָבער איז אויסגעבראָכן אין רוסלאַנד דער שטרייק פון די אייזנבאַן־אַרבעטער. באָברויסק, וואָס איז געשטאַנען אויף איינער פון די סאַמע באַוועגלעכסטע אייזנבאַן־ליניעס, האָט באַלד דערפילט דעם איבעררייס פון דער באַוועגונג. דער „פאַראייניק־

טער קאָמיטעט פון די רעוואָלוציאָנערע פּאַרטייען״ האָט פּראָקלאַמירט אַ דרייטאָגיקן גענעראַל־שטרייק. ניט געקוקט אויף די באַפעלן פון דער פּאָליציי, האָבן זיך געשלאָסן אַלע געשעפטן אין שטאָט און די וואַרשטאַטן האָבן איבערגעריסן די אַרבעט. ווען עטלעכע קראָמען האָבן געפּרווט עפענען די טירן אין 3טן טאָג פון שטרייק, זענען קאַמפּס־אָפּטיילן פון די פּאַרטייען געקומען אויפן פּלאַץ און געצוווּנגען תיכף צו שליסן זיי. אין איינעם אַ הורט־געשעפט, ווו מען האָט געאַרבעט הינטער פאַרמאַכטע לאָדנס, האָבן זיך אַריינגעריסן עטלעכע יונגע־לייט און גענומען באַשעדיקן די סחורה, ביז דער אייגנטימער האָט געמוזט נאָכגעבן די פאָדערונג צו שליסן דאָס געשעפט. אין פליישמאַרק האָט איינער פון די קצבים באַקומען קלעפּ, און אַלע איבעריקע האָבן געשלאָסן די יאַטקעס. ביי אַ פּאָליציאַנט, וואָס האָט זיך באַוויזן אויפן מאַרק, האָט מען אָפּגענומען זיין רעוואָלווער און אים שטאַרק צעשלאָגן. אויף מוראַוויאָווסקע־גאַס האָט אַ קאָזאַקן־אָפּטייל אָנגעגריפן אַ „קאַמפּס־אָפּטייל״ און עטלעכע מיטגלידער גוט אָנגעהרגעט. אָבער דער ציל — אויפהאַלטן דעם שטרייק ביז דעם לעצטן טאָג — איז דערגרייכט געוואָרן.

די ידיעה וועגן דעם צאַרישן מאַניפעסט, וואָס האָט צוגעזאָגט אַ קאָנסטיטוציע, האָט אויפגערודערט די גאַנצע שטאָט. מען איז אַרויס אין די גאַסן. די מאַכט איז צעטומלט געוואָרן און אין די גאַסן האָט מען ניט געזען ניט קיין פּאָליציאַנטן און ניט קיין קאָזאַקן. אָוונט־צייט איז אויף שאָסיינע־גאַס אָפּגעהאַלטן געוואָרן אַ פאָלקס־פאַרזאַמלונג, וואָס איז דערנאָך פאַרוואַנדלט געוואָרן אין אַ טריומפירנדיקע מאַניפעסטאַציע. די גאַנצע נאַכט האָבן אַרומגעשפּאַצירט אין די גאַסן יוגנטלעכע און אַרבעטער, געזונגען רעוואָלוציאָנערע לידער און זיך צוגעהערט צו די רעדנער. דאָ און דאָרט האָבן זיך געהערט שיסערייען, מיט וועלכע די „קאַמפּס־אָפּטיילן״ האָבן מקבל פּנים געווען די פרייהייט.

צו מאָרגנס איז אין טעאַטער־גאָרטן איינגעאָרדנט געוואָרן אַ גרויסע פאָלקס־פאַרזאַמלונג, אַ גרויסער עולם איז געקומען הערן די „דעמאָקראַטן״, וואָס דער מזל האָט זיי איצט צוגעשפּילט. די בונדיסטן, וואָס האָבן זיך געזען ווי די העלדן פונעם טאָג, האָבן מיט חוזק־אויסגעשרייען אויפגענומען די רעדנערס פון די קלענערע פּאַרטייען — די ס.ר., „פּועלי־ציון״ און

ס.ס. — די לעצטע האָבן פאַרלאָזט די פאַרזאַמלונג צוזאַמען מיט זייערע אָנהענגערס. נאָך אַזאַ ממשות־דיקער לעקציע אין הלכת דעמאָקראַטיע, און ווי אַ פועל־יוצא דערפון, איז דער „פאַראייניקטער קאָמיטעט פון די רעוואָלוציאָנערע פאַרטייען" זיך צעפאַלן. אין אָוונט האָט דער „בונד" גערופן אַ גרויסע פאַרזאַמלונג, וואָס האָט זיך פאַרצויגן ביז האַלבער נאַכט. ביים פאַרענדיקן די פאַרזאַמלונג איז אָנגעקומען די ידיעה וועגן דער הריגה, וואָס דער גובערנאַטאָר קורלאָוו האָט דורכגעפירט אויף דער מאַסן־דעמאָנסטראַציע אין מינסק, אויף דער אייזנבאַן־סטאַציע. די ידיעה האָט פאַרוואָלקנט די אַטמאָספער פון פרייד און גייסטיקער דערהייבנקייט.

קרוב אַ חודש צייט האָבן זיך געצויגן די „פריי־הייטס"־טעג. די פאָליציי האָט פאַרלוירן איר שליטה איבער דער שטאָט און זי איז איבערגעגאַנגען צו די רעוואָלוציאָנערן, למעשה צו נחקע יוכבד, וואָס אין די טעג האָט ער באַקומען דעם צונאָמען „נחקע פאָליצמייסטער". אין שטאָט האָט געהערשט אַ מין „חול־המועד"־שטימונג, די אַרבעטער און די געזעלן פלעגן אָפט איבעררייסן זייער אַרבעט און אַוועקגיין אויף פאַרזאַמלונגען און דעמאָנסטראַציעס.

די ידיעות וועגן דער פאָגראָם־כוואַליע, וואָס האָט פאַרפלייצט הונדערטער שטעט און שטעטלעך אין תחום־המושב, האָט צעשטורעמט די געמיטער. די פאַר־טייען האָבן אָנגעהויבן פאַרשטאַרקן זייערע „באָיווו־קעס". פאַרטיי־שליחים האָבן באַזוכט די פאַרמעגלעכע און רייכע יידן און געפאָדערט פון זיי באַשטייערן זיך פאַרן איינקויף פון געווער. דאָס געלט איז געגעבן געוואָרן מיטן בעסטן ווילן. מען האָט געקויפט ניי געווער און די זעלבשוץ־לייט האָבן זיך געלערנט באַנוצן מיט אים. מען האָט אויך פאַרטיילט קאַלט געווער, שמידן האָבן אויסגעאַרבעט שפיזן און באַג־נעטן; עס זענען פאַרגרייט געוואָרן נאַהייקעס מיט בליייענע גאַלקעס אין שפיץ. די פייערלעשערס האָבן געהאַלטן וואַך. ס'איז געשאַפן געוואָרן אַ „רויטער קרייץ", וואָס אין אים האָבן אָנטייל גענומען מיידלעך און שוואַכערע בחורים; דאָקטוירים האָבן זיי געגעבן לעקציעס אין געבן גיכע הילף. פאַטרולן זענען אין די נעכט אַרומגעגאַנגען אין די גאַסן פון שטאָט.

אָבער די פאָגראָם־כוואַליע האָט אויסגעמיטן באַב־רויסק. די מאַכט איז אין יענע טעג נאָך ניט געווען גרייט אָפן צו אונטערשטיצן די פאָגראָמשטשיקעס, און ווייל די, וואָס האָבן זיך געגרייט צו פאָגראָמען, האָבן גוט געוווסט, אַז זיי וועלן אָנטרעפן אויף אַ שטאַרקן ווידערשטאַנד מצד די יידן, האָבן זיי ליבערשט ניט געמאַכט קיין שום פרווו. אגב, קיין פאָגראָמען זענען ניט געווען אין גאַנץ מינסקער גו־בערניע, אַחוץ אין רעטשיצע.

9. דער אויפשטאַנד אין פעסטונג

סוף 1905 האָט אויפגעטרייסלט די שטאָט באַב־רויסק דער אויפשטאַנד פון די סאָלדאַטן אין דעם „דיסציפלינאַרן פאָלק", וואָס זענען געזעסן אין דער מיליטערישער פעסטונג־טורמע. אין יענער צייט זענען אַ 800 מאַן, ס'רוב מאַטראָסן, געווען פאַרהאַלטן אין פעסטונג. זיי זענען געווען אונטערגעוואָרפן אַ שטרענגן רעזשים פון שלעכטער באַשפייזונג, קערפערלעכע שטראָפן און שווערער אַרבעט. אין איינעם אַ פרי־מאָרגן, אין חודש דעצעמבער, זענען די סאָלדאַטן ניט אַרויס פון זייערע קאַזאַרמעס, ווען דער פייף־סיגנאַל האָט זיי גערופן צו דער אַרבעט. שפעטער האָבן זיי זיך פאַרזאַמלט אין הויף פון דער מיליטערישער טורמע און געפאָדערט, אַז דער נאַטשאַלניק פון טורמע זאָל קומען אויסהערן זייערע טענות. זיי האָבן געפאָדערט: באַלד צו באַפרייען אַלע די, וואָס זענען שוין אָפגע־קומען זייער שטראָף; צו פאַרקירצן דעם אַרעסט פון די איבעריקע אסירים; בטל מאַכן קערפערלעכע שטראָפן און פאַרבעסערן די באַשפייזונג. דער נאַ־טשאַלניק האָט צוגעזאָגט איבערצוגעבן זייערע פאָדע־רונגען צו דער העכערער מאַכט.

ביז עס איז געקומען אַ תשובה אויף זייערע פאָדערונגען האָבן די אסירים באַהערשט די קאַזאַרמעס, אַרויסגעטריבן אַלע אָפיצירן פון דעם טורמע־שטח, פאַרכאַפט אַלע שפייז־מאַגאַזינען, אויך דעם וואָפן־אַרסענאַל, און געוואַרט אויף דעם ענטפער. די מאַכט האָט באַשלאָסן אונטערצודריקן דעם אויפשטאַנד מיט כוח. צו פאַרשטאַרקן דעם אָרטיקן גאַרניזאָן, וואָס איז שוין עטלעכע חדשים געווען אונטער דער השפעה פון רעוואָלוציאָנערער פראָפאַגאַנדע, איז געקומען אַ ספע־ציעלער שטראָף־באַטאַליאָן פון מינסק. אין די פרי־מאָרגן־שעהען האָבן מיליטערישע אָפטיילונגען אַרומ־גערינגלט די תפיסה־קאַזאַרמעס און האַרמאַטן זענען אָנגעשטעלט געוואָרן אויף די ווינקלען פון די אויפ־שטענדלערס. אַ טערמין פון דריי טעג האָבן זיי באַ־

קומען אָפּצוגעבן דאָס געווער און אַרויסגעבן די אָרגאַניזאַטאָרן פונעם איפּשטאַנד. נאָך דעם ווי זיי האָבן ניט אָנגענומען די פאָדערונגען, זענען אַריין אין הויף דריי אָפּטיילונגען און אָנגעהויבן אָפּנעמען ביי זיי דאָס געווער, ניט אָנטרעפנדיק אויף וועלכן ס'איז ווידערשטאַנד. פערציק מאַן פון די אָרגאַניזאַטאָרן זע־נען אַרעסטירט געוואָרן. עטלעכע פון זיי האָבן זיך אַליין איבערגעגעבן און די איבעריקע זענען אַרויס־געגעבן געוואָרן דורך אַנדערע סאָלדאַטן.

אין יאַנואַר 1906 איז צו שטאַנד געקומען דאָס מיליטערישע געריכט איבער דרייצן הויפּט־שולדיקע. צען פון זיי, מיט דעם אָנפירער פון אויפשטאַנד, דעם סאָלדאַט יאַקושעוו, זענען פאַרמשפט געוואָרן צום טויט און דריי צו קאַטאָרגע.

די רעוואָלוציאָנערן אין באַברויסק האָבן באַשלאָסן צו אָרגאַניזירן דעם אַנטלויף פון די צום טויט פאַר־משפטע. אין דער אַקציע האָבן זיך באַטייליקט מענטשן פון דער בונדישער „באָיעווקע" (צווישן זיי נחקע יוכבד, יצחק גאָרבאַטי, אפרים איטשע גאָרעליק און וו. נאָרקין) און מיטגלידער פון דער „מיליטעריש־רעוואָלוציאָנערער אָרגאַניזאַציע", וואָס אין איר האָבן אָנטייל גענומען עטלעכע פון די פעסטונג־מענטשן און עטלעכע פון דער „איסקראַ" אין באַברויסק.

דורך דער פאַרמיטלונג פון מענדל עלקין, וואָס איז געווען נאָענט מיט די בונדיסטן, האָט ד"ר אַלעק־סאַנדער פּאַפּערנאַ (אַ זון פון דעם שרייבער א. י. פּאַפּערנאַ), דאָקטער אין מיליטערישן שפּיטאָל, מסכים געווען צו געבן די צום טויט־פאַרמשפטע אַן אָפּפיר־מיטל און אַריינגעמען זיי שפּעטער, ווי פאַרדעכטיקע אין אַן אַנשטעקנדיקער קרענק, אין אַן איזאָליר־צימער פון שפּיטאָל. דאָס צימער איז געווען אויפן דריטן שטאָק און צוויי פאַרטרוילעכע סאָלדאַטן האָבן ביים אַריינגאַנג געהאַלטן וואַך טאָג און נאַכט.

מיט דער הילף פון דעם שפּיטאָל־קוכער, וואָס איז געווען אַ מענטש פון דער מיליטעריש־רעוואָלוציאָ־נערער אָרגאַניזאַציע, האָט מען די וואַך־סאָלדאַטן מכבד געווען מיט פּאַפּיראָסן, וואָס אין זיי איז געווען אַריינגעטאָן אַ שטאַרקער שלאָף־מיטל (דעם מיטל האָבן די אָרגאַניזאַטאָרן באַקומען פונעם אַפּטייקער ק. ראַגינסקי). נאָך האַלבער נאַכט האָבן די אָרגאַני־זאַטאָרן, אַ 10 מאַן, זיך צעשטעלט אַרום שפּיטאָל. די אַרעסטירטע האָבן איבערגעזעגט די אייזערנע קראַטעס פון זייער פענצטער און האָבן זיך אַראָפּ־געלאָזן אויף אַ שטריק פון דריטן שטאָק. זיי זענען אַריבערגעפירט געוואָרן אין זיכערע באַהעלטענישן, פון דאָרטן צו דער באַן־סטאַציע און מיט דער באַן — צו איינער פון די נאָענטע סטאַציעס. בסך־הכל זענען אַנטלאָפן 12 מאַן, צווישן זיי דריי, וואָס זייער משפט איז נאָך ניט פאַרענדיקט געוואָרן. דער רוב פון די אַנטלאָפענע איז אַריבערגעשמוגלט געוואָרן קיין אויס־לאַנד. דער אָנפירער פון די אויפשטענדלערס, יאַקושעוו, האָט זיך געפונען אין אַן איזאָלירטער קאַמער. זיין טויט־אורטייל איז שפּעטער פאַרביטן געוואָרן אויף אייביקער קאַטאָרגע.

10. די רעוואָלוציע אין ירידה

נאָכן אונטערדריקן דעם אויפשטאַנד אין דיס־ציפּלינאַרן פּאָלק האָבן די מאַכט־אָרגאַנען אויף ס'ניי אָנגעהויבן אויסצושפּרייטן זייער נעץ אויף דער שטאָט. די רעוואָלוציאָנערן זענען צוגעקומען צו אַ בלינד געסל; זיי האָבן גאָרנישט ניט געקאָנט אויפ־טאָן. באַזיגן די מאַכט אין קאַמף האָבן זיי ניט געהאַט קיין כוח. אין שטאָט האָט זיך אָנגעהויבן די תקופה פון „עקספּראָפּריאַציעס". אָנגעהויבן דער ערשטער האָט דווקא דער אָרטיקער „בונד". אַ קליינע גרופּע פון דעם „קאַמפס־אָפּטייל", אונטערן אָנפיר פון נחקע יוכבד, איז אַוועק אין שטעטל שטשעדרין, באַפאַלן דאָרט צוויי רעגירונגס־אונטערנעמונגען — די בראַנפן־קראָם, אַ מאָנאָפּאָל פון דער רעגירונג, און די פּאָסט און צוגערויבט פיר טויזנט רובל אין מזומן און אין פּאָסט־מאַרקעס. נחקע האָט דאָס צוגערויבטע געלט אַוועק־געפירט צום צענטראַל־קאָמיטעט פון „בונד" אין ווילנע, אָבער דאָרטן האָט ער באַקומען אַ שטרענגן פאָרוואורף פון די צ.ק.־מיטגלידער, וואָס האָבן אים געמאָלדן, אַז דער „בונד" וואַרפט אָפּ קאַטעגאָריש יעדן מין טעראָר. עס איז דערגאַנגען אַזוי ווייט, אַז דער צ.ק. האָט באַהאַנדלט די פראַגע פון פונאַנדערלאָזן די בונדישע אָרגאַניזאַציע אין באַברויסק. מען האָט גע־מאַכט אַ פשרה — דאָס געלט האָט דער צ.ק. צוגע־נומען, נאָר האָט שטרענג פאַרבאָטן אַזאַ טעטיקייט אויף ווייטער.

אָבער אין שטאָט האָבן די עקספּראָפּריאַציעס ניט אויפגעהערט אַזש ביזן סוף 1907. זיי זענען טיילווייז דורכגעפירט געוואָרן דורך מענטשן, וואָס האָבן זיך גערופן „אַנאַרכיסטן", און טיילווייז דורך דער אונטער־

וועלט־חברה, וואָס האָבן געפּראַוועט טעראָר אונטער דער מאַסקע פון פּאָליטישער טעטיקייט. אין איינעם פון די רויב־אָנפאַלן איז דערהרגעט געוואָרן דער אייגנטימער פון דער טאַבאַק־פאַבריק סאַטיסאָן. די רויבערס האָט מען געכאַפּט און עטלעכע פון זיי, בתוכם דער אַנאַרכיסט שמואל שאַפּיראָ, זענען אויפגעהאָנגען געוואָרן.

אויך דעם פּראָפעסיאָנעלן קאַמף האָט מען געפירט אין שטאָט מיט טעראָריסטישע מיטלען. בעת דעם שטרייק פון די בעקער־אַרבעטער אין האַרבסט 1906, וועלכע האָבן געפאָדערט אַ 10־שעהעדיקן אַרבעטס־טאָג און שבת צו נאַכטס אָנהייבן די אַרבעט נאָר נאָך האַלבער נאַכט — האָט אַ גרויסע גרופּע פון דער בונדישער „באַיוווקע" געפרוווט צווינגען די בעקער־אייגנטימערס, וואָס האָבן געאַרבעט אַן די אַרבעטער, צו שליסן די בעקערייען. אין דער בעקעריי פון די ברידער קאַראַבייעוו איז געקומען צו אַ צוזאַמענ־שטויס צווישן די באַיוווקע־קעמפערס און די בעקערס מיט זייערע משפחות. דער קאָמאַנדיר פון דער „קאַמפּס־אָפּטיילונג" (באַיוווקע) בערנשטיין האָט אויסגעשאָסן פון זיין רעוואָלווער און דערהרגעט איינעם פון די ברידער. די קעמפער האָבן זיך גלייך צוריקגעצויגן. בערנשטיין האָט זיך באַהאַלטן און שפּעטער אַנטלאָפן קיין אַמעריקע. דער שטרייק האָט זיך פאַרענדיקט מיט אַ פּשרה: די צאָל אַרבעט־שעהען איז פאַרקלענערט געוואָרן אויף 10, אָבער אויך דער אַרבעטס־לוין איז פּראָפּאָרציאָנעל פאַרקלענערט געוואָרן.

אין יאַנואַר 1906 איז פאָרגעקומען אין שטאָט דער „פּריזיוו" (די יערלעכע מאָביליזאַציע צו מיליטער־דינסט). צענדליקער יונגע־לייט, פון די אַקטיווע טוערס אין די רעוואָלוציאָנערע פּאַרטייען, זענען גערופן געוואָרן זיך צו שטעלן צום „פּריזיוו", צווישן זיי נחקע יוכבד און די מיטגלידער פון דער „באַיוווקע" אברהם אשכנזי און העשל וואָלפּסאָן. יעדער איינער פון די מאָביליזירטע בונדישע מיטגלידער האָט אויף דער פראַגע „דיין רעליגיע" — געענטפערט „סאָציאַל־דעמאָקראַט". לויט אַנדערע ידיעות האָבן די מאָביליזירטע דעקלאַרירט, אַז זיי וועלן ניט באַנוצן די ביקסן קעגן פאָלק, נאָר קעגן די פאָלקס־שונאים און די שונאים פון פרייהייט. צווישן די „פּריזיוועניקעס" פון באָברויסק און פון די אַרומיקע נאָענטע שטעטלעך און דערפער זענען איינגעאָרדנט געוואָרן רעוואָלוציאָנערע פאַרזאַמלונגען, נאָר די מאַכט־אָרגאַנען האָבן געקוקט דורך די פינגער אויף די אַלע מאַניפעסטאַציעס. נאָכן מאָביליזירט ווערן צום מיליטער זענען אַ העלפט פון די מאָביליזירטע אַנטלאָפן (אין פאַל ווען אַ „פּריזיוניק" איז אַנטלאָפן איידער ער איז מאָביליזירט געוואָרן — אויב ער איז געווען אַ ייד — האָט די משפּחה געדאַרפט באַצאָלן אַ שטראָף פון 300 רובל). אַ טייל פון די אַנטלאָפענע האָבן געפונען אַ מקום־מקלט אין ווילנע, אָדעס און אַנדערע שטעט; אַ סך זענען אַנטלאָפן קיין אַמעריקע. נחקע יוכבד האָט זיך געשטעלט צום פּריזיוו אין ווילנע און טראָץ זיין שוואַכן געזונט־צושטאַנד איז ער אָנגענומען געוואָרן אין מיליטער. אין אַ חודש אַרום איז ער אַנטלאָפן פון קאַזאַרמע. ער האָט אַ צוויי יאָר אַרומגעוואַנדערט איבער פאַרשיידענע שטעט אין דרום־רוסלאַנד, ביז מ'האָט אים געכאַפּט און ווידער גענומען אין מיליטער. ער האָט געדינט צוויי יאָר אין ווילנע. נאָך דעם האָט מען אים באַפרייט. ערשט אין 1910 האָט ער זיך אומגעקערט און זיך באַזעצט אין באָברויסק.

אין פרילינג 1906 זענען פאָרגעקומען די וואַלן צו דער ערשטער דומע. דער „בונד" האָט באָיקאָטירט די וואַלן און זיך באַמיט אויפצורייסן די וואַל־פאַרזאַמלונגען און אָנוואַרפן אַ פּחד אויף די וויילערס, זיי זאָלן ניט גיין צו די וואַל־אורנעס. אין יענעם יאָר האָבן די בונדיסטן געהרגעט דעם פּאָליציאַנט קאַר־פּענקאָ, וואָס האָט זיך אויסגעצייכנט מיט זיין קאַמף קעגן די רעוואָלוציאָנערן. בעת זיין לוויה זענען אָפּטיילונגען פון זעלבשוץ געשטאַנען אויף דער וואַך, אויס מורא פאַר אָנפאַלן מצד דעם קריסטלעכן המון, אָבער נאָר איין רויב־אָנפאַל אויף אַ בעקעריי איז דורכגעפירט געוואָרן דורך די באַגלייטערס, צוריקגייענדיק פון דער לוויה, און דער המון איז באַלד צעטריבן געוואָרן דורך דער פּאָליציי און זעלבשוץ־מענטשן.

פון טאָג צו טאָג איז שוואַכער געוואָרן די רעוואָלוציאָנערע באַוועגונג. די אַקטיווע טוערס אירע, וואָס די פּאָליציי האָט זיי גוט געקענט, האָבן פאַרלאָזן די שטאָט. עס האָט זיך אָנגעהויבן אַ גרויסע עמיגראַציע פון די רעוואָלוציאָנערע עסקנים און זייערע נאָענטסטע קיין אַמעריקע. אויף דעם זיבעטן צוזאַמענפאָר פון „בונד" (זומער 1906) אין לעמבערג האָט דער דעלעגאַט פון באָברויסק רעפּרעזענטירט בסך־הכל 456 חברים. אָנגעהאַלטן האָט נאָר דער פּראָפעסיאָנעלער קאַמף, וואָס האָט, אַ דאַנק די נייע באַדינגונגען אין לאַנד, באַקומען אַ האַלב־לעגאַלן כאַראַקטער. אין 1907

האָט זיך געשאַפן אַ צענטראַל־ביוראָ פון אַלע פּראָ־פעסיאָנעלע פאַראיינען, וואָס זענען געווען פאַרבונדן מיטן „בונד״.

סוף 1907 זענען טעטיק געווען אין באָברויסק פּראָפעסיאָנעלע פאַראיינען פון סטאָליערס, שניידערס, מעטאַל־אַרבעטער, שוסטערס און קאָמאַשן־מאַכערס, בעקערס, פאַבריק־אַרבעטער און קעכינס, וואָס זיי אַלע האָבן געהערט צום אויבן דערמאָנטן צענטראַל־ביוראָ, אין וועלכן ס׳האָט זיך באַטייליקט אויך אַ פאָרשטייער פון „בונד״. דער מצב פון די פאַראיינען איז געווען גאָרניט קיין געהויבענער. נאָר אַ קליינע צאָל חברים האָבן געצאָלט מיטגליד־שטייערן. מ׳האָט ניט געפירט קיין שום קולטור־אַרבעט. צום בעסטן האָבן זיך גע־האַלטן די פאַראיינען פון די שוסטערס, סטאָליערס און מעטאַל־אַרבעטער. דער „בונד״ האָט געהאַלטן פאַר זיין אויפגאַבע אָפּצוהיטן, אַז אין די פאַראיינען זאָלן ניט אַריינדרינגען די ס.ס.ישע קרייזן, וואָס האָבן געקעמפט פאַר נייטראַליזירן די פּראָפעסיאָנעלע פאַר־איינען און מאַכן זיי פאַר אומפּאַרטייאישע אָרגאַני־זאַציעס.

אויך די בעלי־בתים האָבן עפּעס געלערנט, זיי האָבן זיך אָרגאַניזירט און אָפּט מאָל רעאַגירט אויף די שטרייקן מיט לאָקאַוטן. די סכסוכים האָבן זיך ס׳רוב פאַרענדיקט מיט פשרות. אַזוי האָט זיך אין יאָר 1906 פאַרענדיקט מיט אַ פשרה דער גרויסער אַרבעט־סכסוך צווישן די אייגנטימער פון די סטאָ־ליער־וואַרשטאַטן און זייערע אַרבעטער. די אַרבע־טער האָבן אָנערקענט דעם פאַראיין פון די אייגנ־טימערס פון די סטאָליער־וואַרשטאַטן, ווי דעם פאָר־שטייער פון אַלע זייערע אַרבעטס־געבערס און דער אַרבעטס־טאָג איז פאַרקירצט געוואָרן פון 11 אויף 9 שעה. אַ גרויסער שטרייק פון די מאָלערס איז דורכ־געפאַלן. דער לאַנגער קאַמף פון די נאָדל־אַרבעטער האָט זיך פאַרענדיקט אין 1908 מיט דער הסכמה פון די אַרבעטס־געבערס אויף אַן 8־שעהדיקן אַרבעטס־טאָג. אין יאָר 1908 האָט זיך ענטגילטיק אָפּגעשטעלט אויך די פּראָפעסיאָנעלע טעטיקייט. די רעוואָלוציע איז פאַרשטיקט געוואָרן.

און דאָך איז אין שטאָט פאַרבליבן אַן אָרגאַניזיר־טער קערן פון בונדיסטן. אין די יאָרן 1908—1911 — די „ביטערע יאָרן״ פון דער רעוואָלוציאָנערער באַ־וועגונג, ווען ס׳זענען זיך צעפאַלן די מיינסטע אָרגאַני־זאַציעס און טויזנטער חברים זייערע זענען געוואָרן אומטעטיק, שרייבט אַ חבר פון בונדישן צ.ק. א. ליט־וואַק, אַז „נאָר אין די שטעט פּינסק, האָמעל, באָברויסק, לאָדזש און ריגע זענען פאַרבליבן ביי דעם „בונד״ גאַנץ שטאַרקע אָרגאַניזאַציעס״. אין אַ באַריכט פון יענער צייט ווערט איבערגעגעבן, אַז אין באָברויסק פאַרנעמט מען זיך מיט וויכוחים אין ענגע קרייזן „וועגן לעגאַלע און אומלעגאַלע פאָרמען פון בונדישער אַרבעט, דערווייל טוט מען גאָרנישט״. צו דעם אַכטן צוזאַמענפאָר פון „בונד״ (האַרבסט 1910) אין לעמבערג זענען געקומען דעלעגאַטן בסך־הכל פון 10 שטעט. באָברויסק האָט רעפּרעזענטירט בערל קאַצענעלסאָן.

פינפטער קאַפּיטל

ערב דער ערשטער וועלט-מלחמה

1. באָברויסק ערב דער ערשטער וועלט־מלחמה

נאָך דעם ווי עס האָבן זיך איינגעשטילט די כוואַליעס פון דער ערשטער רוסישער רעוואָלוציע זענען געקומען פאַר באָברויסק זיבן רויקע יאָרן, יאָרן פון וווקס און אַנטוויקלונג, וואָס זענען איבערגעריסן געוואָרן נאָר מיטן אויסברוך פון דער ערשטער וועלט־מלחמה, זומער 1914, און נאָך מער, מיטן דערנענטערן זיך פונעם פראָנט צו דער שטאָט אין 1915.

„דער עקאָנאָמישער מצב פון אונדזער שטאָט, אין פאַרגלייך מיט אַנדערע שטעט אין תחום־המושב — שרייבט אַ באָברויסקער אין „הצפירה״ סוף 1912 — גיט ניט קיין פתחון־פה צו באַקלאָגן זיך, דאָס איז אָן ספק. אַחוץ דעם וואַלד־מסחר, וואָס שטייט דאָ אויף גאָר אַ הויכער מדרגה, אַנטוויקלט זיך אויך אויף אַ געוווּנטשענעם אופן קליין־האַנדל און מלאכה.

אוקראַינע האָט געשריען: גיט אונדז פאַליעס האָלץ צום בויען, האָלץ־מאַטעריאַל פאַר מעבל, שפּאָלן

פאַר אײַזנבאַן־ליניעס, הילצערנע פּאַדפּאַרעס פאַר די קוילן־גרובן פון דאָנבאַס און פאַר די אײַזן־גרובן פון קריוואָי ראָג — האָבן זין פון שענקערס און מילנערס זיך אַ נעם געטאָן פאַר די אור־וועלדער פון פּאַלעסיע, וואָס אין דרום פון ווייסרוסלאַנד און פאַר די בראשית־שטחים, וואָס אויף ביידע ברעגן פון דער בערעזינאַ״ — האָט געשריבן אין זיינע זכרונות וועגן יענער צייט אבא אחימאיר.

די צאָל תושבים פון באָברויסק, גויים און ייִדן, איז געוואַקסן אומאויפהערלעך, ווי עס זאָגן עדות די אָנגעגעבענע ציפערן פון דער ווייטערדיקער טאַבעלע:

יאָר	תושבים	פון זיי ייִדן	% ייִדן
1897	34336	20759	60.1
1905	38431	23465	61.1
1914	42309	25876	61.1

די צאָל הייזער אין שטאָט איז געוואַקסן פון יאָר 1895 ביז 1910, פון 2520 (126 געמויערטע הייזער) ביז 3549 (403 געמויערטע). די פאַרבעסערונג פון דער עקאָנאָמישער לאַגע אין שטאָט האָט געפונען איר אויסדרוק אין געוויסע ענדערונגען און חידושים, וואָס מען האָט געמאַכט צו פאַרשענערן די שטאָט. זומער 1909 האָט מען אָנגעהויבן ברוקירן עטלעכע צענטראַלע גאַסן. אין שייכות מיט דעם האָט מען אַרויפגעלייגט אויף דער באַפעלקערונג ספּעציעלע שטייערן, למשל, אַ שטייער אויף די סחורות, וואָס ווערן געבראַכט מיט דער באַן. אויף די הויפּט־גאַסן האָט מען אינסטאַלירט פאַנאַרן (לאַמטערנעס), צווישן זיי — גאַז־לאַמטערנעס (50 אין יאָר 1910) און נאַפט־לאַמטערנעס (192 אין דעם זעלבן יאָר). עס איז אינסטאַלירט געוואָרן אַ טעלעפאָן־נעץ, און פאַרמעגלעכע מענטשן, ווי אויך געשעפטן, האָבן איינגעפירט טעלעפאָנען. דאָ און דאָרט זענען אויפגעבויט געוואָרן געמויערטע הייזער פון צוויי און דריי שטאָקן. אַפילו דער גרויסער חידוש — דער קינעמאַטאָגראַף — האָט זיך באַוויזן אין באָברויסק, און מיר לייענען אין די מודעות פון די היגע צייטונגען וועגן צוויי עלעקטראָ־טעאַטערס (ווי מען האָט זיי דאַן גערופן) „וויעס׳ מיר״ (Весь Мир) וואָס האָט געהערט צו פיינבערגן און „גיגאַנט״, וואָס זיין אייגנטימער איז געווען ביעלענקי.

וועגן דעם וווּקס און דער אַנטוויקלונג פון שטאָט זאָגן עדות די פּרווון אַרויסצוגעבן דאָרט אָרטיקע צייטונגען. די דאָזיקע צייטונגען, וואָס זייער ציל איז געווען צו געבן די לייענער אַלגעמיינע און אָרטיקע אינפאָרמאַציעס, זענען דערשינען אין רוסיש, נאָר די אַרויסגעבערס, די רעדאַקטאָרן און דער רוב מיט־אַרבעטערס זענען געווען ייִדן.

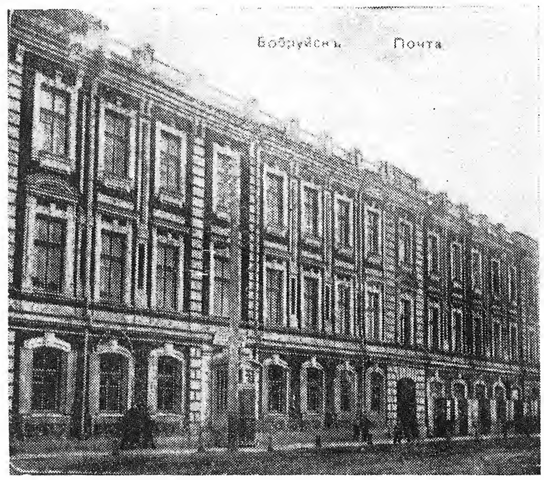
נאָך אין זומער 1904 האָט דער מוכר־ספרים יעקב גינזבורג באַקומען אַ דערלויבעניש אַרויסצוגעבן אַ צייטונג א. נ. „באָברויסקי ליסטאָק״ (Бобруйский листок), אָבער ערשט אין אויגוסט 1911 האָט אָנגעהויבן צו דערשיינען די טעגלעכע צייטונג „באָברויסקער אָפּקלאַנגען״ (Бобруйские отклики), וואָס איז פאַרמאַכט געוואָרן נאָך 9 חדשים.

אין פעברואַר 1913 האָט ב. באַכראַך אָנגעהויבן אַרויסגעבן די צייטונג „באָברויסקער לעבן״ (Бобруйская жизнь), נאָר אויך די דאָזיקע צייטונג האָט ניט מאריך ימים געווען לענגער, ווי ביזן אויסברוך פון דער ערשטער וועלט־מלחמה. לענגער האָט אויסגעהאַלטן די צייטונג „באָברויסקער קוריער״ (Бобруйский курьер), וואָס האָט אָנגעהויבן דערשיינען אין דעם ערשטן חודש פון דער מלחמה און איז אַרויסגעגאַנגען ביזן סוף פון דער מלחמה. אין די יאָרן פון דער דייטשישער אָקופּאַציע (1918) איז דאָ דערשינען די צייטונג „באָברויסקער טאָג״ (Бобруйский день).

פּאַראַלעל מיט דער אויסברייטערונג פון דעם האָלץ־מסחר האָט זיך אויך אַנטוויקלט די האָלץ־אינדוסטריע אין אירע פאַרשיידענע צווייגן: טאַרטאַק, דיקטן־פאַבריקאַציע, מעבל־אינדוסטריע. כדאי צו דערמאָנען דעם גרויסן טאַרטאַק פון מירנבורג און ראַבינאָוויטש, וואָס האָט באַשעפטיקט אַרום 200 אַרבעטער. אין די יאָרן האָט זיך אַנטוויקלט אין באָברויסק אויך די שפּייז־ און ווירטשאַפט־אינדוסטריע, באַזונדערס די מילך־אויסאַרבעטונגען, וויין־ברענעריי און זיסוואַרג־אויסאַרבעטונגען.

אָפיציעל ווערט אָנגעגעבן, אַז פון יאָר 1900 ביז 1913 איז די צאָל אינדוסטריע־אונטערנעמונגען אין באָברויסק געשטיגן פון 8 ביז 26; די צאָל אַרבעטער אין די פאַבריקן — פון 345 ביז 1584 און די פּראָדוקציע זייערע האָט אָנגעטראָפן פון 833,800 רובל ביז 2,254,000 רובל. באָברויסק האָט פאַרנומען דעם דריטן אָרט אין דער גובערניע (נאָך מינסק און פּינסק), אַלס אינדוסטריעלער צענטער. טראָץ דעם איז די אָרעמקייט אין שטאָט ניט פאַרקלענערט געוואָרן, און דאָס איז

פאַרשטענדלעך — ס'איז געווען אַ קלאַנג זאָל זיך פאַרשפּרייטן, אַז ס'זענען דאָ פּרנסה־מעגלעכקייטן אין באָברויסק — און אָרעמע משפּחות פון פאַרשיי־דענע ערטער אין דער אומגעגנט פלעגן זיך אַ לאָז טאָן אַהין, צו געפינען דאָרט דאָס שטיקל ברויט. די שנאה צו יידן מצד דער אַדמיניסטראַטיווער מאַכט, וואָס האָט זיך באַזונדערס פאַרשטאַרקט בעת דער הער־שאַפט פון דעם גובערנאַטאָר גירס אין מינסקער גובערניע, האָט געפונען איר אויסדרוק אין שטרענגן קאָנטראָל איבער דער ווינרעכט פון יידן אין די דער־פער. אַ סך משפּחות, וואָס זענען יאָרן־לאַנג געזעסן אין דערפער אין באָברויסקער אומגעגנט, זענען אַרויס־געטריבן געוואָרן פון זייערע היימען. פיל פון זיי האָבן ניט געהאַט קיין אַנדער ברירה, ווי נאָר אויסצוואַנדערן

באָברויסק החדשה: בית הדואר
די נייע באָברויסק: די פּאָטשט

מעבר לים. אין באָברויסק האָט זיך געעפנט אַ געביט עמיגראַציע־ביוראָ פון דער יק"א, וואָס האָט זיך מטפּל געווען מיט די עמיגראַנטן, געגעבן זיי די נייטיקע אינפאָרמאַציע וועגן די רייזע־באַדינגונגען, געזאָרגט וועגן זייערע דאָקומענטן און וועגן דערליידיקן כל־ערליי פאָרמאַליטעטן, ווי אויך אַרויסצוקריגן שיף־קאַרטעס פאַר ביליקערע פּרייזן. דורכן ביוראָ זענען דורכגעגאַנגען עמיגראַנטן פון באָברויסק און אומ־געגנט. אין יאָר 1910 האָט זייער צאָל דערגרייכט ביז 900; אין 1911 — ביז 1197 און אין 1912 — ביז 1462. פון זיי 497 פערזאָן פון באָברויסק, מערסטנס בעלי־מלאכות און קליינהענדלערס.

די ערשטע וועלט־מלחמה האָט אָפּגעהאַלטן דעם פּראָצעס פון באַנייען און פאַרשענערן די שטאָט, וואָס האָט זיך ערשט אָנגעהויבן. די אַלטע באָברויסק, באָב־רויסק פון האָלץ און בלאָטע, איז נאָך ניט פאַרשוווּנדן אין דעם אַ קורצן פּעריאָד און האָט נאָך פאָרגעשטעלט מיט זיך דעם גרעסטן טייל פון שטאָט. דער גרויסער מאַרק, דער אָרעמקייט־קוואַרטאַל „סלאָבאָדאַ", די פערציק בתי־מדרשים, די פעסטונג און דער „פּאָלי־גאָן" — דאָס אַלץ צוזאַמען, מיט די צוויי באַן־סטאַציעס און דעם פייזאַזש פון דער בערעזינאַ, האָט דעצידירט וועגן דעם אויסזען פון דער שטאָט אויך אין די אַ יאָרן — און דאָך האָט זיך געפילט, אַז די שטאָט גייט פאָרויס, צו באַנייונג, אַנטוויקלונג און ראַדיקאַלער ענדערונג אין איר אויסזען.

2. די באָברויסקער אינטעליגענץ און אירע שטרעמונגען

די שיכט פון דער אינטעליגענץ (פון די געביל־דעטע), וואָס האָבן באַקומען זייער דערציִונג אין דער רוסישער שפּראַך, האָט זיך כסדר פאַרגרעסערט און איר השפּעה אויף די שטאָט־ענינים האָט איבערגעוויגן די השפּעה פון די רבנים און גבירים, וואָס האָבן געהערשט אין שטאָט אין 19טן י.ה. די אינטעליגענץ איז געוואָרן דער באַוועגנדיקער כוח אין דעם געזעל־שאַפטלעכן לעבן פון באָברויסק. די אַלטע וועלט האָט זיך שוין באַנוגנט דערמיט, וואָס זי האָט מיט עקשנות געפּרוּווט אויפהאַלטן אירע פּאָזיציעס.

יענע גוטע טעג, ווען די אינטעליגענץ איז געווען איין מאָנאָליטע גרופּע, וואָס האָט זיך גרופּירט אַרום דעם ציין־דאָקטער בענעדיקט געצאָוו, זענען אַוועק. איצט האָט זיך די אינטעליגענץ צעטיילט אויף אַ סך גרופּעס און פּאַרטייען, וואָס מען קען זיי גרופּירן אין דריי הויפּט־שטרעמונגען: די ערשטע שטרעמונג איז די „רוסישע" אינטעליגענץ — אַ שטרעמונג, וואָס האָט אַלץ געטאָן, כדי צו דערנענטערן זיך צו דער רוסישער קולטור און צום רוסישן פאָלק — און געזען איר הויפּט־אויפגאַבע אין פאַרשפּרייטן אַלגעמיינע בילדונג און קענטשאַפט פון דער רוסישער שפּראַך צווישן די פאָלקס־מאַסן. די דאָזיקע אינטעליגענץ האָט געהאַלטן פאַר גאָר וויכטיק צו פאַרבעסערן דעם מצב פון די בעלי־מלאכות און קליינהענדלערס דורך גרינדן אינ־סטיטוציעס פון קעגנזייטיקער הילף און זאָרגן וועגן פאַך־אויסבילדונג. זי האָט אָנגעהאַלטן פאַרבינדונגען

מיט די אַלטע חברות פון דער יידיש־רוסישער אינ־טעליגענץ — די חברה „מפיצי השכלה", וואָס האָט געעפנט אירע אָפּטיילונג אין באָברויסק זומער 1909; די געזעלשאַפט „אָרט" און יק"א. צווישן די אַקטיווסטע טוערס פון אָט דער אינטעליגענץ אין באָברויסק דאַרף מען דערמאָנען בענעדיקט געצאָוון און זײַן פרוי, ד"ר פּאַפּערנאָ, דעם פּאַרשטייער פון די קאַדעטן אין באָברויסק, גינזבורגן און מ. י. בראַדסקין, וואָס איז געקומען אין באָברויסק אין 1899 און געווען דירעקטאָר פון דער „פּאַראייניקטער באַנק". ער איז געווען דער געשוואָרענער שתדלן ביי דער מאַכט אין שטאָט און אין דער גובערניע פאַר די באָברויסקער יידן און איז געוויילט געוואָרן אַלס יידישער אַרביטר אין די וואַלן צו די צווײ לעצטע „גאָסודאַרסטווענע דומעס" — דער דריטער און פערטער.

די צווייטע שטרעמונג צווישן דער אינטעליגענץ איז געווען די ציוניסטישע. די ציוניסטן האָבן געשלאָגן טיפע וואָרצלען צווישן די יידישע פאָלקס־מאַסן אין באָברויסק און זענען געווען פאַרבונדן מיט די רעלי־גיעזע קרייזן אין שטאָט. אַחוץ זייער ריין פּאַרטייאי־שער אַרבעט — אָרגאַניזירונג און פּראָפּאַגאַנדע — האָבן זיי זיך פאַרנומען מיט העברעישן חינוך און געשטיצט דעם „חדר מתוקן" אין שטאָט. זיי זענען געשטאַנען אין פאַרבינדונג מיט דער ציוניסטישער וועלט־באַוועגונג, מיט דער העברעישער באַוועגונג אין לאַנד (חובבי שפת עבר) און מיט ארץ־ישראל. די ראשי־המדברים אין אָט דער שטרעמונג זענען געווען די לאַנגיאָריקע עסקנים: א. אסתרין, יוסף דאַבקין, שמואל אַלעקסאַנדראָוו און א. ל. מזא"ה (זע ווייטער דעם באַזונדערן אָפּטייל וועגן דער ציוניסטישער באַ־וועגונג אין באָברויסק).

די דריטע שטרעמונג איז געווען די יידישיסטיש־בונדישע. די אָ שטרעמונג האָט געשעפּט אירע כוחות פון די רעשטלעך, וואָס זענען פאַרבליבן פון דער רעוואָלוציאָנערער באַוועגונג און פונעם „בונד". נאָכן דורכפאַל פון דער רעוואָלוציע אין 1905, ניט האָבנדיק קיין מעגלעכקייט צו פירן אַן אָפענע רעוואָלוציאָנערע פּאָליטישע טעטיקייט, האָבן זיך אַלע עסקנים קאָנ־צענטרירט אויף קולטור־אַרבעט, איבערהויפּט אויף קולטיווירן די יידישע שפּראַך און ליטעראַטור. זיי האָבן געהאַט אַ השפעה אין דער „פאָלקס־ביבליאָטעק", וווּ זיי האָבן געפירט אַ קאַמף מיט די ציוניסטן. זיי האָבן אויך אַרויסגעגעבן אַ געזעלשאַפטלעך־ליטעראַ־רישן וואָכנבלאַט „באָברויסקער וואָכנבלאַט". ער איז דערשינען אין די יאָרן 1912—1913 און געטראָגן אַן אַלגעמיינעם כאַראַקטער, אָבער אין זיינע מאמרים האָט זיך געהערט אַן אַנטי־ציוניסטישער און אַנטי־העברעי־שער טאָן. דער דאָזיקער קרייז פלעגט אויך אַראָפּ־ברענגען קיין באָברויסק יידישע טעאַטראַלע טרופּעס. די הויפּט־עסקנים אין דעם קרייז זענען געווען מענדל עלקין, דער בונדישער מנהיג נחקע יוכבד און דער פאָרשטייער פון דער יוגנט א. ד. קירזשניץ.

סימנים פון אַ באַנייטער רעוואָלוציאָנערער טעטי־קייט האָבן זיך באַוויזן אין באָברויסק אין יאָר 1912 — זי איז געווען אַ פּועל־יוצא פון דעם אַלגעמיינעם אויפבריוז אין דער רעוואָלוציאָנערער באַוועגונג, נאָך דעם מאָרד פון די אַרבעטער אין די גאָלד־גרובן ביי דעם טייך לענאַ אין סיביר, וואָס די צאַרישע סאָלדאַטן האָבן אויסגעפירט אין פרילינג 1912. דער אַרטיקער „בונד", איינע פון די ווינציקע בונדישע אָרגאַניזאַציעס, וואָס האָט געפירט אַן אונטערערדישע טעטיקייט אַפילו אין די פינצטערע רעאַקציע־יאָרן אין רוסלאַנד (זע ז. 175), האָט אָרגאַניזירט אַן איינטאָגיקן פּראָטעסט־שטרייק אין עטלעכע פאַבריקן קעגן דעם מאָרד ביי דער לענאַ. תיכף האָט מען דורכגעפירט רעוויזיעס ביי די פאַרדעכטיקטע אין אָרגאַניזירן דעם שטרייק און פינף מענטשן, וואָס מען האָט געפונען ביי זיי בונדישן מאַטעריאַל (צווישן אַנדערן דעם שטעמפּל „די באָברויסקער אָרגאַניזאַציע פון בונד"), זענען געשטעלט געוואָרן פאַר אַ געריכט אין ווילנע. צווישן זיי איז געווען דער סעקרעטאַר פון „בונד" אין באָב־רויסק מ. העלפאַנד.

אין האַרבסט תרע"ד, פאַר די ימים־טובים, האָט אַ כוואַליע פון שטרייקן פאַרפלייצט באָברויסק. עס האָבן געשטרייקט שניידערס, נייטאָרינס, רימערס און סטאָליאַרעס. די בעלי־בתים, אויס מורא צו פאַרלירן דעם יום־טוב־סעזאָן, האָבן נאָכגעגעבן די פאָדערונגען פון די אַרבעטער: א) אָנערקענען זייערע פּראָפעסיאָ־נעלע פאַראיינען; ב) אַ 9־שעהדיקן אַרבעטס־טאָג; ג) אַ ריין פּאָליטישע פאָדערונג — אָנערקענען דעם 1טן מאַי אַלס יום־טוב.

וואָס שייך דער געשיכטע פון דער באָברויסקער אינטעליגענץ, קען מען ניט איבערהיפּן די „עקסטערנען־תקופה", וואָס איז אַדורך אין באָברויסק, ווי אין אַנדערע שטעט פון רוסלאַנד, אין די יאָרן 1907—1911. יענע יוגנט, וואָס פאַר דער רעוואָלוציע פון 1905 איז

זי געגאַנגען אין ישיבה, האָט איצט געזוכט אַ וועג צו אַלגעמיינער בילדונג און צו אַ „תכלית", וואָס מיינט אַ גימנאַזיע־מאַטורע. בחורים און מיידלעך פון באַברויסק און פון די אַרומיקע שטעטלעך און דערפער האָבן פאַרבראַכט טעג און נעכט אין „שטודירן" רוסישע לערן־ביכער, געלערנט רוסיש און לאַטיין, מאַטעמאַטיק און פיזיק און אַלע אַנדערע לימודים, וואָס זענען נייטיק געווען צו באַקומען די באַגערטע מאַטורע. יאָר נאָך יאָר געשטעלט זיך צום עקזאַמען, לויטן פּראָגראַם פון איין קלאַס אָדער צוויי מיט אַ מאָל. לערער מכל המינים האָבן זיך מפרנס געווען פון צוגרייטן די עקסטערנען צו די עקזאַמענס. עס האָט זיך אַפילו געגרינדעט אַן „עקסטערנען־פּאַראַיין", וואָס האָט זיך פאַרנומען מיט באַזאָרגן לערער פאַר די ניט־פאַרמעגלעכע.

די „עקסטערנען־תקופה" האָט זיך פאַרענדיקט, כידוע, נאָך דעם ווי דער רוסישער בילדונג־מיניסטער האָט פאַראָרדנט אַנצוווענדן די „פּראָצענט־נאָרמע" אויך לגבי עקסטערנען. די תקופה האָט איבערגעלאָזט נאָך זיך אַ סך פאַרביטערטע יונגע־לייט (וואָס נאָר אַ קליינער טייל פון זיי האָט דערגרייכט דעם ציל — די מאַטורע); האַלבע און פערטל אינטעליגענטן, וואָס האָבן געגעבן לעקציעס אין באַברויסק און אומגעגנט, זענען געוואָרן באַאַמטע, סעקרעטאַרן, קאַנצעלאַריסטן אין פאַרשיידענע ביוראָען.

3. די קאָאָפּעראַטיווע באַוועגונג

דער איינציקער געביט, וואָס לגבי אים איז ניט געווען קיין מחלוקת צווישן די פאַרשיידענע שטרעמונגען פון דער אינטעליגענץ, איז געווען די קאָאָפּעראַטיווע באַוועגונג, וואָס האָט זיך געשטעלט פאַר אַ ציל צו פאַרבעסערן דעם מצב פון די אָרעמקייט־שיכטן — בעלי־מלאכות און קליינהענדלערס — דורך אונטערשטיצן, אינסטרואירן און אַקטיוויזירן צווישן זיי קעגנזייטיקע הילף.

איינע פון די צענטראַלע קאָאָפּעראַטיווע אונטערנעמונגען איז געווען די שפּאָר־ און ליי־קאַסע פאַר בעלי־מלאכות און קליינע הענדלערס, געגרינדעט אין נאָוועמבער 1900. די קאַסע האָט אַרויסגעלאָזן אַקציעס; יעדער איינער, וואָס האָט געקויפט אַן אַקציע פאַר 10 רובל, האָט געהאַט דאָס רעכט צו באַקומען אַ הלוואה ביז 30 רובל, אַן גאַראַנטיעס, און ביז 80 רובל, מיט גאַראַנטיעס. „די דאָזיקע אינסטיטוציע — האָט געשריבן די „הצפירה" — האָט אַ סך געהאָלפן די קרעמערס און די קליינהענדלערס. אויך בעלי־מלאכות, וואָס האָבן ביז איצט ניט געהאַט קיין מעגלעכקייט איינצוקויפן דעם מאַטעריאַל, וואָס איז נייטיק פאַר זייער מלאכה". כדאַי צו באַמערקן, אַז צווישן די וואָס האָבן מיטגעהאָלפן שאַפן די קאַסע איז געווען איינער פונעם אַלטן דור, דער גביר בועז ראַבינאָוויטש, וואָס האָט בייגעשטייערט 3000 רובל פאַרן קאַסע־פאָנד. די קאַסע האָט זיך גוט אַנטוויקלט און איז גרעסער געוואָרן פון יאָר צו יאָר. אָנהייב 1902 האָט זי שוין געציילט 800 מיטגלידער, און אין אָקטאָבער 1907 האָט די צאָל דערגרייכט ביז 2681, צווישן זיי בערך 40% בעלי־מלאכות, 30% קליין־הענדלערס און די איבעריקע — באַאַמטע, לערערס אאַז"וו. אין יאַנואַר 1909 האָט שוין די קאַסע געהאַט 3000 מיטגלידער און די פאַרוואַלטונג האָט באַשלאָסן איינצופירן לעבנס־פאַרזיכערונג פאַר די מיטגלידער, וואָס ווילן דאָס. אין 1913 איז שוין די צאָל מיטגלידער דערגאַנגען ביז 4000 — צוזאַמען מיט די משפחות, אַ גאַר קענטיקער טייל פון דער באַברויסקער יידישער באַפעלקערונג, און זי האָט געהאַט אַ נאָמען אין דער יידישער וועלט, ווי איינע פון די רייכסטע און גרעסטע יידישע קאָאָפּעראַטיווע קרעדיט־אינסטיטוציעס; און ווען די קאַסע האָט געפייערט סוף 1910 איר 10־יאָריקע עקסיסטענץ, האָבן זיך אין דער פייערונג באַטייליקט פאַרשטייערס פון 35 שפּאָר־און ליי־קאַסעס, ווי אויך פאַרשטייערס פון יק"א, וועלכע האָט די גאַנצע צייט געגעבן הילף דער אינסטיטוציע.

אַן אַנדערע קאָאָפּעראַטיווע אינסטיטוציע, וואָס איז פּאָפּולער געוואָרן אויך מחוץ באַברויסק, ווי אַ מוסטער פון אַ הילף־אינסטיטוציע פאַרן יידישן בעל־מלאכה, איז געווען „דער געזעלשאַפטלעכער סקלאַד פון מעבל־פּראָדוקטן", וואָס מ'האָט געעפנט אין יאָר 1909. צום דאָזיקן סקלאַד פלעגן די סטאָליאַרעס איבערגעבן צום פאַרקויף זייער פּראָדוקציע, „כדי ניט אָנצוקומען צו דער פאַרמיטלונג פון די מעבל־סוחרים". די פאַרוואַלטונג פונעם סקלאַד האָט זיי אויסגעצאָלט 75% פון דעם ווערט פון זייער סחורה ביים באַקומען דאָס מעבל און דאָס איבעריקע גלייך נאָכן פאַרקויף, אַראָפּרעכענענדיק 5% אַדמיניסטראַטיווע הוצאות. דער סקלאַד האָט געזאָרגט דערפאַר, אַז די סטאָליאַרעס זאָלן קענען פּראָדוצירן כסדר, ניט זאָרגנדיק פאַרן פאַרקויף. חוץ

דעם האָט דער סקלאַד צוגעשטעלט די בעלי־מלאכות גוטן און טרוקענעם האָלץ־מאַטעריאַל דירעקט פון די פאַבריקן, פאַר ביליקע פרייזן.

דאָס ערשטע געלט צו פינאַנסירן די אונטערנעמונג האָט מען גענומען פון דעם איבערגעבליבענעם געלט, וואָס ס׳האָט בייגעשטייערט פאַר די נשרפים פון 1902 די „גצזעלשאַפט צו בויען ביליקע דירות פאַר די ייִדן״. דער סקלאַד־פאַרוואַלטונג איז געלונגען צו עפענען מערק פאַר דער פּראָדוקציע פון די סטאָליאַרעס אין פּאָלטאַווער, יעקאַטערינאָסלאַווער און טשערניגאָווער גובערניעס. אין 1921 האָבן זיך באַטייליקט אינעם סקלאַד 12 סטאָליאַרעס מיט 69 אַרבעטער און געזעלן. דער סקלאַד האָט צו יענער צייט פאַרקויפט מעבל פאַר 17,418 רובל.

אין 1908 האָט זיך געגרינדעט אין באַברויסק אַ „קאָנסום־קאָאָפּעראַטיוו פאַר קרעמערס און קליין־הענדלערס״. מיר ווייסן זייער ווייניק וועגן אים. גאַנץ מעגלעך, אַז ער האָט זיך געשלאָסן נאָך אַ פאַר יאָר עקסיסטענץ.

4. די ציוניסטישע באַוועגונג און די העברעישע שפּראַך

די קריזיס־תקופה און די ירידה פון דער ציוניס־טישער באַוועגונג, וואָס זענען געקומען ווי אַ רעזול־טאַט פונעם אוגאַנדאַ־קריזיס און דער ערשטער רעוואָ־לוציע, האָבן זיך געצויגן ביז 1908. אין דעם יאָר האָט מען פאַרקויפט אין באַברויסק בסך־הכל 230 שקלים. פון דעם יאָר אָן האָט די באַוועגונג אָנגעהויבן קומען צו זיך. שליחים פון די צענטערס אין מינסק און ווילנע פלעגן קומען קיין באַברויסק, צונויפזאַמלען די ציון־געטרייע און זיי מעורר זיין צו ציוניסטישער טעטיקייט.

אַזוי ווי דער ציוניזם איז אין יענע יאָרן געווען פאַרבאָטן דורך דער מלוכה, איז די באַוועגונג אַריבער אין אונטערערד. צוזאַמענטרעפן פון אַקטיווע עסקנים פלעגן איינגעאָרדנט ווערן ס׳רוב אין פריוואַטע הייזער, באַזונדערס אין הויז פון יוסף דאַבקין. אָבער דער צענטער פון ציוניסטישער טעטיקייט איז געווען די ביליקע קיך, וואָס איז געשאַפן געוואָרן דורך מ. ח. לאַזינסקי. אין 1907 האָט מען אין בנין פון דער ביליקער קיך געעפנט אַ קליינע שול, וואָס די מתפללים אירע פלעגן זיך באַשטייערן ביים עולה־לתורה זיין און ביי אַנדערע געלעגנהייטן, און דאָס געלט אָפּגעבן פאַרן קרן הקימת לישראל. די דאָזיקע שול, וואָס איז געווען באַקאַנט אונטערן נאָמען „דער ציוניסטישער מנין״, האָט געדינט ווי אַ פאַרמאַסקירטער אָרט פאַר פאַרזאַמלונגען, באַגעגענישן און באַראַטונגען.

אין די ציוניסטישע צייטונגען ווערן דערמאָנט די רעפערענטן און רעדנערס פון דער ציוניסטישער באַ־וועגונג, וואָס האָבן באַזוכט באַברויסק, צווישן זיי ד. פאַסמאַניק, י. ל. בערגער פון פינסק, א. גאָלדשטיין, י. ל. מאַצקין. דעם ערשטן טאָג חנוכה תר״ע (1909) איז אין דער גרויסער שול פאָרגעקומען אַ פאַרזאַמלונג צום האַלבן יובל פון דער קאַטאָוויצער אַסיפה.

זומער 1908 האָט באַברויסק געהאַט די זכיה צו האָבן ביי זיך אויף אַ לענגערן באַזוך איינעם פון אירע זין, דעם ציוניסטישן מנהיג ניסן קאַצענעלסאָן, דעפוטאַט פון דער ערשטער מלוכה־דומע, וואָס איז פאַרמשפט געוואָרן אויף דריי חדשים תפיסה פאַר אונטערשרייבן, צוזאַמען מיט די איבעריקע דומע־דעפוטאַטן, דעם „וויבאָרגער אויפרוף״. ער האָט אויס־געדריקט זיין ווונטש אָפּצוקומען די טורמע־שטראָף אין זיין געבורט־שטאָט, ווו ער האָט, פאַרשטייט זיך, גענאָסן פון אַ לייכטערן טורמע־רעזשים און דאָס עסן האָט אים געשיקט אין טורמע זיין מוטער, די גבירטע ביילע קאַצענעלסאָן. ווען ער איז אַרויס אויף דער פריי, דעם 30סטן אויגוסט 1908, האָבן די ציוניסטן אים איינגעאָרדנט אַ האַרציקן קבלת־פנים.

דער גרעסטער טייל פון די ציוניסטן האָט זיך רעקרוטירט פון דעם מיטלשטאַנד, וואַלד־סוחרים און בכלל סוחרים, באַאַמטע, האַנדלס־אָנגעשטעלטע, העברעישע לערערס און אַ געוויסע צאָל גימנאַזיע־תלמידים. צווישן די ציוניסטישע פּראָפּאַגאַנדיסטן איז געווען באַקאַנט דער לערער י. ל. דאַבראָוו. ער האָט משפיע געווען אויף דער יוגנט זי זאָל זיך אָנשליסן אין דער באַוועגונג.

אין 1912 האָט זיך אָרגאַניזירט אין שטאָט אַ קרייז פון „צעירי־ציון״. אין דעם קרייז זענען געווען טעטיק און געווירקט די צוויי ענטוזיאַסטישע ציוניסטן ד״ר א. פרושינין און דוד שמעונאָוויטש, וואָס איז דעמאָלט צוריקגעקומען פון ארץ־ישראל. צווישן די אַקטיווע טוערס אין אָט דעם קרייז זענען געווען: אבא אחי־מאיר, ליפמאַן לעווינסאָן און פישל פרומקין. מיר הערן אויך וועגן איינעם אַ טעטיקן מיטגליד א. גאָלאַנט, וואָס איז געשטאָרבן יונגערהייט. די צעירי־ציון האָבן

געגאָסן פון דער הילף פונעם קאַזיאָנעם רב, מ. ראַבינזאָן, וואָס האָט אָפּגעגעבן אַ צימער אין זיין הויז פאַר צונויפטרעפונגען פון דער יוגנט. דאָרט האָט מען אויך געשאַפן די ביבליאָטעק, בעיקר פון ציוניסטישע און ארץ־ישראלדיקע ליטעראַרישע ווערק. „ער און זיין פרוי — שרייבט וועגן זיי ה. פרומקין — הגם זיי זענען געווען עלטער פון אונדז, האָבן זיך באַטראַכט ווי אַקטיווע חברים פון דער צעירי־ציון־באַוועגונג״.

ס'איז איבעריק צו זאָגן, אַז באָברויסק פלעגט שיקן רעגולער איין דעלעגאַט אָדער צוויי צו די ציוניסטישע קאָנגרעסן. צום 8טן קאָנגרעס (1907) זענען דעלעגירט געוואָרן פון באָברויסק אסתרין און בערגער; צום 9טן — י. קאַצענעלסאָן.

מיט דער ציוניסטישער באַוועגונג איז געווען פאַרבונדן די העברעיש־באַוועגונג. אין באָברויסק האָט עקסיסטירט אַ לעגאַלע אָפּטיילונג פון „חובבי שפת עבר״ און פון מאָל צו מאָל פלעגן עסקנים פון דער „חובבי שפת עבר״־צענטראַלע באַזוכן די שטאָט. אין 1909 האָט דער סעקרעטאַר פון דער צענטראַלע אין פעטערבורג יהודה סאָלאָדוכאַ געהאַלטן אַ רעפעראַט אין באָברויסק, אָבער די הויפּט־אַרבעט איז געטאָן געוואָרן דורך אָרטיקע כוחות, צווישן זיי איז געווען שמואל אַלעקסאַנדראָוו, וואָס האָט זיך באַרימט געמאַכט מיט זיינע רעפעראַטן און רעדעס. אין חודש טבת תרע״א (1910) האָבן „פאַרערערס פון אונדזער ליטעראַטור״ געפייערט דעם האַלבן יובל פון זיין ליטעראַרישער טעטיקייט און אים איינגעשריבן אין ספר הזהב. אויך די העברעישע לערערס אין באָברויסק האָבן זיך פאַרנומען מיט פאַרשפּרייטן די העברעישע קולטור. מיר הערן וועגן אַ רעפעראַט פון דעם לערער ציפּקין וועגן ריב״ל און סמאָלענסקין, וואָס הונדערט מענטשן זענען אים געקומען הערן און אין מיטן איז געקומען אַ פּאָליציי־באַאַמטער און געפאָדערט פונעם רעפערענט, ער זאָל האַלטן דעם רעפעראַט ניט אין העברעיש, נאָר אין רוסיש. ער האָט פונאַנדערגעלאָזן די פאַרזאַמלונג.

אין אַ קאָרעספּאָנדענץ פון זומער 1909 ווערט באַזונדער אונטערגעשטראָכן „די דערפרייענדיקע עובדה, אַז צווישן די שטענדיקע באַזוכערס פון די פאַרזאַמלונגען און לעקציעס זענען דאָ אַ היפּשע צאָל יוגנטלעכע פון די סאַמע עקסטרעמע פאַרטייען, וואָס האָבן זיך אומגעקערט צו אונדז מיטן גאַנצן האַרצן און זענען איבערגעגעבן בלב ונפש צו דער העברעישער שפּראַך״.

מיר הערן וועגן זאַמלביכער א. נ. „ביכורים״ און „תקופת השנה״, וואָס די „חובבי שפת עבר״ האָבן אַרויסגעגעבן אין באָברויסק. אין די יאָרן 1910—1913 איז צוריקגעקומען אין באָברויסק דער אַלטער שרייבער א. י. פּאַפּערנאַ און אָנטייל גענומען אין דעם קולטור־לעבן פון שטאָט.

אַ גרויסער יום־טוב איז געווען פאַר די ציוניסטן און העברעיסטן דער באַזוך פון דער העברעישער טרופּע, וואָס איז אָרגאַניזירט געוואָרן דורך דעם פּאָעט יצחק קאַצענעלסאָן. יצחק קאַצענעלסאָן, אַ זון פון אַן אַלט־איינגעזעסענער באָברויסקער משפחה, וואָס האָט געוווינט אין לאָדזש, איז אויפגענומען געוואָרן מיט אַ באַזונדער האַרציקייט. ער האָט אויפגעפירט דעם 9טן תמוז 1912 „אוריאל אַקאָסטאַ״ פון גוטשקאָוו. „דער זאַל — שרייבט מען צו דער „הצפירה״ — איז געווען געפּאַקט און דער עולם האָט מיט גרויס הנאה געהערט לעבעדיקן „לשון קודש״ פון די אַרטיסטן... דער זאַל האָט געשטורעמט פון די אויסרופן „הידד״ און „תחי השפה העברית״. די יידישיסטישע קרייזן אין שטאָט האָט דער דערפאָלג ניט געשמעקט, זיי האָבן אין „באָברויסקער וואָכנבלאַט״ ניט געזשאַלעוועט קיין שטעכווערטלעך אויפן אַדרעס פון די העברעיסטן, אָנווייזנדיק, אַז דער גאַנצער חידוש אין דער פאָרשטעלונג איז נאָר דאָס, וואָס „מען רעדט לשון קודש, די אַריסטאָקראַטישע שפּראַך״ — אַן אויסדרוק, וואָס האָט געקלונגען ווי אַ פאָרוווּרף פון יעדן בונדיסט אין יענע גוטע יאָרן.

אָבער די גרעסטע ברכה האָבן די ציוניסטן געזען אין זייער דערציונגס־אַרבעט צווישן די קינדער און דער יוגנט, וואָס איז געטאָן געוואָרן דורך דעם „חדר מתוקן״ „תושיה״ און דורך פּריוואַטע לערערס (דאָבראָוו, ציפּקין, סעגאַל א״אַ). אויך דאָס אַוועקשיקן אַ מנין יינגלעך אין דער גימנאַזיע „הרצליה״ אין תל־אביב, פאַרשטייט זיך, קינדער פון פאַרמעגלעכע עלטערן — איז אַ בולטער באַווייז פון דער ציוניסטישער השפעה אין שטאָט.

די עליה פון יחידים קיין ארץ־ישראל איז אָנגעגאַנגען אומאויפהערלעך. אין יאָר 1912 — הערן מיר — האָט זיך געפילט אַ התעוררות ביי דער יוגנט און ביי דער אַרבעטערשאַפט עולה צו זיין קיין ארץ־ישראל.

5. די נייע חינוך־אינסטיטוציעס

שוין אין אָנהייב פון צוואַנציקסטן יאָרהונדערט האָט זיך געמערקט די ירידה פון אַלטן חדר, הגם ביזן אויסברוך פון דער קאָמוניסטישער רעוואָלוציע האָט נאָך דער גרעסטער טייל קינדער פון דער אָרעמקייט געלערנט אין לערן־אַנשטאַלט פונעם אַלטן טיפּ — אין חדרים און תלמוד־תורות.

די געזעלשאַפטלעכע תלמוד־תורה, ווו עס האָבן געלערנט קרוב צו 300 קינדער אין עלטער פון זעקס ביז צוועלף יאָר, איז געווען די פעסטונג פון די פרומע קרייזן, וואָס האָבן זיך געהאַלטן ביי די אַלטע טראַדיציעס, אויפגעהיט זיי מיט קנאות און ניט דערלאָזן, אַז די אינטעליגענץ זאָל זיך אַריינמישן אין די אַ ענינים. דעם גרעסטן טייל לערן־שעהען האָט מען אָפּגעגעבן די יידישע למודים און נאָר צוויי שעה אַ טאָג האָט מען געלערנט רוסיש און די איבעריקע אַלגעמיינע למודים. דער פּעדאַגאָגישער ניוואָ איז געווען אַ נידעריקער, און די תלמידים פלעגן גיך פאַרגעסן דאָס ביסל תורה, וואָס זיי האָבן דאָרטן געלערנט.

די יידישע רעגירונגס־שול, וואָס האָט עקסיסטירט נאָך פון ניקאָליי דעם ערשטנס צייטן, האָט אָנגענומען 10־יעריקע חדר־יינגלעך און זיי געלערנט אַ ביסל רוסיש און אַ ביסל אַריטמעטיק, אַלגעמיינע און רוסישע געשיכטע און געאָגראַפיע.

דער וויכטיקסטער און בעסטער צווישן די נייע לערן־אַנשטאַלטן איז געווען דער חדר מתוקן „תושיה", וואָס אַ גרופּע לערערס האָבן אים געגרינדעט אין יאָר 1900. דאָס זענען געווען די בעסטע לערערס אין באָברויסק, און גאָר ניט לייכט איז זיי אָנגעקומען צו פירן אַ מלחמה מיט די מלמדים, וואָס האָבן אויפגעהעצט די רבנים, די גבירים, אויך דעם „בלינדן מגיד" קעגן דעם נייעם לערן־אַנשטאַלט. דעם חדר מתוקן האָט מען מעבלירט מיט מאָדערנע מעבל, מ'האָט איינגעפירט נייע פּעדאַגאָגישע מעטאָדן, צווישן זיי די שיטה „עברית בעברית" און אויך אַלגעמיינע לימודים. אין לערן־יאָר תרע"ב (1911־12) האָבן געלערנט אין דעם חדר מתוקן 278 תלמידים אין זיבן כיתות (צוויי פון זיי פּאַראַלעלע). אין „תושיה" האָבן געלערנט אויך מיידלעך (אַרום 20% פון די תלמידים אין די נידעריקע קלאַסן). די גרעסטע צאָל תלמידים (65%) זענען געווען קינדער פון גבירים, סוחרים און פּאַרמעגלעכע קרעמערס, די איבעריקע — קינדער פון באַאַמטע, בעלי־מלאכות, לערערס אאז"וו.

דער חדר מתוקן האָט געבראַכט מיט זיך אַ העכערן לערן־ניוואָ אויך אין די חדרים. די צאָל מלמדים פונעם אַלטן טיפּ האָט אין יאָר 1912 אַראָפּגענידערט ביז 45, נאָר 10 פון זיי זענען געווען גמרא־מלמדים. „דער דורכשניטלעכער ניוואָ פון דעם חדר אין באָברויסק איז געווען אַ סך העכער ווי אין אַנדערע שטעט — גיט איבער פ. שאַפּירא, וואָס האָט אויסגעפאָרשט דעם מצב פון די חדרים אין מינסקער גובערניע אין יאָר 1912, אַלס שליח פון „חברת מפיצי השכלה" — ניט געווען כמעט קיין איין חדר, ווו מען זאָל ניט לערנען די העברעישע שפּראַך, ווי אַ באַזונדער לימוד". מ'האָט איינגעפירט די נייסטע העברעישע לערן־ביכער: „שפת ילדים", „בן עמי", „פרקים ראשונים", „זרעים", „הלשון", „הצעד הראשון", „הצעד השני". די קאָנקורענץ צווישן די לערערס האָט געטראָגן אַ ריין פּאָזיטיוון כאַראַקטער. זיי האָבן געטאָן אַלץ צו פאַרפולקאָמען די לערן־שיטות. כמעט אין אַלע חדרים האָט מען אַריינגעפירט נייע שול־בענק און טאָוולען, אויך בילדער. מ'האָט זיך באַנוצט מיט אנשאַיונג־מכשירים. נאָר אין די אָרעמקייט־קוואַרטאַלן זענען נאָך פאַרבליבן עטלעכע מלמדים פונעם אַלטן טיפּ, וואָס האָבן געלערנט לויט די אַלטע שיטות. כדאי צו אונטערשטרייכן, אַז די הכנסה פון די מלמדים אין באָברויסק איז געווען העכער ווי די הכנסות פון זייערע חברים אין אַנדערע שטעט און האָט דורכשניטלעך דערגרייכט ביז 760 רובל אַ יאָר. אין 10 חדרים האָבן געלערנט יינגלעך און מיידלעך צוזאַמען. די דורכשניטלעכע צאָל פון תלמידים אין אַ חדר איז געווען 30. פיר חדרים זענען געווען באַשטימט פאַר מיידלעך. זיי האָבן געטראָגן אַ כאַראַקטער פון נידעריקע שולן פאַר מיידלעך און געלערנט האָט מען אין זיי חוץ דאַוונען, חומש און שרייבן יידיש, אויך רוסיש און אַריטמעטיק. לויטן מוסטער פון באָברויסקער חדר מתוקן, האָט מען געגרינדעט ענלעכע לערן־אַנשטאַלטן אין די נאָענטע שטעטלעך — ראַגאַטשאָוו, פּאַריטש, הלוסק, אָסיפּאָוויטשי און שטשעדרין.

די תלמידים פונעם חדר מתוקן דערמאָנען נאָך עד היום מיט ליבשאַפט זייער חדר. איינער פון זיי, קדיש לוז, שרייבט אין זיינע זכרונות: „איך האָב געהאַט דאָס מזל צו לערנען אין אַ חדר מתוקן, מיין ציוניזם און עליה קיין ארץ־ישראל (דער איינציקער

פון אַלע מיינע ברידער און שוועסטער) שטעקן אין חדר מתוקן. איך האָב ניט זוכה געווען צו אַ וועלכער ס׳איז ציוניסטישער השפעה אין מיין שטוב און צווישן מיינע גימנאַזיע־חברים בין איך געווען דער איינציקער ציוניסט, אָבער טראַץ דעם זענען געבליבן איינגע־קריצט אין מיין נשמה די השפעות פונעם חדר מתוקן. נאָך אַ קורצער צייט (פון מיין לערנען אין חדר) איז געשען דער ווונדער פון רעדן העברעיש. העברעיש איז געוואָרן מיין נאַטירלעכע שפּראַך און האָט דע־גראַדירט רוסיש צו אַ שפּראַך פון מחשבה, טראָץ דעם וואָס אין שטוב האָבן געהערשט רוסיש און יידיש און מיט מיינע בני־בית האָב איך גערעדט נאָר רוסיש. די שפּראַך פון לייענען איז געווען העברעיש. כמעט אַ גאַנצן טאָג האָבן מיר גערעדט נאָר העברעיש און קומענדיק אַהיים האָב איך זיך געמוזט אָנשטרענגען, כדי אַריבערצוגיין אויף רוסיש. די קינדער אין חדר זענען געווען אָרגאַניזירט אין פאַראייבען: „פּרחי ציון״, „אוהבי ציון״ א״א. די עיקרדיקע ציוניסטישע טעטי־קייט איז געווען צו פאַרשפּרייטן די מאַרקעס פון קרן־קימת לישראל. אַ קליינער טייל פון די לימודים־שעהען איז אָפּגעגעבן געוואָרן פאַר אַריטמעטיק און די ערשטע באַגריפן אין געאָגראַפיע, — די הויפּט־לימודים זענען געווען די שפּראַך, תנ״ך און דקדוק, און דאָס האָבן מיר געלערנט גרינטלעך. געווען אין שול אויך אַ קליינע ביבליאָטעק און די לערערס האָבן זיך באַמיט צוגעווינען אונדז צום לייענען״.

אַ סך כוחות האָט די באַברויסקער אינטעליגענץ אַריינגעלייגט אין אויפהאַלטן די פּאָך־שול, וואָס איז געגרינדעט געוואָרן אין 1899. די יק״א האָט געשטיצט די שול און אין 1904 האָט זי אַסיגנירט 8500 רובל פאַרן אויפבוי פון אַ געמויערטן בנין פאַר דער שול. זי האָט אויך סטאַביל זיך באַטייליקט אין דעם בור־דזשעט און אין איינקויף פון מאַשינען און אויסשטאַ־טונג בכלל. אין דער שול האָבן געלערנט טאָקעריי און שלאָסעריי יינגלעך אין עלטער פון 13—17 יאָר. פאַר דער שול איז אויפגעבויט געוואָרן אַ ספּעציעלער בנין פון צוויי שטאָק, אַ טייל פון אים האָט מען פאַרדונגען כדי צו דעקן דעם בודזשעט פון דער שול, וואָס האָט באַטראָפן אין שול־יאָר 1910—1911 11762 רובל. אַ דריטל פון אָט דער סומע האָבן געגעבן יק״א און „אָרט״, אַ דריטל איז אַריינגעפאַלן פון אויספירן באַ־שטעלונגען און פונעם פאַרקויף פון שול־אויסאַרבע־טונגען, 2200 רובל האָט מען גענומען פון די קאָראָבקע־געלטער. נאָר 5%, אַן ערך, האָבן אַריינ־געטראָגן די ביישטייערונגען פון די געזעלשאַפט־מיטגלידער צו שטיצן די שול.

אין 1903 האָט געענדיקט די שול דער ערשטער אַרויסלאָז און ביזן סוף 1911 האָט די צאָל געענדיקטע דערגרייכט ביז 105 פערזאָן; בסך־הכל האָבן געלערנט אין דער שול אין שול־יאָר 1910־11 44 תלמידים.

די פּאָך־שול האָט געקענט אַריינעמען אַ 60 תלמידים, אָבער די צאָל זייערע האָט זיך כסדר פאַר־קלענערט פון יאָר 1908 אָן און האָט ניט איבערגעשטיגן די צאָל פון 40—50 תלמידים, פון זיי קרוב אַ דריט־חלק פון מחוץ באַברויסק. די סיבות זענען געווען פאַרשיידענע: א) ביי די מער פאַרמעגלעכע שיכטן האָט זיך פאַרשטאַרקט די שטרעבונג צו „גימנאַזיע״; ב) די אָרעמע פאָלקס־שיכטן האָבן ניט געקענט גאַנצע פֿיר יאָר האַלטן די קינדער אין שול. חוץ דעם האָבן די מאַטוריסטן ניט געפונען קיין פּאַסיקע אַרבעט אין שטאָט און אַ העלפט פון זיי האָט געמוזט פאַרלאָזן באַברויסק.

די פּריוואַטע שולן פאַר מיידלעך, וואָס מען האָט געגרינדעט נאָך אין 19טן יאָרהונדערט, זענען, נאָך דעם ווי אין 1906 איז אויפגעקומען אַ רעגירונג־גימנאַזיע פאַר מיידלעך, געוואָרן פּראָגימנאַזיעס, באַ־שטעטיקטע דורך דער רעגירונג. אין דער פּראָגימנאַזיע פון לאַזאַרעווואַ האָבן געלערנט טעכטער פון די פאַר־מעגלעכע שיכטן; לויט די זכרונות פון די תלמידות, איז די שול־פאַרוואַלטערין געווען אַ שטרענגע און פּעדאַנטישע און פאַר איר האָבן געציטערט סיי די תלמידות, סיי די לערערס. אין דער צווייטער פּראָ־גימנאַזיע פון פרוי יקירסבערג האָבן געלערנט מיידלעך פון די אָרעמערע פאָלקס־שיכטן.

די געזעלשאַפטלעכע מיידל־שול איז געווען דער איינציקער לערן־אַנשטאַלט אין שטאָט, ווו ס׳האָבן געקענט זיך לערנען פאַר אַ סימבאָלישן אָפּצאָל (50 קאָפּיקעס אַ חודש) מיידלעך פון דער יידישער אָרעמ־קייט. די שול האָט געגרינדעט אין סוף פון 19טן יאָרהונדערט דער אַסימילאַטאָרישער פּרויען־פאַראיין, וואָס זיינע מיטגלידערינס זענען געווען גלייכגילטיק און אַפילו קעגנעריש לגבי יידישע לימודים, נאָר אויף דער דייטלעכער פאָדערונג פון דער „חברת מפיצי השכלה״, וואָס האָט טיילווייז געדעקט דעם בודזשעט פון דער שול, איז דאָרט איינגעפירט געוואָרן אַ מיני־מום־פּראָגראַם פון יידישע לימודים, לויט אַ הסכם

מיט דער חברה. דעם בודזשעט פון דער שול (אַרום 3000 רובל אין דעם לערן־יאָר 1910—11) האָט מען געדעקט טיילווייז (אַ דריטל בערך) פון מיטגליד־אָפּצאָל און הכנסות פון אָוונטן, וואָס די מיטגלידערינס האָבן איינגעאָרדנט. אַ זעקסט־חלק איז איינגעפלאָסן פון שכר־לימוד, דאָס איבעריקע — פון די קאַראָבקע־געלטער און די סובווענצן פון „חברת מפיצי השכלה" אין פעטערבורג.

אין 1910 האָט די אָרטיקע אָפּטיילונג פון „חברת מפיצי השכלה" דורכגעפירט אַ שטודיע איבער די תלמידים און לערערס אין די באָברויסקער יידישע שולן. היות ווי די פריוואַטע מלמדים האָבן זיך אָפּגעזאָגט מיטצואַרבעטן, האָט מען זיך געמוזט באַנוגענען מיט אַ שטודיע איבער די נייע שולן און אויך איבער דער שטאָטישער תלמוד־תורה. די שטודיע האָט אַרומגענומען זעקס לערן־אַנשטאַלטן: די שטאָטישע תלמוד־תורה, די יידישע רעגירונג־שול, די פּאַך־שול פּאַר יינגלעך, די געזעלשאַפטלעכע מיידל־שול און די צוויי פּראָגימנאַזיעס פּאַר מיידלעך פון לאַזאַרעוואַ און יקירסבערג, און אָט זענען די רעזולטאַטן פון דער שטודיע:

נאָמען פון אַנשטאַלט	עלטער פון די תלמידים	די צאָל לערערס	די צאָל תלמידים
די שטאָטישע תלמוד־תורה	6—12	8	289
די פּאַך־שול פּאַר יינגלעך	13—17	6	44
די יידישע רעגירונג־שול	10—14	4	158
די געז. שול פּאַר מיידלעך	13 — 9	8	226
פּראָגימנאַזיע (לאַזאַרעוואַ)	13 — 7	12	165
פּראָגימנאַזיע (יקירסבערג)	13 — 7	12	150
סך־הכל		50	1032

פון אַן אַנדער מקור דערוויסן מיר זיך, אַז אין חדר מתוקן „תושיה" האָבן אין יענעם יאָר געלערנט 231 קינדער (פון זיי אַרום 20% מיידלעך). אין די אַלע געזעלשאַפטלעכע און האַלב־געזעלשאַפטלעכע שולן האָבן געלערנט, בכן, אין יענעם יאָר, 1263 קינדער (פון זיי אַ 700 יינגלעך און אַ 560 מיידלעך), נאָך 50 קינדער, בערך, האָבן געלערנט אין אַלגעמיינע פאָלקסשולן (שטאָטישע שול און מיידל־שול אין באָברויסקער פעסטונג).

די שטודיע שאַצט אָפּ די צאָל יידישע קינדער אין שול־עלטער (פון פאָלקסשול) אויף 3500, ווייזט זיך אַרויס, בכן, אַז קרוב צו 2200 קינדער זענען געווען מחוץ פון אָט די לערן־אַנשטאַלטן. מען דאַרף אָננעמען, אַז אַרום 1100 פון זיי, כמעט דורכויס יינגלעך, האָבן געלערנט אין חדרים, די איבעריקע — כמעט דורכויס מיידלעך פון אָרעמע פאַמיליעס — האָבן בכלל ניט געלערנט אין קיין שום שול.

בכלל גענומען, איז דאָס בילד ווייט ניט קיין אַנטציקנדיקס. די גרעסטע טייל אָרעמע קינדער לערנען ניט אין קיין שום שול (מיידלעך) אָדער לערנען אין חדרים און תלמוד־תורות פון אַלטן שניט, אַ היפּשער טייל לערנט אין אַ שול, וואָס די לערן־שפּראַך איז דאָרט רוסיש און נאָר דער חדר מתוקן „תושיה" און עטלעכע חדרים מתוקנים פון איינצלנע מלמדים גיבן אַ קליינער צאָל פּאַרמעגלעכע קינדער אַ פּאַסיקע העברעישע דערציונג אין גייסט פון דער נייער צייט.

באַזונדער טרויעריק איז געווען דער מצב פון די מיטלשולן. אין דער רעגירונג־גימנאַזיע איז איינגעפירט געוואָרן די „פּראָצענט־נאָרמע", וואָס האָט באַגרענעצט די צאָל יידישע תלמידים אויף 10% (שפּעטער אויף 15%). אַזוי אַרום פלעגט די גימנאַזיע אָננעמען יעדעס יאָר ניט מער ווי 4—6 נייע יידישע תלמידים, ס'רוב קינדער פון די רייכע משפּחות אין באָברויסק.

אין 1908 זענען צוגעקומען אין שטאָט צוויי פּריוואַטע גימנאַזיעס, איינע פון צווירקאָ — אַ קריסט פון דער אַריסטאָקראַטיע — וואָס האָט באַקומען מלוכה־רעכט, און די צווייטע פון ד"ר מ. ל. קאַצענעלסאָן, וואָס האָט זיך געמוזט שליסן אין צווייטן יאָר פון איר עקסיסטענץ, ווייל זי איז ניט אָנערקענט געוואָרן דורך דער מאַכט. אין דער גימנאַזיע פון צווירקאָ האָבן זיך געלערנט אויך יידישע קינדער, הגם דאָרטן האָט געהערשט אַן אַנטיסעמיטישער גייסט. צווישן די תלמידים זענען געווען ניט ווייניק, וואָס האָבן זיך באַנוצט מיט דעם רעכט, וואָס דאָס געזעץ האָט זיי געגעבן, ניט צו שרייבן אום שבת. ווען צווירקאָ האָט געפּרוווט אויפצווינגען אויף זיי צו שרייבן אום שבת, האָבן אַלע יידישע תלמידים פּראָקלאַמירט אַ שטרייק. נאָך עטלעכע טעג האָט ער געמוזט מוותר זיין אויף זיין פאָדערונג.

אַ סך יידישע קינדער, וואָס די עלטערן האָבן זיי ניט געקענט שיקן אין גימנאַזיע, האָבן זיך געגרייט צו עקסטערן־עקזאַמענס (מיר האָבן שוין גערעדט וועגן דעם). אין 1909 זענען אין שטאָט געווען פון 300

הגימנסיה הממשלתית לבנות אַלעקסעיעווסקע גימנאַזיע פאַר מיידלעך

ביז 400 יידישע „עקסטערנען". זיי האָבן געלערנט אין אָרעמקייט און פלעגן אָנטרעפן אויף אַ פיינטלע־כער באַציונג מצד די רוסישע עקזאַמענאַטאָרן, ווען זיי האָבן זיך געשטעלט צו די עקזאַמענס.

אין 1906 האָט זיך געעפנט אין באָברויסק אַ רעגירונג־גימנאַזיע פאַר מיידלעך א.נ. פונעם טראָן־יורש אַלעקסיי (Алексеевская гимназия). אין דער גימנאַזיע איז ניט געווען קיין פראָצענט־נאָרמע פאַר יידישע תלמידות און זייער צאָל האָט דערגרייכט ביז 50—70 פראָצענט פון דער אַלגעמיינער צאָל תלמידות.

אין אַ שפּעטערדיקער תקופה האָט זיך געעפנט אין שטאָט אַ פּריוואַטע גימנאַזיע פאַר מיידלעך. די פאַרוואַלטערין איז געווען מאַריאַ איליִנסקאַיאַ, פון אַ רוסישער אַריסטאָקראַטישער משפּחה. אין דער גימ־נאַזיע האָבן געלערנט קריסטלעכע און יידישע תלמי־דות. די באַציונג צו די יידישע תלמידות איז געווען אַן אומסימפּאַטישע.

פּריוואַטע לערערס האָבן געגעבן לעקציעס אויף העברעיש און לימודי־קודש אין פּריוואַטע הייזער פאַר די גימנאַזיע־תלמידים, זייער צאָל איז אין יאָר 1912 דערגאַנגען ביז 15, אָבער די השפּעה זייערע אויף די תלמידים איז געווען אַ נישטיקע און די מערהייט גימנאַזיסטן איז געווען ווייט פון יידישע ענינים.

6. קולטור־אינסטיטוציעס און קולטור־געזעלשאַפטן

סוף 19טן יאָרהונדערט איז אויף דער איניציאַטיוו פונעם רוסישן ריכטער פּעטראָוו און ד"ר פּאָפּערנאַ געעפנט געוואָרן אין באָברויסק אַ שטאָט־ביבליאָטעק אויף פּושקינס נאָמען. העכער אַכציק פּראָצענט פון די לייענער (קרוב צו 1000) זענען געווען יידן. צווישן די הויפּט־גרינדערס זענען געווען ח. מ. לאַזינסקי און אונטער זיין השפּעה האָט מען איינגעקויפט אין דער ביבליאָטעק אויך העברעישע ביכער. אָבער נאָך זיין טויט האָבן אין דער פאַרוואַלטונג פון דער ביבליאָטעק געהאַט אַ דעצידירנדיקע השפּעה די קריסטלעכע מיט־גלידערס און די אַסימילירטע אינטעליגענץ. ביי דער ביבליאָטעק איז געווען אַ לייען־זאַל, און אונטערן דרוק פון די ציוניסטן האָט די ביבליאָטעק געמוזט אַריינ־

ברענגען עטלעכע העברעישע צייטונגען. סוף 1909 האָבן 50 יידישע לייענערס זיך געוואָנדן צו דער ביבליאָטעק אָפּצושטעלן דעם אַבאָנעמענט אויף דער איינפֿלוסרייַכער אַנטיסעמיטישער צייטונג „נאָוואָיע ווּרעמיאַ". זייער ווענדונג איז אָפּגעוואָרפֿן געוואָרן, אָבער די ביבליאָטעק האָט זיך מתחייב געווען ווייטער אַבאָנירן די העברעישע צייטונגען און האָט נאָך צוגעגעבן דעם ציוניסטישן „Welt". עס האָט זיך אָבער דאָך געפֿילט אין דער ביבליאָטעק אַן אומנאָרמאַלע באַציִונג צו דער יידישער ליטעראַטור און פּרעסע. האָבן די מער נאַציאָנאַלע קרייזן פֿון דער יידישער אינטעליגענץ אָנגעהויבן זאַמלען ביכער פֿאַר אַ יידישער ביבליאָטעק. אַ געוויסע צייט האָבן די ביכער אַרומגעוואַנדערט איבער פּריוואַטע הייזער פֿון יידישע אינטעליגענטן (צווישן די ערשטע ביבליאָטעקאַרן איז געווען דער יינגל בערל קאַצענעלסאָן). אָבער אין יאָר 1901 האָט די ביבליאָטעק באַקומען אַ דערלויבעניש פֿון דער מאַכט און איז באַשטעטיקט געוואָרן אַלס טאָכטער־געזעלשאַפֿט פֿון דער „חברה צו העלפֿן אָרעמע יידן", און פֿון דעמאָלט אָן האָט זי זיך אַנטוויקלט און איז מיט דער צייט געוואָרן איינע פֿון די חשובֿסטע קולטור־אינסטיטוציעס אין שטאָט. אין 1910 איז שוין די ביבליאָטעק פֿאַררעכנט געוואָרן צווישן „די פֿיר גרעסטע געזעלשאַפֿטלעכע יידישע ביבליאָטעקן" (אין רוסלאַנד).

אין 1911 האָט די „יידישע פֿאָלקס־ביבליאָטעק" פֿאַרמאָגט 7119 ביכער (פֿון זיי 4090 אין רוסיש, 1455 אין העברעיש און 1574 אין יידיש). די צאָל אַבאָנענטן פֿון דער ביבליאָטעק האָט דערגרייכט ביז 1632, פֿון זיי 704 קינדער (ביז 12 יאָר), 498 עלטערע קינדער (ביז 16 יאָר), 157 יוגנטלעכע (ביז 20 יאָר) און 273 דערוואַקסענע. אין דער ביבליאָטעק האָבן געאַרבעט דריי ביבליאָטעקאַרן, צווישן זיי נחקע יוכבד און א. ד. קירזשניץ — אויסגעשפּראָכענע בונדיסטן און יידישיסטן.

די יידישע פֿאָלקס־ביבליאָטעק אין באָברויסק האָט געהאַט אַ גוטן שם אויך מחוץ באָברויסק. אין יאָר 1910 האָט די „חברת מפיצי השכלה" אַסיגנירט אַ סכום פֿון 800 רובל פֿאַר אָפּדרוקן אַ קאַטאַלאָג פֿון די ביכער. 300 עקזעמפּלאַרן פֿונעם קאַטאַלאָג זענען פֿאַרנאַנדערגעשיקט געוואָרן צו פֿאַרשיידענע יידישע ביבליאָטעקן אין גאַנץ רוסלאַנד.

אַ העלפֿט פֿונעם בודזשעט פֿון דער ביבליאָטעק (2655 רובל אין יאָר 1911) האָבן געדעקט די לייענערס, דאָס איבעריקע איז איינגעפֿלאָסן פֿון מיטגליד־אָפּצאָל, הכנסות פֿון אָוונטן, ביישטייערן און איינקונפֿט פֿון דער קאָראָבקע־קאַסע.

די פֿאַרשטאַרקטע השפּעה פֿון די ציוניסטן אין שטאָט האָט געפֿירט דערצו, אַז אין פֿרילינג 1913 זענען קאָאָפּטירט געוואָרן צו דער פֿאַרוואַלטונג פֿון דער ביבליאָטעק עטלעכע פֿאָרשטייערס זייערע (ד"ר ראַבינזאָן, ד"ר א. פּרוזשינין א"א). מיר האָבן שוין אויבן דערמאָנט, אַז די יידישיסטישע קרייזן האָבן סוף 1912 געגרינדעט אַ וואָכן־צייטונג א. נ. „באָברויסקער וואָכנבלאַט", וואָס האָט געטראָגן אַן אַלגעמיין יידישן כאַראַקטער, אָבער דער גייסט אירער איז געווען אַ יידישיסטישער. אין דער צייטונג האָבן מיטגעאַרבעט שרייבערס אויך מחוץ באָברויסק. לאַנג האָט זיך די צייטונג ניט געהאַלטן, מחמת דער גאָר קליינער צאָל אַבאָנענטן. עס איז אויך דערשינען אין שטאָט (1913)

שער העתון „באָברויסקער וואָכענבלאַט"
דער זשורנאַל „באָברויסקער וואָכענבלאַט"

אַ ליטעראַריש זאַמלבוך א. נ. „לכבוד יום־טוב״ („באָב־רויסקער זאַמלבוך״).

פון צייט צו צייט פלעגן באַזוכן באָברויסק יידישע טעאַטער־טרופּעס. דער יידישער טעאַטער איז צוליב פּאָליטישע טעמים גערודפט געוואָרן דורך דער צאַרי־שער מאַכט, אָבער די פאַרבינדונגען פון דעם טעאַטער־אייגנטימער אין באָברויסק, איטשע עפּשטיין, זענען אים בייגעשטאַנען און אים איז געלונגען ווייכער צו מאַכן די גזירה. ווינטער 1905 האָט גאַסטראָלירט די טרופּע פון געָנפער, אין מאַי 1910 האָט באַזוכט די שטאָט דער קונסט־טעאַטער פון פּרץ הירשביין, אויך אָרטיקע ליבהאָבער האָבן געגעבן פאָרשטעלונגען און די הכנסות זענען געווען באַשטימט פאַר פאַרשיידענע וווילטעטיקע צוועקן. מיר דערוויסן זיך, אַז אין פרילינג 1910 האָבן ליבהאָבער אויפגעפירט די פּיעסע פון שלום אַש „יחוס״.

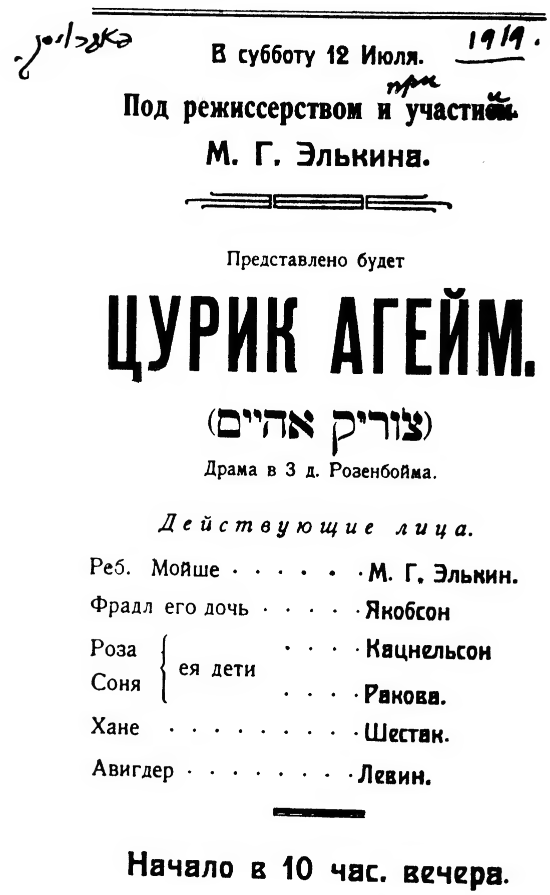
דער באַוועג־כוח אין אָט דער טעטיקייט איז געווען מענדל עלקין, איינער פון די וואָס האָבן עוסק געווען אין יידישן טעאַטער־וועזן אין רוסלאַנד. ער איז געווען אַ פאַרמעגלעכער סוחר און ביי אים אין הויז פלעגט ער אויפנעמען קולטור־טוערס, שרייבערס, אַקטיאָרן, רעפערענטן, וואָס פלעגן באַזוכן באָברויסק. אויך באָריס קלעצקין, וואָס איז שפּעטער געוואָרן איינער פון די גרעסטע פאַרלעגערס אין ווילנע, איז געווען אַ באָברויסקער. ער האָט געהאַט אין דער סביבה אַ זומער־ווױנונג, וווּ ער פלעגט זומער־צייט אויפנעמען געסט — מענטשן פון די יידישיסטישע קרייזן. צוויי חשובע יידישע שרייבערס זענען געווען באָברויסקער „מחותנים״ — שמואל ניגער און זעליק קאַלמאַנאָוויטש; ביידע האָבן זיי גענומען פאַר ווייבער די טעכטער פון אַ פאַרמעגלעכן באָברויסקער תושב, לוריע. זומער־צייט פלעגן זיך צונויפקומען אויף קלעצקינס דאַטשע און ביי עלקינען אין הויז חשובע געסט, וווּ זיי פלעגן זיך טרעפן מיט באָב־רויסקער יוגנטלעכע, אויף וועלכע זיי האָבן געהאַט אַ גייסטיקע השפּעה.

דער באַזוך פון י. ל. פּרץ און י. דינעזאָן אין באָברויסק אין האַרבסט 1913 האָט ניט געטראָגן קיין פּאַרטייאישן כאַראַקטער. אין דעם קבלת־פּנים פאַר זיי האָט זיך באַטייליקט די גאַנצע אָרטיקע אינטעליגענץ, איינשליסלעך די ציוניסטן און אַסימילאַטאָרן.

זומער 1909 האָט זיך געגרינדעט אין באָברויסק אַן אָפּטיילונג פון „חברת מפיצי השכלה״, אין וועלכער ס׳האָבן מיטגעאַרבעט די קרייזן פון דער אַלטער אינ־טעליגענץ — דער „רוסישער״, און פון דער נייער — דער יידישיסטישער. די טעטיקייט פון דער חברה האָט אָנגעטראָפן אויף שוועריקייטן מצד דער אָרטיקער מאַכט, וואָס האָט געשטערט און צו נישט געמאַכט אַ סך אָרטיקע פּלענער אירע (קורסן פאַר דערוואַק־סענע, רעפעראַטן וכדומה).

7. די קהילה און אירע אינסטיטוציעס

דאָס געזעץ, וואָס איז אַרויסגעגעבן געוואָרן אין די צייטן פון אַלעקסאַנדער דעם דריטן, האָט צוגענו־מען ביי די יידן, וואָס זענען געווען אַן איבערוויגנדיקע מערהייט אין שטאָט און האָבן אַריינגעבראַכט העכער 80% פון די שטאָט־שטייערן, דאָס רעכט אויף אַ גע־העריקער פאַרטרעטערשאַפט אין דער שטאָט־פאַרוואַל־טונג. דער פּראָטעסט, וואָס די יידישע פאָרשטייער אין דער שטאָט־פאַרוואַלטונג האָבן אַריינגעטראָגן אין

מודעת להקת החובבים של מ. אלקין
טעאַטער־אַנאָנסן פון מ. עלקינס אַמאַטאָרן טרופּע

די רעוואָלוציע־טעג פון 1905, האָט ניט געגעבן קיין רעזולטאַטן. דער דעצידירנדיקער רוב פון די מיטגלידער פון דער שטאָט־פּאַרוואַלטונג זענען געווען רוסן און כמעט אַלע אַנטיסעמיטן, מענטשן פון דער „שוואַרצער מאה", וואָס האָבן זיך סיסטעמאַטיש אַנטקעגנגעשטעלט יעדן פּרווו צו אַסיגנירן געלטער פאַר יידישע באַדערפעניש; זיי האָבן אויך געזאָרגט דערפאַר, אַז אַלערליי אַרבעטן פון דער שטאָט־פּאַרוואַלטונג זאָלן איבערגעגעבן ווערן נאָר צו קריסטלעכע אונטערנעמער און אַז קריסטלעכע אַרבעטער זאָלן אין זיי אַרבעטן.

די מאַכט האָט געפּרוווט פּאַרטושן דעם יידישן כאַראַקטער פון דער שטאָט און בעת די וואַלן צו דער מלוכה־דומע, זומער 1912, ווען מען האָט צוגעגרייט ליסטעס פון די וויילערס, האָט זיך אַרויסגעוויזן, אַז צווישן די 5520 וואַל־באַרעכטיקטע אין שטאָט איז די צאָל יידן גאָר 3300 (60%). דאָס אינערן־מיניסטעריום האָט בטל געמאַכט די ליסטע, שטיצנדיק זיך אויף דעם, אַז עס איז ניט קאָנטראָלירט געוואָרן געהעריק, צי די אַריינגעטראָגענע אין דער ליסטע האָבן באַצאָלט די שטייערן — דער באַדייט צו באַקומען וואַל־רעכט. דאָך האָט מען תמיד אויסגעוויילט אין באָברויסק יידישע ראַטמענער, אָבער זייער השפעה איז געווען אַ נישטיקע אַקעגן דער גרויסער קריסטלעכער מערהייט סיי אין קרייז און סיי אין דער גובערניע.

די אינערלעכע יידישע ענינים זענען רעגולירט געוואָרן דורך דער קהילה, וואָס איר קאָמפּעטענץ איז געווען שטאַרק באַגרענעצט. דער הויפּט־מקור פון די קהילה־הכנסות איז געווען די קאָראָבקע, וואָס מ'פלעגט זי אַוועקגעבן אין אַרענדע אַלע פּאָר יאָר צו אַן אַנדער אַרענדאַר. אין 1904 איז די קאָראָבקע אָפּגעגעבן געוואָרן פאַר 23,000 רובל אַ יאָר, אַנשטאָט 16,000, ווי מ'האָט געצאָלט פריער. די קצבים האָבן דעריבער געהעכערט דעם פּרייז פון פלייש פון 15 קאָפּ. אַ פונט אויף 20 קאָפּ. — אַ זאַך, וואָס האָט באַזונדער געטראָפן די אָרעמע פאָלקס־שיכטן אין שטאָט. אָבער אויך די סומע האָט קוים געסטייעט צו דעקן די קהילה־הוצאות, און ס'איז גאָרניט געבליבן פאַר די געזעלשאַפטלעכע אינסטיטוציעס.

סוף 1911 האָבן די קצבים געפּרוווט שאַפן אַ „סינדיקאַט", וואָס זאָל נעמען אין אַרענדע די קאָראָבקע פאַר 20,000 רובל אַ יאָר אויף פיר יאָר 1912—1916. די קהילה האָט זיך אַריינגעמישט אין דער טראַנזאַקציע און געמאָלדן, אַז זי אַליין איז גרייט צו נעמען אין אַרענדע די קאָראָבקע. דער סינדיקאַט איז בטל געוואָרן און די קאָראָבקע איז פאַרדונגען געוואָרן פאַר 26,000 רובל, פון וועלכע 6000 האָבן געדאַרפט פאַרטיילט ווערן בעיקר צווישן די געזעלשאַפטלעכע אינסטיטוציעס.

פון די קאָראָבקע־געלטער האָט מען געצאָלט שכירות דעם קאַזיאָנעם רב, די „גייסטיקע" רבנים, די דיינים, שוחטים און די כלי־קודש. אויך די תלמוד־תורה און אַנדערע חינוך־אינסטיטוציעס האָבן באַקומען הילף צו דעקן זייערע בודזשעטן.

די טראַדיציאָנעלע צדקה־שיטות האָט מען אָנגעווענדט אויך אין דער נייער צייט. די חברה „לינת הצדק ומשען חולים" האָט מודיע געווען, אַז אין 1903 האָבן 750 מיטגלידער אירע באַזוכט קראַנקע, געגעבן אומזיסטע רפואות, פאַרטיילט שפּייז און אויסגעליען מעדיצינישע מכשירים צו אָרעמע קראַנקע. אין יאָר 1912 האָט די חברה געגעבן מעדיצינישע הילף 300 אָרעמע משפחות. דער טויט פון ד"ר פייערטאָג דעם 29טן אַפּריל 1912, נאָך 37 יאָר מעדיצינישער דינסט אין שטאָט, איז געווען אַ שווערער קלאַפּ פאַר די אָרעמע שיכטן, וואָס האָבן לאַנגע יאָרן גענאָסן פון זיין הילף און זיין האַרציקער באַנעמונג כלפּי די קראַנקע.

עס איז ווייטער אָנגעגאַנגען דאָס פאַרקויפן באַהייצונג־האָלץ פאַר דער אָרעמער יידישער באַפעלקערונג אין ווינטער 1903, כדי צו פאַרמיידן אַן אויפשרויף פון די פּרייזן מצד די האָלץ־סוחרים. מן־הסתם האָט מען אויך געגרייט מעות־חיטין אויף פּסח וכדומה... די אָרעמע־לייט פלעגן פון צייט צו צייט זיך באַנוצן מיטן טראַדיציאָנעלן מיטל פון מעכב־הקריאה זיין, כדי צו ציען די אויפמערקזאַמקייט פונעם דעת־הקהל אויף זייער ביטערן מצב.

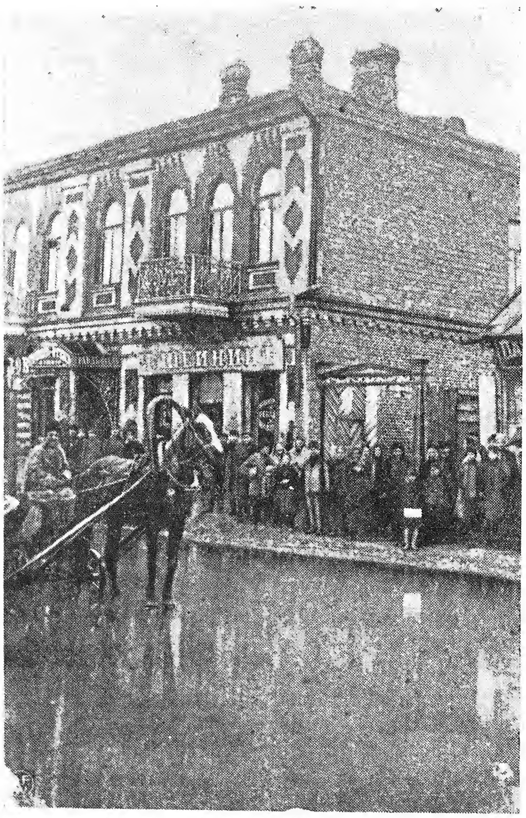
אין יאָר 1900 האָט זיך געגרינדעט אין באָברויסק, ווי אין אַנדערע קהילות אין רוסלאַנד, אַ „חברה צו העלפן אָרעמע יידן". די אָ חברה איז למעשה געווען אַ מין דאַך־געזעלשאַפט, באַשטעטיקט דורך דער מאַכט, וואָס אונטער איר שוץ האָבן געקענט פירן זייער טעטיקייט אַלע צדקה־חברות און קולטור־אינסטיטוציעס אין שטאָט, וואָס האָבן זיך פאַררעגיסטרירט ווי אירע טעכטער־אינסטיטוציעס. אַזוי, למשל, איז די יידישע פאָלקס־ביבליאָטעק אין באָברויסק געווען רעגיסטרירט

ווי אַ פאָלקס־ביבליאָטעק אין די ראַמען פון דער „חברה צו העלפן אָרעמע יידן״.

אַן אַנדער זאַך, וואָס האָט באַאומרויִקט די באָברויסקער יידן, איז געווען דער ענין פון אַלטן בית־הקברות, וואָס איז געווען אַזוי איבערפולט, אַז מ׳האָט געמוזט אַרויסנעמען די ביינער פון אַ מת און דאָרט קובר זיין אַ נייעם מת. אין 1913 האָט מען אָפּגעגעבן די יידן אַ שטח פאַר אַ בית־הקברות ווייט פון שטאָט, וווּהין מען האָט געמוזט פאָרן מיט דער באַן. דאָס האָט גורם געווען, אַז ס׳איז פאַרשווּנדן פון דער שטאָט דאָס בילד פון אַ יידישער לוויה, וואָס גייט דורך די גאַסן מיט דער מיטה, געטראָגן אויף די אַקסלען, און יינגלעך פון תלמוד־תורה גייען נאָכן אָרון און זינגען תהלים־מזמורים.

איינער פון די סימנים, אַז מען האָט זיך באַמיט צו ענדערן לטובה דאָס פּנים פון דער קהילה, איז געווען דער קאַמף פון די ציוניסטן צו באַזייטיקן פון זיין אַמט דעם קאַזיאָנעם רב ווילענסקי. דער דאָזיקער ווילענסקי איז געווען אַ „קאַזיאָנער ראַווין״ (רב) פון דעם ערגסטן טיפּ, וואָס מען האָט זיך באַר געקענט פאָרשטעלן — אַ קאַריעריסט, אַ געלט־פרעסער און אַ טיפּישער צאַרישער טשינאָווניק. זיין אויפפירן זיך סיי אין פּריוואַטן לעבן, סיי אויף זיין אַמט האָט אַריבערגעשטיגן יעדע גרענעץ פון אָנשטענדיקייט און האָט אויפגערודערט די גאַנצע שטאָט. ער האָט אָבער געהאַט „פּלייצעס״ ביי דער מאַכט. אין די יאָרן 1905—1911 זענען צוויי מאָל פאָרגעקומען וואַלן צו קאַזיאָנער רבנות און ביידע מאָל איז ווילענסקי דורכגעפאַלן. די מאַכט אָבער האָט זיך אָפּגעזאָגט צו באַשטעטיקן די קאַנדידאַטן, וואָס האָבן געדאַרפט פאַרנעמען זיין אָרט. אַזוי אַרום האָט ער „געקיניגט״ ביז די וואַלן אין יאָר 1911, ווען די ציוניסטן האָבן אַרויסגעשטעלט קעגן אים די קאַנדידאַטור פון מרדכי ראַבינזאָן, אַן אָפּצווייג פון אַ באַרימטער רבנים־משפחה, אַ העברעישער שרייבער און אַן איבערגעגעבענער ציוניסט. ער האָט אָנגעצויגן די גרעסטע צאָל שטימען, אָבער די מאַכט האָט אויך דאָס מאָל זיך אָפּגעזאָגט צו באַשטעטיקן אים. ערשט אין מאַי 1912 איז ער סוף־כל־סוף באַשטעטיקט געוואָרן דורך דער מאַכט. מרדכי ראַבינזאָן האָט גענומען אַן אַקטיוון אָנטייל אין דעם געזעלשאַפטלעכן לעבן פון דער שטאָט, באַזונדער אויפן געביט פון ציוניזם און פאַרשפּרייטונג פון דער העברעישער שפּראַך.

די באָברויסקער יידן האָבן זיך באַטייליקט אין דעם פּאָליטישן לעבן פון די רוסישע יידן, אויף וויפל דאָס האָט זיך נאָר געלאָזט אין די באַדינגונגען פונעם צאַרישן רעזשים. אין 1909 האָט די קהילה געשיקט דריי דעלעגאַטן צו דעם צוזאַמענפאָר פון יידישע קהילות אין קאָוונע, ווו עס זענען באַהאַנדלט געוואָרן פראַגן וועגן דער אָרגאַניזאַציע פון די יידישע קהילות אין רוסלאַנד און זייער טעטיקייט. די דעלעגאַטן זענען

רחוב מוראַביובסקאַיה ביום גשם
די גאַס מוראַוויאָווסקאַיאַ אין אַ רעגן־טאָג

געווען: געצאָוו, פּאָפּערנאָ און דער לערער יעזערסקי (ווייזט אויס, אַלס פאַרשטייער פון די לינקע). צום „יידישן כינוס״, וואָס איז זיך צונויפגעקומען אין פּעטערבורג, אין פרילינג 1910, זענען אויסגעוויילט געוואָרן י. א. אסתרין, ש. אַלעקסאַנדראָוו און הרב שמריה נח שניאורסאָן. נאָך דעם אָבער ווי עס איז באַשטעטיקט געוואָרן נאָר איין דעלעגאַט פאַר באָברויסק, איז געבליבן די קאַנדידאַטור נאָר פון הרב שניאורסאָן.

באָברויסק פון די יאָרן 1907—1914 האָט זיך איינגעקריצט אין זכרון פון די מיינסטע בעלי־

הזכרונות, וואָס באַטייליקן זיך אין אַט דעם בוך. אין דער ספּעציעלער אָפּטיילונג „זכרונות און בילדער" ווערט געשילדערט דאָס טאָג־טעגלעכע לעבן פון דער שטאָט אין יענע יאָרן, ווען דער אַלטער לעבנס־סדר, אַט דער פון „תורה, עבודה וגמילות־חסדים", איז שטאַרק צעטרייסלט געוואָרן, און אויף זיין אָרט האָט אָנגעהויבן אַרויסשפּראָצן אַ גאָר נייער לעבנס־סדר, וואָס האָט זיך נאָך ניט באַוויזן אויסצוקריסטאַליזירן, ביז עס זענען אָנגעקומען די מלחמות און רעוואָלוציעס און האָבן איבערגעריסן זיין אַנטוויקלונג אין סאַמע אָנהייב פון זיין אויפבלי. מיר גייען איבער צום קומענ־דיקן קאַפּיטל, וואָס ער נעמט אַרום בערך זיבן גרויליקע יאָרן, אין וועלכע ס'איז געחתמעט געוואָרן דער גורל פון באָברויסק, ליידער, צום שלעכטנס.

זעקסטער קאַפּיטל

מלחמות, רעוואָלוציעס, בירגער־קריג

1. אין די יאָרן פון דער ערשטער וועלט־מלחמה

זומער 1914 האָט זיך אַראָפּגעלאָזן אויף דער מענטשהייט גאַנץ אומגעריכט די ערשטע וועלט־מלחמה. באָברויסק האָט רויִק אויפגענומען די מלחמה. צווישן דער אינטעליגענץ און די פאַרמעגלעכע שיכטן האָט זיך געמערקט אַ מין געפּעלשטער מלחמה־פּאַטריאָטיזם, „מען האָט געוואַרט פון שעה צו שעה — דערציילט א. מזא"ה אין זיינע זכרונות — אויף אַ באַפעל, וואָס זאָל בטל מאַכן אַלע געזעצן, וועלכע דיסקרימינירן די יידן לגבי די אַנדערע בירגערס פון רוסלאַנד", אָבער צווישן די „עמך"־קרייזן האָט מען זיך געוויצלט אויף „פּאַניעס" חשבון, אַז ער וועט, מן־הסתם, ניט קענען בייקומען דעם „פעטער ווילוואָל", געמיינט דעם מעכטיקן קייזער ווילהעלם.

אָבער גאָר גיך האָט די מלחמה זיך געלאָזט פילן אויך אין דעם רויִקן באָברויסק: דאָס ווירטשאַפט־לעכע לעבן איז פּאַראַליזירט געוואָרן, דער מסחר האָט זיך אָפּגעשטעלט און הונדערטער פאַמיליעס פון דער אָרעמער באַפעלקערונג, וואָס האָבן ניט געהאַט קיין שום אָפּשפּאָרונגען, האָבן ממש געהונגערט. לויט דער השתדלות פון דער „שפּאָר־ און ליי־קאַסע", האָט מען באַקומען עטלעכע באַשטעלונגען פאַרן רוסישן מיליטער (נייען בלוזעס, הויזן), וואָס האָבן טיילווייז גע־ראַטעוועט די סיטואַציע.

אין די קומענדיקע חדשים האָט דער ווירטשאַפט־לעכער מצב זיך פאַרבעסערט אַ דאַנק די פאַרגרע־סערטע מיליטער־באַשטעלונגען, באַזונדערס האָט זיך אַנטוויקלט די האָלץ־ און דיקטן־אינדוסטריע. „דער פאַבריקאַנט הערשל לאַזינסקי — דערציילט אין זיינע זכרונות יעקב אור — האָט געעפנט אַ סטאָליערי אויפן „פאַליגאָן"־פּלאַץ און האָט געדונגען 400 סטאָ־ליאַרעס, וואָס האָבן געמאַכט ראַמען און ווענט פון דיקט און אַריבערגעפירט די טיילן צום פראָנט, ווו מ'האָט זיי צונויפגעשטעלט זייער גיך און אויפגע־שטעלט באַראַקן". עס האָבן זיך אויך אַנטוויקלט די באַקליידונג־ באַשיכונג־ און באַשפייזונג־אינדוס־טריעס — אַלץ פאַר דעם הונגעריקן פראָנט.

באַזונדערס שווער זענען געטראָפן געוואָרן די וווילטעטיקע אינסטיטוציעס און די חינוך־אַנשטאַלטן, וואָס פלעגן זיך אויסהאַלטן פון באַשטייערונגען און קהילה־סובווענצן. דאָס אַלץ האָט זיך פאַרקלענערט, דער יקרות איז געשטיגן און דערעיקרשט — די באַגרענעצונגען פון פלייש־קאָנסומציע מצד דער רע־גירונג און דאָס איינפירן „טעג אָן פלייש" האָבן שטאַרק פאַרקלענערט די הכנסות פון די קאָראָבקע־אַרענדאַרן און זיי האָבן ניט געקענט האַלטן זייערע התחייבותן לגבי דער קהילה.

אין האַרבסט 1915 האָבן די געזעלשאַפטלעכע עסקנים אין שטאָט באַשלאָסן אַרויפצולייגן אויף די פאַרמעגלעכע תושבים אַ מין זעלבסט־באַשטייערונג „לויט זייער אייגענער אָפּשאַצונג, אַנטשפּרעכנדיק דעם עקאָנאָמישן מצב פון יעדן איינעם". אַלע עקסיסטירנ־דיקע צדקה־חברות האָט מען פאַרבאָטן זאַמלען געלט און די אָפּשאַצונג־געלטער זענען פעסטגעשטעלט גע־וואָרן אין דער ראָם פון דער „חברה צו העלפן אָרעמע יידן", וואָס אין אירע זיצונגען האָבן זיך באַטייליקט

פאָרשטייערס פון אַלע אינסטיטוציעס און אָנגענומען באַשלוסן וועגן דער פאַרטיילונג פון די געלטער.

דער דאָזיקער אויפטו האָט מצליח געווען מער ווי מען האָט פאָרויסגעזען. בעת פריער האָבן אַלע געזעלשאַפטן צוזאַמען אויפגעזאַמלט אַרום 800—900 רובל אַ חודש, האָט די פאַראייניקטע זאַמל־אַקציע באַוויזן צו הייבן דעם סכום פון די שפּענדונגען ביז 2500—3000 רובל אַ חודש, און מען האָט נאָך ממשיך געווען צו פאַרגרעסערן דעם סכום. חוץ דעם איז דאָס געווען דער ערשטער וויכטיקער שריט צו אָרגאַניזירן די קהילה אויף אַ מער דעמאָקראַטישן און מאָדערנעם אופן.

אַ ביז גאָר וויכטיקער ענין, וואָס האָט באַשעפטיקט די קהילה פון די ערשטע חדשים, זינט די מלחמה האָט אויסגעבראָכן, איז געווען די פראַגע פון די פּליטים — די יידישע פראָנט־פּליטים.

איןְ די ערשטע חדשים פון דער מלחמה האָבן שוין צענדליקער משפחות אָנגעהויבן אָנקומען פון די רוסיש־דייטשע און רוסיש־עסטרייכישע גרענעץ־געביטן. די קהילה האָט זיך איינגעשפּאַנט אין דעם שווערן הילפס־וואָגן. איינע פון די ערשטע הילפס־אינסטיטוציעס איז געווען די טאָג־היים פאַר קינדער, ווו די קינדער האָבן באַקומען באַהאַנדלונג און באַשפּייזונג, בעת זייערע עלטערן האָבן געמוזט זוכן אַרבעט. אין פעברואַר 1915 האָבן אין דער היים זיך געפונען 143 קינדער. דער פּליטים־שטראָם האָט זיך געצויגן אָן אויפהער, אַ טייל פּליטים זענען אַוועק פון באָברויסק אין טיף רוסלאַנד, די איבעריקע זענען פאַרבליבן אין שטאָט.

אָבער וואָס ווייטער איז די פּליטים־פראַגע געוואָרן האַרבער. אין אָנהייב מאַי 1915, נאָכן צעפאַלן פונעם רוסישן פראָנט, איז אַרויס דער גירוש־באַפעל אויף די ליטווישע יידן, און צענדליקער טויזנטער מענטשן זענען אַרויסגעשיקט געוואָרן מיט די באַנען אין טיף רוסלאַנד.

די ערשטע כוואַליע פון פּליטים האָט דערגרייכט באָברויסק אין אַ שבת־טאָג. מיט דער דערלויבעניש פון די רבנים שניאורסאָן און שאַפּיראָ זענען יונגע־לייט אַרויס איבערן שטאָט צו קלייבן שפּייז, צו קאָכן און באַקן. מען האָט אויך געזאַמלט מעדיקאַמענטן. דאָס אַלץ האָט מען געבראַכט אויף דער באַן־סטאַציע. נאָך אַ השתדלות ביי דער מאַכט, אין וועלכער ס׳האָט זיך באַטייליקט דער מיליטערישער גלח אָרלאָוו, האָט מען באַקומען אַ דערלויבעניש אָפּצוהאַלטן די באַן און פרייוויליקע האָבן גיך פאַרטיילט די שפּייז צווישן די פּליטים, וואָס זענען געווען אין פאַרשלאָסענע וואַגאָנעס.

דאָס איז געווען איינע פון די גרויסע טעג אין דער געשיכטע פון באָברויסק, ווען דאָס יידישע האַרץ האָט זיך אַנטפּלעקט אין זיין גאַנצער פּראַכט. אין דער הילפס־אַרבעט האָבן זיך באַטייליקט רבנים און אינטעליגענטן, אָרעמע און רייכע, אַלט און יונג, ווייבער און קינדער. עס האָט זיך געשאַפן אַ הילפס־קאָמיטעט פאַר פּליטים, באַשטעטיקט פון דער מאַכט, וואָס איז געווען אַן אָפּטייל פון דער „צענטראַלער יידישער געזעלשאַפט צו העלפן די מלחמה־פּליטים” (יעקאָפּאָ).

דער פּליטים־שטראָם איז אין זיין גרויסער מערהייט דורכגעגאַנגען באָברויסק אויף זיין וועג אין וויטן רוסלאַנד, אָבער אַ טייל פון אים האָט זיך אָפּגעשטעלט אין באָברויסק און איז דאָ פאַרבליבן. טיילוויז האָבן די פּליטים זיך איינגעאָרדנט אין די אונטערנעמונגען, וואָס האָבן זיך פאַרנומען מיט צושטעלונגען פאַרן מיליטער, די איבעריקע האָבן געלעבט אין גרויס נויט און באַקומען שטיצע פון דער קהילה.

אין יענעם יאָר האָט דער פראָנט זיך דערנענטערט צו באָברויסק, די דייטשן זענען אַריינגעדרונגען אין דעם צפון־מערבדיקן עק פון מינסקער גובערניע. ווילנע איז איינגענומען געוואָרן דעם 19טן סעפּטעמבער 1915 (י״א תשרי תרע״ו), אָבער דער דייטשער פאָרויסמאַרש איז אָפּגעהאַלטן געוואָרן אין באַראַנאָוויטש, 210 קילאָמעטער מערבדיק פון באָברויסק, און דאָרט פאַרבליבן ביז אָנהייב 1918.

מיט דעם צוריקצוג פון דער רוסישער אַרמיי האָט זיך פאַרשטאַרקט דער שטראָם פון די פּליטים. „דורך באָברויסק — דערציילט אַן עד ראיה — גייען איצטער אַדורך הונדערטער טויזנטער פּליטים צו פוס און אויף וועגענער פון די גובערניעס כעלם, לובלין און גראָדנע. ווען מען האָט זיך דערוווּסט, אַז אין באָברויסק האָט זיך אָנגעהויבן די פאַרטיילונג פון אומזיסטע רייזע־בילעטן, האָבן די פּליטים גענומען פאַרקויפן זייער שאָף און די פערד און זיך קאָנצענטרירן אין שטאָט און אומגעגנט. די צאָל פּליטים, וואָס האָבן זיך פאַרהאַלטן אין באָברויסק דערגרייכט איצט צו 70000. דאָס אָפּטראַנספּאָרטירן זיי ווייטער ווערט אָפּגעהאַלטן מחמת עס פעלן באַנען. די מאַכט האָט צוגעגרייט לאַסט־

אויטאָס איבערצופירן די פּליטים". דער פאַרבאַנד פון דער „זעמסטוואָ" האָט אויפגעשטעלט אויף דער באַנסטאַציע פון באָברויסק אַ שפּייז־צענטער מיט אַכט קעסלען. רעכענענדיק זיך מיט דער גרויסער צאָל יידן צווישן די פּליטים, זענען פיר קעסלען געשטעלט געוואָרן אין רשות פונעם יידישן הילפס־קאָמיטעט, וואָס האָט גענומען אויף זיך אַ טייל פון די הוצאות. עס זענען מאָביליזירט געוואָרן יונגע־לייט און מיידלעך, וואָס האָבן זיך פאַרנומען מיטן צוגרייטן דאָס עסן און פאַרטיילן עס צווישן די פּליטים.

דאָס דערנענטערן זיך פונעם פראָנט האָט זיך געלאָזט פילן אין שטאָט, וועלכע איז געוואָרן אַ מין הינטער־באַזע פאַרן פראָנט. די שטאָט איז פול געוואָרן מיט מיליטער און אַלע בתי־מדרשים, אַחוץ צוויי, אויך אַלע געזעלשאַפטלעכע בנינים זענען קאָנפיסקירט געוואָרן פאַרן מיליטער. ראש השנה תרע"ו און אין די שפּעטערדיקע ימים־טובים זענען אַלע קראָמען און בעקערייען געווען אָפן, אויף די פאָדערונגען פון דער מיליטער־מאַכט און לויטן הכשר פון די רבנים, כדי צו באַפרידיקן די באַדערפענישן פון דער אַרמיי, וואָס סטאַציאָנירט אין שטאָט.

אין די טעג פון צוריקצוג פון דער רוסישער אַרמיי, זומער 1915, האָבן גרופּעס סאָלדאַטן און קאָזאַקן זיך געלאָזן ווילגיין איבער די יידן אין די שטעטלעך און דערפער פון באָברויסקער ראַיאָן.

אין באָברויסק גופא איז געשען נאָר איין ערנסטער אינצידענט. בעתן צוריקצוג פון דער רוסישער אַרמיי האָט אינעם גאַנצן ראַיאָן זיך געפילט אַ דוחק אין מעטאַל־געלט. אויס מורא, אַז מיטן אַריינדרינגען פון די דייטשן וועט דאָס רוסישע פּאַפּיר־געלט פאַרלירן זייער ווערט, האָט מען אָנגעהויבן באַהאַלטן דאָס קופּער־ און זילבער־געלט. די מאַכט האָט די גאַנצע שולד געוואָרפן אויף דער יידישער באַפעלקערונג. אין איינעם אַ טאָג האָט אַ סאָלדאַט געטרונקען אַ גלאָז סאָדע־וואַסער אין מאַרק, באַצאָלט מיט פּאַפּיר־געלט און געפאָדערט רעשט. ווען דער קרעמער האָט אים געזאָגט, אַז ער האָט ניט קיין קליינגעלט, האָבן די סאָלדאַטן אָנגעהויבן ראַבירן די קראָמען, צו זיי זענען צוגעשטאַנען פּויערים, אויך אַ המון קריסטן, וואָס האָבן זיך געפונען אין מאַרק. דער פּאָגראָם האָט זיך אַריבערגעטראָגן אין די שכנותדיקע גאַסן. געווען צעשלאָגענע און פאַרוואונדעטע יידן. גיך זענען אָנגעקומען מיליטער־אָפּטיילונגען און די אָרדענונג איז צוריקגעשטעלט געוואָרן.

דער דאָזיקער אינצידענט האָט גורם געווען אַן אומרו צווישן דער יידישער באַפעלקערונג אין שטאָט. פון צייט צו צייט האָבן זיך פאַרשפּרייט קלאַנגען וועגן צוגרייטונגען צו אַ פּאָגראָם מצד פּויערים און סאָלדאַטן. די יידן האָבן אָרגאַניזירט אַ זעלבשוץ, אין וועלכער ס'האָבן אָנטייל גענומען גבורהדיקע יידן: באַלעגאָלעס, טרעגערס, קצבים — און דאָס האָט אָפּגעשראָקן די באַנדיטן און פּאָגראָמשטשיקעס.

אָבער ביסלעכווייז, ווען דער פראָנט האָט זיך סטאַביליזירט מערב־זייט פון מינסק און סלוצק, האָט זיך דער פּליטים־שטראָם איינגעשטילט און אין באָברויסק און אומגעגנט איז געוואָרן רויקער. דעם גרעסטן טייל פּליטים, וואָס איז פאַרבליבן אין שטאָט, האָט אַבסאָרבירט די ניי־אַנטוויקלטע מלחמה־ווירטשאַפט. אויף דעם צוזאַמענפאָר פון די הילפס־קאָמיטעטן, וואָס איז פאָרגעקומען אין דעצעמבער 1915 אין מינסק, איז אָפּגעמערקט געוואָרן, אַז „אין די מזרחדיקע געביטן פון דער גובערניע פירט זיך אַ רויקע אַרבעט, די פּליטים אָרדענען זיך איין".

בדרך־כלל איז אין די מלחמה־יאָרן פּאַראַליזירט געוואָרן דאָס פּאַרטייאיש־געזעלשאַפטלעכע לעבן אין שטאָט. מען קען אָננעמען, אַז קרוב 2000 באָברויסקער יידן, ס'רוב יונגע־לייט, האָבן געדינט אין דער רוסישער אַרמיי. אויף וויפל ס'איז געטאָן געוואָרן געזעלשאַפטלעכע אַרבעט אין שטאָט, האָט זי זיך קאָנצענטרירט בעיקר אויף הילף פאַר די פּליטים און מלחמה־געליטענע.

אין שייכות מיט דער טעטיקייט צווישן די פּליטים האָט זיך פאַרשטאַרקט די געזעלשאַפטלעכע וואַכזאַמקייט, ס'האָבן זיך געפירט וויכוחים אין די געזעלשאַפטלעכע און יוגנטלעכע קרייזן וועגן דער צוקונפט פון רוסישן יידנטום נאָכן פאַרענדיקן די מלחמה. עס איז אויך אָנגעגאַנגען אַ ליידנשאַפטלעכער וויכוח צווישן די עקסטרעמע יידישיסטן און די העברעיסטישע קנאים.

אין יאָר 1916 האָט זיך אָרגאַניזירט דער ערשטער קערן פונעם „החלוץ". ער האָט זיך פאַרנומען איינצופירן צווישן די חברים דאָס ריידן העברעיש און געזוכט וועגן מכשיר צו זיין זיי אין לאַנדווירטשאַפטלעכער אַרבעט. איינער פון די אַקטיוויסטע מיטגלידער אין דער גרופּע איז געווען שבתאי לאַזינסקי.

2. די טעג פון דער פעברואַר־רעוואָלוציע אין באָברויסק

די דעמאָקראַטישע רעוואָלוציע, וואָס האָט אויס־געבראָכן אין פעטראָגראַד סוף פעברואַר 1917, איז פאַר די תושבים פון באָברויסק, יידן און קריסטן, געווען אַ גרויסע איבערראַשונג. די ידיעה וועגן דער רעוואָלוציע איז געקומען מיט אַ פאַרשפּעטיקונג. דעם 28סטן פעברואַר האָבן זיך באַוויזן אין די גאַסן פון שטאָט באַקאַנטמאַכונגען פון דעם מיליטערישן קאָמאַנ־דיר פאַר מינסקער קרייז, באַראָן פאָן טיובענבערג, אַז אַ בונט האָט אויסגעבראָכן אין פעטראָגראַד און איז אונטערדריקט געוואָרן דורך מיליטער־אָפּטיילונגען און פּאָליציי; די תושבים פון שטאָט ווערן דערביי גע־וואָרנט, אַז יעדער פּרווו אויפצוהייבן אַ בונט וועט אונטערדריקט ווערן אומברחמנותדיק. דעם ערשטן מערץ זענען אָנגעקומען די ערשטע ידיעות קיין מינסק וועגן דער פעטראָגראַדער איבערקערעניש, און נאָך שבת, דעם 4טן מערץ (כ״ג אדר), זענען פּאָליציי־לייט, צעשראָקענע און צעטומלטע, אַרויס אין די גאַסן, אָנצוקלעפּן דעם צאַרס קאָמוניקאַט, אַז ער האָט אַבדי־קירט פון קייסערלכען טראָן און אַז אויך זיין ברודער מיכאַיל זאָגט זיך אָפּ פון זיין רעכט אויף דעם טראָן.

די גאַסן זענען איבערפולט געוואָרן מיט מענטשן, וואָס האָבן גערעדט וועגן דער גרויסער געשעעניש, אָבער קיינער האָט ניט געוווּסט וואָס ער האָט צו טאָן. אין שטאָט איז כמעט ניט פאַרבליבן קיין רעשטל פון די רעוואָלוציאָנערע פּאַרטייען — זיי זענען זיך פאַר־נאַנדערגעפאַלן אין די ערשטע יאָרן נאָך דער רעוואָ־לוציע פון 1905 און אין די יאָרן פון דער ערשטער וועלט־מלחמה. דעם זעלבן אָוונט, פינף אַ זייגער, האָבן גערופן אַ גרויסע מאַסן־פאַרזאַמלונג די אַרבעטער, וואָס האָבן געאַרבעט ביים בויען די באַראַקן פון „זעמסקי סאָיוז״, און נחקע יוכבד — דער לאַנגיאָריקער פירער פון „בונד״ — האָט געהאַלטן אַ רעדע וועגן דער רעוואָלוציע. נאָכן פאַרענדיקן די פאַרזאַמלונג זענען די אַרבעטער מיט רויטע פאָנען און מיטן געזאַנג פון רעוואָלוציאָנערע לידער אַרויס אויף מוראַוויאָוו־גאַס. פון פעסטונג זענען אַרויס סאָלדאַטן בראש מיט דעם מיליטער־אָרקעסטער און האָבן זיך אָנגעשלאָסן אין די דעמאָנסטראַנטן. הוראַ־אויסגעשרייען האָבן זיך געטראָגן אין דער לופט און דאָס געזאַנג פון דער מאַרסעליעזע האָט פאַרהילכט די גאַסן.

אויף מאָרגן, זונטיק, דעם 5טן מערץ, איז אויך געווען אַ טאָג פון מאַסן־פאַרזאַמלונגען, וואָס האָבן פון אין דער פרי אָן אָנגעפילט די מוראַוויאָוו־גאַס, פון שאָסיינע ביזן ראָג פּריסוטסטווענאַיאַ. מענטשן האָבן געוואַרט אויף אינסטרוקציעס, אויף נייס, און ניט געוווּסט וואָס צו טאָן. 10 אַ זייגער אין דער פרי האָבן זיך באַוויזן דריי לאַסט־אויטאָס מיט באַוואָפנטע סאָלדאַטן. איבער דעם ערשטן אויטאָ האָט געפלאַטערט אַ רויטע פאָן. די אויטאָס האָבן זיך פאַרהאַלטן אויפן ראָג סעמיאַנאָווסקאַיאַ, און אַ סערזשאַנט האָט אָנגע־זאָגט דעם עולם די בשורה, אַז 200 סאָלדאַטן פון דעם שטראָף־באַטאַליאָן זענען באַפרייט געוואָרן און אויף זייער אָרט האָט מען איינגעזעצט די פּאָליציאַנטן. דער עולם האָט אויפגענומען די ידיעה מיט הוראַ־אויס־געשרייען און אַ גרויסער המון האָט זיך אַוועקגעלאָזט נאָך די אויטאָס, וואָס זענען געפאָרן אין דער ריכטונג פון דער פּריסוטסטווענאַיאַ־גאַס, צום הויף פון דער פּאָליציי, ווו עס האָבן זיך פאַרזאַמלט אַלע אַכציק פּאָליציאַנטן מיט זייערע אָפיצירן. זיי האָבן אָן שום ווידערשטאַנד אָפּגעגעבן זייער געווער צו די רעוואָ־לוציאָנערע סאָלדאַטן און זענען אַרויף אויף די לאַסט־אויטאָס, וואָס האָבן זיי אָפּגעפירט אין פעסטונג אַריין.

אַ פייערלעכע שטימונג האָט געהערשט אין שטאָט אַ גאַנצע וואָך, מענטשן האָבן געשפּאַנט אין די גאַסן, זיך אָנגעשלאָסן אין מאַסן־פאַרזאַמלונגען, מאַניפעס־טאַציעס. אין שפּיץ פון די דעמאָנסטראַציעס האָט מען געטראָגן פּלאַקאַטן און אויפרופן וועגן דער רעוואָ־לוציע, דער רעפּובליק און דער גרינדונגס־פאַרזאַמלונג.

דעם 12טן מערץ (ב׳ ניסן) האָבן די סאָלדאַטן פון דעם גאַרניזאָן אין באָברויסק אָפּגעגעבן אַ געטריי־שאַפט־שבועה דער צייטווייליקער רעגירונג אין פעטראָגראַד. די קריסטלעכע סאָלדאַטן זענען אַוועק אין קלויסטער בראש מיטן שטאָט־פּרעזידענט; די יידישע סאָלדאַטן — אין דער גרויסער שול, און דער רב מרדכי ראַבינסאָן האָט ביי זיי אָפּגענומען אַ שבועה פאַר אַן אָפענעם אָרון־קודש. נאָכן אָפּגעבן די שבועה איז איינגעאָרדנט געוואָרן אַ גרויסע מאַניפעסטאַציע. צוזאַמען מיט די געוויינלעכע לאָזונגען פון לויב פאַר דער רעפּובליק האָבן זיך געהערט אויך אַזוינע לאָזונ־גען ווי: „מלחמה קעגן מלחמה״ און „פרידן פאַר די אָרעמע כאַטעס, מלחמה מיט די פּאַלאַצן״.

ערב פסח איז אָנגעקומען די ידיעה, אַז ס׳זענען בטל געוואָרן אַלע באַגרענעצונגען קעגן די יידן. דער

תחום־המושב עקסיסטירט ניט מער, די שולן זענען פאַר זיי אָפן. די יידן זענען געוואָרן פולבאַרעכטיקטע בירגערס אין דעם נייעם רוסלאַנד.

3. דערוואַכונג אין געזעלשאַפטלעכן לעבן

דער ערשטער קענצייכן פון דער ענדערונג, וואָס ס'האָט געבראַכט מיט זיך די רעוואָלוציע, איז געווען די באַנייונג פונעם געזעלשאַפטלעכן און פּאַרטייאישן לעבן אין שטאָט נאָך צען יאָר שטילשטאַנד, וואָס זענען געקומען נאָכן דורכפאַל פון דער רעוואָלוציע פון 1905.

אין שפּיץ פון דער ציוניסטישער אָרגאַניזאַציע זענען געשטאַנען אסתרין, דאַבקין, לעווין. די הויפּט־מנהיגים פון „בונד" זענען געווען נחקע יוכבד, ראָזענטאַל, ב. קלעצקין, נאַרקין און באַרבאַש.

אויך אין די אָרטאָדאָקסאַלע קרייזן האָט זיך געפילט אַ התעוררות. די דאָזיקע קרייזן האָבן זיך גרופּירט אַרום צוויי רבנים — חיים צבי שפּירא און שמריה נח שניאורסאָן. באַזונדערס אַקטיוו אין דעם קרייז איז געווען דער זון פונעם אדמו"ר, מנחם מענדל שניאורסאָן. צוויי פאָרשטייער פון די אָרטאָדאָקסן, חיים צבי שפּירא און יהודה לייב באַרבאַש (אַן אייניקל פון אדמו"ר שמריה נח שניאורסאָן), האָבן זיך באַטייליקט אין דער גרינדונגס־קאָנפערענץ פון די אָרטאָדאָקסן אין רוסלאַנד „מסורת וחרות", וואָס איז זיך צונויפגעקומען אין מאָסקווע י"ד—כ"א תמוז (4—11 יולי).

עס האָבן זיך אויך פון דאָס ניי אָרגאַניזירט די קלענערע פּאַרטייען: „פּועלי־ציון" מיט קאַרפּ, גינזבורג און שמערלינג בראש; די ס.ס., אין דער שפּיץ מיט ווינער, מאַריסאָן און אַרלאָזאָראָוו; די מענשעוויקעס מיט יאַנשין און קאַצענעלבאָגען אין דער שפּיץ; געווען אויך גרופּעס ס.ר. (ד"ר דושמאַן) און פּ.פּ.ס.

די צעירי־ציון, וואָס זענען געווען אַ היפּשע גרופּע אין שטאָט, האָבן זיך באַטראַכט אין יענער צייט ווי אַן אָרגאַנישער טייל פון דער אָרטיקער ציוניסטישער אָרגאַניזאַציע. די איינציקע פּאַרטיי, וואָס איז ניט דערשינען, איז געווען די באָלשעוויסטישע פּאַרטיי, וואָס האָט ניט געהאַט קיין אָנהענגער צווישן די יידן אין תחום־המושב. אָבער גאַר גיך האָט זיך אַנטפּלעקט דער כוח פון אָט דער פּאַרטיי, פון איין זייט — צווישן די סאָלדאַטן פון דער פעסטונג, איבער 8000 מאַן, וואָס גאָר אַ סך פון זיי האָבן זיך איבערגענומען מיטן לאָזונג פון די באָלשעוויקעס: שוין צו פאַרענדיקן די מלחמה, און פון דער צווייטער זייט — צווישן די פויערים אין דעם ראַיאָן, וואָס דער לאָזונג פון די באָלשעוויקעס — באַלדיקע קאָנפיסקאַציע פון דער פּריצישער ערד — האָט זיי גאָר שטאַרק אימפּאָנירט. מען דאַרף געדענקען, אַז ווייסרוסלאַנד, ווו ס'האָט זיך באַזונדערס פאַרשאַרפט דער סאָציאַלער, נאַציאָנאַלער און רעליגיעזער קאָנטראַסט צווישן די ווייסרוסישע פּראַוואָסלאַווע פּויערים און די פּויליש־קאַטוילישע פּריצים, איז געוואָרן איינער פון די באָלשעוויסטישע ברען־פּונקטן אין לאַנד.

אין אַ חודש שפּעטער איז אַנטשטאַנען אין באָברויסק אַן „אַרבעטער־ און סאָלדאַטן־ראַט", לויטן מוסטער פון באַרימטן פעטראָגראַדער ראַט. אין דעם ראַט איז געווען אַן איבערוויגנדיקע השפּעה פון „בונד", און זייער מנהיג, יוכבד, איז אויסגעוויילט געוואָרן אַלס פאָרזיצער. עס האָבן זיך באַטייליקט אין אים אויך פאָרשטייערס פון די סאָלדאַטן אין פעסטונג און צווישן זיי צוויי באָלשעוויקעס: בראַלניצקי און רייכנשטיין. דער ראַט האָט אַנגעהויבן אַרויסגעבן אַ רוסישע צייטונג א. נ. „גאָלאָס נאַראָדאַ" (שטים פון פאָלק). די הויפּט־אַרבעט פון דעם ראַט איז באַשטאַנען אין פירן פּאַרטייאישע וויכוחים. די צום בעסטן אָרגאַניזירטע פּאַרטיי איז געווען דער „בונד", וואָס האָט אויפגעהיטן זיין טראַדיציע נאָך פון די צייטן פון דער ערשטער רעוואָלוציע (1905). די בונדיסטן האָבן געעפנט אַ קלוב, וואָס איז געוואָרן דער זאַמלפּונקט פון די אַרבעטער, בעלי־מלאכות און יוגנטלעכע. מ'האָט פון ס'ניי אָרגאַניזירט און פאַרברייטערט די טעטיקייט פון די פּראָפעסיאָנעלע פאַראיינען, וואָס האָבן זומער 1917 געציילט 2000 חברים. אין דעם זומער האָט דער „בונד" — מיט זיינע פאַרשיידענע אינסטיטוציעס — אַרומגענומען אַ 1200 מאַן.

איינער פון די ערשטע אויפטוען פון דעם „אַרבעטער־ און סאָלדאַטן־ראַט" איז געווען דאָס פּראָקלאַמירן אַן אַכט־שעהעדיקן אַרבעטס־טאָג אין אַלע פאַבריקן פון שטאָט. אַזאַ אַרבעטס־טאָג איז איינגעפירט געוואָרן צו ערשט אין די טאַרטאַקן פון קאַסטעלאַנסקי און נאַטאַנזאָן, לאַנדסבערג, ברידער עטקין, שוסטאַק, געצאָוו א"א. שבת, דעם 27סטן מאַי (9טן יוני), זענען זיך צונויפגעקומען אויף אַ פאַרזאַמלונג די אויוון־מאַכערס („פּעטשניקעס"), שטיין־האַקערס און אַרמאַטורשטשיקעס. זיי האָבן זיך אָרגאַניזירט אין אַ פּראָפעסיאָנעלן פאַראיין, וואָס זיין ביוראָ האָט זיך צייטווייליק געפונען אויף דער סקאָבעליעוו־גאַס.

די פאַרזאַמלונג האָט איינשטימיק באַשלאָסן — שרייבט „גאָלאָס נאַראָדאַ" — צו מעלדן די פּאַדריאַד־טשיקעס וועגן דעם איינפירן אַן אַכט־שעהעדיקן אַרבעטס־טאָג. ס'איז אויך אָנגענומען געוואָרן אַ באַשלוס, אַז ס'איז פאַרבאָטן געבן אַרבעט און אָננעמען אַרבעט דורך פאַרמיטלערס, די אונטערנעמערס זענען מחויב צו ווענדן זיך דירעקט צום פּראָפעסיאָנעלן פאַראיין וועגן צונעמען אַרבעטער.

סוף מאַי האָבן אַכט יידישע יונגע־לייט געגרינדעט אַן אָפּטיילונג פון דער קאָמוניסטישער פּאַרטיי אין באָברויסק. די אָפּטיילונג האָט אַרויסגעשיקט דעם 2טן יוני אַ שליח קיין מינסק איינצושטעלן אַ קאָנטאַקט מיט די באָלשעוויקעס. ס'האָט זיך געעפנט אַ באָלשעוויסטישער קלוב אין אַ קליין צימער אויף פּושקינסקאַיאַ, דאָרט האָבן זיך באַגעגנט די אָרטיקע חברים מיט זייערע פּאַרטיי־חברים פון צווישן די סאָלדאַטן. אַ גרופּע אינטעליגענטן, בראש מיט ליפּעצן, שרגאיען, וואָלפסאָנען און געצאָוון, וואָס האָבן זיך באַטראַכט פאַר „אינטערנאַציאָנאַליסטן", האָבן געפּרוווט אָנשליסן זיך אין דער נייער אָרגאַניזאַציע, אָבער זיי זענען ניט געקומען צו אַ הסכם און האָבן גיך אויפגעגעבן דעם פּלאַן. די אָרגאַניזאַציע האָט זיך כסדר פאַרגרעסערט און אויף דער ערשטער באָלשעוויסטישער קאָנפערענץ פון צפון־מערבדיקן ראַיאָן, וואָס איז פאָרגעקומען אין מינסק, אין פעברואַר, האָבן זיך באַטייליקט צוויי פאָרשטייערס פון באָברויסק, איינער פון זיי — בראַלניצקי. זיי האָבן פאַרטראָטן 187 חברים — אַ גאַר באַשיידענע צאָל אין פאַרגלייך מיט די 1200 חברים אין מינסק און 820 אין האָמעל.

4. די טעג פון דער אָקטאָבער־רעוואָלוציע, 1917

ווען עס זענען אָנגעקומען סוף אָקטאָבער די ידיעות וועגן פאַרכאַפּן די מאַכט אין פּעטראָגראַד דורך די באָלשעוויקעס, האָט דער באָלשעוויסטישער פּאַרטיי־קאָמיטעט אַרויסגעלאָזן אַן אויפרוף אונטערן קעפּל: „ס'איז געשען!" (Свершилось). דער פאָרזיצער פונעם מיליטערישן רעוואָלוציאָנערן קאָמיטעט אין באָברויסקער פעסטונג האָט מודיע געווען אין נאָמען פון די פינף דיוויזיעס, וואָס האָבן סטאַציאָנירט אין שטאָט און אומגעגנט, אַז די סאָלדאַטן זענען גרייט אויפן ערשטן רוף פונעם פּאַרטיי־קאָמיטעט, צו שטעלן זיך מיט געווער אין האַנט און פאַרטיידיקן די סאָוויעטן, און זיי פאָדערן איבערצוגעבן זיי די מאַכט, כדי אויסצוברייטערן זייער השפעה. דער קאָמיטעט האָט איינגעאָרדנט אַן אָוונט מיט אַ לאָטעריע, וואָס האָט אַריינגעטראָגן אַ היפּשע הכנסה. פאַרן געלט האָט מען געדונגען אַ גרעסערע דירה אויפן ראָג פון די גאַסן פּושקינסקאַיאַ און סקאָבעליעוואַ. די דירה האָט מען אויסרעמאָנטירט און געמאַכט זי פאַר אַ קלוב. דער קלוב האָט זיך געעפנט דעם 12טן דעצעמבער א.נ. „אַרבעטער־ און סאָלדאַטן־קלוב".

דער זיג פון דער באָלשעוויסטישער רעוואָלוציע האָט זיך גיך געלאָזט פילן אין „בונד". די בונדישע אָרגאַניזאַציע אין באָברויסק איז געווען די ערשטע, צווישן אַלע בונדישע אָרגאַניזאַציעס אין גאַנץ רוסלאַנד, וואָס שוין אין דעם ערשטן חודש פון דער רעוואָלוציע האָט זיך אין איר געשאַפן אַ באָלשעוויסטישע פראַקציע. אויף דער פאַרזאַמלונג דעם 23סטן נאָוועמבער — גיט איבער די מינסקער צייטונג „סאָוויעטסקאַיאַ פּראַוודאַ" — האָבן זיך פאַרשריבן אין דער נייער אָרגאַניזאַציע פופציק חברים. דער נייער קאָמיטעט האָט אַרויסגעלאָזן אַן אויפרוף צו שטימען (אין די וואַלן צו דער גרינדונג־פאַרזאַמלונג) פאַר דער ליסטע נומ' 9 — פאַר די באָלשעוויקעס. דער אויפרוף איז געווען אונטערגעשריבן פון דעם „בונד־באָלשעוויקעס". די נייע פראַקציע האָט זיך באַטייליקט אין די דעמאָנסטראַציעס, וואָס די באָלשעוויקעס האָבן אָרגאַניזירט; זי האָט נאָר געטראָגן איר אייגענע פאָן און אויף איר אַן אויפשריפט אין יידיש: „די גאַנצע מאַכט די ראַטן". דער אָרטיקער קאָמיטעט פון „בונד" האָט פּראָטעסטירט אין זיין פרעסע קעגן דעם, וואָס די אַרויסגעטראָטענע דערלויבן זיך צו טראָגן דעם נאָמען „בונד" און רעדן אין זיין נאָמען. דאָס איז געווען אַן אָנהייב פון דער שפּאַלטונג, וואָס האָט שפּעטער שטאַרק געטראָפן דעם „בונד" אין גאַנץ רוסלאַנד און דערפירט צום צונויפגיסן זיך פונעם קאָמוניסטישן־בונד („קאָמבונד") מיט דער אַלגעמיינער קאָמוניסטישער פּאַרטיי.

דער ערשטער פּאָליטישער אַקט, וואָס איז פאָרגעקומען אין שטאָט נאָך דער אָקטאָבער־איבערקערעניש — זענען געווען די וואַלן צו דער גרינדונג־פאַרזאַמלונג סוף נאָוועמבער. די וואַלן האָט מען געפירט באַזונדער אין פעסטונג און אין שטאָט. אין פעסטונג איז דער זיג פון די באָלשעוויקעס געווען אַ פולשטענדיקער: 5517 וויילער פון די 8000 האָבן

אָפּגעגעבן זייערע שטימען פֿאַר לעניִנס פּאַרטיי. אין שטאָט זענען געגאַנגען צו די וואַלן 11135 פּערזאָן, וואָס די שטימען זייערע זענען געווען פּאַרטיילט צווישן 13 פּאַרטיי־ליסטעס:

1. די פֿאַראייניקטע יידישע סאָציאַליסטישע פּאַרטיי
2. די יידישע נאַציאָנאַלע ליסטע
3 אייגנטימער פון מאַיאָנטקעס
4. ?
5. „בונד" (מענשעוויקעס)
6. קאַדעטן
7. (?) אפשר די „פֿאַראייניקטע" ס.ס. און י.ס.
8. פּוילישע ליסטע
9. באָלשעוויקעס (2301 שטימען, 20.7%)
10. פּועלי־ציון
11. רוסישע דעמאָקראַטן
12. ס.ר. (סאָציאַליסטן־רעוואָלוציאָנערן)
13. ווייסרוסישע סאָציאַליסטישע הראָמאַדע

די רעזולטאַטן האָבן די באָלשעוויקעס באַטראַכט ווי צופרידנשטעלנדיקע, נעמענדיק אין אַכט, אַז זייער אָרגאַניזאַציע עקסיסטירט ערשט אין גאַנצן זעקס חדשים. אמת, זיי זענען געווען שטאַרק, אויך די השפעה פון די סאָלדאַטן אין פעסטונג און פון די פּויערים אין דער סביבה איז געווען גרויס. זיי אַלע זענען געווען דורכגעדרונגען מיטן באָלשעוויסטישן גייסט (אין באָבּרויסקער ראַיאָן האָבן די באָלשעווי־קעס באַקומען — 64377 שטימען פון דער אַלגעמיינער צאָל 101622). דער אַרבעטער־ראַט האָט, אמת, באַ־שלאָסן צו טאַדלען שאַרף די אָקטאָבער־איבערקערעניש און געפאָדערט צוזאַמענצורופן די גרינדונג־פֿאַרזאַמ־לונג, אָבער די שטימונג איז פון טאָג צו טאָג געוואָרן שווערער פאַר די אָנהענגערס פונעם דעמאָקראַטישן רעזשים. דעם 18טן נאָוועמבער האָבן די סאָציאַליסטן דערקלערט, אַז זיי פאַרלאָזן דעם „סאָוויעט". דער באָלשעוויק בראַלניצקי איז אויסגעוויילט געוואָרן אַלס פאָרזיצער פונעם ראַט, און אויף דער קאָנפערענץ, וואָס איז אין יענער צייט פאָרגעקומען אין מינסק, האָט דער באָלשעוויסטישער באַפולמעכטיקטער געקענט מעלדן וועגן איבערגיין פונעם סאָוויעט אין זיין שטאָט צו די באָלשעוויקעס.

איינער פון די וויכטיקסטע אויפטוען פון דער באָלשעוויסטישער מאַכט אין שטאָט איז געווען די אַלגעמיינע פאַרזאַמלונג פון דער שול־יוגנט, אָנהייב יאַנואַר 1918, אין וועלכער ס'האָבן זיך באַטייליקט אַ 700 יינגלעך און מיידלעך און באַשלאָסן „איבער־צוגעבן די גאַנצע מאַכט צו די פעדאַגאָגישע ראַטן, וואָס צו זיי וועלן קאָאָפּטירט פאָרשטייערס פון די אַרבעטער־ סאָלדאַטן־ און פּויערים־ראַטן, פון די על־טערן און די תלמידים, פון דער שטאָט־פאַרוואַלטונג און דער „זעמסטוואָ". זיי האָבן אויך באַשלאָסן בטל מאַכן די אַמטן פון דירעקטאָר, אינספעקטאָר און אויפ־זעער אין די שולן און איינפירן דעם פּרינציפּ פון באַשטימען לערערס דורך דעם פעדאַגאָגישן ראַט. דער דאָזיקער באַשלוס איז אָנגענומען געוואָרן מיט אַ באַדייטנדיקער מערהייט, און נאָר פיר תלמידים האָבן געשטימט קעגן.

אין אַזאַ אַטמאָספער זענען פאָרגעקומען די וואַלן צו דער באָברויסקער קהילה. ס'האָבן זיך באַטייליקט אין זיי 4840 וויילערס.

דעם 9טן יאַנואַר האָבן די באָלשעוויקעס מיט שׂמחה אויפגענומען די ידיעה וועגן צעטרייבן די גרינדונגס־פאַרזאַמלונג. זייער פרייד איז אָבער געווען נאָר אַ צייטווייליקע.

5. דער ערשטער פּוילישער רעזשים אין שטאָט (סוף יאַנואַר — סוף פעברואַר 1918)

אין יאַנואַר־פעברואַר 1918 האָבן זיך אין בריסק געפירט די אונטערהאַנדלונגען צווישן דער באָלשע־וויסטישער רעגירונג און די דייטשן וועגן שלום. שווער געווען צו וויסן, מיט וואָס וועלן זיך די אונטער־האַנדלונגען פאַרענדיקן. די דעמאָראַליזאַציע צווישן די סאָלדאַטן איז אַלץ מער און מער געוואַקסן; גאַנצע פּאָלקן זענען זיך צעפאַלן. די וואָס זענען טריי געבליבן האָט מען געהאַלטן אין גרייטקייט־צושטאַנד אויף די פראָנט־ליניעס; דעם מצב האָבן אויסגענוצט די פּוילישע אָפּטיילונגען (אין חודש יולי האָבן זיך אָרגאַניזירט אַ סך פּאָלקן אין דער רוסישער אַרמיי, לויט דעם נאַציאָנאַלן אָפּשטאַם פון זייערע סאָלדאַטן), וואָס האָבן סטאַציאָנירט אין ראַיאָן פון דער מינסקער גובערניע און האָבן מיט זיך פאָרגעשטעלט דעם „ערשטן פּוילישן קאָרפּוס", אונ־טער דער קאָמאַנדע פון גענעראַל דאָווּבאָר־מוש־ניצקי און זיך פאַרמאָסטן צו באַהערשן דעם ראַיאָן, כדי צו פאַרזיכערן זיין אָנשלוס, ווען עס וועט קומען דער שלום צו דער פּוילישער מדינה. דעם 13טן (26סטן)

יאַנואַר 1918 האָבן די פּאָליאַקן פאַרנומען די שטאָט ראָגאַטשאָוו. די פּוילישע פּאָלקן, וואָס האָבן געלאַגערט אין באָברויסקער פעסטונג, האָבן זיך געגרייט צו פאַרכאַפּן די מאַכט אין דער שטאָט און אין די אַרומיקע געגנטן.

דער באָברויסקער „סאָוויעט”, וואָס האָט זיך באַטראַכט פאַרן פאָרשטייער און באַפולמעכטיקטן פון דער רעוואָלוציאָנערער רעגירונג אין פּעטראָגראַד, האָט באַשלאָסן שטיין אויף דער וואַך. אַ סך געווער איז געבראַכט געוואָרן אין שטאָט און מאַשין־געווער האָט מען אַרויפגעבראַכט אויף דעם שפּיץ פונעם פייערלעשער־טורעם.

דעם 19טן יאַנואַר, דריי אַ זייגער פאַרטאָג, האָבן אָפּטיילונגען פון דער פּוילישער אַרמיי אַרומגערינגלט דאָס הויז פונעם „סאָוויעט” און אַרעסטירט די מענטשן, וואָס האָבן זיך דאָרט געפונען. צו מאָרגנס האָט מען אַנטוואָפנט די אָפּטיילונגען פון דער רוסישער אַרמיי, וואָס האָבן געלאַגערט אין שטאָט און די סאָלדאַטן האָבן באַקומען אַ באַפעל צו גיין אַהיים.

אין צוויי טעג אַרום האָט מען די אַרעסטירטע סאָוויעט־מיטגלידער באַפרייט און מען האָט זיי פאָרגעלייגט צו קומען צו אַ הסכם מיט די פּאָליאַקן וועגן פאַרטיילן די מיליטערישע און ציווילע מאַכט; דאָס אָנפירן מיט די ציווילע ענינים וועט ליגן אין די הענט פונעם סאָוויעט, בתנאי ער זאָל זיך ניט אַריינמישן אין מיליטערישע ענינים. און די מיליטערישע מאַכט וועט איבערגעגעבן ווערן די פּאָליאַקן. די סאָוויעט־מיטגלידער האָבן אונטערגעשריבן אַזאַ אָפּמאַך, אָבער גלייך נאָך זייער באַפרייונג זענען זיי אַוועק פון שטאָט און זי איבערגעלאָזן פאַר די פּאָליאַקן. די פּוילישע אַרמיי, וואָס איז געווען פאַרנומען מיט איר קאַמף קעגן די סאָוויעטישע אַרמייען, האָט זיך ניט אַריינגעמישט אין די ענינים פון שטאָט.

דעם 31סטן יאַנואַר (13טן פעברואַר) האָט מען צוריק אָפּגענומען ראָגאַטשאָוו ביי די פּאָליאַקן, אָבער דעם 16טן פעברואַר איז די פּאָליאַקן געלונגען צו באַזיגן די רויטע אַרמיי, וואָס איז אַרויס קעגן זיי פון אָסיפּאָוויטש צו פאַרנעמען באָברויסק. די שלאַכט איז פאָרגעקומען נאָענט פון דער באַן־סטאַציע יאַסין, וואָס ליגט מערב־זייט פון באָברויסק. צוויי טעג נאָך דעם האָבן די פּאָליאַקן איינגענומען די שטאָט מאָהילעוו אויפן דניעפּר און דעם 20סטן — מינסק. דעם 2טן מערץ איז אַרויס „דער באַפעל נומ. 1”, געחתמעט פון דאָוובאָר־מושניצקי, וואָס האָט בטל געמאַכט אַלע סאָוויעטישע געזעצן אין דעם ראַיאָן.

אָבער די הערשאַפט פון די פּאָליאַקן איז געווען אַ קורצע. דעם 21סטן פעברואַר זענען זיי געווען געצוווּנגען איבערצוגעבן באָברויסק דער דייטשער אַרמיי, וואָס האָט מאַרשירט פאָרויס צום סאַמע מיט פון רוסלאַנד, און דעם 3טן מערץ איז אין בריסק אונטערגעשריבן געוואָרן דער שלום־אָפּמאַך צווישן סאָוויעט־רוסלאַנד און דייטשלאַנד. באָברויסק און די אומגעגנט זענען איינגעשלאָסן געוואָרן אין די געביטן, וואָס זענען איבערגעגעבן געוואָרן דעם דייטשישן זיגער. די גרענעץ צווישן דעם אָקופּירטן דייטשישן ראַיאָן און סאָוויעט־רוסלאַנד האָט, לויטן הסכם, זיך געצויגן לענג־אויס דעם דניעפּר, פון אָרשע ביז זשלאָבין, און פון דאָרטן זיך אַ קער געטאָן מזרח־צו, איינשליסנדיק דעם האָמלער ראַיאָן און גאַנץ אוקראַינע.

6. באָברויסק אונטער דער הערשאַפט פון די דייטשן (מערץ—נאָוועמבער 1918)

די ניין חדשים דייטשישע הערשאַפט אין באָברויסק, צום סוף פון דער ערשטער וועלט־מלחמה, זענען, רעלאַטיוו גענומען, געווען רויקע טעג פאַר דער שטאָט. דער ראַיאָן איז געשטעלט געוואָרן אונטער דער הערשאַפט פון אַ דייטשישן מיליטער־קאָמאַנדיר, וואָס זיין הויפּט־זאָרג איז געווען היטן די אָרדענונג און צושטעלן שפּייז און רוי־מאַטעריאַל (פעל, האָלץ) פאַר דעם הונגעריקן דייטשלאַנד. די פּויערים אין די דערפער האָבן געטראָגן אויף זיך דעם שווערן יאָך פונעם רעזשים, די יידן — ווינציקער, באַזונדערס דערפאַר, ווייל זיי האָבן געהאַט אַ בשותפותדיקע שפּראַך מיט די הערשערס... יידיש. געווען, פאַרשטייט זיך, אַ גרויסער דוחק אין שפּייז און די דייטשן האָבן איינגעפירט אַ ראַציאָנירונג־סיסטעם און שפּייז־קאַרטעס. אין דעם אָרגאַניזירן די באַשפּייזונג האָבן עוסק געווען אויך די שטאָט־תושבים, צווישן זיי ליאַקאָמאָוויטש, וואָס האָט זיך שענדלעך אויפגעפירט אין דעם פּעריאָד, ווען די סאָוויעטישע מאַכט האָט זיך צוריקגעקערט אין שטאָט (סוף 1918).

אַ סך יידן האָבן אין יענער צייט זיך פאַרנומען מיט איבערשמוגלען סחורות פון דעם אָקופּירטן דייטשן געביט אין סאָוויעט־רוסלאַנד.

דער עקאָנאָמישער מצב האָט זיך פאַרבעסערט צוליב די ענגע פאַרבינדונגען מיט אוקראַינע, וואָס אויך זי איז געווען אונטער דייטשישער אָקופּאַציע.

אין דער תקופה פון דער דייטשישער הערשאַפט האָט עקסיסטירט אין שטאָט אַ דעמאָקראַטישע קהילה, וואָס אין איר האָבן אָנטייל גענומען אַלע יידישע פאַרטייען און קרייזן, פון די אָרטאָדאָקסן ביז די בונדיסטן.

די ציוניסטישע באַוועגונג אין שטאָט, וואָס אַן אימפּולס צו איר אַנטוויקלונג האָבן איר געגעבן די ערשטע טעג פון דער דעמאָקראַטישער רעוואָלוציע, האָט זיך פאַרשטאַרקט מיטן אָנקום פון די ידיעות וועגן דער באַלפור־דעקלאַראַציע. יינגלעך און דערוואַקסענע האָבן זיך אָנגעהויבן אַנשליסן אין דעם „החלוץ" און געזוכט וועגן זיך מכשיר צו זיין צו לאַנדווירטשאַפטלעכער אַרבעט דורך פאַרנעמען זיך מיט גערטנעריי און מטפל זיין זיך מיט די פּרוכט־ביימער אין דער אַרומיקער געגנט.

דער קאָנטאַקט מיט ווילנע־וואַרשע האָט זיך באַנייט, און אַ טייל פּליטים, וואָס האָבן זיך באַזעצט אין באָברויסק, האָבן אָנגעהויבן אומקערן זיך אין זייערע היימען.

אויך די באָלשעוויסטישע באַוועגונג האָט זיך באַנייט אין מינסק, אָבער אין אונטערערד. אין מאַי 1918 האָט זיך אָרגאַניזירט אין באָברויסק אַן אָפּטיילונג פון דער פאַרטיי, און אין דער שפּיץ איז געשטאַנען פּ. רובינסקי, (ראַיעווסקי), סעקרעטאַר איז געווען ב. ניימאַן. די הויפּט־אויפגאַבע פון דער אָפּטיילונג איז געווען: פירן אַ פּראָפּאַגאַנדע צווישן די פּויערים, וואָס האָבן באַזונדערס געליטן פון דער דייטשער אָקופּאַציע. די אָפּטיילונג האָט זיך געשטעלט אין פאַרבינדונג מיט די אַרומיקע דערפער און, פאַרשטענדלעך, מיט די צענטערס אין מינסק און האָמעל. אין אָקטאָבער 1918 האָט די אָפּטיילונג געציילט העכער 40 פאַרטיי־מיטגלידער, און דער קאָמיטעט האָט אָנגעהאַלטן פאַרבינדונגען מיט 160 דערפער אין דער סביבה.

7. די צווייטע סאָוויעטישע הערשאַפט (29.8.1919 — 29.11.1918)

גלייך נאָך דער ענדגילטיקער מפּלה פון דייטשלאַנד, אָנהייב נאָוועמבער 1918, האָט די רויטע אַרמיי זיך אָנגעהויבן גרייטן אָפּצונעמען צוריק די שטחים, וואָס די דייטשן האָבן צוגענומען פון רוסלאַנד. דעם 29סטן נאָוועמבער זענען אָפּטיילונגען פון דער רויטער אַרמיי אַריין אין באָברויסק אויף זייער וועג קיין מינסק. תיכף האָט זיך געשאַפן אין שטאָט אַ „רעוואָלוציאָנערער קאָמיטעט" („רעווקאָם"), וואָס האָט באַהערשט דעם גאַנצן ראַיאָן. בראש פון „רעווקאָם" איז געשטאַנען ריבינסקי און ער איז אויך געווען דער קאָמענדאַנט פון שטאָט. פון די אַנדערע „רעווקאָם"־מיטגלידער דאַרף מען דערמאָנען לוריען, וואָס איז נאָמינירט געוואָרן ווי דער קוראַטאָר איבער בילדונג־ און דערציונג־וועזן; וויטקעווען — דעם ממונה אויף סאָציאַלער הילף, און דעם סעקרעטאַר קאַפּעליאָוויטש. קורץ נאָך דעם איז באָברויסק איינגעשלאָסן געוואָרן אין די תחומים פון דער סאָוויעטיש־ליטוויש־ווייסרוסישער רעפּובליק.

די באָלשעוויסטישע הערשאַפט איז אויפגענומען געוואָרן מיט געמישטע געפילן. דער נייער רעזשים האָט העכער אַ יאָר צייט שוין עקסיסטירט אין רוסלאַנד און ידיעות וועגן זיין כאַראַקטער און זיינע מעטאָדן האָבן, ווייזט אויס, דערגרייכט אויך צו די באָברויסקער תושבים. די באָברויסקער בעלי־בתים — דערציילט אין זיינע זכרונות ד. שמעוני — ד"ה די סוחרים, קרעמער און כלי־קודש און אַלע אַנדערע „אומפּראָדוקטיווע עלעמענטן" האָבן געציטערט און געפּלאַטערט פאַר די אָנקומענדיקע ימי־הדין; דאַקעגן די אַרבעטער, און באַזונדערס די יונגע צווישן זיי, זענען פול געווען מיט האָפענונגען און בטחון. זיי האָבן זיך אָנגענומען מיט מוט און פאַרריסן די נעז. די ערשטע טעג פון נייעם רעזשים האָבן ממש פאַרשיכורט די לינקע קרייזן אין שטאָט.

עס האָט זיך אָנגעהויבן אַן אַגיטאַציע צווישן די מיטגלידער פון „בונד", זיי זאָלן זיך אַנשליסן אין דער זיגערישער קאָמוניסטישער פאַרטיי. אין גאַנץ רוסלאַנד האָט מען זיך גענומען אָרגאַניזירן אַ „קאָמוניסטישן בונד" („קאָמבונד"). „די וויכטיקסטע אָרגאַניזאַציע פון דעם קאָמוניסטישן בונד — דערציילט ש. אגורסקי — איז דעמאָלט געווען אין באָברויסק".

אין מיטן דעצעמבער האָבן די בונדיסטן־קאָמוניסטן אין באָברויסק פאַרעפנטלעכט אַ דערקלערונג, אַז היות די בונדישע פירערשאַפט ענדערט ניט איר באַציונג צו דער רעוואָלוציע — רייסן זיי איבער זייערע קשרים מיטן „בונד" און טרעטן אַריין אין דער קאָמוניסטישער פאַרטיי, ווי אַן אויטאָנאָמע פראַקציע.

דעם 14טן יאַנואַר האָבן די מיטגלידער פון אָט דער פראַקציע אָנגעהויבן אַרויסגעבן אַ וואָכנבלאַט א. נ. „אונדזער וואָכנבלאַט", אין וועלכן זיי האָבן געפירט אַ ביטערן וויכוח מיט דער „יעווסעקציע" און דער קאָמוניסטישער פּאַרטיי. וועלנדיק אויפהאַלטן און אָפּהיטן די טראַדיציע פון „בונד", האָבן זיי געעפנט אָפּטיילונגען פון זייער פראַקציע אין די שטעטלעך אַרום באָברויסק, אָבער פּאַקטיש איז די דאָזיקע פראַקציע געווען ניט מער ווי אַן איבערגאַנג־פּאַזע פונעם „בונד" צו דער קאָמוניסטישער פּאַרטיי, — און טאַקע גאָר גיך זענען אירע מיטגלידער פאַרשלונגען געוואָרן אין דער אַלגעמיינער קאָמוניסטישער באַוועגונג.

אַ סך פון דער ציוניסטישער יוגנט האָבן זיך אָנגעשלאָסן אין די רייען פונעם זיגרייכן קאָמוניזם, „גלויבנדיק באמונה שלמה, אַז די גאולה פון דער וועלט קומט אָן, און אַז עס ווערט מקויים די נבואה פון אחרית הימים — און אויב אַזוי, איז שוין ניט נייטיק צו זאָרגן פאַר דער גאולה פון יידישן פאָלק, וואָרעם אין דער וועלט־גאולה איז אויך די גאולה פון יידישן פאָלק". די שיכרות האָט באַטויבט אויך יחידים פון די פאַרמעגלעכע קרייזן, ווי למשל, די משפחה עגול, וואָס וועגן איר דערציילט שמעוני, אַז אַ זון אירער, אַ סאָלדאַט אין דער רויטער אַרמיי, האָט נאָכגעשלעפּט נאָך זיך זיין פאָטער, אַ פאַרמעגלעכן פאָדריאַדטשיק, און זיינע צוויי שוועסטער. זיי אַלע האָבן פאַרנומען וויכטיקע פּאָזיציעס אין דער נייער שטאָט־פאַרוואַלטונג. „במשך פון דער קורצער צייט בערך, וואָס די באָלשעוויקעס האָבן זיך אויפגעהאַלטן אין שטאָט — שרייבט שמעוני — האָבן די עגולס באַוויזן אָפּצוטאָן גאַנץ ממשותדיקע זאַכן: די צוויי טעכטער האָבן חתונה געהאַט מיט רוסישע יונגע־לייט, אָבער נאָך מער האָט באַוויזן דער פאָטער — ער, וואָס איז געווען אַן אלמן, האָט צום צווייטן מאָל חתונה געהאַט, מיט דער הסכמה פון דעם זון און די טעכטער, נאָר די נייע פרוי איז טאַקע געווען אַ גויע, אַ רוסישע קאָמוניסטקע, וואָס האָט געאַרבעט אין „איספּאָלקאָם".

גלייך נאָכן איינעמען די שטאָט דורך דער רויטער אַרמיי איז קאָנפיסקירט געוואָרן דער גאַנצער זאַפּאַס פון סחורות, באַהאַלטענע אין די מאַגאַזינען און שיפן, וואָס האָבן איבערגעווינטערט אין באָברויסקער פאַרפּאָרענעם פּאָרט. אַ גרויסער קוואַנטום פון אָט דעם מלחמה־רויב, באַזונדערס דער גרויסער זאַפּאַס פון צוקער און זאַלץ, איז אַריבערגעפירט געוואָרן אין די הונגעריקע שטעט פון צענטראַל־רוסלאַנד. איינער פון די ערשטע אויפטוען פונעם „רעווקאָם" איז געווען אַן איינמאָליקער צוואַנג־שטייער פון צוויי מיליאָן רובל אויף דער „אָרטיקער בורזשואַזיע". שפּעטער האָט זיך אָנגעהויבן אַ סיסטעמאַטישע קאָנפיסקאַציע פון די פאַבריקן און סחורות־מאַגאַזינען. די קראָמען האָט מען פאַרחתמעט און אויפגעהאָנגען שלעסער אויף די טירן אין נאָמען פון דער מאַכט.

לגבי דעם דורכשניטלעכן יידישן מענטש האָט דער נייער רעזשים זיך פאַרקערפּערט אין דער פּערזאָן פונעם פאַרוואַלטער פון דער שפּייז־אָפּטיילונג ליאַקאָמאָוויטש, „אַן אַלטער בחור, אַ ייד מיט אַן אויסגעטריקנטער נשמה, וואָס האָט געלעבט נאָר מיט איין געפיל — שנאה אָן אַ גרענעץ צו דער יידישער בורזשואַזיע". ער איז געווען פריער אַן עקסטרעמער מענשעוויק, אָבער נאָכן באַהערשן די שטאָט דורך די באָלשעוויקעס איז ער אַריבער צו די נייע הערשערס און האָט ווייטער געאַרבעט אונטערן אָנפיר און קאָנטראָל פון אַ קאָמוניסטישן קאָמיסאַר, אין דער שפּייזאָפּטיילונג, ווו ער האָט געאַרבעט אויך בעת דער דייטשער אינוואַזיע. ליאַקאָמאָוויטש האָט אָנגעוואָרפן אַ פחד אויף די קליינע קרעמערס און קליין־הענדלערס. ער האָט זיי באַפוילן אַריינצופירן די סחורה פון זייערע קראָמען אין צוויי מאַגאַזינען, וואָס ער האָט באַשטימט, און האָט אַוועקגעשטעלט היטערס אויף די וועגן, וואָס פירן צו דער שטאָט, צו קאָנפיסקירן יעדער מין סחורה וואָס גייט אַרויס פון דער שטאָט אָדער גייט אַריין אין שטאָט. זיין באַנעמונג לגבי די יידן, וואָס האָבן געדאַרפט אָנקומען צו אים, איז געווען אַ באַליידיקנדיקע און אַ ציניש. דאַקעגן, האָט ער זיך איידל באַצויגן צו די פויערים, ווייל די סאָוויעטישע מאַכט איז געווען פאַראינטערעסירט אין זייער סימפּאַטיע.

נאָך דעם ווי אַלע געברויך־אַרטיקלען זענען קאָנפיסקירט געוואָרן, האָט זיך אָנגעהויבן אַן אומלעגאַלער ספּעקולאַציע־האַנדל אין שטאָט. „אין אַ קורצער צייט איז דער פּרייז פון זאַלץ אַרויף פון 30 רובל אויף 600—700 רובל". און שפּעטער — אויף 2000 רובל. מיטן אָנקום פון פרילינג האָט דער אומלעגאַלער קליין־האַנדל, וואָס איז געווען באַקאַנט דאַן אונטערן נאָמען „Мешочничество" — זיך שטאַרק צעוואַקסן. יידן פלעגן זיך אַרויסלאָזן אין די שטעטלעך און דערפער אַרום באָברויסק, מערסטנס פלעגן זיי פאָרן אויף פאַראַכאָדן (דאַמף־שיפן), וואָס האָבן ווידער אָנגעהויבן

קורסירן אויף דעם טייל פון טייך, וואָס ציט זיך פון פּאַריטש ביז באָריסאָוו. הונדערטער מענטשן פלעגן פאָרן מיט די אַ שיפן, אונטערקויפנדיק די מאַטראָסן וואָס האָבן זיי געפירט. פון מאָל צו מאָל פלעגט זיך אַ שיף אָפּשטעלן ביי אַ ברעג פון אַ שטעטל אָדער דאָרף און די ספּעקולאַנטן פלעגן אַראָפּגיין פון שיף איינצוקויפן אַ ביסל סחורה, ס'רוב — זאַלץ אָדער קאַרטאָפל. די צענטערס פון אָט דעם אומלעגאַלן האַנדל זענען דאַן געווען דאָס שטעטל סוויסלאָטש און דאָס ייִדישע דאָרף יאַקשיץ סעליבא.

אָבער די טעג פון דער סאָוויעטישער ליטוויש־ווייסרוסישער רעפּובליק זענען שוין געווען געציילטע. אין אַפּריל 1919 האָבן די פּאָליאַקן אָנגעהויבן אַן אָפענסיווע. דעם 11טן אַפּריל האָבן די קאָמוניסטן אין באָברויסק באַשלאָסן צו מאָביליזירן אַלע מיטגלידער פון דער פּאַרטיי אין עלטער פון 18 ביז 25 יאָר אין דער רויטער אַרמיי. די עלטערע חברים זענען אויפגעפאָדערט געוואָרן צו זיין גרייט אין פאַל פון דרינגענדיקער נויט. אין די חדשים מאַי־יוני זענען 94 מאַן פון באָברויסקער ראַיאָן אַוועק אויפן פראָנט. צווישן די פרייוויליקע האָבן זיך געפונען אויך געוועזענע חברים פון דער ציוניסטישער יוגנט, וואָס זענען פאַרשלעפּט געוואָרן מיטן רעוואָלוציאָנערן שטראָם. איינער פון זיי, סיאָמקע לעווין, אַ קאָמיטעט־מיטגליד פון דער אָרטיקער אָפּטיילונג פון „צעירי־ציון" איז געפאַלן אין די שלאַכטן ביי מינסק. ער איז געבראַכט געוואָרן צו קבורה מיט אַ געמישטן ייִדיש־סאָוויעטישן צערעמאָניאַל: „איינגעוויקלט אין אַ טלית און אין אַ רויטער פאָן. אויף זיין קבר האָט מען געזאָגט קדיש און געזונגען דעם אינטערנאַציאָנאַל". צווישן די געפאַלענע רויטאַרמייער אין די שלאַכטן ביי לידע איז געווען מאיר גייסינאָוויטש (דער ייִנגערער ברודער פון אבא אחימאיר).

דעם 19טן מאַי, ווען מינסק האָט שוין געדראָט אַריינצופאַלן אין די הענט פון די פּאָליאַקן, האָט די רעגירונג פון דער סאָוויעטישער ליטוויש־ווייסרוסישער רעפּובליק אַריבערגעפירט אירע אַמטן קיין באָברויסק, און די שטאָט איז צייטווייליק געוואָרן דער צענטער פון דער סאָוויעטישער מאַכט אויפן צפון־מערבדיקן פראָנט. דאָס קאָנצענטרירן די צענטראַלע רעגירונג־אינסטיטוציעס אין באָברויסק האָט געצוווּנגען די רעגירונג צו באַנוצן זיך מיט דער הילף פון „בורזשואַזע ספּעציאַליסטן" (ספּעצן) — בוכהאַלטאָרן, סעקרעטאַרן, ווירטשאַפט־קענערס וכדומה, צווישן זיי אויך ציוניסטן. מען האָט אויך ניט פונאַנדערגעלאָזן די קהילה־פאַרוואַלטונג, וואָס האָט ווייטער געפירט איר אַרבעט אויף אַ האַלב־לעגאַלן אופן.

אין באָברויסק, אין דער איצט צייטווייליקער הויפּט־שטאָט פון ווייסרוסלאַנד, האָבן זיך קאָנצענטרירט צענדליקער טויזנטער פּליטים פון די מערב־געביטן. אַ שרעקלעכע אַרבעטלאָזיקייט און אַ שטייגנדיקער יקרות האָבן געדריקט אויף דער שטאָט. אַ פּליט פון באָברויסק, וואָס איז געקומען אין מינסק, האָט דערציילט, אַז אַ פונט ברויט קאָסט דאָרט 20 רובל, אַ פונט פלייש — 35—40 רובל, אין דער זעלבער צייט פאַרדינט אַ טאַרטאַק־אַרבעטער 300 רובל אַ חודש.

פון מאָסקווע איז דעמאָלט געקומען אין באָברויסק דער קאָמוניסטישער פירער מיכאַיל קאַלינין, און דעם 19טן יוני האָט ער גערעדט פאַר אַ גרויסער פאַרזאַמלונג און ער האָט פאַרזיכערט זיינע צוהערערס, אַז „אונדזער דור וועט שוין געניסן פון אַלע גוטע זאַכן, וואָס דער סאָציאַליזם וועט ברענגען".

די רויטע אַרמיי האָט ניט געהאַט גענוג כוח אָפּצושטעלן דעם פאַרויסמאַרש פון די פּאָליאַקן. פּוילישע סאָלדאַטן האָבן אָנגעהויבן זיך צו פאַרפעסטיקן פון דער צווייטער זייט בערעזינאַ. דעם 29סטן אויגוסט 1919 זענען אַריין אין באָברויסק אייגהייטן פון פּוילישן מיליטער. עס איז געקומען אַ סוף צו דער סאָוויעטישער הערשאַפט אין שטאָט, וואָס האָט אָנגעהאַלטן ניין חדשים.

8. די צווייטע פּוילישע הערשאַפט
(29סטער אויגוסט 1919 — 10טער יולי 1920)

די צען חדשים פון דער צווייטער פּוילישער הערשאַפט זענען געווען חדשים פון שרעק פאַר דער ייִדישער באַפעלקערונג און צעשטערונג פון דער שטאָט. די פראָנט־ליניע האָט זיך אָפּגעשטעלט ניט ווייט פון באָברויסק, לענג־אויס דער בערעזינאַ, וואָס אַלע בריקן איבער אָט דעם טייך זענען אויפגעריסן געוואָרן דורך דער רויטער אַרמיי בעת איר צוריקטריט. פון דאַנען האָבן די סאָוויעטן באָמבאַרדירט די פּוילישע פּאָזיציעס, טרעפנדיק גאַנץ אָפט אין בנינים פון שטאָט. זומער 1919, בעת דער סאָוויעטישער הערשונג, האָט מען ניט צוגעגרייט קיין זאַפּאַסן און איצטער האָט געהערשט אַן אמתער הונגער. די פאַרבינדונגען מיט דער סביבה

זענען איבערגעריסן געוואָרן. אין די טעג פון איבער־גאַנג פון איין מאַכט צו דער אַנדערער, ווען מצד דער מיליטערישער מאַכט איז פּראָקלאַמירט געוואָרן אַ דרייטאָגיקער באַוועגונג־פאַרבאָט, האָבן די פּוילישע סאָלדאַטן ראַבירט די קראָמען און הייזער פון אַ סך יידן און דערנאָך זיי אונטערגעצונדן.

די דאָזיקע סאָלדאַטן, באַקאַנט אונטערן נאָמען „פּאָזנאַנטשיקעס", פון די פּוילישע מיליטער־אָפּטיילונ־גען אין פּויזן, — פאַרביסענע שונאי־ישראל, האָבן אונטער דער מאַסקע פון מאָביליזירן ציווילע בירגערס צו פאַרשיידענע מיליטער־דינסטן, געכאַפּט אין די גאַסן יידן — אַלטע און שוואַכע — און זיי געשלאָגן מכות־רצח. אַ באַזונדערע שטיפעריי־שפּיל פאַר אָט דעם „אַדעליקן" פּוילישן מיליטער איז געווען רייסן בערד ביי יידן און אָפּשערן זיי די האָר.

אין יום־כפור תר"פ (10.4.1919) האָבן די „פּאָז־נאַנטשיקעס" זיך אַריינגעריסן אין עטלעכע בתי־מדרשים, אַרויסגעטריבן די מתפללים הינטער דער שטאָט און זיי געצוווּנגען גראָבן די ערד און צונויפ־קלייבן גראָז און היי אויף די פעלדער, און בעת מעשה זיי געשלאָגן און זיך איזדעקעוועט איבער זיי.

„דאָס איזדעקעווען זיך איבער דעם שוואַכן — כאַראַקטעריזירט ד. שמעוני די אויפפירונג פון דעם פּוילישן אָקופּאַנט — דאָס העפלעך שמייכלענדיק פּנים, די שפּיגל־ריינע אויסמאַניקירטע נעגל, די דאָזיקע גראַב־יונגערישע חוצפּהדיקייט און מטורפדיקע פאַר־ריסנקייט, די הנאה פון באַליידיקן דיך, דערנידעריקן דיך, בעת דאָס מויל טריפט גלאַטינקע, מתיקותדיקע רייד; דאָס ניט אויפריכטיקייט, דאָס בייזוויליקייט, איינגעוויקלט אין זיסער העפלעכקייט און אכזריותדי־קייט לגבי דעם שוצלאָזן צערייסן דיר דיין האַרץ". נאָך דעם ווי די „פּאָזנאַנטשיקעס" זענען פאַרביטן געוואָרן אויף אַנדערע סאָלדאַטן, וואָס זענען געקומען פון וואַרשע, האָבן די ווילדע מעשים כמעט ווי אויפ־געהערט.

די פּוילישע פּאָליטישע געהיים־פּאָליציי האָט באַ־זונדערס נאָכגעשפּירט די קאָמוניסטישע אונטערערד־באַוועגונג, וואָס איז טעטיק געווען אין באָברויסק און אומגעגנט אונטער דער אָנפירונג פון פּ. פּיאַדאַראַוו, דעם ציין־דאָקטער פּאַלק קאַמינסקי, מאַקסים ליבאַקאָוו א"א און איז געשטאַנען אין פאַרבינדונג מיט 22 דער־פער אין דער סביבה.

די פּוילישע „אָכראַנע" האָט אָנגעהויבן איר טע־טיקייט באַלד נאָכן אָקופּירן די שטאָט. „אויפן סמך פון מסירות פון שונאים און קאָנקורענטן — גיט איבער דער קאָרעספּאָנדענט פון „דזשוואיש קראָניקל" — ווערן אַרעסטירט יידן, וואָס זענען פאַרדעכטיקט אין סימפּאַטיע צו די באָלשעוויקעס". צווישן די קרבנות איז געווען דער אַלטער רב נתן רובין, וואָס איז, אמת, שפּעטער באַפרייט געוואָרן. דעם 19טן סעפּטעמבער איז אַרעסטירט געוואָרן אויפן סמך פון אַ מסירה די משפּחה געקלער (אָדער גלעקל) — 9 מענטשן, צווישן זיי קליינע קינדער. די גאַנצע משפּחה האָט מען דער־שאָסן און זייער פאַרמעגן האָבן צוגענומען פאַר זיך די דעפענסיווע־לייט.

דעם 25סטן אַפּריל 1920 איז פאַרגעקומען אין שטאָט אַ ראַיאָן־קאָנפערענץ פון דער באָלשעוויסטישער פּאַרטיי. קורץ פאַרן פאַרענדיקן איר אַרבעט איז דאָס הויז אַרומגערינגלט געוואָרן פון זשאַנדאַרמען, דער גרעסטער טייל פון די דעלעגאַטן האָט באַוויזן צו אַנטלויפן, אויסער דריי פון די הויפּט־טוערס: פּ. ראָ־מאַנסקי, פּ. פּיאַדאַראַוו און מאַריאַ באַבראָווּאַ, 23 יאָר אַלט (געבוירן אין סלוצק). זיי זענען דערשאָסן גע־וואָרן נאָך שווערע פּייניקונגען.

די יידישע באַפעלקערונג האָט זיך געפילט, ווי זי וואָלט געווען צווישן האַמער און קאָוואַדלע. גלייך נאָך דער פּוילישער אָקופּאַציע האָט דער ראש הקהילה אייזיק אסתרין צונויפגערופן די פאַרוואַלטונג־מיטגלי־דער; די וויכטיקסטע פראַגע, וואָס איז געשטאַנען אויפן סדר־היום איז געווען אַ באַלדיקער קאָנטאַקט מיט מינסק, ווּהין ס'איז דעמאָלט געקומען דער ספּע־ציעלער שליח פון דזשאָינט, מאַרגענטוי. העשל פרומ־קין, פון די צעירי־ציון־עסקנים אין באָברויסק, איז געשיקט געוואָרן וועגן דעם ענין אין מינסק. ער האָט דאָרטן ניט געטראָפן מאַרגענטויען, אָבער ד"ר כורגין, פון די קהילה־עסקנים אין מינסק, האָט זיך געוואָנדן צו דער פּוילישער מאַכט און זיי געוואָרנט, אַז „אויב עס וועט קומען צו אַ פּאָגראָם אין שטאָט אָדער כולי־גאַנישע מעשים מצד די פּוילישע סאָלדאַטן, וועט ער אויפרודערן די געזעלשאַפטלעכע מיינונג אין די פאַראייניקטע שטאַטן".

ביסלעכווייז האָט דאָס לעבן אין שטאָט זיך אָנגע־הויבן צו נאָרמאַליזירן. עס האָט ווידער באַנייט איר אַרבעט די דעמאָקראַטישע קהילה, אָבער דאָס מאָל האָט דער „בונד" און זיינע סימפּאַטיקערס זי באָיקאָ־טירט, מחמת אַ סך פון זיי האָבן שוין געשיקלט צו

דער קאָמוניסטישער באַוועגונג, יוגנט־קרייזן, וואָס זענען ניט צוגעשטאַנען צו די קאָמוניסטן, האָבן זיך אָנגעשלאָסן צו דעם „החלוץ". פאַרמעגלעכע משפּחות האָבן אָנגעהויבן פאַרלאָזן באָברויסק און זענען אַוועק קיין מינסק און פון דאָרטן קיין פּוילן. די פאַרשטייערס פון באָברויסק האָבן זיך אַקטיוו באַטייליקט אין דעם צוזאַמענפאָר פון די קהילות, וואָס איז פאָרגעקומען אָנהייב יאַנואַר 1920 אין מינסק, און אין דעם „יידישן נאַציאָנאַלן ראַט", וואָס האָט זיך געשאַפן לויטן באַשלוס פון צוזאַמענפאָר. די ציוניסטן האָבן אויך אָנטייל גענומען אין דער ציוניסטישער קאָנפערענץ פון ווייסרוסישן ראַיאָן, וואָס איז צונויפגערופן געוואָרן אין יענער צייט.

דעם 2טן מאַי האָט די קהילה־פאַרוואַלטונג אָפּגעהאַלטן אַ פייערלעכע זיצונג אין שייכות מיט דער גוטער בשורה וועגן דער באַשטעטיקונג פונעם ארץ־ישראל־מאַנדאַט אין סאַן־רעמאָ. אויף דער זיצונג איז איינשטימיק אָנגענומען געוואָרן אַ רעזאָלוציע, פאָרמולירט דורך דער ציוניסטישער פראַקציע, וואָס אין איר ווערט אויסגעדריקט „די גרייטקייט מיטצוהעלפן מיט אַלץ אין דעם אויפבוי פון אַ פרייען יידישן צענטער אין ארץ־ישראל".

צו מאָרגנס איז איינגעאָרדנט געוואָרן אַ גרויסע פאָלקס־פאַרזאַמלונג, אויף וועלכער עס זענען אַרויסגעטראָטן מיט רעדעס אברהם לעווינסאָן פון די „התאחדות"־מנהיגים אין פּוילן.

אין דער חלוצישער באַוועגונג אין באָברויסק האָט זיך פאַרשטאַרקט דער באַוווסטזיין, אַז מען דאַרף פאַרשנעלערן דעם טעמפּ פון דער עליה, סיי צוליב די ידיעות, וואָס זענען אָנגעקומען פון ארץ־ישראל און סיי מחמת דעם חשש, אַז די שטאָט קען ווידער אַרונטערפאַלן אונטער דער סאָוויעטישער מאַכט און די עליה־וועגן וועלן בלאָקירט ווערן. כדאי צו באַמערקן, אַז די אָרגאַניזאַטאָרן פון דער חלוצישער עליה, וואָס איז דעמאָלט אַרויס פון רוסלאַנד קיין ארץ־ישראל, זענען געווען צווי „החלוץ"־מענטשן פון באָברויסק: העשל פרומקין און אליהו דאָבקין.

פרילינג־צייט 1920 האָט זיך באַנייט די מלחמה אין באָברויסקער געגנט און האָט גאָר גיך אָנגענומען דעם כאַראַקטער פון אַ בירגער־קריג, בעת גרופּעס ווייסרוסישע פאַרטיזאַנער האָבן אָנגעהויבן אָנפאַלן אויף פּוילישע אָפּטיילונגען און באַשעדיקן אייזנבאַן־ליניעס. דעם 4טן יולי האָט זיך אָנגעהויבן די גרויסע אָפענסיווע פון דער רויטער אַרמיי אויפן ווייסרוסישן פראָנט — און דעם 10טן יולי איז באָברויסק ווידער אַריבער אין די סאָוויעטישע הענט. אין דעם שלום־אָפּמאַך, וואָס איז געשלאָסן געוואָרן צווישן סאָוויעט־רוסלאַנד און פּוילן אין אָקטאָבער 1920, איז די גרענעץ צווישן די ביידע מדינות פעסטגעשטעלט געוואָרן מערב־צו פון מינסק, און אַנטשפּרעכנדיק צו דעם איז באַשטימט געוואָרן דער גורל פון די באָברויסקער יידן, צו בלייבן אונטערן סאָוויעטישן רעזשים, מיט אַלע קאָנסעקווענצן וואָס זענען פאַרבונדן דערמיט פאַר זייער עקאָנאָמישן, געזעלשאַפטלעכן און נאַציאָנאַלן מעמד.

9. די תקופה פון באַנדיטיזם

צום לעצטן שטאַפּל איז דער בירגער־קריג אין ווייסרוסלאַנד דערגאַנגען נאָך דעם, ווי עס האָט זיך שוין פאַרפעסטיקט די סאָוויעטישע מאַכט אין די שטעט: דאָס יאָר 1921 איז אַדורך אין באָברויסק און אומגעגנט אונטערן צייכן פון אָרגאַניזירטן פויערישן באַנדיטיזם. דאָס איז געווען די צייט, ווען ס'האָט זיך פאַרענדיקט די תקופה פון מיליטערישן קאָמוניזם. די פויערים האָט מען געצוווּנגען צוצושטעלן קוואַנטומס תבואה און אַנדערע לאַנדווירטשאַפטלעכע פּראָדוקטן אַלס צוואַנגס־שטייער, ניט געבנדיק זיי קיין שום עקוויוואַלענט פאַר זייער אַרבעט און פאַרמעגן. די פויערים האָבן באַהאַלטן די פּראָדוקטן און די מאַכט־אָרגאַנען האָבן געשיקט מיליטער־אָפּטיילונגען און שטראָף־באַטאַליאָנען, צו זוכן די פּראָדוקטן און קאָנפיסקירן זיי. דאָס ווייסרוסישע דאָרף, וואָס האָט אונטערגעשטיצט די באָלשעוויסטישע רעוואָלוציע, ווען זי האָט אים צוגעזאָגט די ערד און מאַיאָנטקעס פון די פּריצים, האָט זיך איצט צעבונטעוועט. טויזנטער יוגנטלעכע, וואָס זענען מאָביליזירט געוואָרן צו מיליטער־דינסט, זענען אַנטלאָפן אין די וועלדער און זומפּן, וואָס די דאָזיקע געביטן זענען געבענטשט מיט זיי, און האָבן זיך אָרגאַניזירט אין באַנדעס. די טריקעניש, וואָס האָט יענעם זומער געהערשט אין לאַנד, האָט נאָך מער פאַרשטאַרקט די נויט. די באַנדעס האָבן זיך באַזאָרגט מיט געווער, זענען באַפאַלן רעגירונג־פערמעס, רעגירונג־באַאַמטע און סתם מענטשן אויף די וועגן. „דאָס גאַנצע ווייסרוסלאַנד, אַלע וועלדער זענען פול מיט באַנדיטן" — האָט געשריבן דער

„מינסקער וועקער". די באַנדיטן האָבן באַקומען געלט און געווער פון אַנטי־קאָמוניסטישע אָרגאַניזאַציעס, וואָס זענען געווען טעטיק פון יענער זייט גרענעץ. די פויערים, וואָס זענען געבליבן אין די דערפער, האָבן געהאָלפן די באַנדיטן, באַזאָרגט זיי מיט שפייז און זיי איבערגעגעבן ידיעות וועגן די ערטער און באַוועגונגען פון די מיליטער־איינהייטן, וואָס האָבן זיי באַקעמפט. „אין דאָרף איז שוין ניטאָ קיין סאָוויעטישע מאַכט" — האָט באַמערקט איינער פון די קעפּ פון דער „יעור־סעקציע" מ. קיפער, אין אויגוסט 1921.

קלאָר, אַז דער פויער האָט געזען זיין שונא אין דעם שטאָטישן מענטש, פאַר וועלכן מען האָט געמאָנט ביי אים דעם שווערן תבואה־שטייער — און דער באַגריף שטאָטישער מענטש האָט זיך ביים ווייסרוסישן פויער אידענטיפיצירט מיטן באַגריף ייד — אַזוי אַרום איז דער ייד, אין דעם פויערס אויגן, געוואָרן דער הויפט־פיינט זיינער. „דער צוטרוי פון דעם דורכשניט־לעכן ייד צום גוי און פונעם גוי צום ייד איז פאַר־שוווּנדן". די באַנדיטישע באַוועגונג איז געווען באַזונ־דער שטאַרק אין די קרייזן איהומען, באָריסאָוו און באָברויסק.

דעם 11טן יולי, נאָך אַ יאָר סאָוויעטישער אָקו־פּאַציע פון דעם ראַיאָן, האָט זיך געשאַפן אין מינסק אַ „רעוואָלוציאָנערער מלחמה־ראַט", וואָס זיין הויפט־ציל איז געווען צו אונטערדריקן די באַנדעס. מיליטער־אָפּטיילונגען זענען געשיקט געוואָרן אין די פאַרשיי־דענע ראַיאָנען, איינצושטעלן דאָרט אָרדענונג. מ'האָט דערקלערט אַמנעסטיע פאַר די באַנדיטן, וואָס זענען אַרויס פון זייערע באַהעלטענישן און געלייגט דאָס געווער. זיי זענען מאָביליזירט געוואָרן אין דער רויי־טער אַרמיי. דאַקעגן, האָט מען שווער געטראָפן די אַלע, וואָס האָבן זיך אָפּגעזאָגט צו אָנערקענען די אייבער־מאַכט פון דער סאָוויעטישער רעגירונג. די באַנדעס האָבן זיך אָנגעהויבן צוריקציען און אין יאָר 1921 האָט אַ גרויסער טייל פון זיי זיך קאָנצענטרירט אין באָברויסקער קרייז.

די באַנדעס, וואָס זענען ניט געווען בכוח צו פאַרמעסטן זיך מיטן רעגולערן סאָוויעטישן מיליטער, האָבן אויסגעגאָסן זייער צאָרן אויף די יידן אין די שטעטלעך און דערפער. גרויסע שחיטות זענען דורכ־געפירט געוואָרן אין יוני 1921 אין לובאַן, קאַזלאָוויטש, סעליבאַ, קורעניעץ, קוויטשיץ. די צאָל הרוגים האָט דערגרייכט הונדערטער. אַ שוידערלעכע שרעק איז באַפאַלן די יידישע תושבים.

„באַנדעס פון פויערים און דעזערטירן פון דער רויטער אַרמיי מאַכן ווייטער אכזריותדיקע פּאָגראָמען אויף יידן אין די שטעטלעך און דערפער פון ווייס־רוסלאַנד — שרייבט דער קאָרעספּאָנדענט פון „דיילי טעלעגראַף". — ס'זענען דערגאַנגען צו אונדז ידיעות וועגן 15 פּאָגראָמען, אַלע באַגלייט מיט גרויליקע מעשים: פּאַרגוואַלדיקונגען און מאָרדן. די צאָל קר־בנות אין יעדן באַזונדערן פאַל דערגייט צו צענדליקער און הונדערטער און אַפילו נאָך מער. די סאָוויעטישע מאַכט־אָרגאַנען זענען ניט בכוח צו מאַכן אַ סוף צו די גוואַלדטאַטן און זייער השפעה טרעט ניט אַריבער די גרענעצן פון אַ פּאָר גרויסע שטעט, ווו עס לאַגערן שטאַרקע אָפּטיילונגען פון דער רויטער אַרמיי. פליטים גיבן איבער, אַז די באַנדיטן פירן זיך אויף מיט דער גרעסטער אכזריותדיקייט: נאָך דעם ווי דאָס גאַנצע אָרעמע פאַרמעגן פון די יידן ווערט צערויבט אָדער פאַרטיליקט, פייניקט מען די יידן און מען מאָרדעט זיי אויף דעם גרויזאַמסטן אופן. גאָר אָפט מאָרדן די רוצחים זייערע קרבנות מיט העק, האַקן אָפּ די הענט און פיס, און נאָך די ענדגלידער ווערן אָפּגעהאַקט די קעפּ; רבנים און עלטסטע פון דער קהילה צווינגט מען אָנצוטאָן די טליתים און מ'שלעפּט זיי אַרויס אין גאַס באַדעקטע מיט קויט און בלאָטע. מען צווינגט זיי זיך צוצוקוקן ווי מען פאַרברענט די ספרי־תורות און נאָך דעם אַלעם דערהרגעט מען זיי מיט דער שרעקלעכסטער אכזריות. די דאָזיקע גרויליקע פאַר־ברעכנס ווערן אויסגעפירט דורך די באַנדיטן ביי ווילדע איראָנישע אויסגעשרייען „זאָלן לעבן די סאָ־וויעטן, נידער מיט די יידן".

אין דער צווייטער וואָך פון חודש יולי, נאָר אין דער וואָך אַליין, זענען פאָרגעקומען שחיטות אין קאַזלאָוויטש, רודאַבעלקאַ, גאַלאָבקאָוויטשי, בודקאַ, צאַלאַפּיטשי, טשאַרניצי, מאַלאַבקאָוויטשי, סאָקאָלאַ, ליטיטש. אַ צאָל יידן זענען דערהרגעט געוואָרן אויף די וועגן צווישן באָברויסק און צווישן הלוסק און סלוצק.

אין באָברויסק גופא האָבן די באַנדעס מורא געהאַט אַריינצוקומען, אָבער אין שטאָט, וואָס איז געוואָרן אָפּגעריסן פון דעם אַרום, האָט געהערשט הונגער. די מאַכט האָט געמוזט דערלויבן צו עפענען אַן „אויסבייט־מאַרק", ווו די יידן זאָלן קענען אויסבייטן סחורות,

דערעיקרשט זאַלץ אָדער קאַלירטע לייוונט (סיטץ) אויף שפייזן. אין יוני 1921 איז דער פרייז פון 2½ פונט פעטס, 2 פונט שטשאוו אָדער 3 פונט מעל געווען פאַר 1 אַרשין סיטץ. אָבער זייער ווינציק סחורה האָט מען געברענגט אויף דעם מאַרק.

פון צייט צו צייט פלעגן פאָרקומען געריכטן איבער די באַנדיטן, וואָס זענען אַריינגעפאַלן אין די הענט פון דער מאַכט, און אַ סך האָט מען פאַרמשפּט צום טויט.

אין דער רשימה פון 22 באַנדיטן, פאַרמשפּטע צום טויט, וואָס די ווייסרוסישע „טשעקאַ" האָט וועגן זיי מודיע געווען דעם 11טן אויגוסט, זענען געווען 13 פון באָברויסקער קרייז, און צווישן זיי דער הערשט פון דער באַנדע מאַקאַנאָווסקי, אַ געוועזענער גוטבאַזיצער און אַן אַריסטאָקראַט פון דור־דורות.

מיט דער באַנייונג פונעם סאָוויעטישן רעזשים איז פונאַנדערגעלאָזן געוואָרן די יידישע קהילה. איצט, נאָכן גרויסן אומגליק, וואָס האָט געטראָפן די יידן פון באָברויסקער קרייז, האָבן די קאָמוניסטן געמוזט גרינדן אַ הילף־אינסטיטוציע א. נ. „אידגעזקאָם". די אַ אינסטיטוציע האָט זיך מטפּל געווען מיט 4500 פּליטים, וואָס זענען אַנטלאָפן קיין באָברויסק פון די שטעטלעך און דערפער אין דער אומגעגנט: 1100 פון זיי האָבן געגעסן יעדן טאָג אין אַ ביליקער קיך, וואָס מ'האָט פאַר זיי געעפנט. מ'האָט אויך געעפנט צוויי קינדער־היימען פאַר די פאָגראָם־יתומים. אויף אַ פאַרזאַמלונג, וואָס דער „אידגעזקאָם" האָט איינגעאָרדנט דעם 24סטן יולי, איז איבערגעגעבן געוואָרן, אַז די יידן האָבן געליטן פון די באַנדעס אין 70 פונקטן פון ווייסרוסלאַנד, די צאָל הרוגים האָט דערגרייכט 500 און פאַרוווּנדעטע — 200. דער רוב קרבנות איז געווען צווישן די דאָרפישע יידן.

נאָך דעם ווי ס'איז בטל געוואָרן דער קאָמוניסטיש־מיליטערישער רעזשים און נאָך דער רייניקונג און פאַציפיקאַציע, וואָס מען האָט דורכגעפירט אין די דערפער, איז די פאָגראָם־באַוועגונג פולשטענדיק אונטערדריקט געוואָרן, און דאָס לאַנד האָט רויק געלעבט צוואַנציק יאָר, ביז דער אינוואַזיע פון די נאַציס אין 1941.

זיבעטער קאַפּיטל

די סאָוויעטישע באָברויסק

1. די אַלגעמיינע אַנטוויקלונג פון באָברויסק ביז דער צווייטער וועלט־מלחמה

שילדערן דאָס לעבן פון אַ יידישער עדה אין סאָוויעטן־פאַרבאַנד איז איינע פון די שווערסטע אויפגאַבעס, מחמת דער יסודותדיקער מהות פונעם סאָוויעטישן רעזשים לגבי די יידן באַשטייט אין פאַראַליזירן דאָס גייסטיקע יידישע לעבן — אַ פאַראַליזירונג, וואָס איז אָנגעגאַנגען און האָט זיך אַלץ מער און מער פאַרשטאַרקט, ביז עס איז געקומען די היטלער־קאַטאַסטראָפע און פאַרענדיקט די גייסטיקע פאַרלענדונג, צוזאַמען מיט אַ פיזישער פאַרלענדונג פון די אַלע, וואָס האָבן ניט באַוויזן צו אַנטלויפן פון שטאָט. אין דעם דאָזיקן קאַפּיטל וועלן מיר זיך באַמיען צו קאָנצענטרירן דאָס ביסל, וואָס לאָזט זיך אויסשעפּן פון דער סאָוויעטיש־יידישער פרעסע. כידוע, אַלץ וואָס איז אין איר געשריבן, איז פעסטגעשטעלט און איינגעשטעלט ווערדליק אַ באַשטימטן וועלט־באַנעם און איז אָנגעצילט צו דינען אָט דעם באַנעם. צו דעם וועלן מיר צוגעבן דאָס, וואָס מיר וויסן פון די זכרונות־שריפטן, וואָס כמעט אַלע דערגרייכן זיי ביזן מיטן פון 20סטן יאָרהונדערט, און פון גבית־עדות, וואָס איז דערגאַנגען צו אונדז.

דריי פאָלקס־ציילונגען זענען פאָרגעקומען אין באָברויסק, ווי אין סאָוויעטן־פאַרבאַנד בכלל, ביז דער צווייטער וועלט־מלחמה — אין 1923, 1926 און 1939. די ערשטע שפּיגלט אָפּ דעם מצב אַ קורצע צייט נאָך דעם ווי ס'האָט זיך פאַרענדיקט דער בירגער־קריג; די צווייטע איז אויסגעפאַלן אין דער קורץ דויערנדיקער תקופה, וואָס איז באַקאַנט אונטערן נאָמען „נעפּ" (נייע עקאָנאָמישע פּאָליטיק). די דריטע — דערציילט וועגן דעם מצב ערב דער צווייטער וועלט־מלחמה,

אָבער אין דער אַ פאַלקס־ציילונג איז אונדז ניט איבערגעגעבן געוואָרן די צאָל פון די יידישע תושבים צווישן דער אַלגעמיינער שטאָטישער באַפעלקערונג.

יאָר	תושבים	פון זיי יידן	% פון די יידן
1923	36656	19619	53.5
1926	51385	21558	42.0
1939	84078	?	? (25—30%)

פון דער טאַבעלע לערנען מיר, אַז אין רעזולטאַט פון די מלחמה־יאָרן און דעם מיליטעריש־קאָמוניסטישן פעריאָד, איז פאַרקלענערט געוואָרן די צאָל באַברויסקער יידישע תושבים אויף העכער 6000 נפשות, וואָס זענען בערך אַ פערטל פון דער צאָל יידן, וואָס זענען דאָרט געווען פאַר דער מלחמה. אַ היפשער טייל פון זיי זענען געווען פליטים; ס'רוב פון די פאַרמעגלעכע שיכטן, און אַ מינדערהייט פון זיי — ציוניסטישע יוגנט, וואָס האָט פאַרלאָזן באַברויסק און איז אַוועק אין די נאָענטסטע פוילישע שטעט, אַ טייל פון זיי, כדי צו באַזעצן זיך דאָרטן און אַ טייל, כדי פון דאָרטן אויסצוואַנדערן מעבר לים און אויך קיין ארץ־ישראל.

כדאי צו באַמערקן, אַז דער אַנטלויף פון באַברויסק איז געווען אַ סך אַ גרעסערער ווי עס זעט אויס לפי די אָנגעגעבענע ציפערן, וואָרעם אין די יאָרן פונעם בירגער־קריג האָבן זיך קאָנצענטרירט אין שטאָט פליטים, וואָס זענען געקומען פון די קליינע ישובים אין דער אומגעגנט, און ניט אַלע האָבן זיך אומגעקערט אין זייערע היימען נאָכן פאַרענדיקן זיך פון דער שווערער צייט. פרילינג 1920 האָבן זיך געפונען אין באַברויסק אַ 300 פליטים־משפחות, בתוכם אַלע תושבים פון די לאַנדווירטשאַפטלעכע ישובים סעליבאַ, איטעל און קאַוושיצי.

אין 1926 האָט זיך פאַרגרעסערט די צאָל שטאָט־תושבים און איז דערגאַנגען ביז העכער 50000, אָבער די צאָל יידן האָט זיך פאַרגרעסערט נאָר מיט 2000 נפשות בערך, און האָט אַפילו ניט דערגרייכט די צאָל פון מיט 20 יאָר צוריק, (אין 1905 האָבן געוווינט אין שטאָט 23500 יידן), אָבער נאָך וויכטיקער איז געווען די גרויסע ענדערונג, וואָס איז געקומען אין דעם רעלאַטיוון מעמד פון די יידן אין שטאָט. אַקעגן דער אַבסאָלוטער מערהייט פון דער יידישער באַפעלקערונג אין באַברויסק אין 19טן יאָרהונדערט און אין אָנהייב 20סטן, האָט זי אין 1926 געציילט נאָר 42% פון די אַלגעמיינע תושבים. מיר ווייסן ניט די צאָל יידן אין דער שטאָט אין די קומענדיקע יאָרן, אָבער אין 1939 האָבן געוווינט אין באַברויסק 84000 תושבים (אַ וווּקס פון 63% לגבי 1926), און מ'קען אָננעמען, אַז די צאָל יידן האָט זיך ניט פאַרגרעסערט אין אַזאַ טעמפאָ און זיין רעלאַטיווע וואָג איז כסדר געפאַלן און האָט אויסגעמאַכט אין 1939 ניט מער ווי אַ 30% און אפשר נאָך ווינציקער פון דעם. באַברויסק פון די דרייסיקער יאָרן האָט פאַרלאָרן איר יידישן אויסזען און איז געוואָרן אַ ווייסרוסישע קרייז־שטאָט מיט אַ קענטיקן יידישן מיעוט.

דער איבערגאַנג פון אַ יידישער מערהייט צו אַ ווייסרוסישער מערהייט איז ניט אַדורך אָן רייבונגען און צוזאַמענשטויסן, נאָר דער סאָוויעטישער רעזשים האָט אומברחמנותדיק אונטערדריקט אַזעלכע צוזאַמענשטויסן. נאָר איינצלנע קלאַנגען זענען צו אונדז דערגאַנגען וועגן אַנטיסעמיטישע אויסברוכן אין סוף פון די צוואַנציקער יאָרן. אַזוי גיט איבער דער „מינסקער אָקטיאַבר" וועגן שיכורע אַרבעטער פון דער ציגל־פאַבריק נומ' 2, וואָס זענען מיט שטעקנס באַפאַלן דורכגייענדיקע יידן, געשפאַלטן קעפ און געשריגן: „שלאָגט די יידן, ראַטעוועט רוסלאַנד". דער אָנפירער פון דער באַנדע האָט אויסגעשריגן, נאָך דעם ווי מ'האָט אים אַרעסטירט: „פיר יאָר וועל איך זיצן אין טורמע, און אַלע יידן וועל איך אויסשעכטן". זעקס פון די כוליגאַנעס זענען באַלד אויסגעשלאָסן געוואָרן פון זייער פראָפעסיאָנעלן פאַראיין, און אַ ספעציעלע קאָמיסיע האָט זיך פאַרנומען מיט אויספאָרשן דעם דאָזיקן אינצידענט.

אין ווינטער 1929 האָבן זיך באַנייט די אַנטיסעמיטישע אַוואַנטורעס אין שטאָט, איבערהויפט צווישן די אַרבעטער, וואָס האָבן געבויט די געביידע פון דעם האַלץ־קאָמבינאַט. די אַרבעטער זענען מייסטנס געווען פון די אַרומיקע דערפער, וואָס זענען געווען אָנגעזאַפט מיט יידן־שנאה. זיי האָבן זיך אָפגעזאָגט צו אַרבעטן אין אַקאָרד־גרופעס צוזאַמען מיט יידן, טענהנדיק, אַז די יידן דרייען זיך אַרויס פון דער אַרבעט. מ'האָט צוזאַמענגעשטעלט אַ באַזונדערע יידישע גרופע און ס'האָט זיך אַרויסגעוויזן, אַז די יידן האָבן אויסגעאַרבעט ניט ווינציקער פון די ווייסרוסן.

דעם 10טן אַפריל 1929 האָבן צוויי בוי־אַרבעטער געכאַפט אַ יידישן אַרבעטער — ניימאַן — אַריינגעשאָטן אים אויסגעלאָשענעם קאַלך אין די אויגן און

אים בלינד געמאַכט. דער דאָזיקער פּאַל האָט געצויגן די אויפמערקזאַמקייט פון דער מאַכט אין מינסק און אַ ספּעציעלע קאָמיסיע איז געשיקט געוואָרן אויפצוקלערן די שטימונג אין שטאָט. צווישן אַנדערע זענען אין שייכות מיטן קאַמף קעגן אַנטיסעמיטיזם אָפּגעזאָגט געוואָרן פון זייערע שטעלעס דריי אַנטיסעמיטישע שול־לערערס.

די דאָזיקע קאַמף־מיטלען פון דער צענטראַלער מאַכט האָבן דערפירט צו דעם, אַז ס'איז פאַרשוווּנדן דער אַנטיסעמיטיזם פון דער אייבערפלאַך פון געזעלשאַפטלעכן לעבן. מען דאַרף אָננעמען, אַז דער אַנטיסעמיטיזם האָט נאָך ווייטער געווירקט אין אַ שטאָט, ווו די ווייסרוסישע תושבים זענען געוואָקסן אין צאָל פון טאָג צו טאָג, נייטיקנדיק זיך אין דירות און זייענדיק געצוווּנגען צו קעמפן פאַר זייער עקאָנאָמישן און געזעלשאַפטלעכן מעמד אין שטאָט. אָבער דער סאָוויעטישער רעזשים האָט מיט מעשים דערוויזן, אַז אַנטיסעמיטישע אַנטפּלעקונגען אידענטיפיצירט ער מיט יעדער אַנדערן קאָנטררעוואָלוציאָנערן אַקט, וואָס מען דאַרף אים אויסראָטן מיטן וואָרצל.

2. יידן אין דעם ווירטשאַפטלעכן איבערשיכטונג פּראָצעס און אין דער אַנטוויקלונג פון דער אינדוסטריע אין שטאָט

דער גרויס־האַנדל, אַזוי ווי ער האָט זיך געפירט אין באָברויסק אין די יאָרן פאַר דער רעוואָלוציע, איז שוין פאַראַליזירט געוואָרן נאָך די יאָרן פון בירגער־קריג און איז שוין מער ניט געקומען צו זיך. דער נייער רעזשים האָט בהדרגהדיק ליקווידירט דאָס קרעמעריי און דעם קליין־האַנדל, וואָס זענען ביסלעכווייז אונטערגעגאַנגען אונטערן דרוק פון די ספּעציעלע שטייערן, ביז זיי זענען אין גאַנצן פאַרשוווּנדן צום סוף פון די צוואַנציקער יאָרן. אויף זייער אָרט זענען געקומען די קאָנסום־קאָאָפּעראַטיוון פון דער רעגירונג. שוין אין יאָר 1927 האָט די קאָנסום־קאָאָפּעראַציע, וואָס צו איר האָבן געהערט אַלע מיטגלידער פון די פּראָפעסיאָנעלע פאַראיינען, באַשעפטיקט 222 מענטשן אין אירע קראָמען (איינגעשלאָסן צוויי געזעלשאַפטלעכע קיכן).

פאַר די משפחות, וואָס זענען מחמת די דאָזיקע ענדערונגען געבליבן אָן מיטלען צום לעבן, איז ניט געווען קיין אַנדער ברירה, ווי נאָר זוכן אַנדערע פּרנסה־מעגלעכקייטן. איינע פון די מעגלעכקייטן איז געווען לאַנדווירטשאַפטלעכע איינזידלונג אין דרום־רוסלאַנד און אין דער געגנט פון באָברויסק. מיר האָבן ניט קיין גענויע ידיעות וועגן דעם פאַרנעם, וואָס די דאָזיקע באַוועגונג האָט אָנגענומען אין באָברויסק. פון צופעליקע און אָפּגעריסענע ידיעות ווייסן מיר, אַז אין 1925 איז אויסגעטיילט געוואָרן פאַר דער יידישער לאַנדווירטשאַפטלעכער קאָלאָניזאַציע אין באָברויסקער קרייז אַ שטח פון 1200 דעסיאַטין (12000 דונאַם בערך), און אַז ס'זענען אויפגעשטעלט געוואָרן אין דער אומגעגנט פון באָברויסק אַכט ישובים: וועקער, אַרבעט, ערד, שטערן, פיאָנער, נייוועג, זאַנג, עמעס. אין וועקער און נייוועג, וואָס האָבן זיך געפונען אַ 15 ק"מ פון באָברויסק, האָבן געוווינט אין 1926 — 23 משפחות. ס'איז ניט באַוווּסט וועגן דעם מצב פון דער יידישער לאַנדווירטשאַפטלעכער קאָלאָניזאַציע אין די קומענדיקע יאָרן.

די בעלי־מלאכות (קוסטאַרן) זענען פאַררעכנט געווען פאַר אַן עלעמענט, וואָס איז מער נאָענט צום נייעם ווירטשאַפטלעכן סדר. מ'האָט זיי אויפגעפאָדערט זיך צוצופּאַסן צו די נייע באַדינגונגען סיי דורך מצמצם זיין די צאָל פון זייערע אַרבעטער און סיי דורך צושטיין צו קליינע קוסטאַרנע קאָאָפּעראַטיוון („אַרטעלן"). דער דאָזיקער פּראָצעס פון קאָנצענטרירן די בעלי־מלאכות אין אַרטעלן האָט זיך אָנגעהויבן אין 1926, און אין אָקטאָבער 1927 זענען שוין געווען אין שטאָט 70 אַרטעלן מיט 628 מיטגלידער.

צום סוף פון די צוואַנציקער יאָרן איז נאָך דער ווירטשאַפטלעכער מצב אין שטאָט געווען אַ שווערער. אינעם באַריכט פון שטאָטישן קאָמיטעט פאַר קעגנזייטיקער הילף ווערט אָנגעוויזן אויף דער נויטווענדיקייט צו געבן פּראָדוקטיווע הילף אָרעמע־לייט. מ'האָט אָרגאַניזירט אַ שוסטער־אַרטעל פון צווישן יענע, וואָס האָבן „געאַרבעט אונטערן פרייען הימל אויף קליינע טישלעך און פלעגן פאַרדינען 20 קאָפּיקעס אַ טאָג". אין דעם אַרטעל האָבן געאַרבעט 32 מאַן און זייער פאַרדינסט איז געווען פון 40 ביז 60 רובל אַ חודש. 12 פרויזן האָבן זיך אָנגעשלאָסן אין דעם אַרטעל פון וואָרשטן־מאַכערס; 12 פרויען האָבן זיך אָרגאַניזירט אין אַן אַרטעל צו נייען פוכענע קאָלדרעס, 14 מאַן האָבן געאַרבעט אין אַן אַרטעל צו פּראָדוצירן קראָכמאַל. 1000 רובל האָט מען צעטיילט צוזוגרייטן האַלץ צום קומענדיקן ווינטער. דער קאָמיטעט האָט

געגעבן הלוואות אויף פּראָצענט — פון 10 ביז 25 רובל — די וואָס האָבן זיך גענייטיקט אין דעם. עס איז אויך פאַרטיילט געוואָרן 964 רובל, אַלס אונטערשטיצונג פאַר אָרעמע קינדער און אַ סומע פון 700 רובל אויף מלבושים פאַר זיי.

אין 1927 האָט זיך אָרגאַניזירט אין שטאָט אַ יידישע מעדיציניש־סאַניטאַרע געזעלשאַפט („בעמסא"), וואָס האָט איבערגענומען די טעטיקייט פון דער חברה „לינת הצדק" אין די פריערדיקע יאָרן. די געזעלשאַפט האָט זיך מטפל געווען מיט 3000 מענטשן, אַ היפּשע טייל פון זיי ניט־יידן. זי האָט געגרינדעט אַן אַמבולאַטאָריע מיט אָפּטיילונגען פאַר דענטיסטיק, רענטגען, אויך לאַבאָראַטאָריעס. רפואות האָט מען געגעבן אומזיסט און דאָקטוירים האָבן געהיילט די קראַנקע אויפן חשבון פון דער געזעלשאַפט, וואָס איר טעטיקייט איז דערמעגלעכט געוואָרן אַ דאַנקביישטייערונגען פון מיטגלידער און זייער פרייוויליקער אַרבעט.

קורץ גערעדט — אין דעם צענטן יאָר פון דער סאָוויעטישער הערשונג איז נאָך אָנגעגאַנגען, הגם אין נייע ראַמען, די יידישע טראַדיציאָנעלע צדקה־אַרבעט.

שווער צו וויסן, ווי גרויס איז געווען דער אָנטייל פון די יידן אין דער אינדוסטריע, וואָס האָט זיך אַנטוויקלט אין שטאָט, אָנהייבנדיק פון די צוואַנציקער יאָרן, און באַזונדערס אין די דרייסיקער יאָרן. אַ סברה, אַז יענע צווייגן, ווו יידן האָבן פאַרנומען אַ וויכטיקן פּלאַץ, ווערן דערמאָנט אַ סך מער אין די יידישסאָוויעטישע צייטונגען. אין דעם פּרט איז כדאי צו ברענגען ווי אַ מוסטער די נאָדל־אינדוסטריע, וואָס האָט זיך אַנטוויקלט און, מן־הסתם, געטראָגן אַ יידישן כאַראַקטער מער ווי אַנדערע צווייגן.

אין 1924 — הערן מיר — האָט זיך אָרגאַניזירט אַ פאַראיין פון נאָדל־אַרבעטער אין באָברויסק, וואָס האָט געציילט 345 חברים. אין 1923 האָט זיך געעפנט אַ קאָלעקטיוון יידישער וואַרשטאַט, וואָס איז באַשטאַנען נאָר פון אַרבעטלאָזיקע; שפּעטער, אין יאָר 1925, איז ער פאַרוואַנדלט געוואָרן אין אַ וואַרשטאַט פאַר שניידעריי „באָברשוויי", אין וועלכן ס'האָבן געאַרבעט, אין 1927, 100 אַרבעטער. מ'האָט אויך אויפגעשטעלט אַ גרויסן וואַרשטאַט צו נייען וועש, „בעלשווייטרעסט", וואָס האָט באַשעפטיקט אין 1929 אַ 200 אַרבעטער (ס'רוב, מן־הסתם, פרויען).

אין 1930 איז פון די אַלע וואַרשטאַטן געוואָרן איין גרויסע מלוכה־פאַבריק, „באָברויסקער מלוכישע ניי־פאַבריק", און די אַרבעטער זענען אַריבער אין אַ גרויסן נייעם בנין. די דיכטערין סאַראַ קאַהאַן (שרה כהן) האָט געווידמעט אַ ליד לכבוד דער געשעעניש, פאַרגלייכנדיק די אַרבעט־באַדינגונגען פון די נאָדל־אַרבעטער פאַר דער רעוואָלוציע און נאָך איר. אין 1938 האָט די פאַבריק באַשעפטיקט 650 אַרבעטער, פון זיי 470 „סטאַכאַנאָווצעס", מייסטנס (אַ ⅔) יידן.

אַ נאָך גרעסערע אינדוסטריעלע אונטערנעמונג, וואָס האָט געהאַט אַ שם אין גאַנץ ראַטנפאַרבאַנד, איז געווען דער באָברויסקער האָלץ־קאָמבינאַט, וואָס אין אים האָבן זיך פאַראייניקט אין 1930 אַלע וויכטיקע האָלץ־פאַבריקן, צווישן זיי עטלעכע, וואָס האָבן עקסיסטירט נאָך אין די פאַררעוואָלוציע־יאָרן. דער צענטער פון קאָמבינאַט האָט פאַרנומען אַ גרויסן צענטראַלן בנין, וווהין ער האָט זיך אַריינגעצויגן אין יאָר 1930. דער בנין איז געשטאַנען אויפן ראָג פון די גאַסן קאַרל מאַרקס (פריער סטאָליפּין־גאַס) און דער סאָציאַליסטישער (פריער מוראַוויאָוו־גאַס). די תושבים פון באָברויסק וועלן אפשר קענען אידענטיפיצירן דאָס אָרט און אָנווייזן, וואָס איז געווען דאָ פאַר דער רעוואָלוציע. אין יאָר 1930 האָט דער האָלץ־קאָמבינאַט באַשעפטיקט 2000 אַרבעטער, און מען קען אָנווייזן, אַז אַ גרויסער פּראָצענט פון די אַרבעטער זענען געווען יידן. אין קאָמבינאַט האָט מען געעפנט אַן אָפּטייל פאַר באַאַרבעטן ווייסהאָלץ פאַר עקספּאָרט קיין מערבאייראָפּע. אין דעם אָפּטייל האָט מען פּלאַנירט צו אַרבעטן אין דריי שיכטן און צו באַשעפטיקן 600 אַרבעטער, איבערהויפּט פון דער יוגנט. פאַר אַ טייל פון די פאַבריק־אַרבעטער האָט מען אויסגעבויט אַ הייזערבלאָק א. נ. „פּראָלעטאַריער".

פון די איבעריקע אונטערנעמונגען דאַרף מען דערמאָנען דעם קאָמפּלעט פאַבריקן פאַר שפּייזפּראָדוקציע, צווישן זיי די פאַבריק „דער רויטער שפּייזער" („קראַסני פּישטשעוויק"), וואָס דער פאַרוואַלטער אירער איז געווען כאַזאַן (חזן); „דער רויטער מאַרמאָלאַד" — פאַר דער אויסאַרבעטונג פון קאָנפיטורן; די הייוון־פאַבריק, וואָס האָט עקסיסטירט פאַר דער רעוואָלוציע און איז שפּעטער אויסגעברייטערט געוואָרן, און די ברויט־פאַבריק.

מיר ווייסן אויך וועגן צוויי ציגל־פאַבריקן (אויך זיי, געגרינדעטע פאַר דער רעוואָלוציע), וואָס האָבן פּראָדוצירט 14 מיליאָן ציגל אַ יאָר שוין אין די צוואַנציקער יאָרן, אָבער ס'איז אָנצונעמען, אַז די אַרבעטער

אין די אָ פאַבריקן זענען כמעט אַלע געווען ניט־יידן. אויך אין דער גלאָז־פאַבריק „קאָמאינטערן", אין דער פאַבריק פאַר אייזן־גיסעריי און אין דער פאַבריק פאַר רעפעראַציע פון טייך־שיפן, איז דער רוב אַרבעטער מסתמא געווען ווייסרוסן.

סוף 1927 האָט מען זיך גענומען אויפשטעלן אַ גרויסע עלעקטראָ־סטאַציע אין באָברויסק. אַלס פאַרוואַלטער איז נאָמינירט געוואָרן דער אינזשינער א. א. ריוווקין.

איינער פון די אויסערלעכע סימנים פאַרן נייעם רעזשים איז געווען די ענדערונג פון די נעמען פון די שטאָט־גאַסן. קורץ נאָכן אָקופּירן די שטאָט האָבן שוין די הויפּט־גאַסן באַקומען נייע נעמען: סאָציאַליסטיטשעסקאַיאַ (פריער מוראַוויאָווסקאַיאַ), קאַרלאַ מאַרקסאַ (פריער סטאָליפּינסקאַיאַ), פּאַריזשסקאָי קאָמוני (פריער שאָסיינאַיאַ), אינטערנאַציאָנאַלנאַיאַ (פריער פריסוטסווענאַיאַ), קאָמסאָמאָלסקאַיאַ (פריער אַדאַמאָווסקאַיאַ) וכד׳. נאָר פּושקינסקאַיאַ איז פאַרבליבן ביים אַלטן נאָמען אונטערן סאָוויעטישן רעזשים.

3. די מלחמה מיטן יידישן דת

די מלחמה פון די יידישע קאָמוניסטישע קרייזן מיטן יידישן דת איז כאַראַקטעריסטיש ניט נאָר פאַר באָברויסק, אָבער מ׳דאַרף אונטערשטרייכן, אַז טראָץ דער אַנטי־רעליגיעזער הכשרה, וואָס אַ סך פון די באָברויסקער איינוווינערס האָבן באַקומען אין די רייען פון „בונד" און טראָץ דער ווולגאַרער דעמאַגאָגישער פּראָפּאַגאַנדע פון די יידישע קאָמוניסטן, וואָס האָט זיך געפירט מיט גרויס אימפּעט, דורך פאַרשטאָפּן דאָס מויל פון די קעגנערס און דערגיין זיי די יאָרן, האָבן די רעליגיעזע אינסטיטוציעס דאָך זיך געהאַלטן אין באָברויסק לענגער ווי אין אַנדערע שטעט אין סאָוויעט־רוסלאַנד. די קרייזן פון די אַטעיסטן (בעזבאָזשניקי) זענען טעטיק געווען אין יעדער פּראָפּעסיאָנעלן פאַראיין. זיי האָבן געהאַלטן רעפעראַטן, אָרגאַניזירט „אונטערנעמונגען", ווי למשל: די אונטערנעמונג פון אַוועקשענקען תשמישי־קדושה (זילבערנע לייכטער, טליתים, באַזונדערס די עטרות וכד׳) דעם מלוכישן פאָנד פאַר אינדוסטריאַליזאַציע, וואָס איז דורכגעפירט געוואָרן אין די ראַמען פונעם קוסטאַרן־פאַראיין אין פרילינג 1930, אַרויסגעגעבן „די רויטע האַגאָדע", וואָס איז דערשינען ערב פּסח 1924 אָדער די צייטונג „דער אַפּיקוירעס", דערשינען אין 1929 א. אַ. ליטעראַטור, וואָס האָט געוואָרפן שמוץ אויף אַלץ, וואָס איז הייליק דעם יידן.

די ערשטע טעג פונעם נייעם רעזשים זענען געווען טעג פון דעמאָנסטראַציעס און עפנטלעכע משפּטים. אין די זכרונות פון די באָברויסקער יידן ווערט דערציילט וועגן אַ „געזעלשאַפטלעכן משפּט קעגן גאָט", וואָס מ׳האָט אין יענע טעג אַראַנזשירט. „אין דער נאַכט פון יום־כיפּור — דערציילט איינער פון די בעלי־הזכרונות, אליהו קאַפּלאַן — האָט דער קאָמסאָמאָל אָרגאַניזירט אַ דעמאָנסטראַציע מיט פאַקעלן און מיט פּלאַקאַטן „מיר דאַרפן ניט קיין גלחים און רבנים". די דעמאָנסטראַציע, וואָס אין איר האָבן זיך באַטייליקט נאָר יידן, האָט זיך פאַרהאַלטן ביים בית־המדרש פון הרב שניאורסאָן אויף דער אַדאַמאָווסקע־גאַס, וואָס איז געווען פול מיט מתפּללים, און אַ האַלבע שעה האָט מען געהאַלטן רעדעס, וואָס האָבן אויפגעטרייסלט די מתפּללים. אין יענעם אָוונט האָט מען פונאַנדערגעקלעפּט מודעות אין אַלע גאַסן, אַז אַ סך רעסטאָראַנען וועלן יום־כיפּור שטיין צו דער דינסט פון דער פּראָגרעסיווער יוגנט, וואָס האָבן פאַרלאָזן אַלע זאַבאָבאָנעס".

דעם 24סטן יוני 1922 האָט מען אָרגאַניזירט אין שטאָט אַ „קינדער־דעמאָנסטראַציע" קעגן חדר, אין וועלכער עס האָבן זיך באַטייליקט, ווי דער „עמעס" גיט אָן, העכער 2000 קינדער, וואָס האָבן געטראָגן רויטע פאָנען מיט אויפשריפטן: „נידער מיטן חדר, נידער מיטן רבין און זיין קאַנטשיק, זאָל לעבן די סאָוויעטישע שול!" אין שפּיץ פון דער דעמאָנסטראַציע האָבן מאַרשירט די חברים פון דער „קאָמיסיע צו שליסן די חדרים". ס׳איז איבעריק צו זאָגן, אַז גאָר גיך האָט דער חדר געמוזט אַראָפּגיין אין אונטערגרונט.

אַ לאַנגער קאַמף איז אָנגעגאַנגען וועגן די בתי־מדרשים. אין מאַי 1927 קלאָגט זיך איינער פון די קאָרעספּאָנדענטן אין מינסקער „אָקטיאַבר", אַז אין בית־מדרש פון די שניידערס האָט מען מיט גרויס שמחה אַריינגעבראַכט אַ נייע ספר־תורה, „געווען קלעזמערס און דער עולם האָט געטאַנצט". אַן אַנדער קאָרעספּאָנדענט קלאָגט זיך ביטער אויף די באַזוכן פון חזנים און אַפילו מגידים אין שטאָט.

אין פרילינג 1928 איז אָפּגעדרוקט אַ קאָרעספּאָנדענץ אין אַ מאָסקווער צייטונג, אַז אין באָברויסק

איז נאָך דאָ פערציק בתי־מדרשים, און אַז פאַרזאַמלונגען פון אַרבעטער און באַאַמטע זענען פאַרגעקומען און געפאָדערט איבערגעבן אַ טייל פון זיי צו אַרבעטער אין שטאָט פאַר וווינונגען און קלובן. אין אַפריל 1928 האָט דער שטאָט־ראָט באַשלאָסן צו שליסן 14 בתי־מדרשים, אָבער — קלאָגט זיך דער יעווסע־קישער קאָרעספאָנדענט — דער דאָזיקער באַשלוס ווערט ניט דורכגעפירט אין לעבן.

אין 1930 לייענען מיר וועגן אַ באַשלוס פון דעם פראָפעסיאָנעלן פאַראיין פון די בוי־אַרבעטער צו רעקווירירן אַ בית־מדרש פאַר אַ פאַראיין־קלוב, אָבער דער דאָזיקער באַשלוס האָט אָנגעטראָפן אויף אַ שטאַרקן ווידערשטאַנד מצד די מתפללים — און דער קאָרעספאָנדענט באַקלאָגט זיך, אַז דער פאַראיין האָט ניט קיין הילף מצד די געזעלשאַפטלעכע אינסטאַנצן.

אַ סברה, אַז אַ סך פרומע יידן, צווישן זיי ניט ווייניק בעלי־מלאכות, אַרבעטער און מיטגלידער פון פראָפעסיאָנעלע פאַראיינען, האָבן שווער געקעמפט פאַרן קיום פון די בתי־מדרשים, אָבער דער פיינדלעכער רעזשים האָט דערגרייכט זיינס: בתי־מדרשים זענען קאָנפיסקירט געוואָרן און אויף זייער פלאַץ זענען געקומען קליינע מנינים, האַלב־לעגאַלע און אומלעגאַלע. אין די דרייסיקער יאָרן ווערט קלענער די צאָל אָנקלאַגעס פון דעם מין אין דער יידישער קאָמוניסטישער פרעסע.

אין 1930 אַליאַרמירט נאָך דער „ראַבקאָר" (אַרבעטער־קאָרעספאָנדענט), אַז אין די קראָמען פון דעם קאָנסום־קאָאָפעראַטיוו זענען פאַראַן „קאָשערע ווינקלען", וווּ מען פאַרקויפט כשרן ווורשט, און ער פאָדערט אָנצונעמען האַרבע מיטלען קעגן אָט דעם דורכברוך אין דער מויער פון באָברויסקער סאָציאַליזם. לויט אַן עדות־זאָגן, איז צום סוף פון די דרייסיקער יאָרן איבערגעבליבן איין בית־מדרש אין שטאָט — די שול פון די בוי־אַרבעטער (די בויערשע שול) אין ווינפערטל סלאָבאָדאָ. אין דעם בית־מדרש האָט געדאַוונט הרב שמואל בעספאַלאָוו, וואָס האָט זיך אַריינגעצויגן אַהער און געוווינט אין אַ קליין חדרל. אַ סך יידן פון אַלע טיילן פון שטאָט פלעגן קומען אין די יום־טובים דאָ מתפלל זיין. לויטן זעלביקן עדות, האָט אין סלאָבאָדאָ געוווינט אַ שוחט און מוהל, וואָס האָט געטאָן זיין אַרבעט אין אונטערגרונט.

אַ סך יאָרן האָט ממשיך געווען זיין טעטיקייט אויך שמואל אַלעקסאַנדראָוו, וואָס האָט פון באָברויסק זיך געוואָנדן צו אַלע רבנים אין רוסלאַנד, צו פאַרשפרייטן די קענטשאַפט פון יידנטום און די געטריישאַפט צו אים צווישן די יידישע פאָלקס־שיכטן. ער האָט געגרינדעט אין די צוואַנציקער יאָרן אַ חברה „אוהבי־תורה", וואָס האָט זיך פאַרנומען מיט אָרגאַנִיזירן אין באָברויסק און אין די אַרומיקע שטעטלעך קרייזלעך, וואָס זאָלן „איינשטעלן שעהען פאַר תורה־לערנען און דינגען אַ רב ומורה, וואָס זאָל זאָגן פאַר זיי אַ שעור אין גמרא, אין משניות אָדער אין אגדה יעדן טאָג". אין איינעם פון זיינע בריוו האָט ער געשריבן: „דאָס איינציקע, וואָס איז מיר פאַרבליבן פון מיין גאַנצער מי און מאַטערניש, איז אַז איך זאָל קענען לערנען תורה מיט יידן אין דער שווערער צייט" — און ער האָט מעורר געווען די עלטערן זיי זאָלן דינגען מלמדים פאַר זייערע זין. ווייזט אויס, אַז אַלעקסאַנדראָוו האָט די דאָזיקע עבודה געטאָן די גאַנצע צייט, הגם אין קרייזן, וואָס האָבן זיך איינגעשרומפט פון יאָר צו יאָר, ביז ער איז אומגעבראַכט געוואָרן אין דער צייט פון דער נאַצישער הערשאַפט.

ווייזט אויס, אַז די רעליגיעזע טראַדיציע האָט זיך אויפגעהיטן אין אַ סך יידישע משפחות אויך אין די לעצטע דרייסיקער יאָרן, ניט געקוקט אויף דעם וואָס די גאַס איז באַהערשט געוואָרן פון דער אָפיציעלער אַפיקורסות.

דאָס איינמאַליקע בלעטל „דער אַפיקוירעס", וואָס דער „קרייז־ראָט פון אַפיקאָרסים־פאַרבאַנד" האָט אַרויסגעגעבן לכבוד דעם יום־טוב פסח תרפ"ט (1929), גיט אונדז אַ מעגלעכקייט אַריינצובליקן אין דעם וואָס עס האָט זיך געטאָן אין באָברויסק אין יענער צייט. דאָס בלעטל איז פול מיט גבורה־ און נצחון־דערציילונגען: די בתי־מדרשים שטייען ליידיק, דער בית־מדרש פון די קצבים אויף אַלכאָוויקע־גאַס איז איצט אַ קלוב פאַר שניידערס און שוסטערס, דער סטאַראָסיעלער בית־מדרש איז שוין העכער אַ יאָר אַ קלוב פאַר די האָלץ־אַרבעטער, וואָס האָבן אינוועסטירט 40,000 רובל אין רעפערירן און צוגרייטן אים צו זיין נייער אויפגאַבע. 600 חברים פון דעם האַנטווערקער־פאַראיין אין באָברויסק האָבן דערלאַנגט אַ פעטיציע איבערצוגעבן זיי איינעם פון די בתי־מדרשים, איינצואָרדענען דאָרט אַ קלוב פאַר זייער פאַראיין.

דעם 6טן אַפריל האָבן די האַנדלס־אָנגעשטעלטע גערופן אַ פאַרזאַמלונג פון די אַפיקורסים אין זייער קלוב. עס זענען געקומען אַ 300 יידן און ווייסרוסן און

מען האָט באַהאַנדלט צווישן אַנדערע די אַקציע קעגן פּסח (אַנטי־פּייסעך־קאַמפּאַניע).

צום סוף ברענגט דאָס בלעטל אַ ליד פון אַ יידיש מיידל שרה כהן (סאַראַ קאַהאַן), וועלכע איז אין אַ צייט אַרום געוואָרן אַן אָנערקענטע סאָוויעטיש־יידישע דיכטערין. דער שיר גופא איז גראָד ניט קיין געוואַלדיקע פּאָעזיע, אָבער צוליב דעם אמת, וואָס ער דריקט אויס, איז כדאי צו ברענגען אים דאָ. דורך דעם פריידיקן נצחון פון אַן אויפגעהעצטער יוגנט, רייסט זיך אַדורך די טראַגעדיע פון דעם אַלטן דור, וואָס זיינע קינדער זענען פון אים אָפּגעריסן געוואָרן דורך דער שטאַרקער האַנט פון דער נייער ווירקלעכ־קייט — און אָט איז דאָס ליד אין זיין פולן טעקסט:

ביי סדר אליין

ס'האָט פאַרגעסן היינט רב זלמן
אָף דעם שיינעם גרויסן אַלמער,
וואָס ער האָט דורך נעכט געמאַכט —
ערשט נעכטן אויף דער נאַכט
אים פאַר האַלב אומזיסט פאַרקויפט.
ניט אויף שיך און ניט אויף ברויט,
נאָר צוליב דעם ליבן פּסח,
מצה, מרור און חרוסת
האָט ער היינט אין שטיבל, אַלץ —
מצה, פיש, פלייש און שמאַלץ.
וויַין דריי פלעשלעך גאָר אַ פרימע
מיט אַ כשרינקער חתימה.
און זיין שפרינצע איז צעהיצט,
אַזוי פיל כוחות היינט פאַרניצט,
נאָר אַרויס איז אַלץ געראָטן,
די יויך מיט פעטס פאַרגאָסן
און די פּסחדיקע פיש
איז אַ מאכל צוקער־זיס.
אַלץ פאַרטיק, אַלץ גרייט.
די זון אין וויַיטן רוים פאַרגייט,
באַלד איז אויך דער סדר,
נאָר ס'פעלט נאָך וואָס אין חדר.
ס'הייבט רב זלמן אָן צו קלערן,
דוכט זיך, אַלץ ווי געהעריק?
וואָס פעלט זשע? האַ! — די קינדער.
דאָס איז טאַקע גאָר אַ וווּנדער,
נאָך ערשט נעכטן מיט טאַטע־מאַמען
געגעסן וועטשערע צוזאַמען,
און היינט? אין יאָנטעווודיקער שעה
איז קיין איינער דאָ ניטאָ...
זיצט רב זלמן אַ צעמישטער,
די וויַין פאַרגיסט זיך אויפן טישטעך,
די פיש פאַרלאָרן האָט דעם טעם,
די קניידלעך ביטערע ווי סם,
די הגדה ליגט אַנטקעגן,
אַ צעקנייטשטע, ווי פון רעגן,
אין ווינקל זיצט פאַרכמורעט שפרינצע
און די ליכטלעך ברענען פינצטער,
אַ פוסטקייט רוקט זיך אום אין חדר
און צעשטערט דעם אַלטן סדר.

4. דאָס אַרויסגעבן ספרים פון רעליגיעזן כאַראַקטער

אַ באַזונדער קאַפּיטל איז געווען דאָס אַרויסגעבן און דרוק ספרי־קודש אין באָברויסק, כמעט ביז סוף פון די צוואַנציקער יאָרן. אַ דאַנק דער איניציאַטיוו און עקשנות פון דעם לאַנג־יאָריקן מוכר־ספרים יעקב הכהן גינזבורג, איז ווייטער אָנגעגאַנגען דאָס דרוקן סידורים, תהילימס, הגדות וכדומה, אויך נאָך דעם ווי ס'איז איבערגעריסן געוואָרן דאָס דערשיינען פון גע־דרוקטע העברעישע ספרים כמעט אין אַלע ווינקלען פון ראַטנפאַרבאַנד. גינזבורג האָט געוואַגט אויסצונוצן דאָס סאָוויעטישע געזעץ, וואָס האָט קיין איין מאָל ניט פאַרבאָטן בפירוש דאָס דרוקן ספרים פון אַ רעלי־גיעזן כאַראַקטער, און האָט געפונען וועגן גובר צו זיין אַלע שטערונגען וואָס די אַדמיניסטראַציע האָט אים געמאַכט. אַזוי ווי ס'איז שווער געווען אַרויסצובאַקומען אַ דערלויבעניש אויף אַ גרעסערן קוואַנטום פּאַפּיר אויף צו דרוקן די דאָזיקע יוצאי־דופנדיקע ספרים, האָט גינזבורג געדרוקט די ספרים פון אַלטע מאַטריצן, נאָך פון פאַר דער רעוואָלוציע־עפּאָכע, און ניט באַר אויף איין אָרט, נאָר אין עטלעכע שטעט. לויט ידיעות, וואָס זענען דערשינען אין דער סאָוויעטישער פרעסע אין די יאָרן 1928—1929, האָט גינזבורג געדרוקט זיינע ספרים אין באָברויסק, מינסק, סלוצק און אויך אין דער ווייטער פּאָלטאַווע, ווו מיט אים האָט מיטגע־אַרבעט דער פאַרלעגער א. מ. ראַבינאָוויטש, דער זון פון ר' עקיבא ראַבינאָוויטש (דער בעל „המודיע").

לויט דער „קאָמסאָמאָלסקאַיאַ פּראַוודאַ", האָט גינזבורג אָפּגעדרוקט אין די צוויי יאָר, 1927 און 1928, בערך 100,000 עקזעמפּלאַרן פון ספרי־קודש. „צו זיין דינסט — שרייבט די צייטונג — שטייען געשיקטע בוכהענד־לערס וואָס שטעלן צו זיינע ביכער דירעקט צו די גלייביקע. קיין שום אַגענט פון אונדזערן אַ פאַרלאַג וועט ניט קענען קאָנקורירן מיט זיי אין דער געשיקט־קייט צו פאַרשפּרייטן זיינע ביכער". אַ יאָר נאָך דעם האָט דער באָברויסקער „אַפּיקוירעס" שטאַרק פּראָ־טעסטירט, הלמאי די מאַכט־אָרגאַנען שטעלן צו פּאַפּיר גינזבורגן און דערלויבן אים פירן זיין קאָנטררעוואָ־לוציאָנערע טעטיקייט. „איר קענט אים טרעפן — טענהט דער אַנאָנימער מסור — אין אַלע העכערע אינסטיטוציעס אין אוקראַינע, ווו ער פאָדערט אַ דער־לויבעניש צו דרוקן זיינע סידורים אין דער מלוכה־

דרוקעריי אין פאָלטאַווע; איר קענט טרעפן יאַנקעלען אין כערסאָן, ווו ער דרוקט די הגדה פאַר זיין פסח; איר קענט אים טרעפן, יאַנקעלען, אין לענינגראַד, ווו ער קויפט איין פאַפיר — אין גאַנץ ראַטנפאַרבאַנד וועט איר אים געפינען, יאַנקעלען". און באַלד קומען פראַקטישע פאָרשלאָגן: אָפשטעלן די הנחות, וואָס גינזבורג באַקומט אויף דער פאָסט ביים איבערשיקן זיינע ביכער; פאַרבאָטן אים צו פאַרקויפן ביכער אין יידיש און רוסיש, און, דערעיקרשט, אַרויפלייגן אויף אים שווערע שטייערן, וואָס זאָלן אים ענדגילטיק ליקווידירן... און ווירקלעך, גאָר גיך האָט זיך געענדיקט גינזבורגס „פאַרלעגערישע" טעטיקייט. סוף תרפ"ח (1928) איז דערשינען זיין לעצטער ספר „לוח לשנת תרפ"ט", וואָס איז, אגב, דער לעצטער העברעישער ספר, וואָס איז דערשינען אין דער סטאַלין־תקופה אין גאַנצן ראַטנפאַרבאַנד.

אין באָברויסק זענען דערשינען אין יאָר 1928 די צוויי העפטן פון דעם זאַמלבוך „יגדיל תורה" וועגן „חדושי תורה פלפולים און הלכה", וואָס די רבנים יחזקאל אַבראַמסקי פון סלוצק און ש. י. זייווין פון נאָוואָזיבקאָוו האָבן אַרויסגעגעבן. דאָס באַקומען אַ דערלויבעניש אויף אַרויסגעבן דאָס זאַמלבוך איז אַ גרויסער ווונדער און לאָזט זיך נאָר דערקלערן מיט דער נויטווענדיקייט פאַר דער צענטראַלער סאָוויעטישער מאַכט צו באַווייזן די יידן אין חוץ־לאָרץ, און באַזונדערס אין די פאַראייניקטע שטאַטן, אַז עס עקסיסטירט אין ראַטנפאַרבאַנד פרייהייט פון רעליגיע לגבי די יידן — און נאָך דעם ווי די צוויי העפטן זענען אַרויס פון דרוק און מען האָט זיי געקענט ווייזן די יידן פון אויסלאַנד, וואָס האָבן באַזוכט דעם ראַטנפאַרבאַנד, האָט מען אָפגעשטעלט דאָס דערשיינען פון דעם זאַמלבוך, לויט אַ ספעציעלן באַפעל.

על־כל־פנים האָט באָברויסק זוכה געווען צו זיין די לעצטע, ווו ס'איז אויסגעלאָשן געוואָרן דער לעצטער גליענדיקער פונק פונעם געדרוקטן העברעישן וואָרט אין ראַטנפאַרבאַנד, נאָך אַ 10־יאָריקער גסיסה.

5. דערשטיקונג פון דער ציוניסטישער באַוועגונג

אויבנאויפיק האָט די ציוניסטישע באַוועגונג באַקומען אַ שווערן קלאַפ נאָכן אָקופירן די שטאָט דורכן קאָמוניסטישן רעזשים, וואָס האָט געזען אין איר די פאַרקערפערונג פון קאָנטררעוואָלוציע אויף דער יידישער גאַס, ווען אַ סך פון דעם מיטעלן און פאַרמעגלעכן שטאַנד האָבן פאַרלאָזן די שטאָט און גרופעס פון די ערשטע חלוצים האָבן עולה געווען קיין ארץ־ישראל צום סוף פון בירגער־קריג. אָבער אין גיכן האָבן זיך געפונען מענטשן, וואָס האָבן ממשיך געווען די ציוניסטישע טעטיקייט, בעיקר צווישן דעם יונגן דור. אַ טייל פון זיי האָבן, ווי זייערע ברידער און קרובים, עולה געווען קיין א"י און די איבעריקע האָבן געפונען זייער וועג צו דער באַוועגונג אויס פראָטעסט קעגן דעם נייעם רעזשים, וואָס האָט זיך פאַרלייגט חרוב צו מאַכן דאָס יידנטום און אויפצווינגען אויף די יידן אַ פרעמדע און ווייטע קולטור. אַ סך פון זיי זענען פריער געווען תלמידים פון „חדר מתוקן", וואָס האָט איינגעוואָרצלט אין זיי ליבשאַפט צו דער העברעישער שפראַך און צו אַלץ וואָס איז מיט איר פאַרבונדן.

די ציוניסטישע אַרבעט האָט זיך געפירט אין פאַרשיידענע ריכטונגען. אַזוי, למשל, איז באַנייט געוואָרן די טעטיקייט פון „מכבי" — וואָס די מאַכט האָט אים ליקווידירט — אונטער דער מאַסקע פון אַ „ספאָרט־קלוב". דער אַ כשרער קלוב, וואָס האָט באַקומען פון דער מאַכט אַ סאָוויעטישן פאַכמענישן אינסטרוקטאָר, האָט פאַרנומען דעם ערשטן פלאַץ צווישן די ספאָרט־קלובן אין שטאָט. ער האָט איינגעאָרדנט אָוונטן און דווקא חנוכה אָדער אין אַנדערע יידישע יום־טובים. דער קלוב איז געווען אַ צוציונג־פונקט פאַר די יידישע יוגנטלעכע, וואָס אַ סך פון זיי, וועלכע זענען ראוי געווען דערצו, האָט מען מיטבאַטייליקט אין דער ציוניסטיש־חלוצישער אונטערגרונט־אַרבעט.

די אונטערגרונט־אַרבעט האָט זיך געפירט אין ענגע קרייזן, וואָס זענען מיינסטנס געווען פאַרבונדן מיט די צוויי טיילן פונעם אַלרוסישן „החלוץ", דעם לעגאַלן און אומלעגאַלן (דער לעגאַלער „החלוץ" האָט באַקומען דאָס רעכט צו פירן זיין אַרבעט נאָר אין די קהילות פון סאָוויעטישן רוסלאַנד: אין ווייסרוסלאַנד און אוקראַינע איז אים געווען פאַרבאָטן יעדע טעטיקייט).

עס האָבן אויך עקסיסטירט יוגנט־קרייזן ביים „החלוץ" און אין די ראַמען פון דער ציוניסטישער יוגנט־אָרגאַניזאַציע „קדימה" (וואָס האָט זיך אַנגעשלאָסן אין 1924 אין דער „פאַראייניקטער אָרגאַניזאַציע פון ציוניסטישער יוגנט אין רוסלאַנד"). ביים „השומר הצעיר" (געגרינדעט אין רוסלאַנד אין מאַי 1922 אַלס ציוניסטישע סקויטן־אָרגאַניזאַציע) און ביים

„פֿאַרבאַנד פון יידישער סאָציאַליסטישער יוגנט" (א. ס. י. פ.) וכדומה. די אַלע אָרגאַניזאַציעס האָבן געציילט ניט מער ווי עטלעכע צענדליק מיטגלידער, וואָס זענען געווען איינגעטיילט אין גרופּעס פון 5—6 חברים.

די טעטיקייט — לייענען ציוניסטישע ליטעראַטור, געשפּרעכן, הדרכה־אַרבעט צווישן קינדער און יוגנט — האָט מען געפירט אין די וועלדער פון יענער זייט בערעזינאַ, אויף שיפלעך, וואָס זענען געשווּומען אויף דער בערעזינאַ, און אין פּריוואַטע הייזער פון סימ־פּאַטיקערס און פון ציוניסטן פונעם אַלטן דור.

ניט לאַנג האָט געדויערט און עס האָבן זיך אָנ־געהויבן אַרעסטן, געריכטן און גירושים קיין צפון־רוסלאַנד, סיביר און טורקעסטאַן. די ערשטע אסירים האָבן געהאַט דאָס גליק צו באַקומען, נאָך אַ געוויסער צייט, אַרויספאָר־דערלויבענישן קיין ארץ־ישראל. אין די יאָרן 1924—1925 איז דערמעגלעכט געוואָרן אַ לעג־גאַלע עליה און עטלעכע משפחות פון באָברויסק און דער סביבה האָבן אויסגענוצט די געלעגנהייט און האָבן עולה געווען קיין ארץ־ישראל.

סוף צוואַנציקער יאָרן האָט אויפגעהערט יעדער אָרגאַניזירטע ציוניסטישע אַרבעט אין שטאָט, און נאָר איינצלנע, וואָס זייער צאָל איז, זעט אויס, ניט קליין, האָבן געטראָגן אין האַרצן דעם זכר פון ארץ־ישראל, ניט וואָגנדיק אָבער צו פירן אַ וועלכע ס'איז טעטיקייט אין דער אַטמאָספער פון טעראָר, וואָס האָט זיך אַלץ מער געשטאַרקט כלפּי יעדער מין אַנטפּלעקונג פון יידישער זעלבשטענדיקייט.

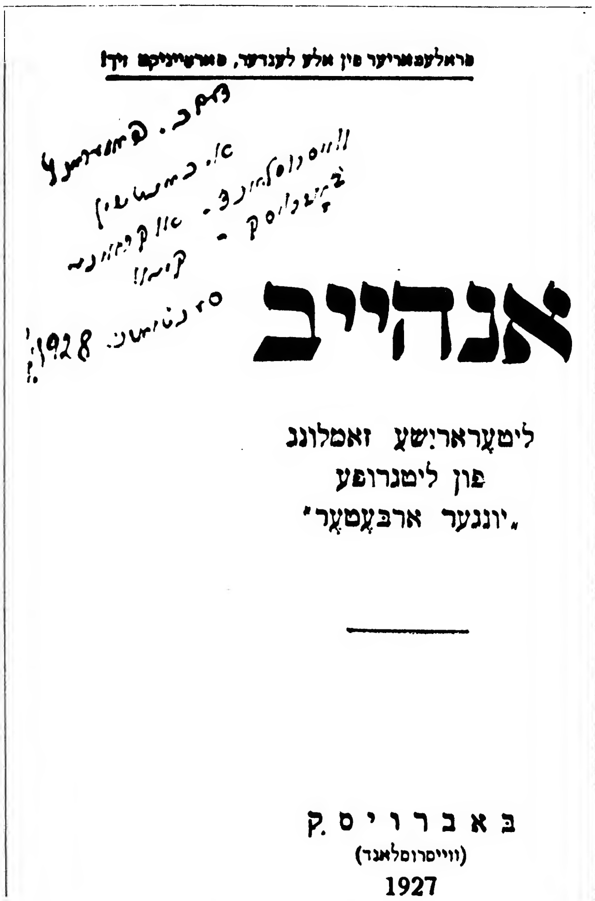
6. די אָרגאַניזאַציאָנעלע און קולטורעלע אויפטוען פון דער „יעווסעקציע"

אויף די חורבות פון דער יידישער קולטור, דער רעליגיעזער און נאַציאָנאַלער, האָבן די יידישע קאָמו־ניסטן זיך באַמיט אויפצושטעלן אַ יידיש־סאָוויעטישע קולטור. אין באָברויסק, מיט איר יידישן ישוב, האָבן זיי לכאורה געפונען דעם אידעאַלסטן אָרט פאַר זייער אַרבעט. אַ גרויסע אונטערשטיצונג האָבן די קאָמו־ניסטן געהאַט מצד דעם „בונד", וואָס אַ גרויסער טייל זיינער האָט זיך פאַרבונדן בלב ונפש מיט דער קאָמו־ניסטישער פּאַרטיי און מיט די אָרגאַניזאַציעס, וואָס געהערן צו איר.

אַן אינטענסיווע אָרגאַניזאַציאָנעלע־ און קולטור־טעטיקייט האָט זיך געפירט צווישן די בעלי־מלאכות (קוסטאַרן — אין לשון פון נייעם רעזשים) און אַרבע־טער. די אַרבעט האָט ניט ווייניק געליטן פון דעם, וואָס עס האָבן אויסגעפעלט ספּעציאַליסטן, ווייל אַ סך פון זיי זענען אַוועק פון באָברויסק, ווער קיין אויס־לאַנד און ווער אין די גרויסע צענטערס — מינסק און מאָסקווע.

אין די פּראָפעסיאָנעלע פאַראיינען זענען אויפ־געקומען קאָמוניסטישע קעמערלעך: קעמערלעך פון קאָמוניסטישער יוגנט, קעמערלעך פון „אַפּיקאָרסים" וכדומה. עס זענען אַנטשטאַנען קלובן אין יעדער פּראָ־פעסיאָנעלן פאַראיין.

אין איר פּראָפּאַגאַנדע האָט די „יעווסעקציע" זיך געשטיצט אויף די אָרעמע פאָלקס־שיכטן, די בעלי־מלאכות און אַרבעטער, וואָס הגם זיי האָבן ניט זוכה געווען תיכף ומיד צו אַ גן־עדן אויף דער ערד, איז אָבער קענטיק פאַרבעסערט געוואָרן זייער געזעל־שאַפטלעכער מעמד — און אַ בעסערע צוקונפט איז

פּראָלעטאַריער פון אַלע לענדער, פאַראייניקט זיך!

אנהייב

ליטעראַרישע זאַמלונג
פון ליטגרופּע
„יונגער אַרבעטער"

באָברויסק
(ווייסרוסלאַנד)
1927

מאסף ספרותי קומוניסטי שיצא לאור בבוברויסק
אַ קאָמוניסטישער ליטעראַרישער זאַמלבוך, אַרויסגעגעבן אין באָברויסק

פאַרזיכערט געוואָרן, אויב ניט זיי, איז זייערע קינ־דער...

אין דעם ליטעראַרישן זאַמלבוך פון אַ קרייז „יונגע אַרבעטער", וואָס איז דערשינען אין באָברויסק אין יאָר 1927 א.נ. „אָנהייב", איז געווידמעט אַ גרוי־סער טייל דער שילדערונג פונעם שווערן לעבן פון די אָרעמע פאָלקסמאַסן אין דער פאַררעוואָלוציאָנערער תקופה. אַ צענטראַלן אָרט פאַרנעמט אין דעם זאַמלבוך די פּאָעמע פון לעווין „סלאָבאָדאַ", וואָס אין איר ווערט געשילדערט די אָרעמקייט פון דעם באַקאַנטן „אָרעמ־קייט־קוואַרטאַל אין באָברויסק", אין פאַרבן, וואָס דער־מאָנען דאָס „אָרעמקייט־ליד" פון ח. נ. ביאַליק.

פאַר דער יוגנט איז געווען קלאָר, אַז דער איינ־ציקער וועג, וואָס קען זיי פאַרזיכערן אַ צוקונפט אין לעבן, איז גיין אין שפּאַן מיט דעם נייעם רעזשים. דאָס אַלטע — די רעליגיע, דער ציוניזם — איז אָרעם, דערשלאָגן, האָפענונגלאָז. און דער יונגער פּאָעט הענעך שווועדיק האָט עס אויסגעדריקט אין איינעם פון זיינע לידער:

„מיין טאַטע ציט מיך צו דער ערד / ער לאָזט ניט שטייגן מיך / ער לאָזט ניט וואַקסן". און נאָך דעם ווי דער פּאָעט קומט צום געדאַנק, אַז זיין פּאָטער סימבאָליזירט ניט עפּעס אַנדערש, ווי נאָר דעם טויט, וואַרפט ער אים אַריין אין אָפּגרונט, און פילט זיך פריי פון דעם עבר־באַלאַסט: „און ס'ווערט מיר אַזוי גרינג — ס'איז פריי". און דאָך פאַרענדיקט זיך דאָס ליד מיט אַ שורה, וואָס זאָגט עדות דערויף, אַז אַ פאַר־באָרגענער ווייטיק דריקט אויף דער נשמה פונעם פּאָעט:

„מיין טאַטע קייקלט זיך אַ שטומער אינעם אָפּ־גרונט"...

אין די דרייסיקער יאָרן ציט זיך איין דער „אי־דעאָלאָגישער" גאַרטל. אין אָנהייב האָט מען געפירט אַ רייניקונג־אַקציע קעגן געוועזענע „ציוניסטישע עלעמענטן", זיי ווערן אַרויסגעוואָרפן פון אַלע שליסל־פּאָזיציעס אין קוסטאַרן־אַרטעלן און אַלגעמיינע געזעל־שאַפטלעכע אינסטיטוציעס, און די פרעסע רופט אַרויסצורייסן מיטן וואָרצל דעם „יידישן שאָוויניזם"; שפּעטער ווערט געפירט אַ פּראָפּאַגאַנדע צו פאַרדאַמען דעם „בונד" ווי אַן אַנטי־רעוואָלוציאָנערן פאַקטאָר — דאָס איז געווען אַ זייער וויכטיקער ענין, אָבער גאָר ניט קיין לייכטער אין אַזאַ געוועזענעם בונדישן צענ־טער, ווי באָברויסק, ווו אַ גרויסער טייל פון די אַק־טיווע טוערס אין דער קאָמוניסטישער פּאַרטיי איז געקומען פון די בונדישע רייען.

כאַראַקטעריסטיש פאַר דער דאָזיקער אַקציע איז אַ קאָרעספּאָנדענץ, געשריבן אין „עמעס" אָנהייב 1934, וועגן אַ סקאַנדאַל, וואָס איז פאָרלאָפן אין דער שטאָט־ביבליאָטעק, ווען מען האָט אַרויסגעגעבן איינעם אַ לייענער די ביכער פון די קאָנטררעוואָלוציאָנערע בונדיסטן מעדעם און מיכאַלעוויטש. דער ביבליאָטע־קאַר, באַשולדיקט אין „בונדישער קאָנטראַבאַנדע", איז אָפּגעזאָגט געוואָרן פון זיין אַמט, און די „לעניניש־ע ריינקייט" איז צוריקגעשטעלט געוואָרן. אַ קאָמיסיע פון לערערס האָט זיך גענומען קאָנטראָלירן די ביכער אין דער ביבליאָטעק און אַרויסגעוואָרפן אַלע „פּסולע" ביכער.

אַ מעגלעכקייט צו ברענגען צום אויסדרוק וועלכע ס'איז נאַציאָנאַלע געפילן איז געגעבן געוואָרן די יידן פון באָברויסק אין אָנהייב פון די דרייסיקער יאָרן אין שייכות מיט דער אַקציע אויפצושטעלן אַ יידישן אויטאָנאָמען ראַיאָן אין ביראָבידזשאַן. מיר ווייסן, אַז יוגנטלעכע פון באָברויסק (צווישן זיי דער יונגער פּאָעט הענעך שווועדיק) זענען געווען צווישן די ביראָ־בידזשאַנער חלוצים. די אָפּטיילונג פון אזע"ט (וואָס האָט געגעבן הילף פאַר ביראָבידזשאַן) אין באָברויסק, איז געווען צווישן די אַקטיוועסטע אין ווייסרוסלאַנד. זי האָט געפירט אַן אויפקלערונג־ און פּראָפּאַגאַנדע־אַרבעט סיי אין די פאַבריקן, סיי צווישן דער יוגנט און אין די שולן. מיט דער ליקווידירונג פון אזע"ט אין 1938 האָט זיך געענדיקט די יידישע געזעלשאַפט־לעכע טעטיקייט אין באָברויסק.

7. די יידישע שולן

אויפן אָרט פון די „חדרים", וואָס מ'האָט געשלאָסן, איז אַנטשטאַנען אין שטאָט אַ נעץ פון יידישע שולן, און שוין אין לערן־יאָר 1924/25 זענען געווען אין באָברויסק 12 יידיש־סאָוויעטישע שולן, מיט 1775 תל־מידים. צוויי יאָר נאָך דעם איז זייער צאָל געשטיגן ביז 2400. אַ שאָד, וואָס מיר האָבן ניט די צאָלן לגבי די קומענדיקע יאָרן. אָבער ס'איז קלאָר, אַז אין באָב־רויסק און אומגעגנט האָבן זיך די שולן געהאַלטן לענגער ווי אין אַנדערע שטעט, ווייל די ווייסרוסישע שול האָט ניט געקענט קאָנקורירן מיט זיי. אסתר פעלדמאַן דערציילט אין אירע זכרונות, אַז נעמענדיק

אויף זיך אין אינסטיטוט פאַר „וויסנשאַפטלעכער פאָר־
שונג פון די ניט־רוסישע שולן אין ראַטנפאַרבאַנד״,
אין מאָסקווע, צו שרייבן אַ דיסערטאַציע אויף דער
טעמע „דער מצב פונעם לערער אין דער יידישער
פאָלקסשול״, איז זי אַוועק קיין מינסק און דאָ האָט
דער פאַרוואַלטער פון דער יידישער שול, איינע פון
די ווינציק נאָך פאַרבליבענע אין שטאָט, איר געעצהט
„אַריבערפאָרן אין קרייז און צוגרייטן זיך אין די
אָרטיקע שולן, אין יענע ראַיאָנען, וווּ יידיש איז נאָך
געווען די הערשנדיקע שפּראַך״, און לויט זיין עצה
איז זי אַוועק אין באָברויסקער קרייז...

אין דער סאָוויעטישער אָפיציעלער פּרעסע געפי־
נען מיר, אמת, גוטע ידיעות וועגן דעם מצב פון דער
יידיש־סאָוויעטישער דערציונג, און אין „עמעס״ פון
סעפּטעמבער 1936 ווערט דערציילט וועגן אַ באַזוך
אין אַ יידישער שול א. נ. פון סטאַלין, וואָס איז אויס־
געבויט געוואָרן אין יענעם יאָר און איר פאַרוואַלטער
איז „חבר כיניטש״. לויט דער רשימה האָבן דאַן
געלערנט אין די יידישע שולן 3000 קינדער פון די
12000 תלמידים אין שטאָט, אָבער ווייניקער ווי אין
אַ יאָר אַרום לייענען מיר אין „עמעס״, אַז אין באָב־
רויסק זענען געשלאָסן געוואָרן יידישע גרופּעס אין
די קינדער־גערטנער און די יידישע קינדער זענען
אַריבערגעפירט געוואָרן אין רוסישע און ווייסרוסישע
קינדער־אַנשטאַלטן. אַפילו אין דער ניי־פאַבריק, וווּ
עס האָבן געאַרבעט הונדערט יידישע אַרבעטער, איז
געשלאָסן געוואָרן דער יידישער קינדער־גאָרטן, אויף
דער איניציאַטיוו פון דער פאַרוואַלטערין, וועלכע האָט
צוגערעדט די עלטערן זיי זאָלן פאַרלאַנגען אַריבער־
צופירן זייערע קינדער אין דעם רוסישן קינדער־גאָרטן.

אַן אַנדער עדות דערציילט, אַז אין 1939 האָט מען
געשלאָסן אין שטאָט אַלע יידישע שולן און די תלמי־
דים האָט מען אַריבערגעפירט אין רוסישע און ווייס־
רוסישע שולן. דערמיט האָט זיך פאַרענדיקט אין
באָברויסק, ווי אין אַנדערע שטעט פון ראַטנפאַרבאַנד,
דער חלום פון אַ קאָמוניסטישער שול אויף יידיש.
יענע עסקנים, וואָס האָבן מיט גיפטיקער שנאה דער־
שטיקט דעם „חדר״ און די העברעישע שול, האָפנדיק
אויפצובויען אויף זייערע חורבות אַ וועלטלעכע שול
אויף יידיש, האָבן באַקומען זייער לוין — על דאטפת —
אטפוך...

דער איינציקער איבערבלייב פאַר יידישער קול־
טור־טעטיקייט איז געווען דער דראַמאַטישער קרייז
אָדער די דראַמאַטישע קרייזן, וואָס וועגן זייער עק־
סיסטענץ ווייסן מיר פון פאַרשיידענע קוועלן.

8. די קאַטאַסטראָפע

ביזן אויסברוך פון דער צווייטער וועלט־מלחמה
איז די יידישע באָברויסק געווען פאַרזונקען אין
אַ לעטאַרגישן שלאָף פון נאַציאָנאַלן און געזעלשאַפט־
לעכן קוקפונקט. די שטאָט, וואָס האָט זיך צעוואַקסן
און געוואָרן אַן אינדוסטריעלער צענטער, האָט באַ־
קומען אַ פולשטענדיקן רוסיש־ווייסרוסישן כאַראַקטער,
הגם די יידן האָבן גענומען אַן אַקטיוון אָנטייל אין
איר ווירטשאַפטלעכן און געזעלשאַפטלעכן לעבן, אָבער
דאָס אַלץ אין אַלגעמיינע סאָוויעטישע ראַמען. צו אַ
געוויסער אויפלעבונג האָט געבראַכט דער אָנקום פון
אַ גרופּע פליטים, אַנטלאָפענע פון דעם טייל פּוילן,
וואָס די נאַציס האָבן אָקופּירט. פון דעם וואָס די פליטים
דערציילן איז קלאָר, אַז זיי זענען אויפגענומען געוואָרן
זייער וואַרעם פון די באָברויסקער יידן, האָבן באַקומען
הילף ביים זוכן אַרבעט און דירות. די עלטערע מענטשן
האָבן זיך געפרייט צו באַגעגענען יידן איינגעוואָרצלטע
אין דער יידישער שפּראַך און קולטור און אָנגעוויזן
אויף זיי ווי אויף אַ מוסטער פאַר זייערע קינדער,
וואָס זענען דערצויגן געוואָרן אין דער סאָוויעטישער
תקופה און זייער יידישער גייסטיקער באַגאַזש איז
אַזוי נעבעכדיק.

אין כ״ז סיון תש״א (22.6.1941) האָבן היטלערס
רוצחישע באַנדעס זיך אַריינגעריסן אין ראַטנפאַרבאַנד
און אין עטלעכע טעג אַרום זענען זיי שוין געווען
אין באָברויסק. דער ווידערשטאַנד פון דער רויטער
אַרמיי האָט זיך איינגעבראָכן אונטערן אָנגריף פון די
דייטשע טאַנקען און האַרמאַטן און די שטאָט איז צע־
שטערט געוואָרן בעת די שלאַכטן. „שוואַרצע סקעלעטן
פון הייזער, צעריסענע טעלעפאָן־דראָטן, איינגעפאַלענע
פלויטן. וואָס נעענטער ס׳קומט צו צום צענטער, אַלץ
שרעקלעכער דאָס בילד פון צעשטערונג און חורבן,
צעקרימטע טירן און פענצטער; מעבל און אַנדערע
שטוב־זאַכן אַרויסגעוואָרפן אויפן ברוק; די צענטראַלע
גאַסן בלאָקירט מיט אויטאָמאָבילן, מיט וועגענער.
אומעטום זענען זיי געווען, די נאַציס. מיט ווילדע
קולות האָבן גערודערט די מאָטאָרן. ס׳האָבן זיך גע־
הערט גרילצנדיקע געשרייען־באַפעלן. די לופט איז
געווען אָנגעזאַפּט מיט רויך און סאַזשע״ — אַזוי

שילדערט באָברויסק אַ סאָוויעטישער אָפיציר, וואָס איז צופעליק אָנגעקומען אין שטאָט קורץ נאָך איר פאַלן.

באלד איז אַרויס אַ באַפעל, אַז אַלע יידן דאַרפן טראָגן אויף די אַרבל געלע באַנדן. לויטן עדות־זאָגן פון דער פאַרטיזאַנערין כאַשע בערקאָוויטש, האָבן די דייטשן שוין דעם 5טן אויגוסט 1941 צונויפגעזאַמלט 800 מענער און זיי אַרויסגעפירט אין אַן אומבאַוווּסטן אָרט, פון וואַנען זיי זענען ניט צוריקגעקומען. אין עטלעכע טעג אַרום זענען די יידן קאָנצענטרירט געוואָרן אין „געטאָ". די דייטשן האָבן געהאַט מיטהעלפערס צווישן די ווייסרוסן. די דאָזיקע לייט האָבן געטראָגן ווייסע באַנדן אויף די אַרבל — אַ צייכן, אַז זיי איז איבערגעגעבן געוואָרן די מאַכט. אין אַ צייט אַרום האָט מען פון זיי אָרגאַניזירט דריי פּאָליציי־אָפּטיילונגען, אונטער דער קאָמאַנדע פון אַ דייטשן אָפיציר, און זייער אויפגאַבע איז געווען צו היטן די אָרדענונג און די זיכערקייט אין שטאָט.

קנאַפּע צוויי חדשים איז באָברויסק געווען נאָענט צום פראָנט, ביז דעם 19טן אויגוסט, ווען האָמעל איז איינגענומען געוואָרן דורך די נאַציס און דער פראָנט האָט זיך אַ רוק געטאָן צו מזרח־זייט. אין יענע טעג האָט באָברויסק געדינט ווי אַ באַזע פאַר דער דייטשער אַרמיי, וואָס האָט געקעמפט אין ראַיאָן פון דניעפּר. אין שטאָט האָט מען געעפנט פראָנט־שפּיטאָלן. יעדן טאָג זענען געשטאָרבן פון די ווונדן צענדליקער דייטשע סאָלדאַטן און אָפיצירן. דער שטאָט־גאָרטן איז פאַרוואַנדלט געוואָרן אין אַ בית־עלמין, ווו מען האָט אַוועקגעשטעלט מצבות פון בעריאָזע־האָלץ און אויף זיי שטאָלענע העלמס. די דייטשן האָבן געזוכט סטאָליאַרעס צו מאַכן טרומנעס. די געוועזענע פאַבריק „דער רויטער מעבל־סטאָליער" איז געוואָרן דער צענטער, ווו מען האָט אויסגעאַרבעט טרומנעס. די סטאָליאַרעס זענען געווען יידן.

מיט דעם דערווייטערן זיך פון פראָנט איז די מאַכט איבערגעגאַנגען צו דער געסטאַפּאָ און אַנדערע אָפּטיילונגען פון דער נאַצישער געהיים־פּאָליציי. אין דעם גאַנצן אָקופּירטן ראַיאָן האָבן די נאַציס געמאַכט צוגרייטונגען צו אַ גרויסער שחיטה פון דער יידישער באַפעלקערונג. אין דעם יאָרטאָג פון דער אָקטאָבער־רעוואָלוציע, דעם 7טן נאָוועמבער 1941 (י"ז חשון תש"ב), האָט מען אין די וועלדער דרום־מזרח פון שטאָט געגראָבן לאַנגע גריבער. די קאָמוניסטישע אונטערערד אין באָברויסק, וואָס האָט געשטעלט דאַן די ערשטע שריט צו אָרגאַניזירן זיך, האָט געוואָרנט די יידן און זיי געעצהט צו פאַרלאָזן די שטאָט, גיין אין די וועלדער און זוכן אַ פאַרבינדונג מיט די פאַרטיזאַנישע אָפּטיילונגען, וואָס האָבן שוין געקעמפט דאָרטן, אָבער ניט קיין סך זענען געגאַנגען מיט דעם וועג.

אין אַ ידיעה, פאַרעפנטלעכט אין „פּראַוודאַ" אַ יאָר בערך נאָך דער שחיטה, ווערט איבערגעגעבן: „די באָברויסקער תושבים וועלן קיין מאָל ניט פאַרגעסן די גרויליקע טעג פון דעם לעצטן נאָוועמבער, ווען די נאַצישע מענטשן־פרעסער האָבן אויסגעהרגעט אַלע יידן, וואָס זענען געבליבן אין שטאָט. אַלטע לייט און קינדער זענען גענומען געוואָרן ביינאַכט אין לאַסט־אויטאָס און אַוועקגעפירט געוואָרן אין דאָרף יעלאָוויקי, נאָענט צו באָברויסק. דאָרטן זענען שוין געווען צוגעגרייט טיפע גריבער. די יידן האָט מען אַרויסגעוואָרפן פון די לאַסט־אויטאָס און זיי אויסגעשטעלט אין 2־3 שורות אויפן ראַנד פון גרוב. נאָך דעם האָט מען אויף זיי געעפנט אַ פייער פון מאַשין־געווער. אַ סך זענען אַריינגעפאַלן אין גרוב שוין טויטע, און די וואָס זענען לעבן געבליבן זענען אַריינגעוואָרפן געוואָרן דורך די נאַציס לעבעדיקערהייט. קינדער האָט מען בגוואַלד אַרויסגעריסן פון די אָרעמס פון זייערע מוטערס און זיי צעשמעטערט אָן די ווענט פון גרוב. ס'איז אוממעגלעך צו באַשרייבן די גרויזאַמע צעיושעטקייט פון די נאַצישע ווילדע בעסטיעס. אַז די גריבער זענען פול געוואָרן מיט מענטשן, האָבן די נאַציס געבראַכט טאַנקן און טראַקטאָרן, וואָס זענען אַדורך און „אויסגעגלייכט" די ערד. לויט ניט־קאָמפּלעטע ציפערן, זענען אויף אַזאַ אופן פאַרטיליקט געוואָרן צוואַנציק טויזנט יידן אין באָברויסק. אַן אַלגעמיינע הריגה איז אויך דורכגעפירט געוואָרן אין הלוסק, פאַריטש, אוזאָריטש און דראָגאַנאָווקאַ". צווישן די געהרגעטע איז אויך געווען ר' שמואל אַלעקסאַנדראָוו און דער לעצטער באָברויסקער רב — ר' שמואל בעספּאַלאָוו.

און אַזוי שילדערט די שחיטה אַ רוסישער עדראיה:

„די אָקופּאַנטן האָבן געמאַכט פאַר אַ געטאָ די קוואַרטאַלן, וואָס זענען געווען נאָענט צום פלי־פעלד, דרום־מזרח־זייט פון באָברויסק. דעם פינפטן נאָוועמ־

בער אין דער פרי האָט מען אָנגעהויבן טרייבן אַהין פון אַלע עקן שטאָט המונים פרויען, קינדער און זקנים, האַלב־נאַקעטע.

„שנעל, שנעל!" — האָבן גערישטשעט די צעוויל־דעטע געסטאַפּאָ־לייט. פרויען האָבן געיאָמערט, קינ־דער האָבן געוויינט, ווי זיי וואָלטן געפילט, אַז יעדער טריט דערנענטערט זיי צו אַ פּיל־יסורימדיקן טויט. אַ געדיכטער שניי איז געפאַלן, דער ווינט האָט גע־שמיסן אין פּנים. דער גרויזאַמער מאַרש האָט זיך געצויגן ביז די שפּעטע נאַכט־שעהען. אין די הייף און הייזער, וואָס זענען אויסגעליידיקט געוואָרן פון זייערע איינוווינערס, האָט זיך אָנגעהויבן אַ רויבעריי.

לוח זכרון על קבר האחים של יהודי בוברויסק בכפר יילוביקי
אָנדענק־טאָוול אויפן מאַסן־קבר פון באָברויסקער יידן
אין דאָרף יעלאָוויקי

דורך די אויסגעבראָכענע פענצטער און טירן זענען געפלויגן שטוב־זאַכן. די נאַציס האָבן צוגערויבט אַלץ וואָס איז זיי געקומען אין האַנט.

צו מאָרגנס האָט מען זיך דערוווּסט אין שטאָט, אַז די מענטשן שלעפּט מען אַוועק אין וואַלד און דאָרטן דערשיסט מען זיי נעבן די קאַנאַלן, וואָס מען האָט ספּעציעל אויסגעגראָבן. די ידיעות וועגן אויס־הרגענען די יידן האָבן זיך באַשטעטיקט דערמיט, וואָס עטלעכע טעג שפּעטער האָבן זיך געעפנט געשעפטן, ווו די דייטשן האָבן פאַרקויפט די זאַכן, וואָס מען האָט אַראָפּגעצויגן פון די הרוגים — און איצט האָט מען זיך אויסגעקליבן „מתנות" פאַר די משפחות אין דייטשלאַנד". צו דער דאָזיקער באַשרייבונג דאַרף מען צוגעבן, אַז אַ טייל פון די ווייסרוסישע תושבים האָבן זיך באַטייליקט סיי אין אָרגאַניזירן דעם מאַסן־מאָרד און סיי אין רויבן דאָס יידישע האָב־און־גוטס און האַנדלען דערמיט.

אין דעם זעלבן טאָג האָט מען אויך דורכגעפירט אַ שחיטה איבער די סאָוויעטישע קריגס־געפאַנגענע, קרוב 20000, וואָס זענען געווען פאַרשלאָסן אין די קאַ־זאַרמעס פון באָברויסקער פעסטונג. די נאַציס האָבן אונטערגעצונדן עטלעכע קאַזאַרמעס און געשאָסן פון מאַשין־געווער אויף די, וואָס האָבן זיך געפּרוּווט ראַ־טעווען פונעם פייער. די צאָל פאַרברענטע און דער־הרגעטע האָט דערגרייכט צו 4000.

דירעקט פאַראַנטוואָרטלעך פאַר די אַלע פאַר־ברעכנס — פאַרטיליקונג פון די יידן און מאָרד פון די סאָוויעטישע קריגס־געפאַנגענע — איז דער דייטשי־שער קאָמענדאַנט פון באָברויסק גענעראַל־מאַיאָר האַמאַן.

צווישן די ניט־יידן זענען געווען יחידים, וואָס האָבן געפּרוּווט מיט עפּעס העלפן זייערע יידישע שכנים. מיר האָבן שוין פריער דערמאָנט די וואָרענונג פון די אונטערגרונט־מענטשן. געווען פאַלן, אַז ווייס־רוסישע משפחות האָבן באַהאַלטן, אַפילו אַדאָפּטירט יידישע קינדער. „עס איז צוגעקומען אַ נייער מיטגליד אין דער משפחה — דערציילט אַ רוסישער עד־ראיה. — דאָס איז געווען אַ פינף־יאָריק מיידעלע, גאַליע. אירע עלטערן האָבן די נאַציס דערהרגעט. סאַבאַטאַיעוואַ האָט באַוויזן צו ראַטעווען דאָס קינד פון טויט. איינשטעלנדיק דאָס לעבן, האָט זי געבראַכט גאַליען, איינגעוויקלט אין אַ מאַנטל, צו זיך אין שטוב. דאָס קינד האָט אַ לענגערע צייט געוויינט, גערופן דער מאַמען, האָט געבענקט נאָך איר שוועסטער, וואָס אויך זי האָבן די נאַציס דערשאָסן. סאַבאַטאַיעוואַ האָט זיך מטפל געווען מיט דעם קינד, האָט עס געשפּייזט מיט די בעסטע מאכלים — — — גאַליע איז אַרומ־גערינגלט מיט ליבע און זאָרג. זי האָט זיך ביסלעכווייז באַרויקט און רופט איר רעטערין סאַבאַטאַיעוואַ ,מומע־מאַמאַ'".

אַזוי איז אומגעקומען דער רוב פון די באָברויס־קער יידן. לעבן געבליבן זענען די, וואָס האָבן באַוויזן באַצייטנס צו אַנטלויפן פון שטאָט. די וואָס האָבן געפונען אַ שוץ־באַהעלטעניש ביי געטרייע רוסישע שכנים און די וואָס זענען פאַר דער מלחמה מאָביליזירט געוואָרן אין דער רוסישער אַרמיי. נאָך צוואַנציק יאָר פון גייסטיקער פאַרניכטונג איז געקומען אַ פיזישע פאַרניכטונג און האָט פאַרשניטן די באָברויסקער יידישע קהילה.

9. די אונטערגרונט־ און פּאַרטיזאַנער־באַוועגונג אין באָברויסק און אומגעגנט

דריי יאָר (יולי 1941 — יולי 1944) האָבן די נאַציס געוועלטיקט אין באָברויסק. די שטאָט איז פאַרוואַנדלט געוואָרן אין אַ וויכטיקער מיליטער־באַזע. פון דאַנען האָבן די דייטשן אָנגעוואָרפן זייער הערשאַפט אויפן גאַנצן ראַיאָן, באַמיענדיק זיך דער עיקר צו היטן די קרייצוועגן און די אייזנבאַן־ליניעס וואָס גייען דאָ דורך. „אַחוץ דעם אַרבעט־לאַגער פון דער אָרטיקער קאָמענדאַטור און דעם פּליטים־לאַגער — דערציילט אַ רוסישער עד־ראיה — זענען דאָ געווען אַ קאָנצענטראַציע־לאַגער און עטלעכע טורמעס פון דער ס.ד. און דעם „אַבווער" (די שפּיאָנאַזש־אָפּטיילונג)".

אין די וועלדער אַרום באָברויסק האָט זיך אָנגעהויבן אָרגאַניזירן אַ פּאַרטיזאַנישע באַוועגונג. די ערשטע פּאַרטיזאַנער זענען געווען די רעשטלעך פון די אָפּטיילונגען פון דער רויטער אַרמיי, וואָס זענען צופעליק געבליבן אין דעם ראַיאָן און ניט געקענט פאַרבינדן זיך מיט זייערע חברים, וואָס זענען אָפּגעטראָטן מזרח־צו. צו זיי זענען צוגעשטאַנען די אַקטיוויסטן פון דער קאָמוניסטישער פּאַרטיי און די מענטשן פונעם סאָוויעטישן אַפּאַראַט, וואָס זיי האָט געדראָט אַ טויט־סכנה מצד די נאַציס. די פּאַרטיזאַנישע באַוועגונג איז אַלץ מער געוואַקסן, וואָס מער די נאַציס האָבן אַנטפּלעקט זייער בעסטיאַלישקייט און שווערער געמאַכט דאָס לעבן פון דער באַפעלקערונג. אין אַ סך געגנטן זענען די פּאַרטיזאַנער געווען שטאַרקער פון די דייטשן, אויך אין באָברויסק האָבן זיי געהאַט אַקטיווע אונטערגרונט־אָרגאַניזאַציעס. זיי האָבן געפירט אַ שווערן קאַמף מיט די עלעמענטן, וואָס האָבן מיטגעאַרבעט מיט די דייטשן, באַפאַלן נאַצישע פּאָסטנס און באַשעדיקט אייזנבאַן־ליניעס. די באַוועגונג האָט זיך צעוואַקסן — סוף 1942 איז אָרגאַניזירט געוואָרן אַ ספּעציעלער פּאַרטיזאַנען־פּאָלק אין באָברויסקער ראַיאָן, און אין פרילינג 1943 — אַ צווייטער פּאָלק. די דאָזיקע צוויי פּאָלקן האָבן פאַרגעשטעלט מיט זיך „די ערשטע באָברויסקער פּאַרטיזאַנישע בריגאַדע", וואָס האָט זיך איינגעשלאָסן אין דער אַלגעמיינער פּאַרטיזאַנען־באַוועגונג אין ווייסרוסלאַנד.

אין פרילינג 1943 איז נאָך באָברויסק געווען „אַ וויכטיקער מיליטערישער אָנהאַלט־פּונקט פון דעם שונא. דאָ האָט מען פון דאָס ניי צוזאַמענגעשטעלט און אָרגאַניזירט די אַרמייען, וואָס זענען געשיקט געוואָרן צום פראָנט און אויך איינהייטן פון די פאַררעטערס צום קאַמף מיט די פּאַרטיזאַנער. אין פאַרשיידענע ערטער האָט מען אָרגאַניזירט קורסן צוצוגרייטן שפּיאָנען און סאַבאָטאַזשניקעס, כדי אַריינצופירן זיי אין סאָוויעטישן הינטערלאַנד. דאָ האָט מען אָרגאַניזירט די שטראָף־עקספּעדיציעס קעגן די פּאַרטיזאַנער".

אין פאַרלויף פון יאָר 1943, מיטן דערנענטערן זיך פון דער רויטער אַרמיי צו ווייסרוסלאַנד, האָבן די נאַציס געמאַכט גרויסע אָנשטרענגונגען אָקעגנצושטעלן זיך דעם אָנגריף אויף דער דניעפּער־ליניע, און באָברויסק איז געוואָרן אַ רינג אין דער קייט פון מיליטערישע באַזעס, וואָס האָבן געשאַפן דעם „ווייסרוסישן בריקן־קאָפּ". אין דער צייט ווען די רויטע אַרמיי האָט אָנגעגריפן דעם דאָזיקן פּונקט פון דרויסן, האָבן די פּאַרטיזאַנער פאַרשאַרפט זייערע אָנגריפן פון אינעווייניק, אָרגאַניזירנדיק די „אַטאַקעס אויף די באַן־שינעס", וואָס האָט פּאַראַליזירט די דייטשע קאָמוניקאַציע־וועגן. אין אָט די אַטאַקעס אויף די באַן־שינעס האָט די באָברויסקער בריגאַדע דערפילט אַ גאָר וויכטיקע אויפגאַבע, באַשעדיקנדיק שטאַרק די לעבנסוויכטיקע באַן־ליניעס, וואָס זענען אַדורכגעגאַנגען באָברויסק. די געשיכטע פון דער פּאַרטיזאַנישער באַוועגונג אין באָברויסקער ראַיאָן ווערט דערציילט פון דעם פּאַרטיזאַנען־פירער, העלד פון סאָוויעטן־פאַרבאַנד, וויקטאָר ליוואָנצאָוו, אין זיין בוך „דאָס לאַנד פון די פּאַרטיזאַנער".

סוף 1943 האָבן די צעטומלטע נאַציס אָנגעהויבן טראַכטן וועגן אויסבאַהאַלטן זייערע פאַרברעכנס. די קערפּערס פון די דערהרגעטע יידן, וואָס זענען געווען באַגראָבן אין די גריבער נאָענט צו די דערפער קאַמינקאַ, יעלאָוויקי און אויך לעבן יידישן בית־עלמין אין באָברויסק גופא, האָט מען אַרויסגענומען פון די קברים, איינגעלייגט קופּעסווייז און פאַרברענט. די דאָזיקע אַרבעט האָט מען געצוואונגען צו טאָן סאָוויעטישע געפאַנגענע, וואָס זענען דערשאָסן געוואָרן נאָך דעם ווי זיי האָבן פאַרענדיקט זייער אַרבעט. „און ווייל עס איז געווען ווייניק צייט צו פאַרענדיקן די דאָזיקע אַרבעט, האָבן די נאַציס געפּרוּווט פאַרווישן די שפּורן פון די מאַסן־קברים. זיי האָבן פאַראַקערט דעם באָדן און פאַרזייט ווייץ וכדומה".

10. די רויטע אַרמיי נעמט איין באָברויסק

אין פרילינג 1944 איז געקומען די ריי פאַר דער באַפרייונג פון באָברויסק פונעם נאַצישן יאָך. אין באָברויסקער ראַיאָן האָבן דעמאָלט געלאַגערט 12 בריגאַדעס פון דער דייטשער אינפאַנטעריע, אַ טאַנקן־בריגאַדע און אַ סך הילף־אָפּטיילונגען — זיי אַלע האָבן געבילדעט די פאַרטיידיקונג־ליניע, וואָס איז געגאַנגען לענג־אויס די טייכן דרוט און דניעפּר (פון ראָגאַטשאָוו ביז זשלאָבין) און פון דאַנען זיך אַ קער געטאָן מערב־צו, דורכגעשניטן די בערעזינאַ דרום־זייט פון פּאַריטש און דערגאַנגען ביזן פּריפּעט. די דאָזיקע פאַרטיידיקונג־ליניע איז באַשטאַנען פון 5—6 ליניעס טראַנשייען, באַהעפטע דורך אַ סך קאַנאַלן, וואָס האָבן געדעקט אַ פּאַס אין דער לענג פון 6—8 קילאָמעטער. צוימען פון שטעכלדראָט, מינען־פעלדער און מכשולים קעגן טאַנקען האָבן פאַרטיידיקט די ליניע, וואָס האָט זיך געצויגן פאַר די טראַנשייען. די שטאָט באָברויסק גופא איז באַזונדער שטאַרק באַפעסטיקט געוואָרן: צוויי פאַרטיידיקונג־ליניעס האָבן אַרומגערינגלט די שטאָט, אַלע געמויערטע הייזער און קעלערס זענען פאַרוואַנדלט געוואָרן אין פייער־פּונקטן, אין די גאַסן האָט מען אויפגעשטעלט באַריקאַדעס.

דעם 24סטן יוני 1944 האָבן די סאָוויעטישע כוחות אָנגעהויבן זייער אָנגריף מיט אַ שווערער באָמבאַרדירונג און דעם זעלביקן טאָג האָבן זיי דורכגעבראָכן די פיינטלעכע ליניעס דרום־זייט פון פּאַריטש. צוויי טעג נאָך דעם האָבן זיי איינגענומען הלוסק און ס׳איז איבערגעשניטן געוואָרן דער פּאַראַלעלער שאָסיי פון באָברויסק צו סלוצק. צו מאָרגנס (27.6) איז געפאַלן די סטאַציע מיראַדינאַ און די אייזנבאַן־ליניע פון באָברויסק צו אָסיפּאָוויטש איז איבערגעריסן געוואָרן. אין דער זעלבער צייט איז אויך בלאָקירט געוואָרן דער שאָסיי, וואָס פירט פון מאָהילעוו צו באָברויסק און די שטאָט איז פון אַלע זייטן אַרומגערינגלט געוואָרן דורך דער רויטער אַרמיי.

אין דער צייט, ווען די עיקרדיקע כוחות פון דער רויטער אַרמיי האָבן מאַרשירט צו מינסק און סלוצק, זענען געבליבן עטלעכע בריגאַדעס צו פאַרענדיקן דאָס איינעמען באָברויסק. אַ שטאַרקער אָנגריף פון דער אינפאַנטעריע, באַגלייט פון טאַנקען און געשטיצט דורך עראָפּלאַנען און טייך־שיפן האָט איבערגעשניטן דעם דייטשן בריקן־קאָפּ אויף צווייען, דער פרווו פון די דייטשן דורכצורייסן זיך דורכן באַלאַגערונג־רינג אין דער ריכטונג פון צפון־מערב — איז דורכגעפאַלן. נאָך אַ מעכטיקן אָנגריף פון עראָפּלאַנען, וואָס נאָך אים איז געקומען אַ שנעלער פאָרויסמאַרש פון דער אינפאַנטעריע, זענען פולשטענדיק ליקווידירט געוואָרן דעם 28סטן יוני די נאַצישע כוחות מזרח־זייט פון דער בערעזינאַ. 10000 פון זיי זענען פאַרטיליקט געוואָרן און 6000 זענען אַריינגעפאַלן אין געפאַנגענשאַפט. אין שטאָט גופא האָבן 10000 דייטשן זיך פאַרטיידיקט. דעם 29סטן יוני אין דער פרי האָט אַ גרויסער טייל פון דעם דייטשישן מיליטער (אַכט טויזנט מאַן, בערך) זיך דורכגעשלאָגן אַ וועג צו שטשעדרין, אָבער דאָ האָט מען זיי ווידער אָנגעגריפן און ליקווידירט (במשך פון צוויי טעג), און די שטאָט איז באַפרייט געוואָרן דעם זעלבן טאָג. צו מאָרגנס איז געפאַלן סלוצק און דריי טעג נאָך דעם איז די זיגערישע רויטע אַרמיי אַריין אין מינסק.

צווישן די געפאַנגענע איז געווען דער הערשט פון די רוצחים, דער מיליטעריש־נאַצישער קאָמענדאַנט פון באָברויסק, דער גענעראַל מיט דעם סימבאָלישן נאָמען — האָמאַן.

די „באָברויסקער אָפּעראַציע” פאַרנעמט אַ בכבודיקן אָרט אין דער געשיכטע פון דער סאָוויעטישער באַפרייונג־מלחמה. די אָפּטיילונגען, וואָס האָבן זיך אויסגעצייכנט בעתן אַרומרינגלען די דייטשע אַרמיי, פאַרטיליקן זי און פאַרכאַפּן דעם באַן־קנופּ און די שטאָט באָברויסק זענען — לויט סטאַלינס באַפעל — באַשאָנקען געוואָרן מיטן ערן־טיטל „באָברויסקער”.

11. דער אָנטייל פון יידן אין דער אונטערגרונט און אין דער פּאַרטיזאַנער־באַוועגונג

מיר האָבן מאָגערע ידיעות וועגן דעם אָנטייל פון יידן אין דער אונטערגרונט־ און פּאַרטיזאַנישער־באַוועגונג אין באָברויסקער ראַיאָן. ניט שווער צו פאַרשטיין די סיבות דערפון. אין אָנהייב נאָוועמבער, בעת די אַנטי־נאַצישע אונטערגרונט־באַוועגונג איז נאָך געווען אין וויקעלעך, איז שוין דער גרעסטער טייל יידן פון באָברויסק אומגעבראַכט געוואָרן. „עטלעכע טעג פאַר דעם מאַסן־מאָרד — דערציילט אין זיין עדות־זאָגן דער באָברויסקער פּאַרטיזאַן ב. פייגין — האָט אַ קליינע גרופּע באָברויסקער יידן פאַרלאָזן די שטאָט און אַוועק אין די וועלדער אָנצושליסן זיך אין די

פאַרטיזאַנישע אײנהײטן, אָבער װוּ די פאַרטיזאַנער געפינען זיך האָט קײנער ניט געװוּסט, װײל ביז פרילינג 1942 איז זײער צאָל געװען אומבאַדײטיק. זײ זענען ניט געװען אַקטיװ און ס'איז אוממעגלעך געװען צו דערװיסן זיך אין װעלכע װעלדער זײ באַהאַלטן זיך. די מענטשן האָבן זיך אַרומגעדרײט אין די װעלדער אַ סך צײט הונגעריקע און אױסגעמאַטערטע, נאָר אײנציקע האָבן דערגרײכט זײער ציל און זיך פאַראײניקט מיט די פאַרטיזאַנער".

אין דער צײט װען אין מינסקער געטאָ האָבן געלעבט צענדליקער טױזנטער ײדן ביז מאַי 1942, און אַ סך טױזנטער זענען נאָך געװען אין דעם מינסקער אַרבעט־לאַגער ביז מען האָט זײ ענדגילטיק פאַרלענדט אין אָקטאָבער 1943 — זענען שױן קײן המונים ײדן אין באָברױסק און אומגעגנט ניט געװען. ניט קײן װוּנדער, בכן, װאָס אין מינסקער קרײז האָבן הונדערטער און טױזנטער ײדן גענומען אַן אַקטיװן אָנטײל אין דער אונטערגרונט און אין דער פאַרטיזאַנער־באַװעגונג. אין באָברױסק האָבן זיך ײדן באַטײליקט אין דער פאַרטיזאַנער־באַװעגונג װי יחידים, און נאָך װײניקער אין דעם שטאָטישן אונטערגרונט, און דאָס איז פאַרשטענדלעך: אין דער צײט װען לגבי די װײסרוסן האָבן די נאַציס זיך באַנוגנט מיט פאַרשקלאַפן און דערנידעריקן זײ, און כל־זמן זײ האָבן ניט באַװיזן קײן צײכן פון אָפענעם װידערשטאַנד, האָט מען זײ געלאָזט לעבן, איז דאָך דאָס עצם אַנטפלעקן אין עמעצן, אַז ער איז אַ ײד, גענוג געװען צו פאַרמשפּטן אים צום טױט.

אױך אין די װעלדער, צװישן די פאַרטיזאַנער, איז געזינטער געװען פאַר אַ ײד ניט צו באַטאָנען זײן נאַציאָנאַלן אָפּשטאַם, װײל די אַנטיסעמיטישע פּראָפּאַגאַנדע איז אַרײנגעדרונגען אױך אין די קרײזן, װאָס זענען געװען קעגן דעם נאַצישן רעזשים, און מען קען אָננעמען, אַז אײנצלנע ײדישע קעמפערס, װאָס האָבן זיך געפונען אין די װעלדער, האָבן זיך געסטאַרעט אױסצומישן מיט די קריסטלעכע פאַרטיזאַנער און פאַרביטן זײערע ײדישע נעמען אױף רוסישע.

צװישן די ײדישע פאַרטיזאַנער אין באָברױסקער קרײז, װאָס זײערע נעמען זענען דערגאַנגען צו אונדז, דאַרף מען דערמאָנען כאַשע בערקאָװיטש — אַ פרױ פון העכער זעכציק יאָר, װאָס איז אַנטלאָפן פון באָברױסק נאָך דעם װי איר מאַן און זון זענען אין אױגוסט 1941 אַװעקגענומען געװאָרן פון שטוב און זענען ניט צוריקגעקומען. זי האָט זיך אָנגעשלאָסן אין אַ פאַרטיזאַנער־גרופּע, האָט געקאָכט פאַר זײ, געװאַשן זײערע װעש, האָט זיך מטפּל געװען מיט די פאַרװוּנדעטע און איז געגאַנגען איבער די דערפער, פאַרשטעלט פאַר אַ װײסרוסישע פרױ, געבראַכט װיכטיקע ידיעות װעגן די באַװעגונגען פון די דײטשן אין דער סביבה און אַרױסגעקראָגן רפואות און באַנדאַזשן פאַר אירע חברים. אין דער באַשטעטיקונג, װאָס זי האָט באַקומען פון 257סטן אָפּטײל פון דער 8טער בריגאַדע, פון ראָגאַטשאָװ, איז אָפּגעמערקט, אַז: „די בירגערין כאַשע בערקאָװיטש איז ניט אײן מאָל געגאַנגען אין אױספּירונג אין טיכיניטשי און זליטשי, און האָט געבראַכט זײער װיכטיקע ידיעות. װען די דײטשן האָבן בלאָקירט די װעלדער, פלעגט זי אונדז ברענגען שפּײז און געװער".

מיר געפינען אױך צװישן די פאַרטיזאַנער אין װײסרוסלאַנד װיקטאָר איזראַילעװיטש מיקאָרסקי, װאָס האָט זיך באַטײליקט אין דער פאַרטיזאַנער־באַװעגונג אין באָברױסקער ראַיאָן פון 1941. ער איז געװען קאָמאַנדיר פון דער דיװערסאַנטן־אײנהײט בײ דער באָברױסקער פאַרטיזאַנער־בריגאַדע, האָט באַקומען דעם ערן־צײכן פון ערשטער מדרגה פון דער „מלחמה פאַרן פאָטערלאַנד" און פיר אַנדערע מעדאַלן. פון זײנע זכרונות, װאָס אַ טײל פון זײ האָבן מיר געבראַכט אין דעם דאָזיקן בוך, איז שװער צו װיסן, צי איז ער געװען אַ ײד אָדער ניט, און נאָר דער נאָמען פון זײן פאָטער: איזראַיל — ישראל — װײזט אָן, אַז ער איז געװען אַ זון פון אַ ײדישער משפחה.

אין אײנעם פון זײנע שירים שרײבט אַ ײדישער קעמפער, אַ באָברױסקער תושב, פּיניע פלאָטקין:

דאָס איז געװען אין פערציק צװײטן, אַ גאַנצן טאָג
האָט דער פײנט זיך געריסן אין אונדזער זײט,
האָט אײנער פון אונדז דעם זאַמפּאָליט געזאָגט:
כ'װיל װערן אַ קאָמוניסט אין דער שװערער צײט.

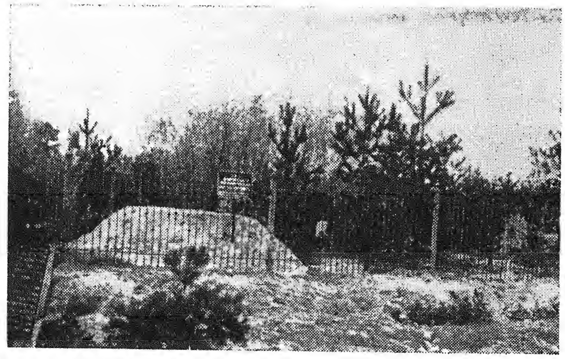
מע האָט אים אַ פערטל פּאַפּיר דערלאַנגט,
אַ שטיקל בלײער האָט ער אַלײן געהאַט,
די קורצע מעלדונג איז פאַרטיק, און באַלד
זענען מיר אַלע אַװעק אין שלאַכט.

אַרום איז געװען פײער און פלאַם,
נאָר װײט האָט געהילכט דעם חברס שטים,
ער איז געגאַנגען דער ערשטער, און דאַן
האָט קײנער ניט געװאָלט אָפּשטײן פון אים.

ער איז געפאַלן אױף דער זוניקער ערד,
ניט װײט פון האַלב־פאַרברענטן דאָרף,

און די, וועמען לעבן געווען איז באַשערט,
האָבן פאָרויס זיך געגעבן אַ וואָרף.

דער פיינד איז אַוועק פונעם דאָזיקן אָרט —
סאָלדאַטן געלאָזט און פיל געווער.
דאָס איז געשען אין פערציק צווייטן יאָר,
ווען אונדז איז געווען נאָך זייער שווער.

קבר האחים של יהודי בוברויסק בכפר קאַמינקה
מאַסן קבר פון באָברויסקער יידן אין דאָרף קאַמיענקאַ

12. יידן אין באָברויסק נאָך דער צווייטער וועלט־מלחמה

אַ האַלבער יובל איז פאַרביי זינט דעם טאָג, ווען מען האָט אומגעבראַכט די יידן פון באָברויסק. זייער ווינציק ווייסן מיר וועגן דעם מצב און גורל פון באָברויסקער יידן היינט צו טאָג. ווייזט אויס, יידן האָבן אָנגעהויבן זיך אומקערן אין זייער שטאָט באַלד ווי זי האָט זיך באַפרייט פון די נאַציס. אין אַ ידיעה, וואָס האָט זיך באַוויזן אין דער פרעסע אָנהייב 1946, ווערט דערציילט, אַז אין באָברויסק זענען שוין דאָ 6500 יידן. אין אַ בריוו, פאַרעפנטלעכט אין „איינע־קייט" אין דער זעלבער צייט, מיט דער אונטערשריפט אייזיק קאַהאַן, ווערט געשילדערט די רעסטאַווירונג פון באָברויסק נאָך דער מלחמה, דער אָפּבוי פון פאַבריקן, פּראָדוציר־קאָאָפּעראַטיוון וכד'. לויט דעם בריוו־שרייבער זענען שוין דאַן געווען אין שטאָט 18000 יידן. אין דער שפּיץ פון פיל פּראָדוציר־קאָאָפּעראַטיוון זענען געשטאַנען יידן, אויך די הויפּט־אינזשי־ניערן פון דער פלאַניר־אָפּטיילונג זענען געווען די יידן שוסטער און זיין געהילף מייזלס.

לויט דער פאָלקס־ציילונג פון יאַנואַר 1959 האָבן זיך געפונען אין גאַנץ ווייסרוסלאַנד 150000 יידן (אַקעגן 407000 אין יאָר 1926). אין מאָהילעווער גו־בערניע, וואָס לויט דער נייער אַדמיניסטראַטיווער חלוקה געהערט צו איר באָברויסק, זענען געווען 28438 יידן (נאָר 7634 פון זיי האָבן אָנגעגעבן יידיש ווי זייער רייד־שפּראַך).

מען קען אָננעמען, אַז ניט ווייניקער פון 15000 יידן זענען דאָ צווישן די 98000 באָברויסקער תושבים (היינט צו טאָג ציילט די באַפעלקערונג פון דער שטאָט 100000 נפשות). אַנדערע שאַצן די צאָל יידן אין שטאָט ביז 30000 נפשות.

ווייזט אויס, אַז אין שטאָט איז דאָך פאַרבליבן אַ הייפל פרומע יידן. אָנדענק־טאָוולען אין יידיש און העברעיש זענען אויפגעשטעלט אויף די קברים פון די הרוגים אין אונדזער גרויסן חורבן. אין אַ בריוו, וואָס איז דערגאַנגען צו אונדז פון באָברויסק, ווערט איבער־געגעבן, אַז אין יאָרטאָג פון דער מאוימדיקער הריגה, י"ז חשון, „צינדט מען אָן ליכט אין די מנינים און מ'איז מזכיר נשמות". אין 1959 איז באָברויסק געווען צווישן די שטעט, וואָס מ'האָט דאָרט פאַרבאָטן צו באַקן מצות אויף פּסח. מ'שרייבט אויך אין בריוו וועגן הערן די זענדונגען פון „קול ישראל" וכדומה. ביז היינטיקן טאָג איז נאָך באָברויסק ניט איינגעשלאָסן אין דער רשימה פון די שטעט, וואָס ס'איז דערלויבט טוריסטן און געסט פון אויסלאַנד צו באַזוכן זיי.

קורץ און בינדיק: טויזנטער יידן לעבן נאָך אין באָברויסק אין דעם פינפטן צענדליק פון סאָוויעטישן רעזשים. אָבער, ווי ביי אַלע יידן אין סאָוויעטן־פאַרבאַנד, איז אויך ביי זיי צוגענומען געוואָרן דאָס רעכט אויסצוהאַלטן וועלכע ס'איז רעליגיעזע אָדער נאַציאָנאַלע אינסטיטוציעס. זייער צוקונפט און די צו־קונפט פון זייערע קינדער איז געבונדן מיטן אַלגע־מיינעם גורל פון די יידן אין ראַטנפאַרבאַנד.

לאָמיר זיי געדענקען, לאָמיר זיי דערמאָנען און לאָמיר האָפן, אַז אויך זיי וועלן דערלעבן טעג פון אויפלעב און גאולה.

(איבערגעזעצט: א. ל. פינעס)

שער ראשון

זכרונות נושנים

ערשטער שער

זכרונות פון אמאל

הרב ברוך אפשטיין

אגדת המבצר*

במאה העברה למספר המדינה, במלכות הקיסר ניקולאי הראשון, החלו לבנות על־יד עיר בוברויסק, עיר מגוריו של אבי־זקני ומשפחתו, מבצר גדול, אדיר וחזק, ממדרגה ראשונה ומתכנית היותר נאדר ונהדר; ועליו מצודות ומסגורות, סלעי מגור וחומות בצורות, צריחים, מצפות, מגדלים, בקעים, גבעות ותלי־תלים, וכולם כאחד גדולים וכבירים, עצומים ואדירים — — והכל ביד רחבה ובמידה רוחה כיד המלך, לא עצמה ממנו כל הוצאה, ולא שגבה ממנו כל עבודה. ידים של כמה אלפים עשו במלאכה ובעניניה, אמנים וחכמי־חרשים לרוב מאד ומפקחים ומשגיחים לאין מספר.

ותהי התכונה רבה מאד גם בעיר פנימה ובסבי־בותיה, כי לרגל החומר הרב שהיתה דורשת עלילה כבירה זאת — — ולמרבית השרים והפקידים, החרשים והאומנים, הפועלים בהמון רב מאד, אשר קבעו דירתם בתוך העיר, בבתי התושבים, לרגל כל אלה מצאו להם לחמם לשובע וגם להותיר לכל התושבים, זה בכה וזה בכה. והיתה למלה בפי התושבים, כי למען תקח העיר בוברויסק חלק בהבטחת התורה „כי לא יחדל אביון מקרב הארץ" עליה לדרוש למספר אביונים מערים אחרות שיתישבו בתוכה, כי היא מִשֶׁלָה אין לה ממין זה כלל.

ועוד היום מסורה מדור לדור, אבות לבנים יספרו מרוח החיים השאננים וההומים, עמוסים וטעונים משא נחת ורצון, עונג, נעימות, שמחת לב ומשוש נפש, נלוים אל שפע פרנסה וברכת ד' ביד רחבה, אשר כנחל שוטף פרצו בהמון לתוך עיר בוברויסק; והיא כפורחת עלתה נצה, ותיף ביפיה ותשגשג בהדרה, ומיום ליום גדלה ותרבה ותעל במעלה, בעושר ובגדולה, ומברכותיה נתברכו גם אחיותיה־שכנותיה, העיירות אשר סביבותיה.

* ב. אֶפשטיין, מקור ברוך, וילנה 1928, עמ' 907—908.

יוסף אייזנשטדט

בניית המצודה*

כשבנו את המצודה בבוברויסק היו ילדי היהודים מתאספים המונים סמוך למקום ומסתכלים מתוך סקר־נות במעשי הבניה. הקיסר היה משגיח מזמן לזמן על עבודת הבנין והיו הילדים נדחקים למקום עמידתו והיה סבא יצחק קורא לילדים ומזהיר אותם במלים: „קינדער, קריכט ניט אין פייער" („ילדים, אל תיכנסו לתוך האש").

* יוסף אייזנשטדט, „מן הקבלות המשפחתיות" (ש. אייזנשטדט, „החלוץ במערכה, לזכר האב והמורה", ת"א 1965, עמ' 255). משפחת אייזנשטדט עברה בשנת הששים למאה הי"ט מבוברויסק לבריסק־דליטא.

יהודה הלוי אפשטיין

דרך תורה*

בווילנא ובסביבותיה כבר אחזו סדר הלימוד של רבינו אליהו הגאון החסיד זלה"ה, ואחר־כך ערך ותיקן מרן הרב חיים את הלימוד הישר הזה בישיבתו בוואַ־לאזין. לא כן בערינו, אשר היינו רחוקים משם, הלכו עוד הלומדים חושך ולא אור. ולא למדתי גם אני רק בלימוד ובסדר העקום והמקולקל, עד אשר בא אלינו שאר בשרי הרב המובהק מו"ה יוסף גרייאווער מסלוצק זצלה"ה, שהוא כבר טעם וקלט שם את הלימוד הישר

* י. עפשטיין, מן ההקדמה לספר „מנחת יהודה", ורשה 1877, עמ' 4.

והאיר את עיני עד אשר עולם חדש ראיתי לפני, בלמדי מסכת ברכות עם פירוש רש״י ותוספות והרא״ש, והייתי יכול ללמוד השולחן ערוך, אורח חיים עם פירושי המ״א והט״ז וביאורי הגר״א ז״ל, והבנת דעת כל אחד ואחד מהפוסקים ז״ל ומדוע זה פוסק כך וזה כך, כל אחד ואחד לפי שיטתו בגמרא.

והאחרון הגדיל הלא הוא הרב החריף מו״ה טעביל זצלה״ה, אשר היה אז רק כבן כ״ד שנה, ונתפרסם אח״כ לגאון בישראל, והוא היה חד מתלמידי קמאי הגדולים אשר בישיבת מרן הגאון ר׳ חיים זצלה״ה בוואלאזין, ולקחו מר אבא למורה לפני בשנת תקע״ז (1817), ואם כי היה הרב הנ״ל לא הרבה גדול בשנים ממני בכל זאת הכרתי מעלתו הגדולה וסרתי למשמעתו, ולימודו היה ברור בהעמקה גדולה, ולמדנו יחד כמה מסכתות לפי דרכו, אחר־כך הסכמנו ללמוד יחד את הש״ס כסדר למַגרס והדר ליסבר, בכדי להגדיל את בקיאותנו. והיה הרב ר׳ טעביל בביתנו שנה וחצי ולמדנו יחד עד אשר נתפרסם שמו ונתקבל לרב בעיר שטופיץ.

ואני הייתי אחר כך לאיש סוחר כמה שנים ובכל זאת לא נתרוקן לבבי לגמרי מגירסתי, ואחר־כך טולטלתי טלטלה גבר לק״ק בריסק דליטא בשנת תקצ״ג (1833) והצלחתי עמדה לי שם בעזרת השם כמה שנים בעסקי הפאדראטין (הקבלנות)...

אליקום צונזער

מיין אייגן לעבן*

א
אַ מלמד אין אַ דאָרף לעבן באַברויסק

ראש חודש אלול (תרי״ד) בין איך נאָך לאַנגן וואַנדערן אָנגעקומען אין דער שטאָט באַברויסק, מינסקער גובערניע. ווי עס איז געווען צו דערוואַרטן, האָב איך דאָרטן ניט געפונען קיין שמוקלער, ביי וועלכן איך זאָל קענען אַרבעטן און פאַרדינען מיין ברויט. עטלעכע טעג בין איך אַרומגעגאַנגען אין די באַברויסקער גאַסן און האָב געזוכט „דעם נעכטיקן טאָג״. ענדלעך האָב איך דעם „נעכטיקן טאָג״ געפונען אין דער געשטאַלט פון דעם חזן יואל איהומענער (אַ חזן מפורסם אין יענער צייט!), וואָס פלעגט אַלע יאָר קומען דאַווענען „מוספים״ אין באַברויסק. „אויב ניט קיין אַרבעט ביי אַ שמוקלער, פאַר וואָס ניט עפעס וואָס פאַרדינען ביי אַ חזן?״ — האָב איך זיך געטראַכט און בין אַוועקגעגאַנגען צו יואל איהומענער. ער האָט מיך פאַרהערט און האָט געפונען, אַז איך האָב אַ פיינע שטימע און אַ גוטן „געהער״, דאָס הייסט: אַ חוש־השמיעה. ער האָט מיך צוגענומען פאַר אַ משורר פאַר דעם פרייז פון צוויי רובל (הערט אַ גליק!) איבער אַלע ימים־טובים. קעסט האָט ער מיר פאַרזאָרגט ביי דעם גבאי פון שול מיט דער דערלויבעניש די גאַנצע צייט צו שלאָפן אין שול אויפן באַנק.

די ימים־טובים האָבן זיך געענדיקט, דער חזן האָט מיר באַצאָלט די צוויי רובל און האָט מיך געהייסן גיין. וווהין? — דאָס האָבן מיר ביידע ניט געוווּסט! און פאַרקערט, וואָס איז מיר געווען דער חילוק וווהין? די וועלט איז גענוג גרויס, און יידן זענען דאָ, אָן אַן עין־הרע, אַ סך, וואָס מאַכט מיר אויס, וווהין איך וועל גיין!...

עס איז שוין אָבער זייער קאַלט געווען נאָך די ימים־טובים און איך האָב אויף מיין לייב נאָר געהאַט מיין דינעם זומערדיקן בגד. און ווייל איך האָב פּאַרמאָגט „אַ קאַפּיטאַל״ מיט געלט (די צוויי רובל פון יואל איהומענער), האָב איך מיר געקויפט אויפן מאַרק אַ „פוטער״. מענטשן מיט שוואַכע נערוון קענען חלילה חלשן פאַר שרעק פון דעם וואָרט „פוטער״, דעריבער אייל איך זיך זיי צו באַרויִקן מיט דער דערקלערונג, אַז אין יענער צייט האָט אַ פוטער געהייסן „פוטער״, נאָר דערפאַר, ווייל דער בגד האָט נאָר געהאַט אַ פוטערנעם קאָלנער: די איבעריקע חלקים פון דעם אַזוי גערופענעם „פוטער״ האָבן אַ האָר אין זייערע אויגן ניט געזען. עס זענען דעמאָלט געווען „פוטערס״, וואָס האָבן אַפילו אַ פוטערנעם

* א. צונזער, אַלע ווערק ניו־יאָרק 1920, דריטער באַנד, ז. 20—31.

קאַלנער אויך ניט געהאַט. נאָר אַ „לעתיד לבוא־קאַלנער", דאָס הייסט: אַ קאַלנער, וואָס האָט געהאַט די האָפענונג, אַז ער וועט, בעזרת השם, ווען עס איז באַדעקט ווערן מיט אַ שטיקל קאַץ אָדער פוקס.

אין עטלעכע טעג אַרום, ווען איך האָב שוין אַרומגעשטאָלצירט אין די באָברויסקער גאַסן אין מיין „פוטער", האָב איך זיך צוזאַמענגעטראָפן מיט אַ ישובניק, וואָס האָט געוווינט אין אַ דאָרף פינף וויאָרסט פון שטאָט. ער האָט געזוכט אַ מלמד פאַר זיינע קינדער. איך האָב זיך אים אָנגעבאָטן אָנצונעמען די „שטעלע" און בין מיט אים באַלד איינִיק געוואָרן. מיינע שכירות זענען געווען: 25 רובל פאַר דעם גאַנצן זמן (זעקס חדשים), מיט דעם רעכט צו שלאָפן אויף דעם וואַרעמען אויוון.

עס איז אַ כלל אין דער וועלט, אַז דער ייד עסט, כדי ער זאָל קענען לעבן; ביי דעם קריסט איז דער כלל פאַרקערט: ער לעבט, כדי ער זאָל קענען עסן. מיין נייער בעל־הבית האָט זיך אויסגעזוכט נאָך אַ נייעם כלל: ניט עסן און ניט לעבן, ניט לעבן און ניט עסן. אָט אַזוי זיך „אָפּשטופּן" די ביסל יאָרן! און צום „אָפּשטופּן" איז שוין גענוג אַ שטיקל ברויט, געבאַקן פון מעל, וואָס איז געמאַכט פון האָבער און גערשטן, מיט אַ טעלערל קרופּניק (גרויפּן), אין וועלכן מען פלעגט אַריינגיסן עטלעכע טראָפּנס אייל, כדי פעט צו מאַכן די צרות... די גאַנצע וואָך פלעגט קיין פלייש אין הויז ניט אַריינקומען און מען פלעגט די וואָכעדיקע טעג „אָפּשטופּן" מיט דעם לחם הקלוקל און מיט דעם דינעם קרופּניק, אין וועלכן אַפילו די יידישע „כאַפּערס" פון יענער צייט וואָלט שווער געווען צו כאַפּן אַ גרויפּ. נאָר צוליב דעם „ענג־שבת", פלעגט דער ישובניק ברענגען פון שטאָט אַ שעפּסענע קעפּל, און פון דעם דאָזיקן קעפּל פלעג איך מיך אויך „קוויקן" מיט אַ מאָגער ביינדל. דעם זעלבן אייל, מיט וועלכן מען האָט ווייך געמאַכט די יסורים פונעם עסן, האָט מען אויך פאַרווענדעט צו באַלייכטן דאָס הויז, און פאַר אַזאַ ליכט פלעג איך זיצן גאַנצע זעקס שעה אין טאָג און הייזעריק ווערן, שרייענדיק צו מיינע דריי „מופלגים", וואָס זענען אין לערנען ניט העכער געשטאַנען פון די קינדער פון די מוזשיקעס אין דאָרף. עס איז גאַנץ באַטירלעך, וואָס נאָך אַזאַ שווערער האָרעוואַניע, נאָך זעקס שטונדן „אַקערן" און „בראָנעווען" מיט דריי „אָקסן", פלעגט מיר דער קרופּניק שמעקן ווי מאַרצעפּאַנעס און איך פלעג אים כאַפּן, ווי דעם צנצנת־המן...

בינו־לבינו זענען אויף מיר מיינע קליידער צעריסן געוואָרן, און ווייל עס זענען דעמאָלט געשטאַנען 25־גראַדיקע פרעסט, בין איך שיער נישט קראַנק געוואָרן פון קעלט. כדי זיך אַ ביסל בעסער צו באַקליידן, האָב איך ביי מיין בעל־הבית אָנגעהויבן צו מאָנען מיינע שכירות. עטלעכע מאָל האָט ער זיך פון מיר אַרויסגעדרייט מיט פּוסטע תירוצים. פּסח־צייט האָט ער מיר אָנגעזאָגט די בשורה, אַז ער וויל מיך האַלטן אַ צווייטן זמן. און דאַן וועט ער מיר שוין געבן געלט, וויפל איך וועל באַדאַרפן. ניט האָבנדיק קיין אַנדער ברירה, בין איך ביי אים געבליבן און בין די גאַנצע צייט אַרומגעגאַנגען נאַקעט און באָרוועס. חול המועד פּסח האָב איך אָנגעשריבן מיין ליד „דאָס אויג", אין וועלכן איך האָב געזונגען פון מיינע אייגענע צרות.

אויף שבועות האָט ער מיך אויך אָפּגעפּטרט מיט פוילע תירוצים, און נאָך שבועות, ווען איך האָב ביי אים אָנגעהויבן שטאַרק צו מאָנען מיין געלט, איז ער געפאַלן אויף אַ „קלוגע המצאה", ווי אַזוי פון מיר לויז צו ווערן. ער איז אַוועקגעפאָרן אין באָברויסק, איז געקומען צו באָברויסקער קהל און האָט דערקלערט, אַז אויב מען וועט אים גוט באַצאָלן, וועט ער זיי געבן אַ „נפש". מען האָט אים באַצאָלט 25 רובל און אים מיטגעגעבן אַ „כאַפּער" מיט צוויי קאָזאַקן, וואָס זאָלן מיך ברענגען צום „איזבאָרשטשיק".

ניט וויסנדיק וועלכע סכנה עס שוועבט איבער מיין קאָפּ, האָב איך מיר אויפגעזוכט מיין ווינקל און זיך געלייגט שלאָפן. פלוצלונג האָב איך דערפילט ווי אַ גראָבע האַנט לייגט זיך אַוועק אויף מיין יונגן קערפּער און טרייסלט מיך.

איך האָב זיך אויפגעכאַפּט, געעפנט די אויגן און דערזען פאַר זיך דריי פרעמדע מענטשן. איינער פון זיי האָט געהאַלטן אַ לאַמטערן און האָט מיר אַריינגעלויכטן אין די אויגן.

— „וואָס ווילט איר?" — האָב איך געפרעגט.

— „גאָרנישט, זונעלע!.. שטיי אויף!" — האָט מיר דער כאַפּער געענטפערט.

— „אויפשטיין? צו וואָס?"

— „דו וועסט מיט אונדז פאָרן אין שטאָט!"

— „נאַ, דו וועסט שוין זען! טו זיך אָן, בחורל, אָבער געשווינד!"

— „איך וויל נישט, איך וויל נישט פאָרן!״

אַ פייערדיקער פאַטש האָט מיך פאַרטומלט. מען האָט מיך איינגעוויקלט אין מיינע צעריסענע קליידער, אַריינגעוואָרפן אין אַ וואָגן און מען האָט מיך געבראַכט אין באָברויסק.

דאָרטן האָט מען מיך איינגעשלאָסן אין דער קאַזאַרמע...

ב
אין דער קאַזאַרמע

מיט דעם צוועק אויסצוראמען די „נעלמים״, דאָס הייסט: יענע יידן, וואָס זענען ניט פאַרשריבן געווען אין דער „סקאַזקע״, האָט צאַר ניקאָלאַי דער ערשטער אַרויסגעגעבן אַן „אוקאַז״ (באַפעל), וואָס האָט דערלויבט אָפּצוגעבן פאַר אַ סאָלדאַט יעדן יידישן נעלם. אַ נעלם האָט געהייסן דער, ווער עס האָט ניט געהאַט קיין פאַספּאָרט. און עס איז זעלבסטפאַרשטענדלעך, אַז די ניט־פאַרשריבענע אין דער „סקאַזקע״ האָבן קיינע פּאַספּאָרטן ניט געקאָנט באַקומען. דער אוקאַז האָט יעדן איינעם געגעבן דאָס רעכט צו כאַפּן אַ יונגן־מאַן, אָדער אַ ייִנגל, וואָס האָבן קיין פּאַספּאָרטן ניט געהאַט, און אָפּגעבן פאַר סאָלדאַטן פאַר זיין אייגענע אָדער פאַר אַן אַנדער פאַמיליע.

פאַר די קהלישע „מאַכערס״ פון יענער פינצטערער צייט, וואָס האָבן תמיד געזוכט פעט צו ווערן פון יידיש בלוט, האָט דער אוקאַז געעפנט אַ נייעם קוואַל פון פרנסה. יעדע יידישע קהלה האָט אַרויסגעשיקט אירע כאַפּערס אויף אַלע וועגן און טראַקטן, ווו זיי האָבן געלויערט אויף זייערע קרבנות. אין זייערע הענט זענען אַריינגעפאַלן אַלע אומגליקלעכע יידישע יונגע־לייט און קליינע בחורימלעך, וואָס האָבן ניט געהאַט קיין פּאַספּאָרטן. אַנדערע, וואָס האָבן געהאַט פּאַספּאָרטן, האָבן זיך אויך ניט געקענט אַרויסדרייען פון זייערע הענט. זיי פלעגן די פּאַספּאָרטן צערייסן און צונעמען אַלס „נעלמים״.

די געכאַפּטע פלעגט מען בינדן ווי שעפּסן, ברענגען אין שטאָט און איינשליסן אין דער קאַזאַרמע. דאָרט פלעגט מען זיי האַלטן וואָכן לאַנג, ביז דער „פּריאָם״ (רעקרוטירונג) פלעגט זיך עפענען. מיט די אומגליקלעכע האָט מען נישט שטאַרק מדקדק געווען. זענען זיי געווען שוואַכע, קראַנקע, אָדער זיי האָבן נאָך אַ מום געהאַט, איז אויך רעכט געווען. מען האָט זיי גענומען פאַר סאָלדאַטן, אָנגעטאָן די סאָלדאַטסקע שינעלן און מאַרש — דינען דעם קייסער! מען האָט די דאָזיקע „נפשות״ אָפּגעגעבן פאַר יענע פאַמיליעס, וואָס האָבן באַצאָלט אַ גוטן מקח, און די דעפּוטאַטן מיט דעם „איזבאָרשטשיק״ האָבן זיך צעטיילט דאָס געלט. אויך פּריוואַטע לייט האָבן פון דעם געמאַכט אַ געשעפט. זיי פלעגן כאַפּן קליינע קינדער און זיי פאַרקויפן צו די קהלישע מאַכערס. דער פּעריאָד איז ביי אונדז יידן באַקאַנט מיט דעם נאָמען: די צייט פון די „פּאָימאַנעס״, דאָס הייסט, די צייט פון כאַפּן. אין יענער פינצטערער צייט האָבן ביי אונדז טאָג־טעגלעך פאַסירט הונדערטער „מכירת יוספלעך״. די קלענערע רבנים פון די קליינע שטעטלעך האָבן צו דער רציחה געגעבן זייער הסכמה מיט דעם „פּשט״, אַז די קינדער פון זייערע אייגענע שטעטלעך, איז „מער מצוה״ צו פאַרהיטן, איידער פרעמדע קינדער פון פרעמדע שטעט. די גרעסטע רבנים האָבן אין דער שטיל פאַרגאָסן טרערן איבער די עפנטלעכע רציחות, אָבער זיי האָבן געמוזט שווייגן צוליב דריי טעמים: ערשטנס, — איז דאָס געווען אַ קייזערלעכער „אוקאַז״, צווייטנס, האָבן זיי מורא געהאַט פאַרן „איזבאָרשטשיק״ מיט די דעפּוטאַטן, וואָס האָבן זיי געקענט אָפּזאָגן פון רבנות, ווען זיי וואָלטן זיך אַנטקעגנגעשטעלט די בלוטיקע רציחות, און, דריטנס, האָבן זיי מורא געהאַט פאַר די מוסרים, וואָס האָבן זיי געקענט פאַרמסרן ביי דער נאַטשאַלסטווע, און דער רעזולטאַט פון אַזעלכע מסירות וואָלט תמיד געווען — סיביר. דאָס איז געווען אַ צייט, ווען מענטשן האָבן איינגעשלונגען מענטשן גאַנץ אָפן און מיט דער הסכמה פון דער רעגירונג.

און איינער פון אָט די אומגליקלעכע קרבנות בין איך אויך געווען, ווען איך בין אַלט געווען 14 יאָר.

איך בין געזעסן אין אַ קאַזאַרמע גאַנצע פינף וואָכן. קהל האָט געוואַרט אויף דעם „פּריאָם״. אויסזיכטן לויז צו ווערן, האָב איך ניט געהאַט. ווי אַזוי? מאין יבוא עזרי? מיט וואָס פאַר אַ נס? פאַר די אָרעמע שעפּסעלעך, וואָס ליגן געבונדן אין שעכטהויז, איז נישטאָ קיין האָפענונג צו בלייבן לעבן. צי זיי וועלן זיין טרפה, אָדער כשר, צו דער שחיטה מוזן זיי גיין, מיט מיר איז אויך געווען דאָס זעלביקע. צי מען וועט מיך אָפּגעבן על־פּי „זאַקאָן״ (געזעץ), אָדער קעגן „זאַקאָן״, אַ סאָלדאַט וועל איך שוין זיין אין יעדן פאַל. פיל יאָרן וועל איך דאַרפן דינען

אין די „קאַנטאָניסטן". מען וועט מיר אָוועקגעבן צו אַ מוזשיק אין אַ דאָרף פאַר טויזנטער מיילן ווייט אין סיביר. דאָרטן וועל איך מוזן פיטערן חזירים, האַקן האָלץ אין וואַלד. פלעכטן פאַרן מוזשיק לאַפּטשעס און פאַר יעדער קליינִיקייט געשלאָגן ווערן מיט גרויס אכזריות. וועל איך אַרויסגיין אַ גאַנצער פון דעם דאָזיקן חיבוט הקבר, וועט זיך ערשט פאַר מיר אָנפאַנגען דער ריכטיקער גיהנום מיט אַלע זיינע שרעקן: דער „דיאַדקאַ", די רוסישע קאַזאַרמע, די מושטרע, די מאַרשן מיט 30 פונט משא אויף די פלייצעס, די פייערדיקע שמיץ, די שרעקלעכע קלעפּ און נאָך טויזנט אַנדערע „תענוגים" פון דעם מין. מער פון אַלץ האָט מיך דעמאָלט געפייניקט דער געדאַנק, ווען איך פלעג זיך דערמאָנען מיין אומ־גליקלעכע מוטער, די עלנטע און וויסטע אלמנה. 21 פינצטערע יאָרן האָט זי אָפּגעלעבט מיט איר מאַן, און ווען אַ בייזער צופאַל האָט דעם שפייזער פון איר אָוועקגעריסן, זענען איר פאַרבליבן נאָר ליידן, ווייל פריידן האָט זי קיין מאָל ניט געהאַט. איר איינציקער טרייסט זענען געווען די צוויי יתומים, און ביידע האָט מען פון איר אָוועקגערויבט. חיה רעה כלתם! און ווער? ניט קיין ווילדע חיות אין וואַלד, נאָר אייגענע מענטשן. מענטשן מיט הערצער פון וועלף!..

מיט אַזעלכע געדאַנקען האָב איך זיך אַרומגע־טראָגן די גאַנצע צייט, וואָס איך בין געזעסן מי־ט נאָך אַנדערע יידישע קרבנות אין דער פינצטערער קאַזאַרמע. די דאָזיקע געדאַנקען האָבן אויפגעוועקט מיינע געפילן און איך האָב דעמאָלט, זיצנדיק אי־ן דער קאַזאַרמע, אָנגעשריבן מיין ליד: „די פאַימאַנצעס", וואָס האָט 108 פערזן. די טעמע צו דעם ליד האָב איך גענומען פון דעם נביא חגי.

חגי הנביא איז געקומען צו די כהנים און האָט זיי געפרעגט:

— „ווערט אַ מענטש אָדער אַ בגד אויך הייליק, ווען דער מענטש אָדער דער בגד רירט אָן דאָס הייליקע פלייש פון די קרבנות?"

— „ניין, ער ווערט ניט הייליק!" — האָבן די כהנים געענטפערט.

— „און ווערט אַ מענטש אָדער אַ בגד אומריין, ווען זיי באַרירן אָן אומריינע זאַך?" — האָט דער נביא ווייטער געפרעגט.

— „יאָ, געוויס ווערן זיי אומריין!" — האָבן די כהנים געענטפערט.

— „אַזוי איז דאָס גאַנצע פאָלק!" — האָט חגי מיט שמערץ אויסגערופן — „קיין גוטע, קיין ריינע, קיין הייליקע זאַך קלעפט זיך אָן זיי נישט אָן, נאָר די אומריינע זאַכן קלעפן זיך צו זיי צו. דאָס הייסט: לעבנדיק צווישן פרעמדע פעלקער, לערנט מען פון זיי ניט די גוטע מעשים, די פיינע זיטן, מען לערנט זיך פון זיי אויס נאָר די שלעכטע, די אומריינע!"

די גזירה פון די „פאַימאַנצעס" איז געווען אַ פראָ־בע פאַר אונדזערע יידן פון יענעם דור, אָבער זיי האָבן דעם נסיון זייער שלעכט אויסגעהאַלטן. מיט דעם וואָס זיי האָבן זייערע אייגענע ברידער געכאַפּט און פאַרקויפט אין שמד אַריין און צו אייביקע צרות, האָבן זיי אויפגעדעקט פאַר דער וועלט דעם אמתן כאַראַקטער פון זייערע מנהיגים.

דאָס איז אין קורצן דער אינהאַלט פון מיין ליד „די פאַימאַנצעס", אָדער — „געשטאַנען צום משפט און אַרויס שולדיק". ניט אין מיין אייגענעם בלוט האָב איך געטונקט מיין פעדער, ווען איך האָב דאָס ליד געשריבן, נאָר אין דעם בלוט פון אַלע מיינע אומגליקלעכע ברידער; ניט מיין שמערץ אַליין קלינגט דורך די פערזן, עס הערט זיך אין זיי דער פאַרצווייפלטער יאָמער־געשריי פון דעם גאַנצן כלל־ישראל.

און ווי טרויעריק, ווי האַרצרייסנד ס'איז געווען דאָס בילד פון דער קאַזאַרמע! אַכציק עלנטע, בלייכע, אויסגעדאַרטע, אויסגעהונגערטע, האַלב־נאַקעטע נפשות ליגן אויף דער ערד, אויף אַ הייפעלע שמוציקן שטרוי. דער גרעסטער טייל פון זיי זענען דורך אַ טיראַנישער האַנט אָוועקגעריסן געוואָרן פון זייערע מוטערס, און פאַרשטייען נאָך גאָר ניט דעם טיפן עלנט, וואָס דערוואַרט זיי אין דער צוקונפט. אויך דאָ, אין דער קאַזאַרמע, ניט וויסנדיק זייער פינצטערן גורל, לאַכן זיי, שטיפן זיי און שפילן זיך איינער מיט דעם אַנדערן. נאָר די עלטערע, קוקנדיק אויף זיי, פאַרגעסן זייערע אייגענע צרות און פאַרגיסן טייכן טרערן. צוויי מאָל אין טאָג עפענען זיך די אייזערנע טירן און עס קומען אַריין די מלאכי־חבלה פון די קהלישע „מאַכערס" און ברענגען עטלעכע לעבלעך ברויט און עטלעכע טעפּ זופּ, וואָס איז צו שמוציק אפילו פאַר הינט. וואָגט עמעצער עפעס וואָס צו פאַרלאַנגען און צו בעטן, ווערט ער אָנגענומען פאַר די האָר און צוריקגעשליידערט צום וואַנט מיט אַזאַ רציחה, אַז די יונגע ביינדעלעך טרייסלען זיך און קנאַקן.

— „איך וויל צו מיין מאַמען!" — צעוויינט זיך אַ קינד אויפן קול.

— „דו וועסט זי שוין זען אויף יענער־וועלט, האָב נאָר געדולד!" — ענטפערט אים דער יידישער אַנטיר־כוס און צעלאַכט זיך...

— „לאָזט מיך אַהיים! איך וויל צוריק אהיים!" — יאָמערט אַן אַנדער עופּהלע.

— „וואַרט נאָך עטלעכע טעג!" — ברומט דער מענטשלעכער טיגער — „דו וועסט שוין האָבן אַ גרויסע היים!.. זי ציט זיך פון באַברויסק, ביז אַרכאַנגעלסק!.."

עס ווערט נאַכט. אַלע לייגן זיך אויף דער ערד און לייענען קריאת־שמע. אַנדערע, די עלטערע, זאָגן תהילים אויסנווייניק, ביז זיי ווערן אַנטשלאָפן... אַ גאַנ־צע סטאַדע שעפסן, וואָס וואַרטן אויף דער שחיטה! זיי ליגן איינער אויף דעם אַנדערן, אויף דעם שמוציקן שטרוי — איין אומגליק, איין יאָמער און עלנט האָט די פרעמדע פאַראייניקט אין איין קערפּער. פון מינוט צו מינוט רייסט זיך אַרויס אַ שווערער זיפץ פון דער ברוסט פון אַן עלטערן. די יונגע שלאָפן גאַנץ רויק, און אַ גליקלעכער שמייכעלע שוועבט אום אויף זייערע בלייכע פּנימלעך. וואָס חלומט זיך זיי? געוויס, אַז זיי זיצן ביי זייער מוטער אויפן שויס און די צערט־לעכע מוטער קאַמט זיי און מאַכט לאָקן פון זייערע האָר!..

צווישן די 80 „פאַימאַנצעס", וואָס זענען מיט מיר געזעסן אין קאַזאַרמע, זענען געווען אייניקע מיט זייער גוטע שטימען צום זינגען. איך האָב צוזאַמענגעשטעלט אַ כאָר פון 10 „פאַימאַנצעס" און האָב מיט זיי איינ־געשטודירט מיין ליד „די פאַימאַנצעס". מיר פלעגן עס זינגען עטלעכע מאָל אין טאָג און קיין אויג פלעגט דערביי נישט בלייבן טרוקן און קיין האַרץ פלעגט ניט בלייבן אומגערירט, ווען די טרויעריקע מעלאָדיע, צוזאַמען מיט די ווערטער, פלעגן זיך צעגיסן איבער דער קאַזאַרמע. אפילו די מלאכי־חבלה מיט די שטיינערנע הערצער, מיט די אייזערנע נערוון, וואָס האָבן טאָג און נאַכט איבער אונדז געוואַכט. פלעגן אויך מיט אונדז מיטוויינען.

עס איז אַוועק דער תשעה־באב און עס איז גע־קומען די נאַכט, וואָס אויף מאָרגן האָט מען שוין געדאַרפט פירן צו דער שחיטה — צום „פריאָם".

ג

די באַפרייונג

אַז די ישועה איז אונדז פיל נענטער, ווי מיר האָבן גערעכנט, דאָס האָט קיינער פון אונדז ניט געוווּסט.

פּורים, תרט"ו (1855), דאָס הייסט אומגעפער מיט אַ האַלב יאָר פריער, איידער מען האָט מיך געכאַפּט און אַלס „פאַימאַניק" איינגעשלאָסן אין דער באַברויסקער קאַזאַרמע, איז קייזער ניקאָלאַי דער ערשטער פּלוצלונג געשטאָרבן. אַלעקסאַנדער דער צווייטער איז אַרויף אויף דעם רוסישן טראָן און מיט דעם איז אָפּגעשלאָסן געוואָרן דער פאַריזער טראַק־טאַט. דער קרימער קריג האָט זיך געענדיקט. איינער פון די ערשטע „אוקאַזן", וואָס קייזער אַלעקסאַנדער דער צווייטער האָט אַרויסגעגעבן, איז געווען, אַרויס־צולאָזן פריי פון די קאַזאַרמעס אַלע „פאַימאַניקעס".

אַרום איינס אַ זייגער ביי נאַכט, ווען מיר זענען געשלאָפן אין דער קאַזאַרמע, האָט אונדז אויפגעוועקט אַ גרויסער טומל אויף דער גאַס. דער טומל איז געקומען אַלץ נענטער און נענטער צו אונדז, און באַלד האָבן מיר דערהערט ווי מען קלאַפּט אין אונדזערע אייזערנע טירן און לאָדנס.

— „קינדערלעך, שטייט אויף! אַ ישועה! איר זייט פריי, פריי!" — האָט איינער געשריען.

— „אַן אוקאַז פון קייזער, אַז מען זאָל אייך אַרויסזאָלן!" — האָט געשריען אַ צווייטער.

— „לויבט גאָט, קינדערלעך! זאָגט הלל!" — האָבן עטלעכע קולות געשריען אויף איין מאָל.

די דאָזיקע בשורה איז פאַר אונדז געווען, ווי דער קול פון שופר, וואָס וועט אויפוועקן די טויטע צו תחית־המתים. מיט אַ פרייד־געשריי זענען מיר אויפגע־שפּרונגען פון אונדזער וויסטן געלעגער, מיר האָבן זיך געוואַשן און זיך געשטעלט זאָגן הלל. איך בין געווען דער חזן און מיין כאָר האָט מיך באַגלייט. נאָך הלל האָבן מיר זיך אַלע גענומען פאַר די הענט און מיר האָבן געטאַנצט אַ „יידישן קאַראַהאָד". דאָס איז געווען אַ טראַגיקאָמישע סצענע, ביי וועלכער מען האָט געמוזט לאַכן און וויינען. נאָך דעם טאַנץ האָב איך אָנגעשריבן מיין ליד „די ישועה" און האָב צום אים קאָמפּאָנירט אַ פיינע מעלאָדיע.

אויף צען אַ זייגער אין דער פרי איז באַשטימט

געווען אונדז אַרויסצולאָזן פון דער קאַזאַרמע. דער באַברויסקער גביר, ר׳ יצחק ראַבינאָוויטש, האָט גע־שאָנקען 40 רובל אויף דעם בית־מדרש פאַר דער מצוה, צו עפענען די טיר פון דער קאַזאַרמע. שוין אַ צייט פריער האָבן זיך אַרום דער קאַזאַרמע פאַרזאַמלט מענער און פרויען, יונגע און אַלטע און האָבן מיט גרויס אומגעדולד געוואַרט אויף דעם מאָמענט, ווען די קאַזאַרמע וועט זיך עפענען און מיר וועלן אַרויסגיין פריי. יעדער איינער פון זיי האָט געבענטשט און געלויבט דעם גוטן קייזער אַלעקסאַנדער דעם צווייטן, וואָס האָט אַרויסגעגעבן דעם מאַניפעסט און וואָס האָט מבטל געמאַכט אַ סך ביטערע גזירות פון זיין פאָטער.

עס איז געקומען דער גליקלעכער מאָמענט, מיט דער ברכה „ברוך מתיר אסורים" האָט דער גביר ר׳ יצחק ראַבינאָוויטש אויפגעשלאָסן די טיר, און דער גאַנצער עולם האָט זיך אויף איין מאָל אַ שפּאַר געטאָן פון דער קאַזאַרמע. דער שטאָט־חזן האָט געמאַכט „מי שברך" דעם קייזער און האָט געזונגען דעם קאַפּיטל מ״ח פון תהילים. דאַן האָט מען מיך מיט מיין כאָר אַרויפגעשטעלט אויפן טיש און מיר האָבן געזונגען מיין ליד: „געשטאַנען צום משפט און אַרויס שולדיק". דער עולם האָט אויסגעבראַכן אין אַ גרויס געוויין, אָבער דאָס ליד האָט נאָך אַ צווייטע ווירקונג געהאַט. דער עולם איז פונעם ליד אַזוי שטאַרק אויפ־געררייצט געוואָרן אויף די קהלישע מאַכערס, אַז מען וואָלט זיי געוויס צעריסן אויף שטיקער, ווען זיי וואָלטן דאָ דערביי געווען. יענע זענען אָבער קליגער ווי פרימער געווען און האָבן זיך באַהאַלטן. אויף דעם פאַרלאַנג פון די בעלי־בתים האָב איך זיי נאָך צוויי פון מיינע לידער געזונגען: „די ישועה" און דאָס ליד „בעסער נעמען איידער געבן", וואָס האָט געשילדערט מיין בעל־הבית, דעם ישובניק, וואָס האָט מיך פאַרקויפט צו קהל פאַר 25 רובל, אַנשטאָט מיר צו באַצאָלן מיינע שכירות. דאָס ליד האָט ביי דעם עולם אַרויסגערופן אַ שטורעם פון ווילדן צאָרן. עס האָבן זיך געפונען אַ סך בעלנים, וואָס האָבן געוואָלט לויפן אין יענעם דאָרף צום ישובניק און פון אים נעמען ביטערע נקמה, אָבער דער גביר ר׳ יצחק ראַבינאָוויטש האָט זיי איינגעשטילט און האָט זיי געגעבן זיין ערנוואָרט, אַז ער וועט זיך מיט יענעם עוכר־ישראל אָפּרעכענען. דאַן האָט מען פאַר אונדז געעפנט די טיר און מיר, אַלע 80 געפאַנגענע, זענען זינגענדיק אַרויסגעגאַנגען פון דער קאַזאַרמע. מיך האָט דער גביר ר׳ יצחק ראַבינאָוויטש אַריינגע־נומען אין זיין קאַרעטע און האָט מיך אַוועקגעפירט אין זיין הויז.

שוין אין די ערשטע צוויי וואָכן, וואָס איך בין געווען ביי דעם גביר אין הויז, בין איך אויך געוואָרן אַ שטיקל „גביר". איך האָב מיך זייער שיין אויסגע־קליידעט און איך האָב נאָך געהאַט אַ קאַפּיטאַל פון 100 רובל מזומן. מיין „עשירות", פונקט ווי מיינע צרות, האָב איך אויך באַקומען אויף אַ מערקווירדיקן אופן. קודם כל האָט דער גביר ר׳ יצחק ראַבינאָוויטש געשיקט רופן דעם ישובניק, ביי וועלכן איך האָב געקנעלט מיט זיינע דריי „גאונים", און נאָך דעם ווי ער האָט אים מכבד געווען מיט עטלעכע פייערדיקע פעטש, האָט ער אים געהייסן מיר באַצאָלן די 50 רובל שכירות, וואָס האָט מיר געקומט פאַר צוויי זמנים, און די 25 רובל, וואָס ער האָט גענומען פאַר מיין „נפש" ביי קהל. דער „פיינער" מאַן האָט געטענהט, אַז ער איז אָרעם און קען דאָס ניט באַצאָלן, אָבער דאָס האָט אים נעבעך ניט געהאָלפן. דער גביר האָט צו אים געשיקט אַ פּאָר קאָזאַקן און מען האָט ביי אים צוגענומען אַלץ, וואָס מען האָט אין זיין הויז געפונען. אַ פּאָר טעג שפּעטער איז דער ישובניק געקומען מיט 75 רובל און האָט אויסגעלייזט זיינע זאַכן. איך בין מיט איין מאָל געוואָרן אַ „גביר" מיט אַ קאַפּיטאַל פון 75 רובל! צו יענער צייט און אין מיין לאַגע, האָב איך געגלייבט, אַז איך בין אַ האַלבער ראָטשילד. אויסער דעם האָב איך נאָך באַקומען קליינע סומעס געלט פון די געסט, וואָס פלעגן קומען צום גביר און פאַר וועלכע איך פלעג זינגען מיינע דריי לידער, וועלכע איך האָב פאַרפאַסט אין דער קאַזאַרמע.

אברהם יעקב פפירנא

זכרונות*

לאחר שאיבד אבי את משרתו במסחר היער בבילוביז׳, החליט סוף סוף, לאחר שמונה־עשרה שנות פירוד, לחזור לחיק משפחתו. זירת הפעולה של קאפולי היתה צרה מדי בשבילו, ולאחר שחיסל את עניניו בקאפולי, עבר עם כל משפחתו לעיר מולדתו — בוברויסק.

המעבר למקום החדש גרם להורי דאגות רבות, אולם יותר מהכל ציערם מצבי: 19 שנים כבר מלאו לי, ואני עוד לא נשאתי אשה, אוי לאותה חרפה. ולהסתיר חרפה זו אי־אפשר היה: על הלחיים ועל הסנטר ביצבצו במרץ ובחוצפה שערות זקני, בגלותם ברבים את פריצת חוק הטבע והמסורת הטובה. ננקטו אמצעים מיוחדים, שהביאו במהרה למטרה הרצויה. נשאתי לי לאשה את בתו של חוכר אחוזה עשיר. — —

בבוברויסק שלטו המחזיקים בנושנות, ממש כמו בקאפולי, אולם אורתודוכסיה זו היתה רב־גונית יותר, מאחר שהתושבים התחלקו כאן לחסידים ו„מתנגדים״, שהתחרו אלה באלה ביראת שמים. אמנם ה„מתנגדים״ דבוברויסק השלימו זה מכבר עם החסידים (חסידי חב״ד), אם כי לכל אחת משתי הכיתות היו בתי־כנסת ורבנים משלה. הרב הראשי של ה„מתנגדים״ היה אז דודי ר׳ אליהו גולדברג (זה, אשר בצעירותו בקאפולי, עזב את תפילתו ביום הכפורים, לטפל בחולים המסו־כנים שנשארו בלי פיקוח ולבשל להם אוכל**). הרב הראשי של החסידים היה ר׳ הלל מפאריץ׳, תלמידו ויד־ימינו של ר׳ מנדלי מליובאוויץ׳. אל ר׳ הלל היו חסידים נוסעים כאל „צדיק״ אמיתי, אם כי היה ידוע רק כ„חוזר״, מאחר שלא לימד את העם משמו, אלא משם ר׳ מנדלי, בחזרו ובהסבירו את דברי תורתו. אם כי נפרדו ר׳ אליהו ור׳ הלל עד מאד בהשקפותיהם הדתיות כיבדו איש את רעהו, וכן כובדו במידה שווה על־ידי שתי הקהילות, חסידים ומתנגדים, על יראת השמים השלמה שלהם.

על אף האדיקות החמורה, לא היו החיים בבוב־רויסק כה קודרים וחד־גוניים כבקאפולי. גם כאן שרר עוני רב, אולם היו גם עשירים לא מעט. הודות למבצר שעמד בעיר ולשפע היערות בסביבה התגוררו בבוב־רויסק קבלנים וסוחרי־יער רבים. אלה חיו ברחבות, לעתים לא מאהבת חיי המותרות, אלא על מנת להעמיד פני עשירים. הקבלנים קיבלו על עצמם לעתים קרובות עסקים שעלו בהרבה על אמצעיהם הכספיים; ובמקרה שהעסק עמד להיות כרוך בהפסד, שהיה עלול להורידו מנכסיו, היה הקבלן מקבל עליו עסק שני, תוך תקוה שזה יוציאו מן המיצר; ואם התברר כי גם זה אין בו ברכה, היה אוחז בשלישי, ברביעי וכן הלאה. לחשוב על כך לאן יובילוהו כל אלה — לכך לא היה לו זמן. ולעת עתה צריך היה להשגיח ש„הגלגל יסתובב״, שכן אילו עמד גלגל זה ולו אך לרגע, היה בא סוף לכל מעמדו. בכדי שהגלגל יסתובב היה צורך באשראי, ובאשראי נרחב, ולשם כך היה על הקבלנים להעמיד פנים, לסנוור בעושר מעמד ביתם, ביהלומי נשותיהם, בתרומות נדיבות, במסעות יקרים וכד׳.

בבוברויסק היו אז כעשרה „משכילים״ נסתרים וגלויים, שעמהם קשרתי קשרים במהרה. כולם היו חובבים מסורים של ההשכלה והספרות העברית ובבתי־הם נידונו בהתלהבות כל הבעיות העומדות על סדר היום של החיים היהודים, ניתנה הערכה לספרים חדשים, התנהלו ויכוחים סביב מאמרים חשובים שהו־פיעו בעיתונים העברים, שהחלו לצאת אז לאור.

עיתונים עברים! מה רב היה החידוש! הופעתם כשלעצמה היתה מאותות הזמן החדש, והצלחתם היח־סית העידה על כך, שרעיונות ההשכלה שלחו שרשים בקרב העם. מצידה היא שימשה העיתונות העברית הצעירה מכשיר אדיר בידי המשכילים להפצת הרעיו־נות החדשים בקרב המוני העם. העיתון הראשון — השבועון „המגיד״ — החל לצאת לאור בליק שבפרוסיה עוד בסוף שנות החמישים; אחריו באו „הכרמל״ בווילנה ו„המליץ״ באודיסה. מובן מאליו, שבחוג שלנו נתקבלו כל אלה. יום קבלתו של עיתון זה או אחר היה לנו יום חג אמיתי. לא עצרנו כוח לחכות עד אשר יביאום לנו ורצנו אל הדואר לקבלם והיינו קוראים בהם בהליכתנו ברחוב. וכיצד קראנו! קראו בהת־

---

* פרק י״ז מזכרונותיו של א. י. פפירנא, „פְּרֶז׳יטוֹיֶה״, כרך ג׳, עמ׳ 359—363. פפירנא התגורר בבוברויסק בשנות 1859—1862.

** ר׳ עמ׳ 275.

להבות, קראו מא׳ ועד ת׳, משער העיתון ועד המודעות. הכל היה חשוב כאן, הכל היה כתוב בשפת המליצה, הכל היה רווי אהבה ל„השכלה בת־השמים". לא רק מאמרים רצינים ושירים, אלא אף כתבות זעירות על שריפה או על בית־מרחץ שהתמוטט באחת העיירות הנידחות היו חייבות להסתיים בקריאה על ההכרח ב„השכלה". שכר סופרים לא שולם למשתתפים, ואיש מהם לא העלה בנפשו לקבל שכר עבור מעשה קדוש כזה; לעומת זאת היה להם הסיפוק המוסרי. לא דבר של מה בכך היה בימים ההם מראה מאמרך, כשהוא נדפס בעיתון. לא רק שיר, אלא גם כתבה רגילה ביותר הפכה את המחבר לידוע ברבים, במידה מסו־ימת — לבן־אלמות.

במהרה נפל גם בחלקי האושר לבוא במספר „בני־האלמות", כתבתי מכתב אל מערכת „המליץ" בו תיארתי בצבעים שחורים את „החברה קדישא" דבוב־רויסק, שבה לקחו חלק המחזיקים בנושנות הקיצונים ומטובי תושבי העיר. זרקתי את המכתב בתיבת המכתבים, כשאני מפקפק ואיני מקוה כלל וכלל שאתכבד בפרסומו. כמה היתה רבה שמחתי, כאשר ראיתי, בפתחי כעבור זמן־מה גליון טרי של „המליץ", את מכתבי מודפס במלואו, ומתחתיו שמי ושם מש־פחתי על כל אותיותיו. רבונו של עולם! האומנם אין זה חלום, דמיון תעתועים?

גדלתי בעיני עצמי ודומה היה לי שגם בעיני אחרים. נדמה היה לי שבבית־הכנסת וברחוב יודעים כבר כולם למה הפכתי ומביטים עלי ביראת הכבוד.

אולם כידוע, אין דבר ניתן בעולם בחינם, וגם אשרי זה לא היה יוצא מן הכלל: שילמתי עבורו מחיר יקר. בהיוָדע לחברים רבי־הכוח של החברה קדישא על הכתבה שלי, יצאו מכליהם, ובמיוחד משום שהעובדה שתוארה על־ידי והעידה על אהבת בצעה ושרירות לבה של ה„חברה" — תאמה לאמת. אסיפה מיוחדת של החברה קדישא נקראה, העמידה אותי לדין והטילה עלי עונש חמור, והוא: „קבורת חמור", ז. א. שלילת זכותי לטכסים ולכיבודים של הלווית המת, וקבורה מחוץ לגדר בית־הקברות. פסק־דין איום זה, שנכתב בפנקס החברה למען ידעו וייראו, הדהים אותי באי־צדקתו ובאכזריותו. אולם לאחר שנתתי דין־וחשבון לעצמי שלקבורת חרפה זו אהיה נידון לא עתה אלא לאחר שיעלה בדעתי למות, ויתכן מאד שמותי ימצאני במקום אחר, שלא בתחום שבו מגעת ידה של החברה קדישא דבוברויסק, נחה דעתי. ומכל תקרית זו, שעוררה בעיר רעש כה גדול, נשארה לי רק הכרה גאה של כבוד המחברים שזכיתי בו ווזהר המעונה על האמת ועל הצדק.

ולאחר שיצאתי לזירת המאבק עם מורדי־האור רבי־הכוח, חיכיתי רק להזדמנות נוספת, על מנת להתמודד עמהם. הזדמנות זו לא איחרה לבוא. רבם של החסידים בבוברויסק, ר׳ הלל, שהזכרתיו לעיל, פירסם אגרת־רועים שבה אסר בחרם ליהודיות בעיר את נשיאת ה„קרינוֹלינוֹת". הקוראים והקוראות דהאיד־נא אינם יודעים אולי כולם פירושה של מלה זו, אולם בסוף שנות החמישים ובראשית שנות ה־60 היו הקרינולינות בפי כל ולעיני כל. אלה היו שמלות נשים בעלות צורה מרהיבת־עין: צרות מאד בחלצים, הול־כות ומתרחבות כלפי מטה ומסתיימות למטה בחישוק מעצם דגים או מפלדה, שהקיפו כמה אַרשינים *. הם נראו כפירמידה שפסגתה צרה, אותה שעה שהחלק העליון של הגוף היה הולך ורחב, בדרך הטבע או בדרך מלאכותית, והיה כעין פירמידה הפוכה העומדת על חודה; קיצורו של דבר, היתה זו אופנה פנטסטית ומהודרת, ובנות ציון, שהן, עוד מימי הנביא ישעיהו, חסידות נלהבות של האופנה, מיהרו, מיד לאחר שעברה אופנה זו את הדרך הארוכה מפריז עד לתחום המושב, לאחוז בה בכל כוחותיהן, ועברו אפילו, כמנהגן, על המידה, בהגדילן את היקף החישוק עד לאין שיעור. אולם אין בעולם דבר שהוא כליל השלמות, וגם אופנה נפלאה זו היתה כרוכה באי־נוחיות קטנה: בעת ישיבתה של הגברת, וביחוד בעת שכיבתה, היה החישוק יחד עם השמלה מתרומם אל על. וזו הסיבה שהרבי שלנו חרה אפו על יצר הרע המתעורר על ידי הקרי־נולינות ופירסם את אגרת־הרועים שלו. קשה לתאר את היגון אשר אפף את בנות המין היפה מכת החסידים בצאת איסור זה. יגון זה גבר מתוך קנאה לשכנותיהן ולרעותיהן מכת המתנגדים, שאותן לא חייבה פקודתו של ר׳ הלל ושהמשיכו לכן להתהלך בקרינולינות. תוך אהדה ליסורי המין היפה ותוך התמרמרות על התערבות ה„כמורה" בשדה המלבוש הנשי שאינו שייך לה, תיארתי „תקרית" זו בטון הומוריסטי־ארסי במכתב לעורך „המליץ" צדרבוים, שמיהר להדפיסה בתוספת הערה ארוכה ועוקצנית. המכתב עורר, כפי שאפשר היה לצפות, סערת־חימה בין חסידי בוברויסק. למזלי נזהרתי הפעם, ובוַתרי על תהילת המחברים, חתמתי

* האַרשין — מידה רוסית, כ־71 ס"מ.

על המכתב בשם בדוי, אולם כולם הראו עלי באצבע כעל מחבר המאמר החצוף, ורק חסרון הוכחות חותכות הצילני מן החרם. ידידי, מבין המשכילים הנסתרים ומבין החסידים, הזהירוני, שלא אצא בלילות יחידי אל הרחוב.

שם של אפיקורוס דבק בי לצמיתות לאחר שהופיע בעיתון „הכרמל" שירי „אמת ואמונה", שבו השויתי את האמת למאור הגדול ואת האמונה — למאור הקטן. להישאר בבוברויסק עם שם זה לא היה נוח כלל וכלל, החלטתי להגשים בלי דיחוי את מחשבתי מאז — להיכנס לבית־המדרש לרבנים, וביחוד מאחר שתקופת המזונות שפסק לי אבי התקרבה לסיומה. עתה, או אף פעם לא — חשבתי, ובקבלי את הסכמת אשתי החילותי להתכונן לדרך.

י. ל. קצנלסון

המתקנאים לדת*

בפסח ההוא (1865) נפל דבר, אשר עשה את כל העיר כמרקחה. איש עובר אורח בא יומים לפני החג העירה, ויט ללון בחדר־הקהל אשר על־יד בית־המדרש של ר' יהודה בן יחיאל. עוד היום תמונתו ניצבת לפני עיני. הוא היה כבן שלושים וחמש שנה, גבה קומה וצנום עם פנים מחודדים. לבוש בגדים טהורים וכל חזותו העידה כי לא הסכין האיש מעודו לחזור על הפתחים. על פי המנהג הישן הנהוג בכל ערי ישראל קראו אותו אחדים מבאי בית־המדרש לאכול אתם לחם בשני הימים הראשונים של פסח. אולם ביום הראשון של חול־המועד בערב התאונן האיש לפני אחד הבחורים, כי התענה כל היום ולא אכל מאומה. למחרת ראו אותו נערים אחדים יוצא מבית מאפה לחם נכרי, וירימו קול שאון: „חמץ בפסח, חמץ בפסח". וברגעים אחדים התאסף מסביב להאיש המון גדול אנשים ונשים, ויחלו לחפש בכיסו וימצאו שלוש לחמניות עגולות. את הלחמניות מחורזות על חוט תלו על לבו ויחלו להוליך אותו מרחוב לרחוב. לפניו הלכו נערים שובבים ויקראו בקול רם: „ככה יֵעָשה לאיש האוכל חמץ בפסח". ומאחריו הלכו נערים אין מספר (בחול־המועד הם פטורים מן החדר), הכו אותו בלי חמלה, עיפרו לעומתו בעפר וקרעו את בגדיו, ומרגע לרגע הלך ההמון הלוך ורב והשאון הלך הלוך וגדול. ככה הוליכו אותו בכל חוצות העיר מן הבוקר עד הערב. ולעת תפילת המנחה הביאו אותו אל בית־המדרש, מקום מלונו. נורא היה מראה פני האומלל. פניו חיורים כמת, בגדיו קרועים ומכוסים בעפר, וכל עצמותיו רחפו מפחד. מעניו אילצו אותו לעלות בברכים כושלות אל הבימה ולקרוא לפני העדה „חטאתי, עויתי ופשעתי". בברכים כושלות ירד מעל הבימה, יצא החוצה, ומני אז לא נודעו עקבותיו. בצקלונו אשר בהיחפזו לנוס עזבו בחדר הקהל, לא מצאו מאומה בלתי אם שתי כתנות־בד, טלית ותפילין ושישה סדרי משנה בשני כרכים. המאורע הזה עשה רושם קשה מאד. אמנם זמם האיש לעבור עבירה חמורה מאד, אבל הוא רק זמם ועוד לא עבר. והם, קנאי־הדת האכזרים, שפכו את דמו כמים, מבלי שאול את פיו, מה הביאו לידי זה. אתמול התענה יום תמים ואיש לא דאג להאכילו מצה, והחנויות פתוחות לממכר מצה הן לא היו בעיר בעת ההיא והאומנם ימות ואל יעבור?..

נפשי ירעה להאיש הזה, ובראותי אותו עומד על הבימה, ועיניו התועות מפיקות מצוקת־מות נוראה מאד, לא יכולתי עצור ברוחי ואומר לרעי הניצב על ידי: „אך זאת היא אכזריות שאין כמוה — שפיכת דמים".

וכרגע התנשאו כעשרה אגרופים למולי. ואחד מבעלי־האגרוף הרעים עלי בקול:

— ואתה חושב, כי מותר לאכול חמץ בפסח? באיזה „שולחן־ערוך" למדת זאת? אפשר שכך כתוב בה„תעודה בישראל" ימח שמו?

רעי נתן לי ידים להתחמק בתוך ההמון השואן ולצאת החוצה. ומני אז לא דרכה רגלי על סף בית־הכנסת ההוא...

---

* בוקי בן יגלי — י. ל. קצנלסון — „מה שראו עיני ושמעו אזני", ירושלים תש"ז, עמ' 99—100.

ישראל קאַפּעלאָוו

אמאל איז געווען

א. דער ברעג*

זונטיק, אָדער אַזוי אַ חגא, אַ מאַרק־טאָג, אָדער ווי די מאַמע פלעגט דאָס רופן „קראַסנע טאָרג" — האָט זיך ביי אונדז דער גאַנצער סדר־היום איבערגעקערט. די ערשטע איז אויפגעשטאַנען די מאַמע, און כהרף עין, האָט זי דאָס גאַנצע הויז־געזינד אויף די פיס אויפגעהויבן. „גיכער, גיכער, וואָס מאַרודיעט[1] איר דאָרטן?" — האָט זי אונטערגעטריבן שטרענג די מיידלעך, און יענע, פאַרשטייענדיק די ערנסטקייט פון טאָג, האָבן זיך גאָרניט געלאָזן לאַנג בעטן. ניט טויט, ניט לעבעדיק, אַראָפּגעשפרונגען פון בעט און אין גרויס איילעניש, לויפעניש, פּלאָנטערנדיק זיך, זוכנדיק אַ זאָק, אַ שוך, קוים עפּעס אַרויפגעשלעפּט אויף זיך און געלאָזט זיך לויפן. וואָס מיר עסן, טרינקען, ווער קען דען טראַכטן גאָר פון אַזעלכע זאַכן? אַפילו אָנטאָן זיך ניט אוספּעיעט[2] — די מאַמע, אויף איין האַנט אַרויפגעשלעפּט די קורטקע, איז אַרויסגעלאָפן פון שטוב, ווי פון אַ פייער, חלילה. די מיידלעך פלעגן ערשט לויפנדיק פאַרפלעכטן די צעפּלעך, אָדער צובינדן די שיך־בענדלעך, — עפּעס אַ קלייניקייט, מען דאַרף דאָך לויפן צום ברעג! צום ברעג, צום ברעג. „חלילה דעם ברעג ניט פאַרשפּעטיקן, — פלעגט שרייען די מאַמע מיט פאַרצווייפלונג, — גיכער קינדערלעך, גיכער, לויפט גלייך צום ברעג! איר הערט? צום ברעג!"

גאָר די ערשטע צום ברעג, גאַנץ פרי צו ותיקין, זענען געלאָפן די קרעמערקעס — ווייבער. די מאַנסבילן — צוליב דעם דאַוונען, תפילין לייגן און ניט עובר קריאת־שמע זיין, זענען געקומען שפּעטער. און טאָמער האָט זיך געפונען אַ „סמעליאַק", אַ יונגערמאַן, וואָס האָט געהאַלטן מער פון קמח ווי פון תורה און האָט שוין געפועלט ביי זיך צו פאַרבויגן אַלץ מיט אַנאַנדער, אַבי אַ קאָפּיקע צו פאַרדינען, האָבן אים די ווייבער רודף געווען, דערגאַנגען ממש די יאָרן, ניט דערלאָזן בשום אופן ניט צו קיין ברעקל מסחר; אַלע ווילע דערמאָנט, אַז ער איז „אייפער קריסטמע" (עובר קריאת שמע), געזידלט, געשאָלטן, ביז זיי האָבן אים פאַרטריבן. אמת, עס האָט זיך געפונען אַ מאָל אַ דורכגעטריבענער חברה־מאַן, וואָס איז אַריבערגעפאָרן מיט דעם פּאַראָם אויף דער אַנדער זייט ברעג, אַוועק העט־ווייט, אַזש ביז דער גרינער קרעטשמע, און אויף אַזאַ אופן האָט ער אי די ווייבער אויסגעמיטן, אי געכאַפּט אַ גאָר־גאָר פעטן ביסן...

אָבער וויפל זענען געווען אַזעלכע און ווען האָט דאָס געטראָפן? וועלכער ייד וועט דאָס, אָט אַזוי גרינג, אַוועקמאַכן מיט דער האַנט דעם דאַוונען?.. היינט טאָמער דערוויסט מען זיך, חלילה! מען וועט דאָך אים פאַרשטיינען! ניין, ניט פיל האָבן ריזיקירט, און דעריבער האָבן אין דעם גרויען פריענדיקן מאָרגן די ווייבער געוועלטיקט איבער דעם ברעג, — מיט זייער אייגענער ווייבערשער פירונג, מיט זייערע כללים און זייערע געזעצן.

אָט פאָרט אַ גוי, — די ווייבער טוען זיך אַ שאָט צו אים. זיי קוקן, זוכן, טאַפּן אין וואָגן און אין יעדן ווינקל זיינעם.

— „וואָס האָסטו, באַלעבאָסעלע, עפּעס צו פאַרקויפן, הא?" — פרעגט אַ יידענע.

אָבער פלוצלונג דערקענט אַן אַנדער יידענע, אַז דאָס איז איר גוי. זי רופט אים אָןביים נאָמען, פרעגט זיך נאָך, וואָס מאַכט זיין ווייב אַוודאָטיא.

— „אך, אַ ווילע באַלעבאָסטע, כ'לעבן! נו, נו, אָט אַ ווילער, אָנגעלייגטער גאַסט! שוין טאַקע גאַנץ לאַנג דיך גאָרניט געזען. וואָס זשע מאַכסטו? — וואַרט זשע אַ ווילעטשקע... איך קען דאָך נישט אַרויפכאַפּן זיך אויפן וואָגן, ווי אַ מאַנסביל.. טפּררו, טפּררר..." — און זי קריכט אַרויף אויפן וואָגן.

דעם פויער האָט דער יידענעס ברוך־הבא אפילו ניט גוט געשמעקט, וואָרעם ער איז איר געווען אַ בעל־חוב, פאַר זאַלץ און טאַראַנעס, און ער האָט גאָר בדעה ניט געהאַט היינט צו באַצאָלן. ער האָט אָבער ניט געקענט מעיז זיין און איז מרוצה געוואָרן פאָרן מיט דער יידענע — צו איר אין קראָם. די איבעריקע

---

* „אמאָל איז געווען", ניו־יאָרק 1926, עמ' 45—63.

1. לאַנגזאַם, קוים גערירט זיך.
2. באַוויזן.

ווייבער, אויספֿאָלגנדיק די דינים און כללים פֿון ברעג, טרעטן אָפּ פֿון וואָגן, באָטן ניט אָן קיין הויכע מקחים און לאָזן איבער דער יידענע איר גוי.

— „מסתמא אזוי באַשערט! איר מזל! אַז דער אויבערשטער וויל, דאַרף מען דען חכמה?״ — האָבן זיי זיך אַליין געטרייסט.

אָבער ניט שטענדיק האָבן די ווייבער אָפּגעהיט די ברעג־דינים. דער יצר־הרע צו דעם גויס סחורה איז געווען אָפּט מאָל צו גרויס און זיי האָבן ניט געקענט ביישטיין דעם נסיון... עטלעכע ווייבער טשעפּען זיך אָן אין דעם גוי, לויפֿן נאָך דעם וואָגן, שרייען און שילטן. איין יידענע, אין די מיטעלע יאָרן, זעענדיק, אַפֿנים, אַז קיין מסחר וועט זי שוין מיט דעם גוי ניט מאַכן, הייבט אָן פֿון פֿאַרדרוס שילטן און זידלען דער אַנדערער, דער גליקלעכערער. און דאָ ברענט זיך פֿונאַנדער די באַרימטע ברעג־קריגעריי...

— „אַי, רבונו של עולם, האַרציקער פֿאָטער, אַז דו זאָלסט רחמנות האָבן און עפּעס אַרויפֿשיקן אַ מגפֿה, אַ כאָליערע אויף דער מרשעת איינער, אַז עס זאָל פֿון איר סאַרע און פֿאַלע (שריד ופליט) ניט בלייבן, אַז עס זאָל אויסקייקלען איר גאַנצער ברוד, אירע טריפּניאַקעס, די ממזרים! האָסט געהערט אַ ביסל? אָנגעטשעפּעט זיך, ווי אַ קלעק — טשעפּען זאָל זי דער מלאך המות, — רייסט אַרויף די פּרייזן — רייסן זאָלן איר די באַק־ציינער. — פֿאַר וואָס, פֿאַר ווען? איך זאָל זאָגן, איך האָב ווען עס איז מיט איר אַ מאַקע (מגע) ומאַסע (ומשא) געהאַט? גאָרנישט, פֿאַרגינט ניט דעם לעבן, רייסט דעם ביסן פֿון מויל, אַז פֿאַרקרימט זאָל ער ביי איר ווערן!

— „שטום און לאָם זאָל זי זיין, ליבינקער גאָט!״ — האָט מיט אַ תחינה־ניגון און אַ וויינענדיקן קול פֿונאַנדערגעזונגען זיך די יידענע, וואָס האָט געכאַפּט דעם באַקאַנטן גוי.

די אַנדערע יידענע בלייבט אויך ניט הינטערשטעליק:

— „אהא, דערנומען דיך? אַז נעמען זאָל דיך פֿאַר די קישקעס! חצופה דו, אויסוואָרף איינע, די וועלט איז איר ווינציק! איר גוי!.. געהערט אַ ביסל? עס איז דאָך אַ געלעכטער צו מאַכן... איר אייגענער גוי? אָפּגעקויפֿט האָט זי אים? אפשר אַליין גאָר געהאַט... וואָס? עס האָט דאָך גאָר קיין חרפּה און בושה ניט, פֿאַרשטאָכענע אויגן דאָס איז, — צעשטאָכן און צעבראָכן זאָל זי ווערן! פּשש, פּשש, אַ קלייניקייט אַ ביסל, דער מאַר באַר אַוואַסיע (מר בר רב אשי)! איינזעעניש זאָל איך מיט איר האָבן? וואָס, האַ? דעם בענאָקל וועט אויף נקבֿות ניט שטייען — דעם בראַטאָקל, אפשר, דעם גנבֿ, דעם קאַטאָרזשניק, וועט ניט געננוג פֿון האַלדז קריכן? האָסטו געזען, אַ מצווה וועל איך כאַפּן, אַ הונט אין שמד אריינגעטריבן! אַניט דערלעבן, ניט דערהאַרן זאָלסטו, ממזרת איינע; וואָסי, וואָס, איך בין ניט אַזאַ מיוחסת ווי דו, איך האָב ניט קיין קינדערלעך צו דערנערן? אַזעלכע מכות זאָל זיך דיר זעצן, רבונו של עולם! ניין? איך וועל מיט איר זאַט זיין?!״

— „הער, אָבער, קיין מוסרים איז ניטאָ אין מיין משפּחה, קיין משומדים אויך ניט, און קיינע ממזרים האָבן מיינע שוועסטערס אויך ניט געהאַט. נו, איז שוין גוט! אַז אָך און ווי איז מיר נאָר, מיט וועמען איך דאַרף דאָ טענהן, אַז איך דאַרף גאָר מיט אָט־אַזאַ, אויף איין ברעט שטיין! דאָס אַליין איז דאָך דער גרעסטער בעסאָיען (בזיון) פֿאַר מיר! אדרבה, ווער בין איך און ווער ביסטו, האַ?...״ — האָט אויף גיך, גיך, די ערשטע יידענע אַרויסגעשאָסן, זיך פֿאַרכלינעט און אָנגעהויבן הוסטן...

— „אָט אַזוי, אָט אַזוי, אַי, ס׳אַראַ גוטן גאָט מיר האָבן! אָט, דו ווערסט דאָך דערשטיקט, אַ נס מן השמים טאַקע, — הם... זי וועט שוין באַלד לייטן אין די גאַסן שלאָגן. אַלץ איז אירע, אַלע גויים, אַלע סוחרים, אַלע קויפֿער — דו האָסט געזען, אַ רביצן אַ גאַנצע, די פּוריע, וואָס זי מאַכט! — מאַכן זאָל זי שוין מיט דער קסיסה (גסיסה)!..״

די גליקלעכע יידענע, וואָס האָט געכאַפּט דעם גוי, ניט קענענדיק, צוליב דעם הוסט, עפֿענען דעם מענה לשון און געבן יענער אויסגאָב, און זייענדיק זייער צערייצט פֿון אָנמעכטיקייט, דערלאַנגט אַ שפּיי אין פּנים איר שונא... די אַנדערע ענטפֿערט מיט דאָס זעלביקע. אַ שפּיי פֿאַר אַ שפּיי, און מען כאַפּט זיך דראַפּען פֿאַר די צורות, רייסן די פּאַטשיילקעס איינע ביי דער אַנדערער, ביז איינע האָט פֿאַרלאָרן איר הייבל און איז געבליבן מיט אַ היילן געגאָלטן קאָפּ... די לעצטע פֿעסטונג אַז עס פֿאַלט, די נאַציאָנאַלע פֿאָן אַז מען ווערט אָן, איז זיכער ניט קיין גרעסערער אומגליק, ווי עס האָט געטראָפֿן דער יידענע!

ווי אַ מטשוטשע, ניט מיט איר קול, האָט די יידענע גענומען שרייען!

— גוואַלד! ווייבערלאַך, האָט רחמנות, יידן ראַ־

טעוועט, גיכער, גיכער, איך שטיי דאָך אַ באַר־האַפטיקע!..[3]״

— „פּע, פּע!״ — האָבן די זייטיקע אַריינגעמישט זיך, אַרויפגעכאַפּט אַ פּאַטשיילקע אויף דער היילער קאָפּ, אויפגעזוכט די הייבל דערנאָך, און מען האָט די ווייבער פונאַנדערגענומען, צעטיילט זיי, איינע אַהער, די אַנדערע — אַהין.

— „פּאַרט שוין, פּאַרט מיט אייער גוי בעסער אַוועק״... האָבן זיי געעצהט און געוואָרפן בליקן פול קנאה.

דאָס פּאַרזאַמלטע רעדל הייבט זיך אָן פונאַנדערגיין. מען רעדט זיך דורך, מען צעטיילט זיך אין צדדים. ווער עס טענהט, אַז די יידענע איז גערעכט און ווער — אַז יענע. זעלטן ווען עס פּאַסירט, אַז דער כוח פון יושר איז אַזוי שטאַרק ביי ביידע צדדים, אַז עס ווערט אויסגעדריקט אין נייע זידל־ווערטער, אין אַ שפּיי, אָדער טאַקע אין אַ פּאָר פּעטש און רייסן פּאַר באָרד און פּיאות. דאָס רוב אָבער אייניקן זיך אַלע, אַז עס איז אַ חילול השם, אַז עס איז אַ גרויסער רחמנות אויף ביידע ווייבער, מאַמעס פון קינדער, חשובע באַלעבאָסטעס, וועלכע האָבן פון היץ, פון כעס, גערעדט איינע אויף דער אַנדערער, גאָט ווייס וואָס, ניט־געשטויגענע, ניט־געפלויגענע אויסגעטראַכטע זאַבאַבאָנעס...

באַלד נאָך דעם ערשטן מנין, קומען צו לויפן די מאַנסבילן. די פּערעקופּשטשיקעס[4], וואָס פּאַרמאָגן גאָרנישט, האָבן ניט וואָס אָנצוווערן און לעבן נאָר פון האַנט אין מויל, באַפּאַלן ווי היישעריקן איטלעכן גוי, וואָס באַווייזט זיך נאָר פּאַר זייערע אויגן. אַלע כללים פון יושר ווערן בטל ומבוטל. ניטאָ מער „דיין״ גוי: אַבי ער האָט אַ ביסל סחורה, איז ער זייערער. און עס העלפט ניט קיין טענות און מענות.

אָט לאָזט זיך פון פּאַראָם אַראָפּ אַ גוי מיט אַ וועגל סחורה. דער עולם טוט זיך אַ לאָז צו אים, ווי דורך אַ מאַגנעט געצויגן. אַ יידענע דערקענט אין אים „איר״ גוי, זי הייבט שוין אָן מיט דעם באַקאַנטן נוסח: „אַי, אַי, איוואַניושקע, וואָס זשע מאַכסטו עפּעס?..״ אָבער איידער זי באַווייזט נאָך צוצוגיין נאָענט צום וואָגן, איז ער שוין אַרומגערינגלט פון אַ גאַנצער חברה פּערעקופּשטשיקעס, וועלכע טאַפּן, נישטערן דעם וואָגן און באַטן שוין אָן פּרייזן.

די יידענע שרייט, וויינט: גזלנים, עס איז איר גוי, איר קומט געלט פון אים, זי האָט אויף די סחורה שוין אָן אַדערויף געגעבן, אָבער, ווער הערט זי? די קאָנקורענטן הייבן די מקחים, שטייגן אַריבער איינער דעם אַנדערן, מען איז צעהיצט!.. מען ווייס גאַנץ גוט, אַז קיין פּרנסה ביי אַזעלכע מקחים איז לית מאן דכר שמו, אָבער עס איז שוין אַריינגעטריבן אין נצחון, און אפשר טאַקע ווייל עס איז ניטאָ שוין קיין פּרנסה, איז מען צערייצט נאָך מער. מען הייבט זיך אָן זידלען צווישן זיך, פריער אויף יידיש, דערנאָך טאַקע אויף גוייש, כדי דער גוי זאָל קענען משפּטן, ווער עס איז גערעכט. מען רופט אָן איינער דעם אַנדערן מיט אַלערליי פּאַסקודנע נעמען, און אָפּט דערגייט דאָס אויך ביז קולאַקעס... איינער טענהט אַריין מיטן גוי, אַז באַדיי[5] ער זאָל צולייגן דעם קאָפּ, וועט ער ניט דערלאָזן, אַז אָט די באַנדע גנבים און שווינדלער זאָלן ביי אים אויספּירן, אַ מכה! אָט האָסטו דיר דאָ דיין געלט, דו זעסט? — און שטופּט דעם גוי אין בוזעם (די הענט ביים גוי זענען דאָך פּאַרנומען מיט האַלטן די לייצעס) צוויי „קנאַקעדיקע רויטינקע״[6]. „דו פּאַרשטייסט, ביי מיר איז ניטאָ קיין חכמות, אָט האָסטו די מזומן, צעטרייב די הינט דאָ אַרום, און פיר צו מיר די סחורה!״ — שרייט איינער אויס און קוקט אויף די אַנדערע ווי אַ בעל־נצחון. „העי, היט זיך, באַלעבאָסעלע״, כאַפּן זיך אַרויס די אַנדערע, ווי אַ גרויסע סכנה וואָלט זיי געסטראַשעט[7], „היט זיך פון דעם חברה־מאַן בעסער, דו האָסט דאָך מסתמא געהערט פון זיינטוועגן. דאָס איז דאָך מיישקע קראַדלע[8]. נישקשה, זעסט דיינע אויערן, אָט אַזוי וועסטו זען די סחורה, צי געלט. נישקשה, פון זיינע הענט וועסטו טרוקן שוין ניט אַרויסגיין. הער, דו ווילסט פּאַר דיין סחורה קריגן אַ גוטן, דעם אמת־העכסטן פּרייז, טאָ נאַ, קום — זאָל איך אַזוי מיין ווייב און קינדער האָבן, ווי קיין גרעסערן פּרייז איז גאָר ניט שייך צו זאָגן! קום, פיר די סחורה. איך זאָג דיר, דו וועסט קיין חרטה ניט האָבן!..״ — שרייט אַן אַנדער פּערעקופּשטשיק,

3. אַ היילער פּרויען־קאָפּ.
4. קליינע סוחרימלעך.

5. אפילו, כאָטש.
6. נייע צען־רובלדיקע.
7. געדראָט.
8. גנב.

זעצנדיק זיך לעבן גוי, און שלעפנדיק ביי אים שוין די לייצעס פון די הענט...

דער פויער האָט די גאַנצע צייט געקליבן נחת פון דער רייסעריי און, ניט וויסנדיק נאָך אַלץ דעם ריכטיקן שפּיץ־פּרייז, איז ער געפאַלן אויף אַ המצאה.

— „עך, ברידערלעך, אומזיסט קריגט איר זיך אַרום דאָ, — ווענדעט ער זיך צו די פּערעקופּשטשיקעס מיט אַ נאַיִוון טאָן און אַ געמיטלעך אויסזען, — אַן עבירה אייער טרחה. די סחורה איז פאַרקויפט שוין. און אָט פאַר וועלכן פּרייז...״ — ער דערמאָנט אַ פּרייז, וואָס איז קלאָר, אַז ער זאָגט ליגן. — „נו, אומזיסט בייטן מיין וואָרט בין איך ניט מחויב. אויב איר ווילט באמת די סחורה, וועט עמעצער פון אייך מוזן מוסיף זיין אויף דעם אַלטן פּרייז. און ווער עס וועט מער מוסיף זיין, יענעם פאַרקויף איך — אָבער מאַכט דאָס שנעלער. דער טאָג שטייט ניט. איך האָב נאָך אין מויל היינט ניט געהאַט!״

חברה, דערהערנדיק אַזעלכע דיבורים, מיט דער איבערגעכאַפּטער מאָס אויף די פּרייזן, האָבן כהרף עין תופס געווען דעם גאַנצן ענין, האָבן זיך איבער־געוווּנקען, תוך כדי דיבור פאַרגעסן די גאַנצע שנאה און אָפּגעמאַכט יד־אחת. דעם גאַנצן טאָג, האָט מען באַשלאָסן, זאָל זיין יד־אחת. און צונויפגערעדט זיך גלייך, ווער עס זאָל בלייבן מיטן גוי און ווער עס זאָל האַלטן וואַך, היטן און ניט צולאָזן אַנדערע קאָנקורענטן. דער עולם האָט אָנגעהויבן פונאַנדער־גיין זיך. איינער פון דער חברה האָט געמאַכט דעם גוי אַ כפול־שמונהדיקן מי שברך, אָדער אַ זעץ געגעבן אים אין קאָפּ, זאָגנדיק, אַז דאָס וויל ער אים דאָס היטל פאַרריכטן, וועלכע זיצט צו הויך אַרויפגעריסן... עס זענען פאַרבליבן מיטן גוי נאָר צוויי, גראָד די, וועלכע האָבן זיך גאַנץ ווייניק געוואָרפן דעם גוי פריער אין די אויגן.

— „נו, טאָ וואָס זאָגסטו?״ — האָט איינער, אַזוי ווי כלאחר־יד, אַ פרעג געטאָן דעם גוי. — „דו נעמסט מיין פּרייז?״ — און דערמאנט שוין גאָר אַן אַנדער פּרייז...

דעם גוי איז דאָס אַריין אין נאָז... פאַרשטאַנען — ניט פאַרשטאַנען, וואָס דאָ טוט זיך. אָבער קיין קונים זענען פאָרט ניטאָ. ווי אין דער ערד וואָלטן זיי אַלע אַריין. ער האָט זיך כלומרשט נאָך געברעקלט, געלאָזט זיך בעטן. דער צווייטער פּערעקופּשטשיק האָט, ווי עס פאַסט זיך צום רומל, אַ קלייניקייט דאַבאַוועט[9] און מען איז מושווה געוואָרן. דער גוי האָט אַוועקגע־פירט די סחורה צו די געוואָרענע שותפים, וועלכע האָבן געהאַט — האָבן זיי געזאָגט — שפּייכלערס אָט דאָ ניט ווייט, ביי סענדער זלמן יאַרעס דעם שענקער — אַ גוטער און אַ באַקוועמער אָרט.

עס פאַרשטייט זיך, אַז וועגנדיק און מעסטנדיק איז די סחורה אַ סך איינגעפאַלן. די תבואה האָט איינ־געדאַרט, צו פיל מעקענע געווען. דער גוי האָט זיך אַפילו געקראַצט אין פּאַטילניצע[10] מיט גרויס כוונה, עס האָט זיך אים געדאַכט, האָט ער געזאָגט, אַז עס האָט געדאַרפט זיין מער. אָבער, אַז ער האָט אַריינ־געגאָסן אַ פּאָר קוואַרטירלעך[11] אַכציק־גראַדאָווע און געשמאַק פאַרביסן מיט אַ פרישינקן געקאָכטן טאַראַן, מיט אַ סך יויך דערצו, מיט וואָס „די גאָר נישט שלעכטע זשידקעס״ האָבן אים מכבד געווען, איז ער געוואָרן גאַנץ צופרידן, האָט געלויבט די יידעלעך, נאָך מער אָבער דעם בראָנפן, וואָס ביי אים איז אויסגעקומען, אַז עס איז געווען מהודר שבמהודר!

די יידעלעך, ווידער — כאָטש זיי זענען גאָרניט געווען בגילופנדיק, זענען געווען אָבער זייער קאָנטעט און גאָר גוט אויפגעלייגט. האָבן געדאַנקט און געלויבט דעם אייבערשטן פאַר דער גוטער פרנסה, וואָס ער האָט זיי היינט צוגעשיקט.

און גאָט האָט טאַקע די איבעריקע פּערעקופּ־שטשיקעס אויך געהאָלפן. זיי האָבן געכאַפּט אַ פויער, וואָס האָט געהאַט עטלעכע קערבלעך האָניק, עטלעכע קנוילן געקאָכטן וואַקס און אַ פּאָר מעסטלעך לייג־זוימען — אַזעלכע און אַזוי פיל סחורה ביי איין גוי, איז אַ זעלטענע זאַך! מילא, פאַר די ליינזוימען האָט מען געגעבן דעם פויער אַ גאַנץ חשובן פּרייז; און כדי נאָך מער איינקויפן זיך אין דעם גויס לאַסקע, האָט מען אויך וועגן דעם פּרייז פאַרן האָניק ניט פיל געדונגען און געאַמפּערט זיך - נישקשה, ביים וועגן דעם האָניק מיט די קערבלעך, דערנאָך די ליי־דיקע קערבלעך, וועט מען שוין ווי עס איז אָפּכאַפּן פאַר דעם צו גוטן פּרייז, — אָבער אַז עס איז געקומען צום וואַקס, האָבן די פּערעקופּשטשיקעס שוין אָפּגע־לעקט גאָר אַ פעטןביין! זיי האָבן זיך איינגעשפּאַרט, אַז דער פּרייז פאַר וואַקס דאַרף זיין דער זעלביקער,

9. צוגעלייגט.
10. הינטן אין קאָפּ.
11. אַ בלעכענע פערטל־קוואָרט.

ווי פאַר דעם האָניק. זיי האָבן געטענהט, אַז וואַקס און האָניק איז איין זאַך, אַז עס איז דאָך גאָר ניטאָ קיין האָניק אָן וואַקס, און אַז, אי על פּי שכל, אי על פּי יושר, קומט דעם גוי פאַרן וואַקס ניט מער ווי פאַרן האָניק!

דער פּויער האָט געשריען, געוואַלדעוועט: סטייטש, האָניק קאָסט פינף רובל אַ פּוד, און וואַקס — פערציק? ער האָט געטענהט, אַז ער האָט געקוועטשט דעם האָניק, געקאָכט דעם וואַקס, אַרויסגעקראָגן פון אַ פּוד האָניק אפשר הלוואי אַ פאָר פונטלעך וואַקס! — עס האָט אָבער גאָרניט געהאָלפן. „אויב ער וויל ניט אַנדערש, — האָבן געזאָגט די פּערעקופּשטשיקעס, — טאָ זאָל ער נעמען זיך זיין סחורה צוריק!" אָבער אַזוי ווי דער האָניק איז געווען שוין אויסגעליידיקט אין גרויסע דייזשקעס און צעמישט מיט דעם האָניק, וואָס דאָרטן איז געווען פון פריער, פאַרשטייט זיך, אַז נעמען צוריק דעם האָניק האָט דער גוי ניט געקענט. מען האָט געמאַכט אַ שטיקל פשרה, דאָס הייסט, מען האָט דעם פּויער באַצאָלט באַזונדער פאַר זיין טרחה, פאַר דעם קוועטשן און קאָכן דעם וואַקס און פאַר מאַכן דאָס אין קנוילן!

זייטיקע מענטשן, וואָס זענען צוגעצויגן געוואָרן דורך דעם טומל און געשריי, האָבן געשאָקלט מיט די קעפּ. אַנדערע האָבן געשמייכלט, אַנדערע האָבן געזאָגט, אַז עס איז אַ חילול השם — אָפענע גזילה, און אַז אַזעלכע זאַכן טוען די מאַרק־מענטשן גאָר קיין טובה ניט... אָבער די פּערעקופּשטשיקעס זענען די רייד אַפילו אין דער לינקער פּאה ניט געלעגן. זיי האָבן זיך אָפּגערעכנט מיט דעם פּויער, וועלכער איז געווען ניט גאָר צופרידן, דערפאַר אָבער זענען זיי געווען שוין גאָר צופרידן. עס איז געווען ששון ושמחה! מען האָט געדאַנקט און געלויבט דעם אייבערשטן פאַר זיינע חסדים און פאַר דעם קלוגן איינפאַל, וואָס האָט קיין מאָל פריער זיי זיך גאָר ניט געחלומט אַפילו.

אָבער ניט אַלע מאָל איז יום־טוב — ניט שטענדיק און ניט אָפט פלעגט אָפּגילטן די פּערעקופּשטשיקעס אַזעלכע שוטקעס[12]. זיי פלעגן זיך אָנרייסן אַ מאָל אויף אַ גוי — אַ „האַד"[13], אַ „חזירשע מאָרדע", וואָס פלעגט גלייך ברעגגען עטלעכע גויים און צעברעכן רוקן און לענד די יידלעך. אָדער גאָר אַוועקלויפן אין „טשאַסט"[14], שלעפּן די יידן אין פּאָליציי, ווו זיי פלעגן, אויב טאַקע ניט אָפּרוען עטלעכע טעג, — אָפּשטעקן שיינע עטלעכע קערבלעך, באַצאָלן נזק, צער, ריפּוי, שבת ובושת... און נאָך צערייבן דערצו אַ גאַנצן טאָג, — אויף וועלכן זיי האָבן לאַנג געוואַרט און וועלכער איז געווען ביי זיי אַן עולם ומלואו.

דער ברעג איז ביי אונדז אין שטאָט געווען, וואָס ביי לייטן — אַ בערזשע. עס איז געווען פריילעך, לעבעדיק, עס האָט זיך גערודערט, געטומלט, צי יאָ פאַרדינט אָדער ניט פאַרדינט — עס האָט זיך אָבער געעסקט, געהאַנדלט... דער חסרון איז נאָר געווען, וואָס דאָס האָט פּאַסירט נאָר אין אַ זונטיק, אָדער אַזוי אַ מאַרקטאָג. אַלע איבעריקע טעג אָבער פון אַ גאַנץ יאָר איז אויף דעם ברעג געווען פּוסט און וויסט. די פּערעקופּשטשיקעס פלעגן דאָרטן „אָפּהיניען"[15] גאַנצע טעג. עס פלעגט זיי ברענען זומער די היץ און ווינטער — די גרויסע פרעסט. אָסיען און וועסנע פלעגן זיי זיך וויקן אין די רעגנס, און די קאַלטע טייך־ווינטן פלעגן זיי פּאַטשן אָן רחמנות אין די באַקן, צעשפּאַלטן די פּנימער און מאַכן זייער אויסזען גאָר אַנדערש... אַ פּערעקופּשטשיק האָט מען געקענט דערקענען פאַר אַ וויאָרסט... אַהיים פלעגט ער קומען אַ צעבראָכענער, ווי אַ שאַרבן. אַ מידער, אַ צערייצטער, אַ בייזער און ניט זעלטן אויך שיכורלעך... פון זיי זענען אַרויס די ערשטע יידן, וואָס האָבן אָנגעהויבן שלאָגן די ווייבער און ביי וועמען די יידישע היים איז געוואָרן אַ גיהנום...

---

12. מיאוסע שטיק, ניט שיינע זאַכן.
13. שלאַנג, עקלדיקער.
14. פּאָליציי־דיסטריקט.
15. אָפּליגן.

ב. אַ „גוטער ייִד" איז געקומען*

די שטאָט איז אומגעגאַנגען כּאַדאָראָם. אַלע האָבן זיך געאײַלט ערגעץ. מען איז געלאָפן פאַרטראָגענע און פאַרשמײַעטע. די פּנימער זענען געווען פאַרפלאַמטע, פרײלעך־יום־טובדיק און דער עולם איז געווען אין אַ געהויבענער שטימונג. די מלמדים האָבן, ווי אין אַן ערב יום־טוב, צעלאָזן פרײַ די חדר־ייִנגלעך; די ראשי־ישיבות — די ישיבֿה־בחורים, און אפילו די קרעמערקעס אין מאַרק האָבן זייערע קראָמען געהאַלטן חול־המועדיק אָפן — איין האַלבע טיר פאַרמאַכט, די אַנדערע פון יוצא וועגן נאָר אָפן; אַליין אָבער זענען זיי געשטאַנען קופּקעסווײַז און האָבן געשמועסט שטיל און רויִק, גאָר שלא כּדרך הטבע.

קיין מאַנסביל האָט מען אין די גאַסן כּמעט ניט געזען. ווו ניט ווו נאָר האָט זיך געבלאָנקעט עפּעס אַ מתנגד אָדער, ווי מײַן טאַטע פלעגט אַ מתנגד רופן, אַ טאַראַן.

— זעסט, — פלעגט ער זאָגן, — דאָס האָט אויך אייגעלעך, פליגעלעך, אַן עקעלע, אָבער עס איז טויט... עס איז פאָרט ניט קיין לעבעדיק פישל!

דערפאַר אָבער האָבן זיך צום קרעפּאָסט צו געצויגן גאַנצע כאַליאַסטרעס ייִדן, ווי צום תשליך, אויסגעפוצטע אין אַטלאַסענע זשופּיצעס מיט די ברייטע גאַרטלען און טײַערע שטרײַמלעך. עס זענען אויך געווען אַ סך קאַרעטן, פורלעך גאָר אָן אַ שיעור, פאַרשיידענע וואָגנס מיט אַלערליי שפּאַנען. אָבער דער גרויסער עולם איז געגאַנגען צו פוס.

אין דער שטוב אַנטקעגן אונדז, אויף דעם ראָג, ווו עס האָט געוווינט בערטשע געצילס, האָט מען געשײַערט און געוואַשן, גערייניקט און געפּוצט, פּונקט ווי ערב פּסח, כאָטש עס איז געווען אַ וואָכעדיקער מיטוואָך באַלד נאָך פּסח.

אפילו דער שאָסיי, וואָס אַזוי האָט מען אים נישט אָנגערירט, סײַדן אין אַ טאַבעלענעם[16] טאָג אָדער ווען דער גובערנאַטאָר האָט געדאַרפט קומען, — האָבן היינט אויסגעדינטע סאָלדאַטן מיט געגאָלטע מאָרדעס און דערצו נאָך אַ פּאָר אַלטע דעסיאַטניקעס, געקערט און געראַמט; זיי האָבן גערייכערט זייער מאַכאָרקע[17] אין די ליולקעס און פּאַוואָליע צונויפגעשאַרט די מיסט אין לאַנגע שורות־קופּעס אויף ביידע זײַטן פון דעם שאָסיי.

אַלע, וואָס זענען פאַרבליבן אין שטאָט, — די גאַסן־קערער און די עטלעכע גוישע קאָלבאַסע־קרעמער אַרײַנגערעכנט — האָבן יעדע ווײַלע געקוקט אַלץ צו מזרח צו און געריכט זיך, אַז פון יענער זײַט וועלן עפּעס אָנקומען חידושים, וואָס עס איז כּדאַי צו זען.

און כך הוה: באַלד האָט זיך דערהערט אַ שפּילן פון דער קאַפּעליע[18]. די גוט־באַקאַנטע מעלאָדיעס פון אונדזערע באַוווסטע חתונה כּלי־זמר האָבן זיך דערטראָגן אַלץ נענטער און נענטער. און אָט האָט מען שוין קלאָר און דײַטלעך געהערט זייער באַרימטן וויוואַט שפּילן. עס האָט ניט לאַנג מער געדויערט און גאַנצע מחנות ייִדן האָבן זיך באַוויזן; זיי האָבן געטאַנצט און געהוליעט: ווער עס איז געגאַנגען אַ האָפּקע, ווער עס איז געשפּרונגען מיט התפּעלות און ווער עס האָט געטאַנצט ריקודימלעך. אַנדערע האָבן זיך דאָ, אויף דעם ריינעם שאָסיי, גאָר איבערגעקוליעט, פּונקט ווי אום שמחת־תורה.

דערנאָך זענען אָנגעקומען אַ סך קאַרעטן, קאָליאַסקעס און פאַיעטאָנען, גאָר אָן אַ צאָל, האָבן זיך געצויגן קוואַרטאַל נאָך קוואַרטאַל, אַזש מען האָט מיטן אויג ניט געקענט כאַפּן, ניט דעם אָנהייב און ניט דעם סוף. גאָר צו לעצט איז אָנגעפאָרן אַ גרויסער קאָליאַס, וועלכן פיר פערד נאַ־שפּיץ, רייך באַפּוצט און אויסגעשטשאָגלטע, האָבן קאָקעטיש געשלעפּט.

עס איז געוואָרן אַ גרויסער טומל, אַ לויפעריי, אַ געדראַנג און אַ געשריי:

— דער רבי איז דאָ, דער רבי איז דאָ, ברוך הבא — דער רבי איז דאָ!

שנעל, ווי אַ פײַל פון בויגן, זענען די פערד געוואָרן אויסגעשפּאַנט, חשובֿע ייִדן אין אַטלאַסענע זשופּיצעס האָבן זיך אײַנגעשפּאַנט און, מלא חדווה, האָבן זיי דעם וואָגן געשלעפּט. אַז זיי האָבן עטלעכע טריט

---

* אַמאָל איז געווען", עמ' 109—117.

16. אַ יום־טוב פון דער קייזערלעכער פאַמיליע, געבורטס־טעג, חתונות און דאָס גלײַכן.

17. אַ זייער פּראָסטער טאַבאַק.

18. ייִדישער אָרקעסטער, כּלי־זמר.

אָפּגעשלעפּט, האָט זיי אַן אַנדער כיתה יידן פאַרביטן, און אַזוי ווייטער. די יידן, וואָס האָבן געהאַט דעם גליק צו זיין נענטער צום וואָגן, האָבן זיך געפּליישט, געזוכט די געלעגנהייט די האַנט צוצולייגן צום ראָד, צום אַקס אָדער צו דער פאַסטראָנקע[19] כאָטש און האָבן דאָס געהאַלטן פאַר אַ גרויסע זכיה. פּירנדיק און שלעפּנדיק אַזוי, טריט ביי טריט, מיט געזאַנג און טענץ, איז מען צוגעפאָרן צו בערטשע געצילס שטוב, ווו ר׳ לייבעלע קאָפּוסטער, ר׳ מענדעלע ליבאַוועטשערס עלטסטער זון איז איינגעשטאַנען.

צווי יידן, מאַכנדיק פון זייערע הענט אַ „בענקע־לע״, האָבן אַריינגעטראָגן ר׳ לייבעלען אין שטוב און — אין זיין חדר־מיוחד.

דער גבאי, אַ הויכער שטאַרקער ייד מיט אַ הדרת פּנים, האָט אָפּגעקליבן די פּני, די שענסטע בעלי־בתים, און געבעטן זיי אַריינגיין. דער איבעריקער עולם, אָפּזינגענדיק נאָך עטלעכע מאָל: ברוך הבא, בואך לשלום, עליכם שלום, שלום שלום — האָט אַנגע־הויבן ביסלעכווייז פונאַנדערגיין זיך.

דעם גאַנצן טאָג דאָנערשטיק און דעם ערשטן האַלבן טאָג פרייטיק האָט מיר דער חדר געשטערט, אָבער דערנאָך בין איך געבליבן ביי בערטשע געצילס אין שטוב אַ תושב.

דער רבי איז כמעט די גאַנצע צייט געווען ביי זיך אין חדר, אָבער די שטוב איז געווען פול מיט מענטשן. אַריין און אַרויס, אַרויס און אַריין. און נאָר געציילטע זענען אַריינגעלאָזן געוואָרן צום רבין, אי דאָס אויף אַ קורצער ווײַלע. נאָך קבלת שבת — נאָך „לכה נרננה״ און פאַר מעריב דאַווענען — איז די שטוב געוואָרן אַזוי געפּאַקט מיט מענטשן, אַז ס׳איז געוואָרן אַ דערשטיקעניש. דער עולם איז געקומען הערן די תורה, וואָס דער רבי וועט זאָגן. מען איז געשטאַנען איינער אויף איינעם. אויף די בענק און פענצטער איז מען געשטאַנען; מען האָט זיך געשטופּט, געשטויסן, איטלעכער האָט געוואָלט נענטער זיין צום רבין, און עס איז געווען שטאַרק טומלדיק. אָבער פּלוצלונג איז געוואָרן טויט שטיל. ווי דורך שם המפורש איז מיט אַ מאָל אָפּגעהאַקט געוואָרן דער רעש און מיט פאַרכאַפּטע אָטעמס איז דער עולם געבליבן, איטלעכער אויף זיין אָרט, ווו ער איז געשטאַנען — ר׳ לייבעלע האָט זיך באַוויזן, גיך צוגעלאָפן צו דער אַנגעגרייטער קרעסלע[20] אין מיטן זאַל, אַרום וועלכער עס איז פון זיך אַליין געמאַכט געוואָרן אַ גרויסער ראָד, כדי דעם רבין זאָל זיין פריי.

די חסידות האָט ער געזאָגט גאַנץ רויק און שטיל, מסביר געווען אַן ענין צו אייגענע מענטשן. פון צייט צו צייט נאָר האָט ער מיט דער רעכטער האַנט געריבן זיך דעם שיינעם שטערן און אָפּט מאָל אַ טיפן קרעכץ געטאָן. זיין חסידות האָט געדויערט מער ווי אַ שעה. דער עולם, וואָס האָט באמת געהערט און פאַרשטאַנען די חסידות (מיין טאַטע איז געווען איינער פון זיי), איז געווען גאָר אויף דעם זיבעטן הימל פון גרויס התפעלות.

— פּשש, פּשש, טע, טע, טע, עס איז גאָר לעילא ולעילא — האָבן זיי געזאָגט איינער דעם אַנדערן. זיי זענען געווען שטאַרק געהויבן ביי זיך. דער צופרי־דענער שמייכל, די פרייליכקייט און דער גלאַנץ פון די אויגן, די מאָדנע צעטראָגנקייט און די טיפע אָבער זיסע דבקות־ניגונימלעך האָבן עדות געזאָגט, אַז ר׳ לייבעלע האָט זיי אויפגעהויבן הויך, זייער הויך, אויף זיינע גייסטיקע פליגלען און זיך אַוועקגעלאָזן מיט זייערע נשמות ווייט, ווייט, עד אין סוף!..

דער מעריב דאַווענען האָט ניט לאַנג געדויערט, אָבער די יחידי־סגולה, די באַוווסטע גרויסע חסידים, די חב״דניקעס, אונטערגעוואַרעמט אַפּנים פון ר׳ לייבעלעס תורה, האָבן זיך פאַרדאַווענט ביז גאַנץ שפּעט אין דער נאַכט אַריין. אָט שטייט אברהם בער ירמיהוס, אַ הויכער ייד, מיט אַ ליכטיקן ליבן פּנים, מיט קלוגע אויגן און אַ הויכן געוועלבטן שטערן, אַ באַוווסטער חסיד און זייער אַ גרויסער למדן, ערגעץ אין אַ ווינקל לעבן הרובע[21] און דבקעט זיך און פּיעסטעט און חזרט איבער אוודאי צום צענטן מאָל די צווי ווערטער: שמע ישראל! ער צעגיסט זיך אין גרויס מתיקות אין תחנונים, אַז עס פאַרקוועטשט מיר דאָס האַרץ. ער גייט איבער אויף אַלערליי וואַריאַציעס: כליפּעט ווי אַ קליין קינד, קרעכצט ווי אַ חולה מסוכן און אָט ווערט ער גאָר געהויבן ביי זיך, ווי אַ פעלד־מאַרשאַל נאָך אַ נצחון. אָט גלעט ער מיט זיין קול אַזוי ווייך, סאַמעט־ווייך, ווי אַ פאַרליבטער; אַזוי מאָדנע צאַרט און איידל ציט ער די סטרונעס פון האַרצן איינציקווייז, פּאַמעלאַכקע, און גראָבט זיך טיף,

19. אַ טייל פון שפּאַן.

20. אַ פאָטער־שטול.

21. אַן אויוון פון ציגל אָדער קאַכלעס.

טיף, ביז צום סאַמע וואָרצל — אין דער נשמה אַריין, און אָט הייבט ער אָן רעדן פשוט, איינפאַך, טענהט פּראָסטע דיבורים: שמע ישראל! שמע ישראל!

אין אַן אַנדער ווינקל, לעבן פענצטער, שטייט אליקום־מרדכי. אַ גאַנץ געוויינלעכער ייד אויפן קוק, האָט אָבער געהאַט אַ גרויסן נאָמען ביי די חסידים, פלעגט חזרן חסידות פאַר אנשי־שלומנו און האָט געהאַט גרויס אָנזען אין הויף — ביים צדיק. ער שטייט שטיל ווי אַ סלופּ, קיין פּיפּס הערט מען ניט פון אים. טוט קיין ריר ניט מיט קיין אבר. שטייט מיט אַן אַראָפּגעלאָזענעם קאָפּ און מיט אַראָפּגעלאָזענע אויגן, פון וועלכע טרערן קאַפּען אויף דער ערד, אַ קאַפּ נאָך אַ קאַפּ, ווי פון אַ דאַך־רינע נאָך אַ רעגן, און עס דאַכט זיך, אַז ער פילט גאָרניט.

יודעלע כאַוועס — אַ היציקער חסידישער יונגער־מאַן, גאָר אַ מאדים — לויפט אַרום הין און צוריק איבערן זאַל, מיט אַן אימפּעט, ווי אַ פערד, וואָס האָט זיך אַרויסגעריסן פון די האָלאַבליעס; זעט קיינעם ניט און הערט קיינעם ניט, און ווען מען טרעט אים ניט אָפּ דעם וועג, וואָלט ער זיכער אויף יענעם אַרויפגעקראָכן פון האַסט און אומגעוואָרפן. יודעלע לויפט און שמייכלט, זיין פּנים איז פריש, פריילעך און לעבעדיק, ער לויפט — און האַלט אין איין ציילן אויף די פינגער. ניט אַנדערש, ווי ער האָט געכאַפּט די ספירה, וואָס אים האָט געפעלט, און אַז דאָס האָט ר׳ לייבעלע אים געהאָלפן געפינען...

פינע־אברהמל־ביינשטיינס האָט געבאַמקעט, גע־קלאַפּט מיטן קולאַק אין וואַנט מיט גרויס חשק, גע־קנאַקט מיט די פינגער, געזונגען, געדבקעט זיך, אָפּט צוגעשאָקלט מיטן קאָפּ — אַז ער איז מסכים מיט יענעם רעיון, און מיט שטאַרק פאַרקוועטשטע אויגן איז ער אַוועק אין הויכע דרכים, העט־העט, ווייט אין עולמות העליונים...

ווען איך בין געקומען אַהיים, האָבן די בענטשליכט געהאַלטן שוין ביים אויסגיין. די שוועסטער זענען שוין געשלאָפן. די מאַמע האָט אַפילו גאָרניט ניט געזאָגט, נאָר עס איז געווען קענטיק, אַז גאָר צופרידן איז זי ניט פון אַזאַ שבתדיקער וועטשערע. גליקלעך, איבער־גליקלעך איז געווען נאָר דער טאַטע. אַ נייע הויט, ממש, האָט זיך אויף אים אָנגעטאָן.

אויף מאָרגן, שבת, אַז מען איז שוין געגאַנגען פון אַלע שולן, האָט מען ביים רבין ערשט געהאַלטן ביי קריאת התורה — מען האָט ר׳ לייבעלען אויפגערופן צו מפטיר. די ברכות ביי דער תורה און די ערשטע ברכות פון דער הפטורה האָט ר׳ לייבעלע געזאָגט כמעט ווי אַלע חסידישע יידן. אפשר מיט אַ ביסעלע מער כוונה, אפשר פאַרטיפט זיך מער, אָבער אָן חידושים. נאָר אַז ער איז געקומען צו דעם נביא ירמיהוס רייד אין קאַפּיטל ז׳ (די סדרה איז געווען פרשה „צו״): „כה אמר ה׳ צבאות אלהי ישראל היטיבו דרכיכם ומעלליכם ואשכנה אתכם במקום הזה״, איז דאָס ניט געווען אַ זאָגן די הפטורה — ווו טראָפּ, ווען טראָפּ? — נאָר אַ נשמה־אויסגוס אין אַ תפילה מיט אמתער התפשטות הגשמיות!

מיט אַן אייגנאַרטיקן חסידישן חב״ד־ניגון, פול מיט האַרציקע מתיקות, האָט זיך ר׳ לייבעלע בנעימות־דיק פאַרדבקעט אויף איטלעכן פסוק און אויף יעדן וואָרט פון פסוק. אָפּט מאָל האָט ער זיך שטאַרק פונאַנ־דערגעזונגען, כמעט הויך, מיט אַ שיינעם אָנגענעמען קול, אָבער אַז ער איז געקומען צום פסוק: „ואתה אל תתפלל בעד העם הזה ואל תשא בעדם רנה ותפלה ואל תפגע בי כי אינני שומע אותך״, האָט ער זיך אַזוי פונאַנדערגעוויינט, אַז ער איז זיך פאַרגאַנגען, ווי אַ קינד פאַרגייט זיך און קען דעם אָטעם ניט כאַפּן. דער עולם איז געוואָרן צערודערט און דער־שראָקן. עמעצער האָט אַפילו אַ געשריי געטאָן: „וואַסער!״ אָבער דער רבי האָט אַ טיפן קרעכץ געטאָן און ווייטער געזאָגט די הפטורה. ביי אַ דריי־פערטל שעה האָט געדויערט זיין הפטורה זאָגן. ער איז אין גאַנצן נאַס געווען פון שווייס און טרערן. אַלע זיינע כוחות, אַפּנים, זענען אויסגעשעפּט געוואָרן; און מיט גרויס מי האָט ער, אָנלענענדיק זיך אויף דעם גבאי, קוים פאַרשלעפּט זיך צוריק אין זיין חדר. דער עולם, דאָס הייסט, די אמתע חסידים, זענען געווען שטאַרק געהויבן ביי זיך; געשמוצערט מיט די ליפּן, פאַר־גלאָצט איין אויג, געאיקעט און געאַקעט און „אַ, טאַטע־פאָטער!״ אַרויסגעקרעכצט.

דעם גאַנצן שבת האָט מען קיין „טיש״ ניט געפּראַוועט. ר׳ לייבעלע האָט זיינע סעודות געגעסן ביי זיך אין חדר. נאָך שלוש סעודות האָט ער ווידער געזאָגט תורה — נאָך אַ טיפערע, ווי די מבינים האָבן געזאָגט. אַרויסגעקומען צום עולם און פאַר־בראַכט מיטן עולם האָט ר׳ לייבעלע ערשט שבת־נאַכט צו מלוה־מלכה.

ביי אַ סך לאַנגע, שיין געגרייטע טישן, באַדעקטע

מיט כל־טוב, משקה און טייערע וויינען, האָבן זיך צעזעצט די גאַנצע פּני פון אונדזער שטאָט.

דאָרטן זענען געווען באַוווּסטע חסידים, יידן לומדים, גבירים, חשובע באַלעבאַטים און גלאַט פרומאַ־קעס און באַנק־קוועטשערס.

אַז דער גבאי האָט זיך באַוויזן און תיכף נאָך אים ר׳ לייבעלע, האָבן זיך אַלע אויפגעשטעלט און מען האָט אָנגעהויבן זינגען דעם „ליבאַוויטשערס נייעם ניגון". און מיט וואָס פאַר אַ היץ און ברען, מיט וועלכע התלהבות, מיט וואָס פאַר אַ טעם און געשמאַק יידן האָבן געזונגען דעם שיינעם פריילעכן, פייערדיקן ניגון! יידן האָבן אָן אַלץ פאַרגעסן! פאַרגעסן זייערע עינויים און יסורים, דאגות הפרנסה — אפילו דעם גלות, דוכט זיך, פאַרגעסן און פאַרטיפט זיך אין גאַנצן אין דעם ניגון. די פנימער האָבן געשטראַלט פון פרייד, דער אינעווייניקסטער גליק און נחת־רוח האָט אָפּגעגלאַנצט אין זייערע אויגן און געהערט זיך פון זייער קול. „עבדו את ה׳ בשמחה, באו לפניו ברננה" האָט מען מקיים געווען מיט אַלע פרטים און דקדוקים.

אָבער אָט האָט זיך דאָס געזאַנג פּלוצלינג איבער־געהאַקט... דער טשאַסטנע־פּריסטאַוו [22] מיט אַ פּאָר סאָלדאַטן מיט ביקסן האָבן זיך באַוויזן אין טיר. די גאַנצע עדה יידן איז ווי פאַרגליווערט געוואָרן. ביי פיל זענען די פנימער געוואָרן ווייס פון שרעק, און זיי האָבן זיך געקרימט פון צער און פיין. דער גביר לאַזינסקי אָבער איז צוגעגאַנגען צו די ניט־געבעטענע אורחים, אַ ווײַלע געשושקעט זיך מיטן פּריסטאַוו, מכבד געווען אים און זיינע באַגלייטער מיט אַ פּאָר גלעזלעך קאָניאַק און צובייסן — און פּטור אָן עסק.

22. אַ באַאַמטער פון פּאָליציי־באַצירק.

לאַזינסקי האָט געשמייכלט, דערציילט, אַז דער פּריס־טאַוו, גייענדיק פאַרביי אין פּאַטרול, האָט געוואָלט וויסן, וואָס איז דאָ אַזאַ שמחה? און איצטער ווייסט ער שוין — ער איז רייכער געוואָרן מיט אַ גאַנצן פינפערל...

דעם פריערדיקן ניגון אָבער האָט מען שוין מער ניט געזונגען. מען האָט געפּרובירט — אָבער עס איז ניט געגאַנגען. מען האָט זיך געמאַטערט, געפּלייסט זיך, פאַרצויגן אַנדערע ניגונים, געבאַמקעט און גע־קנאַקט מיט די פינגער, אָבער עס איז געווען שוין ניט דאָס. דער פריערדיקער געמיט, די פריערדיקע אויפגעלייגטקייט איז פאַרלאָרן געוואָרן. ר׳ לייבעלע האָט גערעדט ביים טיש פון שכינת בגלותא, מסביר געווען דעם גאַנצן ענין פון גלות פון דער נשמה, האָט דערציילט וווּנדערבאַרע זאַכן פון טאַטנס וועגן און פון זיידן — דעם אַלטן רבי ר׳ שניאור־זלמן. דער עולם האָט געהערט מיט אָנגעשפּיצטע אויערן און אָפענע מיילער. זיי האָבן, קענטיק, גרויס הנאה געהאַט, אָפט באַמערקט מיט אַ „אוי־וואַ, אוי־וואַ!" אָבער דער שאָטן פון פּריסטאַוו, ימח־שמו, איז נאָך אַלץ געהאַנגען ווי אַ שוואַרצע כמאַרע איבער דעם זאַל און איבער אַלע מסובים. מען איז געזעסן גאַנץ שפּעט. מען האָט געגעסן, געטרונקען; עטלעכע חסידים האָבן געכאַפּט שיריים פון דעם טעלער, וואָס מען האָט אַוועקגעטראָגן פון ר׳ לייבעלען, אָבער דאָס האָבן געטאָן נאָר עטלעכע, און אויך ווי האַלב־פאַר־שעמטערהייט.

די גאַנצע וואָך, וואָס ר׳ לייבעלע איז איינגע־שטאַנען ביי אונדז, איז אַוועקגעגאַנגען אין תורה־זאָגן און אין ניגונים, אַחוץ, געוויינלעך, וואָס ער האָט אויפגענומען אויף יחידות, אָנגענומען פדיונות — איש כפי נדבת לבו — און געגעבן זיין ברכה.

ג. ניקאָלאַי דער ערשטער באַזוכט באָברויסק *

(פון מיין פאָטערס דערציילונג)

— בעיני ראיתי די ווילדקייט און די אכזריות פון ניקאָלאַיען, ימח שמו וזכרו! דער צורר היהודים איז אַ מאָל געקומען צו אונדז אין באָברויסק אויף אַ גרויסער מאַנעוורע. דער שוואַרץ־יאָר האָט אים

* „אַמאָל איז געווען", עמ׳ 167—169.

געוווּסט, נאָר מען האָט געזאָגט, אַז עטלעכע קאָרפּוסן האָבן זיך דאָ דעמאָלט אין די לאַגערן פאַרזאַמלט. עס איז געווען אַ שיינער זומערדיקער שבת נאָך וואַרמעס, גאָר אַן אַנטיק. די גאַנצע שטאָט ממש, קינד און קייט, יידן און גויים, להבדיל, זענען געגאַנגען אין לאַגער זען דעם קייסער און אָנקוקן די מאַנעוורעס. מיט

אַ שטריק האָט מען אָפּגעצאַמט די פּובליקע אַרום און אַרום פון דעם אָרט, ווו עס האָבן געדאַרפט זיין די מאַנעווערס. שעהען לאַנג זענען מיר געשטאַנען און געקוקט, ווי מען האָט געשאָסן פון די פּושקעס[23], ווי פערד זענען געשפּרונגען איבער היבש הויכע בערגלעך און דערנאָך איבער טיפע גריבער; יוונים זענען געלאָפן, אויסגעלייגט זיך פּלוצלונג צו דער ערד און געשאָסן פון די ביקסן. עס זענען געווען אַ סך טשיקאַווע זאַכן. נאָר וואָר קען זיך זיי אָנגע־דענקען! עס איז שוין געוואָרן פאַרנאַכטלעך. די מאַנעווערס האָבן זיך שוין אָפּנים געקאָנטשעט[24]. דער קייסער, האָבן מבינים געזאָגט, איז געווען גוט אויפגעלייגט. די מאַנעווערס האָבן ביי אים אויסגע־נומען, ער האָט געריבן אַ האַנט אין אַ האַנט און אַלץ געטענהט: „כאַראַשאָ, רעביאַטאַ, אַטליטשנאָ, פּרעוואָסכאָדנאָ!"[25] און אַלע האָבן געשריען „הוראַ".

פּלוצלינג האָט ער זיך אַ קער געטאָן מיט זיין פערד און אַ לאָז געטאָן זיך צו אונדז. די גאַנצע „סוויטע"[26] גענעראַלן, פּאַלקאָווניקעס, זענען נאָכגע־ריטן נאָך אים, ווי שדים וואָלטן זיי געטראָגן, — אַלע צו אונדז. מען האָט געמיינט, אַז דער גרויסער קייסער פון רוסלאַנד וועט זאָגן עפּעס דעם עולם. אָבער ער האָט זיך אַ ווײלע אַרומגעקוקט, איז צוגע־ריטן צו אַ יידיש ווייבל און האָט בכבודו ובעצמו אַראָפּגעריסן ביי איר פון קאָפּ די לענטע מיט דער קאָפּקע, אַ שליידער געטאָן דאָס מיט פאַראַכטונג אין אַ זייט און אָנווייזנדיק מיט אַ פינגער אויף דער יידענעס געגאָלטן קאָפּ, האָט ער הויך אויסגעשריען: „עך, זשידאָוויאָ פּראָקליאַטאָיע!" זיין סוויטע האָט בראַוואָ געפּאַטשט און הייזעריק געוואָרן שרייענדיק הוראַ...

דער טאַטע האָט זיך דאָ אָפּגעשטעלט. טרערן האָבן אים געשטיקט. ער איז רויט געוואָרן, ווי פייער, דער גאַנצער פּנים זיינער האָט געפלאַמט, און געבנ־דיק אַ קלאַפּ אין טיש, אַז די גאַנצע געפעס האָבן געבראַזגעט, האָט ער אויסגעשריען:

— על אמונתי, איך שווער, אַז אויב איך וואָלט האָבן דעמאָלט אַ פּיסטאָלעט, צי אַ ביקס, וואָלט איך אים, ווי אַ משוגענעם כלב, דערשאָסן... איך וואָלט זיך מוסר געווען בעד עמנו ובעד אלהינו!..

23. האַרמאַטן.
24. געענדיקט.
25. גוט, חברה, זייער גוט, אויסגעצייכנט.
26. באַגלייטער.

ד. שריפות*

שריפות זענען ביי אונדז ניט געווען קיין „נאָ־ווינע". אַלע מאַנטיק און דאָנערשטיק פלעגן זיי זיך מאַכן, אָבער דאָס רוב, ווי אונדז אויף להכעיס, פלעגן זיי זיך דווקא מאַכן זומער, און דווקא גראָד אין מיטן נאַכט, ווען עס האָט זיך אַזוי געשמאַק געשלאָפן און דעם רבי מיט דעם חדר האָט זיך גאָרניט געחלומט אפילו. עס איז גאָר קיין נפקא מינה ניט, ווו די שריפה איז געווען, עס האָט געמעגט זיין אין דער אַנדערער עק שטאָט, האָט מען די ערשטע זאַך אויפגעוועקט די קינדער, אָנגעטאָן זיי און גיכער געפּאַקט די בעבעכעס... די קינדער וויינען, די פנימער בלייכע, עס פאַלט פון די הענט, מען איילט זיך, מען ברעכט און שטעכט די ביסל אָרעמקייט און מען טוט זיך אַליין אָן מער היזק ווי די גאַנצע שריפה. עס האָט ביי אונדז געטראָפן, אַז ערגעץ ווו האָט אַ שטאַל אָפּגעברענט, און באַלעבאַטים האָבן גוטע כלים צע־בראָכן, דעם גאַנצן מעבל חרוב געמאַכט און אַ סך האָב און גוטס פאַרלאָרן. אונדזער עולם איז געווען זייער אָנגעשראָקן. די שריפות זענען געווען ביי אונדז אַ מין מגיפה. א שטאָט פון הילצערנע הייזער — מויערן האָט מען צוליב דער קרעפּאָסט[27] ניט דער־לויבט, און אַז עס פלעגט זיך אָנצינדן איין הויז, פלעגן זיך גלייך אָנכאַפּן אַנדערע, בפרט זומער, ווען די דעכער זענען געווען טרוקן, ווי ביין. און פלעגט זיך נאָך מאַכן אַ ווינט דערצו, איז טאַקע געווען סכנת נפשות. קוואַרטאַלן נאָך קוואַרטאַלן פלעגן אויפפלאַ־

* „אַמאָל איז געווען", עמ' 188—191.

27. פעסטונג.

קערן; דער מאַרק, די שולן, אַ האַלבע שטאָט פּלעגט אין אַ שעה־צוויי אַוועקגיין מיטן פייער. מיר האָבן אפילו געהאַט אַ „פּאָזשאַרנע קאָמאַנדע״ [28], אָבער זי איז באַשטאַנען פון זעקס אַלטע קליאַטשעס, איינגע־שפּאַנט אין זעקס וועגעלעך! אויף איטלעכן איז געשטאַנען אַ צעטריקנטע פעסל, און די אויסגעדינטע „דעסיאַטניקעס״ [29] איינגעהויקערטע פון עלטער און דינסט, האָבן דאָס געדאַרפט פליען ביי אַן ערך אַ צוויי וויאָרסט צו דער „באָברויקע״ נאָך וואַסער; האָט דערווייל די גאַנצע שטאָט געקענט אָפּברענען. ניט זעלטן האָט פּאַסירט, אַז דאָס וואַסער איז אויסגערונען פון פעסל, איידער ס'איז געבראַכט געוואָרן צו דער שריפה. די קליאַטשעס האָבן אַפילו גענוג שמיץ גע־קראָגן, אָבער זיי האָבן זיך געמאַכט ניט ווויסנדיק און קוים גערירט זיך. דער דעסיאַטניק אויף דער קעלנע האָט זיך שטאַרק געהאָטשקעט [30] און געשריען: „וויו, וויו״, די דייזשקע וואַסער האָט זיך געטרייסלט און געפּליוכעט אויף אַלע זייטן, אָבער דעם פייער האָט דאָס ניט געלאָשן. און אַ שטאָט מיט יידן זענען געוואָרן נשרפים...

דער געשריי און דער געוויין פון די קינדערלעך, דער יאָמער און קלאָג פון די ווייבער און דער אָכצן און קרעכצן פון די מאַנסבילן האָבן זיך אויסגעמישט אין דער לופט מיט דעם קנאַקן פון דעם פייער, מיט דעם טראַסקען פון די אַראָפּגעפאַלענע באַלקנס און מיט דעם פּלאַצן פון גלעזערנע און פּאָרצעלייענע כלים. די פייער־צונגען און דער געדיכטער רויך האָבן, ווי ווילדע חיות, פונאַנדערגעבושעוועט זיך און אויף טויט געשראָקן די אַרומיקע. די טאַטעס זענען אַרומ־געלאָפן ווי פאַרסמטע, די מאַמעס האָבן געהאַלטן די קינדערלעך אויף די הענט, ביים פאַרטעך, און געריסן זיך די האָר פון קאָפּ... איינער לויפט אַרום אין דער רעכטער „סומאַטאָכע״ [31] און פרעגט ביי איטלעכן, וואָס פאַר אַ דאַטע איז היינט? און אַז ער ווערט געוואָר, פאַלט ער אין חלשות — גראָד נעכטן איז אויסגעגאַנגען זיין „סטראַכאָווקע״ [32] אויף ביידע היי־זער מיט דער קראָם, מיט דעם מעבל, האַך און פּאַק — און איז געבליבן אַן אביון.

28. פייערלעשער.
29. אַ מין פּאָליציאַנט.
30. שטאַרק אונטערגעהויבן.
31. טומל־פאַרווירונג.
32. פאַרזיכערונג.

אויף מאָרגן — די איבערגעבליבענע קוימענס האָבן, ווי מצבות, עדות געזאָגט: פה נקבר — איז מען געקומען זוכן, ראָיען [33] אין די חורבות, טאָמער איז עפּעס גאַנץ פאַרבליבן, און די ווייבער האָבן אַזוי ביטער געוויינט, ווי אויף קבר אבות. עס פלעגט זיך באַלד דערפילן אַ גרויסער דוחק אין שפּייז, אָבער אַ דעפּעשע קיין מינסק פלעגט באַלד ברענגען הילף.

וואָכן לאַנג, און אָפט מאָל חדשים, פלעגן יידן באַלעבאַטים וואַלגערן זיך אויפן פּאָליגאָן [34], עסן טרוקנס, שלאָפן אויף די פּעק בעטגעוואַנט, וואָס מען האָט אַרויסגעכאַפּט, און ניט אויסטאָן זיך אָדער אַ העמד איבערבייטן...

שבת האָט מען אויף דעם פּאָליגאָן געדאַוונט בציבור, כדת וכדין, מיט אַלע קליפּערלעך. טשאָלנט האָבן געקאָכט און געבראַכט די גליקלעכערע, וועלכע זענען ניצול געוואָרן. זיי האָבן אָנגעגרייט גענוג פאַר אַלעמען. איין מאָל האָט געטראָפן אַ נייער אומגליק... דער עירוב האָט זיך גראָד שבת איבערגעריסן און די ווייבער, בחורים און מיידלעך, וועלכע האָבן געטראָגן די טעפּ געקעכטס צו די נשרפים, זענען געבליבן אויף איין אָרט — ניט אַהער און ניט אַהין. האָט אָבער אונדזער קלוגער רב תיכף ומיד מתיר געמאַכט צו טראָגן דעם עסן צו די הונגעריקע און פאַרשפּאָרט אַ שבתדיקן תענית.

ביסלעכווייז, ביסלעכווייז קומט דער עולם צו זיך. ווער פריער, ווער שפּעטער — און עס הייבט זיך אָן בויען אַ נייע שטאָט. די אָרעמע שטעלן אויף שאַלאַשן, אַ קלייטל, אַ קרעמל און אַ „כאַלופּקע״. די רייכערע בויען אויס נאָך שענערע הייזער ווי די פריערדיקע. און דער לעבן גייט אַוועק אויף דעם אַלטן שטייגער. מען הייבט אָן דעם אָטעם אָפּכאַפּן, צוריק זיך איינשטעלן — אָבער אַהאַ, אַ נייע שריפה... ווידער געוויין, צרות, יאָמער און טרויער...

יאָרן און יאָרן איז דאָס אַזוי געגאַנגען. דעם ערשטן אומגליק נאָך ניט פאַרגעסן, איז שוין געקומען אַ נייער און אַ גרעסערער, ביז — ביז יידישע יונגע־לייט האָבן געגרינדעט אַ פרייוויליקע „פּאָזשאַרנע קאָמאַנדע״.

הונדערטערווייז פלעגן זיי קומען צו לויפן, ביי טאָג אָדער אין מיטן נאַכט, מיט העק און עמערס און פלעגן

33. נישטערן.
34. אַ פּלאַץ פאַר מיליטערישע איבונגען.

אַרבעטן ווי בינען. אַחוץ דעם איז געווען אַ רעטונגס־אַפּטיילונג, וואָס פלעגט אין די דערבייאיקע הייזער און קראָמען פּאַקן די זאַכן, ווי געניטע מענטשן, שלעפּן די מעבל און דערהויפּט ביט דערלאָזן, אַז די געבײַדע זאָל זיך אָנכאַפּן.

אָבער דאָס איז שוין געווען מיט יאָרן שפּעטער, ווען איך האָב זיך אויך באַטײליקט אין דער „קאָ־מאַנדע". ווען איך בין אָבער נאָך אין חדר געגאַנגען, זענען נאָך קיין פרײוויליקע פײערלעשער ניט געווען און שריפות זענען געווען אַ סך.

ה. זיין מיט לייטן גלייך*

אַ חתונה ביי יידן, אין מיינע חדר־יאָרן, איז געווען די גרעסטע געשעעניש, ניט נאָר ביי דעם פּאָר־פאָלק, נאָר נאָך מער ביי טאַטע־מאַמע! עס איז געווען אַן ענין אויף יאָרן און יאָרן צו רעדן, דערציילן און געדענקען. דעם געמיינעם באַלעבאָס איז די שמחה אָנגעקומען שווער, ווי קריעת ים סוף, עס האָט זיך געוואָלט טאָן דעם ריכטיקן שידוך, געבן נדן און אַ גאַרדעראָבע, מיט לייטן גלייך, און מאַכן אַ חופּה־וועטשערע, אַז מען זאָל, חלילה, ניט פאַרשעמט ווערן. מען האָט געמוזט אָנהאַלטן שטאָט נאָך מכמה אַנדערע טעמים: עס זאָל ניט שאַדן צו קרעדיט און צו ווייטערע שידוכים... אַנדערע באַלעבאַטים האָבן זיך פון העמד אויסגעטאָן, געבליבן אביונים, קבצנים, ממש ממית געווען זיך, אַבי אַ שיינע חתונה אויסצופירן! מען האָט פאַרמשכנט הייזער, קראָמען, געליען געלט ביי וואָכערניקעס, געקניפּן זיך אין די באַקן, אַבי די פאַרב זאָל שטיין!...

עס האָט גאַנץ אָפט געטראָפן, אַז נאָך אַ געהויבע־נער חתונה האָט דער חשובער באַלעבאָס אָנגעזעצט, פאַרנומען געלט ביי יתומים און אלמנות, און ער האָט געקראָגן מער קללות, איידער די ברכות צו דער חתונה. ניט זעלטן פלעגט טרעפן, אַז אַ בן־תורה, אַן אָנגעזעענער מענטש פלעגט ניט קענען אַריבער־טראָגן דעם עגמת־נפש און פאַלן אַ קרבן: די גאַל פלעגט אין אים פּלוצלינג פּלאַצן און ער פלעגט מיט דעם לעבן באַצאָלן!

יחוס, כבוד, „זיין מיט לייטן גלייך", איז געווען די הויוון אין דעם טייג, פון וועלכן דאָס יידישע לעבן אין מיינע צייטן, אין אונדזער שטאָט, איז געווען געקנאָטן. ביי חתונות, בריתן, אין שול, — ביי צדקה־זאַכן, ביי אָפּגעבן אַ יינגל אין חדר — אַלע מאָל האָט מען געהאַט נאָר איין זאַך אין זינען — אויספּיינען זיך!

אויף קליידן זיך — אַרויסגיין צווישן מענטשן — האָט מען זיך געלאָזט קאָסטן ביז דעם לעצטן גראָשן: זאָלן זיך שונאים ניט פרייען, חלילה! ביי זיך אין דער היים, ווען קיינער האָט ניט געזען, האָט מען געדאַרט און געקוואַרט און אָפּגעקומען מיט אַבי וואָס... קיין ווייס ברויט, אַ בולקע, האָט מען אין די אויגן ניט אָנגעזען, אַחוץ משבת לשבת. אַ שיטערער קרופּניק, אַ בולבע, אַן אוגערקע מיט ברויט, אַ ביסל זויערמילך און אַ שטיקל הערינג — זענען געווען די הויפּט־מאכלים אפילו אין גאַנץ חשובע באַלעבאַטישע הייזער, און עס איז גאָר קיין רבותא ניט, וואָס אונדזערע ליטווישע יידן זענען געווען בלייכע, אויסגע־דאַרטע, אויסגעקוואַרטע — ממש, פאַרהונגערטע!

אַז עס פלעגט קומען צו אַ „נאַבאָר", איז געווען צרות צרורות — עס איז ניט געווען, פּשוט, וועמען אָפּצוגעבן! די רייכע און געזונטע, האָט מען ניט געסמייעט נעמען, און די קבצנים — האָט מען פאַר־בראַקירט: טויגן ניט. „ניע גאָדיען!" — פלעגן די דאָקטוירים זאָגן.

---

* „אַמאָל איז געווען", עמ' 243—244.

ו. דער נאַבאָר*

אַנטקעגן אונדזער הויז איז געווען די „סבאָרניע"[35]. באַלד נאָך סוכות פלעגט זיך אָנהייבן די „כאַפּערייי", און די „געכאַפּטע" פלעגט מען האַלטן אין „סבאָרניע" פאַרשפאַרט, ביז צום „פּריאָם"[36], אַרום ניי־יאָר. די עובדא פון קהל איז איצט געווען „פּאָפּראַוועןן"[37] די קאַנדידאַטן, זיי זאָלן טויגן פאַר סאָלדאַטן, אָבער דאָס האָט זיך זעלטן ווען איינגעגעבן... אַן אָרעמער שניידער־ייִנגל, אַן אויסגעמאָגערטער, אַ וואַסער־טרעגערס בנאָקל, אַ פאַרזינדיקטער, אויסגעמאַטערטער ישיבה־בחור — אַזעלכע פאַרשוינען האָבן זיך בשום אופן ניט געלאָזט „פּאָפּראַוועןן". גאַנצע טעג האָבן זיי געזאָגט תהילים, נאָך צו ביסלעך אונטערגעפאַסט, געוויינט און געקלאָגט און תפילה געטאָן, אַז דער אייבערשטער זאָל זיך מרחם זיין און אויסלייזן זיי פון גוישקע הענט. קהל האָט דאָך ניט געקענט פאַרווערן יידן פאַסטן און וויינען אין אַן עת־צרה! איז דער „פּריאָם" געווען יגון ואבל פאַר קהל און שמחה וששון פאַר די קאַנדידאַטן, וועלכע האָבן, אגב אורחא, יאָרן־לאַנג דערנאָך געהאַט צו זינגען און צו זאָגן — זיי פלעגן בלייבן טויט־קראַנקע פון דעם מאָרן[38] זיך.

קהל פלעגט מוזן קויפן „קוויטאַנציעס"[39] אָדער „אָכאָטניקעס", חברה־לייט, וועלכע פלעגן זיך פאַרקויפן פאַר אַ פּאָר הונדערט רובל און גיין דינען. חברה אָכאָטניקעס פלעגן זיך שוין לאָזן וויל־גיין: פרעסן דאָס שענסטע און בעסטע, הייסן ברענגען כלי־זמר, הוליען און טאַנצן אויף וואָס די וועלט שטייט, און עס איז געווען חי געלעבט.

איין מאָל האָט זיך אין „אָכאָטניקעס" פאַרקויפט עפּעס אַן אָרעם־בחור, אַ דערשלאָגענער און אַ פאַרשטויסענער. אַז מען האָט אים געפרעגט פאַרן „פּריאָם", ווי די מאָדע איז געווען, וואָס פאַרלאַנגט ער, האָט ער מיט גרויס עקסטאַז אויסגעשריען:

— פאַר פערציק קאָפּיקעס באָב מיט ברויט!..

די השגה פון דעם „אָכאָטניק" איז געבליבן אין שטאָט פאַר אַ גלייכוווערטל לדורי־דורות.

* „אַמאָל איז געווען" עמ' 244—245.

35. דער פּלאַץ, ווו מען האָט געהאַלטן ביז דעם אָפּגעבן אין מיליטער־דינסט.

36. דאָס צונעמען אין מיליטער.

37. פאַרריכטן.

38. דאַרן.

39. אויסקויף־שיין.

ז. שדכנים*

שדכנים זענען ביי אונדז געווען דווקא אַ רעכט היבש ביסל. קיין קאַפּיטאַל אין דעם געשעפט אַריינלייגן האָט מען ניט באַדאַרפט, ריזיקירן האָט מען מיט קיין זאַך ניט ריזיקירט (סיידן אפשר מיט צוויי יונגע לעבנס — זענען זיי דאָך געווען פרעמדע), קיין גרויסע אמנות, אַחוץ רעדן, האָט זיך אויך ניט געפאָדערט, האָבן זיך טאַקע אַ סך בעלנים דערויף געפונען. אַחוץ אַ פּאָר צענדליק פּראָפעסיאָנעלע, ביי וועמען שדכנות איז, מישטיינס געזאָגט, געווען דער איינציקער מקור חיונה, האָט אַ ליאַדע מלמדל, אַ שמש, אַ בעל־תפילה און גלאַט אַ בטלן, אויך שדכנות אַרויפגעשטעלט אויף זיין לאַנגן צעטל פון זיינע עובדות.

קיין גליקלעכע, פאַרשטייט זיך, זענען די שדכנים ניט געוואָרן, וואָרעם אויף יעדן שידוך פלעגן זיך אָנטשעפּען פיר־פינף זייערע און דער גאַנצער רח"ש וקל"ס האָט געקלעקט, ווי יענע חלה, קוים אויף המוציא, אָבער ביי זיי איז געווען אַ קרן איטלעכע קאָפּיקע. אגב, האָט מען זיך געקוואַפּעט אויף אַ שנאַפּס מיט דעם פאַרבייסן, אויף כאַפּן ווען עס איז אַ גוטן מאָלצייט און אויף די פּאָר קאָפּיקעס אויף מאַרקעס, אָדער גאָר אַ קערבל אויף אַ דעפּעשע כלומרשט.

די בחורים און מיידלעך האָבן אפילו גאַנץ גוט געוווסט, אַז עס איז אַ ברכה לבטלה, אַז זייער געלט איז אַרויסגעוואָרפן. ווען מיר מאַרקעס, וואָס מיר

* „אַמאָל איז געווען", עמ' 300—302.

דעפעשעס?.. אָבער ווי קען מען זיך איינרייסן מיט שדכנים, ווען מען שטייט אין שידוכים? אַ קאַץ קען דאָך אויך קאַליע מאַכן. און מען האָט געמוזט „לאָזן זיך געפינען", כדי חלילה ניט פאַרזעסן ווערן.

וועגן די שדכנים פלעגט מען דערציילן טשיקאַווע זאַכן: אויף איין שדכן האָט מען געזאָגט, אַז ער איז געקומען צו אַן אויפגעקומענעם בעל־הבית רעדן אַ שידוך פאַר זיין טאָכטער. ווען יענער האָט דער־הערט מיט וועמען ער רעדט אים דעם שידוך, איז ער געוואָרן מלא חימה:

— סטייטש, מיר סמייעסטו רעדן אַ שידוך מיט דעם און דעם. אַרויס פון מיין שטוב, דו חצוף איינער!

דער שדכן שטייט און שמייכלט און זאָגט:

— אָט איצט זע איך ערשט, אַז אַזאַ יאָר זאָל איך האָבן, וואָס פאַר אַ גלייכער שידוך עס איז. אות באות, וואָרט פאַר וואָרט האָט דאָך דער אַנדערער מחותן אויך אַזוי אויף מיר געשריען און האָט מיך אויך פון שטוב געטריבן...

מען האָט דערציילט, אַז דער שידוך איז גראָד געטאָן געוואָרן און דער שדכן האָט זיך שטענדיק באַרימט דערמיט.

אָבער שעפסל דער שדכן איז געווען גאָר אַ יוצא מן הכלל. אים האָט מען גערופן „שעפסל דער לאַנד־שדכן". ער איז ניט געגאַנגען אָבי צו וועמען, מיט געמיינערע באַלעבאַטים האָט ער זיך ניט פאַרנומען, נאָר געפירט שידוכים צווישן די חשובע און רייכע. ער האָט אויסגעפירט שידוכים פון די מרחקים, פון אַ מאָהילעוו, אַ מינסק און ווילנע. עס האָט שוין אויך געטראָפן, אַז ער האָט שוין אפילו צו וואַרשע דער־גרייכט. שעפסל איז געווען גאַנץ תקיף, אַ יודע ספר, אַ קלוגער, און האָט געפירט זיינע עסקים גאָר געשעפטסמעסיק. ער האָט געהאַט אַ ביכל מיטן אלף־בית, האָט אויסגעשטעלט די נעמען פון די שטעט און פון די מחותנים, איטלעכן אויף זיין אָרט. ער האָט געפירט אַ פּינקטלעכע און גענויע באַשרייבונג פון דעם שטאַנד פון די בעלי־בתים, פון זייער יחוס, דעם נדן און קעסט, און האָט געמאַכט זיין אייגענע אָפּשאַצונג פון די מעלות און חסרונות פון חתנים און כלות.

שעפסלס שטייגער איז געווען, אַליין זיך פריער באַקענען מיט דעם חתן אָדער כלה, איידער ער האָט צוגעפּאַסט דעם שידוך. ער האָט געהאַט אַ גוטע השערה און פלעגט דאָס רוב צוטרעפן דעם מלאכס כרוז: בת פלוני לפלוני...

שעפסל האָט זיך געהיט פון זאָגן צו פיל ליגן אָדער צו פיל מגזם זיין און דעריבער האָט דער עולם געהאַט דרך־ארץ און צוטרוי צו אים.

ח. די פּאָגראָמען אין 1881*

אָט איז פלוצלינג אָנגעקומען דעם 1טן מערץ 1881 די ידיעה, אַז די ניהיליסטן האָבן געהרגעט דעם קייסער!

די גאַנצע באַפעלקערונג האָט זיך אַ טרייסל געטאָן, ווי פון אַן ערד־ציטערניש. סיי גויים און סיי יידן זענען געוואָרן אויפגערעגט. אין די קראָמען, אין שול, אין באָד און אין קלויסטער האָט מען גערעדט וועגן איין זאַך. די גויים האָבן כמעט אַלע זייער באַדויערט דעם גרויסן היזק. צווישן יידן האָט זיך געפונען נאָר אַ קליינע צאָל אַפּיקורסים, ווי מיין טאַטע למשל, וואָס האָבן זיך דאָס האַרץ קנאַפּ אָפּגעגעסן פון דעם אומגליק... אָבער דאָס רוב, דער רוב מנין און רוב בנין פון דער יידישער באַפעל־קערונג האָט זיך באמת שטאַרק מצער געווען, און דער עיקר — מורא געהאַט, אַז דער נייער קייסער וועט זיין נאָך ערגער.

אונדזערע עטלעכע יונגע־לייט זענען געווען מלא שמחה, אָבער זיי זענען נאָר אַרומגעלאָפן, ווי פאַר־סמטע, איינע צו די אַנדערע, פרעגנדיק, וואָס טוט מען, ווי העלפט מען? און ניט וויסנדיק מיט וואָס און ווי אַזוי, איז דאָס דערביי געבליבן.

אָבער באַלד נאָך דעם האָט זיך אויף שוואַרצע פליגלען פונאַנדערגעטראָגן די טרויעריקע ידיעה פון דעם ערשטן פּאָגראָם אין קיעוו!

יידן האָט די מוראדיקע בשורה דערשלאָגן, מען האָט אַראָפּגעלאָזן די קעפּ און מיט יאוש אין האַרצן

* „אַמאָל איז געווען", עמ' 371—372.

איז מען אַרומגעגאַנגען ווי שאָטנס, ווי נעכטיקע, און געפרעגט זיך: „עד מתי און מאין יבוא עזרי ?..״

די גויים, און ספּעציעל די יידן־פיינט, האָבן הויך געהאַלטן זייערע קעפּ און האָבן מיט אַרויסרופנדיקע בליקן גערייצט זיך מיט די יידן — זייערע שכנים, מיט וועלכע מען האָט ביז איצט געלעבט גאַנץ פריינטלעך.

אין באָברויסק, ווו ביז דעמאָלט האָט מען גאָר פון קיין גלות ניט געוווּסט, אין שטאָט, ווו אַלץ מיט אַנאַנדער איז געלעגן אין יידישע הענט, מיט זייערע אייגענע יידישע מנהגים און דרכים, ווו שבת האָט מען קיין לעבעדיקן מענטשן אין גאַס ניט געזען, סיידן ווען יידן זענען געגאַנגען אין און פון שול. און טאָמער האָט אַ נאַרישער גויעץ געבראַכט אַ וועגל האָלץ צו פאַרקויפן האָט ער אָדער געדאַרפט אים צוריקפירן, אָדער אָפּהיטן ביז ביינאַכט און דערנאָך איינבעטן זיך ביי אַ באַקאַנטן יידן, ער זאָל דאָס ביי אים צונעמען פאַר אַ שפּאָט־ביליקן פּרייז; אין באָברויסק, ווו דער גרעסטער מאַרק־טאָג איז דווקא געווען אום זונטיק, און די גויישע קלויסטערס זענען געווען פּוסט, ווען אפילו אין אַ טאַבעלנעם טאָג — אַ יום־טוב פון דער קייסערלעכער פאַמיליע — האָט מען נאָר איין האַלבע טיר פון קראָם צוגעמאַכט, אַזוי ווי חול־המועד, און דאָס נאָר פאַר אַ קליינער ווײַלע. און נאַטשאַלסט־וואָ, וויסנדיק, אַז עס וועט קריגן אַ מתנהלע אויף נײַ־יאָר, אָדער אַן אַנדער חגא, האָט קיין מאָל ניט באַלעס־טיקט און געווען גאָר פּאַני־בראַט מיט די יידן — אפילו אין באָברויסק האָט מען דעמאָלט דערפילט, אַז יידן זענען אין גלות, און די פּאָגראָם־קלאַנגען האָבן אָנגעוואָרפן אַ ציטערניש, אַ ביטערע מורא און אַרויפגעיאָגט אַ מרה שחורה מיט אַ פּחד — אַ מין סכנת נפשות, וואָס פריער איז דאָס געווען שווער זיך פאָרצושטעלן.

אָבער די יונגע־לייט האָבן די ערשטע זיך געפונען. מען האָט אָנגעהויבן שטילערהייט צונויפרעדן זיך און אָרגאַניזירן זיך אין אַ „סאַמאָאָבאָראָנע״, זעלבסט־פאַרטיידיקונג, אַז מען זאָל זיך שטעלן אַנטקעגן, אויב עס וועט זיך אָנהויבן אַ פּאָגראָם.

מיט וואָס אונדזער „סאַמאָאָבאָראָנע״ וואָלט זיך געענדיקט, ניט האָבנדיק קיין אַנדער געווער אַחוץ די אייגענע צען פינגער, איז ניט שווער צו טרעפן... אָבער עס איז געווען אַ שטיקל באַפרידיקונג פאַר זיך אַליין. די צוגרייטונג אַליין האָט שוין צוגעגעבן אַ ביסל מוט, און די עלטערע מענטשן האָבן טאַקע געגלייבט אין אונדזער כוח און האָבן זיך אַ היבש ביסל באַרויִקט.

רבי יצחק ניסנבוים

ב„ח ד ר״*

זוכר אני היטב אותו יום בו נשאני אבי על זרועותיו, כשהנני מעוטף בטליתו, והביאני אל „חדרו״ של ר׳ אברהמ׳ל סלוצקר, ואני בן ארבע שנים ומחצה. אבי הושיבני על הספסל, שעמד על יד השולחן, והרבי פרש לפני את לוח ה„אלף־בית״ והחל להראות לי את צורת האותיות וקורא באזני בשמותיהן, ועל כל אות ואות שאני קורא אחריו כהוגן, „מלאך״ ממרום זורק מעל לראשי מטבעות כסף קטנות ודובשניות, שחטפתין ושמתין בכיסי. ב„חדר״ של המלמד הזה ישבתי שנה שלמה. היינו בו כשלושים ילד וה„רבי״ למד עם כל אחד ואחד בפני עצמו. למדתי בכל יום כעשרה רגעים לפני ארוחת הצהרים ועשרה רגעים אחרי ארוחת הצהרים, ובשאר העת שיחקנו בחצר בהמולה ובשאון, ובחורף שיחקנו ב„חדר״ בלחש וברמיזות. רבי אברהמ׳ל היה מתנגד סלוצקי, קר ככפור ועצוב־רוח תמיד. הוא לא התרגז ולא התקצף, אבל גם לא הראה לנו סימני חיבה. לחיינו נשארו בכל השנה בלי סטירות ובלי לטיפות. את מלאכתו עשה באמונה ולמדתי לומר „עברי״ כדבעי. את ה„מלעיל״ ואת ה„מלרע״ לא ידעתי — „רבי לא שנה, חייא מנין ?״ — אבל את המלים הוצאתי מפי שלמות וגמורות, לא חטפתי ולא בלעתי אף אחת מהן, וכבר יכולתי להתפלל מתוך הסידור כיהודי זקן ורגיל.

* ר׳ יצחק ניסנבוים, „עלי חלדי״ (ורשה תרפ״ז), עמ׳ 8—14.

מ„חדר" זה עברתי אל „חדרו" של רבי דוד אומוואלד, שהיה ההיפך הגמור מ„רבי" הקודם. זה היה תמיד שמח וטוב־לב. אל תלמידיו התיחס באהבה גלויה, וגם אנחנו אהבנוהו ורצנו אל „חדרו" בחפץ לב. למדתי בו שתי שנים. ב„זמן" הראשון החל ללמדנו חומש; ב„זמן" השני הוסיף אליו את הרש"י, מלבד הפסוקים החמורים שבו ואלה שבאו בהם דברי דקדוק. ב„זמן" השלישי הוסיף עליהם את הנביאים הראשונים, וב„זמן" הרביעי הוסיף עליהם את הגמרא. וכה היו ב„חדר" ארבע כיתות. אבל ה„רבי" לא לימד לכל כיתה וכיתה בפני עצמה, אלא סידר את הלימודים באופן מעשי ומועיל. ב„זמן" הראשון, שלמדתי בכיתה הראשונה אף חומש, למדתי בכל יום רק שתי שעות, אחת לפני ארוחת הצהרים ואחת אחרי ארוחת הצהרים. שאר שש השעות, שישבתי ב„חדר", שיחקתי עם חברי בני כיתתי בחצר או בבית. ב„זמן" השני, שלמדתי כבר בכיתה השניה חומש עם רש"י שתי שעות ביום, למדתי גם בכיתה הראשונה את החומש שלה, „כדי לחזור על הראשונות", כמו שאומר ה„רבי". וכה למדתי אז כבר ארבע שעות ביום וארבע שיחקתי. ב„זמן" השלישי, שלמדתי כבר בכיתה השלישית נביאים ראשונים שתי שעות ביום, למדתי גם עם הכיתה השניה חומש עם רש"י וגם עם הכיתה הראשונה את החומש. וכה למדתי כבר שש שעות ביום ושתים שיחקתי. וב„זמן" הרביעי, שלמדתי כבר בכיתה הרביעית שתי שעות גמרא, למדתי גם בכיתה השלישית, גם בכיתה השניה וגם בכיתה הראשונה את כל הלימודים אשר בהן, וכבר למדתי את כל שעות היום שישבתי ב„חדר". מלבד זה לפני חג הפורים למד ה„רבי" אתנו את מגילת אסתר, לפני חג הפסח — חלק מה„הגדה", לפני חג השבועות — את מגילת רות, ובערב „תשעה באב" היה מספר לנו בקולו הנעים ורווי הדמעות את אגדת החורבן, ועינינו זלגו דמעות חמות. בחודש אלול היה ה„רבי" מפרש לנו את תפילות „הימים הנוראים" ואגב גם את תפילות השבתות והמועדים.

כאשר החילותי, במלאות לי שבע שנים, ללמוד גמרא, למדנו מתחילה ב„לקח טוב" — כעין גמרא למתחילים, ואחר כך עברנו על הפרק: „אלו מציאות". פעם אחת בא ה„רבי" לביתנו בשבת לבחון אותי במעמד אבי בלימוד הגמרא. הוא פתח לפני את הסוגיא של „יאוש שלא מדעת", וציוה לי לאמור. אמרתי את הסוגיא בקול רם ובניגון הידוע, ובבטחה גמורה ביארתי אותה על בוריה בלי כל מכשול ופגע. לשמחת הורי לא היה קץ. ובאותו פורים, כאשר הביאו מאת ה„רבי" לאבי „משלוח המנות", הניח אבי על הקערה של ה„רבי" לא רק פירות ומגדנות, כי אם גם שטר בן שלושה רובלים.

בשתי השנים שלמדתי ב„חדרו" של רבי דוד, גמרתי את כל החומש עם רש"י ואת כל הנביאים הראשונים וידעתי אותם היטב, ובלי רצון עזבתי את ה„חדר" ואת המלמד החביב הזה, ובלי רצון מסרני אבי אל „חדרו" של רבי שלום בר, שהיה ידוע ל„בעל פועל" גדול בלימודיו. המלמד הזה ו„חדרו" לא השאירו בקרבי כל רושם. הנני זוכר רק, כי היה אכול שחפת כולו וקפדן נורא, ויותר ממה שלימד — חלה, וב„זמן" השני או השלישי להיכנסי לתוך „חדרו", גם נפטר לעולמו, ואת מקומו לקח דודו רבי חיים ליב, כדי שיוכל לעזור למשפחת המנוח, ומ„רחמנות" השאירני אבי ב„חדר" זה עוד שנים או שלושה „זמנים". בלמדי ב„חדר" הזה נכנס פעם אחת הרופא ד"ר פיאַרטוֹג לבקר את אחד החולים שבבית. הוא ישב אל שולחננו לכתוב את סם הרפואה. נזדמן לו לשבת על ידי ופנה אלי בשאלה: איזו „סדרה" היום? ילדות היתה בי והעזתי פני בו ואמרתי: „והאם אתה יודע?" הרופא השפיל את עיניו והתעמק בכתיבתו. בצאתו גער בי ה„רבי" בנזיפה על חוצפתי ועל גסותי. הכרתי בצדקת הנזיפה ולבי הכני מאד על עשותי המעשה הרע הזה. ושנים רבות אחרי כן, כשנפגשתי עם הרופא הנכבד הזה, הרגשתי את עצמי כאשם לפניו והתאמצתי להביע לו רחשי כבוד. כאשר היה עלי לעזוב את ה„חדר" הזה, קפץ אבי קפיצות משונות, שאיני יודע את סיבתן עד היום. מה„חדר" הזה, שהרביתי ללמוד בו גמרא, מסרני אבי אל „חדרו" של רבי מנכ"ל, שלמדו בו אך ורק תנ"ך, בלי כל זכר לגמרא. הוא נחשב לאחד המלמדים היותר טובים ללימודים האלה וב„חדרו" למדו בני העשירים שבעיר. כנראה, עמד אבי על הצעד הבלתי נכון שעשה, ולמדתי ב„חדר" זה רק „זמן" אחד, שעברתי בו על ספר „ישעיהו" עם ה„ביאור". ואבי עבר מן הקצה אל הקצה השני ומסרני ל„חדרו" של רבי ברוך מאיר קנדל'ס, שלמדו בו אך ורק גמרא, בלי כל זכר לתנ"ך, ואני אז ילד בן עשר שנים.

רבי ברוך היה מלמד הגמרא היותר גדול שבעיר. הוא קיבל אל „חדרו" רק ששה, שבעה תלמידים, והקפיד כי כולם יהיו בעלי כשרונות ויהיה בטוח

כי יראו ברכה בלימודים; וגם ראה כי ידיעות התלמידים בגמרא תהיינה שוות ויהיה לו עסק רק עם כיתה אחת. אבל הוא היה כעסן גדול ובכעסו לא ידע לעצור ברוחו. בשבתו אל השולחן ללמוד אתנו אחז בידו את מקלו העבה, ובזוית פיו צבט את מקטרתו, וכאשר כעס הכה במקל לאורך השולחן וחרק בשיניו וסינן מתוך פיו, כמו יז רעל: „לדבר! לדבר! לדבר!" (טא גערעדט! טא גערעדט! טא גערעדט!). הוא זרק בתלמידיו לא רק מרה, אלא גם מגפים, שהיה פושטם מעל רגליו בימות הקיץ, וגם מסמרים, וכל דבר שנפל בעת ההיא תחת ידו. ואם לא הכה את עינינו ואת שינינו, היה זה ממש נס מן השמים. פעם אחת נפגעתי גם אני בשעת כעסו.

ה„חדרים" שלמדתי בהם לא היו בדירותיהם של המלמדים, כי אם שכורים בבתי אחרים ועל פי רוב היו החדרים גבוהים, מרווחים ונקיים, ובהם חלונות אחדים. כזה היה גם „חדרנו" האחרון. ה„רבי" היה חלש בלבו, כן אמרה עליו לנו תמיד ה„רבנית", והיתה מביאה לו מביתה פעמיים בכל יום אוכל ומשקה להשיב את נפשו. לפני הצהרים היתה מביאה תמיד ה„חדרה" סיר קטן מלא תפוחי־אדמה מבושלים ועליו קערה קטנה מלאה עד חציה שמן זית זך לטבול בו את תפוחי־האדמה — תרופה בדוקה, לפי דבריה, לחולשת הלב — ולפנות ערב היתה מביאה לו קומקום של חרס מלא חמים ותה ותופינים, והיה ה„רבי" סועד בהם את לבבו החלש. פעם אחת נחפזתי לצאת מ„החדר" החוצה, ובפתחי את הדלת אל החדר השני התנגשתי עם ה„רבנית" שנשאה בידיה את קומקום החמים, ובגודל דחיפתי נפל הקומקום מידה ונשבר והיא נכותה ברותחין. קמה מהומה גדולה בבית. כאשר שככה המהומה, ישבנו על מקומותינו והחל הלימוד שנפסק. ה„רבי" היה יושב לרוחב השולחן ולאורך השולחן ישבו משני צדדיו על ספסלים שלושה שלושה תלמידים, ואני השביעי ישבתי גם כן לרוחב השולחן מול ה„רבי". כאשר ישבתי עתה על מקומי ראיתי, כי עיני ה„רבי" מפיצות עלי עברה וזעם, ולבי ניבא לי דבר מר; ועל כן לא גרעתי עין ממנו. אני הייתי מרוגז כולי מהמקרה שקרה ולא יכולתי לשים לב כראוי על הלימוד ונכשלתי באיזה דבר. ופתאום וה„רבי" זרק בי אחד ממגפיו הכבדים ישר אל פני. הספקתי להטות מעט את ראשי הצדה, והמגף פגע בכתפי וכאב המכה הקשה חשתי אחרי כן ימים רבים, אבל לא סיפרתי את הדבר בביתנו, כי —— הלא „אסור לגלות מ„החדר'..."

כה ישבנו ולמדנו עשר שעות ביום תחת מבטי קצף, חריקת שיניים ודפיקת מקל, ואנחנו היינו כולנו ילדים חיים, ערים ושובבים, וכבשנו את שחוק פינו ואת משובת לבנו כל הימים כ„גיבורים" אמיתיים. תחת זה, בעזבנו בשעה השמינית בערב את ה„חדר" ללכת הביתה — פרצה משובתנו בכל עזוזה, ביחוד בערבי החורף. באותה שעה יצאו גם התלמידים מ„חדרים" אחרים, ונתחלקנו לשני מחנות וקרב עצום התחולל בינינו. כדורי־שלג עפו לכל העברים והכו בראשים, בכתלים ובתריסי חלונות. ה„רבי", שהיה יוצא אחרינו מה„חדר", היה שומע מרחוק את מצהלותינו ורואה את המלחמה, אבל עשה את עצמו כאין רואה והלך לביתו. מה שעשינו מחוץ ל„חדרו" לא היה נוגע אליו כלל וכלל. ביותר היה מעניין הקרב בערבים החשוכים, כשהלבנה לא נראית ברקיע. ברחובות העיר לא היה אז כל פנס מאיר וכל תריסי החלונות היו מוגפים, ומבעדם לא חדר אף קו אור אחד מהבתים החוצה ושררה ברחוב ממש חשכת מצרים. לכל אחד מאתנו היה פנס בידו, אם פנס של זכוכית או פנס של נייר, שעשוי קיפולים קיפולים עגולים ומשוחים בשמן, כדי שיאיר יותר, ובקרב שבינינו כיוון כל אחד לפגוע בכדורו בפנסו של ה„אויב". ואם עלה ביד מי שהוא לשבר פנס של זכוכית או להבעיר פנס של נייר ופרצה שמחת ה„מנצחים" כל גבול. אחרי כן עשינו „שלום" והלכנו יחד בשירים ובניגונים עד שצהלו הרחובות לקראתנו...

שמריהו לוין

במבצר בוברויסק*

העיר בוברויסק, בה עבדתי עבודת מתנדב בצבא, לא היתה זרה לי. פעמים רבות עשיתי בה עם אבי, שהיו לו עסקים בעיר. אף קרובי משפחה היו לנו בבוברויסק, הוא בית הקבלן הצבאי מנדל ויגודסקי, בית־משפחה אמיד ומכובד, גדול ורב ענפים. ויגודסקי זה מספק היה עצים וצרכי הספקה אחרים למבצר בוברויסק ולצבא, ומהלכים היו לו במוסדות הצבאיים של העיר. עוזריו של מ. ויגודסקי הציעו כמה פעמים לפני להשתמש בקשרים שלהם עם שלטונות הצבא. הם שיעצו לי, באיזה גדוד לבחור מארבעת הגדודים החונים במבצר בוברויסק. אני הכרעתי לטובת הגדוד המאה ושבעה־עשר היארוסלבי לחיל הרגל, גונדה ששית, שבראשה עמד שר הגדוד מאקסימוב.

אם זכרוני אינו מטעני, הרי הייתי מתנדב ראשון בצבא בוברויסק. אף הצעירים המתנדבים לצבא מישראל נתונים היו להגבלה במספרם: לכל היותר שני צעירים בגדוד אחד. מתנדב שלא מבני־ברית היה מכובד על הציבור כחייל ממין גבוה ביותר. ראו בו קצין למחצה. ואילו היהודי לא היה יכול לעלות בשום פנים לדרגת קצין ואפילו לא לדרגת פלדפבל (סַמל), ורק לעתים רחוקות היה עולה למדרגת סגן קצין. אולם הוא הוא שהקנה לו לצעיר המתנדב ערך מיוחד וחן בעיני הציבור היהודי. בקרב ציבור זה היה מתנדב כזה משמש בבחינת מאור גדול, בבחינת מחאה חיה כנגד הממשלה וסדריה. „יראו וידעו כל באי עולם, שממלאים אנו את חובתנו, הנה קצין מלידה ומבטן מהלך בתוכנו, אלא שאין הממשלה רוצה להודות בכך". בתורת מתנדב ניחנתי, כאמור, בזכויות מיוחדות. לא הייתי חייב לדור בקסרקטין בצוותא עם כל שאר החיילים. כנגד זה חייב הייתי להתלבש בגדי חייל ולהתכלכל על חשבוני אני. דר הייתי בבוברויסק, והקסרקטין עמדו מחוץ לעיר, בתוך המבצר. חייב הייתי לבוא לעבודתי יום יום בשעה מוקדמת בבוקר, בשש שעות. כל איחור עונש חמור בצדו. כרגיל היו פונים אל המתנדב בלשון б а р и н — תואר כבוד מרובה על „אדון" ופחות מתארו של קצין. ומדריכי „הדוד" היה סגן קצין, והוא שלימדני תחילת לימוד, היאך חייבים בהחזקת הרובה והיאך משתמשים בו, היאך עומדים עמידה זקופה ללא נוע ומה דיני הברכה והפניה כלפי הקצינים הגבוהים והנמוכים. במשך ימים מועטים קניתי דעת „אמנות" זו. ומדריכי וכן סגן האופיצר גאותם היתה עלי. ושוב אין פלא בדבר: יחידי הייתי בגונדה שלי, בין מאות חיילים, שקיבל השכלה תיכונית בבית־הספר. כל שאר החיילים בני איכרים היו ורובם בני רוסיה הפנימית, מפלך פֶּנזה, ושוב לא היה צורך בהבנת המתימטיקה העליונה כדי לעלות על כל השאר בהשכלה. כל שעבר את המחלקות הראשונות של בית־ספר נמוך — וחברי לעבודת הצבא לא נמנו מעולם עם תלמידי בית־הספר — היה נחשב לבעל השכלה והיה בולט מכל חבריו בתורת גיבור הרוח.

רבות קראתי על האיכר בן רוסיה הגדולה ובטוח הייתי שאיפגש כאן בקסרקטין באנשים פשוטים, גסים ובורים. ידעתי שתשעים אחוזים של תושבי רוסיה לא היו בני קריאה וכתיבה. ואף על פי כן נפתעתי בהיפגשי בפעם הראשונה פנים אל פנים עם האנשים האלה, אנשי־בראשית לכל דבר: בני־אדם שלא טעמו טעמה של שום תרבות. הציביליזציה של הזמן החדש לא השיקה עליהם אף משק אחד בכנפיה. אף האיכר שלנו, של רוסיה הלבנה, עמד על דרגה נמוכה של השכלה וציביליזציה, אולם לעומת אחיו בפנזה הרי היה בן תרבות מודרנית מעודנת. אין משום גוזמא בסיפורי הבא, שבמשך שבועות שלמים חייבים היינו לשנן להם, היכן צד ימינם והיכן צד שמאלם. ורבים מהם שלא יכלו לתפוס במוחם את המושגים „ימין" ו„שמאל".

שבועות מרובים ארך הדבר עד שהעמידו אותם על שמות החלקים השונים של הרובה ושל שאר כלי־זינם. אולם עיקר הצרה בשינון המושגים העיוניים, שהייבים בהם כל החיילים. החייל הרוסי חייב היה לדעת את השמות ואת התארים של בני בית־המלכות הרוסי. בשום פנים אי אפשר היה להקנות לחיילים שלנו את שמות כל בית־המלכות: גדול היה הבית

---

* ש. לוין, „מזכרונות חיי", ח"ב (ת"א תרצ"ז, עמ' 111—121).

ומרובים היו בניו יותר מדאי. המצוות הפשוטות ביותר, כגון מצוה זו של הצדעה, של חילוף המשמרות, של עמידה במשמר — כל אלה מסובכות היו ביותר לגבי תפיסתם של החיילים הפשוטים. הפלדפבל, שחייב היה ללמד להם תורה זו, היה מגיע לידי השתוללות חימה: נחלי זיעה שטפו על פניו, מרביץ היה מכות וצביטות על ימין ועל שמאל. והטירונים יושבים היו בפנים קהים, שקועים בטמטום, חסרי־ישע, ובלבם תפילה חרישית, שאלוהי מרומים ישימו קץ לשעת לימוד והדרכה זו שאין לה סוף...

אחד מן הקצינים שינן יום יום להיילים אלה פרק, שהיה חוזר ונשנה בלי שינוי ובלי תוספת: שאלות ותשובות בצדן.

הקצין: „מי הוא חייל?"

החיילים: „חייל הוא מי שמגן על המולדת מפני אויבי חוץ ואויבי פנים".

הקצין: „מי הוא אויב חוץ?"

החיילים: „התורכים, הבַּאשִיבּוּזוּקים".

הקצין: „מי הוא האויב הפנימי?"

החיילים: „הסוציאליסטים".

סחים היו שרבים מן הקצינים היו מוסיפים לתשובה האחרונה: „והיהודים". אולם אני בעצמי לא שמעתי מעולם הוספה זו.

בחודש השני לעבודתי בצבא נתמניתי למורה על הגונדה שלי. עלי להודות: התמנות זו לא הכניסה חדוה רבה בלבי. הפלדפבל ציוה עלי לנהוג בהם בחומרה רבה וקשיות. תן את דעתך על כך, אמר לי הפלדפבל, שלא ילדים קטנים עליך ללמד אלא אנשים מבוגרים ונוסף לכך איכרים בני פנזה, המפורסמים בכל העולם על שום מוחם המטומטם, שאין שום רעיון שבעולם יכול להיכנס בו אלא אם כן מכניסים אותו על ידי הכאות והצלפות. הפלדפבל חייב את אחד החיילים להודיע לו במשך השבועות הראשונים של לימודינו, שמא אנהג בהם בחיילים קולה ורכות. מעולם לא הרימותי יד על אחד החיילים. פשוט לא יכולתי בשום פנים להרים יד על אדם. ואף על פי כן סלח לי הפלדפבל את רכותי, שכן לא עברו ימים מועטים ונגלה הדבר שתלמידי עשו יתר חיל בלי מכות מאשר תלמידי חברי, שהרביצו בהם מכות על מכות. עוד בתחילת הוראתי נוכחתי, שמהיר הייתי להוציא משפט על חוסר כשרונם של אלה מתוך רושם מבהיל ראשון. אמנם בורים גדולים היו הללו; מחשבותיהם מחשבות פרימיטיביות היו וצרות, אבל מבעד הקליפה הנוקשה הזאת של פרימיטיביות גיליתי תכופות שכל חריף, אם כי פראי היה השכל, ורצון שקידה ילדותי עז ללמוד, לדעת, להבין. הגסות האכזרית של הקצינים, וביחוד של הפלדפבלים, לא עוררה בהם אלא את העקשנות, הסרבנות הגזעית של בני־כפר. ותשובה אחת היו משיבים על דברי החרפות ועל המכות שנתכו עליהם: מתכנסים היו בתוך עצמם. דוממים היו בשתיקתם כאילו סחים היו ואומרים: „רצונך ללמד אותנו? שובתים אנו! אתה מציק לנו. לא נקל עליך את עבודתך". ואני הרי זר הייתי לחיילים אלה והייתי מתקרב אליהם בנימוסין אלה של זר. הם הרגישו מיד, שלא להשתלט עליהם הנני מתכוון. לא נתכוונתי אף כוונה קלה לחטוף את לבם בדרגה הגבוהה ביותר, שאני עומד עליה. והם שילמו לי כמידתי: באדיבות ובידידות. שוב לא היו חוששים לבוא עלי בשאלות ובקושיות, ואני משתדל הייתי עד כמה שידי מגעת להשיב על שאלותיהם וליישב את קושיותיהם ובלשונם הפשוטה מועטת המחשבה ורבת הקושי.

גדולה מזו, לפעמים הייתי מבקר את תלמידי הפנזאים ביקור לשעה קלה אף בשעות הפנאי שלי. אותה שעה היו סחים לי על חייהם בפלך מולדתם ועיניהם האירו באור הכמיהה והגעגועים שעה שסיפרו על שדותיהם ועל יערותיהם, על קרוביהם ועל אהובותיהם. תורה זו שהיו משננים להם יום יום, טפין טפין, שהנה נעשו למגיני המולדת מפני התורכים, הבשיבוזוקים והסוציאַליסטים לאֹ היתה יכולה בשום פנים לדחות מלבם את געגועיהם העמוקים לכפרם ולמחוזם, לשׂדם ולאָפרם. מונים היו את הימים העוברים, המקרבים אותם לשובם אל כפרם, אל ביתם. מהם שהיו חותכים חתכים דקים במצע משכבם הנוקשה, חתך חתך לשבוע: כך וכך שבועות כבר עברו. רבים מהם לא ראו מימיהם מראה דמותו של יהודי ולא היו יכולים לצייר לעצמם, מה מראהו של זה. אני יהודי ראשון הייתי, שאחדים מן החיילים הכירו אותו מקרוב. בתום שבילדות סחים היו לי, היאך משננים להם יום יום תורת השנאה לישראל. שכן היהודי היה אצלם מעין יצור אגדי, מעין דמות מחשכים מתוך סיפור, יצור לילה, שמצוה להיזהר מפניו ולברוח מפניו. אולם אגדה זו ישנה־נושנה היתה והספיקה להכות שרשים עמוקים. וכשהיה מזדמן בפניהם יהודי שלא היה הולם את מסגרת האגדה ראו בכך סתירה לא לאגדה, אלא ליהודי זה העומד לפניהם.

טיפוס אנושי זה של רוסיה־הגדולה, רוסיה האיכרית, תפס את לבי בחזקה, אולם, כמובן, מצווה הייתי על זהירות רבה בשיחותי עמהם. בדברים רבים, שלקחו את לבי ביותר והייתי שואל עליהם בענין רב, לא הייתי רשאי אף לנגוע, ואף הקסרקטין לא היו מקום נאה לכך. ביחוד זהיר הייתי זהירות רבה מנגוע בשאלות הדת ובשאלת הפטריוטיות שלהם. ורושם מסוים ומובהק נתרשמתי מהם: לפני עמד טיפוס אנושי העשוי להיות כחומר ביד היוצר — קום ולוש את העיסה כרצונך, במחשבתך. אולם השמרים שהוטלו בעיסה זו — מידי הממשלה הם, והיא עירבבה בהם גם סמי־מות.

כבר בא הדיבור על ראש הגדוד מאקסימוב, ראש הגונדה הששית. בעמדו בשדה האימון נוהג היה בחומרה ובקפידה. אולם הכל ידעו: למראית עין בלבד. הכל ידעו, שמעולם לא פגע מאקסימוב זה בחייל. אף בקצה אצבעו. כמו כן ידעו הכל, שראש הגדוד מאקסימוב לא שתה משקאות חריפים, וקצין שלא שתה כסדרו ותכופות לשכרה היה בבחינת עורב לבן. אולם המופלא שבדבר היה, שראש הגדוד מאקסימוב לא היה אנטישמי. מעולם לא הוציא מפיו את הכינוי „ז׳יד" — זה כינוי של גנאי בפי הרוסים ליהודי. הוא נהג בחיילים היהודים בגונדתו בידידות רבה, שהתמיהה את הבריות. יהודי שפגעה בו גסות יתירה של סגן־האופיצר או של הפלדפבל — וידע שיש לו מי שיתבע את דינו — מאקסימוב. בקיצור, מאקסימוב היה לחידה בעיני הקצינים: לא היה מכה את החיילים, לא שתה לשכרה, ולא היה מחרף את ישראל. עמדו והטילו בו כינוי: „מאקסימוב יהודי למחצה", וכינוי זה נאה היה לחיצוניותו לא פחות מאשר לפנימיותו, שכן אף על פי ששרטוטי פניו לא היו יהודיים מובהקים, הרי דומים היו יותר לשל יהודי מאשר לרוסי.

בי נהג מאקסימוב ידידות יתירה. הגיעו הדברים לידי כך, שלא חכך לומר לפלדפבל במעמדי, שיתן את דעתו על כך, שחייל בעל זכויות מיוחדות אני ולפיכך לא יטיל עלי עבודות קשות ביותר. מיד הרגשתי שדברים בידידות זו של מאקסימוב, שדבר מופלא ופנימי ביותר יצוק בה. משהו שאינו נובע מעצם היחס שבין החייל ובין הקצין, אלא טעם אחר, כללי יותר, בדבר. והרגשתי זו ודאי לא רימתה אותי. אולם לא גיליתי הרגשתי זו אף ברמז במנהגי. ממלא הייתי אף עכשיו את חובותי לכל דקדוקיהן ופרטיהן, שוקד על עבודתי שקידה רבה, כמו תמיד. לא רציתי לעשות את ידידותו של מפקדי קרדום.

ידידותו של מאקסימוב אלי נתגלגלה מעט מעט במעין רעות. הוא זימן אותי לתוך ביתו והציגני לפני בני־ביתו. חשתי בנפשי, שעומד אני בפני סוד, שגילויו מתקרב והולך. תכופות מטה הייתי את שיחתנו כלפי היהודים וקובל הייתי על הרדיפות שרודפים את ישראל. תמיד היה מאקסימוב מביע את השתתפותו בצערנו ותמיד היה משתדל לנחמני: התאזרו סבלנות, עתידות העתים להשתנות. כלום לא משל לפני זמן קצר המלך אלכסנדר השני? אפשר ובקרוב יופיע שוב גואל ומציל! ואני ניסיתי בדרכים שונות לפתוח את לבו של מאקסימוב יותר ויותר. ברצוני היה, שיגלה לי את סודו ברצונו. שדבר סוד עמו נתחוור לי יותר ויותר ממנהגו שהיה נוהג עמי, מדברי הניחומים שהיה מטיף לי. כשפיו היה ממלל דברי נחמה הרגשתי בקולו שלא אותי בלבד הוא מנחם אלא גם את עצמו, כאילו אחים היינו לצער ולסבל. סמוך ובטוח הייתי, שדבר־מה יהודי בו במאקסימוב, אלא שלא ידעתי, אם יהודי מומר היה שהמירו אותו אבותיו ואם בנו של „נחטף" הוא. לא משום סקרנות בלבד היה ברצוני זה לעמוד על סוד עברו של האיש הזה. התענינותי נבעה ממקור עמוק מכן. האיש הזה נשא בחזהו לב פצוע, ולב זה אפשר כלבי הוא: לדם, לגורל. וכך נעשיתי תבען יותר ויותר בשיחותינו.

פעם הטיתי את שיחתנו מן הערוץ הכללי של רדיפת היהודים אל תולדות ה„נחטפים", אל קרבנות גדולים של ילדים יהודים בתקופת החושך והזדון של ניקולאי הראשון. וכך הייתי עד חויה למחזה שלעולם לא אשכחהו מלבי. ועל הלב עלה המחזה, היאך לא יכול יוסף להתאפק ונתודע אל אחיו. פתאום נפל מאקסימוב על צוארי וישקני. וכאן באה ההתודעות. לא הוא מן הנחטפים היה אלא אביו. אחרי שאביו קיבל „מרצונו" הטוב את הנצרות עלה למשרה גבוהה במדינה. ימים מועטים לפני מותו קרא את בנו וגילה לו בדברים מועטים את רצונו: שיאהב כל ימיו את בני ישראל. ראש הגדוד מאקסימוב נולד בנצרות. אביו יהודי מומר ואמו נוצריה מלידה. הוא לא ידע כלום על היהדות, אולם שמר כל ימיו על צוואת אביו והוא קיים את מצות אביו לפי דרכו. רצונו של אביו היה, שיאהב את ישראל. לא יכול היה להראות את חיבתו לכל בני ישראל, שהרי כמה וכמה חשדים

נערמו עליו זה כבר. כלום לא היו מחרפים אותו בני־אדם, שלא ידעו על מוצאו כלל וכלל, וכלום לא היו קוראים אותו „מאקסימוב יהודי למחצה"? ולפיכך הפלה מכל חייליו היהודים את האחד שביניהם ועליו הערה את כל חיבתו לישראל. משסיים מאקסימוב את סיפורו הוסיף: „כמה מאושר אני, שהקב"ה זימן לי חייל יהודי ,בעל זכויות' שרשאי אני להכניסו בגלוי לביתי". הוא ביקש אותי שאשמור את סודו בלבי. הוא אינו בוש במוצאו, אבל זכרון אביו קודש הוא לו ושוב אינו רוצה, שיהא שמו נישא בפיות רבים. הידידות ביני ובין מאקסימוב גברה ועמקה. אבות אבותינו קשרו וחיברו אותנו לנצח.

לימים גיליתי, שבגדודנו היו עוד שני „נחטפים": שניהם קצינים היו ממדרגה גבוהה. אף נהגו בהם בחיילים היהודים בחיבה ובידידות. לעומת אלה היו בגדוד עוד שני קצינים מומרים, שהמירו את דתם על דעתם ועל רצונם, והם נהגו בחיילים היהודים באכזריות יתירה על חבריהם הנוצרים. והוא הוא ההבדל שבין מומרים מילדות, שלא מדעת ומרצון, לבין מומרים ברצון. הראשונים צוררים בלבם טרגדיה עמוקה ומעוררים בלבותינו חיבה והשתתפות, ואילו האחרונים סמל הבגידה הם, והללו שוטמים ונשטמים.

אחד המומרים לתיאבון נקרא אַס. במשך שנים מספר היה תלמיד הסמינר למורים בוילנה. כשנכשל פעם בבחינות עמד והמיר את דתו ונכנס לבית־ספר צבאי. אס היה מומר לתיאבון טיפוסי. מלא היה מרירות על עצמו, על מוצאו, שחבריו לגדוד היו מרמזים עליו רמיזות מפורשות. הוא היה שופך את חמתו על היהודים שהיו כפופים למרותו. המלה „ז'יד" היתה שגורה בפיו בדברו עם החיילים היהודים ולא היה מחמיץ אף הזדמנות כל־שהיא לפגוע בהם ברגשותיהם היהודיים. הוא רצה לרוות את צמאון יצריו האפלים לנקמה בעד שפלותו ונתאווה לשכך את רגש הבגידה במידה מרובה של אכזריות.

רוב החיילים היהודים לא היו אוכלים על שולחן אחד עם החיילים הנוצרים. העדה היהודית בבוברויסק החזיקה תמחוי מיוחד כשר לחיילים היהודים. הממ־שלה התירה את זה משום שסבורה היתה שיראת אלהים נאה היא לחייל ומקרבת אותו למשמעת ולמרות. המומר אס ניהל מלחמת עולם בתמחוי הכשר. הוא השתדל להוכיח, שסכנה במאכלות כשרים. שכן מקשרים הם את היהודים אל דתם, דת ישראל, שאינה נאה לחייל טוב. וכשנכשל במלחמתו זו עמד ושפך את חמתו בחייל היהודי, בפרט. פעם ציוה על חייל רוסי להטעים בכוח לחייל יהודי בשר חזיר. והחייל הזה היה במקרה ירא וחרד, והמאורע נתארע בו שבוע ימים לפני שנפטר לביתו מעבודת הצבא, שנמשכה ארבע שנים ושמונה חדשים. כל שנות עבודתו בצבא לא נתגאל אף פעם במאכלות אסורים. אס החליט להעביר את החייל הכשר הזה על כשרותו.

ביחוד נקעה דעתו של אס מפני. מרובה היתה השכלתי מהשכלתו וניחנתי בחוצפה להתגאות ביהדותי. הוא, המומר, ראה בכך עלבון מכוון כנגדו. אולם לא היה בידו לפגוע בי, שכן כל נסיון של פגיעה בי בשעת עבודת חובה שלי היה מקים כנגדו את מאקסימוב. לפיכך עשה כל מה שביכלתו להתעלל בי כשהיה נפגש עמי במקרה בעיר וביחוד בשעות טיולי עם צעירות מקרב מכרותי וידידותי. הוא היה בא עלי בטענות, שאיני מצדיע לו ככל הלכותיה של צדיעה והיה כופה עלי לחזור ולהצדיע כמה פעמים בזו אחר זו. פעם ביום חורף מצאני בחברת צעירות בשעה שהחלקנו על פני הקרח. מה עשה? העמידני באמצע חליקה ושאל, אם יש בידי הרשאה לכך מאת ראש הגדוד. מוכרח הייתי להשיב: לא. ובכן מצווה הייתי לפתח את המחליקיים ולחזור אל הקסרקטין. בשעת מעשה הפיתוח עמד בסמוך לי, וכנראה צופה היה וממתין, שאבקש ממנו רשות להחלקה. אולם אני לא רציתי לבקש מאת מומר טובת הנאה. ביקשתי את הצעירות להמתין לי עד שאביא תעודת היתר לחליקה מאת שר הגדוד. כששבתי הוא ראה והרגיש בי, אולם חסר־אונים היה להניאני ממעשי. ורק מזמן לזמן צדה עיני מבטי חימה, שנבזקו מעיניו אלי.

צבי הירש מאסליאנסקי

ביקור בבוברויסק*

בוברויסק היא אחת מערי־המחוז הגדולות בפלך מינסק. — — שני רבנים שימשו בכתר הרבנות: רב החסידים, רבי שמריה נח שניאורסון, נכד רבי מנדלי מליובאוויץ', בעל „צמח צדק", ורב המתנגדים, רבי רפאל שפירא, חתן הנצי"ב, ראש ישיבת וולוז'ין. שני הרבנים וקהילותיהם חיו בשלום.

נשמה קדושה, לב טהור ואופי אציל מצאתי ברבי רפאל. הוא היה מתון, נוח וותרן בכל מידותיו: עיניו הגדולות והיפות האירו ברחמים ובאהבה. עניו כהלל, וחביב על כל שדרות העם. גם החסידים העריצוהו. המשכילים ובני־הנעורים המתקדמים כיבדוהו מאד. ועם כל זאת ישב בבית קטן ודל, חי חיי עוני ועסק יום ולילה בתורה. — —

בילדותי, בהיותי מגודל בבית מתנגד אדוק ובעיר של מתנגדים כסלוצק, שמעתי הרבה על רבותיהם של חסידים הדורשים דרשות ברמז ובסוד על פי תורת הקבלה והחסידים בולעים כל מלה ומלה מבלי להבין אף אות אחת, ותמיד אמרתי בלבי: מתי יגיע לידי לשמוע דרשה כזו. ומשאלתי נתמלאה בשבת פרשת כי תשא, שנת תרנ"ג (1893).

עם ידידי המלומד ר' שמואל אלכסנדרוב הלכתי בשבת לפנות ערב לבית־הכנסת של החסידים לשמוע את דרשתו של רבי שמריה נח, שהיה דורש מדי שבת בשבתו. בית־הכנסת היה מלא חסידים, מהם יושבים, מהם עומדים וכולם מיחלים למוצא פי רבם. ישבנו גם אנו וחיכינו.

בין־השמשות, קוי השמש האחרונים מאירים את פני החסידים הסחים ביניהם, מתוכחים, מדברים כולם כאחד, ובחלל שאון כשאון גלי־הים. החשכה הולכת וגדלה, השאון הולך וחזק. באמצע בית־הכנסת עומד שולחן וכסא גדול המחכה גם הוא לרבי.

אפלה. אין אנו רואים איש את פני חברו, סבלנותנו הולכת ופוקעת. פתאום קמה דומיה, נשמעו פסיעות קלות, תמונה אין אנו רואים, רק אזנינו תשמענה בשבת איש על הכסא הגדול. ידענו, כי הוא, יחיה, כבר בא, כי הוא אתנו...

אחרי רגעי דומיה נשמע קול, לא ברור, אלא עטוף מסתורין כקול הבא מרחוק. רק חמש מלים אנו שומעים: „כי תשא את ראש בני ישראל". המקרא הקצר חזר ונשנה כמה פעמים בצלילים שונים, חמש המלים האלה הגה הקול באותיותיהן כשעה תמימה, טווה ארג, קשר נימי־מסתורים, שזורים צירופי קבלה, סודות עליונים מופלאים, רמזים נסתרים, הנה הוא בשמי־מרומים, ברקיע השביעי, לא רחוק מכסא הכבוד ופמליא של מעלה. שומעים אנו בהיפתח ב„כוח הצמצום" שערי היכלא קדישא והוא מטיל לאור הגנוז בחקל תפוחין ובלכתו הוא שובר את הכלים, מתרומם אל אין־סוף ומרבה דברים על עשר ספירות. אדם העליון, אבא, ברא וזעיר אנפין...

פתאום נשתתק הקול. דומית מות בין השומעים, דלת נפתחה חרש ונסגרה. „והוא רחום יכפר עוון" — נשמע מתוך החשכה. עוד רגעים אחדים הדליקו את הנר ופני הרבי לא נראו.

— הרבי היכן הוא? — שאלנו את החסידים.

— הוא, יחיה, אינו מתפלל במחיצתנו — ענו לנו.

*

חמישה־עשר נאומים נאמתי בבוברויסק ובכולם היה הרב רבי רפאל בין השומעים, ואחרי כל נאום בירכני בברכת „יישר כוח".

בצאתי את בוברויסק ליוני רבי רפאל עד בית־הנתיבות ובירכני בברכה משונה, שנתקיימה בי עד היום.

וכך היתה ברכתו:

— סע לשלום, ידידי, ד' ישמרך מעושר.

— מה כוונתו של רבנו? — שאלתיו בתמיהה.

— דברים כפשוטם, — ענה רבי רפאל בתמימות — אם תתעשר, חלילה, תחדל לחזור על הערים ולדרוש את דרשותיך, ואנחנו צריכים לך.

לא חסיד ולא רבם של חסידים, אלא רב בישראל היה — וברכתו נתקיימה...

---

* צ. ה. מאסליאנסקי, ספר הזכרונות, ניו־יארק 1924, פרק כ"ב, עמ' 107—109.

שער שני

הדים מן העבר

צווייטער שער

אָפּקלאַנגען פון דער פאַרגאַנגענהייט

כרוניקה מימים עברו

אספנו במדור זה כמה כתבות מבוברויסק שבאו בעתונות היהודית במאה הי"ט. הבאנו כתבות אלו ככתבן וכלשונן — הד חי מעבר רחוק, לפני שנסערה בוברויסק במהפכות ובמלחמות.

מוסדות חסד וצדקה (1862)

מה יקר ונעים הוא לאיש ישראל האוהב עמו באמת ובתמים לראות המחזה היקר אשר יחזו לנו כותבי העתים לבני ישראל. מנדבות עיר ועיר וצדקות פרזונם בישראל. פה יבנו בתי־חולים ופה בתי־ספר לתורה ולתעודה. שם יבנו בתי־מדרש — ושמה יוסדו בתי־מלאכה וחרושת המעשה — עד כי בצדק נוכל לאמור: כי בכל מקום אשר דרכה בו רגל איש יהודי שמה ניכרו עקבות הצדק, החסד והרחמים. — — אשר על כן הנני גם אני לספר פה באזני קוראי „המליץ" הנכבדים את הרגשות הטובות אשר התעוררו בלב נכבדי עירנו ואת התיקונים הטובים אשר עשו במעשה הצדקה, ואלה הם:

א. החברה קדישא, היא החברה העתיקה מימות עולם ומקדם קדמתה, אך כרוב שנותיה כן מלאו פרצותיה, כי ניתנה לרוב בידי זקני העם אשר לא ישימו לב לסדרי ומשטרי החברה ומספיקים את עצמם בעשיית סעודות גדולות מדי חודש בחדשו ולהחזיק החברה, אשר על כן היתה פרועה לשמצה גם פה עירנו — וכבר נודע רבות פעמים מנבלות גדולות אשר נעשו בסתר. כי השמשים בראותם כי אין עין הגבאים פקוחה על דרכיהם, ויהי בימות החורף בהיות עליהם עבודה רבה, קברו שנים בקבר אחד, וילדים רבים נמצאו על חצר המות בערמות שלג, ועוד מעשים רעים ונוראים כאלה, אשר על כן נהחברו כמה אנשים אשר נגעה יראת ד' בלבביהם לאגודה אחת אשר תכונה „חברת לויה", אשר לא יעצרום גשם שוטף ואשון לילה — למלאות כל צרכי החברה — המה בעצמם ילוו את המתים והמה יקברום והמה יעשו כל התיקונים הנחוצים ביד חרוצים. יברכם ד' על החסד והאמת הזה אשר המה עושים עם החיים והמתים, ויהי זכרם אל־מות!!

ב. בית־החולים אשר פה היה עד כה נטוש ונעזב כמדבר, קירותיו כפפו מכובד משא שנותיהם, עמודיו שחו וימוטו מעוצר רעה ויגון ומחוסר השגחה נאמנה. חשכת אימתה שכנה על פניו וצחנתו עלתה באף כל ההולך מסביב לו, וכל קירותיו ולוחותיו — שעריו וחלונותיו קראו לכל עבר: „שאול ואבדון — צלמות ולא סדרים!" ועתה הודות לאל כי שמו נכבדי עירנו אל לבם לעשות מוצא לכסף ובעוד ימים מעטים יתחילו לבנות בית־חולים גדול למראה, גם חדרים נקיים ומרווחים כיד ד' עליהם לטובה — יואל נא אלוה ויגמול בעד הנכבדים האלה להוציא את המפעל הגדול הזה למענהו, לטובת חולי עמנו המדוכאים והאומללים, ולתהילה ולתפארת לעירנו ולנכבדינו. יהי שמם לעולם וזכרם עד בלי ירח!!

ג. בתי התלמוד־תורה היו פה עד כה כמספר בתי־התפילה הרבים אשר בעיר זאת, אם כי חברה אחת והכנסה אחת לכולהם! וכמעט בכל בימ"ד היה מלמד אחד או שנים עם תלמידיהם. והנה מלבד כי לא מדרך המוסר הוא לעשות בתי ד' המקדש מעט לבית מקלט לנערים עזובים, אך גם כל פרי תועלת לא היה מהם ומהמונם — כי היו פזורים בכל חלקי העיר, ואיזה דרך יכלו הגבאים לתת עינם עליהם לטובה? והילדים האומללים האלה נתגדלו בלי דעת ומוסר, בלי תורה ודרך־ארץ, עד כי נתן ד' זה מקרוב בלב נכבדי עירנו לבנות בית מיוחד לתלמוד־תורה למען יוכלו לתת השגחה כוללת על כולם יחד, ולמען יוכלו עשות סדרים חדשים לפי רוח הזמן, וכבר החלו לבנות הבית הזה בכבוד והדר, וכל העם ערבים להביא כסף להוצאות הבנין. בבית הזה יהיו חדרים מרווחים ללימוד וחדרים מיוחדים למלמדים ולתלמידים הנעזבים. והגבאים הנכבדים מתאזרים בכל עוז לעשות סדרים חדשים ומשטרים נכונים בכל דברי הבית הזה ותהלוכותיו, וראש דבר, יאמרו ללמד את הבנים הנעזבים האלה גם כתב ולשון. ואת הילדים אשר לא יצלחו בלימוד התלמוד יתנו, אחרי צאתם ממחלקה ראשונה, לבעלי מלאכות, למען יוכלו מצוא חיית ידם מיגיע כפם. לא ישבו אחרי כן, כרוב תלמידי התלמוד־תורה בגידולם — בעצלתים, מאחורי התנור והכיריים, ולא יהיו מאלה המהגים והמצפצפים אשר יקוו כי יתן להם ד' מן שמים ויגז להם שלוים. אל יצפו כי יצמיח להם ד' גלוסקאות וכלי מילת — כאשר נמצא

כאלה לרוב בעוונותינו הרבים בערי ליטא — המטילים את עצמם על הציבור לחרפתנו ולבשתנו. ברוך המקום שנתן מחשבות טהורות כאלה בלב נכבדי עירנו, וד׳ אלהים יעזור להם להוציא מחשבתם הטהורה לאור.

דברי אוהב עמו מקרב ולב עמוק אברהם יעקב בן ישראל פאפירנא.

(„המליץ״, כ״ה כסלו תרכ״ב)

בית־הספר הממשלתי ליהודים (1862)

מי מבני עמנו השמחים אל גילנו והנחלים על משבתנו ויודעים נפש עמם ומצבם הפרוע — — לא יאנחו בשברון מתנים לראות מצב בתי־הספר אשר הוקמו בחסדי הממשלה יר״ה לנהל את עדרי צאן קדשנו בני־ישראל על מי מנוחות המדע, ללמדם לשון וספר והידיעות הדרושות לכל איש מדיני. — — הבתים האלה עומדים עוד כביום היוסדם (ברוב ערי המחוז במדינתנו) באין דורש ומבקש, עד כי בעירנו הגדולה לאלוהים לא נמצאו עד כה בביה״ס יותר מעשרים תלמידים! וגם הם מדלת העם, יתומים ואסופי־חוץ אשר ברחו אל שערי הבית הזה כאל בית־מקלט ומפלט מענים ומדחקם — ומה זה נוכל לקוות מנערים כאלה, אשר על פי רוב ילמדו ימים או עשור ויצאו לנפשם? אשר על־כן ששנו מאד לראות כי התאמצו המורים הנכבדים, המשכילים השלמים, ה״ה ה׳ קאצינעלענבאגען וליאס, לתקן מעמד בית־הספר דפה, וברוחם הנאמנה לעדתם ולעבודתם, שמו עצות בנפשם למשוך אליהם בעבותות אהבה לבות ילדי ישראל ואחרי אשר תרו וחתרו לדעת הסיבות הראשיות המונעות את בני עירנו משלוח צעיריהם לשאוב ממעיני החכמה בבית־ספר הממשלתי, מצאו אל נכון כי שתים הנה: האחת — יען כי לא נתמנה עוד פה עירנו משגיח נכבד על ביה״ס כבערים הגדולות, והשנית — יען כי ילמדו בביה״ס רק עד שעה 2½ אחר הצהרים, לא יותר! כי אמנם לא כבתי־ספר הנוצרים בתי־ספר לבני־ישראל, כי באלה ילמדו לרוב בני־שרים וחורי־ארץ, ובבואם מבית־ספרם, ימצאו בביתם מורה ישר (געווערנער) וספרים הדרושים לחפצם, לא כן בתי־ספר העברים, אשר על דלתותיהם ידפקו רק בני דלת־העם ויתומים עזובים, והמה בצאתם מביה״ס לא ימצאו בבית לא הורים ומורים, ולא ספרים נחוצים, וילכו באשר יתהלכו; ולבד כי לא יוכלו שאת פרי בלימודים, כי אם גם יושחתו עוד יותר במנהגיהם ובמידותיהם. לכן ראו המורים הנכבדים האלו למנות החסרון האחרון הזה (כי הראשון אין בידם לתקנו) בבית־ספרנו, ויתנדבו לבוא אחר הצהרים (אחרי השיגם על־זה רשיון הממשלה) ללמד שם שעות אחדות (משעה 4 עד 7) את הלימודים הכוללים, כמו מלאכת הכתיבה עברית, רוסית ואשכנזית, והקריאה בשלש שפות אלה, וראשית ידיעת המאטהעמאטיק וכו׳, ובשפת דעת עוררו גם את לב הסמאטריטעל ה׳ בולגאראווסקי ומורה הכתב ה׳ שריפטהער, לשאת אתם במשא הנכבדה הזאת, ועוד יתירה עשו, כי הודיעו בכל קצות עירנו, כי כל הנערים הלומדים כל היום בחדרים מיוחדים או בבתי־הישיבות, אשר אין ידם משגת לשכור להם מורים לידיעות הנחוצות יוכלו לבוא גם הם בעת הזאת לביה״ס ללמוד שם הלימודים הכוללים חנם אין כסף! וחפץ ה׳ הצליח בידם, כי במשך ימים אחדים נתאספו אליהם ילדים רבים מכל קצות העיר. ונתרבו עד חמישים, ויש תקוה כי במשך העת ירב מספרם עוד יותר ויעלו עד למאה! ורבים מהנערים בראותם יקר־ערך סדר הלימודים בביה״ס, ויחלו לשקוד על דלת בית־הספר כל היום, עד כי במספר חמישים תלמיד האלו יחשבו כעת ארבעים במספר מפקד תלמידי בית־הספר, ורק עשרה מהם אשר יבואו לפנות ערב ללימודים הכוללים לבד — ועתה יש תקוה כי בעוד ימים יתוקן גם החסרון הראשון מביה״ס, כי נדיבי עירנו ונכבדי עירנו בראותם תועלת ביה״ס ומטרתו הנכבדה, בטח יתעוררו, ויבחרו מקרבם גם משגיח נכבד, ואז יעלה בית־ספרנו מעלה מעלה ויהיה ברכה בקרב הארץ!

דברי אוהב עמו אברהם יעקב פאפירנא.

(„הכרמל״, כ״ב סיון תרכ״ב)

בנין חדש לבית־החולים (1863)

ימים רבים היה בית־החולים פה, אשר בו ימצאו מרפא עניי עמנו, במקום צר מאד, אך זה זמן לא כביר נועדו נכבדי עירנו ויגמרו אומר לבנות בית אוסף חולים חדש, ובחודש החמישי בעשרים לחודש, בחרו מקרבם אנשי־שם לנצח על העושים במלאכה, ויחלו לעשות במלאכה בחודש הששי, ורב ברכות לראש הג׳ המרומם, שוע ונכבד מ׳ מיכאל מארגאלין

וכו׳ אשר לקח על שכמו את הטורח הרב לקבל כסף התרומה מכל נדיב־לב, ולהוציא על המלאכה אשר פקח עליה עין, ולא נלאה במלאכת ד׳ זאת עד הקימו חפץ־לבו, וזאת תורת הבית: שמונים אמות ארכו ועשרים רחבו ושלושים קומתו, הבית בנוי בהוד והדר ותאיו ואולמיו רחבי־ידים, וחדריו פנימה, משכנות החולים, הם יפים ונאים. יריעות בד פרושות על חלונותיו, ויריעות צמר פרושות על הרצפה, ובכל יום ויום בבוקר מוקטר בבית בסמים נותני־ריח. סוף דבר — בבית הזה חוברו למו יחד יופי ותועלת, ובשלום יחד ילינו. — וגם יעצו נכבדי עירנו ליסוד יסוד מוסד להוצאות הבית הזה, ויבנו בית־מטבחים, בית גדול למראה, ומתבואות בית־המטבחים הזה, יוקח כל צרכי בית־החולים, עד כי היה הבית הזה משגב ומעוז לכל דל כואב ומחסה לכל אביון נגוע־חולי. ישלם ד׳ למיסדי הצדקה הזאת ופעלם, ולכל תומכיה ומחזיקיה בעתיד יצמיח ישועה וברכה עד העולם.

מאיר ויגוצקי

(„הכרמל", ח׳ אדר תרכ״ג)

עזרה לרעבים (1867)

מחיר התבואה אשר עלה בימים האלה מעלה מעלה הגדיל הלחץ בעדתנו. מלבד העניים והאביונים אשר מצבם מורה מאד בחוסר ובכפן, אף רוב האנשים אשר מצאו תמיד חיית־ידם באין אונים המה להפסיק כעת מחסורם, כי הוצאת ביתם רבתה על אחת שבע, ותהי הצעקה גדולה, אין בית אשר אין שם מחסור ועוני. זאת העיר לב נכבדינו לחומלה ויחליטו לקרוא עצרה להתיעץ כדת מה לעשות ויסכימו כולם פה אחד ויאמרו איש אל רעהו: „הבה נחלץ חושים ונאסוף כסף נכון לשבור בר ולהוזיל השער!" הדבר עוד בפיהם וחמישה מיטיבי צעד הבהילו להוציא המפעל הטוב מכוח אל הפועל מבלי להחמיצו, העמיסו על שכמם המשא לעייפה לכתת רגליהם מבית לבית לאסוף על־יד הכסף הנדרש; גם הנדיבים בעם הם לא עמדו מנגד. כל אחד הזיל זהב מכיסו בעין יפה ויד רחבה, עד אשר נצבר כסף ערך אלף וחמש מאות רו״כ על נזק להפסיד מכל פוד קמח דגן. גם לחם אפוי ימכר והלחם הנמכר עד כה בתשעים קאפיק נמכר כעת ע״י המאספים בשבעים. זה נדבת הגבירים ובעלי־בתים אשר נדבה רוחם אותם; מלבד אלה יקובץ מבעלי־בתים בינונים לחם לחלק לאלה אשר אין ידם משגת לשלם אף מקח הזול. תהי משכורתם שלמה מעם ד׳ אלקי ישראל!

ולטוב יזכרו שמות המאספים: הרב המופלג בתורה חו״ב ר׳ ישעיה דוד דאבקין, הרב הנכבד ר׳ אברהם יודיל ראטנר, הרה״ג ר׳ שמחה מארגאלין הרבני הנגיד הנכבד ר׳ זלמן מאטלין והרב הנגיד י״א ר׳ אהרן קצנלסון, מלבד טרחם ומשאם עוד נתנו נדבתם מנה אחת אפים. יהי שמם לברכה.

ישראל מארגאלין

(„המגיד" 1867, גל׳ 49)

„משכיל" מבקר בעיר (1869)

— — בעיר הזאת הגדולה לאלהים ביקשתי ומצאתי לי אוהבים אחדים — — שאלתי את פיהם שאלות אחדות על דבר מצב ומעמד ההשכלה, וחקרתי ודרשתי היטב אודות בית־הספר הנוסד מטעם הממשלה יר״ה. התשובות אשר שמעתי לא נתנו לי שמחה אף כמלוא נימא, כי רובן לא טובות הנה אם לא רעות. עוד לא שככה שנאת אחינו (ע״פ הרוב) להשכלה ושוחריה, כמאז כן עתה עוד יביטו יריבים על החכמה והתבונה בעין זעומה, יקללו או יחללו את מערכת המשכילים המרביצים (לפי דבריהם) חטאת ואוב לפתח בית אל אמונת ישראל. כמעט לא נזהרו ולא שמעו לקול שופר העת החיה, ולא פקחו את עיניהם הבריאות לראות ולדעת מה הזמן דורש מאתם לטובתם ולהצלחתם. צא וחשוב (כן שמעתי מפי אחד ממכירי) כמה אנשים איכא בשוקא דעיר בוברויסק הקוראים חמס על כל מי שאינו קורא אחר תפילתו „צידה לדרך" ולוקים בשבע מוקשות של הלשון את כל מי שמאחר לבוא לבית־הכנסת אחר „ברכו", קורא אמן בלחש ואינו מתנענע בגופו בתפילת „שמונה עשרה". את כל מי שקורא בספרים קטנים המלאים על כל גדותיהם סימני השאלה והקריאה יכנה ההמון: „ער איז פון דער היינטיגער וועלט", והשם הזה כינוי לחרפה הוא כידוע, ובכלל נופלת עיר בוברויסק עשר מעלות מטה מעיר מינסק, כי שמה בעיר מינסק כבר ביקשה ומצאה לה ההשכלה בימים אלה אוהבים רבים, החפצים באשרה ובהצלחתה ומתימרים בכבודה והודה ברגשות חמים מאד נעלים. בשוטטך בחוצות העיר מינסק תראה לפניך, קורא יקר, אנשים רבים צעירים

לימים מבני הדור החדש הולכים ומדברים חפשי איש לאחיו בשפת המדינה — — אינם מאמינים המה על פי רוב בלהטי החסידות ובגבורות ידי „היהודים הטובים״ — — בתי־ספר רבים מתנוססים בה — — ואחרון אחרון חביב: „בית עקד הספרים הכללי״, אשר נפתח זה לא כבר.

כל המעלות הגדולות האלה הנותנות כבוד ויקר לשם ישראל בעיני שכנינו, בין שהם רוסים ובין שהם בעלי אמונה אחרת, הלא לא תמצא בעיר בוברויסק, גם אם תחפש בשבעה נרות בחוריה ובסדקיה, כי שמה עוד תגיע הפאנאטיזמוס עם כל נושאי כליה, מלאכיה ושוטריה. שערי בית־ספר אבלו ודלתותיו לא תסבנה על ציריהן, כאשר חיכו בטרם היבנותן, כי לא רבים המה הבאים בו. אנשים צעירים לימים (ובכללם האוכלים על שולחן אבותיהם או חותניהם) הולכים בחוצות קריה כפופי ראש, פרועי שער ובבגדים מלאים רחמים ורפש על כל קצותיהם, וכל זאת מאיבתם העזה להרעפארמאציאן ושנאתם הגדולה למנהגים חדשים!!

ולבלי אצא מאת פני העיר בוברויסק רק בשמועות לא טובות הנני לסיים אודותיה בכי טוב ולתת מקום פה אל כל אשר חזיתי ביום כ״ו פעברואר בסורי לבית־הכנסת: הרב ה׳ ווילענסקי עומד על הבימה ודורש ברבים מענינא דיומא דרוש בשפת רוסיא, והעם נגדו. אחרי כלותו את דבריו שתה הרב לחיי הקיסר יר״ה ולחיי כל שריו ועבדיו הנאמנים ואחריו החזיק פקיד בית־הספר העברי ר׳ ווינשל והמורה ר׳ בירגער בלוית תלמידי הגימנאזיום (רבים מעיר מינסק באו). שר תפילת „הנותן תשועה״ ו„אל נא מלך נצור״, והעם הלך לביתו. הלא דבר יקר הוא, בפרט בעיר בוברויסק.

יעקב גערמייזע

(„המליץ״ 1869, גל׳ 32)

השריפה הגדולה (1874)

יום ד׳ 21 אוגוסט 1874. סערת ד׳ חמה יצאה ותהי ללהב אש אוכלה ותעלה על המוקד כליל כמאה וחמישים בתים בנויים לתלפיות, ובתוכם שלושה בתי־מדרש לתורה ולתפילה מחמדי־עין, אשר יכלו להתחרות עם בתי־מדרש המפוארים בהערים הגדולות. משפחות רבות נשארו בעירום ובחוסר כל. מי יוכל לתאר את האסון הנורא הזה בעתים כאלה אשר המחסור ירד אחורנית עשר מעלות — — הנזק אשר הסב האש כמעט יעלה לשני מיליאן, כי אף אלה אשר לא היו טרף לשיני האש היו לשוד וחמס לחברי גנבים ומרצחים אשר זה היום שקיוו מצאו, ראו, גזלו, חמסו, טרפו ואין מציל. בוברויסק מדבר היתה, בתי משושה, היכלי חמדתה אשר כללו יפיה היו למאכולת אש. זה החג השני אשר חגגה בוברויסק (לפני עשרים שנה בירח זה עלתה על המוקד כמעט כל העיר) את חג השריפה, בירח זה, ותקרב על מזבחה את חית אלפי נפשות עולה כליל. יתן ד׳ כי לא תוסיף לחוג את החג הנורא הזה.

ש. זלמן מעלער מדינאבורג

(„הלבנון״, 25.9.1874)

בית־החולים ובית־המרקחת (1875)

העיר בוברויסק תוכל להתפאר נגד רעותיה לרגל תושביה אשר רובם בעלי הון ומסחר רב, גם התורה והחכמה מצאו קן להן באהלם. נוסף לזאת תתחשב העיר בוברויסק מעולם בין העיירות היותר נכבדות אשר בארצנו רוסלאנד, יען כי עשיריה מביטים תמיד בשבע עינים על כל דרכי העיר ליסד בה חברות טובות ומועילות וצדקה למכביר התחלק בה בכל שנה ושנה על כל דבר טוב ומועיל. יסדו בה תלמוד־תורה ובתי ישיבות המתנהלים בחוקי צדק על פי שימת עין אצילי העיר, להשקות עניי הצאן ממי התבונה ולנהלם על דרכי התורה והמוסר. והעולה על כולנה הוא בית־החולים הבנוי לתלפיות אשר זה כעשר שנים נבנה בהשתדלות הרב הגביר הנכבד לאחיו הר״ר מיכאל נ״י מארגאלין ובית־המרקחת (אפטהעק) אשר נתיסד גם כן בהשתדלות הגביר מארגאלין יהיה לתועלת הבית־חולים, אשר הכנסתו עולה יותר מאלפים רו״כ לשנה — לבד שארי הכנסות רבות ומלבד תמיכת הממשלה יר״ה 700 רו״כ לשנה — אין להגיד ולספר את כל הטוב והחסד הנעשה בבית ההוא, שלושה עשר חדרים רחבי ידים יכיל הבית — לבד בית התפילה ובית הרחצה וגן נחמד למען החולים להלוך בו בימי הקיץ ארוכות וקצרות לרוח היום. — ובהמה שתים ועשרים מטות, מטות מוצעות בכלי לבן נקיים בעד החולים. שני רופאים מומחים מרופאי צבא המלך הולכים בכל יום לבקר את החולים ולחבוש להם

מזור, ורופא שלישי עומד מבוקר עד ערב לשרת את החולים ולענות לכל צועק ונענה. לבד שאר משרתים העומדים תמיד הכן להכניס ולהוציא את כל הנצרך ולתת לכל אחד ארוחתו הקצובה לו מאת הרופא, וכל טוב לא ימנעו מהחולים מטיי וצוקער ובשר ויין וכל מיני מרקחות אשר כל זה מתבשל בנקיות וטהרה עפ״י השגחת הגבירה הכבודה רישה רחל ת׳ אשת הגביר מארגאָלין יחיה אשר נדבה נפשה לבקר את הבית פעמים בכל יום לנסות את המאכלים המתבשלים בעד החולים אם טוב טעמם ולהשגיח על כל הליכות הבית שיהיה הכל על הצד היותר נאה — וכמה תשואות תודות למארגאָלין עלינו על רוב שקידתו וגודל עמלו בשנה זו לתועלת הבית, כי לרגל השריפה הגדולה אשר היתה בבוברויסק בחודש אלול משנת תרל״ד, אשר ארבע מאות בתים עלו על המוקד ובתוכם גם בית האפטהעק בקהל בוברויסק אשר נחרב עד היסוד בו וכל הכלים היקרים נשרפו ונשברו לרסיסים וסמי הרפואה עלו בתוהו ונאבדו, נסגרו שערי בית־החולים — אשר מקור מעיינו היתה רק מהאפטהעק — ולא האמינו כל יושבי בוברויסק, כי יפתחו עוד שעריו, יען כי השריפה הגדולה ההיא השפילה לארץ את כבוד בוברויסק ומרבית יושביה רשו ודלו מאוד, עד שקם האי גברא רבא יקירא וכמלאך מיכאל התמלא רחמים על חולי ישראל ושינס כגיבור מתניו ובעמל גדול ויגיעה רבה צלח לו לאסוף ארבעת אלפים רו״כ ויסד עוד הפעם את בית האפטהעק — בהוספת כסף ההלואות אשר עוד עליו לשלם — בתוספת הדר ויופי, הגדיל כבוד הבית האחרון מן הראשון. ותיכף נפתחו גם שערי בית־החולים, וכמאז כן עתה מתאמצים מארגאָלין ורעיתו להגדיל כבוד הבית ולתמכו בכל האפשר. אשריך בת בוברויסק שככה לך ואשריכם מאַרגאָלין ורעיתך שזכיתם להיות עושים ומעַשים בדבר גדול כזה. כמותכם ירבו בישראל.

משה קאראשין

(„הלבנון״ 1875, גל׳ 15)

בית-מרחץ חדש (1878)

לפנים בישראל היה נביא או מוכיח הגיד לעמו את פשעם ולישראל את חטאתם, ועתה אין נביא ואין מוכיח, אך מכתבי־העיתים המה המטיפים לעם, יגידו וישמיעו את עוון כל העיר ואת פשעה. על כן באתי הפעם בשערי „הקול״ להגיד את חטאת עיר באברויסק.

העיר הזאת גדולה לאלוהים. בה ימָצאו שלושים בתי־כנסיות, שלושה רבנים יושבים על כסאות הרב־נות וגם עשירים יש בה, כן ירבו. היאומן כי יסופר, בעיר כזאת אין מקוה נכונה כדת וכדין, כי המקוה הישנה כמעט נהרסה ומימיה קרים ובימות החורף בנות ישראל יטבלו בצינות קרח ויתקררו, ורבות נשים יטבלו שלא כדת תורתנו הקדושה, ואין איש שם על לב לאמור: מדוע אנו מחרישים, הלא הדבר הנה מגיע ברומו של עולם, אך איש אל בצעו יפנו ואיש אל כספו, אף כי פעם אחת קמו אנשים אחדים וילכו לאסוף כסף, אך המחלוקת, אם כל חטאת, לא נתנתם להוציא את מטרתם לפועל, כי מפלגה אחת מן בני העיר אמרו לבנות במקום הזה ואלה אמרו — במקום הזה.

הה! מתי תשכילו! אספו אסיפה, עוצו עצה, אספו כסף ובנו בית־מרחץ חדש, או תתקנו את הישן בכיור ומכונה לבל יהיו מימי המקוה קרים.

ועתה אחי, אם אלי תשמעון, ישמע אליכם אלו־הים, ירחם אתכם ויחונן וכל משאלות לבכם יכונן.

ועתה, רעדאקטאר נכבד! שים את הטורים האלה בשערי „קול״ך, אולי יועילו והייתי טוב לאלו־הים ולאנשים, מאת מוקירך ומכבדך אנכי הצעיר לאזינסקע.

(„הקול״, 4.1.1878)

שיפורים בתלמוד-תורה (1879)

בהשתדלות הגביר ה׳ מרדכי הורוויץ נ״י התעוררו אנשי העיר לחזק בדק בית התלמוד־תורה ולעשות בו סדרים נכונים, הת״ת נחלק לג׳ מערכות (קלאסען), ועליהם יעמדו מורים משכילים ללמדם מקרא וגמרא, כתב ולשון ושפת המדינה. את הילדים העניים הלבישו בגדים לכסות מערומיהם. ששה גבאים מנהלים ישגיחו על בית הת״ת. כל אחד יתעסק ב׳ חדשים ויחלפו עבודתם. וגביר אחד שלח להגיד להגבאים, כי חפצו לתת גם את שני נעריו לת״ת בשכר מאה רו״כ ולהל־בישם במלבושי כל הנערים לבלי הטיל קנאה, — ועתה ימי החורף ממשמשים ובאים, מן הראוי שיתעוררו תושבי העיר להרים נדבות על בגדי החורף עבור התלמידים העניים.

(„הצפירה״ 1879, גל׳ 40)

גאָלדפאַדענס טרופּע אין יאָר 1881 אין באָברויסק

אין 1881סטן יאָר האָט אין באָברויסק געשפּילט גאָלדפאַדענס טרופּע, וועלכע איז אַהין געקומען אויף זעקס פאָרשטעלונגען. אין דעם מינסקער מלוכישן היסטאָרישן אַרכיוו האָבן מיר געפונען נאָר פיר אַפישן פון די זעקס. אויף די אַפישן איז אָנגעמערקט, אַז „עס שטעלט די הויפּט־טרופּע יידישע אַרטיסטן אונטער דער פּערזענלעכער אָנפירונג פונעם אווטאָר און די־רעקטאָר א. גאָלדפאַדען". די פיר פאָרשטעלונגען זענען אַלע געווען פון גאָלדפאַדענס פּיעסן.

דעם 19טן אַפּריל איז געשטעלט געוואָרן „די קאַפּריזנע טאָכטער", אַ דראַמע אין 5 אַקטן. אין דעם ספּעקטאַקל האָבן אָנטייל גענומען אַדלער, פרוי מיכעלסאָן, קאַרפּ, פרוי אַבראַמאָוויטש, צוקערמאַן, שרגא און פּעקער.

דעם 20טן אַפּריל איז געשטעלט געוואָרן „די אינטריגע, אָדער דוואָסיע די ספּלעטניצע", קאָמעדיע אין 5 אַקטן. אויסער די אויסגערעכנטע, האָבן זיך אין דער שטעלונג באַטייליקט די אַרטיסטן בערקאָוויטש און שרגא.

דעם 21סטן אַפּריל איז געשטעלט געוואָרן „ברייג־דעלע קאָזאַק" — אַ חלום אין 4 אַקטן און 10 בילדער, מיט געזאַנג און טענץ, מיטן אָנטייל פון די אַרטיסטן קאַרפּ, שרגא, פרוי מיכעלסאָן, פרוי אַבראַמאָוויטש, צוקערמאַן, פרוי וויזער, פּעקער, סאַלאָמאָן, זינגער.

דעם 22סטן אַפּריל איז געגאַנגען „קאַלדוניע". די פּיעסע האָט געהאַט אַ גרויסן דערפאָלג אין אויסלאַנד און אין רוסלאַנד. אין אָדעס איז זי געשפּילט געוואָרן העכער 100 מאָל.

אין דער אויפפירונג האָבן זיך באַטייליקט די אַרטיסטן: קאַרפּ, פרוי מיכעלסאָן, פרוי בערקאָוויטש, אַדלער, סאַלאָמאָן, שרגא, צוקערמאַן, פּעקער, טאַ־באַטשניקאָוו, זינגער.

דיריזשאָר פון אַלע ספּעקטאַקלען איז געווען — לאַסטגאַרטן. געשפּילט האָט מען אין עפּשטיינס זומער־טעאַטער.

ל. דושמאן

(„אָקטיאַבר", 30.7.1940)

תעניות ציבור (1881, 1884) *

ביום ט"ו מרחשון (תרמ"ב) גזרו רבני עירנו תענית־ציבור, וגם נערים מעשר שנים ולמעלה אוכל לא בא אל פיהם, וכמעט כל העיר צמה ביום הזה ובלב נשבר אמרו סליחות וגם תהלים. ולפנות ערב אחר המנחה דרש הרב ר' חיים מחסלאוויץ דרוש נחמד ונפלא המכלכל דברי מוסר: א) כי בן־ישראל לא יזיד להונות את הנכרי, ב) צווח ככרוכיה על אשר בני יעקב יחתרו בכל עוז להמלט מעבודת הצבא, כי יכול להיות כי כל הרעות תצמחנה מכל אלה. העם בכה הרבה בכי ותקותנו חזקה כי יושב שמים ישלח לנו עזרתנו מקודש.

שלמה חיים לאזינסקע

(„המליץ" 1881, גל' 44)

בד' אלול (תרמ"ד) היום הזה היה לנו צום ובכי מטעם הרב המאוה"ג ר' שמריה נח שניאורסאהן. כולנו למגדול ועד קטן התאספנו בבתי התפילה ונשפוך שיחנו לפני ד' ונבקש רחמים ממנו על עמו ישראל, כי יתנהו לרחמים לפני מלכנו ושריו ויועציו, לעשות עמנו טובות ולא נוסיף להיות עוד לשמצה בעיני מנדינו, אשר הרבו לענותנו בשלוש השנים האחרונות.

(„המליץ" 1884, גל' 73)

יחסים עם המבצר

ביום 30 אוגוסט, יום הולדת מלכנו, עשו שר־הראש (פאלקאָוניק) מערדער ושר־הראש פאלינאָוו משתה לשרי הצבא ויקראו גם לכל אנשי העיר כעברים כנוצרים לשמוח בשמחתם. ותהי שמחה גדולה בעם. נכבדי העדה היו בתוך פקידי הצבא ושרי העיר בבית המועד, והמון העם התרועעו עם אנשי החיל, ולכולם יחד חלקו חלת לחם סולת אחת, אשפר אחד ואשישה אחת. — וכולם כאחד הריעו תרועת מלך, בנשוא השרים כוס ישועות לשם אדוננו הקיסר יר"ה, ותבקע הארץ לקולם. כן התערבו אחינו בני בוברויסק בשמחת שרי המדינה, וישאו אתם במשא הסעודה, בהתנדבם 300 רו"כ לצרכי ההוצאה.

ש. צ. וויינשענקער

(„הכרמל", ה' תשרי תרכ"ד)

* תעניות ציבור אלה התקיימו בימים ההם בכל קהילות רוסיה לרגל הפרעות והגזירות שהתחוללו על היהודים.

בשלישי בכ״ט בו אבידה גדולה נאבדה לנו ונזק רב מאד. הקאָמענדאַנט ממבצר עירנו בבוברויסק, שר העיר ושר המבצר, הולך תמים ופועל צדק, איש ישר ונאמן־רוח העניק מטובו לכל מבלי הבדל ופדות. עוד בשנה שעברה, אף כי זקן האיש, שבע ושבעים שנה — — לא חס על עמלו ועל טרחו להשתדל במכתבים ובדעפעשין לפתוח אסמי התבואה אשר לממשלה בהמבצר ולהוזיל השער, וכ״ז עפ״י בקשת אחב״י. — — האיש הזה הלך מאתנו, הלך בדרך לא ישוב. ולזכרון עולם יוחק שמו: קאָמענדאַנט מיכאל איוואַנאָוויטש פושצין, גענעראַל מאיור — — ינוח בשלום על משכבו!

שרי הגדוד והמבצר מפה דרשו על ידי האדון הפוליצימיסטר מאת אחב״י תושבי עיר להיות שכם אחד אתם לתת הכבוד האחרון למת, להלוותו לבית מועד לכל חי, ואנחנו לא אחרנו לגמלו חסד חלף טובותיו וברוב כבוד ויקר, יהודים ונוצרים אחוזי יד, משכו ארונו ונהרו אחריו עד מחוץ לעיר, עד אשר בא למחנות הקיץ אשר להצבא, ואנחנו חיכינו עד אשר רתמו המרכבה להוליכהו לעיר פאריטש, ארץ אחוזתו, שם לקבורות יובל.

ישראל מארגאלין

(„המגיד״ 1869, גל׳ 28)

ב־21 במרץ נרעשה עירנו מהמקרה דלקמן: כ־150 צעדים מסוללת המבצר, מתחת לעץ, מצאו יהודי הרוג, שבחזהו היה פצע עמוק שנגרם ע״י כלי יריה, חוץ מזה נחתך חלקו התחתון של אף ההרוג והוצאה עין אחת. למקום האסון זרמו מיד המונים; בא גם קצין המשטרה בלוית חוקר בית־הדין, חיפשו את עקבות הפשע, אולם לעת עתה לא הגיעו לשום תוצאה. החשד ברצח זה נופל על החיילים של המבצר שלנו. על תוצאות החקירה אודיע בזמנו.

אגב אורחא, פיקוד המבצר אינו מחבב משום מה את היהודים. ניתנה אפילו הוראה „לא לתת לז׳ידים להיכנס למבצר״. במה יש להסביר יחס זה של פיקוד המבצר ליהודים — קשה לומר. כאשר יצאה הוראה מטעם הפיקוד המקומי בעת הכתרתו של הוד מעלתו הקיסר, למנוע כניסתם של יהודים אל המבצר הבריק הנוער היהודי במקום בו ביום טלגרמה לגנרל־גוברנטור בוילנה, וביקש רשות ליהודים לבקר במסדרי המבצר שוה בשוה עם הנוצרים, ועל כך בא למחרת היום רשיון מגבוה.

(„רוסקי ייברי״ 1884, גל׳ 14)

הקמת בית מושב־זקנים (1884)

עירנו התעשרה בשנה זו במוסד אחד שיכול היה לשמש בכל המובנים קישוט לכל עיר פלך. כוונתי לבית מושב־הזקנים, שנבנה כאן ע״י הנדיב המקומי מר רבינוביץ, בהתאם לרצון אמו, שפורש בצוואתה. מושב־זקנים זה מסודר להפליא ומותאם לתביעות ההיגינה של ימינו. מר רבינוביץ מנדב מכספו להחזקת מושב־הזקנים סך של 30 רובל לשבוע. בלי תמיכה זו, ספק אם יכול היה מושב־הזקנים להתקיים, אם כי נמצאים אצלנו אנשים אמידים, שיכלו להפריש מאמ־צעיהם לצרכי מוסדות הציבור. רבינוביץ הנ״ל מספק, כמעט יחידי, את כל ההכרחי לתלמידי תלמוד־התורה בבוברויסק, אשר אגב אורחא, מורכב משתי מחלקות: לחסידים ולמתנגדים, החוסה בצלו של מר רבינוביץ.

(„רוסקי ייברי״ 1884, גל׳ 9)

ייסוד אגודת מכבי־אש מתנדבים (1886)

אם לשמע המלה „שריפה״ יחרד לב כל אדם בכל מקום שבתו, הנה עוד יותר ירגזון אזרחי עירנו לשמעה ולזכרה, כי בתי חומה אין לנו מפני קרבת המבצר, ואש כי תפרוץ ממחבואה בימי הקיץ ומצאה בתי עץ יבשים עד אבדון תאכל, עצומים הם אשר איבדו הונם ויגיעם בענין הרע הזה והוצגו על גחלים ריקים בשנים הקודמות. — —

לזאת התעוררו אחדים מאזרחינו, הדואגים למען נחלתם והיראים מפני תגרת היסוד המשחית ויקומו לכונן פה „חברת מכבים חפשיים״ נוסף על המכבים השכירים והתמידים; אף עמלם לא עלה בתוהו וכל בני העיר, מעשיר ועד עני, נתנו יד להם להפיק זממם. לפני ימים אחדים קראו רבי־העיר עצרה כללית, אשר גם שר־המבצר, שר־העיר, הרופאים והרוקחים נכבדי היהודים והנוצרים השתתפו בה וימינם יסדה אגודה חזקה על פי התנאים האלה:

כל איש אשר ידבנו לבו להרים לאוצר החברה לא פחות מעשרה רו״כ לשנה ל„חבר נכבד״ יחשב, וכל הרוצה להימנות בין חבריה עליו לעשות אחת משתי אלה: או לשחד מכספו למצער רו״כ אחד לשנה, וכל המרבה הרי זה משובח, או לעבוד עבודת החברה בכוחו ואונו. מאליו מובן, כי הרוצה להיות מן המהדרין טוב אשר ירים תרומה וגם יתחשב על גדוד העובדים.

שלוש מפלגות תהיינה לחברה: האחת להציל את הכלים והחפצים מאש, השנית לעקור, להרוס ולנתוש, והשלישית — להריק מים ולכבות את הבערה.

המונים המונים נהרו אל מקום האסיפה לתת ידיהם למפעל מיסדי החברה, ויהי הכסף המורם ביום ההוא כחמש מאות רו"כ, ומספר המתנדבים בעם בפועל כפם כמאתים איש (רובם מבני־ישראל). במחיר הכסף הנאסף, ואשר עוד יאסף, יקנו כלים מכלים שונים הדרושים אל החפץ ויעשו בגדים להלביש את המכבים בשעת מלאכתם.

אנחנו תפילה, כי לא יהיה פרץ וצווחה ברחובו־תינו והמכבים המתנדבים ישבו שקטים בבתיהם ויתענגו על כבודם, כי נחלו להיות מהראשונים המקדימים למצוה.

אליעזר לייזעראוויץ

(„הצפירה" 1886, גל' 20)

קבלת פנים לרב רפאל שפירא (1886)

ביום כ"ג אדר (4.3.86) בא לשכון כבוד בעיר הרב הגאון החדש למתנגדים הר' רפאל שפירא, חתן הגאון ר' נפתלי צבי יהודה ברלין מוולוז'ין. והעיר בוברויסק צהלה ושמחה, כי ניצחה את עדת נאווא־אלכסנדראבסק, אשר ימים רבים לא נתנה להרב רפאל שפירא להעתיק את אהלו ממנה. כשתי שעות לפני בוא עגלות המסע אשר ישב בהן הרב, התאסף המון אדם רב בבית־התחנה לקבל את פני מורם ורבם. אגודות עמדו ותשוחחנה על דבר פרשת גדולתו וחריפותו של הרב, ואחדים מהמתפללים החריפים בני המעלה שכחו את מקומם ובית־התחנה היה להם לבית־מדרש לפי שעה ויתעסקו בסוגית „מקיש הבאה ליציאה" בלבב שלם ובקול גדול ולשמחת לבבם אחר המסע לבוא מפני השלג הרב, שירד ביום ההוא ויכס את מסילת הברזל, ויכלו את פלפולם עד גמירא. בחצות הלילה הופיע הרה"ג בכבודו והדרו בלוית גדולי העיר וחשוביה, אשר יצאו לקראתו מהלך חמש פרסאות. ובהצג הרב כף רגלו על סף בית־התחנה נשאו כל הנאספים קול ויברכו: „ברוך שחלק מכבודו ליראיו!" איש את רעהו דחקו לשאול לשלום הרב, עד בואו אל המחלקה השניה אשר בבית־התחנה. שם חיכה הגביר בועז רבינאוויטש עם בנו ויקבלו את הרב בכבוד והדר, ויושיבוהו במרכבה כבודה רתומה לשני סוסים אבירים, ואחריה נסעו עגלות ומרכבות מלאות אדם רב וילוו את הרה"ג אל מכון שבתו הנועד לו.

(„המליץ" 1886, גל' 18)

תגרה בין גויים ליהודים (1887)

ביום ב' כ"א בסיון רעשה עירנו ותהום לקול להקת ריקים ופוחזים אשר כמעט החלו לשום שמות בחנויות השוק. וזה הדבר:

הפועלים המוליכים את הרפסודות על נהר בערעזינא דרך עירנו, יצאו חוצץ כולם אל השוק וינטשו לכל החנויות לקנות דבר מה; ויגנוב אחד מהם באחת החנויות קנה־מקטרת, וכאשר בעלת החנות רצה אחריו להציל את הגניבה מידו התנפלו עליה כולם כחמישה ושלושים איש ויפליאו מכותיה; שנים מן העברים אשר חשו לעזרתה גם המה הוכו מכות נאמנות, יורדות חדרי בטן, אך לאחרונה, בעת אשר העגלונים ונושאי־הסבל מיהרו לקול הקריאה לתשועה והמלחמה פרצה בין העברים והנוצרים, באו שוטרי הפוליציי, ואחרי אשר תפשו שמונה מהפועלים וישימום במשמר הקימו את הסערה לדממה.

יחזקאל זעליגמאן

(„היום" 1887, גל' 123)

תיאטרון בעיר (1887)

זה לא כבר באו משחקים עברים לעירנו ויציגו פה בשפה יהודית המדוברת מחזות שונים לוקחי לב ומענגי נפש השומעים. כל בני החבורה ראויים לתהילה, אך שנים מהם הכי־נכבדים הלא המה: ה' טאנצמאן (הוא גם מנהל החברה הנ"ל) וה' בראלמאן. המה יפליאו לעשות בניב שפתותיהם, בנאום לשונם, במנגי־נותיהם וברגשות נפשותיהם בעת שחקם, עד כי ידמה הרואה, כי המה האנשים אשר היו בפועל בסיפור המחזה. ביום ה' בשבוע העבר ערכו מחזה נפלא הידוע בשם „הרופא אלמאסאדא"; כל בית התיאטרון היה מלא מפה לפה עד אפס מקום, ורבים מבני עירנו שבו ריקם לביתם יען כי חסרו פתקאות.

יחזקאל זעליגמאן

(„היום" 1887, גל' 240)

מלוים בריבית (1888)

המלוים בריבית, ה„וואָכערניקעס", מחזיקים בידיהם החזקות את כל עניי העם. הנה מה שאירע אצלנו זה לא מכבר: לפני שנה הלוה ה׳ מ. 100 רו"כ לה׳ י. וו. בתשלומים של 2.50 רו"כ לשבוע. מחצית שנה שמר ה׳ י. וו. על התשלום השבועי כבבת־עינו, אולם במחצית השנה השניה קרה לו אסון ולא יכול היה לשלם. ה׳ מ. לקח את התעודות שהיו לו ביד כנגדו, חוזה ל־12 שנים על ביתו הגדול, שמחירו בשוק 800 רו"כ, ותבעו למשפט; ביום ה׳ באו קצין המשפט עם המשטרה, וגירשו לא עלינו את י. וו. עם משפחתו 8 ילדים קטנים מן הבית. עתה מתגוללים האומללים יום פה ולילה שם, ומבין הנדיבים שלנו אין אף אחד שיעזור למר י. וו. במצבו הרע. למלוים בריבית הרי זו התחלה נאה, והם כבר נטפלו לבעלי־חובות אחרים למצוץ מהם את שארית דמם האחרונה. האם אין המלוים בריבית יהודים? היכן הצפינו את רחמיהם לאחיהם?

יחזקאל זעליגמאן

(„יודישעס פאָלקס־בלאַט" 1888, גל׳ 17)

ההגירה לאמריקה (1888)

התשוקה לצאת למדינות הים ולאמריקה עודנה בעצם תקפה בעירנו. ובכל עת תראינה עינינו אנשים רבים עוזבים את עיר מושבם וארץ מולדתם ויורדים באניות לבקש להם מנוח באשר ימצאו. — —

מרחוב סלאבאדקא יצאו אתמול עשרה תופרי־בגדים, חמישה עושי־תנורים וששה אשר לא למדו כל מלאכה ואומנות. ארבעה מהיוצאים באו בן לילה במסורת ברית התנאים ויקחו את ארוסותיהם וכסף הנדוניא ויסעו לדרכם; ולעומת זה השאירו ארבעה מהם את נשיהם כאלמנות חיות ואת בני־ביתם ברעה וביגון, בגנבם כל כלי־ביתם ויברחו. עוד משפחות רבות נכונות לצאת מפה בשבוע הבא.

(„המליץ" 1888, גל׳ 5, 121)

מיסיונרים (1889)

ביום 14 יולי באו לעירנו המסיתים אלטהויזען מווילנא וחתנו מאירסאהן וגם הכוהן לכנסת הפרוטיס־טנטית במינסק, ויחלו להפיץ ספרי המסיתים הכתובים בשפת עבר ובשפה המדוברת (זשארגאָן). בני דלת העם דחקו איש את רעהו להשיג את הספרים אשר יחלקו האנשים הטובים בלא כסף ובלא מחיר; כי לא ידעו הבוערים בעם תוכן הספרים ההם. אך כאשר נודעה להם מטרת המסיתים ומה שכתוב בספרים, השיבו את כל הספרים לידי ה„מיטיבים" או קרעו אותם לגזרים. וכראות המסיתים כי חפצם לא הצליח בידם, עזבו את העיר.

(„המליץ" 1889, גל׳ 163)

במת חובבים (1892)

זה כשנה יסדו פה עלמות עדינות חברה ללמד בנות עניים מלאכה וכבר נמסרו רבות לתופרות מטעם החברה והנן רואות סימן ברכה בלימודן, ומהן הצליחו לקבל שכר ולהקל עולן מעל צוארי הוריהן העניים. —

אולם חוג פעולת החברה מגבל מאד, יען מספר החברים מעט ועל כן מעטו גם הכנסותיה; על כן גמרו המתעסקות בה לערוך נשף חשק לטובת קופת החברה, ובליל ט׳ אדר יצאה מחשבתן אל הפועל. על פי השתדלות הד"ר פיערטאג וה׳ שניאורסון נתן שר עירנו רשיון לערוך את המערכה בבית התיאטרון. הבית היה מלא מפה לפה וכל היהודים העשירים והמשכילים הופיעו לשעה הקבועה, ויהי המחזה נאדר ונחמד למראה. המשחקים והמשחקות, שכולם חברי החברה הנזכרה, הפליאו את הנאספים בכשרונם הנע־לה; ולולא ידענום כי בתוכנו הם יושבים ולא ניסו מעודם הצג רגל על הבמה, חשבנו כי מלאכתם בכך ומשחקים מנוסים ומובהקים הם זה כמה שנים. הרואים פיזרו להם מלוא חפנים כבוד ותהילה ולא היה קץ לקריאות „הידד!" מודעות לא נדבקו בראש כל חוצות ועל כן לא באו מן הנוצרים שכנינו רק מתי מספר ובראשם פקיד הזשאנדארמים, וגם המה מלא פיהם תהילת המשחקים.

המשתדלים והעוסקים בדבר הטוב הזה ראויים לתהילה והנני פורטם פה בשמותם: המשחקים הם: ה"ה גינזבורג, קאַנדידאַט לתורת המשפטים, ראזינסקי וסוידע — רוקחים. המשחקות: העלמות קראנץ, מזל, ראס, בארכין וראבינאָוויטש. שלוש הראשונות גמרו חוק לימודן בגימנאזיום.

(„המליץ" 1892, גל׳ 53)

פולמוס בענין מחולות בחודש אב (1892)

לפני שבועות אחדים בא לעירנו אשכנזי אחד ויפץ מודעות ברבים, כי הוא מלמד לכל החפץ או החפצה לחול במחולות במחיר ששה רו"כ. ה„אינטילי־גענציע" העברית, אשר שערי הכלוב סגורים לפניה, היתה הראשונה אשר נענתה לקול הקורא, ואף בימי האבל האלה „בין המצרים" לא חדלו לצאת במחולות בחורים ובתולות יחדיו, על אף האורתודוכסים ובני־ציון הנאמנים בברית עמם.

יוסף דאבקין

(„המליץ" 1892, גל' 166)

— — יש כאן מלמד מחולות לא אחד כי אם שנים ובנות ישראל תלמדנה להרים פעמיהן במחולות מחנים לפי חוקי הזמרה והמחול במחיר מועט שעה ביום; והיראים והאורתודוכסים שבנו אינם רואים בזה שום סימן פריצות וישלחו גם בנותיהם ללמוד מחולות, ואם נמצאו גם שנים שלושה בחורים הלומדים מלאכת המחול, אין איש חושב להם זאת לחטאה. ובכלל לא ידעתי מה ענין חיבת ציון לריקודים? האם האיש היודע לצאת במחולות לא יוכל לחובב ציון? התדרוש חיבת ציון כי ינזרו חובביה מכל תענוגי עולם הזה ויהיו איסיים? לולא היה ה' יוסף דאבקין בעל מרה שחורה, היה דן את המכרכרים לכף זכות, כי לא רק בתשיעי באב, אך גם בימים הסמוכים לו, לא בא איש או אשה מבני ישראל אל המחולות, אבל הוא דן אותם לכף חובה יען אשר לא התאבלו כל שלושת השבועות דוקא, כי לא לשם שמחה והוללות עשו זאת, כי אם לשם לימוד.

(„לא מבני מחול", „המליץ" 1892, גל' 178)

— — לא רק בימים הסמוכים לתשיעי באב, אך גם בתשיעי באב עצמו יצאו במחולות, ולא רק בנות ישראל, אך בחורים ובתולות יחדיו; ומובן מאליו כי דעת האורתודוכסים ובני־ציון איננה נוחה מזה.

דאבקין

(„המליץ" 1892, גל' 187)

מגפת החולירע (1893)

לרגל החולירע אשר החל להראות אותותיו גם בעירנו, וגם כבר מתו מהמחלה הזאת אנשים אחדים, קמו אנשים אחדים מנכבדי עירנו לתקן תקנות להגן מפניה, וייסדו ועדים בכל קצות העיר, וביד כל אחד ואחד מוכנים סמי־מרפא ושפירט ורופאים ועוזרים מוכנים בכל עת לעזור לכל חולה, להמציא לו סמי מרפא ולשפשף גופו ולעשות כל הדרוש לרפאותו חינם אין כסף, ותודה תאתה בשער בת רבים להאנשים הנכבדים ה"ה: הגביר המשכיל ר' בנימין הרכבי והרה"ח ר' שמואל אלכסנדראוו הי"ו, אשר לא נחו ולא שקטו לטובת הדבר הזה, ויסבבו על פתחי נדיבים לקבץ כסף, ולבד מה שנענו אנשים לשרת איש איש יומו בבית־הועד, לא חשכו גם את עצמם יום ולילה משבת בבית הועד ומהשגיח שיתנהג הכל בסדר נכון, וברם זכורים לטוב הגביר ר' צבי קאסטאלנסקי והגביר ר' שמואל ויגדעראוויץ, אשר גם הם עסקו הרבה לטובת הענין הזה. וביחוד הנני להגיש תודה וברכה בשם כל עדת עירנו להר"י הנכבד הרב ר' יוסף בנימין סערקע בעד מפעליו הרבים אשר פעל ועשה, ובכל עת ובכל שעה אשר קראוהו לא חשך את עצמו ללכת לחולים ולעזור כפי יכלתו חינם אין כסף.

מ. באקשט

(„הצפירה" 1893, גל' 195)

אגודת מלמדים (1896)

נוסדה אגודת מלמדים ואיש את אחיו יעזרו לבל יתחרו ולא יאכל איש את בשר רעהו.

זלמן שטיינבאק

(„הצפירה" 1896, גל' 58)

שער שלישי

רבנות, תורה וחסידות

דריטער שער

רבנות, תורה און חסידות

ר׳ ברוך מרדכי אטינגא

ר׳ ברוך מרדכי אטינגא הוא הראשון מרבני בוב־רויסק, ששמעו הגיע אלינו. לפי מסורת חסידים[1] נולד ר׳ ברוך מרדכי כנראה בסוף שנות הששים למאה הי״ח לאביו ר׳ אליעזר אטינגא, שהיגר מלבוב לעיירה נובו־סבינציאן ע״י וילנה. בהיותו בן י״ג שנה למד תורה בבית מדרשה של סבינציאן אצל ר׳ מיכל אפאצקער, שהיה חסיד נסתר, וקירב אותו לכת החסי־דים שנרדפה בליטה. בימי נעוריו נדד ר׳ ברוך מרדכי בישיבות וילנה, סלוצק ומינסק ושמו יצא לתהילה כ„עילוי מסבינציאן״, בכל מקום התחבר לעדת החסידים הנסתרת. בשנת תקמ״א (1781) לערך נשא לאשה את בתו של ר׳ שמואל, רבה של וילנה, ושימש ראש ישיבה באחת מישיבות העיר. קשריו עם החסידות נתהדקו, ובשנת תקנ״ג (1793) ביקר לראשונה בסתר את הר׳ שניאור זלמן מלאדי, מיסד שיטת חב״ד, ונפשו נקשרה בו. במהרה התגלתה חסידותו ברבים ושמו נזכר בין אלה החסידים שהמתנגדים האשימום בגילויי שמחה בעת פטירת הגר״א בסוכות תקנ״ח (1797)[2]. לפי מסורת חסידים נבחר כרבה של בוב־רויסק בראשית תקס״ב (1801), ולפי זה שימש ברבנות בעיר זו כחמישים שנה. ר׳ ברוך מרדכי הצליח לרכוש את אמונם של ה„מתנגדים״ בבוברויסק, שקיבלו את מרותו, וכל ימי כהונתו שימש כרב לשתי העדות בעיר, „ספרדים״ (כשם שכונו החסידים על שם נוסח תפילתם) ו„אשכנזים״. אחד מבני זמנו הצעירים, הגביר מיכאל מרגולין, סיפר עליו ש„היה איש נפלא ונעלה וחכם מדיני, והיה מושך כל אדם כאבן מאגניטי באהבת תורה ויראת שמים, וגם בשיחת חולין שלו היתה חכמה מופלאה בשנינת הלצה חדה ונעימה״[3].

בימי ניקולאי הראשון הוטל על הרבנים לעבור על כל הספרים העברים בקהילותיהם ולאשר בחותמם את „כשרותם״ מבחינה מדינית. על ר׳ ברוך מרדכי סיפרו ש„לא עיין כלל בכל הספרים שבאו לידו לביקורת, והכשיר את כולם, וכאשר שאלו אותו פעם אחת: ‚הלא הוא יכול להיכשל בספר שהוא פסול למלכות?׳ ענה על זה בשחוק: ‚ומה יעשו לי? ישלחוני לסיביר, וגם שם אחתום את הספרים הפסולים וישיבוני לבוברויסק׳ ״[4].

מימי נעוריו שאף ר׳ ברוך מרדכי לעלות לארץ־ישראל, אולם אדמו״רי חב״ד, הר׳ שניאור זלמן ויורשיו, התנגדו לנסיעתו, כנראה משום שהחשיבו ביותר את פעולתו לחיזוק החסידות והפצתה. הוא בא בין המס־כימים על ה„שולחן ערוך״ (ז׳יטומיר 1847) ועל „ליקוטי התורה״ (ז׳יטומיר 1848) של הרב שניאור זלמן וכן על הש״ס הוצאת סלאווטה 1837.

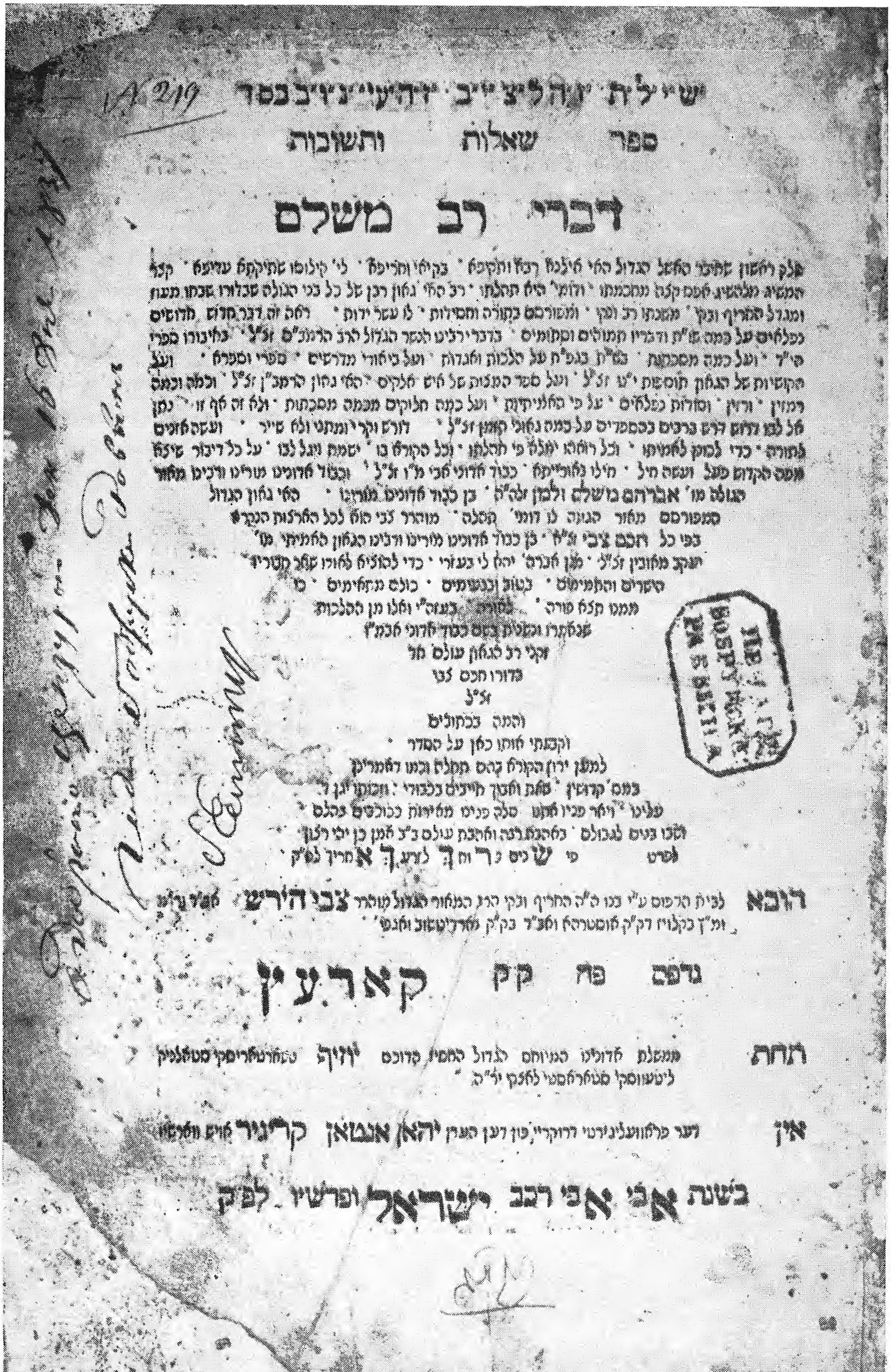
בשנת תרי״א (1851) הגשים את שאיפתו רבת השנים ועלה לארץ־ישראל עם שנים מבניו הצעירים. הוא נפטר בירושלים בי״ד באלול תרי״ז (1857) ומקום קבורתו בהר הזיתים סמוך לקברו של „אור החיים״, ועל מצבתו נכתב:

> מ״ק הרב המאוה״ג החריף ושנון חכם ועניו מו״ה ברוך מרדכי אב״ד דבאברויסק בהר״ב אליעזר ליזער מלעמבריק, חתן הרה״ג מו״ה שמואל זצ״ל אב״ד דק״ק ווילנא, נתבקש לישיבה ש״מ י״ד לחודש אלול שנת הברי״ת לפ״ק תנצב״ה[5].

נכדיו של הרב ברוך מרדכי שנשארו ברוסיה ונשאו את שם משפחת אטינגר, היו למדנים ובעלי־בתים חשובים. האחד מהם, ר׳ דב בער אטינגר, היה מפרנסי קהילת בוברויסק ומראשי הקנאים לדת בעיר עד מותו בשנת תרס״ג (1902). נכד אחר, ר׳ אברהם, היה רב באומאן (דור רביעי לו — ד״ר שמואל אטינגר — מרצה להיסטוריה עברית באוניברסיטה בירושלים). אחד מנכדיו, ברוך מרדכי אטינגר, „יצא לתרבות רעה״ והיה ציוני ואף „רב מטעם״ בקישינוב... בני המשפחה שנשארו בבוברויסק, כולם מראשי חסידי חב״ד בעיר, החליטו אז לא לקרוא את שם אבי המשפחה לבניהם, שלא לגרום לחילול השם...

צאצאיו של ר׳ ברוך מרדכי בירושלים נושאים את שם המשפחה אטינגר עד היום.

1. ר׳ „קונטרס ביקור שיקאגא״, ניו־יורק 1944, עמ׳ 8—20.
2. ר׳ א. ש. הילמאן, „בית רבי״, ח״א (1903), עמ׳ 52.
3. א. ל. פרומקין, „תולדות חכמי ירושלים״, 1929, ח״ג, עמ׳ 130.
4. י. ניסנבוים, „עלי חלדי״, עמ׳ 31.
5. „ירושלים״, כרך א׳, עמ׳ 143.

ספר שאלות ותשובות

דברי רב משלם

[illegible]

הגולה מו' אברהם משלם ולמען זלה"ה · בן כבוד אדונים מורינו · האי גאון הגדול

המפורסם מאור הגולה לו דומי׳ הסלה · מוהרר צבי הוא נכל הארצות הנקר׳

בפי כל חכם צבי זצ"ל · בן כבוד אדונינו מורינו ורבינו הגאון האמיתי מו׳

יעקב מאוברין זצ"ל · מאן אנרס׳ יהא לי בעזרי · כדי להוציא לאורו עלי קטרי׳

ספרים והתמימים · כטוב ובגשמים · כולם מתמימים · כי

ממנו תצא תורה · בעזה"י ואלו מן ההלכות

שנאמרו ונשנו בשם כבוד אדוני חכמ"ץ

זכי רב הגאון עולם חד

בדורו חכם צבי

זצ"ל

והמה בכתובים

וקבעתי אותו כאן על הסדר ·

למען ירוץ הקורא בהם מתלה וכמו דאמרינן

במס׳ קדושין · ... חיים בלבודי : ...

עלינו ... ואחר פניו ... סלק פניו מאירות ככוכבים ...

... פרט פי שנים ר וה ך לגע ך אחרון לפ"ק

הובא לבית הדפוס ע"י בנו ה"ה החריף ובקי הרב המאור הגדול מוהרר צבי הירש אב"ד ...
ומ"ץ בקלויז דק"ק קוסטראה ואב"ד בק"ק ... וחגש׳

נדפס פה קק קארעץ

תחת ממשלת אדונינו המיוחס הגדול השר הדוכס יוזף ... סטאניק
ליטעווסקי סטאראסטי לאכצי יר"ה

אין דער פרעווילעגירטי דרוקריי פון דען הערן יוהאן אנטאן קריגר ...

בשנת אבי אבי רכב ישראל ופרשיו לפ"ק

חותמת־צנזור של ר׳ ברוך מרדכי אטינגר

צענזור־שטעמפל פון ר׳ ברוך מרדכי עטינגער

ר' אליהו גולדברג

מעט מאד ידוע לנו על ר' אליהו גולדברג, רבה של בוברויסק בשנות החמישים והששים למאה הי"ט. הוא נזכר בזכרונותיו של שאר־בשרו הסופר א. י. פפירנא וכן כנותן סמיכתו לרבנים צעירים רבים בליטא.

להלן סיפורו של א. י. פפירנא על הרב בשבתו בעיר מולדתו קאפולי.

ר' אליהו גולדברג (לאחר זמן רבן של פאריץ' ובוברויסק), שהצטיין ביראת שמים ובידיעת התורה, חי כמה שנים כ„פרוש" בוילנה. שם בא בקשר עם תלמידי הגר"א. הוא חזר משם עם מטען גדול של תורה ועם סמיכות לרבנות, אולם ה„פרושים" בקאפולי הרגישו בו שינוי מה: ראשית, ייחד הרבה מזמנו ל„מוסר", ושנית — הוא הביא מוילנא אטלס גיאוגרפי בשפה הגרמנית, ואהב לעיין בו. כל זה נראה, כמובן, מוזר, אולם יראת השמים של ר' אליהו היתה למעלה מכל חשדות. אולם במהרה אירעה שערוריה. ומתי? ביום כיפור, ביום הדין הנורא, כאשר אנשי קאפולי, לבושים בקיטלים, בילו בצום ובתפילה, בבקשם מאל עליון רחמים וסליחה על עוונותיהם הרבים; ביום זה דוקא בשעת תפילת נעילה, כאשר השופט במרומים ממהר לסיים עבודתו ולחתום על גזר הדין „מי יחיה ומי ימות, מי באש ומי במים, מי יֵעָנִי ומי יעשיר" — בשעה זו יצא ר' אליהו מן הקלויז, יצא ולא חזר. בחורי־הישיבה וה„פרושים" דאגו לו ויצאו לחפש אחריו. זמן רב ארכו החיפושים ולבסוף מצאוהו ב„הק־דש" — שם עמד ר' אלינקה, חטב עצים, סידרם בתנור, בו בישל מרק לחולים. קל לשער את תמהונם וזעמם של הבחורים. הם קראו לו אפיקורוס, ומיהרו אל הקלויז וסיפרו על ענין נורא זה למתפללים, ואלה, מזועזעים עד עומק נשמתם, מסרו על כך לר' זיסקינד (רבה של קאפולי וחותנו של ר' אליהו). זה שמע את טענותיהם, ואמר: „בושני, שאדם צעיר זה ידע טוב מאתנו, הזקנים, כיצד לבלות יום קדוש זה".

(א. י. פפירנא, זכרונות, „פיריז'טויה", כרך ג', עמ' 270־271)

רבי הלל בן מאיר הלוי

(ר' הלל מפאריץ')

אחד האישים הדגולים של חסידות חב"ד ר' הלל בן מאיר הלוי מפאריץ', ישב על כסא הרבנות של בוברויסק בשנות 1851—1864 והשפעתו היתה ניכרת בין קהל החסידים שנים רבות לאחר־מכן.

ר' הלל נולד לאביו ר' מאיר הלוי מבראהין (מחוז רצ'יצה) בשנת תקנ"ה (1795), בחוג חסידים, שהיה קשור לאדמו"רי ווהלין. הוא היה תלמידו של רב אברהם דב מאוורוטש, ממקורביו של רב מרדכי מטשרנוביל, שעלה לארץ־ישראל בשנת תקצ"א (1831). אחר־כך נמנה עם חסידיו של האדמו"ר מרדכי המגיד מטשרנוביל (1770—1837). בהיותו נער שמע ר' הלל את הרב שניאור־זלמן מלאדי משמיע תורתו לפני מאות חסידים בעת מסעו בווהלין בשנת תקע"א (1811), אז נפגש גם עם אחד מגדולי חסידיו של אדמו"ר הזקן, ר' זלמן מז'זמיר, שביאר לו את שיטת חב"ד. ספר „התניא" עשה רושם רב על הנער הצעיר וכעבור שלוש־ארבע שנים החליט לנסוע אל בנו ויורשו של אדמו"ר הזקן — הוא ר' דוב בער מליובאוויץ' (האדמו"ר האמצעי). בני משפחתו ובני עירו התנגדו מרות לנסי־עתו זו, שהיה בה מעין פגיעה בשושלת הטשרנובילית, ולפי סיפורי החסידים ביקשו את כל בעלי־העגלות בעיירה שלא יקחוהו עמהם, „אך הוא לא המתין על בעלי־העגלות וישם לדרך פעמיו ללכת ברגליו" („בית־רבי", ח"ב, עמ' 27), ומיד היה לאחד מהחסידים הנלהבים והמקורבים ביותר לאדמו"ר האמצעי, שחשבו בין שלושת החסידים „שפעל בהם (אויסגעפירט) המכוון כרצונו" (שם). בשנת תקע"ח (1818) הטיל עליו האדמו"ר לנסוע בישובים קטנים כשליח החצר מליובאויץ' „לקבץ גשמיות ולזרוע רוחניות".

כוחו של ר' הלל היה גדול לא רק בדברי חסי־דות, אלא גם כיודע נגן, וחיבר ניגונים רבים שנתפשטו בין החסידים, והמפורסם ביניהם הוא הניגון ל„בני

היכלא דכסיפין". הוא היה אומר: „מי שאינו יכול לנגן אינו מסוגל להיות חסיד". „ניגוניו — כותב עליו חוקר הניגון החסידי מ. ש. גשורי — אינם רבי צלילים ולא דקי גוונים ביותר, וכן אין בהם משום מגמות מסוימות, אבל חדורים הם נפשיות ופשטות לוקחות לב, ובזה הפיצו אור של קרבה וחמימות" („הניגון והריקוד בחסידות", כרך א', עמ' 221). מקום משכנו הקבוע היה בפאריץ', שם שימש ברבנות עד בואו לבוברויסק. במהרה הפך ר' הלל לאחד מגדולי ה„חוז־רים" וה„משפיעים" של חב"ד, והאדמו"ר האמצעי היה שולח אליו בחורים להדריכם בדרך החסידות. כאשר נפטר ר' דוב בער בשנת תקפ"ח (1827) עמדה על הפרק שאלת הירושה, ר' הלל עם רבו וחברו ר' זלמן ז'זמיר תמכו בחתנו של הרבי, מנדל (ה„צמח צדק"), וסייעוהו לרכוש את לבותיהם של שאר החסידים. סיפרו לאחר מכן, כי לאחר שנפטר האדמו"ר האמצעי טענו חסידים רבים, שאין אדם הראוי למלא מקומו, והראיה שאין רואים עתה בחורים שיגדלו („וו זעהט מען איצטער יונגע לייט זאלין אויסוואקסן") ואז קם הרב זלמן מז'זמיר ואמר בהראותו על ר' הלל: התראו את האברך העומד מן הצד, הנה הוא יכה את כולנו על קדקדנו („ער וועט אונז געבין אלעמין איבערן קאָפּ").

ר' הלל היה קשור מאד ל„צמח צדק", היה נוסע אליו פעמיים בשנה. והרבי היה מטיל עליו שליחויות שונות.

כידוע תמכו האדמו"רים מליובאויץ' בהתישבותם של יהודי ליטא במושבות בדרום רוסיה. כאשר פנה רבה של ניקולאיב ר' אברהם לאוואט ל„צמח צדק" וביקשו שישגר שליח להדריך את הקולוניסטים בדרכי היהדות והחסידות ולהגיש להם עזרה חמרית, הוטל תפקיד זה על ר' הלל, שיצא מדי קיץ בקיץ לסיור בערי אוקראינה ודרום רוסיה. אסף כספים למטרה זו והשמיע דא"ח לחסידי חב"ד בערים ובקולוניות היהודיות בדרום.

כשהיה בא אל המושבות, היו כל האיכרים עם נשיהם וילדיהם יוצאים לקראתו, והוא אומר לפניהם חסידות. פעם בא למושבה אחת ונתכנס קהל גדול לשמוע אותו. כיוון שלא היה שם בית־מדרש, אמר חסידות ברחוב. ראה רבים מן השומעים בוכים. שאל אותם: למה אתם בוכים? אמרו לו: אנו בוכים על שום שאנו בורים ועמי־הארצות ואיננו מבינים כלום מדבריך בחסידות, משתוקקים אנו להבין ושכלנו אינו תופש. ניחם אותם ר' הלל ואמר: ספר תורה נכתב על גבי קלף כשר, את האותיות צריך להקיף בגויל והן נכתבות רק בדיו. הקולמוס אינו אות ואין האות נעשית אות אלא על ידי שהיא מוקפת גויל ריק. ובכן יכולים אתם לשער, יהודים, איזו שמחה נעשית בשמים, שיהודים פשוטים עומדים למטה ומשמ־שים גויל לאותיות התורה, שכותבים בנשמותיהם. בפעם אחרת כשבאו כמה מן השומעים אל ר' הלל בטענה, שאין הם ההדיוטות מבינים את דברי החסידות שלו, המכוונים בודאי ליהודים לומדים, השיב להם ר' הלל: „אני מדבר אליכם, יהודים, אליכם היהודים הפשוטים דווקא. אל הנשמות שלכם אני מדבר, הנשמות שלכם מבינות הכל" (א. שטיינמן, „באר החסידות", משנת חב"ד, כרך א', עמ' 361).

לאחר שעלה ר' ברוך מרדכי אטינגא לארץ־ישראל בשנת תרי"ב (1851), בחרו החסידים בבוב־רויסק לרב את ר' נחמיה מדוברובנה, חתנו של רבי חיים אברהם, בן אדמו"ר הזקן ומחבר „דברי נחמיה". אולם ר' נחמיה נפטר בט"ו בשבט תרי"ב (1852) ואז נבחר לרבה של עדת החסידים בבוברויסק ר' הלל. גם בשבתו על כסא הרבנות המשיך ר' הלל בדרכו: נסע אל הרבי, נדד מדי קיץ בקיץ בקהילות הדרום והדריך אברכים מכל פינות חב"ד. דאגה מיוחדת דאג ר' הלל לחיילים היהודים ובעיקר להספקת מאכלים כשרים למענם. אם כי לא נחשב ר' הלל בין האדמו"רים, הנה נהג כמנהג אדמו"ר. היה עוסק בתורה ובתפילה עד קרוב למחצית היום ו„מאז פתח דלתותיו לדופקים עליהן הבאים להסתופף בצלו ולדרוש בעצתו במילי דשמיא ובמילי דעלמא וד' היה בעזרו להשיג מבוקשו בעבודתו ולשמרהו מכל מכשול ושגיאה באופ־נים יוצאים מגדרי הטבע" („פלח הרימון", וילנה 1887, עמ' 5). חברו לחסידות ר' יצחק אייזיק הלוי, רבה של הומל, שאף הוא נתבקש לשמש אדמו"ר בהומל עירו וסירב, היה אומר עליו: „ביל פאכאר אי סטאל זנאכאר" (כלומר: היה איכר ונעשה רופא).

ר' הלל נפטר בעת מסעותיו בדרום־רוסיה בי"א באב תרכ"ד (1864) בעיר חרסון ושם הובא לקבורות. על קברו בנו אוהל ורבים מן החסידים בסביבה היו נוסעים להשתטח על הקבר.

לאחר פטירתו נשארו אחריו כתבים רבים, מהם משלו ומהם מה שרשם מפי רבותיו וכן ביאורים לדברי רבותיו. בשנת תרכ"ח (1868) יצא לאור בוארשה ס' „ליקוטי ביאורים" לכמה מחיבוריו של אדמו"ר

האמצעי. בתרל"ו (1876) הוציא תלמידו של ר' הלל, לוי־יצחק שימנאבסקי, קובץ קטן של דרושים שרשם מפיו בשם „אמרי נועם". ובתרמ"ז (1887) יצא בוילנה קובץ דרושים וביאורים על ס' בראשית, שאף הוא בחלקו דברים שנרשמו מפי אדמו"ר האמצעי וה„צמח צדק", ובחלקו תוספות ביאורים להם. המו"לים היו חתנו של המחבר רפאל מרדכי שניאורסון ונכדו ר' פינחס הלוי (בנו־יחידו של ר' הלל, זלמן, נפטר על פני אביו, והנכד גדל בבית סבא) והם שנתנו לספר את שמו „פלח הרימון". החלק השני — על ספר שמות ועל מגילת אסתר — הוכן אף הוא, אף עבר את מדורי הצנזורה, אולם לא נדפס משום מה, ורק בשנת תשי"ז (1956) יצא לאור על־ידי חסידי חב"ד בניו־יורק יחד עם הוצאה פוטוסטאטית של חלק א'. בשנת תרע"ח (1918) יצא בפולטבה „פלח הרימון" על ס' „שיר השירים".

רבי יעקב דוד וילובסקי (רידב"ז)

ר' יעקב דוד וילובסקי, הידוע בשם רידב"ז, אחד מגדולי תלמידי החכמים בדורות האחרונים, שחייו היו שלשלת נדודים מעיר לעיר ומארץ לארץ, היה רבה של בוברויסק בשנות תרל"ו—תרמ"א (1876—1881).

הרידב"ז נולד בעיר קוברין (פלך גרודנה) בשנת

ר' יעקב דוד ווילאָווסקי (רידב"ז)

תר"ה (1845) לאביו ר' זאב וילובסקי ומילדותו יצא שמו כעילוי ומתמיד „ויהי לגאון גדול, בקי נפלא בכל חדרי תורה" („אהלי שם"). בהיותו בן 23 נבחר לרב בקהילה הקטנה בת שמונים משפחות יהודים, איזאבֶלין (ע"י וולקוביסק, פלך גרודנה). שם כתב את ספריו הראשונים „מגדל דוד" (חידושים וביאורים על ש"ס בבלי וירושלמי, וילנה 1874) ו„חנה דוד" (חידושים במסכת חלה, וילנה 1876). שמו יצא לתהילה בכל ליטה, ובתרל"ו (1876) נקרא לשמש ברבנות בקהילת בוברויסק.

הרידב"ז היה איש ריב ואיש מדון. „מעודי הייתי בטבעי קנאי גדול — כותב הוא בהקדמה לספרו „בית רידב"ז" (ירושלים 1908) — ובעת שראיתי שעמודי היהדות מתרופפים ורוח הקרירות מנשבת באהלי ישראל לא יכולתי להתאפק ויצאתי ברוח הקנאה בכל כוחי, ומובן מאליו את גודל הנחת שהיה לי בעולמי, אך עם כל זאת לא התאפקתי, כי לא אוכל בשום אופן להתאפק ותחתי ארגז". כבן ליטא נאמן בטח כי לימוד התורה לפי השיטות הישנות והבדוקות רק הוא ישמור את חומות היהדות המסורתית שלא תתמוטטנה, ובסרבו להכיר בתמורות הזמן הפך לדמות טראגית בעולם הרבנות. הוא נלחם בכל חדש, נאבק בשליחת ילדים לבתי־הספר הכלליים, שלל קריאת עתונים, התנגד ללימוד הבנות („אני מצוה אתכם — כותב הוא בצוואתו, שבאה בסוף ספרו הנ"ל „בית רידב"ז" — שלא ללמוד עם הבנות תורה, רק עברי־טייטש למען שיוכלו לקרוא בס. צאינה וראינה ובקו הישר וכדומה, לא יותר"). כנראה היתה בוברויסק לגביו עיר פורצת גדר יתר על המידה ואנשיה לא קיבלו את מרותו. בשבתו בבוברויסק הוציא הרידב"ז לאור את קובץ השו"ת שלו („שו"ת הרידב"ז", וילנה 1880). ב־1881 עבר הרידב"ז לוילנה, בה שימש מגיד ומורה־צדק, משם עבר לפלוצק (1883), מפלוצק לווילקומיר (1887) ולבסוף מצא מנוחתו בקהילת סלוצק (1890), שבה עוד נשתמרה בעוזה נחלת התורה. ב־1897 ייסד בסלוצק ישיבה גדולה. הוא התמסר במיוחד להגברת הלימוד ב„תלמוד הירושלמי" „שבזכו־

ספר

שו"ת רידב"ז

אשר חנני ה' ברחמיו להשיב לשואלי בדברי הלכה

יעקב דוד בן א"א מו"ה זאב זצללה"ה החונה בק"ק

באבריסק יע"א

ספר מגדל דוד וספר מחנה דוד

ווילנא

ШУТЪ РИДВАЗЪ

ВИЛЬНА

אחד מספריו של הרידב"ז
אַ בוך פון רידב"ז

תו יגאלו ישראל מגלותם". מפעל חייו היה הוצאת התלמוד הירושלמי בתוספת חידושים ופלפולים על דרך בעלי התוספות בתלמוד הבבלי. בכך רצה „לטהר הדרך ולברר הדרך האמיתי בירושלמי, אשר כל ישראל יכולים לעבור בו" (ההקדמה הנ"ל). הוצאת הש"ס עלתה ב־22000 רובלים, והרידב"ז נאלץ לצאת ב־1900 לארצות־הברית לאסוף כספים למימון הדפסת הספר. שם נתקבל בכבוד רב והצליח להשיג חותמים רבים לספרו, שנדפס בפטריקוב בשנות תרנ"ט—תרס"ב (1889—1902).

לאחר מכן יצא הרידב"ז שוב לארצות־הברית תוך מטרה לתקן את היהדות בארץ זו ולהחזירה לדרכי אבותיה בליטא ורייסין. אגודת הרבנים החרדים באמריקה הכירה בו בועידתה בפילדלפיה (1903) כ„זקן הרבנים", ובתרס"ד (1904) נבחר לרב בקהילת שיקגו. אולם הרידב"ז לא יכול היה להסתגל לרוחה של הארץ החדשה. נסיונותיו לתקן את מצב הכשרות והחינוך היהודי לא נקלטו יפה, הוא הסתבך במריבות מרות עם רבנים, שברבים מהם לא ראה ראויים לשאת את עטרתם. בהקדמה לספרו „נימוקי הרידב"ז" (שיקגו 1904), שהוא פירוש לבראשית־שמות, בא קטרוגו הגדול על ארצות־הברית, שהיא „מתנגדת בעצם לשמור התורה והיהדות מפני חוקיה ונימוסיה". גם ההצעה שהציעו לו לשמש רב כולל בניו־יורק לא משכה לבו והוא יצא למצוא לו מנוחה בארץ־ישראל (תרס"ה, 1905). הרידב"ז התישב בצפת וניסה להקים בה ישיבה בשם „תורת ארץ־ישראל". בארץ מצאה לו קנאותו ביטוי בהתנגדותו להיתר עבודת האדמה בשנת השמיטה, שניתן על־ידי גדולי הרבנים ברוסיה ובארץ־ישראל. הוא השתדל לחדש את נוהג השמיטה על כל דקדוקיה; הוציא מהדורה חדשה של הספר „פאת השולחן" לר' ישראל משקלוב וצירף לו פירוש משלו, שבו פירט את ההלכות הקשורות בשמירת שביעית (ירושלים תרע"ב); יסד קרן מיוחדת לתמוך באיכרים שיקבלו על עצמם להשבית שדותיהם בשנת השמיטה. בראש השנה תרע"ד (1913) נפטר הרידב"ז בצפת.

ר' יצחק ניסנבוים

הרידב"ז בבוברויסק

כאשר נתפנה כסא הרבנות לעדת המתנגדים באו לעירנו רבנים שונים ודרשו את דרשותיהם, כדי לקבל את המשרה הזאת. בין הרבנים הבאים היה גם רבי יעקב דוד, הרב באיזאבלין, שכבר יצאו לו מוניטין בעולם הרבנות בספריו: „מגדל דוד" ו„מחנה דוד". בבקיאותו הגדולה בבבלי ובירושלמי ובכשרונו הדרושי הגדול משך אחריו את לבות המתנגדים, וביחוד את ראש עדתם רבי מיכאל מארגולין, איש אמיד ותקיף בדעתו, שהיה גם למדן וגם משכיל. התקיף השני בין המתנגדים, העשיר היותר גדול שבעיר, רבי יצחק ראבינוביץ, התנגד לרב זה. אולם מארגולין עמד על דעתו, והמתנגדים מנו את רבי יעקב דוד עליהם לרב.

ראבינוביץ בכעסו על אשר לא שמעו לדבריו, הביא לו רב מיוחד מהעיר הקטנה הסמוכה חאלוי, ועליו היתה פרנסתו. הרב הזה ישב כל היום בחדר מיוחד על יד בית־המדרש בחצרו של ראבינוביץ, ושם הורה הוראה לבני־ביתו של העשיר.

בעת הראשונה אחרי בואו של רבי יעקב דוד לעירנו לא נשבת שלום העיר. אולם פתאום ראה רבי יעקב דוד, כי המקוה הציבורי הוא „חסר" ודרש לתקנו. רב החסידים לא הסכים לדעתו ואמר, שהמקוה הוא כשר. נתמלא רבי יעקב דוד חימה ובבהילותו עלה על הבמה בבית־המדרש הגדול של המתנגדים והכריז שהמקוה הוא פסול, ואש המחלוקת פרצה בכל כוחה. ובעידנא דריתחא דרש מאת מיכאל מארגולין, שהמת־נגדים יקחו להם שוחט מיוחד וגם יסדרו להם מקולין מיוחדים של קצבים מתנגדים. מארגולין, שפיקח היה, הבין שאם ישמע לעצת הרב ויביא שוחט חדש מיוחד לאשכנזים, יהיה כבר התיקון הזה בכיה לדורות והרב הלא סוף סוף יעזוב את בוברויסק והריב ישקוט. אבל גם להמרות את פי הרב לא יכול, ונפל על המצאה זו: הוא בא בדברים עם אחד השוחטים הישנים, שהיה ככל חבריו חסיד אדוק, כי הוא יקבל עליו להיות שוחט המתנגדים ואת שאלותיו יביא לפני רבי יעקב דוד. וכה היה רבי טוביה החסיד לשוחט המתנגדים ולא הובא כל שוחט חדש העירה.

החסידים היו מלגלגים על המתנגדים, שהם אוכלים משחיטתו של חסיד ועל לגלוג זה ענה מארגולין בעקיצה חדה. הוא אומר: לעתיד לבוא, רק המתנגדים יאכלו מסעודת לויתן ולא החסידים. מה יהיה בסעודה זו? הרי דג הלויתן, בשר שור הבר ויין המשומר בענביו משׁשת ימי בראשית. אנו היום אוכלים מתחילה דגים ואחר כך בשר, אבל לעתיד לבוא יאכלו מתחילה בשר ואח"כ דגים, כי הרי כן אנו אומרים בזמירות של שבת: „בשר ודגים וכל מטע־מים". והנה יערכו שולחנות, על יד השולחנות ישבו יהודים מיהודים שונים. ישב חסיד ליובאויצ'י, על ידו חסיד סטארושלי, על ידו מתנגד, על ידו חסיד קוידנובי וכה הלאה והלאה בערבוביה גמורה. כאשר יביאו אל השולחן את בשר שור־הבר, ושאל החסיד הסטארושלי את החסיד הליובאויצ'י: מי היה השוחט את השור? ועל זה יענה הנשאל: בודאי חסיד שקיבל קבלה מה„רבי" שלנו. השואל מעקם את שפתיו וימשוך את ידיו מלאכול את הבשר מהשור הנשחט לא על־ידי אחד מאנשי־שלומו. וכאשר ישאל הוא מאת שכנו היושב על ידו, מדוע איננו אוכל, יענה כי השוחט לא היה חסיד. השמועה תתפשט מאיש לאיש, וכל החסידים, אפילו הליובאויצ'ים בכלל, לא יאכלו את הבשר, בחשבם כי השוחט הוא מתנגד. ורק המתנגדים שאוכלים מבשר כל שוחט, אפילו אם הוא חסיד, יאכלו את שור־הבר. וכאשר תהיה לחסידים „קדחת" ולא בשר, האם רשאים הם לאכול דגים? ואם לא יאכלו בשר ולא דגים, על מה ישתו אחרי כן את היין? נמצא כי כל הסעודה יאכלו רק המתנגדים...

ואם כי שאלת השחיטה נפתרה באופן רצוי, בכל זאת אש המחלוקת בין המתנגדים והחסידים לא כבתה כל ימי שבתו של רבי יעקב דוד בבוברויסק.

בעירנו חיבר את ספרו „רידב"ז". הוא ביאר בהקדמתו את המלה „רידב"ז", כי היא ראשי־תיבות „רינת יעקב דוד בן זאב". אולם מני אז נקרא בשם „רידב"ז", כלומר רבי יעקב דוד בן זאב.

בין הכנסותיו השונות היו גם „דמי רגל", שכל בית־מדרש של מתנגדים שלח לו פעמיים בשנה, בפסח ובסוכות. כל בית־מדרש היה מטיל לשם זה על אחד המתפללים לאסוף בחוה"מ סכום ידוע מאת כל אחד ואחד בעד הרב. בחוה"מ פסח היתה מוטלת חובה זו בבית־מדרשנו על אבא, והוא היה גם מביא את הכסף להרב. ועל כן גם התענינו בביתנו בכל הענינים הנוגעים אל הרידב"ז. וכאשר נמלאו לי שלש־עשרה שנה, וערכנו בביתנו את חג ה„בר־מצוה" שלי, בא גם הרידב"ז אל החגיגה הזאת ושמע בשימת־לב את פלפולי, שלמדתי מתוך הספר „עמק יהושע" לרבי אייזל חריף. הוא הקיפני בשאלות שונות וכאשר עניתי לו כהוגן, ליטפני על לחיי ואמר: לפנים היה נער טוב מי שחידש בעצמו חידושי תורה ל„בר־מצוה". והיום הוא נער טוב מי שמבין בעצמו מה שאחרים חידשו.

הוא היה דורש לפעמים קרובות בבתי־המדרש של המתנגדים ודרשותיו משכו אחריהן תמיד המונים רבים, עד שיצא לו שם של דרשן גדול. בשנת תרמ"ג (1883) עזב את עירנו ונמנה למ"מ בעיר וילנה.

ר' שמריה־נוח שניאורסון

רבם של החסידים בבוברויסק משנת תר"ל (1870) עד יום פטירתו בט"ו בטבת תרפ"ג (1923) היה ר' שמריה־נוח שניאורסון, שנולד בשנת תר"ז (1847) בעיר ליובאויץ', בן־זקונים לאביו אדמו"ר ר' יהודה־ליב, שקבע לאחר־מכן מושבו בקאפוסט. בהיותו כבן 16 שנה נשא לאשה את בת דודו, אחי־אביו, האדמו"ר ר' ישראל־נוח מניז'ין, אסתר ליבה.

ר' שמריה־נוח היה מקובל, ביחוד בזכות יחוסו הגדול כנצר ממשפחת אדמו"ר הזקן, על בני עדתו מן החסידים, אולם ה„מתנגדים" התיחסו אליו בהסתייגות על שנהג ביתו ביד רחבה, שלא כמנהג רבני ליטא ורייסין מן ה„מתנגדים". גם המשכילים ביקרו קשות את הרב.

לאחר פטירת חותנו, ר' ישראל־נוח (תרמ"ג), נקרא על־ידי חסידי האדמו"ר המנוח למלא מקומו בניז'ין, אולם „לא אסתייעא מילתא" („בית־רבי") וחזר לבוברויסק. לאחר פטירת אחיו הבכור ר' שלמה־זלמן שניאורסון מקאפוסט באייר תר"ס (1900) החל ר' שמריה־נוח נוהג באדמו"רות, ורבים מחסידי אחיו נסעו אליו. בשנת תרס"א (1901) ייסד ישיבה חסידית בהשגחת בנו הרב מנחם־מנדל שניאורסון, שבה הכשירו עצמם לרבנות צעירי חב"ד. ישיבה זו התקיימה אף לאחר שנות המהפכה הראשונה (1905), כאשר נסגרו מרבית הישיבות בעיר. ר' שמריה־נוח השתתף בחיים הציבוריים של יהודי רוסיה. לקח חלק בכינוס הרבנים שהתקיים מטעם ממשלת רוסיה בפטרבורג באדר תר"ע (1910), וכן בארגון היהדות הדתית — בשנת המהפכה הרוסית השניה (1917). ר' שמריה־נוח עמד בראש המאבק שהתנהל בין החסידים לבין התנועות הסוציאליסטיות והציונות על נפש הנוער. בתרע"ט (1919) הוכה הרב מכה קשה עם פטירת בנו יחידו, שנהרג בב' אב בידי אנשי דיניקין בתחנת הרכבת בסינלניקובו (פלך יקטרינוסלב). בהלויתו של הרב, בשנת תרפ"ג

אדמו"ר שמריה־נוח שניאורסון

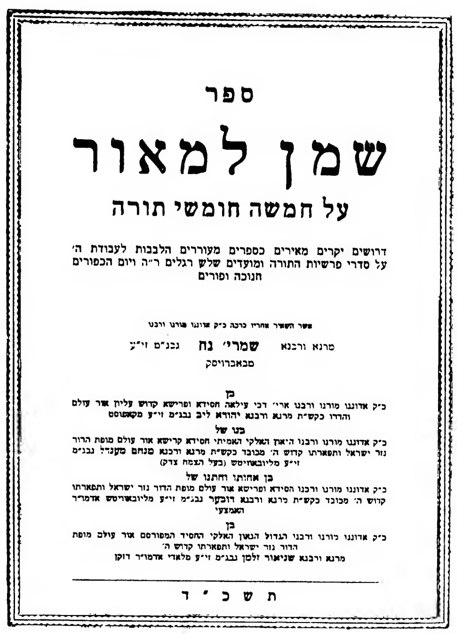
(1923), השתתפו רבבות מלוים מביברויסק ומסביבותיה. בשנת תשכ"ד הוציאו בני משפחתו ומוקירי שמו של אדמו"ר שמריה־נוח קובץ דרושיו על סדרי פרשיות התורה וימי המועדים בשם „ספר שמן למאור".

משה דוד שניאורסון

ביתו של אדמו"ר

דירתו של סבי, ר׳ שמריה־נוח שניאורסון, נמצאה בפינת רחובות מוראביובסקאיה ואַדמוֹבסקאיה. מדי יום ביומו היה מתכנס מנין בחדרו. באותה חצר נמצא בית־המדרש, שנבנה מחדש לאחר השריפה הגדולה בשנת תרס"ב (1902) מלבנים. בבית־המדרש נמצא „קיבוץ" של אברכים ובחורים לומדים, שנוסד על־ידי אבי ז"ל. ב„קיבוץ" למדו בחורים מבוגרים באופן עצמאי, ללא עזרת ראש הישיבה והדרכתו. סבא שלח אותם להיבחן אצל רבנים מופלגים שבאו לשמוע מאמרי חסידות מפיו, ובדרך זו היו מקבלים סמיכות לרבנות. ברבות הימים גדל מספר התלמידים הצעירים ונתמנה ראש ישיבה ר׳ יעקב הנקין מסנובסק (בסוף ימיו עלה לירושלים), ואחריו — ר׳ חיים אליעזר ביחובסקי, בעל „דרך מצוותיך" וספרי חסידות אחרים, שהיה אחד מהחסידים הנלהבים של סבי.

סבי נהג לערוך טיולים עד ה„פוליגון", כשאבי מלווהו, ולעתים נלויתי גם אני אליהם. בשעת הטיולים הללו היה משנן באזני אבא את מאמרי החסידות שעליו

ספר

שמן למאור

על חמשה חומשי תורה

דרושים יקרים מאירים כספרים מעוררים הלבבות לעבודת ה׳
על סדרי פרשיות התורה ומועדים שלש רגלים ר"ה ויום הכפורים
חנוכה ופורים

אשר השאיר אחריו ברכה כ"ק אדוננו מורנו ורבנו

מרנא ורבנא שמרי׳ נח נבג"מ זי"ע
מבאברויסק

בן
כ"ק אדוננו מורנו ורבנו ארי׳ דבי עילאה חסידא ופרישא קדוש עליון אור עולם
והדרו כקש"ת מרנא ורבנא יהודא ליב נבג"מ זי"ע מקאפוסט

בנו של
כ"ק אדוננו מורנו ורבנו הגאון האלקי האמיתי חסידא קדישא אור עולם מופת הדור
נזר ישראל ותפארתו קדוש ה׳ מכובד כקש"ת מרנא ורבנא מנחם מענדל נבג"מ
זי"ע מליובאוויטש (בעל הצמח צדק)

בן אחותו וחתנו של
כ"ק אדוננו מורנו ורבנו חסידא ופרישא אור עולם מופת הדור נזר ישראל ותפארתו
קדוש ה׳ מכובד כקש"ת מרנא ורבנא דובער נבג"מ זי"ע מליובאוויטש אדמו"ר
האמצעי

בן
כ"ק אדוננו מורנו ורבנו הגדול הגאון האלקי החסיד המפורסם אור עולם מופת
הדור נזר ישראל ותפארתו קדוש ה׳
מרנא ורבנא שניאור זלמן נבג"מ זי"ע מלאדי אדמו"ר הזקן

תשכ"ד

ספרו של אדמו"ר ש. נ. שניאורסון
בוך פון אדמו"ר שמריה־נח שנייאורסאָן

להשמיע בשבת הקרובה. אנשים רבים מכל שדרות הישוב בעיר היו באים לשמוע את מאמריו של סבא, שהיו מתובלים במאמרי חז"ל ומסתייעים במקרא, במדרש, בקבלה וחסידות.

רבים היו באים אליו מבוברויסק ומסביבותיה להתיעץ בעניני משפחה ובענינים אחרים. הוא היה רודף שלום מטבעו והשתדל לפייס בין הורים לבניהם. כן פעל סבי לשחרורם של חיילים יהודים ששירתו במבצר בוברויסק בימי החגים, כדי שיוכלו לבלותם במשפחות יהודיות. הוא תמך בחברת „מאכל כשר", שבה היו פעילות נשים רבות, ביניהן אמי הינדה ז"ל, ובעזרתן סודר מטבח כשר בשביל חיילים שנזהרו מאכילת טריפה.

בשנת תר"ע (1910) השתתף סבי בועידת הרבנים הכל־רוסית, ואז התגורר למעלה מחדשיים בפטרבורג בדירה שחסידיו שכרו עבורו. בין הבעיות שעמדו על הפרק היתה בעית רישום הנולדים והנפטרים, שלפי הצעת הועידה היתה צריכה להימסר לרבנים. היות וספ־רים אלה צריכים היו להתנהל בשפת המדינה — רוסית — התעוררה שאלת ידיעתה של שפה זו. היו מתנגדים קיצונים לחובת לימודה של שפה זו על־ידי הרבנים. ביניהם התבלט הרב סולוביצ'יק מבריסק. לעומתם עמד הברון גינצבורג על הצורך בלימוד יסודי של השפה. סבי נמצא במחנה מחייבי „שביל־הזהב". הוא הציע לנהוג לפי השיטה שהיתה נהוגה במחוזות הפולנים לשעבר, לפיה נדרשו הרבנים להיבחן בחומר הלימודים של שתי כיתות של בית־ספר עירוני.

הצעה זו זכתה לרוב קולות בועידה, והדבר עורר את חמתו של הברון גינצבורג, אשר טען כי קלון הוא בשביל ועידת הרבנים להסתפק בידיעה של שתי כיתות גרידא.

לאחר המהפכה לא נגעו השלטונות הסוביטיים לרעה בסבי ובמוסדות שהוא טיפח — ה„קיבוץ" והישיבה. מוסדות אלה החלו לדעוך, וקרוב לשעת פטירתו של סבא בראשית תרפ"ג (סוף 1922), הפסיקו להתקיים.

אדמו״ר שמריה נח שניאורסון

צ ו ו א ה

א) הנני בזה לעורר את לבב אנשי עירנו הנכבדים הוותיקים וחסידים, כאשר אנכי זקנתי ושבתי וחולשת בריאות קפצה עלי מאד אמרתי אל לבי כגון דא מצוה וחובה מוטל עלי לעורר ולבקש, איך שזה יותר מחמשים שנה שנשאתי עול הרבנות בעירנו, הגם כי מצד חולשת טבעי וגופי לא יכולתי להתעסק בעצמי בתמידות בכל הפרטים הנדרשים, ולא נתנני העת להיות עומד בפרץ בכל הענינים הנחוצים בעירנו, אעפי״כ בכל עת מצוא עשיתי את שלי כפי יכולתי לטובת עירנו, השתדלתי בהשתדלות המועלת, דיברתי ביחידות עם מי שידעתי שיוגמר הדבר ההוא בכי טוב, אחשוב כי ישימו אזן קשבת לדברי אלה, ויקיימו בהפיק רצון את צוואתי זאת. והנה בהיות בני הר״ר מענדל ז״ל הי׳ בחיים, אחשוב כי לא הייתי צריך לכל זה, באשר הוא הי׳ מודרך בדרך התורה והיראה כאחד הגבוהים, בודאי הי׳ מתקבל לרצון לפני הכל למלאת מקום אבותיו, ועתה כי נאבד ממני מחמד נפשי, ומה נעשה כי מאת ה׳ היתה זאת, ה׳ הוא הצדיק, ועליו נשליך יהבינו ועלינו לקיים מארז״ל לעולם יהיו דבריו של אדם מועטים לפני הקב״ה כו׳, וזאת היא נחמתי מעט, הנה שני נכדיי המופלגים מו״ה ישראל משה בן חתני הר״ר דוד ז״ל ברבש, ומו״ה משה דוד בן בני הר״ר מענדל ז״ל, שניהם כאחד טובים, גדולים בתורה ויראה, בקיאים בקבלה ודא״ח, ומוכשרים להורות ולדון כהלכה, את אחד מהם יבחרו לשבת על כסא הרבנות למלא מקומי בעירנו אחרי אריכות ימי, ואקוה לה׳ כי יגדלו בתורה ויראה יותר ויותר. ועפ״י מדותיהם התרומיות, הנוחים לשמים ולבריות, ובודאי יהיו שביעי רצון מהם בכל מילי דמיטב, מילי דמתא ומילי דשמיא, ומי מנכדי הנ״ל שימלא מקומי יה׳ ה׳ בעזרו למלאות חובת הרבנות בכל הפרטים.

ב) עוד באתי כמזכיר לבקש את אנשי עירנו הוותיקים וחסידים ועמהם את הרב הממלא מקומי, לחזק את הישיבה והת״ת בעירנו, ואל ישגיחו על היוקר השורר כעת, ואל תאמרו לכשאפנה כו׳, וכדגרסינן ב״ב פ״ה ארשב״נ אר״י מאי דכתיב ע״כ יאמרו המושלים כו׳ המושלים אלו המושלים ביצרם בואו חשבון בואו ונחשוב חשבוננו ש״ע הפסד מצוה כנגד שכרה כו׳ תבנה ותכונן אם עשית כן תבנה בעוה״ז ותכונן לעוה״ב. ובמד״ר ויקרא כי בתחבולות תעשה לך מלחמה אם עשית חבילות חבילות של עבירות עשה כנגדם חבילות של מצות לשון שקר. ולמדתם כו׳ לב חורש מחשבות און, והיו הדברים כו׳, ובפסיקתא שיר ה׳ כו׳ אני ישנה ולבי ער אמרה כנסת־ישראל לפני הקב״ה רבש״ע אני ישנה מבהמ״ק ולבי ער בבתי כנסיות ובבתי מדרשות כו׳ אני ישנה מן הקץ ולבי ער מן הגאולה. ובגמ׳ אין העולם מתקיים אלא בהבל פיהם של תשב״ר. ובמס׳ שבת אר״י בא וראה כמה חביבין תשב״ר כו׳. ובמד״ר משלי כ״ה, ולשון רכה תשבר גרם לשון התינוקות בתורה שהיא רכה שוברת כחן של צרות שהן חזקות בעולם, וסי׳ „תשבר״ גרם.

ג) אליכם אישים אקרא, החרדים אל דבר ה׳, לכללות אנ״ש די בכל אתר ואתר, חברים מקשיבים לקול ה׳ אמוני לבבינו, להתקשר בקשר אמיץ וחזק בה׳ אחד ע״י התורה דבה מתקשרין ישראל בקוב״ה, ולתת עיניהם ולבם על אחד מנכדי הנ״ל, לקרבו באור פניהם, ולמנות אותו במקומי, ולמען לא יהי׳ פירוד בין הדבקים, להיות אגודתינו על ארץ יסדה, ותקותי חזקה בה׳ כי יגמור בעדינו בכי טוב, שלא יופסק התורה מפי זרע זרעי, ובני בנים הרי הם כבנים, וכמארז״ל, מ״ט בדוד נאמר שכיבה כו׳ דוד שהניח בן כמותו כו׳ ובודאי יהי׳ בזה נח״ר לאבותינו הקדושים, וזכותם יגן עליהם להאיר באור תורת אמת בכל עת מצוא, ולעשות פרי למעלה ולמטה ולבניהם אחריהם, בהצלחת אור תורה ומע״ט ואורך ימים, ועתה כל עם ה׳ החרדים אל דברו, אנ״ש הוותיקים וחסידים, התאחדו והתקשרו בכל לב ונפש, בחרו נא את אחד מנכדי הנ״ל וזכות אבותינו מסייעתו, להיות מצליח באצטלא זו, וה׳ יהי׳ עמו, ובזכות השלום וההתאחדות הקב״ה מכין כסאו של דוד שנא׳ יפרח בימיו צדיק ורוב שלום כו׳ ובונה לו בית נאמן שנא׳ מגדול ישועות מלכו ועושה חסד למשיחו לדוד ולזרעו עד עולם.

ד) זאת ועוד אחרת אחלה את פני אנ״ש הידידים ואת אנשי עירנו החרדים לדבר ה׳ להשתדל להעמיד את הקיבוץ על מכונו בבהמ״ד שלי להרים קרן התורה והעבודה, ושזה הי׳ כל מגמתי וחפצי בבנין הבהמ״ד שלי להיותו בית ועד לחכמים, מקום קיבוץ של לומדי תורה מבחורי חמד הרוצים לעסוק בתורת ה׳ תמימה נגלה ונסתר יחד, ולהוסיף אומץ ביראת שמים, ובפרט בזמנינו זה שקרן התורה ירד בעו״ה כמעט לעפר, כמה צריך להתחזק ולהחזיק בה שלא תתמוטט ח״ו לגמרי, ע״כ אחי ורעי הידידים אנ״ש המקשיבים לקול ה׳, התחזקו והשתדלו בעזרת נכדי הממלא מקומי להרביץ תורה בבהמ״ד שלי, כי ממנו יצאו בעלי תורה, רבנים, שו״בים, ובעלי עבודת ה׳ ובזכות זה יקוים בנו מאמר תדב״א פכ״ג תשובת הקב״ה למדה״ד ששואלת לפניו למה נושא פנים לישראל כו׳ והשיב הקב״ה כו׳ והלא כבר נשאו לי פנים כו׳ ועוד שהם מלמדין את התורה ועומדין אגודות אגודות ועוסקין בתורה ונותנין שכר למלמדים שילמדו את בניהם תורה, וז״ל זוה״ק פ׳ בלק אם לא תדעו לאתקפא גרמך בגלותא ולאתקפא חילא לאגבא על בנך צאי לך לאתקפא בעקבי הצאן אינון תינוקות דב״ר דאולפי תורה כו׳ וגדולה תורה שמאירה ללומדיה בעוה״ז ובעוה״ב שנא׳ כי נר מצוה כו׳ וגדולה תורה שבזכותה ישראל נגאלין מן האומות שנא׳ זכרו תורת משה עבדי כו׳ וכתיב בתריה הנה אנכי שולח לכם את אליהו הנביא כו׳.

ה) עוד אגלה רצוני לפני אנ״ש להדפיס את הכתבי ק׳ שלי. והנני מבקש את נכדי הנ״ל להתעסק בזה לבחור את כתב ידי ולסדרם נכון בסיוע מהידידים יו״ח, ותקוותי חזקה אשר ימצאו עוד שרידים כאלה אשר יתעסקו בזה ולהיות בעזר בדבר הוצאת הדפוס כי רבה היא ויעוין בתנחומא פ׳ תצא ע״פ והשבע לעשיר איננו מניח לו לישון בעשירי תורה מדבר אין התלמידים שהעמיד מניחין לו לישון אלא יושבים ועוסקים בתורה ובתלמוד ובהלכה ואגדה ומזכירין שמו בכל שעה יע״ש. ובזה״ק פ׳ שלח אימא מילך דלזמנין באפרקותא דעניא תשכח מרגניתא ע״ש. ובחולין ד״ז מקום הניחו לו אבותיו כו׳ ובזה״ק באד״ר בזמן שבהמ״ק הי׳ קיים הי׳ קרבנו ש״א מכפר עליו כו׳ וכשאדם מעלה בספר מה שלמד איזה דבר חידוש עולה לו במקום קרבן כו׳ ויעוין בס׳ חסידים סי׳ תק״ל וז״ל כתיב מי תכן את רוח ה׳ כי הקב״ה גוזר מי נעשה חכם כו׳ יש שנגזר עליו שיעשה ספר אחד או שנים או שלשה וכל מי שגילה לו הקב״ה דבר ואינו כותבה ויכול לכתוב הרי גוזל מי שגילה לו כי לא גילה לו אלא לכתוב כו׳ עכ״ל ובמי״נ ח״ב פל״ו וז״ל ואפשר שיהי׳ השופע עליו בשיעור שיגיעהו בהכרח לחבר וללמוד עכ״ל ובגמ׳ סוכה מ״ט תורה ללמדה זהו תורה של חסד, ובע״ז ל״ה דרש ר״נ מאי דכתיב לריח שמניך טובים למה ת״ח דומה לצלוחית של פלייטון מגולה ריחה נודף מכוסה אין ריחה נודף כו׳, לזאת באתי לחלות את ידידי אנ״ש להיות מסייעים ומחזיקים ביד נכדי הנ״ל להפיק רצוני ולהוציא לאור את הכתבים הנבחרים, וזכות הרבים תלוי בהם, וברכות יחולו על ראשם ועל ראש זרעם ממקור הברכות.

ו) ועתה הנני מצוה איך שיתנהגו יורשינו בהעזבון שלי אחרי אריכות ימי. — —

ז) הספרים שלי יתחלק שלשה חלקים, היינו חלק אחד ליורשי בני מ׳ זלמן ז״ל וחלק אחד ליורשי בני מענדל ז״ל וחלק אחד לנכדי מ׳ ישראל משה ברבש שי׳, והכתבים והביכער יחלקו ביניהם נכדי ישראל משה עם נכדי משה דוד שי׳.

ח) זכות הבהמ״ד שבחצרי יהי׳ שייך לחלוטין ולצמיתות להאחד מנכדי שימלא מקומי ברבנות, ואם לא יהי׳ ח״ו ממלא מקומי אחד מנכדי הנ״ל אז יכנס הבהמ״ד בכלל הירושה לכל היורשים כנ״ל לבד מבתי מישא תי׳ אין לה חלק כלל בבהמ״ד, וחלק פלאן מהחצר יהי׳ שייך לבהמ״ד שלשה ארשין לצד השער שהוא למזרח, וארבעה ארשין בשטח זה כנגדו לצד צפון, ואין רשות לא לנכדי הממלא מקומי ולא לשאר היורשים ולא לשום אדם שבעולם לשנות את הבהמ״ד לשום דבר בעולם ח״ו, רק תמיד יהי׳ מיוחד לתפלה ולתורה ולא יבטל מקדושתו לעולם.

ט) אבקש את נכדיי להתפלל במנין בכל השנה הראשונה בחדר הזאל שלי דוקא ואחר כל תפלת שחרית ילמדו פרק משניות, ובין מנחה למעריב יאמרו עין יעקב. כן הנני מצוה כי השבע מטבעות של זהב כל אחת עשרה רו״כ ישלחו לארץ ישראל, ואבקש את נכדי ור׳ צבי לזינסקי שיראו שיגיעו המטבעות הנ״ל שנמצאו אצלי לא״י. ואבקש את בתי ונכדי שי׳ לאשר ולקיים את כל צוואתי הנ״ל בלתי ישונה כלל ח״ו כי כל הנ״ל צוויתי ברצון נפשי הטוב ובלי שום אונס והכרח כלל ובדעה צלולה ומיושבת, ויהי׳ שלום ביניכם, ולא תבאו לשום מריבה ומחלוקת ולא יהי׳ שום תרעומות זע״ז כלל, חזקו והתאמצו בדרך התורה והיראה כל ימי חייכם למען ייטב לכם ותאריכו ימים ויוספו לכם שנות חיים ושלום, וברכות שמים ממעל בהצלחה מרובה, ותהיו ישרים ונאמנים בעיני אלקים ואנשים מאירים באור עולם ואוצר היים ושלום א״ס. דברי המדבר באהבה מסותרת ותוכחת מגולה לכל או״א באמת ובלב שלם ומעתיר בעד נפשם וגופם ובניהם וכל בני ביתם תמיד כל הימים. עוד טרם אכלה את דברי הנני בזה להביע את תודתי וברכתי מקרב ולב עמוק לכל אנשי עירנו כאשר זיכני ה׳ ברוב רחמים שבמשך היותי פה עירנו משתמש בכתר הרבנות ב״ה זכות אבותינו הקדושים נבג״מ עמדה לנו להנצל מכל המאורעות שקרה בעולם הן בזמן הפרעות ובשעת חירום, כן יגן ה׳ בעתיד על העיר הזאת וכל הדרים בה, ואני תפלה לפני אדון כל שיתעורר רחמים רבים תמיד ממקור הרחמים והחסדים האמיתים מלפני ה׳ לשמור את כל אנשי עירנו הם ובניהם וכל ב״ב מכל צער ונזק ומכל מחלה ופגעים רעים, ויתברכו משמים ברוב ברכה והצלחה בכל מעשי ידיהם ברו״ג עם כלל עמנו בנ״י, והעיר הזאת עם כל ערי ישראל בכל מושבותם יעמדו על תלם בהרמת קרן ישראל וקרן התורה עד יכונן ירושלים בביאת גואל הצדק בב״א. ובאתי עה״ח יום א׳ כ״ח ימים לחדש שבט שנת תרפ״ב לסדר ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם, פה באברויסק מקום החותם.

כל הצוואה האמורה לעיל כתבתי בדיוק כפי אשר ציווני אדמו״ר שליט״א רש״נ שניאורסאן וקראתי לפניו מלה במלה והביע את רצון נפשו והסכמתו לכל הנכתב לעיל ובא בעצמו על החתום והי׳ בדעה צלולה ומיושבת ולראי׳ באתי עה״ח יום הנ״ל שנת הנ״ל פה באבראיסק.

נאום יהודא ליב חייקין דומ״ץ בפה

הרב רפאל שפירא

אבינו הגאון זצ״ל נולד בחודש אדר בשנת תקצ״ז (1837) לאביו גאון הדור קדוש יאמרו לו רב אריה לייב זצ״ל שפירא אב״ד בעיר קאָוונאָ, המפורסם בדורו בשם רבי לייבלי קאָוונער. בהיותו בן ט״ו שנה לקח אותו הגאון אור ישראל רבנו הנצי״ב זצ״ל מוולאָזין לחתן לבתו הרבנית הצדקנית מרת שרה רשא ע״ה. — ובמותה עליו לקח את אחותה, מורתנו הרבנית דריזל

רבי רפאל שפירא

ע״ה, אשר בנפש עורגת באהבת תורה היתה צופיה הליכות ביתה ואקרויי הבנים לבי כנישתא, אשר בזה היה לאבינו הגאון זצ״ל לב סמוך ובטוח ומנוחת נפש שלמה לעסוק בתורתו ועבודתו. — — לערך בשנת תרכ״ה (1865) החל להגיד את השיעור בישיבת וולאזין בשלושה ימים בשבוע, כפי שהיה נהוג בהישיבה ללמד את מסכתות הש״ס כסדרן בהגדת שיעור יום יום. את שיעורו הראשון התחיל להגיד במסכת בבא־קמא, פרק „הגוזל עצים", ובאותו פרק סיים בצאתו מוולאָזין בשנת תרמ״א (1881) בהתקבלו לרב בעיר נאָוואָ־אלכסנדראָווסק, פלך קאוונא. — — בשנת תרמ״ו (1886) נתקבל אבינו זצ״ל לרב בעיר בוברויסק, פלך מינסק, ובהיפתח ישיבת וולאזין, אחרי סגירתה, חזר ובא בשנת תרנ״ט (1899) להיות אב״ד וראש מתיבתא. בוולאזין, בימי המלחמה הראשונה, כשהת־קרבה המלחמה לעיר וולאזין ובני הישיבה התפזרו, יצא לעיר מינסק, ובשנת תרפ״א (1921), ביום כ״ג לחודש אדר שני, הורמה העטרה ומנוחתו כבוד בעיר מינסק.

(אריה וישראל שפירא, הקדמה לס' „תורת רפאל" — חידושים בהלכה וביאורים בדברי התלמוד והפוסקים מאת ר' רפאל שפירא, ירושלים תש״ג).

רבי רפאל, מלבד גאונותו, היה מפורסם במידת תמימותו. — — כל ימיו היה יושב ועוסק בתורה, לומד ומלמד, מורה ודק ולא ידע כלל מה אתו בבית. אשתו הרבנית היתה משיאה בנים ובנות, פוסקת נדוניה ומזונות ורבי רפאל לא ידע בצערה. ביום חתונתו של אחד מילדיו, היו נכנסים אצלו שעה אחת קודם החופה ומודיעים לו: רבינו, הגיע זמן הכנסת חתן וכלה לחופה. אז היה רבי רפאל סוגר את הגמרא, לובש בגדי שבת והולך לחופה. פעם אחת, כשלבש בגדי שבת לחופת בנו, נסתבכה ידו בתוך השרוול והיתה קשה עליו הלבישה. נאנח ואמר:

— אוי, כמה גדול צער גידול בנים...

הרב י.ל. הכהן מימון

(שרי המאה, חלק ה', עמ' 183)

ר׳ מאיר ברלין

רבי רפאל שפירא

רבי רפאל שפירא לא נמנה מימיו עם הרבנים העשירים. אף על פי שבוברויסק, שבה ישב על כסא הרבנות, היתה בימיו עיר של מסחר ובה היו יהודים עשירים רבים בערך במספרם ובהונם מאשר בערים אחרות, היו רבי רפאל וביתו מתפרנסים בעניות אפילו בערך לרבנים אחרים, שלא הגיעו למדרגתו. במקצת גרם לכך הדבר, כי בעיר זו היה עוד רב, של החסידים, שהיה „נכד" ל„גזע" הליובאויצ׳י והוא עצמו אדמו״ר למחצה, וחלק גדול מן העשירים היו „חסידים"; עד שבשביל רבם של המתנגדים לא נשאר הרבה... אבל במקצת היה רבי רפאל עצמו „אשם" בכך. מחמת שתיקתו התמידית והתבודדותו ואדישותו — כפי שסברו רבים — לעניני העולם, לא ידעו אותו כמעט ההמונים הרחבים של האוכלוסיה היהודית בבוברויסק. ה„המון", ואפילו רבים מ„בעלי־הבתים" החשובים, שמעו וידעו על גאונותו וצדקתו של רבי רפאל, אבל כרב ומורה כמעט שלא הרגישו בו. ולפיכך היו ממעטים לבוא אליו בדיני־תורה, בעניני „פשרות" וכו׳. ומכיון שרבי רפאל נחשב לצדיק, עד שאינו כלל „מעלמא הדין", לא העלו על לב, שהוא ובני־ביתו זקוקים לכסף... הוא עצמו, רבי רפאל, ודאי שלא דיבר על כך, הוא היה מסתפק במועט, וגם בני־ביתו לא נבדלו ממנו בזה.

מי שישב בביתו של רבי רפאל יכול היה באמת לחשוב שאין לו שום נגיעה לעירו ולקהילתו. לא הרגישו בביתו כמו שהרגישו בבתי רבנים אחרים, מקום מרכזי של חיי הציבור היהודי שבעיר. ביתו של רבי רפאל היה מעין אוהל של קדוש, שהוא גם המרכז גם הסביבה... עם כל אשר מסביב אין לו ולא כלום. על צד האמת, היה רבי רפאל מתענין בפנימיותו בעניני העולם. היתה לו דעה משלו, ודוקא מבחינה חיובית, גם בדבר חיבת־ציון וציונות. בזמן שאחד הנואמים המפוארים של הרעיון הלאומי — המכונה „מטיף לאומי" — עבר דרך בוברויסק ונאם שם, היה רבי רפאל מן הראשונים שבאו לשמוע והקשיב רב קשב אל כל הדרשה.

ואף כי היה רבי רפאל „נסתר" ונדמה היה, כי יהודי בוברויסק עומדים בריחוק ידוע ממנו, היה מעשה שהוכיח, עד כמה גדל כבודו של רבי רפאל בעירו. זה היה ביום חתונתה של אחת מבנותיו. החתן היה אחד מבני הישיבה המפוארים בוולוזין — כעת הוא מגדולי הרבנים בליטה ובניו רבנים בישראל, אחד מהם מפורסם כרב וכעסקן באמריקה. — החתונה נערכה לא בפאר רב משל חתונות אחרות של רבנים. לא היה מטבעם של רבי רפאל ובני ביתו להרבות בהכנות ובחגיגות, כדי להגדיל את ההדר והתפארת. הדבר האחד שעמד לפאר חתונה זו היה שאבא ז״ל — סבא של הכלה — היה נוכח שם כמחותן. הדבר הזה, כמובן, הביא לידי כך, שעשרות רבנים מכל הסביבה יבואו לעיר ומאות אנשים צבאו על הבית ועל הרחוב, בכל מקום שהלך או עמד אבא ז״ל. אבל התברר, שרבי רפאל עצמו גם הוא מפורסם הרבה יותר מכפי שאפשר היה לשער. שמחה חשאית של משפחה נהפכה והיתה לשמחת הקהל, ולא רק של ההמון, אלא גם של ה„אריסטוקרטיה".

אז, ביום החתונה של בת רבי רפאל, היה כמעט בהסח הדעת מעין כינוס של כל גבירי בוברויסק „האצילים". לבית החופה נהרו מרכבות אחרי מרכבות, באו זקנים וצעירים, גברים ונשים מן העשירים הגדולים שבעיר, והדבר עשה רושם שאינו מצוי בשעה שבצדם של הרבנים, חבושי „שטריימל" ולבושי בגדי־משי, ישבו עשרות אנשים מלובשים „פראק" גזור ועל ידיהם כסיות לבנות, ובצדן של הרבניות והמלבושים של שבת עליהן, החבושות קפלטים ומקושטות בקישוטים של הדור הישן, ישבו נשים צעירות לבושות ועדויות לפי האפנה האחרונה. הכלה ישבה בתוך גן של פרחים מן הפרחים הרבים והיקרים שהביאו לה הגברים הצעירים והנשים הצעירות. המופלא ביותר היה זה, שדוקא במעונו של רבי רפאל, האיש הנחבא מן הנחבאים, היתה שמחת־משפחה כמו בביתו של החדש מן החדשים שבדור... כל זה, כמובן, לא מנע מן החתן מלדרוש בדברי תורה, שלא רק הגבירים אלא גם הלמדנים לא הבינום מיד מחמת עמקותם וחריפותם. החתונה הזאת השאירה רושם זמן רב לאחרי כן, כאן היו „תורה וגדולה במקום אחד" במלוא המובן.

אבל הדבר הוכיח גם את זה, שאת האדם הגדול באמת, יהיה גם מרוחק מן העולם ריחוק רב, יודעים הבריות, במוקדם או במאוחר, להוקיר את ערכו ולחלוק לו את הכבוד הראוי.

הרב רפאל שפירא יוצא את בוברויסק (1899)

18 מאי. הגאון אב"ד דפה רפאל שפירא שליט"א לוקח אחר כבוד לעיר וולאָזין, אכסניא של תורה מקדם קדמתה, כי דבר טוב רחשו לבות נדיבי מינסק, והוא לפתוח מחדש את בית האולפנא רבתי שם ולהחזיר העטרת ליושנה, ויקחו את הגאון הנ"ל למורה ומנהל על הבית הזה למען יגדיל תורה ויאדיר.

שלוש־עשרה שנה שכן כבוד בעירנו, ולרגל צדקתו ותמימותו, אשר עברו כל גבול, משך אליו את לבות כל אנשי עירנו (גם החסידים בכלל) לאהבה אותו, ויהי אהוב ורצוי לכל אחיו. את מחיתו מצא פה אף אם לא בדוחק, אבל גם לא בריוח; אולם לא זאת אילצתהו לשנות את מקומו, כי לא באלה חלקו; ובני עירנו מצדם גם הם התעוררו עתה ויחפצו להוסיף לו על משכורתו עוד כהנה וכהנה, אבל כל חפצו הוא להרביץ שם תורה, ולחדש את נעורינו כקדם.

היום הזה יצא רבנו את העיר בשעה מוצלחת.

כל היום, מבוקר עד הצהרים, ישב בביתו וקיבל את פני הבאים לקחת מאתו את ברכת הפרידה וכל אנשי העיר למקטן ועד גדול עברו לפניו כבני־מרון. עם רב ועצום מאד ליוהו עד בית־הנתיבות, ושם מה רבה המהו־מה, כל הככר אשר על־יד הבית שחורה מאדם רב, וכולם עומדים צפופים ודחוקים איש אל רעהו ורבנו עומד בתווך, מחבק את ידי כולם ומברך את כל אחד. הלב הומה, העינים מורידות דמעות חמות, כי קשה עלינו פרידתו עד מאד. בבוא המסע נשאוהו על הידים אל המרכבה ואחדים נסעו ללוותו תחנות אחדות. זה עתה שבתי מבית־הנתיבות וקול הקריאה: „סע לשלום, רבי!" היוצא מפי כמה מאות אנשים — בעת שהחל המסע לזוז מהתחנה — עוד יצלצל באזני — יהי צאתו ובואו לשלום!

מרדכי יונה לוריא

(„המליץ" 1899, גל' 125)

הרב איסר שפירא

לדמותו של אבי ז"ל

אבי, הרב רפאל שפירא ז"ל, היה צדיק וגאון, איש עצה, דיין ומפקח. יומם ולילה היה הוגה בתורה, לפי אפיו — עניו ושתקן. ביתו היה פתוח לרוָחה למבקריו, ולעתים היה שוחט או קצב ושק עם ריאות בהמה על שכמו בא אליו אף בשעה מאוחרת בלילה.

פעמיים בשנה — בשבת הגדול ובשבת תשובה — נהג לדרוש בבית־הכנסת הגדול. לאחר שנודע לו שאחד המתפללים נכשל בנשיאת מטפחת בשבת, הופיע בשבת שלאחר מכן בדרשה, בה נגע בין השאר גם במקרה הנ"ל בזו הלשון: „איך האָב געהערט, אַז מען טראָגט פאַטשעלעטשקעס אין שבת; איר זאָלט וויסן, אַז דאָס איז אַ גרייליקע עבירה!" הטפה זו הטילה אימה על קהל המתפללים, ומאז לא חזרו יותר מקרים של נשיאת מטפחה בשבת עד סוף ימי כהונתו של אבא בבוברויסק.

✶

חברת „לינת צדק" — שחבריה היו דואגים לחיי־לים, וביחוד התמסרו לשלוח אנשים להשגחה וללינה ליד מיטות חולים עניים ועזובים, היתה קרובה מאד ללבו של אבא ז"ל. טרם עזב את בוברויסק פנו אליו בעלי־בתים וביקשו לצלמו. הוא סירב, ורק לאחר שהובטח לו, שההכנסה ממכירת תצלומיו תוקדש לצרכי חברת „לינת צדק" נאות אבי למלא את בקשתם.

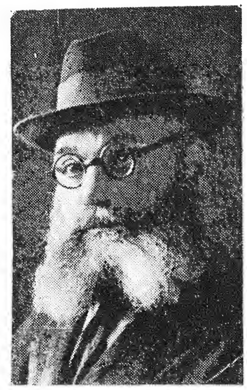
✶

אבא ז"ל כתב חידושים רבים. הנגיד הלמדן, מן החסידים, ר' הירש פייבל האלברשטאט, היה מבקר אצלו ושניהם היו משתעים בדברי תורה. חלק מחידושיו לוקט על ידי שני בניו, אחי ארי' ז"ל ועל ידי, והודפס בשנת תש"ז בשם „תורת רפאל", וחלק נשאר בליטא.

✶

בהיותו רב ראשי בעיר מטעם המתנגדים היה מכובד גם על החסידים. בזמן עזיבתו את בוברויסק לעגו החסידים למתנגדים באמרם: „לו היה ר' רפאל שפירא רב שלנו, לא היינו נותנים לו לעולם לעזוב את בוברויסק".

ר' שמואל בזפאלוב

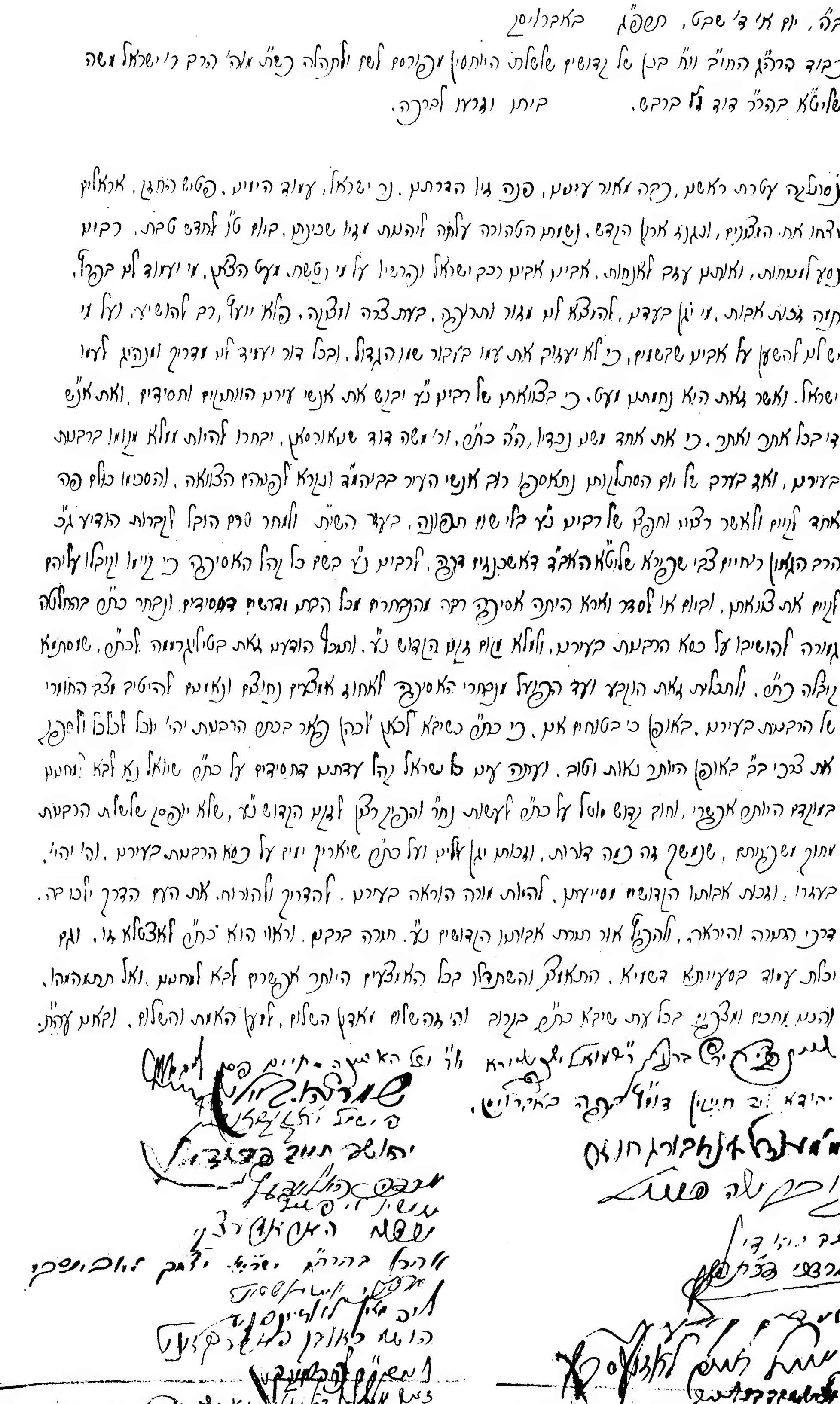

רבי שמואל בזפאלוב

רבה האחרון של עדת החסידים בבוברויסק היה ר' שמואל בזפאלוב, בנו של הרב יעקב־מרדכי בזפאלוב מפולטאבה. הוא למד בישיבת ליובאויץ', נשא לאשה את שינה־רבקה לבית ברבש, נכדתו (בת־בתו) של האדמו"ר ר' שמריה־נוח שניאורסון. שימש ברבנות זמן־מה, לאחר פטירת אביו, בפולטאבה. כשנה לאחר פטירת אבי־חותנו ר' שמריה־נוח נקרא ר' שמואל בזפאלוב למלא את מקומו כרבם של החסידים בבוברויסק. ישב על כסא הרבנות בשנים תרפ"ה—תרפ"ט, עד שנאלץ לוַתר עליו עקב נגישותיהם של השלטונות הסוביטיים, שחיסלו בימים ההם את מעמד הרבנות בברית־המועצות. התגורר בבוברויסק כאזרח פרטי ונספה עם שתי בנותיו ובני־ביתם בעת השמדת שארית יהודי בוברויסק על־ידי הנאצים בראשית תש"ב (1941). כבן ששים היה במותו. לפי מה שמוסרים ניצולי השואה בבוברויסק, הטיח הרב בזפאלוב קשות כנגד הנאצים, ואמר שסופם יהיה כסוף כל שונאי ישראל. המפקד הגרמני ציוה לכרות את לשונו ואחר כך לרצחו. הרב הוציא את נשמתו תוך עינויים איומים. הי"ד.

ר' שמואל משה שפירא

לאחר שחזר ר' רפאל שפירא לכהן כראש ישיבה בוולוז'ין (תרנ"ט), מילא את מקומו בבוברויסק אחיו הצעיר ר' שמואל משה שפירא, שנולד בשנת תר"ג (1843) לאביו ר' אריה ליב, רבה של קובנה. הרב שפירא היה אף הוא מחניכי וולוז'ין והצטיין בבקיאותו הרבה בש"ס ובפוסקים. נסמך להוראה על־ידי ר' יצחק אלחנן ספקטור, רבה של קובנה, ועל־ידי ר' אליה שיק (ר' אלינקע לידער), מגדולי הרבנים בליטה. בשנת תרכ"ט (1869) נתקבל לרב בעיירה רמיגולה (פלך קובנה) וממנה עבר לקורשאן (הפלך הנ"ל). מקורשאן נקרא להחליף את אחיו כרבה של עדת ה„אשכנזים" בבוברויסק. „הרב הגאון הזה — מעיד עליו בעל „אהלי שם" — לבד עוצם גדלו בתורה הוא מצוין במידותיו התרומיות והצנע לכת עם ד' ואנשים. יש בידו בכתובים הרבה תשובות שהשיב לשואליו הרביים בדבר ד', זו הלכה, ואחדות מהן נדפסו בספרים שהדפיסו הרבנים השואלים". ר' שמואל משה שפירא התיחס בחיבה ובאהדה לתנועה הציונית, עמד בראש „המזרחי" בבוברויסק וקירב אליו את הצעירים שנהו אחר הציונות, אם גם לא היו קרובים אליו מבחינת יחסם לענייני הדת. לאחר פטירתו בשנת תרע"ז (1917) מילא את מקומו בנו ר' חיים צבי שפירא.

ב״ה, יום א׳ ד׳ שבט, תרפ״ג באברויסק

כבוד הרה״ג החו״ב וכו׳ בנן של גדולים שלשלת היוחסין מגזע קודש לשם ולתהלה כש״ת מוה׳ הרב ר׳ ישראל משה שליט״א בהרה״ר דוד נ״ע ברבש. ביתו וגדרו לברכה.

כתב רבנות שנשלח לוארשה מטעם טובי העיר בוברויסק לר׳ ישראל משה ברבש, נכדו של אדמו״ר ש. ז. שניאורסון, בשנת תרפ״ג. ר׳ מ. ברבש לא חזר לבוברויסק ובמקומו נתמנה כרבה של העיר גיסו ר׳ שמואל בזפאלוב (המלבה״ד מר שניאור זלמן ברבש).

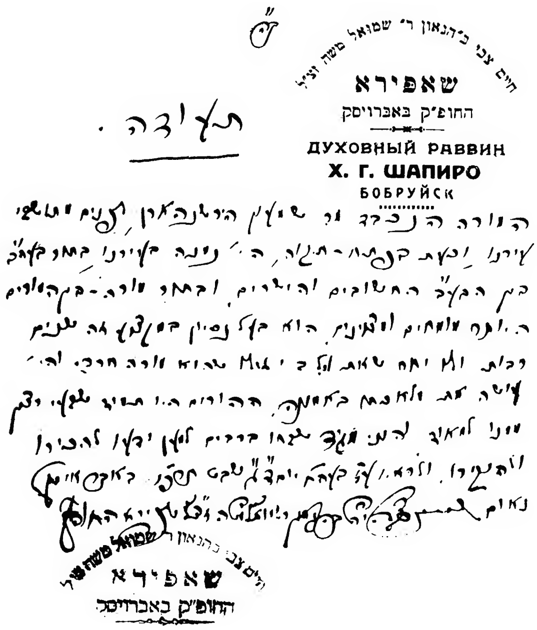
ר' חיים צבי שפירא

רבה האחרון של עדת ה„מתנגדים" בבוברויסק היה ר' חיים צבי שפירא, שנולד לאביו ר' שמואל משה. ר' חיים צבי שימש ברבנות בעיירה לאפיץ' (מחוז

רבי חיים צבי שפירא

בוברויסק), עד שנפטר אביו בחורף תרע"ז (1917) ואז נקרא למלא את מקומו בבוברויסק. הוא שימש בכתר הרבנות בשנים הקשות של חילופי המשטרים ומלחמת־האזרחים תרע"ח—תרפ"א, ולאחר מכן בימי הרעה שבאו ליהדות הדתית בהתבסס השלטון הסוביטי באיזור. הוא נפטר בי"ז כסליו תרצ"ג (1932).

חיים צבי בהגאון ר' שמואל משה זצ"ל
שאפירא
החופ"ק באברויסק
ДУХОВНЫЙ РАВВИН
Х. Г. ШАПИРО
БОБРУЙСК

תעודה.

חיים צבי בהגאון ר' שמואל משה זצ"ל
שאפירא
החופ"ק באברויסק

תעודת המלצה של ר' ח. צ. שפירא
רעקאָמענדאַציע־בריוו פון ר' חיים צבי שפירא

ר' עקיבא אלטשול*

אחד האישים שהטביע חותמו על התפתחותה של קהילת בוברויסק במאה הי"ט היה רבי עקיבא אלטשול (1772—1845). אלטשול נולד בעיירה גרוזובה, הסמו־כה לסלוצק, למשפחה מיוחסת שמקורה בפראג. למד תורה בישיבות שקלוב והיה ידידו של ר' ישראל משקלוב, תלמיד הגר"א. הוא עמד עמו בקשרי מכת־בים לאחר שעלה ר' ישראל ב־1890 לא"י. לאחר שנשא ר' עקיבא אשה השתקע בסלוצק והקים בה ישיבה. לאחר מות אשתו הראשונה נשא ר' עקיבא לאשה את צביה „בת המופלג והנדיב ר' שמואל ז"ל מבוברויסק ועבר לגור משנת 1823 לעירה של אשתו, משום שהיא היתה גבירה עצומה ועסקנית גדולה ולקחה אותו לביתה". מובן מאליו שאשתו עסקה בעניני המסחר וכלכלת הבית, ור' עקיבא בנה מיד בבואו לבוברויסק ישיבה גדולה בחצרה ושמה נאספו „קיבוץ גדול לומדי תורה מקרוב ומרחוק, לשמוע דבר ד', זו הלכה, מפיו". בבוברויסק התגורר ר' עקיבא כעשר שנים בלבד — עד 1833, ו„כל ימי מגורו שם היה אהוב ורצוי לכל אנשי העיר ולכל המפלגות. ושם, אשכנזים וספרדים (הכוונה לחסידים המתפללים בנוסח ספרד), חרדים ונאורים, מופלגים ומשכילים, גבירים ובעלי־בתים, כולם היו אוהבים למאוד ושומעים לעצתו בכל דבר, הן במילי דשמיא והן במילי דארעא, ונהגו בו כבוד גדול מאד מאד". אולם בהגיע ר' עקיבא לגיל ששים, החליט לחזור לסלוצק, ושם סיים חייו בלימוד תורה ובדאגה לצרכי הישיבה שלו.

* לפי ש. ז. אלטשול, ספר מגילת יוחסין („רשומות", סדרה חדשה, כרך ד' וה').

רבי חיים מוולוז'ין, חברו של ר' עקיבא אלטשול, היה מכבדו מאד, ובמכתביו אליו היה חולק לו את התואר „עובד ד' בחינם". „פעם אחת שאלו אותו על מה הוא מכנה את ר' עקיבא בשם כזה? ור' חיים ענה בפשטות גאונית: אני ואתם חיים על חשבון ה,ישיבה', עליה פרנסתי ופרנסת אנשי ביתנו, ובכן הננו עובדים ד' בשכר, אבל ר' עקיבא עובד ד' בחינם" *.

„בצוואתו — מוסר נכדו של ר' עקיבא — ציוה לבניו שילמדו בכל יום לכל הפחות פרשה אחת בחומש בסדר השבוע עם פירוש רש"י וא' קפיטל (פרק) עשרים וארבע ודף אחד גמרא עם פירוש רש"י וגם דף ז:ו עמוד ב„שולחן ערוך" — „אורח חיים" בכל יום, ולהיות שלם עם הבריות, וזולת זאת לא ציוה מאומה, הון ועושר לא עזב, כי לא באלה היה חפצו, וכל מגמתו היתה רק שיהיו בניו ויוצאי חלציו יראי ד' ולומדי תורתו הקדושה, נוחים למקום ולבריות".

בקרב אנשי בוברויסק נשאר שמו לברכה. לאחר השריפה הגדולה שאירעה בעיר ב־1854, „כשנשרפו כל בתי העיר ובתי המדרשות שם" — בנו אנשי העיר את בית מדרשו של ר' עקיבא מחדש ונקרא על שמו.

* י. ניסנבוים, „עלי חלדי", ורשה 1929, עמ' 15. ניסנבוים מוסר שהרב אלטשול נפטר בתרי"א (1851) ובספר „שמע יעקב" יש מספד מר עליו.

„הפרוש מבוברויסק" או „המגיד העיור"

ר' מרדכי צבי מאנבי, „הפרוש מבוברויסק", נולד לאביו ר' בנימין, מגיד מישרים ומחבר ספרי־דרוש, בשנת תקפ"ב (1822). בהיותו בן 35 שנים פרש ר' מרדכי צבי מהבלי העולם הזה והתמסר ללימוד תורה, לתפילה ולגמילות חסדים. הגביר יצחק רבינוביץ בנה לו בבית מדרשו „חדר מיוחד אל הרינה ואל התפילה" [1] ובו ישב הפרוש לרוב במשך קרוב לחמי־שים שנה, למד, התפלל, לא דיבר אלא בדברי תורה ורק בלשון הקודש ו„היה זן את נפשו בכל השבוע בתעניות ובתפוחי־אדמה" [2] ו„לא הסתכל בצורת אשה" [3]. כשהיה ר' מרדכי צבי יוצא לרחובה של עיר על מנת לאסוף צדקה לעניים שלו, היה קושר מין מטפחת מעל לעיניו ומשפיל ראשו שלא להסתכל בנשים, ומשום כך נודע בפי העם בשם „דער בלינדער מגיד" („המגיד העיור") והיה נחשב בעיניהם כאיש קדוש וצדיק לפי נוסח „מתנגדים" בליטה. הפרוש היה קשור ודבוק לארץ־ישראל ובמכתב שכתב ל„המליץ", ובו קריאה לתרום לקהילת יפו, חותם הוא עצמו בתור „החומד ומצפה להתעפר בעפר ארץ חמדה ולנשק אבניה באהבה עזה" [4].

אחד מאנשי האינטליגנציה היהודית, שהכירו, כנראה, רק מפי השמועה, כותב עליו: „חוץ ממידות החסידות הנדירות שלו, הצטיין זקן ירא שמים זה גם באמון שאין לו גבול לאדם ולדיבורו. בהיותו איש מצפון ואמת עד כדי קדושה, לא חשד, כביכול, שקיים שקר בעולם. לא היה גבול גם לשנאת הבצע שלו. בהיותו נערץ ומקודש, היה מחלק לעניים את כל הכספים שהגיעו אליו ממכבדיו וביחוד ממכבדותיו" [5].

הפרוש חיבר מפעם לפעם ספרי דרוש ומוסר קטנים. ספרו „מפתח האגדות", שבו סודרו אגדות הש"ס לפי סדר האלף־בית של המלים בהן הן פותחות, זכה לארבע מהדורות (הראשונה בוילנה 1870), ובין הלומדים נודע ר' מרדכי צבי כבעל „מפתח האגדות". בספרון אחר שלו — „בית־המדרש" (פיעטרקוב 1898) — באה רשימת שמות התנאים והאמוראים שנזכרו בתלמוד בבלי וירושלמי. לספר היתה מטרה שימושית: המחבר מייעץ „לכל מי שצריך לבקש רחמים, לרפואה או לפרנסה או בקשה אחרת", ש„יקח הספר הזה בידו ויתן צדקה" ויביע בקשתו בפני הקב"ה. ב„ספר זכרון" שלו קשר המחבר פסוקים של מוסר לשמות פרטיים שונים, כדי „להזכיר לכל איש מאישי ישראל מוסרים ומידות באותיות של שמו, וזכירה תביא לידי עשיה, לעשות נחת רוח להבורא יתברך שמו לעד".

בשנת תרס"ה (1905) נפטר ר' מרדכי צבי, אלפים רבים הלכו אחרי מיטתו. לאחר פטירתו הוציא נכדו שמואל מאנבי את מחברתו „דרך הישרים" (סלוצק 1910), ספר מוסר המעורר ללימוד תורה ועבודת ד'.

1. הקדמת מ. צ. מאנבי ל„מפתח האגדות".
2. ב. מ. לוין, זכרונות, ר' עמ' 294.
3. מ. אייזנשטט, „דורות אחרונים", עמ' 233—234.
4. „המליץ" 1892, גל' 115.
5. פ. שפירא, „החדר הישן והחדש" (רוסית), „ויסטניק יבריסקוי פרוסבישצ'יניא", פברואר 1912 (גל' 12, עמ' 35־36).

ר׳ יצחק ניסנבוים

ר׳ מרדכי צבי מאנבי

ברחובות העיר היו פוגשים אז איש מוזר בתל־בשתו ובמהלכו, אלונטית גדולה כרוכה לו על מצחו, לבל יוכל להרים את עיניו למעלה, ובידו קופסה גדולה של צדקה. הוא איננו מוציא הגה מפיו ואיננו פונה לכל איש, אולם רבים מהעוברים ברחוב ממהרים אליו וזורקים בקופסתו מי מטבע של נחושת, מי מטבע של כסף ומי איזה שטר או גם מטבע של זהב. זה היה „המגיד של רבינוביץ״, רבי מרדכי צבי מאנבי. ומקורי היה האיש הזה בכל הליכותיו, נימוסיו והתנהגותו. הוא היה יליד הלוסק הקרובה לעירנו. בחפצו להתפרנס ביגיע כפיו, למד את מלאכת עיבוד העורות והיה לבורסקי בעירו. אבל עבד רק שעות קבועות ביום ושאר העת הקדיש לתורה. פעם אחת בא אליו **רץ** מאת ה„פריץ״ אדוני העיר בפקודה לעבד לו תיכף ומיד את עור החיה אשר בידו. ר׳ מרדכי צבי לא יכול להמרות את פי ה„פריץ״, לבש את סינרו וניגש אל העבודה. אולם דבר זה, שעליו היה לבטל מלימודו בשעות הקבועות לתורה, עשה עליו רושם חזק כזה, עד שעזב את מלאכתו זו. מתחילה השכיר את עצמו להיות שומר טחנה אחת שמחוץ לעירו, בתקוה כי השמירה לא תביא אותו לביטול תורה. אך גם תקותו זו נשארה מעל. אז מסר לאשתו את כל הכסף שהיה בידו ויעץ לה לעשות מסחר ברצועות של תפילין, ובעצמו הלך לבוברויסק. הוא קבע את מקום לימודו בבית־מדרשו של רבינוביץ ועל כן הוא נקרא בעיר בשם „המגיד של רבינוביץ״. אם דרש באיזה זמן גם בציבור, אינני יודע. בשעה שאני הכרתי אותו לא דרש ברבים אפילו פעם אחת. מפני איזו סיבה עקר אחר כך את מושבו מבית־מדרשו של רבינוביץ וקבע אותו ב„בית־המדרש של החיי־לים״ — הוא נקרא כן באשר שמונים אחוזים ממת־פלליו וממיסדיו היו חיילים בצבא ניקולאי הראשון. — בעת ההיא עסק הרבה בהחזקת עניים ובעלי־בתים יורדים. עשרות עשרות משפחות היו נתמכות על ידו בכל שבוע ושבוע, גם תמך הרבה בידי מוסדות צדקה שונים. למטרה זו התהלך ברחובות והקופסה של צדקה בידו. הוא עצמו לקח לו רשות לקחת ממנה לצרכיו הוא חמש קופיקות ליום ועוד עשר קופיקות ליום השבת ודמי מרחץ, בסך הכל — ארבעים קופיקות לשבוע. הוא התכלכל רק בתפוחי־אדמה. כל מאכל אחר, אף לחם, לא היה בא אל פיו בכל ימות החול.

ר׳ מרדכי צבי לא שח כל שיחות חולין, וגם באמרו איזה חידוש בתורה — לא ברבים — אמר אותו בקיצור נמרץ ובלשון קודש ופקעת של נייר היתה מונחת לו תמיד בכיסו ועל ידה עפרון; ואיש כי פנה אליו באיזו שאלה היה מוציא מכיסו את הפקעת ואת העפרון וכותב את תשובתו על גבי הנייר. ופה, בכתב, לא הקפיד על השפה. הוא כתב את תשובותיו בין עברית ובין אידיש, כמו שנהג גם בספריו. הוא חיבר ספרים חשובים בעברית, כמו: „מפתח האגדות״ ועוד. גם חיבר „תחינות״ יקרות לנשים באידיש יפה, המלאות רגשות זכים וטהורים.

פעם אחת בא אליו נכדו בבקשת ברכה. הוא יצא לעמוד למבחן הצבא ובא לבקש מאת זקנו את ברכת שחרורו. הזקן הוציא את הנייר וכתב עליו שלושה דברים. ראשית: חלילה לו להטיל מום בבשרו, שנית: יזהר לבל ילך אחר במקומו לעבודת הצבא, ושלישית: אם ילקח בצבא, יקח אתו בילקוטו את הספר „מחנה ישראל״ לבעל „חפץ חיים״. יותר לא כתב ואף הגה קל לא הוציא מפיו. הנכד יצא מאת פניו נכלם ונרגז.

ההמונים בכלל חשבו את רבי מרדכי צבי לקדוש והיו באים אליו לבקש את ברכתו. פעם אחת הביאו לבית־מדרשו אשה אחת, שנכנס בה איזה „דיבוק״, או כמו שקראו זאת בעירנו: „גלגול״. האשה הוציאה מפיה קולות מקולות שונים. כבר שאלו לקדר, פנו אל איזה „רבי״ והכל ללא הועיל. רבי מרדכי צבי הוציא מכיסו את הנייר שלו וכתב, שיקראו לעשרה יהודים. כאשר באו היהודים הוציא שוב את הנייר שלו וכתב, כי יאמרו אל האשה בדברים נמרצים ובביטחה, שאין בה כל „גלגול״. אם אמירה זו הועי־לה — אינני יודע.

פעם אחת באו אליו שליחים מאת היהודים בעיר רוגאצ׳וב, פלך מוהילב, בבקשה לבוא לעירם כדי לתקן שם מוסד ציבורי נחוץ. הוא נענה לבקשתם והבטיח לבוא. הם חפצו לתת לו כסף לשכור עגלה ולא אבה לקבל. — „לשם מצוה — כתב — אלך רגלי״.

המרחק הוא יותר מששים קילומטר. כאשר נודע דבר זה לאשתו בכתה לפניו לבל יענה את כוחו החלש בדרך רחוקה כזו. אולם הוא לא שמע לדבריה. רצה האשה אל בועז רבינוביץ׳ וסיפרה לו את כל הענין וביקשה אותו, כי ישפיע על אישה לבל ילך לרוגאצ׳וב. בועז לא התעצל והלך אל „בית־המדרש של החיילים" והחל לדבר אל „המגיד" קשות וציוה עליו במפגיע, כי יכַּבד וישב בביתו. רבי מרדכי צבי שמע בדברי רבינוביץ כמו איום, שאם לא ישמע לדבריו אז יחדל לתת למשפחתו את הרובלים האחדים, שהוא נותן לה בכל שבוע. הוא הוציא מתוך כיסו את הפקעת שלו וכתב בנחת: „בולבוסים לא יחסרו לי גם ברוגאצ׳וב". והוא עשה את שלו.

והנה איש צנוע ועניו זה הראה פעם את כל תוקף דעתו בהתנגשותו עם שני הרבנים אשר בעיר. יחד עם זה נגלתה אז בכל הדרה ותפארתה ישרת לבו של רבי רפאל שפירא.

ומעשה שהיה כך היה:

לשני הרבנים אשר בעיר, רבי שמריה־נוח ורבי רפאל, לא היה מקור נאמן למחיתם. נמנו וגמרו ראשי שתי העדות לבנות מקוה, אשר הכנסתו תהיה לפרנסת הרבנים. בנו את המקוה וקצבו שכר טבילה. אבל נמצא בלן פרטי, שבנה גם הוא מקוה והוריד את שכר הטבילה. אז יצאו שני הרבנים וגזרו איסור על המקוה של הבלן. והנה בבוקר אחד נראתה מודעה דבוקה על פתחי כל בתי־התפילה אשר בעיר, שמתחתה חתום „ממני אסקופה הנדרסת, מוכן ללעג השאננים, מרדכי צבי", ובה נאמר כי איסור הרבנים בטל ומבוטל. יכולים לטבול גם במקוה של הבלן הפרטי, ועונש העבירה הוא מקבל עליו. מודעה זו, שהרסה בבת אחת את פרנסת הרבנים, הקימה שאון גדול בעיר וקראו לאסיפה גדולה של חשובי העדות לביתו של רבי ישעיה דוד דובקין, כדי לטכס עצה מה לעשות עם „המגיד" הממרה. בא אליה גם רבי שמריה־נוח שניאור־סון, אולם רבי רפאל שפירא לא בא. שלחו שליח מיוחד להביאו. וכאשר בא, אמר בראש מורד ארצה: מה אתם חפצים מ„המגיד"? — הלא הצדק אתו, ועזב את הבית. מובן, שאחרי הדברים האלה נתפזרה האסיפה בלא כלום. האיסור על המקוה הפרטי בטל מאליו והרבנים נשארו בלי מקור למחיתם.

י. בורישנסקי

רבי יוסף בקשט

בעיר היה ידוע בשם רבי יוסף הדיין, כי 43 שנים כיהן בבוברויסק בתור דיין. לא פעם הציעו לו כסא רבנות, אך הוא דחה את ההצעה כל פעם משום ענוותו.

שמו הלך לפניו בתור איש פיקח מאד. מאחר שיהודים — ביחוד בעיר ואם בישראל כעירנו — לא היו פונים לערכאות של השלטונות וסכסוכים בין אנשי עסקים היו מצויים, היה הוא ממלא תפקיד חשוב בעיר. הסוחרים סמכו עליו, על פיקחותו, התמצאותו בענינים, ישרו וחוש הצדק שבו, והיו הולכים אליו לבוררות, כי ידעו שהוא יחדור לעומק הענינים, ישקול ויקבע פסק־דין נכון. היה לו נסיון רב ולמרות זה היה לפעמים מתיעץ עם סוחרים כדי להכיר יפה את הבעיות.

לפעמים היו הויכוחים סוערים, כל אחד מהמת־דיינים מתרגש, מוכיח שהצדק אתו ורבי יוסף היה שומע בשקט, שואל שאלות ופסק־הדין שלו היה מקובל על הצדדים. היו מקרים שהשלישו בידו סכומים גדולים ואחר כך, כשהיו חילוקי דעות, הוא צריך היה לקבוע למי לתת את הכסף שהושלש. הוא בעצמו לא רצה לדעת כמה כל אחד מהמתדיינים היה משלם שכר טרחתו — את הכסף הזה הם נתנו לאשתו. הוא נזהר שלא יושפע חס וחלילה על ידי העשיר מהמתדיינים וישא את פניו.

עדין נפש היה ולא רצה לראות אם מי שהוא עובר עבירה בפרהסיה, כגון עישון בשבת. היה משתדל לא להביט לצד זה. לפעמים, משום רגש כבוד אליו וכדי לא לגרום לו עגמת נפש, היה גם הלז מסתתר כשראה אותו.

בנו משה היה בונדאי מסור. הקים מטעם מפלגתו

בית־דפוס להדפסת כרוזים והמשטרה תפסה אותו (בשנת 1898) ושנה תמימה ישב בתא מבודד בבית־הסוהר. כל זה גרם לרבי יוסף צער רב. למרות התנגדותו ל„בונד" הרי פעם כשדיברו בנוכחותו והתלוננו על הבונדאים, וביחוד על מנהיגם נחמן יוכביד — העיר ר' יוסף: „אבל הוא הרי אישיות". דבריו אלה נבעו מפיקחותו ומיחס של כבוד לזולת.

את כל זמנו החפשי היה מקדיש ללימוד התלמוד, שהיה בקי בו. ספרייתו היתה גדולה והיה מפריש מכספו „מעשר" לרכישת ספרים תורניים.

ר' נתן רובין

רבי נתן רובין

ר' נתן רובין היה רבה של חאלוי (שע"י סויסלוץ').

בשנת תרל"ח (1878) הביא אותו לבוברויסק הגביר יצחק רבינוביץ, קבע לו מקום בבית־הכנסת שלו, תמך בו ביד רחבה, ושנים רבות שימש רב לר' יצחק ולבנו חיים בועז, לבני משפחתם ומקורביהם.

שמו נזכר בשו"ת „משיב דבר" לנצי"ב מוולוז'ין (סימנים מ"ט, נ"ג, ע"ה וע"ו) ובספר „שדי חמד". נפטר בשנת תרפ"א (1921).

לאחר פטירתו מילא את מקומו כאחד הרבנים בעיר חתנו ר' צבי דרבקין, שישב בבוברויסק עד שהצליח לצאת מגבולות ברית־המועצות בשנת תרפ"ט (1929). בזה הננו מביאים את קורות חייו כפי שנכתבו ע"י בנו ר' דוד דרבקין, היושב בירושלים.

ר' דוד דרבקין

אבי מורי ר' צבי דרבקין זצ"ל הי"ד

אאמו"ר ז"ל נולד בכ"ו ניסן תרכ"ב (1862) בעיר שקלוב שברוסיה הלבנה, שהיתה ידועה כעיר של רבנים וגאונים מפורסמים. מטל ילדותו ניכרו בו כשרונותיו הגדולים, זוך השכל והישרות ובעל זכרון נפלא, בור סוד שאינו מאבד טיפה. בימי נעוריו למד בישיבת וולוז'ין המפורסמת ובעודו באבו כבן י"ח שנה כבר היה בקי בש"ס בעל־פה, היה מתלמידיו המובהקים של הגאון הנצי"ב ז"ל ושמו נתפרסם בישיבה בשם „העילוי משקלוב". הנצי"ב חיבבהו מאד וכשהגיע ארצה וביקר בירושלים אצל אלמנתו, הרבנית באשה מירל ע"ה, זכרה אותו מהישיבה. אמרו שכשה־שקלובי ישנו בישיבה אין צורך בש"ס לעיין בו. הגאון ר' איסר זלמן מלצר זצ"ל סיפר שכשאביו הביאו ללמוד בישיבת וולוז'ין השתדל שיתאכסן בחדרו של השקלובי. בתרמ"ז (1887) נשא לאשה את בתו של הרב הגאון ר' נתן רובין זצ"ל ועבר לגור בבוברויסק.

הגאון ר' רפאל שפירא זצ"ל היה קשור מאד אליו וחיבבהו מאד, ופעם כשיצא לשם טיפול רפואי למינסק, שיגר מברק שיבוא אליו. כשמיהר לבוא אליו אמר לו: „אתה יודע שאינני נוהג לשוחח בדברי תורה עם אחרים, רק אתך בתור יוצא מהכלל, והיות שעלי להיות במינסק כמה שבועות ע"כ ביקשתיך לבוא שיהא לי עם מי לבלות את הזמן בדברי תורה". אאמו"ר היה נחבא אל הכלים, צנוע וענוותן, התרחק מן הפרסום וסירב לקבל עליו עול הרבנות שהציעו

אַ קלאַס פון דער „הרצליה" גימנאַזיע אין תל־אביב מיט דר. יוסף לוריה
(צווישען די תלמידים געפינט זיך משה איינהאָרן)

יעקב ראַבינוביץ ז"ל, וואָס איז אויך געווען אַ וואָלקאָוויסקער לאַנדסמאַן.

איך וויל דאָ איבערגעבען אייניגע קורצע כאַראַקטעריסטישע שטריכען און אַביסעל ביאָגראַפישע איינצעלהייטען וועגען אַ צאָל וואָלקאָוויסקער, וועלכע האָבען זיך דעמאָלסט געפונען אין תל־אביב. איך וועל אָנהויבען פון אליהו גאָלאָמב.

אליהו גאָלאָמב

אליהו גאָלאָמב, וואָס איז געקומען קיין ארץ־ישראל אין 1909, איז געווען אַ גוטער תלמיד אין דער גימנאַזיע „הרצליה" און געהאַט אַ זעהר שאַרפע תפיסה. ווי באַוואוסט זיינען אין יענע יאָרען נאָך ניט געווען קיין העברעאישע טעקסט־ביכער פאַר אלע לימודים, און די תלמידים פון דער גימנאַזיע פלעגען דאַרפען אויפשרייבען נאָטיצען פון די לעהרער'ס פאָרטראַגען און זיי גוט אויס'חזר'ען. אליהו גאָלאָמב פלעגט כמעט קיינמאָל ניט דאַרפען חזר'ען. ער האָט אַלעס געדענקט אויף אויסענווענדיג. ער פלעגט ליב האָבען אַ סך צו לייענען זעלבסטשטענדיג — ניט דווקא לויט'ן קורס פון די לימודים. ס'איז כאַראַקטעריסטיש, וואָס דער שפּעטערדיגער

נובוזיבקוב היתה עיר של חסידים, רובם חסידי חב״ד ומיעוטם חסידי טשרנוביל. כנראה לא יכלו שתי כיתות החסידים לבוא לכלל הסכם ביניהן על בחירת הרב ונתנו עיניהם ברב „מתנגד״ מובהק, שיהיה „נייטרלי״ בריב שביניהם. זמן קצר לאחר בואו לנובוזיבקוב נסע ר׳ יחיאל־מיכל לבקר בליובאויץ׳ אצל ר׳ מנחם־מנדל שניאורסון (ה„צמח צדק״) וקשרי ידידות נקשרו ביניהם.

בשנת תרכ״ט (1869) יצא לאור בז׳יטומיר ספרו הראשון „אור לישרים״, פירוש ל„ספר הישר״ לרבנו תם. בין המסכימים על הספר היה האדמו״ר ר׳ אהרן מטשרנוביל וגדולי הרבנים בליטה.

מנובוזיבקוב עבר ר׳ יחיאל־מיכל בשנת תרל״ד (1874) לשמש ברבנות בעיר לובאטש, אולם אותה שעה נתפנה כסא הרבנות בקהילת נאוואראדעק (נובו־גרודוק) המיוחסת, ויומיים לאחר בואו ללובאטש „חטפו״ ראשי הקהילה של נובוגרודוק את ר׳ יחיאל־מיכל אפ־שטיין, הביאוהו לעירם וכאן ישב על כסא הרבנות 34 שנים, עד יום פטירתו בכ״ב אדר ב׳ תרס״ח (1908). ברבות השנים יצא שמעו בכל רחבי רוסיה וקהילות גדולות פנו אליו והזמינוהו לשמש ברבנות. אולם הוא סירב משום שחשש שטרדותיו בעיר הגדולה יסיחוהו מלימוד התורה ומכתיבת ספרו הגדול „ערוך השולחן״.

את ספרו „ערוך השולחן״ סיים ר׳ יחיאל־מיכל בימי שבתו בנובוגרודוק. הספר בא לפרש את דברי ה„שולחן ערוך״ על יסוד הספרות הרבנית שנכתבה לאחר חיבורו במאה הט״ז, ולפסוק הלכה על דעת ראשונים ואחרונים. חלקו הראשון של הספר נסתיימה כתיבתו בשנת תרמ״ג (1883), אולם רק בתרנ״א (1891) הוחל בהדפסת הספר ומרבית כרכיו נדפסו לאחר פטירת המחבר.

על תקיפותו ברבנות מספרים שבבואו לנובוגרודוק הנהיג קבלת שבת מבעוד יום, ולמרות התנגדותם של בני קהילתו היה נוהג לבוא יחיד לבית־הכנסת ביום הששי לאחר הצהרים, אוסף מנין של נערים, מקבל עמהם את השבת ויוצא לסעודת קבלת־שבת בעת שבני קהילתו באו לבית־המדרש עם ערוב היום, וכך נהג עד שנאלצו בני הקהילה לקבל דעתו בענין זה. עם זאת היה הרבי יחיאל־מיכל ידוע כאחד המקילים והש־תמש רבות בכוח דהיתרא שלו להכריע לקולא בבעיות חמורות של איסור והיתר. הרב יחיאל־מיכל התיחס בקרירות ל„חיבת־ציון״ והתנגד לציונות ולתנועת „המזרחי״, אבל קיים קשרי ידידות עם רבנים שנטו לציונות.

בנו ר׳ ברוך הלוי אפשטיין מפינסק נולד אף הוא בבוברויסק בשנת תר״ך (1860) ובספר זכרונותיו רב־הכמות „מקור ברוך״ מספר הוא זכרונות ושמועות על עיר מולדתו.

ר׳ אברהם־דוב גבאי, „העילוי מבוברויסק״

ר׳ אברהם־דוב גבאי נולד בשנת ת״ר (1840) בבוברויסק לאביו ר׳ משה גבאי, „שהיה אחד מנדיבי העיר, מופלג ושוקד על התורה ועסקן במצוות ונפטר בשיבה טובה בשעה שהיה מעוטף בטלית ותפילין בבית־המדרש״ („אהלי שם״). משפחת גבאי התיחסה על המקובל הידוע, ממגורשי ספרד, ר׳ מאיר בן יחזקאל אבן־גבאי, בעל „מראות אלוהים״ ו„תולעת יעקב״.

ר׳ אברהם־דוב גבאי למד תורה מפיו של ר׳ יחיאל־מיכל הלוי אפשטיין בישיבתו בבוברויסק, היה נודע מנעוריו בשם „העילוי מבוברויסק״ ונסמך להוראה על־ידי רבנים רבים ובהם גם ר׳ אליהו גולדברג מבוב־רויסק. בשנת תרל״ג (1873) נתמנה לרב העיירה ווארקלאן (הסמוכה לרז׳יצה, פלך ויטבסק), ושם ישב על כסא הרבנות 45 שנים עד פטירתו בשנת תרע״ז (1917). בניו של ר׳ אברהם־דוב השתקעו בריגה. האחד — ר׳ אפרים גבאי — היה מורה־צדק באחד מבתי־המדרשות בעיר, והשני — זליג גבאי — היה מן המורים העברים בעיר ואשתו מינה יסדה וניהלה בית־ספר עברי בעיר, שהיה ידוע בשם „גבאי׳ס שולע״. נכדו — משה גבאי — עלה לא״י.

ר' יצחק ניסנבוים

בישיבת ר' עקיבא אלטשול *

בימַי נמצאו בשני חדרים גדולים מיוחדים, שעל יד בית־מדרשנו, שתי „ישיבות": אחת קטנה לילדים מתחילים בגמרא, ואחת גדולה לנערים שיודעים כבר ללמוד בעצמם, ובה שתי כיתות, או כמו שקראו אז, שני „שולחנות". על „השולחן הקטן" למדו הנערים שידעו ללמוד בעצמם רק גמרא ורש"י, ועל „השולחן הגדול" למדו הנערים שידעו ללמוד בעצמם גם תוס־פות. אני נתקבלתי תיכף אל „השולחן הגדול". ראש ה„ישיבה" היה רבי זלמן, איש גבה־קומה ורחב־כתפים ובעל פיאות וזקן מגודלים ולבוש באיצטלא דרבנן. בכל יום ויום היה יושב אתנו אל השולחן ללמוד את השיעור. השיעור ארך ארבע שעות רצופות. הוא ביאר את הסוגיא בעמקות יתירה. הביא את דברי המהרש"א, המהר"ם, המרש"ל ומהר"ם שי"ף. אחר ארוחת הצהרים הגיד ה„רבי" את השיעור על „השולחן הקטן", ואנחנו, תלמידי „השולחן הגדול", חזרנו על מה שלמדנו בבוקר ולמדנו הלאה, להתכונן לשיעור של יום המחרת. למדנו בשקידה. כל ליל חמישי בשבת היה לנו ליל שימורים, למדנו כל הלילה עד תפילת השחרית. ה„רבי" היה נכנס לפעמים קרובות אל ה„ישיבה", לראות את מעשינו, ועל פי רוב היה בא לבית־המדרש ולומד.

רבי זלמן היה מסור כולו ל„ישיבה". בה נמצאו לא רק נערי העיר, אלא גם נערים מערים אחרות, שהיו אוכלים „ימים" וישנים ב„ישיבה". ביתו עמד בקרבת בית־מדרשנו וחלונות ביתו היו מכוונים ממש מול חלונות ה„ישיבה". אינני יודע אם בכוונה או במקרה היה הדבר. הוא היה לומד בביתו עד שעה מאוחרת, ומזמן לזמן היה ניגש לחלונות ביתו לראות דרכם מה נעשה ב„ישיבה". אם היה רואה בשעה מאוחרת, כי ב„ישיבה" דולק נר והנערים עודם ערים, היה עומד ומסתכל ומתחקה אחרי כל תנועותיהם, אולי יוכל להיוָדע מה הם עושים. וכאשר נפל חשד בלבו — והחשד לא היה תמיד בלי יסוד — כי הם משחקים בקלפים, היה יוצא מביתו ובחשאי וכמתגנב ניגש אל חלון ה„ישיבה" לראות מקרוב מה שנעשה בתוכה פנימה. וכאשר ראה, כי יש מקום לחשוד, היה ניגש ודופק בדלת הסגורה ודורש לפתוח אותה. אחד הנערים היה הולך לפתוח והנשארים היו ממהרים לכבות את הנר ועולים על יצועיהם שהיו מוכנים כבר מראש, ועושים עצמם כישנים. אבל גם הוא חכם, לקח בידו נר דולק וסבב על כל הספסלים שהנערים ישנים עליהם, והקריב את הנר לעיני כל נער. מי שישן באמת לא הרגיש בדבר וה„רבי" הלך לו הלאה, אבל מי שלא ישן, לא יכול להתאפק נגד הנר, או שהיה מעוה את פניו או פורץ בצחוק. הוא נתפס בעוונו ולמחר שקל למטרפסיה.

כה עברו עלינו ימות החורף וראשית ימי הקיץ. אחר חג השבועות פרצה השריפה בעירנו ונשרף גם בית־מדרשנו וגם ביתו של ה„רבי". כחודש ימים לא למדנו כלל. פשוט לא היה מקום ללמוד. אחר כך שכרו הגבאים בית חדש וסידרו בית־מדרש זמני ועברה אליו גם ה„ישיבה". הלימודים החלו, אבל לא התנהלו כבר בדיוקם הקודם. רבי זלמן היה טרוד בהקמת ביתו הנשרף. כסף לא היה לו. הוא דפק על פתחו של הועד לעזרת הנשרפים, והיה תמיד מרוגז כולו, עד שפעם אחת בחודש אלול בלכתו ברחוב, נפל ומת פתאום.

בעיר מולדתי לא היו מלינים את המת, ובאותו ערב היתה הלויתו. הלויה היתה גדולה מאד. הביאו את המיטה אל מקום בית־מדרשנו הנשרף והעמידו אותה על ערימת הדשן ולאור נרות רבים נשא עליו הרידב"ז מספד מר. עוד מצלצלת באזני קריאתו המרה: „כהניה נאנחים" — התלמידים נאנחים על מות רבם האהוב; „בתולותיה נוגות" — עזב אחריו בנות שהגיעו לפרקן, ונשארו בלי אב רחמן; „והיא מר לה" — האלמנה השוממה מר לה מר. ההלויה הגדולה בחשכת הלילה עשתה רושם חזק. אנחנו, התלמידים, נשארנו בלי רב וכבר עבר עלינו בבטלה כל ה„זמן" ההוא.

הגבאים לא יכלו להעלות על הדעת לבטל בבית־מדרשנו את ה„ישיבה" הישנה — והם גם ניגשו לבנות מחדש את בית־המדרש וגם להגדילו, אף כי רוב המתפללים בו היו עצמם נשרפים ולא יכלו עוד גם לחשוב על בנין בתיהם הם. בימי החגים התכנסו

---

* „עלי חלדי", עמ' 16—17 (ר' יצחק ניסנבוים למד בישיבה בראשית שנות ה־80).

הגבאים לישיבות אחדות והוחלט לפנות אל הרב רבי אברהם־ברוך בן הגאון ר׳ יוסף־דוב סולובייטשיק, שישב אז בבית חותנו בעירנו, ולבקשו כי יקבל עליו להיות ראש ה„ישיבה" בבית־מדרשנו. הוא הסכים ותיכף אחר חג הסוכות ניגש להגיד את שיעוריו. אבל הוא לא יכול להסתגל אל ידיעות התלמידים אשר לפניו. הוא ראה את עצמו כאילו הוא יושב ב„ישיבת" וולוז'ין ודורש כאחיו, הגאון רבי חיים, באיזו שיטה של הרמב"ם. אחרי שבוע ימים הכיר בטעותו והתפטר מכְהונתו. ניסו למנות ראש „ישיבה" אחר, אבל הוא היה כמעט סומא בשתי עיניו ובטלן גדול והתלמידים עזבוהו אחד אחד בימים הראשונים ללימודיו. נשארתי בלי „ישיבה". דאגה גדולה מילאה את לב אבי: מה לעשות בי הלאה. לי מלאו אז שלוש־עשרה שנה ולשלוח אותי לעיר אחרת עוד אי־אפשר היה. אז באו אנשים ואמרו לו, כי בבית ה„תלמוד תורה" של רבינר־ביץ נפתח בזמן הזה „חדר" רביעי ובו מלמד תלמיד חכם גדול אחד גמרא בעמקות ובהסברה, ויעצו לשלוח אותי שמה. אבי היה מהסס בתחילה. למסור אותי ל„תלמוד תורה", למוסד בעד העניים — לא חפץ. אבל בראותו אותי הולך בטל, הבליג על רגשותיו והוליכני שמה. המלמד היה באמת גדול בתורה. רבי וולף ברודנר היה שמו, והוא בעל הסברה טובה, ואבי מסרני אליו. כעבור ימים לא רבים מת עלי אבי, ואני כבר נשארתי בבית הזה כל ימות החורף. תלמידי „החדר הרביעי" שלנו לא היו מחויבים ללמוד את לימודי החול והכתיבה באידיש, שהיו מלמדים לשאר תלמידי המוסד הזה. אולם אנכי הייתי בעצמי, ברצוני הטוב, לתלמיד למורה הכתיבה באידיש ואימנתי את ידי לכתוב בשפה זו. את לימודי החול לא למדתי. בינתים נבנה בית־מדרשנו והגבאים מינו את רבי וולף זה לראש ה„ישיבה" שלנו, וכה עברתי אתו יחד שוב אל בית־מדרשנו ואל ה„ישיבה" אשר בו.

בקיץ הראשון עוד לא היה בית־המדרש מוכן והתפללו בחדרים הסמוכים, ובהם גם למדנו. החדרים היו לא גדולים, נמוכים ואפלים למחצה, והתלמידים היו מרובים והרגשנו היטב בחום הקיץ ובאויר המחניק. אולם ל„ימים הנוראים" כבר היה בית־המדרש בנוי ומשוכלל ועם ראשית החורף עברנו ללמוד בתוכו. הבית היה גדול ורם, ושנים־עשר חלונות גדולים קרועים לו בשלוש רוחותיו, וכבר היה לנו די אור ואויר. גם עתה היו ב„ישיבותיו" שני „שולחנות" ואל „שולחננו" הגדול ישבנו כעשרים וחמישה תלמידים. כל אחד מהם שילם לה„רבי" מחמשה עד עשרה רובלים ל„זמן", והיו בני עשירים ששילמו יותר. אני, יתום עני, לא שילמתי לו כלום, אבל חלף זה המציא לי ה„רבי" מעת לעת איזה תלמיד בן עשיר, שהיה מפגר בלימודיו, להכין אתו את השיעור. ופעם אחת גם נתן לי את אחד מקרוביו, בן עשיר, שבא מעיר רחוקה, והוא בחור גדול ממני כפלים ועבה ממני כפלי־כפלים, ועלי היה להכין אתו את השיעור.

השיעור ב„ישיבה" ארך בכל יום מהשעה האחת־עשרה בבוקר עד השעה השניה אחרי הצהרים. רבי וולף לא ישב אתנו בשעת השיעור אל השולחן כרבי זלמן בשעתו, אלא עמד על יד „עמוד" בצד השולחן וניהל את השיעור: הוא ציוה על אחד התלמידים להחל ממקום שעמדו אתמול. אם התלמיד ידע את הגמרא היטב, הגיד את השיעור כחצי שעה, אולם אם הוא לא ידע, וציוה הרבי על אחר להגיד. התלמידים הקשו קושיות, על פי רוב, באשר לא ידעו את פשט הגמרא והרבי תירץ וביאר. ופעמים אחדות בכל שיעור היה הרבי בעצמו מקשה קושיות ומתרץ תירוצים ומושך אחריו את התלמידים בפלפולי דאוריתא. אני התכוננתי אז אל השיעור לא בגמרא ותוספות, כי אם עברתי גם על המפרשים שנדפסו אחרי הגמרא, כי חפצתי לדעת את המקורות שמהם שואב הרבי את ה„חידושים" שלו. רבי וולף ישב בעירנו לבדו — משפחתו ישבה בעיר רחוקה — וגר באחד החדרים בבית אחרים, ועל כן גם ישב כל היום בבית־המדרש ובו גם למד בעצמו. פעם אחת בצאתו החוצה ניגשתי אל המקום ששם ישב ולמד ועיינתי בספרים המונחים על ידו. והנה ראיתי את ה„פני יהושע", ה„שיטה מקובצת" ועוד ספרים, שנמצאו בארונות אשר בבית־המדרש, ומני אז החילותי גם אני לעיין בספרים אלה בשעה שהרבי לא היה בבית־המדרש. באופן זה יכולתי בעת השיעור לפלפל עם הרבי כ„תלמיד חכם" אמיתי. את השיעור הייתי מכין בשעה אחת או שתים, ובראות הרבי כי הולך אני בטל, ציוה עלי ללמוד מלבד המסכתא שלומדים ב„ישיבה", עוד מסכתא אחת בפני עצמי, וכך עשיתי.

ד"ר בנימין מנשה לוין *

בבית־המדרש הגדול

בית־המדרש הגדול „המתנגדי" בבוברויסק שימש לי אכסניא בימי שחרותי פעמיים בשני פרקי חיי. מתחילה נער כבן י"ד הייתי והסתופפתי בצלו כתלמיד „הישיבה החדשה" וכחבר אותו ה„קיבוץ" של בחורי־חמד ולמד שהיו בו, אחרי גלגולי בישיבות הקטנות בז'לובין ורוגאצ'וב. גם בבוברויסק העיר הגדולה היו רק ישיבות קטנות בימים ההם, והנה בא לו אחד הרבנים והוא גם אברך מישיבת וולוז'ין ויסד ישיבה חדשה בבית־המדרש הזה וחש עתידות לה, אמרתי אחסה בצלה גם אני. ואולם אותה הישיבה החדשה לא האריכה ימים בבית־המדרש הגדול הזה, שמתחילתו היה מקלט רק לבחורים שכבר עמדו ברשות עצמם והשכנות של „קיבוץ" ו„ישיבה" קשתה. חלשה דעתו של ראש הישיבה ונסתלק משם. וכן התחלתי אף אני לעמוד ברשות עצמי ולשקוד על תלמודי לפי דרכי בהתמדה יתירה. משום כך היה השמש הזקן של בית־המדרש, שהיה צופה ומביט בעין חודרת על הבחורים בבית־מדרשו, נוטה לי חסד ביותר והיה מעניק לי בעין טובה לחם עוני מקופת בית־המדרש שלושה ימים רצופים בשבוע ושלושה הימים האחרים הייתי סמוך כשאר בני בר־רב על „ארוחות ימים" או מקבל דמים תמורתם וביום השבת הייתי „אורח לשבת" אצל פחח זקן ובעל לב טוב. גם אשתו הזקנה, גם בתם הבתולה עצובת־הרוח, שעברו עליה ימי נעוריה בבית אביה, היו נוהגים בי ברחמים גדולים וחברתם כיפרה לי על ימי השבוע העלובים, ורק ה„חמין" שלהם היו לי כמו לחם מגואל, משום שהיו רגילים להטמין אותם בימי החורף מפני הצינה בין הכרים והכסתות. לפיכך יש שערבה לי פת לחם־העוני של בית־המדרש, שיצאה מהידים הרועדות של השמש הזקן מעולפת ברחמי נשמה טמירים, מכל מעדני השבת שטעמתי באותם החמין הטמונים. ואולם לפעמים הקשתה לי מאד פיסת הלחם היבשה של בית־המדרש ונפשי היתה מרה עלי לנצחה באין כל ללפת אותה. באותם הימים שויתי לנגדי את אותו ה„פרוש" הבוברויסקי בעל „מפתח האגדות", שהיה קבוע בבית־המדרש הקטן של הגביר רבינוביץ והיה זן את נפשו כל השבוע בתעניות ובתפוחי־אדמה צלויים, ובכל זאת היו פניו מאירים ושמחים וכאילו היתה השכינה שורה עליהם. ואמנם כך הייתי מפעם לפעם נמשך כמו בקסם לבית־המדרש הקטן ההוא ליהנות מזיו פני הצדיק המופלא ההוא, ולהתברך ממנו. באותו בית־המדרש הגדול המתנגדי בבוברויסק זכיתי לשמש לפעמים קרובות את הגאון רבי רפאל שפירא ז"ל בשעת פסקיו החמורים. בעודנו עומד עטוף בטלית ותפילין היו השוחט והקצבים יחד מביאים לפניו כפעם בפעם ריאות גדולות בסרכות ידועות בסימני טריפה והיו עומדים ומצפים לגזר־דינו על הריאה. והוא, לאחר שהיה מסיים תפילתו, ולפעמים גם לפני כן, היה יורד ממקומו במזרח וניגש אל השולחן שעל יד הדלת וטרם התחיל בכובד ראש בבדיקת הריאה, היו הקצבים הגסים בעלי קומה גבוהה פוערים את פיהם לעומתו בקול חזק ומרעיד: „רבנו! השור הזה (של הריאה) עלה לנו במאה ועשרים רובל, הפסדו מרובה מאד!" והוא כעמוד שיש בלי אומר ודברים עושה את שלו, בוחן ובודק וממשש כה וכה את הריאה מכל צד ושב כבד־ראש אל מקומו, ומיד היה מונה וסופר את אותם הספרים, ספרי ראשונים, שעלי להביא לו מתוך כל הארונות הגדולים של בית־המדרש, ואחרי שומי לפניו גל של ספרים היה פותח וסוגר, סוגר ופותח, ספר אחר ספר, עד אשר היה מוצא סוף סוף את פסק דינו ומכשיר את „השור הגדול" על פי דעת רוב הפוסקים, ומה מאד היתה גדולה אז שמחת הקצבים והשוחט גם יחד וגם כתלי בית־המדרש וקירות התנורים הלבנים כאילו צהבו פניהם לעומתם.

וכמגדלי־אור היו גם לי שני התנורים הלבנים הללו. שניהם היו ארוכים ורחבים ומחוברים לקיר מצד אחד, אך מסביב, לשאר שלושת הרוחות, חוברו להם ספסלים רחבים, וגורלי וגורל שאר חברי בלילות החורף היה תלוי בהם. לילה לילה היה הגורל בינינו מי ינוח על יד התנור ובאיזו משמרה, אחר שקפאו רגליו מתוך עמידה, ומי ינוע על עמודו במשמרו.

---

* ד"ר ב. מ. לוין (1944—1879) בעל „אוצר הגאונים" ומגדולי התורה בישראל בדור האחרון, נולד באחוזת אביו בפלך מוהילב. לאחר שהתיתם מאביו נדד מישיבה לישיבה. למד בישיבות בבוברויסק בשנות 1893—1894 ובשנות 1899—1900. הקטעים הבאים לקוחים מזכרונותיו שפירסם ב„סיני", כרך י"ד (תש"ד).

יהושע מרגולין*

בישיבה בבוברויסק

מבית־הנתיבות פנינו לבית־המדרש של ישיבת ר׳ חיים איש בית־הקברות (דער קברות־מאן) — כלומר, מנהל את עניני בית־הקברות היהודי הגדול אשר בבוברויסק. אולם מלבד היותו ראש בית־הקברות — ודירתו היתה קבועה ע״י בית־הקברות שמחוץ לעיר — היה הוא גם ראש ישיבה באחד מבתי־המדרש אשר בעיר. בישיבה זו למדו אחי הגדול ועוד כמה מבני עיירתי. — —

בית־המדרש שימש גם בית דירה ובית לימוד לבחורי הישיבה.

בעיירתי נהוג היה שנערי הישיבה, שבאו מן החוץ, דרים בבתיהם של תושבי העיירה; ואם אמנם אכלו „ימים", נחשבו במקום מגורם כבני הבית ממש. גם בביתנו התאכסן ואכל על שולחננו שני ימים בשבוע אחד מן הנערים האלה, שהיה חבר כאח לי. כאן נהגו אחרת ודבר זה העיק עלי מאד. בבית־המדרש הגדול עם ספסלי־העץ הריקים והקשים תקפה אותי הרגשה צורבת של בדידות ונכר. ולמרבית הצרה ניצבה לפני מיד ובכל מוראה השאלה המרה של השגת „ימים". הבחורים אמרו לי, כי עלי לצאת למחרת העירה, לחזור על הפתחים ולבקש „ימים". הדברים פגעו בלבי כחרב חדה. הכיצד? אני, בן בעלי־בתים, איהפך פתאום לעני, המחזר על הפתחים, בעיר נכריה זו? לא, היה לא יהיה כדבר הזה! כל הלילה נדדה שנתי מעיני, התגלגלתי מצד אל צד על הספסל הקשה; וכשניצנצה בדמיוני התמונה כיצד מחזר אני על הפתחים — היה הדם פורץ לתוך פני ומבעיר אותם. לבסוף כבשתי את פני בכר ועקת לבי פרצה בזרם של דמעות. אז רוַח לי ונרדמתי. למחרת הודעתי לאחי ולבני עיירתי, שלא אלך לבקש „ימים", אפילו אם אמות ברעב. בין הבחורים נמצא אחד, מומחה להשגת „ימים", שניסה לשדלני בדברים ולהדריכני בעצה. אולם אני באחת: לא ולא. אז הציע לי, שהוא ילך אתי ויבקש בשבילי „ימים". הוא משכני בידו ואני נגררתי אחריו, כמובל לגרדום. לבסוף נכנסנו לאחד הבתים. כשנפתחה הדלת, פרץ דמי לתוך פני. בן הלוויה שלי פנה לאשה, שהיתה עסוקה בהכנסת לחם לתוך התנור הבוער ושאלה: „התתנו ,יום׳ לבחור ישיבה זה?" — „דאָנערשטאָג" (יום ה׳) — ענתה האשה. המלה „דאָנערשטאָג" רעמה באזני. פרצתי החוצה וארוץ בכל כוחותי חזרה לבית־המדרש. ומשהגעתי לבית־המדרש ברחתי לאחת הפינות, כבשתי את פני בידי ואבך מרה.

אחד מבחורי הישיבה ריחם עלי והשיג בשבילי שני „ימים". גם ראש הישיבה נתן לי פתקא למשפחה אחת, שקבעה לי „יום". ככלות הכל היו לי ארבעה „ימים" בשבוע.

אחד „הימים" נקבע אצל מנהל בית־המטבחיים העירוני, שעמד מחוץ לעיר, מאחורי בית־הקברות — מרחק כ־5 קילומטר מבית־המדרש. כשעברתי בפעם הראשונה את הדרך הזו, נפל עלי פחד רב. שכן נתמשכה הרחק מחוץ לעיר, כשמצדה האחד בית־הקברות היהודי הגדול על אלפי מצבותיו ועל קולות הבכי העולים ממנו, ומצדו השני שורה של בתי גויים קטנים, בקתות של פועלים ורוכלים שבפתחיהם כלבים רובצים. נוסף על כך היתה זו דרך חולות שהרגל טבעה בהם עד הקרסול וצריך היה לעבור בה בשדה פתוח סמוך לבית־המטבחיים ולראות את הצאן והבקר המובלים לטבח. אולם כשהגעתי בפעם הראשונה למחוז חפצי קידמה את פני בעלת־הבית בסבר־פנים ולאחר ששאלה על מולדתי ומוצאי, נתגלה שיש קירבת משפחה בינינו; דבר זה הרגיעני במקצת. מפני ריחוק המקום הייתי אוכל כאן את ארוחת הצהרים בלבד; ותמורת ארוחת הערב והבוקר היו מעניקים לי כסף.

אולם „היום" הזה לא האריך ימים. הרעה נפתחה אלי מבתי הגויים הקטנים. בעברי ביום השלישי הבא על יד הבתים האלה יצא מאחד הבתים „שקץ" כבן 15—16, מזוהם, וכלבלבו על ידו. הפרחח הלך בעקבותי עד אשר עברתי את שורת הבתים ויצאתי לשדה הפתוח. אז פנה אלי בשאלות שונות: „היש לך אב?"

---

* יהושע מרגולין (1877—1947), מורה ומחנך עברי, מדריכם של מורי ארץ־ישראל בלימודי הטבע, היה יליד העיירה הורודק (פלך מוהילב). הרשימה על לימודיו בישיבה בבוברויסק (לערך בשנת 1891) לקוחה מספרו „דרכו של מחנך עברי" (ת״א 1948), עמ׳ 37—41.

„היש לך אם?" „היש לך אח?" וכו'. עניתי לו בתמי־מות על כל שאלותיו. ולבסוף שאל אותי: „פאספורט יש?" אך טרם עניתי דבר, המטיר על ראשי מהלומות־אגרוף והסתלק. המום מן המכות ויותר מן הפראות האכזרית של מטומטם בן־כוח, המכה ילד בן־תורה ההולך לתומו, המשכתי את דרכי כשעיני נוטפות דמעות של בדידות ודמעות של עלבון צורב מצד החיה שבגוי זה. על יד הבית מחיתי דמעותי, העלמתי את כאבי ולא גיליתי דבר למארחי.

בדרכי חזרה נשנה הדבר. בשבוע השלישי כבר לא פנה אלי המזוהם הזה בשאלות, אלא אץ פתאום לפני כאילו ארב לי ובלי אומר ודברים המטיר עלי מהלומות והסתלק. לא יכולתי עוד לנשוא את העלבון הצורב ואת היסורים ובשעת הארוחה סיפרתי תוך דמעות את כל המעשה והודעתי שלא אבוא עוד לאכול כאן.

במקום „יום" זה הומצא לי „יום" אחר, אולם שלושה ימים בשבוע התפרנסתי על חשבון עצמי וכיוון שסכומי הכספים ששלחה לי אמי היו מצומצמים מאד, חישבתי ומצאתי שאין אני יכול להוציא למזונות יותר משש קופיקות ביום. בארבע קופיקות קניתי 2 ליטרות לחם שחור וב־2 חמאה או גבינות ללפת את הפת. את הלחם הייתי מחלק ל־3 מנות קצובות לארוחות בוקר, צהרים וערב. ארוחה דלה מעין זו לא היה בה כדי להשביע אותי, את הילד הנמצא בתקופת הגידול. אך באמצעות הלימוד הצלחתי להשכיח את רעבוני, את בדידותי, את עינויי הנפש ועינויי הגוף. הגמרא, ששקדתי עליה 12—14 שעות ביום, סייעה לי בכך. אולם יותר משנה לא יכולתי לעמוד בנסיון קשה זה. גופי הלך ונחלש ורזה. ומשבאתי הביתה לביקור, שוב לא נתנני לבי לשוב לחיי עינויים בבוברויסק.

ב. טיליושקין

ה„קיבוץ" של ר' שמריה־נוח שניאורסון

מכל המון הבחורים, בחורי הישיבות, שבהן הצ־טיינה בוברויסק מיתר מרכזי ליטה, לא נשאר פה אפילו זכר. בתי־כנסיות רבים, שבהם היה נשמע יומם ולילה קול תורה, התרוקנו מלומדי התורה. גם מספר ה„חדרים" שבהם מלמדים את התלמוד הופחת עד מאד.

הסיבה היא כללית, אותה הסיבה שגרמה להפחתת הבחורים לומדי התלמוד ביתר ער׳ ישראל, תנאי החיים החדשים בכלל, תנאי חיי היהודים בפרט, האידיאלים והשאיפות החדשות שבתוך היהדות השפיעו גם על שקדני התלמוד. זרמי החיים החדשים, שהתפרצו אל תוך כתלי בית־המדרש הישן, השפיעו גם על בני הסביבה הזאת של ה„מתמיד", הוציאום מארבע אֲמו־תיהם אל גלי החיים החדשים.

הרבה גרמה להמשבר גם תקופת השחרור *. הצעי־רים, באי בית־המדרש, לא עצרו גם הם כוח ולא עמדו בפני הנסיון ויצאו מעולמם לבקש עולמות אחרים, וכך באו גם בבוברויסק ימים אחרים וכבוד הקיבוצים של תורה נפל, ובכל עמל האורתודוכסיה המקומית לחזק את הקיבוצים לא עלה בידה כלום.

רק קיבוץ אחד מסודר נשאר לפליטה, הקיבוץ שנוסד בשנת 1901 על־ידי האדמו"ר ר' שמריה־נוח שניאורסון. בשנים הראשונות נתן תקוות רבות. בכל „זמן" ו„זמן" הלך מספר התלמידים הלוך וגדול ויחד עם זאת גדל גם מצבם התורני של התלמידים והמצב הרוחני של ה„ישיבה" בכלל. וה„קיבוץ" התפתח ופרח עד מאד. אך הנה הגיעו ימי השחרור והוד ה„קיבוץ" התחיל לרדת ואורו נדעך מעט מעט. מספר התלמידים מגיע רק לחמישים. התלמידים עוסקים בתלמוד ופוסקים, וכנהוג ב„קיבוץ" אין הם נמצאים תחת פקודתו והנה־גתו של ראש־ישיבה, אלא כל אחד לומד בפני עצמו, ובכל יום ויום הם מתאספים כולם בשעה קבועה ומתפלפלים ומתחדדים בתורה יחד. רוב הלומדים הם גדולים בשנים. האדמו"ר עצמו משגיח על מצב רוחם המוסרי של התלמידים, ולהקטנים יש משגיח מיוחד, שהוא גם גדול בתורה וכל דבר הקשה להקטנים הם מביאים אליו.

* הכוונה לשנות המהפכה הרוסית הראשונה 1905—1907.

בשיטת הלימוד שלו נבדל ה„קיבוץ" מישיבות קובנה, טילשי, סלוצקי מצד אחד, וליובאוויץ' — מאידך גיסא. כנודע, מתנגדים החסידים לשיטת הפלפול. הפלפול מביא תועלת רק אז, אם הוא מביא לידי הגיון, לידי הבנת הענין והארת המקומות הסתומים בתלמוד, אך החידוד לשם חידוד השכל גרידא אינו מביא אלא נזק. ב„ישיבת" ליובאוויץ' הרחיקו ללכת בזה. שם הלימוד הוא שטחי יותר מדי, בלי כל התעמ־קות בדברי חכמים, והבקיאות בדברי חכמי התלמוד מושלת; אבל כאן, ב„קיבוץ" הבוברויסקי, איחדו את ההגיון ואת הפלפול השואף להבנת הענינים. התלמידים המתקבצים יום יום יחדיו מתאמצים, על־ידי שאלות ותשובות, לברר לעצמם את עומק הרעיון של דברי החכמים ולרדת לעומקה של הלכה.

להתפתחות הרגש הדתי מתקבצים יודעי ה„חסי־דות" יום יום, אחרי גמר לימודיהם, וקוראים פרק ב„תניא" או ב„ליקוטי תורה". סדרי ה„קיבוץ" ורוחו הם לפי רוח החסידות, ואין בכל זאת כל מקום להתאונן על מנהלי ה„קיבוץ" כי ריאקציונרים הם ומפריעים בעד חופשתם של בני הישיבה. בזמן הלימוד (מהשעה העשירית בבוקר עד השעה השלישית, ומהחמישית — עד התשיעית) אמנם משגיחים שיעסקו התלמידים רק בתורה, אך במקרים מיוחדים מתירים להבחורים שכבר הגיעו לפרקם לעסוק גם בלימוד חול, מפני שבלעדי זה אי־אפשר גם לרבנים להתקיים בזמן הזה. הרבה הועיל להקלה זו הראש של ה„קיבוץ", ר' שמריה־נוח שניאורסון, שגם בועידת הרבנים היה אחד המצדדים בזכות הצינז של הרבנים.

ראויה לתשומת־לב גם ה„ישיבה" החדשה שנוסדה זה לא כבר על־ידי הרב רובין ללמד תורה לבני־עניים. אך דרוש להעיר על אופן הכלכלה הגרוע של התלמידים. אכילת ארוחת „ימים" בדורנו זה משפיעה לרעה על מצב רוחם של התלמידים, מדכאת את נפשם, וראוי הוא להמציא להם אפני־כלכלה אחרים.

(„הד הזמן" 1910, גל' 151)

ש. ג.

בישיבת „דער מויער"

בשנות י"ג—י"ד לחיי נכנסתי ללמוד בישיבת העיר, שנקראה אז בלשון העם „דער מויער" („בית־החומה"), כי נבנתה אבנים (רוב הבתים בעיר היו בתי־עץ). הילדים בני גילי למדו בשיעורים (בלשון הישיבה היו אומרים „איין טיש"). היו בישיבה שני מגידי שיעורים, ר' יעקב וזעלצער, ולכל אחד מהם היו שתי כיתות (צוויי טישן). בכיתה התחתונה למדו גמרא עם רש"י, ובעליונה — הוסיפו תוספות ומהרש"א־מהר"ם. סדר הלימוד היה כזה — היו אומרים את השיעור כמה שעות לכל כיתה, ושאר היום היו חוזרים על מה שלמדו. בכיתה הנמוכה עסקו בהתחלת הלימוד בגפ"ת בפני עצמם (מאַכן אַ לייענען) והיו חוזרים על הלימוד בפני מגיד השיעור. בכיתה העליונה כבר למדו התלמידים לעצמם ובשיעור היו שומעים סברות וחידושים מפי ראש הישיבה — היינו, לימוד בעומק יותר, עם מהר"ם שיף, „פני יהושע", „קצות החושן" וכדומה. בסך הכל היו בישיבה לערך כמאה תלמידים. נוסף לכך היו בה כששים בחורים, שלמדו בפני עצמם ש"ס ופוסקים, והמשגיח הכללי על הישיבה הרב הגאון הישיש, רבו של הפרבר „מינסקער פלאן", היה אומר פעמיים בשבוע פלפול לפניהם. תפקידו של המשגיח היה גם לשים עין על הילדים, לבחון אותם בלימודיהם. בין הבחורים היו גם יראי־שמים, שעסקו, נוסף ללימודיהם, בגפ"ת, בעיון בספרי מוסר, והיו נבדלים משאר חבריהם בדבקותם בעת התפילה, והיהדות היתה ניכרת בהם יותר מאשר באלה שעסקו רק בלימוד ובפלפול. היו בין הבחורים גם חפשיים בדעות, דבר שנתגלה בשנות המהפכה.

בחורי הישיבה באו רובם מהסביבה, מכפרים ומעיירות קטנות בפלך מינסק, אכלו „ימים", ישנו — מהם בישיבה, מהם בבתי־כנסיות ומהם אצל בעלי־בתים חשובים. הנני זוכר שבבתי־המדרש של הגביר אטינגר ושל האחים לוזינסקי וגם בבית־המדרש הנקרא על שם ר' הלל ז"ל — ישנו בחורים רבים.

הישיבה התקיימה, כנראה, מתרומות נדיבים, ביני־

הם ר׳ שמשון סלצובסקי נ״ע, שאצלו אכלו בכל יום שמונה־עשר בחורים.

הישיבה התקיימה עד שנת תר״פ לערך, על כל פנים כשחזרתי לבוברויסק בשנת תרפ״ב כבר לא היה לה זכר.

עוד זוכר אני את המשכיל והלמדן ר׳ שמואל אלכסנדרוב, שחיבר ספר „פך השמן״ על חנוכה ודעתם של היראים לא היתה נוחה ממנו. וכאשר התחילו לרדוף את התורה ולומדיה, היה שמואל אלכסנדרוב מכנס יהודים בבתי־כנסיות ומלמדם גמרא, והוא היה מגיד את הדף היומי בכל יום ומספר המשתתפים בש־עוריו היה גדול מאד, וגם דאג לכך שילדי ישראל ילמדו תורה במחתרת, וראיתי מכתבו שכתב לאבי נ״ע, ובו סיפר על לימוד התורה בבוברויסק וכתב: „זה חלקי מכל עמלי שאוכל ללמד תורה לישראל בעת הלחץ״.

רשימת בתי־המדרש בבוברויסק

(ערב מלחמת־העולם הראשונה)

1. גדול דאשכנזים (גרויסע מתנגדישע).
2. ספרדים (גרויסע חסידישע).
3. החדש.
4. ר׳ עקיבא (עקיבא׳ס שול).
5. דחברא קדישא.
6. נחום בינה׳ס.
7. שולחן ערוך.
8. חברה לויה הישן.
9. חברה לויה החדש.
10. ליבאוויטשער שול (חסידים).
11. קוידענאווער שול (חסידים).
12. לעכעוויצער שול (חסידים).
13. אדמו״ר שליט״א (חסידים).
14. ליבאוויטש, מינסקער פלאן.
15. פולין.
16. הקדש.
17. ר׳ מיכל׳ס שול.
18. ר׳ י. פפירנא (פאַפערנעס שול).
19. נייער פלאַן.
20. ת״ת אשכנזים.
21. אנשי־חיל (סאָלדאַטסקע שול).
22. סטאַראָסעליער שול (חסידים).
23. בונים ישן (די בויער׳ס שול).
24. בונים חדש.
25. ראַבינאָוויטשעס שול.
26. זלמן מרגולינ׳ס שול.
27. פיינשטיינ׳ס שול.
28. זלמן פרוז׳יניג׳ס שול.
29. ר׳ הלל זצ״ל (ע״ש ר׳ הלל מפאריץ׳).
30. בית־עלמין שול.
31. איטעלע׳ס שול.
32. פיעסאק.
33. בעלי־עגלות (די באַלעגאָלע׳ס שול).
34. סנדלרים (שוסטערשע שול).
35. חייטים (שניידערשע שול).
36. ציטאָווקע.
37. אברהם יודל׳ס שול (א. י. ראטנר).
38. דעם מגיד׳ס שול.
39. מינסקער פלאן.
40. קצבישע שול.
41. מנין ר׳ חיים ליפמן.
42. מנין חייטים.
43. מנין סבלנים (סבלים?).
44. מנין פריקאזטשיקעס (עוזרי־מסחר).
45. מנין נעזעבוטאָווסקי.
46. מנין הציונים.
47. מנין א. ד. חייט.
48. מנין באם וגולדברג.
49. מנין ליפשיץ ולוין.
50. מנין ליובצקי.

ר׳ יצחק ניסנבוים

תפילתו של ר׳ זלמן חאציס*

כל ימי ילדותי גדלתי בין המתנגדים ונמצאתי במגע תמידי עם קרובי וחברי החסידים. למדתי בחדרי מלמדים מתנגדים ובחדרי מלמדים חסידים ולא ראיתי כל הבדל בין אלה לאלה. אם מלמדי הראשון, המתנגד, התיחס אלינו, התלמידים, בשויון רוח גמור, ומלמדי השני, החסיד, התיחס אלינו בחיבה, הנה באו אחר כך מלמד מתנגד שהיה נוח אלינו, ומלמד חסיד שהראה לנו קפדנות יתירה. ומה סוף סוף ההבדל בין המתנגד ובין החסיד? ידעתי אמנם, כי נפרדים הם לבתי־מדרשיהם. הן באותה החצר, שעמד בה בית־מדרשנו, שהתפללו בו מתנגדים, עמד גם בית־מדרש שני, „בית־מדרש של החברה״, שהתפללו בו החסידים. אבל איזה הבדל ממשי יש בין תפילות של אלה ובין תפילות של אלה? מתוך הסידורים אמנם ידעתי, כי יש נוסח מיוחד למתנגדים ונוסח מיוחד לחסידים. אבל סוף סוף הרי נוסח התפילה אינו קובע עוד כל חותם על המתפללים, ומה הוא איפוא ההבדל? איך החסידים מתפללים — לא ידעתי, כי מעולם לא התפללתי בבית־מדרשם. והנה אחרי השריפה הגדולה נתגלגלנו לדור באחד החדרים, שחלון היה פתוח לו אל אולם גדול ורחב־ידים, שבו התפללו אז חסידי ליובאויץ׳, שבית־מדרשם נשרף שנה אחת מקודם, ובעד חלון זה הייתי אוהב להסתכל אל החסידים המתפללים. בימות החול לא הרגשתי כל שינוי בינינו וביניהם. היו מזמורים ופזמונים שיצאו גם מפיהם חטופים וטרופים, והיו כאלה שיצאו גם מפינו נתונים וברורים. גם המתפללים החסידים לא הצטיינו ברובם במאומה מן המתנגדים, אבל בשבתות מצאתי יחידים שהאריכו בתפילותיהם ונשארו בבית גם אחרי צאת המתפללים, וביחוד משכה אליה את לבי תפילתו המיוחדת של רבי זלמן חאציס.

רבי זלמן חאציס היה מפורסם בעיר. זה היה יהודי אמיד, שחצר גדולה לו בקרבת השוק, היה הגבאי הראשי בבית־החולים העברי, ועסק בצרכיו במסירות ובאמונה רבה. על שולחנו, בפרט בשבתות ובמועדים, אכלו תמיד עשרות אנשים וניהל את ביתו ברחבות ובנדיבות. הוא היה גבה־קומה ובעל הדרת־פנים מצוינה. בכל עת התפילה בשבת הייתי רואה אותו מסתובב באולם, טליתו מופשלת לו על כתפיו והוא שקוע במחשבות. ורק כאשר עזבו כל המתפללים את הבית והוא נשאר כמעט יחידי, הרים את טליתו מעל לראשו ועמד בתפילה. ומוזרה היתה לי תפילתו. הנה הוא עומד על מקומו בכותל המזרח, וכפיו פרושות למעלה, נשענות על שתי מזוזות החלון, ומסביב דומיה שלטת. אינני יודע אם מתפלל הוא שם או לא. מלבו מתפרצת קריאה מחרידה: „אוי וַי, רבונו של עולם!״ ושוב דומיה. ופתאום הוא מזנק ממקומו כארי פצוע ורץ לו באולם אנה ואנה ומתפלל במהירות במהירות, ושוב הוא עומד במקומו בכפים פרושות למעלה והס הושלך בכל הבית. ופתאום מתפרצות מפיו הקריאות: „בים בם! בים בם!״ בניגון מיוחד, ומנקש באַמה על אגודלו, ושוב הוא רץ מזוית לזוית. וכה ארכה תפילתו שעות אחדות. תפילה בדבקות כזו והתלהבות כזו עוד לא ראיתי מימי והיא עשתה עלי רושם עצום. תפילתו של רבי זלמן חאציס עוררה בלבי רגשות חיבה אל החסידות, שהקימה מקרבה מתפללים כאלה, שלא מצאתי אפילו מקצת דוגמתם בין המתנגדים.

* „עלי חלדי״, ורשה תרפ״ט, עמ׳ 21—22.

אליהו קפלן

בית חסידים

ממשפחת חסידי ליובאוויץ' אני. סבי נתן שיעורי תלמוד בישיבת הרב שניאורסון וגם לימד את בני הרב. הוא נהג לנסוע לימים נוראים לליובאוויץ' והיה חוזר הביתה לאחר תום החגים. הרב שניאורסון היה שואל אותו על בילוי זמנו בליובאוויץ' ואז היה סבי חוזר על מאמרי חסידות ששמע שם. לעתים קרובות היה מעביר דרישות־שלום הדדיות בין הרב שני־אורסון לבין הרבי מליובאוויץ'. לסבי היו שלושה בנים ובת, אך רק אבי הלך בדרכיו.

גרנו בבית ברבש שברחוב מוראביובסקאיה מול „סטארוסעלער שול"*. בו במקום היתה לנו חנות נקניקים ומעדנים. אבי — מנחם־מנדל קפלן (קראו לו „מנדל דער חסיד") היה קנאי באדיקותו ודבקותו בחסידות; כל יום עסק בלימודים והיה מאריך בתפי־לתו. בשל דבקות יתירה ברבי מליובאוויץ' עבר מבית־הכנסת של הרב שניאורסון לבית־הכנסת ע"ש ר' הלל ז"ל (ר' הלל מפאריץ'). בין מנחה למעריב היה מלמד „עין יעקב" ואחרי מעריב — משניות. אמא, גיטל מרגולין בת ר' דוד, היתה ממשפחת מתנגדים בעיר סלוצק. שאלתי פעם את אבי איך זה קרה שהוא התחתן עם בת מתנגדים. על כך ענה: „ס'איז אַ מצוה צוצונעמען ביי מתנגדים אַ טאָכטער".

ביתנו היה מפורסם בעיר כולה כבית מכניס אורחים. אף פעם לא סעדנו לבד — תמיד התארח ואכל אצלנו איזה רב, משולח או אברך שהיה צריך לשרת בצבא. גם כיום נפגש אני בכפר חב"ד באנשים שנהנו מהכנסת אורחים שלנו ואף בביקורי השנה בברית־המועצות נזדמן לי לפגוש אנשים שזכרו את בית־אבא, בו מצאו בית חם ויחס לבבי.

אבי התנגד בחריפות ל„בונד" ולכל התנועות הסוציאליסטיות, כיון שראה בהן סטיות מהדת. בלב שלם התפלל לשלום המלכות. עם פרוץ המלחמה נעשה לפטריוט רוסי מתוך אהדה לעם הרוסי ונאמנות למלכות בה הוא חי. נוסף לזה היה לו יחס ביקרתי כלפי העם הגרמני, אותו ראה כמקור האנטישמיות, ואת הגזירות נגד יהודים ברוסיה הצארית ייחס להש־פעתם של יועצים גרמנים בחצר הצאר. את המהפכות קיבל אבי בלב מר וטען שהן עלולות להביא לידי צרות לעולם כולו, וביחוד לעם היהודי.

אבי ידע רוסית, נהג לקרוא עתונים רוסיים. בתחילה הוקסם אבי מהופעתו של הרצל, אולם החליט לחכות לחוות־דעתו של הרבי. ערב ראש־השנה תרנ"ח (1897) נסע אל הרבי וחזר עם תודעה אנטי־ציונית מובהקת. מתוך אדיקותו וקנאותו נלחם בציונות בחירוף נפש, היה זורק מבית־הכנסת החוצה קערות של קק"ל ועל כך היה סופג עלבונות ממת־פללים ציונים, שהיו מחזירים את הקערות; בשל ישרו ודבקותו בדת היה בכל זאת מכובד גם בעיני יריביו.

הסתרתי זמן־מה מאבי את קירבתי לחוגי נוער ציוני ול„החלוץ הצעיר". אך פעם כשאבי התבטא קשות נגד הרצל, לא יכולתי להבליג, קמתי ומחיתי נגד הביטויים בהם השתמש. אבי נדהם ושאל מה לי שמגן אני על הרצל ואם אני חו"ח משתייך לציו־נים. אז הודיתי לו בהשתייכותי לציונים ול„החלוץ הצעיר". הוא ספק כפיו ונשתתק, אך שמחת השבת הופרה. לאחר הבדלה קרא לי ושאל למה בחרתי בתנועה הציונית, האם לא יותר נכון מצדי היה להצטרף לקומסומול! נדהמתי לשמוע מאבי דברים כאלה, אך הוא המשיך ונימק: „כשאתה מצטרף לשורות הקומסומול, כל אלה שרוצים להישאר ביהדותם ידעו שבנו של ר' מנדל קפלן יצא לשמד ר"ל, וכל אחד שירצה להישאר יהודי ממש, יתרחק ממנו או ירחיק את ילדיו ממנו; אבל אתם מדברים בשם ציון וירו־שלים, שהם הדברים היקרים ליהודי שרוצה להישאר יהודי, אבל מעשיכם מובילים גם כן נגד תורת משה וישראל ואתה תמלא תפקיד של ירבעם בן נבט — חוטא ומחטיא, וילדי בוברויסק יחשבו שאם בנו של ר' מנדל נעשה לציוני, אז גם להם מותר!" ועוד הוסיף: „איזו נקמה תהיה לציונים כשיוָדע להם שבני הצטרף לשורותיהם".

בין אבי לד"ר פיאַרטוֹג שררו יחסים לבביים.

* כעת נמצא שם מוזיאון המהפכה. במקום ביתו ובית־הכנסת של הרב שניאורסון בפינת רחובות אדאמוֹבסקאיה ומוראביובסקאיה נמצאת גינה ציבורית קטנה ובה הועמד הטנק הסוביטי הראשון שנכנס לעיר לאחר גירוש הנאצים בשנת 1944, עליו צוין תאריך שחרור העיר ע"י הצבא האדום.

הרופא היה מבקר בביתנו מתוך יחס ידידותי וכבוד לאבי. זוכר אני שיחה אחת ביניהם. אבי שאל לרופא, על שום מה הוא מגלח את זקנו. ענה לו ד״ר פיאר־טוג בזו הלשון: „אַז איך און סאַרקין דער אַפּטעקער * וועלן קומען אַף יענער וועלט, וועט מען מיר אָננעמען פאַר די מאָרדע און מען וועט פרעגן: ר׳ איד, וואו איז די באָרד? — און ביי סאַרקין דעם אַפּטעקער וועט מען אָננעמען פאַר די גרויסע באָרד און מען וועט שרייען: באָרד, ווו איז דער איד?״

אבי נהנה מאד מהלצה זו.

ב־1920 נפטר ברוסטוב הרבי מליובאוויץ׳. על אבי עברו זמנים קשים — הוא ישב „שבעה״ וקרע בגדיו. הוא לקה בבריאות והחליט לנסוע לקיסלוֹבוֹדסק לשם ריפוי. ידענו שבדרך לקיסלובודסק יעבור את רוֹסטוֹב, וחשבנו שעיקר כוונתו להשתטח על קברו של הרבי ולהתראות עם בנו של הרבי. אבי טען שלאחר פטירתו של ר׳ שלום דוב־בער צריך בנו ר׳ יוסף־יצחק (הריי״ץ) להיעשות הרבי. בדרך ירד בקוּרסק מחמת קדושת השבת, התארח אצל שוחט ולאחר תום השבת המשיך בדרכו. לאסונו נקלע בקירבת ווֹרוֹניז׳ לחבורת פורעים שהתעללו בנוסעים יהו־דים, זרקום מהרכבת ורצחום. גם אבי הושלך ליד תחנת מילרוֹבוֹ מהרכבת בעת הילוכה. פצוע קשה נאסף ע״י שומר מסילה שהביא אותו לווֹרוֹניז׳ ושם הכניסוֹ לרכבת אחרת. ברוֹסטוֹב אושפז בבית־חולים. מבית־החולים הספיק לשגר לנו גלויה, שהגיעה אלינו כבר לאחר מותו. בגלויה תיאר את כל המקרה: חבורת הפורעים היתה קבוצת סטודנטים שנטפלה לנוסעים יהודים באמרם שכל היהודים הם קומו־ניסטים. לטענת אבא שהוא אינו קומוניסט, הם ענו שאם כי הוא בעצמו אינו קומוניסט, אך בשל גַדלוֹ בנים־קומוניסטים עליו ליהרג. אבא לא רצה לשכב בבית־חולים בשל המזון הלא־כשר. ברוסטוב הספיק עוד להתראות עם ר׳ יוסף־יצחק ובמסיבת שמחת־תורה שנתקיימה במשפחתו של ר׳ יוסף־יצחק כינה אותו אבא בשם „רבי״, בהסכמתם של כל החסידים שנוכחו במסיבה. לבו של אבא נתמלא אושר. הוא נקבר ברוסטוב, לא הרחק מקברו של הרבי.

באחד מימי ינואר 1921 בא אלינו אחד הקומי־סרים, קומוניסט מסור, שהיה ידוע ביחס הנוקשה כלפי מתנגדי המהפכה, והזהיר את אמי מפני חיפוש שעומ־דים בקרוב לערוך אצלנו, ויעץ להעביר למקום אחר ולהסתיר דברים שיש באפשרותנו להצילם. אמי הז־דעזעה בראותה את הקומיסר המזוין. עשינו כפי שיעץ לנו הקומיסר; את רוב הדברים בעלי־הערך הספקנו להוציא מהבית. ערכו אצלנו חיפוש יסודי ולקחו מה שנראה כדאי בעיניהם. התנהגותו של הקומיסר הזה הדהימה אותנו דוקא משום היותו משרת נאמן לשלטון. החלטתי להיפגש אתו ולשאול אותו לפשר ההתנהגות המוזרה כלפינו. לאחר התחמקויות רבות מצדו עלה בידי להתראות אתו ולאַלץ אותו לגלות לי את סיבת יחסו הטוב. הוא השביעני לא לגלות לאף איש, פרט לאמי, את תוכן ההודעה שהוא עומד למסור לי.

ב־1919, בימי השלטון הפולני בעיר, הוא היה פעיל במחתרת קומוניסטית. באחד הימים נתגלתה המחתרת, רבים נאסרו וגם הוא ביניהם. הוא הכחיש את השתייכותו לקומוניסטים, כיון שזאת היתה הדרך היחידה להישאר בחיים. שאלו אותו, מי מנכבדי העיר יוכל להעיד לטובתו. הוא הציע לקרוא לאבי. הביאו את אבי לז׳נדרמריה ברחוב אולחובסקאיה. הקומנדנט ערך את החקירה בנוכחותו של הנאשם. ראשית כל נשאל אבא אם הוא מכיר את הנאשם. הוא ענה בחיוב. לאחר זה נשאל אבא אם הוא יכול לאשר את טענת האיש שהוא אינו קומוניסט. הוא אישר את טענתו של הנאשם. הקומנדנט רצה להשביעו, אך הוא ענה שיהו־דים דתיים אינם נשבעים. אבא הסכים לחתום. לאז־הרתו של הקומנדנט שאם יתברר שחתימתו של אבא חתימת־שקר ייתלו שניהם, הנאשם והעד כאחד. השיב אבא: „אם היהודי טוען שהוא אינו קומוניסט, אני מאמין לו״. הנאשם שוחרר. לאחר הכיבוש הסוביטי הוא בא לאבי ואמר: „ר׳ מנדל, איך וועל דאס גאנצע לעבן ניט פארגעסן״. אבי נדהם בראותו בתפקיד קומיסר וענה לו: „איך בעט אייך — לכל הפחות בלייבט א איד!״ כשנודע לו על מותו של אבא בכה, והיה מוזר מאד לראות את האיש הקשוח הזה בוכה בסיימו את סיפורו.

* בעל בית־מרקחת שמול דירתנו. היה מתהלך גלוי ראש והיה ידוע כבעל דעות חפשיות, אך גידל זקן גדול. קראו לו „דער אנארכיסט״.

שער רביעי

דמויות

פערטער שער

טיפן און געשטאַלטן

א. ק.

ד״ר יצחק־שמואל פייערטאג

(ביאָגראַפיע) *

ד״ר יצחק־שמואל פייערטאג איז געבוירן אין 1843סטן יאָר אין מיטוי, קורלענדער גובערניע. זיין פאָטער, אַן אָרעמער מלמד, האָט, נאַטירלעך, זיינע קינדער קיין ברייטע בילדונגג ניט געקאָנט געבן, און דער קליינער יצחק איז גלייך פון חדר אָנגעקומען אין אַ גאַלאַנטעריי־געשעפט, ווו ער האָט געדינט אַלס איינפאַכער פריקאַזטשיק. לאַנג איז ער

ד״ר יצחק־שמואל פייערטאָג

אָבער אין געשעפט ניט פאַרבליבן. די אַטמאָספער פון געשעפט איז פאַר אים צו שווער געווען און צו 17 יאָר האָט ער פאַרלאָזן זיין אַרבעט און זיך ענערגיש גענומען גרייטן צו אַ גימנאַזיום־עקזאַמען. צו 18 יאָר איז ער אָנגעקומען אין 4טן קלאַס און ניט קוקנדיק אויפן אָפּלאַכן פון די חברים, האָט ער פלייסיק געלערנט און נאָכן פאַרענדיקן דאָס גימנאַזיום, איז ער אָנגעקומען אין דערפּטער (יוריעווער) אוניווערסיטעט.

זעלבסטפאַרשטענדלעך, אַז ווי אין גימנאַזיום, אַזוי אויך אין אוניווערסיטעט, האָט יצחק געמוזט זאָרגן פאַר זיך און שפּעטער — אויך אונטערשטיצן זיין פאַמיליע. ניט קוקנדיק אויף דעם האָט ער דאָך זייער פלייסיק און פיל געלערנט און די דאָקטאָר־דיסערטאַציע, וואָס ער האָט פאָרגעלייענט ביים ענדיקן דעם אוניווערסיטעט, האָט געהאַט אַ גרויסע וויסנשאַפטלעכע באַדייטונג.

אין 1875 האָט יצחק גלענצנד פאַרענדיקט דעם אוניווערסיטעט און אין אַ יאָר אַרום איז ער באַשטימט געוואָרן אַלס מיליטער־דאָקטאָר אין באָברויסקער האָספּיטאַל.

באַגעגענענדיק זיך צום ערשטן מאָל פנים אל פנים מיט דער יידישער נויט, האָט דער יונגער ד״ר אָנגעהויבן פילן אַן אומבאַגרענעצטע ליבע צו זיינע אָרעמע ברידער און האָט באַשלאָסן זיך קיין מאָל ניט שיידן מיט זיי, מקריב זיין פאַר זיי זיין גאַנצן לעבן. אוןווירקלעך, ווען אין 1882טן יאָר האָט מען אים געוואָלט איבערפירן אין פינלאַנד, אויף אַ העכערע שטעלע, האָט ער זיך פון דעם אַנטזאגט און אין גאַנצן פאַרלאָזן זיין מיליטער־פּאָסטן.

פון דאַן אָן ווידמעט ער זיך מיט מסירת־נפש דער יידישער אָרעמקייט, דער יידישער סלאָבאָדע.

ווען אין 1877סטן יאָר האָט אויסגעבראָכן די מלחמה צווישן רוסלאַנד און טערקיי איז ד״ר פייערטאג געווען אין די ערשטע קאַמף־רייען און אַרויסגעוויזן פיל העלדנמוט און אומבאַגרענעצטע מענטשןליבע. פאַר זיין דינסט אין דער צייט פון דער מלחמה איז דער ד״ר פייערטאג באַלוינט געוואָרן מיט פיל מעדאַלן. וועגן זיין טעטיקייט אין דער דאָזיקער עפּאָכע זענען געבליבן אינטערעסאַנטע זכרונות פון פיל אָנגעזעענע מיליטער־לייט.

נאָכן צוריקקער פון דער מלחמה, האָט ד״ר פייערטאג זיך ווידער אָפּגעגעבן דער אַרבעט צווישן

* פון „באָברויסקער וואָכנבלאַט".

די אָרעמע שיכטן, און זיין נאָמען איז געוואָרן באַוווסט און באַרימט ביי די ברייטסטע שיכטן פון דער באַפעלקערונג אין באָברויסק און אומגעגנט.

אין 1892סטן יאָר איז פייערטאַג אַריינגעטראָטן אין יידישן שפיטאָל, ווו ער האָט געאַרבעט ביזן יאָר 1904.

פיל אויפמערקזאַמקייט האָט דער באַליבטער דאָקטאָר אַרויסגעוויזן צו דער היגער פייערלעשער־חברה. אין דער דאָזיקער חברה האָט ער געאַרבעט פון איר גרינדונג ביז זיין טויט — גאַנצע 26 יאָר.

ד״ר פייערטאַג האָט אַ סך מי און ענערגיע אָפגעגעבן אויך אַנדערע געזעלשאַפטן. ער איז געווען פאָרזיצער פון דער אָרטיקער מעדיצינישער געזעלשאַפט, קאַסירער פון דער יידישער האַנטווערקער־שול, שול־דאָקטאָר פון אַלע יידישע אומזיסטע לערן־אַנשטאַלטן א. ד. ג.

ניט דאָ, אין אַ צייטונג־אַרטיקל, איז, פאַרשטייט זיך, דאָס אָרט אָפּצושאַצן און אַלזייטיק באַלייכטן די פערזענלעכקייט און טעטיקייט פון פאַרשטאָרבענעם אין דער גאַנצער ברייט און גרויס — דאָס וואָלט געפאָדערט אַ באַזונדער ווערק און ספעציעלע פאָרשונגען.

צו די שלושים פון ד״ר פייערטאַגס טויט האָבן מיר, אין אַלגעמיינע שטריכן, נאָר די הויפט־מאָמענטן פון זיין גרויסן לעבן געוואָלט פאַרצייכענען, האָפנדיק, אַז אויספירלעכער וועלן מיר זיך צו דעם נאָך אומקערן אין מער פאַסנדיקע באַדינגונגען און אין אַן אַנדער אָרט.

ד״ר א. פאַפערנאָ

דער לעצטער טאָג

ד״ר פייערטאַג און „טויט״ זענען, אייגנטלעך, אַזעלכע צוויי זאַכן, וועלכע שליסן אויס איינע דאָס צווייטע. עד היום, שוין אַ חודש נאָך זיין טויט, גלייבט זיך מיר ניט, אַז ד״ר פייערטאַג איז געשטאָרבן.

אַלס קאָלעגע, האָב איך אים שטענדיק געקענט פאַר אַ לעבנספולן מענטשן; שטענדיק איז ער אָן אויפהער באַלאַגערט געווען, שטענדיק געלאָפן, שטענדיק געאיילט זיך: דאָ צו חולים, דאָ צוליב פרייוואַטע זאַכן פאַר לייט, נאָר אויף אַזוי פיל, ווי זיין ענערגיע און לעבנס־ליבע האָט זיך אַרויסגעוויזן פאַרן טויט, — איין איינציקן טאָג פאַרן טויט, — האָב איך זיך גאָרניט געקאָנט פאָרשטעלן.

אַ טאָג פאַר זיין טויט איז געקומען פון ריגע זיינער אַ פלימעניק, אַ געוויסער פסיכיאַטער, ד״ר שענפעלד *.

די שטימונג אין שטוב איז געווען זייער אַ געדריקטע, אַ געפאַלענע, אַלע זענען שטיל אין די ווינקלען געזעסן און מיר, עטלעכע דאָקטוירים, צוזאַמען מיטן ד״ר שענפעלד, זענען געזעסן נעבן קראַנקן־בעט פון פייערטאַג.

אין דעם צימער, ווו מיר זענען געזעסן, איז די שטימונג געווען נאָך שרעקלעכער: ביינאַכט, דער קראַנקער איז כמעט ניט ביים זינען, דער אָטעם איז שווער און אָפט, ער וואַרפט זיך, געפינט זיך קיין פלאַץ ניט, און מיר אַלע זיצן הילפסלאָזע און קוקן ווי דער העסלעכער, שרעקלעכער טויט גנבעט זיך שטילערהייט צו דעם קעגנזאַץ פון טויט — צום לעבנספולן פייערטאַג.

דאָס ליכט, וואָס האָט אויפן טיש געברענט, און די שאָטנס, וועלכע זענען געפאַלן אויפן ברוק און אויף די ווענט, האָבן געמאַכט די שטימונג מיסטיש — שוידערהאַפט; עפעס געהיימעס האָט זיך געפילט אין צימער...

מיט אַ מאָל האָט זיך אויף אַ ווײַלע אומגעקערט צו פייערטאַגן דאָס באַוווסטזיין — און ער האָט דערזען דעם ד״ר שענפעלד.

מיט שמחה האָט דער ד״ר פייערטאַג זיין גאַסט אויפגענומען, געדאַנקט פאַר זיין קומען, געפרעגט, וואָס ער מאַכט, ווי אים גייט און... באַלד האָט ער ווידער דעם באַוווסטזיין פאַרלאָרן.

אַלע זענען געזעסן שטיל, ניט רעדנדיק אַ וואָרט.
און וואָס אייגנטלעך האָט מען געקאָנט רעדן,

* שפעטער איז ד״ר שענפעלד באַקאַנט געוואָרן אַלס איינער פון די גרעסטע פסיכיאַטרען אין דער וועלט. רעד.

וואָס איז געווען צו זאָגן. אַלע האָפענונגען — זענען שוין געווען פאַרלאָרן...

ס׳איז קענטיק געווען, אַז פייערטאַג מאַטערט זיך עפּעס צו דערמאָנען, ער וויל עפּעס זאָגן, נאָר די געדאַנקען זיינע שפּרינגען איינס איבער דעם צווייטן און ער קען זיי ניט צוזאַמענבינדן.

ער האָט זיך אָבער באַקעמפּט און זיך געווענדעט צו ד״ר שענפעלד מיט אַ פראַגע:

„וואָס הערט זיך מיט דיין נסיעה אין אויסלאַנד?״

ד״ר שענפעלד איז אומגעפאָרן אין אויסלאַנד צו געוויסע פּראָפעסאָרן־פּסיכיאַטרען, כדי אויסצוהערן און דאַן פאַרעפנטלעכן זייער מיינונג וועגן דער פראַגע פון ריטועלע מאָרדן, אין וועלכע מען באַשולדיקט יידן אין רוסלאַנד. געשטויסן צו דער נסיעה האָט דעם ד״ר שענפעלד די מיינונג, וועלכע פּראָפעסאָר סיקאָרסקי האָט אַרויסגעזאָגט וועגן דער פראַגע. סיקאָרסקי האָט כמעט מסכים געווען, אַז יידן באַנוצן קריסטלעך בלוט צוליב ריטועלע צוועקן...

ד״ר פייערטאַג האָט געוווסט, אַז שענפעלד איז מיט אַזאַ מיסיע אַוועק אין אויסלאַנד און די פראַגע האָט אים זייער אינטערעסירט.

ד״ר י. ש. פיאֶרטוג על ערש מותו
ד״ר י. ש. פייערטאַג אויפן טויטן־בעט

ד״ר שענפעלד האָט זיך דערפרייט, ווען פייערטאַג האָט אים געפרעגט וועגן דעם: ער האָט געוואָלט מיט דעם געשפּרעך אָפּשוואַכן די געדריקטע שטימונג, וואָס האָט געהערשט אין שטוב, איבערהויפּט נעבן קראַנקנס בעט. און ער האָט אָנגעהויבן דערציילן פון זיין ערשטן טראָט אין דער ריכטונג, אַלע איינצלהייטן, אַלע פּרטים.

מען האָט באַדאַרפט זען, מיט וואָס פאַר אַ לעבעדיקע אויגן, מיט וואָס פאַר אַן אָנגעשטרענגטער ענערגיע פייערטאַג האָט אים אויסגעהערט, פאַרשאָטן מיט פראַגן; ווי צופרידן ער איז געווען, ווען ער האָט זיך דערוווסט, אַז גרויסע געלערנטע לאַכן אויס דעם פּראָפעסאָר סיקאָרסקי און זיי לייקענען דעם שענדלעכן בלוט־בלבול!

און דאָס אַלץ אין געציילטע שעהען פאַרן טויט, ווען דאָס באַוווסטזיין איז שוין אָפּגעשוואַכט, ווען אָטעמען איז שוין ניט געווען מיט וואָס!

קיין איינציקן מאָמענט פאַר זיך, פאַר פּערזענלעכע אינטערעסן, פאַרן אייגענעם הויז און פאַמיליע! — נאָר פאַר יענעם, נאָר פאַר דעם נאָענטן, פאַר דעם אונטערדריקטן, — אַפילו ליגנדיק אויפן טויטן־בעט!

אַזוינס קאָן פּאַסירן נאָר מיט אַן אומגעוויינלעך דערהויבענער נשמה, מיט אַן אויסנאַם־באַגייסטערטן מענטשן, מיט אַ גרויסן הומאַניסט!

באַלד נאָך דעם האָט פייערטאַג ווידער פאַרלאָרן דעם באַוווסטזיין און, דאָס מאָל, שוין אויף אייביק: באַגינען איז ד״ר פייערטאַג געשטאָרבן.

אַוועק פון אונדז אַן אויסערגעוויינלעכער מענטש, מיט אַ גרויס יידיש האַרץ, וואָס איז געווען פול מיט רחמים פאַר אַלע ליידנדיקע און אונטערדריקטע.

אין עטלעכע טעג אַרום נאָך פייערטאַגס טויט האָט מען מיך אַרויסגערופן צו אַ קראַנקן אין אַ דאָרף, גאַנץ ווייט פון באָברויסק. אַז איך בין אַהין געקומען, האָט מען שוין דאָרט געוווסט פון דעם טרויעריקן פינאַל און מען איז געקומען פרעגן ביי מיר איינצלהייטן פון פייערטאַגס לעצטע מינוטן.

פון אַ גרויסער גרופּע מענטשן, וועלכע זענען געקומען נאָך ידיעות, האָט זיך אויסגעטיילט איינער, וואָס האָט מיך געפרעגט:

— „אמת, דאָקטאָר, וואָס מען האָט אונדז דערציילט, אַז ווען פייערטאָג איז שוין קראַנק געווען זענען צו אים אָרעמע חולים געקומען, פייערטאָג איז צו זיי אַ קראַנקער אַרויס און האָט זיי געזאָגט: די וואָס זענען געקומען מיט געלט זאָלן זיך שטעלן אויף רעכטס און די, וועלכע זענען געקומען היילן זיך אָן געלט, זאָלן זיך שטעלן אויף לינקס. די קראַנקע פאַרוווּנדערט, האָבן געפאָלגט דעם דאָקטאָר. דאַן האָט דער ד״ר געזאָגט: — די וועלכע שטייען אויף רעכטס זאָלן גיין צו אַנדערע דאָקטוירים, ווייל זיי וועט יעדער דאָקטאָר צונעמען, און די וואָס האָבן ניט קיין געלט, זאָלן בלייבן; און אַזוי האָט ער אַלע „אומזיסטע״ פּאַציענטן,

קראַנקערהייט, צוגענומען. אויף מאָרגן איז ער שוין אַליין אין בעט געלעגן, אין אַ געפערלעכן צושטאַנד".

וואָס האָב איך געקאָנט ענטפערן דעם איינעם, וואָס האָט מיט אַזאַ ערנסט דערציילט פון ד"ר פייערטאַגס טאָטן?

— צי ס'איז געווען אַזאַ פאַל, ווייס איך ניט — האָב איך געענטפערט, — נאָר בכלל איז דאָס אַן אמת, ד"ר פייערטאַג פילט יענעמס קרענק, ווען אפילו ער אַליין איז קראַנק. אין דעם איז זיין גרויסקייט, זיין גדלות, וואָס וועט קיין מאָל ניט פאַרגעסן ווערן.

מ. עלקין

דערינערונגען

איך וויל דאָ דערציילן וועגן ד"ר פייערטאַג, ווי אַזוי ער האָט געראַטעוועט מיין מוטער.

מיר זענען דעמאָלט געזעסן אין אַ דאָרף, ניט ווייט פון באָברויסק.

מיין מוטער האָט דעמאָלט אַ טאָכטער געבוירן און איז קראַנק געוואָרן. אין פיבער און אין גרויסע היץ איז זי געלעגן מער ווי דריי וואָכן.

מיין מוטער איז געווען זייער אַ געזונטע און האָט דערפאַר זיך אַזוי לאַנג געקאָנט ראַנגלען מיט אַזאַ שרעקלעכער קרענק.

די דאָרף־מעדיצין האָט איר ווייניק געקאָנט העלפן און איר קראַנקייט האָט געשטייגט אַלץ מער און מער.

די לאַגע איז געווען אַ קריטישע.

דער אָרטיקער דאָרף־רופא האָט אָנגעווענדעט אַלע כוחות, אַלע מיטלען, ווי עס איז אַרויסצורייסן די מוטער פון די הענט פונעם טויט, נאָר ער איז געווען הילפלאָז, ער האָט גאָרנישט געקאָנט מאַכן.

און אויף דעם צוויי אָדער דריי און צוואַנציקסטן מעת־לעת, אַ זייגער איינס ביינאַכט, האָט מיין מוטער, ביי אַ טעמפּעראַטור פון 40 גראַד, אָנגעהויבן גוססן.

עס איז אַ ווינטער־נאַכט געווען. די קעלט איז געווען גרויס, אַ שרעקלעכער ווינט האָט געבושעוועט אויף דער גאַס און האָט אַלץ מיט שניי פאַרשאָטן. דאָס פייפן פון ווינט האָט זיך אויסגעמישט אין אַ טרויעריקן יאָמער מיט דעם געוויין פון מיינע ברידער און שוועסטער ביים בעט פון אונדזער גוססדיקער מוטער.

מיט אַ מאָל האָב איך דערהערט אַ קלונג פון אַ גלעקל. עמעץ איז צוגעפאָרן צום הויז.

איך האָב מיך אויפן גאַס אַרויסגעכאַפּט און... אַנטקעגן מיר, איינגעהילט אין אַ גרויסן פּעלץ, איז געשטאַנען דאָקטאָר פייעו־טאַג.

איז עס אַ חלום אָדער וואָר? ווי אַזוי קומט אַהער ד"ר פייערטאַג? גאָט פון הימל האָט אים אַראָפּגעשיקט צו אונדז, אונדזער מוטער צו ראַטעווען?! איך בין שטיין געבליבן איבערראַשט... ביז ער איז אין שטוב אַריין.

נישט רעדנדיק אַ וואָרט, האָט ער פון זיך אַראָפּגעוואָרפן דעם פּעלץ, דעם סיורטוק און איז צוגעגאַנגען צום בעט פון מיין מוטער.

די מוטער איז אין גאַנצן געווען איינגעהילט אין גלעזער און אין באַנקעס. ד"ר פייערטאָג האָט מיט אומגעדולד פון איר אַלץ אַראָפּגעוואָרפן און אויסגעשריען:

„גיט מיר אייז און זויערמילך, קאַלטע!"

מיר האָבן אים אַלץ געגעבן און ער האָט אָנגעהויבן אַרבעטן...

ביז זעקס אַ זייגער אין דער פרי איז ער פון בעט נישט אַוועק, ביז מיין גוססדיקע מוטער האָט אָנגעהויבן אָטעמען.

— נו, קינדערלעך, איצט האָט איר אייך אַ מוטער! היט זי ווי געהעריק! — האָט ער אַ זאָג געטאָן און, ווידער נישט רעדנדיק קיין וואָרט, האָט ער זיין פּעלץ אָנגעטאָן און אַוועק צו אַ חולה, אין אַ דאָרף, אַ וויאָרסט צוואַנציק פון אונדז.

מיר זענען אים נאָכגעלאָפן, געלט געוואָלט געבן, אַ דאַנק געוואָלט זאָגן, אָבער ער האָט זיך ניט געוואָלט אומקוקן אפילו און געהייסן דעם קוטשער פאָרן גיכער...

אין צוויי טעג אַרום, צוריקוועגס, ווען מיין

מוטער האָט זיך שוין געפילט בעסער, איז דער דאָקטאָר פייערטאַג ווידער צו אונדז געקומען, שוין מיט זיין ליבן שמייכעלע האָט ער מיין מוטער באַטראַכט, אונדז, אַלע קינדער, צוזאַמענגענומען און מיט אַ געלעכטער געזאָגט:

— נו, יונגאַטשעס, ווען און מיט וואָס וועט איר מיר באַצאָלן פאַר אייער מוטער? קיין געלט דאַרף איך ניט, קיין זויערמילך ווינטער עס איך ניט! טאָ מיט וואָס וועט איר מיר באַצאָלן? — ער האָט אונדז אַלע אָנגעקושט און, ווי אַ מעטעאָר פאַרשוווּנדן...

אַזוי האָט ד״ר פייערטאַג אָפּגעראַטעוועט אונ־דזער מוטער נאָך אויף צוויי און צוואַנציק יאָר.

פאַר דעם הערלעכן טאַט, פאַר זיין שטילער מוט און מענטשן־ליבע זאָג איך צום נפטר:

„אַ דאַנק דיר ליבער ד״ר פייערטאַג! לאַנג וועל איך דיך געדענקען!

אין די קינדער־יאָרן האָסטו מיר אַ ביישפּיל פון מענטשן־ליבע געגעבן און איך וועל עס געדענקען מיין גאַנץ לעבן!

אַ דאַנק דיר ליבער פייערטאַג!

גרינג זאָל דיר די שווערע קאַלטע ערד זיין!״

פון „באברויסקער וואכנבלאט״

די עפנטלעכע פאַרזאַמלונג

צו באַערן דעם אָנדענק פון פאַרשטאָרבענעם ד״ר פייערטאַג איז פרייטיק, דעם 18טן מאַי, פאַר־געקומען אין דעפאָ פון באָברויסקער פייערלעשער־חברה אַן עפנטלעכע פאַרזאַמלונג פון דער אָרטי־קער מעדיצינישער געזעלשאַפט. צום אָוונט איז גע־קומען אַ דעלעגאַציע פון מינסקער דאָקטוירים: ד״ר פאָליאַק, ד״ר יאָכנין, ד״ר אוליאַנאָוו, ד״ר צוקער־מאַן און די טאָכטער פון דעם פאַרשטאָרבענעם.

אין זאַל האָט זיך פאַרזאַמלט אַ גרויסער עולם. די טרויער־אַקאַדעמיע האָט געעפנט דער פאָרזיצער פון דער מעדיצינישער געזעלשאַפט ד״ר רייגראָדסקי.

ד״ר פאָליאַק האָט אין זיין וואָרט באַטאָנט, אַז די מינסקער דאָקטוירים זענען געקומען, ניט נאָר צו לייגן אַ קראַנץ אויפן קבר פון פאַרשטאָרבענעם, — „מען האָט אונדז געשיקט אָפּגעבן כבוד דעם אָנדענק פון אונדזער ערן־מיטגליד און פאַרשטאַרקן דעם צוזאַמענבונד, וואָס האָט זיך איינגעשטעלט צווישן מינסקער און באָברויסקער דאָקטוירים אַ דאַנק דעם פאַרשטאָרבענעם...״

ד״ר יאָכנין האָט כאַראַקטעריזירט דעם ד״ר פייערטאַג אין קורצע און בולטע ווערטער: „דער פאַרשטאָרבענער איז געווען ניט קיין וועלט־געלערנ־טער און ניט קיין כלל־טוער פון גרויסן מאַסשטאַב, דאָך האָט די מינסקער מעדיצינישע געזעלשאַפט אים אויסגעקליבן אַלס איר ערן־מיטגליד, אים, דעם פּראָ־ווינציעלן דאָקטאָר, ווייל זיין נאָמען, אַלס אויסגעצייי־כנטער דאָקטאָר און נאָך מער אַלס מענטש, האָט זיך געלאָזט הערן ווייט איבער די גרענעצן פון באָב־רויסק. די באָברויסקער איינוווינער האָבן געהאַט דאָס גליק צו לעבן מיט אים אין איין צייט און געניסן פון זיין דערהויבענעם גייסט, פון זיין מענטשן־ליבע...

ד״ר רייגראָדסקי האָט אין זיין שיינער רעדע באַצייכנט דעם פאַרשטאָרבענעם אַלס אַן איידעלע, אוממיטלבאַרע און גייסטרייכע נאַטור: „מיט 37 יאָר צוריק איז ד״ר פייערטאַג געקומען צו אונדז. אַ פאַר־וואָרפן אָרעם יידיש שטעטל איז דאַן באָברויסק גע־ווען. ד״ר פייערטאַג האָט דאָ געטראָגן זיין הילף דער אָרעמער יידישער גאַס, סלאָבאָדקע, און ביז דער לעצטער מינוט פון זיין לעבן האָט ער זיך מיט זיינע אָרעמע פּאַציענטן ניט געשיידט. ער איז געווען דער דאָקטאָר פון די אָרעמע־לייט. ער האָט פאַר־מאָגט אין זיך אַ ספּעציעלע פייערטאַגישע אייגנ־שאַפט — העלפן מענטשן און אַליין בלייבן אומבאַ־מערקט, דער נויטבאַדערפטיקער זאָל זיך ניט פילן דערנידעריקט. אַ נאָענטן פריינד און אַ באַשיצער האָבן פאַרלאָרן די אָרעמע פּשוטע מענטשן פון באָב־רויסק״.

רעדענדיק וועגן דער געזעלשאַפטלעכער טעטי־קייט פון פאַרשטאָרבענעם, האָט ד״ר רייגראַדסקי באַמערקט, אַז ד״ר פייערטאַג האָט זיך ניט אויסגע־צייכנט מיט איניציאַטיוו און אָרגאַניזאַטאָרישן טאַ־לאַנט, דאָך איז ער געווען אַ זייער וויכטיקער גע־זעלשאַפטלעכער טוער. ...איז אַ חברה שוין גע־גרינדעט געוואָרן, האָט ד״ר פייערטאַג דאָרט אָנטייל־

געגומען, איז ער די נשמה פון דער חברה געוואָרן. אַפילו אָט די „קליינע אויפטועכצן" זיינע האָבן גע־האָט אַ געזעלשאַפטלעכע באַדייטונג...

די טעטיקייט פון דעם פאַרשטאָרבענעם אַלס דאָקטאָר איז געווען אַזאַ אינטענסיווע און נוציקע, אַז זי האָט ניט געקאָנט בלייבן אומבאַמערקט. פאַר אונדז יונגע און אַלטע דאָקטוירים איז ער געווען דאָס פּילבאַרע געוויסן, און ניט איין מאָל, אין קריטישע אומשטענדן, פלעגן מיר זיך אַליין פרעגן: ווי וואָלט אין דעם פאַל געהאַנדלט דאָקטאָר פייערטאַג...

אייניקע כאַראַקטער־שטריכן פון פאַרשטאָרבענעם האָט געגעבן ד"ר פאַפּערנאַ:

...עס דערמאָנט מיר זיך זיין אויפנאַם־צימער, איר באַגעגנט זיך דאָ מיט אָרעמע לייט און מיט רייכע. צו די לעצטע פלעגט ער זיך ווענדן מיט אַזעלכע ווערטער: „וואַרט, פריער דאַרף איך אויפנעמען די גראַפן און די פירשטן". אָט אַזוי האָט דער יידישער דאָקטאָר אָנגערופן מיט זיין גוטהאַרציקן הומאָר אַרבעטער און פויערים. ער האָט דורכגעבראָכן די וואַנט, וועלכע האָט ניט געלאָזט די אָרעמע באַפעלקערונג געניסן פון מעדיצינישער הילף. ער איז אין אונדזער שטאָט און אומגעגנט געווען דער פאָטער פון דער פאָלקס־מעדיצין. אונטערפירנדיק אַ סך־הכל פון זיין טעטיקייט, וואָלט ד"ר פייערטאַג געקאָנט זאָגן: „איך האָב געטאָן וואָס איך האָב געקאָנט, טוט איר בעסער, אויב איר קאָנט".

ד"ר קאַצענעלסאָן האָט אין זיין רעדע דורכגעפירט אַ פאַראַלעל צווישן דאָקטוירים פון אַלטן און נייעם דור: „דאָקטוירים פון אַלטן דור האָבן זיך אויסגעצייכנט מיט זייער הומאַניזם און אידעאַליזם. אַז ווען אַ יונגער סטודענט פלעגט נאָר אָנקומען אויפן מעדיצינישן פאַקולטעט, פלעגט ער שוין טרוימען וועגן טראָגן הילף פאַרן פאָלק, ניט אַזוי זענען אָבער די דאָקטוירים פון דעם נייעם דור. די לעצטע זענען נאָר פראָפעסיאָנאַלן. זיי זוכן נאָר ווי צו פאַרפולקאָמען זיך אין דער אַרבעט און דערפילן, פשוט, זייערע פליכטן. דער ד"ר פייערטאַג איז געווען איינער פון די ערשטע און דעריבער איז קיין וווּנדער ניט, וואָס ער איז אונדז אַזוי טייער און ליב, ווייל אַ צווייטן פייערטאַג, ביי די היינטיקע באַדינגונגען, וועלן מיר שוין ניט האָבן...

דאָס וואָרט באַקומט דער מיליטער־דאָקטאָר אַראַנשטאַם. ער ציטירט אייניקע היסטאָרישע דאָקומענטן, וועלכע האָבן אַ שייכות צו דער טעטיקייט פון ד"ר פייערטאַג אין דער צייט פון רוסיש־טערקישן קריג. אויפן מלחמה־פּלאַץ האָט ער זיך אויסגעצייכנט, אַלס מענטש און דאָקטאָר, זיין העלדן־מוט און זיין באַגיין זיך מיט די פאַרוווּנדעטע סאָלדאַטן האָט אַרויסגערופן אין די אַרמיי־רייען דאַנקבאַרקייט און אָנערקענונג.

צו לעצט האָט ד"ר קאַראַלקאָוו, דער סעקרעטאַר פון דער היגער מעדיצינישער געזעלשאַפט, גערעדט וועגן די פאַרדינסטן פון דעם פאַרשטאָרבענעם, אַלס פאָרזיצער און מיטגליד פון דער געזעלשאַפט. ער האָט דערמאָנט וועגן די פיל וויסנשאַפטלעכע פאָרטראָגן פון ד"ר פייערטאַג, וועגן זיין פּינקטלעכקייט אין דער אַרבעט און איבערגעגעבנקייט דער געזעלשאַפט.

דער פאָרזיצנדער האָט געדאַנקט די מינסקער געסט און די טאָכטער פון פאַרשטאָרבענעם. אויף דעם איז דער אָנדענק־אָוונט געשלאָסן געוואָרן.

פּאַקטן

איין מאָל, אין אַ האַרבסטיקן אָוונט, איז ד"ר פייערטאַג געקומען צו סליאָזבערגן (אַ באָברויסקער גביר, אַ קמצן) און האָט אים איינגעלאַדן מיט אים מיטצופאָרן. אויף סליאָזבערגס פראַגע: „וווּהין?" האָט דער דאָקטאָר געענטפערט, אַז ער וועט שוין זען פאַרטיקערהייט. בלית ברירה, האָט זיך סליאָזבערג אַריינגעזעצט אין דאָקטאָרס קאַרעטע און זיי זענען אָפּגעפאָרן. אין אַ האַלבער שעה אַרום זענען זיי שטיין געבליבן נעבן אַ נידעריק, האַלב־איינגעפאַלן הייזל, ערגעץ אויף די „נייע פּלאַנען".

— אָט דאָ, ה' סליאָזבערג, וויל איך, איר זאָלט מיט מיר אַ ביסל ווײַלן... נישקשה, עס מעג אייך אָנשטיין און עס וועט אייך, חס ושלום, ניט שאַטן, — האָט ד"ר פייערטאַג אָנגעוויזן אויפן הייזל.

אין דרייען געבויגן, זענען זיי קוים אַריין אין שטיבל. די סטעליע און די ווענט זענען געווען נאַס, אויפן טיש האָט געצאַנקט אַ קליין לעמפּל און אין דער מיט, אויף אַ בעט, וואָס האָט געהאַט אַ טבע צו „זינגען", איז געלעגן אַן עלטערע פרוי מיט אַ בלאַס־געלב פּנים און איינגעפאַלענע באַקן. זי האָט שווער געאָטעמט. אין די וויגעלעך זענען געלעגן אָן אַ שיעור קינדערלעך. האַלב פאַרשלאָפענע, האַלב וואַכע און געקוקט דערשראָקן אויף דער מוטער.

סליאַזבערג איז געבליבן שטיין אין פאַרלעגנהייט, ניט וויסנדיק וואָס צו טאָן...

פייערטאַג האָט עס באַמערקט און אים באַ־רויקט: — ווי מיינט איר, ה' סליאַזבערג, נישט קשה זיך דאָ צו פאַרווילן? דאָס איז אַן אַלמנה מיט ניין קינדער, זי האַנדלט מיט „דלות" — דאָס איז איר געשעפט, דערפון לעבט זי... אַלזאָ, זייט זיך מטריח און גיט פופצן קערבלעך פאַר דעם הויזגעזינד!..

סליאַזבערג האָט געגעבן פופצן רובל און פייער־טאַג, מערקנדיק זיין אומגעדולדיקייט, האָט אים פאַר־געלייגט פאָרן אַהיים, צוגעבנדיק דערביי, אַז „אויף דעם מאָל איז גענוג, נאָר ער וועט אים נאָך האָבן פאַר אַ גאַסט..."

ד"ר פייערטאַג האָט געהיילט אַן אָרעמאַן. ווי געוויינלעך, האָט ער ביי אים קיין געלט ניט גענו־מען. די אָרעמקייט פון דעם חולה איז געווען זייער גרויס, דער גאַנצער אייגנס זיינער איז געווען אַ ציג.

אַ מאָל, זיצנדיק נעבן דעם חולה, האָט פייערטאַג אויסגעשריען מיט כעס:

— וואָס מיינט איר, איך וועל אייך כסדר היילן אומזיסט? איך בין אייך דען אַ מחויב?.. מאָרגן, אַז איך וועל קומען, זאָלט איר מיר געלט צוגרייטן, אויב ניט, וועל איך מער צו אייך ניט קומען.

אויף מאָרגן האָט פייערטאַג באַקומען פאַר זיין באַזוך פערציק קאָפּיקעס.

— ווו האָט איר גענומען געלט? — האָט דער דאָקטאָר געפרעגט.

— מיר האָבן פאַרקויפט די ציג, — האָט דער חולה געענטפערט.

— טאָ זייט זשע מוחל און באַצאָלט מיר פאַר די איבעריקע וויזיטן אויך, איר זענט מיר שולדיק מער ווי פערציק קאָפּיקעס.

מען האָט דעם דאָקטאָר אָפּגעגעבן דאָס איבעריקע געלט. אָן איין וואָרט האָט ער דאָס געלט צוגענומען און איז אַוועק.

אין צוויי טעג אַרום האָט מען דעם חולה גע־בראַכט אַ גוטע בהמה מיט אַ וואָגן היי און געמאָלדן: דאָס האָט אייך געשיקט דער ד"ר פייערטאַג.

✶

ד"ר פייערטאַג האָט באַזוכט אַ געפּאַלענעם בעל־הבית. אָרעם איז דער ייד ניט געווען, ער האָט נאָך געהאַט מיט וואָס צו צאָלן דעם דאָקטאָר, אָבער פייערטאַג האָט ניט געוואָלט נעמען ביי אים קיין געלט. איין מאָל האָט דער דאָקטאָר געמאָלדן, אַז אומזיסט וועט ער מער ניט פאָרן. פון דעמאָלט אָן האָט דער חולה אָנגעהויבן צו צאָלן פופציק קאָפּיקעס פאַר יעדן וויזיט. די קרענק איז געווען אַ דויערהאַפטע.

ווען דעם קראַנקן איז בעסער געוואָרן און ער איז אַראָפּ פון בעט, האָט אים פייערטאַג געהייסן ער זאָל זיך צוזען: טרינקען מילך, עסן אייער, עופות, טרינקען וויין אא"וו, דערביי האָט דער דאָקטאָר שטיל צוגעגעבן:

— קיין געלט האָט איר דאָך ניט, אַלזאָ באַקומט איר דאָס גאַנצע געלט, וואָס איר האָט מיר פאַר דער צייט אויסגעצאָלט; איך האָב געוווסט, אַז אַזוי וועט זיין און דערצו האָב איך דאָס געלט פאַר אייערט־וועגן געקליבן. פאַר מיין טרחה, וואָס איך האָב דאָס געלט געקליבן, זאָלט איר זען גוט פאַפראַווען זיך...

און פייערטאַג האָט דעם יידן אָפּגעגעבן דאָס גאַנצע געלט, וואָס ער האָט באַקומען פאַרן היילן אים.

אַ מאָל, ווען דער שרייבער פון די שורות איז געזעסן ביי ד"ר פייערטאַג אין קאַבינעט, איז אַריינ־געקומען אַ קליין אָרעם מיידעלע און געזאָגט:

— ר' פייערטאַג, די מאַמע האָט געבעטן די פיר רובל.

— זאָל די מאַמע אַליין קומען, — האָט דער דאָק־טאָר געענטפערט, — דו וועסט נאָך פאַרלירן, דו באַקומסט נאָר פינף קאָפּיקעס פאַר דיין גאַנג — און איר געגעבן די פינף קאָפּיקעס.

דאָס מיידעלע איז אַוועק און האָט זיך באַלד צוריקגעקערט:

— איך בין דאָ מיט אַ קליין שוועסטערל, גיב מיין שוועסטערל אויך פינף קאָפּיקעס.

דער דאָקטאָר האָט געגעבן.

דאָס מיידעלע האָט זיך אַ צווייטן מאָל צוריק־געקערט און געבעטן אַ פאָר שיך.

— אַז איך וועל זיין אַ שוסטער, — האָט פייערטאַג געענטפערט, — וועל איך דעמאָלט געבן שיך.

ווען דאָס מיידעלע איז אַוועק, האָט מיר ד"ר פייערטאַג דערציילט, אַז ער האָט מיט עטלעכע יאָר צוריק באַזוכט אַ קראַנקע אַלמנה. דאָס איז געווען פּסח. די אָרעמקייט אין הויז האָט אויף אים געמאַכט אַ שרעקלעכן איינדרוק — אויסער מצה און קאַר־טאָפל איז גאָרניט געווען אין שטוב. פון יענעם טאָג אָן צאָלט ער דער אַלמנה פיר רובל אַ חודש, און נאָך אָט די פיר רובל איז געקומען דאָס מיידעלע.

*

ד״ר פייערטאַג איז געקומען אַ מאָל פרייטיק פרי צו אַן אָרעמען חולה. דאָס גאַנצע הויזגעזינד איז געזעסן אין איין צימער. ביי אַ וואַנט אויף אַ צעבראָכענער סאָפקע איז געלעגן דער חולה. ביי דער צווייטער וואַנט, אויף אַ שטול, האָט זיך געזאַלצן אַ פיסנאָגע.

דער דאָקטאָר האָט באַטראַכט דעם חולה און איז אַוועק. ווען די באַלעבאָסטע האָט געוואָלט נעמען די פיסנאָגע צום אָפּוואַשן, האָט זי עס ניט געפונען, — עמעץ האָט עס געגנבעט...

אַ יאָמער, אַ יעלה, אַ פאַרשטערטער שבת...

אין אַ פּאָר שעה אַרום גייט אַריין פייערטאַגס קוטשער און זאָגט, אַז דער דאָקטאָר האָט גערופן די באַלעבאָסטע.

דאָס האַרץ האָט זיך ביי דער יידענע אָפּגעריסן... אַוודאי שלעכט מיט איר מאַן, גאָט ווייס, וואָס...

דער דאָקטאָר האָט זי באַגעגנט מיט אַ רוגז און געהייסן נעמען דעם קאָשעק, וואָס איז געשטאַנען אין ווינקל. די יידענע וויל נעמען דעם קאָשעק — עס הייבט זיך נישט, צו שווער פאַר איר.

— וואָלאָדיע, — האָט זיך אָנגערופן פייערטאַג צום קוטשער — טראָג אַוועק דעם קאָשעק!

דער קוטשער האָט גענומען דעם קאָשעק און איז אַרויס. די יידענע נאָך אים. אין דער היים האָט מען לאַנגזאַם אָנגעהויבן פונאַנדערפּאַקן דעם קאָשעק. פון אויבן איז געלעגן די פיסנאָגע, אונטן פלייש, חלה, טיי, צוקער און גאָר אונטן: קליידער און אַ קליין צעטעלע פון ד״ר פייערטאַג:

„מיט היילע פיסנאָגעס לעבט מען ניט, מען דאַרף פלייש אויך האָבן״...

*

ד״ר פייערטאַג איז אַ מאָל אַריינגעפאָרן צו אַ בעל־הבית, אַ יורד. ער האָט גלייך פאַרשטאַנען מיט וועמען ער האָט דאָ צו טאָן. און מיט זיין אייגנטלעכן הומאָר האָט ער זיך געווענדעט צו די שטוביקע:

— איר מיינט, אַז איך בין נאָר אַ דאָקטאָר? איך קאָן אַ סטאָליער אויך זיין. — און אָנווייזנדיק אויף דעם קראַנקן, האָט ער פאַרגעזעצט: „אָט דעם פריץ דאַרף מען דאָס בעט צו רעכט מאַכן! און עסקנדיק זיך אַרום דעם קראַנקנס בעט האָט דער דאָקטאָר, אומבאַמערקט פאַר די שטוביקע, אונטערגעלייגט אונטערן קישן 45 רובל און איז אָפּגעפאָרן.

אויף מאָרגן פרי, ווען די שטוביקע האָבן געפונען דאָס געלט, האָבן זיי גלייך פאַרשטאַנען, פון וואַנען דאָס קומט. זיי האָבן דאָס געלט צוריק אָפּגעטראָגן, נאָר ניט טרעפנדיק דעם דאָקטאָר, האָבן זיי עס אָפּגעגעבן זיין פרוי. אין עטלעכע שעה אַרום איז דער דאָקטאָר געקומען צו לויפן צום קראַנקן מיט אַ ליאַרעם:

— גוואַלד, גזלנים, וואָס מאַכט איר אַ בייז לעבן ביי מיר מיט מיין ווייב, זי וועט דאָך מיינען, אַז אומעטום פאַרליר איך צו 45 רובל. ס׳איז ניט מיין געלט, וואָס האָט איר צו מיר? — אַוועקגעלייגט דאָס געלט און אַנטלאָפן.

*

אַ מאָל האָט פייערטאַג דערזען, ווי אויפן מיטן גאַס איז געפאַלן אַ יידענע, ליגט, מאַטערט זיך און קאָן ניט אויפשטיין. דער דאָקטאָר איז אַרויס פון קאַרעטע, האָט זי אויפגעהויבן און אַריינקוקנדיק איר אין פנים האָט ער מיט אַ שמייכל געזאָגט: „גוט מאָרגן אייך, מומע!״

די יידענע האָט ניט פאַרשטאַנען, וואָס דער דאָקטאָר מיינט און אַ פאַרשעמטע געפינטלט מיט די אויגן.

— וואָס קוקט איר מיך אָן, — האָט איר פייערטאַג געפרעגט, — איר זענט דאָך אָקערשט אויפגעשטאַנען, זאָג איך אייך: „גוט מאָרגן״.

די יידענע האָט זיך צעלאַכט און באַדאַנקט פייערטאַגן פאַר זיין הילף. דער דאָקטאָר האָט זיך אויך צעלאַכט פון זיין אייגענעם איינפאַל און איז אַוועק זיין וועג...

*

אין באָברויסק איז געווען אַ גרויסער גביר. ווי רייך ער איז געווען, אויף אַזוי פיל איז ער געווען קאַרג. וועגן זיין קמצנות האָט מען דערציילט לעגענדעס. אַ מאָל איז דער קאַרגער גביר קראַנק געוואָרן אויף רעוומאַטיזם אין די הענט און איז אַוועקגעפאָרן זיך היילן אין אויסלאַנד. ווען ער האָט זיך צוריקגעקערט פון אויסלאַנד און ד״ר פייערטאַג האָט אים באַגעגנט אין גאַס האָט ער אים אָפּגעשטעלט און אָפּגעגעבן אַ „מזל־טוב״.

דער גביר האָט ניט פאַרשטאַנען, פאַר וואָס עס קומט אים אַ מזל־טוב.

— וואָס פאַרשטייט איר ניט — דערקלערט אים דער דאָקטאָר — מען האָט געזאָגט, אַז איר זענט, רחמנא ליצלן, געשטאָרבן, נאָר עס האָט זיך אַרויס־געוויזן, אַז איר זענט געבליבן לעבן, נאָר מיט „צו־געמאַכטע הענט"... קומט אייך אַ „מזל־טוב". איצט ווערט, לפּחות, ביי קיינעם קיין קשיה ניט זיין, וואָס איר ווילט אַן אָרעמאַן קיין גראָשן ניט געבן — אַז ביי אייך איז פאָרט אַ „צוגעמאַכטע האַנט"...

✶

פייערטאָג איז אַ מאָל געקומען אויף „סלאָבאָדע" צו אַ חולה. די קאַרעטע איז געבליבן אויפן גאַס און ער איז אַריין אין הויף זוכן דעם חולה'ס דירה.

דער הויף איז געווען געפּאַקט מיט קליינע הייז־לעך, און דער דאָקטאָר האָט בשום אופן ניט געקאָנט טרעפן צום חולה. ער איז שטיין געבליבן אין מיטן הויף און ניט געוווּסט ווו צו גיין. אין אַ ווײַלע אַרום האָט פייערטאָג אָנגעהויבן שרייען אויפן קול:

„באַנדאַר נאַדאָ!" „באַנדאַר נאַדאָ"!...

אויף די קולות זענען אַרויסגעלאָפן פון די הייז־לעך יידענעס מיט דייזשעס, פעסלעך אד"גל.

דערזעענדיק דעם דאָקטאָר אין דער „ראָל" פון אַ באַנדאַר האָבן זיך אַלע צעלאַכט. ד"ר פייערטאָג האָט מיטגעלאַכט און ערשט דאַן האָט ער זיך דער־פרעגט, ווו זיין חולה'ס דירה איז.

זיסלה מַרֶצקי

ביתו של בועז רבינוביץ

א

באורוה שלנו בבוברויסק עמדה מרכבה ישנה. מקום מושבם של הנוסעים בה היה קלוע באמנות רבה מקש צהוב, את כל שאר החלקים הכין האומן שבנה את המרכבה מעץ משובח שחור. למרכבה זו אירע המקרה דלקמן:

כאשר בא הצאר ניקולאי הראשון לבקר במבצר בוברויסק, נתקלקלה מרכבתו. פקידים וקציני צבא חיפשו מרכבה שתוכל לשמש לה תחליף עד שתתוקן. הם חיפשו ומצאוה אצל מר יצחק רבינוביץ, אשר מסר, כמובן, ברצון רב את מרכבתו לרשותו של הצאר. לאחר זמן־מה קיבל מר רבינוביץ את מר־כבתו בחזרה במצב טוב, ורק פגם אחד נמצא בה. במעקה העץ של המרכבה, שתפקידו היה להגן על רגלי הנוסע מאבק וגשם, נמצא חור בולט. התברר שהצאר נקב חור זה בדרבן מגפו, כשבעט במעקה מתוך כעס וחוסר־סבלנות, בעת שהשליח שנלווה אליו לא הצליח להציב בזריזות מספיקה את המעקה במקומו.

במצב זה הוחזרה המרכבה לאורוה ונשארה כמוצג באורוה, שוב לא השתמשו בה. כאשר נישאתי בשנת 1899 לאיש ועזבתי את בית הורי עמדה המר־כבה עדיין במקומה — מזכרת מעוררת־כבוד, בת מאה שנה לערך, לסבי יצחק רַבינוביץ. לא אדע מה היה גורלה בשנים הבאות.

על אביו של סבי אדע רק שהיו לו ארבעה יל־דים: סבי יצחק, בן שני, שלא נודעו לי לא שמו ולא תולדותיו, וכן שתי בנות שנישאו וילדו בנים ובנות ובימי זקנותן התגוררו בביתנו ונפטרו בּוֹ. הן התהלכו בבית במלבושיהן העשויים לפי המודה הנושנה ועל ראשיהן שביסים, שמהם יצאו סרטים ארוכים עד לרצפה.

סבא יצחק חכר את זכיון מכירת היי"ש לכל פלך מינסק. הוא בא במגע עם השלטונות האזרחיים והיתה לו השפעה ניכרת עליהם. שר־הפלך של מינסק היה מבקר אצלו ולן בביתו בכל עת שבא לבוברויסק.

כמנהג הימים ההם נשא סבי אשה בגיל צעיר מאד. אשתו, רחל, באה מרוֹגאצ'וֹב, היא היתה אשה רבת־כשרונות, בעלת־בית מלידה ומבטן ושוררת בבית הגדול. שנים רבות לא היו להם ילדים ובני המש־פחה כבר אבדה תקותם לראות יורש לבית. אולם ב־1847 נולד להם בן ושמו נקרא בישראל בועז. לאחר

מכן, בעת שהיה חולה מסוכן, הוסיפו לו את השם חיים. חיים־בועז נשאר בן יחיד להוריו.

יצחק חינך את בנו בעזרתם של מורי־בית, הוא למד לימודים עבריים, וכן קיבל את ההשכלה הכללית שהיתה מקובלת בימים ההם ושפות זרות: הוא שלט במידה שווה ברוסית, צרפתית וגרמנית. כן ערך נסיעות בצרפת ובגרמניה, בהן השלים את ידיעותיו בשפות אלה. את תורת המסחר להלכה ולמעשה למד מאביו. כאשר עמד ברשות עצמו פנה למסחר העצים, שתנאים מצוינים נמצאו לו באיזור בוברויסק העשיר ביערות.

סמוך ליום הולדתו הי"ח נשא חיים־בועז לאשה את חנה־מינדה, בתו של אדם ירא־שמים ותלמיד־חכם בשם יהודה לנדא, שהיה מצאצאיו של רבי יחזקאל לנדא, רבה הנודע של פראג בסוף המאה הי"ח. סבי מצד אמי ניהל בעזרת אשתו בית־מסחר בעיר ברודי (גליציה), אלא שמסחרו לא הפריע לו לעסוק בתורה.

החתונה התקיימה ב־1866. חיים־בועז נסע עם סחורתו לברודי, לקח את הכלה מבית הוריה ונסע עמה ועם כל המחותנים לתחנת גבול בין אוסטריה

הגביר בועז רבינוביץ, אמו, אשתו ושנים מילדיו
דער גביר בועז ראַבינאָוויטש, זיין מוטער, זיין פרוי און צוויי קינדער

לרוסיה ושם נערכה במשך שלושה ימים ולילות חגיגת הנישואין. אז נפרדה הכלה מהוריה ומאורחיה והזוג הצעיר נסע לבוברויסק, שגם בה התקיים נשף נישו־אין לקרובים ולאורחים מן העיר וסביבותיה. לכלה הצעירה החלו ימי החול, שלא היה בהם עבודה משום עול כבד, משום שאבא ואמא דאגו עדיין למשק הבית המשותף, וסידור זה נמשך עוד שנים רבות.

ב

חיים־בועז פיתח בעזרת אביו מסחר גדול בעצים, ערך נסיעות לחוץ־לארץ, והוליד שלושה בנים ושתי בנות. הוא הוסיף למסחר העצים גם לשכה בנקאית, התעשר ונמנה בין הבולטים והנכבדים בעירו. הוא גם קיבל תואר של „אזרח נכבד לדורותיו" ואות־כבוד מהממשלה ושימש כציר־כבוד של פרס, ועם מות אביו בשנת 1881 עמד בראש בית רבינוביץ. אמו רבקה האריכה לחיות לאחר פטירת בעלה והשתתפה בהנהלת משק הבית ובגורלם של צאצאיה.

ראש המשפחה בן השלושים היה אדם טוב־לב וירא־שמים. אם כי נמנה עם ה„מתנגדים", לא התערב בריב הכיתות שבין ה„חסידים" לבין ה„מתנגדים". הוא היה אדם פקוח־עינים, שהבין את צרכי הזמן ויד נדיבה היתה לו לגבי אנשים, וביחוד לגבי העניים, להם ניסה לסייע בנדיבות וברוחב־לב.

יום יום הלך עם בניו להתפלל שחרית, מנחה ומעריב בבית־הכנסת המיוחד שלו. בשבתות ובימי חג נלוו אליהם גם הנשים. הרב נתן רובין, רבה של המשפחה, לא עסק בענינים הדתיים בלבד, אלא היה גם יועצו של חיים־בועז בעניני משפחה וצדקה.

קשה למנות את כל מעשי צדקתו של חיים־בועז. אזכיר רק כמה מן הבולטים בהם:

בדרך כלל קיבלו עניים ידועים בעיר כל יום ששי צרכי אוכל, לרוב בשר, בביתנו. שלוש פעמים בשבוע חולק להם לחם ובחורף גם חבילות עצים להסקה. כן ניתנו להם חבילות מזון מיוחדות בערבי חגים. במשך השנה היו מחלקים בין העניים כ־40—50 חביות כרוב חמוץ, מלפפונים חמוצים וסלק כבוש, וחוץ מזה גם תפוחי־אדמה. בחג הפסח היו שולחים פעמיים ביום, תוך הסכם עם שלטונות הצבא, מנות אוכל כשר לפסח בעגלה מיוחדת ומחלקים אותן בין החיילים העצורים בגדוד־העונשין.

מובן שהיו מושיטים עזרה גם ליחידים שפנו

בבקשה לאבי. פעמים רבות היה טוב־לבו מנוצל לרעה.

חיים־בועז הקים בביתו תלמוד־תורה ל־12 נערים עניים, שקיבלו בו לא רק לימודיהם, אלא גם מזונו־תיהם.

כן היה דואג לאנשים זקנים ובאים בימים. הוא קיים על חשבונו את מושב הזקנים בעיר, שבו היו 12 מקומות לגברים ו־12 לנשים, ושילם את שכרם של המטפלים בהם ואת הוצאות הטיפול הרפואי.

גם במסיבות של שמחה משפחתית לא שכח את העניים. בחתונת בתו הבכירה טוני נערכה סעודה ל־600 עניים, ובני המשפחה השתתפו בהגשת האוכל. כן היה נהוג שבני המשפחה מבקרים באורח שיטתי את הזקנים המתגוררים במושב הזקנים ושואלים לשלומם ולמחסוריהם.

לענין זה שייך גם המעשה ב„מגיד העיוור". הוא היה פעם אדם צעיר, נאה ונבון. אגב דיון בדברי תורה עם תלמידי־חכמים, זקנים ורבנים, נהג בעק־שנות ובגאווה ועמד על דעתו אף לאחר שהטוענים נגדו הביאו ראיות מכתבי־הקודש ומספרי חז"ל. בסופו של דבר הותקף האיש הצעיר עד כדי כך שקם מדוכא והכריז, שלא טוב עשה שהרים קולו נגד זקנים ומלומדים ממנו והטיח דברים נגד רבנים מכובדים, הוא מכיר בחטאתו ובאי־צדקתו. כעונש על גאנתו מקבל הוא עליו להפסיק כל דיבור ולא ליהנות ממראהו של העולם הזה, ומעתה יהיה כאילם וכעיוור. הוא קשר תחבושת כהה לעיניו, לא הוציא מלה מפיו ויצא את החדר. מאז היה הולך בעינים חבושות, ולא הוציא מלה מפיו חוץ מ„גוט שבת". כך התגורר שנים רבות עם אשתו בחצרנו. כשהיה רוצה במשהו היה כותב כמה מלים על פתק. כאשר נישאתי לאיש בא המגיד להיפרד ממני. הוא היה כבר זקן, חבש עדיין אותה תחבושת כהה ולא הוציא מלה מפיו.

ג

מנהג ישן היה במשפחתנו לנסוע לשבועות אל מחוץ לעיר ולשבת שם עד לאחר סוכות. מקום מוש־בנו היה באחוזתנו באבין, 11 וירסטאות מזרחית מבוברויסק, על אם הדרך ממוסקבה לוארשה. היינו יוצאים לשם מקטן ועד גדול, ועמנו הסוסים, הפרות, וכמובן אנשי השירות הנחוצים: החדרניות, הטבחות, הכובסות, המורים, האומנות, הרכב, השוער, ואחרון אחרון — בֶּרֶה, מנהל המשק הזקן והנאמן, ששירת את משפחתנו באמונה במשך 45 שנים. את מסירותו זו העביר לאחר מכן לילדי, הזוכרים אותו עד היום הזה.

בבאבין נמצאה לא רק אחוזת המשפחה, אלא גם 12 קייטנות, שהיו משכירים אותן למשפחות מבוב־רויסק. בבאבין היה גן־פירות גדול, שפירותיו היו משובחים ביותר, ולא רק האורחים והקייטנים נהנו

בועז רבינוביץ ורעיתו בעגלת־חורף לפני ביתם
בועז ראַבינאָוויטש און זיין פרוי אויף אַ שליטן, פאַר זייער הויז

מהם, אלא הם גם נשלחו למוסקבה ולשווקים אחרים. כן גודלו בשפע ירקות לצרכי הבית. החיים בבאבין היו נעימים וטיולים רבים נערכו ביערות הסמוכים, בהם היו גרגרי־יער ופטריות לרוב. אנשים ונשים שהיו להם עסקים בבוברויסק, היו יוצאים בבוקר במרכבה לעיר וחוזרים אחר הצהרים או לפנות ערב אל באבין. אורחים רבים היו באים לביקורים, ובהם גם מחוץ־לארץ, ממכירי המשפחה או ממחותניה.

לאחר שהיתה המשפחה חוזרת עם ראשית הסתיו לבוברויסק היו החיים חוזרים למסלולם. אבא היה שקוע בעסקיו, אמא ניהלה עם עוזרותיה הרבות את משק הבית והילדים היו נתונים לפיקוחם של המחנ־

חיה־מינדה רבינוביץ

כים, המורים והאומנות ועסקו בלימודים. החיים היו מלאים פעילות ורב־גוניים. המשפחה כללה לא רק את בני ביתו של חיים־בועז, אלא גם קרובים שהתגוררו בקביעות או זמנית בבית, אורחים, וחבר העובדים, שכלל מנקים, משרתות, מורי־בית, אומנות, טבחות ועוזרים אחרים. בשבת ובחגים היה משטר מיוחד שורר בבית, ולחג הפסח היה שמור מטבח מיוחד, שהיה סגור בכל שאר ימי השנה. במטבח זה נמצא כל הדרוש לצרכי הבישול, כלים, מפות שולחן, מפיות, נרות, בקצרה — כל הנחוץ לעשות את הפסח כהלכתו, וסידור זה חסך עבודה רבה לבעלת־הבית, לטבחות ולמשרתות.

לחינוכם של הילדים הובאו מורים ומחנכים מגרמניה. זוכרת אני כי מורינו באו מבית־המדרש לרבנים בהנהלתו של ד״ר הילדסהיימר בברלין. הראשון בהם היה ד״ר ויינגרטן, לאחר מכן רבה של אמס (פרוסיה). אחריו בא ד״ר לוונשטיין, שהיה אחר כך רבה של האג (הולנד). ראוי לציין כי אישים אלו היו מורים מצוינים ובעלי מידות נעלות והשפעתם על הילדים היתה רבה ומתמידה. המורה השלישי נשלח אלינו על־ידי קרובינו במגנצא. היה זה ד״ר בונדי, לאחר זמן פרופסור בפרנקפורט ע״נ מיין. האומנות שלנו היו גב׳ מאנסבך מקארלסרוה, ואחריה גב׳ לוי מברלין וגב׳ הירש מהמבורג. את חינוכנו הדתי קיבלנו במשך שנים רבות ממר מרגולין מבוברויסק. למדנו לא רק את תפילות ימי החול והשבת, אלא גם תנ״ך ותולדות ישראל. מורנו לשפה הרוסית וספרותה היה מורה הגימנסיה בבוברויסק מר זינגולד, שהיה בא לשיעורים במדיו הממשלתיים.

קיבלנו לא רק את ספרי הלימוד הדרושים ללימודינו, לרשותנו עמדה ספריה בעלת ערך, שמפעם לפעם נוספו אליה ספרים חדשים, שבעזרתם יכולנו לקבל ידיעות מספיקות בכל מקצועות הלימודים. וכן היתה ברשותנו כל הספרות הראויה ללימוד ולעיון, שהיה לה ערך לגבי אנשים משכילים בימים ההם.

לחינוך ולשעשועים דאג גם התיאטרון בבוברויסק. היה זה בנין בנוי מעץ, שהיה דומה יותר לרפת מאשר לבית־תיאטרון. אבל היו בו תאים מיוחדים, שמשפחות אמידות היו שוכרות אותם. השחקנים, קבוצות־משחק יהודיות, או „כוכבים" בודדים היו באים ממוסקבה או מערים אחרות לביקורי־אורחים קצרים. היינו נהנים מההצגות, מבלי שים לב לביקרתם של ה„מומחים" לדבר.

היו לנו מכרים ומשפחות ידידים בעיר, שהיו באים לבקרנו בשבתות, בחגים או בנסיבות מיוחדות. גם לנו הצעירים היו חברים וחברות בעיר, שהיינו נפגשים עמהם. אולם בדרך כלל התנהלו חיינו בבית או בבאבין. כאשר גדלנו יצאנו עם הורינו לנסיעות לקרובים לחוץ־לארץ, וכן לבתי־המרחצאות באירופה המערבית, לפי עצת הרופאים.

במשך הזמן הוקמו על המגרש, שהיה שייך לנו זה מכבר, בנינים חדשים. הם נבנו מעץ, בהתאם

לפקודת השלטונות, אולם היו להם גגות של פח. מאחר שבוברויסק היתה עיר־מבצר דאגו השלטונות לכך שיהיה אפשר לפוצץ או להעלות באש את כל הבנינים אם יהיה צורך בכך מבחינה צבאית. אולם גם בלי צורך צבאי היו שריפות שכיחות בעיר, ביחוד בעת שעברה מסילת־הברזל בעיר וניצוצות אש מהקטרים היו ניתזים ונופלים על בתי־העץ. הבתים שלנו ניצלו מגורל זה, ראשית משום שהיו להם גגות פח, ושנית — משום שהיו מופרשים במקצת מבתי העיר ומקו מסי־לת־הברזל. אפילו בעת השריפה הגדולה ב־1902 לא נפגע ביתנו.

היה זה רובע בנינים שלם, שהיה מוקף ארבעה רחובות. הנני זוכרת ששנים מהם נקראו „רחוב רבי־נוביץ" ו„רחוב הדואר". בארבע פינות הרובע עמדו בית־דירתנו, בית־הדואר, בית־הבנק ובית־משכנם של הפקידים שעבדו אצלנו. בפנים הרובע עמדו, ראשית כל, בית־הכנסת שלנו עם דירותיהם של הרב הפרטי והשמש, ולאחר מכן בתי־משק, כמו אורוות ורפתות, מכבסה ומחסנים. היה זה עולם קטן בפני עצמו.

ד

ימי ילדותנו ושנות גידולנו עברו כשמזלה של המשפחה היה במלוא זהרו. אולם לאחר שאבי נפטר — ב־1903 — באו ימים קשים על רוסיה כולה וגם עלינו. לאחר מות אבי הוטל על אמא לנהל את כל המשק בבוברויסק ובבאבין עם השדות והיערות. אחי לזר עזב את בית־הבד שהיה לו בהומל וחזר לבוב־רויסק לעזור לאמי בהנהלת המשק. לזר נשא אשה והיו לו שני ילדים. בנו יוליוס למד לאחר זמן באוני־ברסיטת מוסקבה והיה פרופסור למתימטיקה, בתו רבקה נישאה לרופא בוברויסקאי ועברה עמו ללנינ־גראד. לזר נשאר בבוברויסק גם כאשר באו הבול־

משפחת ד"ר מ. להמאן, רבה של מגנצא (נפטר ב־1890)
מימין לשמאל: **טוני להמאן** (לבית רבינוביץ), **אוסקאר להמאן, ח. ב. רבינוביץ מבוברויסק, רעיתו מינדה, ד"ר מ. להמאן** (יושב), **בנו י. י. להמאן ורעיתו, חתנו מוריס פרינס ובתו**

ד"ר מ. לייהמאַן, דער רב פון מאַיינץ און זיין משפחה
פון לינקס: **טוני, בועז ראַבינאָוויטשעס טאָכטער, איר מאַן אָסקאַר לייהמאַן, בועז ראַבינאָוויטש און זיין פרוי, ד"ר לייהמאַן** (זיצט), **ד"ר לייהמאַנס זון און זיין פרוי, זיין איידעם און פרוי** (לייהמאַנס טאָכטער)

שביקים והחרימו את הבית ואת הרכוש, והשאירו לו שני חדרים למגוריו. הוא נשאר שם גם לאחר שנפטרה אשתו. הוא היה לבטח בן משפחתנו האחרון בבוב־רויסק.

אחי הבכור אלכסנדר (נולד ב־1864) התגורר בימי זקנותו במוסקבה אצל בתו, שנישאה לרופא, גם בת שניה שלו נישאה לרופא. בנו האחד היה ארכיטקט בדניֶפּרוֹפֶּטרוֹבסק, השני — מהנדס במפעל בלנינגראד, השלישי — פקיד ממשלתי במינסק.

אחי הצעיר יעקב, שעבד כפקיד במשרד סוביטי, נשא לאשה את צציליה, נכדת אחיו של המנהיג הציוני יחיאל צ׳לינוב. היו להם בת ובן.

ב־1934 ביקרתי כתיירת ברוסיה על־מנת להת־ראות עם אחי ובני־ביתם. נפגשתי במוסקבה עם אלכסנדר ויעקב, ובחזרי ברכבת לאירופה המערבית נפגשתי במינסק עם אחי לזר. מאז לא היו לי כל ידיעות מהם.

אחותי ואני יצאנו את רוסיה. אחותי טוני (טויבה) נפטרה בגרמניה ב־1926. בעלה היה אוסקר להמאן, בנו של רבה של מגנצה — ד״ר מאיר להמאן, עורך ה„איזראליט״ ומחבר סיפורים היסטוריים נודעים. הוא עמד לאחר פטירת אביו בראש ה„איזראליט״. היו להם ששה בנים ובנות. בנם הבכור יוליאן היה עתונאי בגרמניה, בתם השניה נישאה לסוחר יהודי־רוסי סר־טין, ובתם השלישית סוֹפיה נישאה לסוחר־עצים יהודי מסמולנסק, שלמה זלקינד צ׳רניאק. ב־1917 עברה אמי, סבתא של סופיה, להתגורר בבית נכדתה, ושם נפטרה כעבור חמש שנים. לאחר מכן הצליחו סופיה ובני משפחתה לצאת את רוסיה אל קרוביה במגנצא ומשם עלתה ארצה. הבת השלישית מרתה ובעלה שלום הילדסהיימר נפטרו בארץ־ישראל, בן שני — מאכס, מצא מותו עם משפחתו בימי השואה בהולנד. הבן השלישי, פריץ להמאן, הוא רופא בארצות־הברית.

אני עצמי נישאתי ב־1899 לדב מנדל מרצקי, איש ליטה, שאביו היה סוחר בעצים בממל. עם פרוץ מלחמת־העולם הראשונה התגוררנו בוילנה. בעלי היה קרובו של הביבליוגרף והציוני יעקב בן־יעקב, שהוציא לאור את ספר הביבליוגרפיה הידוע של אביו „אוצר הספרים״. בעלי עסק במסחר העצים. היו לנו ארבעה בנים ובנות. לדאבוני מתה בתי רבקה בצעירותה ובני מרקוס נרצח בליטה בימי הכיבוש הנאצי. בני בועז ובתי סוניה עלו ארצה, ועם הכיבוש הנאצי של פולין הצלחנו לעלות ארצה (בפברואר 1940) על־סמך רשיון־עליה שהיה לנו. התגוררנו אצל בתנו, שבעלה רפאל לב ישב אותה שעה בבית־הסוהר, בהיותו אחד ממ״ג אסירי ה„הגנה״.

בעלי נפטר ב־1957, ואני, שבאתי לעולם לאחר שבעה ירחי לידה, בלי צפרנים, והושמתי בצמר־גפן על מנת שאתחזק ולא אמות בימים הראשונים להולדתי — הנני העדה האחרונה היכולה לספר לנכדי על מקור משפחתם בבוברויסק הרחוקה.

הרב מאיר ברלין

הגביר בועז רבינוביץ*

בעיר בוברויסק היו בעת ההיא אצילים יהודים במלוא משמעותו של המושג. היו משפחות שלמות — כגון בית אטינגר, קצנלסון, אפשטיין וכדומה — שקנו להן שם ב„גדולתן״, זו ביחוסה, זו בתורתה, זו בחסידות וזו בפיקחות, ועל הכל בעשירות. המש־פחות המיוחסות גם הבינו לברוא „נימוסים״ חיצוניים מסביב להן. היו לובשים בגדים נאים, נוסעים במר־כבות שלהן, רתומות לשני סוסים, פעמים שהיה יושב בהן גם שמש, מלבד העגלון, היו מדברים בנימוס ועושים רושם על כל פנים כאנשים מבני עליה. בראש כל הזהירים ב„הלכות אריסטוקרטיה״ עמד שם בבוב־רויסק בועז רבינוביץ. האיש הזה יכול לשמש נושא למרץ יהודי ולגלגולו של יהודי מלמטה למעלה ומל־מעלה למטה. בועז רבינוביץ לא היה בר אבהן, אף לא הצטיין ברוחניות יתירה, אבל עלה בידו לרכוש הון רב, או — מי יודע? לנטוע בלב הבריות אמונה בו ובעשרו יותר ממה שהיה לו, והוא הבין להשתמש

* הרב מ. ברלין, „מוולוזין עד ירושלים״, ת״א 1939, עמ׳ רס״א—רס״ב. התיאור שייך לשנות התשעים של המאה שעברה.

במצבו הכלכלי היפה לשם חיים מרווחים ונאים. בביתו היו נוהגים בעשירות מופלגת. אז היו מכנים את זה בשם „דרך מלכות". כשהיה יוצא למסעו במר־כבתו, היו רואים חובה לעצמם, בין שרוצים בין שלא רוצים, לעמוד ולהביט אחריו. גם הוסיף לו הדרת כבוד מראהו החשוב: קומה נאה, פנים עדינים ומל־בושי הדר, ונוסף לזה היה ענוד כמה מדליות, שהיו נוצצות מרחוק.

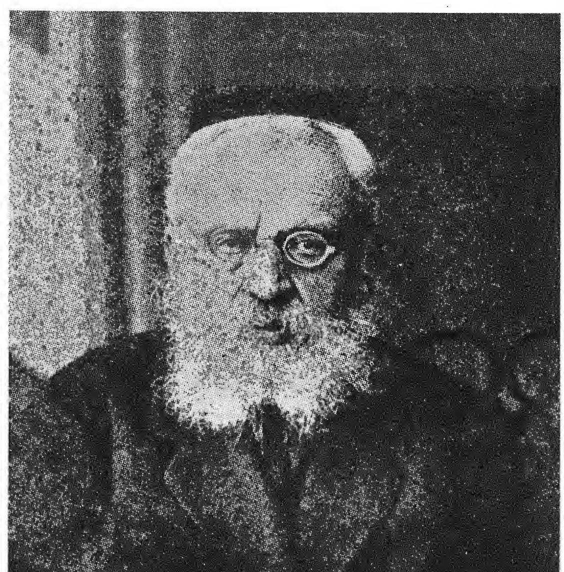
בועז רבינוביץ ידע להגדיל את תפארתו גם על־ידי יחסיו אל הממשלה, ולא רק של רוסיה, אלא גם של מדינות אחרות. הוא היה קונסול פרסי; על ביתו, יותר נכון: על ארמונו, התנוסס שלט פרסי. וביומא דפגרא היה תלוי עליו הדגל הרוסי וגם הפרסי. לשם מה היה צורך לפרס בקונסול דוקא בעיר־שדה בוברויסק? תיובתא, אבל בועז רבינוביץ, לשם כבודו, ודאי שהיה צריך לכך והשיג את הדבר. אולם ראוי להגיד, כי גם בענינים יהודיים ידע בועז רבינוביץ להצטיין. לא רק שהוא ואשתו היו חרדים בעניני דת, אלא שאת הדתיות נשא בגאון, ולפי תנאי הזמן ההוא היה בזה מעין „קידוש השם". היה „מנין" מיוחד של יהודים, שבועז רבינוביץ כילכל אותם, כדי שתהא לו בבית־הכנסת שלו, שהיה חלק מביתו, האפשרות להת־פלל בכל עת בציבור. גם היה מכלכל רב על חשבונו, ובבוברויסק ידעו לא רק על „רב של חסידים" ו„רב של מתנגדים", אלא גם על „הרב של רבינוביץ". הגברת רבינוביץ, בזמן שיצאה לדרך, לקחה עמה שנים־עשר פמוטים, כדי להדליק בהם נרות של שבת, כדרך שהיא רגילה בביתה. ועל הכל היה בועז רבינוביץ תורם צדקה לכל ענין יהודי. כך קנה לו בועז רבינוביץ שם של אציל יהודי אמיתי. בניו, שקיבלו חינוך של הדור החדש, הלכו זמן־מה בדרכי אביהם וכל אחד מהם היה סמל של אצילות יהודית.

שמואל אלכסנדרוב

א

אחד האישים המקוריים ביותר שהתגוררו בבוב־רויסק והטביעו חותמם על חיה הרוחניים היה הסופר ואיש ההגות הדתית שמואל אלכסנדרוב.

שמואל בן הלל אלכסנדרוב נולד בח' בטבת

שמואל אלכסנדרוב

תרכ"ו (1865) בעיר בוריסוב, השוכנת על נהר הברזינה — צפונית מבוברויסק, למשפחה שהתיחסה על המהר"ל מפראג[1]. הוא היה חלוש בגופו ובעל־מום (ידו האחת היתה פגומה). אולם מנעוריו הצטיין בכשרון תפיסתו, בחריפותו ובכוח זכרונו. למד תורה בעירו ואחר־כך בישיבת וולוזין, אף הוסמך לרבנות. בן כ"ב שנה עבר למינסק ושקד, נוסף ללימוד התו־רה, גם על הלימודים הכלליים, ובעיקר על לימודי הטבע, הפילוסופיה וההיסטוריה. כן הרבה לקרוא בספרות הרוסית והגרמנית.

בבוריסוב התחבר ש. אלכסנדרוב עם יוסף אייזנ־שטדט, בן גילו וחתנו של גביר העיר משה אייזנ־שטדט, משכיל וחובב־ציון נלהב. „הם היו מבלים יחד את ערבי־החורף הארוכים בלימוד וקריאה בחכמת ישראל ובמדעים הכלליים ומשתפים פעולה איש עם חברו בחיבור מאמרי מחקר"[2]. בשנת תרמ"ו (1886) הוציא אייזנשטדט על חשבונו את ספרו הראשון של

---

1. ר' מ. א. בעלינסאהן, „תולדות משפחת אלכסנדראוו", אודיסה 18, דף ה'. שם נזכר „הר' הלל אלכסנדראוו עילוי משקלאוו", — הוא אביו של שמואל אלכסנדרוב.

2. ש. אייזנשטדט, „החלוץ במערכה", תל־אביב 1965, עמ' 60.

אלכסנדרוב „מסכת נגעים", שבו נמתחה ביקורת על ה„אסיף" של נ. סוקולוב. בראש החוברת צוין ש„ב־הסכם המחבר הקדשנו את תבואת המחברת הזאת לטובת אחינו עובדי אדמת הקודש בפתח־תקוה" [3].

במהרה קנה לו אלכסנדרוב שם טוב בעירו. המגיד ח. ז. מכבי, שביקר בבוריסוב בקיץ תרמ"ח (1888), סיפר עליו ש„הוא אדם גדול מאד. בתורה ובבקיאותו בספרות העברית יכול הוא להימנות עם האנשים הגדולים והמצוינים בדור הזה" [4].

בשנת תרמ"ט (1889) נשא אלכסנדרוב לאשה את גיטל בת מרדכי (מאַמע) קצנלסון (אחיו של המשכיל הידוע יעקב קצנלסון) ומאז היה לתושב קבוע בבוברויסק ונפשו נקשרה בעיר זו.

תוך לימודיו יצר לו אלכסנדרוב השקפת־עולם מיוחדת, שמיסטיקה דתית השתלבה בה עם רעיונות רציונליסטיים, ואותה ידע להביע בעל־פה — בדרשות ובשיחות עם יחידים, ובכתב — במאמרים ובמכ־תבים, כשהוא מתבל דבריו במובאות רבות מכתבי הקודש, מן התלמוד והמדרשים ומן הספרות העב־רית והכללית. את מוריו הרוחניים ראה ברמב"ם, באברבנאל, במהר"ל מפראג, ברנ"ק ובאחד־העם, בפילוסוף הגרמני שֶלינג ובהוגה־הדעות הדתי ולאדימיר סולוביוב. את זה האחרון מכנה הוא בכתביו „הפילוסוף הישר באדם".

אלכסנדרוב התקרב לתנועת חיבת־ציון מראשיתה. הוא ראה בסינתיזה בין הדת לבין הלאומיות ברכה לשתיהן. לפי השקפתו מהווה הלאומיות דרגה גבוהה יותר בהתפתחותו הדתית של העם היהודי. בשנות הגלות התאבנה דת ישראל ו„רוב בני האומה העב־רית אינם, כי אם בקעה מלאה עצמות יבשות. — — הדת נתיבשה כל־כך בלב האומה, עד כי כמעט אין בה רוח חיים, רובם אינם יודעים תעודת עצמם ותעודת עמם על הארץ [5], ו„הלאומיות תפקידה לפחת רוח חיים בעצמות היבשות הללו" [6]. עד עתה חי העם ב„תקופת הדת" ועבד את אלוהיו מיראה. עתה הגיעה „תקופת הלאומיות", שבה יעבדו את ד' „באהבה ובשמחה" [7]. „הלאומיות העברית — כתב אלכסנדרוב במאמרו היסודי „אש דת ורוח לאומי" — יסודתה באש דת. — — כאשר אי־אפשר לרוח הלאומי להתקיים בלא דת, כן אין בכוח הדת עצמה בזמן הזה להחיות את העצמות היבשות ואי־אפשר לנו להעלות ארוכה למצב ישראל הרוחני והחמרי בלי התאחדות הדת והלאומיות" [8].

אולם בעמדו בשלמות על בסיס הדת המסורתית, טען אלכסנדרוב לזכות הלימוד והמחקר החפשים. בתגובה על אמרתו של אבי האורתודוכסיה המתבדלת ר' משה סופר, שאמר „חדש אסור מן התורה בכל מחיר", הביא אלכסנדרוב את דברי המשנה „משקרב העומר הותר החדש מיד" (מנחות י', ה'), ודרש אותם במובן זה שלאחר שמילא אדם חובתו לבוראו „אז יוכל ללכת בדרך החקירה החפשית בטח, כי אשוריו לא ימעדו, אחרי כי יראתו קודמת לחכמתו, ולכן חכמתו מתקיימת" [9].

בהתאם לכך קבע אלכסנדרוב את אורח חייו: שמירה מדוקדקת על מצוות הדת ומנהגיה, וחופש גמור בקריאה, לימוד וחקירה, תוך השתדלות למצוא אסמכתא לכל רעיונותיו החדשים בתלמוד ובספרות הרבנית הרחבה מני ים.

ב

בשנת תרנ"ב (1891) הסתבך אלכסנדרוב במח־לוקת קשה ועקרונית עם החוגים השמרנים ביהדות החרדית ברוסיה. הוא פירסם אז קונטרס „אגדת פך השמן", שבו יצא להגנתו של ח. ז. סלונימסקי, שעורר רוגזם של הרבנים במאמרו „מאי חנוכה" („הצפירה" 1891, גל' 278), בו הביע דעתו כי נס פך השמן הקשור בחג החנוכה אינו אלא אגדה. אלכסנדרוב הוכיח במחברתו זו, כי רבים מגדולי יש־ראל, בהם הגאון בעל „עוללות אפרים", הצדיק ר' אברהם דב מאוורוטש ואף הרב מלאדי, מיסד שיטת חב"ד, פירשו את נס פך השמן כרמז לכוחה וקיומה של התורה. „בחנוכה — כתב אלכסנדרוב — העיקר הוא נצחון החשמונאים. — — פך השמן רומז לשמנה של תורה ובאגדת פך השמן לא נמצא כי אם רמז על פי הסוד להתגברות רוח התורה אחרי נצחון המכבים. — אגדת פך השמן היא אחת האגדות היפות אשר חוט של תמימות משוך עליהן" [10].

3. „מסכת נגעים", ורשה תרמ"ו, עמ' 14.
4. מכתבו של ח. ז. מכבי למ. אוסישקין מכ"ו באב תרמ"ח; א. דרויאנוב, „כתבים לתולדות חיבת ציון", כרך ב', עמ' 570.
5. „אש דת ורוח לאומי", „המגיד" 1891, גל' 19.
6. שם, גל' 20.
7. שם.
8. שם, גל' 33.
9. „הגיונות קצרים לפסח ולמצוות העומר", „המגיד" 1891, גל' 17.
10. „אגדת פך השמן", ורשה 1892, עמ' 4—5.

מחברתו זו של אלכסנדרוב עוררה את חמתם של הקנאים. תמונתו כשהוא לבוש בגד נכרי ועליה הכתובת „תמונת המין הנודע, הפוקר המפורסם שבדורנו, משנה לראש הכופרים חז״ס", נפוצה באלפי טפסים בקהילות רבות. כן יצא נגדו, לפי הוראת האדמו״ר מליובאוויץ׳ הרב י. ל. גינזבורג בחוברת „אמונת חכמים". אלכסנדרוב הגיב בפרסום קונטרס „דברי שמואל", שבו הביא דברי רבנים וחוקרים נודעים שהביעו במכתביהם את הסכמתם להשקפותיו, ביניהם ר׳ פינחס רוזובסקי, רבה של סוונציאן, שלמה בובר ואחרים. בתגובה על כך נשלח „קול קורא אל הרי ישראל" להחרים את כל הרבנים שנתנו יד לאלכסנדרוב, אם לא יחזרו בהם מתמיכתם בו. ואמנם נאלצו הרבנים להתכחש למכתביהם זה אחר זה. אלכסנדרוב עצמו, שעמד לקבל עליו משרת רב באחת הקהילות, נאלץ לוַתר על מחשבתו זו, והרדיפות עליו גברו עד שבאחד ממכתביו התאונן: „לקחת את נפשי זממו בחזקת יד"[11]. הוא נאלץ לצאת לזמן־מה את בוברויסק והתגורר בעיירה טימקוביצ׳י, בה ישב והגה בספרים עד יעבור זעם.

אלכסנדרוב חזר בו ולא חזר בו. במאמרו „אגדת אש מן השמים", שבא במאסף „תלפיות" (ברדיצ׳ב ב־1895), הוסיף והוכיח, בהסתמכו על הרמב"ם, כי מצוות הקרבת הקרבנות ניתנה לשעתה ושוב לא תתחדש. ואם תמצא לומר, אם כן מה טיבן של כל אותן התפילות להחזרת עבודת הקרבנות, הנשמעות בכל שבת ומועד בבתי־כנסיותיהם של בני ישראל, על זאת משיב אלכסנדרוב, כי כל מה שהוא כותב אינו אלא „בתור בירור וביאור האגדות האלה על דרך הביקורת, אולם בנוגע לגוף הקבלות והמסורות העתיקות המסתעפות מאגדות אלה הנני אומר במפורש: אם קבלה היא — נקבל". יותר מזה — אלכסנדרוב הודה, כי „לא בצדק ולא ביושר עשה הרב החכם חז״ס שליט"א לפרסם דבר זה (הכחשת נס פך השמן) במכתב עתי יומי, אשר רוב קוראיו הם אנשים פשוטים, שנשרשה בלבם אמונה פשוטה ומאמינים בנסים כפשוטם", ובמקום אחר הכריז: „הנני מתחרט חרטה גמורה על הביטויים הקשים הנוגעים בגוף קבלת פך השמן הנמצאים בספרי ,אגדת פך השמן׳, ודעתי ככל שלומי אמוני ישראל בזה"[12]. בספרו „רסיסי טל" (וילנה 1900) הסתייג אלכסנדרוב במפורש מן „הצעירים הלאומיים הנאורים, אשר עם כל עוז אהבתם לעמם בכל זאת הכפירה הכללית אחזה גם בערפם, מביטים על תורתנו הקדושה הכתובה והמסורה כמו על מצבה עתיקה הראויה לכבוד, אך מפני זקנותה, אבל חכמה אין כאן"[13]. ובמכתב לאחד הרבנים כותב הוא: „מטרתנו בכל מאמרינו השונים היא רק לבנות ולנטוע, ולא לסתור ולעקור חלילה"[14].

ג

דעותיו המיוחדות של אלכסנדרוב העמידוהו במצב מיוחד במינו. החרדים השמרנים הסתייגו ממנו וראו בו מעין מקצץ בנטיעות. המשכילים ובני הדור החדש ראו בו את השמרן שאינו יכול להיחלץ מעולמו של בית־המדרש. אלה ואלה התיחסו בכבוד לידיעותיו הרבות, אבל רחקו ממנו. הוא קיים קשר עם אישים בודדים מבין הרבנים המתקדמים ועם כמה מחכמי ישראל, אף הוציא שני קבצים בשם „מכתבי מחקר וביקורת בשאלות הזמן ובחכמת ישראל העתיקה והחדשה" (הראשון בוילנה, 1907, והשני בקראקא, 1910). בקבצים אלה באו כמה ממכתביו לרב א. י. קוק, אחד־העם (שאליו כתב אלכסנדרוב: „הנני מרגיש איזה קורבה רוחנית אצלך, וכמעט שהנני תמים דעים עמדך בכל ההשקפות הנוגעות לאוריתא וישראל, אם כי בנוגע לקב"ה השקפותינו שונות מן הקצה אל הקצה"[15]), מ. י. ברדיצ׳בסקי, הרב י. ל. פישמן (מימון), שלמה בובר, שמואל קראוס, ש. א. הורודצקי, ר׳ א. ש. תמרת („אחד הרבנים המרגישים") ומ. ל. לילינבלום.

במכתביו אלה הוסיף אלכסנדרוב להרחיב ולפתח את השקפותיו על היהדות. בהסתמכו על מאמר התלמוד „מצוות בטלות לעתיד לבוא" (מסכת נידה, דף ס"א) בנה אלכסנדרוב עליו בנין גדול, בטענו כי המצוות המעשיות של הדת אינן אלא זמניות ו„כמו שהקרבנות לא נבראו רק לשעתם ובתור אמצעי להרחקת עבודה זרה, אשר קשה היה לבטלה בדרך ישר בימים הקדמונים — — כן גם מרבית המצוות מצרפים אותנו לא בדרך הישר, ורק שכך מוכרח היה בימים הקדמונים עד ימות התחיה, שאז נהיה בריאים ברוח ואז יתבטלו כל האמצעים שנקדשו רק לשעתן ולא לעתיד לבוא"[16].

11. מכתבו של ש. אלכסנדרוב לי. לעוויק מט׳ חשון תרנ"ה, „תלפיות", ברדיצ׳ב 1895, מדור „פליטת סופרים", עמ׳ 1.
12. „טל תחיה", וילנה 1896, עמ׳ 64.
13. „רסיסי טל", עמ׳ 14.
14. „אגדת אש מן השמים", מכתב לי. לעווין.
15. „מכתבי מחקר וביקורת", ספר א׳, עמ׳ 36.
16. מכתב לרב א. י. קוק, „מכתבי מחקר וביקורת", ספר ב׳, עמ׳ 10—11.

בדעותיו אלה החזיק ש. אלכסנדרוב עד סוף ימיו, ובמכתבו שנשלח אל הרב א. ש. בלומנטל בניו־יורק בסוף שנות השלושים חזר וכתב: „בתקופת העתיד, שבה יתפתחו מין האדם בכלל ועם ישראל בפרט, לא נצטרך עוד למצוות מעשיות, שבעיקרן הן רק קישוטים ותכשיטים ומאנין ולבושין להרעיון הרוחני, בשעה שעוד לא נעשה לקנין פנימי ועצמי של האדם ונושאו. ואולם לעתיד לבוא, בשעה שהרעיון האלוהי יהיה חקוק וטבוע על לוח לבו עמוק עמוק בפנים כי אז התכשיטים האלה אך למותר לנו"[17].

עם זאת הוסיף אלכסנדרוב להסתייג מכל תיקונים במנהגי הדת. „אף שהנני מהמתגעגעים אל החכמה העליונה, הרחוקה מהיהדות המעשית — כתב אל הרב א. י. קוק בשנת תרס"ח (1908) — אבל במה דברים אמורים בשעה שהיהדות המעשית מתבטלת לאט לאט על ידי חכמה אלוקית יותר עליונה, כעין ביטול הרגש על ידי שכל עליון ממנו, אבל לא בשעת חירום כזו, שהיהדות מתבטלת על ידי כפירה בכל ומאטריאליזמוס היסטורי, העוקר גם את השורש"...[18]

ובמכתבו הנ"ל לרב בלומנטל, כשלושים שנה לאחר מכן, כותב הוא: „רחוק אני מכל רפורמא בדת, כי אם הנני נאמן רק להתיקונים הנעשים מעצמם בהמשך הזמן. — — בבית־המדרש הישן ובין האדוקים בדת מושבי, גם אין דעתי, כי כבר הגיעה העת שבה כל המצוות בטלות ח"ו, חיים אנו כעת בתקופת ,חבלי משיח' ולא בתקופת משיח"...[19]

ברבות הימים טבע אלכסנדרוב את המונח „היהדות העליונה"[20], שבו כינה את מערכת הרעיונות הדתיים והמוסריים של היהדות, שהם לדעתו תמציתה, בשעה שהמצוות המעשיות אינן אלא לבוש הכרחי, אבל חולף.

ד

אין צורך לומר שאף הרבנים הנועזים ביותר, שקיימו קשרי מכתבים עם אלכסנדרוב, הסתייגו מדעותיו אלה, וידידו הרב א. י. קוק כתב לו כי אם גם נכון הדבר שנאמר בתלמוד „מצוות בטלות לעתיד לבוא", הרי „עד אותו היום הרחוק, שיהיו המצוות והקרבנות בטלים עוד הזמן רחוק"[21], ומדבריו של אלכסנדרוב נראה לפעמים „כאילו הוא דוחק את הקץ של אותו עתיד לבוא הרחוק, שמצוות בטלות בו, ולהעמידו דוקא בתקופה שלנו המלאה שברון והתמוטטות שהיא צריכה בנין מעשי ואימוץ מעשי דוקא"[22]. אף הזהירו כי פזיזות יתירה בענין זה עלולה להביא פרי מר כאותו של בני סיעת שבתי־צבי, שהם „נפולים ושקועים בעומק הרשעה"[23].

בבוברויסק היה אלכסנדרוב קרוב לבני הנוער הדתי והיה מרביץ תורה ברבים, ליחידים ולקבוצות שבאו לשמוע לקח מפיו. באחד מספריו כותב הוא על „הענינים הרבים והדרשות השונות שהנני דורש בבית מדי שבת בשבת"[24], ובשנת תרס"א (1901) מוצאים אנו ב„המליץ" כי ש. אלכסנדרוב קרא „פרקים בדברי הימים" בבית־המדרש הסטארוסילי בפני „האגודה להרבות דעת דברי ימי עמנו"[25]. בין תלמידיו־מעריציו היה הרב בנימין מנשה לוין, בעל „אוצר הגאונים", שזכרונותיו על רבו באים להלן. הוא מספר בהם בין השאר על דרשותיו החריפות של אלכסנדרוב בבית־המדרש הגדול, שבהן היה מתקיף את עשירי העיר על קמצנותם ומעורר את חמתם בכך. מפעם לפעם היה אלכסנדרוב מקיים מעין ישיבה, היה אוסף כמה עשרות בחורים, מרביתם מבין אלה שבאו לבוברויסק מן הערים והעיירות הסמוכות ללמוד בה תורה, היה דואג לסדר להם דירה ומזונות ונותן להם שיעורים בתלמוד לפי שיטתו.

אלכסנדרוב דבק בציונות מראשיתה והיה מראשוני סיעת „המזרחי" בהסתדרות הציונית. מפעם לפעם השתתף כציר בועידות ציוניות ובועידות „המזרחי" באיזור מינסק, אולם בעיקרו של דבר נשאר בבדידותו. בפירוש למאמר חז"ל במסכת „אבות" „הניעור בלילה והמהלך בדרך יחידי הרי זה מתחייב בנפשו" כותב אלכסנדרוב דברים המציינים את מעמדו בין בני זמנו ומקומו: „הניעור בלילה, רצונו לומר: איש הבא בדעות חדשות ולעקור את הישנות ואם גם הצדק אתו בכל זה כל עוד שלא נעשה הרעיון הזה קנין הרבה אנשים נבונים נקרא האיש הזה בשם ,ניעור בלילה'... ההמון עוד שוכב וישן שנתו הערבה לו — — לכן

---

17. ש. אלכסנדראוו, „התורה, השפה ומצוות מעשיות", „רמה", חוב' טבת—אדר תרצ"ט, עמ' 474.
18. „מכתבי מחקר וביקורת", ספר ב', עמ' 7—8.
19. מכתבו הנ"ל ב„רמה", עמ' 476.
20. „מכתבי מחקר וביקורת", ח"א, עמ' 28, וכן ח"ג, עמ' 55.

---

21. „אגרות הראי"ה", ירושלים תש"ג, כרך א', עמ' קע"ו.
22. שם, עמ' קע"ג.
23. שם, עמ' קע"ד.
24. „טל תחיה", וילנה 1896, עמ' 6.
25. „המליץ" 1901, גל' 56.

דבריו לא יעשו פרי והוא גם מתחייב בנפשו... ,המהלך בדרך יחידי' רצונו לומר: האיש הבוחר ללכת בדרך חדשה, שעוד לא דרכו בה רבים והוא הולך בדרך יחידי... וגם זה הוא מתחייב בנפשו... כנודע שרבים חללים הפילה הקנאה להולך בדרך יחידי ולהולך הנאור הניעור בין הישנים״ [26]...

בחייו הפרטיים והמשפחתיים לא ראה אלכסנדרוב נחת. אשתו והוריה העשירים, שלמעשה היה אלכסנדרוב סמוך על שולחנם, ראו בו בטלן רועה־רוח. שתי בנותיו ובנו היחיד הלל רחקו ממנו. בנו הלל נשלח על־ידי המשפחה, בניגוד גמור לרצון האב, ללמוד בגימנסיה רוסית. הוא הצטרף לחוגים המהפכניים, ולאחר המהפכה היה מעסקניה התרבותיים של ה„יבסקציה״ ועובד מדעי במחלקה היהודית באקדמיה הבילורוסית [27]. אלכסנדרוב חי בעולמו המיוחד לו, עולם הספרים והרעיונות, כשהוא מחליף מכתבים עם חוג צר של אנשי דת ומחקר, שכיבדוהו אבל היו רחוקים ממנו בדעותיהם.

ה

בשנות השלטון הסוביטי הוסיף שמואל אלכסנדרוב ללכת בשבילו המיוחד. הקומוניזם עם כל הכרוך בו לגבי היהדות הדתית לא באו לו כהפתעה. עוד בשנות המהפכה הרוסית הראשונה הכיר אלכסנדרוב בעירו בוברויסק את השפעת הסוציאליזם המארכסיסטי על ההמונים. „ההמון, שבימים הקדמונים היה מעוז לדת ולרגש האלוקי — כותב הוא במכתבו לר' א. י. קוק בשנת תרס״ח (1908) — הנה עתה הוא בועט באלוקיו ומורד בו באופן היותר מגונה, ביחוד מימי הפצת הסוציאליות בין השדרות התחתונות. מני אז נתרחק

---

26. „טל תחיה״, עמ' 23—24.

27. בנו של שמואל אלכסנדרוב, ההיסטוריון וחוקר הספרות היהודי־הסוביטי הלל אלכסנדרוב, נולד בבוברויסק ב־1890. סיים בשנת 1912 את הקורסים למדעי המזרח בפטר־בורג וב־1914 — את חוק לימודיו באוניברסיטת פטרבורג. בשנות העשרים היה מרצה בתולדות ישראל בבתי־הספר היהודיים בבוברויסק, בבית־המדרש למורים היהודי במינסק ובמחלקה היהודית באוניברסיטת מינסק. עסק במיוחד בחקר תולדות הישוב היהודי ברוסיה הלבנה. ב־1934 הוזמן לשמש מזכיר מדעי במכון להיסטוריה באקדמיה בלנינגראד. „בשנים האחרונות משמש ה. אלכסנדרוב מדריך ומרצה במכון למדעי המזרח באוניברסיטה של לנינגראד. הוא מנהל את החוג להיסטוריה יהודית בימי קדם ובימי־הביניים״, ועוסק באותו זמן בחקירת הארכיונים היהודיים רבי־הערך השמורים במכון לחקר עמי אסיה בלנינגראד״ („סאָוועטיש היימלאַנד״, ינואר 1966, עמ' 160).

כל־כך מקניני עמנו ומכל קדשיו, עד שספק גדול הוא אם יצלח בידינו להחזירו למוטב״ [28].

בהתיחסו בשלילה גמורה לאידיאולוגיה המארכ־סיסטית־מאטריאליסטית ראה אלכסנדרוב בהשתלטותה ברוסיה מעשה ידי ד'. „המאטריאליזם החדש הכופר בכל — כותב הוא לידידו הרב גוטמן מפאבלוגראד בשנת תרפ״ז (1927) — הוא בא במכוון מאת קורא הדורות מראש, כדי להקל למין האדם השלם והמפותח לקבל עליו עול מלכות שמים, כי לו היה כל עם ועם עוד חזק באמונתו הישנה כי אז, לפי הטבע, היה בא כל עם ועם בהתנגשות ומלחמת הכוחות, וקשה היה עליו לקבל עול מלכות שדי בתוך מלכות כללית לכל האדם הנאור, אולם לבוא ממוניזם למונותיאיזם הוא לא כל כך קשה, כי דיה הסתכלות אחת חודרת בהטבע ובהחומר כדי למצוא בהם את האל הכללי הנמצא גם בהמסתכל״ [29]. ובמכתב אחר לרב א. י. קראסילשצ'יקוב מקריוקוב, כותב הוא: „הקב״ה נתעטף במאטריאליזם כשמלה והבהיק זיו אורו ומוסרו מסוף העולם ועד סופו, ואולם לעת עתה רבים הם הרואים רק את המעטה העליון החמרי. אך ימים באים ותמלא הארץ דעת ד', ויפקחו עיני מין האדם לראות את התוך הרוחני האלוהי והמוסרי הטמון בהפרוצס הזה, והתוך הזה הוא הוא היהדות, שהיא ואורייתא וקב״ה חד הוא״ [30]. לגביו היה הקומוניזם שלב הכרחי, מעין „ירידה צורך עליה״, לקראת היום בו „השכינה תצא מן הגלות הנורא הזה ועוד תופיע בהדר גאון עוזה על כל הארץ״ [31].

אין אלכסנדרוב מתיאש מגורל היהודים ברוסיה. „אמנם מעטים הם מאד מאד האנשים מבני ישראל היראים מאלוהים באמת ובתמים והמדריכים את בניהם בדרך היהדות, אבל הם נמצאים״ [32]. אפילו ב„עקשנותו של הגוף על דבר שפתו היהודית ומלחמתו למען קיומו״ רואה אלכסנדרוב „סימן של חיים״ בגוף היהדות הגוסס, והעיקר מתנחם הוא בכך ש„בני עמנו נמצאים עוד בהרבה מדינות ובמספר יותר רב מבמדינתנו (כן ירבו) ואשר עליהם עוד לא עלה הכורת, תודה לאל״ [33].

אלכסנדרוב שלל את שיטתם של החוגים החרדיים

---

28. „מכתבי מחקר וביקורת״, ח״ב, עמ' 12—13.

29. עם, ח״ג, עמ' 80.

30. שם, עמ' 73.

31. שם.

32. שם, עמ' 7.

33. שם.

ברוסיה הסוביטית, שהסתגרו בד' אמותיהם וצימצמו את כל יהדותם במאבק לזכותם הם לקיים את המצוות המעשיות. הוא קרא ל„רבנים הישרים העומדים בראש עדתם לדבר השכם והערב רק ע"ד תורה ויראת שמים בכלל, מבלי להכנס בעובי הקורה של המצוות המעשיות בפרטי פרטיהן, ואם רק יצליחו בידם לנטוע את זה בהרבה מבני עדתם, ואפילו רק במעטים, אזי אהבת התורה מביאה לידי תלמוד תורה והתלמוד מביא גם לידי מעשים"[34]. על הרבנים „להיות לא רק נאה דורשים כי אם גם נאה מקיימים, ובאופן שלא המדרש יהיה העיקר אלא המעשה והרבצת התורה במובן היותר פשוט, דהיינו שעל כל רב להגיד שיעור בכל יום בתלמוד או במשניות ואפילו בחומש"[35], ובכלל „לפי תנאי הזמן והמקום אין לנו כעת לחטט במצוות מעשיות, כי אם להציל כעת לכל הפחות ולפי היכולת, את אורייתא ואת קודשא בריך הוא... ובנוגע למצוות מעשיות הכל הוא לפי כוח האדם, הזמן והמקום... בקצרה התורה והאלוהות הם למעלה מהזמן והמקום, מה שאין כן המצוות המעשיות, מרביתן הן לפי הזמן ולפי המקום וממילא גם לפי האדם והדברים עתיקים"[36]. „בזמנינו — כתב לרב קראסילשצ'יקוב — הכופר במאטריאליזם בתור יסוד לכל העולמות ונאמן הוא לשיטת הרוח הנה הוא כמודה בכל התורה כולה ונקרא איש יהודי, ואולם כל זה הוא בתנאי שהאיש היהודי הזה יהיה מוכן למסור את נפשו בעד קדושת הרעיון הזה".

להפצת רעיונותיו אלה הקדיש אלכסנדרוב את פעולתו. הוא שלח חזרה את כתב הרבנות ששלחו לו אנשי קהילת בוברויסק לאחר פטירת הרב שמריה־נוח שניאורסון בשנת תרפ"ג (1923)[37], אבל הוסיף להרביץ תורה ברבים לכל הרוצה לשמוע „שלא ישבות ממחנה יהודה קול תורה"[38]. הוא מיסד אגודת „אוהבי תורה", שדאגה להקים חוגים בבוברויסק ובעיירות שמסביב לה „לקבוע עתים לתורה ולשכור להם רב ומורה שיגיד לפניהם שיעור קבוע בתלמוד או במשניות או באגדה מדי יום ביומו"[39] וכן לשכור מלמדים לבניהם. כן התכתב אלכסנדרוב עם מספר רבנים שקיוה לקרבם לדעותיו, וחלם אף על כינוס רבנים אלה ברשיון הממשלה.

אָחִיו של אלכסנדרוב בארצות־הברית אספו בסוף שנות העשרים קרן של אלף דולרים להוציאו מרוסיה לארץ־ישראל, אבל אלכסנדרוב בחר להקדיש כספים אלה להוצאת מכתביו, ובשנת תרצ"ב (1932) נדפסו 18 מהם בירושלים בשם „מכתבי מחקר ובקורת", ספר שלישי. בהקדמתו לספר זה הביע אלכסנדרוב את תקוותו כי יזכה להוציא את כתביו האחרים, וכי דבריו יעשו את הרושם המקווה ולמען „ישראל ואורייתא יעשה עמנו קודשא בריך הוא אות לטובה למען שמו הגדול".

אלכסנדרוב הוסיף להתכתב עם רבנים וידידים בחוץ־לארץ עד סוף שנות השלושים. לפי מכתב פרטי שהגיע מבוברויסק בעת האחרונה הוצא אלכסנדרוב להורג עם שאר בני קהילת בוברויסק ביום הטבח הכללי בחשון תש"ב (1941).

שמואל אלכסנדרוב היה איש־הביניים. מן האורתודוכסיה הקופאת על שמריה יצא ואל מחנה המשכילים לא בא. בפרק מסוים של התפתחותם עברו שלב דומה גם סופרים חוקרים עברים אחרים, כמ. י. ברדיצ'בסקי, ש. א. הורודצקי ואחרים. אולם לגביהם היה זה שלב קצר וחולף. אלכסנדרוב נשאר חציו בעולם ימי־הביניים של יהדות רוסיה המסורתית וחציו בעולם החדש של החקירה המודרנית. גם מבחינה ספרותית, מבחינת הצורה החיצונית, מהווה כתיבתו תערובת של דרשנות לפי הנוסח הישן עם רעיונות מוסריים ודתיים חדישים. במשעולו זה — משעול של יחיד — צעד אלכסנדרוב עד סוף ימיו, זר ומוזר לשני הצדדים, לחרדים ולמשכילים גם יחד, ונשכח משניהם. בספר בוברויסק, היא העיר אותה איוה למושב לו במשך למעלה מיובל שנים ובה הרביץ תורתו לדור שלא רצה בה, נציב מזכרת לדמות טראגית זו.

34. שם.
35. שם, עמ' 25.
36. שם, עמ' 64.
37. שם, עמ' 56.
38. שם, עמ' 25.
39. שם, עמ' 8.

ב. מ. לוין

במחיצתו של ר' שמואל אלכסנדרוב*

במרכז ההשכלה התורנית בבוברויסק בכלל ובבית־המדרש הגדול בפרט היה בימים ההם אותו האברך־העילוי והמבקר החריף, הסופר התלמודי שמואל אלכסנדרוב, שכבר יצא טבעו בעולם הספרות. על ידי „מסכת נגעים" שלו, שבה ביקר קשה את המאמרים הספרותיים על התלמוד שחוברו יחדיו ב„האסיף" לשנת תרמ"ה ותרמ"ו, היה כנגע להסופרים והמשכילים, ועל ידי מחברתו „נס פך השמן", שבה נעשה כתנא דמסייע לחיים זליג סלונימסקי, סר טעמו בעיני הרבנים, ויש שיצאו בספרותם כנגדו. והוא היה שש ושמח לקראת נשק על ימין ועל שמאל, בכוח אמיץ ובעט שנון משוח יפה באגדות חז"ל היה נלחם בשבועון „המצפה" הקרקואי בדעות ואמונות הסופרים המשכילים החפשים אשר פרצו בימים ההם, וביחוד היה יורה חיציו במיכה יוסף ברדיצ'בסקי שאמר להפוך את קערת היהדות על פיה והיה לכוח־משפיע כביר על אותו הדור הצעיר. ותכונה מיוחדת היתה לאלכסנדרוב: לפני גישתו לכתוב את מאמרו היה מתהלך מרוח לרוח באולמו הארוך כעשרים רגע והיה מסדר במחשבתו כל חלקי מאמרו מלה במלה, ממש, ואחר כך היה יושב על שולחנו הקטן וכותב כאילו מפי „מגיד" בלי כל שינוי. וכמה פעמים הייתי נוכח בשעת מעשה ועומד לפני שהקריא לי מאמרו כמונה וסופר אותיות.

גם בדרשותיו החריפות לפרקים ידועים על הבימה בבית־המדרש הגדול, שהיה מגיד בו גם שיעור בתלמוד, היה נלחם באדירי „כותל המזרח" הקמצנים העשירים, ואחרי כל דרשה היה נעשה בית־המדרש „כמרקחה ממש". והוא היה מתהלך לו באותה שעה בין הקהל ממזרח למערב וחוזר חלילה תפוס במחשבותיו והסיגרה בפיו כאילו לא קרה דבר. וכאשר שאלתיו פעם בשעת רתיחה זו, הרואה הוא את „הרעש" שחולל בדרשתו זו, ענני: אמנם כן, סימן יפה הוא שהדברים עשו את שלהם, ושמח הוא על כך.

ומלחמה כבושה היתה לו גם מבית, זו אשתו ובית חותנו, אלא ששם היתה ידו על התחתונה כל הימים. אשתו היתה בת אמיד ומשכיל מקוראי „המגיד" הראשונים, גומרת גימנזיה בעיירה ויודעת במידה מעטה גם עברית, אבל היתה צולעת ולא יפה ביותר, ומשום כך עלה בגורלה להיות נשואה להאברך העילוי התלמודי שישב כל הימים על שולחן חותנו וחותנתו בלי קורת רוח מרובה. אחרי שילדה לו אשתו בן אחד ושתי בנות וכולם כאחד היו סמוכים על שולחן ההורים הזקנים. הבן, הלל, היה כאביו בעל כשרון יוצא מן הכלל וכבר בהיותו בן תשע היה בקי בתנ"ך על־פה ממש. אביו חזה לו עתידות תורניות. אך אמו וזקנתו ביחוד אמרו למסור אותו מיד לגימנזיה למען יגיע ל„תכלית" ולא יהי „לא־יוצלח" כאביו. בכלל היתה קורת רוח לאותה הזקנה החרדית לראות את בניה מתנוססים בכפתורי הגימנזיה. וחפצה היתה לראות גם את בנה בכך. והדבר הזה חרה מאד לאלכסנדרוב ויבקש תחבולות להציל את הילד מן המזימה הרעה הזאת. בהיותו סמוך על שולחנם בשבתות והניגודים ביניהם בענין זה בפרט היו ידועים לי, ביקש ממני להישאר פעם עם הזקנה לבדה על השולחן אחר האוכל בשעה שהיא מכוונת לבה לקרוא את פרשת השבוע בספר „צאינה וראינה" שלה, שהיה, דרך אגב, כולו נכתם מדמעותיה עליו פעם בפעם, וישם בפי דבר להגיד לה בתוך שיחתי עמה בדבר נכדה העילוי — — — ואמנם הדברים שיצאו מלבי הכואב בצרת מר שמואל אלכסנדרוב נכנסו כנראה ללבה ופעלו לשעה, שנמנעה אז במשך אותה השנה מלמסור את נכדה להגימנזיה. ואחרי שנסעתי משם שמעתי שלבסוף גברה הרעה והנכד היה לגימנזיסט והצטיין בלימודיו עד שיצא לתרבות רעה והיה לראש הייבסקים במינסק לדאבון לב אביו, ששערו הפך לבן כבר בשנים הראשונות לשבתו על שולחן חותנתו.

---

* ברשימתו האוטוביוגרפית („סיני", כרך י"ד, עמ' קצ"ה) מספר ר' ב. מ. לוין, שלאחר ששירת מחצית שנה בצבא חזר לבוברויסק (ב־1899) ולמד כשנה ומחצה בבית־מדרשו של „הרב החוקר והסופר שמואל אלכסנדרוב". „במשך הזמן הזה — מספר הוא — חזרתי על רובו של הש"ס, אחת־עשרה שעות רצופות יום־יום הייתי עומד על עמודי. בעצת הר"ש אלכסנדרוב עסקתי תחילה במחקר הכוזר ואח"כ ב„המורה", „חובת הלבבות" ו„העיקרים", וגם עברתי על ספרי האברבנאל. ספרי ההיסטוריה של גרץ ויעבץ לא פסקו מעל שולחני יום־יום".

רחל כצנלסון־שזר

שרה כצנלסון

ה׳ תמוז תשכ״ד — יום אחרי לווית רודה כצנלסון, אשת אחי שמואל ז״ל, בבית־השיטה.

מדי איזכר בך, דודה שרה, ארגיש רגש של אשמה. האם אכפר על השיכחה שנהגתי בה כלפיך על ידי שורות אלה שאעלה עליך?

האחות הצעירה של אבי היתה שרה, הבת העשירית של סבא שאול כצנלסון. והנה ששת האחים ושלוש האחיות שקדמו לה, כולם הלכו בדרך סלולה, ואם כי לאחד האיר המזל פחות, לשני — יותר, כולם הקימו משפחות, וסבא שאול התגאה כי בין 39 נכדיו אין אף אחד יוצא־דופן. ושרה — עליה התלוצצה אמה, סבתא אסתר־מיכלה, בהומור מר: „שרה איז א צרה״. אחת מהדור הראשון של בנות שביקשו דרך חדשה לאשה היתה שרה, אחת מסוללות דרך זו לאחרות, ולעצמה דרך לא סללה. אולי הפריע לה גם שבת משפחה אמידה היתה, והבת האחרונה שמוטל היה על ההורים לדאוג לה, וניתנו לה אפשרויות רבות של חיפושים. עצם העובדה שלחדרה בבית־סבא עלו במדרגות חצי־קומה והוא כאילו נבדל מדירת כל המשפחה — גם היא העידה על דור חדש של בנות, הכמהות לחירות, לעצמאות. השכלה מסודרת לא קיבלה שרה בנעוריה (כעבור עשר שנים, מחצית דור, התמלאה עירי גימנזיסטיות ומורות); מקצוע של רופאת־שיניים רכשה, אבל לא התמידה בו, בקורסים שונים למדה, למקומות יפים נסעה לבדה ובעבודה ציבורית ביקשה דרך לשירות, למעשה מועיל לעם. וכה מוזר היה לראות איך קרובות משפחה אחרות, גם הלא־יפות ולא־מוצלחות, נישאו בזו אחר זו, והיא — הפיקחית, מלאת המרץ, בעלת נדוניה מכובדת, בעלת קשרי ידידות רבים — נשארת בודדה, ואיננה זוכה לאושר אנושי, טבעי, לאמהות. נדמה כי בדור ראשון זה של נשים מתפרצות להגדרה עצמית, לדרך לא מסורתית, רבות נשארו רווקות, או נפלו קרבן של קשרים בלתי־מוצלחים. אבל למה לדודה שרה, המבריקה, רבת־הכשרונות, מונה גורל כזה, שהסתיים — בימי המהפכה, כשכל בני המשפחה התפזרו — גם במחסור ושיתוק?

כגורם פעיל הופיעה דודה שרה בחיי כשהייתי בת 8—10. אז לקחה את ידי והובילה אותי לספריה של ספרים רוסיים. הספרן היה ממשפחת לוזינסקי, המיוחסת שבין משפחות העיר. אזכור את הספרן הגבוה, החיור, בעל הפנים העדינים, שמצא לעצמו פרנסה „משונה״ כזו. דודה שרה קיבלה מידיו כרך עבה של ירחון רוסי לילדים, רשמה אותי לספריה, שילמה דמי קריאה (מי יכול היה לעשות זאת אם לא היא?) ומאז התחילה הברית ביני ובין הספר. ועוד אזכור — באותה תקופה הביאה לי דודה שרה מתנה חדשה מיוחדת במינה: את שירי המשורר הלאומי שמעון פרוג בשפה הרוסית. והיה לי זה המקור הראשון של שירת עמי אשר הבנתי אותה. כי עד אשר נפתח לי הספר ביידיש ובעברית עברו עוד שנים לא מעטות.

לדודה שרה היו פונים במשפחתנו במקרים שזקוקים היו לעזרה חורגת ממסגרת יום־יום ודרוש היה אדם שימצא שפה משותפת גם עם בני עם אחר. פעמיים אזכור זאת: הורי סבלו מזה ששמואל אחי החל לגמגם אחרי שפעם קיבל מכה בראש. הרגש האסתטי של אבא והפחד מפני כל מום של אמא לא יכלו להשלים עם זאת. אף כי מצבנו היה אז כלל לא מזהיר, נסעה דודה שרה עם שמואליק לקניגסברג שבגרמניה, ישבה אתו שם זמן רב. ביקרה אצל רופאים שריפאו אותו לפי שיטות חדשות, עד שחזר הביתה משוחרר כמעט מהמום. ועוד מקרה: בשנה האחרונה ללימודי הגימנסיה, איני זוכרת מדוע, אסרה ההנהלה על התלמידות הגרות בערים אחרות, לנסוע הביתה לפסח. גברו עלי געגועי לבית, וקמתי ונסעתי בלי רשות לבוברויסק, והדבר נודע למנהלי הגימנסיה, שרצו לזרוק אותי מבית־הספר לפני הגמר. אז שלחו אתי הורי המיואשים את דודה שרה ואת לייב מזא״ה, המשכילים המדברים רוסית ובעלי הנימוסים, להשתדל לפני השלטונות שירחמו ויסתפקו ביחס אלי בעונש אחר.

כאשר נתקבלתי לקורסים אוניברסיטאיים לנשים בפטרבורג, הגיעה לשם גם דודה שרה, כדי ללמוד באיזה קורס, ובינתיים ביקרה — כשומעת חפשית — גם את הקורסים של בארון גינצבורג ללימודי היהדות.

היא היתה אז כבר כבת 35, ולקורסים של עיר־הבירה הגיעו באותו זמן גם שתי בנות אחיה, שאחת מהן בודאי יכלה להיות בתה. מה מוזר נראה אז הדבר!

ועמוק נחרת בלבי, לב הילדה, מקרה אחד, והשאיר עקבות של תמהון וכאב. אחרי כמה סירובים לזיווגים אחדים שהציעו לשרה שדכנים וידידים, סוף סוף השלימה. בא המיועד, ישב עם בני המשפחה, התידדנו אתו, אנחנו הילדים קיבלנו מתנות ממנו, ופתאום דודה שרה התחרטה. החזירה את „התנאים" והחזרנו אנו את המתנות שניתנו לנו. לא הבינונו אנו, הילדים, מה אמר הסירוב הזה לשרה, איזה מחיר שילמה עבורו. ונזכר לי עתה גורל אחר, גורלה של האחות מהראשונות בארץ, שרה לישנסקי, כאשר למדתי להכיר אותה בחוברת המוקדשת לזכרה: בריחתה מתחת לחופה, בואה לארץ ושירותה כאן.

הרבה שינויים חלו במסיבות בהן מגיעה הנערה העברית אל חיי המשפחה והאמהות. וארוכה הדרך המובילה מדור הנערות שנולדו עם ראשית ה„אמנצי־פציה" בתחום המושב ועד דרך הבנות והבנים שנולדו וחונכו בארץ, בעיר ובכפר. בודאי לא פסקו ולא ייפסקו בתחום זה סיבוכים ותעיות וסבל, ואף על פי כן, מה עצום השוני, מה גדלו כאן בארץ הסיכויים לנוער רציני, מאוזן ובריא בגופו ובנפשו להגיע לחיי משפחה שיבנו את האשה והאיש.

דודה שרה — היא דאגה לנו, אבל האם אנו דאגנו לה? נתונים כל אחד לעולמו, לא זכרנו את בדידותה, גם כאשר אבא, כבר בארץ, זקן ובעצמו תלוי בילדיו, היה מתאמץ לרכז מדי פעם סכום כסף ולשלוח לברית־המועצות, לדודה שרה.

ואזכור גם, דודה שרה, כשאת לוקחת אותי, תלמידת גימנסיה, לאסיפות והרצאות ציוניות ראשונות בעיר, ולבי לא הלך אחרי האסיפות ומבקריהן. אבל אַת אינך פוסקת מלחפש שדה פעולה וענין ציבורי שיכבוש את לבך, ואַת חיה בזה. ובזמן שאינני מבינה כלל עוד את שיחתו של ברל — אַת כבר מתוַכחת אתו, והוא נער צעיר, יחידי בין הגדולים, כשווה בין שווים. והנה את בטפריה בעלת רוח לאומית, מחלקת ספרים ביידיש ובעברית, ומתמסרת לספרנות, ומי ימנה את כל פעולותיך ואת כל פגישותיך ועמדתך הבולטת כל כך בחיי עירנו.

לא פעם חשבתי — יש בין בני עירי בארץ אדם אחד שיכול הרבה לספר על דודה שרה, והיא רודה, רעית שמואליק אחי. פעם אשב אתה והיא תספר לי. והנה איחרתי את המועד. ואסתפק בשורות קטועות אלה.

רחל כצנלסון־שזר

שמואל בן ניסן כצנלסון (1918—1880)

כבר בגיל צעיר מאד התחיל שמואל, אחי הבכור, לסלול את דרכו המיוחדת, והחל לראות את עצמו אחראי גם להורים וגם לאחים, ומלחמותיו היו מלחמות קונסטרוקטיביות של מחנך. בודאי — על אף השפעתו הגדולה — התנהלו החיים בביתנו לפי המתכונת המקובלת בדור ההוא ולפי מעמדה של משפחתנו. והוא עצמו היה עסוק בחיפושיו, בשינויי צורות חייו, מטרותיו ומקום מגוריו, ולא שהה הרבה בבית, עד שהקים בית משלו, ומשפחתו הצעירה התגוררה בחצר של אבא־אמא. אף על פי כן הספיק לטבוע את חותמו על ביתנו, שלא היה דומה לשום בית מבין המשפחות הרבות של הדודים והדודות. לסבא שאול כצנלסון, אבי־אבא, היו 10 בנים ובנות, מהם 9 נשואים, ו־39 נכדים, ולסבא מרדכי לייב רוזובסקי, אבי־אמא, היו 5 בנים ובנות נשואים ו־30 נכדים; ובין 70 בני דודים אלה היו בני אבי ואמי שונים במשהו, וזה במידה גדולה הודות לשמואל.

אבל טרם אזכיר את העובדות שיצר שמואל בחינוכנו ובאוירת הבית, אזכיר איזו עובדות מחיי שמואל עצמו.

לו היו שואלים את אנשי בוברויסק מבני דורו של שמואל או גדולים ממנו במספר שנים (ביניהם שהגיעו לארץ והלכו לעולמם, כגון: שמואל־בני כצ־נלסון, לייב מאז"ה, ד"ר א. פרוז'ינין ודויד שמעונר־ביץ־שמעוני) — מיהו מבני האינטליגנציה בעירנו, המיוחד, המקורי, העצמאי לחלוטין, שאינו מקבל תורות ודרכים שהיו כחוק לבני דורו — היו אומרים: שמואליק. כולם היו סוציאליסטים או ציונים, או גם זה וגם זה, — והוא לא היה לא זה ולא זה. לרובם היה המקור העיקרי לקניית דעת הספר, ושמואל שאב

דעותיו מזה שראו עיניו הפקוחות, ומשיחות עם אנשים, ובעיקר עם „עמך". חבריו בני־דורו בודאי לא היו מוצאים ענין בשיחה עם אשה מהשוק, או עם בעל־מלאכה חסר־השכלה. לגביו היה זה המגע האנושי המענין והקרוב ביותר. מפני שלא ראה צורך להתמסר הרבה לספר, הפסיד גם הרבה מהתורה שלמד בחדר ולא נמנה בין המשכילים העבריים.

היה בעירנו אינטליגנט מופלא ששקידתו על הספרים היתה גדולה ביותר. אמרו פעם בנוכחות שמואל: זה וזה קורא אלף דף ביום. אמר: „ומתי הוא חושב?" אמנם, אני שהייתי שקועה תמיד בספרים, לא הרגשתי מעולם מצדו יחס של ביטול לתכונתי זו, אולם הוא עצמו הלך בדרכו ושאב מהמקורות שמשכו את לבו, שאחרים לא ידעו כלל להשתמש בהם. הוא היה מחונן בחוש הבחנה בערך הספרים, והיה ממליץ לי על ספרי־מדע לחדשי החופש, ותמיד היו אלה ספרים שלא ירדו כבר חדשים משולחני. כמעט אפשר להגיד, שהספרים שהמליץ עליהם (ואם הוא המליץ — היה לי זה כחוק לקרוא אותם) היו ליסוד השכלתי הכללית. אזכור עד היום איך הגיש לי בין השאר את טימיריאזב — „חיי הצמח", את בר — „פיזיאו־לוגיה", את הלמהולץ — „פיזיקה", ואת קרלייל — „הגיבורים והגבורה בהיסטוריה", וגם את בלינסקי, המבקר הספרותי הרוסי הגדול. והמלצותיו מעידות על טעמו והיקף התענינותו.

וכך היתה מיוחדת דרכו בלימודים. בודאי רצה אבא המשכיל שבנו בכורו המוכשר יתמסר ללימודים, אבל אחרי נסיונות אחדים להתכונן לבחינות לבית־ספר תיכון (והלא היתה הגבלה חמורה בקבלת תלמי־דים יהודים, והבחינות היו אכזריות) — החליט שמואל כי אסור לחיות וללמוד על חשבון אבא, ונכנס כעובד שכיר ל„עסק"; מאז היה מבלה זמן רב באניות־השיט שלנו על הנהר עם האנשים הפשוטים, עם הגויים, עם הסוחרים, והכיר עולמות שונים. רק כשצבר קצת כסף כעובד אצל אביו, נסע לגרמניה, ללייפציג, לקח לשם את אשתו הצעירה והשלים את השכלתו באקד־מיה למסחר.

הוא היה אולי היחיד בין חבריו שלא שאף למקצוע חפשי, שלא פנה עורף למסחר, כי אם המשיך את המסורת המשפחתית בת כמה דורות של סוחרי יערות ושולחי אניות לדרום.

בגיל צעיר מאד תפש שמואל כמחנך של אחיו ואחיותיו את מקומו של האב. את השפעת אבא לא הרגשנו כמעט: יותר ממחצית השנה היה עושה בדרום לרגל מסחרו, ואחר־כך בשבתו בבית היה שקוע בדאגות ה„עסק" ובהרהורים עם עצמו. בשעות אלה עשה אבא גם את חשבון עולמו הציבורי כאיש פעיל בקהילה הגדולה, וחי את תגובותיו על מצבם של יהודי רוסיה ועל המאורעות במדינה.

שילוחי בגיל שתים־עשרה לגימנסיה רוסית לעיר זרה, היה מעשה ידיו של אבא, שנבהל מפני השמועות שגם בגימנסיות לבנות תונהג נורמה מוגבלת ליהו־דיות. שמואליק לא היה בבית כשזה הוחלט בחפזון. ביחס לילדים האחרים — הנהיג כבר שמואל סייגים, שקיבלנו אותם ברצון. אחותי פרידה לא ביקרה בכלל בגימנסיה רוסית, כי אם היתה נבחנת כל שנה ולמדה באותו זמן באופן יסודי עברית. גם אברהם וגם ראובן אַחַי נכנסו — לפי הקו שלו — לגימנסיה רוסית, רק לכיתות הגבוהות, אחרי שכבר היו „מחו־סנים" בפני התבוללות על ידי אוירת הבית ואוירת התנועה הציונית ועל ידי לימודים עבריים ב„חדר" ועם מורים פרטיים.

בין כל בתי קרובים ויהודים אחרים מהמעמד שלנו בעירנו היה ביתנו אולי היחיד שבניו ובנותיו דיברו ביניהם רק יידיש. עם חברינו וחברותינו דיברנו כמקובל בנוער לומד — רוסית, אבל מעולם לא פנינו זה לזה שלא ביידיש. זה לא היה „פרינציפ" ולא פרי החלטה. היינו טבעיים, כמו שטבעי לא לשקר.

שמואל לא היה עברי ולא היה יידישאי, בזמן ששני המחנות הקנאים נלחמו זה בזה עד חרמה, כי כל דבר יהודי היה שלו.

כשמלאו לבנו שלוש שנים, קם פתאום שמואל, שהיה רחוק מבית־הכנסת, ולקח את בנו בשבת להתפלל. האינטליגנטים בעירי ראו בזה מעין צביעות, אבל הוא אמר: יהיה בני קשור לעם ישראל בעוד קשר נוסף.

לא תיארתי גם את אותו חלק של השפעת שמואל אשר ספגנו במגע התמידי של החיים המשותפים. פעם היתה זו אימרה, פעם הערכה, פעם מבט — אבל הכיוון היה תמיד אחד: לאמת שבהרגשה, לאחריות, להבנת אדם — ויהיה לבושו זר ורחוק; להערכת מעשים ומצבים בחיי הפרט והכלל, שהיא מפתיעה במקוריותה, וכמעט תמיד אינה זהה עם ההערכות המקובלות על הסביבה. לא מה שהיה טוב בעיני אחרים היה תמיד גם טוב בעיניו, ולהיפך.

הוא לא עסק בהטפת מוסר, כי אם בהערה צדדית היה מעמיד את התועה על טעותו. זוכרת אני מעשה שהיה בשנת 1903. הייתי אז במחלקה האחרונה של הגימנסיה הרוסית בעיר זרה, ומשום־מה הגיעה אז דבקותי ברוסיות לשיאה, ואפילו חברי היו תלמידים רוסיים, ידידה קרובה — רוסית, מורה צעיר — רוסי כמובן, וזה נוסף על האוירה הכללית של בי״ס רוסי ואהבה לספרות רוסית ולצלילי השפה הרוסיים. באותו אביב ערכה כיתת המחזור טיול גדול לקיוב, בהדרכת המורה הצעיר — אגב, בן כומר. וכאן כאילו לחלוטין שכחתי כי יהודיה אני: ביקרתי בכנסיות המפוארות, התאהבתי בנהר הנהדר דניפר, המקודש בהיסטוריה ובספרות הרוסית, כאילו הזדהיתי עם הכל.

אחרי ה„שכרון" הזה באתי הביתה לחדשי הקיץ. סיפרתי משהו לשמואל על הטיול. הוא התעכב דוקא על הפרט — אכילת „טרף" במנזרים יחד עם כל החברות. הוא כנראה דיקדק כבר אז, בניגוד למקובל באינטליגנציה היהודית, במאכלים כשרים. לא אזכור בדיוק את דבריו, אך היה זה בודאי משפט אחד של תמהון לקהות שלי. ואני התביישתי. באותם השבועות התחולל כבר הפוגרום בקישינוב והוסיף את שלו להתפכחותי.

מאז בנה שמואל את משפחתו גדלה חרדתו לעתיד אחיותיו. כאשר עליתי לארץ, ושנה אחרי עלתה גם אחותי, הציע שמואל להורים שהוא ילווה אותה, יסתכל מהי הארץ הזאת, והעיקר אולי יראה מה אתי — ולו כבר אז משפחה משלו, ילדים ודאגות ביתו. היה זה ב־1913, שנה לפני מלחמת־העולם הראשונה ולפני ניתוק הקשרים הגמור בין ארץ־ישראל ורוסיה. הוא הלך לעולמו ב־1918, היתה זאת פגישתנו האחרונה.

את ארץ־ישראל למד להכיר כמו שלמד הכל — משיחות ופגישות עם אנשים מהשורה. בשובו מהגליל סיפר על התרשמותו הגדולה מח. י., יוצאת בולגריה, מורה ואשת איכר במושבה כנרת. „היא האדם המענין ביותר שפגשתי כאן".

שמואל ראה את הארץ, את קשייה, את עניה, את סכנותיה, ולבו לא היה קל כאשר השאיר כאן את שתי אחיותיו. כי שמואל האמין בעתידם של חמישה מיליון יהודים ברוסיה וראה שם פריחה חמרית ורוחנית של עמנו. אבל הוא שתק ולא רטן בשיחותיו אתנו על בחירתנו. רק אגב־אורחא היה פולט את דאגותיו. אגב, מכל שבעים בני הדודים שלנו הגיעו לארץ רק בני אבי ואמי. עוד אחד־שנים מבני דודי הציצו ועזבו. אחרים גם לא הציצו.

ועוד פרט מרשמיו של שמואל מהארץ: בעיני נראו אז פועלי הארץ כבחירי האדם, אבל הוא אמר פעם בשיחה עליהם: „זה טוב שהם רואים עצמם נבחרים. בלי הכרת גדלותם זו לא היו יכולים לשאת את קשי חייהם". ז. א., הוא לא ראה בהם נבחרים, אבל קיבל את הערכתם העצמית, כי ראה בה ברכה.

עמוקים היו שרשיו בקיבוץ בן 5־6 מיליונים של יהדות רוסיה! קיבוץ זה היה המולדת שלו.

ממפעלי שמואל בעירו, שהיו ידועים לכל בני עירו, היא „הספריה הקטנה", כך קראו לה באהבה, בניגוד ל„ביבליותיקה הגדולה", שהיתה כולה על טהרת הרוסית. זו הספריה העממית, מרכז רוחני של העיר לכל המפלגות ולכל הגילים. היא הקיפה עברית, יידיש ורוסית וליוותה את אנשי העיר מילדותם. מפעל שכל אינטליגנט נאמן לעמו ול„עמך" בעירנו, הרגיש צורך להשקיע בו ממרצו. מפעל מדריך־מחנך, רחוק משיגרה, שברל כצנלסון עבד בו, וארוכה שורת עובדים אחרים וטובים שהקדישו לה מזמנם ואהבתם. היא נאבקה על קיומה החמרי, על אפשרות לרכוש ספרים, לכרוך ספרים, על תנאי דירה אנושיים. אבל היה זה „מקדש־מעט", אשר שמר על הגחלת, לא נתן להתנכר, לימד לאהוב את היצירה שלנו, לאהוב את הלשון העברית והיידיש ואת סופריהן. בדירתה הצרה של הספריה נפגשו ילדי ישראל על כל פלגותיהם וגיליהם: ילדי „חדר" ובנות מביה״ס הרוסי, נוער מתבגר ופועלים.

בלבי שמור זכר של עוד מפעל, לכאורה צנוע וקטן, אשר שמואל השקיע בו הרבה מאהבתו; וגם מפעל זה שמר על הגחלת היהודית למען לא תכבה על ידי רוחות ההתבוללות: זו היתה המקהלה היהודית. קשה להסביר מה חשובה וקובעת היתה פגישה זו עם ניגון יהודי עממי. היינו מאושרים כאשר המקהלה הזו הופיעה בפעם הראשונה בפומבי, ובמקום ניגונים של עמים אחרים השמיעה צלילים שלנו — על העצב שבהם ועל ההומור, על האהבה ועל שמחת־אם.

ועוד מפעל אחד אזכור: הרעיון שדגלו בו אלה שיסדו את „חברת מפיצי עבודה" (ראשי־תיבות

ברוסית — אורט) היה קרוב לו, והוא היה אחד היוצרים של קואופרטיב הנגרים בעירנו, שנתמך על ידי חברת אורט.

ב־1912 עליתי לארץ. ב־1913 נפגשנו עם שמואל, כאמור, בפעם האחרונה. באו שנים של ניתוק, של מלחמת־העולם הראשונה. ב־12 שנות נישואיו (עד מותו ב־1918) גידלו שמואל ורודה אשתו משפחה של חמישה ילדים (גם זה היה בניגוד למקובל במשפחות משכילות, ולא מעט לעגו ה„חכמים" לזוג שנהג כך). שנות הניתוק — מלחמת־העולם הראשונה ומהפכת אוקטובר — היו לשמואל שנות התבגרות והרחבת אפקים. כך שמעתי מקרובים לו. עד שבאה המחלה הארורה של ימי המלחמה והמחסור — טיפוס הבה־רות — והוא לא נשמר בימי חליו, כי האמין אמונה שלמה בכוחותיו ובעתידו, ועזב אותנו כשהוא רק בן שלושים ושמונה.

שער חמישי

חינוך ומורים

פינפטער שער

דערציונג און לערערס

בן־אמיתי

ה„חדרים" בבוברויסק*

כל יושבי עירנו למפלגת החרדים יתחשבו, ולכן מעטים הם בקרבנו הילדים, אשר יבקרו את הגימנ־זיון טרם יראו את פני ה„חדר" העברי, ומספרם יגיע כמעט לאפס, ורובם ככולם מתחנכים — לכל הפחות כשהם קטנים — על פי דרך התורה והמצווה אשר יורום מוריהם ומלמדיהם משך שמונה שנים רצופות.

אולם אחרי גמרם את חוק לימודם בה„חדר" העברי, בהריחם את ריח ההשכלה הכללית ובנועם למרחביה להשתלם במדעים, אז ימצאו להם מורים ומדריכים חדשים, מורים ממין אחר לגמרי, אשר יפגשום על כל צעד ושעל, ובעצתם יבורו להם את הדרך שילכו בה ואת המעשה אשר יעשו, אם גם לא תישר דרכם זו בעיני הוריהם.

אכן הנערים האלה, אשר במשך שמונת שני טלטולם בחדרים שונים הספיקה להם העת לרכוש את שפתנו ואת דברי ימי עמנו במידה מרובה, המה עוד לא במהרה יעזבו את קניניו הרוחניים; ועליהם עוד נוכל לקוות, כי אף אם יגביהו עוף למרומי השכלה גבוהה שוב ישובו אלינו מכל מקום, יען כי המה גם בהתמכרם כליל ללימודים כללים, יקבעו עתים גם ללימודים עברים ולבם ורוחם נאמנו תמיד.

אבל לדאבון לבנו, מעטים המה מאד בקרבנו הנערים אשר יגיעו למדרגה כזו, ורובם יוצאים את ה„חדר" והם ריקים מכל מדע, אינם יכולים לתרגם פסוק כצורתו, וכל אלה באשמת המלמדים הרבים אשר בעירנו, העושים את מלאכת ה' רמיה.

אמנם את האמת אין לכחד, כי בנוגע לסדרי הלימודים גם דבר טוב ישתרר בקרב המלמדים אשר לא אדע מי ומי גרם לזה — והוא כי המלמדים נחלקים לארבע מחלקות או „ידות", לפי מבטא המלמדים. בארבע ה„ידות" האלה יבלה הנער בזו אחר זו, שמונה שנים רצופות ממבחר שנותיו, שתי שנים שתי שנים ל„יד" אחת, ויתחיל מא"ב עד סוף התנ"ך. כל מלמד ומלמד יודע ושומר את „ידו" האחת, אשר מפני זה הנערים, הלומדים ב„חדר" אחד, אינם רחוקים כל כך בלימודים איש מרעהו. אבל גם זה ללא הועיל הוא, יען כי בכל „יד" ו„יד" ישנם מלמדים רבים, שאין עטרתם הולמתם, ולא כל המלמ־דים שוים הם, לא הרי הראשון כהרי השני ולא הרי השני כהרי השלישי, הצד השווה שבהם, אשר כל אחד ואחד דרכו לילך ולהזיק למשנהו, כל אחד ואחד פושק את שפתיו, ומרחיב את פיו לדבר תועה על חברו ולהשפילהו עד עפר, כל אחד ואחד מביא את דיבתו על חברו רעה לפני אבות התלמידים, כי מלחמה למלמדים במלמדים תמיד; ובצאתם אל שדה המערכה, אז יניסו מהם כל מידה נכונה ויעשו מעשיהם זר מעשיהם. ומחזה מעורר צחוק וכאב־לב גם יחד הוא לראות בעת אשר יחזרו המלמדים על הפתחים לאסוף תלמידים, אשר אז ישתמשו בכל המידות המגונות ולא נמצא בדבריהם, כי אם הארכת לשון, שקר ורמיה, והמלמדות העלובה נעשית בעירנו ככלי מלא בושה וכלימה, תחת אשר היא מעניקה את בעליה בעין יפה, כי המלמד הפחות שבפחותים ישתכר חמש, שש מאות רובל לשנה. וישנם אשר משכורתם תעלה גם לשמונה מאות ויותר.

אמנם אין כלל בלא יוצא מן הכלל, וגם פה ישנם מלמדים הגונים אחדים, אשר הם גם בעלי נימוס ודרך־ארץ, ומהם הכי מצוינים שלושה במספר, אשר ראויים הם, לרגלי תועלת בני עירנו הקטנים, שיוחקו שמותיהם על עמודי „המליץ", ואלה הם למדרגותיהם ולמחלקותיהם: הראשון — ר' בינוש תרשיש, המחזיק „חדר" ממחלקה הראשונה, או כאשר קראו זאת לפנים „מלמד דרדקי", והשני ר' שמעון הירשענהארן ואח־רון אחרון חביב ה' ר' ראובן יואל מרגולין. שלושת המלמדים האלה הם מורים להועיל באמת, יען כי כביר מצאה נפשם חכמה ודעת, והם מראים את כשרונותיהם בחכמת הפידגוגיה עד להפליא; כל אחד מהם ממלא את תעודתו על הצד היותר טוב ומועיל, וכל תלמידיהם רואים ברכה מרובה בעמלם; והנסיון הראנו לדעת, כי הנער המבקר את שלושת החדרים האלה כסדרם, ירכוש לו במשך שש שנים את שפתנו עם כל פרטיה ודקדוקיה, וכשהוא גומר את חוק לימודו הנהו בעל לשון וספר, המושך בשבט סופר, והוא מלא וגדוש בכל מילי מעלייתא, דברי חכמת ישראל

* המאמר בא ב„המליץ" 1900, גל' 190 (י"א אלול תר"ס).

ערוכים ושמורים בלבו ודברי עמנו, מהחל ועד כלה, חרותים על לוח לבבו.

אך מספר המלמדים האלה כמוהו כאין הוא מול יתר מלמדי עירנו, אשר מספרם יגיע למאה ויותר, ורק על חלק קטן מבני עירנו יוכלו המלמדים האלה להשפיע טובה, ולאו כל אדם זוכה; וכל שכן אם גם אותם יכו המלמדים בשבט לשונם וגם עליהם יכוננו חציהם; וישנם ביניהם מלומדי מלחמה כאלה, אשר כוחם בפיהם להכות את יושבי עירנו בסנורים ולהפך בעיניהם את ה„מתוק" למר ואת ה„מר" למתוק, כי החיים והמות ביד לשונם.

וכאותה התחרות שהורגלנו לראות מעשים בכל יום בעולם המסחר, וביחוד בשוק של נשים תגרניות, כעין תחרות כזו הננו רואים פה בשוק המלמדים; אולם ההתחרות המסחרית תביא לקונים ברכה ולא קללה, והמתחרה יסבול נזק, בהורידו, למשל, את מחיר סחורתו, אבל התחרות המלמדות אינה כן: המלמדים לא יורידו את שכר הלימוד ולא יסבלו שום נזק וצער, וכל התחרותם היא אך ורק לכרות שוחה יותר עמוקה לרעהו, ולהרבות עוד יותר בתלמידים, על אפו ועל חמתו של המלמד השני.

וההתחרות הזאת היא היא שעוררה מלמדים אחדים בראשית הקיץ הזה וגרמה להם ששכרו בית גדול, אשר בו ימצאו מקום מלמדים אחדים בחדרים מיוחדים ויושיבו בתוכו לעת עתה מלמד דרדקי אחד, ויקראו עליו שם „קלאס", יען כי המלמד יקרא דרור לתלמידיו בשעה הרביעית ביום, ואחרי החזיקו את התלמידים שנה אחת ימסרם לשני, והשני לשלישי וכן הלאה.

ראובן כצנלסון

המלמדים שלי

בימי ילדותי, בסוף המאה הי"ט ובראשית המאה הכ', היה ה„חדר" המסורתי בית־חינוכם של ילדי העיר. בני המשפחות העניות היו נשלחים ל„תלמוד־תורה", בני „בעלי־בתים" ואמידים — ל„חדרים" הפרטיים. ה„חדרים" היו מתחלקים לדרגות דרגות לפי גילם של התלמידים, ולרוב היה הילד שוהה כשנתיים בכל „חדר".

המלמד הראשון שלי היה „רפאל דער נאז", כנראה, על־שם אפו הגדול והבולט, למדתי בחדרו בשנות 1895־1896. הוא היה אדם זקן, מוזנח מאד במלבושיו ובצורתו החיצונית. ה„חדר" היה בדירתו הפרטית. ה„בעהעלפער" (ריש־דוכנא) היה מביא אותנו בבוקר אל ה„חדר" ומחזירנו רק עם ערב. כל ילד היה לוקח עמו מזון — לחם וחמאה וכדומה („מיט זיך" — כפי שכינו זאת בעיר). ב„חדר" זה למדנו חומש בתרגום לאידיש. אינני זוכר את לימוד הקריאה. כנראה עברתי שלב זה בבית אבא. לעומת זאת זכורני שהתחלנו בלימוד ספר „ויקרא" ורק לאחר מכן עברנו לספרי התורה האחרים. כן דומני שהרבי לא הכה אותנו. הוא היה פשוט זקן ורצוץ ולא היה לו המרץ והכוח להכותנו.

בשנות 1897־1898 עברתי ל„קויצ׳צער רבי". אצלו כבר למדנו בחדר מיוחד, נפרד מבית־דירתו. הרבי היה מרבה בענשים, סטירות ומכות היו דבר יום יום ב„חדר". כן היה ממציא ענשים מיוחדים. כך, למשל, הוטל על ילד שלא ידע שיעורו להתהלך יום תמים כשאחוריו מגולים וכתובת תלויה על צוארו „ככה יעָשה לאיש". הרבי היה שוחט עופות, נוסף לפרנסתו כמלמד. את השחיטה היה מבצע תוך שעות הלימודים, וכל פעם שהיו מביאים לו עוף לשחיטה היה יוצא ואנו אחריו — חוזים בעוף המפרפר. למדנו ב„חדר" זה חומש ועברית.

המלמד שבא אחריו היה אברהמ׳לה קוסוי *. אצלו כבר היה משטר מתקדם יותר. ישבנו לא סביב לשולחן, אלא על ספסלי בית־ספר. נוסף לחומש התחלנו ללמוד מסכת „ביצה". הוא נעזר רבות ב„קאנצ׳יק" (רצועה). למדתי אצלו בשנות 1899־1900. היינו באים ל„חדר" וחוזרים הביתה בעצמנו. וזכורני הפחד הגדול שהיה מלווה אותי בלכתי בלילות החורף עם

* הוא ר' אברהם פרידלנד, רבם של ב. כצנלסון וד. שמעוני, ממיסדי החדר המתוקן לאחר מכן.

הפנס הדל והנר בתוכו. עיקר הפחד היה מן החיילים השיכורים, ביחוד המגויסים החדשים, שסבבו ברחובות, וכן מגנבים, בהם יכולתי להיתקל בהיכנסי לחצר ביתנו. הגנבים היו מרובים בעיר, והסיבה לכך — העניות הגדולה ששררה בשכבות רחבות בעיר.

הרבי האחרון שלי היה „דער לאפּיטשער״ (1901־1902) *, אצלו למדנו דקדוק, תנ״ך, גמרא עם רש״י ותוספות. המשטר היה כמעט משטר של בית־ספר.

* הוא ר׳ ראובן יואל מרגולין, רבו של ד. שמעוני וממיסדי „החדר המתוקן״.

ישבנו על ספסלים. הרבי לא הכה. היינו יוצאים לפעמים לטייל עם הרבי לפוליגון.

בגיל „בר־מצוה״ (1903) הפסקתי לבקר ב„חדר״. הלכתי לשמוע שיעורים בתלמוד בישיבת „ראובן דער ראש־ישיבה״. אותו זמן היה מורה פרטי מכין אותי לבחינות הכניסה לגימנסיה הרוסית, כן היה המורה לבוביץ׳ בא לביתנו ומלמדני עברית. ב־1905 הייתי מוכן לבחינה בגימנסיה, אולם מאחר שמכסת היהודים בגימנסיה הממשלתית בבוברויסק היתה מלאה — נשלחתי ללמוד בעיר זולוטונושה.

דוד שמעוני

ה„מלמדים״ שלי

ר׳ אברהם פרידלנד

ר׳ אברהם פרידלנד, או כפי שהיה מכונה „אברה־מ׳יל הפוזל״, היה מלמד מ„היד השלישית״, והוא המלמד השלישי שלי. בשם „יד״ סימנו משהו דומה למחלקה, דומה אבל לא זהה. „היד הראשונה״ התחילה מ„אלף־בית״ וסיימה בקריאה רהוטה פחות או יותר בסידור־התפילה, בתהלים, וגם בלימוד פרקי־חומש אחדים. ב„יד״ זו שהו התלמידים משנים עד שלושה „זמנים״ („זמן״ — חצי שנה), בהתאם לכשרונותיהם ובמידה לא פחותה מזו לכשרון המלמדים. ב„יד השניה״ כבר למדו חומש עם רש״י, נביאים ראשונים, העברת הסדרה, ואם המלמדים כבר נתבסמו קצת מרוחות חדשות, לימדו גם כתיבה וגם קצת „לשון״. את ה„יד״ הזאת גמרו התלמידים על פי רוב בגיל שמונה־תשע ועברו ל„יד השלישית״, שגם בה שהו משלושה ועד ארבעה „זמנים״. ב„חדרו״ של ר׳ אברהם פרידלנד כבר למדו נביאים אחרונים וגם קצת משניות, ואולי גם התחלה של גמרא. אבל חידוש גדול היה ב„חדר״ זה, שהרבי הקפיד הרבה על הקניית הלשון העברית לתלמידיו על ידי תרגילים מתרגילים שונים. בעצם איני זוכר שום ספר לימוד מתקופת לימודי אצל ר׳ אברהמ׳יל, מלבד „לוח הפעלים והשמות״ ואיזה „בריעפענשטעלער״ באידיש, כלומר אגרון שנועד בעיקר להקל את מלאכת כתיבת המכ־תבים בין חתן לכלה, והיה בו גם מדור למכתבי מסחר. באגרון זה אמנם היה הרבי מסתכל תכופות, אבל הוא היה כנראה מכניס בו שינויים נמרצים, ובמקום „כלתי היקרה״ או „חתני היקר״ היה אומר „אבי היקר״, „אחי היקר״ או „אמי היקרה״, „אחותי היקרה״ וכמובן בהתאם לפניה שינה תכלית שינוי גם את תוכן המכתבים, שהיה קורא לפנינו באידיש ומצווהו לתרגם ל„לשון הקודש״. באופן כזה מיזג הרבי את המועיל עם הנעים: גם עברית למדו התלמידים וגם יכלו להשתמש לאלתר בידיעותיהם כדי לענג את לב הוריהם וקרוביהם במכתבים נמלצים, בין אם מכתבים אלה נועדו באמת לאב סוחר או לאם חנוונית, ששהו לרגל מסחרם מחוץ לביתם או אם נמסרו להורים או לאחים ואחיות מבוגרים במסיבות מיוחדות, לרגל איזה חג, בר־מצוה או חתונה וכדומה. אבל ר׳ אברהמ׳יל לא הסתפק רק במכתבים. הוא גם הציע לנו נושאים שונים, שעליהם היינו צריכים לכתוב, וגם הרשה לנו לכתוב חיבורים חפשיים. הוא שינן לנו שנן היטב את לוחות הפעלים והשמות, ואין ספק שהיה פדגוג בחסד עליון, שכן גם את לימוד הדקדוק חיבב עלינו. לפי מראהו היה קפדן ומחמיר. בעיניו הפוזלות והפיקחות ניצנץ תמיד איזה לגלוג מסותר, אבל בקראו אתנו את פרקי ישעיהו או ירמיהו נתחמם ונתרכך, ובמקום הלגלוג השתלהבה בעיניו איזו חיבה וידידות, בודאי כלפי הנביא, אבל אנחנו קיבלנוה,

כיוון שזה היה נעים לנו, גם על חשבוננו. הוא היה גם אומן־יד וגזר מנייר צבעוני אותיות וציורים. אותיות וציורים אלה היה מדביק על העטיפה של מחברת עבה, שניתנה בתור פרס לתלמיד מצטיין.

ר׳ ראובן־יואל מרגולין

בינתיים ואני כבר לומד ב„יד הרביעית", אצל ר׳ ראובן־יואל מרגולין, המכונה „המלמד מלאפיץ׳". זה

ראובן־יואל מרגולין
„דער לאפיטשער רבי"

היה ב„חדר" האחרון שלי. כאן לומדים תנ"ך בשלב עליון, כלומר מסיימים נביאים אחרונים, עוברים גם על חלק מכתובים, וכאן גם לימוד הגמרא הוא יותר ממשי. מובן, שאם אבי הכניסני ל„חדר" זה, הרי זה משום שר׳ ראובן־יואל מוחזק גם לבעל־לשון, והוא משתדל להרחיב ולהעמיק את ידיעות תלמידיו בשפה העברית. לפנַי למד אצלו אחי הבכור צבי, והוא יצא ממנו ברכוש גדול, בידיעות מצוינות בתנ"ך ובסגנון עברי מעולה. בזמן ההוא הופיעו המקראות הראשונות בעברית כ„גן שעשועים" לא. רוזנפלד, „נטעי נעמנים" לא.מ. פיורקא ועוד, ור׳ ראובן־יואל השתמש בהן להנאתם ולתועלתם של תלמידיו. אבל אם אני זוכר באהבה עמוקה את ה„חדר" הזה, ה„חדר" האחרון שלי, הרי זה בעיקר בזכותו של הרבי עצמו. איני יודע עכשיו מה עושר הידיעות שהוצאתי משם, אבל הרשמים שנחקקו עמוק בנפשי מאישיותו של הרבי מעוררים בי עד היום רגשות חיבה והערצה. במשך שלושה־ארבעה „זמנים" ראיתי את הרבי כמעט יום־יום בסבלותיו הגדולים ובסבלנותו שהיתה גדולה לא פחות, בצערו הכבד ובמאור פניו. אשתו חלתה במין שיגרון קשה, ושנים רבות שכבה על ערש דוי חשוכת מרפא ומתענה ביסורים קשים. חדר המשכב שלה היה סמוך לחדר הלימוד, והיא היתה מתאמצת לחנק את אנחותיה, כדי לא להפריע לבעלה ולתלמידיו. היו להם שלושה בנים ובת יחידה. ומישהו מהם היה כרגיל נמצא ליד האם החולה. לעתים הייתי גם אני נכנס לחדר החולה, כשהייתי צריך לאחד הבנים הצעירים, שנתרועעתי אתם, ואז הייתי רואה לא פעם בגשת הרבי למיטת אשתו (ברגעים של הפסקה) ובלטפו ברוך את ידיה הנפוחות. פני החולה היו אז מזדהרים, ורק היתה מתיפחת בחשאי, ספק מתוך מכאובים, ספק מתוך איזה אושר עילאי. רק לעתים רחוקות נשמע ב„חדר" קול נזיפה וגערה. ודאי שהתלמידים היו רוֹעשים בכל הזדמנות. אבל הרבי היה מצליח תמיד לשכך אותם רק בנדנוד־ראש ובאנחה כבושה. אגב, גם חיצוניותו היתה כנראה פועלת בקסמים נסתרים. הוא היה בעל קומה בינונית אך מוצקה. פניו חיורים מאד, בזקנו השחור זרקה פה ושם שיבה שלפני זמנה, ועיניו גדולות ומזהירות באור רך ועמוק. כשראיתיו לפעמים מתכופף מעל אשתו המתפתלת בכאביה וראיתי אלה לעומת אלה את פניו החטובים ואת פניה נעווי־היסורים ושמעתי את יבבתה החנוקה ואת קולו החרישי: „עוד יהיה טוב, עוד יהיה טוב", היה לבי נלחץ והייתי ממהר להסתלק מחדרים. אך האסון אוהב חברה ו„אח לצרה יולד". בנו הבכור של הרבי, עֶלם מוכשר, יפה ועדין גם הוא, חלה פתאום ברוחו. כמה שהשתדלו להסתיר את הדבר, הרי ידענו כולנו על כך, ובודאי לא היה אף אחד מבינינו, גם מהתלמידים הקשים והסרבנים ביותר, שלא התפללו לשלומו. ותפילתנו נתקבלה. שמחה (זה היה שמו) הבריא וכשהגיע זמנו להיקרא לצבא, לא עשה הרבי שום מאמץ לשחררו. הוא היה סבור כנראה, שבעבודת הצבא, עבודה גופנית בעיקר, ייטב לו. ואמנם זכה

הרבי לנחת: דוקא בצבא הספיק הבן לתרגם כמה סיפורים מזאנגויל (כמובן מרוסית), וסיפורים אלה נדפסו בהמשכים ב„הצפירה", ולשמחה יצא בעירנו שם כשם אחד הסופרים. וכשבאחד הערבים הופיע בביתנו הרבי יחד עם שמחה הלבוש מדי־צבא מגוהצים לשם ביקור, לא היה קץ לענגי ולגאוותי. לא רק מפני שאהבתי את הרבי וגם את שמחה, אלא שזכיתי לראות בביתנו, בצל קורתנו, את הסופר העברי, ששמו מופיע זה כמה וכמה שבועות שחור על גבי לבן ב„הצפירה"!

פ. שפירא

ה„חדר" החדש בבוברויסק*

א

בשנת 1898 התאגדה בבוברויסק קבוצת מלמדים ושמה לה למטרה להביא רוח חדשה בעולמו העבש של ה„חדר" הישן.

המניעים שהביאו את המלמדים המתקנים לכלל פעולתם זו היו בראש וראשונה בעלי אופי מעשי. היה הכרח להקים מוסד המתאים לדרישות הזמן ולהבטיח אפשרות הקיום. אולם במלחמתם על קיומם עלו מלמדים אלה על הדרך הנכונה, וכפי שיראה הקורא להלן, הם סייעו רבות להעלאת רמתו של ענין החינוך היהודי בעיר ואפילו בסביבותיה. פעולתה של קבוצת מלמדים זו ראויה להתפעלות שבעתים אם נשים אל לב, כי הם פעלו ביזמתם הם ואת מאבקם הארוך עם ה„חדר" הישן, שזמנו עבר, נשאו על כתפיהם.

בימים ההם כבר התקיימו בכמה ערים יהודיות „חדרים מתוקנים". כך היה מיסדו ומורו של חדר כזה בהומל יש"י אדלר, ששמו יצא לתהילה. בפינסק התפתח „החדר המתוקן" של ברגמן. תהילתם של חדרים אלה הגיעה לערים יהודיות רבות ומשכה לבסוף את תשומת לבם של חבורת המלמדים שנזכרה לעיל.

בהציבם לפניהם את מטרתם — הקמת „חדר מתוקן" — החלו מלמדים אלה בראש וראשונה בהשכלה עצמית. שלא כמרבית המלמדים בבוברויסק בימים ההם היו למלמדים אלה ידיעות נרחבות בלשון העברית וספרותה, ולאחדים מהם לא היתה זרה אף השפה הרוסית. עבודתם בשטח הגברת ידיעותיהם התבטאה בכך שכל ערב, לאחר יום עבודתם, היו מתאספים ומתאמנים בדיבור עברי, כדי להכשיר עצמם להוראה בשיטה הטבעית, והיו מסתכלים בתשומת־לב לסדרי ההוראה בבתי־הספר לבנות.

כעבור שנתיים של עבודה עצמית מאומצת נסעו שנים מהם לפינסק להכיר את „החדר המתוקן" במקום, שנים אחרים נסעו במטרה זו להומל. לאחר שלמדו את הסידור הפנימי והחיצוני של שני חדרים אלה לכל פרטיו ראו עצמם המלמדים מוכנים לפתיחת החדר שלהם וניגשו לפעולה.

היה עליהם לוַתר על מפעלם הישן, המבוסס, ולהתחיל במפעל חדש, שיש בו משום סיכון, שעלול היה להסתיים בְכשלון ולהביא את כולם להרס מוחלט. כל ההכנות לסידור החדר החדש התנהלו בסודיות והוסתרו בקפדנות משאר המלמדים. ארגונו של החדר תוכנן כדלקמן: קורס בן שש שנים, לכיתה הראשונה מתקבלים ילדים בגיל שלא פחות משש שנים, מספר הילדים בכיתה זו יכול להגיע עד ל־50. שאר הכיתות תתמלאנה מבין תלמידי הכיתה הראשונה. בכיתות הגבוהות יתקבלו תלמידים מן החוץ רק לאחר הכנה מתאימה. תכנית הלימודים הותוותה כך שעם סיום החדר ידעו החניכים את התנ"ך בשלמותו, את ראשית לימוד התלמוד וחלק מספרות ימי־הביניים. מהשנה הרביעית ללימודיהם יתחילו התלמידים להכיר את מיטב יצירותיה של הספרות החדשה. מקום נרחב בתכנית ניתן לתולדות ישראל. יום הלימודים היה בן שבע שעות, מתשע עד ארבע, עם ההפסקות הרגילות

---

* מן המאמר Старый и новый хедер, שבא ב־Вестник Еврейского Просвещения 1912, גל' 12. פ. שפירא היה בנו של לייב־הירש שפירא, ממיסדי „החדר המתוקן". בתקופת השלטון הסוביטי התגורר במוסקבה והיה מחברו הראשון של המלון העברי־רוסי, שיצא לאור במוסקבה ב־1963.

בין השיעורים והפסקה אחת גדולה. בכל אחת מן השנים הבאות תיפתח כיתה נוספת, כך שהחדר ימלא את כל כיתותיו לאחר שש שנים מפתיחת הכיתה הראשונה.

לאחר שכירת דירה ורכישת ריהוט לבית־הספר החלו המיסדים לגייס תלמידים לחדרם החדש. תושבי בוברויסק, שציפו זה מכבר למשהו חדש בענין חינוכם היהודי של בניהם, ושידעו מפי השמועה על מצבם המצוין של החדרים המתוקנים בהומל ופינסק, נתנו ברצון את ילדיהם למורים בחדר החדש. באמצע החורף שנת 1900 (פתיחת המוסד נועדה לראש חודש ניסן בשנה ההיא) כבר מלאה מכסת התלמידים וההורים ציפו תוך אמונה וקוצר־רוח לחדר החדש.

ב

המלמדים בני הדור הישן, שלא חשדו בקיומו של אויב פנימי כה חזק, התקיפו את מקימי „החדר" החדש בכל הזעם והיאוש של אנשים שתקותם האח־רונה נשללת מהם. קודם כל ניסו בנשק המנוסה — במלשינות. אולם מנקודת־ראותם של השלטונות היה ענין תיקונו של „החדר" ראוי לשבח. על כן פנו המלמדים לעזרתם של שומרי הדת והמסורת הרש־מיים — לרבנים. תפקיד גדול בענין זה מילא הצדיק המקומי, הפרוש הידוע בשם „דער בלינדער מגיד" („המגיד העיור") *.

בבואם אליו בכל המונם, סיפרו לו באימה, כי כמה אנשים אלמונים פותחים „קלאס" ובכך מתנקשים הם בקדושת התורה וממוטטים את יסודות הדת. ב„קלאס" זה ישבו הילדים בגילוי־ראש, לא יהיה בו זכר ללימוד התורה, בקיצור — ענן כבד עולה על ישראל ועל תורתו, ורק בכוחו של „המגיד" לפזרו. המלמדים־המלשינים הסתירו בכוונה את שמות מיסדי החדר החדש, בקראם להם בשם אלמונים, כי די היה לקרוא בשמותיהם, כדי שאף המגיד התמים יבין כי אין כל יסוד לדיבתם.

תכסיסם הזריז עלה יפה. הישיש התמים האמין לסיפוריהם והחליט שהגיעה שעתו לעשות למען ה' ולמען תורתו. כפי מנהגו לא הוציא מלה, אלא הביע את יחסו למפעל החדש בכתיבת מלים אלה: „מי שיתן את בניו ל,קלאס' ללמוד במיתודות חדשות ילבש בגדים חדשים **, מרדכי צבי". המלמדים היו שבעי־רצון מתוצאות ביקורם זה. נוסח הקללה בחתי־מת המגיד הופיע בשבת הראשונה שלאחר מכן על קירות בית־המדרש הגדול, וכל אנשי בוברויסק הת־בשרו על העונש האיום המצפה להורים שישלחו ילדיהם ל„קלאס".

לפי הכרתם העמוקה של אמהות בוברויסק לא היה כל ספק בקשר הנסתר בין הקב"ה לבין „המגיד". אין פלא איפוא שכעבור ימים מספר נודע למיסדי החדר החדש, כי רבים מן ההורים שכבר רשמו ילדיהם בחדרים מנהלים משא־ומתן עם מלמדים אחרים. דבר זה הביאם במבוכה, וביחוד משום שמכה זו מן הצד באה עליהם כהפתעה. נשארה רק דרך אחת — ללכת אל „המגיד" ולמסור לו את מהות ענינם באור הנכון.

למחרת היום באו אל „המגיד" כל ששת המלמדים, מיסדי החדר. בהיודע לו כי המיסדים הם מלמדים ידועים ומכובדים בעיר וכי עניני התורה והאמונה בחדר לא יסבלו כמלוא נימה, התחרט הישיש מאד על מעשהו הפזיז וכתב פסק חדש: „אם ילמדו תורה ויראת שמים תבוא עליהם ברכה וכל טוב סלה. מרדכי צבי".

בשבת הקרובה נודע לתושבי העיר מקירות אותו בית־המדרש עצמו כי האָלה הוסרה מן „החדר"...

ג

כך נופץ לרסיסים הנשק הכבד שהפעילו המלמדים כנגד „החדר" החדש והיה עליהם לחפש אמצעי מאבק חדשים, והחלטתם להיאבק עד קצה גבול האפשרי היתה נחושה. הכשלון הראשון העלה עוד יותר את חמתם. האויב המשותף איחד את כל המלמדים, אף על פי ש„בימי־שלום" היו מפולגים לכיתות וחבורות שהתיחסו באיבה האחת לרעותה. אל מול ששת המלמדים בעלי־התיקונים התאחדו למעלה ממאה מלמדים מגיני הסדרים הישנים.

מה היה יחסם של תושבי העיר למלחמה שהתלק־חה יותר ויותר? החלק המתקדם בהם, שהיה נתון להשפעתם של הרעיונות הלאומיים החדשים, התיחס באהדה רבה לחדר החדש, והדבר התבטא בכך שהם חשו לשלוח את ילדיהם אל החדר החדש. הרוב, שהתיחס תמיד באדישות למלמד, עמד מן הצד גם עתה. רק לאחר הופעתו של „המגיד" שמו לב לחדר החדש, העומד לצאת לאויר העולם, נציגיה של האור־

* ר' עמ' 286.

** הכוונה לתכריכים.

תודוכסיה המקומית, ואליהם החליטו המלמדים לפנות לעזרה מפני „האויבים המסוכנים".

כעבור זמן־מה בא שליח אל המלמדים מיסדי „החדר" החדש מטעם רבם של החסידים במקום * בתביעה להופיע בפניו לדין־תורה עם יתר המלמדים. לא היתה דרך אלא להיכנע ולבוא בפני בית־הדין.

לפי סיפוריהם של עדי־ראיה עמהם שוחחתי נגול בבית־הדין מחזה מענין עד מאד. על יד שולחן הדיינים ישבו שני רבניה של העיר **, שם ישבו גם כמה מן ה„גבירים" דמתא, שמילאו תפקידים של שופטים מושבעים. ביניהם היה גם אחד מאבות העיר, מנהיגם של האורתודוכסים במקום ***, יוזמו של המשפט. על ספסל הנאשמים ישבו ששת המלמדים המתקנים רעי־המזל; המאשימים היו כמה מלמדים, מיופי־כוח של כל חבריהם. המלמדים האחרים בעיר התקהלו בחצר בציפיה לתוצאות המשפט.

הראשון פתח, לפי הצעת הרב שישב ראש בדין, אחד ממיופי־כוחם של המלמדים. בנאום ארוך התריע מלמד זה בקצף על שפתיו על הסכנה הנשקפת לתורה ולשומריה — המלמדים — מפתיחת ה„קלאס". כהוכחה לחששותיו הביא המלמד לדוגמה ערים אחרות בהן משמשים חדרים „אלה" מקור הכפירה והאפיקורסות ובהם איבדו כל שאר המלמדים את פרנסתם.

אחריו הופיע בנאום חוצב להבות אחד מן ה„גבי־רים", בהביעו את ההשערה כי מאחורי גבם של אלה המלמדים המחבלים בישן מסתתרים האינטליגנטים המקומיים, האפיקורסים הידועים והכופרים. בחלק הנרגש ביותר בנאומו הכה הנואם באגרופו על השולחן וקרא: „דם יישפך ברחובות וחדר זה לא יקום!"

הנאשמים ניסו לשכנע בדבריהם את השופטים, כי החדר החדש יבדל מהישן בעיקר בחיצוניותו, שהתורה תתפוס בו מקום לא קטן יותר מבישן. ובנוגע לטענה כי גוזלים הם לחמם של שאר המלמדים, הלא אין אוסר על אלה האחרונים לפתוח „חדרים" דומים.

הוצאת פסק־הדין נדחתה, כפי הנראה מחוסר חומר להאשמה ומחמת אי־בהירותם של סעיפי ההא־שמה. למחרת התקיימה ישיבה של הרבנים וה„גבי־רים", וכתוצאה ממנה קיבלו הנאשמים הזמנה לבוא אל הרב. כאן הוצע להם לחתום על התחייבות בזו הלשון: „אנו המלמדים החתומים מטה, מיסדי החדר החדש, מתחייבים לא לסטות מכל הנהוג בחדרים הקיימים". לאחר מכן בא פירוט המנהגים הללו. תכנה של התחייבות זו סתר את פעולתו להבא של החדר החדש, אולם משום דרכי שלום חתמו המחדשים על נייר זה, תוך תקוה, כי לאחר שיירגעו הרוחות והחדר ייפתח, ינהגו בו כרצונם, וחשבונם זה עלה יפה.

ד

עת פתיחתו של „החדר" החדש התקרבה, והבנין שנבנה במיוחד ל„חדר" זה הוכן והתנוסס במרכז העיר. בית זה נועד לשתי המחלקות הראשונות של „החדר", והיו בו שני חדרי כיתות מרווחים, חדר גדול לאכילה, ופרוזדור רחב, ששימש כאולם לשעות ההפסקות. במהרה הופיע ב„חדר" החדש ריהוט מן המין החדיש ביותר; על הקירות נתלו מפות, תמונות ומכשירים אחרים ללימוד הסתכלות. באחת מישיבו־תיהם בחרו המלמדים מיסדי „החדר" את אחד מבי־ניהם לתפקיד האחראי של מורה הכיתה הראשונה. יום פתיחת בית־הספר נקבע לראש חודש ניסן תר"ס (1900) *.

המלמדים, אויביו של „החדר" החדש, עקבו בלי הרף אחרי כל הנעשה ב„בית החדש" ועיבדו בסתר תכנית פעולה לימים הקרובים. לאחר שהתאכזבו בהש־פעתם של אמצעים בעלי אופי „מוסרי", החליטו להפעיל את יתרונם מבחינה מספרית ופיזית.

בימים הראשונים לחודש ניסן ערכו מיסדי „החדר" התיעצות עם כמה מן המורים הצעירים שהתיחסו באהדה לענין חידוש „החדר", על מנת לפתור סופית כמה בעיות שהיו קשורות בפתיחתו. בחצות ליל נפסקה השיחה השלווה על־ידי דפיקות עזות בדלתות ובחלונות. בחצר המו המונים. הבית הוקף כמה עשרות מלמדים מזוינים במקלות, קורות וכל הבא ליד...

אין לדעת במה היתה התנגשות זו מסתיימת, אולם אחד מהנצורים הצליח לפרוץ החוצה ולהודיע בתחנת המשטרה הקרובה על ההתנפלות הלילית. הופעתו של נציג השלטון קיררה את התלהבותם של המתקיפים והביאתם לכלל מנוסה.

מאורע זה שימש במפתיע גורם מכריע בהרגעת המלמדים. קצין המשטרה רשם פרוטוקול, שבו הוזכרו

---

* ר' שמריה־נוח שניאורסון.

** ר' שמריה־נוח הנ"ל ור' שמואל־משה שפירא.

*** חיים־בועז רבינוביץ' או דוב־בר אֶטינגר.

* ר' לעיל, מאמרו של בן־אמיתי „החדרים בבוברויסק".

כמה מן המלמדים כמארגני השערוריה. בענין התערבו אנשים מן החוץ ובין המלמדים נכרת שלום בתנאים דלקמן: צד אחד מתחייב להפסיק את התקפותיו על „החדר" החדש, הצד השני יפנה אל קצין המשטרה בבקשה שיבטל את החקירה המשטרתית, בשים לב לכך כי שלום הושכן במחנה. בדרך זו השיג קצין המשטרה, בהשתתפותו הפאסיבית באודיסיאה זו של מלמדים, את השלום, אותו לא יכלו להשיג הרבנים דמתא עם ה„גבירים" גם יחד.

מאורע זה היה אחרון במערכת המלחמה בחדר החדש, ובראש חודש ניסן תר"ס (1900) נפתח בבוב־רויסק „החדר המתוקן" הראשון.

ה

32 תלמידים היו ב„חדר" החדש עם פתיחתו. מראהו החיצוני של חדר הלימודים לא נבדל במאומה מזה של בית־ספר משובח ביותר. ספסלי לימוד בנוסח שבֶדי, לוח־קיר סובב על צירים, ארון־זכוכית גדול ובו אוסף עשיר של מכשירים לשיעורי הסתכלות, תמו־נות, ציורים — כל אלה יצרו תחום חריף ועמוק בין „החדר" החדש ובין הישן, ונדמה ששנים רבות מבדילות ביניהם.

המלמדים־המתקנים לא הזניחו אף את המראה החיצוני של התלמידים. הונהגו מעין מדים מיוחדים, ובעת שהותם בחדר חבשו הילדים על ראשם כיסוי־ראש אחיד — כיפות אדומות.

כשיטה ראשונה ללימודיו בחר המחנך את השיטה המעורבת. בבחירתה של שיטה זו מילאו תפקיד שני נימוקים. ראשית, מאחר שלא היה למלמדים כל נסיון בשיטת „עברית בעברית" ובהכירם בחשיבות ההצלחה בשנת הלימודים הראשונה לקיומו של„החדר" להבא, לא העזו להתחיל בשיטה החדשה. שנית, החליטו מתוך חישובים טקטיים להימנע, ולו אך בעת הרא־שונה, מכל חידושים בולטים.

לימוד הקריאה לפי השיטה הקולית הוחל בימים הראשונים ללימודים. השיטה הקולית היוותה חידוש גמור בשיטת הלימודים הנהוגה ב„חדרים", ועל כן היתה הצלחתה הגדולה, שנתגלתה כבר בחדשים הראשונים ללימודים ב„חדר", כהפתעה גדולה להורים. עד חג השבועות קראה כל הכיתה כמעט באופן חפשי בתחום מחצית אותיות האלף־בית, וחוץ מזה השתמשה בשטף, בעל־פה ובכתב, במאה־מאתים מלים עבריות.

ראוי לציין תופעה אפיינית אחת. במשך כל שנת הלימודים הראשונה התקיימו השיעורים ב„חדר" בפני קהל ועדה במובן המילולי ביותר של מלים אלה. בכל שיעור נכחו לא פחות מארבעה־חמישה אנשים מן החוץ. באו אבות, אמהות, דודים, דודות, וכל מי שהיה לו ענין כלשהו ב„חדר" החדש — ב„קלאס". רבים באו תוך מטרה גלויה לבדוק את השמועות חסרות־השחר, שמתנגדי „החדר" הפיצו בעיר. כך לא עבר יום אחד בחדשים הראשונים שלא יבוא מי שהוא וישאל: „והרי לומדים אצלכם בכיסוי־ראש?" הרבה חששות עוררה העובדה שתלמידי „החדר" החדש לא ידעו זמן רב לקרוא בשמות אותיות האלף־בית... „בורותם" זו של הילדים הביאה במבוכה הורים רבים.

יש לציין לשבחו של מורה הכיתה הראשונה של „החדר", שנשא בסבלנות ובלי כל תלונה את כל הביקורים הטרדניים וההערות הבלתי־פוסקות. הוא פתח לרווחה את דלתות „החדר" לכל הרוצים לבוא אליו, ובעבודתו היעילה, ואף הכשרונית, פיזר יותר ויותר את העננה השחורה של אי־אמון וחשדות שרבצה על „החדר".

ו

אותה שעה המשיכו המלמדים, שהפסיקו רשמית את מלחמתם הגלויה ב„חדר", במלחמה פרטיזנית, בנצלם באמנות יתירה ובזריזות את שיטת ההתקפות הזעירות. במידה מרובה היו כל אותם ביקורים תכופים ב„חדר" מצד הורים וקרובים תוצאה של ביקורים תכופים לא פחות של המלמדים „הישנים" בבתי ההורים. המלמדים חגרו את כל כוחותיהם להשחיר בעיני התושבים את „החדר" החדש שנוא נפשם ואת מיסדיו. עיקר מאמציהם היה מכוון לעקור מן „החדר" כמה מתלמידיו תוך שנת הלימודים. נצחון כזה יכול היה לספק להם עילה לדבר על אי־שביעות רצון ההורים מן „החדר" החדש ועל התפוררותו.

למתיחות יתירה הגיעה פעילותם ההרסנית של המלמדים באמצע הקיץ, כאשר הוכרזה ב„חדר" החדש פגרת־לימודים בת חודש ימים. „החופש" שיווה לחדר אופי מושלם של „קלאס", ואוצר הנשק של הלוחמים ב„חדר" התעשר עד מאד. במשך כל אותם ימי הפגרה מלימודים ביקרו המלמדים כמה פעמים אצל כל חסידי „החדר" החדש ופיתחו תעמולה רחבת־ידים.

אולם גם ממאבק זה, שהתנהל בסתר בבתים בוד־

דים, יצא „החדר" החדש בשלום, וכעבור החודש התחדשו הלימודים בהרכב מלא של התלמידים.

בראשית החורף קראו כל תלמידיו של „החדר" החדש קריאה חפשית, כתבו ודיברו בתחומים מסוימים בשפה העברית. חוץ מזה הם זימרו שירים עבריים, דיקלמו, והעיקר — התקשרו אל המורה וחיבבו את „החדר" שלהם. „החדר" מצא לו מגינים נלהבים מקרב התלמידים. בעיר החלו לדבר על ההצלחה המזהירה של „החדר" החדש.

לסוף שנת הלימודים כבר נמלא הרכב התלמידים לכיתה השניה. ראוי לציין כי ההורים עצמם באו להכריז על רצונם למסור את בנם ל„חדר", או שהזמינו לשם כך לביתם את אחד ממיסדי „החדר".

בימים האחרונים לחודש אדר תרס"א (1901) התקיימו הבחינות ב„חדר המתוקן". מיסדיו החליטו לנצל בחינות אלה לצרכי תעמולה. נשלחו הזמנות לעסקני ציבור שונים, לנציגי האינטליגנציה, לנציגי הדת. הבחינות נמשכו כשלושה ימים. הבוחנים היו ששת המלמדים — מיסדי החדר, אולם באמצעותם הציבו שאלות לנבחנים גם אנשים מן החוץ. במשך שלושת הימים ביקרו ב„חדר" למעלה מ־150 איש.

מ־32 הילדים שנכנסו לכיתה הראשונה הועברו לשניה 29. כל אלה ה־29 עברו בפני הנוכחים במעין תהלוכת נצחון — קריאה שוטפת בספר למתחילים, תוך הבנה מלאה של הנוסח, דיבור חי ובטוח ויכולת להביע בכתב משפטים שלמים ואף סיפורים קצרים; השמעת שירים קצרים רבים בעל־פה, ידיעת התפילות הקלות יותר — כל אלה היו הידיעות שגילו התלמידים שביקרו שנה אחת ב„חדר" החדש.

הבחינות עשו רושם מצוין, ותהילתו של „החדר" החדש התבססה. מעניין לציין כי במחצית השנה השניה נצטרפו ששה תלמידים מבחוץ, ז. א. מ„חדרים" אחרים, לאחר הכנה מתאימה.

המחלקה הראשונה עברה כמעט כולה (29 ילד) לשניה, למלמד השני מששת מיסדי „החדר". האחרים נשארו בצפותם לתורם, בחדריהם הישנים, כשהם לוקחים חלק פעיל מאד בארגון עבודת ההוראה במחלקות שפעלו כבר.

בשנה השלישית לקיומו של „החדר" הוחלפה השיטה המעורבת בשיטת „עברית בעברית" על טהרתה, והיא הנהוגה עד היום ב„חדר" זה.

במלוא הרכבו החל „החדר" לפעול רק בשנה הששית לקיומו, ז. א. כשנפתחה כיתתנו הששית. בצורה זו התקיים שלוש שנים. לאחר מכן חלו בארגונו החיצוני, תוך לחץ נסיבות חיצוניות, שעליהן ידובר להלן, כמה שינויים.

ז

על מנת לתת את דמות התפתחותו של „החדר" בשמונה שנותיו הראשונות נביא את הטבלה דלקמן:

השנים	כיתה א'	כיתה ב'	כיתה ג'	כיתה ד'	כיתה ה'	כיתה ו'	ס"ה
1900/1	32	—	—	—	—	—	32
1901/2	35	35	—	—	—	—	70
1902/3	40	36	39	—	—	—	115
1903/4	40	40	37	30	—	—	147
1904/5	42	39	39	37	28	—	185
1905/6	42	39	35	31	30	18	195
1906/7	43	41	34	29	30	21	198
1907/8	55	38	39	30	20	20	202

מטבלה זו מתברר, כי מספר הבאים אל הכיתה הראשונה עולה בהתמדה, וכי אחוז המסיימים גבוה.

הצלחתו המזהירה של „החדר" החדש פגעה מאד בתקוותיהם של המלמדים מן הדור הישן להחריבו. פחות ופחות הקשיבו נשים לקולותיהם הזועמים, וקול זה הלך והשתתק. „החדר" החדש קיים ותופס מקום ניכר בעולם הלימודים של העיר. בעובדה ניצחת זאת היה עליהם להתחשב ולהשלים עמה. ולהשלים עם עובדה מעציבה כזו לא היה קל ביותר... „החדר המתוקן" פגע במישרין ובעקיפין בעניניהם של כל המלמדים. מצד אחד קלט מספר רב של תלמידים, ומצד שני העלה עד מאד את רמת התביעות ל„חדר" בכללו. ההתחרות ב„חדר" החדש היתה לא לפי כוחותיהם של המלמדים הישנים.

נחמתם היחידה היתה, שלאחר הכל „החדר" החדש אינו אלא אחד, ולא יכיל את כל חניכי „החדר" בעיר הגדולה. אולם המציאות האכזרית הרסה גם תקוה אחרונה זו. בשנה השלישית לקיומו של „החדר" החדש החלו לדבר בעיר על הצורך בהקמתו של „חדר מתוקן" שני.

המלמדים הצעירים ורבי־המרץ מיהרו לנצל מצב־רוח זה ובלכתם בעקבות מיסדי „החדר" הראשון, החלו לחפש דרכים ואמצעים להקמתם של „חדרים" חדשים. אותה שעה באו לבוברויסק כמה „מורים־מלמדים" צעירים, או ביתר דיוק: „מלמדים־מורים",

מערים אחרות. הם נמשכו לשמע הצלחתו של „החדר" החדש, רצו לחקותו ואף להתחרות בו. היחס האוהד שנוצר בעיר לכל חדש בלימודי „החדר" סייע להם עד מאד. כעבור זמן קצר החלו לפעול בבוברויסק עוד שני „חדרים מתוקנים". עתה קיימים בעיר ששה „חדרים מתוקנים", חוץ מ„החדר המתוקן" הראשון. מבחינת ארגונם החיצוני והפנימי שאפו „חדרים" אלה לחקות את ה„חדר" הראשון והיו שהעתיקו את שיטותיו. למעשה היו „חדרים" אלה מתוקנים בחיצוניותם בלבד.

„החדר" הראשון, כפי שנראה הדבר מן הטבלה דלעיל, לא נפגע מפתיחתם של „החדרים" החדשים, אלא התמלא בעיקר על חשבון „החדרים" הישנים, שמספרם הלך ופחת ממש מיום ליום. תהליך ירידתם וחיסולם של „החדרים" מן הטיפוס הישן התנהל בקצב כה מהיר, עד שתוך שמונת השנים הראשונות לקיומו של „החדר המתוקן" פחת מספר המלמדים בבוברויסק עד החצי. כך נמנו בבוברויסק בשנת 1906 כ־60 מלמדים, לעומת 120 — 130 שהיו בה בשנים האחרונות לפני פתיחת „החדר" החדש. עתה נמצאים בבוברויסק כ־45 מלמדים, שהם מקיימים עשרה „חדרים" מהמין הישן בהם הם מלמדים תלמוד.

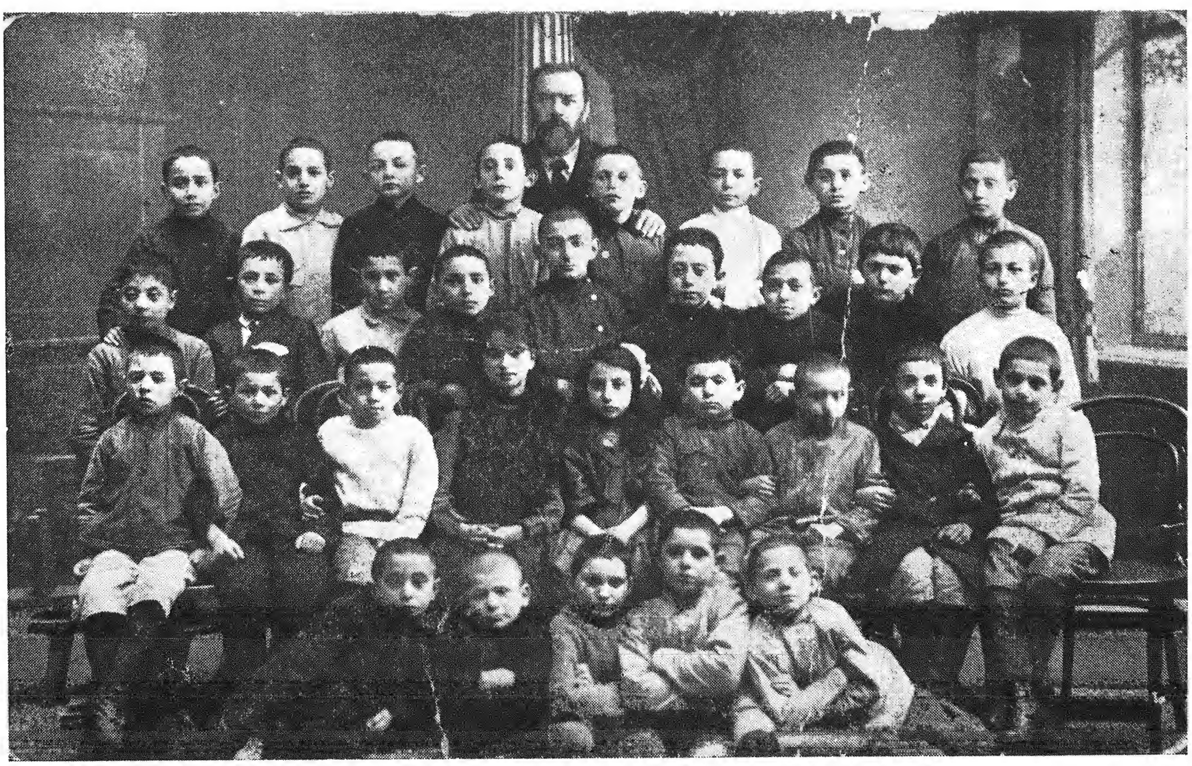
השפעת „החדר" המתוקן על הטבת ענין החדרים וחידושם בכלל לא הצטמצמה בבוברויסק בלבד. מן הערים הסמוכות החלו לבוא לבוברויסק מורים ומלמדים להכיר את הסדרים ב„חדר" החדש. כדוגמת „החדר" בבוברויסק נפתחו „חדרים" חדשים במוהילב, רוגצ'וב, פאריץ', גלוסק, אוסיפוביץ', שצ'דרין ועוד.

בדברנו על השפעתו של „חדר" זה, יש לקחת בחשבון גם את העובדה, שחוץ מפתיחתם של „חדרים" חדשים, הוחדר אל „החדר" רוח החידושים בכלל. כל נסיון לחדש דבר־מה ב„חדר" נפגש עתה בתשומת־לב ואהדה מלאה מצד ההורים.

ח

בהביאנו לעיל את טבלת מספרי התלמידים ב„חדר", נעצרנו בשנת 1907/8, שבה הופרעו חייו הנורמליים של „החדר". הגורם לכך היתה פתיחתן של שתי גימנסיות בשנה ההיא בבוברויסק.

בשנה הראשונה לפעילותן של אותן גימנסיות ירד מספר התלמידים בכיתות הגבוהות של „החדר" עד כדי כך שקיומן נעשה לבלתי־אפשרי. היה הכרח לסגור את שתי הכיתות העליונות ולקצר את קורס הלימודים

המורה יצחק־אייזיק סברדלוב ותלמידיו

יצחק־אייזיק סווערדלאָוו — א לערער אין דעם חדר מתוקן „תושיה" און זיינע תלמידים

בשנתיים. אותה שעה הלך וגדל מספר הלומדים בכיתות הנמוכות, עד שנוצרה האפשרות בשנה ההיא לפתוח כיתות מקבילות לשתי הכיתות הראשונות. בדרך זו, אם כי גרמו הגימנסיות לקיצור קורס הלימודים, לא השפיעו על מספר התלמידים הכללי ב„חדר". להיפך, מספר הלומדים בכיתות הנמוכות הלך וגדל, כפי שאפשר לראות מן הטבלה דלקמן:

שנים	כיתות א׳ (2)	כיתות ב׳ (2)	כיתה ג׳	כיתה ד׳	כיתה ה׳	ס״ה
1908 / 9	71	65	34	35	—	205
1909/10	74	73	54	30	—	231
1910/11	80	76	52	41	—	249
1911/12	80	62	54	45	27	278

ב־1909 נסגרה אחת הגימנסיות, שלא קיבלה זכויות מהממשלה. ראוי לציין, כי „החדר" הגיב מיד על כך, ובשנה הבאה פתח מחדש, לאחר שלוש שנים, את הכיתה החמישית, שאליה עברו 27 תלמידים מ־41 תלמידי הכיתה הרביעית.

כן מוצא אני לנחוץ להצביע על עוד תופעה חשובה מאד ב„חדר" זה. במשך חמשת השנים האחרו־

איזיק סורדלוב
מורה בחדר המתקן
„תושיה"

כרטיס ביקור של מורה
איין ויזיט־קארטע פון א לערער אין חדר מתוקן „תושיה"

נות הולך וגדל מספר הבנות הלומדות בו. בשתי המחלקות הראשונות מגיע מספר הבנות ל־20%. נטיה זו למעבר ללימוד מעורב ב„חדר" היא זכותו הרבה של „החדר המתוקן", משום שלפני כן לא היו ההורים שולחים את בנותיהם ל„חדר".

ט

להבהרת הרכב התלמידים ב„חדר" נביא את הטבלה דלקמן:

שנת קיום החדר	בני עשירים	בני אמידים	בני חנוונים	בני פקידים	בני מקצועות חפשיים	בעלי־מלאכה	מורים ומלמדים	סה״כ
1	8	8	6	6	—	2	2	32
2	11	22	12	16	—	6	3	70
3	20	33	27	19	3	9	4	115
4	20	44	35	29	3	10	6	147
5	23	56	47	33	5	15	6	185
6	25	52	50	33	9	19	7	195
7	22	53	53	32	6	22	10	198
8	20	60	49	37	4	24	8	202
9	21	60	45	36	—	37	6	205
10	24	76	47	40	2	34	8	231
11	26	76	60	46	3	32	6	249
12	28	86	65	54	5	32	8	278

מטבלה זו יש ללמוד שאת האחוז הגבוה ביותר של התלמידים ב„חדר המתוקן" נותן מעמד בעלי־הבתים האמידים. שכבה זו מספקת בממוצע כ־31% מכלל תלמידי „החדר". לאחריה באה שכבת החנוונים — 22%, פקידים במשרדים וחנויות — 18%, לאחר מכן בעלי־מלאכה — 12%, „גבירים" — 12%, מורים — 3%, מקצועות חפשיים — 2%. למורים יחדנו טור מיוחד, משום שאחוז גבוה זה (בשים לב למיעוטם היחסי של בני סוג זה) מוכיח את היחס מצד אלה המעמידים דרישות מיוחדות לגבי „החדר".

מבלי להיכנס לניתוח מדוקדק של הטבלה, מציינים אנו, כי בה מיוצגים, ביחס ידוע, כל שכבות האוכלוסיה, דבר המוכיח בלי ספק את יחסה של החברה המקומית ל„חדר".

האחוז הגבוה של בני הורים בעלי יכולת נובע משכר הלימוד הגבוה יחסית. שכר זה מתחיל מ־25 רובל לשנה בכיתה הראשונה, הולך ועולה כל שנה ב־5 רובל, ומגיע ל־45 רובל לשנה בכיתה האחרונה. משכורתו הממוצעת של מורה ב„חדר" מגיעה ל־800 רובל לשנה.

יעקב גולדבורט

בחדר המתוקן „תושיה"

נכנסתי ללמוד בחדר המתוקן בבוברויסק בתחילת שנת 1901, בשנים הראשונות להינָסדו. החדר המתוקן הזה היה שייך לקבוצת מורים, ששה במספר, שמהם זוכר אני את מר שפירא, שלימד בכיתה א׳, את מר לוריא, שלימד בכיתה ב׳, את מר פרידלנד, שלימד בכיתה ד׳, את מר סברדלוב, שלימד בכיתה ה׳, ואת מר מרגולין, שלימד בכתה ו׳ העליונה *.

ה„חדר" שלנו היה נמצא בדירה נאה, חדרי הלימוד היו מרווחים, הריהוט — ספסלי בית־ספר, נוסף להם שולחן וכיסא למורה, ולוח. לא היה מזל ל„חדר" שלנו, פעם ראשונה עלה באש בשריפה הגדולה בשנת 1902, ופעם שניה בשריפה קטנה אחרת,

פרי־תושיה

קבץ חבורים נבחרים

של תלמידי ההדר המתקן „תושיה" בבוברויסק

אויסגעוויילטע חיבורים פון די תלמידים פון דעם חדר מתוקן „תושיה"

ולבסוף השתכן בבנין המטבח הזול של הקהילה, שם נמצאו ארבע כיתות מהשש, ונוסף להן אולם גדול בו יכולנו לבלות בזמן ההפסקה הגדולה ולאכול את ארוחת־הבוקר שלנו.

שנת הלימודים התחלקה לשני „זמנים" ולפי זה שילמו גם שכר לימוד. שעות הלימודים היו בין שמונה בבוקר בקיץ ותשע בחורף ועד ארבע או חמש אחר הצהרים. כל שעת לימודים נמשכה פחות משעה, אחריה היתה הפסקה קטנה, ובשעה 12 הפסקה גדולה, כחצי שעה, ובזמן זה אכלנו את ארוחת הצהרים וגם יכולנו לשחק ולהתפרק ממתח הלימודים. שנת הלימודים נמשכה מאחרי הימים הנוראים ועד סוף חודש אב לערך, עם חופש קיץ של חודש או חודש וחצי.

בכיתה א׳ למדנו אלף־בית ופרקים ראשונים בתנ"ך — ספר בראשית. המשכנו בלימוד החומש בכיתה ב׳ וג׳. מכיתה זו ואילך למדנו נביאים, עד שגמרנו ללמוד את התנ"ך בכיתה ו׳. בכיתה זו התחלנו גם ללמוד קצת גמרא. עד כמה שזכור לי, היתה תכנית הלימודים משתנה לעתים לרגל מחלות המורה או התלמידים וגם היתה קשורה בהישגי התלמידים. את כל הלימודים היה מלמד מורה הכיתה, אם כי זכור לי, שהמורה פרידלנד היה לעתים בא לכיתתנו (ה׳) ללמדנו היסטוריה, ומרגולין לימד תנ"ך. לעתים, בזמן שהמורה היה חולה זמן ממושך, היו מורים אחרים ממלאים מקומו.

נוסף לתנ"ך למדנו את השפה העברית לפי ספר של טביוב או של מחבר אחר, למדנו דקדוק לפי לוחות פעלים שונים, והמורה היה נותן לנו שיעורים הביתה, לנתח את השרשים והנטיות השונות. למדנו גם כתיבה תמה. החל מכיתה ד׳ למדנו היסטוריה עברית לפי ספר של א. בן־יהודה, ובו המשכנו גם בכיתות ה׳ וו׳. בכיתה ה׳ למדנו גיאוגרפיה של ארץ־ישראל לפי ספרו של י. גרזובסקי, וכאן ניתן גם מקום לרכישת ידיעות כלליות במקצוע זה. אם אינני טועה קיבלנו בכיתה ה׳ מהמורה סברדלוב שיעורים בשפה הרוסית. בסוף שנת לימודים נערכו בחינות בנוכחות ההורים, ואנו היינו מקבלים ציונים על לוח קרטון קטן, בו היו מפורטים חמשת או ששת המקצועות שהיינו לומדים אותם במשך השנה.

כל הלימודים היו על טהרת „עברית בעברית". בכיתות הראשונות היה המורה נעזר באידיש, אבל בכיתות היותר גבוהות דיברו עמנו המורים עברית בלבד. אם כי היה בידינו התנ"ך עם פירוש רש"י, היה המורה מסביר לנו את המלים הסבר פשוט, עומד על משמעותן הדקדוקית, ולכן היינו בקיאים בתנ"ך, וכמה פרקים למדנו בעל־פה. בעת לימודי השפה היינו מעתיקים במחברת מיוחדת שירים של יהודה הלוי, מיכ"ל, י. ל. גורדון ואחרים ולמדנו אותם בעל־פה.

היחסים בין המורים והתלמידים היו תקינים, לא היו ענשים גופניים. לעתים היה התלמיד השובב מקבל מכה קלה ביד מהמורה. זכור לי מקרה אחד, שאחד מהתלמידים קיבל סטירת־לחי גדולה מהמורה,

* לפי עדויות נוספות היה שם המורה הששי — טמקין (המערכת).

לאחר שהוציאו מהכלים, וזה היה נושא לשיחה ויכוח בינינו. היות והתלמידים היו מהשכבות היותר מתקד־מות ומשכילות היינו משוחחים בינינו על עניני דיומא, והם היו די חשובים, כמו מלחמת יפן ורוסיה, התנועה המהפכנית ועוד ועוד. עם השאלות המתעו־ררות היינו באים לעתים אל מורה, שהיה מתחמק, כמובן, מלתת תשובה ברורה.

היינו קוראים מהספרות העברית ואת העתון „עולם קטן". זוכר אני את ביקורו ב„חדר" של שלום־עליכם בזמן שהותו בבוברויסק. כמו כן ביקר אותנו פעם מפקח על החינוך הממשלתי בבוברויסק והמורה סברדלוב הסביר לו ברוסית את תוכן הלימודים.

עד כמה שזכור לי היו מתבלטים מבין המורים שפירא ומרגולין. לא אוכל להסביר מדוע, כנראה בגלל הכשרונות שלהם בחינוך הילדים, או בגלל בקיאותם במדעי היהדות.

לא למיותר להזכיר, שנוסף לויכוחים שהיו למורים שלנו עם המלמדים בעיר, היו גם התנגשויות בינינו ובין תלמידי ה„חדרים" השכנים, ולא פעם היו תלמידי הכיתות הגבוהות נאלצים להתגייס על מנת להגן על חבריהם תלמידי הכיתות הנמוכות, שעליהם היו מתנפלים בחזרם הביתה תלמידי ה„חדרים". וההתקפות ההדדיות היו לעתים חריפות, עד שדרשו התערבות העוברים ושבים.

הידיעות שלנו בשפה העברית ובתנ"ך היו יסודיות. יכולנו לקרוא באופן חפשי עתון עברי וספר עברי, ומובן שביכלתנו היה לדבר עברית (בהברה אשכנזית). לימודי הספרות במידה מצומצמת, ההיסטוריה היהודית והגיאוגרפיה של ארץ־ישראל פיתחו את המחשבה של התלמיד הקטן והחדירו בו את הרגש הלאומי. יום הלימודים התחיל בתפילת התלמידים יחד עם המורה, וביום ששי היינו עוברים עם המורה על פרשת השבוע יחד עם ההפטרה בטעמי המקרא.

בכיתות הגבוהות היו הלימודים מענינים למדי, כי המורה היה נותן לעתים, נוסף להסבר המלים, גם הסברה כללית הן על הזמן ההוא והן על הנביא ופעולותיו, ולעתים היינו מקשרים את חזונות הנביא עם מטרות התנועה הציונית, שהתחלנו לשמוע עליה.

נינה קצנלסון

בית־הספר לבנות של לאזאריבה

בית־ספרה של לאזאריבה לבנות יהודיות היה אחד הראשונים מסוגו בעיר. בעלת המוסד אנה לאזאריבה ידעה להעמיד את בית־הספר על רמה חינוכית גבוהה. בעת שלמדתי אני במוסד לא עסקה לאזאריבה בהוראה, אך הכירה יפה את כל תלמידותיה על כשרונותיהן והצלחותיהן בלימודים, או להיפך — על כשלונותיהן. היא קיימה פיקוח קפדני על התנהגותן של החניכות, יחד עם שיטת עונשין: עמידה בפינה, הישארות בכיתה לאחר גמר השיעורים וכד'. היו לנו מדים מיוחדים: שמלה חומה וסינר שחור, ובעת חגיגות בית־הספר — סינר לבן.

חשבנו את המנהלת למרשעת, אבל ברבות הימים למדנו להעריך אותה. בוגרות בית־הספר הצטיינו בידיעה יסודית של כל מקצועות הלימוד ונחשבו בין התלמידות הטובות בגימנסיות בהן המשיכו את לימו־דיהן. בזמני היו בבית־הספר ארבע כיתות — ארבע שנות לימוד — והוא נשא את התואר פרוגימנסיה. לאחר־מכן נוספו עוד כיתות, ובסופו של דבר הפך בית־הספר של לאזאריבה לגימנסיה.

בוגרות בית־הספר בבוברויסק היו יוצאות בימים ההם ללמוד בגימנסיות לבנות שבערי אוקראינה, כי בעיר עצמה היו אפשרויות הלימוד מוגבלות בשל חוסר מקום. לרוב היו יוצאות ללמוד בגימנסיות שברומני, פרילוקי, פיריאסלאב שבפלך פולטאבה וב־ערים אחרות.

לאזאריבה משלה בבית־הספר שלה ביד חזקה. את המורים (רובם יהודים) היתה מקבלת ומפטרת לפי ראות עיניה. את המורה לשפה הרוסית היתה בוחרת מבין מורי הגימנסיה הממשלתית לבנים. המורה ללימודי הדת („זאקון בוז'י") היה מר זינגול, מבוגרי בית־הספר היהודי הממשלתי למורים בוילנה, שהיה מנהל בית־הספר הממשלתי לבנים בעיר.

אָפייני לדמותה של לאזאריבה הוא הדבר, שבו בזמן שבין כתלי בית־הספר היתה הופעתה קשוחה

מורים ותלמידות בבית־ספרה של לאזאריבה

לערערס און שילערינס פון דער לאזארעווא־שול

ומחמירה, הרי בחוג משפחתה התנהגה ברכות. היתה בת מסורה ומלאת דאגה לאמה הישישה. חינכה תוך אהבה את בנה היחיד, שברבות הימים נשא לאשה את אחת ממורות בית־הספר ונמנה אף הוא עם מוריו.

עם כינון המשטר הסוביטי בבוברויסק הולאם בית־הספר, אולם השלטון החדש הכיר בזכויותיה של לאזאריבה כמורה ומחנכת והיא קיבלה תמלוגים. בנין בית־הספר הופקע והפך לבית־חולים צבאי. המוסד הועבר לבנין הגימנסיה הממשלתית לבנות, בו התקיימו הלימודים בשעות אחר־הצהרים.

סניה כצנלסון

בגימנסיה הממשלתית

הכניסה אל הגימנסיה הממשלתית היתה קשה ביותר, ובפרט לבני היהודים. אלה שזכו להתקבל אליה ראו בכך אושר והישג רב. נחוץ היה לעמוד לשם כך בבחינות בשלושה מקצועות: רוסית, דקדוק ואריתמטיקה, ולגבי היהודים היתה קיימת, כבכל הגימנסיות הממשלתיות בימים ההם, נורמה של עשרה אחוזים ממספר התלמידים הכללי.

נערים יהודים רבים, שלא ראו לפניהם כל סיכוי לעבור שני מכשולים אלה, היו מתיאשים מלכתחילה ופונים אל הגימנסיה הפרטית של גודיצקי־צביריקו. הייתי אחד מקבוצת נערים יהודים שניגשו אל הבחינות בגימנסיה הממשלתית, עברו אותן בהצלחה, כמעט כולם — עם „חמישיות" (הציון הגבוה ביותר). הבחינות היו לכיתה המכינה (приготовительный класс) והבוחנים הקפידו להעמיד שאלות קשות, בעיקר בפני הנבחנים היהודים. ההצלחה בבחינות לא היתה ערובה לכניסה לגימנסיה. גורלו של התלמיד היהודי נקבע על־ידי הגרלה, ובצדה טיפול רב על־ידי ההורים

והשתדלות אצל הדירקטור והאינספקטור של הגימנסיה. אמרו, כי גם מתנת־יד במקומות המתאימים קבעה משהו... אולם מספר המקומות היה מוגבל ואותה שעה שנערים יהודים שקיבלו ציונים גבוהים ביותר לא נתקבלו, באו בשערי הגימנסיה נערים נוצרים שציונם בכל הבחינות לא עלה על שלוש („מספיק").

זכיתי בהגרלה. בבית לא היה קץ לאושר ומיד הובילוני לרכוש את הכובע של הגימנסיה על סמלה: שני עלים וביניהם ראשי־התיבות של שם הגימנסיה. נוסף לכך נחוץ היה להזמין תלבושת, מעין מדים צבאיים ללימודים: מכנסים ארוכים (אסור היה לנעול את המגפים עליהם), חולצה צבאית שחורה עם כפתורי־ניקל נוצצים וסגין (שינל) עם כתפיות וכפתורים נוצצים. גם החגורה, עם אבזם הגימנסיה, היתה חלק מלבוש החובה, הכפתורים צריכים היו להיות מצוחצחים ומבריקים תמיד. סמל צבאי (פלד־פבל), שהיה עורך תרגילים עם תלמידי הכיתות הגבוהות של הגימנסיה, היה רשאי לבדוק את תל־בשתו של גימנזיסט, מתיחותה של החגורה, נקיון הנעלים וכדומה. עד הכיתה השלישית אסור היה לגימנזיסט להיראות ברחוב לאחר שעה 7 בערב.

בא היום הראשון ללימודים ועמו זעזוע נפשי ראשון לגימנזיסט היהודי בגימנסיה הצארית. כל התל־מידים התכנסו באולם הענקי של הגימנסיה לתפילה. כולם הועמדו כיתות כיתות, כשאנו, ה„ירוקים" והקט־נים (בני 10), בראש. מולנו התיצב הכומר של הגימנסיה בכל הדר תלבשתו, על ידו שני עוזריו („דיאקים"), אף הם בכל תלבשתם הנוצצת והרקומה זהב וכסף. התלמידים הנוצרים ידעו את התפילה. אנו, היהודים, עמדנו המומים. לא היינו מוכנים לכך; ידענו רק זאת שאין אנו חייבים לכרוע ברך בשעת התפילה. בעת שכל חברינו כרעו ברך נשארנו עומ־דים, אולם הכומר שר, התיז במטאטא קטן שבידו את מי הירדן הקדושים על כולם, בלי הבדל גזע ודת. טיפות המים שנפלו עלינו צרבו את הלב, הרגש וההכרה היהודית. אולם ידענו כי זוהי גימנסיה צארית ועלינו לשאת בזאת.

הזעזוע הנפשי השני היה בהיכנסנו לכיתה, ואנו ילדים, „ירוקים" בגימנסיה ומבוהלים. בטרם הפעמון, בפרוזדור, תוך הליכה לכיתה, עברו על פנינו כמה בחורים נוצרים ואחד מהם התפרץ בקריאה: „יהודו־נים חדשים!" (נובייה ז'ידקי).

בהיכנס המחנך של הכיתה (קלאסני נאסטאבניק) התיצבנו דום, והוא דיבר במשך כ־10 דקות על חובת

הגימנסיה הממשלתית

די מלוכהשע גימנאַזיע

הלימודים, מצות הדעת, ההתנהגות בהפסקות, וסיים באיחולי הצלחה. אנו, היהודים, בחרנו לשבת יחד. אולם התלמידים הגויים ביקשו מאתנו שעל יד כל יהודי ישב גוי, והסבירו זאת בגלוי, כי ברצונם להיעזר ע״י היהודי בלימודים. היו ביניהם גם בני שכבות סוציאליות מהרמה שלמטה מבינונית, שהו־ריהם עשו כמיטב יכלתם, למרות מצבם הקשה, להקנות לימודים לבניהם.

כבר בימים הראשונים שמתי לב לכך שהגימנזיסטים היהודים משתדלים להימצא תמיד יחד. פשר הדבר הוברר לי כעבור כמה ימים בהליכתנו הביתה, כשגימ־נזיסטים גויים היו מתגרים ביהודים, מידים בהם אבנים ומשתדלים לפגוע בהם. בחדשי החורף היה הדבר בא לביטוי בהשלכת כדורי־שלג. היהודים, שמס־פרם בכל כיתה היה קטן, היו מתאספים מכמה כיתות יחד ללכת הביתה. לא פעם הפכו ההתגרויות הללו לתגרות ממש, כשאנו משיבים לתוקפים.

הדירקטור של הגימנסיה, אינוסוב, היה גוי מתון,

קבוצת תלמידים בגימנסיה הממשלתית (1907)
אַ גרופּע שילער פון דער מלוכהשער גימנאַזיע (1907)

על ספסלים (אויף בענק): הלל אלכסנדרוב, — — יעקב רבינוביץ, אליעזר אסתרין, ברוך ליפשיץ, ראובן כצנלסון, יעקב לוזינסקי. על הארץ (אויף ד׳רערד): טמצ׳ין, ניסן כצנלסון, איזיה אסתרין.

סולידי, מאופק, איש השכלה ומורה להיסטוריה. יחסו היה הוגן, וגם ידע להעריך את כשרונותיהם של התלמידים היהודים. לעומתו היה המורה לגיאוגרפיה (שמו אינו זכור לי) מגלה יחס של בוז ליהודים, ולא פעם הטיל בהם מלים עוקצניות.

המורה לספרות רוסית, סוקולוב, היה חביב על כולנו. הוא התרועע עם כל התלמידים, שיחק אתם בהפסקות בכל משחקיהם. הוא היה מן המתקדמים, ושמענו שעם פרוץ המהפכה התיצב בשורותיה.

דמות יקרה בגימנסיה היה המורה למתימטיקה בּוֹבוֹריקין. איש העם, אוהב אדם, מוכן לעזור לכל סוֹבל, עממי מאד, פשוט, בעל נשמה עדינה ומעמיקה. בימי המהפכה התיצב לצדה, בתקופת הכיבוש הפולני עשה בגלוי לעזרת שבויי הצבא האדום. בעת התפש־טותן של מגפות בעיר עסק בהגשת עזרה וגיוס אמצ־עים. הוא התפרסם גם בכמה מספריו שהוציא לאור.

המשטר בגימנסיה היה חמור. כל גימנזיסט מהכיתה השביעית והשמינית רשאי היה לעצור תלמיד מכיתה נמוכה ולהעיר לו על תלבשתו שאינה בסדר, או על מציאותו ברחוב לאחר השעה השביעית בערב. הקידה למורה היתה חובה, וכמו כן הנוכחות בבוקר בשעת התפילה הנוצרית. היות ובין המקצועות היה גם לימודה של תורת הדת (זאקון בוז׳י), היה בא מורה יהודי ללמד את עיקרי דת ישראל. הוא היה לבוש, ככל המורים, גלימה מיוחדת, מעמדו היה זה של רב ממשלתי („קאזיוני ראבין״) והיה מרכז בשיעורו את התלמידים היהודים משתים־שלוש כיתות.

הגימנסיה שכנה ברחוב גוגוליבסקאיה בבנין־עץ כחול־בהיר, בעל שתי קומות, וסביבו חצר ענקית. הכיתה המכינה היתה מחוצה לה, אולם בקרבתה. בחדר המורים היתה תלויה תמונת הצאר ניקולאי השני על משטח גבס ובגודל טבעי. נשפי הגימנסיה היו מאורגנים לא רע, ורשמם עלינו היה רב. לנשפים הוזמנו התלמידות מ„אילינסקאיה גימנסיה״, היא הגימנסיה לבנות. תזמורת כלי־נשיפה ותזמורת המית־רים של הגימנסיה ניגנה בנשפים אלה.

בימי המהפכה הצטרפו התלמידים להפגנות, ואף ערכו הפגנות משלהם, ומאחר שהיה נהוג אז לתלוש את כתפיותיהם של הקצינים, תלשנו איש לחברו את הכתפיות מעל הסגינים.

באחת ההפגנות פרצו התלמידים לחדר־המורים, השליכו את תמונת הצאר מחלון הקומה השניה אל המדרכה וניפצו אותה לרסיסים.

בתקופה זו עלתה הגימנסיה באש.

מרדכי קצנלסון

הגימנסיה של צבירקו

למדתי בגימנסיה של צבירקו בשנות 1915—1908.

בבוברויסק היתה קיימת גימנסיה ממשלתית, אבל הכניסה אליה לתלמידים יהודים היתה מוגבלת לפי החוק ב„נורמת אחוזים" (10%, ז.א. 3־4 תלמידים בכיתה). מספרם של הצעירים שרצו ללמוד היה רב מאד, ורבים למדו בתור „אכסטרנים" והכינו עצמם לבחינות־החוץ בפני בוחנים, שהיו לרוב שונאי־ישראל ונטו להכשיל את הנבחנים היהודים.

ב־1907 הופיע בבוברויסק איש רוסי משכבת הפקי־דות הצארית, חבר הארגון הריאקציוני ואנטישמי ידוע לשמצה „ברית העם הרוסי" (Союз Русского Народа), וכפי שהתברר לאחר־מכן, שונא־ישראל גמור מצד עצמו. אדם זה, „יועץ המדינה בפועל", איבאן רומואלדוביטש גודיצקי־צבירקו (Действительный Статский Совет-ник Иван Ромуальдович Годыцкий-Цвирко) פתח בבוברויסק ארבע כיתות של גימנסיה לבנים. הגביר זוסמן רוזובסקי, שבנו ראובן למד בגימנסיה זו, תמך בו מבחינה כספית. במהרה התפתחה הגימ־נסיה, מספר כיתותיה הגיע לשמונה, וכיתות נוספות נפתחו במקביל להן. כן נוספה כיתה־מכינה. בתקופת פריחתה למדו בגימנסיה של צבירקו כ־500 תלמידים, רובם יהודים. בית־הספר למלאכה השכיר לה את בנינו הגדול. הגימנסיה היתה בעלת־זכויות. בכל שני שנתונים, החל מהכיתה הרביעית, היו באים בוחנים ממשלתיים מטעם הנהלת מחוז הלימודים הוילנאי ובוד־קים את רמת ידיעותיהם של התלמידים.

בין התלמידים היהודים היו רבים שבאו מן העיירות הסמוכות לבוברויסק ואף מערים אחרות ורחוקות. המורה ללימודי הדת („זאקון בוז'י") היה מנהל בית־הספר למלאכה, רובין, ששיעורי הדת שימשו לו לעתים כהסוואה לשיחות עם תלמידיו על הציונות.

נוסף לתמיכה שניתנה ביד רחבה על־ידי הגביר רוזובסקי ידע צבירקו לנצל במידה גדולה את שאר ההורים שבניהם למדו בבית־ספרו, בגבותו מהם, נוסף לשכר הלימוד, שהיה עולה משנה לשנה (בהי־כנסי לגימנסיה ב־1908 שילמתי — 150 רובל לשנה, ובכיתה האחרונה — ב־1915 — עלה התשלום ל־500 רובלים), סכומים שונים עבור כל דבר קטן או גדול, כגון „דמי־כניסה" (Вступительный взнос), פיצוי עבור השחתת רהיטים, בעד שימוש במכשירים, תיקו־נים וכו' וכו'.

במשך כל עת קיומה, עד התבססות המשטר הסובייטי בעיר, הספיקה הגימנסיה להוציא 300 — 400 בוגרים. עם השתלטות המהפכה נמלט צבירקו ללטביה.

שמאי

הגימנסיה בבוברויסק

כי יבכו יהודי בוברויסק על אשר יגבילו את מספר ילדי היהודים בגימנסיה הפרטית אשר בעיר — אשמע את צעקתם, אראה את דמעותיהם, אך דמעתי לא תבוא להיוסף על שלהם.

הכל יודעים, כי באותו בית־הספר הפרטי לבנים שמונים למאה מן התלמידים ילדי יהודים המה. ושם, באותו בית־ספר, או גימנסיה, יש מורה המשלכת שיקוצים על היהודים ועל תורתם, על מנהגיהם ועל דתם, ולא עוד, אלא שהיא מסיתה את הילדים לשמד וב„אותות ומופתים" היא מוכיחה לילדי היהודים, כי אבותיהם צמאים לדם אדם ומשתמשים בדמם של ילדים נוצרים לצורך דתם — הכל כמו „שגלוי וידוע".

ואת מעשיה אלה היא עושה ואת דרשותיה אלה היא מטפת ברבים, באסיפות התלמידים, והיא מסיתה את הציבור ואת היחידים כי יפנו עורף לעמם ולדתם.

נבלה היא אשר תיעשה בישראל!

והנבלה היא, כמובן, לא מצד המורה המסיתה את ילדי העברים לכפור בעמם ובאלהיהם: לא לחינם שונאה ישראל היא. אך נבלה היא מצד היהודים, מצד אבות התלמידים, מנהיגי העיר ו„תרוֶדיה", העוסקים בבחירות רבנים, בעריכת דלטוריות על הבחירות ויתר עניני העדה — המה כי יעברו בשויון־נפש על ההסתה, שמסיתים את בניהם לשמד, והיו המה עושי הנבלה.

ובכל זאת ישימו יד לפה ואין הדבר נוגע אל לבם. אך כמעט הגיעה לאוזנם השמועה, כי באותו בית־ספר אומרים להגביל את מספרם של התלמידים מבני ישראל, והנה אסיפות, והנה צעקה, והנה שתדל־נות וקובלנות, וסניגוריה ומליצות.

הכל, גם האבות וגם הבנים, מתמוגגים בדמעות.

האנוד להם? האשתתף בצערם?

(„העולם" 1911, גל' מ"ג)

יהודה שרת

מוריו של ברל כצנלסון

א. יהודה־לייב דוּברוֹב

יהודה־לייב דוברוב, איש בוברויסק, חכם, יקר־רוח, טהור ועניו. טוב־לב וקפדן. איש מוסר ממדרגה גבוהה. בפניו לא ידע איש־שיחו כחש וזיוף, ומר־נפש מצא אצלו מנוח. דלתו פתוחה לדל: אנשי עמל, ללא מקצוע, עזובים לנפשם, כמו סבלי־רכבת יהודים, מבאי ביתו.

מורה עמקן לעברית, לתנ"ך, ידען גדול במתימ־טיקה. ראשית ידיעתו בה שאב מתוך ספרים עתיקים והתמיד לשקוד עליה ולהגות בה בדבקות.

ציוני נלהב, אישיות מרכזית באגודה המצומצמת „חלוצי ציון", שנתכוננה בבוברויסק בשנת הקונגרס הציוני הראשון וחבריה, חוץ מדוברוב: שמעון גינז־בורג, יחיאל דוידסון ואברהם פרוז'ינין.

נהג להתחבר עם צעירים ממנו ועם בני־נעורים יותר מאשר אל בני גילו, אליהם נמשכה נפשו, והקשר לא ברוב־עם, לא בעסקנות ובנאום, אלא במגע אישי, מלב ללב.

מורו ורבו הנערץ של ברל כצנלסון עוד מנעוריו, משסיים ברל את לימודיו ב„חדר" למד לימודים עברים, בשיעור פרטי, מפיו.

לאחר שנים, כשקמה בבוברויסק תנועת „צעירי־ציון ו„החלוץ", לא מנע את דוברוב ריחוק של דור מלמצוא נתיב נסתר אל לבות הנוער ואף כי לא נמנה רשמית עם התנועה החדשה, היה עמה בלב ובנפש. שיתף עצמו, על פי דרכו, בהדרכתה, נתן דעתו על החומר הנקרא בחוגיה. כאח לרעהו ד"ר א. פרוז'ינין בתפיסה ציונית־קרקעית ללא מלל מתרברב. ביחוד בתוקף סמכותו המוסרית ומשקל אישיותו, ידע דוברוב לתת חלקו בצנעה ובלא־יודעים להתוויית דרכם של בני הדור החדש בעירו שנשאו נפשם לציון, למען ירחקו מעסקנות רעשנית, מהתנצחות מפלגתית, ויתנו את כוחם לעבודה של ממש ב„החלוץ" (צירופי דברים מפי ה. פרומקין, ש. גינזבורג, ישראל פישמן, ומפי ד. שמעוני ז"ל). במכתבו אל ברל כצנל־סון לאחר שנות מצור של המלחמה, בוברויסק אייר תר"פ (1920), שנשלח בידי קבוצת החלוצים הראשונה בצאתם מעירם לארץ, כתב דוברוב: „שלום לך אהובי, ברל, רבות סבלנו פה, רבות סבלת אתה שם. — — אנו הוכינו ואתם גם אתם לא נקיתם ממכאובות. אך מה רב ההבדל: אתם בני עולם הבא, אנשי העתיד, דור הבונים. ואנו מה? דור המדבר משנת תרמ"א עד היום. אך רב לי להתאונן בערב שבת עם חשכה, ויחד עם המשורר אומר: כוס היגונים לאט, הרפי מעט".

כל ימיו נשא דוברוב נפשו לארץ, וגם לאחר שעלה יחזקאל בנו והתישב בבן־שמן, לא נסתייע הדבר. נפטר במוסקבה בתרצ"ו (1936).

ב. ליב לבוֹביץ'

ליב לבוביץ', איש בוברויסק, תמים נפש, צמחוני־אידיאליסטן. איש העם.

חבריו מפשוטי־עם, פועלים בונדאים. יוז'ה דער גערבער, בונדאי יפהפה, ומורה רוסי־עממי —

רעיו. לפעמים בעברו ליד בית־מלאכה, בראותו את העובד מתיגע במלאכתו, היה תופס אותו בידו לעבוד עמו.

הגיגיו בעולם הרוח. דבק בספרות — אם אידיש, עברית או רוסית. יש וימים הלך לבו אחר קסמו של ביטוי ספרותי — כולו נפעם ומתרונן ממנו.

מורה להועיל. עם כל חיבתו לאידיש, נהג בדרך־הוראה של „עברית בעברית" וכן נקט אמצעי המחשה והמחזה, שלא להיזקק לתרגום־לשון: בשיעור תנ"ך משקרא תלמידו מה שנאמר „ויתחבא האדם ואשתו וכו'", היה מתחבא מאחורי רהיט שבחדר, ולשמע „אַיֶכָּה" מפי תלמידו, היה נגלה במפתיע — והבינו פירושה של המלה. שכר לימוד לשיעוריו הפרטיים שנתן קבע לא לפי תעריף, אלא בהתאם למידה הזעומה של צרכיו. הולך תמים, פועל צדק, דובר אמת בלבבו (מפי ד. שמעוני).

(אגרות ב. כצנלסון, ת"א 1961,
עמ' 270, 346—347)

ליב לבוביץ'
לייב לוואָוויטש

שמואל־בֶּני כצנלסון (קציניאל)

אחד האישים שהשפיעו רבות על עיצוב דמותם של בני הנוער בבוברויסק ובסביבתה היה שמואל־בני כצנלסון.

ש. ב. כצנלסון נולד בעיירה בראהין (פלך מינסק) בשנת 1881, וכאן קיבל ראשית חינוכו בחדר ובבית־המדרש. לאחר מכן התמסר ללימודי־חול כ„אכסטרן" וב־1898 לערך בא לבוברויסק, לימד בבתי־הספר ובגימנסיות בעיר, אף נתן שיעורים פרטיים בבוברויסק ובעיירות הסמוכות לה.

ז. שזר, שהכיר את ש. ב. כצנלסון כאשר בא אל עיירתו סטולבצי ב־1906 „להורות מתימטיקה ומדעי־הטבע, רומית והיסטוריה לאכסטרני העיירה" מספר שהיה „איש רחב־דעת ויפה־תואר ומאד מכובד על האינטליגנציה הצעירה. שלא כמקובל גידל זקן גדול שעיטר את פניו החיוורים, זקן בלונדיני כהה, שהזכיר במשהו את זקנו הנאה של גארשין * ובמשהו את זקנו הרציני של טולסטוי בצעירותו. ומשהו נזירי היה בטוהר חייו ובחומרת תביעותיו מתלמידיו ובהליכותיו את נעורי תנועת המהפכה של השנים ההן. — — מאז בא אל עיירתנו הפכה תל־תלפיות לנבחני תעודת הבגרות אשר בגליל. סיפרו: אין בקי כמותו בכל סבכי הסוגיות שבכל חדרי התורות המנויות בפרוגרמה. עוד סיפרו: אין כמוהו יודע להסביר סוגיה מסובכה ולהקנותה ללב הנבחן כמוהו, ואמרו: כל השונה מתימטיקה שנה אחת מפי שמואל־בני מובטח לו כי שום בוחן צורר אשר יתנכל אליו לא יוכל לו" („אור אישים").

בבוברויסק היה ש. ב. כצנלסון מעורה בחיי הנוער והשפיע עליו באישיותו המוסרית, ביושר מחשבתו

---

* וסיוולוד גארשין (1855—1888), סופר רוסי.

ובטוהר לבו. הוא היה שייך לחוג של אינטליגנציה, שבמרכזו עמדו המורים ליב דוברוב וליב לבוביץ', ובין הצעירים שהיו קרובים לו היו ברל כצנלסון ודוד שמעונוביץ.

לאחר מכן למד ש. ב. כצנלסון בפקולטות ההיס־טורית־פילולוגית והמתימטית באוניברסיטת פטרבורג. הוא שמע לקח מפי ההיסטוריונים הנודעים זילינסקי וקארייב.

בחזרו לבוברויסק עלה בידו לקבל רשיון לפתיחת גימנסיה פרטית, שבראשה עמד כשתי שנים. לאחר המהפכה היה יושב־ראש מחלקת התרבות של הקהילה והשתתף כציר ממחוז בוברויסק בועידת המורים הכל־רוסית בפטרוגרד. לאחר שנסגרה הגימנסיה שלו ע"י השלטונות לימד ש. ב. כצנלסון בגימנסיות הממשלתיות בעיר ונתן שיעורים פרטיים, וכן הרצה הרצאות בפני חבר העובדים הרפואיים בבתי־החולים הצבאיים הרבים בבוברויסק. בתרפ"ה (1924) עלה ש. ב. כצנלסון לארץ־ישראל, לימד בגימנסיה „הרצליה" ובשיעורי הערב לנוער העובד. משנת 1928 היה מורה ומחנך בבית־החינוך לילדי עובדים בתל־אביב והיה בין הפעילים הנאמנים של החינוך ברוח תנועת העבודה. נפטר בן 72 בי"ח בכסליו תשי"ד (25.11.1953).

ד. שמעוני

המתוכח עם עצמו

כשהופיע שמואל־בָּניה לעיני בפעם הראשונה הייתי בסך הכל בן שתים־עשרה, או גם פחות מזה. אם זכרוני אינו מטעני. האלמוני משך מיד את תשומת־לבי. במה? בכותנתו הרוסית הכחולה החגורה באבנט מושזר מאותו הצבע, שהיתה ארוכה מהרגיל במידה ניכרת. היא ירדה כמעט עד לברכיו. כותנות רוסיות היו, כמובן, דבר שכיח אצלנו, וודאי שגם לי לא חסר הלבוש הזה, אבל כרגיל היתה כותונת זו מגיעה עד לטפח או טפחיים מתחת למתנים וזו של האלמוני היתה ארוכה הרבה יותר. נודע לי, שנוסח זה של כותונת רוסית ידוע בשם „טולסטובקה", כלומר, שגראף טולסטוי היה נוהג ללבוש כותנות כאלה, ארוכות מהמקובל בבוברויסק, אבל לאחר זמן, כשנגד עיני היו כבר כמה תמונות של טולסטוי, נוכחתי לדעת כי הכותונת של שמואל־בניה עלתה עוד בארכה על זו של הגראף. במשך עשרות שנות היכרותי עם שמואל־בניה לא הספקתי לשאול אותו, אם מידת כותנתו הותקנה לפי הוראותיו, או שזו היתה פרי הדמיון היוצר והטעם המקורי של התופרת. כיוון שהזינותי את עיני די והותר בכותונת המופלאה, הסתכלתי יפה גם בפניו של האלמוני, וגם הפנים נראו לי ראויים לתשומת־לב. אלה היו פנים צעירים יפים, חטובים, ואף כי מילדותי אהבתי את היופי בכל גילוייו, הרי עלי להודות כי הפעם נמשכה עיני לא אל יפיים של הפנים, לא אל העינים הגדולות, הטובות והחולמות, כי אם אל הזקן הערמוני־כהה שעיטר אותם. יהודים, וגם צעירים, בעלי זקן לא היו חזון בלתי־נפרץ בעירי, אבל הצירוף הזה של זקן מכובד וכותונת רוסית היה בו בשבילי משהו בלתי צפוי.

נשמה של ילד קיננה בגוף התמיר של העלם בעל הזקן, ונשמה זו לא עזבה אותו עד זקנה ושיבה וגם לאחר שקנה הרבה חכמה ודעת וגם לאחר שרכש נסיון חיים עשיר, שבודאי לא תמיד גרם עונג לבעל הנסיון, לא חרב בנפשו טל הילדות.

הוא לא היה יכול להיות איש מפלגה, מפני שהיה תמיד מתוַכח עם עצמו. איש מפלגה מתוכח כרגיל עם מפלגות אחרות, אבל לא עם מפלגתו, והואיל והוא מזדהה בכל עם מפלגתו, אינו נוטה ואינו נוהג להתוכח גם עם עצמו. פשוט אין מקום לויכוחים: בתקנון המפ־לגה הכל מוחוור ומלובן וברור. אבל שמואל־בניה היה מרבה להתוכח עם עצמו, כאיש הגות מעמיקה היה נותן לעצמו דין־וחשבון קפדני ודורש מעצמו ביאורים ובירורים וגם בדברים יקרים לו, אולי גם קדושים לו, לא נהג לקבל את הכל בלי ביקורת חמורה. אחד מידידינו המשותפים סיפר לי מקרה קטן, אבל אפייני. בליל הסדר ישב שמואל־בניה בחברת משפחה קרובה וקרא את ההגדה בחמימות ובהתעלות הנפש, אבל בהגיעו ל„שפוך חמתך" נשתתק... „שפוך חמתך על הגויים" לא היה לפי הכרתו המוסרית.

ש. ב. כצנלסון היה בעל ידיעות מקיפות ויסודיות

בפילוסופיה, בהיסטוריה, במדעי הטבע ובמתימטיקה. אבל הוא היה גם בעל טעם אסתיטי דק, ובשיחותיו

שמואל־בני כצנלסון

אתי, אמנם נדירות ומקריות, בעניני ספרות ואמנות במשך יובל שנים, משכה את תשומת לבי העובדה שבהכרתו ובהרגשתו האסתיטית נתמזג יסוד היופי עם היסוד המוסרי. הפגם האסתיטי היה בשבילו גם פגם מוסרי, כלומר הפגם האסתיטי כאילו נבע מתוך חוסר כנות של האמן, מתוך חוסר הזדהות של האמן עם יצירתו, וגם כשהיתה יצירה מסוימת מלוטשת ומשוכללת במיטב השכלול החיצוני, והזיוף שבה מעולף ומכוסה בכמה שכבות של טיח קוסמטי, הרי הרגיש תמיד את הזיוף המוסתר, והיה נרתע ממנו מתוך בחילה ורוגז. בצעירותי צינן לא פעם את התלהבותי מיצירה זו או אחרת, שצבעיה הלוהטים והחריפים עשו עלי רושם חזק. „הנך עוד צעיר מאד — היה אומר לי — ובני הנעורים נמשכים לעתים קרובות אחרי כל הצועק והרועש, אבל מובטחני, שבהתבגרך תצחק בעצמך להתפעלותך". דבריו היו על פי רוב מכוונים ליצירות לועזיות, אבל מובטחני, גם לעבריות. ודבריו אמנם נתאמנו: כעבור שנים התפלאתי בעצמי, איך יכולתי להתרשם מטיח תפל של צבעים מגובבים ומזיקוקין מסנוורים, המבהיקים להרף עין ונעלמים תוך כדי הופעתם...

...אדם זה בעל השכלה גדולה ובעל כוח הגיון חזק — היה חביב עלי דוקא כאיש החלום וכבעל דמיון. הגיון ודמיון, מתימטיקה וחלום, כובד־ראש של זקנה ועליזות של ילדות חָברו יחד והיוו את ההופעה המעניינת והיקרה, ששמה שמואל־בניה. אין ספק, שהרגיש את עצמו קצת זר במציאות היומיומית החילונית, אולי גם קצת תלוש ממציאות זו, ומפני כך שמח לכל התקרבות אל הממשי, לכל היצמדות אל החומר, אל המוצק. הוא תפס בודאי ברגישותו הדקה, שאנשי־מעשה שונים מפולפלים וממולחים חושדים בו שהוא בטלן במקצת, ואולי גם הוא עצמו חשד את עצמו בכך, והשתדל להתגבר על האויריות שבו, על הרוחניות היתירה, על האינטלקטואליות הפורצת מכל הוייתו. והנה שמואל־בניה בעל המיחושים נעשה ספורטאי, נעשה שחיין, והוא טובל בים בכל ימות השנה, בין שהים נוח ובין שהוא סוער, ולא פעם היה הוא היחידי בים הגועש והשומם, בזמן שצעירים ובריאים ממנו לא העזו להיראות פנים עם הסטיכיה הזועמת...

והנה שמואל־בניה הפילוסוף, השוקע בחשבון עולמו, מתחיל ללמוד נגרות ומוציא מתחת ידו רהיטים נאים, אשר לשמחתו ולגאוותו עליהם אין גבול, והוא גם „מרביץ" תורת הנגרות לתלמידיו, אוהביו ואהוביו. אך את התחושה החזקה והאמיצה ביותר של ההתקשרות למציאות העניקה לו עבודתו החינוכית הברוכה, העניקה לו התמזגותו המלאה והשלמה עם מפעל התחיה בארץ...

ד. שמעוני

מורים בבוברויסק

...זכרונותי על שמואל־בניה (כצנלסון) שזורים בזכרונות על מכרים וידידים רבים ושונים. — — איך אפשר לספר על שמואל־בניה מבלי לספר על רעו וחברו הקרוב, על ליב לבוביץ׳ המורה לעברית, האוהב את העברית בכל לבו ובכל נפשו ובכל מאודו, ועם זה הוא גם קרוב ל„בונד" ומתלהב מאד ליצירה האידי־שאית, וכל כולו, למרות קומתו הענקית, ילד גדול שקוע תמיד בהזיות ובחלומות? או איך אפשר בסיפור על שמואל־בניה להתעלם מאוהבו ואהובו ר׳ לייב דוברוב, גם הוא מורה לעברית, וגם מתימטיקאי בעל שיעור קומה, אך ביחוד ובמיוחד אדם בעל נשמה גדולה ואצילה, עמוקה וזכה? או איך לא להזכיר את ציחולסקי, מורה עממי רוסי, צעיר תמים נפש ומחפש ארחות חיים נעלים וטהורים, אשר למרות היותו „גוי" מלידה ומבטן, נתחבר דוקא אל קבוצת אידיאליסטים יהודים, קרובים לו קרבת שאיפות ומשאות נפש?.. אגב. האם במקרה הזכרתי דוקא את השמות האלה? האם לא מפני שלכולם, למרות גילם השונה (מעשרים ועד חמישים ולמעלה), היה משהו משותף ומשהו עיקרי? האם לא היה זה אותו טל הילדות ששיוה חן מיוחד, חן של רעננות וטוהר על ציחולסקי בן העשרים ועל לבוביץ׳ בן השלושים ועל דוברוב בן החמישים? — — —

כל אלה שנקבתים בשמותיהם, וגם כמה אחרים שלא הזכרתים כאן, הצטיינו בעוד תכונה אחת: סובלנות. „והתידד בונדאי עם ,איסקראי׳ ופועל־ציון עם ס. ס. יתרועע וציוני וס.ר. ובלתי־מפלגתי יחדיו" — — האין זאת פאראפראזה של פסוק מפורסם מחזון אחרית הימים? כן, פאראפראזה, אבל לא פארודיה... היה זה חוג קטן, אבל היה היה. אמנם, למגינת לבנו, הלך החוג הקטן הלוך והצטמצם, ומזמן לזמן נשרו ממנו חברים, שהצד המפלגתי שבהם התגבר על הצד הבלתי־מפלגתי, האנושי־כללי, אם מותר לומר כך. אבל נשאר גרעין נאמן ואיתן של בעלי מבנה הנפש הדומה, מבנה־נפש של הומניות אמת, של אהבת־אדם טהורה, של אמונה בנצח האדם... נשארו דוברוב, לבוביץ׳, ציחולסקי, שמואל־בניה ועוד אחדים מעטים מאד...

משולם הלוי

תלמוד־התורה בבוברויסק בשנת תר"פ

לאחר כמה שנות טלטולים עם הקורסים הגרוד־נאים שגלו מעירם, ובצבא הרוסי, ולאחר כמה חדשי לימוד באוניברסיטה באודיסה חזרתי לבוברויסק ברא־שית קיץ 1919. בעיר שלטו הבולשביקים. נכנסתי כמורה ללימודים עברים לגימנסיה של ש. ב. קצנלסון. לאחר זמן־מה מוניתי על־ידי מחלקת החינוך העירונית, שבראשה עמד הסטודנט רוזנטאל, למנהל תלמוד־התורה בעיר. רוזנטאל היה אדם נוח ונחמד ואם כי בשאר בתי־הספר בעיר נאסר לימוד העברית, הותר לי להמשיך בהוראתי בתלמוד־התורה.

כעבור חודש־חדשיים נכנסו הפולנים לעיר. עברו עלי, כעל תושבים רבים אחרים, ימים של התעללות, מכות, חטיפה לעבודות כפיה וכד׳. בנין התלמוד־תורה הוחרם לצרכי הצבא. כעבור זמן־מה הוזמנתי מטעם ועד הקהילה (שבראשו עמדו יואל לוזינסקי ויצחק אייזיק אסתרין) לשמש שוב כמנהל תלמוד־התורה, ומאחר שהבנין היה תפוס על־ידי הפולנים, עברנו זמנית לאגף מיוחד בפרוגימנסיה לבנות של לאזאריבה. הילדים היו בני דלת העם. הלימודים התנהלו באידיש. אולם מספר שעות רב הוקדש ללימו־די היהדות, לשפה העברית ולתנ"ך. הרוסית נלמדה כשפה זרה. כשותף בהנהלה נתקבל סברדלוב, ממורי „החדר המתוקן", שלימד לימודים עברים. כן לימדו שתי אחיות מורות וסטודנט צעיר. מן המורים הישנים

בתלמוד־התורה נשאר סוירסקי, שהמשיך בשיטות הישנות שנהגו במוסד לפני המהפכה. הילדים קיבלו בתלמוד־התורה ארוחת צהרים, שהובאה ממטבח מרכזי בעיר וחולקה להם בחדרי הכיתות. ראוי לציין כי גב׳ לאזאריבה, שהוסיפה לנהל את מוסדה באגף האחר של הבית, התיחסה באהדה רבה אלינו וגילתה יחס אמהי כלפי הילדים — תלמידינו.

כעבור זמן־מה שכר ועד הקהילה בית גדול ומרווח בחצרו של פולני במערב העיר. בעל־הבית התיחס אלינו באהדה רבה.

בקיץ תר״פ, בעת שהתחילה תנועת העליה החלו־צית בעיר, הצטרפתי לקבוצת העולים השניה. נפרדתי מתלמוד־התורה וממוריו ויצאתי בראש הקבוצה לואר־שה ובי׳ באלול תר״פ (אוגוסט 1920) הגעתי לארץ־ישראל.

תלמידי ה„תלמוד־תורה" בשנת תר״פ
(באמצע, בחולצה לבנה — משולם הלוי)

תלמידים פון דער „תלמוד־תורה"

ש ע ר ש ש י

התנועה המהפכנית

ז ע ק ס ט ע ר ש ע ר

די רעוואלוציאנערע באוועגונג

אהרן גאָרעליק

מיין אָרעמע היים

מיין טאַטע איז געווען איינער פון די בעסטע מלמדים אין באָברויסק, פון דעסטוועגן האָב איך ניט געהאַט די מעגלעכקייט צו גיין אין חדר, און אויך ניט געלערנט אין קיין שול: ערשטנס, ווייל איך בין אַלע מאָל געווען אָרעם און ניט געהאַט קיין בגדים, צווייטנס, ווייל דער טאַטע האָט געקנעלט נאָר מיט עלטערע קינדער.

אין שטוב האָב איך געדאַרפט טאָן אַלע אַרבעטן: אַריינטראָגן וואַסער און האָלץ, העלפן דער מאַמען מאַלן מיטן שטיין די האָבערנע גרויפּן, כדי אַרויסצוהעלפן דעם טאַטן, וואָס האָט פון זיין קנעלונג ניט געהאַט גענוג פּרנסה. מאַלן גרויפּן איז געווען אַ פּרנסה פאַר אַ סך פאַמיליעס אין באָברויסק אויף דער „סלאָבאָדע״.

מיין מאַמע פלעגט טענהן, אַז דער טאַטע פאַרדינט ניט גענוג אויף צום לעבן. אָבער מיר, קינדער, האָבן גראָד ליב געהאַט אונדזער פאָטער, און אַלע אין שטאָט האָבן געהאַט גרויס דרך־ארץ פאַר זיין בקיאות אין קבלה און פאַר זיין שרייבן פון צייט צו צייט אין „הצפירה״. אמת, ער האָט געהאַט אַ גרויסן חסרון — ער איז ניט געווען קיין „קריכער״, ניט געקענט קריגן קיין סך תלמידים, און אויך ניט געהאַט קיין פּאַסיקן חדר, ווו צו לערנען מיט די קינדער. דער טאַטע האָט געזאָלט מיט מיר לערנען נאָכן חדר, אין אָוונט, אָדער שבת נאָך וואַרמעס. ער האָט אָבער געהאַט אַ טבע אויפצושטיין פאַרטאָג. מיך אויך אויפרייסן פון שלאָף און פירן מיך אין שול אַריין צו שחרית, אריינצוכאַפּן דאָרט אַ שטיקל תורה. דער סוף איז געווען, אַז אין אָוונט פלעג איך „פאַלן אויפן נאָז״ — שלאָפן — און באַין אופן ניט געקאָנט באַנעמען די סוגיה אין דער גמרא. און פאַרטאָג, ווען דער טאַטע האָט געלערנט קבלה מיט די באַלעגאָלעס און אַנדערע שכנים פון דער סלאָבאָדע, האָב איך געקוקט אין ספר, ווי אַ האָן אין „בני־אדם״.

אונדזער היים איז באַשטאַנען פון איין חדר, ווו דער אויוון איז כמעט געווען דער אויבנאָן. אַ גרויסער, מיט אַ „לעזשאַנקע״ פון דער זייט, וווהין יעדער פון דער פאַמיליע איז דורכן טאָג אַרויף אויסוואַרעמען די ביינער. ווינטער איז אין שטוב געווען מוראדיק קאַלט, ממש אַ „לעדניק״. דער דיל איז געווען אַ ליימענער און עס האָט געצויגן פון אים אַ קעלט. פלעגן מיר זיך בייטן, „אַ מיירע אַרויף און אַ מיירע אַראָפּ״. איינער איז אַרויף אויף דער „לעזשאַנקע״ זיך אָנוואַרעמען, אַ צווייטער איז אַרונטער, זיך אָנגעטאָן אין טאַטנס וואָליקעס אַריינצוברענגען האָלץ, וואַסער, אָדער צולויפן אין קרעמל ברענגען קעראָסין. דאָס ערגסטע איז געווען — שטיין אויף איין אָרט אין ווינקל לעבן טיר. דאָרטן איז געשטאַנען דער מילשטיין אויף צו מאָלן די האָבערנע גרויפּן, כדי צו פאַרדינען אויף אַ לעבל ברויט, וואָס איז אַלע מאָל געווען אין שטוב בלויז אויף צו באַשמירן די ליפּן. מיר פלעגן זען, ממש, אַלע מאָל דעם ביטערן סוף פונעם ברויטל, ווען ער איז נאָך געווען גאַנץ פריש, כמעט אַ לעבעדיקער. אויף דער נאַכט פלעגן מיר פאַרחתמענען דעם אויוון, פאַרמאַכן די לאָדן און פאַרוואַנדלען די שטוב אין אַ שוויץ־באָד. אויף די שטולן האָט מען צעלייגט ברעטער, אויף די ברעטער אַ שעניק — דאָס איז געווען אַ בעט. אויפן טיש האָט מען אויך אַרויפגעלייגט אַ שעניק — נאָך אַ בעט. אויף דער ערד פערענעס, קישנס, אָנגעשטאָפּט מיט שטרוי — אויך בעטן. צוגעדעקט האָט מען זיך מיט קליידער, פעלצלעך — וואָס עס האָט זיך געמאַכט אונטערן האַנט, וואָס מער, אַלץ וואַרעמער. צו דעם גרויסן געזינדל זענען נאָך צוגעקומען די הינער אין „פּאַדפּיעץ״, פלעגט די לופט דורך דער נאַכט ווערן געדיכט, כאָטש שנייד מיט אַ מעסער.

די לאַנגע ווינטער־אָוונטן אין אונדזער שטוב ליגן מיר גוט אין זכרון, ווייל די זומערן פלעגן אַוועקפליען, ווי די פייגעלעך.

ווען איך בין אַלט געוואָרן עלף יאָר האָט אונדזער פאַמיליע אָנגעהויבן קלענער ווערן. מיין עלטערער ברודער, ראובן, אַ בחור פון זיבעצן יאָר, אַ מתמיד מיט אַן אָפּענעם קאָפּ, איז אַוועק אין דער ישיבה, אין פּאַריטש, לערנען און פלעגט דאָרטן עסן טעג. די טעג האָבן אויפגעגעסן זיינע לונגען, איז ער געקומען אַהיים, געלעגן אויף טאַטע־מאַמעס איינציקער בעט.

זיך געמאַטערט ביז ערב פסח און איז אויסגעגאַנגען, ווי אַ ליכט, אויף אַלעמענס אויגן. דורך דער צייט זענען טאַטע־מאַמע געשלאָפן אויף אַ ברעט, איבער־געלייגט איבער קאָזלעס.

גלייך נאָך פסח, צו מיין בר־מצוה, בין איך אַוועק אַרבעטן אין אַ וואַרשטאַט צו אַ „זאַגאָטאָווטשיק" (קאַמאַשן־שטעפּער), געוואָרן אויף גאַנצע דריי יאָר אַ לערן־ייִנגל. דעם ערשטן יאָר האָב איך באַקומען נאָר אַ פּאָר קאַמאַשן, פֿאַרן צווייטן יאָר צען רובל מיט אַ פּאָר קאמאשן, פאַרן דריטן יאָר — פופציק רובל, ד. ה. אַ רובל אַ וואָך. אַ קאַרבן אַ וואָך האָב איך געדאַרפט פאַרדינען דאָס דריטע יאָר. מיר האָט שוין גערונען די סלינקע פון דעם דערוואַרטעטן גליק. מיינע עלטערן איז טאַקע ניט געפעלן געוואָרן, וואָס איך בין אַוועק אין „שוסטער־גאַס", „פאַרשוואַרצט זיי די אויגן" און געוואָרן אַ בעל־מלאכה. איך האָב מיר אָבער געטאָן מיינס.

אין דעם שוסטערס וואַרשטאַט איז געווען וואַרעם. געשטאַנען דאָרטן אַ ווייסע, קאַכלענע הרובע, די פענצטער פאַרשטעקט מיט וואַטע, ווי ביי די גבירים. פריער, ווען איך פלעג פאַרבייגיין פאַרביי גאָלדזין דעם זאַגאַטאָווטשיק מיט זיין לעדער־געשעפט, האָב איך געטראַכט, אַז דאָס מוז זיין אַ גליקלעכע אַרבעט, ווען איך קען זיך אויסלערנען די מלאכה!..

דער אַרבעטס־טאָג איז געווען אַ לאַנגער, דער באַלעבאָס, די באַלעבאָסטע, די קינדער און די אַרבע־טער האָבן געהאַלטן אין איין אַרומשאַפן זיך מיט מיר. דעם באַלעבאָס געשרייען און טופען מיטן פוס איז געווען הימל עפן זיך. אָט דער גאָלדזין, דער באַלעבאָס, האָט געהאַט אַ טבע אָפצוהיטן זיין געזונט. ער האָט אויף זיך אַליין רחמנות געהאַט, וואָס ער איז צו שטאַרק באַשעפטיקט. געווען איז ער גאַנץ קיילעכיק, מיט אַ פעטלעך רויטן פנים, מיט אַ געלבלעך בערדל און אַ געזונטן אויסזען. נאָך דער גוטער וועטשערע פלעגט ער זיך צולייגן, כאַפן אַ דרעמל. שפּעטער, אין אָונט, נאָכן דרעמל, פלעגט ער אַריינקומען אין וואַרשטאַט, זיך צעשרייען, וואָס מ'אַרבעט ניט גענוג שנעל, און אויסלאָזן דעם כעס צו מיר, ווי איך וואָלט געווען שולדיק אין דעם, וואָס די אַרבעטער שושקען זיך און לאַכן שטילערהייט. ער פלעגט פאַרקוועטשן אין זיינע צוויי פינגער מיין אויער, און איך פלעג פילן ווי דאָס בלוט אין מיין פנים צינדט זיך אָן.

איך פלעג אָבער טראַכטן, אַז ווען ער וועט אַפילו קראַפּירן, וועל איך אויף אים אויך קיין רחמנות ניט האָבן.

אין שטאָט האָט מען גערעדט, אַז גאָלדזין איז אַ רייכער ייד. די סאָלדאַטן פון דער „קרעפּאָסט" פלעגן קומען קויפן שטיוול, עס פלעגן אויך קומען די אַרומיקע ישובניקעס. אין אַ זונטיק און מאָנטיק פלעגן אַלע איילן און טרייבן, מ'זאָל אויף גיך אויסענדיקן זייערע שטיוול און קאַמאַשן, אויסנייען שיינע אוזאָרן אין די כאָלעוועס, אויך רעזינקעס איינ־נייען, און אַלע האָבן געהאַלטן אין איין שרייען — גיכער! גיכער! די פורן דאַרפן אָפּפאָרן.

אויף די טישן — טעפּ מיט קליי. מיר שמירן מיט די פינגער, מיט דער גאַנצער האַנט, קלעפּן די כאָליע־ווען און לייגן זיי אונטער אונדזערע „מחילות", זיי זאָלן גיכער טריקענען. איך חלש שוין צו קענען אויסשטעפן אַ שיינעם אוזאָר אין אַ שטיוול, ווייל פאַרן אַוועקגיין וואַרפן צו די סאָלדאַטן אַ פּיאַטאַק. אָבער שמערל פערלעס, דער שטעפער, לאָזט מיך ניט לערנען די מלאכה. און חיים קאַלב, דער עלטערער, איז נאָך ערגער פון אים. רק ער וואַרפט זיך, רק ער טרייבט מ'זאָל אים געבן צום האַנט. זיין מאַשין לויפט, טראָגט זיך, און ער אַרבעט און עסט. רק ער עסט, ווי ניט אין זיך. ער כאַפּט פון יעדערנס האַנט דעם „מיטזיך" און האַלט אין איין צוזאָגן מיך אויסצולערנען שטעפן. דערווייל שמיר איך דעם קליי אויף די כאָליעוועס, וויש מיינע הענט אָן דער פּאָלע, און מיט דער פּאָלע וויש איך מיין נאָז און שטערן, וואָס שוויצן פון אָנגעשטרענגטער אַרבעט. שפּעט ביינאַכט דאַרף איך נאָך אויסקערן דעם וואַרשטאַט, צונויפקלייבן דאָס מיסט, אויססאָרטירן די גרעסערע שטיקלעך לעדער און צוגרייטן זיך צו דער אַרבעט אויף מאָרגן אין דער פרי.

חיים קאַלב, דער עלטערער מייסטער, האָט מיר אין גאַנצן פאַראומערט מיין לעבן. יעדע ווײַלע האָט ער זיך מיט מיר געשאַפן: — אַרטשע, ברענג עפּל! אַרטשע, ברענג אַ צוקערלעקעך! אַרטשע, ברענג פּאַר צוויי קאָפּיקעס צוקערקעס!.. זומער האָט עס מיך ניט געאַרט, אָבער אָסיען־צייט, אין די גרויסע בלאָטעס, אין מיינע צעריסענע שיך, פלעגט מיך וואַרפן אין קעלט ווי אין אַ קדחת. דאָס ערגסטע פלעגט זיין, וואָס חיים קאַלב האָט ליב געהאַט הייסע בלינעס מיט ברינדזע. צען בלינעס איז געווען זיין פּאָרציע.

ביי מיר פלעגט רינען די סלינע פון מויל, אַז איך פלעג זיך נאָר פאָרשטעלן דעם טעם... איך האָב באַדאַרפט וואַרטן ביז דבורה די בעקערין וועט זיי אויסבאַקן, און דער באַלעבאָס וויל פון גאָרניט וויסן: וווּהין לויפסטו אַרום? וווּהין טראָגט דיך דער שד אַוועק אַלע ווײַלע? — און פון חדר טאָר מען דאָך ניט אויסזאָגן, מוז מען נעמען די שולד אויף זיך. די בליצעס זענען געווען ניט גענוג גרויס? — מײַן שולד. חיים קאַלב האָט מיך געשאָלטן מיט טויטע קללות. אַז איך האָב אים געפרעגט, וואָס וויל ער פון מיר האָבן, איז דער ענטפער געווען, אַז ווען ער איז געווען אַ לערן־ייִנגל, פלעגט מען אים נאָך שלאָגן אויך.

אײן מאָל האָט פּאַסירט, אַז חיים קאַלב האָט זיך פאַרוואָלט זײַנע בלינצעס, ניט אַנדערש ווי אין צוויי טעלער, איינער אויפן אַנדערן, און טאַקע באַלד. אין דרויסן גיסט אַ גוס־רעגן, קאַלט — אַ שרעק. איך בעט זיך ביי אים, כ׳וויל ניט גיין, אָבער עס העלפט ניט. איך זע עס האַלט ביי קלעפּ, בין איך אַוועק מיט אַ פאַרקלעמט האַרץ און מיט טרויעריקע מחשבות אין קאָפּ, אָבער די בלינצעס געבראַכט, מער ניט, אַנשטאָט אין צוויי טעלער, ווי ער האָט אָנגעזאָגט. האָב איך זיי געבראַכט אין דער פּאָלע פון מײַן זשי־פּיצקע, וואָס איז געווען אין קליי און קעראָסין פון די מאַשינען, וואָס איך פלעג אַלע טאָג שמירן. איך וועל קיין מאָל ניט פאַרגעסן חיים קאַלבס רויטע אויגן, זײַן פאַרריסענע נאָז מיט די אָפענע נאָזלעכער און זײַנע ביידע פויסטן, מיט וועלכע ער האָט זיך אַ לאָז געטאָן צו מיר, ווי אַ ווילדע חיה. איך געדענק אַליין ניט, וואָס מיט מיר האָט דעמאָלט פּאַסירט. צי פאַר מורא, צי פאַר האַס, און אפשר אַלץ צוזאַמען, כ׳האָב אַ כאַפּ געטאָן דעם טאָפּ מיטן פרישן קליי און אָנגע־טאָן חיים קאַלבן אויפן קאָפּ. ווי גרויס ער איז געווען, איז ער באַגאָסן געוואָרן מיט קליי, דערצו האָט זיך צוגעמישט דאָס בלוט, וואָס איז גערונען פון זײַן נאָז, ווי פון אַ צאַפּן. מער האָב איך גאָרניט געזען און גאָרניט געהערט...

אין אַ וואָך אַרום, ווען איך בין אַרויס פון בעט מיט צעבראָכענע ביינער, האָבן אַלע געטענהט, אַז חיים קאַלב האָט אַ טריפענעם מזל, וואָס דער נאָז איז אים ניט אַרונטער פון פנים. מײַן טאַטן, דעם איידעלן ייִדן, איז אָבער די מעשה ניט געפעלן געוואָרן — ניט קיין ייִדיש שטיקל אַרבעט אָפּגעטאָן. עס פּאַסט ניט פאַר זײַן קנעלונג...

מײַן נייער באַלעבאָס

צו לייזער פּישל דעם זאַגאַטאָווּשטשיק אין וואַר־שטאַט בין איך שוין אַריין אַ שטיקל קענער אין דער מלאכה. איך בין טאַקע, ווי מיט אַ מאָל, אונטער־געוואָקסן, זיך אַ הייב געטאָן, בין אַרומגעגאַנגען מיט פאַרביסענע ליפּן, מסתמא נאָך אַלץ אין כעס געווען אויף חיים קאַלב, אָבער צופרידן, וואָס איך האָב זיך מיט אים אָפּגערעכנט פאַר אַ גאַנצן יאָר פּלאָגעניש.

סיי דער נייער באַלעבאָס און סיי די לערן־ייִנגלעך און די אַרבעטער האָבן געוווּסט וועגן דער פּאַסירונג אין גאָלדזינס וואַרשטאַט. דער באַלעבאָס, אַ גוטמו־טיקער, קלוגער ייִד, האָט זיך מיט מיר באַדונגען אויף אַ יאָר, און כמעט מיט שפּאָס אויסגערעדט: זיך ניט שלאָגן, ווען מ׳דאַרף ניט. און אַ וווּנדער האָט פּאַסירט! אַלע לערן־ייִנגלעך האָבן געהאַט פאַר מיר גרויס דרך־ארץ און אפילו די אַרבעטער האָבן פאַרשטאַנען, אַז מ׳דאַרף אויסמיידן זיך צו פיל שאַפן מיט מיר גלאַט אין דער וועלט אַריין.

ביי לייזער פּישלען איז דער וואַרשטאַט געווען די הויפּט־זאַך און זײַן לעדער־געשעפט אַ ביי־פּרנסה. פלעגט דער באַלעבאָס אַליין אויך אַרבעטן און אַליין לערנען די ייִנגלעך די מלאכה. אַלץ איז געגאַנגען ווי אויף פּוטער. ער האָט גלייך באַמערקט, אַז מיך ציט צום שניצן דעם לעדער מיטן מעסער, האָט ער ביס־לעכווייז מיך גענומען צוגעוווינען צום ברעט, פאַר אַ צושניידער. נאָך פּסח, ווען מ׳אַרבעט בלויז ביז מ׳צינדט אָן פייער, אַזוי ביז אלול, זענען די אָוונטן פרייע, האָט זיך אונדז געדוכט, אַז מיר אַרבעטן בלויז האַלבע טעג. אַלע אַרבעטער פלעגן זיך אַרויס־לאָזן צוזאַמען אַהיים, האָט מען שוין דערווייל געקענט זיך צוזאַמענרעדן וועגן אַ סך זאַכן.

לייזער פּישלס וואַרשטאַט האָט געהאַט אַ גוטן נאָמען אין שטאָט. מיר זענען געווען פון די ערשטע ניט אָנצוצינדן פייער בײַנאַכט ביי דער אַרבעט, מיטן באַלעבאָס צושטימונג. אויף אונדז קוקנדיק, האָבן שוין אַלע דערנאָך אַזוי געטאָן.

אײן מאָל האָט איינער אַ שמואליק, אַ שוסטערס אַ זון, וואָס וווינט אויף שאָסיינע גאַס, שוין אַ היפּש ביסל עלטער פון מיר, מיך אָפּגעשטעלט: — דאָס

האָסטו, אַרטשע, צעשלאָגן חיים קאַלב? — פרעגט ער. איך ווער אַ ביסל צעטומלט. מיר לויפט דורך אַ געדאַנק, אַז דאָס וויל ער זיך אפשר אָפּרעכענען מיט מיר. שטיי איך, קוק אים אָן און בין גרייט אויף אַלץ. איך זאָג ניט ניין, און זאָג ניט יאָ. קוקט ער מיך אָן און שמייכלט. כ'פאַרשעם זיך פאַר זיך אַליין, וואָס איך שווייג און טו אַ זאָג:

— איז וואָס?

— גאָרניט, — לאַכט ער ווידער און טוט מיר אַ פּאַטש אין פּלייצע גוטמוטיק: ביסט אַ גוטער יאַט! — און גייט אַוועק.

שפּעטער האָב איך זיך דערוווּסט, אַז שמואליק געהערט צו דער פּרוזשענער חברה, און אַז ער איז דאָרט אַ גאַנצער מאַכער. חיים קאַלב, ווידער, באַלאַנגט צו דער קצבישער חברה און ער וויל, ניט אַנדערש ווי זיך אָפּרעכענען מיט מיר. היט איך מיינע ביינער. איך אַליין באַלאַנג נאָך ניט צו קיין חברה, אָבער עס ווייזט זיך אַרויס, אַז פּרוזשענער חברה האַלטן גראַד פאַר מיר. אין גרונט גענומען, האָב איך אַלע מאָל פיינט געהאַט די קצבישע חברה פאַר זייער בויאַנעווען אין שטאָט, פאַר זייערע שטענדיקע געשלעגן. די געשלעגן זענען געווען מוראדיקע, מ'פלעגט שפּאַלטן קעפּ אָן אַ פאַרוואָס און פאַרוועו. עס פלעגן אויסברעכן געשלעגן, וואָס פלעגן זיך פאַרציען אַ גאַנצן שבת, ביז שפּעט אין דער נאַכט. דאָס האָט זיך געשלאָגן די „גראָבקייט" פון שטאָט מיט די „יאַלדן", די קינדער פון איידעלערע עלטערן.

אָרעמקייט איז ניט קיין שאַנדע

פאַרן ערשטן מאַי באַגעגנט מיך ווידער שמואליק דער שוסטער, דאָס מאָל, צו מיין פאַרוווּנדערונג, מיט אַ בוך אונטערן אָרעם. טראַכט איך: לייענט מסתמא שמרס אַ ראָמאַן. שמרס ראָמאַנען פלעגן מיר לייענען אַלע פרייטיק צו נאַכט, נאָך וועטשערע, שטונדן־לאַנג.

— אַרטשע! — מאַכט ער צו מיר, — אַרבעטסט דעם ערשטן מאַי?

— וואָס איז דאָס פאַר אַ יום־טוב? — פרעג איך אים.

— וואָס הייסט? — לאַכט ער שוין, — אין ליטישע שטעט איז דאָך עס אַן אַרבעטער יום־טוב. — ער רופט מיך שפּאַצירן מיט אים. איך גיי אים נאָך און מיר דוכט זיך אַלץ, אַז ער וויל מיך אונטערפירן. איך היט נאָך אַלץ מיינע ביינער פון דער חברה.

— ווייסט, אַרטשע, — זאָגט ער צו מיר, — איך האָב מיט דיר קיין מאָל ניט גערעדט אויג אויף אויג, דיך קיין מאָל גוט ניט געקענט, איך וויל מיט דיר רעדן אָפן וועגן אַ סך זאַכן.

איך וואַרט אומגעדולדיק, וואָס אַזוינס וויל ער מיר פאַרטרויען.

וועגן אונדזער אָרעמקייט האָט ער אָנגעהויבן שטיל צו רעדן, און איך פאַרשטיי נאָך אַלץ ניט, וואָס ער וויל דאָ אויסברייען. איך האָב קיין אַנונג ניט, וואָס פאַר אַ שייכות דאָס האָט צו אונדזער באַקענען זיך. כדי ניט צו שווייגן, ענטפער איך: — אַוודאַי ווייס איך. — איך שעם זיך אַ ביסל, ווי איך וואָלט פאַרדעכטיקט, אַז ער מוז וויסן וועגן דער ביטערער אָרעמקייט פון מיין פאַמיליע. נאָך פון קינדהייט אָן בין איך געוווינט געווען צו באַהאַלטן מיין אָרעמקייט. קיינער זאָל ניט וויסן, ווייל אָרעמקייט איז געווען אַ חרפּה...

אַ פּאָר שעה האָבן מיר גערעדט יענעם אָוונט, און איך האָב זיך דערוווּסט, אַז ער, שמואליק, איז נאָך אָרעמער פון מיר, און אַז אָרעמקייט איז גאָרניט קיין חרפּה. ווי אַ וואָלקן וואָלט אַראָפּגעפאַלן פון מיינע אויגן! ער האָט מיר דערציילט פון מענטשן, פון שכנים, וועלכע איך האָב גוט געקענט, אַז ביי זיי איז ניטאָ קיין ברעקל ברויט אין הויז. און אין דער זעלבער צייט מיר דערציילט פון די גבירים אין שטאָט, פונעם רב, גלח און פּריץ — ער האָט אפילו ניט געזאָגט קיין „להבדיל" — אַז זיי זענען אַלע גרייט צו זויגן דאָס בלוט פון די אָרעמע בעלי־מלאכות אין שטאָט. ער האָט גערעדט וועגן טויזנט און איין זאַך, און האָט מיר דערציילט אין אַזאַ פאָרעם, מיר אַזוי געגעבן צו פאַרשטיין, אַז איך האָב געזען, אַז דאָס איז ניט געווען קיין רכילות, קיין קנאה, דאָס איז בלויז געווען אַ ביישפּיל, ווי פון אַ בוך אַרויסגעלייענט, כדי מיר קלאָר מאַכן וועגן וואָס ער האָט גערעדט.

ווען מיר האָבן זיך צעשיידט, איז מיין קאָפּ, דוכט זיך, גרעסער געוואָרן, מיינע אויגן אָפענער. האָבן געקוקט אין אַלע זייטן, און מער ווי אַלע מאָל האָב איך געזען די שטערן אין הימל. איך האָב דערפילט אַ וואַרעמע ברודערשאַפט צו שמואליקן, אַ דאַנקבאַר־קייט כאַר אַזאַ האַרציקן, אמתן, מענטשלעכן געשפּרעך, דאָס ערשטע מאָל אין מיין לעבן.

עס איז געווען שפּעטלעך און איך האָב זיך געאײַלט גיכער אַהיים מיט אַ באַהאַלטענעם אוצר אין מײַנע געדאַנקען.

אין הויז זענען שוין אַלע געשלאָפֿן. איך האָב זיך פֿאַרקליבן אין דער שטיל אויף מײַן געלעגער און מיט אָפֿענע אויגן געקוקט אין דער שטילער פֿינצטערניש. איך האָב געזוכט דעם אָפּגענעם שײַן־שפּאַלט און געוואָרט, עס זאָל שוין וואָס גיכער אָנהייבן טאָגן. גאַנץ פֿרי, ווי דער שטייגער, האָט מיר מײַן מאַמע אָנגעזאָגט, אַז עס איז שוין צײַט אויפֿצושטיין צו דער אַרבעט. אין דרויסן האָט די זון מיך ליבלעך און זומערדיק באַגריסט און ס׳האָט זיך מיר געדוכט, אַז איך בין אַרײַן אין אַ נײַער וועלט. לויט שמואליקס רייד איז אויסגעקומען, אַז עס איז די פֿליכט פֿון יעדן איינעם, וואָס פֿאַרשטייט מער דאָס לעבן, ברענגען דאָס צו אַנדערע, און די אַנדערע צו נאָך אַנדערע, ביז אַלע וועלן פֿאַרשטיין איין און די זעלבע זאַך וועגן לעבן און גערעכטיקייט.

אַז איך בין געקומען אין וואַרשטאַט, האָט זיך מיר געוואָלט אַלעמען עפֿענען די אויגן, אָבער איך בין געוואָרן נאָך מער שווײַגנדיק. איך האָב דערפֿילט מײַן גײַסטיקע אָרעמקייט, פּשוט ניט געוווּסט ווי צו פֿאַרבינדן די אַלע געדאַנקען, וועלכע זענען, דוכט זיך, געווען אַזוי קלאָר פֿאַר די אויגן. לייענען די „ביכלעך״, וואָס שמואליק האָט צוגעזאָגט מיר געבן, איז געווען מײַן הייסער באַגער אין די טעג פֿון דערוואַרטונג. לאַנג האָב איך ניט געדאַרפֿט וואַרטן. שמואליק האָט מיך באַגעגנט לעבן וואַרשטאַט און שטילערהייט מיר געגעבן אַן אָפּגעריבן ביכעלע „דער לאַנגער אַרבעטס־טאָג״. ער האָט עס מיר געהייסן באַהאַלטן, קיינעם ניט ווײַזן, ווײַל דאָס איז אַ „טריף״ ביכעלע.

אָט דאָס ביכעלע „דער לאַנגער אַרבעטס־טאָג״ איז געוואָרן מײַן ערשטער וועגווײַזער צו אַ נײַעם וויסן און לעבן. דאָס האָט מיר געגעבן אַ מאָס און אַ וואָג אין מײַן באַציונג צו מענטשן. איך האָב זיך דערוווּסט, ווער עס זענען מײַנע מיטמענטשן, מײַנע פֿרײַנט, און ווער מײַנע אמתע שונאים. פֿון ביכעלע האָט אַרויסגערעדט אַ וועלט מיט זאַכן, וואָס איך האָב פֿריער ניט געוווּסט. אויפֿן באַלעבאַטישן „מזל״ האָב איך אָנגעהויבן קוקן ווי אויף אַ פּשוטן שווינדל און גניבה, אויף די גבירים — ווי אויף פּיאַווקעס, בלוט־זויגערס, און אין די נאַרישע קבצנים האָב איך דערזען דעם אמתן מענטשן. איך האָב געטראַכט: אַזאַ קליין ביכעלע, און דערציילט אַזוי פֿיל!

איך עפֿן מײַנע אויגן

אין אַ פּאָר טעג אַרום, ווען שמואליק האָט מיך ווידער דערזען, איז ער גאָר געווען אויפֿן זיבעטן הימל פֿון מײַן „ברייטן פֿאַרשטאַנד״, ווי ער האָט זיך אויסגעדריקט. ווער רעדט נאָך, אַז מיר האָבן צוזאַמען דאָס נאָך אַ מאָל איבערגעחזרט, האָט דאָס ביכעלע באַקומען דעם אמתן אינהאַלט. עס האָט זיך אַזש געוואָלט אויסשרײַען אויפֿן קול, אַז אַלע זאָלן הערן. שמואליק האָט מיך געוואָרנט, אַז מ׳דאַרף וויסן, ווי אַזוי צו זאָגן דעם אמת, מ׳דאַרף עס טאָן מיט אַ „פּלאַן״. ערשטנס, דאַרף מען זיך היטן און רעדן בלויז מיט מענטשן, מיט יאַטן, וועלכע וועלן ניט פּלאַפּלען גלאַט אין דער וועלט אַרײַן. צווייטנס, פֿאַרטרויט ער מיר אַ סוד, אַז די מינסקער בערשטער און אויך די ווילנער בערשטער האָבן שוין דערשלאָגן זיך צו אַ סך דורך „סטאַטשקעס״. זיי טוען אויף ווונדער, און גיכן וועלן זיי געווינען דעם אַכט־שעהעדיקן אַרבעטס־טאָג. — זיי זענען אַלע גוטע יאַטן, — האָט ער צוגעגעבן, ווי ער אַליין וואָלט געווען איינער פֿון זיי.

איך האָב אײַנגעשטימט, אַז עס ווענדט זיך אין די אַרבעטער אַליין, צו מאַכן בעסער די באַדינגונגען. אָט דער סוד האָט מיך שוין ניט געלאָזט רוען. אויב זיי קענען, האָב איך געטראַכט, קענען דאָך דאָס אַלע. איך האָב געפֿילט אַ פֿרייד אין מײַן האַרצן, וואָס איך ווייס אַזאַ גרויסן, אמתן סוד.

דאָס צווייטע ביכעלע, ווי איך געדענק, איז געווען „דאָמיק נאַ וואָלגע״. פֿון דעם רוסיש, וואָס מײַן טאַטע האָט מיך ביסלעכווײַז געלערנט, איז מיר ניט געווען גרינג צו פֿאַרשטיין אַלץ פֿונעם ערשטן מאָל לייענען. איך האָב עס געלייענט אַ צווייטן און אַ דריטן מאָל, און דאָס ביכעלע האָט שוין אויף מיר געהאַט גאָר אַ באַזונדער ווירקונג. דער פּאָליטישער אַספּעקט דערפֿון האָט מיך איבערראַשט, איך האָב, ממש, מורא געקראָגן, איך האָב זיך געדאַרפֿט צוגעוווינען צו פֿאַרשטיין די „שייכות״ צווישן פּאָליטיק און דעם קאַמף פֿאַר אַ בעסערן לעבן.

דאָס ביכעלע האָט פֿולשטענדיק באַרעכטיקט די דערמאָרדונג פֿון צאַר אַלעקסאַנדער דעם צווייטן.

די העלדן אין ביכעלע: סאָפיאַ פּעראָווסקאַיאַ, העסיע געלפאַנד, כאַלטורין און אַנדערע זענען דאָרט גע־שילדערט ווי גרויסע העלדן. מענטשן פון פאָלק און פאַרן פאָלק, וואָס האָבן זיך פאַרמאָסטן קעגן די טיראַנען, פאַר די קריוודעס פון דעם פאָלק. דאָס ביכעלע האָב איך געלייענט אין אַ צייט, ווען עלטערע מענטשן האָבן אונדז, יוגנטלעכע, פאַרטרויט, אַז מ׳האָט זיי, די העלדן פון דעם ביכעלע, צוגענומען אין שוואַרצע קאַרעטקעס און זיי זענען שוין געוויס אויף דער וועלט נישטאָ, און אַז מ׳דאַרף זיך היטן, ווי פאַר פייער, פון דער זשאַנדאַרמעריע, ווייל זיי האַלטן אין איין זוכן, ווער עס רעדט און טראַכט וועגן אַזעלכע זאַכן. אָט דאָס ביכעלע האָט מיך אַריינגעפירט אין די קרייזן פון די העלדן, ווי איך אַליין וואָלט געווען איינער פון זיי. מיר האָט זיך געוואָלט איבערחזרן זייערע מעשים, נאָך מיט מער מוט און אָפּפערווילּיקייט פאַר דער באַפרייונג פון דער מענטשהייט.

דעם אמת געזאָגט, ווען איך האָב געלייענט דאָס ביכעלע אין דער שטיל, האָט זיך מיר געדוכט, אַז ווענט הערן, פענצטער זעען און אַלע וויסן מיינע געדאַנקען. פון דעסטוועגן האָב איך עס איבערגעלייענט נאָך און נאָך אַ מאָל, אַזוי פאַרכאַפּנדיק איז דאָס געווען. אין גאַס האָב איך זיך אַרומגעקוקט, צי מ׳גייט מיר ניט נאָך, איך האָב אויסגעמיטן צו באַגעגענען אַ גאָראָדאָוואָי, און אַלע ווײַלע האָב איך געטאַפּט די קעשענע, צי האָב איך דאָס חלילה ניט פאַרלאָרן. איך האָב געהיט דאָס ביכעלע ווי אַ טייערן דימענט.

ביסלעכווייז האָב איך זיך צוגעוווינט צום געדאַנק, אַז מ׳זעט ניט און מ׳כאַפּט ניט אַזוי גיך, אַז ווענט אַליין האָבן ניט קיין אויערן. מיר האָט אָנגעהויבן געפעלן ווערן דער געדאַנק, אַז איך ווייס עפּעס אַזוינס, וואָס ניט אַלע וויסן, און אַז איך ווייס שוין, וואָס עס איז בעסער פאַר דער מענטשהייט. איך, שמואליק און יאָסל האָבן זיך אָנגעהויבן באַגעגע־נען זייער אָפט. דערהויפּט האָבן מיר זיך אָפּגעגעבן מיט לייענען ביכער ביי יאָסלען אין הויז. זיין טאַטע, אַ וועכטער ביינאַכט, זיין מאַמע — אַ דינסט אין אַ גביריש הויז, האָבן מיר געהאַט די געלעגנהייט צו זיין מיט זיך אַליין שטונדן לאַנג. מיר האָבן ממש געשלונגען יעדעס וואָרט פון די ביכער, וואָס זענען דעמאָלט געווען פּאָפּולער און זענען געגאַנגען פון האַנט צו האַנט. מענדעלעס „קליאַטשע״, ספּעקטאָרס שריפטן, דינעזאָנס ווערק און י. ל. פּרצס „די נייטאָ־רינס״, „די שוועסטער״ און באָנטשע שווייג״. דאָס לעצטע איז געווען גאָר עפּעס אַזוינס, וואָס מיר האָבן איבערגעלייענט מיט יעדן „נאָוויטשאָק״, דאָס הייסט איינעם, וועמען מיר האָבן געוואָלט „עפענען דעם קאָפּ״ אויף גיך. איין מאָל האָב איך מיט אַ כיוון געלאָזט „באָנטשע שווייג״ אָפענערהייט ביי אונדז אויפן טיש, זאָל מיין טאַטע אויך אַריינקוקן און וויסן, אַז איך פאַרשטיי וואָס צו לייענען. אָט דער „אויפטו״ האָט מיך פאַרשאַפט אַ סך צרות. אָבער וועגן דעם שפּעטער.

מיר האָבן זיך קוים אַרומגעזען, ווי דער זומער איז אַוועק. די אלול־טעג און די לענגערע אָוונטן האָבן זיך אָנגערוקט, ווען מ׳האָט געמוזט אַרבעטן ביי אַ לאָמפּ. ס׳איז געוואָרן טרויעריק אויפן האַרצן. אַרבעט אַ סך, און אַז מ׳אַרבעט שוין אין אָוונט, ווייסט מען ניט ווען צו ענדיקן. אמת, דורכן זומער האָבן מיר זיך געזען מיט אַ סך יאַטן, גערעדט מיט זיי אַ ביסל פרייער וועגן די מינסקער בערשטער און זייער קירצערן אַרבעטס־טאָג, און אַז עס איז ניט מער ווי רעכט, אַז אַרבעטער זאָלן האָבן אַ באַשטימטע צייט צו אַרבעטן, אָבער מיר האָבן זיך נאָך אַלץ ניט געהאַט צונויפגערעדט, ווי עס באַדאַרף צו זיין. צום באַדויערן איז שמואליק געוואָרן עפּעס זייער פאַרנומען, ער פלעגט פאַרפאַלן ווערן אויף עטלעכע טעג מיט אַ מאָל, און אַ מאָל גאָר קומען מיט אַ גאַנצן פּאַק ביכער אונטערן אָרעם — „אַ גאַנצער אינטעליגענט״. יאָסל האָט מיר איינגערוימט אַ סוד, אַז שפּעט ביינאַכט האָט ער געזען שמואליקן מיט בערנשטיינען דעם אַפּטיי־קער. — זיי האָבן ביידע שפּאַצירט ווי אמתע גוטע פריינט, — גיט ער צו.

אין שטאָט האָט מען זיך שוין לאַנג געסודעט וועגן לעאָן בערנשטיינען, ווי וועגן עפּעס אַ געהיימען מענטשן. ער איז געווען אַ הויכער, געהאַט פעך־שוואַרצע, געקרייזלטע האָר, אַ קיילעכיק פּנים, אַ גרויסע נאָז און גרויסע אויגן, — אַ כוואַטסקן אויסזען. זומער איז ער געגאַנגען אין אַ הוט, ווינטער אין אַ גרויסן שוואַרצן קאַפּעליוש, מיט אַ שטעקן אין האַנט. מיט זיינע קלוגע אויגן הינטער דער פּענסנע פלעגט ער פיל מאָל אַרויסקוקן אין דרויסן דורך די ברייטע, ליכטיקע אַפּטייק־פענצטער, וווּ ס׳זענען געווען אויסגעשטעלט גרויסע פלעשער מיט רויטע און בלויע פליסיקייטן.

שמואליק מיט בערנשטיינען? — האָב איך זיך

געחידושט. באַלד האָב איך זיך דערמאָנט, אַז די העלדן פון „דאָמיק נאַ וואָלגע" זענען אויך זין פון רייכע, אינטעליגענטע פאַמיליעס, מסתמא ווי בערנשטיין. און איך האָב געקראָגן מער דרך־ארץ פאַר שמואליקן, נאָר פרעגן אים וועגן דעם האָב איך ניט געוואַגט. ס'איז ניט „קאָנספּיראַטיוו"... שמואליק איז געווען שטאַרק צופרידן מיט מיר און יאָסלען. ער האָט אונדז צוגעשטעלט ביכער, אַזוי גיך ווי מיר האָבן געלייענט. ער איז אויך געווען צופרידן, וואָס מיר באַקענען זיך מיט אַלץ מער און מער יאָטן אין שטאָט.

דער ערשטער אַרבעטער־קרייזל

ניט אַלע יאָטן האָבן פאַרשטאַנען דעם „לאַנגן אַרבעטס־טאָג", און פון „דאָמיק נאַ וואָלגע" האָבן מיר געהאַט בלויז איין קאַפּיטל, און מיר האָבן מורא געהאַט געטרויען עס יעדן צו נעמען אַהיים. האָבן מיר באַשלאָסן, אַז מיר זאָלן צונויפקלייבן די יאָטן ביי יאָסלען אין הויז, אין אַן אָוונט, און איך וועל פאַרלייענען פאַר זיי. צום גליק האָב איך יענעם אָוונט אויסגענומען מיט מיין לייענען. אַלע זענען געווען צופרידן. אין אַ געהויבענער שטימונג האָבן מיר באַשלאָסן זיך צוזאַמענצוקומען רעגלמעסיק און לייענען. דאָס איז געווען דער ערשטער „קרוזשאָק" אין שטאָט. דעם ערשטן אָוונט איז דער „קרוזשאָק" באַשטאַנען פון זיבן, דעם צווייטן אָוונט זענען שוין געקומען ניין. געקומען איינער אַ נייער און מיטגעבראַכט אַ מיידל מיט זיך. באַלד האָבן מיר איינגעשטימט, אַז מיידלעך זענען אַזוי וויכטיק אין דער „באַוועגונג", ווי יינגלעך. גאַלקע, דאָס מיידל, האָט אויסערגעוויינלעך גיך אויפגעכאַפּט אַלץ, וואָס מיר האָבן געלייענט און גערעדט. זי האָט פאַרגעשלאָגן אריינצונעמען נייטאָרינס און אפילו דינסטן אויך. אַלע זענען געווען מסכים, אַז מיר דאַרפן האָבן וואָס מער מענטשן. וווהין? — אין דער באַוועגונג!

און עס האָט זיך טאַקע אָנגעהויבן באַוועגן. אין גיכן איז דאָס קאָנטיק געוואָרן אין שטאָט. אויף די גאַסן האָבן זיך באַוויזן יינגלעך און מיידלעך מיט ביכלעך אונטער די אָרעמס. מ'לויפט אין ביבליאָטעק. אַן אויסכאַפּעניש געוואָרן אויף אונדזערע עטלעכע „טריפע" ביכלעך, וואָס מיר האָבן ערגעץ געקראָגן. דאָס האַרץ האָט זיך געפרייט פון אַזאַ גרויסער באַקאַנטשאַפט, פון אַזוי פיל פריינט אין אַזאַ קורצער צייט. גייענדיק אין גאַס, האָט מען געדאַרפט האַלטן אין איין שאָקלען מיטן קאָפּ צו די פיל נייע באַקאַנטע. יאָסלס הויז איז שוין געווען צו קליין פאַר אַלעמען, גאַלקעס הויז איז שוין אויך געווען צו קליין פאַר אירע מיידלעך, וואָס זי האָט אַריינגענומען אין דער באַוועגונג.

מיר טוען איין מאָל אַ צייל, ווו אַן ערך האַלטן מיר אין דער וועלט, זעען מיר, אַז מיר וואַקסן און אַז מ'קען אַריינגעמען אין דער באַוועגונג נאָך מער מענטשן. מיר מוזן עפּעס באַשליסן. קלייבן מיר אויס די בעסטע פון אונדזערע יאָטן אויף אַ „סכאָדקע"*. האָבן מיר שוין, הייסט עס, אַ „סכאָדקע" אויך. אין אַ שטיקל צייט אַרום באַשליסן מיר אויסצוקלייבן אַ קאָמיטעט. די באַוועגונג איז שוין, אַזוי אַרום, אַ קערפּערשאַפט מיט אַ קאָפּ, ווי עס באַדאַרף צו זיין. מיר דאַרפן באַוועגן די אַרבעטער. פון די עטלעכע ביכלעך, וואָס מיר האָבן געהאַט איבערגעלייענט האָבן מיר זיך דערוווסט, אַז מיר זענען דער פּראָלעטאַריאַט", וואָס פאַרמאָגט בלויז זיינע הענט, און אַז אונדזערע אינטערעסן — עס מאַכט ניט אויס, צו וועלכן פאַך ווער עס באַלאַנגט — זענען פון איין און דעם זעלבן קלאַס...

שטילערהייט זענען מיר, איך, שמואליק און יאָסל, געווען נאָך העכער פונעם קאָמיטעט גופא. מיר האָבן פאַרטראַכט זאַכן, געמאַכט פּלענער און געבראַכט צום קאָמיטעט, ער זאָל עס אויספירן. איין מאָל רוימט אונדז שמואליק איין אַ סוד, אַז אַזוי ווי מיר דריי דאַרפן אַ סך וויסן, לאַדט ער אונדז איין צו איינעם „משהקע דער אַבאָישטשיק", וועלכער איז נאָר וואָס געקומען פון מינסק און ער ווייסט גאָר אַ סך פון דער מינסקער באַוועגונג. ווי דערשטוינט זענען מיר געוואָרן, ווען מיר האָבן ביי משהקען אין צימער געפונען בערנשטיינען דעם אַפּטייקער. אין צימער האָבן מיר אַריינגעבראַכט יעדן איינעם באַזונדער, זייער פאָרזיכטיק, ווי עס באַדאַרף צו זיין. פון דעסטוועגן האָב איך ביי זיך געטראַכט, אַז ס'איז ניט שטיל גענוג, ווייל מיר האָט זיך געדוכט, אַז מיר זענען אוועק אין עפּעס גאָר ווייטע דרכים. „ס'איז מוראַדיק, — האָב איך געטראַכט, — אָבער אינטערעסאַנט".

בערנשטיין דער אַפּטייקער איז געווען אַ מענטש,

* אַ געהיימע פאַרזאַמלונג.

וואָס האָט געקענט דערציילן וואָרט אין וואָרט, וואָס ער האָט געלייענט אין ביכער. יענעם אָוונט האָט ער אויף אויסנווייניק אונדז גענומען איבערדערציילן הויפּטמאַנס „די וועבער". מיר זענען געזעסן ווי פאַר־גאַפּטע און האָבן באַשיימפּערלעך געזען די אָרעמקייט פון די וועבער אין שלעזיע. ווי מיר אַליין וואָלטן איבערגעלעבט אַ סטאַטשקע בײַ אונדז אין שטאָט, אין רוסלאַנד גופא. גאַלקע האָט געוויינט, נאָך אַ פּאָר מיידלעך האָבן אונטערגעכליפּעט. מיט אַ מאָל פאַר־נעם איך וועגן מיין היימישן דלות, מיין אָפּגע־קראָכן בגדל, איך דערפיל זיך אַ דערוואַקסענער, מיט מענטשן גלייך, לעבן אַזאַ חבר און לערער ווי בערנשטיין. איך האָב דערפילט אַ ליכטיקייט אין מיין נשמה, וואָס וועט שטענדיק באַלייכטן מיין קאַמף פאַרן אַרבעטער־קלאַס, פאַרן פּראָלעטאַריאַט. אַ כפרה קייסאָ־רים, גענעראַלן און באַלעבאַטים. כ'געהער צום וועלט־פּראָלעטאַריאַט! אַ נייער טיטולירטער מענטש געוואָרן. פון אַזאַ קבצן, אַ נישטיקן ייִנגל, אַ גאַנצער פּראָלע־טאַריאַט געוואָרן, האָב איך געטראַכט.

אַלס צוגאָב צו אַלץ איז אומדערוואַרט אריינגע־קומען איציק יאָפע, אַ סאָלדאַט אין אַ מונדיר, געקומען אויף אורלויב, אַליין אַ בערשטער פון ווילנע, אַ גוטער פריינט פון משהקען און בערנשטיינען, איז ער געקומען זיך זען מיט נאָענטע. ער האָט אַרונטערגענומען דעם שינעל, אויסגעטאָן די סאָלדאַטסקע היטל, אַ צופרידענער האָט ער אונדז אַלעמען באַגריסט. זיין קלוגער שמייכל האָט פאַרשיינט דעם צימער. געוווּנטשן אַ גוטע צוקונפט דעם פּראָלעטאַריאַט און אַ מפּלה ניקאָלאַיען. פון די קליינע פּראָבלעמען אין אונדזערע קרייזלעך, פון מאַכן אַ סטאַטשקע אין דער נאָענטער צוקונפט, איז שוין מיין קאָפּ געוואָרן פאַר־נומען מיט וועלט־פּראָבלעמען, — ווי אַזוי מיט דער צייט אַרונטערצוואַרפן דעם קייסער און איבעראַנ־דערשן אַ וועלט.

בערנשטיין הייבט אָן אונטערצוברומען אויף אַ באַ־סאָווער שטימע די „מאַרסעליעזע", וואָס איך הער צום ערשטן מאָל אין מיין לעבן. אַ ווײַלע שפּעטער זינגט יאָפע, דער סאָלדאַט, „שטייט אויף, איר אַרבעטסלייט", און משהקע, בערנשטיין און שמואליק העלפן אונטער. פאַרן אַוועקגיין באַשליסן מיר, אַז בערנשטיין זאָל מיט אונדז לערנען פּאָליטישע עקאָנאָמיע. ביי מיין טאַטן בין איך געווען פון די קליינע לערנער, אָבער אין קלאַס מיט בערנשטיינען האָב איך אַרויסגעוויזן גרויסע פעיִקייטן, ווייל ס'האָט זיך מיר דאָס אַלץ גוט געלייגט אויפן שכל.

מיר האָבן זיך באַמיט צוציען מער אַרבעטער צו דער באַוועגונג, און בערנשטיין, פון זיין זייט, האָט געזען צוצוציען וואָס מער אינטעליגענטן, מער לערער פאַר אונדזערע קרייזלעך. איינער פון די לערער, פיין, אויך אַן אַפּטייקער, איז באַשטאַנען, אַז מ'מוז אונדז לערנען גראַמאַטיק, די רוסישע שפּראַך. — דער יידישער אַרבעטער, האָט ער געטענהט, — וועט זיך באַפרייען ניט אַליין, נאָר מיט דער הילף פונעם רוסישן פאָלק. — האָבן מיר טאַקע געשאַפן אַ קרייזל, צו לערנען רוסישע גראַמאַטיק מיט די חברים פון דער באַוועגונג, און פון צייט צו צייט פלעגן מיר אריינשמוגלען אויך אַ ביסל אַגיטאַציע.

דערווייל האָב איך זיך אַרומגעזען, אַז איך ווער עלטער, אַז ס'איז צייט זיך שטעלן אויף די אייגענע פיס. פון קינדווייז אָן האָט מיר געצויגן אין דער גרויסער שטאָט, צו אַ ליכטיקערן און שענערן לעבן. מער פון אַלץ האָב איך געפילט מײַן הינטערשטע־ליקייט אין וויסן, באַזונדערס אין פאַרגלייך מיט די לערער פון אונדזערע קרייזלעך. זיי האָבן געלערנט אין גימנאַזיעס, אין אוניווערסיטעטן. זייער שיינעם רוסיש, וואָס זיי האָבן אַזוי גלאַטיק גערעדט, בין איך זיי זייער מקנא געווען. עס האָט פון דעסטוועגן גענומען אַ לאַנגע צייט, ביז איך האָב זיך אַרויסגעריסן אין דער וועלט. דערווייל איז אין באַברויסק פאָרגע־קומען אַ וויכטיקע געשעעניש.

אין אַ שיינעם פרימאָרגן דערוויסן מיר זיך, אַז ניט ווייט פון אונדזער הויז האָט מען אַנטדעקט אַ געהיימע דרוקעריי, דערביי האָט מען אַרעסטירט אַ פרוי מיט אַ קינד און אַ מאַן. שפּעטער דערוויס איך זיך, אַז דאָס איז געווען מירל סירקין. אָט דער פאַל האָט געביטן דעם גאַנצן גאַנג פון אונדזער באַווע־גונג. עס פאַרשווינדט די לייכטע באַציונג צו אונדזער אַרבעט. שוואַכע, באַלעבאַטישע קינדער פאַלן אָפּ, דערפאַר, די וואָס פאַרבלייבן, זענען שוין גרייט דאָס לעבן אָפּצוגעבן. מיר הייבן זיך אָן צוגעוווינען צום געדאַנק, אַז עס זענען דאָ אויגן, וואָס זעען און היטן, און מסתמא אונדז אויך. יאַטן גיבן איבער פון מויל צו מויל, אַז דאָ און דאָרטן האָבן פאַרשוינען אָפּגע־שטעלט עמעצן פון אונדזעריקע, שפּיאָנען היטן ביי־טאָג און ביינאַכט, שטעכן מיט זייערע אויגן. האָבן מיר געמוזט צונויפרופן אַ געהיימע זיצונג און אויס־

אַרבעטן פלענער, ווי אָנצוגיין שטיל און פּאָרזיכטיק מיט דער אַרבעט.

אונדזער באַוועגונג האָט קיין ביכער ניט געפירט. מ׳האָט קיינעם ניט אַריינגעשריבן און קיינעם ניט אויסגעמעקט, נאָר יעדער האָט געהאַט זיין צונעמעניש. צום ביישפּיל: אהרון, מיט די פּעכיקע, שוואַרצע האָר און שוואַרצע אויגן האָט, נאַטירלעך, געקראָגן דעם נאָמען „אהרון גזלן״. אַ צווייטער אהרון — „אַרע דער שניידער״, אַ דריטער — „אַרע דער הויכער״. אַזוי איז אויך געווען מיט לייבעס: „לייבעטשקע קאָלעסניק״, „לייבע אסתר קרומע פּיסעלעס״, נאָך זיין מאַמע דער קאַליקע. אַזוי אויך די מיידלעך: „גאַלקע די רויטע״. אַ חברטע, עטוואָס אַ הויקערדיקע — „די קראַסאַוויצע״. „חיה די שיינע״. יעדער האָט זיך געהאַט זיין קאָנספּיראַטיוון נאָמען. נאָך דער גוטער אַרבעט, וואָס יעדערער האָט געטאָן אין דער באַוועגונג, זענען די צונעמענישן געוואָרן ווי טיטלען צו זייערע אמתע נעמען. אַ סך מיידלעך וואָלטן זיך געוווּנטשן צו זיין אַזוי אָנגענומען, ווי „די קראַסאַוויצע״, און אַ סך יאַטן האָבן געוואָלט זיין אַזוי חשוב ווי לייבעטשקע קאַלעסניק. די יאַטן און יאַטיכעס, מיט זייערע צונעמענישן, האָבן זיך צעבליט אין דער באַוועגונג, ווי אַ שיינער בלומען־גאַרטן. מערסטע צונעמענישן האָבן צוגעגעבן חן, ווי מ׳וואָלט יעדערן אָפּגעשאַצט לויט זיין ווערט. חברה האָבן שטאַרק הנאה געהאַט צוצוטראַכטן פּאַסיקע נעמען, וועלכע זענען פאַרבליבן אַ לעבן לאַנג, ווי דעם מענטשנס שילד...

דער יאַט פון יאַטן־לאַנד

לייבעטשקע קאַלעסניק איז געווען אַ יאַט, וואָס איז גיך געשטיגן אין דער באַוועגונג. געווען איז ער אַ פירער פון פּרוזשענער חברה, אַ גוטער שלעגער, אַ מזיק. ווען ער האָט געפונען פאַר „בייטיק״, האָט ער זיך אַרויסגעכאַפּט פון דער סטעלמאַכעריי, ווו ער האָט געאַרבעט און, מיט אַ דובינקע אין האַנט, געשפּאָלטן קעפּ רעכטס און לינקס. די קצבישע חברה פלעגט ער מזיקן אומברחמנותדיק. ער האָט ניט געזשאַלעוועט קיין קלעפּ פאַר די „שקצים״ פון מינסקער פלאַן, וואָס פלעגן באַפאַלן יידישע קינדער, ווען זיי זענען געגאַנגען פון די חדרים. ער האָט זיך געקאָנט שטעלן קעגן שיכורע סאָלדאַטן, וואָס טשעפּען זיך צו יידישע בערד און פּיאות אין גאַס. ער האָט אויך, ניט איין מאָל אַפילו, מיט אַ גאָראָדאָוואָי זיך אָפּגערעכנט...

פאַלט מיר איין, אַז קאָלעסניק וואָלט געווען אַ גוטער יאַט פאַר אונדזער באַוועגונג, אָבער צוטרעטן צו אים איז ניט געווען קיין גרינגער עסק, מ׳האָט פּשוט באַדאַרפט זיין זיינס גלייכן. פון אונדזערע „באַלעבאַטישע״ יאַטן פלעגט ער אָפּלאַכן, ווי פון יאָלדן, וואָס לויפן, ווען מ׳שלאָגט זיי. מיין מזל איז אָבער געווען, וואָס ער האָט, אַפּנים, געוווּסט, ווי איך האָב חיים קאַלבן געבראַכט די בלינצעס אין מיין פאָלע און אים נאָך געגעבן צו פאַרבייסן מיטן טאָפּ קליי... קאָלעסניק האָט שטאַרק געהאַלטן פון יענעם שפּיצל מיינעם. ער האָט עס אויסגעדריקט מיט זיין שפּאַסיקן „אַ יאַט פון יאַטן־לאַנד״, דערביי מיר אַ פּאַטש געטאָן אין פּלייצע, אַז איך האָב דערזען דעם זיידן פון יענער וועלט. פון מיינע רייד מיט אים האָט ער פאַרשטאַנען, אַז די יאַטן טוען עפּעס, און אַז מ׳באַהאַלט זיך אויס פון אים. דאָס האָט אים, אַפּנים, שטאַרק פאַרדראָסן. אָבער עס איז געווען גענוג אָנצודייטן וועגן אונדזער קאַמף, האָט קאָלעסניק זיך שוין צוגעהערט און זיך ערנסט פאַרטראַכט, ווי איינער זאָגט: אויף דעם האָב איך שוין לאַנג געוואַרט.

לייבעטשקע האָט ניט נאָך זיינע יאָרן נאָך געקענט מאַכן אַ „שנאַפּס״, און מיר האָבן אַ לענגערע צייט געצווייפלט, צי וועט ער זיך קאָנען אָפּגעוווינען פון טרינקען. פּאַסירט אָבער, אַז די קצבישע חברה פאַרדינגט זיך צו אַ באַלעבאָס, אָפּצורעכנען זיך מיט די אַרבעטער, וואָס האָבן געמאַכט אַ סטאַטשקע. דאָס איז געווען כמעט די ערשטע סטאַטשקע אין שטאָט. אַלע אונדזערע יאַטן זענען שטאַרק אויפגערעגט געוואָרן פון אַזאַ מיאוס שטיקל אַרבעט. מיר האָבן דערוואַרט, אַז פּאָליציי, זשאַנדאַרמען זאָלן זיך אַריינמישן, אָבער אויף יידישע שוואַרץ־מאהניקעס האָבן מיר זיך ניט גערעכנט. האָבן מיר באַשלאָסן, איין מאָל פאַר אַלע מאָל, צו מאַכן אַ סוף דערצו.

לייבעטשקע קאָלעסניק איז געווען דער פּאַסיקסטער מענטש, וועמען אָנצוטרויען אונדזער באַשלוס. — סטייטש? — האָב איך אַריינגעטענהט מיט אים, — אָרעמע אַרבעטער ווילן פאַרבעסערן זייער ביטערן לעבן, און דאָ קומט גאָר די קצבישע חברה אין וועג....

איך האָב נאָך קיין מאָל ניט געזען קאָלעסניקן

אַזוי ערנסט. ער האָט מיך אויסגעהערט און זיך צעשאָלטן מיט אַ ביטערער זידלעריי. זיינע ליפּן האָבן אַרויסגעבראַכט אַזאַ שפּראַך, וואָס איך האָב נאָך קיין מאָל ניט געהערט פון אַ יידישן מויל. וויפל איך האָב ביי אים ניט געבעטן, ער זאָל וואַרטן, איבערטראַכטן וואָס צו טאָן, האָט עס ניט געהאָלפן. ער האָט, ווייזט אויס, גלייך שוין געהאַט אָפּגעמאַכט ביי זיך, וואָס צו טאָן. און ער האָט לאַנג ניט געוואַרט. דעם זעלבן אָוונט נאָך, האָט ער צווייען פון דער קצבישער חברה, יאַנקל זובאַטין און פּיניע, אַזוי צעמזיקט, אַז זובאַטין האָט מען צוגענומען אין הקדש מיט אַ צעשפּאָלטענעם קאָפּ און פּיניען האָט מען שפּעטער לאַנג געמינטערט. האָט זיך שוין נאָך דעם צעפלאַקערט אַ געשלעג אויף אַ „ריכטיקן" אופן, צווישן דער פּרוזשענער חברה און דער חברה קצבים. עס איז געוואָרן דרינגנד נייטיק, אַז קאָלעסניק און זיין חברה זאָלן זיך מיט אונדז באַראַטן, וואָס צו טאָן. נאָך נייטיקער איז געווען אַריבערצוציען עמעצן פון דער קצבישער חברה אויף אונדזער זייט.

פּאָליציי האָט, ווייזט אויס, דערשמעקט צוליב וואָס די געשלעגן קומען פאָר, האָט זי אָפּן גענומען באַשיצן די קצבישע חברה. לעאָן בערנשטיין, דער אַפּטייקער, האָט זיך אונטערגענומען דורכצורעדן מיט קאָלעסניקן, אים אַ ביסל איינצאַמען. כייקין, אַ יונגער דאָקטאָר, איינער פון בערנשטיינס חברים, האָט זיך אונטערגענומען צו באַזוכן יאַנקל זובאַטין אין הקדש און אים ווי עס איז באַווירקן, אָפּצושטעלן די געשלעגן.

יאַנקל זובאַטין, אַ סלאָבאָדער יינגל, האָט זיך געהאָדעוועט ביי אַ פעטער, זלמן קאָבילע, דער רייכסטער קצב אין שטאָט, וואָס פלעגט נאַכט אין נאַכט שעכטן בהמות און אָקסן. יונגערהייט נאָך איז יאַנקל געוואָרן זיין רעכטע האַנט אין שעכטהויז. ער האָט זיך גאַנץ יונג צוגעוווינט צום ריח פון בלוט און צום קיילענען און פּאַלמעסן. ווען ער האָט זיך געשלאָגן מיט די יאַטן, האָט ער, ווייזט אויס, געמיינט, אַז ער מוז עס דורכפירן, ווי אין שעכטהויז. אָבער יאַנקל איז געווען אַ קינד פון אַן אָרעמער אלמנה, וועלכע ער האָט זייער ליב געהאַט. זי האָט שווער געאַרבעט אַלס דינסט, צו פאַרדינען אויף חיונה. מ'האָט נאָר געדאַרפט דערמאָנען יאַנקלען וועגן זיין לעבן, זיין מאַמעס לעבן, ווי ער איז געשטראָפט געוואָרן, אַז זי האָט אים אפילו אין קיין ריכטיקן חדר ניט געקענט שיקן, האָט זיך יאַנקל ווי אויפגעכאַפּט פון הינער־

פּלעט. דער דאָקטאָר כייקין, אַ געבוירענער אין באָברויסק, האָט געוווּסט, וואָס עס טוט זיך אין אַ סך היימען און ער האָט יאַנקלען געטראָפן אין פינטל אַריין. יאַנקל האָט זיך גוט צוגעהערט צום דאָקטאָר כייקין, וועלכער האָט אים געגעבן צו פאַרשטיין, אַז עס איז ניט אין זיינע אינטערעסן זיך שלאָגן פאַר באַלעבאַטים, קעגן אָרעמע אַרבעטער, וואָס וווינען אין איין גאַס מיט אים.

לייבעטשקע קאָלעסניק איז אוודאי געווען שטאַרק צופרידן פון אַ נאָענטן געשפּרעך מיט בערנשטיינען. ווען אַן ערך, וואָלט לייבעטשקע געקענט רעדן מיט בערנשטיינען אויג אויף אויג? מיט איין וואָרט, די פירער פון ביידע חברהס האָבן זיך גענומען ציען אין איין ריכטונג. בערנשטיין און כייקין האָבן באַשלאָסן צונויפצופירן קאָלעסניקן מיט יאַנקלען און אויסגלייכן זייערע קריוודעס. איך, שמואליק, בערנשטיין און כייקין האָבן בייגעוווינט די באַגעגעניש. ביידע האָבן געהאַלטן אַראָפּגעלאָזט די קעפּ, די אויגן אָפּגעקערט, מ'האָט זיך אָבער דערלאַנגט די הענט, און לייבעטשקע קאָלעסניק איז געווען דער ערשטער אָנצורופן יאַנקלען „חבר". ביי אונדז איז עס געווען אַ גרויסער יום־טוב, אַ קלייניקייט! — די „קעפּ" פון ביידע פיינטלעכע חברהס ביי אונדז אין דער באַוועגונג! האָבן מיר שוין איינגעטענהט מיט ביידן, אַז זיי זאָלן ווירקן אויף זייער חברה, זיי זאָלן שלום מאכן צווישן זיך.

די געשלעגן האָבן זיך אָבער ניט אָפּגעשטעלט גלייך. די באַלעבאַטים האָבן געוואָלט אָפּשטעלן די אַרבעטער־באַוועגונג, האָבן זיי פאַררופן געהיימע אסיפות און גענומען פאַרשפּרייטן פאַלשע מעשיות וועגן די „מרגלים" — אַזוי האָבן זיי אונדז גערופן, — וואָס ווילן, חלילה, ברענגען פּאָגראָמען אויף יידן און אַנדערע צרות. די מה־יפיתניקעס האָבן געלאָזט וויסן דער נאַטשאַלסטוואָ, אַז די ממזרים, די „מרגלים", זענען קינדער פון אָרעמעלייט, אָבער ניט פון די שיינע באַלעבאַטים אין שטאָט.

איך ווייס ניט וועלכער „שיינער ייד" האָט אונטערגעזאָגט דער פּאָליציי וועגן אונדזערע קאָנספּיראַטיווע נעמען, מיר האָבן זיך נאָר דערוווּסט, אַז דער פּאָליציי איז באַקאַנט, אַז לייבעלע קאָלעסניק האָט געשלאָגן און יחיאל־אייזיק דעם מלמדס זון — דאָס מיינט מען מיך — איז „דער גאַנצער מאַכער".

אַרום מיין שטוב האָט מען שפּעט ביינאַכט געקענט באַמערקן אַ פּאַרשוין, וואָס האָט זיך גערוקט ווי אַ שאָטן נאָך מיר. ניט איין מאָל פלעגט מיין מאַמע מיינען, אַז גנבים קריכן. איך האָב געוווּסט, אַז קיינער זוכט ניט צו באַגנבענען אונדזער דלות... פאַרדעכ־טיקטע פּאַרשוינען האָבן גענומען אַריינקומען אויך צו בערנשטיינען אין אַפּטייק און פרעגן אויף רפואות, וואָס בערנשטיין אַליין האָט וועגן זיי ניט געוווּסט. קאָלעסניקן האָבן זיי אָבער ניט געקענט נאָכגיין. ער האָט אַלע מאָל באַוויזן צו זיין הינטער זייערע פּלייצעס. האָט אים אַ פּאַרשוין דערזען, האָט שוין דעם פּאַרשוין קיין צרות ניט געפעלט. האָט זיך אַ גאַראַדאָוואָי צעפייפט אין אַ פינצטערער נאַכט, האָבן מיר שוין געוווּסט, אַז עמעצער פון יענע פּאַרשוינען איז געבליבן מיט אַ צעשפּאָלטענעם קאָפּ.

ביסלעכווייז האָבן מיר זיך אָנגעהויבן צוגעוווינען צו די שפּיאָנען, זיי איבערקליגן, זיך אַריינכאַפּן אין אַ הויף, זיך אַריבערכאַפּן אויף אַ צווייטער גאַס שנעלער ווי דער שפּיאָן. אין אַ נויט האָט מען זיך אַריינגעכאַפּט אין אַ שול „דאַוונען". זומערצייט פלעגן מיר זיך צונויפקלייבן אין וואַלד, שיפלען זיך אויפן טייך און דורכפירן אונדזערע אַרבעטן. גרעסערע פאַרזאַמלונגען האָבן מיר געמאַכט אויף די פעלדער, ווו יאָטן זענען געשטאַנען אויף דער וואַך און געהיט. ס'איז אָבער געקומען אַ צייט, ווען איך האָב דערפילט, אַז איך מוז זיך אָפּטראָגן פון באָברויסק.

בימי המהפכה הרוסית הראשונה

שביתות ראשונות — 1902

בוברויסק, ב־5 באוגוסט (לוח יוליאני) שבתו 73 נגרים ב־6 בתי־מלאכה. תבעו הגדלת שכר העבודה: אלה שקיבלו 6 רובלים — ב־50 קופיקות, ואלה המקב־לים יותר מ־6 רובלים — רובל אחד לשבוע. כן תבעו ביטול העבודה הקבלנית. שבתו יומיים וניצחו. עכשיו מתקיימת עוד שביתת נגרים ושביתה כללית של הצב־עים. הזמן נוח לשביתות לרגל קדחת הבניה, שהחלה אצלנו לאחר השריפה.

(„פּוסלידניא איזביסטיא", 25.9.1902)

הנגרים חגגו את יום־השנה הרביעי לאגודתם (85 איש). הערב עבר תוך ערנות רבה. נישאו נאומים, לרוב על נושאים מדיניים. אמרו שכל תשומת־לבנו חייבת להיות מופנית למאבק הפוליטי, דובר על הירש לקרט, שבפעולתו האמיצה נקם באויב שהתעלל בכבוד האדם של החברים והטיל חרפה על המפלגה. אחדים תיארו בצבעים בולטים את השתוללות המשטרה ושיטת הדיכוי הדספוטי וכו'. נאספו תרומות לטובת הצלב האדום.

שבתו שש סורגות־גרבים; תבעו החלפת הדירה הקרה לדירה חמה וביטול השיטה הקבלנית. שבתו שלושה ימים וניצחו. עכשיו אצלנו שביתת חייטי־גברים. הם תובעים העלאת השכר ב־33%.

(שם, 29.11.1902)

פעילות ה„בונד" ב־1903

בכתבה זו נציין את המאורעות הקשורים בחיים המהפכניים כאן בעת האחרונה, נתחיל מה־14 בדצמבר (1902) *. יום זה נחוג בשתי אסיפות. בשתיהן השתתפו 150 איש. באסיפות דיברו על ה־14 בדצמבר; הונף דגל ועליו הכתובת: „כבוד ללוחמי ה־14 בדצמבר, תחי המהפכה המדינית, פועלי כל הארצות התאחדו".

ב־4 בינואר ערכו הלגליזטורים * המקומיים חגיגה, כמובן, בהסכמת השלטונות. ה„זובאטובצים" חילקו כרטיסי הזמנה. קרוב למאה פועלים מאורגנים הלכו לאסיפה תוך החלטה עזה להפריע כך או אחרת לאסיפה.

* יום השנה למרד ה„דיקבריסטים" ב־1825.

* הלגליזטורים, חסידי תנועת פועלים אַ־פוליטית ליב־רלית, שקמה ב־1901 בחסותו של קצין הבולשת זובאטוב (מכאן כינוים — „זובאטובצים").

כאשר החל נציג „הועד המינסקאי" של הזובאטובצים, שבא במיוחד לערב זה, לדבר על ניצול ועל הבורגנ:ת. הביעו הפועלים שלנו את הסכמתם במחיאות כפים. אולם הנציג הנכבד של „הועד המינסקאי" הרגיש מיד כי הוא סוטה מתכנית מורו, ובכדי לחפות על חטאו שחטא שלא מרצון, מיהר להאיר עינינו בענין הזו־באטובשצ׳ינה. רעש של התמרמרות עבר באולם; נשמעו קריאות: „הלאה שלטון היחיד, הלאה הזובא־טובצים, יחי הסוציאליזם!" השריקות והרעש לא שככו זמן רב. כאשר השתרר מעט שקט באולם, קרא הנואם: „הלאה עורכי השערוריות הבונדאים". זה שימש אות להתפרצות חדשה של התמרמרות. כמה מחברינו החלו להשליט סדר וה„זובאטובים" ראו בכך רצון מצדנו להירגע, ומה גדול היה תמהונם, כאשר פרצה בשקט הכללי שירת ה„מארסיליזה", שאליה הצטרפו כל „עורכי השערוריות הבונדאים". ה„זובאטובצים" לא יכלו לשאת חרפה כזו, התנפלו על ראש השרים. החלה תגרה, הופיעה המשטרה, אותה קיבלו החברים שנמצאו בחוץ כראוי לה. נשפם של ה„זובאטובים" הופר. בענין זה הופץ כרוז ברוסית ובאידיש ב־500 טפסים. בעיר נפוצו שמועות ושיחות על „הדימוקראטים".

לא הספיקו הרוחות להירגע בעיר ומאורע חדש הכריח את החברה הבורגנית שלנו לדבר שוב על ה„דימוקראטים". ב־12 בפברואר נערכה אצלנו התנק־שות בחייו של הפרובוקטור ראובן ליובין, שמסר בשנה שעברה למעלה מ־50 איש בהומל. מקרה יוצא מן הכלל זה שימש נושא לשיחות בעיר במשך זמן רב. ההתנקשות לא עלתה יפה. עצם ההתנקשות מצא הד אוהד אף בין אלה השופכים אש וגפרית על ה„דימו־קראטים". ב־15 בפברואר הפיץ הועד המקומי כרוז בענין זה ברוסית ובאידיש ב־300 טפסים.

ב־19 בפברואר * התקיימו אצלנו שתי אסיפות של 150 ושל 100 איש. דיברו על שחרור האיכרים; הנואם בירר את כל השקר והאשליה הכרוכים בחופש שנתן לעם אלכסנדר השני. האסיפה נסתיימה בויכוח. על מאורע ה־19 בפברואר הופץ כרוז ב־70 טפסים. הכרוז הודבק בכל המקומות הציבוריים ועשרות אנשים קראו בו לעיני המשטרה. השלטונות שלנו החליטו לתפוס ויהי מה את מדביקי ה„דיפלומציות", כפי ביטוים של השוטרים המקומיים. בעת הדבקת הכרוזים בפברואר הרגיש אחד השוטרים בחבר שהדביק כרוז. מאחר שפחד לגשת אליו, ירה בו השוטר.

ב־1 במארס * התקיימה אסיפה, שהמשטרה עקבה אחריה. המשמר שלנו הודיע על כך בעוד מועד לאסיפה, וכולם הצליחו להתפזר. התפזרנו לא אחד אחד, אלא בקבוצות קטנות. למחרת נערכה אסיפה שניה, ל־130 איש. החגיגה עברה על כל המשוער. היו כמה נאומים; דיברו אינטליגנטים ופועלים. השיחות סבבו על „האחד במארס", על אנשי ה„נארודנאיה ווליה"; על תפקיד האשה בתנועה המהפכנית; על ההכרה במאבק מדיני. שרו שירים מהפכניים ודיקלמו שירים. הראו פורטרטים של מארכס, לאסאל, אנגלס, בבל, של המשתתפים בהת־נקשות ה־1 במארס ושל וירה זאסוליץ׳. ובאותו מעמד סיפרו בקצרה על תולדות חייהם והסבירו את ערכם בתנועה המהפכנית. היה דגל אדום עם הכתובות דלקמן: „פועלי כל הארצות, התאחדו"; „כבוד ללוח־מים שנפלו ב־1 במארס 1881"; „כבוד למהפכנים האוסטרים שנפלו ב־1848" ו„תחי החרות המדינית". כאשר הונף הדגל חשפו כולם את ראשיהם בחרדת קודש. בחגיגה נשאו כולם סימנים אדומים עם סרטים שחורים. חיכו למשטרה; עוד בערב הקודם החלט לא להתפזר. רבים היו מזוינים. חג זה זכרו הפועלים זמן רב בשמחה. הופצו כרוזי ה־1 במארס רק בשפה הרוסית (200 טפסים).

היו אצלנו כמה התנגשויות עם המשטרה. פעמים הוכו הפועלים. דבר זה גרר אחריו הפגנות, בהן קראו: „הלאה שלטון היחיד", „הלאה כלביו של הצאר" וכו׳. כל המאורעות הללו הביאו לכלל התרגשות רבה את העיר ואת המשטרה. המשטרה התכוונה לנקום במעוררי המהומות. וכאילו כלעג לכל הכנותיה נהרג ב־15 במארס בשעה 8 בערב הפרובוקטור ראובן ליובין. כל המשטרה על הרגלים. חיפושים בכל העיר. האשם כאילו צלל במים אדירים. את אחד מן הנוקמים עצרו שלושה שוטרים. אולם בדרך התפרץ וברח מהם.

בימים אלה הובא לקבורות פועל אחד. בבית־הקברות נאספו 150 איש. אחד הפועלים הספיד. שרו שירים מהפכניים וקראו „הלאה שלטון היחיד", „תחי תנועת הפועלים" וכו׳.

(„פוסלידניא איזביסטיא", 17.4.1903)

* יום שחרור האיכרים משעבודם ב־1861.

* יום ההתנקשות בצאר אלכסנדר השני ב־1881 ע"י חברי הארגון המהפכני „נארודנאיה ווליה" („רצון העם").

הלויה שהפכה להפגנה

אור ל־14 בדצמבר (1903) ערכה ההסתדרות אסיפה לזכר ה„דיקאבריסטים". לאחר שנואם מן ההסתדרות הסביר את ערך החג, דיברו פועלים מן ההמון. לפני נעילת האסיפה קיבלה האסיפה את הצעת היושב־ראש לאשר את ההחלטה דלקמן: „בשים לב לשירות ההיסטורי העצום ששירת ה„בונד' את הפרולטריון היהודי ולערכו בימים אלה, אנו הפועלים המאורגנים בבוברויסק, שנתאספנו במספר 200 איש בחגנו המהפכני, מביעים ל„בונד' את אמוננו השלם ומכירים אותו כנציגנו המדיני היחיד בפני רוסיה וכל העולם". למחרת הופץ בעיר כרוז של ההסתדרות המקומית „אל החברה"; כרוז זה מזכיר לחברה את ה־14 בדצמבר ואת חובתה כלפי התנועה המהפכנית ברוסיה.

ביום ד', 17 בדצמבר, נערכה כאן הפגנה עצומה בקשר למותו של החבר — הפועל לייב אבנר'ס. הוא היה אחד מחלוצי התנועה המקומית ואחד מפעיליה. מאז הבוקר החלו פועלים להתאסף ע"י ביתו של המנוח. כולם היו מדוכאים על מות חברם והביעו רצונם לחלוק לו כבוד בפומבי. רבים עמדו על כך שתתקיים תהלוכה. אולם ההסתדרות בשקלה את כוחו־תיה, לא מצאה אפשרות לארגן תהלוכה, והחליטה להסתפק בהפגנה. היא הודיעה על החלטתה לפועלים וביקשה את החברים לנהוג ברחובות בהתאפקות ככל האפשר. מיד נאספו כל הפועלים המאורגנים, למעלה מ־300 איש. הוחלט לשאת את ארון המת לא ברחובות המשניים, אם כי בכך אפשר היה לקצר את הדרך, אלא ברחובות הראשיים והמלאים אדם: רחוב שוסיינאיה ומוראביובסקאיה. הקהל צעד בשורות מלוכדות. פוע־לים, שנטשו את בתי־המלאכה שלהם, ורבים מן התושבים נספחו לקהל המלוים, כך שברח' מוראב־יובסקאיה הגיע מספרו לכמה אלפים. הקהל הלך תוך שקט מוחלט וכוח מאיים הורגש בשתיקתו מלאת המתיחות. מבתי־המסחר ומבתי המגורים יצאו לראות בתהלוכה עצומה בלתי־רגילה זו. סמוך לבית־העלמין פגשו את התהלוכה ב„חביבות" השלטונות, בהרכב מפקד המשטרה, הפריסטאב, עוזר הפריסטאב ושוטרים. הם נבהלו, כנראה, מהמון רב זה ולא ידעו מה עליהם לעשות. לאחר כמה פקפוקים הלכו עם ההמון. במידת ההתקרבות לבית־העלמין פחת הקהל, במיוחד למראה „כפתורי־הכסף", ולבית־העלמין עצמו הגיעו כאלף איש, רובם היו מן הפועלים המאורגנים (כולם) ופועלים בלתי־מאורגנים. כאשר הורידו את הארון לקבר יצאו מבין הקהל בזה אחר זה כמה נואמים. דיברו על המנוח, על פעולתו המהפכנית, על מצב מעמד הפועלים, על אי־הנורמליות של המשטר הקפי־טליסטי, על עול הדיכוי של משטר היחיד. סיומו של כל נאום לווה בקריאות מהפכניות. בסוף הנאומים שרה המקהלה שיר. לאחר מכן ביקש בא־כוח ההסתד־רות מהנוכחים לחזור בשקט לבתיהם, וההמון נשמע לו. ההפגנה עשתה רושם רב בעיר בהיקפה ובארגונה.

(„פוסלידניא איזביסטיא", 6.1.1904)

הפצת ספרות מהפכנית

בראשית פברואר הגיע אלינו הנומר הראשון של העתון „דער בונד", שזה מכבר חיכינו לו. ההס־תדרות החליטה לחוג מאורע זה. בחגיגה השתתפו 35 פועלים מתקדמים. הערב עבר תוך התעוררות רבה. הנואמים דיברו על ערכה של המלה המודפסת החפשית, על תנועת הפועלים היהודית ועל ה„בונד". אין לתאר את שמחת המשתתפים באסיפה על הידיעה על צאת העתון הפופולרי. בברכות רבות הביעו כולם איחולי הצלחה לעתון החדש ותודה לועד המרכזי על שמילא תפקיד זה. אחד החברים הציע לשלוח לועד המרכזי מכתב ברכה, שחובר בו במקום, וזה לשונו: „אנו, התעמלנים הבוברויסקאים, במספר 35 איש, שהתאספנו לחוג את צאתו לאור של האורגן הראשון להמונים, שולחים ברכת חברים לועד המרכזי ומברכים אותו לצאת הגליון הראשון של „דער בונד". אנו משוכנעים, כי רק הסתדרות כזאת, שקמה מנבחרי הפרולטריון היהודי, מוכשרת לפתח את הכרתם העצמית המעמדית של הפועלים היהודים ולנהל בהצלחה את מאבקם המדיני והסוציאליסטי. ארגון כזה הוא ה„בונד", שכל הפועלים היהודים המאורגנים חייבים להכיר בו, וכבר הכירו בו, כבא־כוחו היחיד ומנהיגו של הפרולטריון היהודי".

בעת האחרונה נפוצו אצלנו הכרוזים דלקמן: „סיכום מהפכני" (סיכומי התנועה המהפכנית לשנת 1903 שעברה) — 1200 טפסים; „לכולם" (על המל־חמה) — 1200 טפסים; „עכבישים וזבובים" — 1000 טפסים. נאסר הפועל ישראל, שהמשטרה מאשימה אותו בהפצת כרוזים. הפועל ראובן לוטקר, שנאסר בשנה שעברה, נידון לשלוש שנות גירוש לסיביר המזרחית.

(„פוסלידניא איזביסטיא", 1.3.1904)

הפגנת ליל מוצאי־שבת, 20 במארס 1904

בשבת, 20 במארס, התקיימה אצלנו הפגנה בקשר ללויתו של פועל. להפגנה זו הגיע תוך שעה לבית המנוח, הנמצא במרחק רב למדי מה„בורסה", לפי קריאת ההסתדרות המקומית של ה„בונד", המון רב בן 1½—2 אלפים איש. ההמון הלך אחר ארון המת בשורות מסודרות. בהנהגת מאַרגנינו עברה ההלויה ברחובות הראשיים ופנתה לבית־הקברות. המראה היה מרהיב: 2000 איש ונרות בידיהם (לרגל יום השבת נערכה הלויה בלילה) ליוו בשתיקה את המנוח. לפנינו לא היו פועלים מדוכאים, מופחדים, אלא המון המכיר בכוחו, השולח באומץ־לב קריאת אתגר לחברה הנרדמת שלנו ולממשלה השומרת בשבע עינים על ה„דימוקרא־טים" שלנו. בדרך בה עברה ההלויה סגרו החנונים את חנויותיהם, עגלות פנו לצדדים ואלפי עינים ליוו את התהלוכה, שכמוה לא נראתה עד עתה. לכל אורך התהלוכה עד בית־הקברות לא נראה אף שוטר אחד, כאילו בלעה אותם האדמה. כפי שהתברר לאחר מכן הכינה לנו המשטרה הפתעה ברכזה את כוחותיה סמוך לבית־העלמין. כאשר הגיעה התהלוכה למקום צווח ראש המשטר: „כבו את הנרות". על כך באה תשובת הטור הקדמי: „אין זה ענינך!" אז שלף הקצין אקדח ואיים שיתחיל בירייות. על כך ענו הפועלים בקור רוח: „אתה יכול לירות, את הנרות לא נכבה". המשטרה בראותה כי ההמון עשוי לבלי־חת ומוכן לכל, מצאה לטוב לפניה להסתלק, וההמון נכנס לבית־הקברות כשהוא נושא את הנרות. על הקבר נשא תועמלן אחד נאום קצר, בו תיאר את חיי הפועלים בחברה הנוכחית והצביע על הסיבות היסודיות לשע־בודם. הוא דיבר על הקפיטליזם וביחוד על המיליט־ריזם, בנצלו עובדה אחת מחיי המנוח. כשבועיים לפני פטירתו חזר הלה מעבודת הצבא, שבו שירת כחדשיים ושוחרר ל„הבראה". במשך כל הנאום שמר ההמון על שתיקה מוחלטת, בהימצאו תחת רושם דבריו הנרג־שים של הנואם. בתום הנאום רעמו בבית־הקברות קולות הידד והקריאות: „הלאה שלטון היחיד", „יחי הבונד".

בדרכו חזרה, בחצות הליל, הלך ההמון בשורות מלוכדות על מנת למנוע מאסרים. לאחר מהלך מה, משלא הופיעה המשטרה, מצא הארגון אפשרות לפזר את ההמון. הפועלים התפזרו בשקט לבתיהם. עכשיו מדברים בעיר אך ורק על ההפגנה, שכחו אפילו את המלחמה. הבורגנות שלנו נבהלה כל כך מהופעתם הגלויה של הפועלים, עד שהלשינה בפני שר הפלך על שר המשטרה, בהאשימה אותו בחוסר פעולה ובסיוע ל„דימוקראטים".

(„פוסלידניא איזביסטיא", מס' 180, 14.5.1904)

חגיגת האחד במאי 1904

— חג האחד במאי (18 באפריל) עבר אצלנו בהצלחה. חוץ מכמה „פועלי־ציון" לא עבד איש. אפילו בבית־הנתיבות, בבנינים הנבנים בפיקוחו של שר הז'אנדארמים לאטינין, לא עבדו. הפועלים טיילו ברחובות לבושים בגדי חג ובירכו איש את רעהו לרגל החג. לחג קדמה תעמולה פעילה מצד ההסתדרות המקו־מית של ה„בונד", ערכו של האחד במאי הוסבר באסיפות גדולות של 700—800 איש, באסיפות קטנות ובחוגים; הופצה ספרות לאחד במאי: „על ה־1 במאי" של מרכז הבונד — 1000 טפסים באידיש ו־100 ברוסית; כרוזי „בונד" מקומיים במספר 2000 (חולקו ברחובות ערב החג); מאמר ראשי מ„דער בונד", מס' 2 (750 טפסים). תוצאות תעמולה זו לא איחרו לבוא: 1800 פועלים יצאו לניבסקאיה ולפקודת ראש המשטרה: „חזרו לבתיכם, מה יום־טוב היום לכם?" ענו לו בשחוק: „חג שמח", ולא התפזרו. ציפו למשהו; האוירה היתה חמה ואפשר היה לצפות לתהלוכה סטיכית, שעלולה היתה להסתיים

בכשלון חרוץ, מכיון שלא נעשו הכנות לכך. על כן נקטו צעדים לעצור בהמון שלא יצא בתהלוכה. היום עבר בלי תקריות. — — הפועלים לא היו שבעי רצון. „לא כך — טענו הם למחרת — יש לחוג את האחד במאי, היה עלינו להשיב בהפגנה לכל פעולותיו של השלטון שלנו".

(„פוסלידניא איזביסטיא", מס' 182, 27.5.1904)

אסיפה ביער

בשבת 25.9.1904 התקיימה ביער אסיפה של 300 איש. דיברו שני נואמים על הטאקטיקה החדשה של הממשלה, טאקטיקה של תעמולת המלחמה. בעת שדיבר הנואם הראשון הגיע ליער ראש־המשטרה והקצין (פריסטאב) שבלשו אחר האסיפה. בראותם את הזקיפים החלו לרדוף אחריהם, הזקיפים הספיקו להימלט. ראש המשטרה ירה אחריהם, אולם החטיא את המטרה. הזקיפים הגיעו למקום האסיפה בעת שסיים הנואם הראשון את נאומו. למרות הודעת הזקיפים כי האסיפה נתגלתה, החל הנואם השני בנאומו (על המלחמה) ודיבר כעשרים רגעים. כולם היו מלאי התעוררות ולא רצו בשום אופן להתפזר. לבסוף הוחלט לשוב העירה ולהכין למשטרה קבלת־פנים כראוי. כולם הזדיינו במקלות ואַלות, הלכו בהמון צפוף ומלוכד. כאשר הציעו לצעירות להיכנס אל בין ההמון, סירבו הללו ואמרו כי ידעו להגן על עצמן. אל העיר (מהלך שתי וירסטאות) הלכו בשירה, שנפסקה בקריאות: „הלאה שלטון היחיד! הלאה המלחמה! יחי השלום!" כל קריאה כזו לוותה ב„הידד". עברו כמחצית הרחוב הסלוצקאי השני הארוך, החוצה את העיר. התושבים יצאו מן הבתים, מתפללים — מבתי־הכנסיות לראות את ה„דימוקרא־טים". בכמה מקומות סגרו נשים מבוהלות את התרי־סים. לפני רחוב השוק נעצרו, חזרו על הקריאות, ולפי הצעת המנהל התפזרו בחבורות לכל הצדדים. זמן רב נשמעו עוד פה ושם הקריאות. במשטרה לא פגשנו בשום מקום. השוטרים שעמדו על המשמר מצאו לטוב לפניהם לא להיראות בפני „הדימוקרא־

עסקנים בונדאים בבוברויסק (1904) בונדישע טוער אין באָברויסק (1904)

יושבים (זיצן): ארטשע, צירל יאבראוו, נח קאזאנאָוויטש, ברכה גינזבורג, נאכקע יאכוויד, בעני לאזינסקי
עומדים (שטייען): אידע הארטליק, הירש יאכוויד, עליע גרייפער, יאזשע גינזבורג, אברהם קירזשניץ, שרה קאזאנאָוויטש

טים". המשטרה הופיעה ברח' הסלוצקאי כאשר לא היה בו איש, והחלה לפזר את התושבים, שנתאספו חבורות חבורות לדבר על ההפגנה — —

לאחר האסיפה ב־25 בספטמבר וההפגנה ב־2 באוקטובר עלתה בהרבה קרנה של ההסתדרות בחברה.

(„פוסלידניא איזביסטיא", מס' 201, 19.11.1904)

ההפגנה ב־2 באוקטובר 1904

בקבלנו את הידיעה מהועד המרכזי שלנו על הטבח בביאליסטוק החליטה ההסתדרות שלנו לערוך בשבת הקרובה הפגנה. לפני כן קראנו שלוש אסיפות, בהן השתתפו 400 איש. באסיפות אלה דובר על התנהגותה המעוררת זוועה של המשטרה בביאליס־טוק ועל ההכרח למחות נגדה.

בשבת, 2 באוקטובר, בשעה החמישית לפנות ערב, היו המדרכות ברח' מוראביובסקאיה מוצפות מטיילים. חוץ מהפועלים היו בקהל רבים שלא השתייכו להס־תדרותנו. מספר הפועלים היה כ־600. במחצית השעה הששית ניתן האות והפועלים החלו להתרכז במקום אחד. לדאבוננו ירדו זה כמה ימים גשמים והרחובות, שאינם מתיבשים אצלנו גם בקיץ, הפכו לביצה אחת גדולה. נאלצנו להפגין על המדרכות, שעליהן היה קשה מאד להיבדל מקהל המטיילים. כאשר התרכזו כ־150—200 איש התחילו לשיר את ה„וארשאביאנ־קה" *, הניפו דגל אדום והחלו להתקדם במעלה הרחוב אל השוק. בראש התהלוכה הלכה „הפלוגה הלוחמת" מזוינת באקדחים ובפגיונות, ואחריה נהר כל ההמון. אותה שעה הכה פועל את אחד השוטרים באבן בחזהו. ראש המשטרה שעמד בקרבת מקום קרא לשוטר „ירה" והוא עצמו ירה בקהל. „הפלוגה הלו־חמת" ענתה במטח יריות. היריות עוררו בהלה בקהל, שהחל לרוץ לסמטאות הסמוכות במהירות כזאת, שהפיל כמה פועלים וחילק את המפגינים לשנים. חלק אחד — הקדמי, הוסיף לצעוד ברח' מוראביובסקאיה וחלק אחר — הגדול, שלא ראה את החלק הקדמי, ונרדף על־ידי המשטרה, פנה לסימטה שם החלו ראש המשטרה ושני שוטרים יורים. „הפלוגה הלו־חמת" השיבה אש. אחד מקציני המשטרה התנפל על המגינים, אולם הוכה. חלק מן המפגינים הספיק להתאחד שוב ע"י בית־המרקחת של באראש, וכאן נשמעו שוב שירה וקריאות: „הלאה שלטון היחיד!" אחרים התפזרו ברחובות הסמוכים לרח' מוראביובסקאיה, ליריות המשטרה ענו בכל מקום ביריות. משני הצדדים הוצאו למעלה מ־120 כדורים (מצדנו 50—60 כדו־רים). כ־15 דקות לאחר שהחלה חליפת היריות נקראה למקום פלוגת חיילים, שהחלה לפזר במרץ את הקהל. המשטרה פצעה כמה אנשים, בעיקר מאלה שנמלטו מהיריות אל החצרות. החצרות הוקפו על־ידי כוחות המשטרה שאסרו את כולם בלי הבחנה. נאסרו גם המתפללים בבית־כנסת אחד ברח' מוראביובסקאיה. בעת ההפגנה הופץ כרוז באידיש וברוסית, בו הוסברו הסי־בות להפגנה ומטרותיה. בעיר — מבוכה איומה.

(„פוסלידניא איזביסטיא", מס' 194, 29.10.1904)

* שיר מהפכני רוסי המתחיל במלים: „סערת רֶשע תסער מעל ראשינו, כוחות האופל ילחצו כברזל, קרב אחרון נערוך על אויבינו. קדימה, קדימה, העם העובד".

פראָטעסט־שטרייקן קעגן דער שחיטה אין פעטערבורג *

באָברויסק: דעם 17 יאנואר (נאָכ'ן אַלטען לוח). נעכטען האָבען אָנגעהויבען צו שטרייקען אַלע אידישע אַרבייטער. די גאַנצע וואָך פאַר'ן שטרייק איז אָבגע־גאַנגען זייער לעבעדיג. מיר האָבען געמאַכט אַ סך פערזאַמלונגען. אויף יעדער פון די פערזאַמלונגען זיינען געווען פון 80 ביז 280 מאַן; מען האָט דאָרטען גערעדט פון ליבעראַליזם, וועגען דעם שטרייק אין באַקו, וועגען די פעטערבורגער פאַסירונגען און וועגען אונזערע פאָדערונגען אין איצטיגען מאָמענט. די אַרבייטער זיינען געגאַנגען מיט גרויס חשק אויף דיזע פערזאַמלונגען — דער אַלגעמיינער שטורם האָט זיך געלאָזט פיהלען אויך ביי אונז. אין די אָרגאַניזאַציאָנס־

* דער און די אַנדערע אויסצוגן אין דעם קאַפּיטל ווערן געגעבן אין דער אָריגינעלער שפּראַך.

קרייזלעך איז די אַרבייט אויך געגאַנגען זעהר לעבעדיג. מיר האָבען ניט גערופען די אַרבייטער צום שטרייק, ווייל מיר האָבען פערשטאַנען, אַז דער שטרייק קען האָבען אַ בעדייטונג, ווען אַלע אַרביי־טער— ווי די אידען אַזוי אויך די קריסטען — וועלען צו איהם צושטעהען. דען 14־טען האָבען מיר ערהאַלטען דעם אויפרוף פון צענטראַלען קאָמיטעט פון בונד און מיר האָבען בעשלאָסען צו שטרייקען. עס פערשטעהט זיך, אַז מען האָט בעשלאָסען א'ן אַלגעמיינעם שטרייק. מיר האָבען תיכף פאָרגעשלאָגען דער היגער גרופע פון דער רוס. ס. ד. אַרבייטער פאַרטיי, זי זאָל צושטעהען און העלפען צו אָרגאַניזירען אין איינעם דעם שטרייק. די אידישע אַרבייטער האָבען געזאָלט אָנהויבען דעם שטרייק זונטאָג און די קריסטלעכע ערשט מאָנטאָג. מיר האָבען אָנגענומען אַזאַ בעשלוס צוליב דעם, ווייל אַזוי ווי די רוסישע אַרבייטער זיינען ניט אָרגאַניזירט, איז אַ גרויסער ספק צו וועט מען קענען אָרגאַניזירן דעם שטרייק, אַז ער זאָל זיך אָנהויבן אומעדום אין איין צייט, און עס וועט זיך נאָר אומזיסט פערציהען דער אָנהויב. שבת האָבען מיר אָבגעהאַלטען אַ גרויסע פערזאַמלונג פון 650 מאַן — אידישע אַרבייטער. די אַרבייטער האָבען זיך צונויפגעקליבען איינס און צוויי — אין איין האַלב שעה זיינען שוין אַלע געווען אויפ'ן אָרט. אויף דער פערזאַמלונג איז געווען פאַנאַנדערגעוויקלט אַ רויטע פאָהן, אויף וועלכער עס זיינען געווען אויפגעשריבען 2 פאָדערונגען: מאַכן אַ סוף מיט דער מלחמה און צונויפרופען אַ קאָנסטיטואַנטע. די רעדנער האָבען אָנגעוויזען אויף די וויכטיגקייט פון איצטיגען מאָמענט און אויף די גרויסע בעדייטונג פון די אַרויסגעשטעלטע פאָדערונגען. די אַרבייטער האָבן פשוט געשלונגען די ווערטער. די פערזאַמלונג איז אָבגעגאַנגען אין דער בעסטער אָרדנונג, ניט קוקענדיג אויף דעם, וואָס עס איז געווען אַזאַ גרויסער עולם. נאָר אויסרופען פון „אוראַ" פלעגען פון צייט צו צייט פערהילכען דעם עולם וועגען דעם אויפרוף פון דעם צ. ק. און אַז מאָרגען הויבט זיך אָן דער שטרייק; ווען עס האָבען זיך דערהערט קולות: עס לעבע די רעוואָלוציע! — איז די בעגייסטערונג געוואָרען אַזוי גרויס, אַז מען האָט ניט געקענט איינשטילען די אַרבייטער. די פאַרזאַמלונג איז זיך פאַנאַנדערגעגאַנגען מיט אויסרופען און קולות „אוראַ".

אויף מאָרגען זיינען אַרומגעגאַנגען אונזערע גרופעס אַרבייטער איבער די ווערקשטאַטן, בעטענדיג אַז זיי זאָלען אויך שטרייקען. די גאַנצע געזעלשאַפט פילט אונז מיט, אפילו די בורזשואַזיע אויך. אַלץ איז אַראָב גלאַט. נאָר ביי די פריקאַזטשיקעס האָט זיך דער שטרייק ניט איינגעגעבען. די אָרגאַניזאַציע „פועלי־ציון" האָט בעשלאָסען צו־צושטעהען צום שטרייק, נאָר אַזוי ווי זי איז געווען אין כעס, וואָס דער בונד האָט איהר ניט איינגעלאַדען, האָבען די פריקאַזטשיקעס (אויף זיי האָבען דעם רוב איין איינפלוס די ציוניסטען), וועלכע זיינען צוגעשטאַנען צום שטרייק, ווידער אומגעקערט זיך אין די מאַגאַזינען. אין שטאָט קאָכט; עס פאָהרען אַרום סאָלדאַטסקע פאַטרולען, קאָזאַקען און פאָליציי. מען האָט אַרעסטירט עטליכע מענשען.

(„די לעצטע פאַסירונגען", נומער 6, 18.2.1905)

באָברויסק. דער אַלגעמיינער שטרייק, וועלכער עס האָט אַרומגענומען גאַנץ רוסלאַנד, האָט פערכאַפּט אויך אונזער שטאָט; ליידער אָבער איז עס ביי אונז אָבגעלאָפען ניט גלענצענד. אונזער בונדיסטישע אָרגאַניזאַציע, וועלכע האָט ניט לאַנג אָנגעהויבען צו קומען צו זיך נאָך אַ גרויסער הפסקה אין דער אַרבייט, האָט נאָך קיין צייט ניט געהאַט צו ערקלערען ווי געהעריק די אַרבייטער, וואָס שטעהען נאָענט צו דער אָרגאַניזאַציע די גאַנצע בעדייטונג פון דעם איצטיגען מאָמענט, זי האָט נאָך קיין צייט ניט געהאַט צו געווינען א'ן איינפלוס אויף דער גאַנצער אַרבייטער־מאַסע. די מאַסע איז געווען שטאַרק אויפגערעגט, די אַרבייטער זיינען גערן געגאַנגען אויף אונזערע פערזאַמלונגען; עס פלעגען קומען אַזוינע עלעמענטען, אויף וועלכע מען וואָלט זיך קיין מאָל ניט געריכט. אַ וואָך פאַר'ן שטרייק זיינען ביי אונז געווען 4 פערזאַמלונגען, אויף וועלכע עס זיינען געווען בסך הכל 650 מאַן. מיר האָבען געהאַט בדעה צו מאַכען נאָך אַ סך פערזאַמלונגען, אָבער צוליעב די פעטערבורגער פאַסירונגען האָבען מיר געמוזט פערקירצען אונזער פראָגראַם. מיר האָבען געוואַרט אויף א'ן אויפרוף פון צ. ק. פון בונד. אויף שבת איז אָבגעשטעלט געוואָרען א'ן אַלגעמיינע פערזאַמלונג אין בית־המדרש; פרייטאָג האָבען מיר ערהאַלטען דעם אויפרוף פון צ. ק., און אויף זונטאָג האָבען מיר בעשטימט אַ שטרייק. די רוסישע אַרבייטער זיינען

ביי אונז גאָר ניט אָרגאַניזירט, און מיר האָבען ניט געוואָלט אָבלייגען דעם שטרייק ביז מאָנטאָג, ווייל מיר האָבען פערשטאַנען, אַז די רוסישע אַרבייטער וועלען סיי ווי סיי צושטעהען פון אָנהויב אָן צום שטרייק. אונזער בעשלוס האָבען מיר תיכף איבערגעגעבען דער היגער גרופּע פון דער רוסלענדער פּאַרטיי, און מיר האָבען איהר פאָרגעלייגט אַרויסצולאָזען אינאיינעם א׳ן אופרוף צום שטרייק. די גרופּע איז צוגעשטאַנען צו אונז. שבת איז פאָרגעקומען די פערזאַמלונג. די אַרבייטער זיינען זיך גיך צונויפגעקומען, אין איין האַלב שעה איז דער בית־המדרש געוואָרען פול און פול. עס זיינען געווען 700 מאַן. די פערזאַמלונג האָט זיך אָנגעהויבען מיט זינגען רעוואָלוציאָנערע ליעדער; עס איז אויך געווען אַ רויטע פאָהן מיט רעוואָלוציאָנערע אויפשריפטען. דער פאָרזיצענדער האָט אויפגעוויזען דעם עולם, אַז אויב עס וועט אָנפאַלען פּאָליציי, מוז מען זיך געגען איהר ראַנגלען. די רעדנער האָבען גערעדט וועגען די פּעטערבורגער פּאַסירונגען און וועגען אונזערע פאָדערונגען. די בעגייסטערונג איז געווען זעהר גרויס; מיט גרויס פריידען האָבען די אַרבייטער באַגעגענט דעם אויפרוף פון צענטראַלען קאָמיטעט און אונזער בעשלוס צו ערקלערען אַ שטרייק. „עס לעבע די רעוואָלוציע“ — הערט זיך אַ׳ן אויפרוף, און פון אַלע זייטען הילכט „אוראַ“.

עס האָט זיך אָנגעהויבען דער שטרייק. נאָר שוין פון ערשטען טאָג אָן האָט מען געקענט זעהען, אַז עס וועט ניט געהען גלענצענד. פון פריהמאָרגען זיינען אומגעגאַנגען פון ווערקשטאַט צו ווערקשטאַט גרופּען פון אונזערע אַרבייטער, איינלאַדענדיג צו וואַרפען די אַרבייט. אומעטום האָבען זיי פאַנאַנדערגעגעבן בלעטלעך מיט אונזערע פאָדערונגען; אויף די בלעטלעך איז געווען אונטערגע׳חתמ׳ט אונזער אָרגאַניזאַציע און די גרופּע פון דער פּאַרטיי. אומעדום האָט מען זיי באַגעגענט פריינדלעך, אָבשטעלען די אַרבייט איז ניט אויסגעקומען אין פיעל ערטער, מחמת אַ סך זיינען סיי ווי סיי ניט געקומען צו דער אַרבייט. די בעלי־הבתים האָבען זיך ניט געוועהרט, אַ סך פון זיי האָבען אַרויסגעזאָגט זייער סאָלידאַריטעט. די פריקאַזשטשיקעס האָבען געוועסט געוואָרפען פון פריה די אַרבייט, נאָר נאָך מיטאָג זיינען זיי צוריק אַוועק אין די מאַגאַזינען. דער רוב פון זיי זיינען ציוניסטען און געוועזענע אָנהייגער פון „לעגאַליזאַציע“. אָנפאַנגס האָבען זיי געזאָגט, אַז זיי האָבען גאָר ניט געגען שטרייק נאָר... פונדעסטוועגען וועלען זיי דאָך אַרבייטען, מחמת דער בונד האָט ניט איינגעלאַדען זייער אָרגאַניזאַציע. דעם ערשטען טאָג האָבען געשטרייקט 1000 מאַן. זיי האָבען אַרומגעשפּאַצירט גרופּען ווייז איבער׳ן שטאָט. אומעדום האָט מען גערעדט וועגען שטרייק. די אַרבייטער זיינען געקומען אין די לעהר־שוהלען, בעטענדיג אָבצושטעלען די לימודים נאָר מען האָט זיי ניט געפאָלגט. נאָר די לעהר־שוהל פון בעלי־מלאכות (רעמעסלענע אוטשילישטשע) איז געווען אַ פּאָר טעג געשלאָסען.

אין דער אייגענער צייט — דאָס האָבען מיר זיך שפּעטער דערוואוסט — זיינען אַרומגעגאַנגען איבער די ווערקשטאַטען גרופּען אַרבייטער וועלכע געהערען צו דער רוסלענדער פּאַרטיי. די אַרבייטער פלעגען תיכף ומיד וואַרפען די אַרבייט, ווי נאָר מען פלעגט זיי בעטען — זיי האָבען געוואַרט דערויף.

די אינטעליגענץ האָט אויך געוואָלט צושטעהען צום שטרייק. מאָנטאָג איז געווען אַ פערזאַמלונג פון 60 אינטעליגענטען מיט אַ דעפּוטאַציע פון די שטרייקענדע אַרבייטער. אַ מיטגליד פון אונזער אָרגאַניזאַציע האָט געהאַלטען אַ פאָרטראַג; עס זיינען פאָרגעקומען הייסע דעבאַטען און לסוף איז אָנגענומען געוואָרען אַ רעזאָלוציע, אין וועלכער די אינטעליגענץ דריקט אויס איהר סאָלידאַריטעט מיט׳ן קעמפּפענדען פּראָלעטאַריאַט, וועלכער איז דער איינציגער, וואָס וועט בעפרייען רוסלאַנד פון דעם צאַריזם; די רעזאָלוציע פאָדערט אויף די אינטעליגענץ צוצושטעהען צום שטרייק.

שוין מאָנטאָג איז קלאָר געוואָרען אַז עס וועט שווער זיין צו צוציהען די רוסישע אַרבייטער צום שטרייק. מיר האָבען דערזעהען, אַז די גרופּע האָט גאָר קיינע פערבינדונגען ניט מיט די פאַבריק־אַרבייטער. די פעראייניגטע קאָמיסיע האָט בעשלאָסען צו געהען אויף די זאַוואָדען זונטאָג ביי נאַכט; נאָר אָנשטאָט רוסישע אַרבייטער זיינען געקומען פון דער גרופּע נאָר אידישע אַרבייטער און אַרבייטערינען. עס איז דורכגעלאָזען געוואָרען די בעסטע צייט, און אויף מאָרגען איז שוין די פּאָליציי געווען אויף די פיס. מען האָט זיך געלאָזן אויפ׳ן הויוועזן־זאַוואָד (35 מאַן), מען האָט שוין איבערגערעדט די אַרבייטער צו וואַרפען די אַרבייט, נאָר ביים טויער האָבען זיי זיך באַגעגענט מיט סאָלדאַטען, נאָך וועלכע די

אַדמיניסטראַציע פון זאַוואָד האָט געשיקט. אויף מאָרגען האָבען זיי 2 מאָהל געוואָרפן די אַרבייט אַרויסשטעלענדיג עקאָנאָמישע פאָדערונגען, נאָר זיי וואהנען אַלע ביים זאַוואָד גופא און די פּאָליציי האָט זיי געצוואונגען נעהמען זיך צוריק צו דער אַרבייט. בשעת די סאָלדאַטען זיינען אָנגעפאַלען, האָט מען אַרעסטירט 3 אידישע אַרבייטער; איינער פון זיי האָט בעקומען מיט אַ לאָם אין קאָפּ. אין דעם אייגענעם טאָג האָבען 5 קריסטליכע אַרבייטער געוואָרפען די אַרבייט — אָט דער איז געווען דער גאַנצער ערפאָלג ביי די קריסטלעכע אַרבייטער.

די אידישע אַרבייטער זיינען ביי אונז נאָך וועניג ענטוויקעלט און וועניג אָרגאַניזירט — דאָס וואָס עס האָט זיך ניט איינגעגעבען אַרויסצורופען אַ שטרייק צווישען די קריסטלעכע אַרבייטער האָט געמאַכט אַ שלעכטען איינדרוק אויף זיי. אונזערע פערבינדונגען מיט דער מאַסע זיינען אויך ניט זעהר פעסט; די שטרייקער האָט מען געטיילט געלד, אָבער ניט צו דער רעכטער צייט, די שטימונג איז געפאַלען פון טאָג צו טאָג, אויך האָט זיך אַלץ פערקלענערט די צאָהל שטרייקער. מיר האָבען גערינדעט „בירזשעס”, אַרויסגעלאָזען ביולעטענעס, וואו עס זיינען געווען ידיעות פון אַנדערע שטעט, פאַרשפרייט די פּראָקלאַמאַציעס פון צענטראַלען קאָמיטעט, אָרגאַניזירט 3 פערזאַמלונגען פון 250 מאַן — די שטימונג איז אַלץ געפאַלען, און דאָנערשטאָג איז שוין מעהר ניט געווען ווי 500 שטרייקער.

וואָס שוואַכער עס איז געגאַנגען דער שטרייק, אַלץ קלענער איז געווען דער איינפלוס אויף דער „געזעלשאַפט” און אויף דער אינטעליגענץ. די לעצטע זיינען קיין מאָל ניט געווען צו דרייסט, און אַז מען האָט געזאָלט דורכפיהרען די רעוואָלוציע פון די פערזאַמלונגען, זיינען צוגעשטאַנען צום שטרייק ניט מעהר ווי 5 שיהלערינען און 3 פאַרמאַצעווטען (די פריוואַטע לעהרער און לעהרערין האָבען אַלע געשטרייקט).

פרייטאָג האָט מען שוין געזעהן קלאָר ווי טאָג, אַז דער שטרייק האָט פערלאָרען זיין רעוואָלוציאָנערע בעדייטונג, אַז ווייטער איז אונמעגליך צו פיהרען איהם. מיר האָבען בעשלאָסען צו מאַכען שבת אַ פערזאַמלונג, עס זיינען פאָרגעקומען 2 פערזאַמלונגען (300 מאַן), וואו עס איז ערקלערט געוואָרען די בעדייטונג פון שטרייק און די סיבה פון זיין אויפהערען. די אַרבייטער האָבען געפיהלט, אַז עס איז אונמעגליך ווייטער צו שטרייקען; די אָרגאַניזירטע אַרבייטער האָבען זיך גענומען צו דער אַרבייט מיט גרויס שברון לב.

אַ פּאָר ווערטער וועגען די ציוניסטען. אויפ'ן דריטען טאָג פון שטרייק איז אַרויס אַ בלעטעל מיט דער חתימה „ציוניסטען־סאָציאַליסטען”, וועלכער האָט אויפגעפאָדערט די אידישע אַרבייטער צו צושטעהען צום שטרייק, אַרויסשטעלענדיג דורכאויס סאָציאַלדעמאָקראַטישע פאָדערונגען; אין די בלעטלעך ווערט אויך ערקלערט, אַז מיר מוזען קעמפּפען דאָרטען, וואו מיר וואָהנען איצט. די ציוניסטען האָבען אויך אָרגאַניזירט עטליכע פערזאַמלונגען. פאַר א'ן אָפּאָנענט איז אַרויסגעטראָטען איינער פון די „פּועלי־ציון”, וועלכער האָט אגב געזאָגט, אַז „די אידישע אַרבייטער זיינען ניט מחויב צו ליידען פון דעם וואָס „זיי” איז איינגעפאַלען צו שטרייקען”. פאַר די גאַנצע צייט פון שטרייק האָט מען אַרעסטירט 10 מאַן.

(„די לעצטע פאַסירונגען”, נומער 8, 30.3.1905)

הפגנה מזוינת — 13 במארס 1905

14 במארס (1905). אתמול היתה אצלנו הפגנה. מאות פועלים התאספו תוך שעתיים במקום האסיפה — בבית־הכנסת בסלובודה. בין התושבים במקום התעוררה מתיחות, אולם איש לא מסר למשטרה. השוטרים הרגישו במתיחות, החליפו צפצופים, אך לא נקטו בכל אמצעים. „מתאספים להם ,הדימוקראטים', נו שיתאספו להם! תמסור, ולאחר מכן צרות, ועבודה בלי סוף!” — דיברו ביניהם השוטרים. לשעה 4 היה בית־הכנסת מלא — התאספו 500 עד 600 פועלים. בשעה הרביעית עלה על הבמה הנואם ובנאום קצר אך חזק הודיע על התחלת השביתה הפוליטית, וקרא לצאת מיד להפגנה — לקרב גלוי על החירות, הדימוקראטיה והסוציאליזם. הפועלים יצאו אל הרחוב. כאן פגשו שוטר שעבר במקרה, הבריחו אותו לחצר,

ואילו לא הגנו עליו הזקנים היה נהרג: הוא קפץ מעבר לגדר ונעלם. הפועלים התלכדו ויצאו לרח' מוראביובסקאיה. היה קשה ללכת — בוץ עד הברכים, חלק פיגר מאתנו. לקראתנו יצאו פועלים בנופפם בכובעים ובמטפחות. רבים נשאו סרטים אדומים בידיהם; לעתים עמדו, הרימו את הנואם על ידיהם; הוא אמר כמה מלים. מפעם לפעם נשמעו קריאות, שנענו בהידד רם שנשמע למרחקים. „הפלוגה הלוח־מת" הלכה בנשק מונף למעלה, נשמעו יריות שעוררו את התושבים, הבריחו את השוטרים הנבהלים ועודדו את המפגינים. לבסוף נבדלה קבוצה אחת וצעדה ברחוב אחר — האחרים פנו אל הכביש. המפגינים כבר החלו להתפזר כאשר נראו מרחוק קוזקים, משטרה וחיילים עם רובים נטויים.

ההפגנה והשביתה הפוליטית הוכנו על ידי אסיפות במשך שבוע ימים. בחג הפורים וביום שלאחריו נערכה שורה של אסיפות: הוסבר ערך המלחמה הכלכלית וההכרח לתת לה אופי מדיני. נוצר מצב־רוח של שביתה, אולם רק בשלושה מקצועות: אצל החייטים, התופרות והתפרים (Заготовщики) — נמצאו תנאים מתאימים למלחמה כלכלית. החליטו להכריז שביתה כללית לשני ימים, בתביעות פוליטיות ישירות, או כאלה הנובעות מהמאבק הכלכלי, כגון: חופש השביתות, האיגודים, האסיפות, הדפוס, שמירת זכויות הפרט; חקיקת חוק יום עבודה בן 8 שעות; מפקחי תעשיה נבחרים; השכלה כללית וטכנית רחבה; השוואת כל העמים בזכויותיהם, ולהגשמת כל התבי־עות; כינוס אסיפה מכוננת על יסוד זכות בחירה כללית שווה ישירה וסודית. במשך שני הימים נערכו שבע אסיפות לפי האגודות המקצועיות, בהן התאספו 700 איש. לציונים ניתן לערער על כל הפעולות. כתוצאה מכך היו ויכוחים גלויים עם „פועלי־ציון" ועם אלה המכונים „ציונים־סוציאַליסטים", שמהם ההס־תדרות יצאה רק ברווח.

ביום ג' (15 לחודש) נסתיימה השביתה הפולי־טית. הפועלים נתכנסו בבורסאות בשעה ה־11 בבוקר. חולקו עלונים על הפסקת השביתה. בשלושה מקומות נערכו לרגל זאת מניפסטציות, בהן השתתפו 50—70 פועלים. דבר זה נעשה על רגל אחת. עצם הרעיון על כך הועלה רק בבורסה. נשמעו קולות „הידד" והתפזרו. ההפגנה התקיימה גם על יד בנין הנהלת העיר. הקבוצה שהתרכזה ברובע הפועלים עברה בו בשירה, בקריאות וביריות. התושבים התיחסו באהדה גלויה. מצב־הרוח אצל הפועלים מרומם, קרנה של ההסתדרות עלתה; נכונותם הקרבית של ההמונים גברה.

(„פוסלידניא איזביסטיא", מס' 227, 10.4.1905)

אסיפות מחאה על הטבח בבאקו

— לאחר הטבח בבאקו ערכנו אסיפת מחאה, שבה התקבלה ההחלטה דלקמן:

האסיפה של 243 פועלים מאורגנים חברי ה„בונד" בבוברויסק, לאחר ששמעה על המאורע הנורא, טבח הדמים בבאקו, ועל מאורעות דומים, מביעה את זעמה הרב כנגד הביורוקראטיה הפראית של שלטון היחיד, השואפת לדחות את נפילתה ומסיתה על כן את השכבות מחוסרות ההכרה של האוכלוסיה נגד היסודות המהפכניים והאופוזיציוניים של החברה. אנו הפועלים היהודים הזוכרים את קישינוב, הומל ומוהילב ונשארנו למרות זאת נאמנים לדגלנו הסוציאליסטי, מביעים לכם, חברינו הארמנים, את השתתפותנו העמוקה בצערכם. אנו משוכנעים שלא תלכו בדרך הכוזבת של שנאה לאומית ויחד עמנו תוסיפו לנהל, תחת דגלה של הסוציאל־דימוקראטיה, את הקרב לשחרורו המלא של הפרוליטריון. רק אז תחלוף כל אפשרות של שנאה לאומית. הלאה שלטון היחיד! תחי הרפובליקה הדימוקראטית! הלאה שנאת הלאו־מים! תחי האחדות הפרוליטרית, יחי הסוציאליזם!"

(„דער בונד", 1905, חוב' 6)

זומער 1905 — דער הויפּפּונקט פונעם בונדס השפּעה

באָברויסק. 1־טען יוני (נאָכ'ן אַלט. סט.). דעם 9־טען מאַי האָט מען ביי אונז פערברייטערט בלעט־לעך מיט דעם אויפרוף צו „שלאָגען די זשידעס". גלייכצייטיג האָבען זיך אין שטאָדט בעוויזען קיינעם ניט בעקאַנטע מענשען, וועלכע האָבען אַרויסגערופען אויף זיך אַ חשד. מיר האָבען אָנגעהויבען ענער־

גיש צו גרייטען זיך צום זעלבסטשוץ, צו קלויבען געלד אויף בעוואָפענונג. צונויפגעקליבען האָט מען לפי ערך ווענינ — אין גאַנצען 300 רובל, — ניט קוקענדיג, וואָס ביי די איינוואָהנער האָט דער רעיון וועגען זעלבסטשוץ שטאַרק אויסגענומען און אין דעם פרט לייגען זיי אַלע זייערע האָפנונגען כמעט בלויז נאָר אויף אונזער אָרגאַניזאַציע. דער געלד זאַמלונג האָט געשטערט דער קלאַנג, וואָס איז אַרויס אין שטאָדט, אַז אונזער אָרגאַניזאַציע איז אויך אַריין אין דעם היגען „פעדעראַטיווען קאָמיטעט" פון זעלבסטשוץ, וועלכען עס האָבען געבילדעט די פועלי־ציון, ציוניסטען־סאָציאַליסטען און דער „בונד פון יודען". מיר האָבען אַרויסגעלאָזען אַ בלעטעל, וואו מיר האָבען ערקלערט, אַז דאָס איז ניט ריכטיג. דער „פעד. קאָמיטעט" האָט אונז אמת פאָרגעלייגט צו שיקען פאָרשטעהער, נאָר בעטראַכטענדיג דעם זעלבסטשוץ אין דער איצטיגער צייט אַלס אַ'ן אַקט פון פּאָליטישען קאַמפף, האָבען מיר זיך אָבגעזאָגט צו פעראייניגען זיך מיט בורזשואַזע אָרגאַניזאַציעס.

ניט קוקענדיג וואָס דער אויטאָריטעט פון אונזער אָרגאַניזאַציע איז אַ גרויסער אין אַלע שיכטען פון דער בעפעלקערונג, אָדער ריכטיגער, טאַקי, איבער דעם, האָט זי אַ סך בלוטיגע שונאים, וואָס זיינען גרייט ביי יעטוועדער געלעגענהייט צו וואַרפען אין איהר מיט קויט. אַזוי האָט איינער פון אונזערע ליבעראַלען אויף אַ פערזאַמלונג פון עטליכע צעהנדליג מענשען געזאָגט, אַז די „יונגלעך פון בונד" האָבען עס פערברייטעט די אנטיסעמיטישע בלעטלעך, כדי אָנצומאַכן אַ רעש. דערנאָך האָט ער מודה געווען, אַז ער האָט געזאָגט אַ „נאַרישקייט", און האָט גענומען זיינע ווערטער צוריק.

דעם 28טען מאי האָט מען אין איינער אַ שול געמאַכט הזכרת נשמות נאָך די קרבנות פון זשיטאָמירער פּאָגראָם. אַ חוץ די איבעריגע אָראַטאָרען האָט אויך גערעדט אַ ציוניסט־סאָציאַליסט. אָנשטאָט צו ריידען פון זיין שטאַנדפּונקט מכוח דעם פּאָגראָם, האָט ער אָנגעהויבען באריכות ארומריידען זיין פּראָגראַם און צו פּאָלעמיזירען מיט'ן בונד. דערביי איז ער באַלד אַריבער אויף שטעכווערטלעך און פשוט'ע זידלערייען. פון אַלע זייטען האָט מען אָנגעהויבען צו שרייען „נידער מיט'ן ציוניזם!" דער אָראַטאָר איז געוואָרען אַבהענדיג און איינער אַ ציוניסט האָט איהם אַראָבגעפיהרט פון טיש, אויף וועלכען ער איז געשטאַנען.

עטליכע ווערטער וועגען דער פּראַקטישער אַרבייט פון די ציוניסטען סאָץ. שוין מעהר אַלס אַ חודש ווי זיי האַלטען אונטער דורך פערשידענע סטראַשונקעס דעם שטרייק פון די קליינע קצבים און זייערע אַרבייטער. דער ציעל פון שטרייק איז — אַרויסיאָגען פון דער קצב'ערייַ די רייכע קצבים און בעזייטיגען אויף אַזאַ אויפן די קאָנקורענץ. דער רעזולטאַט דערפון איז אַזאַ, אַז פלייש איז געוואָרען זעהר טייער און פאַר אַ'ן אַרבייטער איז איצטער אונמעגלעך צו עסען ווען ניט איז אַ שטיקעל פלייש.

אַ חוץ די הזכרת נשמות אין די שולען האָט דער „בונד פון די יודען" אויך אָבגעשטעלט אויף דעם זעלבען שבת, דעם 28טען מאי, אַ הזכרת נשמות אויף דעם בית־עלמין, פערשטעהט זיך, ניט אָהן אַ'ן ערלויבניס פון דער פּאָליציי. מיר האָבען אָנגעזאָגט די אַרבייטער און האָבען געשיקט אַהין אונזערע רעדנער. צו 5 אַ זייגער האָבען זיך אויפ'ן בית־עלמין צונויפגעקליבען ביז 3000 מענשען. אונזערע רעדנער האָבען געעפנט די פערזאַמלונג און דריי פון זיי האָבען איינער נאָך דעם אַנדערען גערעדט וועגען פּאָגראָמען, וועגען דעם מאָמענט וואָס מיר לעבען איצטער איבער און וועגען די חברים, וואָס זיינען געפאַלען אין זשיטאָמיר. זייערע ריידען האָבען געמאַכט אַ גרויסען איינדרוק אויף אַלע צוהערער. עס האָט אויך גערעדט אַ ציוניסט, אונזער רעדנער האָט נאָך דעם פערמאַכט די פערזאַמלונג און האָט פאָרגעלייגט אַלעמען אין נאָמען פון אונזער אָרגאַניזאַציע אַוועקגעהן אין איינעם דעמאָנסטראַטיוו איבער די גאַסען פון שטאָדט. דעם פאָרשלאַג האָט מען מיט גרויס פרייד אָנגענומען. ביים אַרויסגאַנג פון בית־עלמין האָט אַ'ן אטריאד קאָזאַקען מיט'ן פּאָליצמייסטער בראש פערשטעלט דעם עולם דעם וועג אין שטאָדט. דער פּאָליצמייסטער האָט עטליכע מאָל אויסגעשריען, מען זאָל זיך פאַנאַנדערגעהן, נאָר די מאַסע האָט זיך פון אָרט ניש גערירט. ער האָט געהייסען שיסען, און די קאָזאַקען האָבען זיך גענומען פאַר די ביקסען. דאָ זיינען 2 צוגעגאַנגען צום פּאָליצמייסטער און האָבען איהם איבערגעגעבען וועגען דעם בעשלוס פון אונזער אָרגאַניזאַציע און האָבען געפאָדערט מען זאָל דורכלאָזען דעם עולם. די קאָזאַקען האָבען אָבגעטראָטען. די דעמאָנסטראַציע איז

געווען אַ גרויסאַרטיגע; 3000 מענשען זיינען געגאַנגען איבער די גאַסען פון שטאָדט אין ציילען איינע נאָך די אַנדערע. פון אַלע פענסטער און באַלקאָנען האָט מען געקוקט אויף דיזען אונגעוועהנליכען בילד, פיעלע האָבען בעגריסט דעם עולם. אויף אַלע גאַסען האָבען אונז בעגעגנט קאָזאַקען, נאָר זיי האָבען קיינעם ניט געריהרט. אויף מאראוויאָווער גאַס (די הויפּט גאַס פון שטאָדט), האָט דער פּאָמאָטשניק פּריסטאַוו, גערזסימאָוויטש, אַ׳ן עכטער באַשיווזוק און אַ׳ן אַנטיסעמיט, אַ געשריי געטאָהן, מען זאָל זיך פונאַנדערגעהן; די קאָזאַקען האָבען תיכף אָנגעהויבן צו שמייסען מיט די נאַגאַיקעס. מיט אויפרופן: „נידער מיט דער זעלבסטהערשונג!" „נידער מיט דער פּאָליציי!" איז די מאַסע אַוועק אויף זייטיגע גאַסען און האָט ווייטער דעמאָנסטרירט. אַנדערע האָבען געוואָרפען שטיינער אין די קאָזאַקען. איינער פון די עלטסטע צווישען די קאָזאַקען האָט באַקומען אַ היבשען חלק. אַ סך דעמאָנסטראַנטען האָט מען צעשלאָגען מיט נאַגאַיקעס; איין אַרבייטער איז לייכט פערוואונדעט געוואָרען מיט אַ שווערד אין קאָפּ; איין מיידעל האָט אַ קאָזאַק צוטאָפּעט אונטער די פיס פון זיין פערד, זי איז נאָך ביז איצט קראַנק. דריי מענשען האָט מען אַרעסטירט. די עפנטליכע מיינונג איז אין גאַנצען געווען אויפ׳ן צד פון די מאַניפעסטאַנטען. דער פּאָליציימייסטער האָט געפונען פאַר נויטיג צו פערענטפערן זיך און האָט געזאָגט, אַז עס איז אַלץ פאָרגעקומען „על פי טעות", אין דעם זעלבען אָוועגד האָט ער אַרויסגעלאָזט די אַרעסטירטע.

ווי אין אַנדערע שטעדט, האָט זיך ביי אונז אויך געבילדעט „דער קליינער בונד", ווי ער רופט זיך. עס געהען אַריין יונגלעך פון 12—14 יאָהר. זיי מאַכען פערזאַמלונגען אויף וועלכע עס ריידען זייערע אייגענע רעדנער, לאָזען אַרויס פערשריבענע בלעטלעך און דערגל. מיט זייערע מאַניפעסטאַציעס לאָזען זיי אָפט ניט רוהען אונזערע פערהיטער פון דער אָרדענונג. חול המועד פסח האָבען זיי געמאַכט אַ דעמאָנסטראַציע, קיין רויטע פאָהן אויך ניט געפעהלט; זיי האָבען געשאָסען פון רעוואָלווערן און מיט רעוואָלוציאָנערע אויסרופען געגאַנגען איבער דער שאָסע־גאַס. מיט עטליכע וואָכען צוריק איז ביי זיי געבליבען צו פערטרייבען דעם גאָראָדאָוואָי פון סלאָבאָדקע (דער אָרעמער מחוז פון שטאָדט). אויף צו העלפען דעם גאָראָדאָוואָי האָט מען געבראַכט קאָזאַקען.

(„די לעצטע פּאַסירונגען", 4.7.1905)

אַ דערקלערונג פון ס. ס. איבער די צוזאַמענשטויסן מיט די בונדאָווצעס

שבת, דעם 2־טען טאָג שבועות אין דער פריה איז פאָרגעקומען אַ הזכרת נפשות פאַר די גיבורים פון זשיטאָמיר און טראַיאַנאָוו. צווישען די פערשידענע רעדנער איז אויך אַרויסגעטראָטען איינער אַ חבר פון אונזער אָרגאַניזאַציע, וועלכער האָט געוואָלט ניט אַזוי אָבשעצען די גרויסע בעדייטונג פון דעם טראַגישען מאָמענט, ווי עס אויסנוטצען אין פּאָלעמישע ציעלען. באַלד האָבען זיך געלאָזט הערען אויסגעשרייען: „נידער מיט׳ן ציוניזם". עס האָבען זיך פונאַנדערגעברענט די ווילדע אינסטינקטען, ס׳האָט זיך דערוועקט אין דעם מענשען די חיה, מע האָט זיך אַ וואָרף געטהון אויפ׳ן רעדנער שלאָגען און ווי עס איז געגוי ערקלערט פון אונזערע חברים ווי אויך פון עהרליכע בונדיסטען, וועלכע זענען דערביי געווען — האָט געמאַכט די התחלה אַ אָפּיצילער פאָרשטעהער פון דער היגער אָרגאַניזאַציע פון „בונד", אַ „מוטיגער קעמפּפער" פאַר פרייהייט פון וואָרט...

צוליב דעם שוידערהאַפטען צופאַל איז פאָרגעקומען אַ אַלגעמיינע פערזאַמלונג פון די מיטגלידער פון דער היגער אָרגאַניזאַציע צ. ס. א. פ. וואו עס איז אָנגענומען געוואָרען פאָלגענדע רעזאָליוציאָן:

1) מיר דריקען אויס אונזער חבר אונזערע שטאַרקע אונצופרידנהייט מיט זיין אונטאַקטישען בעגעהן זיך,

2) שמערצלעך ערערגטע פון דעם שוידערהאַפטען צופאַל, דריקען מיר אויס אונזער שאַרפסטען פּראָטעסט קעגען די ווילדע באַרבאַרישע מיטלען, וועלכע די מיטגלידער פון דער היגער בונדישער אָרגאַניזאַציע בענוצען געגען זייערע אידעען־געגנער, דורך וואָס זיי זייען אַ שרעקליכע דעמאָראַליזאַציאָן און ווילדקייט אין דער יודישער ארבייטער־מאַסע און וואַרפען אַ מיאוסן פלעק אויף דעם כבוד פון דעם גאַנצען אָרגאַניזירטען פּראָלעטאַריאַט, שפּילנדיג אויפ׳ן האַנד זיינע ערגסטע שונאים.

באָברויסקער אָרגאַניזאַציע, פון צ. ס. א. פ.

באָברויסק, 29.5.1905.

(חראָניק פון דער צ. ס. בעוועגונג, אוגוסט 1905, נומער 2)

דער שטרייק פון 7־טן יולי 1905

באָברויסק, 1טען יולי. ווי נור מיר האָבען באַקומען ידיעות וועגען די אויפשטאַנדען אין לאָדז און אָדעס, האָבען מיר בעשלאָסען צו פּראָטעסטירען געגען דיווילדע מעשים פון דעם צאַר׳ס משרתים, און דערמיט אויסדריקען אונזער סאָלידאַריטעט מיט די לאָדזער און אָדעסער חברים.

שבת, דעם 2טען יולי, אין אָוונד האָבען מיר אַרגאַניזירט אַ מאַסען־פערזאַמלונג, אויף וועלכער עס זיינען געווען איבער 1200 אַרבייטער. די שול איז געווען געפּאַקט מיט מענשען. אַ סך האָבען ניט געקענט אַריין איבער דעם, וואָס עס איז קיין אָרט ניט געבליבען. די פערזאַמלונג איז צוגעגאַנגען מיט גרויס פּאַראַד. אויפ׳ן בימה זיינען געווען פאַנאַנ־דערגעוויקעלט 2 פאָהנען: איינע אַ רויטע מיט רעוואָ־לוציאָנערע אויפשריפטען, די צווייטע — אַ שוואַרצע מיט פאָטאָגראַפישע בילדער פון די חברים, וואָס זיינען געפאַלען אין קאַמף, און מיט דער אויפשריפט: „עהרע דעם אָנדענקען פון די געפאַלענע חברים״. עס איז געוואָרן שטיל, און די רעדען האָבען זיך אָנגעהייבען. אין אַ שטאַרקער געפיהלפאָלער רעדע האָט דער ערשטער רעדנער אָנגעוויזען, אַז דאָס בילד פון די קעמפפער, וואָס זיינען געפאַלען פאַר דעם פּראָלעטאַריאַט׳ס פרייהייט טאָר ניט אויסרופען קיין אומעט און קיין געפאַלענעם געמיט, פאַרקעהרונג, ער מוז ערוועקען אַ שנאה צו דער אָרדענונג, ביי וועלכער עס זיינען מעגליך אַזעלכע פערברעכען. ניט בעוויינען דאַרף מען די חברים, נאָר לערנען זיך ביי זיי שטאַרבען, בעסער שטאַרבען אין קאַמפף, איידער לעבען ווי אַ דערשלאָגענער, פערפינסטערטער קנעכט, וואָס ווייס ניט פון פרייד און פון גליק. זיין רעדע האָט ער געענדיגט מיט אַ הייסען אויפרוף פאַר׳ן קאַמפף פאַר אַ בעסערער צוקונפט, פאַר׳ן סאָציאַליזם. נאָך זיין רעדע האָט דער כאָר געזונגען אַ רעוואָ־לוציאָנערע ליעד. דערנאָך האָבען גערעדט נאָך רעד־נער און מיט דעם זינגען פון רעוואָלוציאָנערע ליע־דער האָט זיך געענדיגט די פערזאַמלונג, וואָס האָט געמאַכט אַ שטאַרקען איינדרוק אויף די אַרבייטער.

כדי צו ווירקען סאָלידאַריש, זיינען מיר אַריין אין אַ פערבינדונג מיט דער גרופּע פון דער רוס. פּאַרטיי. מען האָט געבילדעט אַ געמיינזאַמע קאָמיסיע, וועלכע ס׳האָט אָבגעשטעלט דעם שטרייק אויף דאָ־נערשטאָג, דעם 7־טען. און דעם 6־טען אין אָוונט האָט געזאָלט פאָרקומען אין שטאָדט אונטער׳ן פרייען הימעל אַ פערזאַמלונג פון קריסטלעכע און יודישע אַרבייטער. עס איז אָבער געווען אין דעם אָוונד אַ גוס רעגען און אַ שרעקליכער געוויטער, און פון דער פערזאַמלונג האָט מען זיך געמוזט אָבזאָגען. דאָנערשטאָג אין דער פריה האָט מען פערברייטעט די פּראָקלאַמאַציעס אויף יודיש און רוסיש, וואָס מיר האָבען אַרויסגעגעבען אין איינעם מיט דער גרופּע פון דער רוס. פּאַר. און אין וועלכער מיר האָבען גערופען צום שטרייק. די פּאָליציי, די קאָזאַקען און דער חיל, וועלכע עס האָבען געמאַכט פון דער שטאָדט אירן אמת׳ן מלחמה־לאַגער, האָבען שטאַרק גע־שטערט אין דער פערברייטונג פון די פּראָקלאַמאַציעס. ניט קוקענדיג אויף דעם, האָט זיך דאָך איינגעגעבען צו דערגרייכען אַז אַלע מאַגאַזינען זיינען געווען פערמאַכט, אין אַלע ווערקשטאַטען און פאַבריקען (אַחוץ נאָר 2 אונבעדייטענדע) האָט זיך די אַרבייט אָבגעשטעלט, אַלע באַנקען זיינען געווען געשלאָסען, די פּאָליציי איז געווען אויסער זיך.

איבער די שטרענגע מיטלען, וועלכע די פּאָליציי האָט אין דעם טאָג אָנגעווענדעט איז אויסגעקומען צו ענדיגען פריערליך דעם שטרייק. אַפילו קיין מאַ־ניפעסטאַציע האָט מען ניט געקענט מאַכען, ווייל עס איז קיין שום מעגליכקייט ניט געווען צונויפצוקלייבען אינאיינעם אַפילו 10 מענשען. די שטאָדט איז אַזוי ווי אויסגעשטאָרבען. אויפ׳ן גאַס האָט מען נאָר גע־הערט, ווי עס טאָפּען פערד און עס פייפט די נאַ־גאַיקע. דאָס האָבען די קאָזאַקען געשלאָגען די פערד און בייגעהענדע אַרבייטער. געשלאָגען האָט מען אַלע־מען אָהן אַ׳ן אונטערשיעד און אָהן שום אויסרייד. אין דער אונטערשטער שורה — אַ סך צושלאָגענע, צו׳מזיקטע און 5 אַרעסטירטע, פון וועלכע 3 האָט מען שוין אַרויסגעלאָזען.

אויף מאָרגען האָבען די פעראייניגטע אָרגאַני־זאַציעס אַרויסגעלאָזען קאַרטלעך, אין וועלכע מען האָט איינגעלאַדען אויפצוהערען שטרייקען, פּראָקלאַמאַציעס וועגען דעם שטרייק, און אויך בלעטלעך, אין וועלכע מען האָט מודיע געווען וועגען דעם באָיקאָט אויף דער טערקישער בעקעריי — די איינציגע גרויסע אונטערנעהמונג, וועלכע עס איז געווען אָפען אין דעם טאָג פון שטרייק.

הסוציאַל־דימוקראטים על הפגנת השביעי ביולי 1905

בוברויסק. בשביעי ביולי הכרזנו בשם קבוצת הר. ס. ד. ר. פ. והסתדרות ה„בונד" שביתה כללית בקשר עם המאורעות האחרונים בלודז', אודיסה וערים אחרות. השביתה היתה כללית באמת: כל החיים בעיר שותקו, הפסיקו את עבודתם גם עובדי הבנקים, הספריה הציבורית, הסבלים בתחנת הרכבת ובאניות. רושם רב עשתה על כולם הצטרפותם של כמעט כל הפועלים בבתי־החרושת. „השוו את השבי־עי ביולי עם השביתה בינואר בבוברויסק", קוראים אנו בעלון המסכם את תוצאות השביתות, „ותראו כמה התפתחו הפועלים במשך חדשים ספרים אלה. בינואר לא שבתו הפועלים כאיש אחד. מעטים היו בינינו פועלי בתי־החרושת. רעשו והמו המכונות בבתי־החרושת וכאב מר עורר בלבם של הפועלים בעלי ההכרה העשן הבוגדני של ארובות המפעלים. לא כך הדבר עתה. כל אחינו צעדו תחת דגל הסו־ציאל־דימוקראטיה". אפייני הוא יחסה של הקבוצה הציונית הראדיקאלית. היא הצטרפה אלינו בלי כל הסתייגות. „פועלי־ציון" — בהסתייגות־מה. כמחאה נגד ה„בונד" שלא מצא לנכון לבוא לכלל הסכם עם „פועלי־ציון" כעם ארגון. הם החליטו לפתוח בשביתה רק משעה אחת אחה"צ, כפי שצוין הדבר בכרוז שלהם. לפי הערתו הקולעת של אחד הפועלים שלנו מחו „פועלי־ציון" דכאן עד שעה אחת אחר הצהרים נגד ה„בונד" ומשעה אחת ואילך — נגד שלטון הצאר.

המשטרה גויסה. אי־אפשר היה להפגין. הקוזקים השתוללו. העיר נראתה כמחנה צבאי. עוברים ושבים עברו חיפושים פה ושם כשלוש פעמים: חשודים הוכו קשות. מפקד המשטרה פקד לפתוח את החנויות. ניסה בטוב ובאיומים: קנס של 50 רובל, הבטחות לשמור, אולם הכל לחינם. „קיבלנו פקודה לסגור, יש לעזור גם לסוציאַליסטים — ענו החנוונים — אתם שומרים אותנו היום, והם ימצאונו תמיד". הפחד מפני ה„דימוקראטים" והאהדה להם עשו את שלהם. הרחוב נכנע לקריאתנו. הוא טוהר מרעש ,המולה, ביום זה הוא היה שלנו.

על קונדיטריה תורכית אחת, שהיתה פתוחה תחת משמר של שוטרים וחיילים, הטלנו חרם. מיד לאחר שהוצא הכרוז המתאים התרוקנה הקונדיטריה. שיחות בלי סוף, החברות תומכות בחרם. בעל הקונדיטריה מצטדק: המשטרה כפתה עליו, כביכול, לפתוח חנו־תו, מבטיח שלא יחזור לסורו. יש שמועה כי הוא מבטיח כמה מאות רובלים אם יוסר החרם מעליו. כל החנוונים נדהמים; הם חדורים יחס של כבוד להסתדרות, המפגינה בגלוי את כוח השפעתה העצום על החיים הציבוריים.

בעת השביתה חולקו שלושה כרוזים בחתימת קבוצת הר.ס.ד.ר.פ. והסתדרות ה„בונד": הראשון (2000 טפסים) — קול קורא לשביתה; השני (800 טפסים בדפוס) מוקדש לחרם; השלישי (2000 טפסים בדפוס) — מסכם את תוצאות השביתה. הודפסה מודעה על סיום השביתה. ההפצה התנהלה בהצלחה רבה. אין אבידות. חבר אחד שנעצר נחלץ וכיבד את השוטר בכמה סטירות לחי. במקרה אחד סגרה נערה בזריזות רבה את הפשפש בפני הקוזקים והשוטרים שרדפו אחריה, דילגה מעבר לגדר ונעלמה.

בבתי־החרושת התחזקה קבוצתנו עד מאד. די שחברינו יבואו וכולם יוצאים מבית־החרושת לשמוע את דברי הסוציאליסטים. בתי־חרושת אחדים נעלבים אם תועמלנינו פוסחים עליהם. בבית־החרושת ללבנים, שבו רץ השומר להזעיק את המשטרה בינואר, ופועל הכה מכות נאמנות את התועמלן, עכשיו עם קריאתנו הראשונה, הפסיקו כולם את העבודה. אנו יכולים להיות שבעי־רצון מעבודתנו אף לפי ההערכה החמורה ביותר. נאסר הפועל ולול נורקין, הנאשם בהסתת פועלי מסילת־הברזל. בשעת מעשה הוכה מכות נאמ־נות שומר המסילה.

קבוצת הר. ס. ד. ר. פ. בבוברויסק
(„פרוליטרי" 1905, גל' 12)

די לוויה פון בערל גענקין

מאָנטאָג, דעם 11־טען, האָבען זיך 2 גנבים, קריסטען, צושלאָגען אויפ'ן מאַרק מיט 2 אידישע גנבים; די ביידע יודין זיינען פערוואונדעט געוואָן מיט מעסער. אונזער קעמפפס־אָטריאַד, רעכענדיג, אַז עס הויבט זיך אָן אַ פּאָגראָם, איז תיכף געקומען אויף'ן מאַרק; אָבער ווי נאָר ער האָט דערגאַנגען וואָס עס האָט זיך דאָרט געטהאָן, האָט ער בלויז פּאַנאַנדערגענומען די גנבים, און עס איז תיכף

געוואָרען רוהיג. דער פּאָליציי איז עס אַ פּנים ניט געפעלען געוואָרען, ניט דאָס איז זי אויסען געווען; עס האָט איהר, ווי עס ווייזט אויס בכלל פּערדראָסען, וואָס זי איז אָבגעשטאַנען פון איהרע ברידער אין אנדערע שטעדט, און בעת „ביי לייטען" זיינען געווען פּערוואונדעטע און אַפּילו אויך דער'הרג'עטע, האָט זי נאָר געהאַט צו'מזיק'טע און צושלאָגענע מיט נאַגאַיקעס; זי האָט אַרויסגעשיקט אַ שכור'ע כאַלאַסטרע קאָזאַקען, וועלכע זיינען אָנגעפאַלען אויף'ן מאַרק ווי ווילדע חיות, און האָבען אָנגעהייבען צו „אַרבייטען" אויף'ן עכטען קאָזאַק'שען שטייגער ניט נאָר מיט די נאַגאַיקעס, נאָר אויך מיט די שווערדען. איינעם אַ אידען, א'ן אַרבייטער, גאָר אַ'ן אונשולדיגען, האָבען זיי צופּלעט די קאָפּ. אין שטאָדט האָט מען אָנגעהויבען צו ריידען, אַז די פּאָליציי גרייט צו אַ פּאָגראָם, אַז דער צופאַל אויף'ן מאַרק איז נאָר אַ'ן אויסרייד אויף צו שלאָגען די אידען־„דעמאָקראַטען". צו דאָס איז געווען ריכטיג אָדער ניט, נאָר אונזער קאַמפּף אטריאַד איז געווען גרייט. די אַרבייטער, העכסט אויפגערעגטע האָבען געוואָרפען די אַרבייט. בעת מען האָט אַוועקגעפיהרט דעם פּאַרוואונדעטע אַרבייטער אין שפּיטאָל האָבען איהם בעגלייט אַ סך אַרבייטער און צוריקגעהענדיג האָבען זיי געמאַכט אַ מאַניפעסטאַציע. די רעוואָלוציאָנערע אויסרופען, די קולות „אוררא" און דאָס שיסען האָבען זיך געהערט אין דער גאַנצער שטאָדט. די פּאָליציי און פּאַטרולען (די קאָזאַקען האָט מען ניט געזעהען. ווי מען דערצעהלט, האָבען זיי גערעכענט, אַז דאָס רופט מען זיי מיט אַ כיון אַרויס, כדי נוקם זיין זיך אָן זיי, און זיי האָבען זיך דעריבער ניט בעוויזען), זיינען אַרומגעלאָפען פון איין אָרט צו דעם אַנדערען און האָבען אָבער די מאַניפעסטאַנטען ניט געקענט כאַפּען. קומען זיי אויף איין גאַס, הערט זיך שוין פון דער צווייטער, ווי מען שיסט פון רעוואָלווערען און מען זינגט רעוואָלוציאָנערע לידער. די פּאָליציי האָט זיך אין דעם טאָג גענוג אָנגעלאָפען. די איינוואָהנער האָבען דעם מאָל אַזוי סימפּאַטיזירט מיט אונזערע פּראָטעסטען, אַז אַ סך פון זיי פלעגען עפענען די טויערן און טירען פון די הייזער און פלעגען איינלאַדען די מאַניפעסטאַנטען בעהאַלטען זיך פון די רדיפות פון דער פּאָליציי.

אין דער נאַכט פון מאָנטאָג אויף דינסטאָג איז געשטאָרבען דער פּערוואונדעטער אַרבייטער — בערע גענקין. אונזער אָרגאַניזאַציע האָט בעשלאָסען צו ערקלערען נאָך אַ מאָל אַ שטרייק און צו מאַכען אַ גרויסע לויה. דעם 12־טען האָט זיך אין שטאָדט אָבגעשטעלט פון אין דער פריה אָן יעדע באַוועגונג. אַלץ איז געווען געשלאָסען; ערגעץ האָט מען ניט געאַרבייט (אפילו דער בעל הבית פון דער טערקישער בעקעריי האָט אַליין אַוועקגעלאָזען די אַרבייטער און האָט געהאַלטען די בעקעריי אַ גאַנצען טאָג פּערמאַכט). אין דעם טאָג איז אויך די פּאָסט געווען פּערמאַכט, אונזער אָרגאַניזאַציע אין איינעם מיט דער גרופּע פון דער פּאַרטיי האָבען בעשלאָסען פייערליך צו דעמאָנסטרירן אויף דער לויה פון דעם פּערשטאָרבענעם אַרבייטער. צו דיזען בעשלוס זיינען אויך צוגעשטאַנען די ציוניסטען־סאָציאַליסטען. אַרום שפּיטאָל האָט זיך צונויפגעקליבען אַ מורא'דיג גרויסער עולם. פון ווייטען איז געשטאַנען אַ ראָטע סאָלדאַטען. מען האָט געהאַלטען עטליכע רעדען, און דערנאָך האָט מען אַרויסגעטראָגען די בעט מיט דעם דער'הרג'עטען. די פּראָצעסיע איז צוגעגאַנגען מיט גרויס פּאַראַד. צוערשט איז געגאַנגען דער בעוואָפענטער קאַמפּפ'ס אטריאַד און האָט געבילדעט אַ קייט, דורך וועלכער מען האָט קיינעם ניט דורכגעלאָזען, גלייך נאָך איהם האָבען אידישע און קריסטליכע אַרבייטער געטראָגען דעם מת; הינטען האָט פּערנומען אַ גרויסען שטח א'ן עולם פון 15 טויזענד מענשען פון אַלערליי פּאָלקס־שיכטען און לעבענסלאַגען. וועמען מען פלעגט דערזעהן שטעהענדיג ביים טויער אָדער אויף'ן באַלקאָן האָט מען פּאָרגעלייגט אָדער צושטעהן צו אונז אָדער אַוועקגעהן. דער עולם האָט געפאָלגט. דער גרעסטער טייל איז צוגעשטאַנען צו אונז. קיין פּאָליציי האָט מען גאָר ניט געזעהן, זיי האָבען זיך ערגעץ וואו בעהאַלטען. דעם מת האָט מען געטראָגען איבער די הויפּט גאַסען פון שטאָדט, פּערביי דער פּאָליציי. די לויה האָט געדויערט מעהר איידער צוויי שעה. דער בית־עלמין איז געווען געפּאַקט מיט מענשען. די רעדנער האָבען גערעדט אויף אַ טריבונע, אַ'ן אַרומגערינגלטע מיט פאָהנען. דער ערשטער האָט גערעדט אונזער רעדנער, און אין גאַנצען זיינען געווען 9 רעדען אויף אידיש און רוסיש. די בעגייסטערונג איז געווען גרויס. יעדער רעדע האָט מען בעגלייט מיט רעוואָלוציאָנערע אויסרופען און מיט אַ דונערדיגען „אוררא". מען האָט געזונגען רעוואָלוציאָנערע ליעדער. צוריק

זיינען מיר ווידער געגאַנגען אַלע אין איינעם, דעמאָנסטראַטיוו דערגאַנגען ביז דער הויפּט גאַס וואו מיר האָבן בעשלאָסן צו פאַנאַנדערגעהן זיך. די פּאָליציי האָט ניט געשטערט; חיל איז געווען אַ סך. אין אָוונט זיינען, אַקוראַט ווי נעכטען, אין דער גאַנצער שטאָדט געווען מאַניפעסטאַציעס. די פּאָליציי און פּאַטרולען האָבן זיך געסטאַרעט אויסמיידען די מאַניפעסטאַציעס, קיין קאָזאַקען זיינען ניט געווען.

דער מאָרד פון אַ בעקער בעת׳ן שטרייק פון 1906 *

זעהר אַ טרויעריגער צופאַל איז פאָרגעקומען די טעג, ביי אונז אין שטאָדט, אַ צופאַל וועלכער האָט אַרויסגערופען אַ גרויסען טומעל ביי אַלע איינוואָהנער און נאָך מעהר ערביטערונג ביי אונזערע חברים. אַ היגער בעקער איז אונערוואַרטעט געפאַלען, אַלס אַ קרבן, אין אַ געשלעג מיט אונזערע חברים. פאַר אַלע אונזערע פיינד איז איצט, פערשטעהט זיך אַ גוטע צייט צו וואַרפען שמוץ אויף אונזער אָרגאַניזאַציע, איבערגעבענדיג דעם פאַקט אין ווילדע פאַרבען...

ניט זיי ווילען מיר ענטפערען, ניט פאַר זיי ווילען מיר יוצא זיין מיט איצטיגער מעלדונג. מיר פיהלען פאַר זיך אַליין אַ חוב צו ערקלערען פאַר אַלעמען דעם פאַקט, ווי ער איז פאָרגעקומען אין דער ווירקלעכקייט. — אין שטאָדט פיהרט זיך יעצט אַ שטרייק ביי די בייגעל בעקערקעס. די בעדינגונגען פון דער אַרבייט זײַנען שרעקליכע, עס קומט אויס צו שטעהען ביים פייער טאָג ווי נאַכט, דער געהאַלט איז זעהר קליין. עס איז שווער, מיט איין וואָרט, זיך פאָרשטעלען די ביטערע לאַגע פון די אַרבייטער... לאַנג האָבען די לעצטע געליטען און יעצט האָבען זיי בעשטימט פאָדערען בעסערע בעדינגונגען דורך אַ שטרייק. דער פּראָפעסיאָנעלער פעראיין האָט דעריבער געשיקט עטליכע חברים אָראָבנעהמען פון דער אַרבייט די שטרייק־ברעכער. ווי ביי אַזעלכע צופאַלען וועלכע קומען פאָר אין דער לאַנגיעהריגער פּראַקטיק פון אונזער עקאָנאָמישער באַוועגונג, איז אויך ביי איצטיגען מאָל פעראָרדענט געוואָרען, אַז מען זאָל מיט זיך ניט נעהמען קיין שום געוועהר און בשום אופן ניט אונווענדען געוואַלט־מיטלען, וועלכע קענען פיהרען צו טרויעריגע פאַלען. מיט אַפּנימער פרידליכער שטימונג זענען די חברים אַוועקגעגאַנגען ערפילן זייער זאַך. איין בעקער אָבער, מיט זיינע זיהן און בעקאַנטע, האָבען באַגעגנט אונזערע חברים בעוואָפענטע מיט העק, קירקעס, בראָוועס, און אַנדערע געצייג, ניט אַריין־לאָזענדיג זיי אין שטוב. אונערוואַרטעט האָט זיך אויפגעהויבען אַ שרעקליכער געפילדער. אונזערע חברים האָבען געבעטען די בעקער בארוהיגען זיך, עס האָט אָבער ניט געהאָלפען. די ווילדע געפיהלען האָבען זיך וואָס מעהר און מעהר צופלאַקערט, איינער האָט זיך איינגעשטשעפּעט אין דעם צווייטען, ס׳איז געוואָרען אַ גרויסער געשלעג. פאַר אונזערע חברים איז דאַמאָלסט, פערשטעהט זיך, ניט געווען קיין שום מעגליכקייט צונויפריידען זיך וואָס צו טאָן. צום גרויסען בעדויערן איז ביי איין חבר געווען צופעליג אַ רעוואָלווער פון וועלכען ער האָט צוערשט אויסגעשאָסען אין לופטען. דער געשלעג איז געוואָרען נאָך גרעסער, היציגער, דער חבר האָט ניט בעטראַכטענדיג זיך, אויסגעשאָסען צום צווייטען מאָל, די קויל אָבער האָט דעם מאָל געטראָפען דעם בעקער... אָט אַזוי איז געווען די מעשה.

עס פערשטעהט זיך, אַז מיר בעדויערן זעהר און זעהר דעם צופאַל, וועלכער קען קיין שום אָרט ניט האָבען אין אונזער טאַקטיק, ניט מיר ווילען פערגיסען מענשליכע בלוט...

מיר ערקלערען, אַז דער חבר האָט אינגאַנצען אַריבער געטראָטען די בעפאָלמעכטיגונג, ער האָט קיין שום רעכט ניט געהאַט נעהמען מיט זיך געוועהר און אָנווענדען ביי דעם צופאַל. אונזער אָרגאַניזאַציע וועט געוויס נאָך אויספאָרשען די זאַך, ווי געהעריג איז און וועט געוויס אונעמען געגען דעם חבר נויטיגע מיטלען. מיר האַלטען אויך פאַר אַ חוב צו ערקלערען, אַז דער יונגער מאַן, וועלכען מען האָט אויפן אָרט אַרעסטירט, האָט קיין שום שייכות ניט צו דעם צופאַל און איז ניט קיין מיטגליעד פון אונזער אָרגאַניזאַציע.

---

* לויט די זכרונות פון גאָרעליק (אין דעם זאַמל־בוך „1905 אין ווייסרוסלאַנד", מינסק 1925, זייט 128) איז דער נאָמען פון דעם דערהרגעטן קאַראַוואַיעוו און פון מערדער — בערנשטיין. דער לעצטער איז אַנטלאָפן אין אַמעריקע.

הלל צייטלין

בריחתו של י. ח. ברנר מהמשטרה בבוברויסק (1904)

— — לקחו את ברנר ועשוהו חייל, ברנר ועבודת הצבא הרוסית! מובן, כי בשום אופן לא יכול היה ברנר להסתגל אל מנהגיה של ה„קאזארמה" הרוסית, אל ה„פלדפבלים" הרודים בעוז, ב„מתנות יד" ובקללות ובגידופים בנתיניהם, ומאחר שהיה נופל בזריזותו מחבריו, היה שוקל למטרפסיה יותר מאחרים ומתענה עד מות תחת יד הנוגש... לאחר זמן הועבר לעיר אוריול. — — זמן רב התענה, עד שלסוף כשל כוח הסבל והוא ברח. תפשוהו ושוב התחילו להתעלל בו, להוביל אותו ב„אֶטאפ" מבית־אסורים לבית־אסורים, מדרך לדרך, מעיר לעיר, כי לא יכלו לקבוע את אישיותו, מאחר שהיה מחוסר כל תעודה, ואיש לא ידע מי הוא.

בימי היותו באוריול היה ברנר יוצא ונכנס אצל חבורה סוציאליסטית־רבולוציונית, ושם התודע אל חיה וולפסון מהומל. — — אך נודע לאותה חבורה של סוציאליסטים באוריול דבר בריחתו של ברנר ועינוייו ואת אשר צפוי לו לכשיוָדע סוף סוף מי ומה הוא — מיד נסעה חיה וולפסון ובאה לרוסלאבל (פלך סמולנסק) וסידרה שם חבורה מצומצמת של אנשים, ששמו להם למטרה לשחרר את ברנר, ואף אם יעלה הדבר בקרבנות מרובים. רוסי טהור אחד, סוציאל־רבולוציונר — שמו היה רומאן — הוזמן לקחת חלק במצוַת־הצלה זו, אף שלא ידע כלל מי הוא ברנר זה. ומאחר שהיה ידוע כי מובילים את ברנר לבוברויסק — יצא רומאן זה ועוד איזה אנשים עמו מרוסלאבל לבוב־רויסק, שם באו בדין ודברים עם קבוצת „בונדאים", וכשהובילו את ברנר לבית־האסורים דרך סמטה צרה, חטפו אותו „בכוחות משותפים" מיד מלוויו (ברנר עצמו לא ידע עד מה), חטפו ממש, עד שהמלווים, שהיו נדהמים ונרעשים, לא הבחינו כלום. הושיבו את ברנר בדירת סתרים, שם בבוברויסק. באותה דירה קונספירטיבית ראיתי את ברנר בפעם האחרונה. — — והנה קו מציין: ברנר לא היה שייך אז עוד ל„בונד" — ואת הדבר הזה גילה בפירוש למציליו, חבריו הבונ־דאים. אגב: את הסוד הזה ידעו הבונדאים גם קודם לכן, ובכל זאת לא הפריעה עובדה זו אותם מלהעמיד את נפשם בסכנה לשם הצלתו, הם הוקירו לא את ברנר הבונדאי, כי אם את ברנר האדם, שהיה חביב עליהם.

מכאן העבירוהו את הגבול בגניבה והגיע ללונדון.

כשבאתי לבוברויסק ונחתי שם כמה שעות יצאתי לחפש איש אחד ששמו סֶרֶבְּרַני, אכסטרן, שידע את כל הענינים המתרחשים כאן מסביב לברנר, והוא בישר לי את הבשורה הטובה, כי ברנר כבר ניצל והוא נמצא במסדרת הדפוס הקונספירטיבית של ה„בונד".

סרברני הוליכני מיד אל מסדרה בונדאית בוב־רויסקאית זו ושם מצאתי את ברנר בתוך חדר קטן „פחות מד' על ד'". יושב היה על כסא שבור למחצה ועל ידו שני מסדרי־אותיות יגעים ועייפים (עבדו כנראה כל הלילה בלי הפסקה), המנהלים אתו בחום רב ויכוח בשאלות ארץ־ישראל וגלות, עברית ואידיש...

— הא כיצד? הא כיצד? מי „שיחררך"?

— אין אני יודע — ענה ברנר — לכשהוליכני אתמול לפנות ערב שוטר לבית־הסוהר דרך סמטה אפלה קפצו והשתערו עלינו שני „יאטים". האחד הוציא מתוך מגפו סכין ארוכה וחדה, הבריק בה באפלת בין־השמשות, ובהכאה חזקה בפניו של השוטר הדהים אותו, והשני חטפני ואחזני תחת בית־שחיי וציוה עלי לרוץ, הוא רץ — ואני אחריו, עד שהגענו שנינו לכאן...

בזה נסתיימה שיחתנו על ההצלה. המשכה של השיחה היה כמו קודם, בכניסתי, בהשתתפותם של מסדרי האותיות הבונדאים, על הנושא: עברית — לא עברית, ארץ־ישראל או גלות...

(מ. קושניר — עורך — י. ח. ברנר, מבחר דברי זכרונות. ת"א, עמ' 35, 36, 40)

די ערשטע רוסישע רעוואלוציע אין באברויסק

(אויסצוגן)

דער אָקטאָבער־שטרייק

...ווי נאָר די באַנען האָבן אָנגעהויבן פונקציאָנירן, האָט מען פאַרשטאַרקט די אַגיטאַציע צווישן די באַן־אַרבעטער, ווי אויך צווישן די אַרבעטער אין די דעפּאָס.

כדי אונטערצושטיצן דעם אַלגעמיינעם אָקטאָבער־שטרייק, איז אין באַברויסק דערקלערט געוואָרן אַ דריי טאָגיקער אַלשטאָטישער שטרייק. ניט געקוקט אויף די וואָרענונגען פון דער פּאָליציי, זענען אַלע געשעפטן געווען פאַרמאַכט. די אונטערנעמונגען האָבן ניט געאַרבעט. ווען אויפן דריטן טאָג האָבן זיך אָנגעהויבן צו עפענען די קראָמען, איז דעמאָלט אויסגעטיילט געוואָרן אַן אָפּטייל, וועלכער כלעגט די קראָמען פאַרמאַכן. אין אַ גרויסן הורטגעשעפט האָבן, אונטער פאַרמאַכטע לאָדנס, געאַרבעט עטלעכע אָנגעשטעלטע. דער אָפּטייל האָט זיי תיכף אַראָפּגענומען פון דער אַרבעט, צעבראָכן די לאָמפּן און דעם געשעפט פאַרמאַכט. די איבעריקע קראָמען האָבן זיך מאָמענטאַל אָנגעהויבן צומאַכן. צוריקוועגס האָבן די אַרבעטער־אָפּטיילן באַגעגנט גרופּעס פּאָליציאַנטן. איינעם פון די לעצטע האָט מען שטאַרק צעשלאָגן און צוגענומען ביי אים דעם רעוואָלווער, — אַ צווייטער האָט געמאַכט פּליטה.

אויף מוראַוויאָווער גאַס זענען אויף די אַרבעטער אָנגעפאַלן קאָזאַקן. די גרופּע האָט געשטעלט אַ ווידערשטאַנד און זיך אָפּגעשלאָגן. עטלעכע אַרבעטער זענען דערביי מערדערלעך צעשלאָגן געוואָרן.

אויפן צווייטן טאָג האָט מען דעם שטרייק אָפּגערופן. דריי חברים זענען אַרעסטירט געוואָרן: פּאַש־קאָווסקי, וואָלפסאָן און זלאָטניק, וועלכע מען האָט געכאַפּט ביים פונאַנדערוואַרפן פּראָקלאַמאַציעס אין דער פעסטונג. זיי זענען אָפּגעזעסן עטלעכע חדשים.

די „פרייהייט־טעג" אין אָקטאָבער

די ידיעה וועגן מאַניפעסט פון 17טן אָקטאָבער, איז דערגאַנגען צו באַברויסק ערשט דעם 19טן. די שטאָט האָט אויפגעלעבט. די גאַסן זענען פאַרפולט געוואָרן פון מענטשן. פּאָליציי און קאָזאַקן האָבן זיך ניט באַוויזן. אין אָוונט איז אויף שאָסיי־גאַס פאָרגעקומען אַ מיטינג און דערנאָך אַ דעמאָנסטראַציע.

די רעדנער האָבן גערופן ניט צו גלייבן אין דער „פרייהייט", וועלכע איז געגעבן געוואָרן פון אויבן, און פירן אַ ווייטערדיקן קאַמף פאַרן אַראָפּוואַרפן דעם צאַריזם.

אַ גאַנצע נאַכט זענען אין שטאָט אַרומגעגאַנגען מענטשן, געזונגען און געהערט די רעדנער. די רעוואָלוציאָנערע לידער, „אורא"־אויסגעשרייען און אויפרופן האָבן זיך אויסגעמישט מיט די טרוקענע זאַלפן פון רעוואָלווער־שאָסן. דאָס האָבן מיטגלידער פון די קאַמפס־אָפּטיילן פאַר פרייד געשאָסן פון רעוואָלווערן.

אויפן דריטן טאָג, שבת, איז אין טעאַטער־גאָרטן פאָרגעקומען אַ גרויסער מיטינג. דער גאָרטן איז געווען אָנגעפּאַקט מיט מענטשן. אַ טייל האָבן באַדעקט די פאַרקאַנעס אוןביימער, אייניקע זענען אפילו אַרויפגעקראָכן אויף די דעכער. עס האָט זיך געפירט אַ היציקע דיסקוסיע. די עסערישע און ציוניסטישע רעדנער האָט מען באַגעגנט מיט פּראָטעסט. זיי האָבן געמוזט אויפהערן. נאָך זיי איז נאָכגעגאַנגען בלויז אַ קליין הייפעלע פון זייערע אָנהענגער. דער מיטינג איז דורך מיט גרויס ענטוזיאַזם.

דער פאַראייניקטער קאָמיטעט פון די פאָרשטייער מצד אַלע רעוואָלוציאָנערע פּאַרטייען אין שטאָט איז זיך צעפאַלן. אין אים זענען בלויז פאַרבליבן די פאָרשטייער פון „בונד" און „איסקרא".

דעם זעלבן טאָג, אין אָוונט, איז אין שטאָקס זאַל, וווּ ס'איז אַרויסגעשטעלט געוואָרן אַ גרויסער פּאָרטרעט פון קאַרל מאַרקס, פאָרגעקומען אַ גרויסע פאַרזאַמלונג פון „בונד", וואָס האָט געדויערט ביז איינס ביינאַכט. די פאַרזאַמלונג האָט איינשטימיק אָנגענומען אַ באַשלוס, צו פאַרנעמען שטאָקס זאַל און איינאָרדענען דאָרטן אַן אַרבעטער־קלוב.

זיי האָבן זיך נאָך ניט באַוויזן פונאַנדערצוגייין, ווי ס'איז אָנגעקומען די ידיעה וועגן דער בלוטיקער

שיסעריי, וואָס עס האָט איינגעאָרדנט אין מינסק גובערנאַטאָר קורלאָוו.

די פרייד האָט זיך פאַרוואַנדלט אין אַ טיפן טרויער. די פאַרזאַמלטע זענען זיך פונאַנדערגעגאַנגען אַהיים מיט אַ שווער געמיט.

✶

אַ גאַנצן חודש האָט זיך די שטאָט געקוויקט מיט פרייהייט. די פּאָליציי איז געווען אויסערגעוויינלעך פּאַסיוו. דאָס האָבן אויסגענוצט אַלע פּאַרטייען און דורכגעפירט מאַסאָווקעס, מיטינגען און פאַרזאַמלונגען. אַ גרויסע צאָל פּראָקלאַמאַציעס איז פאַרשפּרייט געוואָרן איבערן שטאָט און אין די קאַזאַרמעס.

די אונטערנעמונגען האָבן נאָר טיילווייז געאַרבעט, ווייל דער רוב אַרבעטס־מענטשן האָט זיך געפונען אין די גאַסן. די בעלי־בתּים האָבן ניט אַראָפּגערעכנט פאַר די טעג, וואָס מ׳האָט ניט געאַרבעט.

דערווייל זענען אָנגעקומען ידיעות פון אַנדערע רוסישע שטעט, איינע פינצטערער פון דער צווייטער.

די צאַרישע מאַכט האָט פּראָוואָצירט פּאָגראָמען, וועלכע האָבן זיך ווי אַ כוואַליע דורכגעטראָגן איבער אַ סך שטעט פון רוסלאַנד.

אין באָברויסק איז מען צוגעטראָטן צו אָרגאַניזירן אַ שטאַרקע זעלבסטשוץ.

די צוגרייטונג פון זעלבסטשוץ

אַלע יידישע אָרגאַניזאַציעס האָבן פאַרשטאַרקט זייערע קאַמף־אָפּטיילן און זיך באַוואָפנט מיט ר׳עוואָלווערן און פּאַטראָנעס.

אין וואַלד, ניט ווייט פון שטאָט, האָבן די קעמפער זיך געלערנט שיסן. חוץ הייסן געווער פאַר קאַמף־אָפּטיילן האָבן שמידער צוגעגרייט באַגנעטן, שפּיזן און שאַרפע שפּיצן, וועלכע מען פלעגט אָנטאָן אויף שטעקנס, וואָס האָבן געדאַרפט דינען אַלס געווער אויף אָנצופאַלן און פאַרטיידיקן זיך. מען האָט אויך צוגעגרייט נאַהאַיקעס מיט גראָבע בלייענע און אייזערנע שפּיצן. די פּייערלעשער־קאָמאַנדע איז די גאַנצע צייט געווען אויף דער וואַך. ס׳זענען ביי זיי געשטאַנען גרייט פעסלעך מיט וואַסער.

ס׳איז געשאַפן געוואָרן אַ פּאַראייניקטער אומלעגאַלער רויטער קרייז, אין וועלכן ס׳זענען אַריין די פיזיש שוואַכערע מיטגלידער פון די אָרגאַניזאַציעס. דער רויטער קרייז האָט באַקומען פאַרשידענע מעדיקאַמענטן און באַנדאַזש־מאַטעריאַלן, מען האָט צוגעגרייט טראַגבעטלעך. אָנגעפירט מיטן רויטן קרייז האָבן דאָקטוירים. זיי האָבן געלייענט לעקציעס פאַר די מיטגלידער, ווי צו געבן די ערשטע הילף פאַרוואונדעטע און ווי זיך צו באַגיין מיט זיי.

קיין געלט האָט ניט געפעלט. די באַפעלקערונג האָט זיך גערן באַשטייערט פאַר די קאַמפס־אָרגאַניזאַציעס. די יידישע בורזשואַזיע האָט מורא באַקומען פאַרן לעבן און אייגנטום, מען האָט אויפגעעפנט די בייטעלעך און געגעבן געלט, וויפל ס׳איז געווען נייטיק.

✶

די זעלבסטשוץ־אָפּטיילן האָבן ניט געהאַט קיין באַשטימטן אויפהאַלט־אָרט. יעדן טאָג האָט מען געביטן דאָס אָרט.

ס׳איז געווען גענוג, צו דערקלערן אַ וועלכן ניט איז רייכן יידן, אַז אין דעם טאָג וועט ביי אים איינשטיין אַן אָפּטיילונג פון אַזוי פיל און אַזוי פיל מענטשן, פלעגט שוין יענער צוגרייטן עסן און אַן אָרט צום שלאָפן. 4—5 אָפּטיילונגען פלעגן יעדן טאָג דעזשורען איבערן שטאָט. כדי צו פאַרמיידן אומרוען, וואָס האָבן געקענט פּלוצלונג אויסברעכן, זענען אין שטאָט אַרומגעגאַנגען אויסשפּירער און פּאַטרולן. די דאָזיקע אויסשפּירער פלעגן זיך אַריינבאַקומען פאַרשטעלטערהייט אויף די פאַרזאַמלונגען פון „פאַרבאַנד פון רוסישן פאָלק״, וואָס האָט זיך דעמאָלט אָרגאַניזירט אין באָברויסק (אַזוי האָבן געהייסן די שוואַרץ־מייעניקעס).

אין באָברויסק איז צו קיין פּאָגראָם ניט דערגאַנגען. די מאַכט־אָרגאַנען, אויף וועמענס איניציאַטיוו און דערלויבעניש עס פלעגן, געוויינטלעך, פּאָרקומען די פּאָגראָמען, האָבן קענטיק מורא געהאַט, רעכענענדיק זיך מיט די כוחות פון די רעוואָלוציאָנערע אָרגאַניזאַציעס.

עקספּראָפּריאַציע

אין יאָר 1906 האָט זיך אָנגעהויבן אַ סדרה עקספּראָפּריאַציעס. די באָברויסקער אָרגאַניזאַציע „בונד״ האָט דורכגעפירט אַן עקספּראָפּריאַציע אין שטשעדרין. אין דער געשיקטער אַהין גרופּע זענען

אַריין: נאַכקע, וואָלפסאָן העסל, בענדאַט, אשכנזי אברהם, קראַך לינע, גאַרעליק אפרים־איטשע און העלפאַנד איטשע. זיי זענען אָנגעפאַלן אויף אַ בראַנפן־קראָם און פּאָסט־טעלעגראַף־קאָנטאָר און צוגענומען דאָרטן 3600 רובל, 360 רובל אין פּאָסט־ און הערב־מאַרקעס, 3 רעוואָלווערן און אַ שווערד. דערנאָך איז נאַכקע אַוועקגעפאָרן קיין ווילנע און איבערגעגעבן דאָס געלט אין צ. ק. דער צ. ק. איז אָבער געווען זייער אומצופרידן מיט דער עקספּראָפּריאַציע און האָט זיך אָפּגעזאָגט צו נעמען דאָס געלט. ס'איז דערגאַנגען דערצו, אַז מען האָט געוואָלט פונאַנ־דערלאָזן די באָברויסקער אָרגאַניזאַציע פון „בונד". סוף־כל־סוף האָט מען דאָס געלט צוגענומען. די באָברויסקער אָרגאַניזאַציע האָט אָבער באַקומען אַ שטרענגע אינסטרוקציע, להבא ניט דורכצופירן קיין עקספּראָפּריאַציעס.

*

שפּעטער האָט מען אין שטאָט דורכגעפירט נאָך אַ פּאָר עקספּראָפּריאַציעס, אָבער די אָרגאַניזאַציע האָט צו זיי קיין שייכות ניט געהאַט. ביי אַ פּרווו פון אַן עקספּראָפּריאַציע אויף דער טאַבאַק־פאַבריק האָט מען געהרגעט דעם בעל־הבית סאָטיסאָן. די עקספּראָפּריאַטאָרן זענען אַרעסטירט געוואָרן, עטלעכע האָט מען דערשאָסן. צווישן זיי איז געווען שמואל שאַפּיראָ — אַן אַנאַרכיסט.

אין באָברויסק האָבן קיין אַנאַרכיסטישע גרופּן ניט עקזיסטירט, ס'זענען בלויז געווען אַנאַרכיסטיש געשטימטע מענטשן. צווישן זיי האָבן זיך אויך געפונען דער דערמאָנטער שאַפּיראָ, וויינער יוסף און קאַליע טעפּער, וועלכער האָט זיך אין יאָר 1905 דערקלערט אַלס אַנאַרכיסט. די אַנאַרכיסטן האָבן ניט אַרויס־געוויזן קיין שום טעטיקייט, אויב ניט רעכענען די אַרויסטרעטונגען אויף רעפעראַטן אַלס אָפּאָנענטן.

דער פּריזיוו

דער פּריזיוו, וואָס האָט געדאַרפט פאָרקומען אין האַרבסט 1905, איז געוואָרן אָפּגעלייגט, צוליב די אומרוען, אויף יאַנואַר 1906. אין יאַנואַר האָבן זיך אין שטאָט אָנגעהויבן צונויפקומען רעקרוטן פון גאַנצן אויעזד. די שטורמישע שטימונג איז נאָך אין גאַנצן ניט אַריבער און די השפּעה פון די רעוואָלוציאָנערע אָרגאַניזאַציעס האָט מען אין שטאָט ווידער אָנגעהויבן פילן. צום פּריזיוו האָבן זיך געדאַרפט שטעלן אויך אַ סך רעוואָלוציאָנערן, די מערהייט פון זיי — מיטגלידער פון באָברויסקער בונדישן קאָמיטעט, פון די פּראָפ.־פאַראיינען, קאַמף־אָפּטיילן און אַ סך אַנדערע אַקטיווע טוער. אַלע זענען זיי געקומען אין דער „פּריסוטסטווע".

דער אָנפירער פון דער דוואָריאַנסטווע, וועלכער איז געזעסן אין דער קאָמיסיע, איז אַרויס צו די רעקרוטן און פאַרגעלייגט אויסצוקלייבן פאָרשטייער, וואָס זאָלן אַכטונג געבן אויף דער אָרדענונג. מען האָט אויסגעטיילט 3 פּערזאָן: נאַכקע יאָכוויד, אשכנזי און וואָלפסאָן העסל.

אַלע פּריזיוויניקעס — מיטגלידער פון די אָרגאַ־ניזאַציעס, — האָבן באַקומען אינסטרוקציעס, ווי זיך צו האַלטן. יעדער האָט געדאַרפט זאָגן, אַז ער איז געזונט און אויף דער פראַגע: „פון וואָס פאַר אַ רעליגיע", געבן איין ענטפער: „סאָציאַל־דעמאָקראַט" און אויך דערקלערן, אַז זיי אָנערקענען ניט דעם מיליטאַריזם.

אויפן זאַמלפּונקט האָט מען דורכגעפירט צוויי מיטינגען: איינער צווישן די שטאָטישע פּריזיוויניקעס, אַ צווייטן — פאַר די געקומענע פון אויעזד.

נאָכן „אָפּגעבן", ווען מ'האָט געדאַרפט די יונגע סאָלדאַטן אָפּשיקן, איז זיך אַ העלפט פון זיי צעלאָפן; אַ סך זענען אַוועקגעפאָרן קיין אַמעריקע, צוויי אין אָדעס און עטלעכע אין ווילנע.

נאַכקען האָט מען מורא געהאַט „אָפּצוגעבן" אין באָברויסק, האָט מען אים אָפּגעשיקט אויף אַ קאָמיסיע אין מינסק.

אין מינסק איז ער אויך געווען באַוווסט ווי אַן אַקטיווער רעוואָלוציאָנער, האָט מען ניט געקוקט אויף זיין קראַנקייט, צוגענומען אים און אַוועקגעשיקט אין ווילנער פּאָלק. נאָכן אָפּזיין פיר וואָכן אין פּאָלק איז ער אַנטלאָפן קיין אָדעס, וווּ ער האָט געוווינט אומלעגאַל, אויף אַ פרעמדן פּאַספּאָרט, אַלס זון פון אַ באָברויסקער וואַסערטרעגער, וועלכער איז אַוועקגעפאָרן קיין אַמעריקע.

דער אַטענטאַט אויף דעם פּאָליציאַנט קאַרפּיענקאָ

אין יאָר 1906 איז אין באָברויסק דערמאָרדעט געוואָרן דער פּאָליציאַנט קאַרפּיענקאָ. אַלע האָבן אים

פיינט געהאַט, ווי איינעם פון די ערגסטע פּאָליציאַנטן אין שטאָט.

שפּעט אין אָוונט איז קאַרפּיענקאָ געגאַנגען אין דער ריכטונג צו שאָסיי־גאַס, צו דער היזון־פאַבריק, ניט ווייט פון וועלכער ער האָט געוווינט. אויפן וועג איז ער אַריין אין אַ קרעטשמע אויסטרינקען אַ גלעזל בראָנפן. ווען קאַרפּיענקאָ איז אַרויס פון קרעטשמע, האָט זיך איינער, אַ מיטגליד פון „בונד", וואָס האָט אויף אים לאַנג געוואַרט, דערנענטערט צו אים און מיט דריי רעוואָלווער־שאָסן אים אַוועקגעלייגט אויפן אָרט.

דעם חבר, וואָס האָט דערשאָסן קאַרפּיענקאָן, האָט מען ניט געפונען.

אויף מאָרגן האָט געדאַרפט פאָרקומען קאַרפּיענקאָס לוויה. די פּאָליציי איז געווען זייער אויפגערעגט און מען האָט געקאָנט דערוואַרטן כלערליי גוואַלדטאַטן מצד די פינצטערע עלעמענטן.

די קאַמף־גרופּעס זענען זיך שוין צעפאַלן צו יענער צייט. מערסטנטייל מיטגלידער זענען זיך צעפאָרן. אין שטאָט איז פאַרבליבן אַ קליינע צאָל. צוליב מורא פאַר מעגלעכע אַרויסטרעטונגען האָט מען צונויפגעזאַמלט אַ ביסל „דרוזשיניקעס" און געווער.

באַוואָפנטע „דרוזשיניקעס" האָבן זיך געפונען ניט ווייט פון דער הויפּט־גאַס און נאָכגעפאָרשט די לוויה־פּראָצעסיע.

די לוויה איז אַדורך שטיל. אויפן צוריקוועג איז אָבער דער המון אָנגעפאַלן אויף ווייצמאַנס בעקערייי, אויסגעהאַקט די שויבן און זיך געוואָרפן ראַבירן. ס'איז אַנטשטאַנען אַ פּאַניק. די דרוזשיניקעס זענען אָנגעלאָפן, עטלעכע ראַבירער צעשלאָגן און די איבעריקע — צעטריבן. דער איספּראַווניק, וואָס איז תיכף אָנגעקומען צום אָרט, האָט שנעל צוריקגעשטעלט די אָרדענונג.

דער עקאָנאָמישער קאַמף נאָכן יאָר 1905

דער עקאָנאָמישער קאַמף פון די באַברויסקער אַרבעטער האָט ניט אויפגעהערט, ניט געקוקט אויפן דרוק מצד דער רעאַקציע, אויך נאָכן 1905טן יאָר.

אין נאָוועמבער 1905 האָט מען געמאַכט אַ פּרוּוו צו אָרגאַניזירן אַ לעגאַלן בויער־פאַראיין פון אַלע צעכן.

ווען ס'איז באַקומען געוואָרן די דערלויבעניש פון פּאָליצמייסטער, האָט מען צונויפגערופן אַן אַלגעמיינע פאַרזאַמלונג פון די אַרבעטער. אויף דער פאַרזאַמלונג זענען בייגעווען אַ פּאָליציי־טשינאָווניק און 2 פּאָליציאַנטן. זיי האָבן דערלויבט די פאַרזאַמלונג מיטן תנאי, אַז מען זאָל רעדן רוסיש און ניט באַרירן קיין פּאָליטישע פראַגן. דאָך האָט מען זיך ביים תנאי ניט געהאַלטן: מען האָט גערעדט אויף פּאָליטישע טעמעס און אין יידיש.

דעם באַאַמטן האָט מען פריער אָפּגעפירט אין אַ צווייטן צימער, וווּ מען האָט אים מכבד געווען מיט אַ גוטן שנאַפּס און פאַרבייסעכץ. די פּאָליציאַנטן זענען געשטאַנען ביי דער טיר.

די פאַרזאַמלונג האָט אויסגעקליבן דעלעגאַטן אויף אונטערצוהאַנדלען מיטן גובערנאַטאָר וועגן דערלויבן דעם פאַראיין. זיי האָבן אָבער באַקומען אַן אָפּזאָג.

✶

סוף 1906 האָבן די בעלי־בתים פון די סטאָלערייווארשטאַטן דערקלערט אַ לאָקאַוט. אָנגעהויבן האָט זיך עס צוליב אַ שטרייק אויף אַ קליינער אונטערנעמונג, ווו דער בעל־הבית האָט אָפּגעזאָגט אַן אַרבעטער, וועלכער האָט זיך ניט געוואָלט אים אונטערוואַרפן. דער פאַראיין האָט דערקלערט ביים אונטערנעמער אַ שטרייק און געפאָדערט צונעמען צוריק דעם אַרבעטער. דאַן האָבן זיך די בעלי־בתים צונויפגערעדט, געשאַפן אַן אייגענע ביוראָ און געפאָדערט פון די אַרבעטער פירן די אונטערהאַנדלונגען מיט דער ביוראָ. ווען די בעלי־בתים האָבן באַקומען אַן אָפּזאָג, האָבן זיי דערקלערט אַ לאָקאַוט, פון וועלכן עס האָבן געליטן 200 סטאָליאַרעס.

דער קאַמף איז געווען אַן עקשנותדיקער. די בעלי־בתים האָבן פאַרגעלייגט אַן 11־שעהעדיקן אַרבעטסטאָג און שכירות ווי פריער. די אַרבעטער האָבן געפאָדערט אַ 9־שעהעדיקן אַרבעטסטאָג, און האָבן ניט געוואָלט אָנערקענען די בעלי־בתישע ביוראָ.

דער שטרייק האָט געדויערט 2 מיט אַ האַלבן חודש און האָט זיך געענדיקט מיט אַן אָפּמאַך. די אַרבעטער האָבן אָנערקענט די ביוראָ, און די בעלי־בתים זענען איינגעגאַנגען אויף אַ 9־שעהעדיקן אַרבעטסטאָג, ווי אויך אויף אַ ניט גרויסער העכערונג פון די שכירות.

✶

אין זעלבן יאָר האָבן די בעלי־בתים דערקלערט אַ באָיקאָט אויף אַלע אַקטיווע טוער פון דער סעקציע מאַליאַרעס און ניט גענומען זיי אויף אַרבעט.

דעמאָלט האָבן די מאַליאַרעס דורכגעפירט אַ פאַרזאַמלונג און אַליין פאַרטיילט די אַרבעט צווישן אַרבעטער. די בעלי־בתים האָבן זיך אָפּגעזאָגט אָנצו־נעמען די פאַרטיילונג.

ס'איז דערקלערט געוואָרן אַ שטרייק. בעתן שטרייק איז דורכגעפאַלן די אַלגעמיינע פאַרזאַמלונג פון די מאַליאַרעס. דער שטרייק האָט זיך איינ־געבראָכן.

✶

אין יאָר 1906 האָט מען אויסגעוויילט אַ נייע פאַרוואַלטונג פון שניידער־פאַראיין. אין דער פאַר־וואַלטונג זענען אַריין 9 פערזאָן: 5 מענער און 4 פרויען. אָנגעפירט האָט מיט זיי אַ פאָרשטייער פון „בונד". אויף דער ערשטער זיצונג איז די גאַנצע פאַרוואַלטונג אַרעסטירט געוואָרן. די אַרעסטירטע זענען אָפּגעזעסן צוויי וואָכן און האָבן נאָך באַצאָלט צו 20 רובל שטראָף. נאָכן אַרויסגיין פון טורמע האָבן זיי דורכגעפירט אַ שטרייק פון שניידער און קירזשנער. אַ דאַנק דעם שטרייק איז געלונגען איבער־צוגיין פון שטיק־אַרבעט צו וועכנטלעכע שכירות.

אין יאָר 1907 האָבן די בעלי־בתים אויסגענוצט די שוואַכקייט פון שניידער־פאַראיין און דעם מאַנגל אין באַשטעלונגען און ווידער איינגעפירט שטיק־אַרבעט.

אין יאָר 1908 האָבן די שניידער אַרויסגעשטעלט פאָלגנדע פאָדערונגען: יערלעכע אַרבעט, פון אוי־גוסט ביז אויגוסט, און אַן אַרבעטסטאָג פון 8 מיט אַ האַלבער שעה. די בעלי־בתים האָבן געענטפערט מיט אַ לאָקאַוט. דעמאָלט האָבן די אַרבעטער אָרגאַני־זירט אַ קאָאָפּעראַטיוו, ווו מען האָט באַשעפטיקט אַ טייל אַרבעטער און די איבעריקע האָט מען אונטערגע־שטיצט פון דער קאַסע. דער לאָקאַוט האָט זיך איינ־געבראָכן און די אַרבעטער האָבן געוווּנען.

אין יאָר 1907 איז פאָרגעקומען אַ שטרייק פון סטאָליאַרעס, וועלכע האָבן געאַרבעט אין האַנטוועער־קער־שול. די בעלי־בתים האָבן געפאָדערט, אַז די אַרבעטער זאָלן אַרבעטן פון שטיק, די אַרבעטער האָבן זיך אָפּגעזאָגט. די אַרבעטער האָבן דעם שטרייק געוווּנען.

אין יאָר 1906 האָבן די בעקער דערקלערט אַ שטרייק, אין וועלכן ס'האָבן אָנטייל גענומען העכער 200 פערזאָן. די פאָדערונגען זענען געווען פאָלגנדע: אַ 10־שעהעדיקער אַרבעטסטאָג, שבת שטעלן זיך צו דער אַרבעט ניט אין אָונט, נאָר איינס ביינאַכט. די בעלי־בתים האָבן זיך אָפּגעזאָגט צו באַפרידי־קן די פאָדערונגען און אָנגעהויבן באַשעפטיקן שטרייקברעכער. דאַן האָט דער „בונד" אַרויסגעשיקט אַ קאַמף־גרופּע אַראָפּצונעמען די שטרייקברעכער פון דער אַרבעט. ווען די דרוזשינע איז געקומען אַראָפּנעמען די אַר־בעטער אין דער בעקעריי פון די ברידער קאַראַוואַיעוו, האָט איינער פון די לעצטע אָנגעכאַפּט אַ פאָרשטייער פון בערנשטיינס גרופּע און גענומען אים שטיקן. בערנשטיין האָט אַרויסגעכאַפּט אַ רעוואָלווער און אים דערשאָסן. ס'איז אַנטשטאַנען אַ פּאַניק, און די קאַמף־גרופּע איז פאַרשווונדן געוואָרן. בערנשטיין האָט זיך צו ערשט אויסבאַהאַלטן, דערנאָך איז ער אַוועקגעפאָרן קיין אַמעריקע.

דער פאַל מיט קאַראַוואַיעוון האָט אָנגעשראָקן די בעלי־בתים, וועלכע האָבן שוין געציטערט צו באַשעפטיקן שטרייקברעכער, און די בעקער האָבן מורא געהאַט פאַר רדיפות מצד דער פּאָליציי. ביידע צדדים זענען געגאַנגען אויף הנחות. די בעלי־בתים האָבן מסכים געווען אויף אַ צען־שעהעדיקן אַרבעטסטאָג, און די בעקער זענען געווען געצוווּנגען מסכים צו זיין אויף אַ געוויסער פאַרקלענערונג פון די שכירות.

אין יאָר 1907 האָבן די ברויט־בעקער געפאָדערט פאַרגרעסערן דעם געהאַלט און באַצאָלן די געזעלן און שילער דירעקט דורכן בעל־בית. (פריער פלעגט זיי צאָלן דער מייסטער, וועלכער האָט זיי געדונגען). די בעלי־בתים האָבן אָפּגעזאָגט און ס'איז דערקלערט געוואָרן אַ שטרייק.

דער שטרייק האָט געדויערט אַ גאַנצן חודש און איז פאַרשפּילט געוואָרן צוליב דעם, וואָס דער מיטגליד פון בעקער־קאָמיטעט לייבעטשקע האָט פאַררעטעריש אַרויסגעגעבן די בעלי־בתים אַלע פּלענער און באַ־שלוסן פון די אַרבעטער. לייבעטשקען האָט מען שטאַרק צעשלאָגן און פאַרגעלייגט, אַז ער זאָל פאַר־לאָזן די שטאָט אין 24 שעה, וואָס ער האָט געמוזט טאָן.

אין אַפּריל 1908 איז פאָרגעקומען אַ שטרייק

פון ברויט־בעקער, וועלכע האָבן געפאָדערט העכערן די שכירות. דער שטרייק האָט געדויערט אַ וואָך און איז דורך זיי געוווּנען געוואָרן. דאָס זעלבע איז פאָרגעקומען ביי די בולקעס־בעקער.

אַ קליינעם עקאָנאָמישן קאַמף האָט מען אויך געפירט אין די איבעריקע צעכן: ביי די שלאָסער, בלעכער, ברוקירער, לעדער־אַרבעטער און אַנד.

אין יאָר 1908 ווערט איינגעשטילט דער עקאָנאָמישער קאַמף און ער שטאַרבט אָפּ אין גאַנצן אין סוף פון דעם דאָזיקן יאָר.

מענדל עלקין

ניינצן הונדערט און פינף

(אַ קאַפּיטל זכרונות)

אין דעם זאַמלבוך „1905 אין ווייסרוסלאַנד“, וואָס איז אַרויס אין מינסק אין 1925 אונטער דער רעדאַקציע פון ש. (ס) אַגורסקי, איז פאַראַן אַ קאַפּיטל אונטערן טיטל „באָברויסק אין 1905טן יאָר“. דער מחבר פון דעם קאַפּיטל איז איינער מיטן נאָמען גאָרעליק. אין דעם דאָזיקן קאַפּיטל זענען פאַרצייכנט עטלעכע מאָמענטן פון דער רעוואָלוציאָנערער באַוועגונג אין 1905. צווישן זיי — צוויי פאַלן, אין וועלכע איך אַליין האָב זיך באַטייליקט. דאָס איז: 1) די דעמאָנסטראַציע אין צוזאַמענהאַנג מיט הענקינס מאָרד און 2) די געשיכטע מיט די 12 אַנטלאָפענע. אין גאָרעליקס באַשרייבונג פון די ביידע פאַלן איז הן אין די דאַטעס, וואָס ער גיט אָן, הן אין די דירעקטע סיבות, פאַראַן אַ היפּש ביסל אומפּינקטלעכקייטן, וואָס עס איז כדאי צו קאָרעגירן.

אגב, מיין באַטייליקונג אין דער פּראָטעסט־דעמאָנסטראַציע צוליב דעם הענקין־מאָרד, איז ביי מיר פאַרבונדן מיט נאָך אַ פּאָליטיש־געזעלשאַפטלעכער איבערלעבונג, וואָס עס האָט מיט מיר פּאַסירט אין פּעטערבורג. אַנטלויפנדיק פון יענער איבערלעבונג, בין איך גלייך אַריינגעפאַלן אין דעם הענקין־אומגליק אין באָברויסק.

איז לאָמיר גיין כסדר, אָנהייבנדיק פון דער פּעטערבורגער געשעעניש.

1

די לוויה פון הענקין

אין 1905 האָב איך געוווינט אין באָברויסק און האָב פּראַקטיצירט אַלס צאָנדאָקטאָר. אָנהייב יולי יענעם יאָר איז אין פּעטערבורג פאָרגעקומען דער „פערטער אַלרוסישער אָדאָנטאָלאָגישער צוזאַמענפאָר“, צו וועלכן מ'האָט מיך געשיקט, ווי אַ דעלעגאַט פון אַ גרופּע דענטיסטן פון באָברויסקער קרייז. פאַרפאָרן בין איך אין פּעטערבורג צו מיינעם אַ חבר, אַ קאָלעגע, און אַ באָברויסקער דערצו, מיטן נאָמען אברהם פישמאַן. ער האָט דערציילט, אַז אין שטאָט רודערט זיך מיט דעם צוזאַמענפאָר, עס זענען אָנגעפאָרן דעלעגאַטן פון אַלע עקן לאַנד, עס קומען פאָר צוגרייט־פאַרזאַמלונגען און דעם גענעראַל טרעפּאָווס פּאָליציי איז אויף דער וואַך...

עס איז דעמאָלט בכלל געווען אַן אומרויִקע צייט: — די מפּלות אויף די שלאַכטפעלדער אין יאַפּאַנעזישן קריג, די כסדרדיקע פּעטיציעס און רעזאָלוציעס, מיט וועלכע די זעמסטוועס און די פּויערים פלעגן פאַרהאַגלען די צאַרישע רעגירונג, — האָט געשאַפן אַן אומרויִקע אַטמאָספער אין לאַנד. די טרעפּאָווצעס האָבן געאַרבעט אויף אַלע כלים... דעריבער איז אויך אַרום דעם צוזאַמענפאָר די שטימונג געווען אַ געשפּאַנטע.

די פייערלעכע דערעפענונג פון צוזאַמענפאָר, ווי אויך די ווייטערדיקע זיצונגען זענען פאָרגעקומען אין דעם רייכן „קלוב פון די אַדללייט“ (דוואָריאַנסקאַיאַ סאָבראַניע). אויף די סעסיעס פון די ערשטע צוויי טעג איז מען געווען פאַרנומען מיט ספּעציפיש אָדאָנטאָלאָגישע פּראָבלעמען. אַלץ איז אַדורך רויִק, אַקאַדעמיש. אויף דער ערשטער סעסיע פון דריטן טאָג בין איך אויפגעטראָטן מיט אַ רעפעראַט. די טעמע איז געווען: „די סאָציאַלע און עקאָנאָמישע לאַגע פון דענטיסטן אין ווייסרוסלאַנד“. איך האָב רעפערירט וועגן דעם קאָנטינגענט פּאַציענטן, וואָס באַנוצן זיך מיט אָדאָנטאָלאָגישער הילף און פון

וועלכע שיכטן זיי קומען. איך האָב באַרירט די פֿראַגע וועגן דעם מצב פֿון אַדאַנטאַלאַגישער הילף אין די לערן־אַנשטאַלטן: גימנאַזיעס, רעאַל־שולן אאַז״וו.

פּלוצלונג איז צו מיר צוגעגאַנגען דער פּאַרזיצער פֿון דער סעסיע, דאָקטאָר ריבאַקאָוו פֿון כערסאָן, און האָט מיך געבעטן אָפּשטעלן דעם רעפֿעראַט. דער זאַל איז געווען פֿול מיט דוואָרניקעס אין ווייסע פֿאַרטעכער... אין אַ רגע אַרום האָט ער געמאָלדן, אַז ער שליסט די זיצונג, ווייל דער זאַל איז פֿול מיט שפּיאָנען און „די פֿאָרזעצונג פֿון קאָלעגע עלקינס רעפֿעראַט וועט פֿאָרקומען מאָרגן 9 אַזייגער אין דער פֿרי״. די זיצונג איז געוואָרן געשלאָסן. און אין אַ שווערן געמיטצושטאַנד האָט דער עולם פֿאַרלאָזן דעם זאַל.

אויף מאָרגן 9 אַ זייגער אין דער פֿרי בין איך געקומען צום „קלוב פֿון די אַדללייט״, ווו צוויי פּאָליציאַנטן האָבן מיך באַגעגנט מיטן באַרימטן ברוך־הבא — „קודאַ פּריאָש״? ביסט אַ האַראַמאַטנער? לייען! און איך האָב איבערגעלייענט אַ מעלדונג, וואָס איז געהאָנגען אויפֿן אַריינגאַנג־טיר, אַז אויף דער פֿאַראָרדענונג פֿון גענעראַל טרעפּאָוו איז דער פֿערטער אַדאָנטאָלאָגישער צוזאַמענפֿאָר געשלאָסן. אַ צעטומלטער פֿון דעם דאָזיקן סיורפּריז בין איך אַוועק זוכן די אַנדערע דעלעגאַטן און האָב אויסגעפֿונען, אַז אַלע האָבן פֿאַרלאָזן די הייליקע טרעפּאָוו־טערי־טאָריע און זענען אוועק קיין טעריאָקי (פֿינלאַנד). איך האָב אָן לאַנגע שהיות געכאַפּט מיין פּעקל און האָב זיך אויך געלאָזן קיין טעריאָקי. דאָרט האָב איך געפֿונען די דעלעגאַטן פֿון דעם פּאָליציייאיש־געשלאָסענעם צוזאַמענפֿאָר, אַרבעטנדיק איבער אַ טעקסט פֿון אַ פּראָטעסט־רעזאָלוציע קעגן דער ווילקיר פֿון דער מאַכט. עס האָט געדויערט עטלעכע שעה ביז אַ געהעריקער טעקסט איז אָנגענומען געוואָרן. פּעטערבורגער קאָלעגן האָבן אויף זיך גענומען צו באַזאָרגן דאָס פּובליקירן די רעזאָלוציע, און אַלע דעלעגאַטן מחוץ פּעטערבורג, און איך בתוכם, האָבן זיך, על כל צרה שלא תבוא... געלאָזן פֿאָרן אַהיים. אַרויסגעפֿאָרן בין איך אין אָוונט, און נאָך אַ רייזע פֿון 36 שעה בין איך אָנגעקומען קיין באָברויסק.

ביים אַריינגאַנג צו זיך אין שטוב האָט מיך באַגעגנט מיין פֿרוי רבקה ע״ה מיט דעם קליין טעכטערל עסיע אויף די הענט, און פֿון איר באַגריסן זיך מיט מיר האָב איך פֿאַרשטאַנען, אַז עפּעס איז ניט אין אָרדענונג. אויף מיין פֿראַגע, וואָס האָט פּאַסירט, האָט זי מיט אַ געבראָכן קול געענטפֿערט:— די שטאָט איז אומרויִק, קאָזאַקן האָבן נעכטן געהרגעט אַן אומשולדיקן יידן און מען האָט מורא פֿאַר דע־מאָנסטראַציעס און בלוטפֿאַרגיסונג.

נאָך דער פּעטערבורגער איבערלעבונג האָט די דאָזיקע בשורה געמאַכט אויף מיר אַ דערדריקנדיקן איינדרוק. עס איז געווען, ווי דער רוס זאָגט: — איז אָגניאַ דאַ וו׳פּאָלימיאַ — פֿון אַ פֿייער אין אַ פֿלאַקער.

איך האָב קודם כל געפּרוווט זיך דערוויסן, וואָס אַזוינס האָט פּאַסירט און ווי אַזוי איז געקומען צו דעם שרעקלעכן מאָרד.

געשען איז אָט וואָס:

מיט אַ טאָג צוריק (ווי ווייט איך געדענק, זאָל דאָס האָבן געווען צווישן 8טן און 10טן יולי, און ניט דעם 20סטן, און אויך ניט צוליב אַלגעמיינע קאַמף־סיבות, ווי דער מחבר גאַרעליק גיט אָן) איז אויפֿן מאַרק פֿאָרגעקומען אַ צוזאַמענשטויס פֿון פּויערים מיט אַ יידישער קרעמערקע. די קרעמערקע האָט באַשולדיקט אַ פּויער, אַז ער האָט עפּעס צוגעלקחנט ביי איר אין קרעמל. די פּויערים האָבן פּראָטעסטירט קעגן דער באַשולדיקונג און עס האָט אויסגעבראָכן אַ קריגעריי. דער דיזשורנער פּאָליציאַנט (גאָראָדאָוואָי) האָט מודיע געווען דער פּאָליציי וועגן דעם טומל, און דער פּאָליצמייסטער האָט אויפֿגעפֿאָדערט דעם אָפֿיציר פֿון דער ראָטע קאָזאַקן, וואָס זענען דאָרט געווען איינקוואַרטירט (פֿון שלום וועגן...), אַז ער זאָל אַרויספֿאָרן מיט די קאָזאַקן אויפֿן אָרט, ווו דער טומל איז. דער אָפֿיציר האָט זיך באַלד געלאָזן מיט זיין ראָטע קאָזאַקן צום מאַרק, אָבער ביז זיי זענען אָנגעקומען צום אָרט, איז שוין אַלץ געווען אין אָר־דענונג, — די פּויערים זענען שוין אַוועקגעפֿאָרן און די קרעמערקע מיט נאָך אַ סך קרעמער זענען געשטאַנען ביי די טירן פֿון זייערע געוועלבער און געוואַרט אויף קונים... די קאָזאַקן זענען אַוועק צוריק, ניט האָבנדיק אויפֿגעטאָן קיין שטאָך אַרבעט... אָבער גראָד דאַן האָט פּאַסירט אַ זאַך, וואָס האָט גורם געווען דעם שרעקלעכן מאָרד. עס האָט זיך אַרויס־געוויזן, אַז בעת דער אָפֿיציר האָט אויפֿגעפֿאָדערט זיין ראָטע צו דינסט, האָט איין קאָזאַק געפֿעלט. קו־מענדיק צוריק האָט אים דער אָפֿיציר געטראָפֿן און האָט אים אויסגעפּאַטשט פֿאַר ניט זיין אויפֿן אָרט

אָן אַ דערלויבעניש. דער קאָזאַק, אַ פאַרשעמטער און אָן אויפגערעגטער, האָט זיך אַרויפגעכאַפּט אויף זיין פערדל און האָט זיך הענדום־פּענדום געלאָזן צום מאַרק־פּלאַץ. אָבער ער האָט, צו זיין גרויסער אַנטוישונג, דאָרט קיין שום „אומרויִקייטן" ניט געפונען. דאָס האָט אים, משמעות, נאָך מער אויפגערודערט, און ער האָט זיך גענומען יאָגן צוריק צו זיין קוואַרטיר־פּלאַץ. יאָגנדיק זיך אַזוי האָט ער אויף מוראַוויאָווער גאַס דערזען אַ מאַן, אַ שטיינהאַקער, ביי דער אַרבעט, און מסתמא, כדי צו שטילן זיין אויפגעברויזטע יוכע, האָט ער אַרויסגעכאַפּט זיין שווערד און האָט דעם מאַן, אָן אַ פאַרוואָס און אָן אַ פאַרוואָן, געשפּאָלטן דעם קאָפּ און איז אַנטלאָפן. עס איז געוואָרן אַ טומל, מענטשן זענען זיך צונויפגעלאָפן, און אַ באַגאָסענעם מיט בלוט האָט מען דעם קרבן — זיין נאָמען איז געווען הענקין — אַוועקגענומען אין שפּיטאָל, ווו ער איז באַלד געשטאָרבן.

די דאָזיקע געשעעניש האָט אויפגערודערט די שטאָט. עס האָבן זיך אָנגעהויבן באַראַטונגען פון די פּאַרטיי־אָרגאַניזאַציעס, ווי אַזוי צו רעאַגירן אויף דער שרעקלעכער געשעעניש. און עס איז באַשטימט געוואָרן איינצואָרדענען פאַר הענקינען אַ דעמאָנס־טראַטיווע פייערלעכע לוויה. ביינאַכט זענען איבער דער גאַנצער שטאָט אויסגעקלעפּט געוואָרן פּראָקלאַמאַציעס מיט אַ רוף צו דער באַפעלקערונג, צו שליסן די געשעפטן און צו באַטייליקן זיך אין דער לוויה פון מאַרטירער הענקין.

מיט אַ פּאָר שעה שפּעטער, נאָך מיין דערוויסן זיך די פּרטים פון דער טרויעריקער געשעעניש, איז אַריינגעקומען אַ פּאָליציאַנט און האָט מיר איבערגעגעבן אַ פאָדערונג פון פּאָליצמייסטער, אַז איך זאָל באַלד קומען אין זיין קאַנצעלאַריע. אויף מיין פראַגע: צו וואָס דאַרף מיך דער פּאָליצמייסטער, האָב איך באַקומען דעם קלאַסישן ענטפער: — „ניע מאַגו זנאַט", ד"ה, איך ווייס ניט.

איך האָב פאַרשטאַנען, אַז דער וויזיט צום פּאָליצמייסטער האָט מסתמא א שייכות צו דער הענקין־געשיכטע. אָבער צו וואָס דאַרף ער גראַד מיך, איז מיר געווען אומפאַרשטענדלעך. אָבער, אַז נאַטשאַלסטוואָ רופט, קאָן מען קיין גראָבער יונג ניט זיין און מען דאַרף גיין... אַ צעשראָקענער אַ ביסל, בין איך אַוועק צום פּאָליצמייסטער. ער האָט מיך אויפגענומען זייער העפלעך, געבעטן זיצן און איז אַרויס מיט אַזאַ מאמר: „איך ווייס, אַז איר זייט ערשט היינט געקומען פון פּעטערבורג. איך פאַרשטיי, אַז איר זייט שוין מסתמא אינפאָרמירט וועגן דער טרויעריקער הענקין־געשעעניש און דעריבער טאַקע האָב איך אייך געבעטן קומען צו מיר אויף אַ שמועס. מיר ווייסן, אַז די שטאָט איז אומרויִק און אַז עס גרייט זיך אויף מאָרגן אַ גרויסע דעמאָנסטראַציע, אַ לוויה מיט רויטע פאָנען, מיט געזאַנג פון רעוואָלוציאָנערע לידער און מיט שיסעריי. איר פאַרשטייט דאָך, אַז מיר, רעגירונגס־אָנגעשטעלטע, קענען ניט בלייבן פּאַסיוו צו דעם. האָבן מיר אָבער מורא פאַר בלוט־פאַרגיסונג און מיר וואָלטן עס וועלן אויסמיידן. מיר ווייסן, אַז אייך דאַרפן זיין באַקאַנט די מענטשן, וואָס פאַרנעמען זיך מיט אָרגאַניזירן די דעמאָנסטראַציע. בעטן מיר אייך, איר זאָלט זען צו טאָן עפּעס, אַז עס זאָל ניט קומען צו אַ צוזאַמענשטויס. מיר גיבן אייך קיין עצות ניט, ווי און וואָס צו טאָן. טוט ווי איר פאַרשטייט. איך וועל וואַרטן אויף אייער ענטפער וואָס גיכער".

ער האָט זיך אויפגעהויבן פון זיין שטול, — אַ סימן, אַז דער „שמועס" האָט זיך געענדיקט, ניט לאָזנדיק מיר זאָגן קיין איינציק וואָרט. דאָס איז ניט געווען קיין שמועס, נאָר אַ קאַטעגאָרישע וואָרענונג, וואָס האָט קיין גוטס ניט צוגעזאָגט. איך האָב זיך פאַרנייגט און בין, אַ נאָך מער צעשראָקענער, אַוועק אַהיים. איך האָב זיך גלייך געשטעלט אין פאַרבינדונג מיט נאַכקע יאַכוויד, דער דעמאָלטיקער פירער פון „בונד" אין באָברויסק, און האָב אים איבערגעגעבן וועגן מיין וויזיט ביים פּאָליצמייסטער. נאַכקע האָט באַלד גערופן אַ זיצונג פון די אָנפירער פון די פּאַרטיי־אָרגאַניזאַציעס, וואָס האָבן זיך באַטייליקט אין אָרגאַניזירן די הענקין־לוויה און אין אַ פּאָר שעה אַרום האָט ער מיר געלאָזט וויסן די תנאים, אויף וועלכע די אָרגאַניזאַטאָרן פון דער לוויה קענען איינגיין, נעמלעך: אַלע געשעפטן אין שטאָט און אַלע בענק דאַרפן זיין געשלאָסן ביז נאָך דער לוויה. אָנשטאָט רויטע פאָנען וועט מען טראָגן די פאַרבלוטיקטע בגדים פון דעם דערמאָרדעטן הענקין, קיין געזאַנג וועט ניט זיין, דאָס וועט פאַרביטן ווערן מיט דעמאָנסטראַטיוון שטיל־שווייגן. אַרום דעם ארון וועט מאַרשירן אַ קייט מענטשן, וואָס וועלן זיך האַלטן ביי די הענט. אויף די גאַסן, דורך וועלכע די לוויה וועט גיין (דער מאַרשרוט איז אָנגעוויזן), טאָר זיך ניט געפינען קיין איין פּאָליציאַנט, סאָלדאַט אָדער קאָזאַק. בעתן פאַרבייגיין

די פּאָליציי־קוואַרטיר זאָלן די לאָדן פון די פענצטער זיין פאַרמאַכט. רעדעס וועלן געהאַלטן ווערן נאָר אויפן בית־עולם. דאָס זענען די תנאים, וואָס זענען אָנגענומען געוואָרן נאָך אַ ישוב־הדעת, וואָס האָט געדויערט 2—3 שעה. מיט דעם דאָזיקן ענטפער בין איך ווידער אַוועק צום פּאָליצמייסטער און האָב אים איבערגעגעבן די תשובה.

ער, ווידער, האָט מיר געלאָזט וויסן, אַז ער איז שוין ניט דער באַלעבאָס איבער דעם ענין, ווייל דאָס איז איבערגעגעבן געוואָרן דער מיליטערישער מאַכט פון שטאָט און דער באַלעבאָס איבער דעם איז ז׳ער קאָמענדאַנט פון קרעפּאָסט (פעסטונג). אָבער ער וועט זיך גלייך שטעלן אין פאַרבינדונג מיטן קאָמענדאַנט און וועט מיר איבערגעבן זיין ענטפער. בכן, בעט ער מיך צוּוואַרטן אַ ווײַלע, און איז אַרויס פון צימער. אין 15—20 מינוט אַרום איז ער צוריקגעקומען מיט פאָלגנדיקן ענטפער: — דער קאָמענדאַנט נעמט אָן דעם פאַרגעלייגטן פּלאַן בתנאי, אַז איך זאָל זיין פאַראַנטוואָרטלעך פאַר דער לוויה און איך זאָל גיין פאָרויס, אויף 10—15 טריט, מיט אַ שוואַרצן באַנד אויף דער לינקער האַנט. אויב איך וועל דעם דאָזיקן תנאי ניט אָננעמען, איז ער, דער קאָמענדאַנט, פריי צו טאָן, וואָס אים וועט געפעלן. דאָס האָט אייגנטלעך געמיינט, אַז די אחריות פאַר דעם אויסגאַנג פון דער טראַגישער געשעעניש איז אַרויפגעלייגט געוואָרן אויף מיר.

איך האָב זיך ווידער געשטעלט אין פאַרבינדונג מיט נאַכקען און נאָך אַ קורצן ישוב־הדעת איז, מיט מיין צושטימונג, אַקצעפּטירט געוואָרן דעם קאָמענ־דאַנטס תנאי.

דער אָנהייב פון דער לוויה איז באַשטימט געוואָרן אויף מאָרגן אַכט אַ זייגער אין דער פרי. אַלס הויפּט־רעדנער אויפן בית־עולם איז באַשטימט געוואָרן קאַליע טעפּער. דורך אַ ספּעציעלער פּראָקלאַמאַציע האָט מען געלאָזט וויסן דער באַפעלקערונג פון שטאָט, אַז די לוויה וועט זיך אָנהייבן פון שפּיטאָל, מאָרגן 8 אַ זייגער אין דער פרי.

די נאַכט איז אין שטאָט געווען אַן אומרויִקע, און ביי מיר אין שטוב איז זי געווען אין גאַנצן אַ שלאָפלאָזע. מיין פרוי האָט מיר צוגעגרייט אַ שוואַרצן באַנד און האַלב נאָך זיבן אין דער פרי האָב איך זיך געזעגנט מיט ווייב און קינד און האָב זיך געלאָזן גיין צום שפּיטאָל. ביים שפּיטאָל האָב איך שוין געטראָפן אַ גרויסע מאַסע מענטשן. ווי נאָר איך בין געקומען, האָט נאַכקע דערקלערט דעם עולם, ווי אַזוי מען דאַרף זיך האַלטן בעת דער לוויה און עס איז אָרגאַניזירט געוואָרן אַ קייט מענטשן אַרום דעם ארון, אָבער מען האָט זיך ניט געקענט רירן פון אָרט, ווייל שטראָמען מענטשן האָבן פאַר־פלייצט די גאַסן און מען האָט זיך ניט געקענט אַ ריר טאָן. מען איז משער, אַז איבער 30 טויזנט מענטשן האָבן זיך באַטייליקט אין דער לוויה. ערשט אַרום צען אַ זייגער זענען, נאָך שווערע באַמי־אונגען, באַפרייט געוואָרן די גאַסן, דורך וועלכע די לוויה האָט באַדאַרפט גיין, און די פּראָצעסיע האָט זיך אָנגעהויבן.

דער ערשטער אין דעם מאַרש בין איך געווען, מיטן צייכן אויפן האַנט. נאָך מיר איז געגאַנגען דער אָרגאַניזיר־קאָמיטעט. נאָך זיי זענען געגאַנגען די טרעגער פונעם ארון מיט די פאַרבלוטיקטע בגדים פון דעם דערמאָרדעטן הענקין אָנשטאָט אַ פאָן, אַרומגערינגלט מיט אַ לעבעדיקער קייט, אַ געפלאָכ־טענע פון צענדליקער און צענדליקער פעסטע פּראָ־לעטאַרישע הענט. הינטער זיי איז געגאַנגען אַ גוט־אָרגאַניזירטע גרופּע אַרבעטער, וואָס האָט אַכטונג געגעבן אויפן סדר פון גאַנג, און צו לעצט האָט מאַרשירט די שטאָט באָברויסק. אַלע געשעפטן זענען געווען געשלאָסן. אין די גאַסן האָט געהערשט אַ טויטע שטילקייט און נאָר די האַרטע ריטמישע טריט פון דער גרויסער מחנה לוויה־באַגלייטער האָבן אָפּגעהילכט אין דער שרעקלעכער שטילקייט. פון צייט צו צייט פלעגט זיך די פּראָצעסיע אָפּשטעלן, כדי די טרעגער פונעם ארון זאָלן זיך בייטן. קיין איין סאָלדאַט, קאָזאַק אָדער פּאָליציאַנט זענען אויף די גאַסן פון דעם פּראָצעסיע־מאַרשרוט ניט געווען. ווען מען איז פאַרבייגעגאַנגען די פּאָליציי־געביידע זענען די לאָדנס פון די פענצטער געווען פאַרמאַכט, אַזוי ווי מען האָט אָפּגערעדט. עס איז קענטיק געווען, אַז די אָרטיקע צאַרישע סאַטראַפּן האָבן געפילט זייער שווערע שולד פאַר דעם געשעענעם און דעריבער האָבן זיי פּינקטלעך אויסגע־פילט די תנאים, וואָס די אָנפירער פון דער דעמאָנס־טראַציע האָבן זיי געשטעלט.

די פּראָצעסיע האָט געדויערט איבער דריי שעה, — ערשט אַרום נאָך איינס אַ זייגער איז מען אָנגעקומען אויפן בית־עולם.

ביים אָפענעם קבר האָבן אַ פּאָר מענטשן פון

ארגאַניזיר־קאָמיטעט געהאַלטן קורצע רעדעס און דאָס וואָרט איז איבערגעגעבן געוואָרן דעם הויפּט־רעדנער — קאַליע טעפּער. אָנגעהויבן האָט ער די רעדע, ווי זיין שטייגער איז געווען, מיט זאַכן, וואָס האָבן קיין שום שייכות ניט געהאַט מיט דער טראַגישער געשעעניש פון הענקינס טויט. עס האָט גענומען אַ היפּש ביסל צייט, ביז ער איז צוגעקומען צום הענקין־ענין גופא. ער האָט עס אויפגענומען און באַהאַנדלט מיט הויכן רעוואָלוציאָנערן פּאַטאָס, און דער עולם האָט זיך אַזוי פאַרגאַפט צוגעהערט צו זיין רעדע, אַז מען האָט אפילו ניט באַמערקט, אַז עס איז שוין געוואָרן שפּעטלעך, שוין נאָך פינף אַ זייגער, ווען דער משגיח פון בית־הקברות האָט מיר געלאָזט וויסן, אַז „נאַטשאַלסטוואָ" בעט מיך אַרויסקומען צו זיי.

אויפן גאַס האָט אויף מיר געוואַרט אין זיין פּאַעטאָן דער קאָמענדאַנט פון קרעפּאָסט און ער האָט זיך געווענדעט צו מיר מיט אַ בקשה צו פאַר־ענדיקן וואָס גיכער די רעדעס און צוריקפירן די פּראָצעסיע אין זעלבן סדר ווי פריער, ווייל אין שטאָט איז זייער אַ געשפּאַנטע שטימונג, און בכלל האַלט ער, אַז רעדן פיר שעה איז גענוג.

איך האָב אים צוגעזאָגט, אַז כ'וועל זיך באַמיען צו ענדיקן עס וואָס פריער. ער האָט זיך מיליטעריש פאַרנייגט און איז אַוועק.

איך האָב זיך צוריק אומגעקערט אויפן בית־עולם, טעפּער האָט נאָך אַלץ גערעדט. וועלנדיק אויסמיידן מעגלעכע קאָמפּליקאַציעס, האָב איך אים געבעטן ענדיקן זיין רעדע וואָס גיכער. ער האָט מיר צו ליב געטאָן און אַ טויט־מידער האָט ער פאַרענדיקט די רעדע.

אויפן בית־עולם זענען איצט געווען אַ סך וויינ־קער מענטשן איידער ביים אָנקומען אַהער, אָבער אַן ערך צען טויזנט מענטשן זענען נאָך דאָ געווען. האָב איך געבעטן דעם עולם גיין צוריק אין דעם זעלבן סדר ווי פריער, ניט קריכנדיק דורך פאַרשיידענע גאַסן, ווייל דאָס קאָן זיין געפערלעך. זאָל מען זיך דעריבער אויסשטעלן אין רייען און איך וועל ווידער גיין פאָרויס, אַזוי ווי פריער. דער עולם האָט גע־פאָלגט, זיך פאַרמירט אין שורות צו 8—10 מענטשן, און אַרום האַלב נאָך זעקס פאַרנאַכט האָבן מיר זיך ווידער, אין אַ געשפּאַנטער שטילקייט, געלאָזן גיין אַהיים.

אַלץ איז צו ערשט געגאַנגען כשורה, אָבער ווען מיר זענען צוגעקומען צו דער פּושקין־גאַס, וואָס מיר האָבן באַדאַרפט אַריבערגיין, האָב איך דערזען אַ קאָמאַנדע סאָלדאַטן און פּאָליציי־לייט מיט אַן אָפיציר און אַ פּאָליציי־פּריסטאַוו בראָש, מאַרשירן אין מיליטערישן סדר אין דער ריכטונג צו פאַרשטעלן אונדז דעם וועג. איך האָב גלייך אָפּגעשטעלט די פּראָצעסיע און זיך געלאָזט אַנטקעגן דער מיליטערי־שער קאָמאַנדע מיט אַ געשריי — „אָסטאַנאָוויטיעס!" (שטעלט זיך אָפּ). זיי האָבן זיך אָפּגעשטעלט. איך בין צוגעגאַנגען צו די פירער פון דער קאָמאַנדע און מיט אַן אויפגערעגטער שטימע אַ זאָג געטאָן: — ליגנער, וואָס איר זייט! מיר האָבן דאָך אַן אָפּמאַך! ווהין פירט איר די קאָמאַנדע אייערע? איר ווילט פאָרט אַ בלוט־פאַרגיסונג? איך וועל זיך פון אָרט ניט רירן מיט דער פּראָצעסיע, ביז איר וועט אַוועק אין אייער רו, פון וואַנען איר זייט געקומען.

דער פּריסטאַוו איז צוגעגאַנגען צו מיר גאַנץ נאָענט און האָט שטיל, מסתמא, כדי די קאָמאַנדע זאָל ניט הערן, אַ זאָג געטאָן: — באַרויִקט זיך, קיין שלעכטס וועט ניט געשען, מיר האָבן עס געמוזט טאָן, כדי כאָטש מאַכן אַן אָנשטעל, אַז מיר צעטרייבן די דעמאָנסטראַציע. מיר וועלן גלייך אַוועקגיין פון דאַנען, אָבער מיר בעטן אייך, אויפצולייזן די דעמאָנסטראַציע וואָס פריער און זאָל זיך דער עולם רויִק פונאַנדערגיין אַהיים. גלייך נאָך דעם האָט ער פאַרקערט זיין קאָמאַנדע און איז פאַרשוווּנדן פון דער פּושקין־גאַס.

כדי צו זיין זיכער, אַז הינטער דעם שטעקט ניט עפּעס אַ פּראָוואָקאַציע, האָב איך אָפּגעוואַרט אַ היפּשע ווײַלע און בין אַוועק מיט דער פּראָצעסיע אין דער ריכטונג פון מוראַוויאָווסקע גאַס. מיר האָבן זיך אָפּגע־שטעלט לעבן דער עפנטלעכער ביבליאָטעק און פון ביבליאָטעק־באַלקאָן האָב איך באַדאַנקט דעם עולם פאַר זיין דיסציפּלינירטער האַלטונג, וואָס האָט געהאָלפן אויסצומיידן אַ בלוט־פאַרגיסונג, און געבעטן אַלעמען צו גיין רויִק אַהיים. די דעמאָנסטראַציע איז געענדיקט. דער עולם איז זיך שנעל פונאַנדערגעגאַנגען.

ערשט שפּעט אין אָוונט האָט זיך די ענערגיע, וואָס האָט זיך אָנגעזאַמלט אין משך פון צוויי טעג טראַגישע איבערלעבונגען, אַרויסגעריסן פון איר דער־שטיקטן צושטאַנד און איבערן שטאָט האָט זיך צעשפּילט אַ שיסעריי אין דער לופטן, אין דער וועלט אַריין, — אַ שיסעריי, וואָס האָט קיינעם ניט געשאַדט

און נאָר באַצייכנט דעם פינאַל פון דער טראַגישער דעמאָנסטראַציע.

דער היסטערישער געוויין פון מיין פרוי און איר אויסגעשריי: — מענדל, דו לעבסט! — האָט מיר געלאָזט וויסן, אַז איך בין שוין אין דער היים און בין באַפרייט פון דער אחריות פאַרן אויסגאַנג פון דער טראַגישער דעמאָנסטראַטיווער לוויה.

2

די צוועלף אַנטלאָפענע

די געשיכטע פון די 12 אַנטלאָפענע איז בקיצור אַזאַ: אין באַברויסקער קרעפּאָסט (פעסטונג) איז געווען אַ גרויסע און זייער שטרענגע מיליטערישע טורמע, וואָס האָט געהייסן „דיסציפּלינאַרני באַטאַליאָן" (ציווילע מענטשן האָבן עס גערופן „קאָמעני מעשאָק" — שטיינערנער זאַק). פאַרן מינדסטן אָפּנויג פון דער איינגעשטעלטער מיליטערישער דיסציפּלין, זענען די פאַרזינדיקטע פאַרשיקט געוואָרן אין דער דאָזיקער טורמע, ווו מען פלעגט זיי דיסציפּלינירן אויף אַן אכזריותדיקן אופן, ביז לייבשטראָף אפילו.

אין דער צייט, וועגן וועלכער עס רעדט זיך דאָ (דאָס איז געווען סוף 1905), האָבן זיך אין דעם דיסציפּלינאַרן באַטאַליאָן געפונען קרוב טויזנט אַרעסטירטע. יעדער פרימאָרגן נאָכן אָרעמען פרישטיק, וואָס איז באַשטאַנען פון אַ שטיקל ברויט מיט וואַסער, פלעגט דער דאָזיקער אַרעסטאַנטן־עולם, אונטער אַ וואַך פון באַוואָפנטע סאָלדאַטן, אַרויסגעפירט ווערן צו פאַרשיידענע אַרבעטן.

אין איינעם אַ פרימאָרגן האָט זיך די מחנה אַרעסטירטע אָפּגעזאָגט אויסצופאָלגן די פאַראָרדענונג פון נאַטשאַלסטוואָ, און אַנשטאָט אַרויסצוגיין צו דער אַרבעט, האָבן זיי אימפּראָוויזירט אַ פאַרזאַמלונג און האָבן געפאָדערט צו פאַרבעסערן זייער לאַגע, געבן בעסערע שפּייז, אָפּשטעלן לייבשטראָף אאַז״וו. דאָס איז געווען אַן אומדערהערטער „בונט", אַן אויפשטאַנד.

כדי דער „בונט" זאָל ניט ווערן באַוווּסט דער עפנטלעכקייט, האָט נאַטשאַלסטוואָ, אין צעטומלעניש, געפּרוּווט באַרויִקן די בונטאָווּשטשיקעס מיט פרידלעכע מיטלען, — מיט גוטע רייד, מיט פיינע הבטחות — אָבער דאָס האָט ניט געהאָלפן — די אַרעסטאַנטן האָבן ניט פאַרלאָזן די קאַזעמאַטן און האָבן אַלץ געפאָדערט זייערס.

די דאָזיקע דינגעניש האָט געדויערט עטלעכע טעג און סוף־כל־סוף איז פון „די הויכע פענצטער" אַנגעקומען אַ פאַראָרדענונג צו דערשטיקן דעם אויפשטאַנד מיט אַן אייזערנער האַנט.

די אָרטיקע נאַטשאַלסטוואָ האָט זיך גענומען צו דער אַרבעט, און מיט דער הילף פון מיליטער איז דער „בונט" ליקווידירט געוואָרן. די מער אַקטיווע אין דעם אויפשטאַנד, — אַזעלכע זענען געווען אַ דרייסיק־פערציק מענטשן, — האָט מען איזאָלירט און איבערגעגעבן צו אַ קריגס־געריכט.

אין עטלעכע וואָכן אַרום איז פאָרגעקומען דער משפּט. צען האָט מען פאַרמשפּט צום טויט, עטלעכע צו קאַטאָרגע און נאָך אַנדערע — צו פאַרשיידענע טורמע־טערמינען. די צום טויט פאַרמשפּטע און די קאַטאָרזשניקעס האָט מען איינגעזעצט באַזונדער, ביז מ׳וועט אויספירן דעם אורטייל.

די דאָזיקע געשיכטע האָט געמאַכט אַ גוואַלדיקן רושם אין שטאָט, בעיקר אין די קרייזן פון די רעוואָלוציאָנערע פּאַרטייען, וועלכע האָבן באַשלאָסן אַרויסצוראַטעווען פון אומקום די צום טויט פאַרמשפּטע.

דאָ הייבט זיך אָן אויך מיין באַטייליקונג אין דעם פּראָצעס פון אַרויסראַטעווען די צום טויט פאַרמשפּטע — אַ באַטייליקונג, וואָס איז געווען פאַרקאָנספּירירט אפילו פאַר די אַקטיוו־באַטייליקטע אין דעם. און מעשה שהיה כך היה:

אין אַן אָוונט איז אַריין צו מיר נאָכקע יאָכוויד (דער פריער דערמאָנטער באַברויסקער פירער פון „בונד") און מיר געגעבן צו וויסן וועגן דער באַשטימונג צו ראַטעווען די צום טויט פאַרמשפּטע סאָלדאַטן. ווי אַזוי דאָס אויסצופירן, זענען אָנגעמערקט פאַרשיידענע פּלענער, אָבער, קודם כל, מוז מען זיי אַרויסנעמען פון זייער איזאָלירטן פּלאַץ, און דאָס קאָן געשען נאָר דעמאָלט, ווען עס זאָל געשאַפן ווערן אַ סיבה, צוליב וועלכער מען זאָל זיי דאַרפן אַריבערפירן אין קראַנקן־לאַזאַרעט; קאָנקרעט הייסט עס, אַז מען דאַרף זיי אַלע מיט איין מאָל מאַכן קראַנק אַזוי, אַז מען זאָל זיי מוזן אַריבערפירן אין לאַזאַרעט. דאָרט, אין לאַזאַרעט, האָבן מיר „אונדזערע" מענטשן, און דורך זיי וועט מען קאָנען עפּעס טאָן. די פראַגע איז אָבער, ווי אַזוי דערגרייכט מען עס. איז ער, נאָכקע, דעריבער געקומען צו מיר זיך מישב זיין וועגן דעם און אפשר קאָן איך בייהילפיק זיין אין דעם.

עס איז פאַר אונדזביידן געווען קלאָר, אַז כדי דאָס צו דערגרייכן מוז מען האָבן אַ מענטש, וואָס האָט אַ פרייען צוטריט צו די פאַרמשפּטע, און עס איז מיר דורכגעלאָפן אַ געדאַנק, אַז דער פּאַסיקסטער און אפשר דער איינציקער מענטש פאַר דעם איז ד״ר אַלעקסאַנדער אַבראַמאָוויטש פּאַפּערנאַ (דער יינגערער ברודער פון באַוווּסטן פּעטערבורגער אָקוליסט ד״ר גריגאָרי פּאַפּערנאַ, ביידע — זין פון דעם שריפט־שטעלער אברהם יעקב פּאַפּערנאַ).

ד״ר אַלעקסאַנדער פּאַפּערנאַ איז געווען מיי־נער אַ נאָענטער פריינט. אין 1904, באַלד נאָך דעם ווי רוסלאַנד האָט דערקלערט מלחמה יאַפּאַן און דער באַרימטער גענעראַל קוראָפּאַטקין האָט זיך אַ נעם געטאָן צו פאַרשליידערן די יאַפּאַנטשיקעס מיט היט־לען, האָט מען דעם ד״ר אל. פּאַפּערנאַ מאָביליזירט און אַן אויסגעפּוצטן אין אַ מיליטערישן מונדיר האָט מען אים אַוועקגעשיקט אויף די מאַנדזשורישע שלאַכט־פעלדער געבן הילף די פאַרוווּנדעטע סאָלדאַטן (ניט קוראָפּאַטקינס היטלען...). איצט געפינט ער זיך שוין אין דער היים, אָבער ער איז נאָך אין מיליטערישן דינסט, ער פאַרנעמט אַ דאָקטאָר־אַמט אין אָרטיקן גאַרניזאָן. דעריבער דוכט מיר, אַז ער האָט אַ צוטריט צו די פאַרמשפּטע און ער קאָן זיי אַריבערפירן אין לאַזאַרעט. איך האָב די דאָזיקע השערה אַרויסגעזאָגט נאָכקען און ער האָט גלייך מסכים געווען, אַז עס איז אַ גוטער געדאַנק. ער וועט זיך באַלד דורכרעדן מיט וועמען מען דאַרף און וועט מיר לאָזן וויסן, וואָס מען האָט באַשטימט.

אויף מאָרגן האָט מען מיר מודיע געווען, אַז מיין פּלאַן איז אָנגענומען און איך בין באַפולמעכטיקט צו זען זיך תיכף מיט ד״ר פּאַפּערנאַ. און כאָטש דער געדאַנק איז געווען מיינער, איז אָבער די שליחות מיר ניט זייער שטאַרק געווען צום האַרצן. מיט אַ שווער געמיט האָב איך זיך אַוועקגעלאָזט צו ד״ר פּאַפּערנאַ. איך האָב גאַנץ גוט געוווּסט, אַז עס וועט זיין אַ שווער שטיקל אַרבעט צו פועלן ביי אים, אַז ער זאָל נעמען אויף זיך די אויפגאַבע, וואָס איך לייג אים פאָר. און אַזוי איז טאַקע געווען. נאָך דעם ווי ער האָט אויסגעהערט וועגן וואָס איך בין צו אים געקומען, איז ער אויפגעשפּרונגען פון זיין באַקוועמער שטול און, אַרומלויפנדיק הין און צוריק איבערן צימער, האָט ער מיט אַן אויפגערעגטער שטימע אַ זאָג געטאָן: „וואָס ווילט איר פון מיר? איר ווילט, אַז מען זאָל מיך אויפהענגען צוזאַמען מיט די פאַרמשפּטע?!״

נאָך אַ קליינער פויזע האָב איך אים, שמייכלענדיק, געענטפערט, אַז ניט דאָס איז אונדזער ציל... „מיר זענען אויך ניט קיין געפאַר אין דעם, וואָס אַ דאָקטאָר פאַרלאַנגט אין אַ נויטפאַל, אויב אַ גאַנצע גרופּע מענטשן, מעגן זיי זיין אפילו פאַרמשפּטע, ווערט פּלוצלונג קראַנק אויף דער זעלבער קרענק, זאָלן די קראַנקע אַריבערגעפירט ווערן אין אַ לאַזאַרעט, כדי פאַרהיטן פון אַן עפּידעמישער פאַרשפּרייטונג. פאַרקערט, לויט אונדזער מיינונג דאַרף עס זיין די פליכט פון אַ דאָקטאָר. וואָס מיט די קראַנקע וועט אין לאַזאַרעט בכלל פּאַסירן האָט צום דאָקטאָר קיין שום שייכות ניט. דאָס געהערט צו דער אַלגעמיינער השגחה־פאַרוואַלטונג פון לאַזאַרעט. חוץ דעם דאַרפט איר, אַלעקסאַנדער אַבראַמאָוויטש, האָבן אין זינען, אַז דאָס איז אַ באַשטימונג פון אַ פּאַראייניקטן קאָמיטעט פון רעוואָלוציאָנערע פּאַרטייען, און איך דאַרף דאָך אייך ניט דערקלערן, אַז אָפּזאָגן זיך פון טאָן עפּעס אין אַזאַ פאַל, קאָן אַ מאָל ברענגען ניט קיין אָנגענעמע קאָנסעקווענצן...״

ביסלעכווייז האָבן מיינע רייד באַרויִקט פּאַפּערנען; אונדזער שמועס איז אַריבער אויף גאַנץ אַנדערע טע־מעס. בעת איך האָב זיך געקליבן אַוועקגיין, האָט ער מיר דערקלערט, אַז מאָרגן, ביי זיין אַלגעמיינעם מע־דיצינישן קאָנטראָל, וועט ער אויך באַזוכן די גרופּע פאַרמשפּטע און וועט זען, וואָס מען קען טאָן, כדי אַריבערצופּעקלען זיי אין לאַזאַרעט.

גאָרעליק דערציילט אין זיין זכרונות־אַרטיקל, אַז: „די אַרעסטירטע האָבן באַקומען אַ מיקסטור, וואָס רופט אַרויס אַ קראַנקן־צושטאַנד. נאָכן נעמען די מיקסטור האָט מען די אַרעסטירטע אָנערקענט פאַר קראַנקע און אָפּגעפירט אין לאַזאַרעט״.

וואָס פאַר אַ מיקסטור דאָס איז געווען? ווער האָט די מיקסטור געגעבן און ווער האָט די „אָנער־קענטע קראַנקע״ אַריבערגעפירט אין לאַזאַרעט? — וועגן דעם דערציילט דער מחבר גאָרניט. דער אמת איז, אַז די דאָזיקע אַרבעט האָט אָפּגעטאָן ד״ר אַלעק־סאַנדער פּאַפּערנאַ. ער האָט מכבד געווען די פאַר־משפּטע מיט אַ מיקסטור, פון וועלכן זיי האָבן געקראָגן שלשול און לייכטע ווייטיקן אין מאָגן. מיט קיין ערנסטע פאָלגן איז עס ניט געווען פאַרבונדן. אין אַ פּאָר טעג אַרום האָט מען זיי אַלע, לויט פּאַפּערנעס

פאַראָרדענונג, געבראַכט אין לאַזאַרעט און אַלעמען אַוועקגעלייקט אין איין פאַלאַטע, — אָפיציעל האָט עס געהייסן, כדי ניט צו ריזיקירן מיט עפּידעמישער פאַרשפּרייטונג.

דער ווייטערדיקער שריט אין דער באַפרייונג־אַקציע איז געווען — אַרויסראַטעווען די פאַרמשפּטע דורך אַ פענצטער, וואָס האָט אַרויסגעקוקט צום טייך בערעזינאַ. פאַר דעם צוועק האָט מען קודם כל צוגעגרייט די נייטיקע אינסטרומענטן אויף בייצוקומען די אייזערנע קראַטעס, וואָס פאַרשטעלן די ליכטיקע וועלט... געבליבן איז אָבער דאָס שווערסטע פּראָבלעם, ווי אַזוי פּטור צו ווערן, כאָטש אויף אַ קורצער צייט, פון דער וואַך, דורך וועלכער די פאַלאַטע איז געווען אַרומגערינגלט.

דער פעלדשער, וואָס איז געווען צוגעשטעלט צו דער גרופּע קראַנקע, איז געווען אונדזערער אַ מענטש ; האָט ער פאַרלאַנגט, אַז חוץ דעם שנאַפּס, וואָס מען דאַרף האָבן, מכבד צו זיין די וואַך־לייט אין דער נאַכט, ווען די אַקציע דאַרף דורכגעפירט ווערן, זאָל מען אים אויך ברענגען ספּעציעלע פּאַפּיראָסן אויף איינצושלעפערן זיי.

מיט דעם דאָזיקן פּאַפּיראָסן־פּראָבלעם איז ווידער געקומען צו מיר נאַכקע יאָכוויד. נאָך אַ קורצן שמועס מיט אים האָב איך ווידער גענומען אויף זיך צו דערליידיקן דעם ענין, מיט דער הילף פון איינעם פון מיינע באַקאַנטע אַפּטייקערס.

אַוועק בין איך מיט דער אָנגעלעגנהייט צו מיין פריינט, דעם פּראָוויזאָר קאָנסטאַנטין ראָגינסקי, אַ מענטש מיט רעוואָלוציאָנערע שטימונגען (אַ ברודער פון באַוווסטן אַדוואָקאַט ראָגינסקי, געהילף פון ווינאַווער). ער האָט געהאַט אַ גרויסן אַפּטייק־געשעפט אויף מוראַוויאָווער גאַס. איך האָב אים דערציילט, וואָס איך וויל ביי אים קויפן און פאַר וועלכן צוועק. ער האָט מיך אָנגעקוקט מיט אַן איראָניש שמייכעלע און האָט געזאָגט, אַז דעם סאָרט פּאַפּיראָסן פאַרקויפט ער ניט.

פון אים האָב איך אַזאַ ענטפער ניט דערוואַרט. אין אַן אויפגערעגטן טאָן האָב איך געלאָזט וויסן, אַז מיט זיין אָפּזאָגן זיך צו געבן די פּאַפּיראָסן, שפּילט ער זיך מיט פייער ; אַז דאָס איז אַן אַקציע פון די רעוואָלוציאָנערע פאַרטייען, וואָס פאַרשווייגן ניט אַזעלכע מעשים און אַז אין דעם זענען פאַרמישט צענדליקער מענטשן, וועמענס לעבן עס הענגט אויף אַ האָר.

מיין שטרענגער טאָן האָט אַזוי געווירקט, אַז ראָגינסקי האָט מסכים געווען צוצוגרייטן אַ טוץ „גוטע" פּאַפּיראָסן. אין אַ פּאָר שעה אַרום האָב איך די פּאַפּיראָסן איבערגעגעבן נאַכקען.

דערמיט האָט זיך מיין דירעקטע און פאַרקאָנספּירירטע באַטייליקונג אין דער דאָזיקער אַקציע געענדיקט.

ביי אויסערגעוויינלעך שווערע באַדינגונגען זענען „די צוועלף אַנטלאָפענע" אַרויסגעראַטעוועט געוואָרן פון די נעגל פון טויט און האָבן זיך צעשפּרייט איבער דער וועלט ; צוויי פון זיי זענען פאַרוואָרפן געוואָרן אַזש קיין אַמעריקע, אַנדערע זענען געבליבן פאַרקאָנספּירירטע אין רוסלאַנד, בלויז אַ פּאָר האָט מען געכאַפּט, אַרעסטירט און געשאָסן.

איך וויל אויך באַמערקן, אַז עס איז בפירוש טענדענציעז און ניט ריכטיק, אַז די גאַנצע אַקציע האָט דורכגעפירט די גרופּע „איסקרא", ד"ה די באָלשעוויסטישע גרופּע, ווי דער מחבר גאָרעליק גיט איבער. עס האָט זיך אין דער אַקציע אַקטיוו באַטייליקט דער „בונד" — נאַכקע יאָכוויד, איסאַק (לאַזאַר עפּשטיין), וו. נארקין, אפרים איטשע גאָרעליק, — און אומדירעקט האָבן אַרויסגעהאָלפן ד"ר אלעקסאַנדער פּאַפּערנע און פּראָוויזאָר קאָנסטאַנטין ראָגינסקי.

לאזאר עפשטיין

נחמן יאָכוויד

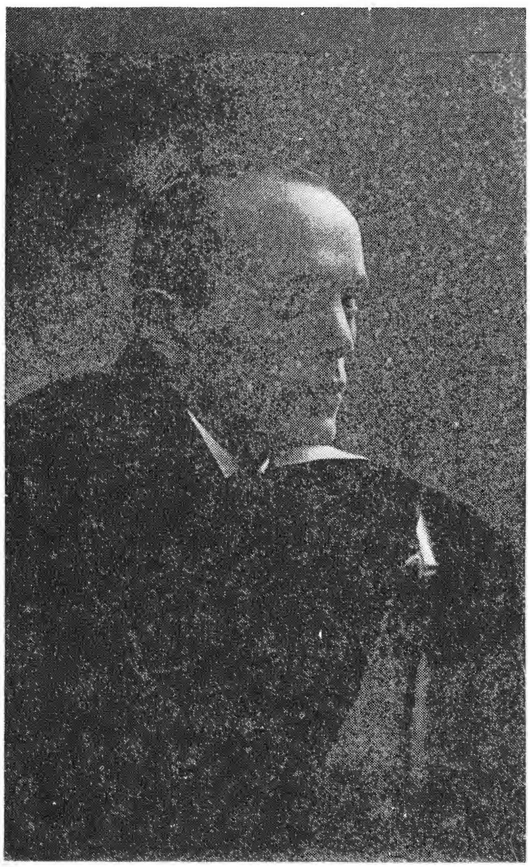
נאָכקע באָברויסקער, אָדער נאָכקע פּאָליצמייס־טער — אַזוי איז ער געווען באַקאַנט אין דער גאַנצער בונדישער וועלט, אין די ערשטע צוויי צענדליק יאָר פון היינטיקן יאָרהונדערט.

דער באַקאַנטער רוסיש־יידישער נאָוועליסט טאַן־באָגאָראַז האָט אין יענע יאָרן געמאַכט אַ נסיעה איבער די יידישע שטעט און שטעטלעך און זיי באַשריבן אין אַ ריי דערציילונגען. איינע פון זיינע דערציילונגען רופט זיך: „נאָטקאָ פּאָליצמייסטער" און איז, אונטער דעם געענדערטן נאָמען, געווידמעט נאָכקע באָברויס־קער. אַזוי אַרום איז ער געוואָרן באַקאַנט ניט נאָר צווישן די יידן אין רוסלאַנד, נאָר איז אויך געוואָרן פּאָפּולער ביי דער גאַנצער רוסלענדישער ליבעראַלער און פּראָגרעסיווער באַפעלקערונג.

נאָכקע יאָכוויד איז געבוירן געוואָרן אין באָב־רויסק דעם 11טן אויגוסט 1884, אין אַ באַלעבאַטישער משפּחה. זיין פאָטער, זלמן יאָכוויד, האָט געהאַט אַ וויין־געשעפט. ער האָט געגעבן נאָכקען, ווי זיינע איבעריקע קינדער, אַ טראַדיציאָנעלע יידישע דערציונג אין חדר און ישיבה. אָבער שוין אין די יונגע יאָרן ווייזט נאָכקע אַרויס נייגונגען צו געזעלשאַפטלעכע באַוועגונגען און חלומט שוין זיינע חלומות וועגן ייד, מענטש און וועלט.

נאָך בר־מצווה הייבט ער אָן צו אינטערעסירן זיך מיט דער ציון־באַוועגונג. נאָכקע איז אָבער געווען ניט בלויז אַ טרוימער; ער האָט געהאַט אַ דינאַמישע נאַטור. דער אַרומיקער עלנט, די יידישע אַרבעטער־גאַס האָבן אים באַווירקט. ווען ער האָט געזוכט אַ טעטיקייט־פעלד פאַר זיין ברויזנדיקער נאַטור, האָט ער עס געקענט געפינען דאָרטן, וווּ עס איז געווען דער רעוואָלט פון די ליידנדיקע, דער רעוואָלט פון יידישן אַרבעטער.

כדי בעסער צו פאַרשטיין די פּסיכיק פון די אַר־בעטער און מיט זיי שטאַרקער זיך קענען איינלעבן, ווערט דאָס באַלעבאַטישע קינד אַ לערניינגל ביי אַ שוסטער און שפּעטער אין אַנדערע ווערקשטאַטן. קוים אַ 16־יאָריקער בחורל, געפינט מען אים שוין אין דער בונדישער באַוועגונג. דאָרטן צייכנט ער זיך אויס מיט זיין געוואַגטקייט. ער איז לייכט תופס פּראָב־לעמען, ער איז שאַרף אין ויכוחים און רוקט זיך אַרויס אין אַ גאָר קורצער צייט צווישן די בונדישע אַקטיווע טוער. אין משך פון עטלעכע יאָר זעט מען אים אין אַ ריי שטעט, ווו עס געפינען זיך יידישע אַרבעטער און בונדישע אָרגאַניזאַציעס. ער אַרבעט אין פּינסק, אין מאָהילעוו, ביאַליסטאָק, בריסק, האָמעל, מינסק.

נאכקע יאָכוויד | נח׳קה יוכביד

אַ געוויסע צייט — אין אָדעס און פעאָדאָסיע. אָבער די גרעסטע צאָל פון זיינע אַקטיווע יאָרן גיט ער אָפּ זיין געבורטס־שטאָט — באָברויסק.

שוין אין די יאָרן 1904—1905 איז ער געווען ניט בלויז דער פירער פון בונד און ניט בלויז אַ פירנדיקע פערזענלעכקייט פון יידישן לעבן אין באָברויסק,

נאָר אין אַ געוויסן זין אויך דער „באַלעבאָס" פון שטאָט. אין יענע יאָרן איז דער פּאָליצמייסטער פון באָברויסק געווען געלבאַך. ווען עס איז געשען אַן עוולה אין שטאָט און מען האָט געדאַרפט זוכן יושר, איז מען זיך געגאַנגען באַקלאָגן ניט צו דער צאַרישער מאַכט, נאָר צו נאַכקען. ווען עס איז געווען אַ מהומה אין שטאָט און אַלע יידן האָבן פאַרמאַכט זייערע קראָמען, האָבן זיי ניט געעפנט צוריק, ביז נאַכקע האָט ניט געגעבן די פאַראָרדענונג. און ווען אַ טייל איז געגאַנגען פרעגן דעם פּאָליצמייסטער, צי זיי קענען שוין עפענען זייערע געשעפטן, האָט ער געענט־פערט: „פרעגט ביי נאַכקען".

בעת מיין ערשטער באַגעגעניש מיט נאַכקען, האָט ער געמאַכט אויף מיר אַ שטאַרקן איינדרוק. דאָס איז געווען אין מיטן 1905, שוין נאָכן 9טן יאַנואַר און נאָך די בלוטיקע יולי־טעג. איך בין געקומען אין באָברויסק אויף מיין „יאַווקע" צו יוסף און רחל פרענקעל. ס'איז געווען אַ שבת. מיר זיצן און שמועסן. ס'עפנט זיך די טיר און ס'קומט אַריין אַ שלאַנקער בחור אין גלאַנציקע שטיוועלעך, מיט אַן אָפענעם פּנים, אַ קינדעריש מויל, גרויסע ערלעכע, כמעט פאַרווונדערטע אויגן. אַן אמתער אומרו. דאָך האָט זיך אין זיין גאַנצן באַנעמען געפילט אַ זיכערקייט, אַ גלייבן אין זיך און אַ פיבערהאַפטע באַוועגלעכקייט. ווען איך בין אַרויס מיט אים אין שטאָט, באַזוכט מיט אים עטלעכע פאַרזאמלונגען, האָב איך זיך ערשט איבערצייגט, ווי גרויס ס'איז געווען זיין איינפלוס און איך האָב פאַרשטאַנען פאַר וואָס. ער איז געווען אַן עמך־מענטש. יעדע יידענע, יעדע פאַרקויפערקע, יעדער בעל־מלאכה און סתם יעדער אָרעמאַן האָט אים באַ־געגנט ווי אַ פּאַני־בראַט. יעדער האָט אים דערציילט זיין פעקל צרות. ווער רעדט שוין וועגן די אָרגאַני־זירטע אַרבעטער אויף די בירזשעס — צווישן זיי איז ער געווען אַן אייגענער יאַט.

ס'קען קלינגען ווי אַ קוריאָז, נאָר זיין אָנזען אין שטאָט האָט באַווירקט אויף די באַציאונגען צווישן אים און זיין משפּחה. זיין טאַטע האָט אים גערופן אין שפּאַס רב נחמן און ער דעם טאַטן — רב זלמן. די באַציונגען זענען געווען די פריינטלעכסטע, נאָר די „קלאַסן־דיסטאַנץ" איז אויך דאָרטן געווען אָפּגעהיט. אַזוי אויך צווישן אים און די באַלעבאַטישע מנהיגים פון דער יידישער באַפעלקערונג, מיט וועלכע עס פלעגט אים אויסקומען צו דערליידיקן פאַרשידענע ענינים און סכסוכים.

אין די שטורמישע טעג פון דער רעוואָלוציע אין 1905, איז נאַכקע געווען דער פולשטענדיקער אָנפירער פון דער שטאָט. די פּאָליציי מיטן פּאָליצמייסטער בראש האָבן זיך באַהאַלטן. די רעוואָלוציאָנערע שטימונג איז אויך אַריינגעדרונגען אין דעם מיליטערישן גאַרני־זאָן פון דער פעסטונג. אַ טייל אָפיצירן און אַ טייל פון די „קאָנוואָינע" (מיליטערישע וואַך) זענען געווען אַריינגעצויגן אין דער רעוואָלוציאָנערער באַוועגונג. די שטימונג אין שטאָט איז געווען געשפּאַנט. יעדער קלאַנג האָט אַרויסגערופן אומרו און פאַר יעדן קלאַנג האָט זיך די באַפעלקערונג געשראָקן. די יידן האָבן מורא געהאַט פאַר פּאָגראָמען, האָט מען אַראָפּגעלאָזט די לאָדנס און פאַרהאַקט די טירן פון די געשעפטן. עס איז אָבער גענוג געווען, אַז נאַכקע זאָל דורכגיין די גאַס, און דער עולם האָט זיך באַרויִקט.

אין נאָוועמבער 1905 איז די צאַרישע רעאַקציע געקומען צו־זיך. אין דער נאָענטער מינסק האָט דער דאָרטיקער גובערנאַטאָר, גענעראַל קורלאָוו, באַגעגנט אַ דעמאָנסטראַציע מיט מיליטער און געמאַכט אַ בלוט־באָד. צווישן די דעמאָנסטראַנטן זענען געפאַלן אַ סך קרבנות. אין אַ סך שטעט פון רוסלאַנד און אוקראַינע האָט זיך אָרגאַניזירט די שוואַרצע מאה און געמאַכט פּאָגראָמען אויף דער אינטעליגענץ און באַזונדערס אויף דער יידישער באַפעלקערונג. אין יענער צייט איז אויך פאָרגעקומען אַ פּאָגראָם אין דער אוקראַינישער הויפּטשטאָט קיעוו. דער באָברויסקער קאָמיטעט פון בונד האָט באַקומען אַ טעלעגראַמע, אַז פון קיעוו איז אַרויס אַ שיף מיט פּאָגראָמשטשיקעס, וועלכע האָבן געפירט אָנגעראַבירטן יידיש האָב־און־גוטס.

נאַכקע איז געשטאַנען בראש פון דער באָברויסקער בונדישער זעלבסטשוץ. אין מיטן נאַכט איז אַן אָפּטיי־לונג פון דער זעלבסטשוץ אַוועק צום ברעג פון טייך בערעזינאַ אָפּוואַרטן די שיף, אויף וועלכער עס איז געווען אַ יידישע מאַנשאַפט, ווייל די שיף האָט געהערט צו יידן (די שקלאָווסקיס). נאַכקע מיט דער זעלבסטשוץ האָבן באַגעגנט די פּאָגראָמשטשיקעס, זיי מכבד געווען, וואָס עס איז זיי געקומען, און קאָנפיס־קירט אַלץ, וואָס זיי האָבן אָנגעראַבעוועט.

אין די נאָוועמבער־טעג פון 1905 איז נאַכקע מיט נאָך אַ גרופּע חברים געשטאַנען צום „פּריזיוו". זיי זענען געקומען אין „וואָינסקאָיע פּריסוטסטוויע" און

זיי האָבן עפנטלעך דערקלערט: „מיר וועלן אויסנוצן די ביקסן צו שיסן, ניט אונדזערע אָדער אַנדערע פּאָלקסמענטשן, נאָר קעגן די שונאים פון פרייהייט און די שונאים פון פאָלק”. און הגם ס׳האָבן זיך שוין אָנגעהויבן ווייזן סימנים פון רעאַקציע, האָט מען זיי ניט אַרעסטירט. מען האָט זיי צוגענומען אין מיליטער. נאַכקע און נאָך אייניקע חברים האָבן באַשלאָסן, אַז זיי וועלן זיין נוצלעכער אין דער בונדישער באַוועגונג און זיי האָבן געמאַכט אַ ויברח.

איבער צוויי יאָר האָט זיך נאַכקע אויסגעהיטן און געאַרבעט אין פאַרשידענע שטעט אומלעגאַל. אין 1908 ווערט ער אָבער אַרעסטירט. מען שיקט אים אָפּ אין מיליטער־דינסט אין ווילנע, וווּ ער איז אָפּגעווען צוויי יאָר.

נאָכן מיליטער־דינסט קומט ער צוריק אין באָב־רויסק. די רעוואָלוציאָנערע באַוועגונג איז געווען אָפּגעשוואַכט. נאַכקע ווידמעט זיך אין זיין שטאָט דער קולטור־אַרבעט. ער ווערט טעטיק אין דער פאָלקס־ביבליאָטעק. אין די לעגאַלע אַנשטאַלטן האָלט ער אין זיין האַנט אַלע פעדעם פון בונדישער אָרגאַניזאַציע.

ס׳קומט די ערשטע וועלט־מלחמה. ס׳הייבן זיך אָן שיטן גזירות אויף יידן אין די ראַנד־געגנטן אין רוסלאַנד. צענדליקער טויזנטער ווערן אַרויסגעריסן פון זייערע היימען אין די גרענעץ־שטעט. דאָס צאַרישע מיליטער, און בפרט אירע אָנפירער, דער גרויספירשט ניקאָלאַי ניקאָלאַיעוויטש און דער שעף פון שטאַב, גענעראַל יאַנושקעוויטש, פירן אָן אַנטיסעמיטישע העץ־פּאָליטיק. רעטונג און הילף ווערן דער געבאָט פון דער יידישער באַפעלקערונג אין רוסלאַנד. נאַכקע ווערט אין 1915 באַזונדערס אַקטיוו אין יעקאָפּאָ (יידי־שער הילף־קאָמיטעט פאַר פּליטים).

ס׳קומט די רעוואָלוציע פון 1917. נאַכקע ווערט ווידער דער שטאָט־באַלעבאָס פון באָברויסק. ער באַגייסטערט די מאַסן מיט זיינע אַרויסטרעטונגען. אָרגאַניזירט דעם אַרבעטער־ און סאָלדאַטן־ראַט און דער ראַט קלייבט אים אויס פאַר זיין פּאָרזיצער. ער איז דער שעף פון די נייע מאַכט־אָרגאַנען אין שטאָט. שפּעטער, בעת די קאָמונאַלע וואַלן, ווערט ער אויסגעקליבן אין שטאָט־ראַט, וווּ ער באַגרינדעט אין אַ רעדע (אין יידיש) די שטעלונג פון בונד אין דער נאַציאָנאַלער פראַגע. ער ווערט אויך וויצע־פּאָרזיצער פון דער קהילה. הגם ער איז שוין דעמאָלט אַ חולה מסוכן, האָט ער זיך ניט געשאַנעוועט. אַ קראַנקער, איז ער געגאַנגען פון איין מיטינג צום צווייטן, אַנטייל גענומען אין אַלע אינסטיטוציעס און קאָנפערענצן, געווען פּאַטראָן אין אַלע אַרבעטן פון דער באָברויסקער בונדישער אָרגאַניזאַציע, וווּ ער איז געווען פּאָרזיצער. אָפט מאָל האָבן די זיצונגען

נח׳קה יוכביד בימי מחלתו
נאַכקע יאָכוויד בעת זיין קראַנקהייט

געמוזט פאָרקומען ביי זיין קראַנקן־בעט. ווי אַזוי אַזאַ זיצונג האָט אויסגעזען דערציילט י. דג (אַקון):

„נאַכקע ליגט אין בעט מיט שרעקלעכע ווייטיקן אין בויך און פירט־אָן מיט די זיצונגען פון דער קאָמי־טעט־פראַקציע אדג״ל... עס פרישט אויף אין מיין זכרון דאָס בילד, וואָס איך האָב געזען: נאַכקע רעדט מיט גרויס היץ וועגן די אָנגעווייטיקטע טאָג־פראַגן, גיסט גיפט און גאַל אויף די קעגנער פון אויסן, רופט הייס צו דער אייניקייט אינעווייניק. מיט אַ מאָל אָבער ווערט נאַכקע אַנטשוויגן, איבערהאַקנדיק די רעדע. זיינע אויגן ווערן פאַרמאַכט; דאָס פנים ווערט בלייך און געקנייטשט. נאַכקען כאַפּן אָן שרעקלעכע יסורים. אַלע חברים ווערן ווי פאַרשטיינערט, אַ טויטקייט הערשט אַ ווייל אין צימער, דוכט זיך, — אָט קומט דער בייזער סוף... (נאַכקע איז שוין לאַנג געווען פאַר־משפט פון דער מעדיצין צום טויט...). אין אַ מאָמענט

Пролетарии всех стран, соединяйтесь!

Бобруйский комитет БУНДА.

ПАМЯТИ
НАХКЕ ЮХВИДА

Вторник 5 августа 1919 года.

В понедельник 4 августа 1919 г. в 5 с пол. час. дня после тяжелой и продолжительной болезни **СКОНЧАЛСЯ ТОВ. НАХКЕ ЮХВИД** *Председатель Бобруйского Комитета Бунда, Член Совета Раб., Кр. и Красн. Арм. Деп., Председатель Совета Рабочих Депутатов 1 созыва, Председатель Социалистической фракции быв. Городской Думы, Тов. Председателя Правл. еврейской общины, Член комитета Помощи Беженцам евреям, Член комитета Народной библиотеки, Член к-та ОРТ. Член Правления клуба имени Бронислава Гроссера.*

ВЫНОС ТЕЛА сегодня в 3 часа дня из квартиры покойного, Шоссе 12.

שער עלון־אבל לזכרו ש״ל נח׳קה יוכביד

טרויער־ביולעטין צום אנדענק פון נאַכקע יאָכוויד

אַרום כאַפּט זיך אָבער נאַכקע אויף, ווערט גאַר אַ לעבעדיקער, די געפאַר איז פאַרביי. נאַכקע עפנט אויף די אויגן און זעצט ווייטער פאָר זיין היציקע רעדע, גלייך ווי גאָרניט געווען״ („לעבענס־פראַגען״, נומ. 254, 21 נאָוועמבער 1919, וואַרשע).

ווען מ׳פלעגט אים צו־רעדן, אַז ער זאָל זיך אָפּרוען, צוליב זיין שווערער קראַנקהייט, האָט ער זיך אויסגעלאַכט. ער פלעגט דעמאָלט זאָגן, אַז ער איז געגליכן צו יענעם קאַוואַלעריע־פערד, וואָס לויפט אַריין גלייך אין שלאַכטפעלד, ווי נאָר ס׳דערהערט דעם טרומייטער, און קוקט ניט אויף קיין שום שטערענישן.

דער גאַנג פון דער רוסלענדישער רעוואָלוציע נאָך 1917 איז אַוועק ניט אויף דעם וועג, ווי אַלע פרייהייטס־ליבנדיקע סאָציאַליסטן האָבן געחלומט און דערוואַרט. דער קאָמוניסטישער טעראָר האָט פאַרנומען דאָס אָרט פון צאַרישן טעראָר. די קאָמוניסטן האָבן אויסגעגאָסן די גאַנצע תוכחה אויף די סאָציאַליסטן. אויך אין דער יידישער אַרבעטער־באַוועגונג האָבן ברידער געמסרט אויף ברידער, האָבן קאָמוניסטן אַרעס־טירט און געפייניקט זייערע פריערדיקע חברים. אויף נאַכקען האָט עס שוידערלעך געווירקט. זיין געזונט־צושטאַנד איז פון טאָג צו טאָג געוואָרן ערגער. אַ קורצע צייט פאַר זיין טויט האָט מען אים אַנגעזאָגט, אַז די קאָמוניסטן האָבן דערשאָסן זיינעם אַ נאָענטן חבר, דעם איבערגעגעבענעם סאָציאַליסט און בונדיסט קאַצענעלסאָן. חברים, וואָס זענען אים געקומען מבקר חולה זיין, האָבן דערציילט דעם שרייבער פון די שורות, אַז דער פאַרהאַרטעוועטער רעוואָלוציאָנער האָט געוויינט ווי אַ קליין קינד נאָכן אויסהערן די שוידער־לעכע ידיעה.

נאַכקע איז געווען אַ וווּנדערבאַרער חבר. אומעטום, ווו נאָר ער האָט דערפילט, אַז ער קען אַריינטראָגן אויפמונטערונג, פריינטשאַפט, חברישקייט — איז ער געקומען און האָט דאָס געטאָן אַזוי פשוט, אַזוי זעלבסטפאַרשטענדלעך, אַז ס׳איז ניט קיין וווּנדער, וואָס אויך זיינע חברים האָבן אַרויסגעוויזן די זעלבע וואַרעמקייט און ליבע צו אים.

דעם 4טן אויגוסט 1919 האָט נאַכקע, אין מורא־דיקע יסורים, אויסגעהויכט די נשמה אין עלטער פון 35 יאָר.

דער באָברויסקער קאָמיטעט פון בונד האָט נאָך זיין טויט פאַרעפנטלעכט דעם דאָזיקן נעקראָלאָג:

„מאָנטיק, דעם 4טן אויגוסט 1919, איז נאָך אַ

שווערער און לאַנגער קרענק געשטאָרבן חבר נאַכקע יאָכוויד, פאָרזיצער פון באָברויסקער קאָמיטעט פון בונד; פאָרזיצער פון דער סאָציאַליסטישער פראַקציע פון דער געוועזענער שטאָט־דומע; וויצע־פאָרזיצער פון דער יידישער קהילה; מיטגליד אין קאָמיטעט צו הילף די יידישע מלחמה־פליטים; פאַרוואַלטונגס־מיטגליד פון דער פאָלקס־ביבליאָטעק; קאָמיטעט־מיטגליד פון אָרט; פאַרוואַלטונגס־מיטגליד פון קלוב א. נ. בראָניסלאַוו גראָסער".

זיין טויט האָט איינגעהילט אין טרויער די באָברויסקער באַפעלקערונג און די גרויסע צאָל בונדיסטן, וואָס האָבן אים געקענט.

(„דורות בונדיסטן", ניו־יאָרק 1956)

י. ש. הערץ

ישראל אָקון

ישראל אָקון, זון פון שמעון און בת־שבע, איז געבוירן געוואָרן דעם 10טן יאַנואַר 1877 אין באָברויסק — געשטאָרבן דעם 22 אָקטאָבער 1941 אין מאָנטרעאַל. דער פאָטער — אַ פרומער ייד, אַ וואַלד־סוחר. אין די יונגע יאָרן האָט ישראל געלערנט אין חדר און פריוואַט ביי מלמדים.

ישראל אקון

די בונדישע טעטיקייט האָט י. אָקון אָנגעהויבן אין זיין געבורט־שטאָט סוף 1898 און שפּעטער געווען אַקטיוו אין אַ ריי שטעט און לענדער. אין באָברויסק, וווּ ער איז אין פאַרשידענע צייטן געווען מיטגליד פון אָרטיקן קאָמיטעט, האָט ער געשפּילט אַ וויכטיקע ראָל אין רעוואָלוציע־יאָר 1905. אין 1906 איז ער אַוועק שטודירן אין דער קעטען־אנהאַלטער טעכנישער הויכשול אין דעסאַו. ער איז אָבער ווייטער פאַרבליבן טעטיק אין בונד און אַ צייט אָנגעפירט מיט דער בונדישער סטודענטן־גרופּע אין לייפּציג. אין אויגוסט 1907 איז ער געווען איינער פון די בונדישע דעלעגאַטן אויפן קאָנגרעס פון סאָציאַליסטישן אינטערנאַציאָנאַל אין שטוטגאַרט. ער האָט פיגורירט אונטערן פּסעוודאָנים — דאַג.

אין 1908, נאָכן פאַרענדיקן זיין שטודיום, מיט אַ דיפּלאָם פון אַן אינזשיניער, פאָרט ישראל צוריק קיין רוסלאַנד, וווּ ער שטעלט זיך אין רשות פון צ. ק. פון בונד. ער באַזעצט זיך אין פּעטערבורג. דאָרטן איז ישראל אָקון טעטיק אי אין בונד, אי אין פאַרשיידענע יידישע קולטורעלע אָרגאַניזאַציעס, ער ווייזט אַרויס אַ סך איניציאַטיוו און טריישאַפט. י. אָקון איז פאַרוואַלטער פון דער יידישער ליטעראַרישער געזעלשאַפט אין רוסלאַנד, סעקרעטאַר פון דער יידישער מוזיקאַלישער געזעלשאַפט און פון דער היסטאָריש־עטנאָגראַפישער געזעלשאַפט. ער איז אויך אַקטיוו אין דער חברה מפיצי השכלה און העלפט אַרויסגעבן דעם היסטאָרישן זשורנאַל „יעווריעיסקאַיאַ סטאַרינאַ". ער ווערט אַ צענטראַלע פיגור אין דער ייִדיש־קולטורעלער אַרבעט אין דער רוסישער הויפּטשטאָט. פון 1912 איז ער פּעטערבורגער קאָרעספּאָנדענט פון „באָברויסקער וואָכנבלאַט", וווּ ער האָט פאַרעפנטלעכט אַ ריי בריוו. ווען ס'ברעכט אויס די רעוואָלוציע אין 1917, פאָרט ער אַרויס אַלס שליח פון צ. ק. פון בונד אין אַ ריי שטעט און העלפט אָרגאַניזירן די ערשטע אָפענע בונדישע קאָנפערענץ (אַפּריל 1917). שפּעטער איז אָקון געוואָרן טעטיק אין זיין אַלטער היימשטאָט באָברויסק, וווּ ער איז געווען אַ ראַטמאַן אין שטאָטראַט און אין דער קהילה. אין 1918 — וויצע־פּרעזידענט פון שטאָטראַט. אין די טעג פון 6טן—20סטן מערץ 1919 — זיך באַטייליקט אין דער 11טער קאָנפערענץ פון בונד, וואָס איז אָפּגעהאַלטן געוואָרן אין מינסק. נאָך אין

זעלבן יאָר האָט ער זיך באַזעצט אין ווילנע און מיטגעאַרבעט אין דער בונדישער פּרעסע, ווי אויך אויפן געביט פון פּראָדוציר־קאָאָפּעראַציע. וועגן פּראָ־דוציר־קאָאָפּעראַציע האָט ער פאַרעפנטלעכט אייניקע גרעסערע וויסנשאַפטלעכע אַרבעטן. אַ צייט איז ער אויך געווען דירעקטאָר פון ווילנער יידישן טעכניקום. זיינע אַרטיקלען פון יענעם פּעריאָד זענען געווען פאַרעפנט־לעכט אונטער זיין אייגענעם נאָמען אָדער אונטערן פּסעוודאָנים א. דאַגינסקי. אין 1922 האָט דער „אַרט" אין ווילנע אַרויסגעגעבן דאָס בוך „עלעקטרע און איר פּראַקטישע אויסנוצונג" פון ד"ר ל. גרעץ, איבערגעזעצט פון דייטש דורך אינזשיניער י. אַקון. ער האָט אויך מיטגעאַרבעט אין זשורנאַל פון אָרט — „ווירטשאַפט און לעבן" (בערלין).

אין 1924 האָט אַקון עמיגרירט קיין אַרגענ־טינע. אויך דאָרטן איז ער געווען אַקטיוו אין בונד. צווישן אַנדערן האָט ער אָנגעהויבן אַרויסגעבן אַ בונ־דישן זשורנאַל „אַרגענטינער וועקער". צוליב זיין קראַנקהייט האָט ער פאַרלאָזט בוענאָס־איירעס און אין 1930 זיך באַזעצט אין טאָראָנטאָ, קאַנאַדע.

אין זיין נייער און לעצטער היים וואַרפט ער זיך ווידער אַריין מיטן פולן ברען אין דער אַרבעט. ער איז טעטיק אין דער סאָציאַליסטישער באַוועגונג און אַרבעטער־רינג. אין 1931 העלפט ער שאַפן אַ פאַראייניקטע יידישע סאָציאַליסטישע אָרגאַניזאַציע און ווערט דער סעקרעטאַר פון אַלקאַנאַדישן יידישן סאָציאַ־ליסטישן פאַרבאַנד. ער איז אויך געווען טעטיק אין דער קאַנאַדער סאָציאַליסטישער פּאַרטיי — סי. סי. עף. צוזאַמען מיט אַנדערע חברים גיט ער אַרויס יידישע סאָציאַליסטישע צייטשריפטן („דאָס סאָציאַליסטישע וואָרט" א. א.).

געשטאָרבן איז ישראל אַקון פּלוצלונג, ווען ער איז געווען אויף אַ קורצן באַזוך אין מאָנטרעאַל, אין שליחות פון אַרבעטער־רינג, צו דער פירערונג פון איבערגעבן אַן אַמבולאַנס פאַר דער קאַנאַדער אַרמיי, בעת דער צווייטער וועלט־מלחמה.

(„דורות בונדיסטן", ניו־יאָרק 1956)

ברל כצנלסון

קטעי זכרונות

היה לי חבר מן החדר, ילד בן־עניים, שאביו היה דייג עברי, איש עובד, פשוט, עממי, וכולו סמל היושר, וזקנו היה יהודי, אשר לא ראיתי דוגמתו ליופי אנושי, אדם דימוקראטי וחובב־ציון במובן המעולה, שהיה דואג לבטא את המלה העברית ביטוי זך וטהור, ולא היה בו שמץ קנאות דתית. בנו של אותו זקן היה יעקב פלוטקין, הנזכר בתולדות תנועת הפועלים בארץ. הזקן הזה, מלמד מיוחד במינו, שלימד עברית על פי צחות הלשון, היה לו מושג מיוחד על היחס לאשה. אשתו היתה חנוונית. וכדי להביע את יחס הכבוד שבו לאשה, היה הולך לחנות בכל יום ששי, סוגר את החנות ומביא את אשתו הביתה. זו היתה דמות יהודית מקורית ביותר. ונכדו הוא, חברי, גם הוא סמל היושר המוחלט ולבו לב זהב, היה כבד־כשרונות במקצת, תמיד הייתי משתתף בצערו, כי הוא היה סופג מכות, בעוד שאני, אשר הייתי שובב יותר ממנו, לא ספגתי מכות כמוהו.

אחר כך, כשהיה בן שש־עשרה או שבע־עשרה, נסחף במעגל המהפכה ונעשה אנארכיסט. כיון שלא היה איש דברים והלכות, הלך ל„עבודה המעשית". במפלגות השונות — וביחוד אצל האנארכיסטים — היה מוצא בד בבד עם הערכת היחיד וחופש היחיד, היתר דמיו של אדם. ופעם, כשצריך היה להשיג מאות רובלים, קפץ הוא וחברו לחנות של יהודי עשיר בעיירה, תבעו ממנו כסף, והלה — או שלא היה לו או שלא נתן — וירו בו. הנער הזה, שנעשה רוצח, ברח, — — מה רב היה סבלו של האיש הזה בגלל מעשהו. הוא רצח אדם, אשר בניו היו בעצמם אנשי־מהפכה וחברים במהפכה, ולו רצה המקרה היו מזדמנים כעבור יום או יומיים לתנועה אחת או לבית־סוהר אחד.

(„ערכים גנוזים", תשי"ד, עמ' 98—99)

ליפמן לוינסון

בצל התליה

השנה — 1906. בבוברויסק הופיע טיפוס חדש. זלצר היה שמו, בעל בלורית ארוכה, חובש מגבעת־קש רחבת שוליים ונעלים עשויות חבלים. נעים הליכות, תרבותי, בקי בספרות הרוסית והעולמית ואיש שיחה מענין. התברר, שהוא צמחוני וטבעוני אדוק. בכל הזדמנות דיבר בלהט נגד שחיטת חיות, עופות וציד דגים. „הרג חיות או דגים זהו רצח" — היה טוען. הדיברה „לא תרצח" מכוונת לא רק לאנשים, כי אם גם לכל דבר חי. להרוג חיות, עופות, דגים לשם הנאה, הרי זה דבר שפל ומכוער וכל איש הגון ירחק מזה. היתה לו סבלנות בויכוחים ולא היה רוגז גם על הלועגים להטפתו.

דבריו עשו רושם על רבים מאתנו, אם כי לא קיבלנו עלינו את מצוות הטבעונות והצמחונות.

היתה אז תקופה קשה מאד. אכזבה אחרי כשלון המהפכה של 1905. פריחת הקארייריזם, בעיטות בחוקי מוסר, אקספרופריאציות, סיסמאות: „תפוס את הרגע" (лови момент), והנה מופיע צעיר נאה המטיף לויתורים על תענוג מתוך נימוקים מוסריים. בעצם הופעתו היה משהו טוב, מושך, קוסם.

האקספרופריאציות שהיו בעיר לא היו רציניות ביותר וללא שפך דמים. התיחסו לזה בסלחנות מסוימת. והנה בערב אחד נכנסו שני בחורים, שפניהם מכוסים במסכות, לחנות של סטיסון ברח' מוראביובסקאיה קרוב לשוק. אחד הוציא אקדח ודרש למסור מיד את כל הכסף שבקופה. סטיסון הסתכל בפחד בפני שני הבחורים ופתאום קרא בתמהון: אתה, אהרן? (השם „אהרן" בדוי, כי האיש חי עדיין).

אהרן נבהל וצעק: „ירה" (стреляй). נשמעה יריה, סטיסון נפל פצוע. השנים שדדו חלק מכספי הקופה וברחו דרך השוק האפל, אחרי שזרקו את המסכות. קהל רב בא במרוצה, הזעיקו רופאים ואת המשטרה. כאשר התאושש סטיסון סיפר, כי לאחד שירה בו היו שערות ארוכות מאד ונעלים משונות והשני — שנתן את הפקודה לירות בו — נראה לו כבן למשפחה ידועה בעיר. הקהל רגז מאד על היריה, שהיתה עלולה לגרום למוות. רבים צעקו שיש סכנה בהפקרות המתגברת לרגל אדישות הציבור. נמצאו גם כאלה שחשדו בזלצר בגלל תיאור השערות והנעלים.

אותו לילה הקיפה המשטרה את בית קסטליאנסקי ברח' מוראביובסקאיה, דפקה וצילצלה בדלת הכניסה הראשית בדירה בקומה השניה, שבה גר זלצר, ודרשה לפתוח את הדלת תיכף ומיד. זלצר רץ למטבח בכדי לנסות לברוח דרך הדלת האחורית. כאשר פתח את הדלת ראה על המדרגות שוטרים. הוא סגר אותה, נכנס לחדר־השימוש וירה בעצמו. המשטרה פרצה לדירה, חיפשה בכל החדרים, ולכתחילה לא מצאו איש. אך הנה נשמעו גניחות מבית־השימוש, נפרצה הדלת ומצאו את זלצר גוסס. בחיפוש מדוקדק בחדרו מצאו מתחת לספה את „אהרן" ואסרוהו.

הוא היה בן למשפחה ידועה. אביו היה מנהל בנק ואיש מכובד. היה נער מוכשר ולמד בבית־הספר הריאלי במינסק. המשטרה באה בשעה מוקדמת בבוקר לבית אביו לשם חקירה, אך האב לא האמין לסיפור, שהיה דמיוני בעיניו. לפי דעתו היה בנו במינסק ורק יום קודם נתקבל מכתב ממנו. הוא מיהר למשטרה בכדי להוכיח את הטעות שנפלה, ראה את בנו ונפל מתעלף. הבהילו את ד"ר רייגורודסקי, שהשיב את רוחו. האב בכה בקול רם ולא יכול היה להירגע. ד"ר רייגורודסקי הביא אותו במרכבתו לבית אמו, סבתא של אהרן. זו היתה אשה נבונה, בעלת מרץ וחוש חיים מפותח ועשיר. כאשר שמעה מפי בנה הממרר בבכי את כל מה שקרה, גערה בנוכחות הרופא בבנה, מנהל הבנק המכובד, כשם שגוערים בילד קטן, וקראה שעתה לא הזמן לבכות כי אם לעשות מיד את כל הדרוש. היא הודיעה, שהיא מוכנה למסור את כל רכושה בכדי להציל את נכדה האהוב מעץ התליה או מעבודת־פרך הצפויים לו. באותו בוקר מישכנה את כל תכשיטיה היקרים, חתמה על שטרות, ריכזה כספים גדולים והפעילה את כל קשריה בחוגים שיכלו לעזור לה.

את זלצר קברה חברה קדישא בשעה מאוחרת באותו הערב מאחורי הגדר של בית־הקברות. לא הודיעו על זמן הלוויה ואיש לא בא ללוויה.

טובי העיר נרתמו בפעולה לא רק בכדי להציל

את אהרן מהעונש הקשה הצפוי, כי אם גם בכדי להסיר את החרפה מהמשפחה ומהעיר בוברויסק. כספים פוזרו על ימין ועל שמאל, לא חסכו כל מאמץ. הפעילות והכספים הועילו, החקירה קיבלה מפנה אחר לגמרי. סטיסון הפצוע קיבל דמי ריפוי, שבת, בושת וכו׳, והוא לא רק שלא זיהה את אהרן, כי אם חתם על עדות, שהבחור נותן הפקודה לירות בו, היה גבוה, שמן, בעל שערות אדמוניות — כלומר, ההיפך מדמותו של אהרן. המשטרה קבעה, שאהרן לן במקרה באותה דירה ונאסר בטעות. לא הודיעו לבית־הספר הריאלי במינסק על המאסר, ואהרן המשיך בלימודיו. לבוברויסק כמעט שלא היה בא.

עברו שנים. „אהרן״ גמר את בית־הספר הריאלי ואח״כ את האוניברסיטט הטכנולוגי בפטרבורג (לנינ־גראד). הוא נשא לו לאשה בחורה בוברויסקאית טובה, התרחק מכל פעילות ציבורית. לא השתתף בחיים הסואנים של הסטודנטים. אחרי המהפכה הבולשביסטית קיבל תפקיד בלתי־אחראי בדואר, משרה שלא הלמה את השכלתו ואת כשרונותיו, אך הוא המשיך עשרות שנים בשקידה בעבודה אפורה ומשעממת, ללא נסיון להתקדם. כיום הוא בן 74. לפני מספר שנים יצא לפנסיה וחי עם אשתו בלנינגראד מההקצבה הממשלתית שהם מקבלים. כל חייו היה בלתי־מפלגתי. אינו מקיים כל קשר עם משפחתו בארץ. בפגישתו עם אורח מישראל שאל אודותיה, ביקש למסור דרישת־שלום ותו לא. וכך הסביר את „פילוסופיית החיים״ שלו:

„צריך להיות בצל. לא להתבלט, לא יעריצוך, אך גם לא ישנאוך ולא יקנאו בך. חברי התקדמו אמנם, קיבלו משרות אחראיות, אך רובם הוגלו לסיביר ולא ידוע כמה נשארו בחיים. בי, כפי שאתה רואה, גם סטאלין לא פגע. אתה תגיד, שהחיים שלנו אפורים, אולי, אבל בכל זאת חיים, ובכל אופן יותר טובים מאשר במחנה ריכוז בסיביר, ככה זה״.

היתה דומיה, שנינו שתקנו. שקענו בזכרונות, במחשבות. קמתי ללכת. ליוה אותי אל הדלת. הסתכל לצדדים והוסיף:

„אתה זוכר בודאי את זלצר, נזכרתי בו כאשר נכנסת. הוא הוא שסיבך אותי, אך במותו הציל אותי. הוא היה בחור טוב, מפותח, מוכשר, ואיך הוא גמר! ועוד איפה! אל אלוהים! בבית־השימוש!״

עצבות עמוקה נראתה בפניו. לא רציתי להמשיך. נפרדנו מבלי הוציא הגה, לחץ את ידי ואחז בה זמן־מה. הרגשתי שצל עץ התליה, שאיים עליו לפני קרוב לששים שנה, השאיר כנראה רושם בל ימחה בנפשו, הוא מפחד גם עתה מקול עלה נידף.

נ. כאנין

א באזוך אין באברויסק

די בונדיסטן אין מינסק, אין ווילנע און אַנדערע שטעט זענען געווען זיכער, אַז באַברויסק איז די פעסטונג פון דער רוסישער רעוואָלוציע און אַז יעדער בונדיסט, וואָס קומט פון באָברויסק, איז אַ העלד פון העלדן־לאַנד. האָט יעדער איינציקער בונדיסט, וואָס האָט ניט געוווינט אין באָברויסק, געוואָלט דאָרט זיין, אַ קוק טאָן מיט די אייגענע אויגן, ווי אַזוי עס זעט אויס די שטאָט און די העלדישע מענטשן, וועלכע וווינען אין דער שטאָט. האָב איך אויך גע־בענקט, געטרוימט און געחלומט צו זיין אין באָברויסק. און אָט איז געקומען די געלעגנהייט: איך פאָר צוריק פון יעקאַטערינאָסלאַוו. באַשלאָסן האָב איך צו פאָרן ניט מיטן אייזנבאַן, נאָר מיט אַ שיף. געווען איז דאָס אין אַ שיינעם זומער־מאָנאַט. איך בין דורכגעפאָרן איבער דעם גאַנצן דניעפּער, און אָט זיץ איך שוין אויף דעם אָרעמען שיפעלע, וואָס באַלאַנגט צו אַ פּאָר פאַריטשער יידן. דאָס שיפל גליטשט זיך איבער די שטילע וואַסערן פון דעם טייך בערעזאַ. און אָט בין איך שוין אין באָברויסק. דאָס האַרץ קלאַפּט פון פרייד. דאָס שיפעלע האָט זיך אָפּגעשטעלט ביים ברעג פון שטאָט. איך האָב גענומען דאָס פּעקעלע אויף די פּלייצעס און בין אַוועק. איך האָב געהאַט אַן אַדרעס צו גרישען. גרישע איז געווען ניט קיין באָב־רויסקער. ער איז געשיקט געוואָרן פון „בונד״ אַלס פּראָפעסיאָנעלער רעוואָלוציאָנער אָנצופירן מיט דער בונדישער באַוועגונג אין שטאָט. געקומען צום הויז,

אויף וועלכן דער אַדרעס האָט מיר געוויזן, און פרעג זיך נאָך אויף גרישען. די באַלעבאָסטע זאָגט מיר, אַז ער האָט זיך פון דער דירה אַרויסגעצויגן שוין לאַנג צוריק און ווו ער וווינט איצט, ווייס זי ניט. איך האָב דער באַלעבאָסטע געבעטן, אַז זי זאָל מיר דערלויבן איבערצולאָזן דאָס פּעקעלע, ביז וואַנען איך וועל געפינען עמעצן פון מיינע באַקאַנטע אין שטאָט. און איך בין אַוועק איבער דער שטאָט זוכן. וועמען זוכן — האָב איך אַליין ניט געוווּסט. אַזוי בין איך אַרומגעגאַנגען איבער די גאַסן ביז פאַרנאַכט. פאַרנאַכט בין איך אַרויסגעגאַנגען אויף דער בונדישער בירזשע, וועלכע האָט זיך דעמאָלט געפונען אויף דער הויפּט־גאַס פון שטאָט — אויפן ניעווסק. מיט עטלעכע טעג צוריק איז אין באָברויסק געגאַנגען אַ רעגן און פון יענעם רעגן זענען נאָך אויפן גאַס געשטאַנען די בלאָטעס. אָבער אויפן טראָטואַר האָט געשווירבלט און געגריבלט מיט מענטשן. מיר האָט זיך געדוכט, אַז יעדער מאַן אויף דער בירזשע האָט געטראָגן אַ גראָבן שטעקל און איז געווען גרייט צו יעדער צייט מיטן שטעקל צו גיין אין קאַמף. איך בין אַרומגעגאַנגען אויף דער בירזשע און האָב גענומען קוקן יעדן איינעם אין פּנים. איך האָב געהאָפט, אַז אַזוי וועל איך אפשר דערקענען אַן אַלטן באַקאַנטן. אָבער וואָס מער איך האָב געקוקט און וואָס מער איך האָב זיך אָפּגעשטעלט צווישן די גרופּקעלעך קוקן יעדן איינציקן אין פּנים, אַלץ מער האָט די גאַנצע בירזשע גענומען קוקן אויף מיר, און איך האָב דערפילט אינסטינקטיוו, אַז די בירזשע קוקט שוין אויף מיר ווי אויף אַ פרעמדן און אפשר אויך ווי אויף אַ שפּיאָן. די הויט האָט אויף מיר גענומען ציטערן, און דאָס לייכטסטע וואָלט דאַן פאַר מיר געווען, צוגיין צו איינעם פון די שפּאַצירנדיקע און דערציילן אים דעם אמת. אָבער איך האָב, וואַרשיינלעך, אין דעם מאָמענט דעם גראַדן שכל פאַרלאָרן און איך האָב באַשלאָסן פון דער בירזשע אַרונטערצוגיין. איך געדענק, איך בין צוגעגאַנגען צום ראָג פון פּושקין־גאַס און האָב גענומען גיין מיט שנעלע טריט. דאָס האָט וואַרשיינלעך פאַר די בונדיסטן נאָך מער באַשטעטיקט, אַז איך בין אַ שפּיאָן, און אַ גרופּע פון דריי, מיט גראָבע שטעקלעך אין די הענט, האָבן גענומען גיין נאָך מיר. איך האָב דערזען פאַר זיך די שטאָטישע ביבליאָטעק, האָב איך גענומען לויפן צום ביבליאָטעק־בנין מיט דער האָפענונג, אַז דאָרטן וועל איך געראַטעוועט ווערן. און וואָס שטאַרקער איך בין געגאַנגען — ניין, ניט געגאַנגען, נאָר געלאָפן — אַלץ שנעלער זענען געגאַנגען די דריי אַרבעטער מיט די שטעקלעך נאָך מיר. און אָט, צו מיין גליק, האָב איך דערזען אַרויסגיין פון ביבליאָטעק דעם אינטעליגענט גרישע, וועמען איך זוך דאָ אין שטאָט. איך בין צו אים צוגעלאָפן, אַרומגעכאַפּט זיך מיט אים, און ווען די דריי אַרבעטער זענען צוגעקומען צו מיר און צו גרישען — און גרישען האָבן זיי זייער גוט געקענט — האָבן זיי אויסגעשריען אין פאַרצווייפלונג: „אבי מיר זענען געווען זיכער, חבר, אַז איר זענט אַ שפּיאָן! ווען איר וואָלט איצט נישט געשטאַנען לעבן גרישען, וואָלט איר שוין מיט גאַנצע ביינער פון דאַנען ניט אַוועקגעפאַרן". איך האָב גרישען איבערגעגעבן פון וואַנען איך פאָר, און אַז איך דאַרף אַ קוואַרטיר, ווו צו וווינען. איינער פון די דריי אַרבעטער, וועלכער איז געווען אַ בלעכער, האָט געזאָגט: „חבר, קומט צו מיר אויף קוואַרטיר, איך האָב פּלאַץ פאַר אייך". און אויפן אָרט, אָנשטאָט צו קריגן פון זיין שטעקל אַ פּאָר גוטע קלעפּ אַלס שפּיאָן, בין איך גאָר געוואָרן אַ חבר, מיט וועמען זיי האָבן דערנאָך כּאַרבראַכט עטלעכע טעג צוזאַמען...

ווען מען דערמאָנט מיר באָברויסק, דערמאָן איך זיך דעם אינצידענט. איך זע פאַר זיך די שטאָט, זע פאַר זיך די בירזשע, די דריי אַרבעטער, וואָס ווילן מיר אָנברעכן די ביינער, און זע די ביבליאָטעק, ווו גרישע, איך און די דריי אַרבעטער שטייען ווי נאָענטע חברים.

שער שביעי

התנועה הציונית

זיבעטער שער

די ציוניסטישע באוועגונג

ראשיתה של חיבת־ציון (1886)

א

במוצאי שבת קודש פרשת לך־לך קראו מנהלי אגודת חובבי־ציון עצרה בבית התפילה של הנדיב ה׳ ישראל פאפירנא, להביא בחשבון את כל המעשים שנעשו לתועלתה במשך השנה העברה, שהיא גם השנה הראשונה לקיומה. הדרשן אבראמאוויטש נשא מדברותיו ויטיף על מצב היהודים בין העמים כי ברע הוא ויעורר את אוזן המקשיבים לתת יד לרעיון ישוב ארץ־ישראל הנשגב. אחרי כן עלו הבמתה שני משוררים בבתי המנגינות (אפערע), השוכנים עתה פה וישירו תפילת „אל מלא רחמים״ לנשמת השר הצדיק משה מונטיפיורי ולנשמת הסופרים החכמים מוקירי הרעיון הקדוש — פרץ סמאלענסקין ודוד גארדאן.

ה׳ אשפיז סוכן החברה קרא באזני כל הנאספים חשבון ההכנסה וההוצאה של כל השנה וה׳ פריעד קרא אחריו את תקנות האגודה ואת המכתב האחרון מהרב הגאון מ׳ שמואל מאהילובער. בסך הכל נאסף במשך השנה 403 רו״ב, מאתים מהם נשלחו כבר להד״ר פ(ינסקר) בא(ודיסה). מאה וחמישים רו״ב נמצאים עתה בידי הסוכן והיותר עלה לשכר הגובה ולהוצאות אחרות.

ראו מנהלי החברה כי פעולתם עודנה מצומצמת, כי רוב החברים ככולם נערים ובחורים, ולו נספחו אליהם בעלי צורה ונשואי פנים, כי אז רבתה ההכנסה על אחת שבע, ויגמרו אומר לתת כבוד לישישים ולהדר פני זקנים, וזה החלט לעשות, בנתנם משרת יושב־ראש על שכם הגביר הישיש מ׳ ישראל פאפירנא ולקרואי מועד את החשובים שבהם והעוסקים בצרכי החברה באמונה, אשר אין לפקפק בישרת לבבם ובבור כפיהם.

בידים פשוטות הננו נכונים לקבל את כל מי שרוצה להימנות בין חברי „חובבי־ציון״; ומי יתן והיה על לבב עשירינו ללכת בעקבות הזקן הנכבד לקחת חלק בראש במעשה החברה וזקנים עם נערים יהיו תמיד להגדיל ולהרחיב את חוג מעלליה ופעולותיה.

אליעזר ליזעראָוויטש

(„המליץ״ 1886, גל׳ 150)

ב

18 דעצעמבער, למען יכירו וידעו קוראי „המליץ״ את הבוז והקלון אשר ינחלו חובבי־ציון בעירנו מהבוערים־והמתחסדים מעבר מזה ומהמשכילים המדו־מים מעבר מזה, — אספר את אשר קרנו אתמול בלילה. המטיף ה׳ אבראמאוויץ נעתר לבקשת מנהלי החברה לדרוש בבית־המדרש הגדול בדבר ישוב ארץ ישראל, כי ידוע לנו מדרשתו ביום ה׳ מרחשון העבר, כי דבריו הנאמרים בטוב טעם ודעת לא ישובו ריקם ולא יחטיאו את המטרה. השמועה עשתה לה כנפים בכל העיר על־ידי המודעות שנדבקו בכתלי בתי־התפילה ויבואו האנשים על הנשים לשמוע דברי פי מטיף חן. אולם — לדאבון לבנו — מחשב־תנו הטובה לא נצטרפה למעשה, כי שני גבאי בית־המדרש ב. ה. — מ. ג. ובתוכם גם אחד המשכילים האומר כי יש לו ידיעה רבה בעניני מחיה וכלכלה, אשר חמתם בערה בם כי לא שאלנו את פיהם, התקוממו נגדנו ולא נתנו להוציא את מחשבתנו אל הפועל, בשפכם בוז וקיקלון על הרעיון הקדוש בכלל ועל העוסקים בו בפרט; ויפץ העם איש לביתו במפח נפש. אוי לאותה בושה!

אחרי כי החילותי לגלות את נבלות האנשים האלה לעיני הקוראים, אספר גם כן כי אחרי האסיפה שהיתה לאגודת „חובבי־ציון״ ביום ח׳ מנחם־אב בבית־הכנסת של הג׳ ישראל פאפירנא (יו״ר האגודה) עשו הזכרה לנשמת הסופרים החכמים משה סמאלענסקין ודוד גורדון ז״ל — — התגודדו העם אגודות אגודות בכל בתי־התפילה ואיש איש חיוה את דעתו, כי העת הזאת עקבא דמשיחא היא, אשר חוצפה יסגא לקחת ספר־תורה ולהזכיר נשמת האפיקורסים הגדו־לים, אשר עליהם נאמר מורידין ולא מעלין...

(„המליץ״ 1887, גל׳ 28)

בימי הרעש 1891

בבוברויסק נוסדו שתי אגודות לקנות אחוזות נחלה בארץ הקודש. האגודה האחת נוסדה על־יד העורך־דין ה' א. ש. אשר בנועם מדברו הצליח להעיר את הרעיון בלב העשירים ויפתחו את צרורות כספיהם לטובת הרעיון הזה. עשרים גבירים כתבו את ידם להאגודה אשר על כל אחד מחבריה להביא 300 רו"ב אל אוצר החברה. המחצית האחת בשוב ציריהם מארה"ק עם ידיעות נכונות על דבר כברת האדמה אשר יעדו לקנותה והמחצית השניה — אחר שנתיים מיום המקנה. האגודה השנית נוסדה מיתר תושבי העיר עד מאה במספר; על כל אחד מחבריה לתת חמש מאות רו"ב: מאתים אחרי גמר מקנת האדמה, ויתר הכסף יסלקו למועדים קבועים, וגם סילקו את כסף הקדימה שלושים ואחד רו"ב ביום תת חתימתם.

(„הצפירה" 1891, גל' 101)

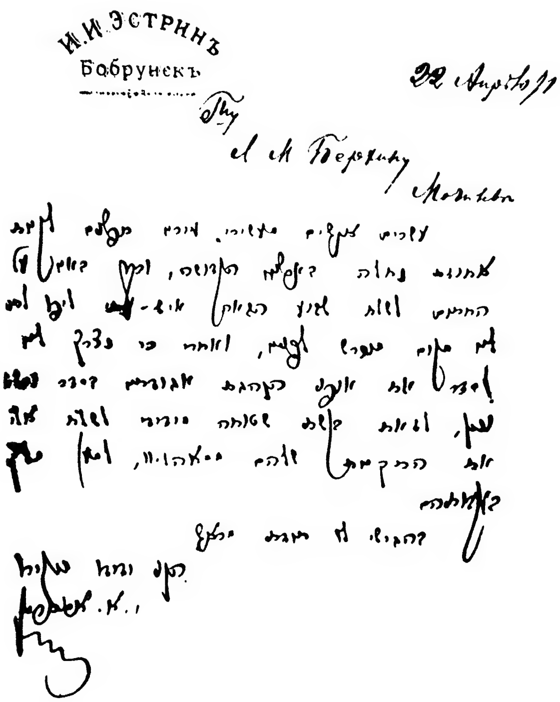
22.4.1891

לכבוד
מר ל. מ. ברחין
מוהילב

עשרים אנשים מעשירי עירנו חפצים לקנות אחוזות נחלה בארצנו הקדושה, וכבר באנו על החתום לשלוח שבוע הבא איש עתי ליפו לתור לנו מקום מופרש לפנינו, ואחרי כי נצרך לנו לסדר את אופני הנהגת אגודתנו בסדר ומשטר נכון, לזאת בקשתי שטוחה מידידי לשלוח אלי את התקנות שלהם ממא־היליוו למען נלך בעקבותיהם.

בהגישי לו תודתי מראש
הנני ידידו ומוקירו

י. א. אסתרין

(מארכיונו של מ. בן־הלל הכהן, הארכיון הציוני, ירושלים)

שמריהו לוין

בחוג חובבי־ציון

מן היום שהגשתי את „בקשת הרוממות" (כך מקובל היה הדבר אותם הימים), בקשת הסיפוח לעבודת הצבא בתורת מתנדב עד יום כניסתי ממש לעבודה עברו שבועות מספר. שעות פנויות לאין מספר עמדו לשימושי, והואיל וידעתי, שבקרוב לא תהא שעתי פנויה כלל וכלל, נזדרזתי להתקרב אל צעירי העיר בבוברויסק ולהתקשר עמם בקשרי ידידות. כמובן, נתתי אל לבי להתקרב בראש וראשונה אל מנהיגי „חיבת־ציון" בעיר ודבריה. אכן מופלא הוא כוח־התקשרות, שמתקשרים בו בעלי שאיפה אחת, וביחוד גדולה היא ההתקשרות בין הצעירים. מן הרגע הראשון הרגשתי את עצמי בן־בית בחברתם, כאילו הוטלתי בין ידידים מעולם. חברי מקרב התנועה, תנועת „חיבת־ציון", קיבלו אותי בסבר פנים יפות, כחברם הותיק.

ושלושה אישים עמדו בראש התנועה בעיר: ליאון

לווינסקי, שלמה פריד ואליעזר לייזרוביטש. משפחת לווינסקי היתה אחת המשפחות האמידות והמיוחסות ביותר בבוברויסק. אמנם מת על ליאון לווינסקי אביו ואמו לא היתה עשירה בנכסים; אולם קרוביו ובני משפחתו תמכו בו תמיכה רבה, ושוב יכול היה לחיות ולהתפרנס בכבוד. ליאון היה הבן הבכור במשפחה ושני אחיו ושלוש אחיותיו הביטו עליו כעל ראש המשפחה ומנהיגה בן הסמך. הוא גמר בית־ספר תיכוני ובשל בריאותו הרופפת אנוס היה לפרוש מלימודיו בבית־המדרש הגבוה. הוא היה מקובל על הבריות כאחד הצעירים המשכילים ביותר בבוברויסק, אולם יותר מכן נתחבב על שום טיבו, שנתגלה בטוהר לבו ובקבע רוחו. הוא היה צעיר רב שכל, שנון ומחודד, אולם לפעמים אף אכזרי בהיתולו ובלעגו. שלמה פריד היה משכיל טיפוסי וידען מובהק בשפת עבר, אולם לא גדל ועלה אלא עד כדי כתיבת מכתבים מערי־השדה לעתונים העבריים. לייזרוביטש מורה עברי היה, שעלה בהרבה על מידת בינונים במקצועו, על חבריו בהוראה. הוא בא לבוברויסק מבוריסוב והבריות מרננים היו עליו, שעבר רב הרפתקאות ועניין כרוך אחריו, אולם אף איש לא ידע, מה הן הרפתקאות אלה, מה הוא עניין זה.

שלושת האנשים האלה היו חובבי־ציון נלהבים. לייזרוביטש, הקשה והסרבן שבכולם, דרש מדינה יהודית על כל תאריה וסדריה, פריד היה כרוך אחרי מליצות נאות, ולמעשה היה נוטה לפשרנות, אם רק הצליחה המליצה בפיו. ההשגה העמוקה ביותר על שאלת היהודים נקנתה ללווינסקי. הוא היה בקי בספרות הרוסית ובספרות העולם, ככל שזו ניתנה בתרגום רוסי. הוא לא בא אל הציונות בדרך המקובלת, בדרך ההשכלה העברית, אלא מתוך המהלך הכללי של השכלתו הכל־לית. מעין אצילות הוטלה בטיבו ובמנהגיו עם עצמו ועם הבריות, ומשהו זה הוא שעמד לו, לבלי לכרוע לפני אחרים ולבלי הנמיך את קומתו בפניהם. בקורת ההתבוללות שיצאה מפיו היתה חדה ושנונה כאיזמל. הוא לא נתן את דעתו כלל וכלל על הקשיים המעשיים של ההתבוללות, אלא היה דן בתורתה, שראה בה חרפה ועבדות. לדעתו היתה ההתבוללות מעין הודאה עצמית של ישראל, שנחות דרגה הוא, היה בה משום נטיה ותאוה לחיקוי, ואין לך פגיעה קשה מזו להרגשת הגאון שבלבו ובכל מהותו.

איני יודע אם אצילות רוחו היא שהביאה אותו לידי השקפתו הלאומית או להיפך, לאומיותו היא שטבעה בו אצילות זו. יהי הדבר מה שיהי: כל טיבו עשה עלי רושם עמוק לא ימחה. בשבילי היה הוא היהודי הראשון, בעל הכרה עצמית, יהודי גאה, שראה באני הלאומי שלו מתוך אספקלריה אנושית כללית, שדיבר בזכותו של ישראל לא על שום עברו רב הפאר ורב המפעל. „נניח — היה אומר לווינסקי — שעם ככל העמים אנו, נניח שהעולם הגדול לא נחל מאתנו נחלה ונכסים מרובים. כלום בשביל כך פקעה זכותנו על החיים? כלום מצווים אנו לקנות זכות ראשונה, פשוטה, על החיים במחיר מעשים ומפעלים יוצאים מן הכלל?"

דרך זו של הוכחת צדקתנו חדשה היתה לי. עד כאן רגיל הייתי להוכיח את זכות קיומנו בזכות גדולתם של אבות, בזכות מפעלינו ההיסטוריים בעבר; שעה זו ששמעתי מפיו של האיש הזה את הוכחתו וטעמו הוא לזכותנו, זכות החיים, הרגשתי שנתעשרנו עושר רב. שוב איני חייב לשלם בעד ההווה בעבר שלנו. והעבר היה לקנין יקר שלי, מעין קרן־ברזל שמורה, שאינה ניתנת לשימוש יום יום.

חברי החדשים שמעו מפי הקבוצה המינסקאית, שאפשר להשתמש בי בתורת נואם מובהק לצרכי תעמולה. ליאון לווינסקי הכניס אותי לבית דודו, יהושע לווינסקי, שבתו ארוסה היתה ללווינסקי. כחמי־שים צעירים נתכנסו אל הבית — כמובן, לאסיפת חשאים. לווינסקי נאם ראשון, ועלי היה לנאום אחריו. בעיני מצאה חן מאוד דרכו של לווינסקי לדרוש בשאלת ישראל; אולם אני לא יכולתי לשנות פתאום מדרכי המקובלת עלי. לפי שעה דבק הייתי עדיין בשיטתי אני הישנה — לדרוש בגאון עברנו ומפעלינו ולהפוך ברוח הזמן במושג הישראלי העתיק של הבחירה הלאומית של ישראל. בנאום כזה קל מאוד להכניס מידה מרובה של התלהבות ורתיחת הלב. ואני נשתמשתי בהן ביד רחבה. וכבר ברגעים הראשו־נים הרגשתי, שאכן קמה זיקת נפש ביני ובין השומעים. הרגשת שקט לפפה את הויתי, הרגשתי בטחון בעצמי ובדברי; דעתי שומרת עלי, על לשוני ועל שומעי. נאמתי כשעה שלמה בערך, וכשהפסקתי ישבתי על מקומי ובלבי מעין אותה הרגשה, שמרגיש ודאי גיבור, שזה עכשיו נחל נצחון רב במערכה.

(„מזכרונות חיי", ספר ב')

מכירת מניות הבנק הציוני 1899

הציונים שבעיר היו עסוקים באסיפת חותמים על מניות הבנק עוד מן הקונגרס השני, ובמשך כל העת הזאת עלתה בידם למכור רק כשש, שבע מאות מניות, וכולן בידי חמישים איש בקירוב. ובבוא לשם לפני ימים המטיף אהרן מאיר דראגיטשין השלים עד אלף. ומאד יקרו שלוש מאות המניות אשר נוספו על־ידו. כי נחלקו בין שלוש מאות איש, מניה אחת לאיש אחד, וחותמיהן הם אנשים הנהנים מיגיע כפיהם ובזיעת אפיהם יאכלו את לחמם היבש. והעשירים המעטים אשר בעיר שוכבים אדינריהם...

(„המליץ" 1899, גל' 104)

חיים משה לוזינסקי

חיים משה בן נפתלי הערץ לוזינסקי נולד בי"ד תשרי תרל"ד (1873). התיתם מאביו בגיל רך והתחנך בהשפעת אמו, אשה אדוקה עד מאד. החינוך היהודי המסורתי השאיר עקבות לא־ימחו בנפשו. עד סוף ימיו נשאר איש דתי ומאמין. הוא התחנך בתחילה בגימנסיה של בוברויסק ולאחר מכן בסלוצק.

חיים משה לוזינסקי

„את חוק הלימודים — מספר עליו בן בוברויסק, אברהם באקאל — השלים בבית הגימנזיון בסלוצק ביתר הכשר, כאחד התלמידים המצוינים. אך מפני משמרתו אשר שמר את השבתות בכל דקדוקיהן, עמדו בפניו ולא זכה לקבל מטבע של זהב, על אשר לא אבה להחליף אותה במטבע של היהדות בעד כל הון, כי בכל ימי לימודו בביה"ס, גם ימי הבחינות בכללן, לא חילל אף פעם אחת את קדושת השבת והמועדים בכתיבה ושרטוט, והדבר הזה לא נתן אותו לחן בעיני המורים". עם סיום הגימנסיה נסע לברלין ונכנס ללמוד בבית־המדרש לרבנים של הרב הילדסהיימר. בד בבד עם לימודים בבית־המדרש שמע הרצאות בפילוסופיה וכלכלה מדינית באוניברסיטה של ברלין. לאחר שנתיים ימים בברלין התקבל למכון המשפטים באוניברסיטה של קיוב וסיים בו את חוק לימודיו בשנת 1901. את כל שעותיו הפנויות מלימודיו מסר חיים משה לוזינסקי ללימוד הספרות וההיסטוריה הישראלית ולעבודה מעשית בלתי פוסקת למען התנועה הציונית.

מתוך אהבה יוקדת לעם היהודי וחזון תחיתו בארץ־ישראל תפס חיים משה לוזינסקי מיד עם ראשית הציונות המדינית מקום בולט, כעובד בעל מרץ ומסור בלי גבול לאידיאל הציוני. הוא לקח חלק בכל הקונגרסים. עם יסוד הבנק להתישבות היהודים נסע ללונדון והביא בפעילותו תועלת רבה לבנק. בקיוב מסר לו ד"ר מ. מאנדלשטאם ענין מורכב ואחראי — הנהלת המרכז הכספי של ההסתדרות הציונית ברוסיה. ביעידת מינסק הופיע (בהעדר מ. מאנדלשטאם) כמרצה מטעם המרכז הכספי. בדרך כלל מיזג לוזינסקי את האמונה הלוהטת בנצחון הרעיון היקר ללבו ועם אופי עדין ורב־רגש — מרץ רב ואהבת העמל. בכל עומס עבודתו הציונית מצא זמן לעסוק בלימודים שעניינוהו. הוא היה בקי להפליא בפילוסופיה ובספרות החדישה. הכללית והעברית.

„ויותר שהיה המנוח ציוני נלהב — כותב עליו באקאל — היה יהודי אמיתי, חרד על דת, שומר מצווה ומדקדק בקלות כבחמורות. גם הצטיין ויהי לנס בלבו הטוב ומזגו הנעים. בקצרה, בנפשו של המנוח נזדמנו לפונדק אחד: השכלה גבוהה ואמונה תמימה ויראת שמים וכל מידה טובה ונכונה".

בהתמסרו בכל נפשו לתנועה הציונית היה לוזינסקי המנוח שמח בשמחתה של התנועה ומדוכא במגעיה הקשים. כאשר אירעה ההתנגשות המדאיבה בין אחד העם לבין מכס נורדוי היה לוזינסקי מדוכא כל כך

מתקרית קשה זו עד שנפל למשכב. אין לתאר עד כמה זועזע לבו היהודי הרגיש לרגל המאורעות האיומים של הקיץ החולף. האסון האיום (הפרעות בקישינוב) שפקד את עמו רב הסבל גרם לחיים משה עינויי נפש שלא יתוארו. יתכן כי זעזועים נפשיים אלה השתקפו במצב בריאותו וסייעו להתפתחותה של המחלה, שקיפדה בטרם מועד את חייו הצעירים של לוזינסקי.

לוזינסקי נפטר בכ״ה כסליו תרס״ד (1903), כבן שלושים שנה, לאחר מחלה קשה קצרה. זה זמן רב לא ראתה העיר לויה רבת משתתפים כזאת. אלפים ליוו את הלוחם לאידיאלים הנצחיים של ישראל למקום מנוחתו האחרון. הציונים המקומיים התאבלו מרה על מות חברם.

אמו של המנוח תרמה 10,000 רובלים לצדקה לזכר בנה; מהם 1000 רובלים לטובת הספריה הלאומית בירושלים. הציונים המקומיים מציעים להנציח את שמו של המנוח על־ידי הקמת אגף מיוחד בספריה הלאומית בירושלים על שמו של ח. מ. לוזינסקי.

(„יבריסקאיה ז׳יזן״ 1904, חוב׳ א׳, עמ׳ 223—225, ו„המזרחי״, חוב׳ ה׳, עמ׳ 383—384)

קדיש לוז

שמעון־מרדכי לוזינסקי

אחי שמעון־מרדכי, או כפי שנקרא בפי כל — סמיון לוזינסקי, היה הבכור במשפחתנו ובעל כשרונות מזהירים. הוא למד בגימנסיה בקיוב, סיים אותה במדליה של זהב ועבר לפקולטה הרפואית באוניברסיטת ולאדימיר הקדוש בקיוב. בשנות המהפכה הרוסית הראשונה (1904—1906) היה פעיל בבוברויסק במפלגת „פועלי־ציון״. היה נואם מזהיר. הייתי אז נער בן תשע־עשרה אך גם עלי עשו כמה מנאומיו ששמעתי רושם אדיר. היה נואם רבות בבתי־כנסת. הוא שאירגן את ההגנה העצמית של „פועלי־ציון״ בבוברויסק. העיר היתה מחולקת לארבעה אזורים, בכל איזור היה מרכז אזורי. ביתנו היה אחד המרכזים. זוכר אני את הערבים בהם נקראו חברי „ההגנה העצמית״ להתרכז בביתנו. באולם הגדול ישבו עשרות רבות של בחורים ובחורות מזוינים באקדחים, בסכינים ובאלות. הייתי מסתנן לאולם, מתישב בפינה ומקשיב לשיחות. לפעמים היו המבוגרים משתעשעים אתי ומכבדים אותי באכילה ובשתיה. לעתים הייתי נרדם בישיבה ומתעורר כשאמא היתה מובילה אותי למיטה. בשנות מלחמת העולם השניה (ואני אז בצבא) נשרף ביתנו. סופר לי לאחר זמן כי בזמן השריפה נשמעו מתוך הבית הבוער התפוצצויות רבות. המשטרה החלה לחקור את אבא והוא נאלץ לשלם שוחד על מנת לטשטש את הענין. חבריו של אחי סיפרו, כי יחד אתו ולפי הוראותיו הטמינו בעליית־הגג נשק ותחמושת בתקופת ההגנה העצמית.

לאחר גמר האוניברסיטה בקיוב השתלם שמעון בברלין אצל פרופסור מפורסם למחלות־עינים. בגמר ההשתלמות חזר לבוברויסק והחל לעבוד כרופא־עינים. במהרה רכש שם טוב ופרקטיקה רבה. עמד לשאת אשה אך חלה. תחילה סברו הרופאים, כי מחלתו היא השחפת. גמרתי אז את הגימנסיה ועשיתי הכנות לעליה ארצה. נעתרתי לבקשת ההורים ונסעתי עם שמעון לשווייץ. השארתי אותו בעיירת־הרים ונכנסתי ללימודים גבוהים בקרלסרוה. ביקרתי תכופות את שמעון. כשלושת־רבעי שנה בילה בשווייץ והנה בבוקר אחד קיבלתי מברק מבֶּרן כי אחי מת מיהרתי לברן. התברר, כי ממקום המרפא נשלח לברן לבדיקות. הוא הצליח להתגנב אל המעבדה יראה את תוצאות הבדיקה — מחלה ממארת. מיד הלך למלונו והתאבד ביריה. באו ההורים, קברנוהו בברן. המשפחה התאבלה עליו שנים רבות.

יצחק אייזיק אסתרין*

יצחק אייזיק אסתרין נולד בבוברויסק בשנת 1865. אביו היה ר' ישראל אסתרין מויטבסק, האחרון לשושלת בלתי נפסקת של י"ג דורות רבנים. הוא

יצחק אייזיק אסתרין

התיתם בילדותו וגודל בבית סבא מצד אמו אלכסנדר לוזינסקי, סוחר עשיר ובעל השפעה בבוברויסק. משפחת לוזינסקי תפסה בימים ההם ובשנים שבאו לאחר מכן מקום חשוב בחייה היהודיים של בוברויסק.

יצחק אסתרין נשא לאשה את מרים וישניאק ממוסקבה. אביה היה זאב־וולף וישניאק, בנקאי ותלמיד־חכם. בין בניו ובני־בניו היו רבים שהצטיינו כאנשי־מדע ומורים, ביניהם המשמשים כיום פרופסורים בארצות־הברית.

יחס הקירבה בין שתי המשפחות התחדש עם נישואיו של בנו של יצחק אסתרין, אליעזר, עם נכדתו של זאב־וולף — הלן וישניאק.

יצחק אסתרין קיבל חינוך תורני־מסורתי ושלט להפליא בשפה העברית, שבה השתמש הרבה בחליפות המכתבים שלו.

הוא היה סוחר־עצים אמיד, והיה משיט עצים על פני הברזינה והדניפר לדרום־רוסיה. אחיו היחיד, יעקב, היה שותפו בעסקים.

אולם חוג ענייניו של יצחק אסתרין לא הצטמצם בעסקיו הפרטיים. במשך כל ימי חייו היה מסור לשני ענינים: התנועה הציונית ועניני הצדקה של הקהילה היהודית בעירו.

בנעוריו יסד עם ידידו הקרוב לו, שמריהו לוין, אגודת „חובבי־ציון". לאחר מכן עמד בראש ההסתדרות הציונית בבוברויסק. הוא ביקר בכמה קונגרסים ציוניים ושימש ציר בקונגרס השביעי בהאג. ביתו בבוברויסק היה אחד ממרכזי הפעילות הציונית בעיר, ובו השמיעו דברים מנהיגים ומרצים ציונים שבאו אל העיר. מקומו של יצחק אסתרין בחיי הקהילה היהודית היה ניכר לא רק משום תרומותיו הכספיות הנדיבות למוסדות הצדקה, אלא בעיקר משום השתתפותו האישית הפעילה במוסדות אלה ובהגנה על עניניהם של היהודים בפני השלטונות המקומיים. בשנים הראשונות למאה הזאת, כאשר פרעות היו שכיחות ברחבי רוסיה, היה אסתרין מתיצב בכל עת מתיחות בפני שר־המשטרה המקומי ולשכת שר־הפלך במינסק ומשתמש בכל כוח שכנועו על־מנת למנוע רעה מעירו. כמה פגישות של „ההגנה העצמית" בעיר נערכו בביתו. למאמציו אלה יש לזקוף לא במעט את העובדה, כי בבוברויסק לא היו פרעות ביהודים בתקופה ההיא.

הוא לקח חלק גם בתנועת השחרור הכללית ברוסיה, בהיותו חבר למפלגה ה„קדטית", ונבחר פעמיים כ„בוחר" ל„דומה הממלכתית" (בית הנבחרים).

מוסדות צדקה רבים הוקמו ביזמתו, ברובם שימש כיושב־ראש, בהקדישו להם זמן רב ומאמצים לא קטנים. אחד ממוסדות החסד האהובים עליו היה בית־הספר המקצועי לבנים. הוא היה מיסדו ויושב־ראש הנהלתו במשך שנים רבות. הוא היה בין מיסדי האגודה הקואופרטיבית לחסכון ולהלואה.

בכל עת שהיה צורך בארגון עזרה בקנה־מידה גדול היה יצחק אסתרין ראשון לפעילים. הוא אירגן את הסיוע לקרבנות השריפות, שפקדו לעתים תכופות את העיר. בשנות מלחמת־העולם הראשונה אירגן וניהל את הועד המקומי לעזרת הפליטים והמגורשים היהודים שבאו מאזורי החזית. בתפקידו זה נעזר רבות על־ידי בנו בכורו אלכסנדר.

ב־1917, לאחר המהפכה הפברוארית, מונה אסתרין על־ידי הממשלה הזמנית לראש הועד המרכזי לטיפול ביערות בכל האיזור. בימים ההם התארגנה בבוברויסק, כבשאר הקהילות ברוסיה, הנהגה דימוקראטית. יצחק אסתרין נבחר לנשיא קהילת בוברויסק ובתפקידו זה בא במשא־ומתן עם השלטונות הקומוניסטיים, לאחר פרוץ המהפכה הבולשביסטית.

* לפי רשימה שמסר למערכת בנו לזר אסתרין מניו־יורק.

ב־1920, בימי כיבושה הזמני של העיר על־ידי הצבא הפולני, ניהל יצחק אסתרין, בתור נשיא הק־הילה, מאבק גיבורים בנגישותיהם המתמידות של שלטונות הצבא שפגעו ביהודים. הוא היה משתדל עבור אסירים, מונע גירושים, משתדל לספק מזון לרעבים. יתכן וכאות הכרה על שירותיו ופעולותיו הרשו לו הבולשביקים בחזרם אל העיר לצאת לפולין עם אשתו ועם בנו הצעיר. רכושו הוחרם ובסתיו 1921 יצא את גבולות ברית־המועצות.

הוא התישב בוילנה, שבה לקח חלק פעיל בהנ־הלת הקהילה ובתנועה הציונית. הוא היה יושב־ראש ועדי הקרן הקיימת ו„תרבות".

יצחק אייזיק אסתרין נפטר בוילנה ב־1935.

מארבעת בניו ובנותיו נפטר הבכור אלכסנדר בגיל 31 בפטרוגרד, בתו אידה מתגוררת בניו־יורק ועוסקת בתרגומים ספרותיים, בנו לזר (אליעזר), שהגיע לארצות־הברית ב־1916, עסק בבנקאות והיה סגן נשיא של „אירוינג־בנק קומפאני", מהיהודים המעטים שהגיעו לתפקיד גבוה כזה באחד הבנקים הראשיים ב„וול־סטריט". הוא משמש כיועץ ל„בנק לאומי בישראל". בנו הצעיר משה, ארכיטקט, עלה ארצה ב־1933 ונפטר ב־1939. אמו, שהתגוררה עמו לאחר שנתאלמנה, נפטרה ב־1942. בנו של משה — אלכסנדר יצחק אסתרין, סיים את חוק לימודיו כמ־הנדס בניו־יורק ומשמש עתה קצין־מנהל של „חיל־השלום" האמריקאי בבראזיל.

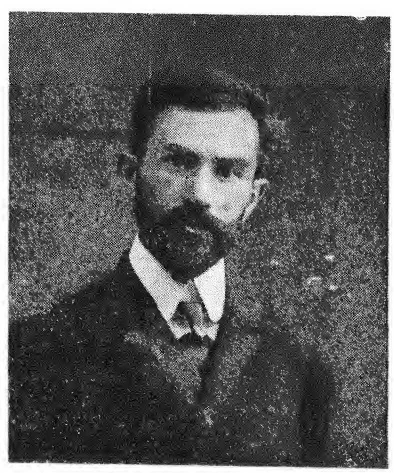
אליהו דובקין

בית ציוני

א

ביתו של אבא — יוסף דובקין ז"ל — היה מרכז התנועה הציונית בבוברויסק.

משפחתנו היתה מהותיקות בעיר. סבא, ר' ישעיהו דוד דובקין, שרכש הון רב במסחר, קבלנות ובנקאות,

יוסף דובקין

פרש מעסקיו בהיותו כבן 50, ולאחר שהשאיר לעצמו סכום כסף למחיתו, חילק את השאר בין 12 בניו וחתניו וישב בביתו, מבלי לצאת כמעט ממנו, כשהוא לומד תורה ביום, ובעיקר בלילה. הוא קנה לו שם גדול בתורתו ורבנים מערים רבות היו באים להתיעץ עמו בעניני הלכה.

אלה מבניו שנשארו בבוברויסק התגוררו בחצר הגדולה, שבפינת רחוב טאטיאנובסקאיה וסקוביליבס־קאיה, וכל אחד מהם היה לו בית משלו. בנו הבכור ליפא הלך אף הוא בדרכיו, ישב בביתו ולמד תורה כשאשתו מנהלת את העסקים. שאר הבנים עסקו במסחר, ביחוד במסחר היער בקנה־מידה גדול.

באותה חצר, סמוך לרחוב, הקים אבא בית־כנסת מיוחד, שהועידו ליוצאי צבא ניקולאי, יהודים פשוטי־עם, עמי־ארצות, אבל דבקים בדתם וגאים על שנשארו נאמנים לה בכל שנות שירותם הארוכות בצבא הצאר. בבית־כנסת זה היו מתפללים כל בני המשפחה, כשהם ממלאים את כל כותל המזרח. הוא נודע בשם „די ניקולאייבסקע שול", ובאחרית ימיו התגורר בו „דער בלינדער מגיד".

בני המשפחה, סבי ודודי, היו כולם „מתנגדים" אדוקים בדתם וזהירים במצוות קלות כבחמורות. אל ציוניותו של אבי, שלא פגעה אף כמלוא הנימה באורח חייו הדתי, התיחסו כאל מעשה יוצא־דופן ובלתי־רציני.

ב

בראש האגודה הציונית בבוברויסק עמדו חליפות אייזיק אסתרין ואבי. ביתנו היה משמש מעין בית־

ועד לציוני העיר. בחדר־האוכל, סביב לשולחן הגדול, היו מתכנסות הישיבות הקבועות של חברי הועד הציוני. הנני זוכר מהם, חוץ מאבי ומאסתרין, את ליב מזא״ה, הצלם לוין, המורה גורליק, חיים טוביה קפלן, השען זביגלסקי, ד״ר א. פרוז׳ינין, יוסף לוריא, מאיר׳קה ארלוזורוב. כן היו בועד כמה בחורות, ביני־הן רבקה סולובייי, שבעלה עמנואל סולובייי היה ציר בקונגרס הראשון, ובדרכו חזרה הוכה קשה על־ידי קצין־צבא רוסי, על שלא רצה לפנות לו מקום בקרון הרכבת, ודעתו נטרפה עליו.

הציונות בבוברויסק נמצאה בין הפטיש והסדן. מצד אחד היו החוגים החרדיים, „מתנגדים״ וחסידים כאחד, מסתייגים ממנה, מתנגדים לה או רואים בה ענין של מה־בכך; מצד שני נאבקו בה בחריפות ה„בונדאים״, שכוחם היה רב בעיר והשפעתם מכרעת בחוגי הפרוליטריון ודלת־העם. הציונים באו לרוב מבין בעלי־הבתים הבינונים, מבין האינטליגנציה ומורי החדרים המתוקנים, וכן מבין הפקידים בבתי־המסחר והבנקים.

האגודה הציונית תמכה בתנועת החדרים המתוקנים, חבריה הפיצו את מניות הקולוניאל־בנק, שקלים, תוי קרן קיימת, ספרות ציונית בכל השפות ועתונות עברית.

מעין מועדון ציוני היה קיים בבית התמחוי (Дешевая кухня), שם התקיים „דער ציוניסטישער מנין״, שבו היו מתכנסים, ביחוד בימי חג ומועד, הציו־נים מכל בתי־הכנסת בעיר להתפלל יחד. אבא הרשה לעצמו לפרוש מבית־הכנסת של אביו ולהתפלל במנין זה. בהסוואתו של בית־הכנסת הוקם למעשה מעין מועדון ציוני, שבו היו מתאספים בערבים הציונים, שותים כוס תה ומשוחחים בעניני דיומא. שם התקיימו אסיפות בחירות לקונגרסים.

מפעם לפעם התקיימו נשפים ציוניים. באולם מכבי־האש (Пожарное депо) היו עורכים הצגות בעלות תוכן לאומי וציוני, מקריאים משירי פרוג וביאליק (לרוב בתרגום הרוסי של ז׳בוטינסקי), היו נואמים מעניני דיומא. בין הנואמים זוכר אני את אבי, את לוין ואת מזא״ה.

ג

אבא היה פעיל בתנועה מימי חיבת־ציון. הוא היה מספר שהיה בין הראשונים שהנהיגו העמדת קערה לישוב ארץ־ישראל בערב יום הכיפורים בבתי־הכנסיות, אף כתב על כך ב„המליץ״. כן היה חבר „בני משה״ ונציגם בבוברויסק. אבל מיד עם הופעת הרצל הצטרף לציונות המדינית והיה ציר לשני קונגרסים, ביניהם גם בקונגרס החמישי, שבו היה בין המיעוט של ציוני רוסיה, שהצביע מתוך משמעת והערצה להרצל עבור שליחת המשלחת לאוגנדה.

מיד לאחר שהכריז אוסישקין על סיסמתו הידועה „עברית או רוסית״, הנהיג אבא סיסמה זו הלכה למע־שה בביתנו, והשתדל לדבר עם בניו ובנותיו עברית, ועם אמא — רוסית. אמא — מלכה דובקין — עמדה בראש אגודת „בנות־ציון״, שהיתה מסונפת לאגודה הציונית, ועיקר עבודתה היה עריכת הנשפים הלאומיים שהזכרתי לעיל.

פעמיים בשנה — בשמחת־תורה ובחנוכה — היו הציונים בעיר נאספים באולם הגדול בביתנו, שהכיל כמאה איש. כן נערכו בביתנו, שהיה בטוח פחות או יותר מעיניה של המשטרה, קבלות־פנים והרצאות של ראשי ציונות רוסיה וסופרים שבאו לבוברויסק. זוכר אני את הופעותיהם בביתנו של ש. פרוג, שלום עליכם, ד. פסמניק, צבי ברוק וי. ברוצקוס.

הקשר הממשי עם ארץ־ישראל היה חלש. מפעם לפעם הרצו אנשים שביקרו בארץ על הנעשה בה. ב־1913 ביקר אבא בארץ־ישראל תוך מטרה להכין את עלייתו אליה. זכורני שבשובו הרצה במועדון הציוני, כשהוא פותח את הרצאתו במלים אלה: „גע־הערטע סאבראניע, איך וויל זיך דיעליען מיט אייך מיט מיינע ופעטשאטלעניעס פון מיין פּאַיעזדקע אין ארץ־ישראל״. כמה משפחות אמידות שלחו את בניהן ללמוד בגימנסיה „הרצליה״ בתל־אביב (ביניהם אבא הייסינוביץ־אחימאיר ויהושע גולדברג).

העליה ממש, על מנת להשתקע בארץ, היתה ענינם של יחידים. ביניהם ראוי להזכיר את ברל כצנלסון, דוד שמעונוביץ, שרה שמוקלר.

ערב המלחמה עלה ליפמן־לוינסון, שלכבודו ערכנו, קבוצת צעירים ציונים, מעין מסיבת־פרידה בפרבר דומאנובה, הסמוך לבוברויסק.

כך היו פני התנועה הציונית בעיר, עד שהחלה להתפתח, בעצם ימי המלחמה, תנועת „צעירי־ציון״.

אריה־לייב מזא"ה

קרוב לעשרים שנה, בשנות 1897—1916, שנות פריחתה של בוברויסק, ישב אריה מזא"ה בבוברויסק, עמד בראש הפעולה הציונית בעיר והיה מראשי העסקנים בקהילה.

אריה מזא"ה נולד באחוזה גאוויה על נהר ניימאן, סמוך לעיר לידה (פלך וילנה). בקיץ 1875, בשנה הראשונה לחייו, התיתם מאביו, שנסע ללמוד תורה

אריה־לייב מזא"ה

בבית־המדרש לרבנים בבריסלאו, ועבר עם אמו נחמה לעיירה סטולבצי (שטויבץ), בה התגוררו בבית סבא, אבי האם, ר' נפתלי הרץ גרשונוביץ, מעשירי העיירה וגדולי סוחריה. הוא התחנך ב„חדר", בתחילה בשטויבץ, ולאחר מכן בהומל, בה עברה לגור אמו לאחר שנישאה בשנית לאחד מראשי קהילה זו, ר' דוב בר קורובוצ'קין. מהומל עבר אריה מזא"ה לבית דודו בליבאו, על שפת הים הבלטי, ושם למד בבית־הספר הריאלי הפרטי של רב הקהילה ד"ר הלל קליין. לאחר ליבאו למד מזא"ה בישיבת וולוז'ין. שם התגלתה לראשונה זיקתו לעניני הציבור. הוא עזר בכספו לבחורי הישיבה העניים, וכשפרצה מגפה בעיר טיפל במסירות בחולים הרבים. וולוז'ין הטביעה חותמה על דמותו ועל הלך־רוחו.

ומוולוז'ין נדד מזא"ה לקובל שבווהלין, לשמש כמנהל־חשבונות בסניף בית־המסחר הגדול של „שלמה פיינברג ויורשיו". הוא הצטרף לחבורת משכילים, שהקימה בית־ספר לילדי עניים בשם „מא"ד" (משכיל אל דל).

ב־1897 עבר מזא"ה לבוברויסק ונשא לאשה את רישה בת יואל רבינוביץ. הופעתו של הרצל וכינוס הקונגרס הראשון בבאזל בקיץ 1897 עשו עליו רושם מכריע. „מאורע כביר זה — כותב הוא בזכרונותיו — הפך אותי מהרגע הראשון לבריה חדשה. הייתי כקטן שעכשיו נולד, עשרות השנים שעברו עלי עד אז כאילו נגוזו ובמשך ימים מספר צמחו לי כנפים חדשות". אחר הקונגרס קם בבוברויסק מרכז ציוני עירוני, ואריה מזא"ה נבחר למזכירו של המרכז הציוני הזה, כשהוא מקיים קשרי פעולה הדוקים עם מורשה גליל מוהילב ד"ר צבי ברוק ועם מורשה גליל מינסק שמשון רוזנבוים. מזא"ה נבחר כאחד מציריה של בוברויסק לועידה הציונית השניה במינסק (1902) והשתתף בעבודת המזכירות של הועידה. כן השתתף כציר מטעם בוברויסק בקונגרסים החמישי (1901), הששי (1903) והשביעי (1905) וכציר מטעם ציוני רוגאצ'וב לקונגרס הי"א (1911). משנוסדה בבוברויסק אגודת „פועלי־ציון" מצאו חבריה מעון בדירתו של מזא"ה, ששימש להם מדריך בצעדיהם הראשונים. בין חניכיו היה גם ברל כצנלסון הצעיר, בן החמש־עשרה (ר' „אגרות ב. כצנלסון", עמ' 19).

לפעולתו הציונית צירף אריה מזא"ה עבודה ציבורית מקומית. הוא היה חבר ההנהלה (בהתנדבות) של בנק הלואה וחסכון לבעלי־מלאכה וחנונים זעירים, שהיה מלוה כספים לבני חוגים אלה בריבית נמוכה, מקרן של חברת יק"א ובמשכון תוצרתם וסחורתם. כן היה גזבר בשכר מועט של הבנק לאשראי הדדי. בעת השריפה הגדולה ב־1902 היה מזא"ה פעיל בארגון העזרה הדחופה לשכבות העוני שנפגעו בה, כן היה פעיל בארגון העזרה לנפגעי הפרעות בקישינוב ולקח חלק בסיוע למוסדות התרבות בעיר.

עם פרוץ מלחמת־העולם הראשונה היה מזא"ה בין הפעילים להשיג עבודה למובטלים ומחוסרי הפרנסה והתקשר לשם כך עם הנהלת האספקה הצבאית. כן היה פעיל בועד לעזרת פליטי המלחמה שעברו דרך בוברויסק וחלק מהם השתקעו בה. בגלל התמס־

רותו הרבה לצרכי הציבור הזניח את צרכי עצמו עד שנשאר בלי פרנסה. בו בזמן מתה עליו אשתו בלדתה את בתו היחידה נחמה. מזא״ה נאלץ לעזוב את בוברויסק והשתקע בקיוב, בה מצא לו עבודה כמנהל בית־מסחר ולאחר מכן — בחברת ספנות על הדנובה.

בקיוב המשיך מזא״ה את עבודתו הציבורית והציו־נית. נבחר לועד הציוני העירוני, ולאחר המהפכה היה חבר מועצת קהילת קיוב ומרכז ציוני אוקראינה. עם התבססות השלטון הסוביטי באוקראינה הוסיף מזא״ה לפעול במחתרת, נאסר שש פעמים, ולבסוף קיבל רשיון לעזוב את רוסיה ועלה בסיון תרפ״ה (1925) לארץ־ישראל. בארץ המשיך בפעילותו הציבורית עד פטירתו בסוכות תשט״ו (12.10.54).

רחל כצנלסון־שזר

אריה מזא״ה

אילו נתבקשתי להגדיר במלה אחת את דמותו של מזא״ה היקר, הייתי אומרת: הוא היה ציוני על כל הטוב הכלול במושג זה. היא הציונות שהביאה אותנו עד כאן, ובזכותה נוסיף ונתקדם כרצוננו. מזא״ה היה אחת מדמויות המופת שלה.

דרך חייו זרועה היתה תלאות. יתום בגיל רך, נדודים בשנות ילדות — כאילו טבעו חותמם בגורלו גם בהיותו אדם מבוגר. אולם לא מרירות עוררו בו אסונותיו האישיים, ואדרבה הם כמו הגדילו את אורו. טלטוליו בין עיירות פלך מינסק, בהן חונך אצל בני משפחתו, לימודיו בליבאו שבלטביה בבית־ספר שהקנה השכלה כללית ולימודים עבריים. ישיבת וולוז׳ין, ואחר כך ישיבתו בבוברויסק, עיר מגורי משפחת אשתו, שמתה עליו בנעוריה — כל דרך חייו חינכה אותו לציונות עממית נאמנה.

עם קריאת השורות הפשוטות המעטות על וולוז׳ין בזכרונותיו של מזא״ה, הבנתי מה רב היה ערכו הרוחני של מרכז זה לא רק בחיי היהדות, כי אם גם בחיי הציונות. הישיבה הזו עיצבה את דמותו של מזא״ה כבן־תורה ועסקן מעולה בצרכי ציבור, אבל הוא ינק גם ממקורות תרבות המערב. וכאשר הופיע הרצל — „כאילו נולדתי מחדש״, מעיד הוא על עצמו. על ציונותו העממית, המחייבת ערות לצרכי הכלל והפרט, עמדתי בבוברויסק. לא מעטים היו שם אלה שציונותם לא הטילה עליהם חובות אישיים. אבל מזא״ה איש העם חי עם הרחוב היהודי. נוסף על כך שבנה את המרכז הציוני החשוב ונסע אל הקונגרסים כציר נאמן של ציוני בוברויסק — טיפל הוא בנשרפים אחרי השריפה הגדולה בעירנו ודאג לפליטים שהגיעו אליה בימי מלחמת־העולם הראשונה. וכאשר התחילה יק״א בפרודוקטיביזציה של יהודים, היה אחד מפעיליה.

ובקו זה המשיך לאחר עלייתו. עשייתו כאן לא היתה עסקנות מקובלת של אסיפה ונאום, ועיקרה — הדאגה ליחיד ולמקופחים, לזקוקים לסעד. וברוח זו עבד ב„ברית ראשונים״ של הציונים הותיקים, שהיה ממיסדיה, וב„התאחדות יהודי רוסיה״, שבשמה תבע את עלבון השיכחה, כאשר חשב שנשכחו מלבנו אסירי־ציון ועולי־ציון, פה.

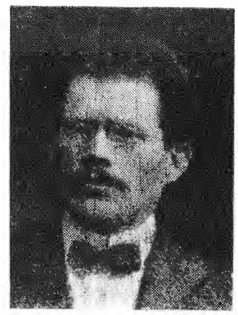
באזכרה שנערכה בשלושים לפטירתו, אמר אחד מחבריו הותיקים: יש מאמר בתלמוד: „כל המוריד דמעות על אדם כשר — הקב״ה סופרן ומניחן בנאד גנזיו״. לא נאמר צ ד י ק, לא נאמר ק ד ו ש, אלא אדם כ ש ר, ללמדנו שזאת היא המעלה העליונה. כזה היה המנוח אריה מזא״ה.

(„דבר״, 2.10.55)

שמואל דוד רבינוביץ *

באגודת „בני־ציון"

אחרי תקופת הפרעות בקישינוב נתהווה בעולם המסחר משבר ועבודתי כמנהל־חשבונות ביער נפסקה לזמן־מה, שבתי לבוברויסק והתמסרתי לעבודה באגודת „בני־ציון", או כפי שנקראה, בהתעורר פולמוס אוגנדה, אגודת „ציוני־ציון". חברי האגודה היו צעירים מבני האינטליגנציה ובני הפרוליטריון המפותחים יותר. לאלה נספחו אגודות „בנות יהודה" ו„אחיות ציון". האחרונות היו מבנות ההמון, והראשונות מבנות האריסטוקרטיה, אך מטרה אחת היתה לכולנו.

שמואל דוד רבינוביץ

מנינו כמאתיים איש. עבודתנו היתה חשאית, קונספירטיבית. הייתי חבר ועד האגודה וניהלתי את הספריה הבלתי־ליגלית שלנו. היה עלינו לנהל מאבק עם מתנגדינו מה„בונד", שהשתדלו להשפיל את כבודנו ולהקטין את השפעתנו על הצעירים.

בין החברים האקטיביים באגודה שרר הדיבור העברי. זוכר אני שפעם באה צעירה אל הספריה ושאלה אותי: „הכבר עקדו את הספרים?" במקום „הכבר כרכו?" פעם בא לבוברויסק המורשה הגלילי העו"ד שמשון רוזנבוים ממינסק. המזכיר פתח את הפגישה בעברית והמורשה אמר לו: „יסלח לי, כי קשה עלי הדיבור העברי". „היתכן כי מורשה ציוני לא ידבר עברית?" ענה לו המזכיר. „אם כן, דַבר", היתה תשובתו של רוזנבוים.

הרבה זמן, כוח ומרץ מסרתי לעבודה נכבדה אחרת שעמדתי בראשה, והיא אפיית מצות לעניים לקראת חג הפסח. בבוברויסק היו עניים ואביונים מרובים, בעלי־בתים ששמטה ידם וסתם מקבלי תמיכה, ולכל אלה היה צריך לדאוג למצות לפסח. ומאחר שכל מפלגה היתה משתדלת לעשות דברים שירכשו את לב ההמון, הטיל עלי ועד האגודה כחדשיים לפני חג הפסח שנת תרס"ד (1904) להכין מצה לעניי העיר. חברי הועד וחברים אחרים עברו מבית לבית ונוכחו עד כמה נחוצה העזרה והתמיכה לעניים. הרבה נודע לי אז על העוני ועל הדלות ששררו בעיר, ועל אנשים שסבלו כפן ורעב מבלי שפנו לבקש עזרה מאחרים.

בבית אחד מצאתי סנדלר, שמתו עליו אשתו ושני ילדיו בחודש אחד. הוא ישב לפני שולחן עבודתו ועבד. שאלתי אותו על מצבו ואם זקוק הוא לעזרתנו. הוא התחיל לבכות ואמר כי אולי עוד יעזור לו ה' ולא יהיה זקוק לתמיכתנו.

סידרנו את המאפיה. חלק גדול מן העבודה נעשה על ידי הצעירות, חברות האגודות הציוניות, שהיו באות לעבודה לפי תור, שלא על מנת לקבל פרס. רק לעבודה בהשכמת הבוקר וכן להסקת התנור, שפיכת המים ונתינת הקמח בכלי וכדומה שכרנו פועלים.

מצב־הרוח היה מדוכא, הממשלה חיפשה אחרי הס. ד. והס. ר. וחברי ה„בונד" מצאו מקום לעשות תעמולה במאפיה שלנו. הם באו כאילו לעזור לנו בעבודתנו, אולם עזרתם רק הפריעה לנו. שרו שירים מהפכניים ובכך עלולים היו למשוך את עין המשטרה אל המקום. הצעירות דרשו להרחיקם. פעמים רבות הייתי מוכרח להפסיק את העבודה לפני הזמן הקבוע, כדי שלא למשוך את עין המרגלים מהמשטרה, ששמרה את צעדי הצעירים בעיר, ולכבות את האש בתנור, כדי שיעזבו מהר את המאפיה.

אחרי שנוכח ה„בונד" שאין בכוחו להשפיע עלינו, מצא לו דרך חדשה — „שביתה" נגד ה„קולאק" („בעל־הגוף") השורר במאפיה בחזקת יד — זאת אומרת — נגדי. הפועלים מקבלי השכר — האופה, שואבי־המים והנשים שעבדו בגלגול המצות בבוקר — תבעו הוספה על משכורתם. טענתי לפניהם שאין לנו כסף. כל כספנו בא מתרומות שאספנו ומתוספת

---

* ש. ד. רבינוביץ (1883—1937) היה נכדו של הרב רובין והתחנך על ברכי סבו. קטע זה מזכרונותיו נמסר לנו ע"י בנו ירמיהו רבינא.

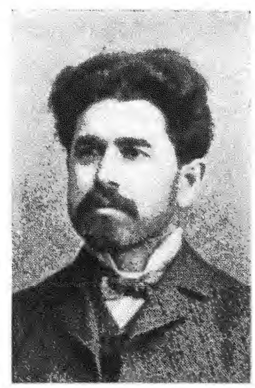
שנתן ועד הקהילה בעיר, 25 אגורות לכל פוד מצות שאפינו, וכן מתשלומים קטנים ששילמו כמה מן העניים עבור המצות שקיבלו, ואיפה נוכל לקחת כסף להוסיף על השכר?

לא הועיל דבר. הכריזו על שביתה והודיעו כי גם למתנדבים לא יתנו להמשיך בעבודה. האגרוף שרר בכול אצלם. בסופו של דבר עלתה בידי להגיע לידי פשרה, אבל השנאה אלי רבתה עקב התנגדותי.

יהודה שרת

יחיאל דוידסון

יחיאל דוידסון היה בן למשפחת רבנים מיוחסת, אציל נפש ונעים הליכות, תלמיד חכם שהשכלתו רחבה — יהודית וכללית. נולד בבוברויסק בסוף שנות השבעים למאה הי״ט. עם הקונגרס הציוני הראשון

יחיאל דוידסון

(1897) היה בין מיסדיה של אגודת „חלוצי־ציון", חבורה מצומצמת שנתלכדה לאור מגמה להגשמה עצ־מית וחבריה התחייבו להכשיר עצמם במקצועות אגרו־נומיה, רפואה והוראה לשם עבודה בארץ־ישראל. חברי האגודה היו: י.ל. דוברוב, יחיאל דוידסון, א. פרו־ז׳ינין, וייבדל לחיים שמעון גינזבורג.

בשנים שלאחר מכן היה דוידסון מראשי המארגנים את סניף „פועלי־ציון" בעיר ואישיות מרכזית בתוכו. נתן לבו להשכיל יהודים עמלי כפים מדלת העם, ובעז־רת סטודנטים ואכסטרנים שמשך אחריו קבע להם עתים לתורה: להורותם תנ״ך, היסטוריה, סוציאליזם; והנחשלים בהשכלתם — דעת קרוא וכתוב. הקהיל חוגי נוער לשיחות של בירור ווכוח עם האינטליגנציה הבונדאית (אסיפות אלה היו מתכנסות, כתריס בפני הרשות, במקום מגוריה של משפחה אמידה, המרוחק ממרכז העיר — בבית אביו של ד״ר א. פרוז׳ינין בעתיד). אחד מחניכיו היה ברל כצנלסון הצעיר. כל שעשה — בענוה עשה, נחבא אל הכלים.

יצא לארצות־הברית בשנת 1904 (ראה תמונת פרי־דתו מחבריו, עמוד 487). כתום לימודיו שימש פרופסור לאגרונומיה במחלקת החקלאות הממשלתית. עשה במק־צועו עבודות מחקר, וכמה מהן ראו אור. ייסד במקום שבתו, בואשינגטון, חוג דוברי עברית בשם „יחדיו" והתמיד לפעול בתוכו למען ציון. ביקר בארץ ב־1928, בתקוה לא־באה להשתקע בארץ. נפטר עררירי בוא־שינגטון בשנת 1948.

(לפי י. שרת, אגרות ב. כצנלסון, ת״א 1961, עמ׳ 23)

מיכאל מרגלית

„פועלי־ציון" אין באברויסק

א. „פועלי־ציון" ב׳ (יונגוואַרג)

די יוגנט־אָרגאַניזאַציע „פועלי־ציון" ב׳ האָט געציילט עטלעכע הונדערט יונגע בחורים און מיידלעך אין עלטער פון פופצן ביז אַכצן יאָר — אַ ווילע חברה, וואָס האָט געגאַרט נאָך וויסן און מיט חשק געשלונגען אַלץ, וואָס מען האָט מיט זיי געלערנט אין די זעלבסטבילדונג־קרייזלעך. מיט דער אָרגאַניזאַציע האָט אָנגעפירט אליהו ניימאַן, אַ קאַמאַשן־שטעפּער פון פאַך, אַן אַרבעטער־אינטעליגענט, אַ גוטער רעדנער — און האָט זיך אויסגעטויגט צו אָרגאַניזירן די יונגוואַרג. אָבער אין פראַגן פון פּאָליטישער טעטיקייט האָט דעצידירט דער „געהיימער קאָמיטעט", וואָס פלעגט אויסגעוויילט ווערן אויף אַ „סכאָדקע" (פאַרזאַמלונג).

קבוצת נוער ציוני 1902 (בלבוש הוסלים הארצישראליים)
אַ גרופּע ציוניסטישער יוגנט אין יאָר 1902

די אָרגאַניזאַציע איז געווען איינגעטיילט אין גרופּעס (קרוזשקי), וואָס פלעגן באַזונדער זיך צונויפקומען עטלעכע מאָל אַ וואָך, אויסער די שבתים, ווען עס פלעגן פאָרקומען אַלגעמיינע פאַרזאַמלונגען. ווינטער פלעגט די פאַרזאַמלונג פאָרקומען אין הייזער, זומער — אין פעלד אָדער וואַלד, אויסערן שטאָט. שיין איז געווען צו זען, ווי חברה פלעגט זיך לאָזן שבת נאָך מיטאָג צו די פאַרזאַמלונגס־פּלעצער — אויף יענער זייט בערעזינאַ, צווישן די היי־פעלדער. מען פלעגט צוקומען צום טייך, דינגען קליינע שיפלעך, פאַר 5—6 פערזאָן, און אַריבערשיפלען דעם טייך — און דאָרט פלעגט מען ערשט גיין אַ גוטע פאָר וויאָרסט צו פוס, ביז מען פלעגט קומען צום אָרט. אויסגעזעצט זיך אין אַ ראָד, מאַנכע שטיפער פלעגן זיך אַרויפדראַפּען אויף ביימער, און די פאַרזאַמלונג פלעגט זיך אָנהייבן. צווישן איין רעדע און אַ צווייטער פלעגט מען פאַרציען אָפט מאָל אַ געזאַנג. זינגען פלעגט מען שטילערהייט, ווי עס פּאַסט פאַר חברה, וואָס טוען זייער אַרבעט קאָנספּיראַטיוו... דאָס זענען געווען יידישע לידער, רעוואָלוציאָנערע, פון א. רייזען און ה. ד. נאָמבערג. זייער פּאָפּולער איז געווען רייזענס ליד:

„הוליעט, הוליעט, בייזעווינטן,
יעצט איז אייער צייט.
נישט לאַנג וועט דויערן דער ווינטער,
זומער איז נישט ווייט"...

פאַרשטייט זיך, אַז מיר האָבן דאָס ליד פאַרשטאַנען, ווי אונדז האָט זיך געוואָלט — איצט איז די צייט פון בייזע ווינטן: אַרעסטן, פאַרשיקונגען, קאַטאָרגע, אָבער דער זומער איז ניט ווייט — די רעוואָלוציע קומט... אייגנטלעך, האָט מען זיך מיט „רעוואָלוציע" אין די ערשטע צייטן פון דער אַנטשטייונג פון „פועלי־ציון" ווייניק „באַשעפטיקט". די הויפּט־אַרבעט איז באַשטאַנען אין פאַרשפּרייטן די אידעען פון פועלי־ציוניזם.

ב. וואַלן צום ציוניסטישן קאָנגרעס

בעתן וויילן אַ דעלעגאַט צו איינעם פון די ציוניסטישע קאָנגרעסן האָט זיך צעפלאַקערט אַ קאַמף צווישן צוויי פּרעטענדענטן — לעווקאָוויטש און אליהו ניימאַן.ביידע האָבן געוואָלט פאָרן צום קאָנגרעס און ביידע זענען געווען גלייכע יחסנים. — אין איינעם מיט אָט דעם שטרייט איז דאַן אויפגעקומען אַ באַזונדערע פראַגע: צי זאָלן די „פועלי־ציון" ב׳ דערלאָזט ווערן צו שטימען אָדער ניט? לעווקאָוויטשעס צד האָט געטענהט, אַז ניט — נאָך צו יונגע חברה, מען טאָר זיי נאָך ניט דערלאָזן צום וואַל־קאַסטן. אליהו ניימאַן

מיט זיינע אָנהענגער האָבן, פאַרקערט, איינגעלייגט וועלטן, אַז מ׳זאָל די „פּועלי־ציון״ ב׳ יאָ געבן שטים־רעכט. ביידע, סיי לעווקאָוויטש און סיי ניימאַן זענען, פאַרשטייט זיך, ניט אויסן געווען די טובה פון „פּועלי־ציון״ ב׳. מען האָט געוווּסט, אַז די „פּועלי־ציון״ ב׳ וועלן שטימען פאַר ניימאַנען. און דערפאַר איז דער קאַמף פאַר אָדער קעגן דער באַטייליקונג פון דער יוגנגוואַרג אין די וואַלן געווען אַזאַ שאַרפער. מען האָט זיך ניט געקאָנט אייניקן — און מזא״ה, פון די אַלגעמיינע ציוניסטן, וועלכער איז געווען אויסגעמישט מיט די „פּועלי־ציון״, אַ גאַנצער כל ולך ביי זיי, איז געווען דער שלישי מכריע. ווי ער האָט געפּסקנט געדענק איך ניט, איך ווייס נאָר, אַז איך האָב יאָ געשטימט און, פאַרשטייט זיך, פאַר ניימאַנען. אויסגעוויילט איז אָבער געוואָרן לעווקאָוויטש.

אַ לאַנגע צייט נאָך דעם זענען מיר אַרומגעגאַנגען ווי אין טשאַד. — עפּעס האָט אונדז פאַרדראָסן — צו ערשט דאָס קוועסטיאָנירן אונדזער וואַל־רעכט, דאָס איז געווען אַ באַליידיקונג. צווייטנס, וואָס אונדזער פירער אליהו ניימאַן איז ניט אויסגעוויילט געוואָרן.

לעווקאָוויטש האָט זיך געפילט אין זיבעטן הימל. מען האָט זיך אַ היבש ביסל געוויצלט אויף זיין חשבון, אַז ער לויפט אַרום איבער גאַנץ באַברויסק זוכן אַ פראַק מיט אַ צילינדער צו די קאָנגרעס־זיצונגען. מען האָט פאַרשפּרייט אַ קלאַנג, אַז צו די זיצונגען פון קאָנגרעס מוז מען קומען אין אַ פראַק און צילינדער, און, חס וחלילה, האָט ווער פון די דעלעגאַטן ניט די גאַנצע גאַרדעראָבע, לאָזט מען אים ניט אַריין אין קאָנגרעס־זאַל און ער קען זיך ניט באַטייליקן אין די קאָנגרעס־זיצונגען... ווי קען מען עס דערלאָזן? בשום אופן ניט... און לעווקאָוויטש האָט געקראָגן צו באָרגן ביי עמעצן אַ פראַק מיט אַ צילינדער... און איז אָפּגעפאָרן צום קאָנגרעס.

ג. „פּועלי־ציון״ א׳

„פּועלי־ציון״ א׳ האָט זיך גערעכנט פאַר איינע פון די שטאַרקסטע יידישע אַרבעטער־אָרגאַניזאַציעס אין רוסלאַנד, האָט פאַרמאָגט אין אירע רייען איבערגעגעבענע טוער — אַרבעטער און אינטעליגענטן. די באַברויסקער אָפּטיילונג — אַרום דריי־פיר הונדערט חברים — איז געווען איינגעטיילט אין זעלבסטטעטיקע קרייזלעך, צו 10 מיטגלידער אין יעדן קרייזל. אויף די אומלעגאַלע פאַרזאַמלונגען פון די קרייזלעך, וואָס האָבן זיך פאַרנומען בעיקר מיט זעלבסטבילדונג, האָט מען געלערנט עקאָנאָמישע וויסנשאַפטן, אויך קולטור־געשיכטע און יידישע געשיכטע. צי האָט זיך עפּעס צוגעקלעפּט צו די תלמידים פון די אַלע לערנערייען, בין איך שטאַרק אין ספק. מידע פון אַ גאַנצן טאָג אַרבעט און אַרומשלעפּן זיך אויף דער בירזשע, האָט מען שוין אין די אָוונטן קיין כוח ניט געהאַט צו באַנעמען די לעקציעס. אָבער צוגרייטן עטלעכע און צוואַנציק וויינונגען פאַר אַלע קרייזלעך — און די וווינונגען האָט מען געמוזט בייטן יעדע וואָך, צוליב מורא פאַר אַ דורכפאַל — און צוגרייטן עטלעכע און צוואַנציק לערער פאַר אַלע קרייזלעך, איז געווען אַ גענוג שווערע אַרבעט און געפאָדערט פיל מי און אָנשטרענגונג. עס געדענקט זיך מיר, ווי איך פלעג אין די ווינטערדיקע טעג, אָנגעטאָן אין אַ ווייסער פאַדאָווקע און שטיוועלעך, מיט אַ שטעקל אין האַנט, אַרומלויפן אויסגעפינען וווינונגען. בלויז אין הויז פון משהקע מילינקי און זיינע צוויי שוועסטערס, די בעקערינס, האָבן מיר געהאַט אַ שטענדיקן טרעף־פונקט. חוץ דעם האָט מען נאָך געדאַרפט אַרומלויפן פון איין לערער צום צווייטן, איבערגעבן זיי די אַדרעסן פון די וווינונגען און דעם פּלאַן פון די לימודים פאַר יעדן קרייזל. דאָס אַלץ האָט באַדאַרפט געמאַכט ווערן קאָנספּיראַטיוו -- מען זאָל ניט דורכפאַלן...

נאָך אַ גאַנצן טאָג טאַפּטשען איבער די באַברויסקער בלאָטעס, פלעג איך זיך אומקערן אַהיים שוין אין אָוונט און אַ מידער אַוועקפאַלן שלאָפן.

ד. דער צוזאַמענשטעל פון געהיימען קאָמיטעט

די זעלבסטבילדונג־גרופּעס האָבן אויסגעטיילט „סקאַדקעס״, וואָס זענען געווען פאַרפליכטעט אויפצופאַסן אויף די באַזונדערע גרופּעס. פון פאַרשטייער פון די „סקאַדקעס״ פלעגט מען צונויפשטעלן דעם געהיימען קאָמיטעט.

געווען איז עס איינע פון די שווערסטע אויפגאַבן. די וויילער האָבן ניט געטאָרט וויסן, ווער זיי האָבן אויסגעוויילט. צו ערשט פלעגט מען אויסוויילן אַ פאַרטרויונגס־מאַן, אַלס ראש פון קאָמיטעט,

פאַקטיש — דער פירער פון דער אָרגאַניזאַציע. יעדע „סכאָדקע" האָט געשיקט צו די וואַלן איינעם פון אירע פאַרשטייער. די וואַלן זענען פאָרגעקומען אויף פאָלגנדיקן אופן: יעדער פון די ווײלער האָט אויף אַ צעטעלע אָנגעשריבן דעם נאָמען פון פאַרטיי־חבר, וועלכן ער רעקאָמענדירט אַלס מיטגליד אין געהיימען קאָמיטעט און איבערגעגעבן דאָס צעטעלע דעם פאַרטרויונגס־מאַן. אַזוי אַרום האָט בלויז דער פאַרטרויונגס־מאַן, לויט די צעטלען, געוווּסט, ווער ס'איז אויסגעוויילט געוואָרן אין קאָמיטעט. די חברים, וואָס האָבן זיך באַטייליקט אין די „סכאָדקעס", האָבן אפילו ניט געוווּסט, ווער עס איז אויסגעוויילט געוואָרן פון זייערע רייען אַלס ווײלער, ווייל אויך די פאַרוואַלן זענען פאָרגעקומען אויפן זעלבן אופן: די „סכאָדקע"־אָנטיילנעמער האָבן געשריבן אויף צעטלעך די נעמען פון קאַנדידאַטן, וואָס זיי לייגן פאָר, און געהיים איבערגעגעבן צום פאַרטרויונגס־מאַן, וועלכער פלעגט, לויט דער צאָל שטימען, פאַרצייכענען, ווער עס איז אַריין אין דער גרופּע ווײלער.

אין יענער צייט, ווען יאַנקל פאַריטשער — אַ סטודענט — איז געווען פאַרטרויונגס־מאַן, האָט געטראָפן, אַז אַ חבר, בעתן ווײלן דעם געהיימען קאָמיטעט, האָט ניט אָנגעשריבן אויף זיין צעטל קיין נאָמען, איבערלאָזנדיק עס פאַר יאַנקלען אַליין, ער זאָל באַשטימען אַ קאַנדידאַט אין קאָמיטעט. און יאַנקל האָט דאַן מיך באַשטימט אַלס מיטגליד פון געהיימען קאָמיטעט. איך בין געווען דער סאַמע יינגסטער מיטגליד — נאָך גאָר אַ יינגל — און האָב די ערשטע צייט זיך געפילט פאַרלאָרן צווישן די עלטערע חברים, געניטע פאַרטיי־טוער — אַרבעטער און סטודענטן.

ה. די בירזשע

וואָס גרעסער די אָרגאַניזאַציע, וואָס חשובער, אַלץ אַ גרעסערן טייל פון דער הויפּט־גאַס האָט זי פאַרנומען. די „בונדישע" בירזשע, אויף מוראַוויאָווסקאַ גאַס, איז געווען די גרעסטע אין באַבּרויסק. פון בעלינקיס פאַרצעליי־געשעפט, ביז אַראָפּ צו דער טערקישער בעקעריי האָט זי זיך געצויגן — אַ רוישיקע, טומלדיקע. דעם אַנדערן טייל גאַס, פון באַראַשס אַפּטייק ביזן סוף, האָט פאַרנומען די „פּועלי־ציון"־בירזשע. שפּעטער איז זי איבערגעטראָגן געוואָרן אויף שאָסיי־גאַס. די בירזשע איז געווען דער לעבעדיקער נערוו, דער פּולס פון יעדער פאַרטיי. דאָ איז געווען דאָס אָרט פון דיסקוסיעס, באַגעגענישן, דאָ פלעגט מען דעצידירן וועגן ענינים פון אַרבעט, קאָנפליקטן און אַ מאָל אויך זיך „אָפּרעכענען" מיט וועמען מען האָט באַדאַרפט. אַן אָרגאַניזירטע חברה איז דאָ שטענדיק געשטאַנען גרייט צו יעדער שטיקל אַרבעט...

מענטשן זענען געגאַנגען אַהין און צוריק, אַרויף און אַראָפּ איבער די שטחים פון זייערע בירזשעס, גערעדט, געשריען, געהודזשעט און ס'האָט אויסגעזען, ווי די גאַס וואָלט מיט אַ מאָל פאַרוואַנדלט געוואָרן אין איין גרויסן בינשטאָק. און טאָמער האָט אַ פּועלי־ציוניסט פאַרבלאָנדזשעט אין דער בונדישער בירזשע אָדער פאַרקערט, פלעגט זיך גלייך אַרום דעם איינעם פאַרזאַמלען אַ רעדל און מען פלעגט אָנהייבן דערוויזן, איין צד דעם צווייטן, אויף קולי־קולות, מיט ציטאַטן פון ביכער און רעדעס, וואָס מען האָט גאָר קיין מאָל ניט געהערט און ניט געלייענט, אַז זיין פאַרטיי איז יאָ גערעכט און דעם צווייטנס ניט.

און אויב ס'פלעגט טרעפן, אַז דער בונדישער דיסקוטאַנט האָט ניט געקענט גובר זיין דעם פּועלי־ציוניסטישן קעגנער, האָט ער באַלד געלאָזט אין גאַנג דאָס אויסגעפּרוּווטע געווער: אויף דער און דער פראַגע האָט נאָרדאו אַליין ניט געקענט געפינען קיין באַשייד, איז ווי קומסטו צו רעדן או"וו... דאָס איז שוין געווען גענוג דער „שונא" זאָל זיך אונטערגעבן.

די בירזשע איז געווען אַזוי פּאָפּולער ביי די פּאָליציי־לייט, אַז זיי האָבן שוין געקענט יעדן איינעם און געוווּסט, ווער צו וועלכער בירזשע עס געהערט און אָפּגעהיט עס זאָלן ניט פאָרקומען קיין „פאַרבלאָנדזשענישן"...

ו. אומלעגאַלע פאַרזאַמלונגען

צוליב דער שטענדיק לויערנדיקער סכנה מצד דער צאַרישער אָכראַנקע, האָבן מיר די פאַרטיי־אַרבעט געמוזט פירן אין געהיים, און אַלע פאַרזאַמלונגען זענען אָרגאַניזירט געוואָרן שטרענג קאָנספּיראַטיוו. דאָס איז אָנגעקומען ניט לייכט. ביים אָרגאַניזירן און דורכפירן אַלגעמיינע פאַרזאַמלונגען, מיט דער באַטייליקונג פון הונדערט חברים, אָדער אַ

צוניפטרעף פון צווי פאַרטייען (גאַנץ אָפט צווישן „בונד" און „פועלי־ציון"), כדי זיך צו דערדעדן וועגן אַ שותפישער טעטיקייט, אָדער דיסקוטירן איבער געמיינזאַמע פראָבלעמען, האָבן די אָרגאַניזאַטאָרן געדאַרפט אַרויסווייזן פראָפעסיאָנעלן טאַלאַנט, שוין אָפגערעדט פון אָפגעהיטנקייט, פאָרזיכטיקייט און קאָנספּיראַציע. דאָס וויכטיקסטע איז געווען, אויסצו־קלייבן פאַר דער פאַרזאַמלונג אַזאַ הויז, וואָס האָט אַ סך אַרויסגענג און געפינט זיך אין אַ לאַבירינט פון גאַסן און געסלעך. אַזעלכע הייזער האָבן דאָס רוב זיך געפונען אויף דער סלאָבאָדקע, אין דעם אָרעמסטן טייל פון שטאָט. דאָרט טאַקע, אין אַ סטאָ־לער־וואַרשטאַט, וואָס האָט געזיכערט די דערמאָנטע באַדינגונגען, פלעגן אָפט פאָרקומען אַלגעמיינע פאַר־זאַמלונגען.

ליתר בטחון, פלעגט מען פאַרן אָנהייבן די פאַר־זאַמלונג זיך ווענדן צו די אָנוועזנדיקע, אַז אין פאַל פון אַ דורכפאַל זאָל מען זיך ניט דערשרעקן און ניט אַריינפאַלן אין פאַניק — זאָל יעדער זאָגן, אַז ער איז דאָ צופעליק, דער און דער האָט אים איינגע־לאַדן, אָבער ער ווייסט ניט צוליב וואָס.

דער „דער" — דאָס איז געווען חיים ק., וואָס האָט גענומען אויף זיך די פליכט צו זיין דער שעיר לעזאזל פאַר אַלעמען. — איך געדענק, אַז איך האָב אים מקנא געווען, וואָס אים איז געגעבן דער זכות צו זיין דער קרבן פאַר אַלעמען... איין מאָל האָב איך ביי חיימען געבעטן, ער זאָל מיר איבערגעבן די פאַראַנטוואָרטלעכקייט צו זיין דער שעיר לעזאזל. ער האָט מיך אָנגעקוקט מיט אומעטיקע פאַטערלעכע אויגן: „וואַרט אויס, מיכאלקע, עס וועט נאָך קומען דיין טאָג אויך, וועסט נאָך טראָגן די לאַסט פון פאַר־אַנטוואָרטלעכקייט, דערווייל איז עס פאַר דיר צו פרי..."

אויסער אין די וואַרשטאַטן פלעגן מיר אָפהאַלטן פאַרזאַמלונגען אויך אין... קאַזאַרמעס. דאָס איז געווען אַ געניאַלער איינפאַל פון אייניקע חברים, וועלכע האָבן געוווינט בשכנות פון די קאַזאַרמעס און האָבן צוגעזען ווי זיי פוסטעווען, נעבעך, ווען די סאָלדאַטן פלעגן זומער־צייט אַרויספאָרן אויף מאַנעווורעס. אָט די פוסטע קאַזאַרמעס האָבן חברים באַשלאָסן אויס־צונוצן פאַר „פועלי־ציון"־פאַרזאַמלונגען. צוליב מער זיכערקייט פלעגט מען אויסשטעלן אויף דעם גאַנצן וועג, פון די קאַזאַרמעס ביז צום פאָליציי־הויז, מיט פאָט־רולן. אין דער אָרגאַניזאַציע זענען געווען אַ היבש ביסל פאַרליבטע פאָרלעך. קיין סוד איז דאָס פאַר קיינעם ניט געווען, — פלעגן זיי אַרומשפאַצירן אין גאַס און זיך ליבן... יעדע פאָרל האָט געהאַט מיט זיך אַ פאָר ברעטעלעך און אין פאַל פון אַ סכנה — אַ באַוועגונג פון דער פאָליציי אָדער סאָלדאַטן אין דער ריכטונג צו די קאַזאַרמעס — איז גענוג געווען, אַז איין פאָרל זאָל אָנהייבן קלאַפן מיט די ברעטלעך, און באַלד, כהרף־עין, זענען די סיגנאַלן איבערגעגעבן געוואָרן דורך איין פאָרל צום צווייטן, ביז צו דער פאַרזאַמלונג. די פאַרזאַמלטע פלעגן אין פולער אָרדע־נונג זיך צעגיין דורך די פאַרשידענע גאַסן און געסלעך, און ווען די פאָליציי פלעגט אָנקומען, איז שוין קיין זכר ניט געבליבן פון דער פאַרזאַמלונג. ניט איין מאַסוווקע האָט אויסגעמיטן די פאָליצייאישע נעגל אַ דאַנק אונדזערע פאַרליבטע פאָרלעך, וועמען די פאָליציי האָט אין קיין פאַל ניט געקענט חושד זיין, אַז דאָס זענען שומרים פון די אומלעגאַלע פאַרזאַמלונגען.

ז. פאַרזאַמלונגען אין וואַלד

זומער־צייט פלעגט מען זיך אַריבערטראָגן מיט די פאַרזאַמלונגען ווייט הינטער דער שטאָט, אין די וועלדער... עטלעכע חברים פלעגן אויפזוכן אַ פאַסיקן פלאַץ אין אַ נאָענטן וואַלד, מען זאָל קענען צוקומען צו אים פון פאַרשידענע זייטן. שבת נאָך מיטאָג פלעגט מען זיך אַרויסלאָזן פון שטאָט — הייסן האָט דאָס געהייסן, אַז מ'גייט שפאַצירן אין וואַלד אַריין. אויף די שפיצן פון די ביימער פלעגן אַרויפקלעטערן חברים — די שומרים — און דורך בינאָקלען קוקן אין דער ריכטונג פון שטאָט. איין מאָל, אין מיטן אַ פאַרזאַמלונג, האָבן די שומרים אַלאַרמירט, אַז פאָליציי און סאָלדאַטן דערנענטערן זיך צום וואַלד.

די פאַרזאַמלונג האָט דאַן דאַן באַשלאָסן זיך ניט פונאַנדערצוגיין און ניט צעשיטן זיך אין וואַלד און דורך די געהיימע סטעזשקעס און וועגלעך אַנטרינען און אומקערן זיך צוריק אין שטאָט, ווי געוויינלעך אין אַזעלכע פאַלן, נאָר, פאַרקערט, אָרגאַניזירטערהייט גיין דער פאָליציי אַנטקעגן, אין געשלאָסענע רייען, — די מיידלעך אין מיטן — באַוואָפנטע מיט שטעקנס, האָבן מיר זיך געלאָזט פון וואַלד צוריק אין שטאָט אַריין, אַנטקעגן דער אָנקומענדיקער פאָליציי. עטלעכע

חברים־אינטעליגענטן, וואָס זענען געווען מיט אונדז, האָבן מיר פֿאַרגעלייגט צו אַנטלויפֿן, ווייל אין פֿאַל פֿון אַן אַרעסט וואָלטן זיי געליטן מער פֿון אַלע. זיי האָבן זיך אָבער אַנטזאָגט. אין שפּאַנונג האָבן מיר זיך דערנענטערט צו דער פּאָליציי און די פּאָליציי צו אונדז. אַט־אַט וועט פֿאַרקומען אַ צונויפֿשטויס, און ס'ברעכט אויס די מלחמה... פּלוצלונג — צו אונדזער גרויסער איבערראַשונג — האָט זיך די פּאָליציי אויסגעדרייט צו אונדז מיט די פּלייצעס און מאַרש אין שטאָט אַריין. וואָס איז געווען די סיבה פֿון זייער צוריקגאַנג, איז פֿאַר אונדז געבליבן אַ רעטעניש. אויפֿן וועג האָט די פּאָליציי צעשלאָגן 2 חברים און עטלעכע אַרעסטירט. אין שטאָט האָט זיך שוין פֿאַרשפּרייט די נייעס, אַז די פֿאַרזאַמלונג איז אַנטדעקט געוואָרן און מ'האָט אונדז דערוואַרט געשמידטע אין קייטן. ווען מען האָט אונדז דערזען אָנקומען אַן אַ פּאָליציי־וואַך, געזונטע און מונטערע — האָט די גאַנצע שטאָט זיך געפֿרייט. די פֿאַר אַרעסטירטע האָט מען אויף מאָרגן באַפֿרייט.

אין אַלגעמיין זענען זייער ווייניק פֿאַרזאַמלונגען דורכגעפֿאַלן. ווען ניט די פּראָוואָקאַטאָרן, וואָלט די פּאָליציי קיין מאָל ניט געקומען אויף די שפּורן פֿון אונדזער קאָנספּיראַטיווער אַרבעט.

ח. באָיוווקעס (שלאָג־גרופּעס)

די באָיוווקע — אַן אָפּגעשלאָסענע גרופּע אין דער אָרגאַניזאַציע, האָט געהאַט אירע אייגענע געזעצן און דיסציפּלין. ניט יעדער איינער האָט זוכה געווען אַריינגענומען צו ווערן אין דער שטרענג געהיימער אָפּטיילונג, וואָס האָט אויסגעפֿירט איינע פֿון די וויכטיקסטע פֿונקציעס אין דער טעטיקייט פֿון דער אָרגאַניזאַציע.

די באָיוווקע פֿלעגט אָפּשלאָגן פֿון דער פּאָליציי אַרעסטירטע חברים, בעת מען פֿלעגט זיי פֿירן מיטן „עטאַפּ", זיך אָפּרעכענען מיט שטרייק־ברעכער און „אָנלערנען" די בעלי־בתים.

איך דערמאָן זיך אַ „שטיקל אַרבעט" פֿון דער באָיוווקע, בעת דעם שטרייק פֿון די פֿאַרמאַצעווטן. אַלע אַפּטייק־אייגנטימער האָבן דאַן נאָכגעגעבן די פֿאָדערונגען פֿון די שטרייקנדיקע, חוץ איינעם, אַ פּאָליאַק. ס'איז געווען דאַן אַ שיינער פֿאַרנאַכט, די זון איז נאָך ניט געווען פֿאַרגאַנגען, אָבער אין גאַס איז שוין געווען שיטערלעך. איך מיט מיינע חברים האָבן אַרומגעשפּאַצירט אויף דער בירזשע. פּלוצלונג דערנענטערט זיך צו אונדז אַ חבר פֿון אונדזער אָרגאַניזאַציע, ראַובקע, און רוימט איין יעדן פֿון אונדז אַ סוד אין אויער, מיר זאָלן זיך אָפּטראָגן פֿון דאַנען וואָס גיכער. אין אַ ווײַלע אַרום האָבן מיר דערהערט אַ בראַזג פֿון צעבראָכענעם גלאָז — דאָס האָט ראַובקע מיט זיין חברה אויסגעהאַקט די שפּיגל־שויב פֿון דעם פּאָליאַקס אַפּטייק. ביז ס'איז אָנגעקומען דער פּאָליצמייסטער מיט קאָזאַקן, איז שוין פֿון ראַובקעס חברה קיין שפּור ניט פֿאַרבליבן.

דער פּאָליצמייסטער האָט זיך געקאָכט, געזידלט אין דער מאַמען אַריין, געדראָט, ס'האָט אָבער גאָרניט געהאָלפֿן, די „פֿאַרברעכער" האָט מען ניט געכאַפּט.

דער אַפּטייקער האָט זיך שוין נאָך דער מעשה ניט געעקשנט און נאָכגעגעבן די פֿאָדערונגען פֿון שטרייק.

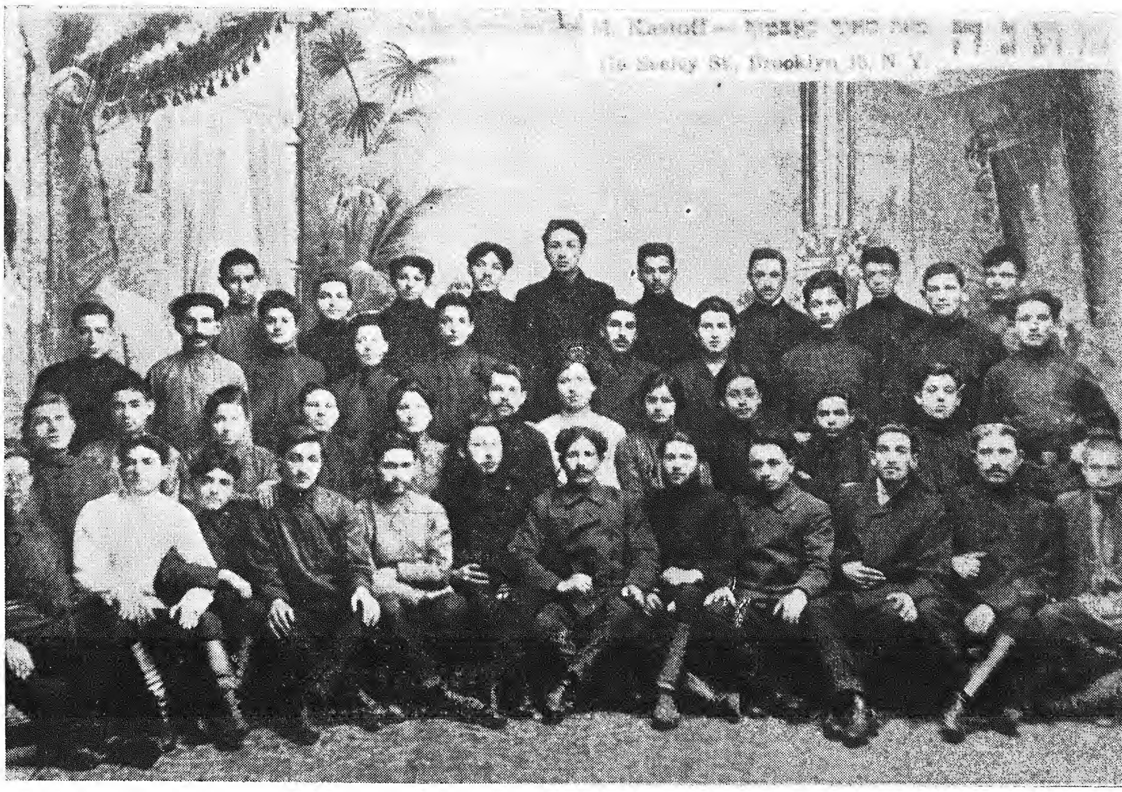
ט. די זעלבשוץ־אָרגאַניזאַציע

די זעלבשוץ, אין קעגנזאַץ צו דער באָיוווקע, איז שוין געווען אַ ברייטערע, צעצווייגטע אָרגאַניזאַציע. דרך אגב, די באָיוווקע איז געווען דער קרן, דער יסוד פֿון דער זעלבשוץ. די באָברויסקער אָרגאַניזאַציע איז געווען באַוואָפֿנט מיט אַ פּאָר פֿאַרזשאַווערטע רעוואָלווערן און קליינע באָמבעס, וועלכע מען האָט קיין מאָל ניט באַנוצט. די באָמבעס זענען געלעגן אין דער סלאָבאָדקער תלמוד־תורה אויפֿן בוידעם. אַ פּראָוואָקאַטאָר האָט אַרויסגעגעבן דער פּאָליציי דאָס אָרט, און זשאַנדאַרמעריע איז געקומען ספּעציעל פֿון מינסק, אויפֿצודעקן דעם אַרסענאַל.

צום גליק האָט מען די באָיוווקעס מיט אַ טאָג פֿריער — טאָקע מיט איין טאָג, ניט מער, איבערגעפֿירט אויף אַן אַנדער פּלאַץ, און די זשאַנדאַרמעריע איז געבליבן מיט אַ נאָז.

ס'האָט זיך דעמאָלט געטאָן! צו ערשט זענען זיי געגאַנגען גלייך צום בוידעם, ווען זיי האָבן אָבער גאָרניט געפֿונען, האָבן זיי גענומען רייסן די ווענט און דורכגעקאָקערט דעם גאַנצן הויף. די באָמבעס זענען שוין אָבער ניט געווען. צעכעסטע האָבן זיי פֿאַרלאָזן באָברויסק.

מיר, חברה פֿון דער זעלבשוץ, פֿלעגן אויפֿשטיין יעדן פֿרימאָרגן פֿאַר טאָג, און פֿאָרן ווייט הינטערן

„ההגנה העצמית" של „פועלי־ציון", 1905

די „סאַמאָאָבאָראָנע" פון „פועלי־ציון", 1905

שטאָט, זיך לערנען שיסן פון די אַלטע רעוואָלווערן. מיר פלעגן זיך פאַרקלייבן אין די היי־פעלדער, ווו קיינער האָט אונדז ניט אָנגעזען, אַוועקשטעלן אַ ברעט און צילעווען אין איר אָדער אין אַ בוים. בענטשע ראַכלין איז געווען אונדזער לערער. פון וואַנען ער אַליין האָט געקענט די מלאכה האָט קיינער ניט געוווּסט. ס'האָט אויסגעזען ווי אַ קינדער־שפּיל, אָבער מיר האָבן עס גענומען ערנסט און פלייסיק זיך גע־לערנט שיסן. דעם שטויס צו אָרגאַניזירן זיך אין אַ זעלבשוץ האָט געגעבן דער קישענעווער פּאָגראָם, וואָס האָט אונדז אַלעמען אויפגעטרייסלט, ביז צו די טיפענישן פון אונדזערע נשמות. פאַרשידענע קלאַנגען האָבן זיך אַרומגעטראָגן איבערן תחום המושב, איינער שרעקלעכער פון אַנדערן, איינער שוידערלעכער פון צווייטן. מיר האָבן געפילט אַ שאַנד און אַ ווייטיק, וואָס מען האָט ניט געשטעלט קיין ווידערשטאַנד די פּאָגראָמשטשיקעס, וואָס מען האָט זיך געלאָזט קוילע־נען ווי שעפּסן. ס'האָט זיך געוואָלט, זייער שטאַרק, אָפּרעכענען מיט די פּאָגראָמשטשיקעס — פאַרמעסטן זיך מיט זיי, ווייזן, אַז אויך מיר קענען געבן קלעפּ.

און ווען עס איז אין אַ קורצער צייט נאָכן פּאָגראָם דערשינען „משׂא נמירוב" פון ח. נ. ביאַליק, איז די ווירקונג פון דער שטראָף־פּאָעמע געווען אַן אומגע־הייער'ע. — ביאַליק האָט אונדז, די יוגנט, באַשולדיקט אין פחדנות, אין אויסשטרעקן דעם האַלדז צום הענקער. ביאַליקס שטראָף־ליד האָט געווירקט שטאַר־קער ווי הונדערטער אַגיטאַטאָרן — דערוועקט אין אונדז נאַציאָנאַלע זעלבסט־ווירדע, אויפגעפּאָדערט אונדז צום קאַמף פאַר אונדזערע לעבנס. אויך אויף די בירגערלעכע קרייזן האָט ביאַליקס ליד געהאַט אַ שטאַרקע ווירקונג. — מיט דרך־ארץ האָט מען זיך גענומען באַציען צו חברה יונגוואַרג. מען האָט שוין דערזען אין זיי אַ שטיץ־פּונקט, און די רייכע האָבן אָנגעהויבן מער ביישטייערן פאַרן פאָנד פון זעלבשוץ.

זובאַטאָווּשטשינאַ

די זובאטאָווּשטשינאַ־באַוועגונג האָט באַקומען איר נאָמען פונעם גרינדער, פּאָלקאָווניק זובאַטאָוו, וואָס איז געווען נאַטשאַלניק פון דער מאָסקווער פּאָליציי־

אישער אָכראַנע. זיין פּלאַן צו שאַפן אַ נייע אַרבעטער־אָרגאַניזאַציע, וואָס זאָל כלומרשט קעמפן נאָר פאַר עקאָנאָמישע רעכט, קעגן די עקספּלואַטאַטאָרן, איז, אין תוך, געווען אַ גוט דורכגעטראַכטע פּראָוואָקאַציע, אָפּצוווענדן די אַרבעטער־מאַסן פון פּאָליטישן קאַמף קעגן צאַריזם און אריינגאַרן די אַרבעטער־טוער אין דער פּאָליציייִשער נעץ. אויסערלעך האָט די זובאַטאָווטשטשינאַ אויסגעזען צו זיין אומשולדיק און לאָגיש. זענען טאַקע אַ סך אַרבעטער־אַקטיוויסטן, איבערגעגעבענע און ערלעכע טוער, געגאַנגען אויף דער ווענטקע.

זובאַטאָוו האָט צוגעזאָגט הרים וגבעות זיינע אַנהענגער: הילף פון דער רעגירונג, פאַרבעסערן די עקאָנאָמישע לאַגע פון די אַרבעטער, העלפן די שטרייקנדיקע אין זייער קאַמף פאַר בעסערע אַרבעט־באַדינגונגען! ער האָט נאָר פאַרלאַנגט, אַז דער קאַמף זאָל טראָגן בלויז אַן עקאָנאָמישן כאַראַקטער, דאָס הייסט, אָפּשטעלן דעם פּאָליטישן קאַמף קעגן צאַריזם. דערפאַר וועט די באַוועגונג באַקומען אַלע פּריווילעגיעס פון אַ לעגאַלער אָרגאַניזאַציע.

דער „בונד" איז אַרויסגעטראָטן מיט וואָרענונגען, מ'זאָל זיך ניט לאָזן פאַרפירן, געפירט אַ לײדנשאַפטלעכע דיסקוסיע מיט די אָנהענגער פון דער נייער אַרבעטער־באַוועגונג. ס'האָט אָבער ניט געהאָלפן. מען איז פאַרשיכורט געוואָרן פון די ערשטע „גוט־אָרגאַניזירטע" נצחונות...

אין באָברויסק זענען צו די זובאַטאָווצעס אַריבער די פאַראיינען פון די פּריקאַזטשיקעס און פּריקאַזטשיצעס — אַ פּאָר הונדערט חברה, — און מ'האָט גלייך דערקלערט אַ שטרייק. ס'איז געווען אַ חרפה אָנצוקוקן, ווי די פירער פון שטרייק פאָרן אַרום מיטן פּאָליצײַמייסטער אויף איין קאַרעטע, באַשיצט פון פּאָליציי, און מ'פירט אָן מיטן שטרייק...

די פּאָליציי האָט געהאַלטן וואָרט, זי האָט געשיצט די שטרייקנדיקע מיט אַ ברייטער האַנט. חברים פון די רעוואָלוציאָנערע פּאַרטייען האָבן זיך צוגעקוקט צו דעם גאַנצן ספּעקטאַקל מיט פאַרדרוס און געקריצט מיט די ציין. דעם שטרייק האָט מען געפירט מיט אַ יד חזקה, מיט טעראָר — ביי בעלינקען אין פאַרצעליי־געשעפט האָט מען צעבראָכן עטלעכע קאַסטנס מיט פאַרצעליי און די פּאָליציי האָט צוגעקוקט און... געשוויגן.

ז'ער סוף איז געווען, ווי ער האָט געדאַרפט זיין, — ווי ער איז געווען פאַרטראַכט... ווען די שטרייקנדיקע האָבן גענומען אַ ביסל איבערטרייבן אין דעם דערלויבטן „עקאָנאָמישן קאַמף", האָט די פּאָליציי איבערגעריסן די אינסצעניזירטע שפּיל און זיך געשטעלט אויף דער זייט פון די בעלי־בתים, און דאָן איז געקומען צו אַ צוזאַמענשטויס צווישן די „זובאַטאָווצעס" און דער פּאָליציי. דער שטרייק איז צעטריבן געוואָרן און ס'האָבן זיך אָנגעהויבן אַרעסטן. ווער די טוער זענען, האָבן שוין די צאַרישע אַגענטן געוווּסט... די „אָרגאַניזאַציע" איז זיך צעפאַלן און אַ גרויסע צאָל אָנגעשטעלטע פון די געשעפטן איז אַריבער צו אונדז, צו די „פּועלי־ציון", אַ טייל איז אַוועק צום „בונד".

יא. די ערשטע דעמאָנסטראַציע

דער קאָמיטעט פון דער „פּועלי־ציון"־פּאַרטיי האָט באַשלאָסן צו אָרגאַניזירן אַ פּראָטעסט־דעמאָנסטראַציע צום יאָרטאָג פון קישענעווער פּאָגראָם. אַלץ איז אויסגעפּלאַנעוועט געוואָרן פון פריער: אַלע חברים פון „פּועלי־ציון" זענען אויפגעפאָדערט געוואָרן צו קומען שבת אין דער פרי אין דער גרויסער שול לעבן שאָסיי און מאַכן דעם אָנשטעל, אַז מען איז געקומען דאַווענען. נאָכן דאַווענען, ווען דער עולם וועט זיך לאָזן גיין אַהיים, זאָל מען פאַרשפּאַרן די טיר און קיינעם ניט אַרויסלאָזן. איינער פון אונדזערע חברים וועט אַרויף אויף דער בימה און האַלטן אַ רעדע וועגן דעם קישענעווער פּאָגראָם. נאָך דער דרשה וועט מען זיך לאָזן אין גאַס, אויפן שאָסיי, דעמאָנסטרירן. די שטאָט איז געווען איינגעזוימט אין בלאָטעס, און דער שאָסיי איז געווען דאָס איינציקע אָרט, ווו מען האָט געקענט דורכפירן די דעמאָנסטראַציע.

דער פּלאַן איז אויסגעפירט געוואָרן גענוי ווי מען האָט פאַרטראַכט. אַ זייגער צען־עלף האָבן זיך חברים גענומען קלייבן אין שול אַריין. די מתפּללים האָבן זיך געוווּנדערט, וואָס אַזוי פיל יוגנט איז געקומען דאַווענען און ס'האָט זיי שטאַרק הנאה געטאָן. דער עולם איז געווען יום־טובדיק געשטימט, אויפגעלייגט. ווען מען איז פאַרטיק געוואָרן מיטן דאַווענען און דער עולם האָט זיך געלאָזט צום טיר, האָבן אַ צענדליק געזונטע בחורים פאַרשטעלט דעם אַרויסגאַנג און געבעטן די מתפּללים מחול זיין און צווואַרטן אַ ווײַלע. — און ביז יידן האָבן זיך אַרומגעזען, איז שוין

אַ חבר געשטאַנען אויף דער בימה, אַ פּאַטש געטאָן אין סטענדער און אָנגעהויבן זיין דרשה. ער האָט גערעדט וועגן קישענעווער פּאָגראָם, וועגן זעלבשוץ, וועגן דער „סאַמאָדערזשאַוויע", דערמאָנט ביאַליקס שטראָף־ליד, „משׂא נמירוב" — און דער עולם איז געשטאַנען אַ צעמישטער, ניט געוווּסט וואָס דאָ קומט פאָר. אַ טייל האָבן זיך געבייזערט, אַ טייל זענען געווען גאָר צופרידן פון די חברה־שקצים. נאָך דער רעדע האָבן זיך אָן עפן געטאָן די טירן און מיר זענען אַרויס די ערשטע, אויסגעשטעלט זיך אויפן שאָסיי, פונאַנדערגעוויקלט די פאָנען, און מיט לידער און אויפרופן אָנגעהויבן מאַרשירן איבערן שאָסיי. מיר זענען געגאַנגען אין געשלאָסענע רייען, און דער עולם אַרום אונדז איז געוואָרן אַלץ גרעסער און גרעסער, האָט אונדז דערמונטערט, געפּאַטשט „בראַ־וואָ". פון קאָפּ ביז די פיס איינגעשמירט אין בלאָטע, ווי טייוולאָנים, מיט פאַרריסענע קעפּ, האָבן מיר מאַר־שירט איבערן גאַס. אַ פּאָר חברה־לייט האָבן אַרויסגע־נומען רעוואָלווערן פון די קעשענעס און אָנגעהויבן שיסן אין דער לופטן, כדי צו מאַכן „לעבעדיקער די חתונה" — און ס'איז געווען לעבעדיק. אַזוי האָבן מיר מאַרשירט מער ווי אַ האַלבע שעה. מיט אַ מאָל, ווי פון דער ערד אַרויס, זענען אויסגעוואַקסן קאָזאַקן און אָנגעהויבן אונדז שלאָגן מיט די נאַגאַיקעס, נאָכ־יאָגנדיק זיך נאָך אונדז אין אַלע הויפן — און מיר האָבן טאַקע געשטעלט פיס, געמאַכט דעם אמתן ויברח. — חברה האָט זיך גראַטעוועט, ווו נאָר מ'האָט געקענט: אין הויפן, איבער פּאַרקאַנעס — מ'איז זיך צעלאָפן אין אַלע ווינקלען. קיין אַרעסטן זענען, ווי מיר שיינט, דעמאָלט ניט געווען. מען איז אָפּגע־קומען בלויז מיט שרעק.

דאָס איז געווען די ערשטע דעמאָנסטראַציע, אין וועלכער איך האָב גענומען אַן אָנטייל. איך בין אַנטלאָפן צו זיך אין הויז. דער אַלטער רענדעל האָט שוין געוווּסט פון אַלץ און ווען איך בין געקומען צו זיך אַהיים, אַ פאַרסאָפּעטער, אַ פאַרשוויצטער, פון אויבן ביז אַראָפּ אויסגעשמירט אין בלאָטע, האָט רענדעל זיך גענומען צו מיר. אָבער ניט שטרענג, ניט שטראָפנדיק, פאַרקערט, פאָטערלעך, מיט הומאָר אַפילו. צו ערשט האָט ער גוזר געווען איך זאָל זיך איבערטאָן, אויספּוצן זיך, אַרומוואַשן די שטיוועלעך פון דער בלאָטע און זיך באַרויִקן — היינט לאָזט ער שוין מיר פון שטוב ניט אַרויס. איך קען טאָן וואָס איך וויל: לייגן זיך שלאָפן און „מאַכן זיך געפּגרט", אָדער שטעלן זיך צו דער אַרבעט. און טאָמער וועט מען קומען פון דער פּאָליציי פרעגן אויף מיר, וועט ער זאָגן, אַז איך שלאָף אָדער איך אַרבעט. איך האָב געפּאָלגט — און ווי נאָך געפּאָלגט!

די דעמאָנסטראַציע איז אַדורך ווונדערבאַר. — אַלע האָבן גערעדט פון איר. איבערהויפּט איז געפעלן דער איינפאַל צונויפצוקלייבן זיך אין שול, פאַר־שפּאַרן די טיר און ניט לאָזן גיין די דאַוונער אַהיים — דאָס האָט אויסגענומען. די פּאָליציי איז געווען אויפ־געבראַכט: אַן אומגעהערטער סקאַנדאַל — סאַמע אונטערן נאָז אָפּגעטאָן אַזאַ שפּיצל, אין מיטן העלן טאָג אַ דעמאָנסטראַציע מיט פאָנען, מיט געזאַנג און דערצו נאָך אַ שיסעריי, און קיינעם ניט געכאַפּט!

פאַרנאַכט האָט דער „בונד" אויך אָרגאַניזירט אַ דעמאָנסטראַציע אויף מוראַווויאָוסקע־גאַס. ס'איז זיי אָבער ניט געלונגען. עס האָט זיך באַטייליקט אַ קליינע צאָל מענטשן אין דער דעמאָנסטראַציע און אויך דער אָפּקלאַנג איז געווען אַ שוואַכער. פאַרשטייט זיך, אַז מיר האָבן אַ לאַנגע צייט געריכצט זיך מיט די בונדאָווצעס און אויפגעוואָרפן זיי, אַז זיי זענען טויגעניכטסן, קאַליקעס, אַפילו אַ רעכטע דעמאָנסטראַ־ציע קענען זיי ניט אָרגאַניזירן...

יב. די אָפּאָזיציעס

יעדע פּאַרטיי האָט געהאַט אַן אָפּאָזיציע. ס'איז גענוג געווען, אַז אַ פּאָר אומצופרידענע זאָלן זיך צוזאַ־מענרעדן — און עס איז שוין דאָ אַן אָפּאָזיציע. און די אָפּאָזיציעס פלעגן זיין אָרגאַניזירט מיט אַלע קלאַ־פּערגעצייג פון אַ ריכטיקער אָרגאַניזאַציע: מיט אייגענע קאָמיטעטן, מיט אייגענע פאַרזאַמלונגען און מיט אייגענע פירער. קורץ, אַן אָרגאַניזאַציע אין אַן אָרגאַניזאַציע. צו יענער צייט האָב איך אָנגעפירט מיט דער אָפּאָזיציע אין באַברויסקער „פּועלי־ציון". פאַר־שטייט זיך, אַז מיר האָבן אַרויסגעשטעלט אויך פאָדערונגען. די פאָדערונגען זענען געווען גאַנץ „אָריגינעלע", — ניט מער, ניט ווייניקער: „דאָלאָי מיט די ווייסע קראַגנס, נידער מיט די ווייסע מאַנ־זשעטן". אויב קיין קליגערע זאַך האָבן מיר ניט געקענט אויסקלערן, איז דאָס אויך געווען אַן ענין. אייגנטלעך, האָט זיך דער כעס צו דער אינטעליגענץ גענומען צוליב גאַנץ אַנדערע סיבות, אומבאַרעכטיקטע, נאַיִווע. מיר

זענען אַרומגעגאַנגען אָנגעבלאָזענע, אומצופרידענע, מיט טענות צום קאָמיטעט: „סטייטש, אַזאַ אַרבעט ווערט געפירט, און מיר, די אָרעמע מאַסן, ווייסן פון גאָרניט”. אַז ס'איז ניטאָ קיין וויכטיקע נייעס און קיינע „רעוואָליציעס זענען נאָך ניט צוגעגרייט אין דער שטיל” — דאָס איז אונדז ניט איינגעפאַלן... דאָס לעבן אין שטענדיקער קאָנספיראַציע האָט געמוזט שאַפן דעם איינדרוק, אַז עפעס וואָס קאָכט זיך אין דער טיפעניש... עפעס ווערט געטאָן, וועגן וואָס מען זאָגט אונדז ניט אויס, און מיר ווילן וויסן פון אַלץ. מיר ווילן, אַז פון אונדז זאָל מען ניט באַהאַלטן קיין סודות. די נייגעריקייט האָט גערייצט, דער דורשט נאָך סודות איז געווען גרויס. אין דער אמתן, האָבן די קאָמיטעטשיקעס ניט געהאַט קיין סודות — און זייער פאַרענטפערן זיך, זייער שווערן זיך, אַז זיי האָבן ניט וואָס צו דערציילן, האָט געווירקט ווי בוימל אויפן פייער. וואָס מער זיי האָבן זיך פאַרענטפערט, אַלץ מער האָט מען זיי ניט געגלייבט. און וואָס מער מען האָט זיי ניט געגלייבט, אַלץ מער האָבן זיי זיך פאַרענטפערט. בקיצור, אונדזער אָפאָזיציע איז געוואָקסן. מיר האָבן שוין געהאַט כמעט די מערהייט אין דער אָרגאַניזאַציע. מיר פלעגן אָפהאַלטן באַזונדערע פאַרזאַמלונגען, געהאַט אַ באַזונדערן קאָמיטעט — און דער עיקר — ביי אונדז איז אויך צוגעגאַנגען אַלץ קאָנספיראַטיוו. און ווען אין דער אָפאָזיציע גופא האָבן זיך באַוויזן ווייסע קאָלנערס און ווייסע מאַנזשעטן, איז שיר־שיר ניט דערגאַנגען צו אַן אָפאָזיציע אין דער אָפאָזיציע... מיט איין וואָרט, אונדזער קאָמיטעט האָט אָנגעהויבן פירן פאַרהאַנדלונגען מיטן קאָמיטעט פון דער אָרגאַניזאַציע. עס רעדט זיך נאָר אַזוי — אין דער אמתן האָבן מיר ניט אָנגעהויבן צו וויסן אַפילו, וועגן וואָס צו פאַרהאַנדלען. אָבער ס'איז דאָך פאָרט עפעס אַן אָפאָזיציע, האָבן מיר פאַרהאַנדלט, אָוונט נאָך אָוונט האָבן זיך געפירט די זיצונגען, וואָכן לאַנג האָט זיך דאָס פאַרצויגן. אין נאָמען פון קאָמיטעט איז אַרויסגעטראָטן אליעזר שיין, אַ ייד אַ פקח, אַ תלמיד־חכם, נאָר מיט זיין גאַנצער חכמה האָט ער ווייניק וואָס אויפגעטאָן. די אָפאָזיציע איז געווען שטאַרק, ווי אייזן, און מען האָט זי ניט געקענט רירן פון אָרט. איך דערמאָן זיך ווי נאָך אייניקע אָוונטן, אויף וועלכע מען האָט זיך געאַמפערט און שטאַרק געקאָכט און צו קיין טאָלק ניט געקענט קומען, האָבן מיר אָנגעהויבן פאָדערן, אַז מען זאָל שטימען, צי מען זאָל אָנהאַלטן די אָפאָזיציע, צי מען זאָל זי אויפגעבן. געווען חברים, וואָס האָבן געהאַלטן, אַז מ'דאַרף אויפגעבן די אָפאָזיציע און שלום מאַכן מיטן קאָמיטעט. האָט מען געשטימט און ס'האָט זיך אַרויסגעשטעלט, אַז די מערהייט איז דערפאַר, מ'זאָל אָנהאַלטן די אָפאָזיציע, ניט אונטערגעבן זיך פאַר קיין פאַל. — נאָך דער אָפשטימונג, ווען אליעזר שיין האָט געזען, אַז ער האָט פאַרשפילט, האָט ער געבעטן, מ'זאָל אים געבן אַ געלעגנהייט צו זאָגן עטלעכע ווערטער, איידער ער געזעגנט זיך מיט אונדז. פאַרשטייט זיך, אַז מ'האָט זיין פאַרלאַנג דערפילט. אליעזר שיין האָט אָנגעפאַנגען שטיל, רואיק, ווי ער וואָלט געגלעט מיט זיינע רייד, און אין דער זעלבער צייט אויך געשטראָפט. זיינע ווערטער האָבן זיך מיר גוט איינגעקריצט אין מוח. „ווי איר ווייסט — האָט ער אָנגעפאַנגען — בין איך אַ שטאַרקער אָנהענגער פון תורת משה, אַלץ וואָס משה רבינו האָט געשריבן אין דער הייליקער תורה, איז ריכטיק און קלוג. ניטאָ קיין איין איבעריק וואָרט. ניטאָ קיין איין געדאַנק, וואָס זאָל ניט זיין ריכטיק. און דאָך איז מיר איין געדאַנק אויפפאַלנד און איך הייב אים ניט אָן צו פאַרשטיין. ווי יעדער איינער פון אונדז ווייס, זענען נאַראָנים פאַראַן אויף דער וועלט מער ווי קלוגע. אויף אַ קלוגן דאַרף מען אָנווייזן מיטן פינגער, אין דער צייט, ווען נאַראָנים זענען דאָ אויף יעדער שריט און טריט. ביי אַן אָפשטימונג וואָלט מען באַדאַרפט שטענדיק האַלטן מיט דער מינדערהייט, דאָס הייסט, מיט די קלוגע. פאַר וואָס אָבער האָט משה רבינו געפסקנט אַחרי רבים להטות — איז פאַר מיר אַ רעטעניש. איך הייב ניט אָן צו פאַרשטיין, וואָס הייסט „אחרי רבים להטות”, טאָן וואָס די מערהייט, „די נאַראָנים זאָגן”, האָט ער געענדיקט שטיל, רואיק, ווי ער האָט אָנגעפאַנגען.

אַ מאָדנע שטימונג האָט אונדז אַלעמען באַהערשט. שטיל איז געוואָרן אין צימער, קיינער האָט אַ וואָרט ניט ארויסגערעדט, ווי אליעזר שיין וואָלט אונדז אַלעמען באַהערשט. שטיל איז געוואָרן אין צימער, קיינער האָט אַ וואָרט ניט אַרויסגערעדט, ווי אליעזר שיין וואָלט אונדז דערלאַנגט אַ שטאַרקן קלאַפ, פון וועלכן מיר זענען פאַרטייבט געוואָרן. אין די פאָר מינוט פון שטילשווייגן האָבן מיר זיך אַלע אַ חשבון הנפש אָפגעגעבן. דער ערשטער בין איך געקומען צו

זיך, דער פירער פון דער אָפּאָזיציע... פאַרשעמט בין איך צוגעגאַנגען צו שיינען און אים דערלאַנגט די האַנט — אַ סימן, אַז איך גיב זיך אונטער, אויס אָפּאָזיציע! אַנדערע האָבן נאָכגעטאָן מיין ביישפּיל. געווען אויך אַזעלכע, וואָס זענען געבליבן אומצופרידן מיט אונדזערע האַנדלונג, געשריען, אַז מיר האָבן זיי פאַרראַטן, זיי קאַליע געמאַכט די גאַנצע חתונה... ס׳האָט אָבער ניט געהאָלפן. די אָפּאָזיציע האָט זיך איינגעבראָכן.

יג. די ערשטע פּראָקלאַמאַציע

איך געדענק נאָך ביז היינט, ווי מ׳האָט צו מיר געבראַכט די ערשטע פּראָקלאַמאַציע, אַן איין איינציקן עקזעמפּלאַר, און מ׳האָט מיר געזאָגט, אַז מ׳דאַרף דאָס אָפּדרוקן אין אַ פּאָר הונדערט עקזעמפּלאַרן, צו פונאַנדערטיילן צווישן חברים. — דאָס איז געווען אַ פּראָקלאַמאַציע פון יעקאַטערינאָסלאַוו.

ווי אַזוי אָפּצודרוקן די פּראָקלאַמאַציע אין עטלעכע הונדערט עקזעמפּלאַרן האָב איך ניט אָנגעהויבן צו וויסן. נאָך לאַנגע זוכענישן בין איך דערגאַנגען, אַז מען דאַרף האָבן צו דעם אַ העקטאָגראַף. קויפן האָבן מיר מורא געהאַט, איז געבליבן, אַז מיר מאַכן אַליין דעם העקטאָגראַף. אַוועק צו אַ באַקאַנטן חבר, אַ תלמיד ביי אַן אַפּטייקער, און געבעטן ער זאָל אונדז אויסלערנען מאַכן אַ העקטאָגראַף. אַ ביסל האָט דער חברה־מאַן אַליין געוווּסט — אַ ביסל האָט ער זיך דערוווּסט פון אַפּטייקער אָדער פון אַנדערע, בקיצור, ער האָט אונדז געגעבן דעם רעצעפּט, ווי צוזאַמענצושטעלן דעם העקטאָגראַף. ערשטנס, זענען מיר אַוועק צו אַ בלעכער און באַשטעלט די בלעכענע כלי, נאָכהער איינגעקויפט זשעלאַטין, גליצערין און אַנדערע מאַטעריאַלן. יעדע זאַך געקויפט אויף אַן אַנדער פּלאַץ, כדי ניט אַרויסצורופן קיין פאַרדאַכט. ס׳איז אַרויסגעקומען אַ כלי, — נאָר צו שפּיגלען זיך אין דעם — טאַקע אַן אמתער העקטאָגראַף, וואָס אַרבעט אויסגעצייכנט. באַזאָרגט זיך מיט אַ פלעשעלע ספּעציעלע גאָלדענע טינט, מיט אַ טוץ נייע פעדערן, האָבן מיר זיך גענומען צו דער עבודה. ווי פרומע יידן יום־כיפור צו נעילה, אַזוי זענען מיר געשטאַנען אין ציטערניש פאַר דער התחלה פון אונדזער הייליקער אַרבעט. אויף ספּעציעלע פּאַפּיר האָבן מיר אויסגעטאָקט יעדן אות, באַפּוצט דאָס קעפּל פון דער פּראָקלאַמאַציע און גענומען זיך צום דרוקן. מיר האָבן געדרוקט און צעלייגט די געדרוקטע בויגנס איבערן גאַנצן צימער, כדי זיי זאָלן זיך ניט צוקלעפּן איינער צום אַנדערן און אויסשמירן זיך. מיר זענען שוין באַלד פאַרטיק געוואָרן מיט דער אַרבעט און עס איז אונדז געוואָרן אַזוי גרינג, אַזוי גוט אויפן האַרצן: אויפגעטאָן אַזאַ גרויסע זאַך, די ערשטע פּראָקלאַמאַציעס געדרוקט מיט די אייגענע הענט.

פּלוצלונג — פינצטער איז מיר געוואָרן אין די אויגן — אַן אומגליק! מ׳האָט אונדז אַנטדעקט! אויפן אויוון, וואָס איז אָפּגעגרענעצט פון אונדזער צימער בלויז מיט אַ האַלבער ווענטל, זיצט דער באַלעבאָסטעס מיידעלע, איר קעפּל אַריינגעשטעקט צו אונדז אין צימער, און קוקט וואָס מיר טוען. פון שרעק האָט מיך דאָס לשון אָפּגענומען. אַזאַ דורכפאַל! און דאָס מיידעלע ווינקט שעלמיש מיט אירע שוואַרצע אייגעלעך און לאַכט זיך פונאַנדער. פון גרויס שרעק האָב איך קיין וואָרט ניט געקענט אַרויסברענגען. איך האָב זיך פאָרגעשטעלט, וואָס פאַר אַ שוואַרצן סוף כ׳וועל האָבן פון דער באַלעבאָסטע! כאָטש גיי און זוך אַ נייע דירה.

די באַלעבאָסטע האָט מיט איר באַזונדערן חוש דערשפּירט, אַז מיר גייען עפּעס טאָן אַ טרפהנע זאַך. אונדזער אַרומפאָרען זיך שטיל, דאָס פאַרשפּאַרן דעם צימער, דער שושקען זיך — דאָס אַלץ האָט אַרויסגערופן ביי איר דעם פאַרדאַכט, און זי האָט געשיקט איר טעכטערל אויפן אויוון, צו זען וואָס מיר טוען.

זי האָט אונדז אַריינגעזאָגט אַ פאָרציע מוסר, געשטראָפט, פאַר וואָס מיר האָבן זיך אַוועקגעלאָזן אויף אַזעלכע דרכים: „מען וועט דאָך אייך כאַפּן סוף־כל־סוף. און וואָס וועט דעמאָלט זיין? אַ קניפּ אין בעקל וועט מען אייך געבן, צי אַ גלעט איבערן קעפּל? איי, איי, ווען דיין טאַטע־מאַמע ווייסן דאָס! זיי וואָלטן דאָך דיר... דערווייל בעט איך דיך, ראַם אויס דעם חמץ. עס זאָל קיין זכר ניט בלייבן, קיין שריד ופליט״.

איך האָב געפאָלגט — געווען צופרידן, וואָס כ׳בין אָפּגעקומען בלויז מיט אַ ביסל שרעק. געגרייט זיך שוין צו אַ סקאַנדאַל, געמיינט, אַז זי וועט מיך מיט מיינע בעבעכעס אַרויסוואַרפן אין גאַס, אַז איך וועל שוין דאַרפן זוכן היינט ווו צו איבערנעכטיקן.

אויסגעלאָזט האָט זיך — בעסער ווי איך האָב געדאַכט. אַריינגעכאַפּט דאָס ביסל מוסר, אויסגעהערט דאָס ווייבערישע מענה־לשון, צוזאַמענגענומען די פּראָקלאַמאַציעס, און שאַ, שטיל — פּונקט ווי עס וואָלט גאָרניט געשען.

יד. הערצלס טויט

אַרבעטער האָבן געוואָרפן די אַרבעט, קרעמער האָבן פאַרמאַכט די קראָמען, אַלע זענען געלאָפן אין גאַס. ניט געקאָנט איינזיצן אויף אַן אָרט, בלייבן אַליין מיטן טרויער. — עס האָט זיך ניט געוואָלט גלייבן, אַז ס׳איז אמת. מען איז געלאָפן צו די דאָבקינס, צו יצחק אייזיק עסטרין — איינער צום אַנדערן, פרעגן, זיך דערוויסן, צי ס׳איז אמת — קיינער האָט ניט געוואָלט גלייבן. הערצל איז געשטאָרבן, און דאָס פאָלק האָט געוויינט. געוויינט און געטרויערט. ניט געהאַט מיט וואָס זיך צו טרייסטן. אַראָפּגעריסן די קרוין פון קאָפּ...

צו די שלושים האָט מען אין באָברויסק באַשטימט צו מאַכן אַ הזכרה, די גאַנצע שטאָט זאָל זיך באַטייליקן. ווּ געפינט מען אָבער אַזאַ ריזיקן פּלאַץ, וואָס זאָל אַריינגעמען די גאַנצע שטאָט? אין סלאָבאָדקע אויפן בית־עולם איז דאָ אַ ליידיק פעלד, און אויף אָט דעם פעלד וועט מען מאַכן די הזכרה! מען האָט אויסגערופן אין די שולן, אַז אַלע זאָלן קומען אויפן פעלד, ווּ מען וועט מספּיד זיין דעם גרויסן הערצל. אַזוי איז געווען. יענעם טאָג האָט זיך גאַנץ שטאָט געלאָזט צום פעלד. אַלע זענען געגאַנגען. אַלט און יונג, מאַן און ווייב, שול־קינדער אין געשלאָסענע רייען, מיט טרויער־טראַנספּאָרטן. אפילו די אָרעמע ווייבער, די בעטלערקעס פון סלאָבאָדקע, האָבן אויף אַ צעריסענעם לייוונט, אָנגעקלאַפּט אויף צוויי פלעקלעך, אָנגעשריבן זייער צער־אויסדרוק.

אין מיטן פון דער טרויער־צערעמאָניע איז צו מיר צו אַ חבר און געוואָרנט, אַז די בונדאָוועס זענען געקומען צום הספּד און זיי ווילן דאָ מאַכן אַ דעמאָנסטראַציע. עס האָט זיך מיר ניט געוואָלט גלייבן. דאָס קען דערפירן צו אַ בלוטיקן צוזאַמענשטויס. איך בין אַוועק זוכן די פירער פון „בונד“. איך געפין נאָמקע פון פאַריטש און אַפּעליר צו זיין געוויסן, אַז דאָ איז ניט דאָס אָרט פאַר דעמאָנסטראַציעס, אָבער ער ענטפערט מיר קורץ: „אַזוי וועט דאָס זיין“. איך גיי זוכן אַנדערע טוער. איך ווענד זיך דאַן צו אייגענע חברים, אַז זיי זאָלן זיך ניט לאָזן פּראָוואָצירן, אָבער ס׳העלפט ניט — די חברים „פּועלי־ציון“ זענען אויך קאַמף־לוסטיק, ווי די בונדאָוצעס. צום סוף פון די הספּדים זענען זיך מישב די ציוניסטישע פירער, אַז אויב ס׳איז שוין יאָ דאָ אַזאַ עולם אויף אַ יידישער אסיפה, דאַרף מען מאַכן אַ מי שברך דעם קיסר. ווי נאָר חברה בונדיסטן האָבן דערהערט: „ניקאָליי, ירום הודו“ — האָט מען פון אַלע ווינקעלעך פון פעלד אָנגעהויבן שרייען מיט באַנומענע קולות: „דאָלאָי סאַמאָדערזשאַוויע!“ „דאַ זדראַוווסטוויעט סוואָבאָדאַ!“ — און נאָך אויסרופן פון דעם מין. און איידער כ׳האָב באַוויזן אַרויסגיין פון דער צעטומלעניש, האָב איך דערזען ווי מען רייסט זיך שוין פאַר די האָר, מען שלאָגט זיך: די „פּועלי־ציון“ מיטן „בונד“. די פּאָליציי האָט באַקומען אַ געלעגנהייט אַריינצומישן זיך און אויף איר שטייגער געהאָלפן מאַכן אָרדענונג... געשלאָגןביידע צדדים, געהרגעט מכות רצח.

אין דעם טראַגישן אינצידענט האָבן ניט געפעלט אויך קיין קוריאָזן. איך דערמאַן זיך, ווי אַ „פּועל־ציון“ מיט אַ בונדאָוועץ האָבן זיך געהאַלטן און געגעבן קלעפּ איינער דעם אַנדערן און ס׳איז צוגעלאָפן אַ נאַדזיראַטעל פונאַנדערנעמען זיי. דער בונדאָוועץ האָט אָפּגעלאָזן זיין קעגנער און אָנגעהויבן אַריינשרייען דעם נאַדזיראַטעל אין אויער אַריין, הויך אויפן קול: „דאָלאָי סאַמאָדערזשאַוויע, דאַ זדראַוווסטוויעט סוואָבאָדאַ“. דער נאַדזיראַטעל, אַ גוטמוטיקער גוי, אָן אַ טראָפּן רציחה, האַלט זיך פאַר די זייטן לאַכנדיק: „נאַר איינער — זאָגט ער צום בונדאָוועץ — וואָס שרייסטו צו מיר „נידער מיט דער סאַמאָדערזשאַוויע“, גיי אין פּעטערבורג און שריי, אַז דו וועסט אויספירן אין פּעטערבורג און וועסט דאָרט מאַכן אַנדערש, וועט שוין דאָ במילא ווערן אַנדערש; זייט ניט קיין טיפּשים, גייט אַהיים!“ — האָט ער זיך געווענדעט צו די שלעגער. עס האָט אָבער ניט געהאָלפן. מען האָט זיך געשלאָגן, און נאָך ווי געשלאָגן!

אַזוי האָט זיך פאַרענדיקט די אזכרה נאָך דעם גרויסן פירער ד״ר הערצל. די מעשה מיטן „מי שברך“ האָט אַרויסגערופן כעס ביי אַלעמען. אַ פּאָר בעלי־בתים האָט זיך פאַרוואָלט אונטערחנפענען ביי נאַטשאַלסטוואָ און דאָס האָט פּראָוואָצירט צום געשלעג. געווען אויך איינציקע אַרעסטירטע און, ווי געווײנלעך אין אַזעלכע

פאַלן, האָט מען געטאָן אַלץ, אויסגענוצט אַלע זכות אבות, צו באַפרייען די אַרעסטירטע, אָן אונטערשייד, ווער דער אַרעסטירטער איז געווען, אַ בונדאָוועץ צי אַ „פּועל־ציון".

טו. די ס.ס.־באַוועגונג

די ס. ס.־באַוועגונג, שוין אין די ערשטע צייטן פון איר אַנטשטייונג, האָט אַנגעהויבן ביסלעכווייז, כמעט אומבאַמערקטערהייט, אויסשפּרייטן איר השפּעה אויף די רייען פון דער „פּועלי־ציוניסטישער" אָרגאַניזאַציע.

די אידעען פון טעריטאָריאַליזם האָבן געפונען אַ וועג צו אַלע שיכטן באַלעבאַטים, קליינבירגער און אַרבעטער.

די „פּועלי־ציון"־באַוועגונג איז אין גרעסטן טייל איינגעשלונגען געוואָרן דורך דער ס. ס., חוץ אפשר אין דרום־רוסלאַנד, ווו בראש פון דער אָרגאַניזאַציע איז געשטאַנען בער באָראָכאָוו. באָראָכאָוו איז געווען דער איינציקער ליכטיקער שטערן ביי די פּאַלעסטינצעס. ווען צו דער ס. ס. איז צוגעשטאַנען די אינטעליגענץ מיט סירקינען און יעקב לעשטשינסקי אין דער שפּיץ, האָבן אויך די סיימאָווצעס אַנגענומען דעם טעריטאָריאַליסטישן שטאַנדפּונקט. אין באָברויסק האָט זיך אַנטוויקלט אַ לעבהאַפטע צעצווייגטע טעטיקייט פון דער ס. ס.

איך האָב געהאַט אַ חבר, דודקע פּיאַלקאָוו, פון פּינסק. אַ געוויסן טאָג האָב איך אַנגעהויבן באַמערקן, אַז מיין חבר טראָגט זיך אַרום מיט סודות, וועלכע ער באַהאַלט אויס פון מיר, ביז מיר האָבן זיך ביידע געטראָפן אויף אַ פאַרזאַמלונג פון דער ניי־געגרינדעטער ס. ס... מיר האָבן געהאַט דאָן צו לאַכן איינער פון אַנדערן פון אונדזער קאָנספּיראַציע...

טז. נאָך דער רעוואָלוציע

כ'בין צוריק אין באָברויסק, צוריק אויף דער בערזשע. ווידער צווישן אַלטע חברים. אַלץ דאָס זעלבע, אָבער דאָך ניט דאָס זעלבע. עפּעס איז שטילער געוואָרן — ניט דאָס וואָס געווען. פאַרשוואונדן דאָס רוישיקע, ברויזנדיקע לעבן פון מיט אַ יאָר־אַנדערהאַלבן צוריק. אַ גרויסע צאָל חברים זענען מיטגעריסן געוואָרן מיטן מוראדיקן עמיגראַציע־שטראָם און פאַרוואָגלט געוואָרן אין דער גרויסער רייכער אַמעריקע. די עמיגראַציע האָט אַנגעמאַכט אַ חורבן אין די רייען פון דער אָרגאַניזאַציע. די בעסטע חברים זענען זיך צעפאָרן, צעלאָפן — שיטערער זענען געוואָרן די רייען. נאָכן ערשטן גרויסן שוווּנג איז געקומען דער אָפּפאַל. די מפּלה פון דער רעוואָלוציע

ועד „פּועלי־ציון" בשנת 1906
דער קאָמיטעט פון „פּועלי־ציון" (1906)
יושבים: חסיה גרינברג, א. ניימן, מ. מוגילבסקי, מ. תומשוב
עומדים: ? חיים תומשוב

האָט זיך געלאָזט גלייך פילן אין אַלע רעוואָלוציאָנערע פּאַרטייען. די „פּועלי־ציון"־באַוועגונג האָט זיך נאָך געטראָגן מיט אימפּעט — אָבער דאָס איז שוין געווען דער אימפּעט פון אינערציע, פון די כוחות, וואָס זי האָט אַנגעזאַמלט אין די גוטע יאָרן. ס'האָט זיך שוין אָבער אָנגעהויבן מערקן דער באַרג־אַראָפּ. בחורים און מיידלעך האָבן גענומען אַרומטראָגן זיך מיט פידלען און מאַנדאָלינעס, גענומען זיך צו מוזיק, באַזוכן טאַנץ־פּלעצער. ס'האָבן זיך איינגעשטילט די הייסע ויכוחים צווישן בונדאָווצעס און ס.־סאָווצעס. די בירזשעס זענען געוואָרן שיטערער; מען האָט אַראָפּגעוואָרפן פון זיך דעם פּעקל אידעאַליזם; דאָס לעבן איז געוואָרן הפקרדיק...

ב. דינור

בשליחות מפלגת ס. ס.

(ינואר 1906)

אחרי ועידת הומל הוטלו עלי כמה נסיעות: הרצאות, השתתפות בויכוחים עם מפלגות וכמה עניי־נים של ארגון בשטח „ההגנה העצמית". —— מהנ־סיעות האלה התרשמתי ביחוד מביקורי בבוברויסק. היתה שם אסיפה של חברי מפלגתנו וויכוחים עם אנשי „פועלי־ציון" ה„מינסקאים", שכפרו ב„מלחמת המעמדות" והתנגדו להשתתפות במאבק המדיני וגרסו את ריבונותו של היסוד הציוני בתנועה. התקיים משא־ומתן על איחוד, והויכוח היה צריך גם לברר, גם לקרב אותם אלינו. מטעם מפלגתנו צריכים היו להשתתף אלתר יפה — חבר המרכז של מפלגתנו — ואני. בקשר עם שליחותי בענייני „ההגנה העצמית" ליווה אותי לתחנת הרכבת החבר קורופאטקין — זה היה כינויו המפלגתי של פוליאקוב (בן־אחיו של הסופר הרוסי היהודי פוליאקוב־ליטובצב), שהיה פעיל ויעיל ב„הגנה העצמית" מטעם המפלגה. ההתמחות של „קורופאטקין" היתה — ציודן של פלוגות ההגנה של המפלגה בפצצות מ„תעשיה" שלנו. הוא הצטיין בזריזות ובכוח פיסי, באומץ־לב ובקור־רוח. פעם (בצ׳ירקאסי, פלך קיוב), פירק לאור היום, בגן העיר,

קבוצת חברי ס. ס. בבוברויסק (1906)
אַ גרופּע חברים פון ס. ס. אין באָברויסק (1906)

על אחד הספסלים, פצצה, שחש בה שהיא מתחממת ועלולה להתפוצץ, והוא סועד אותה שעה את לבו באבטיח, בענבים ובכיכר לחם לבן... וזה היה בימים שפעלו במדינה (אחרי פיזורה של ה„דומה" הראשונה) בתי־דין צבאיים של שדות־קרב, שחייבים היו להוציא להורג כל מי שנמצא נשק בידו... — התידדתי אתו, והוא גם דאג ל„סידור" נסיעתי לבוברויסק. יצאתי מהומל ביום ה׳, 5 בינואר. בבית־הנתיבות, באולם ההמתנה, היתה התפרצות, חירופים וגידופים, צעקות וקללות של קצין־צבא נגד היהודים. לפי עצתו של בן־הלוויה שלי יצאנו לחוץ, וחיכינו שם עד שהרכבת באה. — — למחרת, בליל־שבת, נערכה באחד מבתי־הכנסת האסיפה הגדולה שבה התוַכחו „פועלי־ציון" של „הכיוון המינסקאי" עם ס. ס. בשם „פועלי־ציון" הופיע מנהיגם המקומי — פלוטקין, דומני שטען כי כל מפלגה צריכה לקבוע קריטריון עקרוני אחד, ולא שנים. ההבדל בין „פועלי־ציון" לציונים־הסוצי־אליסטים הוא בזה, של„פועלי־ציון" אַמת־מידה אחת לבחינת כל הדברים, והיא אַמת־מידה ציונית. הם כופרים בערכה של מלחמת המעמדות במציאות היהודית וטוענים לשקידה על האחדות הלאומית. — הנואם שאל: „אם תהיינה בחירות ל,דומה הממלכתית׳ בבוב־רויסק — במי תבחרו: בציוני יהודי או בסוציאל־דמוקרט רוסי?" — אלתר ענה בנאום ארוך, ובו השת־מש בשאלה זו עצמה, להוכיח מה חשוב הקריטריון הסוציאליסטי דווקא במקרה זה. — הנאום היה מתובל בדוגמאות מרובות מן המציאות היום־יומית, שלפיהן הוסבר והוכח עד כמה חשוב לפועל היהודי שנציגו יהיה סוציאליסט. — המשכתי בתשובתי את מהלך רעיונותיו של אלתר כדי להוכיח, שאף מבחינת הגנת ענייניהם הלאומיים של היהודים אין לדון בדבר בפשטנות כזאת. הרי אנו מעוניינים בנציגות מדינית שתבטיח שינויים ותמורות במשטר, ולא בנציגים שיצעקו חמס — ודי. ומבחינה זו בודאי אין לקבוע כלל, שנציג יהודי מבטיח את ענייני היהודים, ונציג שאינו־יהודי לא מבטיח. הסברתי את הדבר בדוגמאות מן „ההגנה העצמית", שדווקא שיתוף נאמן של לא־יהודים הוא אחד התנאים להצלחתה. „התיאום" שלנו בויכוח, אמרו לי, סיפק את החברים: גם „הרבצנו" במתנגדינו וגם קירבנו אותם על ידי הסברה.

מסביב לבית־הכנסת עמדו „משמרות", של חברות בעיקר, שעליהן הוטל להודיע, אם המשטרה מתקרבת. — בין העומדות על המשמר היתה שרה שמוקלר,

לאה מירון (כצנלסון) וחברות אחרות. גם מאלה שהיו ב„חוג״ שלי בחורול.

ואולם באותו ביקור בבוברויסק התרשמתי במיוחד משיחה עם החברות בתנועה על מעמדה של החברה בתנועת הפועלים שלנו. השיחה התקיימה בשבת בבוקר, בדירתו של הצלם חיים כצנלסון, אחיו הגדול של ברל. הכניסה לדירה היתה דרך מסדרון אפל למחצה, שהמדרגות שבתוכו הוליכו למעלה, לקומה השניה, ששם היתה דירת הצלם ומקום עבודתו. זכורני, כיצד הרגיזו אותי חריקתה המשונה של הדלת בהיפתחה וגניחותיהן החלשות של המדרגות כשדרכו עליהן, — בין החברות שהשתתפו בשיחה היו שרה שמוקלר, לאה מירון (כצנלסון), בתיה ליבשיץ (שיין), רחל כצנלסון (שזר) ואחרות, שראיתין ב„משמרות״.

הקדמתי לשיחה הרצאה קצרה על „השתלמותו השכלית והמוסרית של היחיד כתנאי להגשמתו של הסוציאליזם״. ניסיתי להסביר, כי הגשמתו של הסוציאליזם מבחינה ארגונית־משקית על ידי תפיסת השלטון לא תשנה הרבה בחיים אם לא תבואנה לפני זה, או אם לפחות לא תלווינה אותה, תמורות יסוד ברמתו האינטלקטואלית ובדמותו המוסרית של היחיד, וקבעתי כי אחד מסימני ההיכר של ההתקדמות בכיוון זה הוא מצבה של החברה בתנועה; ומבחינה זו יש לה יעוד מיוחד בתנועה (חזרתי על ההרצאה בצורות שונות, ואף פירסמתי תמציתה ברוסית במאמר בעיתון „הדי קיוב״ בקיץ 1906). שיחת החברות היתה ערה, אבל הרגשתי כי כמה מן החברות שמו לב ביותר... למעילי העלוב. ואמנם, ראוי היה מעיל זה לתשומת־לב מרובה גם מבחינת „גילו המכובד״ וגם מבחינת צבעו: הוא קיבל גון ירקרק, מצבעו הראשון לא נשאר שריד. שרה שמוקלר אף שוחחה אתי בעקיפין ובעדינות על הענין. הסברתי לה כי שלושה גורמים למצבו העלוב של מעילי: מעשי, עקרוני ותכסיסי. המעיל שימש אותי באמאנות שנים רבות, ואין לי אחר, ואין זה „מעשי״ להשליך מעיל עלוב, כשאין לך אחר. „עקרונית״, אין אני מקבל „שכר״ מן המפלגה; אין אני רוצה להיות „פרופסיונאל״ מפלגתי. אני מקבל רק הוצאות הדרך, במידה שאין אמצעי אני מספיקים לכך. המקור ל„הכנסותי״ הם הרצאות ושיעורים שאני עורך לחוגים מצומצמים. כך ערכתי בלובני קורס של הרצאות ודיונים על „אידיאלים חברתיים ומשטרים מדיניים״, כל המשתתף מכניס שלושה רובלים — ואם אין לו, החברים משלמים בעדו — וזה מכניס לי כ־12 רובל לחודש... וזה לא הרבה, אף כי שכר דירה אין אני צריך לשלם. ושלישית, אמרתי, מבחינה תכסיסית, הרי המעיל העלוב שלי הוא אוצר יקר; הוא שומר עלי. המשטרה הרוצה לאסור אותי — ואני יודע שהיא רוצה — אינה מעלה על דעתה, כי בחורון מסכן זה במעיל עלוב מימי מתושלח, עם סודר מסביב לצוארו כ„בחור־ישיבה״ הוא הוא אותו „תעמלן מהפכני מסוכן וחשוב, כביכול״, שאותו היא מחפשת...

איני יודע, אם הסברתי הניחה את דעתה של שרה. אבל שנים רבות עמדה לנגד עיני דמותה החביבה, כשהיא צוחקת להסברותי בצחוק נעורים טבעי וטוב — ועיניה נוגות ומלאות צער.

בנסיעתי לרכבת היתה לי שיחה מעניינת עם העגלון. הרגשתי שהוא רוצה לשאול אותי דבר־מה וחוכך בדבר. נהגתי בו בשיטת „ואַת פתח לו״... שאלתיו על חדשות בבוברויסק, והוא התחיל לתנות לפני את צרותיהם של „היהודים מכל השנה״ שבבוברויסק; „שהגדולה ביניהן היא העדר המנוחה ובלבול הראש מן המפלגות המרובות שבעיר: ציונים וסוציאליסטים, ‚פועלי־ציון׳ וס.ס., סיימיסטים וטריטוריאליסטים, סוציאל־דמוקראטים וסוציאליסטים־רבולוציונרים, ובכל מפלגה ומפלגה סיעות („קלויזן״) וכיתות, צבעים וגוונים — אפשר להשתגע ממש, ומה רוצות כולן? — רק להציל את היהודים! ואני רוצה להגיד — והוא פונה אלי — יהיה נא קצת ‚תכלית׳ מכם, בחורים צעירים. היהודים בעצמם כבר יסדרו את ענייניהם! אל תדאגו יותר מדי!״ שאלתיו: היית אתמול בבית־המדרש בויכוח שבין „פועלי־ציון וס. ס.? — „בודאי! שמעתי את ‚הדרשה׳ שלך. — דיברת לעניין וקצרות. אין אני מסכים. אני חושב שנכון הוא מה שכתוב בתהלים: ‚אל תבטחו בגויים׳! או ‚אין אמונה בגויים׳. — אתה מ‚פועלי ציון׳?״ — לא, סתם יהודי. — „בכל זאת לדבריך היה קצת טעם, אבל דברי קודמך הרגיזו! אמנם, יהודי פיקח, אבל מסוכן!״ והעגלון לא פסק מלזמזם: „להציל יהודים! — הצילו את עצמכם, אנחנו כבר בעצמנו נדאג לנו!״

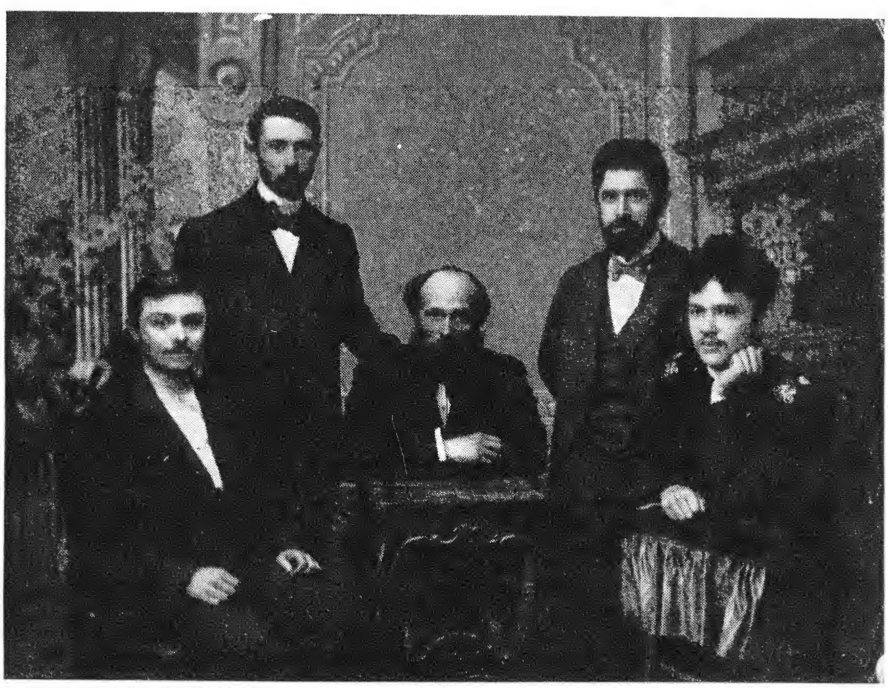
(„בעולם ששקע״, ירושלים 1958, עמ׳ 266—269)

דוד שמעוני

כשרון לארץ־ישראל

(ד״ר א. פרוז׳ינין)

את אברהם צבי פרוז׳ינין הכרתי מילדותי. בחצר ה„אינטליגנטית״ שממול בית זקני, הבית שבו התגוררו הורי, היו מהלכים גם לפרוז׳ינין. בין יתר הצעירים המשכילים שביקרו תכופות בחצר ההיא, לא נפקד גם מקומו. ואולם ביקוריו היו נדירים, הואיל והוא למד באוניברסיטה בקניגסברג, והיה בא לביתו רק בירחי החופש מלימודים. על בואו של פרוז׳ינין היה תמיד מקדים לבשר לי בצהלה חברי מולה סרלין, זה שגם דירת הוריו היתה בירכתי אותה חצר „אינטליגנטית״. מולה סרלין זה היה נער תמים וטוב־לב מאין כמוהו, ואם כי היה גדול ממני בשנה־שנתיים, רחש לי כבוד מסוים, מפני שאז כבר כתבתי שירים. הוא לא הצטיין בלימודיו כלל וכלל, ומובטחני ששירי לא עניינו אותו לגמרי, ואם גם הראיתי לו לפעמים איזה שיר, ידעתי מראש שלא יבין את הכתוב בו, אבל הוא שמח שחברו הצעיר ממנו הוא „משורר״. ופעם גם עשה מעשה, חטף מידי איזה שיר וברח, כשהוא צועק לי מהרחוב שתיכף ומיד יחזירנו לי. ואמנם כעבור שעה קלה חזר כשפניו צוהלות, וסיפר לי שהראה את שירי לאברהם הירשל פרוז׳ינין, הנמצא כרגע בדירתו של שמעונקה צעסנעס, הארי שבחבורה של החצר האינטליגנטית, ואברהם הירשל קרא את השיר וגם מצא שהוא טוב. מי הוא זה ואיזה הוא אברהם הירשל פרוז׳ינין לא ידעתי עד אז, וגם שמעו לא שמעתי, אבל חברי מולה סיפר לי שהוא מכיר אותו מכבר, אולי זה כשנה וגם יותר, ושאברהם הירשל זה הוא לא פחות מסטודנט הלומד רפואה בקניגסברג, ואם כי אינו לובש מדים (בארץ אשכנז אין הסטודנטים לובשים מדים), אף על פי כן הריהו סטודנט לכל דבר, ויש לו עוד מעלה גדולה שהוא יודע להתלוצץ ולהתבדח מאין כמוהו. אך מעלה כפולה ומכופלת לו שהוא ציוני נלהב, והוא מפיל את חתיתו על כל מתנגדי ציון למיניהם, שהחצר האינטליגנטית שוקקת מהם. וגם שמעונקה בעצמו, שמעונקה צעסנעס, שאין סמכות גדולה מסמכותו,

חבורת ציונים בבוברויסק בשנת 1898 — אַ גרופּע ציוניסטן אין 1898

ש. גינזבורג, י. דוידסון, י. ל. דוברוב, האחים פרוז׳ינין

אומר על אברהם הירשל שהוא אדם רציני. העובדה, שהאיש אשר הילל את שירי הוא סטודנט הרהיבתני מאד, אף כי מאידך גיסא הצטערתי על שאינו לובש מדים (הרי ספק, שאילו היה לובש מדים — כובע כחול וכפתורים נוצצים — היתה חַוַּת־דעתו על שירי מקבלת תוספת חיזוק וסמכות). אולם שמחתי ביותר לכך שהאיש אברהם הירשל הוא ציוני נלהב ומפיל חתיתו על כל מתנגדי ציון. הה! ממתנגדי ציון כבר היו גם לי צרות צרורות. אמנם נער הייתי אז ולא עלה גם בדעתי להתוַכח עם גדולי הדור, עם בונדאים ואיסקראים וסיירים מגדלי בלוריות מדובללות ולובשי חולצות חגורות באבנטי־גדילים. כולם אינטליגנטים מופלאים ולמדנים מובהקים, שכל החכמות והמדעים גלויים לפניהם, והם ממטירים אש וגפרית על „לוקשין־קודש" וה„געפגרטע לאַנד" (הארץ הפגר, כלומר ארץ־ישראל). אבל לבי הצעיר התחמץ בקרבי. ואילו לא חששתי מפני הפרזה הייתי אומר, כי „לבי היה שותת דם". כוחי לא היה גדול בחכמות ובמדעים, אבל את ארץ־ישראל ואת לשון הקודש אהבתי „בלי חכמות", והפוגע בהן היה כפוגע בבבת עיני. להוותי היתה לי לא פעם ההזדמנות לשמוע גם מפי חבריו של אחי הגדול (והם כבר „אכסטרנים" ממש, אנשים מבוגרים לחלוטין, מהם שכבר הגיעו לגיל שש־עשרה — שבע־עשרה!) דברים מרים כלענה ובוטים כמדקרות חרב על כל היקר לי. ופעם אחת, כאשר נלאיתי נשוא, עשיתי מעשה אשר לא עשיתי כמוהו עד אז: כתבתי שיר באידיש בכוונה ברורה, ש„עמי־הארצות" והמופקרים הללו, המתקלסים בכל קדשי, ושביניהם גם כאלה שאינם מבינים פסוק עברי כהלכה, יקראו בלשון מובנת להם את אשר לבי רוחש להם! את השיר שלחתי בסודי־סודות למערכת מסוימת, בתקוה שלאחר שיראה אור יפקח באורו עיני עיורים וימס בשלהבתו את מעבה הקרח המעיק על הלבבות הקפואים מטומטמי־הגלות. אהה! לא זכה הדור, ושירי זה, הראשון לשירים המעטים שכתבתי וגם פירסמתי באידיש, לא ראה אור! גדלה איפוא מאד שמחתי בשמעי, שזה האיש אברהם הירשל הוא לוחם אמיץ, אשר מפניו יחתו כל שונאי ציון. והרי הוא אינו קוטל־קנים כמוני, הוא, ברוך השם, סטודנט בקניגסברג! אמנם חבל שאין הסטודנטים בארץ אשכנז לובשים מדים, אף על פי כן...

האומנם היה זה חודש האביב בשעה שמולה סרלין סיפר לי בראשונה על דבר פרוז׳ינין? או היכרותי האישית אתו חלה באביב? על כל פנים מדי היזכרי בפרוז׳ינין עולה בלבי משהו אביבי, חדש, רענן. השלגים מפשירים, ברחובות מקלחות שלוליות עליזות, השמים מתגבהים, מכחילים, ושרידי העבים התועים בהם רק מבליטים עוד יותר את הזוך והרוך שבתכלת האביבית. אפשר מאד, שפרוז׳ינין היה בא לבית הוריו לחג הפסח, וכשהיה מבקר את ידידיו ורעיו בחצר האינטליגנטית הייתי רואה אותו לעתים קרובות, ומפני כך נתקשרה בדמיוני הופעתו במשהו של ערב פסח, במשהו משמח ומרנין. ודאי, שלא העזתי בתחילה לגשת אליו מקרוב, אף כי היתה לי דריסת הרגל בחצר האינטליגנטית, ואף כי כבר היה ידוע לי, שיש לו דעה חיובית על שירי. כלום יעלה על השכל שאנכי, פרחח שעוד לא הגיע למצוות, אלך ואציג את עצמי לפני סטודנט מקניגסברג, אשר שמעונקה צעסנעס בעצמו מעיד עליו, שהוא אדם רציני? אבל מה שלא יעשה השכל עשה מולה סרלין. פעם אחת, בשהותי בחצר האינטליגנטית, ניגש אלי מולה עם צעיר בעל גוף, אף כי לא גבה קומה, בעל עינים חדות וחודרות, ובהצביעו עלי לפני הצעיר הכריז חגיגית: זהו בעל השירים! אני כבר ידעתי לפני מי אני עומד, אבל כשהלה הושיט לי את ידו וחייך לעומתי בידידות הרגשתי מיד — למרות הניצוצות העליזים והחריפים שריצדו בעיניו החדות, שאפשר היה גם לפרשם כנצנוצי־לגלוג — כי אכן ידיד לפני.

ומני אז, במשך כמה שנים, בהתקרב חודש האביב, עת „הניצנים נראו בארץ, עת הזמיר הגיע" — היה קול התור נשמע בחצרנו. ואין זה אלא קולו של חברי המסור מולה סרלין, קול מבשר ואומר, שאברהם הירשל כבר בא לחג הפסח, וכבר ביקר בחצר האינטליגנטית, וכבר סיפר שם המון דברים מעניינים ושפע הלצות ובדיחות, שכל החצר התפקעה לשמען. אך מלבד ההלצות והבדיחות הביא אתו אברהם הירשל מחוץ־לארץ גם כמה ידיעות חשובות על הציונות ועל ארץ־ישראל. כבר היו לו כמה שיחות נלהבות וכמה ויכוחים סוערים עם ה„אנטי", כלומר אנטי־ציונים, והוא הכה את כולם שוק על ירך. רבים מהם אמנם שומרים לו טינה על כך, אבל הוא אינו מתפעל מהם כל עיקר ומוסיף להרביץ בהם כל כמה שהם מסוגלים לקלוט. ומולה מעודדני ומזרזני: „מה לך מתבייש? בוא ותשמע ותראה! הן הוא גם שאלני עליך. כלום אינך בן־בית בחצר שלנו? אם יש לך שיר חדש — מה טוב! תראהו לו!" כאן יש

לציין, שבינתיים, בדרך הטבע, כבר גדלתי קצת, וכבר עברתי את גיל הבר־מצוה. איני יודע אם היתה זו ביישנות או יהירות, על כל פנים כשהציע לי מולה שאקח אתי שיר חדש להראות לאורח, הביעו פני בודאי איזה אי־רצון, כאילו רציתי לומר: „וכי מה אני באמת בעיניך? איזה ילדון? דרדק דבי רב מצליח בלימודיו, שהרבי סוחב אותו בשבתות לבעלי־הבתים שלו ,אף פאַרהערען׳ (כלומר לשם בדיקת ידיעותיו של התלמיד ועל ידי כך להוכיח את יכולת הרבי בהוראה)?״ אמנם לא אמרתי כלום, אבל הכרת פני, כנראה, ענתה בי, „הגידה לא כיחדה״, שכן נחפז מולה והוסיף: „אך גם בלי שיר יהיה טוב! בוא!״ אני אמנם נתתי לו להפציר בי עוד קצת. מובן שעל „שיר חדש״ כבר לא היה שום דיבור, אך סוף סוף פיתני ואֶפת, מפני שבעצם רציתי מאד להיפתות. לראות את פרוז׳ינין ולשמוע אותו היה בשבילי עונג גדול; נהניתי מחריפותו ומשנינותו, אבל בעיקר רציתי לשמוע ממקור ראשון ידיעות על ארץ־ישראל, והוא היה בשבילי מקור ראשון. לי היה ברור, שבילי ארץ־ישראל נהירים לו לא פחות משבילי הרקיע לשמואל ירחינאה. הן הוא ידע להגיד בדיוק לא רק כמה דונמים יש בכל מושבה ומושבה שבארץ־ישראל, אלא גם כמה גפנים ושקדים. בכל פעם שראיתי ושמעתי נדמה היה לי, שהוא בא לא מקניגסברג, כי אם מארץ־ישראל. רק מתוך דרך־ארץ (הוא היה גדול ממני בשתים־עשרה, שלוש־עשרה שנה) נמנעתי מלשאול אותו גם על מספר הפרדות, החמורים, העזים והתרנגולות שהיו לכל איכר. בלבי הייתי בטוח שגם זה ידוע לו.

השנים חלפו, פרוז׳ינין כבר גמר את חוק לימו־דיו, ואחרי ששימש כמה זמן כרופא בעיירה סמוכה עבר לבוברויסק על מנת לעבוד בה במקצועו. במשך השנים האלה התקרבתי אליו, וגם הוא התקרב מאד אל משפחתי, וכשהייתי שוהה בעיר מולדתי, הייתי מתראה אתו כמעט יום יום. היתה לו מרכבה פרטית שלו, מגוהצת למדי, עם רכּב מיוחד. במרכבה זו הייתי מוכרח לפעמים ללוות אותו בדרכו אל חוליו, ולחכות לו מחולה לחולה במרכבה, שכן לא הספיק בפגישתנו האחרונה לגמור אתי את השיחה. והשיחה כרגיל נסבה על ענייני ארץ־ישראל, ומובן שאין היא סובלת דיחוי. על ארץ־ישראל היה מסוגל לדבר מבוקר עד ערב, ומערב עד בוקר.

לפני שנים אחדות, בראשית קום המדינה, סיפר לי מכר אחד על ביקורו אחרי השואה בקרקוב. הוא נפגש שם עם בחור־ישיבה אחד, והלה התחנן לפניו שיאַפשר לו את העליה לארץ. תוך כדי שיחה אמר לו הבחור מתוך תמימות רבה, שאינו יודע באיזו זכות — אולי רק בזכות אבותיו שמתו על קידוש השם — זיכהו הקב״ה בניצוץ של משה רבנו, שכן אהבתו לארץ־ישראל היא ללא גבול וללא סייג. מכרי שסיפר לי זאת, איש מעשי ומפוכח, לא יכול להסתיר את התרגשותו מפגישתו עם אותו בחור. הוא הרגיש בכל הדיבור שלו כנות עמוקה והתלהבות מסתורית שאין לבטאה במלים. סיפור זה של מכרי עשה גם עלי רושם חזק, אשר נתתי לו ביטוי כלשהו בפואימה „ניצוץ משה״. בכתבי עתה רשימה זו לזכרו של פרוז׳ינין אני נזכר באותו בחור מקרקוב. „ניצוץ של משה רבנו״ היבהב גם בנשמתו של אברהם צבי, שהיה מחונן במידה שאין למעלה הימנה ב„כשרון״ מיוחד זה, כשרון האהבה לארץ־ישראל. והן פרוז׳ינין היה רחוק מדתיות, רחוק ממיסטיות משיחית. האין זה באמת איזה כשרון מיוחד, לפי ביטויו המופלא של שלום אש, „כשרון לארץ־ישראל״?

יחד עם האהבה לארץ־ישראל היתה בלבו עוד אהבה גדולה אחת, האהבה לטבע. אפשר שהוא היה היהודי היחיד בעירו בוברויסק, שידע לקרוא בשם כל אילן וכל ירק וכל פרח, להבחין בין צפור לצפור לפי מעופה וצפצופה. אני, שגם ממני נודעת חיבה יתירה לטבע, בושתי ונכלמתי בפניו לא פעם, שכן עם כל גודל אהבתי הייתי בור בכל מה שנוגע לפרטים. לא פעם אמר לי, כי רק בתעלולי הגורל נעשה לרופא, ובעצם היה צריך להיות חקלאי. אף כי לא הסכמתי למחצית הראשונה של הנחתו, הואיל וחשב־תיו לרופא מצוין (הוא היה ברוסיה רופא הבית של משפחתי, ולא פעם סעד גם אותי על ערש דוי), לא היה לי ספק בזה, שהיתה לו נטיה מיוחדת לחק־לאות, ובודאי היה מצטיין בשטח זה, אילו היה עוסק בו. אותה ההנאה העמוקה שבה היה מדבר על „הדו־נמים״ ינקה בודאי גם מאהבתו זו לאמא־אדמה. ואה־בה זו לטבע היתה קשורה אצלו גם באהבה לטבעיות, לנורמליות, לבריאות הגוף והנפש, ביחוד לבריאותה של זו האחרונה. העצבנות היהודית המיוחדת היתה מוציאה אותו ממש מכליו. בעל לב רחום וחנון, מלא אהבה וחמלה לסובלים, היה עם זה מתרגז על חולים מדומים, על חששנים ופחדנים, ולא פעם היה מפסיד בידיו ממש את ה„פראקטיקה״ שלו ומקומם

נגדו את הפציאֶנטים המכניסים ביותר, את בעלי היכולת, שאמצעיהם הרשו להם להתפנק כנפשם שב־עם. ויש רק להתפלא, שלמרות כל „נוקשותו" ביחס לחולים מדומים, הרי רבו השוחרים לפתחו, וגם אלה שנכוו מחוסר האדיבות שלו וגם שגורשו לפעמים מעל פניו, היו מאמינים ביכלתו הרפואית אמונה בלי מצרים. ואמנם כשם שרגז וכעס על ה„מתחלים", כן ידע להתמסר בכל נפשו לכל חולה רציני, בלי לחוס על זמנו ועמלו, ובלי שים לב לתגמול. מידידיו וממכריו לא רצה בכלל לקבל שום שכר בעד טיפולו, וידידיו ומכריו היו רבים מאד...

במלחמת־העולם הראשונה נקרא לשירות הצבא, ועבד כרופא ראשי בבית־החולים הצבאי אשר בשטח המבצר הבוברויסקאי. בין החיילים שטיפל בהם היה זמן־מה „פציאֶנט" מיוחד, זקן מופלג ששירת עוד בצבא ניקולאי הראשון, ובזכות שירותו זה היה תמיד בזמן מחלה מתקבל חינם לבית־החולים הצבאי. את הגוי הזקן הזה, שהיה קרוב לגיל הגבורות, ואולי גם עבר אותו, הכרתי עוד מילדותי, שכן הוא היה חוזר על הפתחים שבבתי היהודים ולפעמים גם מילא תפקיד של „שבת־גוי". לראשו היה תמיד חבוש כובע צבאי, והוא נהנה מיחס של כבוד גם מצד המבוגרים וגם מצד הילדים. „חייל ניקולאיבי" — לאו מלתא זוטרתא היא! והנה נזדמן לפרוז׳ינין לטפל בזקן הזה בבית־החולים, והוא ציוה להזין אותו במרק ובשר של עוף. אבל הזקן התקומם נגד ה„דיאֶטה" הזאת, הוא דרש דווקא חמיצה של כרוב ודייסה של כוסמין בשומן. וכשניגש פרוז׳ינין אל מיטתו, צעק לקראתו: „Что я, жид, курицу есть ?" כלומר: „כלום אני יהודון, שאוֹכל תרנגולת?"

הנזיפה הזאת של הישיש המופלג גרמה לפרוז׳ינין קורת־רוח מרובה ביותר; הוא סיפר לי אותה לא פעם, וכל פעם בעונג מיוחד. הבחילה הזאת של הזקן לתר־נגולת כלמאכל לא גברי, כלמאכל של חלושים ומפר־נקים, נראתה לו מאד. הוא היה, כנראה, רוצה מאד, שמזקן זה ילמדו וכן יעשו גם „חולי עמך ישראל". והנה קרה המקרה, שחליתי בדיזנטריה קשה, לעולם לא אשכח את טיפולו של פרוז׳ינין. כשהתחלתי להחלים הרשה להאכילני מרק של עוף. ואולם אני התאויתי למשהו ממשי יותר. אבל כשאמרתי לו בלשונו של הוויטיראן הניקולאיבי: „כלום אני יהודון, שאוכל תרנגולת?" פרץ בצחוק של הנאה, אך צחוקו לא עזר לי כלום: מלבד מרק עוף וצנים לא הרשה לי לטעום דבר... הוכרחתי להיכנע לו, ובתור פיצוי סיפר לי בפרוטרוט על כל הנעשה בארץ־ישראל, שכן בימי מחלתי הקשה לא הייתי מסוגל גם לקרוא עתון.

אבל גם בזמן שהייתי בריא והייתי קורא עתונים, הרי ידיעות על ארץ־ישראל הייתי מקבל בעיקר מפרו־ז׳ינין. בעצם קראתי גם אני את הדברים שעליהם סיפר לי פרוז׳ינין, אבל הוא היה, כנראה, קולט ומע־כל אותם באופן אחר, באופן אינטנסיבי ויסודי. בהס־ברתו היו הידיעות הקצרות והסתמיות או המספרים הערטילאים והיבשים קורמים עור ובשר, והדונמים היו נהפכים לכפרים, למושבות, לשדות מניבים לחם, לחיים שוקקים... זוכרני, כי כאשר הייתי „דייר־משנה" בדירתי במוסקבה בעצם ימי המאבק בין הממשלה הזמנית של קרנסקי ובין הבולשביקים, בזמן שמסביב לבית מגורינו התפוצצו פצצות, וכדורים פגעו גם בקירות הבית (היינו אז כנתונים במצור ובמשך כמעט שבועיים לא יכולנו לצאת החוצה), שוחח אתי פרוז׳ינין כל הימים רק על דבר אחד: על הכרזת בלפור ועל הצפוי מהכרזה זו לעם ישראל...

השפעתו של פרוז׳ינין על כל יודעיו, וביחוד בימי עלומיו, היתה חזקה לא רק מפני שבכל דבריו הורגשה תמיד כנות ואמת נפשית גדולה. במידה רבה היה זה גם בשל כשרונו הבולט להמחיש את רעיו־נותיו ולתת להם ביטוי אמנותי. ביחוד הצטיין בהצל־פותיו הסטיריות על כל האומרים ואינם עושים, על כל מגבבי מליצות וממללי סרק. כאיש העם, במיטב המובן של המלה הזאת, לא אהב את ההמוניות כשם שלא סבל גם את הרכרוכיות. אבל יותר מכל שנא את הסנוביות, את העמדת־הפנים הרברבנית, את התלישות והצביעות מכל הצורות והסוגים ומכל הצדדים: מימין ומשמאל. בכשרון רב היה מחקה את „הגביר" הלאומי, המרשה בטובו שיבחרוהו לציר לקונגרס הציוני, הואיל והוא בין כך ובין כך נוסע הקיץ למעינות הרפואה, או את איש השמאל המתנפח, המתפעל בעצמו מקיצוניות שמאלותו ומשגב מליצתו המהפכנית. גלריה רבת־אנפין של טיפוסים מטיפוסים שונים היה מעביר לפני שומעיו על דיבורם וחיתוך דיבורם, על הרגליהם והעוויותיהם. אבל לעתים קרובות, כשקהל השומעים היה מגיב בצחוק של תענוג אמנותי, היו פניו מרצינים והוא מפליט בכעס: „חלירע!.." קריאה זו היתה מכוונת, כמובן, כלפי אותם הפרצופים שע־

ליהם הניף את שוט לעגו, אבל מתוך קריאתו הכער־סה ניכר היה כי „גם בשחוק יכאב לב".

לא פעם אמרתי לו שאף כי הוא רופא טוב, ובודאי היה יכול להיות גם חקלאי מצליח, הרי אין לי ספק, כי הוא קיפח ממש בידיו את הכשרון העיקרי שלו, כשרון של שחקן סטיריקן, אבל הוא בעצמו התיחס בביטול לכל כשרונותיו. אפשר שרק בכש־רון אחד שלו היה מודה, הלא הוא „הכשרון לארץ־ישראל", אבל את כשרונו זה לא הזכרתי בפניו אף פעם.

בעמדי בגמר הכתיבה של רשימה זו השמיע הרדיו תיאור מוקלט של פתיחת הועידה הי"ב של ארגון עובדי הפלחה, שהתקיימה לפני ימים אחדים בקרית־חיים. לבבי רחב לשמע ההתקדמות שלנו במה שנראה לי כעיקר, כעמוד־התווך בקיומנו (השדה העברי!), לשמע המספרים המעודדים והמשמחים (מיליוני דונמים של אדמה נעבדת, יבולים הולכים וגד־לים, שפע כלי עבודה, שחלק גדול מהם מיוצר בארץ, זנים חדשים, אתחלתא של חקלאות תעשייתית). והנה פתאום נצבט לבי מכאב: אילו היה פרוז'ינין חי הייתי יכול לשוחח אתו על כך... הוא היה מאיר ומסביר לי את הדברים עוד ביתר המחשה, ביתר בהירות, והדברים היו בודאי יוצאים מפיו שמחים ומשמחים עוד יותר מנתינתם בפי המרצים...

אך עם פרוז'ינין כבר לא אשוחח על נושא זה. נוחה בשלום על משכבך, רֵע חביב ויקר, וימתקו לך רגבי האדמה, אשר אותה אהבת כל כך!..

ה' באדר ב' תשי"ד.

ה. פרומקין

„צעירי־ציון" ו„החלוץ" בבוברויסק

א

בתקופת לימודי ב„ישיבה" של הרב שמריהו שני־אורסון ז"ל בבוברויסק בשנת 1912, נודע לכמה בחורי־ישיבה על קיומו של חוג צעירים ציונים. היה עלינו לשמור ידיעה זו בסוד מהמפקח על הלימודים בישיבה: בנו של הרב הנ"ל ר' מנחם־מנדל, שהקפיד בתקיפות על התנהגות תלמידי הישיבה, שלא ייגררו אחרי דעות אפיקורסיות כל־שהן. מובן שגם הציונות נראתה בעי־ניו כתנועה אפיקורסית, שיש להילחם בה ולמנוע מתלמידי הישיבה כל מגע אתה.

אף על פי כן חדרו גם לישיבה דעות אפיקורסיות וכאשר נודע לנו על קיום החוג של ציונים צעירים הנ"ל, החלטנו לחפש דרך להצטרף אליהם. פנינו לראשי החוג והם החליטו בהיסוס מה לקבל אותנו.

ברם, כעבור תקופה קצרה נחלנו שם אכזבה מרה. החוג כלל תלמידים ותלמידות מהכיתות הגבוהות של הגימנסיה הפרטית של צבירקו וכמה סטודנטים מבתי־ספר גבוהים בערי הבירה שהיו מגיעים לבוברויסק בימי חופשתם, אך הוא לא כלל צעירים וצעירות משכבות עממיות, כי לא היתה לחברי החוג קירבה נפשית אליהם. שררה שם דעה כי הרחבה רבה של המשתתפים תוריד את רמת הבירורים.

אנחנו, בחורי־ישיבה שהפסיקו בינתיים את לי־מודיהם בכדי להתכונן לבחינות אקסטרניות של ארבע כיתות גימנסיה, הרגשנו שם את עצמנו כאורחים לא כל כך רצויים. התביישנו להשתתף בשיחות, אך הק־דשנו הרבה זמן לקריאת הספרונים הציוניים השונים, שהבהירו לנו הרבה שאלות על מהותה ותכנה של התנועה הציונית ועקרונותיה.

חוג זה לא האריך ימים. כעבור מחצית שנה הוא התפורר. תלמידי הגימנסיות ותלמידותיהן שקעו בלימודיהם. הפגישות נפסקו והספריה נסגרה. גרמה לכך ודאי גם האוירה הציבורית הכללית ששררה אז בעירנו בתקופה ההיא וביהדות רוסיה בכלל. המכה הקשה שהוכתה התנועה הסוציאליסטית, וכל תנועה מתקדמת בכלל, על ידי המשטר האכזרי של הצאר ניקולאי, הורידה את כל המפלגות הנ"ל למחתרת. נאסרה גם הפעולה הליגלית של ההסתדרות הציונית. בחוגי האינטליגנציה השתרר ניהיליזם ויאוש מכל תקוה לשינוי מהיר של המצב. היהדות היתה נתונה לפחד מפרעות ופוגרומים. התנועה הציונית טרם הת־

אוששה ממותו של ד״ר הרצל ז״ל וויכוח אוגנדה. שררה לכן קדרות ברחוב היהודי. היינו קוראים בע־תונות את הנאומים המיואשים של הצירים היהודים ב„דומה״, שניסו להרים את קול מחאתם נגד הדיכוי וההגבלות על הישוב היהודי, אך נפגשו בתשובות שחצניות של נציגי הממשלה והמפלגות הרוסיות הריאקציוניות. כל זה מנע חיים ציבוריים ערים גם בין הנוער הציוני.

אך עם זאת היו בכל עיר ועיירה מספר ציונים נאמנים, שלא פסקו מלפעול ושמרו על הגחלת שלא תכבה. עם פירוק חוג הצעירים הנ״ל חיפשנו פגישה עם חברי ההסתדרות הציונית היותר מבוגרים, נודע לנו שבבנין „בית־התמחוי הזול״ (Дешевая кухня), שסיפק בעזרת תמיכה כספית ציבורית ארוחות זו־לות לזקוקים לכך, מתכנס בכל ימי שבת ומועד „מנין״ ציוני, בו עוסקים לא רק בתפילות אלא בעיקר בשיחות על עניני דיומא ועל הפעולות למען קרן הקיימת, הפצת שקלים וכו׳. החלטנו לבקר ב„מנין״ הזה לעתים תכופות, ואמנם הפך המנין הציוני הזה לבית־חינוך חשוב לגיבוש תודעתנו הציונית וכן למקום מפגש לארגון מחודש של „צעירי־ציון״ ו„החלוץ״.

ה„מנין״ היה למעשה מועדון ציוני בו היו מתכנ־סים ציונים בעלי השקפות שונות, אדוקים וחילוניים בעניני דת, קשישים ומבוגרים וגם מספר צעירים. כולם בעיקר מהמעמד הבינוני, סוחרי יערות לא אמי־דים ביותר וסוחרים בכלל, מספר פקידים, עוזרים בבתי־מסחר, מורים לעברית וכמה צעירים תלמידי גימנסיה (במרוצת הזמן השתנה ההרכב, ועוד נעמוד על כך).

עשירי העיר היו אז רחוקים מאד מציונות (מלבד יצחק אייזיק אסתרין) ומכל פעולה ציבורית רצינית בכלל. חלק מהם נדב כספים להחזקת כמה מוסדות צדקה שהתקיימו בעיר: בית־החולים הציבורי („הק־דש״), בית־התמחוי הזול וכו׳, היו גבאים בבתי־כנסת מכובדים, יתרם היו שקועים בעסקיהם ובהשגת רווחים.

האינטליגנציה היהודית של העיר שהתענינה בעני־נים ציבוריים היתה בחלקה קרובה ל„בונד״ והתרכזה מסביב להנהלת „הספריה העממית״, שהתפתחה למוסד תרבותי חשוב וכללה אלפי ספרים ממיטב הספרות באידיש, ברוסית וגם בעברית, והיו לה אלפים רבים של קוראים קבועים. חלק מועט מאד של האינטלי־גנציה היהודית היה קרוב למפלגה הסוציאל־דימו־קראטית הרוסית והתרכז סביב הנהלת הספריה על שם פושקין (Пушкинская библиотека), שכללה רק ספרים רוסיים. בודדים השתייכו למפלגת ס.ס., או ל„פועלי־ציון״.

כאשר הצטרפנו, קבוצת בחורי־ישיבה, למנין הציו־ני, קיבלו אותנו ברצון רב ובידידות. הרגשנו עצמנו מיד כבני־בית. האוירה היתה שם עממית וחברית. חלק מהמבקרים ב„מנין״ עסק, כאמור, בתפילות, אך רובם התכנסו בחדר השני לשיחה על המתרחש בת־נועה הציונית ובציבוריות היהודית, וכמובן גם על „פוליטיקה״ כללית ברוסיה ובעולם.

נפגשנו ב„מנין״ זה עם אדם שהשפיע על רבים מאתנו השפעה רוחנית חזקה. זה היה המורה י. ל. דוברוב. הוא היה בעל השכלה רחבה ועושר רוחני רב, אם כי לא למד באוניברסיטאות. היה טהור־נפש ובעל השקפות קרובות לנו בענינים ציבוריים. הוא סיפר לנו על תנועת הפועלים העברים בארץ, על מאבקם לעבודה עברית, על דגניה, מרחביה וישובי פועלים אחרים שהתקיימו אז, על חילוקי הדעות בתנועה הציונית בענין דרכי ההתישבות בארץ וכו׳. שיחות אלה עוררו את מחשבת הקבוצה הקטנה של צעירים, שבאו לכלל דעה להתארגן כחוג קבוע של „צעירי־ציון״ ולחפש נתיבים לצרף אלינו עוד חברים וחברות מבין שכבות עממיות וכן מבין תלמידי הגימנסיות. בין קבוצת הצעירים הנ״ל נמצאו כבר אז שני תלמידים כאלה והם: יצחק שמעוני (אחיו של המשורר דוד שמעוני), שעלה לארץ, וישראל פלוטקין, שהתכוון גם הוא לעלות, אך התעכב לאחר שאביו נהרג בתאונה והוא מוכרח היה לדאוג לפרנסת המשפחה.

באחת השיחות הנ״ל יעץ לנו י. ל. דוברוב להר־בות בקריאת ספרות עברית וספרות בכלל. שקענו חדשים רבים, ימים ולילות, בקריאה עד כדי הזנחת לימודים וחובות משפחה. קראנו במתיחות נפשית מיו־חדת את הספרות הארצישראלית ואת הקול־הקורא של יוסף ויתקין לעלות לארץ. ואם כי הכרוז הנ״ל הופיע לפני שנים רבות הושפענו מאד מתכנו ורבים מאתנו התחילו לחלום שעם התבגרותנו נעלה לארץ.

עוד שני אישים היו קרובים לפעולתנו והשפיעו הרבה להתגבשות תודעתנו החלוצית והם: ד״ר אבר־הם פרוז׳ינין והמשורר דוד שמעונוביץ. ד״ר פרוז׳ינין, שביקר כבר אז בארץ והשתתף גם בקונגרסים ציוניים, הטיף להשקעת כל יכלתה של התנועה הציונית ברכי־שת קרקעות לקרן הקיימת לישראל והקמת ישובי פועלים על אדמות אלה. הוא היה בקי בכל המתרחש

בתחום זה, וקירב גם אותנו בשיחותיו להבנת בעיות אלה, והמציאות הארצישראלית בכללה. בפגישות עם דוד שמעוני, שאף הוא ביקר כבר בארץ, שוחחנו בעי־קר על הספרות הארצישראלית והספרות העברית בכ־ללה, על ההווי של תנועת הפועלים העברים בארץ, מה שחיזק בלבנו את השאיפה להיות שותפים למאמ־ציהם. לאופי הארצישראלי של „צעירי־ציון" תרם גם אבא גייסינוביץ (אחימאיר), שעם שובו לבוב־רויסק בפרוץ המלחמה העולמית בשנת 1914 מלימודיו בגימנסיה „הרצליה", השתתף בפעולות „צעירי־ציון" בעירנו בהרצאות ושיחות על המתרחש בארץ, על בעיות תנועת הפועלים בארץ־ישראל וכו׳. הוא היה אז חסיד נלהב של „הפועל הצעיר" והעריץ רבים מאישי תנועת הפועלים: א. ד. גורדון, י. ח. ברנר, ב. כצנלסון, יוסף אהרונוביץ וכו׳, וראה את הפעולה ההתישבותית בארץ כעיקר העיקרים של הציונות.

פעולות „צעירי־ציון" התרחבו והלכו, נוספו לנו חברים וחברות רבים. קוימו לעתים קרובות אסיפות ושיחות. גדל מספר החוגים ללימוד הספרות בעברית ובאידיש. להרחבת פעולת החוגים הללו הקדיש הרבה מאמצים ליפמן לוינסון, שהיה אז אחד החברים הפעי־לים ב„צעירי־ציון".

מה היו איפוא התכונות הציבוריות המיוחדות של „צעירי־ציון" בתקופת 1912—14 ובמידה רבה גם אחריה? לא היתה לנו פרוגרמה ברורה ומנוסחת, אך במרוצת הזמן התגבשו בתוכנו כמה עקרונות מיוחדים, שליכדו אותנו והיוו מצע רעיוני שלנו.

ראשית כל, תמכנו בדעה שההסתדרות הציונית חייבת לפעול הרבה יותר להגברת רכישת קרקע לקרן הקיימת לישראל והפעולה ההתישבותית בארץ; שנית, ראינו את הפועלים העברים בארץ כמגשימים האמיתיים של הציונות; שלישית, חשבנו שנחוץ לפעול במיוחד כדי לקרב לציונות נוער, חוגי פועלים, בעלי־מלאכה ובעלי מקצועות חפשיים וכו׳; רביעית, וזה העיקר, ככל שהתבגרנו התחזקה בין רבים מאתנו ההכרה וההרגשה כי הננו חייבים לעלות לארץ באפ־שרות הראשונה ולהצטרף שם לציבור הפועלים — ל„הפועל הצעיר".

במרוצת הזמן, עם התבגרותנו הנוספת, התעוררה אצלנו ביתר שאת בעית עמדתנו לעבודת ההווה בגולה, „געגענווארטס־ארבייט", כפי שהגדירו זאת אז, בעיות השפות בבתי־הספר הציבוריים: עברית או אידיש, הפעולה הסוציאַלית של הקהילה וכו׳. כן התעוררה לעתים בשיחות חברים שאלת יחסנו לסו־ציאליזם.

האמת היא שעד תקופה מסוימת היינו במידה רבה נבוכים בחלק משאלות אלה. עד שנת 1917 לא התקיימו כינוסים רעיוניים סדירים ארציים או גלי־ליים בין אגודות „צעירי־ציון" ברוסיה. כל אגודה וכל חוג התלבט בעצמו בשאלות רעיוניות ללא הדרכה מרכזית. ואם כי בענינים ציוניים וארצישראליים הגיעו כל האגודות ללא הדרכה לדעות משותפות, הרי לגבי הפעולה הציבורית בגולה קבע כל מקום בעצמו את דרכו.

„צעירי־ציון" בבוברויסק ידעו על הויכוח בעניני השפות בתנועה הציונית, על דעות ששללו לגמרי את השימוש באידיש, או כפי שהגדירו זאת: עברית או רוסית, ומאידך היו גם מועטים שלא האמינו כלל שאפשר להשליט בגולה את הלימוד והדיבור בעברית. ללא כל הוראות מאיזה שהוא מרכז נקטנו בענין זה השקפה שהיתה, כנראה, נחלת הרוב של אגודות „צעירי־ציון" ברוסיה. שללנו את הסיסמה עברית או רוסית. חשבנו שצריך לפעול לריבוי בתי־ספר אשר שפת הלימוד בהם תהיה כולה עברית, תמכנו גם באמצעים להקמת „חדרים מתוקנים", אך עם זאת התנגדנו למלחמה קנאית נגד ידיעת שפת אידיש וספ־רותה. ובמידה שהתקיימו בתי־ספר אשר שפת הלי־מוד בהם היתה אידיש, תבענו מועד הקהילה ומוס־דות ציבוריים אחרים שיוקדש שם מקום רב ללימוד עברית וספרותה.

שררה בתוכנו חששנות רבה לגבי התורות הסוצי־אליסטיות, כפי שהתבטאו אז במציאות הציבורית הי־הודית: העמדה האַסימילטורית של היהודים במפלגות הסוציאליסטיות הרוסיות, שנאת ה„בונד" לציונות ולעברית, העמדה הארצישראלית הפושרת וההססנית של „פועלי־ציון" והתנגדותם להשתתף בהסתדרות הציונית — כל אלה הגבירו בתוכנו את הדעה שאת כוחנו הנפשי והציבורי יש להשקיע קודם כל בפתרון הציוני של הבעיה היהודית, בחיזוק הישוב היהודי בארץ־ישראל, בחינוך הנוער והעם לביצוע משימות אלה. ורק כאשר יתהווה בארץ ישוב עברי גדול ומשק יהודי רחב ומבוסס, תגיע שם השעה להגשמת המט־רות הסוציאליסטיות.

עם זאת חשבנו כי יש לפעול גם בגולה לשיפור מצבם הכלכלי והסוציאלי של השכבות העממיות: פועלים, בעלי־מלאכה וכו׳, לסייע להם בתביעותיהם

הכלכליות הצודקות, להגביר את הפעולה הסוציאלית של הקהילה בעירנו, לדאוג יותר לחינוך מתוקן וכו׳.

אלה היו קווי הפעולה של „צעירי־ציון" בתקופה 1912—14. בינתיים גדל והלך מספר חברינו ואוהדינו. מדי פעם בפעם הצטרפו אלינו חוגי נוער נוספים מבין תלמידי בתי־הספר התיכוניים ומשכבות אחרות. המספר כבר הגיע למעלה מ־250 חברים וחברות. מספר גדול למדי לעומת הקבוצה הקטנה בראשית 1912.

„צעירי־ציון" חדלו איפוא להיות חוג מצומצם של צעירים, אלא הפכו לארגון מיוחד. לא ידענו כיצד לקרוא לארגון זה — „הסתדרות" או „סיעה". על כל פנים היה ברור לנו שהננו מהווים ארגון ציוני בעל מושגים עצמיים ודעות מיוחדות בהסתדרות הציונית. ראינו את עצמנו קשורים קשר מהודק עם כלל ההסתדרות הציונית, אך האמנו שעלינו להיאבק בתוך הסתדרות זו על דעותינו ומגמותינו.

הגידול וההתגבשות הרעיונית של „צעירי־ציון" הצריכו כבר כלי ביצוע עצמיים. פתחנו לשכה שלנו בדירתו של הרב מטעם ד"ר מרדכי רבינזון. שם גם נמצאה הספריה שלנו, שכללה במיוחד ספרות ארצ־ישראלית במידה שיכולנו להשיגה. ראוי להזכיר את אישיותו הדגולה של ד"ר רבינזון, סופר ומבקר עברי דגול. הוא ואשתו ראו עצמם, למרות היותם מבוגרים מאתנו, כחברים פעילים של „צעירי־ציון", סייעו לנו בנאמנות בכל מעשינו, והיו אהודים על כל חברינו. הם גם עלו, בשנת 1925, לארץ.

ב

בחדשים הראשונים למלחמת־העולם הראשונה, שפרצה באוגוסט 1914, השתבשה הפעולה הציבורית היהודית ברוסיה ואף הפעולה הציונית. אין רשימה זו מתכוונת לתאר את כל אשר עבר על היהדות ברוסיה בשנות המלחמה, אלא לציין בקיצור רק כמה עובדות עיקריות והשפעתן על „צעירי־ציון" בעירנו.

ככל שגברו והלכו המפלות של הצבא הרוסי כן גברה עוד יותר הפעולה האנטישמית של הממשלה הרוסית ושל ארגון „המאה השחורה", שפעל בחסותה. מאות אלפים יהודים גורשו מפלכי ראדום, לומז׳ה ולובלין, וכעבור זמן־מה גורשו יהודים גם מפלכי קובנה, קורלאנד וגרודנה. היהדות הרוסית התעוררה מיד להגשת עזרה לפליטים אלה. הוקמו מוסדות מיוחדים

הועד של „צעירי־ציון" בשנת 1917 — דער קאָמיטעט פון „צעירי־ציון" 1917

יושבים: אליהו דובקין, ד"ר מ. רבינזון, השיל פרומקין, גב׳ רבינזון, שמואל וולפסון

עומדים: יוסף פייגין, אבא אחימאיר, קאבאלרצ׳יק, ישראל מייזוס, יצחק שמעוני

למטרה זו. ברם, גם בפלכים האחרים של רוסיה שלא היו קרובים לחזית, גברו חששותיו של הישוב היהודי. להתנכלויות השלטונות נוספו גם דאגות אישיות רבות: גיוסים לצבא, דאגת פרנסה לרבים שהתפרנסו עד כה מסחר־חוץ של רוסיה עם ארצות אחרות, שנפסק בגלל המלחמה, אם כי נוספו גם מקורות פרנסה הק־שורים עם אספקת מצרכים לצבא. על כל פנים חל זעזוע רב בחיים הציבוריים והכלכליים של מרבית היהדות הרוסית.

ההסתדרות הציונית בכל פינות רוסיה, וכן בבוב־רויסק, התאזרה לפעולה נמרצת (בתוך המוסד הכלל־יהודי „יקופו") להגשת עזרה לפליטים. אורגנו מגביות כספיות, איסוף בגדים, דאגה לשיכון, עבודה וכו'.

חברי „צעירי־ציון" בבוברויסק השתתפו באופן פעיל במבצע זה. נפסקו לזמן־מה האסיפות הסדירות ופגישות החוגים הספרותיים, ותשומת־הלב התרכזה בכל מעשה לעזרת הפליטים. בינתיים הצטרפה תורכיה לגרמניה במלחמה נגד רוסיה, והקשרים עם ארץ־ישראל נפסקו. הגיעו ידיעות קשות על המתרחש שם, על גירושים ונגישות, אך יהדות רוסיה היתה חסרת אונים לעשות דבר־מה רציני לעזרת הישוב העברי בארץ, וזה צימצם במידת מה גם את הפעולה הכספית לקרן הקיימת וכו'.

אולם כעבור הזעזוע הראשון התאוששה היהדות וגם ההסתדרות הציונית ו„צעירי־ציון" מדכאון, מתוך ציפיה לגמר המלחמה ותקוה שעם סיומה תחולנה תמורות במצב הציבורי ברוסיה ואף תתגלינה אפש־רויות חדשות לפעולת התישבות רבה בארץ־ישראל.

התסיסה הציבורית ביהדות רוסיה הלכה וגברה, נוספו אוהדים רבים לתנועה הציונית בכללה וגם ל„צעירי־ציון". המלחמה העולמית הבליטה ביתר שאת את המצב הבלתי־נסבל המיוחד של העם העברי, כאשר חיילים יהודים מצבא רוסיה והמדינות הקשורות בה, צריכים היו להילחם נגד אחיהם החיילים היהודים בצבא גרמניה ואוסטריה. אף הצורך לטפל בפליטים יהודים שגורשו ממקום מגוריהם על ידי השלטונות הצבאיים הרוסיים, עורר את הדופק הציבורי והחושים הלאומיים בשכבות מבוגרים ונוער, שהיו עד אז שקועים בעניניהם הפוליטיים בלבד.

נוסף לכל התלאות הנ"ל שרר לעתים גם בבוב־רויסק מצב בטחוני מתוח. בימי שוק (יום ראשון), כאשר האיכרים מהסביבה היו מגיעים העירה למכירת תוצרתם ולקניית סחורות שונות, או בימי חופש לחיילים שהיו עוברים את בוברויסק, גברו לא פעם השמועות והחששות שהנ"ל מתכוננים לעשות פוגרום ביהודים.

ואמנם היה יסוד לחששות אלה, אך הפוגרומים נמנעו משום שהאיכרים ידעו שקיימת „הגנה" של יהודים המצוידים בנשק, ולא פחות מזאת משום פחדם מבעלי־העגלות, הסבלים והקצבים היהודים, שהיו מופיעים עם יצולים ומקלות בימים מתוחים, וזה הספיק למנוע כל נסיון לפוגרום.

ראוי לציין במיוחד את נאמנותם הלאומית ואומץ לבם של חוגים אלה, אשר שמם כגברתנים ומגינים היה ידוע לאיכרים הרוסים בכל כפרי הסביבה. ביחוד הצטיינו בעלי־העגלות בליכודם ובנכונותם לשמור מכל משמר על חייהם וכבודם של יהודי בוברויסק. הם התפללו בבית־כנסת מיוחד — „בעל־עגלה־שול" — היו מבקרים איש את רעהו בשמחות ובאבל, ואם כי לא היו עשירים כלל וכלל, ראו את עצמם בצדק במידה מסוימת כ„פני העיר".

כאמור, גברה והלכה הערנות הציבורית בתקופה הנ"ל, בעיקר בשנת 1916. התלקחו ביתר שאת הוי־כוחים בין המפלגות על העתיד הצפוי ליהדות עם סיום המלחמה. גברה גם מלחמת השפות בין קנאי אידיש ומתנגדים לעברית כשפה לאומית ובין קנאי עברית, אשר חלק מהם גם שלל את ערכה הלאומי של האידיש. כאמור, ראו „צעירי־ציון" בעברית את השפה הלאומית הצריכה לאחד את כל העם ולשמש שפת לימוד בבתי־הספר, אך לא גרסנו את הסיסמה: עב־רית או רוסית, אלא חשבנו שיש להתיחס גם בכבוד לאידיש ולספרותה, בארצות בהן מדברים בה רוב היהודים.

גם „צעירי־ציון" הגבירו את פעולתם בשנת 1916. אירגנו חוגי קריאה נוספים לספרות עברית ואידיש. האסיפות הכלליות התקיימו לעתים תכופות יותר. השתדלנו להשיג ידיעות על המתרחש בארץ־ישראל ובתנועה הציונית ולספר על זאת לחברים, הרגשנו שדברינו ועמדתנו הציבורית מוצאים להם בכל פעם תומכים נוספים בין חוגי נוער וכי סניפנו גדל והולך.

כאמור, נמצאה בין „צעירי־ציון", עוד בשנות 1913—1915, קבוצת חברים ששאפו לעלות באפשרות הראשונה לארץ ולהצטרף שם לציבור הפועלים העב־רים. בשנת 1916 החליטו חברים אלה להתלכד ולהת־ארגן בקבוצת „החלוץ" ולהתחיל מיד בהכשרת עצמם לקראת עלייתם לארץ. החלטנו להגביר עוד יותר את

השתלמותנו בספרות העברית והארצישראלית, וכן לדבר בינינו עברית. חיפשנו גם דרך להכשרה חקלאית; אולם לא עלה בידינו לעשות הרבה באותה תקופה בתחום זה, מפאת תנאי המלחמה ששררו אז. רק חברים אחדים עבדו זמן־מה שעות אחדות ביום בגן־ירק על יד בית־הספר למלאכה של הקהילה, שנמצא לא רחוק מ„תלמוד התורה". אולם עבודתם לא נמשכה זמן רב.

אחד החברים הפעילים ביותר בקבוצת „החלוץ" היה שבתי לוזינסקי, אשר לא יכול היה, מטעמים בלתי־תלויים בו, להשתתף אתנו בהכשרה חקלאית שבוצעה על ידינו בשנת 1918, אך הוא עשה רבות בתחומים אחרים לליכוד קבוצת „החלוץ" והעלאת רמתה הרוחנית.

קבוצת „החלוץ" כללה בראשיתה עשרות אחדות של חברים, שרובם המוחלט עלה לארץ. במרוצת שנות 20—1917 חלו בה תמורות שונות. נוספו ל„החלוץ" שלנו עוד חברים, לעומתם נגררו מספר חברים בתקופת המהפכה הבולשביסטית אחרי פיתויי מהפכה זו ועזבו את „החלוץ", אך אלו היו מיעוט, כפי שידובר על כך להלן.

ג

בראשית שנת 1917 הורגשה תסיסה רבה בחוגים הציבוריים והמדיניים ברוסיה וגם בין הפועלים והצבא. המפלות הצבאיות הקשות בכל החזיתות, השחיתות והשערוריות בחצר המלכות ובצמרת השלטונות, המחסור במזונות והמצוקה הכלכלית של ההמונים, לעומת התעשרות עצומה של סוחרים, קבלנים וספסרים קרובים לשלטון, עוררו התמרמרות עצומה בעם הרוסי, על מרבית חוגיו ושכבותיו.

בראשית פברואר 1917 פרצה בעיר הבירה פטרוגראד שביתה כללית של עשרות אלפי פועלים בבתי־החרושת הגדולים לנשק (הפוטילוביים), והפועלים יצאו לרחוב להפגין נגד המשטר הקיים.

זה היה האות למהפכה כללית בפטרוגראד ובכמה ערים אחרות, שהקיפו מאות אלפים אזרחים וחיילים. במשך ימים מספר מוגר שלטון מלכי בית רומאנוב, המלך ברח מעיר הבירה. הוקמה ממשלה זמנית, שהכריזה על בחירות לועידה מכוננת כלל־רוסית, שתבחר בממשלה קבועה. הממשלה הזמנית ביטלה כעבור זמן קצר את כל הגזירות, המגבלות והנגישות על העם היהודי ברוסיה.

לא כאן המקום לתיאור כל ההתלבטויות והתמורות בתקופת השלטון הזה (שלטון קרנסקי). נעמוד רק במקצת על אשר חוללה המהפכה ביהדות רוסיה, וגם בעירנו בוברויסק.

שמחה והתעוררות ציבורית רבה תקפה את כל חוגי היהדות ברוסיה. כל המפלגות יצאו מהמחתרת והחלו בפעולה ציבורית גלויה. נעלם פחד הפוגרומים, שררה הרגשה של ימי הרת עולם חדש. היהודים הרגישו את עצמם, אחרי מאות שנות דיכוי, כאזרחים שווי־זכויות.

מובן שגם בבוברויסק שררה שמחה והתעוררות בלתי־רגילה. המוני אנשים התכנסו ברחובות לשיחות, ויכוחים וציפיה לעתונות. כל מפלגה קבעה אסיפות המוניות (מיטינגים) והפגנות וקראה את הציבור להשתתף בהן. כל מפלגה הוציאה כרוז (פרוקלמציה) לציבור להסברת הפרוגרמה שלה ודרכה הציבורית. לכרוזים פומביים אלה נודע אז ערך רב, כי ציבור רב חיכה בדריכות לדעת ולהבין את דמותן והצעותיהן של המפלגות השונות.

אף „צעירי־ציון" צריכים היו לפרסם כרוז כזה ולהופיע באסיפות והפגנות. לא היה לנו זמן להתיעץ על תכנו עם הועדה המרכזית של „צעירי־ציון", שאורגנה אז במוסקבה, והיינו נאלצים לנסחו בעצמנו.

זכור לי שלא התקשינו בניסוח העקרונות בתחום המטרות הציוניות. קראנו להתאזר למעשים נמרצים ורבים לחיזוק הישוב העברי ותנועת העבודה בארץ, ריכוז אמצעים גדולים לגאולת קרקע על ידי קרן הקיימת, התכוננות לעליה רבתי לארץ. כן תבענו להקים קהילות דימוקראטיות שתעסוקנה בכל צרכי היהודים במקום (בניגוד לעמדת ה„בונד", שתבע רק אוטונומיה תרבותית, כלומר, שהקהילות תעסוקנה רק בעניני תרבות בלבד).

אך התקשינו מאד בניסוח העקרונות הפוליטיים הכלליים, אשר רוב המפלגות קבעו אותם במרכז כרוזיהם (המדיניות האגררית, המבנה של המדינה — פדרציה או שלטון מרכזי וכו׳); התקשינו בכתיבת חלק זה של הכרוז, משום שעיקר מאוייננו היו נתונים זה שנים בעיקר לעניני ארץ־ישראל וכל הכרוך בכך. כתבנו לכן בכרוז על הבעיות הפוליטיות רק דברים כלליים: חופש, שויון, זכויות שוות לכל העמים וארגון השכבות העמלות לשיפור מצבן הכלכלי, בחירות לאסיפה מכוננת כלל־רוסית וכו׳.

למרות זאת עורר כרוזנו התענינות רבה בקרב

חוגי הנוער, אשר היו עד אז רחוקים מאתנו. זה היה ניכר מיד בהשתתפותם הרבה בהפגנה שלנו. הצטרפו אלינו בהפגנה זו צעירים וצעירות רבים, אשר נרשמו במרוצת הזמן כחברים נאמנים ל„צעירי־ציון".

בכלל גילו תיכף ההופעות הציבוריות הגלויות הראשונות את ההרכב הציבורי האמיתי של יהדות רוסיה. משום מה שררה לפני כן דעה, שטופחה בעיקר על ידי ה„בונד", שעם נפילת המשטר המלוכני ומתן זכויות שוות ליהודים, לא ילך רוב העם אחרי התנועה הציונית, אלא אחרי המפלגות הדואגות לצרכי היהדות ברוסיה עצמה. אולם המציאות הוכיחה כי להנחה זו לא היה כל יסוד. כבר בהפגנות הראשונות, ובעיקר בבחירות למועצות הקהילות, לועידת יהדות כלל־רוסיה, ובבחירות לאסיפה המכוננת הרוסית התברר שהרוב המכריע של יהדות רוסיה תומך בתנועה הציונית על כל גווניה (ציונים כלליים, „צעירי־ציון", „המזרחי").

ככה התגבשו הכוחות הציבוריים גם בבוברויסק. בעירנו היה קיים סניף גדול וחזק של ה„בונד", שבראשו עמד איש מחונן, בעל מידות תרומיות, מסור בכל רוחו ונפשו למפלגה — נח'קה יוכביד. אמנם ככל חברי ה„בונד" הוא התנגד לציונות, אך עם זאת לא היה אחוז שנאה עיורת לציונים, כרבים אחרים במפלגתו. הוא אף מוכן היה בתקופה מסוימת לתיאום משותף עם „צעירי־ציון" בעניני ההגנה העצמית. הודות לכושר הארגון שלו היווה ה„בונד" בתקופות הפעילות במחתרת (עד שנת 1917) את המפלגה הכי־חזקה והמאורגנת בעירנו. אולם אחרי המהפכה הפברוארית השתנה מצב הכוחות הציבוריים גם בבוברויסק. אמנם ה„בונד" היווה גם אז כוח ציבורי חזק, אולם בכל הבחירות הכלליות קיבלו המפלגות הציוניות מספר קולות גדול יותר ממנו.

התקיימה גם בעירנו מפלגת „פועלי־ציון", מספר חבריה היה מועט. וכן מועטה היתה השפעתם הציבורית. אנחנו, חברי „צעירי־ציון", גילינו התענינות מיוחדת בכרוזיהם ובדבריהם. אחרי המהפכה הפברוארית קיוינו למצוא דרך לפעולה משותפת אתם בתחומים מסוימים, אולם חיש מהר התאכזבנו. הכרוז הראשון שהוצא על־ידם גילה מיד את ההססנות הציונית שלהם. הוא כלל בעניני ארץ־ישראל רק פסקה אחת והיא: „אנו תובעים חופש הגירה והתפתחות של ההמונים היהודים בפלשתינה". עם זאת הם הכריזו על התנגדותם להסתדרות הציונית ועל אי־השתתפותם בקונגרס הציוני, לא רצו אפילו לפעול למען הקרן הקיימת לישראל.

התקיימה בבוברויסק קבוצה קטנה של ס.ס. (ציונים סוציאליסטים), אולם, כידוע, לא התאים כבר אז שם המפלגה הזאת להשקפותיה. הם ראו את ארץ־ישראל (בשפתם פלשתינה) רק כאחת הטריטוריות הבאות בחשבון להגירת יהודים. הם היו רחוקים מציונות עוד יותר מ„פועלי־ציון". בראש קבוצת ס. ס. עמד איש חכם, חריף ביטוי — ארלוזורוב (קרובו של המנוח חיים ארלוזורוב ז"ל). אף לקבוצה זו היתה השפעה ציבורית מועטה מאד.

אם אנו מזכירים כאן כמה אישים ממפלגות שונות, ראוי להזכיר את האישים המרכזיים בתנועה הציונית בבוברויסק. בראש הציונים הכלליים עמדו אייזיק אסתרין, יוסף דובקין, אריה מזא"ה (שני האחרונים עלו לארץ ונפטרו כאן) וכן הצלם לוין, גיסו של נח'קה יוכביד. ראוי גם להזכיר כמה אישים שלא נחשבו כמנהיגי הציונים הכלליים, אך מילאו ביניהם תפקיד חשוב, והם: 1) חיים טוביה קפלן, איש עממי נמרץ, שנון ביטוי, שנחלץ תמיד בין הראשונים לכל פעולה ציונית קשה ובסוף ימיו עלה ארצה; 2) וורונוב, בעל בית־מסחר מושרש ומקובל בעיר, שעזב את עסקיו ועלה לארץ בגיל קשיש ועבד כאן כאחד הפועלים הפשוטים. שניהם נפטרו בארץ.

נזכיר במיוחד את ראש „המזרחי" בעירנו, הרב שמואל משה שפירא. איש דגול ועדין נפש, שגילה חיבה מיוחדת ל„צעירי־ציון" והעריץ את „החלוץ". כל שיחה אתו היתה בשבילנו חוויה נפשית עמוקה.

ההתעוררות הציבורית המיוחדת, שנתגלמה בעירנו בימים הראשונים של מהפכת פברואר, גברה והלכה. שררה אוירת ציפיה למתרחש בתנועה הציונית העולמית. שמענו על התגברות הבירורים המדיניים בין ראשי התנועה בדבר האוריינטציה הפוליטית הציונית לקראת המצב הבין־לאומי שלאחר המלחמה. ראשי ההסתדרות הציונית ברוסיה, ובמיוחד ד"ר צ'לנוב, תבעו להימנע לעת עתה מקביעת עמדה מדינית חד־צדדית לאחת המדינות המנהלות את המלחמה, אלא לתבוע מכל העמים והמדינות את זכותו של העם העברי למולדת בארץ־ישראל, עם כל הזכויות המדיניות והכלכליות הנובעות מכך. אך גם שמענו על הצעה אחרת, כלומר, שיש לקבוע ללא דחיה אוריינטציה על אנגליה וכי ד"ר ח. וייצמן מנהל משא־ומתן עם ראשי מדינה זו.

מובן שלא ראינו את עצמנו מוסמכים לחוות דעה בענין כה אחראי ומורכב וציפינו לשמוע מה חושבים על כך אנשי תנועת העבודה בארץ וחברינו ביתר סניפי „צעירי־ציון" ברוסיה. בינתיים הגברנו בהרבה את הפעולה לקרן הקיימת לישראל. כן התחלנו לקחת חלק פעיל יותר בעניני הקהילה המקומית. חבר שלנו צורף להנהלה המצומצמת של הקהילה ודאג שם במיוחד לעניני חינוך והרחבת פעולת המר־סדות הסוציאליים. כן השתתפנו, יחד עם הציונים הכלליים, בארגון קואופרטיב צרכני ציוני, שריכז סביבו מספר רב של חברים ושימש התחלה לפעולה כלכלית קונסטרוקטיבית.

מלבד הפעולות היום־יומיות הנ"ל הוספנו להרחיב ולהעמיק את ההיקף והתוכן של החוגים הספרותיים וכל פעולת הסברה אחרת. ברם, הרגשנו הכרח בבי־רור מדיני ורעיוני מרכזי של כל תנועת „צעירי־ציון", לקביעת תוכן הופעתנו ודרכי פעולתנו לקראת הבחי־רות לאסיפה המכוננת, הכלל־רוסית, הועידה הכללית של יהדות רוסיה — הבחירות לקהילות המקומיות וכו'.

ואמנם החליטה הועדה המרכזית של „צעירי־ציון" ברוסיה, שהתארגנה אז במוסקבה, לקרוא לועידה כללית של נציגי כל סניפי „צעירי־ציון" ברוסיה. ועידה זו נתקיימה בפטרוגראד ב־18—24 למאי 1917, סמוך לועידה הכללית של ההסתדרות הציונית ברוסיה, על כל זרמיה, שנפתחה באותה העיר ב־24 למאי 1917 בשעות הערב.

סניף „צעירי־ציון" בבוברויסק בחר כצירים לועי־דת „צעירי־ציון" את החברים: אליהו דובקין, אבא גייסינוביץ (אחימאיר), ליפמן לוינסון, שבתאי לוזינ־סקי, השיל פרומקין ויצחק שמעוני. כן נבחרנו כולנו לאסיפה הכללית הציונית (יחד עם צירים מיתר זרמי ההסתדרות הציונית בבוברויסק).

עליזים ושמחים נכנסנו לקרון משא של הרכבת שהובילה אותנו לועידות בפטרוגראד. הרכבות והדר־כים היו מלאות צבא שנסעו לחזיתות או חזרו מהן, אך אנחנו היינו שרויים בעולמנו המיוחד. ציפינו בדריכות לפגישה עם מאות חברים מכל קצוות רוסיה, אף קיוינו שנשמע שם על המתרחש בארץ־ישראל, ואולי גם על אפשרויות קרובות לעליה.

הגענו לפטרוגראד יום לפני פתיחת הועידה והלכנו להסתכל במתרחש בעיר־הבירה. החיים הציבו־ריים געשו וסערו בה ללא הפוגה. המוני אנשים ברחובות מתוכחים על ענינים פוליטיים. נערכים מי־טינגים באולמות רבים. הבולשביקים החלו כבר אז בתעמולה נמרצת. בארמון הידוע של קְשֶסינסקיה נאם לנין, ובאולם אחר — טרוצקי. גם כל המפלגות האחרות אירגנו אסיפות רבות. הקשבנו לשיחות הפועלים והאזרחים ברחובות וסביב אולמי האסיפות. קשה היה לקבל מושג ברור לאיזו מפלגה נוטה הרוב. אך ברור היה שהמצב הציבורי אינו יציב וכי עלולות לחול בו תמורות מפתיעות.

בינתיים הגיעה שעת פתיחת ועידת „צעירי־ציון" ושקענו בעולם אחר של מחשבות והרגשות — עולם הציונות, ארץ־ישראל ובעיות יהדות רוסיה.

החלק העיקרי של הועידה הוקדש לבירור העק־רונות הפרוגרמטיים של „צעירי־ציון". התבלטו בו־עידה שלושה זרמים עיקריים: א) זרם סוציאליסטי־עממי (לא מארכסיסטי, קרוב בהשקפת־עולמו הסוצי־אליסטית לעקרונות מפלגת הסוציאליסטים הרבולוציו־נרים); ב) זרם „עמלני", שנציגיו טענו כי אימוץ השקפת־עולם סוציאליסטית עלול, נוכח המגמות האנטי־ציוניות והאַסימילטוריות של המפלגות הסוציאליס־טיות היהודיות האחרות, להרחיק מ„צעירי־ציון" חלק של נוער חלוצי נאמן, כי יש לדאוג שהבסיס הסוציאלי של „צעירי־ציון" יהיה רחב ויכלול לא רק פועלים ונוער, אלא גם בעלי־מלאכה וכל יהודי החי מעמל כפיו, וכי בדרך כלל טרם הגיעה השעה ש„צעירי־ציון" יקבעו להם את המטרה החברתית הסופית; ג) זרם דימוקראטי, שנציגיו טענו כי אין הבדל עיקרי בין „צעירי־ציון" ובין הציונים הכלליים אלא בגיל, ואין לכן צורך בכל פרוגרמה מיוחדת.

תיאור זה של הצעות ששררו בועידה הנהו כולל מאד ואינו ממצה את כל תכנם של הויכוחים הנסע־רים שהתנהלו על כך במשך ימים אחדים. תיאור מפורט ומדויק יותר מחייב מקום גדול הרבה יותר, מה שאינו תואם את אָפייה של רשימה זו, הקשורה לבוברויסק.

במידה שזכרוני אינו מטעה אותי לא השתתף אף אחד מאתנו — צירי בוברויסק בועידה — בויכוח הנ"ל. הרגשנו את עצמנו כתלמידים מקשיבים לבירור בעיות מורכבות, מבלי לקבוע דעה מוחלטת וברורה בויכוח, אך רובנו נטינו לזרם השני — העמלני. בכלל נראה היה לנו שהמצב מחייב למצוא נוסח משותף המבטא את העקרונות המאחדים את כל

הזרמים, ובעיקר לקבוע תכנית פעולה ברורה, מוסכמת ומשותפת, לתקופה הקרובה.

ואמנם החליטה הועידה, בהסכמת כל הזרמים, החלטה משותפת כדלקמן: „על יסוד תכנית באזל רואה הסיעה העממית ‚צעירי־ציון' את הציונות כתנועה עממית כלל־לאומית ואל־מעמדית. הסיעה סבורה, כי בתחיית העם היהודי בארץ־ישראל, המטרה הסופית של התנועה הציונית — מעונינים בעיקר המוני העובדים היהודים ומשום כך מכוונים ‚צעירי־ציון' את עבודתם המעשית והמדינית בהתאם לתביעות ההיסטוריות והאינטרסים היום־יומיים של המוני היהודים. בהכרה שהשחרור הלאומי והמדיני של העם וכן הצטרפות העם היהודי לקידמה אנושית אינה אפשרית אלא על ידי יצירת תנאים לחיים לאומיים, שואפים ‚צעירי־ציון' ליצור מרכז מדיני בארץ־ישראל על יסודות סוציאליים בריאים ולארגן סביבו אוטונומיות לאומיות פוליטיות ופרסונליות של יהדות הגולה".

אין להגיד כי היתה זו החלטה ברורה ומעמיקה ביותר, אך כולנו שמחנו לקבלתה המוסכמת על ידי כל הזרמים. ידענו שהמציאות הסוערת ברוסיה והתמורות המדיניות העלולות לחול בארץ־ישראל תחייבנה ודאי במרוצת הזמן בירור נוסף של העקרונות הפרוגרמטיים, אך בינתיים יש לצעוד יחד בעתים נסערות אלה.

נתקבלו גם החלטות בענינים מדיניים כלליים (קהיליה רוסית פדרטיבית עם בית־מחוקקים מאוחד), בעניני דתות הקהילות (אוטונומיה לאומית פרסונלית), שפת הלימודים בבתי־ספר (עברית, עם הקדשת מקום ראוי לאידיש).

החשבנו מאד את ההחלטה שנתקבלה בעניני הפעולה הארצישראלית: א) לחייב את כל החברים להגביר את פעולת כל המוסדות הכספיים הציוניים, ובמיוחד של הקרן הקיימת; ב) לקיים את הקשר הארגוני עם ההסתדרויות המקצועיות של הפועלים העברים בארץ ושכם אחד עם „הפועל הצעיר" לסייע בביצור עמדתם של העובדים; ג) לחנך את הנוער על רעיונות ומושגים חלוציים ולארגן קבוצות נוער בהסתדרות החלוץ; ד) להכשיר אנשים שמקצועותיהם חשובים לבנין הארץ ולסייע לעלייתם; ה) להקים ועדה לעניני החלוץ והעבודה הארצישראלית.

בענינים ארגוניים הוחלט ש„צעירי־ציון" יהוו סיעה מיוחדת בהסתדרות הציונית הכללית ויבחרו מוסדות מרכזיים ומקומיים מיוחדים שיפעלו לפי החלטות הועידה והמרכז.

אם מעיינים עתה בכל ההחלטות הנ"ל יש מקום לטעון שהן היו מופשטות וכלליות מדי, אך הדבר לא גרע מחשיבותה הרבה והמכרעת של ועידה זו. היא ליכדה את „צעירי־ציון" לגוף ציבורי מאורגן מלא יוזמת נעורים, רב־השפעה בתנועה הציונית וביהדות רוסיה, כן היא הניחה את היסוד לארגונו ופעולתו של „החלוץ" בכל פינות רוסיה.

עם סיום הועידה הלכנו יחד לועידה הכללית של ציוני רוסיה על כל זרמיה, שנפתחה ב־24 למאי בערב ונסתיימה ב־31 למאי. „צעירי־ציון" היוו שלושים אחוז מצירי ועידה זו והשפיעו לא מעט על החלטותיה בעניני הגברת הפעולה הממשית הארצישראלית, התמורה בעבודה בארץ והגברת קרן הקיימת לישראל.

מעודדים מפגישות עם חברים רבים ומהרגשת הכוח הציבורי הרב שנתגלה בשתי הועידות הנ"ל, חזרנו לבוברויסק והתאזרנו ביתר שאת לפעולתנו. הועמדנו אז בפני הצורך הדחוף לפתח פעולת הסברה ותעמולה רבה לקראת הבחירות לועידה הכללית של יהדות רוסיה, לאסיפה המכוננת הכלל־רוסית ולמועצת הקהילה בבוברויסק.

בחירות אלה עוררו סערת ויכוחים נמרצים בכל יהדות רוסיה וגם בעירנו, אסיפות המוניות, כרוזים, סיסמאות ושיחות ברחוב ובבתים. אחת הסיסמאות השגורות ביותר, שכל מפלגה השתמשה בה נגד מתנגדיה, היתה שהם „קונטר־רבולוציונרים". ה„בונד" ואחרים טענו שהציונות אינה יודעת להעריך את גודל השעה המהפכנית ומתרכזת רק בענינים יהודיים. מובן שאנו אמרנו שהמפלגות האחרות אינן חשות את התמורות המהפכניות המתהוות בעולם וביהדות לפתרון יסודי של הבעיה היהודית על ידי ריכוזם במולדת ושמבחינה זו הם קונטר־רבולוציונרים.

אולם מלבד הסיסמאות והנאומים השגורים התנהלו גם ויכוחים יותר מעמיקים ויסודיים, שריכזו סביבם מבוגרים וצעירים, שהתחילו בפעם הראשונה לתת את דעתם על ענינים ציבוריים. לאסיפות של „צעירי־ציון" בבוברויסק היו מצטרפים בכל פעם משתתפים נוספים. מספר חברי סניפנו גדל והלך. הפכנו מקבוצה מצומצמת לכוח ציבורי בעל ערך והשפעה לא רק בהסתדרות הציונית בעירנו, אלא גם בציבוריות היהודית בבוברויסק בכללה. הסימן המובהק לכך היה בזאת שה„בונד", „פועלי־ציון" ואחרים החלו

להקדיש בנאומיהם דברים לא מעטים לויכוח על „צעירי־ציון".

התעוררות זו של סיעתנו הורגשה גם בעיירות הרבות במחוז בוברויסק. פנו אלינו בבקשת עזרה, ספרות, נואמים, „החלוץ" וכו'. הקימונו לכן ועד מחוזי של „צעירי־ציון", שטיפל בכך.

כל המאמצים הרבים האלה שנדרשו מאתנו נוכח המאבקים הציבוריים לקראת הבחירות הנ"ל, היה להם בשעתם ערך ציבורי וציוני עצום, ואילולא נסתם הגולל על חופש האדם ברוסיה ובפרט של האדם היהודי על ידי המשטר הבולשביסטי, היו המוסדות שצריכים היו לקום בעקבות ועידות אלה, מקיימים תפקיד היסטורי בהיחלצות היהדות הרוסית לבנין הארץ. עם כל המאמצים הנ"ל מצדנו בעניני הבחירות לא פסקה אלא גברה פעולתנו הארצישראלית, ושל „החלוץ" בפרט.

ההסתדרות הציונית הכללית ברוסיה פנתה אז בהצעה לציונים להתארגן ב„אחוזות", כלומר חברות אשר תרכושנה לכל חבר בתוכן שטח קרקע בארץ, על מנת שיוכל במרוצת הזמן לעלות לארץ ולהתישב על אדמתו. לא התנגדנו לפעולה זו, אך תבענו מהציונים הכלליים לפעול באותו הזמן ביתר שאת לריכוז אמצעים רבים יותר לקרן הקיימת לישראל, ובמידת יכלתנו פעלנו בעצמנו בכיוון זה. שיתפנו בפעולה זו גם את החברים החדשים שנוספו ל„צעירי־ציון" והיא נשאה פרי.

המשכנו בהתארגנות נוספת של „החלוץ", הצטרפו אלינו עוד מספר חברות וחברים. הגברנו את לימודי העברית בין חברי „החלוץ". ראוי להזכיר כאן את המורה המובהק לעברית: ליב לבוביץ, אדם מיוחד במינו. לא היה ציוני, אך היה קנאי ללימוד השפה העברית וספרותה, טען כי זה הוא הגורם העיקרי המאחד את העם היהודי. השקיע בהנחלת השפה העברית ימים ולילות, לעתים ללא כל תשלום עבור מאמציו. לא נרתע מללחום על דעותיו אלה גם בתקופת שלטון הבולשביקים.

בינתיים הגיעו אלינו כמה חברות שלמדו בפטרוגראד וסיפרו על פעולתו של יוסף טרומפלדור לארגון הסתדרות ארצית של „החלוץ" ועל ויכוחים לקביעת פרוגרמה מדינית וחברתית ל„החלוץ". אנו בבוברויסק לא נטינו לכך. נראה היה לנו כי דמותו ואפיו של „החלוץ" צריכים להיות אלמנטריים מאד, פשוט כמשמעו: לעלות לארץ ולהצטרף שם לתנועת הפועלים. ביחוד התרשמנו מדרכיו והשקפותיו של „הפועל הצעיר".

נודע לנו שגם בעיירות הסמוכות לבוברויסק מתארגנות קבוצות „החלוץ". החלטנו לבוא אתם בדברים ולקיים פגישה משותפת. בפגישה זו הוחלט לקבוע בבוברויסק ועד מחוזי של „החלוץ", לשם עזרה הדדית וקשרים קבועים.

אך כל פעולתנו הציבורית והארצישראלית לא התנהלה על מי מנוחות. העתונות הביאה כל יום ידיעות על הגברת המאבק בין הבולשביקים ובין המפלגות האחרות, על ויכוחים סוערים בשלטון המרכזי בפטרוגראד. שררה הרגשה של ערב תמורות ציבוריות מכריעות. גם בבוברויסק התארגנה קבוצה בולשביסטית. היא כללה כמה חברים לשעבר של המפלגה הסוציאל־דימוקראטית, מספר חברי „בונד" שהצטרפו אליהם, אם כי ה„בונד" בכללו התנגד באופן מוחלט להשקפות הבולשביסטיות. כן נלכדו בקשר התעמולה הבולשביסטית כמה חברים מ„צעירי־ציון". קבוצה זו ליכדה סביבה גם צעירים שהיו עד אז רחוקים מכל חיים ציבוריים.

אחרי מהפכת אוקטובר 1917 בפטרוגראד ובערים אחרות ותפיסת השלטון המרכזי על ידי הבולשביקים הגיעה מיד לעירנו קבוצת אנשי־צבא בולשביקים והם הכריזו, יחד עם הבולשביקים המקומיים, על תפיסת השלטון בעירנו.

ד

בחדשים הראשונים לשלטון הבולשביקים בעירנו לא היו מצדם נגישות מיוחדות נגד ההסתדרות הציונית ונגד „צעירי־ציון". אמנם הכריזו עלינו כ„קונטר־רבולוציונרים", אך לא נאסרה פעולתנו הציבורית. צמרת השלטון החדש ברוסיה עוד לא היתה חזקה ובטוחה במצבה ולכן נמנעה בזמן הראשון מפעולות דרסטיות נגד מפלגות אחרות והתרכזה בעיקר בביצור שלטונה, רכישת אהדת העם, חיזוק כוחה הצבאי והכלכלי וכו'.

כזה היה המצב גם בבוברויסק. ככה קרה שבדיוק בראשית השלטון הבולשביסטי נתבשרנו על הכרזת „הצהרת בלפור", דבר שעורר שמחה עצומה ביהדות בכללה (מלבד המפלגות האנטי־ציוניות) ובהסתדרות הציונית, ו„צעירי־ציון" בפרט. כל יום היו מגיעות אלינו בשורות משמחות נוספות, שרובן היו בבחינת אגדות. הוגד שהקונסול הבריטי בפטרוגראד הודיע

למרכז הציוני שהוחלט על הקמת מדינה יהודית, ושעוסקים כבר בהרכבת ממשלה יהודית בארץ־ישראל.

השלטונות הבולשביסטיים לא הפריעו לכינוס אסיפות־עם המוניות בכל הערים והעיירות ברוסיה, וגם בבוברויסק, לחגיגת הבשורה הגדולה. „צעירי־ציון" השתתפו באסיפה זו והדגישו שעתה הגיעה השעה למעשים ממשיים רבי־תנופה בארץ: רכישת קרקעות רבות על ידי קרן הקיימת, עליה חלוצית, הקמת ישובים חקלאיים וכו׳.

ברם, קשה היה לעת עתה לבצע את משאלותינו הלכה למעשה. הדרך לארץ עוד היתה סגורה. ברוסיה גברה מלחמת־דמים אזרחית והגבולות לחוץ־לארץ היו סגורים. הנגישות הכלכליות של השלטון הבולשביסטי נגד החלק הגדול של הישוב היהודי ברוסיה הפריעו לריכוז כספים לפעולה התישבותית בארץ. עם תפיסת השלטון בעירנו הוקם מיד „רבקום", שהחליט על הלאמת הבנקים והפקעת רכוש, כספים ומצרכים מידי סוחרים ובעלי־בתים. נקבע קיצוב המצרכים, נאסרו אסיפות והתקהלויות ללא רשיון השלטון. הוכרז על גיוס מתנדבים לצבא האדום.

המשכנו בפעולתנו ללא הופעות ציבוריות פומביות רבות. השלטונות ידעו על קיומנו ופעולתנו ולא הפריעו לנו. כאמור, נמצאו בין האישים המרכזיים בשלטון הבולשביסטי בבוברויסק אחדים שהיו קודם חברי „צעירי־ציון". חלק מהם עוד התגעגע לפגישה ולויכוח עם חבריו הקודמים, וגם להשגת ספר עברי חדש. ככה קרה שראש ה„וויינקום" — משרד הבטחון והצבא, היה פונה בבקשה לשמור בשבילו ספר „התקופה" החדש כאשר יופיע.

אולם יחסים אידיאליים אלה לא נמשכו זמן רב. ככל שהשלטון התבצר יותר בעירנו כן רבתה תקיפותו והתנכלותו לכל גורם ציבורי בלתי־בולשביסטי. לא נאסרה פעולת הקהילה היהודית, אך הוקמה ב„רבקום" מחלקה מיוחדת שהיתה מתערבת ובודקת פעולות אלה.

הרבה תלוי היה באָפיו ותכונותיו של האיש שהועמד בראש מחלקות ה„רבקום". כך, למשל, נקבע כקומיסר מקומי לעניני אספקה אחד ליוֹקוּמוֹביץ׳, שעשה כל אשר ביכלתו לרושש ולהרוס באכזריות בלתי־אנושית את הסוחרים היהודים ודווקא את הסוחרים הקטנים, בעלי אמצעים מועטים. זה היה מהטיפוסים של „מומר להכעיס". עד המהפכה הבולשביסטית היה מנשביק מובהק, מתבולל, ופתאום היה לבולשביק נלהב, אך תמיד רחוק היה מחיי היהודים, דאגותיהם וסבלותיהם.

ובכדי להוכיח את דבקותו במשטר החדש, החריב והפקיע סחורות מחנונים קטנים, שנשארו ללא פת לחם. ובחלוקת המצרכים לאוכלוסיה העדיף את האיכרים הרוסים בסביבה ולא הקציב מצרכים אף למוסדות הסוציאליים של הקהילה, בית־חולים, בית־תמחוי וכו׳. הדברים הגיעו עד כדי כך שאחד מראשי ה„רבקום", חייל רוסי, ששמע על מעשיו, החליט להתערב ופנה אליו להרפות מנגישותיו.

הפעולה הציבורית של „צעירי־ציון" נחלשה איפוא, אך לא שותקה. החינוך המיוחד של „צעירי־ציון" ל„ארצישראליות", כלומר לראות את דבר ההגשמה הממשית של הציונות במרכז המאוַיים והפעולות, חיסן את „צעירי־ציון" בעירנו מהשפעות זרות, ואף הסוערות ביותר.

כעבור חדשים מועטים מיום כיבוש השלטון בבוברויסק על־ידי הבולשביקים הורגש אי־בטחון בהמשכו. מועצת הקומיסרים הכלל־רוסית הציעה לגרמנים לכרות שלום לפי תנאים מסוימים. הגרמנים לא הסכימו להצעתם. בינתיים הלכה החזית הצבאית הרוסית והתפוררה. החיילים עזבו את עמדותיהם וחזרו למשפחותיהם. הבולשביקים הכריזו על סיסמה: לא שלום ולא מלחמה, וקיוו שהחיילים הגרמנים יעזבו אף הם את החזית. אך כזאת טרם קרה. הגרמנים הוסיפו להתקדם בפנים וכבשו בין השאר חלק גדול מרוסיה הלבנה, ובתוך זה גם את מינסק ובוברויסק. הכיבוש — התקופה הראשונה של שלטון הבולשביקים בבוברויסק — נמשך איפוא בערך שלושה חדשים, מנובמבר 1917 עד פברואר 1918, כאשר הוקם שם שלטון צבאי גרמני.

ראוי לציין שבמשך ארבע שנים 1917—20 הוחלף השלטון בבוברויסק ארבע פעמים, כפי שידובר על כך להלן.

ה

חילופי השלטון בין הבולשביקים והגרמנים התרחשו בעירנו ללא התנגשות צבאית. עם התקרבות הצבא הגרמני לבוברויסק עזבו הבולשביקים את העיר ללא נסיון של התנגדות, והגרמנים נכנסו אליה בסוף חודש פברואר 1918. הם הכריזו מיד עם בואם על מצב צבאי, אך קבעו גם שלטון אזרחי ובראשו מפקד־עיר (Stadthauptman). לכל נסיעה ברכבת

מחוץ לעיר נדרש רשיון של משרדו. כן נדרש רשיון לאסיפות פומביות וכינוסים, אך בדרך כלל לא התערבו בחיים הציבוריים של העיר. הם דאגו בעיקר להשגת אספקה לצבאם ולפקידיהם. לשם כך אחזו לעתים בהחרמות מצרכים נגד תשלום מסוים. בכלל שררה שחיתות רבה במנגנון הפקידות הגרמני. הם רמזו בגלוי שהם מוכנים לקבל שוחד ולסדר סידורים בלתי־חוקיים...

ניתוקה של רוסיה הלבנה מכלל רוסיה וההחרמות של הגרמנים גרמו להתיקרות מצרכים חיוניים. ועד הקהילה נאלץ היה להקדיש מאמצים רבים להשגת אספקה זולה יותר למוסדות הסוציאליים: בית־החולים, בית־התמחוי הזול, ולתושבים חסרי אמצעים.

המפלגות קיימו את פעולתן הציבורית ללא נגישות מצד השלטונות, אך החיים הציבוריים נחלשו מאד. שררה הרגשה שזה הוא שלטון־מעבר זמני, שלא יאריך ימים. לא העלו על הדעת שרוסיה הלבנה תיהפך לחלק של גרמניה. אמנם הגרמנים ניסו להקים להם משענת מדינית. הם מצאו כמה אישים (כמובן, לא־יהודים) שחלמו על בילורוסיה עצמאית, שהסכימו להקים „ראדה בילורוסית", אך ל„ראדה" זו לא היתה כל השפעה ציבורית מדינית, ואף האיכרים הבילורוסיים לא יחסו לה כל חשיבות.

כאמור, המשיכו המפלגות בבוברויסק בפעולתן התקינה, אך ב„בונד" נתגלתה כבר ראשית תמיכתם בבולשביזם. אם כי רוב המפלגה דגל עוד בדימוקראטיה וחופש־דעות, נתארגנה גם קבוצת חברי „בונד", שהחלה לטעון שיש צורך להתקרב בעוד מועד להשקפות בולשביסטיות.

ביחסם השלילי של „צעירי־ציון" לשלטון הדיקטטורי של הבולשביזם לא חלה כל תמורה. אמנם, כמה חברים בודדים הצטרפו לבולשביקים ועזבו אתם את בוברויסק עם כניסת הגרמנים, אך היעדרם לא גרם כל שינוי שהוא בעמדתנו ובמצבנו הציבורי. להיפך, גברו עוד יותר הכיסופים לעליה לארץ, ואף אלה שטרם הצטרפו ל„החלוץ" קיוו כי תגיע השעה וגם הם יוכלו לעלות ארצה.

זמן קצר אחרי כניסת הגרמנים לעירנו החלו להגיע אלינו, באמצעות קצינים יהודים, ידיעות על המתרחש בארץ־ישראל. שמחנו לשמוע שהאנגלים כבשו כבר חלק ניכר של הארץ ונכנסו לירושלים.

מאורע גדול היה לנו כאשר קצין יהודי בצבא הגרמני הביא לנו חוברת Der Jude, הירחון הציוני שהופיע בברלין בעריכתו של מרטין בובר. במיוחד התרגשנו בקריאת מאמרו של ברל כצנלסון „לתנועת החלוץ". תירגמנו אותו לעברית ומסרנו אותו לכל חברי „החלוץ" וכן לכל ציוני שידע עברית.

על יסוד מאמר זה ועל יסוד הדין־וחשבון שמסר לנו הח' שבתי לוזינסקי על מועצת „החלוץ", שנתקיימה בחרקוב בינואר 1918, קיימנו בירורים רבים על מהותו של „החלוץ". היו אלה שיחות רבות תוכן. לא עסקנו בהן בבירורים פרוגרמטיים על „החלוץ", אלא כל אחד הביע את אשר עם לבו, מה הניע אותו עצמו להיות חבר „החלוץ" ולהתכונן לעליה לארץ. שיחות אלה הביאו להתקרבות נפשית רבה בין החברים, התגבשה והלכה ההרגשה שרוב חברי „החלוץ" הבוברויסקאי ישאפו להסתדר בארץ כ„קבוצה" חקלאית בעלת חיים שיתופיים. אף אלה שטרם החליטו להצטרף ל„קבוצה", הודיעו שהם יהיו מוכנים לעסוק בכל עבודה חלוצית כפי שצרכי הארץ ידרשו זאת.

לבירורים אלה על „החלוץ" היה איפוא יותר אופי אישי מאשר עיוני כללי. אחת הסיבות לכך היתה ההזדהות המוחלטת בין היותנו כולנו חברי „צעירי־ציון" וחברי „החלוץ" גם יחד. לא עמדה לפנינו למעשה השאלה על חלוץ בלתי־מפלגתי או מפלגתי, כפי שנדונה במועצת „החלוץ" הנ"ל בחרקוב ובבירורים בין יוסף טרומפלדור ובין מרכז „צעירי־ציון" במוסקבה. גם קבוצות „החלוץ" בעיירות שבסביבת בוברויסק השתייכו כולן ל„צעירי־ציון". השתדלנו לחזק את הקשרים אתם. קיימנו גם פגישות עם נציגיהם. השתמשנו בכל הזדמנות כדי לקיים הכשרה חקלאית של חברי „החלוץ".

קבוצת „החלוץ הצעיר" במקום הכשרתם (1920)
אַ גרופּע פון „החלוץ הצעיר" אויף הכשרה (1920)

הקדשנו תשומת־לב רבה לשקידה על לימוד העברית והדיבור בה. טיפלנו בכך לא רק עם חברי

„החלוץ" בלבד, אלא עם כל חברי „צעירי־ציון" שרצו להשתלם בדיבור וקריאה עברית. תמכנו יחד עם הציונים הכלליים ב„חדר המתוקן", בו למדו תלמידים רבים בהדרכתו והנהלתו של המורה סבירדלוב, שגי־לה כשרון פדגוגי וארגוני רב. בנו של המורה הנ"ל עלה לארץ, התישב בכפר־ויתקין ומילא תפקידים חשובים בתנועת המושבים. למרבה הצער נפטר בהיותו במלוא כוחו ויכלתו.

כאמור, שררה בכל תקופת שלטון הגרמנים הרג־שה שכעבור זמן־מה הם יעזבו את עירנו. ואמנם, כאשר התחוללה בנובמבר 1918 מהפכה בגרמניה, עזב הצבא הגרמני את העיר והבולשביקים חזרו לשלטון.

ו

עם שובם של הבולשביקים לבוברויסק בסוף נובמבר 1918 הפכה העיר למרכז השלטון הסובייטי בכל שטחה של בילורוסיה שנמצאה בידיהם. אחרי שהגרמנים עזבו איזור זה הופיע כוח מלחמתי חדש נגד הבולשביקים והוא: הצבא הפולני. הפולנים לא הסתפקו בכינון שלטונם בוארשה ובכל פולניה, אלא שאפו לצרף אליהם גם את בילורוסיה ואף חלק מאוק־ראינה. התחוללו קרבות קשים ביניהם ובין הבולש־ביקים והחזית התקרבה למינסק. הסוביטים העבירו אז לבוברויסק את הקומיסריונים המרכזיים של „הרפובליקה הבילורוסית".

קירבת בוברויסק לחזית גרמה לכך שהם הגבירו עוד יותר לחצם על האזרחים תוך מתן הקלות רבות לאיכרים שבסביבה כדי לרכוש את אהדתם. במיוחד הצטיין בכך הקומיסר לאספקה ליוקומוביץ', שחזר אף הוא לעיר. התנכלויותיו לתושבים העברים עברה כל גבול. הוא החרים את שארית המצרכים אצל הסוחרים ואף של החנונים הקטנים היהודים. לעומת זאת חילק אותם ביד רחבה ובמחירים זולים ביותר לאיכרים הרוסים בכפרים, בסביבת בוברויסק.

מצבו של הישוב היהודי נעשה כל חודש קשה יותר ויותר. אמנם, לא היו מאסרים, אך שררה מתיחות רבה מבחינה כלכלית וציבורית. קירבת העיר לחזית הגבירה עוד יותר את המתיחות ובכל פעם גברו שמועות שהחזית הצבאית תתקרב לבוברויסק.

אין פלא שהפעולה הציבורית נחלשה בהרבה והתרכזה בעיקר מסביב לועד הקהילה, שלא פוזר על ידי השלטונות, אך פעולתו היתה חצי־ליגלית. „צעירי־ציון" הוסיפו להתכנס — לעתים רחוקות יותר, מתוך חשש שפעילות יתירה תגרום לנגישות ולאיסורים. חברי „החלוץ" נפגשו לעתים קרובות יותר, מתוך ציפיה להתבהרות האפקים ואפשרות לעלות לארץ.

בינתיים התחילו הקומיסריונים המרכזיים של הר־פובליקה הבילורוסית לגייס מספר ניכר של אזרחים יהודים לא־בולשביקים לתפקידים שונים במשרדיהם. חסרו להם מנהלי־חשבונות, מזכירים, אנשי כלכלה ומשק. הם נאלצו איפוא לשתף בפעולתם אנשים שנתנו בהם אמון מבחינת יושרם האישי בתור „מומחים בורגנים" (Буржуазные специалисты). גויסו למטרה זו גם כמה מחברי „צעירי־ציון" (שבתי לוזינסקי, מיכאל שמחוני ואנכי). קבעו את עבודתנו בקומיסריון המרכזי לביקורת בבילורוסיה.

בינתיים קרה דבר בעבודתנו המאַפיין את דמות השלטון הבולשביסטי בבוברויסק בתקופה זו. ביום בהיר אחד הודיעו לשלשתנו כי עלינו להתיצב למ־חרת בבוקר בפני משלחת מיוחדת, שהגיעה מהקומי־סריון המרכזי לביקורת ממוסקבה. זכורני שהופענו בשעה המיועדת במלון בו התאכסנו. מצאנו אותם זוללים וסובאים מכל טוב בשעה שבעיר חסרו המצ־רכים החיוניים ביותר לבתי־החולים וליתר המוסדות הסוציאליים. הם הודיעו לנו כי הממשלה הסוביטית מחשיבה במיוחד את פעולות הביקורת. הם אמרו בגלוי שבמוסדות שונים שוררת שחיתות, בזבוז והז־נחה. כן ידוע להם שאנו מומחים בורגנים, אך המליצו עלינו כעל אנשים ישרים, ולכן תוגש לנו כל עזרה בפעולתנו. יחד עם זאת הוסיפו ואמרו שאם תתגלה איזו שהיא פעולה בלתי־ישרה מצדנו ניענש בכל חומר הדין. ובכדי „לעודד" אותנו סיפרו שהם באים עתה מסמולנסק ושם הם פקדו להוציא להורג עשרות עובדים מהקומיסריון לביקורת בגלל מעילה בתפקי־דיהם.

בסופו של דבר הודיעו לנו שהם מטילים עלינו לערוך ביקורת בסדרי האספקה במחסני מסילת־הברזל מבוברויסק עד החזית, בקירבת מינסק, כי חלק ניכר של הפקידים העוסקים שם הנם פולנים ויש לחשוד בהם שהם מעבירים מצרכים לצבא הפולני. נקבענו איפוא כועדת ביקורת, שאליה צורף חבר הועד המרכזי הקומוניסטי הבילורוסי וכן חבר מרכז האגודות המק־צועיות.

יצאנו מהפגישה מדוכאים מאד. כאמור, התהלכו בעיר שמועות שבמקרה של התקפה חזקה של הצבא

הפולני יעזבו הבולשביקים את בוברויסק. היה ברור לנו שאם נעסוק בביקורת זו לא נוכל להישאר בעיר כאשר יכנסו אליה הפולנים. היה ידוע שהפולנים מתנקמים קשה ביהודים שעבדו במשרדי הבולשביקים שהיתה להם נגיעה לאזרחים פולנים, ואז לא תהיה לנו תקוה להשיג תעודות יציאה לוארשה בדרך לארץ־ישראל.

למזלנו השתחררנו מהתפקיד הנ״ל שהוטל עלינו בגלל צירוף מיוחד של מקרים. ראשית כל, הודיע לנו המזכיר של מרכז המפלגה הקומוניסטית הבילו־רוסית, שאין להם לפי שעה אפשרות לקבוע את חבר הועד המרכזי לועדה הנ״ל, משום שלפי דעתם הכרחי שחבר זה יהיה לא־יהודי וכל חברי המרכז הרוסים עסוקים עתה בענינים דחופים. אותו הדבר הודיע מזכיר מרכז האיגודים המקצועיים. לכן עלינו לדחות לזמן־מה את התחלת פעולת הועדה הנ״ל.

בינתיים סיפרנו לקומיסר העממי לביקורת בבילו־רוסיה, שתחת פקודתו עבדנו, כי נצטרך להפסיק בקרוב את כל הפעולות שהתחלנו בהן, בגלל התפקיד החדש שהוטל עלינו על ידי המשלחת המוסקבאית. הוא רגז מאד על שמתערבים בעניניו מבלי להיוועץ אתו, ותבע נמרצות לשחרר אותנו מהתפקיד החדש, בטענה שאין הוא יכול להפסיק את הפעולות שהתחלנו בהן. טענתו נתקבלה וככה נגאלנו, לשמחתנו, ממצב שעלול היה לסגור בפנינו את הדרך לעליה לארץ.

בעיר שררה כל הזמן מתיחות וציפיה לבאות. קירבת החזית הורגשה בכל תחומי החיים של העיר: מחסור במצרכים, החרמות, גיוסים לעבודות, שמועות פורחות על עתיד העיר וכו׳.

חברי מרכז „צעירי־ציון״, שנמצאו אז במוסקבה, עברו לקיוב באשר כל אוקראינה נמצאה עוד תחת שלטונו של סקורופאדסקי. נותקו איפוא היחסים אתם. ראינו צורך לקיים בעצמנו קשרים עם „צעירי־ציון״ ו„החלוץ״ בעיירות הסמוכות לעירנו, קבענו ועד מחוזי שטיפל בענינים הנ״ל.

בחודש יולי ואוגוסט 1919 גברו הקרבות בין הפולנים והבולשביקים. הצבא האדום נסוג מהעיר ובוברויסק נכבשה כולה על ידי הפולנים.

ז

עם כניסת הצבא הפולני לעירנו השתררה חרדה רבה בין התושבים היהודים. עוד לפני בואם הגיעו שמועות על תעלולים אכזריים ביהודים מצד הצבא הפולני, בפרט על ידי הגדודים הבאים ממחוז פוזנא. השלטונות הצבאיים הכריזו על עוצר של שלושה ימים, אך גם בלעדי זאת נמנעו היהודים מפתוח את החנויות, ואף סגרו את שערי החצרות והבתים.

ביום השני לעוצר השיג אייזיק אסתרין, ראש הקהילה, רשיון לכנס את חברי ועד הקהילה, בנמקו זאת בצורך של התיעצות דחופה על פעולות המוסדות הסוציאליים של הקהילה. אך למעשה הוקדשה ההתי־עצות לחיפוש דרכים כיצד למנוע פוגרום והשתו־ללות החיילים הפולנים. ידענו שלמינסק הגיע מטעם הג׳וינט באמריקה ציר מיוחד: מורגנטאו, שהוא בעל השפעה רבה בחיים המדיניים של ארצות־הברית. ידוע היה שהשלטונות הפולניים האזרחיים המרכזיים בוארשה מעריכים מאד את דעת הקהל באמריקה עליהם ומשתדלים לכן לעתים לרסן את הצבא הפולני מנגישות והשתוללות ביהודים.

הוחלט לכן לשלוח שליחים למינסק לפגישה עם מורגנטאו וראשי הקהילה המינסקאית. השליחות הוטלה על הלל אלכסנדרוב (בנו של שמואל אלכסנדרוב) ועלי. אייזיק אסתרין השיג מהצבא רשיונות מיוחדים לנסיעתנו, בטענה כי אנו נוסעים להשגת רפואות לבית־החולים הציבורי בעירנו. היה עלינו ללכת למח־רת ברגל לתחנת הרכבת, שנמצאה במרחק מה מהעיר, כי בגלל העוצר לא היו בעיר כל אמצעי תחבורה.

בינתיים הודיע אלכסנדרוב שהוא חולה ושוכב בחום גבוה ואינו יכול לנסוע. לא היתה אפשרות לכנס עוד פעם את ועד הקהילה ונאלצתי לנסוע יחידי. הגעתי לתחנת הרכבת, שהיתה מלאה חיילים, ובדרך נס לא נטפל אלי אף אחד מהם. רק כאשר נכנסתי לקרון הרכבת נפגשתי בקריאות וצעקות שצריך לז־רוק אותי דרך החלון מהרכבת, תוך כדי מהלכה. גורלי עלול היה להיות מר מאד, אלמלא נמצא שם קצין צבא בעל דרגה גבוהה, אשר פקד על החיילים להרפות ממני. ככה הגעתי תוך חרדה ודריכות למינסק.

נפגשתי מיד עם ד״ר חורגין ויצחק ברגר, ראשי הקהילה המינסקאית, וסיפרתי להם על החרדה השור־רת בעירנו. הם אמרו שמורגנטאו כבר עזב את העיר, אך ד״ר חורגין יבוא תיכף בדברים עם השלטונות הצבאיים והאזרחיים ויזהיר אותם שאם יקרה פוגרום בבוברויסק או השתוללות מצד החיילים הפולנים, הוא יארגן התקוממות של דעת הקהל בארצות־הברית.

ד״ר חורגין ניהל משא־ומתן עם הפולנים על ענינים רבים בפלך מינסק וגילה אומץ־לב רב ועמידה

יהודית גאה ותקיפה, ואמנם הוא פנה אליהם מיד בענין המצב בבוברויסק. הובטח לו שיישלחו פקודות דחופות להבטחת השקט בבוברויסק. קשה לדעת באיזו מידה השפיעה שיחה זו על התנהגות הצבא הפולני בעירנו, כי גם אחרי זה היו נגישות לא מעטות מצד חיילים פולנים, אך פוגרום המוני לא קרה בבוברויסק וסביבתה, אם כי לא נפסקו לגמרי מקרי ההתעללות ביהודים (גזיזת זקנים וכו׳).

כעבור כמה שבועות יצאו הגדודים הפולנים שכב־שו את העיר (הפוזננצ׳יקים והגלרצ׳יקים) ובמקומם באו חיילים מוארשה וסביבתה, שהיו ממושמעים יותר לשלטונות הצבאיים והאזרחיים העליונים. פחתו קצת הנגישות באזרחים היהודים, אך לא נפסקו כליל. הישוב היהודי הסתגל והלך לסדרי המשטר של השל־טונות החדשים. נקשרו קשרי מסחר עם וארשה וכו׳. אולם לא פחתה ההרגשה שהעיר יושבת על הר־געש ושעלולות לחול במפתיע תמורות ביחס השלטון ליהו־דים, או שהעיר עלולה לחזור לשלטון הבולשביקים.

החיים הציבוריים של העיר התעוררו במקצת. פעולה סוציאלית רבה בוצעה על ידי ועד הקהילה, ונציגי „צעירי־ציון" בקהילה הקדישו הרבה זמן לכך. בכלל השתרשו „צעירי־ציון" יותר ויותר בין שכבות שונות של הציבור היהודי. הם הפכו מקבוצת צעירים בלתי־נודעת לחוגים אחרים, למפלגה בעלת השפעה ציבורית רבה. עם זאת נמשכה הפעולה התרבותית והחברתית בין חברי „צעירי־ציון". נקשרו קשרים עם החברים מוארשה. הגיעה אלינו גם העתונות הי־הודית המופיעה שם. ועד הקהילה הקדיש ישיבה מיוחדת לחגיגת אישור המנדט על ארץ־ישראל בועידת סן־רימו. נציגנו בקהילה הדגיש וחזר והדגיש בישיבה זו, כי היהדות עומדת עתה בפני מבחן היסטורי גדול, אם תדע להשתמש כראוי באפשרות המדינית שניתנה לה, ביקר קשות את המדיניות של ההנהלה הציונית בלונדון, שאינה מארגנת עליה רבתי לארץ, אלא להיפך, בולמת אותה, וכן אינה עושה במידה מספיקה לגיוס היכולת הכלכלית היהודית לפעולה בארץ. לדברינו היה הד בין חלקים רבים של הציבו־ריות היהודית, ובעיקר בין הצעירים.

יחד עם הפעילות הציבורית והסוציאלית גברה ההתכוננות של „החלוץ" לעליה לארץ, התכוננות ממש. להורי חברי „החלוץ" נודע הדבר, ולעתים פנו לחברי ועד „החלוץ" בתרעומת, בתלונות ובבקשות למנוע עליית בניהם או בנותיהם. אמרנו להם שאין אנו כופים על שום איש את עלייתו לארץ, אך הוא חפשי להחליט בעצמו על עתידו. על כל פנים ידוע היה בחוגים רבים בעיר שמספר ניכר של חברי „החלוץ" מתכוננים לעלות לארץ, מה שהעלה והגביר את הפעולה הציונית בכללה. הגיעו אלינו הדים על ויכוחים פנימיים חריפים בין „צעירי־ציון" בפולניה, שנסתיימו בפילוג ארגון „מזרח־פערבאַנד" של „צעירי ציון" סוציאליסטיים וארגון „צעירי־ציון־ההתאחדות", שטענו שטרם הגיעה השעה לקביעת פרוגרמה סוצי־אליסטית ל„צעירי־ציון", ועליהם להוות מפלגה ציו־נית הרואה את נקודת־הכובד בדימוקראטיזציה של התנועה הציונית ובפעילות ארצישראלית מוגברת. לא לקחנו חלק בויכוח זה, לא ידענו גם בדיוק את פרטיו, עודדה אותנו העובדה שלמרות חילוקי הדעות בין „צעירי־ציון" בפולניה, נמשכה גם שם פעולה משותפת ב„החלוץ" ללא פילוג.

בסוף דצמבר 1919 נתקיימה במינסק ועידה ציו־נית של נציגי ההסתדרות הציונית (ציונים כלליים, „צעירי־ציון" ו„המזרחי", „החבר" ו„החלוץ") מכל שטחי בילורוסיה, שנכבשה על ידי הפולנים. אחת ההרצאות המענינות ביותר היתה של הכלכלן הציוני ח. ד. הורוביץ. רוב דבריו תאמו את אשר רצינו אנחנו, נציגי „צעירי־ציון", להביע בועידה. הוא טען שמתחילים להשתרר ביהדות דכאון ויאוש, משום שאין מתחילים בפעולה ממשית רבת־תנופה בארץ־ישראל. הוא אמר: „די ציוניסטישע באוועגונג באוועגט זיך ניט" („התנועה הציונית אינה מתנועעת"). ח. ד. הורוביץ היה אדם דגול, בעל השכלה יהודית ואוני־ברסלית רבה והשקפת־עולם מיוחדת. ידע על בוריה את התורה המארכסיסטית והושפע ממנה. עם זאת היה ציוני נלהב ונאמן, טען והוכיח במאמרים מעמי־קים שאין עתיד כלכלי ליהדות ברוסיה וכי המוצא הוא עליה רבתי לארץ־ישראל.

הועידה הציונית הנ"ל קיבלה כנהוג החלטות כל־ליות שונות ואחדות מהן כפי שהוצעו ע"י „צעירי־ציון". תבענו להתאושש מהאכזבות שהשתררו בתנועה הציונית, מפאת התקוות המוגזמות שתלו בהצהרת בלפור. אמרנו כי יש לרכז את הכוחות לפעולה התיש־בותית ממשית בארץ, להגביר את העליה, לרכז אמצעים רבים לקרן הקיימת לישראל לשם קניה מידית של שטחי קרקע גדולים וכו׳. דברינו והצעו־תינו מצאו להם תומכים לא רק בין צירי „צעירי־ציון", אלא גם בין חלקים אחרים של הועידה.

בראשית ינואר 1920 נתכנסה במינסק ועידת נציגי הקהילות היהודיות בשטחי בילורוסיה שנכבשו על ידי הפולנים, היא כללה 87 צירים, מהם 28 ציונים כלליים, 10 „צעירי־ציון", 24 בלתי מפלגתיים (שברובם הגדול היו קרובים לרעיון הציוני), 7 „המזרחי", 12 אגודת ישראל, 4 פאָלקס־פאַרטיי, 1 „פו־עלי־ציון", 1 „רדיקל פועלי־ציון".

הרכב זה של הועידה מאַפיין את מצב הכוחות הציבוריים ביהדות רוסיה הלבנה בתקופה הנ"ל. הציו־נים והנוטים אחריהם היוו הרוב המכריע של הועידה, אך ה„בונד" וס.ס. כלל לא השתתפו בה. הם כבר היו בדרך להסתגלות מהירה למפלגה הבולשביסטית, ואם כי טרם אמרו זאת במפורש, נמנעו מכל פעולה ציבו־רית משותפת עם יתר המפלגות ביהדות. על כן לא השתתפו גם בועידה הנ"ל של הקהילות. גם בבוב־רויסק גברו בהנהגת ה„בונד" הזרמים שתבעו שינוי מהיר של הפרוגרמה הפוליטית וקווי הפעולה בכיוון של התכחשות לכל השקפת־העולם הקודמת — הסוצי־אל־דימוקראטית, והסתגלות לתנועה הבולשביסטית.

בועידת הקהילות נשמעו סקירות על המצב הקשה של הישוב היהודי תחת שלטונם של הפולנים. רושם מחריד על באי הועידה עשתה הופעתו של רב מאחת העיירות הקטנות, פניו חבושים, שסיפר איך גזזו החיילים הפולנים את זקנו בדרכו ברכבת לועידה. כן עשו רושם רב דברי הרב ריטוב מאוסיפוביץ', שתיאר את מצב היהודים בעיירות הקטנות.

הועידה החליטה לתבוע נמרצות מהשלטונות הפו־לניים המרכזיים לאחוז באמצעים יעילים להפסקת ההתעללות בישוב היהודי והוטל על ראשי הקהילה במינסק להביא בפני השלטונות את תביעתה זו של הועידה. כן קיבלה הועידה פה אחד החלטה על תמיכת יהדות בילורוסיה בפעולות לבנין ארץ־ישראל.

ח

בראשית שנת 1920 הגיעה ההודעה, החתומה על ידי יוסף שפרינצק, אליעזר קפלן והוגו ברגמן, על כינוס ועידה משותפת של נציגי „צעירי־ציון", „הפו־על הצעיר" בארץ־ישראל ומפלגות „הפועל הצעיר" במערב אירופה (גרמניה, צ'כוסלובקיה וכו'). כן הוזמנו נציגי „החלוץ".

מטרת הועידה, שנפתחה בפראג ב־26 למרץ, היתה לקבוע עקרונות רעיוניים משותפים לכל חלקי התנועה, ובעיקר לעורר ולהרחיב את העליה החלוצית לארץ. מרכז „החלוץ" בבילורוסיה בחר כצירים לועי־דה את החבר יעקב רושצ'וק ואותי.

צירי „הפועל הצעיר" מהארץ היו: א. ד. גורדון, אליעזר יפה, יוסף שפרינצק, עדה מימון, צבי יהודה וישראל בלוך.

ודאי שהיתה חשיבות לתוכן הבירורים הפרוגר־מטיים בועידה, אך עיקר חשיבותה היה בפגישה האישית בין עשרות רבות של נציגים מהגולה עם אנשי ארץ־ישראל. פשטות הליכותיהם, סגנון הדיבור האצילי, האמונה העמוקה בחזונם, התביעה הנמרצת להגשמה אישית על ידי עליה לארץ, השרו הלך רוח ארצישראלי על הועידה, העלו את רמתה והגבירו את רגש החברות בין הצירים, הציגו בפני כל אחד את השאלה, מה מוכן הוא עצמו לעשות לחיזוקה הממשי של תנועת העבודה בארץ.

בימי הועידה הגיעו הידיעות על מאורעות תל־חי בארץ ועל מותו של יוסף טרומפלדור. ללא כל דיבו־רים רבים גמלה מיד בין כל הצירים ההכרה כי הת־שובה העיקרית למצב בארץ צריכה להתבטא בהמ־רצת העליה החלוצית. ואמנם הרגשה זו השתררה גם בין כל קבוצות „החלוץ". גבר הרצון להתגבר על כל המכשולים והמעצורים ולהצטרף לעומדים בארץ בחזית ההגנה והעבודה.

הצירים מארץ־ישראל תבעו לרכז את כל פעולות „צעירי־ציון" ו„הפועל הצעיר" בגולה, בהכשרת חלו־צים לעליה לארץ ובזירוז עלייתם של חברי „החלוץ" המוכנים כבר לעלות.

נציגי „צעירי־ציון" בפולניה (מזרח־פערבאנד) טענו כי אמנם יש להשקיע את מיטב הכוחות בעניני „החלוץ", אך עם זאת להשקיע גם כוחות בפעולת ההווה בגולה, בדאגה כלכלית, חברתית ותרבותית להמוני היהודים הנשארים לעת עתה בגולה, ובעיקר לחלק העמל בתוכם — פועלים, פקידים, תלמידים וכו'.

לבסוף נקבעו על דעת כל חלקי התנועה שהש־תתפו בועידה עקרונות משותפים ל„התאחדות־צעירי־ציון" ו„הפועל הצעיר" כדלקמן:

א) מטרה אחת משותפת מאחדת את כולם והיא: יצירת חברה עברית חפשית בארץ־ישראל על יסודות של עבודה עצמית בלי מנצלים ומנוצלים.

ב) כולם שואפים לחדש את חיי העם בגולה על יסודות של חברה עובדת שאינה מנצלת ומנוצלת.

ג) להגשמת מטרות אלה מתארגנת התאחדות עולמית של ,הפועל הצעיר' ו,צעירי־ציון'".

ד) הועידה מוסרת לועדה מיוחדת להכין הצעת פרוגרמה כללית בשביל „ההתאחדות", הצעת הועידה תובא לבירור בועידה העולמית הבאה.

עם סיום הועידה התקיימה התיעצות של נציגי „החלוץ" עם הועד הפועל של „ההתאחדות", שנבחר בועידה, והוחלט לפעול בכל התנופה והדריכות לזירוז עליה מידית של חברי „החלוץ" לארץ.

בישיבה זו הוטל עלי לטפל יחד עם מרכז „החלוץ" בוארשה ומרכזי שני הפלגים של „צעירי־ציון" שם, בארגון דחוף של העליה בכל השטחים הנמצאים תחת השלטון הפולני (פולניה, גליציה, רוסיה הלבנה וחלק של אוקראינה).

החלטתי לנסוע קודם כל לבוברויסק למסור דין־וחשבון לחברים על ועידת פראג ולהיפרד ממשפחתי. הסכמתי לקבל עלי את תפקיד ריכוז העליה בוארשה, בתנאי שכעבור כמה חדשים יבוא חבר אחר להחליף אותי במילוי התפקיד הנ"ל כדי שאוכל לעלות לארץ. ואמנם סיימתי את פעולתי בחודש אוקטובר 1920 ועליתי לארץ, ובמקומי החל לטפל בעניני „החלוץ" הח' אליהו דובקין.

בפגישתי עם חברי „החלוץ" בבוברויסק סיפרתי להם על התרשמותי העמוקה מדברי הצירים מארץ־ישראל ועל המצב השורר בארץ, המחייב עליה מהירה. ואמנם גם חברי „החלוץ" בבוברויסק החליטו, עוד לפני ועידת פראג, לזרז את עלייתם. באותה תקופה חזר לבוברויסק החבר קדיש לוז, אשר סייע בהרבה לגיבוש קבוצת „החלוץ" ולארגון עלייתה המהירה.

לא שהיתי זמן רב בבוברויסק, כי מיהרתי להגיע לוארשה להתחיל בפעולה שהוטלה עלי. קשתה עלי מאד הפרידה ממשפחתי. לא היה לי אומץ לב להגיד להורי ולאחותי שלא אחזור כבר לבוברויסק ושאסע מוארשה לארץ. אך אחותי הבינה זאת. היא ליוותה אותי לתחנת הרכבת ונפרדנו בלב דואב ומתוך התרגשות רבה. כעבור חדשים כתבתי להורי שאני מתכונן לנסוע לארץ.

לא כאן המקום לתיאור פעולתי ב„החלוץ" בוארשה. אדגיש רק שהתלכדה שם קבוצת חברים נאמנה, שהקדישה את כל כוחותיה וכשרונותיה להעלות ככל האפשר יותר מהר חלוצים לארץ. כמעט כל יום היו מגיעות אלינו קבוצות „החלוץ" מערים שונות של השטחים שנכבשו על ידי הצבא הפולני והיה עלינו לאכסנם, אך בעיקר — להשיג דרכונים ליציאה מפולניה וכן ויזות לעליה לארץ. זו היתה פעולה קדחתנית יומם ולילה, מלאה מתיחות קשה, אך גם סיפוק־נפש רב. אזכיר רק את העזרה הנאמנה שהוגשה לנו על ידי הח' ת. ברלס, שכיהן אז כמזכיר המשרד הארצ־ישראלי וכן את הפעולה של הח' עזרוני, שטרח ללא ליאות להשיג את התעודות הדרושות מהשלטונות הפולניים ושהצליח להסיר הרבה אבני־נגף מדרך העליה לארץ.

בחדשי מאי־יוני 1920 התלקחה ביתר שאת המלחמה בין הצבא האדום והצבא הפולני. הצבא האדום כבש חזרה מהפולנים חלק מבילורוסיה, שטחים באוקראינה והחל להתקרב לוארשה. גברה החרדה בין חברי „החלוץ" באזורים שטרם נכבשו ע"י הבולשביקים, פן לא יוכלו לצאת לארץ־ישראל.

הודענו לכל סניפי „החלוץ", שימהרו להגיע לוארשה או למצוא דרך לעבור לצ'כוסלובקיה או אוסטריה. פעלנו במתיחות רבה. לא יכולנו להשיג בשביל כולם ויזות בריטיות לכניסה לארץ. דאגנו לכן להשיג קודם כל דרכונים פולניים ליציאה מפולניה לצ'כוסלובקיה או אוסטריה, והודענו על כך לועד ההתאחדות בוינה ותבענו מהם שהם יטפלו בהשגת ויזות לארץ.

באותם החדשים הגיעה לוארשה גם קבוצת „החלוץ" מבוברויסק, וכעבור ימים אחדים הגיע שבתי לוזינסקי עם אשתו ותינוק קטן. הם עברו את הדרך לוארשה בסכנת נפשות ממש. הרכבת בה נסעו הותקפה על ידי הצבא האדום ובקושי המשיכו את דרכם בכיוון מינסק־וארשה. דאגנו לקצר ככל האפשר את שהותם של הבוברויסקאים בוארשה והצלחנו להשיג בשבילם דרכונים פולניים וכן ויזות אנגליות, וכעבור זמן קצר יצאו בדרכם לארץ־ישראל.

נשארתי בוארשה עוד שבועות אחדים במילוי תפקידי ב„החלוץ", אך עם התקרבות הבולשביקים לוארשה יצאתי, יחד עם קבוצה גדולה של 150 חלוצים וחלוצות, לקרקוב. ד"ר יהושע טהון, שגר אז בקרקוב, עזר לנו הרבה בהשגת ויזות לצ'כוסלובקיה. שהינו בקרקוב כשבועיים ואחר כך יצאנו לפרסבורג. שם נמצא אז שגריר בריטי מחסידי אומות העולם, אשר למרות שמשרד־החוץ בלונדון אסר עליו לתת ויזות לארץ־ישראל, נתן לנו ויזות אלה על אחריותו העצמית, ובחודש אוקטובר 1920 הגעתי לארץ לקבוצת בוברויסק, שסודרה אז בעבודה בקרית־ענבים. התחילה תקופת חדשה בחיי.

עם בשורת סאן־רימו*

ביום א׳, 2 במאי, התקיימה ישיבה חגיגית של קהילת בוברויסק בקשר עם החלטת סאן־רימו.

את הישיבה פתח יושב־ראש מועצת הקהילה א. אסתרין, שהדגיש את חשיבות ההחלטה. הוא אמר כי בזמנים הקשים העוברים עלינו, בזמנים של לחץ חיצוני שלא נשמע כמוהו לדימורליזציה פנימית, הרי החלטה זו היא ראשית הגאולה, וכל העם היהודי צריך לברך עליה.

בשם „צעירי־ציון" דיבר חבר המועצה פרומקין: את ארץ־ישראל לא יתנו לנו. משום שבכלל אין לתת ארץ, ארץ יש לקחת (פארנעמען). החלטת סאן־רימו חשיבותה בכך שהיא מקילה לנו לרכוש (ערוועדבען) את הארץ ע"י עבודה, שהיא נותנת לנו אפשרויות נרחבות להגשים את רעיוננו, ועל כן עלינו לחשוב כבר מעתה איך לבנות את חיינו החפשיים בארץ־ישראל, איך להפוך את פלשתינה לארץ־ישראל.

אחריו דיבר ד"ר קצנלסון („פאלקס־פארטיי"), שחיווה דעתו כי מעתה חייבת העבודה למען ארץ־ישראל לפסוק מלהיות עבודה מפלגתית ולהפוך לעבודה עממית כללית.

היו"ר מברך בשם הקהילה את חבר מרכז „הפועל הצעיר" הח׳ לוינסון, שבא לא מכבר מארץ־ישראל. הח׳ לוינסון עונה על הברכה ומביע תקוותו, כי הקהילות היהודיות תעשינה את כל האפשר לעזור לבנין ארץ־ישראל.

הועלתה הצעת החלטה של הסיעה הציונית, המברכת את העם היהודי על הנצחון בסאן־רימו, מביעה את שביעות רצונה מעבודת הנציגות היהודית בועידת השלום, ומכריזה על נכונות לעזור בכול בבנין מרכז יהודי חפשי בארץ־ישראל.

ההצעה נתקבלה פה אחד. כן הוחלט לבחור „ועדת ארץ־ישראל".

ביום ב׳ התקיימה כאן גם אסיפת־עם גדולה, שבה הרצה הח׳ לוינסון על המצב בארץ־ישראל ומסר, כי פועלי ארץ־ישראל מחכים בקוצר־רוח לעליית כוחות רעננים. האסיפה עברה במצב־רוח מרומם.

(„פארן פאלק", 12.5.1920, גל׳ 109)

---

* בסאן־רימו אישרו המעצמות הגדולות ב־24.4.1920 את מסירת המנדט על ארץ־ישראל לבריטניה, בתנאי שתמלא את הבטחותיה ליהודים שנכללו בהצהרת בלפור ותסייע להקים בית לאומי יהודי בארץ־ישראל.

ס. כצנלסון

תנועת „החלוץ" בראשית ימי השלטון הקומוניסטי

א

גלי המאורעות המהפכניים ברוסיה פסחו על בוברויסק. עם היותה עיר בעלת רוב יהודי, בעלת מסורת יהודית עמוקה וטובה, החל מפשוטי העם ועד שכבות האינטליגנציה, שבה התברכה בוברויסק, היה חותם הכלל הגדול הרוסי מלווה תמיד את הרקע היהודי המיוחד שלה.

תנועת ה„בונד", היתה בה על־כן חזקה יותר מהשפעת הכלל הסוציאליסטי, האינטליגנציה היהודית שהניחה את היסוד לתנועות העבודה הציוניות־סוציאליסטיות גם־כן הושפעה מן הכלל, אולם לא התעלמה מהרקע היהודי.

המהפכה האוקטוברית, השלטון הגרמני, שוב השלטון הסוביטי ושוב שלטון פולני ולאחריו שוב סוביטי, לא הצליחו לשנות בהרבה את אפיים זה של יהודיה.

הפרעות והאנטישמיות בתקופת מלחמת־האזרחים וכל הכרוך בזה חיזקו בין יהודיה את שני הקטבים, הקומוניסטי והציוני, והאחרון, בהיותו מושפע מהלך רוחות המהפכה, התפתח בכיוון תנועת העבודה הציונית.

זכורני, אחד המאורעות שזיעזעו אז את העיר היה רצח עיירה יהודית שלמה בסביבות בוברויסק (שמה נדמה לי בולק־סליבע). מכל העיירה נותר בחיים רק נער אחד בן 13, אשר התחמק מידי רוצחיו.

הוא הוביל אותם למרתף כשנר דולק בידו להראות להם את מחבוא הזהב, ובמרתף כיבה את הנר, ברח דרך חלון ובהליכה על שדות שלג בעיצומו של החורף הגיע ברגל לבוברויסק ובישר על השחיטה.

ההלויה שסודרה מטעם השלטונות והישוב היהודי בעיר הזעיקה אלפים. קרבנות השחיטה הובאו במזח־לות, בכל מזחלת משפחה, ילדים ותינוקות על הורי־הם, עם סבא וסבתא פה ושם. כמעט כולם שחוטים, ובעלות הילד הנותר בחיים להגיד „קדיש" בבית־הקברות בעיר על קבר־אחים זה, המה הקהל, על כל הקומוניסטים שבו, מבכי ויללה. יהודי, ששמו אגול, מפעילי המפלגה הקומוניסטית, נאם ובין דבריו אמר שנילחם בבנדיטים ונענשם קשות הן כקומוניסטים והן כיהודים.

הויכוחים שהיו לאחר לויה זו בחוגי הנוער היהודי בעיר סבבו על השאלה אם הבנדיטיזם והאנטישמיות יעברו וייעקרו עם נצחון הקומוניזם או רק ארץ־ישראל תפתור את השאלה.

בעיה זו עברה כחוט־השני בכל ויכוח בבית, בבית־הספר, במועדון הקומסומולי, בו היינו באים להתווכח, ובכל הזדמנות ופגישה, אפילו על שפת הנהר ברזינה, עליה היינו רובצים בעשרות ומתוכחים.

הנוער האינטליגנטי היהודי בבוברויסק נתן שכבה לא גדולה, אולם רצינית, לקומוניזם. אולם המסורת היהודית, האהבה היהודית והיחוד היהודי ריכזו יותר צעירים במסגרות תנועת העבודה הציונית־סוציאלי־סטית ובה תפשה הסתדרות „החלוץ" את המקום המכריע. הנוער „הפרוליטרי" היהודי בעיר, אנשי הסלובודקה, בני הקצבים, העגלונים, החייטים, הסנד־לרים ועוד, עמד בתקופה זו מהצד. הוא היה זר לקומו־ניזם, בגלל נטייתו להתבוללות, מלחמתו בדת ובמסורת היהודית, שהם היו דבוקים בהן, ומצד שני, הרעיון הציוני, שקרא לעזוב בית אבא ואמא ולהגר למרחקים, לבנות מדינה יהודית, נראה להם כפנטזיה של אינטלי־גנטים, שאין להם מה לעשות. ההגירה לאמריקה היתה מובנת לנוער הזה יותר מהעליה לארץ־ישראל.

על כן הסתייג נוער זה משני הדברים גם יחד, גם מן הקומוניזם וגם מן הציונות. והסיבה לכך היתה, שנושאיהם היו אינטליגנטים ואותם הוא לא אהב. לעומת ההשפעה של התעמולה הקומוניסטית, שהיתה מופנית בעיקר כלפי הצעירים והנוער, היתה התעמולה לרעיון הציוני דלה — משום חוסר הקשר עם התנועה הציונית העולמית ועם ארץ־ישראל.

הצהרת בלפור, שרוממה את הרעיון הציוני, היה בה גילוי של זכות הניתנת להקמת בית לאומי, שקודם היתה רק רעיון ערטילאי, ללא ביסוס יורידי ומדיני. מהצהרה זו נשבה רוח של הגשמה וזה שימש במשך הרבה שנים בסיס איתן לתנועה. מזון נוסף היו „הקונטרס", שהיה מגיע אלינו, ועוד יותר — מכתבי החלוצים הראשונים שהגיעו אלינו וכל מכתב ומכתב שלהם הפך להיות ל„שולחן ערוך" לאסיפות ופגישות תנועתיות.

החומר הזה גבר והלך עם גידול מספר הבוברויס־קאים שהגיע לארץ־ישראל בתקופת הכיבוש הפולני ולאחריו. מגמת מכתביהם היתה ליצור המשך תנו־עתי, לעורר אחרים שיבואו במקומם וימשיכו בקיום התנועה החלוצית בעיר.

בוברויסק לא חסרה „ישיבה" וגם „חדרים". אולם יש לציין במיוחד את השפעתו של החדר המתוקן „תושיה" בהנהלתו של סברדלוב, אשר הוציא מבין כתליו מאות ילדים, שספגו תורה יהודית יסודית ועמוקה, הלכות חיים יהודיות ומסורת יהודית תרבו־תית ומתקדמת.

השפעת „החדר" הזה היתה ניכרת הרבה שנים לאחר שהוא נסגר, ויש להגיד בודאות גמורה, של„ח־דר" זה „תושיה" ולמנהלו סברדלוב יש חלק רב ויסודי בזה, שמרבית הנוער היהודי האינטליגנטי בבוב־רויסק שם את פניו לציונות. אמנם, תחת השפעת המהפכה החלו לבוא בשיחות ובדיוני תנועת „החלוץ" גם רעיונות על מיהול הציונות והקומוניזם, על הקמת ארץ־ישראל סוציאליסטית, על השתתפות והתגייסות לצבא האדום, הלוחם בוראנגל, דניקין, פטליורה, ופלוגות־העונשין שלו נוקמות בכפרי הבנדיטים. מכאן נבעו הסברים לשלטונות ולעצמם, שאין ניגודים בין הציונות והקומוניזם.

אולם ה„יבסקציה", שהחלה להרים ראש ושניתנה לה הרשות לפתוח בפעולה ומלחמה בלי רסן וסייג גם בדת היהודית וגם בציונות, דחפה מהקומו־ניזם בעיקר את הנוער היהודי הפרוליטרי, של שכבות העם העמלות, והסלובודקה הפכה לקן התנגדות להם.

המיטינגים של ה„יבסקציה" בעיר בתקופה זו, ההפגנות והתהלוכות שלה, פעולות כגון הפיכת בית־כנסת למועדון, הוצאת ספרי־התורה משם, אכילת בשר חזיר בפרהסיה כסמל למלחמה בדת, הביאו לכך שהת־נדפו הרבה רעיונות ורצונות לסינתיזה בין הציונות והקומוניזם, באשר כל יהודי הרגיש כי בחובה של

ה„יבסקציה" נישאת התעמולה להתבוללות, ולא לאו־טונומיה יהודית תרבותית־לאומית.

התעמולה לנישואי־תערובת ותוצאותיה הגבירו את הסתייגות היהודים בבוברויסק מהם ובמשך שנים רבות דחפו את הנוער היהודי לציונות וגם למסורת יהודית. זה הקל בהרבה את המלאכה על הנוער החלוצי בנסיונותיו, שבהתחלה לא עלו יפה, לקנות את לבו של הנוער היהודי הפרוליטרי בבוברויסק.

סגירת ה„חדרים" הוסיפה לכך, המעבר משלטון לשלטון דחפו לזה, רדיפות יהודים בבית־הספר ויחס הביטול אליהם, שהתגלו בתקופת הפולנים בעיר, רק עזרו לכך.

ב

הייתי אז מזכיר טכני של אגודת פועלי ההובלה בבוברויסק ואני בן 15 בלבד. ראיתי שם את הסבלים, העגלונים היהודים במלוא קומתם. מזכיר האגודה היה קומוניסט יהודי, בן חייט. יכלתו בקריאה, כתיבה וארגון היתה חלשה עד מאד ואת מרבית העבודה הטיל עלי, באשר הכירני כבנו של אחד מלקוחות אביו החייט, שפירנס בדוחק משפחה גדולה.

באחד הימים הגיע חוזר ממוסקבה ובו הודעה, כי בעיר סלוצק נפתח בית־הבראה וכי על אגודת פועלי ההובלה בבוברויסק לשלוח לשם 2־3 חברים להבראה כל שבועיים. לשם כך נקראה אסיפת פועלי ההובלה שבעיר, והתקופה היא תקופת הקומוניזם הצבאי, שבה היית חי על ה„פאיוק" (מנת המזון הקצובה), היית לבוש בגדים צבאיים, שקיבלת נוסף ל„פאיוק", ועל יד דלת המשרד של האיגודים המקצו־עיים ניצבים חיילי הצבא האדום עם רובים מכודנים.

לאסיפה באו כולם, גם הגויים. אנשי הרכבת, הסבלים, סבלי השוק היהודים והעגלונים היהודים, בעלי סוס אחד (בעל שני סוסים נחשב למנצל). מקומם של היהודים היה ניכר. הקראתי את המכתב והוספתי כמה מלים על כך שהישגי המהפכה פותחים את האפשרויות לפרוליטריון להגיע לבתי־הבראה, דבר שהיה נחלת הבורגנים בלבד וכד׳. הכרזתי על ההרשמה לבית־ההבראה. והנה קמו אחדים וביקשו רשות הדיבור. המזכיר של האגודה ישב על ידי ולא פצה פה. והאנשים החלו לדבר על המעט הניתן להם עבור עבודתם והציעו שיוסיפו אוכל ומצרכי מזון למשפחות הרעבות, כי אין לנסוע להבראה באין אוכל בבית. שני יהודים, סבלי השוק, הכריזו בקול רם, שנוסף לנימוקים הללו, אין יהודים באים בחשבון לבית־ההבראה, באשר שם האוכל אינו כשר. המזכיר, הקומוניסט, בן החייט היהודי, שתק. האסיפה נתפזרה ללא מועמדים להבראה.

הספורט, שעל התפתחותו ופיתוחו שקד מאד השל־טון הסוביטי החדש, היה בו תמיד משום כוח משיכה לנוער. את כל ארגוני הספורט בבוברויסק, שביניהם היו ידועים ה„סוקול", אגודת ספורט רוסית־לאומנית, שבתקופה הצארית היתה גם בעלת אופי אנטישמי, והארגון הספורטיבי היהודי „מכבי", סגרו השלטונות ונפתחו הדלתות לקלובי ספורט סוביטיים, שניתן להם הציוד והתקציבים הדרושים, ובקנה־מידה ניכר.

אז החליט ה„מכבי", שנסגר בפקודת השלטונות, להתארגן כמועדון ספורט, והוא היה ה„ספורט־קלוב" הראשון במספרו. הוא שוכן בצריף הגדול, שבו היה עד המהפכה מועדון ה„בונד".

המדריך היה איש ה„סוקול" לשעבר, על כן קלה היתה לנו המלאכה עמו. היות והיינו כבר ספורטאים טובים ומאומנים, יצא שמנו מהר לתהילה והפכנו את מועדון הספורט מס׳ 1 בבוברויסק לתפארת הספורט והאימונים הספורטיביים השונים של העיר.

הממונה על ההדרכה הצבאית והספורטיבית של הנוער היה אז קצין סוביטי, גוי, ושמו פוטאפנקו. רמתו התרבותית והכרתו האידיאית לא היו גדולות ביותר, אולם ברצותו להצטיין בפני השלטונות ולהראות את הישגיו, הרים את מועדון הספורט לרמה גבוהה בציוד וכדומה.

נשפי הספורט שלנו, שידענו לקבוע מועדיהם בחג החנוכה או בחג הסוכות, הפכו להתכנסות המונים, מרביתם יהודים, הורים שלנו, שידעו מה אנו. פוטא־פנקו היה כולו מאושר וצוהל מהצלחתנו וזה נתן כיסוי נהדר לפעולות ה„מכבי" וגם לפעולות „החלוץ" בתוך ה„מכבי".

הודות ל„ספורט־קלוב" זה הצלחנו גם להזיז את הקרח בין אנשי העמל והעבודה היהודים, באשר הספורט התחיל למשוך את הנוער שלהם וטבעי היה שנמשכו למועדון הספורט הטוב ביותר. תחילה באו בודדים ואחר החלו רבים להצטרף למועדון, ודרכי התחילו גם להשתלב בעבודת „החלוץ".

כשנקבע הכינוס המחוזי של ה„מכבי" בהומל, נסענו לשם לפי כרטיסים שסופקו לנו ע"י פוטאפנקו, באמתלה של התחרויות ספורטיביות עם הומל והסבי־בה, ובזמן שבשדה הספורט נערכו התחרויות בהשתת־פותנו הפעילה, התקיים גם הכינוס של ה„מכבי". מש־

קבוצת חברי ה„ספורט־קלוב" („מכבי") ב־1922

אַ גרופּע חברים פון „ספּאָרט־קלוב" („מכבי") אין 1922

הונהגה אז חובת־לימוד צבאית של הנוער („ווסי־אוֹבּוּץ'"), היינו המצטיינים באימונים. בתרגילי סדר היינו הראשונים בין מאות צעירים מהעיר, ובעיקר מהכפרים שבסביבה, שבאו לעיר לאימונים צבאיים לנוער. שיחק לנו המזל והרובים שהובאו לאימונים וקליעה למטרה, היו רובים אנגליים והקליבר של הכדורים הרוסיים התאים לרובים אלו. שיחות, הרצאות וחומר על תל־חי ועל עמידת הגבורה של טרומפלדור וחבריו הכו אז גלים ברחבי ציוני רוסיה, ובעיקר בין תנועות הנוער. המלה „הגנה" כבר ריחפה אז באויר והיתה זהה מאד עם המלה, „סאַמוֹאוֹבּוֹרוֹנה", שהשלטו־נות טיפחוה בקרב האוכלוסיה בתקופת הבנדיטיזם, והיהודים ידעוה עוד מתקופת הפוגרומים בימי שלטון הצאר.

בינינו בשל מזמן הרעיון להקים מסגרת שתכשיר אותנו גם מבחינה צבאית לארץ־ישראל. לא היה ברור לנו מה אנו רוצים, אבל לאחר מאורעות 1921 ביפו ידענו, כי עלינו להיות מוכשרים מבחינה צבאית על מנת ללחום באנגלים ובערבים. ווה קסם לנו, כי היה בזה גם כעין הזדהות עם המלחמה באימפרי־אליסטים בנוסח תעמולת הבולשביקים. האימונים ב„ווסיאובוץ'" דחפו קדימה את הרעיון הזה, הנשק האנגלי הוסיף לכך, וקבוצה נבחרת של חברים החלי־טה לקרוא לעצמה „גדוד על שם יוסף טרומפלדור", ונוסף להכשרת „החלוץ" להכשיר עצמה גם מבחינה צבאית. היה בזה אולי יותר מהרומנטיקה של נוער, המתדפק על רעיון שבא מארץ־ישראל ולא ידע כיצד לממש אותו.

האימונים ב„ווסיאובוץ'" הסתיימו במיפקד גדול של מאות בני נוער כפרי ועירוני. את המיפקד קיבל המפקד והמצביא טוכאצ'בסקי, אשר תהילתו ריחפה אז בכל רחבי רוסיה. הוא ניצב על הבמה עם כמה קצינים, וביניהם מיודענו פוטאפנקו, ואנו צעדנו בראש התה־לוכה, נושאים את הרובים האנגליים, גם ה„זאפּיוַאלה" (הפותח בשיר) היה שלנו והיו הרבה שירים משלנו שהותאמו אז למנגינות רוסיות. היו בין החברים כאלה ששרו את מנגינת השיר הרוסי במלים עבריות.

חיי „החלוץ הצעיר" בתקופה זו היו מרוכזים מסביב לשיחות, לימוד שירי ארץ־ישראל, ספריה ואיסוף ספרים לה, קריאת עתונות או קטעיה המגיעים מהארץ ונסיונות ללימוד השפה העברית. בשטח זה הצטיין אז גלוסקין, נדמה לי מהעיר סלוצק, אשר עשה את שירותו בצבא האדום בבוברויסק והיה מסור מאד לשיעורי העברית. הוא השתתף גם באסי־פות, למרות הסכנה הכרוכה בזה. טיולים לשפת הנהר ברזינה, שיט על סירות, גיבשו את החברה.

כיבושה של העיר על־ידי הפולנים בהתחלת תקו־פה זו, הכשיר אותנו להתעוררות לאומית ציונית, כי בתקופת כיבושם, ובעיקר בימי השתוללותם של ה„גלרצ׳יקים״ הפולנים, נפל בחלקה של האוכלוסיה היהודית לטעום טעם של אנטישמיות, רדיפת יהודים וכדומה.

הנהר ברזינה היה אז למעשה קו החזית בין הפולנים והרוסים. מפעם לפעם היו הרוסים מפגיזים את העיר ולעתים קרובות היו מתקיימות תהלוכות לויה של פולנים שנפלו בקרבות. בשעת לויה כזו היו היהודים משתדלים שלא להיות ברחוב, אחרת ספגו מכות רצח. תפישת יהודים לעבודות כפיה, גזיזת זקנים ליהודים, ופה ושם גם רציחות יהודים בדרכים בקצה העיר, עשו את שלהן.

בשיחות שהתקיימו אז דנו בשאלה: האם אנו כתנועה חלוצית צריכים להיות לצד הפולנים או הרוסים? היתה ערות רבה. וכמובן ההכרעה היתה לצד הרוסי, למרות שידענו כי בתקופת הפולנים פתו־חה הדרך לנסיעה לארץ־ישראל והיא תיסגר עם נצחון הבולשביקים.

האהדה לרוסים התבטאה גם בכמה פעולות: עסקנו באיסוף אוכל ובגדים לשבויים הרוסיים. פעולה זאת נעשתה אז ברבים בהנהלתו של המורה הנודע למתימטיקה בובוריקין.

זוכר אני שהשתתפנו גם בהטלת כרוזים בקסרק־טינים של החיילים יחד עם נוער קומוניסטי. תוכן הכרוזים היה — מלחמה באנטישמיות ובכיבוש הקולו־ניאלי.

עם יציאת הפולנים יצאה גם קבוצת אנשי „הח־לוץ״ הבוגרים. זה היה מאורע בעיר — הסכנה שהם נתונים בה, בתוך הנסיגה של הצבא הפולני, עזיבתם אותנו, כשהם היו המארגנים, המדריכים והעומדים בראש. החלה רוח של התרוקנות התנועה וכאילו חסר דור של ממשיכים.

היהודים נשמו לרווחה עם כניסת הצבא האדום לעיר. פגה תקופת האנטישמיות. אנטישמים ובנדיטים נענשו קשות. בעיר התקיימו כמה משפטי־ראוה נגד בנדיטים, ואף הוצאתם להורג נעשתה בפומבי בין גבעות המבצר („קרֶפּוֹסט״) ותושבי העיר הוזמנו לחזות בזה.

גופות 24 קומוניסטים, וביניהם יהודים, הוצאו מקברם ונערכה להם לוית־עם גדולה ומהודרת. יהודים גויסו לפלוגות־עונשים בכפרים שעסקו בבנדיטיזם, והענשים היו כבדים.

אולם יחד עם זאת, עם התבססות השלטון הסו־ביטי בעיר, התחילו גם רדיפות, מאסרים וחיפושים של ציונים. בזה נפתחה כבר תקופה חדשה בחיי הנוער הציוני ו„החלוץ״ בבוברויסק.

מאיר שמעוני

„ה ח ל ו ץ״

בעוד אני עסוק בלימודים, ב„הנהלה העצמית של התלמידים״, ובעריכת נשפים לטובת ילדים עזו־בים, היה אחי, הקשיש ממני בשלוש שנים, נתון ראשו ורובו לעניני „החלוץ״, לומד מקצוע (מסגרות) וחולם על עליה לא״י. כיון שמילא תפקיד אחראי בסניף „החלוץ״ המקומי לא פסחה עליו ידה הנטויה של הג. פ. או., שערכה בביתנו חיפושים אחדים ואף הושיבה אותו בין כתליה. בשיחות חקירה, שניהל אתו גודין, איש הג. פ. או., הוצע לו לפרסם בעתון המקומי הודעה, כי נוכח לדעת שהציונות היא תנועה קונטר־רבולוציונית ושהוא מצטער על השתייכותו א־ליה בעבר ומנער ידו ממנה. לאחר שאחי סירב לתת „פודפיסקה״ (חתימה) זו, איימו עליו, שאבינו יפוטר מעבודתו — ניהול חשבונות במוסד כלכלי — אם הוא, הבן, יוסיף לעמוד בסירובו. זוכרני — ואני נזכר בזה מדי פעם בגאוה, גאוה על כוחו המוסרי הרב של אבא — שכאשר הדבר הגיע אליו, אמר לאחי: „אל תעשה כדבר הזה; נקווה שלא אפוטר; אבל גם אם יעשו זאת, אל תחתום בניגוד למצפונך!״ וזאת עלינו לדעת, שאילו פוטר אבא ממשרתו, היינו נשא־רים בחוסר כל...

איומו של גודין אמנם לא הוצא אל הפועל, אך אות־קין כבר היה חרות במצחו של אחי. היה עליו להסתלק מן העיר, והוא הצליח לעשות זאת בדרך

הטובה ביותר: קיבל סרטיפיקט ועלה ארצה מנמל אודיסה (בסוף 1924).

חדשים אחדים לפני עלייתו נכנסתי אני ל„החלוץ הצעיר". משום־מה לא רצה אחי להיות השושבין לכניסתי (אולי מתוך דאגה להורים), ותפקיד זה מילא חברו, אף הוא מראשי „החלוץ" במקום. רוב

ועד „החלוץ" 1925 פאַרוואַלטונג פון „החלוץ" 1925
עומדים: חיים וינוקור, חיה גורליק, י. בטקו
יושבים: הינדה גורליק, גורביץ, חוה סטולרסקי

חברי „החלוץ הצעיר" היו אז תלמידי ביה"ס, ואחוז ה„נשים" ביניהם היה גדול. התאספנו מדי פעם בדירה אחרת — של אחד החברים (ביתנו היה פסול לענין זה). שמענו והשמענו הרצאות בידיעת הארץ, על המצב בא"י, על מהות „החלוץ" ותולדותיו וכדומה. יודעי העברית שבנו לימדו את האחרים — בקבוצות וביחידות — ראשית דעת בלשוננו. לפעמים היינו באים לגינה, שעיבדו חברינו הבוגרים, ועוזרים להם בעבודתם, ואגב כך נהנים מזיום של אלה שכבר זכו להיות חברים ב„החלוץ", מזיו פניהם ומזוהר תורתם כאחד.

ימים אלה לא ארכו, כי ההרכב של „החלוץ" ומנהיגותו בבוברויסק התחלפו תוך חדשים אחדים. היה מי שעלה ארצה והיה מי שעבר לאחת הערים הגדולות או שזנח את התנועה. לפתע פתאום עלינו אנו, הצעירים, על הגל, עברנו ל„החלוץ" בעודנו צעירים מדי, לפי התקנון, ומיד תפסנו בו עמדות ונעשינו ראשי העדה.

וכאן המקום להסב ראשנו אחורה להתבוננות בעבר הלא־רחוק. ברח' פושקין, קרוב לגן־העיר, היה קיים בשעתו (אחרי המהפכה) מועדון של „החלוץ". בערבים היו בוקעים משם קולות שיר עברי ורקיעות רגלים רבות, וידעתי שאלה רגלי אחיהם ואחיותיהם הבכירים של חברי. אך לנו, הקטנים, לא ניתנה שם דריסת רגל. ידעתי, שבפנים נמצאים מיכאל פריידקס (זכרונו לברכה. בארץ שינה שמו לשמחוני), המורה פסיה גולדין (אח"כ אשתו), צבי אלקין ועוד ועוד מחברי „החלוץ". אז נדמה לי, שלהיות בפנים זוכים אך ורק מלאכי־השרת...

והנה עכשיו — אנו מלאכי־השרת, חברי „החלוץ"; ולא זו בלבד, אלא שאני מזכיר הסניף! אך מאז קיום המועדון זרמו מים רבים בנהר ברזינה ובבוברויסק, והם שטפו גם את מועדון „החלוץ". „החלוץ" נתפלג לשנים (עמלני ומעמדי, או ימני ושמאלי), ומהם נשאר ליגלי, אמנם בחלק מרוסיה בלבד, „החלוץ" השמאלי, שחבריו קיבלו על עצמם לחיות בארץ חיי קיבוץ. ברוסיה הלבנה ובאוקראינה, בהן היו מרוכזים יהודי רוסיה, לא שמו השלטונות פדות בין שני זרמי „החלוץ", ושניהם כאחד היו בלתי־ליגליים. על כן היינו גם אנו, שהשתייכנו לשמאל, שרויים במחתרת, והמועדון הפושקיני היה לנו זכר לתקופת־זוהר של הציונות, בה היו חלוצים מתהלכים בגלוי ברחובות העיר...

בראש דאגותינו עמדו שלושה ענינים: האחד — עבודתנו בין החברים המשתייכים לתנועה; השני — הרחבת הסניף, קליטת חברים חדשים; והשלישי — קשר עם מוסדותינו המרכזיים במוסקבה והגליליים במינסק. אל נשכח, שאנו עומדים בסיפורנו בסוף שנת 1924 ובראשית 1925. בשל הרדיפות הבלתי־פוסקות מצד השלטונות נאלצנו למשוך את גפינו פנימה: להפסיק את העבודה בגן־הירק של הסניף ולצמצם עד מאד את ההכשרה המקצועית בכל צורה שהיא. חיפשנו דרך להכשרה מקצועית באמצעות

מוסדותינו המרכזיים. ובאשר לעליה — ראינו בה חזון למועד...

פעולותינו היו מרוכזות, כאמור, בחוגי־בית, אך מדי פעם הרגשנו צורך לצאת למרחב, פשוטו כמשמעו. אז היינו מכנסים אסיפה כללית של חברי „החלוץ" בסתר־יער. והיער — יֶלוביק הידוע, המשתרע בצדה של בוברויסק. הכינוס היה טעון ארגון והכנות מרובות. היה עלינו לקבוע מי ומי ישתלב בזוגות או בשלשות, על מנת לבוא ליער מכיוונים שונים ללא התבלטות מיוחדת, כטיילים סתם. אומרים שיש עצים ביער שמראם כשומרים: גבוהים הם וזקופים ואומרים כבוד. אך על „שומרים" אלה לא יכולנו לסמוך והעלינו עלי־הם שומרים משלנו, שטיפסו על הצמרת, כדי לדווח לנו ולהודיענו על כל תנועה חשודה במקום. וכך היתה מתקיימת פגישתנו הנלהבת, בה היינו קוראים על פי רוב ביוליטין שנתקבל מן המרכז, דנים בבעיות שעורר, עוסקים בעניני הסניף, מטפלים בבחירות, ול־בסוף — אם לא הרגשנו בסכנה קרובה — היינו שרים בחצי־קול ונפרדים מן היער בדרך אשר בה באנו — זוגות־זוגות ובאין רואה.

באחת האסיפות האלה נבחרתי כציר למועצה הכל־רוסית, שנערכה אז ב„החלוץ" במוסקבה. זוכ־רני, שבבואי למוסקבה נתקל אישורו של המנדט שלי בקשיים רבים, כי הייתי אז בן 16 בסך־הכל, ולפי התקנון לא היו מתקבלים ל„החלוץ" חברים למטה מגיל 18. אך „כיון דעל על", מכיון שכבר נבחרתי ואף הגעתי לעיר־הבירה, לא נתן להם, לגדולים, לבם לפסול את המנדט, וכך הכניסוני בסוד מועצותיהם. אחת השאלות שעמדה אז על סדר־היום היתה שאלת השינויים במערכת של העתון „החלוץ" (שהופיע אז ברוסיה, בגלוי). הויכוחים היו סוערים והענינים יגעים. התמצאתי אך מעט בזרמים התת־קרקעיים, שהיו פורצים החוצה בצורת נאומים, וכמסתכל מן הצד כמעט ראיתי דברים רבים כשטות גמורה. בטו־חני, שהחברים „הגדולים", שהשתתפו אז בויכוחים ובקביעת הדברים, אילו הסתכלו בהם עתה במבט שמעבר ל־40 שנה כמעט, היו מסכימים לדעתי אז. לא מעטים היו אז המאבקים הפנימיים, שהמציאות הכריעה אותם ופסקה עליהם את דינה: שטות והבל־רות!

בשובי לבוברויסק מסרתי, כמובן, לחברי דין־וחשבון על שליחותי. בעניני הסניף לא יכולתי לטפל במוסקבה כלל, כי החברים המרכזיים היו עסוקים מדי. לכן היה הדו"ח שלי קצר ועצוב במקצת...

היו אז בעירנו גם תנועות ציוניות אחרות, וביני־הן התבלט „השומר הצעיר". אחד מחברי הטובים ביותר, נחמן סגל (שנהרג בירושלים במאורעות

קבוצת חברי „השומר הצעיר" 1921
חברים פון „השומר הצעיר" אין 1921
המדריך: צבי בארשאי; לשמאלו — סניה כצנלסון, יושב — רביעי מימין — נחמן סגל

תרפ"ט), היה חבר לתנועה זו. למרות הידידות שביני־נו הביאה הקונספירציה לידי כך, שכל אחד מאתנו ידע מעט מאד על הנעשה בלב חברו. שהרי הלב היה בתנועה, ובין התנועות במקום שררה — להוותנו — התנכרות גמורה. וכך לא ידע נחמן מאומה על פעילותי ולא גונב אליו דבר על נסיעתי למוסקבה.

גם בני ביתי לא ידעו מאומה על שליחותי בענ־יני „החלוץ". העלמתי מאבי ומאמי (אחי הבכור למד אז באוניברסיטה רחוקה מבוברויסק) את המטרה האמיתית לנסיעתי ובדיתי מטרה אחרת, המתקבלת על הדעת. נסעתי למוסקבה כאילו מטעם חברי בוגרי ביה"ס, על מנת לברר את האפשרות להיכנס לאוניבר־סיטה בעיר הבירה. יתר על כן: הורי לא ידעו אפילו על שייכותי להסתדרות „החלוץ". כשנערך אצלי חיפוש, היו סבורים שמחפשים אחרי עקבות אחי, שכבר היה אז בא"י. ידעתי שדבר היותי חבר בארגון בלתי־ליגלי יהלום את הורי הלם קשה. כל כך הרבה סבלו בשל אחי. והנה גם אני? ומה יהיה על כניסתי לאוניברסי־טה? והחיפושים והרדיפות והמאסרים הצפויים? כדי שלא לפגוע בנפש הורי, שתקתי וקיבלתי על עצמי „חיים כפולים". אך לא יכולתי בשום פנים לבטל את הכרתי שלי ולהתכחש לאידיאה ולתנועה, אפילו אם הייתי קונה בכך חיים שקטים יותר בשביל הורי.

והנה באה שעת הנסיון. קיבלנו הודעה מן הועד הגלילי במינסק, שמפני ריבוי הסניפים בעיירות שב־איזור הוחלט על הקמת ועד תת־גלילי בבוברויסק, שירכז את הפעולה בסניפים אלה. וכמזכיר הועד התת־גלילי נתמניתי אני.

עת־נסיון, שעת משבר... אותה שעה עמדה מש־פחתי (הורי ואני) לעבור למינסק, כיון שהמוסד בו עבד אבי העתיק את מושבו מבוברויסק לבירת בילו־רוסיה. עד עתה תאם הדבר את תכניותי: כניסה לאוניברסיטת מינסק, שלמזכירותה כבר הגשתי את תעודותי. והנה עלי להחליט, אם לקבל את המינוי, לוַתר על הלימודים ולהישאר בבוברויסק או... לא רציתי להמשיך ברעיון המסיים את ה„או". ידעתי מה קשים חייהם של שליחי התנועה העובדים במחתרת, אך הרגשתי תמיד באור־שבעת־הימים האופף את אי־שיותם. להצטרף לשורה זו של „צדיקי הדור" או שליחים־מלאכים ((כך נראו לי אז) ולהקריב יותר ממשהו למימוש האידיאל — דבר זה נראה לי כצו שאין להרהר אחריו.

עמדתי בנסיון, גיליתי את הכל להורי — בלב כבד, אבל בהחלטה נחושה. לזכות ההורים ייאָמר, שהתנגדותם לדברי רופפת היתה. חששתי לדין ודברים קשים והתכוננתי למאבק עז. אך הורי הטובים הרגישו בחיוניות הדבר בשבילי, ולאמיתו של דבר, הן רעיונם ושאיפתם תאמו את שלי.

התחלתי לתכנן את העבודה. ראשית דבר, ביקו־רים בסניפים. כבר לפני כן ביקרתי בשתי עיירות: פאריץ' ושצ'דרין. שם נשאתי דברי באידיש, לרא־שונה בחיי (בבוברויסק הייתי מרצה ברוסית, אך שיחות־הסברה התנהלו בשעת הצורך גם באידיש). שליחי הסניפים היו באים לבוברויסק בבקשת חומר והדרכה, ולכן נקבע, שאחרי שתאושר תכנית העבודה, אתחיל בביקורי בסניפים. שנית, הוצאת עתון, שיכיל מאמרים, רשימות ואינפורמציה בשביל תת־הגליל הבוברויסקאי. במצוה זו התחלתי מיד, בלי לחכות לתכניות. את הגליון הראשון כתבתי אני, מתחילתו ועד סופו. העתון הכיל מאמרים (אחד מהם, זוכרני, נשא את השם „גראמופון אחד עם שלושה תקליטים", ובו אמרתי לחוות את דעתי על מארת הפילוג שנתבטאה ביצירת הסתדרויות שונות, המתרוצצות־מסתובבות ב„גרא־מופון" אחד — בתנועת הציונות הסוציאליסטית), רשימות מן החיים בתנועה, אינפורמציה ועוד. הייתי בטוח, שלעתון זה יהיה המשך, ושאצליח לשתף בו חברים רבים, מבוברויסק ומן הסניפים. אך ללא אזהרה מוקדמת עלה לפתע הכורת על העתון ועל תכנית העבודה שלנו כולה.

באותם הימים שאף הועד הגלילי של „החלוץ", שישב, כאמור, במינסק, להרחיב את פעולתו ולחזק את קשריו עם הסניפים. לצורך זה יזם כינוס של מליאת הועד הגלילי בהשתתפות באי־כוח של הסני־פים החשובים. הכינוס נערך במינסק בספטמבר 1925.

עבודת הכינוס, תכנו וסדריו אינם ענין לכאן. אך לא נוכל לעבור בשתיקה על העובדה, שאחרי ימים אחדים מעניינים מאד של הרצאות ווִיכוחים הוקפה הדירה, בה נתקיימה הישיבה, ונקישה חדה בדלת הגיעה לאזנינו. וראה זה פלא! את מי רואות עינינו? את גודין, מיודענו מבוברויסק, ואת אַנדרייב, חברו הגדול ממנו, חוקר הג.פ.או. ממינסק. הקריאה „ידים למעלה" נועדה להקפיא את דמנו. נערך חיפוש יסודי במקום (בעוד אנו מצווים ועומדים בשורת חזית על יד הקיר), ולאחר מכן — הועלינו על מכונית־משא ושירה ציונית נשמעה בחוצות מינסק מן המכונית, אשר אצה לה דרכה להביאנו למרתפי הג.פ.או. במרכז העיר.

זוהי, בודאי, פרשה בפני עצמה, ואולי תהיה לי עוד הזדמנות לתאר את ישיבתנו שם, במרתף, את חקירתנו, העברתנו לבית־הסוהר המרכזי במינסק והפלגתנו בקרונות־סטוליפין למרחקי־מרחקים, לגירוש. וגם על חיי ציונים בגירוש יש לספר הרבה, ומי שכתב בחדשי גירושו יומן, יוכל על־נקלה להפוך את היומן לרומן. וכשם שיש „אופירה בגרוש", כך תינָצר אולי ברבות הימים „אופירה של הגירוש"...

סיפורנו־תיאורנו הנה תם ונשלם. אך אסיים בא־פיזודה, שתעיד עלינו כעל „הדון־קישוטים" של בית־הסוהר במינסק, אולי אחרוני הדון־קישוטים בין חלוצי בריה־המועצות.

במרתפי הג.פ.או. ישב כל אחד מאתנו לחוד (אמנם לא בבידוד, כי היו לנו שותפים לחדר מכל המינים, רק לא משלנו). בבית הסוהר „המתקן" (Исправительный дом) כבר ישבנו יחד — כל הבנים (ששה במספר) בחדר אחד גדול, שהיו בו עוד כ־40 איש, וכן גם שתי הבנות בחדר לנשים. מכיון שחקירתנו נגמרה, כביכול, לא ראו השלטונות כל פגם בישיבתנו יחד ((אגב, מספר הנאסרים היה גדול יותר, אך חברים אחדים שוחררו במהלך ה„חקירה"), והנה, כאשר התחיל לפעול המוח הקולקטיבי שלנו, החלטנו — בהסכם עם מוסדות תנועתנו, ואולי אפילו עפ"י

יזמתם — להגיש לשלטונות המרכזיים של בילורוסיה תזכיר, שיסתיים, לאחר פירוט הסברותינו ונימוקינו, בדרישה להכיר רשמית בהסתדרות „החלוץ" במדינה. וכי מי עוד, זולת אסירים, יכול היה אז להרשות לעצמו — בדעה צלולה — פניה שכזאת למיסדות השלטון?

התזכיר (Докладная записка) בלע"ז) הועתק על־ידינו בכתב־יד נאה בכמה עתקים ונחתם כחוק. את המקור שלחנו בדואר לועד הפועל המרכזי (Ц. И. К.) של המועצה הבילורוסית, ואת העתקים — לראש הממשלה הבילורוסית ולתובע הכללי של הרפובליקה. מנהל בית־הסוהר וחבר עוזריו נתמלאו תמהון מעורב ברגשי־כבוד למקרא הכתובות הנעלות של המוסדות והאישים, אשר אתם אנו עומדים ב„חליפת מכתבים". קל להבין, שפעולתנו היתה הפגנתית בעיקרה ואינפורמטיבית במידה ידועה לגבי הגויים שבראש השלטון, אשר רצינו לתת להם מושג נכון מן הציונות ומן „החלוץ" ע"י הסברים שלא ברוח ה„יבסקציה". עם זאת השתדלנו שלא להאריך יתר על המידה והצענו למדינאים הנכבדים להזמין את נציגינו ישר מבית־הסוהר אליהם לשם מתן הסברים נוספים. ודאי שלא ציפינו לכך, שיינתן פומבי לתזכירנו. היתה לנו תקוה קלושה, שלפחות שם, מעבר ל„חלונות הגבוהים", ידונו בו ותהיה לזה השפעה כל־שהיא על יחס השלטונות לתנועה הציונית. אני כשלעצמי לא האמנתי בכך, אך „המשחק" מצא חן בעיני כמשחק השחמט, שבו העסקנו את עצמנו בבית־הסוהר, עזר אף משחק „ההכרה הרשמית" לקצר את הזמן הזוחל...

גם בתא הגדול שלנו ניכרה יפה התכונה ל„משא־ומתן" עם השלטונות. שולחן התא הועמד לרשותנו בדחילו ורחימו ע"י כל האסירים, ובעלי־הכתב־היפה שבינינו ישבו, כאמור, על התורה ועל העבודה. אך האמונה בכוחותינו המאגיים נחלשה והלכה בקרב האסירים, כאשר עברו ימים ושבועות וה„בעל־דבר" שלנו לא השיב דבר. כשנוכחו האסירים, שחליפת המכתבים שלנו היא לעת עתה חד־סטרית בלבד, חדלו להאמין שהצד השני יענה לנו אי־פעם. היחידים שהאמינו בזה היינו אנחנו. שהרי אנו לבד ידענו, כי רב כוחנו להכריח את המדינה לכרוע ברך לפנינו ולהשיבנו דבר ויהי מה. אכן, היה לנו נשק סודי...

אחרי חדשי ישיבה אחדים ב„מתקן" (בבית־הסוהר) נתקבלו ממוסקבה גזרי־הדין שלנו: שלוש שנות גירוש לקצוי רוסיה — כל אחד למקום גזירה אחר. והוראה ניתנה לנו: בעוד ימים מספר, בצאת קבוצה גדולה של נידונים לדרך הרחוקה, נצא גם אנו אתם. כאן שלפנו את הנשק הסודי שלנו. הבהלנו את מפקד בית־הסוהר והודענו לו, שלא נזוז מכאן כל עוד לא נקבל את התשובה מראשי השלטון. המפקד איים עלינו בהוצאה בכוח־הזרוע, ואנו איימנו בשביתת רעב, שנוציאה בהקדם מן הכוח אל הפועל. קבענו אפילו תאריך להתחלת השביתה. עננים התחילו מצטב־רים מעל לגגו של בית־הסוהר. ותנועה גדולה קמה בפנים, שליחים באים ושליחים יוצאים. המפקד מבטיח פעולה מהירה ומשכנעת מצדו, על מנת שהתשובה תתקבל לפחות בדרך, ובינתיים: „אנא, צאו!" אך אנו במריינו עומדים: „לא נצא!"... קהל האסירים שמח לשינוי הנפלא שחל בחייו, למתח החדש. על כל פנים כתוב סימן־שאלה גדול: מי ינצח? דויד או גלית?

ניצח אמנם דויד. אך עוד נצחון אחד כזה ואבדנו... בהתרגשות רבה פתחנו את המעטפה, שהגיעה סוף־סוף בלחץ האסירים והסוהרים גם יחד, ועליה חותמת המוסד העליון של הרפובליקה. בפנים משפטים קצרים, מלים ספורות בשפה הבילורוסית. זוכר אני מלה אחת כלשונה: „אדחילינה", שפירושה „נדחתה", ובצירוף עם המלה הקודמת: „בקשתכם נדחתה"... נגזר אפוא על „החלוץ" בבילורוסיה להישאר בלתי־ליגלי, וכך החמיצו השלטונות הסוביטיים את ההזדמנות לתת לנו הכרה מלאה.

סיפוק־מה בכל זאת ניתן לנו: על גבי המעטפה ועל גבי המכתב התנוססה הכתובת: לועד הגלילי של „החלוץ", בית־הסוהר (Исправдом) מינסק. לפחות אנחנו זכינו בהכרה מלאה...

פניה טומשוב

באביב הימים

הימים ימי הגיאות שלאחר המהפכה ברוסיה ואני בבוברויסק עיר־מולדתי, תלמידה בבית־ספר עמלני סוביטי.

רבה התסיסה בקרב הבוגרים, אזרחי־המחר הגאים של ארץ חפשיה, אשר יש לבנות בה הכל, מן המסד עד הטפחות, מחדש, ואשר האפשרויות להתגלות האישית בה הן כה רחבות, כה בלתי־מוגבלות. אביב הנעורים על רקע אביבה המדיני של ארץ־ענק, אשר אך זה השליכה מעליה את כבלי השעבוד! רבים ממהרים לזהות עצמם עם המשטר החדש, נוהרים אל ה„קומסומול", ל„יאצ׳ייקות", תאים של המפלגה הקו־מוניסטית.

בבית־הספר נהפך כל הסדר הישן על פיו. חוקים ויחסים שונו תכלית שינוי, נקודת־הכובד הועברה מהלימודים אל חיי־החברה הסואנים ואל רקמת היח־סים החדשים בין התלמידים לבין המורים, וכן להנהלת התחוקה החדשה, בה ניתן לנו, לתלמידים, מקום ניכר לפעולות.

אנו בעצמנו היינו קובעים לא במעט את הלימו־דים הרצויים לנו. אז החלו מספר תלמידים בני הכפר הבילורוסי לדרוש, שיונהג לימוד השפה הבילורוסית וספרותה. הנערות היהודיות, שיד ההתבוללות הרוסית היתה בהן, התלהבו מאד לרעיון החיאת שפת ה„מוז׳יקים" (האיכרים), מוכנות להקריב עצמן על הרמת קרנו של העם המדוכא.

אך קולו של נער יהודי שביקש, כי יונהג לימוד השפה העברית (הרוב המכריע של תלמידי בית־הספר היו יהודים), הושתק בחריפות: הוא הוכרז כריאק־ציונר, תומך בקונטר־רבולוציה וגומר.

מעשה זה עורר בחוג קטן של חברים ויכוח סוער מחוץ לכתלי בית־הספר והוא הפנה אותנו בהמשך הזמן לחשב את חשבון העם היהודי במדינה ובעולם.

אירגַנו חוג ל„השתלמות עצמית", בו התלבטנו לא מעט בשאלה מדוע רפובליקה חפשית זו, המרימה כל עם משפלותו, גוזרת עלינו גזירת אסימילציה? אמנם, ברחוב היהודי הופיעה ה„יבסקציה", אך מלחמתה בציונות ובארץ־ישראל, חמתה השפוכה על עברית ועל כל דבר שיש בו מריח תרבותנו העתיקה — עוררו בנו שאט־נפש.

ומעניין: רובנו לא ידענו את השפה העברית ותנ"ך לא למדנו, שפת דיבורנו היתה רוסית ואך בבית בלבד דיברנו אידיש „מרוססת". היינו בני־המהפכה, חדורי רעיונות הסוציאליזם וחיפשנו פתרון לשאלת העם היהודי בדרך סוציאליסטית.

היינו מתי מעט, 5־6 אנשים, והרגשנו: להלך־רוחנו שותפים רבים בבית־הספר ומחוצה לו. אך לא היה בידינו כל פתרון ודרך למוצא.

כאמור, היינו חניכי המהפכה. רוח של הקרבה עצמית פעמה בלבנו וכל עוד שלט ברחוב רעיון הסוציאליזם הקוסמופוליטי, — יכולנו להיות ב„קומ־סומול", לשתף עצמנו עם הזרם האדיר של שאיפה להקים ארץ סוציאליסטית בששית העולם, יכולנו לראות את עצמנו שווים בין שווים, אך בשעה שאת הרעיונות הקוסמופוליטיים ירשו סיסמאות התחיה הל־אומית של כל הלאומים המדוכאים ברחבי המדינה, — נפגם בנו, בבני עם עברי בלתי מוכר כלאום, משהו יסודי ועיקרי, וחשנו עצמנו כאבר מדולדל שאין לו נקודת־אחיזה בסאון החיים האדירים מסביב. רגש היאוש תקף אותנו, צער העולם האָפייני לגיל זה נמסך להמון רגשותינו, ובאין מפעל גדול שכדאי לתת עליו את החיים הצעירים — הרגשנו עצמנו מיותרים בעולם.

נקל איפוא לשער מה רושם עשתה עלינו הופעתו של גליון „החלוץ" המודפס במוסקבה בשפה הרוסית באופן ליגלי ואשר התגלגל ובא אלינו באורח־פלא *.

זכורתני את הרגשת ההקלה, הגיל והשמחה, שזי־עזעה אותנו: הרי זוהי הדרך אותה נבקש בכל התלב־טויותינו: דרך ארץ־ישראל חלוצית, חדשה, בה נבנה הכל מהמסד, בה החלה כּבר עבודת הבניה על ידי המהפכנים היהודים הראשונים, ואנו נבוא להמשיכה למען כל עמנו בתפוצות. בגליון זה דנו על קומונה נוסח טרומפלדור. כאן שמענו בראשונה את השם הזה, הוא הכניף את דמיוננו, נטע בנו הכרה עמוקה,

---

* העתון „Гехолуц" הופיע במוסקבה בשנים 1924—1926.

כי אמנם זהו מפעל בו כדאי לקשור את עתידנו, שעל הגשמתו כדאי לתת את החיים.

אחר כך התגלה לנו, כי גם בעירנו קיים סניף „החלוץ" והתחלנו לבקש דרך אליו. לא קל היה לשכנע את חברי הסניף שאמנם אפשר לבטוח בנו ואפשר להכניסנו תחת כנפי התנועה הבלתי־ליגלית.

זכור לי המבחן, בו העמיד אותנו חבר „החלוץ", אתו ניהלנו משא־ומתן על הכניסה. היה זה ליל־סער לבן, חרפי. רוח ושלג השתוללו בחוץ — והנה נפתחה הדלת ונכנס החבר ד. ש., קראני ללכת אתו. אף על פי שהכינותי עצמי זמן רב לפגישה זו, הלכתי ולבי הולם בי בחזקה, כולי מתוחה לקראת שיחה זו, העלולה לקבוע כל דרך חיי.

הוא לא דיבר הרבה. רק הציג לפני שתי שאלות, שהטילו בי סערה, אשר היה בכוחה להתחרות בסערת־השלג שהתחוללה בחוץ בכל הדרה האכזרי. שתי השאלות היו: א. כיצד אני מתארת לעצמי את בנין הארץ: האם תיבנה ע"י הון ועבודה אינטלקטואלית שלנו, ז. א. שאנו נהיה מנהלי־העבודה והעובדים הפשוטים יהיו ערבים, או ע"י עבודה גופנית פשוטה של היהודים עצמם? ב. המוכנה אני עצמי לוַתר על המשך השכלתי וה„קאריירה" המוכנה לי ולעלות לארץ־ישראל להיות בה פועלת פשוטה בכל עבודה אשר תידרש?

היינו אז בני 15־16 ונתקלנו בקושי, כיצד להכניסנו ל„החלוץ" שאינו מקבל אלא מבני 18 ומעלה? ובאופן טבעי נמצא הפתרון, שנהיה סניף של נוער על יד „החלוץ" בתורת „החלוץ הצעיר". וכך אירגנו במשך זמן קצר סניף שהתבסס על החוגים להשתלמות, שהתקיימו ע"י כל בית־ספר בעירנו. במשך השנה הראשונה גדלנו עד 40 חבר. בהתחשב בתנאי פעולתנו הקונספירטיבית ובבחירה האישית החמורה, היה זה מספר לא קטן. זכורתני, כי ראינו כמטרה חשובה ביותר להגיע לשכבות של נוער עובד ממש, ובשנה השניה גם הגענו אליו.

היינו מחולקים לקבוצות בנות 5־6 אנשים, ולעתים רחוקות היינו מתאספים כולנו יחד לפעולה משותפת בחורשות שמחוץ לעירנו, כשהלילה והמשמרות החמורים של חברינו סוככים עלינו מעינם הרעה של הבלשים.

היינו מנותקים מכל חומר ארצישראלי חי. לא נמצא בינינו איש שירצה על ציונות, על תרבות עברית. התנ"ך היה ברחוב יבבית־הספר סמל הריאקציה, ביאליק הוכרז כבא־כוח של הקונטר־רבולוציה. ככל שהשתדלנו ליצור לנו סביבה אחרת — היינו מושפעים בכל זאת ממושגי הסביבה.

בפיתוח הכרתנו הלאומית־חלוצית היינו בבחינת יוצרי יש מאין. הרבה נעזרנו בספרי פאסמאניק ורופין ברוסית. רושם גדול עשתה עלינו ה„אוטואמנסיפציה" של פינסקר וחוברתו של ברוכוב: „המומנטים הסוציאליים של השאלה הלאומית".

הכרזנו על לימוד השפה העברית ויום־עברית בשבוע. מקום רב הקדשנו ללימוד כלכלה מדינית.

חברי „החלוץ" עסקו בהכשרה גופנית: שכרו גינות־ירק ועיבדו אותם. אנו, חברי „החלוץ הצעיר", היינו עוזרים על־ידם בימי הפגרא של הקיץ. שם היינו עורכים את שיחותינו על הארץ ועתידנו. בלילות הקיץ הריחניים היינו רוקמים בסוכות־השמירה

חלוצים בהכשרה, מאחורי התלמוד־תורה
חלוצים אויף הכשרה, הינטער דעם הויז פון דער תלמוד־תורה

הרעועות את חלומותינו על חיי קומונה בארץ, על חברות גדולה, על יחסים חדשים, יחסי טוהר ואמת בין בחור ובחורה, ועל הטעם והסיפוק בעבודה, המיוסדת על שיתוף ואחריות הדדית וכו'". אחת מפעולותינו היתה אוסף כספים לטובת אסירי־ציון שהושבו במבצר הבוברויסקאי והעברת חבילות־מזון וידיעות להם, כאן היתה לנו הזדמנות ללמוד את תורת הקונספירציה, ולא קל היה להעירים על אלה שבעצמם חונכו על גניבת דעתו של משטר הצאר. היה כמעט בלתי־אפשרי לאסוף כסף בדרך הרגילה בבתי היהודים, העברנו מפעלים מסוכנים.

מאורע בחיי הסניף היה קבלת ביוליטינים מהמרכז במינסק וביקורי חברים מרכזיים. היינו מוליכים אותם לחורשות, שם שתינו בצמא את דבריהם, שם עייפנו אותם במבול שאלותינו.

בשנה השניה של קיומנו אירגנו חברינו ביזמתם הם סניפים גם בכמה מעיירות מחוזנו. הקשר עם הסניפים האלה העשיר את תוכן חיינו. היינו מעבירים חומר, מכתבים וספרים ממקום למקום ובחליפות המכ־תבים המצאנו גם שפת־חשאין. העיירה על ההווי העממי־יהודי, השרשיות שבהרגשה הלאומית, הזיקה היתירה של בניה לעברית ולארץ־ישראל — קירבו אותנו, בני העיר המתבוללים־למחצה, קירבת־יתר למקורותינו.

הצטיינה מכולם העיירה הלוסק, בה אורגן לרא־שונה סניף „החלוץ הצעיר" בשנת 1922. שם שכנה „סבתם של החלוצים", שהיתה מעורה בכל עניני החברים, אליה היו באים בכל עת צרה. היא היתה משיאה לנו עצותיה הנבונות, היא גם שסוככה ברבות הימים על החברים מפני אנשי הג.פ.או. כשביקשו לאסרם.

סניף „החלוץ הצעיר" בבוברויסק נחשב בשנת 1923־24 לסניף הטוב ביותר בכל פלך מינסק. הוא הכניס רוח־חיים לסניף „החלוץ" ששקט על שמריו. בשנת 1923 עבר גל מאסרים במינסק וזה הגביר בנו את המתיחות והזהירות. בשנת 1924 התגלה בתוכנו פרובוקטור. דבר זה ניחת בנו כמהלומה. ראשית, היתה זאת פירצה ראשונה באמון הבלתי־מוגבל בחבר, באדם; ושנית, ארבה לנו סכנת מאסר וגלות סיביר או כיוצא בזה. ענין זה זירז רבים מאתנו לעלות ארצה.

בראשית שנת 1925 ערכה המשטרה חיפושים בכל עירנו, ולמרות שלא מצאה כל „דוקומנט" — היה ברור, שלא תסתפק בכך וכי פרשת הרדיפות על תנועתנו תימשך.

לא ארכו הימים ואסרו כמעט את כל החברים. מתי מספר הצליחו לעלות ארצה. אחרים נתנו חתימות להתנהגות טובה, ורבים הוגלו לסיביר ולשאר גלויות סוביטיות, כי לא חפצו לתת חתימות כאלה; והם בהיאסרם בני 16־17.

(„החלוץ הצעיר", מאסף, עין־חרוד 1944, עמ' 20—24)

אביגדור נחמצ'יק

ב מ א ס ר

המהפכה ופרסום הצהרת בלפור נתנו דחיפה עצו־מה להתפשטות הרעיון הציוני בין יהודי רוסיה. הדן הגיע גם לעיירה הקטנה לאפיץ', שהכירה עד אז רק את נציגי ה„בונד". ביזמתם של כמה צעירים וצעירות הוקם סניף „החלוץ" בעיירה. מספר החברים היה מצומצם, אולם כולם היו אידיאליסטים נלהבים, שה־בינו כבר אז שאין עתיד לנוער היהודי הלאומי ברוסיה המתחדשת, והיהודים זקוקים לארץ משלהם.

בשנת 1920, עת כבשו הפולנים את האיזור באורח זמני מידי הבולשביקים, עלו ארצה חמישה מבחורי לאפיץ' בדרך רבת־הרפתקאות. התארגנות התנועה הציונית נמשכה ביתר שאת. הוקם סניף של „החלוץ" וכן סניף של „השומר הצעיר" (קדם להם גם סניף של „קדימה"). הפעולות נעשו עדיין בגלוי, כי טרם התחילו הרדיפות על הציונות. סודר גן־ירקות, כמקום הכשרה לעבודה חקלאית, הוקמה ספריה עברית יפה, הוסיפו ללמוד עברית ולדבר בשפה זו, התקיימו חוגים שונים להתפתחות עצמית.

אידיליה זו נמשכה זמן קצר. ה„יבסקציה" פתחה ברדיפות ועמה שיתף פעולה ה„קומסומול" המקומי, וביחוד חבריו היהודים. החלו המאסרים הראשונים של פעילי „החלוץ". אמנם הם שוחררו לאחר ישיבה קצרה בכלא, אבל האות ניתן והתנועה ירדה למחתרת. אנשי ה„קומסומול" ניסו גם לשדל את חברינו להצט־רף אליהם. הבטיחו אפשרויות ללימודים ולהתקדמות בערים הגדולות. היו שהתפתו ועזבו את התנועה הצ־יונית, אולם רוב החברים שמר אמונים לרעיון הציוני.

העבודה הציונית נמשכה. קיימנו ישיבות ואסיפות חברים בלילות, ביערות, בבתי־כנסת, במרתפים ובע־ליות בתים. מן הועד הגלילי היה מגיע אלינו חומר מודפס וכתוב בשפות העברית, האידית והרוסית. מפעם לפעם התקיימו ביקורים של חברי הועד הגלילי והמרכז מבוברויסק וממינסק. באנו במגע עם מפלגת צ.ס. ועם נוער צ.ס. קיימנו נשפים בימי חג החנוכה, בי"א באדר ובכ' בתמוז. הגליונות הראשונים של „דבר", שהגיעו אלינו בקיץ 1925, השאירו רושם רב

על החברים. הפצנו בקרב בני הנוער את הירחון „החלוץ" (בשפה הרוסית) שהופיע במוסקבה. בין הורי החברים היו שהגישו לנו עזרה רבה תוך חירוף נפש ומסירות רבה. כמה חברים נוספים הצליחו לעלות ארצה וראינו בכך עידוד רב. טיפלנו בשליחת חברים לנקודות ההכשרה של „החלוץ" בקרים ובלנינגראד. כל אחד מאתנו ראה את עצמו כמועמד לעליה קרו־בה לארץ־ישראל.

אור ל־28 במרץ 1926 בוצעו מאסרים נרחבים בקרב פעילי התנועה הציונית והחלוצית בכל רחבי רוסיה. אלפי צעירים וצעירות, וכן שרידי הציונים הותיקים, מילאו את בתי־הסוהר. החקירות התנהלו תוך הטלת אשמה בהשתייכות לתנועה קונטר־רבולו־ציונית — התנועה הציונית. כאלפיים איש נידונו אז באורח אדמיניסטרטיבי לשלוש שנות גירוש — לסיביר או לאסיה התיכונה.

נאסרתי אותו לילה כמזכיר סניף „החלוץ" בלא־פיץ' ועמי נאסר גם מזכיר סניף „השומר הצעיר" בעיירה משה שולמן ז"ל. בשעת המאסר נערך בבית חיפוש, שנמשך כשלוש שעות ולא העלה כלום, מאחר שכל החומר „הפסול" נשמר מחוץ לבית. אחר החיפוש הושיבו אותי שלושה אנשי ג.פ.או. בעגלה והובילוני לתחנת הרכבת באוסיפוביץ' ומשם — ברכבת — לבוברויסק. הייתי אז בן 19 ועד אז התגוררתי בקבי־עות בבית הורי. אולם זה זמן רב כבר קיננה בי הידיעה שלא אימלט ממאסר וקיבלתי את גורלי בשלוַת נפש.

בהגיענו לבוברויסק הובאתי למשרד הג.פ.או. שם פגשתי קבוצת חברי „השומר הצעיר" מבוברויסק, שנאסרו אף הם באותו לילה, וכן צעירים וצעירות מן העיירות הסמוכות לבוברויסק. כבלים הושמו על ידינו והובלנו לבית־הכלא המקומי, שעמד בקצות העיר.

כאשר עברתי לראשונה את שער־הברזל הכבד ומצאתי את עצמי עומד בחצר מוקפת חומה ומעליה גדרות תיל ומגדלי שמירה — התרגשתי לא מעט. היה זה הראשון ב־14 בתי־הסוהר בהם עתיד הייתי לבלות את ימי בשנים הבאות, ורובם היו קשים וגרועים מבית־הכלא הבוברויסקאי — אולם זכות ראשונים שמורה לו.

האסירים הציונים הופרדו איש מרעהו וכל אחד מהם הוכנס לתא גדול מלא אסירים פליליים, שביניהם לא נמצא אף יהודי לרפואה. בתא שנפל בגורלי שכנו כשמונים גנבים, כייסים, רוצחים, גונבי סוסים וכד'. ברגע שעמדתי פנים אל פנים מול אספסוף מנומר זה היתה הרגשתי קשה ביותר. „חברי" החדשים לא עמדו על רמה מוסרית גבוהה וכמעט כולם היו שונאי ישראל מבטן ומלידה. אולם במהרה ובאורח בלתי־צפוי רכשתי לי ביניהם עמדה נכבדה. התברר שזקו־קים הם לי ביותר. רובם ככולם לא ידעו קרוא וכתוב ואני נתבקשתי לכתוב עבורם בקשות לשלטונות בית־הסוהר, מכתבים לקרובי משפחה ואהובות לבם וכו'. במהרה קניתי את לבם, לא אחד מהם סיפר לי על עברו הפלילי, וכולם גילו אלי יחס חברי ללא גבול. לאחר מכן, כאשר העבירו את כל האסירים הפולי־טיים לבית־סוהר אחר בעיר, שנקרא „בית־המעצר", נפרדו ממני השכנים שלי לתא בלבביות מרובה ובבר־כות מאליפות. מחברי נודע לי שכמה מהם, שנקלעו אף הם בין אסירים מאותו הסוג, סבלו קשות מיחסם האנטישמי ומתעלוליהם.

ביום השני למאסרי נקראתי לחקירה הראשונה. שלושה חיילים מזוינים ברובים הובילו אותי אל משרד הג.פ.או. מהלך של כמה קילומטרים. העוברים והשבים לא התפעלו במיוחד ממראהו של נער מוקף סרדיוטות, משום שברוסיה של הימים ההם היה זה חזון נפרץ, והלצים היו אומרים שכל אחד מחכה לתורו לבוא במאסר. החוקר שלי היה יהודי שחרחר ממושקף ומראהו חולני. הוא ביקשני לשבת, כיוון אור חזק של זרקור אל פני והוא עצמו נבלע באפ־לולית החדר. על השולחן היה מונח אקדח, כנראה, לעשות רושם על הנחקר. הוא האשימני בהשתייכות לארגון „החלוץ" וכן ל„יוגענד צ.־ס." היו אלו עבירות כבדות לפי הסעיפים 59, 61, 72 של החוק הסוביטי, כלומר: השתייכות לארגון קונטר־מהפכני, פעולה במחתרת למיגור המשטר הסוביטי, הכנתו והפצתו של חומר בלתי־ליגלי למטרות הנ"ל. על כל אחד מן הסעיפים צפוי לנאשם — עונש מכסימלי — מות. החוקר הציע לי לחתום על הצהרה לעתונות, בה אודיע על עזיבתי את התנועה הציונית ואז אהיה שוב אזרח סוביטי ישר. ואם אסרב — ישלחוני למקום שבו קשה לחיות אף לדובים וכו' וכו'.

הכחשתי את כל ההאשמות ולא הודיתי בהשתיי־כותי לתנועה הציונית. הוחזרתי שוב לבית־הסוהר ומצאתי שם חבורה גדולה ומגוונת של ציונים מכל סביבות בוברויסק, בהם גם שני מבוגרים — דוד אובסייביץ ואברהם רייכלין מרוגאצ'וב. הפעם הותר

קבוצת ציונים על־יד בית־הסוהר (1926)　　　　אַ גרופּע ציוניסטן לעבן טורמע (1926)

עומדים: שומר בית־הסוהר, ש. פינסקי, שומר, א. נחמצ׳יק, ש. ריבקין, ר. הלפנד, 2 שומרים
יושבים: גניה לוין, אב. רייכלין, מנהל בית־הסוהר, ד. אובסייביץ, וירה יודיצקי, ?
על הארץ: מ. שולמן, באמצע: ג. שנדרוביץ, ? , רעיה זילינצ׳וק, ד. פרוטאס

לנו להיות יחד בלי חברתם של אסירים פליליים. יחסם של הסוהרים היה ליברלי עד כדי כך שהסכימו להצטלם עמנו ביחד עם מפקדם — איש יהודי. הם הרשו לנו להימצא במשך כל היום מחוץ לתאי הכלא.

כעבור חודש ימים הוחזרנו לבית־הסוהר הראשון, אולם הפעם הושיבונו בחדרים נפרדים לאסירים פולי־טיים. החברים, שמשפחותיהם גרו בבוברויסק — רובם ככולם חברי „השומר הצעיר" — הורשו לקבל כל יום ארוחות צהרים מהבית והיו מתחלקים במזונו־תיהם עם אלה שהובאו מישובים אחרים. ישבנו במאסר זה כמה חדשים. מצב־הרוח היה טוב. בילינו את זמננו בקריאה, בויכוחים פוליטיים לאין סוף ובשירה בציבור. פעם בשבוע הותר לקרובי משפחה לבקרנו. כמה פעמים נקראנו לחקירות נוספות, שבהן חזרו ונשנו ההאשמות מצד אחד וההכחשות — מן הצד השני. כעבור חדשיים בדיוק לאחר מאסרנו שיחררו השלטונות את אלה מהחברים אשר מצאו לנכון לשחררם. היתר חיכו לגזר־דינם שיבוא ממוסקבה.

כעבור כמה חדשים הגיעו פסקי־הדין. נקראנו למשרד בית־הסוהר, כל אחד לחוד, ופסק־הדין נקרא בפנינו. כולם קיבלו שלוש שנות גירוש לקאזאכסטאן. כעבור כמה ימים באו ההורים להיפרד מאתנו.

בשעות הערב הוציאו אותנו מבית־הסוהר על מנת להובילנו אל הרכבת היוצאת למינסק. היה זה מצעד בלתי־נשכח. יחד עמנו העבירו גם קבוצה גדולה של אסירים פליליים, היינו ביחד כמאה איש. סידרו אותנו בארבעות. מכל הצדדים הקיפונו חיילים חמושים באקדחים וחרבות שלופות בידיהם. מפקד המשמר הקריא באזנינו אזהרה חמורה: ללכת בשורות מבלי להתפזר, לא לדבר, לא להסב את הראש אחורנית. כל צעד הצדה ייחשב כנסיון לבריחה והמשמר יפעיל את נשקו במקרה זה.

הדרך היתה ארוכה. והנה באמצע הדרך שומעים אנו שירה עברית, קריאות וברכות ברוסית. נדהמנו והיינו נפעמים. מתברר שסניף „השומר הצעיר" בבוב־רויסק החליט לערוך לנו פרידת עידוד. המשמר שלנו היה אובד עצות. אנשים רבים התקהלו סביבנו ברחוב. כך הגענו לתחנת הרכבת והוכנסנו לקרונות האסירים, בהם פגשנו חברים חדשים, שנאסרו אף הם על „חטא" הציונות במקומות שונים באיזור.

תמה פרשת ה„ישיבה" בבוברויסק והחלו נדודים חדשים מבית־סוהר אחד למשנהו ובמקומות הגירוש השונים. רק כעבור חמש שנים, במרץ 1931, הצלחתי לקבל „חילופין" וזכיתי לדרוך על אדמת ארץ־ישראל הנכספת. רוב החברים שישבו עמי בבוברויסק הצליחו גם הם להגיע ארצה. אולם, למרבה הצער, לא כולם.

אהרן פישקין

במאסר האדום

הימים ימי ליקוי מאורות. האור הגדול שהפציע בראשית ימי המהפכה הרוסית הגדולה החל להתעמעם.

ממשלת־הזדון של הצארים הרוסיים חוסלה. מעמד העובדים נטל לידיו את השלטון. מעתה אין אדונים ואין משרתים, אין עשירים ואין עניים, אין מנצלים ואין מנוצלים. כל האנשים עובדים וכולם שווים לפני החוק. כך כתוב בפירוש בתורה החדשה, בספר החוקים של השלטון החדש, של העם הסוביטי הגדול.

ועוד כתוב שם: האנטישמיות אסורה בהחלט וכל גילוי של לאומניות גזענית וחוליגניות ייענש בכל חומר הדין. ומכיון שכך, מכיון שממשלת־הזדון, אשר אירגנה פוגרומים ביהודים, חוסלה, וכולם שווים עתה לפני החוק, והאנטישמיות אסורה, הרי שממילא אין כל ערך ואין כל צורך בהתבדלות יהודית מיוחדת. מעתה שלום על הכל, ולא ניכר יהודי לפני רוסי ורוסי לפני תתרי.

ובכן, אין שום בעיה יהודית מיוחדת. אולם ראו נא ראו: אין בעיה יהודית, אך יש ויש יהודים — לרדוף אותם, לאסור אותם, לדכא, להשפיל...

מעתה כל השפות שוות זכויות הן, אך — השפה העברית אסורה בהחלט... מותר ברוסיה הסוביטית להדפיס ספרים בכל השפות שבעולם, אך אסור איסור חמור להדפיס ספר עברי. אפילו ספרי קרל מארכס ולנין בשפה העברית אסורים הם ברוסיה...

בקיצור, כל ספר — חוץ מספר עברי; כל שפה — חוץ מן השפה העברית. כל עם ברוסיה הסוביטית מחדש את תרבותו העצמאית. אפילו העם הנחשל ביותר, שעדיין אין לו אלפבית משלו, השלטון הסובי־טי דואג להקנות לו אלפבית, והשכלה ותרבות וספ־רים בשפתו שלו.

כולם שווים — חוץ מן היהודים. כאמרה השגורה בימי ממשלת הצארים הרוסיים, אשר קבעה תחום־מושב מיוחד ליהודים, ליהודים בלבד, בגבולותיה של רוסיה הגדולה — „קְרוֹמֶה יֶברייב" (חוץ מיהודים).

כל העמים המדוכאים, אשר מאות בשנים נאנחו קשה תחת עול שלטון הצארים, נשמו עתה לרווחה — חוץ מן היהודים. רק היהודי לבדו אינו יכול עוד לזקוף את קומתו...

והאמת המרה ניתנה להיאמר: הראשונים ל„מצוה" זו, להחרמת כל דבר יהודי מיוחד, היו — יהודים... אלה הבונדאים והאידישיסטים והסוציאליסטים־המת־בוללים למיניהם,

אַייכם עתה, קומיסרים יהודים, בונדאים קנאים, סוציאליסטים יהודים בעלי שאר־רוח אשר האמן הא־מנתם כי תמה ממשלת הרשעה והזדון מן הארץ?.. היש עוד בכם אחד, אם נשאר בחיים עֲדֶנה, המסוגל להאמין באשר האמין וכאשר האמין?..

בכמה וכמה מאסרים נתנסיתי בשנותיה הראשו־נות של רוסיה המהפכנית, הסוביטית, בגלל העוון האחד והיחיד, בגלל היותי יהודי וציוני וחלוץ, אשר תקותו האחת ושאיפתו האחת היתה — זכות־קיום שווה לעם היהודי בין עמי תבל, זכות קיום ופדות והצלה מידי אלה המתנכלים לו תמיד ואומרים כי „אין שווה להניחם"...

אחרי כל המאסרים הללו עזבתי בחשאי את רוסיה הסוביטית, ויחד עם חמישה צעירים מ„החלוץ הצעיר" עברתי את הגבול, ואחרי טלטולים ויסורי־דרך רבים — מאסרים ובריחות גם מעבר לגבול — הגענו סוף סוף לארץ, ב־6 במאי 1923 (כ' באייר תרפ"ג).

זכרונות לחויות מאותם הימים יכולים לשמש שני הדברים, שפירסמתי בשנותי הראשונות בארץ:

א. רשימה שכתבתי כאן על „טיפוסי יהודים ברוסיה הסוביטית" ופירסמתיה בעתון „הארץ" מיום ב' באב תרפ"ג (2 באוגוסט 1923), בחתימת „אדמון".

ב. שיר „מן המאסר האדום", שכתבתיו באחד מימי מאסרי בבוברויסק והצלחתי להגניבו ולהבריחו מתוך כתלי בית־מאסרי. פירסמתיו בכרך ג' של דו־הירחון „הדים" שבעריכת יעקב רבינוביץ ואשר ברש (תל־אביב, תרפ"ד־פ"ה).

וזאת הרשימה שפירסמתי ב„הארץ":

מנהל המחלקה לענינים פוליטיים

כבן עשרים.

שחרחר, כחוש, פנים צנומים, עינים שחורות, חודרות, זועפות.

איזו מרה שפוכה בפניו.

פנים כאלה — ראיתים ברוסיה של עכשיו...

מי יודע מה נושאים בתוכם בעלי פנים כאלה?..

הוא חבר ה„קומסומול" („קומוניסטיצ'סקי סויוז מולודיוז'י") ו„עובד" ב„פוליטביורו" זה מכבר.

לפנים, בימי הפרעות, היה חוקר את הבנדיטים, רוצחי היהודים בעיירות ובכפרים של המחוז, עכשיו מונה „מנהל לענינים פוליטיים" *.

וכשהגיע תור ה„ציונים" נאסרתי על ידו פעמיים.

בפעם הראשונה: ביום שבת אחר הצהרים, בבית חברי. עקבו אחרינו, הריחו ריח אסיפות חלוצים. שלוש קבוצות, משום זהירות, צריכות היו להתאסף בשלושה מקומות שונים. כיוונו אל שלושת המקומות: בביתי אסרו חלוצות, ואותי — בבית חלוץ.

כיוונו את המקום ולא כיוונו את שעת האסיפה.

אולם מה יעשה „מנהל לענינים פוליטיים" וימצא „אסיפה"? — אסר אותי ועוד שנים חלוצים באותו מעמד, וזולתנו — אחדים מבני בעלי הבית. ולא נתקררה דעתו עד שסיפח אלינו שנים־שלושה עוברים ושבים מן החוץ — והרי לך אסיפה.

נספח אלינו גם משורר רוסי צעיר. היהודי דמיטרי מיזלס, שבא מפטרוגרד או ממוסקבה ונתארח באותו בית ונכנס עמנו בשיחה אותה שעה. אחד משלנו הסביר לו פרק בציונות.

מן הפוטוריסטים.

עמד ופתח להם מאסף רוסי ספרותי והראה שירו לכבוד לסל עם הערה, כי את השיר הזה דיקלם הקומיסר להשכלה, החו' לונצ'רסקי בכבודו ובעצמו, ביום הצגת פסל־זכרון ללסל במוסקבה.

ולא הועילה לו חכמתו והיה אסור עמנו שבוע תמים.

בכבוד גדול הובילונו אל בית ה„פוליטביורו" וכבר מצאנו שם אסורות, שנאסרו בביתי.

באותה שבת ולמחרתה נוספו עלינו עוד צעירים אחדים, שנאסרו במקומות שונים בעיר, חברי „החלוץ" ו„החלוץ הצעיר".

אולם בימים הקרובים הוצאו לחפשי אחד אחד. נשארנו חמשתנו, השאור שבעיסה: אני ועוד שלושה חברים וחברה אחת.

בביתי חיפשו ומצאו אי־אילו ניירות, מכיסי הוצאתי ונתתי להם תעודת־רשיון לועידה הכל־רוסית של „החלוץ" מטעם ה„וציק" („ווסירוסיסקי צנטראלני איספולניטֶלני קומיטט").

(דווקא באותם הימים קרובים היינו לליגליזציה ולועידה כל־רוסית של „החלוץ" ברשיון הממשלה).

שמו עיניהם בי ולאחר שבוע של חקירות ודרישות הבדילוני מעל יתר חברי וישבתי יחידי שלושה שבועות.

לא רציתי לגלות שמות חברים והרגישו שאני מכסה עוד כמה דברים.

לא ישבתי יחידי אלא בפרוזדור למבקרים, שהרי בכלל לא היה שם חדר מיוחד בשביל אסירים.

אוכל היו מגישים לנו מן הבית. ביתי לא רחוק היה מבית־מאסרי ובני משפחתי היו מבקרים אותי פעמים אחדות ביום, אולם לשוחח עמם שלא בפני הפקידים אסור היה.

אלא דווקא בשעה שהפקידים לא היו, הייתי משוחח עמם כנפשי. השוטרים, שרובם היו יהודים, התירו לנו. ולבסוף — לאו דווקא היהודים, אלא גם השוטרים הרוסים, ואפילו האנטישמיים שבהם, התרגלו אלינו כל כך שהיו מתירים לי לשוחח אפילו עם יתר חברי, אשר נמצאו בחצר ואשר הבדילו אותי מעליהם.

גן היה בחצר, שייך כולו לפקיד הפוליטביורו והייתי מטייל בו ונהנה מפירותיו, שהרי המעשה היה בעצם הקיץ.

ולא עוד, אלא שפעם, בשעת חקירה ודרישה, כיבדוני הפקידים בפירות, אלא שאז משכתי את ידי מהם...

באחת, נעשיתי שם לבן־בית. ופעמים, אמנם, היו המבקרים חושבים אותי לאחד משלהם והיו

---

* שמו היה גודין, ר' לעיל רשימתו של מ. שמעוני.

פונים אלי בשאלות אינפורמציה והייתי עונה להם, שהרי ידעתי את צאתם ובואם של הפקידים, שהיו עוברים ושבים על פני תמיד, מקומם ומעשיהם.

באחד הלילות הביאו אלינו אורחים, חלוצים אחדים מהעיירה הסמוכה, אלא שבאותו יום אחרי חקירה־ודרישה שלחו אותם אל בית־האסורים, אשר במבצר העתיק שבעירנו.

לאחר ימים אחדים הובילו אותם משם שוב לחקירה־ודרישה, נתנום בחדר מיוחד והיו מזמינים אותם אחד אחד ולאחר החקירה היו מבדילים את הנדרש מעל שאר חבריו, ושמו אותו באכסדרה, היוצאה אל הגן, סמוך לחדרי.

לבי אמר לי ששאלו גם עלינו ונחוץ היה לי להציל מפי הנדרש איזו דברים.

מה עשיתי? הייתי רושם על פיסת־נייר שאלתי בקצרה והייתי מגיש את הפתקה — כמובן, בשעת־הכושר ובזהירות רבה — אל השמשה בחלון, אשר הבדיל בינינו, וחברי תוך כדי הילוכו היה מסתכל וקורא את שאלתי ובנענוע־ראש היה עונה לי: כן או לא.

כעבור חודש מאסרנו בפוליטביורו הובלנו גם אנחנו אל בית־האסורים. ובבית־האסורים שמחה ושׂשון...

חלוצי העיירה נעשו כבר תושבים, השיגו כלי־זמר והיו עורכים קונצרטים בשביל האסירים ובשביל אורחים שהיו באים מן העיר, כי ידעו לנגן...

כל היום היינו מהלכים בחצר חפשים ורק בערב היינו כלואים בחדרים, ולא היה חדר מרווח בשביל כולנו והבדילונו בשני חדרים והיינו בערב שרים שירים. אלה מתחילים מחדרם:

„יֵשׁ לָנוּ אֶרֶץ
וּשְׁמָהּ פַּלֶשְׂתִּינָה"...

ואלה עונים אחריהם מהחדר השני:

יָהּ־חַי־לִי־לִי"...

וכל בית־האסורים צוהל ושמח לשירתנו.

לאחר שבוע מאסר בבית־האסורים הובלנו שוב אל הפוליטביורו, אנחנו וחלוצי העיירה, כדי למסור אותנו לידי הנוֹבּפוֹליטאוּפראבליניה במינסק („נובצ'י־קא" לפנים) ואותו „מנהל לענינים פוליטיים" היה רץ ועובר על פנינו טרוד ולהוט כל היום בהכנת הניירות הדרושים לנסיעתנו, וכל העת נמנע מלהביט בפנינו. הכרתי בו כאילו הצטער על כל הענין שנסתבך כל כך...

הרשו לנו ראיונות־פרידה עם הקרובים. הנערה השתחררה באותו יום ואנחנו, הבחורים, הובלנו למחר בלוית שוטר ואותו „מנהל לענינים פוליטיים" עצמו למינסק ונמסרנו לרשות ה„נובצ'יקא" על ידו.

הנובצ'יקא במינסק הוא בית־אבנים גדול, בעל דיוטות אחדות. מלמעלה רשות החוקרים והפקידים, ומלמטה, במרתף — מקום האסירים.

לא מרתף אחד, אלא שני מרתפים. המרתף האחד בשביל אסירים סתם, והשני בשביל אסירים חמורים. שם החדרים צרים יותר, ויש חדרים קטנים צרים מאד ואפלים — בשביל חוטאים חמורים...

נוסף על אשמתנו ביחס להסתדרות בלתי־ליגלית („החלוץ") האשימו אותנו ב„קונטר־רבולוציה" ושמונו במרתף השני, אמנם בחדר אחד. אלא שלאחר יום, אחרי החקירה הראשונה, הבדילוני שוב מעל שאר חברי ושמוני במרתף הראשון בחדר אחד עם „צרקוב־ניקים" (המשמשים בקודש בבתי־התפילות לנוצרים ושהגנו על הכסף והזהב מן החרם) ועם פקידים משלהם, שנתפסו בעוונותיהם, אחדים שהובילו סחורה בלי מכס מעבר לגבול, ונוסף על אלה חרזן שחרז חרוזים כנגד הממשלה. חבריה עליזה של חרזנים, ליצנים ומשחקים בשחמט.

כלואים היינו כל היום ורק בערב היינו מוצאים לטיול בחצר לעשר — חמש־עשרה דקות.

לאחר שבועיים של מאסר במרתף הוצאנו לחפשי וחתמנו כל אחד על גליון מיוחד (להוי ידוע לנו), „שמעכשיו עבודת החלוץ אסורה היא מטעם הממשלה הסוביטית..."

ימים אחדים קודם לכן צילמו את כל אחד ואחד מאתנו, בשביל הבולשת שלהם, שהרי כבר נמנינו עם חשודים...

נשתחררנו ונתפנה מקום ובאותו לילה נאסרו כמה „ציונים" במינסק עצמה.

שבתי לעירי ולביתי ימים אחדים לפני ראש־השנה שעבר.

הייתי נכנס אל הפוליטביורו, אל אותו „מנהל לענינים פוליטיים", לקבל מידו את התעודות ואת הניירות ואת הספרים העבריים שלקחו מביתי.

הייתי נכנס אליו כמעט בכל יום ובקושי רב עלה לי לקבל מידו מה שקיבלתי.

כאילו כעס ושמח גם יחד על שהוצאנו לחפשי; אולי גם התחרט על שגרם לי ולאחרים ככה...

הוא היה בא עמי בדברים והיה מציק לי שעכשיו, בשיחה פרטית, אודה לו על האמת, אם יש לנו הסתדרות („החלוץ") ועוד כאלה וכאלה.

כנראה, נגע הדבר בלבו ואמר, ש„בתור חלוץ אמיתי וישר עלי לדבר רק אמת"...

שאלתיו:

— אם כך דעתך על חלוצים — למה אתה מרדף אותם?

ושתק.

מי יודע, אם לא היתה בשתיקתו מעין הודאה על קשי תעודתו, אשר הוטלה עליו...

ואמנם כמה פעמים רמז לי, שהוא, כשהוא לעצמו, כמעט שאיננו מתנגד ל„החלוץ"...

אהבתי לשוחח עמו פעמים ושאלתי אותו, למה הוא משתדל לעכב ולבלי השיב את הספרים העבריים, אשר אסף בחיפושיו ומאסריו אצל הקוראים העבריים; שאלתיו, במה זכתה השפה הרוסית־לבנה, שנתאזרחה מטעם הממשלה בבתי־הספר במקומותינו (ברוסיה הלבנה) ובמה אסורה וגרועה ממנה השפה העברית?

ענה לי, שהוא, להיפך, מבכר את השפה העברית, שהיא יפה יותר, אלא שהוא בכלל איננו אוהב שפות...

— ורוסית? — שאלתי.

— גם רוסית, — ענה. ולא הוספתי לדבר עמו בענין השפות.

אחרי כל אלה, כשהיינו נפגשים ברחוב, היינו פורשים שלום זה לזה ופעמים היה מסתכל בפני ושואלני מאין אני הולך, כאדם האומר: „יודע אנכי, שעקשן אתה ועוד לא משכת ידיך מעבודתך. ראה, היזהר, שלא תפול, חלילה, שנית בידי"...

ואמנם בקרוב זכיתי למאסר השני על ידו.

מעשה בועידה גלילית של „החלוץ" בהומל, שהיתה עוד לפני מאסרי הראשון, ואני בא־כוח עירי. נאסרו חברים אחדים ומצאו רשימת המשתתפים...

בא אל ביתי בלוית שוטר, הושיט לי יד לשלום והגיש לי תעודה להרשות חיפוש בביתי ומאסרי. חיפש ואסר עמי שוב כמה ניירות פרטיים.

אמי, במר נפשה, באה עליו בטענות, כלומר: „מה עוול מצא בי, שאיננו נותן לי מנוחה?.." — אמר, שלא צריך „לעסוק בענינים נגד הממשלה"...

ידעתי על מה נתפשתי הפעם, אולם עשיתי עצמי כלא־יודע, ושאלתיו על זה; פטרני בקצרה במעין „תראה"... — ולא הוסיף לדבר עוד, כאילו הצטער בעצמו על מאסרי הפעם.

שוב אסור הייתי בעירי: יום אחד ב„אוסובי אוטדיל" (הפוליטביורו כבר הפסיק עבודתו בעירנו והוא, „המנהל לענינים פוליטיים", נמנה עכשיו לסוכן הא.א.) ואחר כך בבית־האסורים במבצר כשבוע ימים. ובמוצאי שבת (נאסרתי ביום הראשון), שרק אז עובר ה„איטאפ" דרך עירנו, הובלתי להומל.

שוב היה לי פרק של מאסר ושחרור ושוב מאסר בהומל. סוף סוף שבתי לעירי בלי תעודות ורק עם תעודה אחת, שעל פיה אסור היה לי לעזוב את עירי. יציאתי שוב פקד את ביתנו הוא, „המנהל לענינים שחרורי, ועברתי את הגבול.

במכתב הראשון מביתי הודיעו לי, שלמחרת יציאתי שוב פקד את ביתנו הוא, „המנהל לענינים פוליטיים", ושאל עלי...

לא מצאני בביתי ודרש שאבוא אליו, וכאשר לא באתי, שב בערב אל ביתנו וחיפש אותי, וכך היו מבקרים בביתנו ימים אחדים בכל יום והוא תבע אותי ואיים על אמא שיאסרנה, אם לא תמציאני לידו...

ואמא כותבת לי, ששמחה אילמלי נאסרה וידעה אל נכון שאני עלה לי כבר להימלט מידם, שהרי עוד טרם ידעה את מקומי החדש ואם לא נפלתי, חלילה, שוב בידיהם... אתמול קיבלתי שוב מכתב מביתי עם דרישת־שלום „ממנו". מלבד זה מוסרים ש„הוא מאד התענין אודותיך ואמר שתמיד איחל לך כל טוב"...

עד כאן רשימתי ב„הארץ". בהמשך הימים נודע לי, ממכתבים מן הבית, כי בחיפושים בביתנו מצאו והחרימו גם את הכתבים שלי, שירים ופרוזה. מובן שהיו בהם גם דברי בוסר, חטאי נעורים, אך ביחוד מצטער אני על שני דברים. האחד — פואמה לזכרו של רב־החובל האנגלי סקוט, חוקר הקוטב הדרומי, אשר קפא ומת שם, הוא וחברי משלחתו, ב־1912. על גופו של סקוט מצאו יומן מענין ביותר, וביחוד נוגעים עד הלב קטעי רשימותיו מימיו האחרונים. היומן שנתפרסם אז עשה רושם גדול בעולם והעתונים כתבו אז רבות על סקוט ועל משלחתו. כבן שמונה־

עשרה הייתי אז והתרשמותי מן המאורע היתה עזה, והעליתי אותה בדברי שיר. הדבר השני שאני מצטער עליו הוא סיפור גדול לילדים בשם „אגודת חץ”.

יתכן כי באחד הימים יימצאו כתבי אלה בארכיון של הפוליטביורו (או בארכיון המוסד שנתגלגל בו לאחר מכן) בבוברויסק או במקום אחר בברית־המועצות, ואולי — גם באחד הארכיונים של משטרת פולין... כי העתקים מאותם כתבים שלי עצמם הוחרמו עת נעצרנו, אני וחמשת החלוצים הצעירים, גם מעבר מזה של הגבול — בידי משמר הגבול הפולני.

מעט מכּתבי אלה הצלתי בעזרת ידיד מן „החלוץ הצעיר”, שלמה כצנלסון, אשר נשאר בבוברויסק. הוא נטל על עצמו להעתיק מכּתבי ובמכתבים לארץ העביר אלי מה שהספיק להעתיק בשעתו.

אחד מן השירים שהעתיק והעביר אלי הוא השיר הבא, שכתבתיו, כאמור, באחד מימי מאסרי בבוברויסק ופירסמתיו ב„הדים”.

אהרן פישקין

מִן הַמַּאֲסָר הָאָדֹם

וַיְהִי כִּי צָרָה דַּלְתִּי וְדַרְכִּי פִּתְאֹם סְתוּמָה
וַתְּחַלְחֵל גַּם בִּגְרוֹנִי הַמִּלָּה הָאֲדֻמָּה...
הוֹ, נַפְשִׁי בַּת־הַתְּכֵלֶת, סִלְחִי עַל הַטֻּמְאָה!

וְכִי בְּרִשְׁתוֹת־בַּרְזֶל נֶאֱחַז גְּבוּל עוֹלָמִי
וַתְּפַעְפַּע גְּבוּרַת לִבִּי וַיִּשְׁאַג מֶרֶד דָּמִי...
הוֹ, לִבִּי, לִבִּי, סְלַח נָא לִי וְגַם לְקָמִי!

וְכַאֲשֶׁר נִרְצַח שִׁמְשִׁי וְאֶבֶן הָפְכוּ שָׁמַי,
וַתִּרְתַּח תְּהוֹם נִשְׁמָתִי וַתִּגְעַשׁ סַעֲרַת יָמַי...
הוֹ, אִמִּי, אִמִּי, סִלְחִי, כִּי לֹא שָׁמַרְתִּי פְּעָמַי!

וַיְהִי בְּהִלָּכֵד שִׁירִי וַתָּרֹן רַק הַדְּמָמָה
וַתְּלַחֵךְ אֵשׁ רְצוֹנִי וָאֶלְפֹּת כְּפִיר־נְקָמָה...
הוֹ, רֵעַ, רֵעַ, סְלַח נָא, כִּי טֹרְפָה בִּי הַנְּשָׁמָה!

וּבְפַלַּח מַבַּט צוֹרֵר דָּם אֶת לֵב נִשְׁמָתִי
וָאֶשְׂנָא אֲהַבָתִי, וָאֹהַב אֶת שִׂנְאָתִי...
הוֹ, נַעֲרָה, נַעֲרָה, סִלְחִי, סִלְחִי נָא אַשְׁמָתִי!

וְכַאֲשֶׁר דַּם אֲלָפִים צָעַק אֵלַי מִמְּעוֹנִי
וָאֶחְמֹד שִׁגְעוֹן־דָּמִים וָאֵדַע אֶת עֲווֹנִי...
הוֹ, אָחִי, אָחִי, סְלַח נָא, כִּי נִסְעַר גַּם רְצוֹנִי!

וַיְהִי כִּי בְּמַעְגַּל־יָמַי שָׁחַר עֶרֶב וְעָרַב שַׁחַר
וַיִּיגַע לֵב מִצַּפּוֹת לְאָשְׁרֵי הַמְאַחֵר...
הוֹ, אֵלִי, אֵלִי, סְלַח לִי, כִּי הָיִיתִי אַחֵר!

בוברויסק, במאסר, תרפ״ב.

שער שמיני

ברל כצנלסון

אכטער שער

בערל קאצנעלסאן

עַל מוֹת

ברל כצנלסון

לִי הוּא – אָמַר הַסֵּפֶר –
כִּי זְכָרַנִי בְּכָל אֳרָחוֹת.
וְיָדַע שְׂרוֹף מַחֲשֶׁבֶת עַד אֵפֶר
וְלִבְנוֹת מַחֲשָׁבָה עַד טְפָחוֹת.
וְיָדַע כִּי הָרוּחַ רֹאשׁ־חֵפֶץ,
וְהַשְּׁאָר בִּלְעָדֶיהָ – שְׁפָחוֹת.
לִי הוּא – אָמַר הַסֵּפֶר –
כִּי הָיִיתִי לוֹ אַב־שְׂמָחוֹת.

לִי הוּא – אָמַר הַבַּיִת –
כִּי מִמֶּנִּי יָדָיו לֹא גָּרַע.
וְגָחַן לְנַכֵּשׁ הַשַּׁיִת
וְאֶל חֹמֶר וָטִיט כָּרַע.
וְעִם כָּל הַמְּלָאכוֹת שָׁת כַּפַּיִם,
וּבַפֶּרֶץ עָמַד בַּצָּרָה.
לִי הוּא – אָמַר הַבַּיִת –
כִּי עָמַל כְּבוֹנִים עֲשָׂרָה.

לִי הוּא – אָמַר הַדֶּגֶל –
כִּי בְּלִי חֹנֶף נָשָׂא לִי מַשְׂאֵת.
אַךְ יָקָר מִתְּרוּעוֹת עוֹלֵי־רֶגֶל
לִי הָיָה הֶגְיוֹנוֹ הַשּׁוֹפֵט.
וְיָדַעְתִּי אֲנִי כִּי אֵין רֶגַע
אֲשֶׁר אֵין הוּא שׁוֹמְרֵנִי מֵחֵטְא.
לִי הוּא – אָמַר הַדֶּגֶל –
אֶשְׁתַּחֲוֶה לוֹ, כִּי בָאָה עֵת.

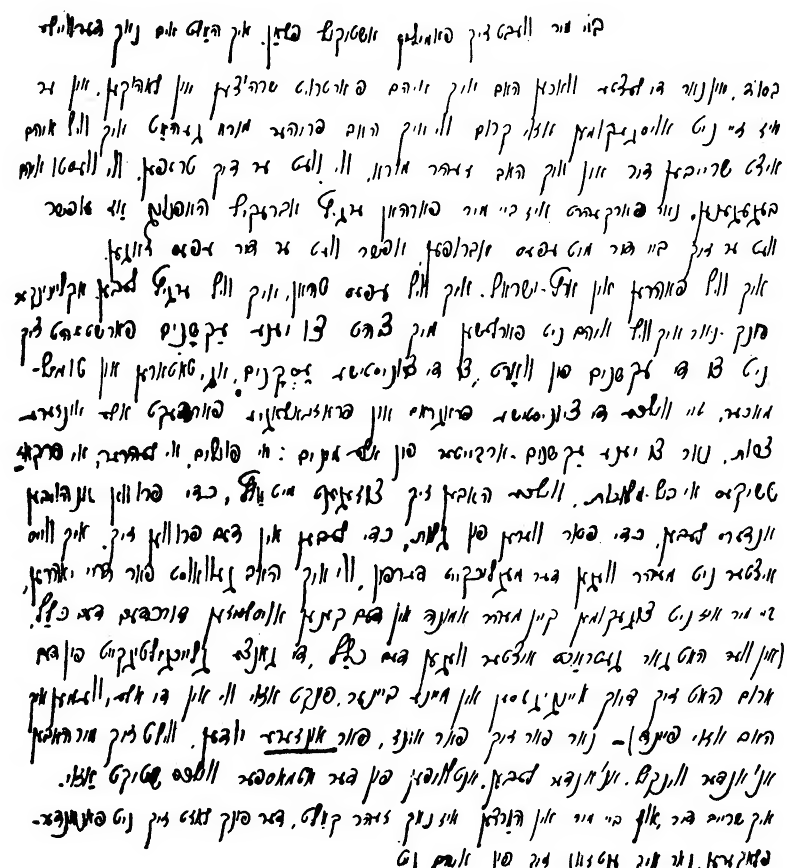
לִי הוּא – אָמַר הָרֵעַ –
כִּי בָטַחְתִּי בּוֹ גַּם מִמֶּרְחָק.
וְאָהַבְתִּי שִׂכְלוֹ הַקּוֹרֵעַ
אֶת מַסְוּוֹת הַדְּבָרִים, כִּבְמִשְׂחָק.

וָאֶרְדֹּף פִּקְחוּתוֹ, כְּקֹטֵעַ
הָרוֹדֵף אַחֲרֵי הַבָּרָק.
לִי הוּא – אָמַר הָרֵעַ –
וְאִתִּי הִנּוֹ גַּם אִם יִרְחָק.

לִי הוּא – אָמְרָה כִּנֶּרֶת –
כִּי אֵלַי הוּא מוּשָׁב חוֹלֵם.
הוּא דוֹבֵב מַעֲשִׂים וַעֲצֶרֶת.
רַק אִתִּי הוּא נִשְׁאָר אִלֵּם.
וַאֲנִי עִגּוּלוֹ סוֹגֶרֶת
כְּמוֹ אֶבֶן פְּשׁוּטָה עִם שֵׁם,
כִּי שֶׁלִּי הוּא – אָמְרָה כִּנֶּרֶת –
מֵרֵאשִׁית הַיָּמִים הָהֵם.

ברל כצנלסון

קטע ממכתב לאחיו חיים, בוברויסק. כ״ב אלול תרס״ח (5.9.1908)

פון בערל קאַצנעלסאָנ׳ס בריוו צו זיין ברודער ח״ים — כ״ב אלול תרס״ח (5.9.1908)

לאט לאט מתרקמת אצלי מעין תכנית, לעת עתה אני שומר על כך בסוד. ורק בשבועות האחרונים גיליתי תכניתי לשרה׳צה וללאה׳קה, והיא נראית להן לא מופרכת כל־כך כפי שחששתי מראש. אכתוב לך עתה על תכניתי, וחושש אני מאד — איך היא תיראה לך, איך תקבל אותה. לעומת זאת יש בחובי שמץ תקוה, כי אפשר והיא תעלה הד בלבך, אפשר ותמצא בה דבר־מה.

ברצוני לנסוע לארץ־ישראל, ברצוני לעשות משהו. ברצוני לחיות אי־שם. ניצוץ קטן, אך אין את נפשי לכבותו. אני נמשך אל אותם עקשנים, כמובן, לא אל עקשני המלל, העסקנים הציוניים, תעמלנים ורעשנים, אשר אצלם הפרוגרמה והפראזי־אולוגיה הציונית מחפות על כל צרותינו, אלא אל אותם עקשנים־עמלים מכל המינים: גם פועלים, גם מורים, גם פקידי בתי־מסחר, גם בעלי־מלאכה, אשר השליכו הכל מאחורי גום כדי לנסות ולהתחיל בחיים אחרים, כדי להיבטר מן הגלות, כדי לחיות בניסוי עצמם. אין אני יודע עתה על אפשרות הדבר יותר משידעתי לפני שלוש שנים. לא נתגברה בלבי האמונה באפשרות לגאול על־ידי כך את הכלל (ומי זה מתכוון עתה לכלל, והרי כל האדישות שמסביב חדרה לעצמותי כשם שחדרה לתוך כל אלה שאני שונאם כל כך) — אלא לעצמי, לעצמנו. בשביל יהודים שלנו, הייתי רוצה שתהא לנו פינה אחרת, חיים אחרים, לברוח מהאוירה המחניקה כל כך. אני כותב לך ובלבי עוד קור גדול, אולם אין אני מסתלק ממנו.

(י. שרת — עורך — אגרות ב. כצנלסון, תר״ס—תרע״ד, ת״א 1961, עמ׳ 69)

זלמן שזר

דברים על ברל

שֵם כחותם

ברל — שֵם כחותם לתנועת הפועלים בארץ, מאז הכירה את יעודה, לפני היות ההסתדרות ומאז היותה. שם המאיר לגלי עליות ולמחזורי גילים בקרבנו, גל אחר גל, בכל שבילי בנייננו ותעיותינו בארץ; שם אשר התרגלנו לקפל בקרבו את מיטב החזון והמורשה; המסמל כלליותנו והמפרה מחשבת כולנו. שם — כאבן הראשה בבנין הבית ההסתדרותי והתנועתי.

מקורות מחצבתו

שנַים הם בני־הלואי של ברל, אשר העניקו לו את הברכה הרבה ששפעה ממנו: הספרות העברית, שילדה אותו באורה, והמהפכה הרוסית, שצרפה אותו באשה.

במוקדם יצא ברל לעשות את שליחותו, בעודו נער, כמעט ילד „שחור תלתלים ונבון". בין מבוגרים גדל, ספג מחיפושיהם וליקט צעירים סביבו, ובער ותסס והסעיר, וכבר אז, בנערותו, חי את סביבתו ואת דורו, כאשר חי אותם עד סוף ימיו.

אכן, לא לאריכות ימים זכה, לא לאריכות ימיו זכינו, אבל הוא זכה ואנו זכינו כי כל ימי חייו היו חיי אביב אחד, חיי נוער סוער. עודנו עלם רך וכבר עֶמדה ציבורית לו, והוא שותף לויכוח עם גדולי הדור, שהתהלך אתם כעם חבריו, נאבק עמהם ועמד על דעתו, ונלחם בהם על מנת להשפיע עליהם.

ובימיו האחרונים, לפני שנעקר מאתנו, והוא כבן חמישים ושמונה, עדיין סופת הנוער הסעירתו. הוא חי את הנוער ואת לבטי הנוער ושאיפות הנוער. אכן, אביב אחד שלט בחייו, גיל אחד ללא מעברים — אביב ארוך שכולו זיו עלומים ושלהבת תקוה.

הספרות העברית גידלתו

אמרתי: שנַים היו בני־הלואי שלו. עוד בהיותו נער גידלתו הספרות העברית, מחוץ לכתלי בית־הספר, בעליית בית אביו הנאור, שמת עליו בנעוריו. לאו דווקא ספרות דורו, כי אם גם ספרות הדורות שקדמה לו, עתיקה וחדשה, סיפורית ועיונית, עתונים וירחונים, הוריש לו אביו בספרייתו. ומתוך סיפורו בסוף ימיו על ספרי נעוריו למדנו, כי מיטב נכסי המורשת העברית ומיטב גילויי ההתנערות הציבורית אשר הבהיקו בתוך הספרות החדשה, נתקפלו יחד להשקות ממעיינותיהם את שרשי השתיל הזה, אשר גדל לעץ רענן ונשא פרי לעינינו כאן בארץ. לא היתה זו בקיאות תלמודית ואף לא חיטוטי חקירה, אבל מכל הכאב הלאומי האצור בתוך הכרוניקות של ימי־הביניים והספרות החדשה גם יחד, מתוך „שבט יהודה" ו„יוָן מצולה" ו„עמק הארזים" וקורות הגזירות ואיגרת תימן, ומכל ניצני התחיה ולבטי הבנין — מפינס ומיעבץ ומסמולנסקין ומבן־יהודה — מכל אלה ספג לתוכו בעודו באבו, ויצר המהפכנות בקרבו האציל מרוחו על המורשת הלוהטת הזאת, והיא תססה כיין הטוב בתוך נפשו כל ימי חייו. מאז נעוריו נצמדה אליו שכינת השפה והספרות העברית והוא אירש אותה לו לעד.

והמהפכה הרוסית הראשונה צרפַתּוּ

ובמוקדם נתפס למיטב הגילויים של המהפכה הרוסית. בין אבות העליה השניה היה ברל אחד המעטים והספורים, אשר ארץ־ישראל לא היתה לו כיבוש ראשון בחייו, כי אם מתן שני. הוא עבר את המהפכה הרוסית של 1905 לכל שבילי־שביליה ובלע לתוכו את כל מתקה ומרירותה, על כל לבטי חיפושיה, ירש את הישגיה ונצרב מכשלונותיה ומילא אסמיו מברכתה. והיה בהם רב. היו לא רק באלטוב (פליכ־נוב) ואכסלרוד, אשר שלטו בתוך הקאנון המארכסיסטי, כי אם היו גם כל מאורות־הרוח אשר זרמו מחוץ לקאנון הזה. היה מיכאילובסקי עם תאוַת החירות העצורה בתוך קיפולי רוחו הגדולה; היה בֶּלינסקי צמא היופי ובוחן במאזנים יצירות ספרות ושירה; היה צ'רנישבסקי עם הלהט של עוז־רצון, מאדיר העשת המיוחדת שבאָפי המהפכן, אשר אותו נחוץ לצקת במכוון על מנת להקים דור גואל אדם; והיה

הָרצן איש הלבב, הנושא את נפשו לחופש ולאור, והיה ניקולאי מורוזוב, אסיר שליסלבורג, שהיה חובק זרועות אדם וטבע, שמים וכוכבים, וחוקר סתרי הוויה, ומחנך להדדיות ולעזרת אחים. וכל השפע הזה היה זרוע על פני דור מבקשים סביבו, אחוזי צמאון לחופש מחשבה ולחירות איש ועם ולשינוי סדרי חברה, דור בוזי כבלים, דור מאמינים בעתיד אדם. דור מעמיס את היעוד כולו על האדם אשר כנפים לו, כמו זרועות לו למלחמה ולהתחדשות. וברל הצעיר נדר אז נדר, בעודנו נער, לא להסתפק בצירופי תיאוריה של זיווג בין ציונות לסוציאליזם, לא לבקש רק את הפורמולה המאחדת ואת התיאוריה הסינתטית — את זה עשו לפניו, ועשו בהצלחה רבה ובמאבקי־נפש מרובים — כי אם לבקש ולמצוא את טיפוס האדם הזה, הנושא בקרבו, בתוך צורות חייו, אָפיו, הליכותיו והלך נפשו, את המזיגה החדשה הזאת של אדם מהפכן ויהודי גואל, את איש החירות הנכספת, שיהיה כולו רווי קוממיות יהודית ושרשיות לאומית אשר אינה ניתנת להיטשטש ולהימחק.

מבוכת ניצני הסוציאליזם היהודי

עם התאוה הזאת בלב, ירד מעל עליית אביו אל הרחוב היהודי ההומה והסוער, לבקש את המגשים, את הזיווג שבהגשמה ולא רק שבניסוח, בחיים ולא רק בתיאוריה. יצא לנוד על פני כרכי גולה, לבקש בין צעירי המהפכה היהודית ונאמניה הנתונים בתוך המהפכה הרוסית — את הראוי להיות נושא למהפכה היהודית הממשית.

כי לא רק מן המהפכה הרוסית בא אל הארץ, ולא רק מן הספרות העברית בלבד. הוא בא גם מן ההפיכה ההומיה של ניצני הסוציאליזם היהודי, מתוך הקלחת הרותחת שבה ניצלו מיטב הנעורים של תקופת־הביניים ההיא, אשר גדלו ותקעו את אהליהם הנסערים בתהפוכות של תחיית ישראל, בקרב הסופה של מהפכת רוסיה. מי שיקרא את „דרכי לארץ", את וידויו של ברל שקרא באזני תלמידיו וחבריו ברחובות, בירת העיון, ימצא עקבות דברים אשר העלה ברל מתהום זכרונו, על תביעותיו ולהט חיפושיו אז, בצאתו אל מרכז התנועה לבקש את האדם היהודי הנכסף. כקדמון, עם הפנס ביד, התהלך הוא בתוך המפלגות וחיפש את האיש החדש, שיהא מסוגל להעמיס על עצמו את התפקיד הזה: לעמוד בראש מבצעי המהפכה היהודית.

מי יבצע?

שם מסופר בין השאר כיצד הלך לקיוב, מתוך תקוה כי ימצא שם את האיש המיוחל. ואכן, מצא שם את האיש שהיה מזוין בידיעות בחכמת ישראל, ושרשיו בתוך תורות עולם ומכמני הספרות, וכולו היה נתון בתוך תנועת הדור ועטרת המהפכה עליו, ואמר ברל: אלך אליו ואכתיר אותו. הוא האיש — כך חשב אז — אשר יעמים על עצמו את הנטל הזה, לבצע את המהפכה בקרב האומה.

ולא ידע המכתיר־המבקש, כי הוא הוא המוכתר. והאיש אשר אותו ביקש להכתיר, היה האיש אשר הנחיל לו אחר כך אכזבה מרה כלענה, ואשר האכזבה ממנו ומרעיו צרבה את לבו כאש כל שנות חייו. כי זה האיש אשר כל המעלות היו לו — תורה ושרשיות ועממיות יהודית ומהפכנות ותאוה לחופש ויכולת להקריב את עצמו — היה לו רק מום אורגני־מוסרי יהודי אחד: התבטלות בפני המהפכה הלא־יהודית. וכשהתקרב ברל ובחן והכיר אותו, נדהם לראות, בעינו המיטיבה לראות את הבאות, מה עלול להתרחש עם האיש הזה כעבור שנים, כשיועמד במבחן ההתמודדות עם המהפכה האחרת: את ההתכחשות היהודית העתידה של הקומוניסט מישראל ראה.

ומכיון שמום זה מצא בו, לא עמדו לו בעיניו כל מעלותיו היהודיות, האנושיות והמהפכניות, ונסח־פה כל שדהו. ובמקום למצוא בו מורה־דרך לו, למד מן הפגישה אתו צו אחר לעצמו: את כל נשמתך, את כל להט חייך, תקדיש לשמירה מפני סכנה זו, האורבת תמיד למהפכה היהודית, עד שתיעקר סכנת התבטלותה בפני קסם מהפכה זרה, הנראית חשובה הימנה.

ומן המסורת המשולשת הזאת — מברכת הספרות העברית, מלהט תאוַת החופש של המהפכה הרוסית ומתהיותיה וכשלונותיה של התנועה המהפכנית היהו־דית — מכולם חושל הכור אשר באשו צורפה המתכת שיצק ברל באָפיו של איש החלוציות.

מפלגת ס"ס

ברל היה אז ס"ס, וראויה ס"ס להיזכר בדַברנו על ברל. ס"ס היתה המפלגה, אשר יותר מכל המפלגות

היהודיות האחרות בדורה, ראתה את שחור העתיד הצפוי ליהודים בנכר. מפלגת הפסימיזם היתה, והאירה לה ההכרה כי אין תקומה ליהודים בגויים, כמיעוט בין מרובים, כי „בגויים ההם לא תרגיע". עם מהפכה, בלי מהפכה, בשעת מהפכה — צפוי המדרון והניוון. הפסימיזם הגלותי אשר אפף את ס"ס — זאת זכותה המרובה והמיוחדת. בזאת היתה תנועה פינסקראית. ועוד יותר מפינסקר ראתה את התהום הפעורה לפני הגולה, כי בינתיים למדה ולימדה לפענח ליקויי חברה ומומי כלכלה המנבאים רעות. ולא היתה אז מפלגה אשר ראתה כי נדונים אנחנו לכליה בגולה וניסתה ליצור תנועה על יסוד ההכרה הזאת, כמו ס"ס של השנים ההן.

ולא היתה מפלגה בישראל, אשר התכחשה אחר כך לראיית השחור שלה, ושמה לאַל את כל הגילוי הכביר הזה, וביזבזה את יאושה והתנכרה לו, כאשר עשתה זאת המפלגה הזאת, בהתחברה אחרי כן עם אחרים ועם יריבים ובהתפשרה עם האופטימיזם הגלותי הקיצוני ביותר. חבריה נבלעו במפלגת ה„פאראייניק־טע". ורבים ממנהיגיה גם אבדו דרך בתוך הישימון היבסקאי של ההתבטלות וההתכחשות, אשר כל באיה לא ישובון.

וברל זכר את כל זה. ומאז יצא להילחם את מלחמת המהפכה היהודית, ידע כי הענק אשר ירימנה על כתפיו עדיין לא בא לעולם. וכאשר ראה כי את זה המעוז נחוץ להקים, אריח על גבי לבנה ונדבך על נדבך, ידע לשמור על היאוש לבל יבוזבז עוד ולמד להפוך את אימת הכליה ותחושת הרעות הבאות למעין לא־אכזב להשקות רצון איתן ולגדל אופי מחושל של המהפכן העברי, של החלוץ המגשים. —

עג עוגה קטנה

ואז קם ועלה. יחידי עלה. ללא הכשרה, ללא „החלוץ". עוד לא היה אז „החלוץ". גם כל שאר אבות העליה השניה, לפניו ובימיו וגם אחריו, לא הוכשרו ב„החלוץ" ולא הוכנו בגולה לעלייתם. לא היה אז „החלוץ" ולא היתה הכשרה ולא היה מי שיכשיר. אבל היו חברים שהמפלגה שלהם בגולה אמרה להם לעלות, והיו חברים שהמפלגה שלהם בארץ־ישראל קראה להם לעלות. ולברל לא היה לא זה ולא זה. מפלגתו בגולה לא שלחה אותו, חברים בארץ לא קראו לו. יחידי עלה, על אחריותו עלה, ללא קשר עם „כולם" פה, וללא קשר עם „כולם" שם; וחבריו שם הלכו כולם בדרך אחרת. כולם — מבין רבותיו וחבריו ותלמידיו, מבין ס"ס ומבין י"ס, ומבין כלל המחפשים שבדור — לא פיללו לראות את ברל עולה לארץ־ישראל ולא שיערו כלל מהי השליחות המקופלת בעלייתו. — —

על גדות הכנרת

לא חפצתי לספר זכרונות, אבל על שיחה אחת אספר, על השיחה הראשונה שהיתה לי אז עם ברל. היה זה בימי „ביקור הביכורים" שלי (1911). באתי אז לתוך העוגה ההיא שעל גדות הכנרת. צעיר הייתי ומאוהב מאד בכל אשר ראו עיני בארץ־ישראל ובין פועלי ארץ־ישראל.

לא ראיתי אוון ביעקב, ולא יכולתי לשמוע מלה רעה שאמרו לי על ארץ־ישראל ועל הפועלים בתוך ארץ־ישראל. מירושלים הלכתי למרחביה. ובערב שבת אחד, באב תרע"א, הגעתי לכנרת מופעם ממראה עיני ומתפקידי חברי. ולנגדי בא האיש החדש, איש העבודה ואיש הקבוצה, שירד לביתו מן השדה — ברל. הוא בא מן השדה עייף, לבוש קרועים, טלאי על גבי טלאי, טלאי ירוק על בד שחור. נדהמתי ברגע הראשון מעצם צורה־לא־צורה זו. הופתעתי משבירת שיגרה זו, מהי־נזרות זאת מכל בעלי־ביתיות וזעיר־בורגנות; משהו משבירת כל הכלים, ויחד עם זה — מעוטר כולו פשטות חדשה, איזו כנות שלא ידעתיה וזיו ברכת האדמה ושכינת העבודה, כאשר היה עם האלומה הזאת ועם הקמה בשדה. והוא — יום שלם ולילה שוחח אתי, באותה התגלות נוקבת והשפעה חודרת בשיחתו עם חבר צעיר, שבה הצטיין כל חייו. ואודה — שנים רבות מאד אחרי כן הייתי מתפרנס מריבית־דריבית של אותה פגישה.

אני זוכר את כל השיחה באותו יום ובאותו לילה. אולם את זאת אזכיר כאן לעניננו הפעם: פועל־ציון הייתי, ומרוסיה באתי. והוא התעניין מאד לדעת מה מתחולל בקרב התנועה בגולה. וסיפרתי לו על התפ־קידים שבהם חברים עוסקים, על ארגון פועלים ועל הקמת בתי־ספר חדשים, ועל עברית ועל יידיש, ועל מלחמה על זכויות, ועל היאבקות מרה עם הריאקציה, ועל סבלות התלכדותנו הציונית, ועל שאיפה לפרודוק־טיביזציה, ועל מלחמה באַסימילציה, ועל רגולציה של אמיגרציה, ועל כל תרי"ג המצוות שאותן נשאני

בחלומותינו ובהתחלות עשייתנו, כברכה וכאבוקות חיים.

ואני זוכר כיצד „התאכזר" אלי ברל אז ומה מרים היו הדברים בפיו; כיצד התאכזר ודיבר קשות על הקיים בארץ, לא יפה ולא קישט, לא רצה כלל ש„אתאהב" יותר מדי במציאות המתגלית לפני בארץ־ישראל ולא נתן לי להשלות את עצמי. רעות דיבר באישי ירושלים, רעות דיבר בעסקני יפו, את שבט עברתו הרים על המושבות, לא רצה להגיד כלום על כל שפעת התפקידים הכבירים והמפוקפקים אשר הטלנו על עצמנו בגולה. אך אמר: זכור, קם אדם ועולה לארץ־ישראל ונכנס לקבוצה, והרי הוא פטור מכל המצוות שמנית, לא מפני שאינן מצוות חשובות, אלא משום שלהן יימצאו תמיד בעלים. לנו נחוצים בני־אדם שיוַתרו על כל המצוות התלויות בארץ ובחידושה. ומשיעמיס אותן עליו — משחררים אותו מכל שעבודו למצוות התלויות בגולה.

לא בנקל קיבל הלב אז את התורה הזאת. נאבקתי הרבה, נאבקנו שָנים. ומה מאושר דורנו כי נוצח על ידה. מן הסגולה הזאת, להצטמצם בתוך העוגה כאילו מתוך שכחת עולם ושכחת גולה, ולהתבצר בתוכה, זכינו להיוָכח כי העוגה מתרחבת וגדלה ומש־פיעה וקוסמת, ומצרפת אליה גל אחרי גל, והיא שופעת ציוויים, ורוויה יצר הגשמה, ואש קודש בקרבה — עד אשר היא צנפה סביבה טובי אומה ועד אשר תיקונה הפך לתיקון הדור. מחדש החלה בגולה ההסת־ערות סביבה ולמרחקים הבהיק אורה, ולא ידעה עוד תנועת תחייתנו התפשטות כזאת, כמו זו שקרנה מסוד הצמצום הזמני המבורך ההוא.

והערובה — צו האיחוד

וערובה אחת ראה ברל להתמדת הברכה הזאת: יחד עם פשטות החיים ועם התמכרות לעבודה ועם יוזמה משקית ועם מימוש חיי הצדק, דרש ליכוד אמת של כל באי העוגה. ללא מחיצות שהובאו מן הנכר וללא מחיצות שהוקמו בארץ. כולן פיגול, בכולן יד חולשתנו. מכולן רווח ושלטון לשטן. איחוד אמת של כל תנועת העבודה בארץ, מסביב ליעודי־האמת שצמחו מתוך צרכי החיים החדשים בתוך הארץ, תנאי ראשון הוא להצלחת התנועה. אתו — תגדיל עשה, בלעדיו — נסיון־שוא הוא.

תמיד ידע כי כאן אורבת הסכנה ביותר. ותמיד היה דרוך להגנה במקום התורפה הזה.

כי שלנו — משלו הוא

מאז עלתה תנועת הפועלים בארץ למלא לעין כל את תפקידה הגדול באומה, מאז החלה „ההגמוניה הרוחנית" שלה בתוך תנועת התחיה, הועמד ברל כקברניט מוּכּר — מוכר גם אם לא תמיד מוכתר — בראש הספינה הנטרפת בסערה, ובצלילות ראייתו השביח לפניה את גליה והעבירה דרך סלעים ומִשברים. ולא אחת נאבק בשעת סכנה כרב־חובל מציל ופודה. כולנו, בין הקוראים לעצמם ראשונים ובין אלה שקוראים לעצמם מצטרפים, בין אלה שרואים עצמם תלמידים ובין אלה שרואים עצמם יריבים, אם יבדוק כל אחד מאתנו את צקלונו הרוחני, את מיטב המיטב שבתוך הצקלון, ויוָכח בודאות מה רבה הברכה אשר דבקה בו מאוצר רוחו, וניוָכח כי אין בינינו אף אחד אשר לא עמד פעם בכור המַצרף של ברל — כולנו, כולכם, אם תרצו ואם תמאנו.

ובשעת סכנה פוליטית, בשעה שנחוצות היו לפחות שבע עינים כדי לבדוק, אם מרמים השליטים, ואולי פרושה מלכודת לרגלינו, היתה עינו מיטיבה להעמיק ראות ולהרחיק ראות, וללא כל דעות פוליטיות קדומות ידע לבחון ולהבחין, להרגיע בשעת סכנה מדומה, ולהזכיר ואף להסתער לקרבות בכל שעה של סכנה אמיתית.

דרך קוצים

לא את כולנו איחד ברל. דרך איש כזה, דרך „ירובעל", אינה דרך של שלום־שלום. איש ריב היה על אמיתו, ומעולם לא היתה דרכו של ברל קלה. לעתים רחוקות „חייכו הפרחים בצדי נתיבו בעברו"; ולעתים קרובות גם נצחונותיו כמו כשלונותיו הרווהו לענה. ואף בשעה שלחם בקונגרסים ויוכל, וגם בשעה שתנועתנו כולה הכירה בהישגי מלחמתו — היתה דרכו רווית מרורים.

ובתוך ההסתדרות — כל כיבוש וכיבוש שלו היה מלווה יסורים. זה „המשביר" וזה בנק הפועלים, זה „ניר" וזו הקבוצה, זו „אחדות־העבודה" וזו „מפלגת פועלי ארץ־ישראל", זה „דבר" וזה „עם עובד", כל אבני־היסוד הללו ודכוותם אשר חצב והקים ואשר היו

לתפארת לתנועה כולה — אף אחד מהם לא ניתן לו בנקל. על כל אחד מהם נאבק רבות, עם רעיו ועם יריביו, ועם רעיו אשר הפכו לו לא פעם ליריבים ועם יריביו שעתידים היו ליהפך לו לרעים. עם כולם נאבק וסלל לו את דרכו, דרך ההסתדרות והתנועה, מחיל אל חיל, דרך קוצים וברקנים. לא מרות ניתנה לו, מרורים ניתנו לו, והוא נאבק, וגם קיבל שכרו. לא שמח איש כמותו לכל בת־צחוק של כשרון חדש שהתגלה, לכל גילוי של כנות חדשה שבאה על ביטויה, לכל ניב אמת של חלוציות כובשת, לכל לב טהור של ידיד ורע ולכל נפש חדשה שנצטרפה לקסם הגדול הקורן מתנועת הפועלים. מכל אלה רקם וטוה לו את ההעזה הנפשית להיאבק ולנצח.

כתומם באו האימים, ארבעתם באו

וקרה לו, כי בשנים האחרונות לחייו באו עליו כל האימים שביעתוהו מאז ראשית צאתו לנהל את מלחמת ביצוע הציונות. בבת אחת וכתומם באו כל ארבעת האסונות הגדולים יחד, אשר כל אחד מהם היה בו כדי מארה ואשר מפני כל אחד מהם הזהיר כל הימים, ונגד כל אחד מהם גייס לקרב את כל נפשו ונפש תנועתנו. יחד באו, והשיגוהו בין המצרים.

באה שואת ישראל. ברל לא הרבה דברים על כך. אני חושב, שבינינו היה ברל אחד היחידים אשר מיעטו לדבר על השואה. מלים ספורות אמר, והמלים הספורות יוקדות כאש. כולנו זוכרים את התמונה ההיא של העץ החצוי לשנים לכל ארכו, ומי יודע אם יגדל עוד העץ הזה... כל לבו נזדעזע לשבר („לשברון" קרא לו ב„דברי העדות"), לשברון ישראל. אבל הוא מיעט לדבר, כי את אשר יגור בא. כאילו בסיוט נעוריו כבר חזה משהו מן הבאות הללו, ויהי לו כאילו אימת נעוריו מתאמתת. עוד בימי ס"ס הראשונים ידע כי על מצח הגולה חקוק תו, המבשר אבדון. לא היתה לו בענין זה כל אילוזיה. מעולם לא נתפס לאשליות. לא סיים ולא אוטונומיה ולא אמיגרציה ולא פרודוק־טיביזציה ולא יידיש. ודאי, בכל מאמצינו מצווים אנחנו, בכל שארית כוחנו, להציל מפי הארי של הנכר, ולו רק כרעים ובדל אוזן, ובלבד להציל. מעולם לא הפריע את חבריו מעשות את כל המלאכה המיגעת והרבה הזאת. אבל בלבו פנימה ידע: אורב יושב בכל בית בנכר, ותו הכליה כבר חקוק על מצחו של כל ילד עברי בגולה, ועל כל בנין עברי ועל כל עיר ועיירה, ואשליה אין. על כן התשוקה הזאת להחיש ולעשות ולקבץ הנה בכל דרך ובכל מחיר, פן נאחר. ואכן איחרנו, וכאשר באו הרעות זועזע עד תהום נפשו ונאלם דום. איש ראשית ס"ס, איש „תורת החדלון" בגולה, ראה והנה קמה החזות הקשה, שעליה הזהיר ומפניה פחד.

ויחד עם זה בא „הספר הלבן". ברל, איש „הרוגי מלכות" ו„מקום המשפט שמה הרשע", מי שניתח את סבכי המשטר הקולוניאלי בארץ מימי סטורס ועד סמואל ואחריו, מי שלימד לעמוד תמיד על המשמר ולא להתעלם מכל המוקשים הטמונים בידי אמני הפקידות השליטה — ראה והנה ידים אמונות משתל־בות מעברים להחניק את המפעל העברי באבו. ומאיימת הסכנה להישאר בלי עליה ובלי קרקע ובלי עצמאות פנימית, וכל מאמצי כוחותינו להיאבק ולהז־עיק תנועה להיאבקות — פרפורים הם, כפרפורי הדג אלי סלע.

ומבפנים שוב הגיחה הסכנה הנושנה המוכרה לו היטב — סכנת ההתבטלות בפני קסמה של מהפכה לא לנו. זאת האימה, אשר הדריכה את מנוחתו מאז ראשיתו: פן תבוא מהפכה לא־יהודית, ובעיני הדור הצעיר ייראה קסמה גדול יותר מקסמה של המהפכה היהודית; ותבוא הכניעה בתוך המהפכה. והנה באה המלחמה וכל הקשור בה, ומחדש פרצה הסכנה הזאת. הדבר החל עם ההתבטלות בפני קסם רוסיה; בין ראשוני המעריצים את עצם הקפיצה הנחשונית של המהפכה הרוסית לדחיקת הקץ ולהגשמת הסוציאליזם בימינו היה ה„קונטרס" של ברל. ועם כל התנגדותו לראשית הסילופים ולדיכויי החופש זכר זאת תמיד. אולם הוא נבהל מפני ההתכחשות היהודית אשר פשתה בתחומיה וירוא התירא פן גם פה יתחילו צעירי ישראל לבכר את קסמה על קסמנו. מאז ומתמיד ידע, כי זאת ההתבטלות עוד טבועה באָפינו, והיא אֵם ההתכחשות, ואם תגבר — ותתגבר. והנה ראה אותה מגיחה מחדש בכל שלל צבעיה.

ומקרוב מאד באה הסכנה הרביעית: סכנת פירוד הלבבות: סכנת התפוררות המחנה. מחדש — חשדנות הדדית, מחדש — פלגנות וקנאות, מחדש — „איש את בשר רעהו יאכלו".

ארבעתם באו האסונות, כתומם באו — וברל נאלם דום.

הדוב הפצוע

מי שלא ראה בשנים האחרונות את ברל, לא ראה דוב פצוע. לא חפצתי לדבר הרבה על זה, אך היה בו משהו מדמותו של שאול בעין־דור, מעין הרבי מקוצק בשנות התבודדותו וכמיכה יוסף ברדי־צ׳בסקי בתקופת יאושו.

כבול היה, זועם, כואב, פצוע, מכאיב, ובכל זאת מאמין כי עוד נכונו עתידות, כי נסתבך כאן משהו, כי נסחפה איזו חלקה, וכי עוד נשוב כולנו לעצמיותנו, נחוץ רק מחדש להוציא את השמש הראשונה מנרתיקה, וינוסו העבים אשר עלו עלינו להאפילנו.

עג עוגה מחדש

ואז, כאשר מעברים שתו עליו האימים והאסונות באו כתומם, קם ועג לו שנית — עוגה קטנה. עוד ההתחייבויות רבות וידיו מלאות עבודה ועוד רשתו פרושה על מוסדות ועל תנועה ועל אישים ועל כל מי שנחוץ להשפיע, כדי שתזרח השמש הראשונה במלוא אורה, אבל הוא עצמו שיכן אז את נפשו בתוך עוגה קטנה, עתיקה־חדשה לו — קרית ספר.

כספרן התחיל וכספרן סיים. כספרן בבוברויסק התחיל, כאשר בעודו נער הושיט לכל בחור ובחורה בעיר את הספר הנועד לו כדי לכוון ולהדריך ולא לתת לתעות; וכספרן של תנועת העבודה במולדת, של בית ישראל בדורנו, כילה את ימי חייו.

עוד יסופר הרבה על התקוות המרובות שברל לקח אתו. ודאי יעריכו את התקוות המרובות שברל הגשים, מהן שסיימן ומהן שהחל בהן, ומהן שרק את ראשית המסכת שלהן ארג והרקמה נשארה תלויה. אך זאת פינת־הספר ותכניות הספר היו לו עתה, בימי עברות, לאי־מרגוע, לפינת יקרת.

כמו בראשית אביבו על גדות הכנרת, אמר גם הפעם להשרות בתוך העוגה הזאת מחדש תוכן אנושי רב. תוכן יהודי שרשי, תוכן ארצישראלי עצמיי, תוכן פועלי־גואל, תוכן המפענח את היעוד של מהפכת ישראל בדורנו. והפעם לא עצר כוח לבצע את כל אשר החל, ומהעוגה הקטנה הזאת לא יצא עוד מחדש למסע הנצחון, כאשר יצא פעם מהעוגה ההיא שנוצרה על גדות הכנרת, שְׁכַּלְנוּהוּ.

החלל — ריק

לא ארוכים היו ימי חייו. אבל ארוך היה יום־האביב שלו. מגיל עשר ועד כחמישים ושמונה — יום אחד שכולו ברכת־נוער, להב העשיה ותאוַת חופש, יום שכולו קסם קורן. וכשם שקסם לפנים ללב צעיר שעלה מרוסיה, כך קסם אחר כך ללב הגימנזיסט מ„הרצליה״, ללב הפועל היהודי בכרכי אמריקה, וללב העולה הצעיר מגרמניה וללב החלוץ מאיטליה, וכך לא חדל לקסום בשנים האחרונות ובימים האחרונים לנער שבא אליו מהעמק, בסמינריונים ובפגישות בדרכים, ובחדרו ההומה, לאנשים מגילים שונים ומתרבויות שונות.

והוא ידע להישתל בלבבות, גם כמנהיג וכרב, וגם כידיד וכרע. רבים התאוננו על מיעוט רעותו ועל אשר לא טיפח ידידות למדי. אבל אילו היה בחיים אליעזר שיין, אילו היה אתנו משה בילינסון, היו יודעים הם לספר מה היתה להם ידידותו של ברל. יום יבוא ויספרו גם אלה שעכשיו עדיין הם נמנעים מלספר. אולם כאשר יעשו רבים מאתנו, איש איש בפינתו, את חשבונו עם נפשו, וידעו מה נטע בלבם לא רק כמנהיג וכסופר וכרב, כי אם גם כחבר, כידיד וכאח, ככוכב המאיר דרכם בשבילי החיים של סערות דורנו.

(בועידת ההסתדרות, ט״ו בשבט תש״ה)

שמעון גינזבורג

קוים מילדותו

הכרתי את ברל משחר ילדותו. בן 10־11. נער זריז, חי, אוהב לשאול הרבה, אוהב לחדור לכל דבר עד תומו. כבר אז בעל חוש פראקטי. קרא הרבה, — אם כי עיניו היו רכות, — עברית, רוסית, אידיש, ללא בחירה. החיבה לספר באה לו מאביו המשכיל, אשר ספרייתו היתה מהמצוינות בבוברויסק. היתה לנו ספריה בשביל בחורי־ישיבה ומידי עברה הנהלתה אליו, בן ה־11־12, והוא ניהלה בתבונה, הדריך בעצתו את הבחורים. גילה בכל יזמה ועצמאות. כבר אז ניכר היה, כי רגליו תולכנה אותו לא אל דרכים סלולות; הוא יסול לו לעצמו את דרכו. כשנתיתם מאביו, והוא אז בן י״ב, נרתם לעזרת אמו בקיום המשפחה, והדבר הזה לא הפליא כלל — התיחסנו אליו כאל בוגר. היה אהוב על הכל, מעין יחס כאל ילד־פלאים — „ברל׳ה״.

בקרב הדור הצעיר בבוברויסק, שהיה קשיש מברל, לא היו אז ציונים רבים, אולם בחבורה שלנו „חלוצי ציון״ — ד״ר א. פרוז׳נינין, יחיאל דוידסון, דוברוב האב, אני ועוד — כבר דובר אז על הגשמה עצמית. כמובן, לא בצורה שלמה אלא כעין רמז לה, דמדומים. פלוני ילך ללמוד רפואה למען ארץ־ישראל, ופלוני — אגרונומיה. לפי דברי ברל אחר כך הושפע הרבה מרעיון זה ועמד מתוכו על הניגוד הגדול שבחיי הציונים — ציונות שבמשא־נפש לחוד וחיי יום־יום בגלות לחוד. סיפר לי ברבות השנים, כי בזכרונו שמור תוכן הרצאה אחת שלי (בשנת 1900; ברל אז כבן 17) על הצורך ליסד מרכז להדרכת הנוער ולהטותו אל שבילי עבודה פרודוקטיבית — תעשיה, חקלאות וכדומה. שבועות — אמר לי ברל — לא ידע מנוחה, עד שעיכל את המחשבה והסיק

במסיבת־פרידה ליחיאל דוידסון בצאתו לאמריקה (1904)

אַ געזעגענונגס־מסיבה פאַר יחיאל דאַווידסאָן צו זיין אָפּפאָרן קיין אַמעריקע אין 1904

בשורה האמצעית: ראשון — ד. שמעוני, המשורר, שלישי — ב. כצנלסון, אחריו א. ל. מזא״ה וי. דוידסון. שוכב — חיים כצנלסון

ממנה מסקנות שלו. זו היתה דרכו תמיד: קיבל מרבים, אולם מעולם לא קיבל הלכה פסוקה. כבר מילדותו ניכרה בו התכונה הזו — להקשיב, לקבל, אולם לעכל ולהגיע למסקנות עצמאיות. מחשבתו לא היתה אבסטראקטית, אלא קשורה תמיד במעשה, באיזה „פועל יוצא", ומשום כך גם לא ידע יאוש. אם אין המחשבה עולה יפה במסיבות אלו, נחשוב מחדש לפי מסיבות אחרות. מעולם, דומה, לא הגיע לידי תיאוריה שלמה, מהוקצעת, ומכאן נדודי הרוח שלו בבחרותו.

חברים, במידה שאני זוכר, לא היו לו; על כל פנים — לא רבים. היה בו אז מעין רגש־נחיתות: יתום, מחלות, לא לומד בבית־ספר, אבל הוא התגבר עליו והשתחרר ממנו לגמרי. מכאן אולי, כדרך כל המתגברים על רגש־נחיתות, הקריטיציזם המסוים שב־אפיו, הקו הביקרתי — הייתי אומר, העקשני שבו; מכאן — ירובעל.

דוד שמעוני

משחרותו של ברל

...ברל עומד באמצע ה„חדר". כובע הקיץ הלבן עם מצחית הלכה השחורה, המבריקה, שמוט על הצד. עיניו מזרות גם פחד גם זעם. הרבי, ר' אברהמ'יל הפוזל, עומד לידו וצועק בקולי־קולות. עיניו הפוזלות, שתמיד הן נראות כמלגלגות מתוך פיקחות וידידות, בוערות עתה באש חימה.

— ובכן... שכמותך... העולם הוא קדמון? ככה אתה אומר?.. שכמותך! אני אראה לך... ק־ד־מ־ו־ן...

איני זוכר עכשיו בדיוק מה קדם להתפרצות זו של הרבי. נדמה לי, כי קראנו אז פרק בתנ"ך, ואגב הלימוד העיר ברל, כי העולם לא נברא כלל וכלל, העולם הוא קדמון... אותי לא התמיהה כלל הערתו של ברל, שכן זה כמה ימים היינו שקועים בשיחות עמוקות על הנושא הזה. הגורם לשיחות אלה היה הספר „חקר אלוה" לשפינוזה בתרגומו של שלמה רובין, שלקחתי לקריאה מארון־הספרים שבבית ברל. מעט מאד הבינותי בספר הזה, וכן גם ברל. היינו אז בסך הכל בני עשר, אבל מה שהבינונו, או יותר נכון מה שלא הבינונו, הסעיר מאד את רוחנו. ברל חקר ודרש גם אצל דוד אחד שלו, שהיה מוחזק משכיל גדול, למה בעצם מתכוון „חקר אלוה". את תוצאות חקירתו מסר, כמובן, גם לי. בקיצור: העולם הוא קדמון. כששמע הרבי את הערתו, ציוהו תיכף לקום מעם השולחן ולגשת אליו. ברל עשה כמצותו לא בלי מורך לב, אבל גם ערוך לקרב. כעבור רגע כבר עמדו שניהם, הרב והתלמיד, באמצע החדר. הראשון כמתכונן להתקפה והשני מתוך נסיגה אטית, מכובדת.

— ובכן, העולם הוא קדמון... ככה אתה אומר? ככה? אני אראה ל... שכמותך! מפי איזה מנוול שמעת זאת? ימח שמו וזכרו!

קללתו של הרבי מרתיחה את ברל. הוא קופץ ממקומו וצורח:

— זה אמר לא מנוול... זה אמר איש גדול... שפינוזה... פילוסוף!..

— פילוסוף?.. אראה לך פי־לו־סוף... רד"ק שכמותך!

את הכינוי רד"ק הקנה לו ברל בעצמו. בתנ"ך שלו היו גם פירושיו של הרד"ק. והפעם אמר שאת הפירוש הזה חיבר הוא, בעצמו, שכן ראשי־התיבות של רד"ק הם: ר' דב קצנלסון. הרבי, שבשעתו נהנה מבדיחה זו של ברל, השתמש בה עכשיו לגנותו.

אבל לשבחו של ברל ייאָמר, כי הוא לא נטר שנאה לרבי על התפרצותו הקשה. אגב, רבי זה היה בדרך כלל מורה מצוין, פיקח ובעל רגש פיוטי, היה מן הראשונים שהנהיג ב„חדר" המסורתי כתיבת חי־בורים על נושאים שונים וכן גם תרגומים מאידיש לעברית לשם תרגילים בלשון ובסגנון. הוא היה מפורסם כ„בעל־תנ"ך", ואכן את התנ"ך לימד אותנו באהבה ובהתלהבות. שנינו היינו חביבים עליו וגם אנו חיבבנוהו הרבה. ולאחר זמן, כשאחד מחברינו ל„חדר" דיבר סרה על הרבי, באמרו שהוא צבוע

ורמאי, נצטערנו מאד, וברל, שהיה נוח לכעוס (אולי מפני שסבל מיחושים שונים בילדותו), התרגז וצעק:

— איך זה, איך אתה מדבר ככה על הרבי?.. ככה לדבר על הרבי...

וזמן רב לא יכול להירגע.

הזכרתי כי את „חקר אלוה" לקחתי מארון־הספרים שבבית ברל. ארון זה מילא תפקיד גדול בחינוכנו, וכדאי ליחד עליו את הדיבור.

בערב חורף אחד נכנס ל„חדר" איש בעל קומה בפרוַת־חורף הדורה ובמצנפת־פרוה עגולה, זקנו השחור גזוז ועל אפו משקפי־זהב. הרבי קיבל את פניו בכבוד גדול, ותיכף נודע לנו כי זהו אבא של ברל. הוא רק היום שב מדרכו, מערי השפלה (כך נקראו בלשון הסוחרים הערים השוכנות במורד הדניפר), ששם היה מבלה לרגל עסקיו חלק גדול מימות השנה. ומכיוון שכך, בא לקחת את ברל הביתה לפני השעה הקבועה. מובן שכולנו קינאנו בברל באותה שעה. ברם, קנאה זו נתחלפה תיכף במבוכה מסוימת, הואיל והאורח הנכבד התחיל לבחון אותנו בלימודינו, ולשאול שאלות שונות. מן המיצר הבטנו אל הרבי, הלה נכנס בשיחה עם האורח על שיטתו בלימוד העברית, ושאל אותו אם אין ברצונו לראות איזה חיבורים שלנו. לדוגמה הראה לו שתי מחברות, של ברל ושלי. האורח עיין במחברות בתשומת־לב רבה. היה, כנראה, מרוצה מאד, ולפני לכתו שאלני, אם אוהב אני לקרוא ספרים. עניתיו בחיוב, והוא אמר לי, כי יכול אני לקחת אצלו ספרים לקריאה כאַות נפשו. זאת היתה גם הזמנה לי וגם הוראה לברל, והזמנה־הוראה זו אמנם ניצלתי ניצול מלא.

אין להגיד כי בספריה זו היה רב מספר הספרים המתאימים דווקא לגילנו, אבל ספרים מיוחדים לבני הנעורים כמעט שלא היו אז בכלל בספרותנו, וברל ואני בלענו כבכורה בטרם קיץ כל ספר שנזדמן לידינו. אמנם שמחנו ביותר על „אהבת ציון"" ו„אשמת שומרון" למאפו, על „שיחות מני קדם" ו„מנגינות מני קדם" ליעבץ, אך קראנו בענין גם את שירי יל"ג ואד"ם הכהן, את „דביר" למ. א. גינזבורג וספרי המסעות של אפרים דיינרד, והתענגנו הרבה, אם כי גם לא במידה שווה, על „לוח אחיאסף" חדש ועל כרך ישן של „הלבנון".

כשהייתי בא אל ברל ביומא דפגרא או בשבת או בערב יום קיץ, שבו נשתחררנו מהלימודים לפני שקיעת החמה, היינו קודם כל ניגשים לארון־הספרים הגדול ומתחילים לחטט בו. לא כל ספר שבא לידי ראשון נראה לי, והייתי בוחן ובודק, ובחינה־בדיקה זו נעשתה כרגיל על הרצפה לפני הארון. אני מוציא ספר ומתחיל קורא בו, משתקע לפעמים בקריאה שעה ארוכה, ויש שאנו מראים איש לרעהו איזה מקום מענין ביותר ונכנסים בויכוח נלהב תוך כדי ישיבה על הרצפה. בשבתות, כדי שלא להפריע למנוחת אנשי הבית, היינו עולים לעליית הגג, המלאה תבן ושאפלולית נעימה היתה שרויה בה. השהיה בעליה היתה גורמת לי הנאה משולשת: הקריאה, האפלולית הנעימה והשקטה, וביחוד מראה שדות רחוקים אשר נראו לי יפה מבעד לפתח. ביתו של ברל עמד בפרבר מרוחק קצת ממרכז העיר, בדרך למבצר המהולל של בוברויסק.

מה לא קראנו אז? „דברי ימי עולם" לקלמן שולמן ו„דברי ימי העמים ברוח ישראל" לזאב יעבץ, קבצי „כרם חמד" ו„בכורי העתים", „כורת" הדק של רבניצקי ו„תלפיות" (העבה כחבית!) של יהודה הלוי לויק, „הצופה לבית ישראל" לארטר ו„האסיף" של סוקולוב, „הכרם" של אליעזר אטלס ו„הגת" ו„היקב" של ליאון רבינוביץ (תשורות לחותמי „המליץ"), „קריה נאמנה" לרש"י פין ו„שירי בת־ציון" למיכ"ל, אבל לא הנחנו את ידנו גם מ„דור דור ודורשיו", וכפי שכבר הזכרתי לא בחלנו גם ב„חקר אלוה". מובן שלא הכל קראנו בהתענינות שווה, וודאי שחלק גדול מהנקרא לא קלטנו לגמרי, או הבינונו רק לשליש ולרביע. ואף על פי כן הקריאה הבלתי מסודרת והמגוונת הזאת העשירה את רוחנו עושר רב. באיזה עונג השתקענו בקבצים של יעבץ, „הארץ", „ירושלים" ועוד, וכשבאו לידינו החוברות הנאות והקלות של „ההשקפה" לבן־יהודה כאילו נישאנו על כנפי פלא „למקום שם ארזים ועבים ישקו". חיבת־ציון שלנו, הציונות שלנו, התחילה אז, על הרצפה שלפני ארון־הספרים, והיא מצאה בנפשנו קרקע נאות להתפתחותה ושגשוגה, מפני שגם התנאים החיצוניים סייעו לה: גם אבי וגם אבי ברל היו לא רק אנשים משכילים, כי אם גם חובבי־ציון. איני יכול שלא להזכיר כאן בתודה את מרת טייבה שתחיה, אמו של ברל. לא רק שלא נזפה בנו על אי־הסדר שגרמנו בטלטול הספרים מתוך הארון ועל הרעש שהקימונו בשיחותינו הנלהבות, אלא היתה מתיחסת אלינו בחיבה גלויה ובהערצה מסותרת, שלא נעלמה מעינינו, ביחוד אחרי מות בעלה. היא ראתה בברל בכורה, שנתיתם

בהיותו בן י״ב, את משענה ואת נחמתה. רק לפעמים, כשהייתי לוקח אתי הביתה איזה כרך ענקי, שנה תמימה של „המליץ״ או של „הצפירה״, מכורך בלוחות עבים, היתה סופקת כפיה ומגידה בראשה מתוך פחד:

— איכה תשא לבדך משא כזה: הן הוא גדול ממך.

אבל, ברוך השם, המשאות הכבדים האלה, שאמנם לא קל היה לי לשאתם, לא הזיקו לי, אף כי גם בבית שקלתי בגללם למטרפסי מאמי ז״ל: „הן את כל השולחן אתה מכסה ב„פאפוסא׳ שלך!״ פירושה של „פאפוסא״ זו ומקורה הלשוני אינם ידועים לי עד היום, אבל הבינותי, שהמכוון הוא למין דבר בעל נפח ושטח גדול. במשך הזמן מצאתי מקום מצוין בשביל ה„פאפוסות״ שלי. סוכה קבועה היתה לנו בחצרנו, שהסכך שלה היה מונח על כלונסי תקרתה הסרוגה והשטוחה כל השנה, ורק לסוכות היו מחליפים אותו מחדש בסכך רענן. על הגג הריחני של סוכה זו איויתי משכן גם לי וגם לכרכים העבים בימים של מזג־אויר יפה, ומקום זה נתחבב עלי עוד יותר מהעליה המלאה תבן שבבית ברל.

לאחר שנים רבות, עשרות בשנים, כשחלק מספריית בית ברל הובא לארץ ע״י דודו, עמדנו שוב שנינו לפני ארון־הספרים בדירתו של ברל ברחוב מזא״ה. אמנם, הארון היה כבר אחר, אבל אני חיפשתי בעיני כקדם את כרכי „הלבנון״ ו„המליץ״ ו„הצפירה״, כאילו כדי לטבול שוב לרגע בחויות העזות והרעננות של שנות הילדות. אבל ברל, שהבין כנראה מה אני מבקש, אמר בחיוך עצוב:

— לשוא אתה מחפש... אלה נשארו שם...

בגיל צעיר מאד עזב ברל את ה„חדר״. לאחר שגמר את חוק הלימודים אצל ר׳ אברהמ׳יל התחיל ללמוד את הלימודים העבריים אצל מורה פרטי י. ל. דוברוב — אישיות יקרה ונעלה, שהשפעתו המוסרית היתה רבה על כל יודעיו (בנו, יחזקאל דוברוב, הוא מותיקי בן־שמן). אני עברתי ל„חדר״ גבוה יותר, ואולם עם ברל הוספתי להתרועע כקדם. ביחוד שמורו דוברוב היה מבאי ביתנו. בארץ־ישראל יושבים עכשיו לכל הפחות שנים מידידיו הותיקים, וכמדומני גם תלמידיו, של דוברוב: ד״ר א. פרוז׳ינין (רופא קופת־חולים — ירושלים) והאגרונום שמעון גינזבורג (מתחנת־הנסיונות ברחובות). שנים אלה, בשעתם מראשוני הסטודנטים הציוניים בבוברויסק, עמדו בראש האינטליגנציה הלאומית בעירנו. והנה דוברוב המת־פעל מכשרונותיו של ברל מציג אותו לפניהם ומכניסו לחברתם. על השנים הנזכרים יש להוסיף גם את יחיאל דוידסון, עכשיו פרופסור לחקלאות ולכלכלה באמריקה, מלומד בעל שם במקצועו. ומענין שברל הצעיר (איני יודע אם כבר היה אז ל„בר־מצוה״) מרגיש את עצמו כדג במים בחברת הבחורים המבוגרים האלה, הקשישים ממנו בהרבה. גם הוא וגם אני ידענו כבר אז רוסית. על כל פנים קראנו בה באופן חפשי. אך בו בזמן שאני השתערתי בעיקר על הספרות היפה, הרי נמשך ברל לספרים רציניים יותר ומחיקו נשרו תמיד כרכים של מיכאילובסקי, דוברולובוב, וכן גם ספרי מדע מקוריים ומתורגמים, ביחוד במדעי החברה. יש לשער כי חבריו החדשים המבוגרים השפיעו עליו לא מעט בבחירת החומר לקריאה. את בוקל אמנם קראתי גם אני, אבל בזמן שבשבילי היה בוקל רק תוספת לפושקין ולגוגול, להוגו ולדיקנס, הרי בשביל ברל היה בוקל העיקר, והשאר — פרפ־ראות. הוא הכריז בגלוי כי אותו מעניין רק המדע. ואבי, עליו השלום, היה פוגש פעם בפעם את ברל בבואו לביתנו בשאלה: „נו ברל, מה ממדע?״ ואם כי בשאלה זו היתה שמינית שבשמינית של אירוניה, הרי ברל לא היה נעלב כלל וכלל והיה נכנס בשיחה רצינית ומלאה התלהבות. ואז היה קשה להאמין, כי המשוחח הוא נער צעיר. כל כך הרבה בגרות היתה טבועה לא רק בתוכן הדברים, כי אם גם בהרצאתם.

זיקתו של ברל לחברים קשישים ממנו בהרבה, שאולי נראתה מגוחכת מן הצד, הרי היתה בעצם מובנת מאד. פשוט, לא היו לו חברים בני־גיל מתאי־מים להתפתחותו הרוחנית ולהשכלתו. הוא לא רק הרבה ללמוד ולקרוא, הוא מיצה את חומר הלימוד והקריאה מיצוי מלא. יותר מזה: כבר אז נתגלתה בו אחת מתכונות־היסוד שבו, הרי היא השאיפה להפוך את המופשט למוחש, ואת ההלכה למעשה, והשתמש בידיעות לשם עשיה, לשם הגשמה. החברים המבוגרים שלו היו קרובים לתנועות שונות, לפעמים גם פעילים בהן. וטבעי הדבר שדבק בהם, שכן מי ידריכהו „איזו היא דרך ישרה שיבור לו״ ומי יעזור לו לנסות כוחו בעשיה אם לא הם?

ואמנם לא ארכו הימים, וברל בן הארבע־עשרה או החמש־עשרה כבר „מתקהל״ ממש, מסתובב עם חברות של פועלים (בבוברויסק כבר היו „פועלי־ציון״), מרצה לפניהם בהיסטוריה עברית, בסוציו־

לוגיה, בתורת הכלכלה, נלחם עם ה„בונד", מתוּכח, מתפלסף, מאַרגן. וכבר אז נתגלתה בו תכונת־יסוד שניה, תכונת־יקר, אשר במשך השנים רק נתעמקה ונתגברה ונתבלטה יותר: הכשרון להכיר את סגולו־תיהם של אנשי העם, להכירן ולהכיר בהן, להעריכן כראוי וגם להפעילן לתועלת הפרט והכלל. יש להתפלא גם כמה ידע נער זה לגלות כשרונות סמויים מן העין באנשים הפשוטים שלא קראו ולא שנו, עד כמה ידע להרים את ערכם קודם כל בעיני עצמם ואח"כ גם בעיני אחרים, ועד כמה ידע גם לנצל כשרונות אלה לטובת המפעל, לטובת המטרה המשו־תפת. פלוני הסנדלר נתגלה בו כשרון של אורגניזטור ואלמוני הפחח — נואם מצוין; השלישי, החייט, הוגה־דעות מקורי, והרביעי, עוזר בבית־חנות, בעל נפש פיוטית ובהגותו בציון ישכח עולם ומלואו. בין ברל ובין אנשי „עמך" אלה, שרובם היו קשישים ממנו בהרבה, נתיצבו יחסים מצוינים של רעות וחברות ממש. לא הורגשה שום עליונות משום צד, לא העליונות של ההתפתחות הרוחנית מצדו ולא העליו־נות של הגיל מצדם. ואולי היה כאן מעין פיצוי הדדי. יתרון האינטלקט שלו טושטש ע"י גילו הצעיר, ולהיפך — חסרון ההשכלה שלהם נתמלא ע"י נסיון החיים, ע"י הבגרות שלהם. שני הצדדים הרגישו איפוא את עצמם כשווים ושני הצדדים נתחבבו מאד זה על זה. את רוב החברים האלה מאנשי „עמך" הכרתי גם אני, ואני מודה כי גם לי נתגלו באנשים האלה עולמות חדשים, עולמות מופלאים...

(מ. שניר, עורך, „על ב. כצנלסון", ת"א, תש"ב)

האם מספרת

ברל היה בן שתים־עשרה, — טרם הגיע ל„בר־מצוה", כשמת אביו. הוא היה הבכור בין חמשת ילדי.

כשאני מביטה עכשיו על תמונת ילדי זמן קצר אחרי מות אביהם ורואה את בגדיהם היפים, את פניהם הבהירים, ומשווה את התמונה עם תמונתם כעבור מספר שנים ורואה את העצב והדאגה שבפני־הם — אני חושבת, איך יכולתי לגדל את יתומי לולא ברל? קודם אלוהים ואחר כך הוא.

בעלי היה סוחר יערות. רוב השנה היה בדרום רוסיה ולבית היה בא פעמיים בשנה, לחגים. חיינו חיי אמידים. כשנולדה בתי הראשונה, אחרי שלושת הבנים — היתה אצלנו מיוחסת והאב שמח לבת שנשאה את שם אמו, אשר מתה עליו בהיותו תינוק.

בחיי האב למד ברל אצל טובי המורים בבוברויסק עירנו, גם לימודים עבריים גם כלליים. הוא היה ילד חולני. בחדר למד רק בהיותו קטן ובבית־ספר לא ביקר מימיו. אחר כך התחזק.

בעיקר למד ברל מספרי אביו הרבים. ספריה גדולה היתה בביתנו, כל ספר היה רשום. גם את המכתבים שקיבל בעלי היה שומר וממכתבים שכתב שמר העתקות. עם מות אשתו הראשונה, שהיתה ממשפחת שטראשון הנודעת והשאירה לו בן, לא רצה לשאת אשה שנית. אביו, ר' אהרן כצנלסון, דרש זאת ממנו. בעלי כיבד מאד את אביו והיה גם אח טוב ומסור למשפחתו. לרבים מבני משפחתו דאג, בחר להם מקצוע ואחיזה בחיים.

בעלי מת רחוק מביתו. בהיותו בדרום חלה בדלקת הריאות. ערב שבת הגיעה אלינו הידיעה כי הוא מסוכן ועלי לנסוע אליו. הלך אבי לר' שניאור־זלמן (שניאורסון), כי יתיר לי לנסוע בשבת. הוא ציוה כי אברך על הנרות ואסע. בדרך הארוכה ברכבת הייתי יהודיה יחידה בין גויים.

כשהגעתי אליו כבר אי אפשר היה לדבר אתו... גיסי, בעל אחותו וחברו הטוב, קיבל על עצמו את כל העול של סידור החשבונות. דאג שלא יקפחו את ילדי וגם לבן בעלי מאשתו הראשונה נתתי את הסכום המגיע לו ואת פמוטי הכסף, כאשר פסקו.

השנה שאחרי מותו חבשתי מטפחת ולא הרימותי ראשי. חותני רצה לקחת אותנו אל ביתו ולהיות אפוטרופוס של הילדים. לא רציתי בזה. פתחתי חנות בשוק ומזה התפרנסתי.

גם אחרי מות בעלי לא פיטרתי מורה, קימצתי ממה שיכולתי ולא ויתרתי על לימוד ילדי.

בביתנו היה אוכל בחור־ישיבה שעיה, הוא לימד את ברל גמרא וברל לימד אותו לימודים אחרים. אחר כך תמך בו בסתר, בכספו שהרויח בשיעוריו,

למען ימשיך בלימודים, עד ששעיה זה קיבל תעודת מורה.

לילדים היה ברל במקום אב, דאג להם ולעתידם. ועוד בילדותו נכון היה לוַתר לטובתם. פעם תפרתי לשלושת בני בגדים חדשים לחג, אולם מארג פשוט.

משה בן אהרן קאַצנעלסאָן (אביו של ב. כצנלסון)
ב. קאַצנעלסאָנס פאַטער

ברחוב ניגש נער לבני הצעיר, מישש בבגדו ולעג לו. בני זה, שהיה מקפיד בענינים אלה, לא רצה ללבוש את הבגד החדש. אז הסכים ברל ללבשו, אף כי היה לא לפי מידתו ושרווליו היו קצרים; ובו התהלך עד שנקרע.

ברל היה בן ארבע־עשרה כאשר נשרפה, בשעת השריפה הגדולה, גם חנותנו, שלא היתה מבוטחת. ברל יחד אתנו עזר להציל את הסחורה, אולם לכל מקום שהבאנו אותה, שם השיגה אותה האש. אך ביתנו נשאר שלם ולשם הכנסתי את בני משפחתי „הנשרפים" — את הורי, את אחותי עם ילדיה. ואני עם כל ילדי גרנו בחדר אחד.

בהיותו בן 16 נבחן ברל בקיוב וקיבל תעודה של מורה. אז התחיל להשתכר ב„קונדיציות" — גר בישוב נידח בבית יהודי אמיד ולימד את ילדיו. את כל אשר הרויח נתן לי.

בשנת 1905 נכנס לבית־הספר למלאכה „טרוד" (עמל) שבאודיסה. אם הייתי שולחת לו לשם איזה סכום, היה מחזיר לי. אחר כך עבד בבית־יציקה בבוברויסק.

בשנת 1909 היה עליו להתיצב לעבודת הצבא. לפדות אותו לא היה ביכלתי והוא גם חס על כספי. הוא הלך להתיצב, ומבני המשפחה פנו לבית־הכנסת ואחותי הלכה אל בית־הקברות להתפלל על שחרורו. סוף סוף הודיעו כי הוא משוחרר. טרם התיצבו הבטחנו לאחד הרופאים, חבר ועדת הגיוס, 25 רובל. לאחר ששוחרר, בלי המלצת הרופא, אמרתי שאין מן ההכרח לתת לו סכום גדול כזה על לא־דבר. ברל התנגד ודרש לקיים את אשר הבטחנו — „כדי שהרופא יאמין לאחרים אשר יפנו אליו".

לאחר שחרורו מעבודת הצבא הודיע לי, כי הוא נוסע לחוץ־לארץ. הוא הסתיר ממני, כי כוונתו לארץ־ישראל, מפני שארץ־ישראל היתה זרה לנו אז. אולם בין הספרים על שולחנו מצאתי ספר מדריך לארץ־ישראל. בכיתי וביקשתיו כי לא יסע. בקיץ ההוא חלה ברל בטיפוס. שלחתי את כל ילדי מהבית

טייבע קאַצנעלסאָן (לבית ניימייץ) (אמו של ב. כצנלסון)
ב. קאַצנעלסאָנס מוטער

ונשארתי לטפל בו. ואז נדרתי נדר, שאם יבריא — לא אפריע לו לנסוע.

כשבא לארץ־ישראל התחיל לקרוא אליו את האחות הצעירה. הוא כתב שאתה יהיה לו יותר קל.

מכל הילדים היתה היא שלא זכתה לראות בטוב, כי במות אביה היתה פעוטה. כשברל קרא לה לבוא היתה בת 14 ולמדה תפירה. קשה היה לי להסכים לשלוח אותה לארץ רחוקה. אז פנה ברל ישר אליה והתחיל לבקשה לבוא. סוף סוף הסכמתי ושלחתי את שתי בנותי. גם שני בני הצעירים מברל היו כבר אז בארץ. אני חשבתי לנסוע אחריהם, אולם התחילה המלחמה והפירוד נמשך, במקום חודש — תשע שנים. אמנם שמחתי שהילדים, ביחוד הבנות, רחוקים ממקום המלחמה.

בשנת 1917 באו הבולשביקים ולקחו את כל הסחורה מהחנות, וכך נשארתי בלי ילדים ובלי חנות.

כאשר נגמרה המלחמה כתב לי ברל מכתבים קשים על חיי הארץ, רצה להכביד, כדי שאחר כך יהיה לי קל יותר.

ביום בואי לארץ, עוד בהיותי בנמל וברל מטפל בהוצאת חפצי מן הקאראנטין, עמדתי נשענת לגדר והנה עבר על ידי אדם. פניתי אליו ושאלתי: המכיר מר אדם אחד בשם ברל כצנלסון? אמר האיש: וכי מי אינו מכירו? שאלתי: ואיזה מין אדם הוא? — הלואי והיו לנו עשרות כמוהו. אז אורו עיני. בארץ ראיתי פועלים עברים בבגדים קרועים ורציתי לנשק בגדיהם. ראיתי ילדים מדברים עברית ושמחתי. גם בארץ היה ברל אח טוב ובן טוב. לולא הוא לא יכולתי לגדל את ילדי ולהביאם עד הלום.

(מ. שניר, עורך, „על ב. כצנלסון")

חנה נשר־כצנלסון

עם ברל

מהרגע שהנני זוכרת את עצמי הייתי בקשר עם ארץ־ישראל. את אבא אינני זוכרת. הוא מת בטרם מלאו לי שנתיים ולא יכול היה להשפיע עלי את אהבתו הרבה לציון; אבל הבית עצמו היה שקוי געגועים לארץ־ישראל. דיברנו אידיש בינינו, והאותיות שהראוני אחי לראשונה היו אותיות עבריות. — הייתי אז בת שלוש, ואולי בת ארבע. בין ספריו של אבא היתה חוברת קטנה של שירים עבריים ופרחים מיובשים מארץ־ישראל וריחם עמד בהם שנים רבות, ריח הארץ. והוא נספג בדמי ובנפשי.

שבת בין־השמשות ועצבותה הרבה. השבת חלפה, ושוב ימי החול. ונוסף להם השכול והיתמות המיוחדים לביתנו. בשעת הדלקת נרות של שבת נושרות דמעותיה של אמא, ואני יודעת את מקורן — מות אבא. ובצאת השבת, כשאני מתרפקת עליה, יש ושפתיה משמיעות את השיר „די סאָכע". „אין דער סאָכע ליגט די מזל ברכה" וכו'. בלי הרף אני שומעת מפי אמא: „אין להתבייש בעבודה, צריך אדם לעבוד, וטוב לו שיעבוד ולא יהא זקוק לרחמי הבריות. מידיך אתה, ריבונו של עולם, ולא מידי בשר ודם". — זו תפילתה כל הימים. רכוש, ירושה — הבל הבלים... וגם זה נספג בנפש — הכבוד לעבודה והבוז לנכסים.

הגיעו ימי הלימודים. הביאוני ל„חדר מתוקן" — הרי ברור היה, שקודם כל צריך ללמוד עברית. היה זמן וגם ברל שימש לי מורה. ושוב בעברית, כמובן, כאשר מובן היה כי מכתביו אלי, בנסעו מהבית, יהיו עברים.

גמרתי את לימודי ב„חדר" — הייתי כבר בת שמונה — וצפה השאלה של בחירת בית־הספר. ברל החליט שעלי ללמוד לא בפרוגימנסיה, ששם למדו בנות בעלי־הבתים, כי אם בבית־הספר של „חברת מפיצי השכלה", מקום לימודן של בנות „עמך" ודלת העם. אמא הסכימה, כמובן, ובלי שים לב לזה שאין מקום בבית־הספר של בוקר, רשמוני לאותו בית־ספר במשמרת הערב. ברל לא היה אז בעיר, וחברתו היא שהביאה אותי בפעם הראשונה לבית־הספר. וכך זכיתי בגיל שמונה ללמוד בשיעורי ערב — כדי שלא להימנות עם יחסנים. מגיל שבע הייתי שואלת ספרים בספריה, אותה ספריה שברל היה בה ספרן לפני כן. תחילה היתה הקריאה רק בעברית, אך בהמשך הזמן קראתי גם אידיש ורוסית. בין מכתבי אני מוצאת עתה רשימת ספרים, אשר ברל שלח לי בהיותו כבר בארץ, כנראה כתשובה על שאלתי: מה לקרוא? וזכורתני, היתה לי חברה שלא ידעה קרוא אידיש —

באיזו התלהבות הייתי קוראת לפניה ספרים שלמים משל שלום עליכם, מנדלי ופרץ. אהבתי לקריאה היתה רבה, שקעתי בה כולי. בדרך מהספריה הייתי בולעת חלק מהספר. כבישים לא היו, מכוניות לא נסעו וברחוב צמח עשב ירוק; וכשגמרתי את הספר ואי אפשר היה להחליפו בו ביום בספריה — החלפתי אצל חברה. אחר כך בא לעזרתי ארון־הספרים של הדוד, שהיה מלא ספרות התקופה, ובו גם „השלוח" והעתונות היומית. „עולם קטן" היה לי כ„דבר לילדים" לילדינו כיום. וגם אצל דוד שמעונוביץ לקחתי חומר לקריאה.

שנת 1905 — „רבולוציה, מניפסט"... מלים לא ברורות עדיין לבת שש־שבע והרוכלת הזקנה הנכנסת מדי בוקר לקחת גחלת בשביל סיר הגחלים שלה, מבטאה אותן ביטוי משונה, אבל נראה לי, שאת תוכן הדברים הרגשתי והבנתי.

אל ברל באים חברים, חברות, מתאספים, ממתי־קים סוד. במה הם עוסקים? דבר־מה בכל זאת גונב גם לאזני — על אסיפות סתר, תהלוכה, הגנה עצמית, נשק, חשש מפני פוגרום בעיר. מהו פוגרום כבר ידעתי ושמעתי מפיו של זמר נודד בליווי „קאטרינקה" (תיבת־זמרה).

ברל עבר לגור מחוץ לבית — אצל קרובי־משפחה שכר לו חדר. למה? — אין שאלות. אם ברלה עושה כך, ודאי צריך. ערב אחד אני מבקרת אצלו. הוא שוכב על הספה. מה קרה? —— סתם, עייף. ואולם מעט מעט נודע לי, שקוזק הכהו בפרגול. לאמא אסור לספר, ואני שומרת סוד.

ברל מורה. תחילה בבית־ספר של „חברת מפיצי השכלה", אחר כך הוא נוסע ל„קונדיציה" (להיות מורה במשפחה כפרית, שהוא סמוך על שולחנה). והנה הוא עוזב את ההוראה ונכנס ל„טרוד", — בית־ספר למלאכה באודיסה. ונראה לי, שקיבלתי זאת באופן טבעי — צריך לדעת לעבוד!

ברל בבית. הוא חולה טיפוס ואמא מטפלת בו. אתי היא נפגשת על מפתן הבית ושולחת אותי בשליחויות שונות — אם אל הרופא ואם לקנות ענבים. בחוץ שלג ובוץ, ואני זוכרת את עצמי כשבידי ענבים בתוך נסורת, ענבי קְרים היו אלה, לא מארץ־ישראל.

ברל מבריא. בחוץ אביב, שלגים מפשירים ושמש. וברל מהלך.

ברל הבריא. הוא נוסע מהבית — תחילה להבראה בסביבת קיוב, ומשם לארץ־ישראל. אותי אין הוא לוקח אתו — עלי לגמור תחילה את בית־הספר.

אבל עוד לפני ברל עזבו שני אחים את הבית ונסעו לאמריקה. אחד מהם ישב לפני נסיעתו בבית־האסורים, כאסיר פוליטי, ואני הייתי מביאה לו אוכל. וכך נודעו לי בית־הסוהר ושומריו, ובאמצעותם נודע לי המשטר הרוסי, ושנאתיו בכל כוחות נפשי.

זמן־מה אחרי ברל נסע גם האח הרביעי, לארץ־ישראל דווקא. אז התחילו באי־כוח הרשות לדרוש את הקנסות בעד הבנים שלא התיצבו לשירות הצבא. „הכרתים" עוד יותר — את ה„גורודובוי" ואת ה„פרי־סטאב" וידיהם „הנקיות" — ושנאתי אליהם גברה. — ראיתי את אמא המסכנה בתחבולותיה לשמור על הבית, שלא יקחוהו ממנה עבור הקנסות.

באה תקופה שהייתי בה „מעבר לסף". לכאורה למדתי, גמרתי את בית־הספר, השתדלתי לרכוש מקצוע, אבל במחשבותי, ברגשותי, הייתי עם ברל בארץ, בכל מקום שהיה, ובעיקר בכנרת. תנועות נוער עדיין לא היו אז בעיר. היתה כעין התחלה של חוגים, אשר אחר כך, אחרי נסיעתי לארץ, קמו מהם „צעירי־ציון". בחוג שלי קראו את אחד־העם — בעברית.

והעיקה הבדידות. הנוער סביבי חי עדיין בכתלי בית־הספר התיכוני ועניניו. ואני הייתי כבר ב„רגל אחת" שם, בארץ. מעטים היו העולים לארץ־ישראל, אבל במעטים אלה קינאתי קנאה גדולה. ואמא — היא אינה מניחה לנסוע. דוד שמעונוביץ בא לביקור מהארץ — ואמא מתיעצת אתו. הייתי אז כבת ארבע־עשרה. מה יהיה, מתי אסע? והוא לאמא בהומור טוב: „אל תפחדי, גם שם יימצאו חתנים".

יום שמחה הוא כשמגיע מכתב מברל. אבל נלחמת אני גם אתו. אני מבקשת ומתחננת לנסוע, והוא — הנה מה שהוא כותב לי:

„על שאלתך עדיין לא עניתיך. ואין לי עדיין בשבילך תשובה ברורה. גם אני מחכה ליום בואך בכליון עינים. אבל האם את לבדך תבואי? אני תקוה, שכולכן ביום אחד תבואנה. ואולי לא רחוק היום ההוא. ואם נצטרך לחכות — נחכה ונכין את עצמנו. אנחנו פה ואתן שם. הלא כל זמן שלא נבחר לנו פה פינה קבועה, — לא נקרא לאמא שתבוא הנה לנוע ולנוד. ואנחנו לא נקבע לנו מקום כל זמן שלא נדע היטב את עבודתנו, כל זמן שלא נהיה ראויים לשם עובדי־אדמה. ועד היום ההוא נחיה בתקוה ובעבודה".

ובינתיים הוא מתעניין לדעת מה אעשה בגמר

בית־הספר ומיעץ אותי להכשיר את עצמי לחיים בארץ. וכה דבריו בהמשך אותו מכתב:

„ודאי כבר גמרת בימים האלה את בית־הספר — ומה תעשי עכשיו? דעי, אחותי, שכדי לחיות חיי עבודה בארץ־ישראל — כל עבודה מועילה נחוצה, לא רק עבודת השדה והגן, כי אם גם הליכות הבית, הנקיון והסדר, הבישול, התפירה, הכביסה — כל אלה הם ענינים חשובים מאד, אם חפצים אנו במקום החדש לחיות חיים בריאים, שלמים ונקיים ושאנחנו בעצמנו, בידינו, נעשה את חיינו. ותנאי קודם לזה: ההרגל וההתמדה בעבודה. אלה שמילדותם רגילים בעבודה איזו שהיא, שבטבעם רחוקים מהתרשלות ועזובה — הם האנשים ולהם החיים".

ובמכתב אחר באה לידי ביטוי הדאגה הרבה פן לא אמצא לי בני־גיל בארץ ופן אסבול מחוסר פינה משפחתית.

ושוב מכתב מבן־שמן, משנת תרע"ב. הוא מספר לי על סבלותיו ונחמותיו בעבודה, על „ידי החימר" ש„שיבחו" אותו בגללן בימי ילדותו, ומה קשה היה לו לעשות מידים אלו „ידי עבודה".

אני מוסיפה להפציר בו שיעזור לי לעלות לארץ וישפיע על אמא שתרשה לי לעזוב את הבית. והוא עונה:

„אם נסיעתך עכשיו עלולה לגרום צער רב לאמא — מוטב להבליג איזה זמן, עד שנוכל לסדר את נסיעתכם הכללית".

ושוב עוברת שנה. ואני עדיין ברוסיה. אמא טרם הגיעה לידי החלטה תקיפה לנסוע וברל אינו כופה עליה החלטה זו, כי אם להיפך, במכתבו מבן־שמן, בשנת תרע"ג הוא כותב:

„אבל מדוע הוא בושש לבוא, יום פגישתנו, ומתי יבוא? הלא קראת את מכתבי לאמא, איני מאיץ בה שתסע. עד כמה שאני מכיר את קשי המצב בבית ועד כמה שאין לי רצון לעכב את גאולתנו — הריני מוכרח בכל זאת להגיד, שאם יש איזה מעצורים נפשיים, מוטב שתדחה את נסיעתה, ואם יש מניעות פנימיות, צל של אי־רצון, אי־אמון ופחד, מוטב שלא לבוא. דרוש סבר נפש מיוחד כדי לשאת מה שהחיים מַקרים לפנינו, ואז הכל מקבל צורה אחרת וערך אחר.

ודווקא מפניך אין לי שום פחד וגם פחד האחריות. בטוח אני בך שאַת בעצמך תצטרכי ותוכלי לשאת את כל עול האחריות. אם גם לא יקל, ותשלמי בעצמך בעד כל חטאיך ושגיאותיך שתעשי. תרצי — תלכי אתי באשר אלך ותחיי באשר אחיה. ואם לא — תצאי ותבקשי את דרכך את. אין איש צריך להתוות לך דרכים. אבל כיצד לקרב יום בואך? — אולי תגידי אַת לי את מצב הענינים ואבין יותר".

שנת תרע"ד. גמרתי גם את הקורס המקצועי, ואמא טרם הסכימה לעלייתי ארצה. החיים ברוסיה נמאסו עלי, נראו ריקים מכל תוכן. ולרגעים תקפני יאוש — גיל המעבר גם הוא השפיע. ואז, באחד הרגעים הקשים כנראה, כתבתי לברל מכתב מיואש. ובמכתב מעין־גנים הוא ענה לי:

„שבועות וחדשים אני נושא את מכתבך אתי בכל אשר אני הולך — ועדיין לא השיבותי לך. ומה אשיב? האסתפק בזה שאומר לך: בואי? ואת זה הלא כבר אמרתי לך. ולא חדלתי מלחזור ולהתפלל לזה בלבי, במשך הציפיה הממושכת. אולם האם יש בידי לעשות דבר־מה להחיש את בואך? צדקת. התרחקתי מאתכן בזמן האחרון. אכן גם מנפשי התרחקתי. הסתבכו אורחותי. ואַת אינך אתי, וגדול הכאב, לא רק בעדך כי אם גם בעדי. כלתה נפשי לראותך.

דברים קשים כתבת במכתבך על עצמך. האומנם עוברים חייך בלי עשיה? נורא הדבר. ועוד יותר נורא בגילך אַת לחיות חיי ,פוסטוצווייט' (פרח שאינו עושה פרי). מזה צריך למהר ולהינצל, להימלט כל עוד נפשך בך.

אולי לא הבינותי את כוונתך? רצונך, שאכתוב מכתב נמרץ לאמא בדבר נסיעתך, טוב, אני אעשה את זה, אף על פי שאַת יכולה להבין, כי צר לי לדבר משפטים את אמא במצבה היא. ומה אני מבטיח לה תמורת הגאולה הנדרשת לכן. אבל האומנם זה המפריע העיקרי? בבית אמא, כמדומני, לא חסרה לילדים מעולם עמידה ברשות עצמם. ועכשיו את צריכה לעזרה מרחוק? אנסה. הלואי שאועיל, ואם לא אני, תעזרי אַת לך. ורק בפחות יסורים. בואי בשלום".

כך הושגה סוף סוף הסכמתה של אמא. ובסוף תמוז תרע"ד הגענו לארץ.

(מ. שניר, עורך, „על ב. כצנלסון")

שושנה מירון

עם ברל

— — באותם הימים כבר היה ברל נודע בעירנו בוברויסק. ואף הצעירים שבנוער שאפו להגיע אל שערי המחתרת כדי לשמוע תורה מפי ברל. אזכור את העת ההיא, ואני עודני צעירה, כמעט ילדה. תדיר הרגשתי כי בבית דודי — במשפחת מירון — מתרחשים סודות, כי מיטב הנוער, וברל בראשם, מתכנסים שם. ברל היה מביא עמו חברים שונים, בהם לבושי בלויים ורעבים, בשמות מוסוים — ולאה מטפלת בהם כאם. אנכי כמעט שלא זכיתי לשמוע תורה מפי ברל בבוברויסק. בפנינו, הצעירים, לא היו מגלים דבר. אף על פי כן היתה חזקה בי השפעתו החינוכית של ברל, המכוונת לכל ימי החיים, כי הוא מצא נתיבות לכך על ידי הדרכה וכיוון בקריאה, בהיותו ספרן בספריה של „החברה להשכלת יהודים" אשר בעירנו.

את הספר הראשון שקראתי באידיש קיבלתי מידי ברל. אותה תקופה הייתי שטופה בקריאת ספרות רוסית ותכופות הייתי באה לספריה לבקש ספר של צ'רנישבסקי, טורגניב, דוסטויבסקי ועוד. הספרות הרוסית היתה נהירה לי, אם כי צעירה עוד הייתי. אידיש לא ידעתי כלל. ככל בנות ישראל אז, ידעתי רק „עברית" ו„עברי־טייטש", ואם כי הבית והסביבה היו ספוגים יהדות, היתה מחיצה ביני ובין הספר והסופר היהודי.

יום אחד הצהיר באזני ברל הספרן: „א אידישע טאָכטער קאן לייענען אידיש". סירבתי ורציתי להוכיח שאיני יודעת כלל לקרוא בשפה זו, אך ברל עמד על דעתו ולא הסכים לתת לי ספר אחר. קיבלתי מידו את „סטמפניו" לשלום עליכם, ואחר כך את ספרי פרץ, מנדלי ואחרים — וכך רכשתי את הכרת הספרות האידישאית. ולעולם אזכור לברל חסד זה שעשה עמדי.

הוא ידע את להיטותי אחרי כל ספר רוסי חדש והיה מכוון את קריאתי אף בספרות הרוסית. לא הייתי יחידה אשר זכיתי לחסד זה. רוב הנוער היהודי שתה ממעינו, ורבים רבים מהם עלו ארצה.

כעבור שנים מספר וברל כבר בארץ — וחברות צעירות פונות אליו ושואלות בעצתו בדבר עלייתן ארצה. ועונה להן ברל במכתב ארוך ומפורט באידיש: ארמונות לא תמצאנה בארץ־ישראל — „אבער זון, האפנונג און וואַרמקייט" מחכים כאן. — —

(מ. שניר, עורך, „על ב. כצנלסון")

*PXW
(Bobruisk)
1967

(b)

V.1